

Η ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ
ΣΤΗ ΓΟΥΡΝΑ ΜΑΣ,
1941-1944

Παρονασσός-Καλλίδρομο-Οίτη-Γκιάνα

ΑΘΗΝΑ 2008

Το περιεχόμενο της παρούσης εργασίας αποτελεί απόπειρα συγκέντρωσης πληροφοριών και στοιχείων για την Εθνική Αντίσταση στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή της χώρας. Είναι μια ιδιωτική έκδοση και αποτελεί μέρος της δραστηριότητας του Πολιτιστικού Συλλόγου Σκαμνού Φθιώτιδας. Απευθύνεται στα μέλη και τους φίλους του Πολιτιστικού Συλλόγου και η διάθεσή του γίνεται χωρίς αντάλλαγμα, το δε κόστος της έκδοσης καλύπτεται από προαιρετικές συνδρομές των μελών και φίλων προς το σύλλογο.

Οι πηγές που χρησιμοποιούνται αναγράφονται με λεπτομέρειες, ώστε ο κάθε ενδιαφερόμενος να μπορεί να προστρέξει για περισσότερα στοιχεία σε αυτές. Φωτογραφίες λάβαμε από το ηλεκτρονικό αρχείο του Κέντρου Μείζονος Ελληνισμού, την ειδική έκδοση του Σπύρου Μελετζή *Με τους αντάρτες στα βουνά*, Αθήνα 2002 και την επιμέρους βιβλιογραφία, όπως παρατίθεται σε κάθε κεφάλαιο. Οι φωτογραφίες εποχής στον Σκαμνό προέρχονται από το αρχείο του Αυστραλιανού Στρατού, που μας δόθηκαν με την ευγενική φροντίδα του Δημήτρη Αλεξ. Πολυζωΐδη. Για μερικές φωτογραφίες των οποίων δεν εντοπίσαμε την προέλευση, ζητούμε συγγνώμη από τους δημιουργούς των.

Συντονισμός και επιμέλεια έκδοσης: Γεώργιος Αποστολόπουλος
Διευθυντής Σύntαξης της *Φωνής των Σκαμνιωτών*
Φωκ. Νέγρη και Σκοπέλου 1, 113 61 Αθήνα
Τηλ.: 210 8221788, Φαξ: 210 8816251, e-mail: gnapostol@gmail.com

Διόρθωση κειμένων: Βασιλης Μηνακάκης, επιμελητής εκδόσεων

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Forward Creative Bureau
Σοφοκλέους 2α, Καλλιθέα 176 71 Αθήνα
<http://www.goforward.gr>, e-mail: info@goforward.gr

Μοντάζ-Φίλμ-Εκτύπωση: Δ. Ευστράτογλου - Ι. Ξυνός Ο.Ε.
Δοϊράνης 63, Καλλιθέα, 176 72 Αθήνα
Τηλ.: 210 9561057, Φαξ: 210 9564958

Έκδοση © Πολιτιστικός Σύλλογος Σκαμνού Φθιώτιδος
Αθήνα 2008
ISBN: 978-960-89560-1-8

Η εργασία αυτή ας είναι μνημόσυνο για τους αγωνιστές της Εθνικής μας Αντίστασης, τους μαχητές υπέρ της λευτεριάς και ανεξαρτησίας της πατρίδας μας, και ειδικότερα γι' αυτούς που κάτω από δυσμενείς συνθήκες επί δεκαετίες ολόκληρες δεν δικαιώθηκαν –όπως τους αξίζει– με την οφειλόμενη σ' αυτούς τιμή και ευγνωμοσύνη.

Περιεχόμενα

Πρόλογος από τον πρόεδρο του Πολιτιστικού Συλλόγου	13
--	----

Προλεγόμενα

1. Το έναυσμα	17
2. Οριοθέτηση και προσέγγιση του θέματος	18
3. Αξιολόγηση υλικού	21
4. Άτυπη ομάδα εργασίας	22
5. Βλέποντας το δάσος	23
6. Τόπος ποτισμένος με αίμα και δόξα	23
7. Μπροστάριδες στον αγώνα	25
8. Ελληνισμός	26
9. Μιλάμε για τους νεκρούς μας	29
10. Δικαίωση του αγώνα;	30
11. Απόντες - παρόντες	32

Μέρος Α'

Κομβικά εισαγωγικά ζητήματα

1. Γενική επισκόπηση	37
2. Προσδοκίες	44
3. Συμμετοχή και οργάνωση της Αντίστασης	50
4. Η κυβέρνηση στο εξωτερικό	73
5. Οι σύμμαχοι	87
6. Δοσίλογοι	110
7. Αντίποινα	132
8. Ληστοσυμμορίες	144
9. Η μάχη της σοδειάς	154
10. Είχε νόημα η Εθνική Αντίσταση;	158
11. Οι κατακτητές για την ελληνική αντίσταση	165

Μέρος Β'

Επιχειρήσεις και κορυφαία γεγονότα της περιοχής μας

1. Εκτέλεση του Παναγιώτη Δρίβα – Δράση της 8ης ομάδας Παρνασσού	183
2. Η ορκωμοσία των Καραλιβαναίων στην Κουκουβίστα	194
3. Αφοπλισμός χωροφυλακής Ντρέμισας	203
4. Ρικά	213
5. Καταστροφή της Σεγδίτσας (Προσήλιου)	246
6. Μεταβαπτισμένοι	252
7. Γοργοπόταμος	257
8. Η εκτέλεση της ομάδας των Αγουριδαίων στο Μαυρολιθάρι	311
9. Αναζητώντας ανακωχή με τον ΕΛΑΣ	332
10. Ιερωμένοι στην Εθνική Αντίσταση	337
11. Από τον Παρνασσό στη Λιβαδειά: Απελευθέρωση Ελλήνων πατριωτών	348
12. Ανατίναξη μεταλλείων στον Παρνασσό	349
13. Η μάχη της Μαριολάτας	356
14. Ο Άρης την 25η Μαρτίου 1943 στη Δεσφίνα Παρνασσίδας	361
15. Η μάχη της Σουβάλας (Πολύδροσου)	369
16. Το σαμποτάζ στο σιδηροδρομικό σταθμό της Αμφίκλειας	372
17. Η μάχη του Αγίου Κωνσταντίνου	392
18. Μάχη στο 51ο χιλιόμετρο του δρόμου Γραβιάς-Άμφισσας I	398
19. Η ανατίναξη της σήραγγας του Κούρνοβου	402
20. Η μάχη της Παύλιανης	407
21. Η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού	445
22. Ενέδρα στο Παλαιοχώρι	460
23. Η μάχη στο χάνι του Νικολούλια	485
24. Η μάχη της Αράχοβας	501
25. Η μάχη των Θερμοπυλών	522
26. Οι Αμερικανοί αεροπόροι και η μάχη της Αγόριανης	533
27. Απ' τον Παρνασσό στα Δερβενοχώρια	541
28. Επιχείρηση απελευθέρωσης Άγγλων αιχμαλώτων	579
29. Η τραγωδία στην Αγία Τριάδα	583
30. Κουκουβίστα: Το Σούλι της Ρούμελης	629
31. Μάχη στο 51ο χιλιόμετρο Γραβιάς-Άμφισσας II	634
32. Η μάχη του Σκλήθρου	640
33. Μάχη στο 51ο χιλιόμετρο Γραβιάς-Άμφισσας III	650
34. Καταστροφή Κουκουβίστας (Καλοσκοπής) I	676

35. Επιχειρήσεις για την απελευθέρωση Σοβιετικών αιχμαλώτων στην Αττικοβιοωτία και τη Φθιώτιδα	683
36. Η μάχη στη Αγόριανη Παρνασσίδα	693
37. Σαμποτάζ στο σιδηρόδρομο	710
38. Καρούτες	715
39. Καταστροφή Κουκουβίστας (Καλοσκοπής) II	716
40. Από την εποποιία του ΕΛΑΣ. Η μάχη της ορεινής Παρνασσίδα	721
41. Διάφορες μάχες στην περιοχή μας από τον Ιούνιο 1944 μέχρι Αύγουστο 1944	727

Μέρος Γ'

Η Εθνική Αντίσταση στον Σκαμνό

1. Ο Σκαμνός στη Εθνική Αντίσταση	731
2. Στη δίνη του πολέμου	732
3. Πινελιές από το κλίμα της εποχής	734
4. Ξεσπά ο πόλεμος	734
5. Ο Χίτλερ διαδέχεται τον Μουσολίνι	734
6. Γραμμή άμυνας	736
7. Κατάρρευση και δράμα	739
8. Σκληρή η μοίρα των ηττημένων	741
9. Πρόκληση και απάντηση	742
10. Περίσκεψη και αποφασιστικότητα	743
11. Παρενέργειες	744
12. Διευρύνεται το κόστος	745
13. Επεισόδια αντίστασης	745
14. Μιμούνται την τακτική των ανταρτών	748
15. Δολιοφθορές	749
16. Πληγωμένο θηρίο	749
17. Καμένη γη	749
18. Αίσθηση ελευθερίας	750
19. Μετά τον πόλεμο	750
20. Από σύμμαχοι, αντίπαλοι	752
21. Σκαμνού κλέος	752
22. Πρώμο επεισόδιο	755
23. Μνημείο δόξας το πυροπολημένο σπίτι	757

24. Θυμός και οργή για την αξιοπρέπεια	757
25. Αναφορά Μανώλη Γλέζου	758
26. Ο Αποστόλης κατατάσσεται	758
27. Μεταβαπτισμένοι	760
28. Ο θάνατος του παλικαριού	763
29. Κώστα!!!	765
30. Με τη δόξα αγκαλιά	766
31. Εκδοχές και σχόλια	768

Μέρος Δ'

Ελεγεία

1. 25 Νοέμβρη 1942 (Π. Φούντα)	777
2. Αδάκρυτος σε καρτερώ (Π. Φούντα)	778
3. Αναφορά (Λίζας Κοντού)	779
4. Ας μην ξεχνάμε (Π. Φούντα)	780
5. Βαγγελίτσα Κωσάντζα, Δασκάλα (Π. Φούντα)	782
6. Βιώματα από τον πόλεμο (Οδ. Ελύτη)	784
7. Για όλους εσάς (Π. Φούντα)	785
8. Για σας! (Π. Φούντα)	786
9. Για την πατρίδα λένε (Π. Φούντα)	787
10. Εμβατήριο (Άγγελου Σικελιανού)	788
11. Η Αντίσταση (Δημητρώ)	789
12. Στους Γερμανούς φαντάρους (Π. Φούντα)	790
13. Η εκτέλεση (Π. Φούντα)	791
14. Θρήνος (Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη)	792
15. Λεβεντομένα Ρούμελη (Κώστα Βάρναλη)	793
16. Κατοχή - Άρης Βελουχιώτης - Γοργοπόταμος (Π. Φούντα).....	794
17. Μνημόσυνο (Γιάννη Ρίτσου)	796
18. Ο θρήνος του Λάζου της Γκιόνας (Π. Φούντα)	797
19. Ο ξεχασμένος (Π. Φούντα)	800
20. Ο ύμνος της ΕΠΟΝ (Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη)	802
21. Οι λύκοι ουρλιάζουν (Π. Φούντα)	803
22. Οι υπεύθυνοι (Π. Φούντα)	804
23. Ρόμπελ Έρβιν και Άρης Βελουχιώτης (Π. Φούντα)	805
24. Προνομιούχοι απατεώνες (Π. Φούντα)	806

25. Στον Διαμαντή (Π. Φούντα)	808
26. Στον Θύμιο Καψή, Ανάποδο (Π. Φούντα)	809
27. Στον Φάνη Σωτηρόπουλο, τον Μαργιολακιώτη (Π. Φούντα)	810
28. Στον Χαράλαμπο Παρλαβάντζα (Π. Φούντα)	811
29. Το τέλος του παππού (Π. Φούντα)	812
30. Η Γης κινδυνεύει (Π. Φούντα)	812
31. Φωνή απ' το χάος (Π. Φούντα)	813
32. Χαρά σ' αυτόν! (Π. Φούντα)	816
33. Θρήνος (Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη)	817
34. Επιτύμβιο (Γιάννη Ριτσου)	818
35. Στον Θανάση Δρούκαλη-Γκούρα (Π. Φούντα)	819
36. Με δάκρυ και αίμα (Π. Φούντα)	820
37. Επίγραμμα	820
38. Ο Ύμνος του ΕΛΑΣ (Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη)	821
Συντμήσεις	823
Ονοματολογία χωριών	825
Βιβλιογραφία	827

Πρόλογος

από τον πρόεδρο του Πολιτιστικού Συλλόγου

Αγαπητές κυρίες και κύριοι αναγνώστες!

Το μόνιμο σλόγκαν των Πολιτιστικών Συλλόγων που ακούει κανείς αποβλέπει στη διατήρηση των ηθών και εθίμων. Ανταποκρινόμενοι οι συντοπίτες μας Ρουμελιώτες σ' αυτή την επιταγή, αναπτύσσουν τις πολιτιστικές τους δραστηριότητες κυρίως γύρω από τον άξονα «τσάμικο και κοκορέτσι». Δύσκολα μπορεί να εγερθούν ενστάσεις πάνω σ' αυτή τη επιλογή και την πρακτική, που περιορίζεται σε μία γαστρονομική ιδιαιτερότητα, διανθισμένη με μουσικά ακούσματα και χορούς της λεβεντιάς.

Τα ήθη, όμως, σε μια κοινωνία πλάθονται μέσα από τη συνολική στάση και τις συμπεριφορές των μελών που τη συνθέτουν. Εκτείνονται, δηλαδή, πολύ πέρα και έξω από τον παραπάνω άξονα. Με μια τέτοια θεώρηση διακρίνει κανείς πολύ σημαντικότερες στάσεις και επιλογές, που εναρμονίζονται με τις ανεξίτηλες και διαχρονικές αξίες του μεγαλειώδους ελληνικού πολιτισμού. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι ένας πολιτιστικός σύλλογος οφείλει να παρεμβαίνει ουσιαστικά και θετικά, αναδεικνύοντας τέτοια στοιχεία των ηθών με παιδευτικό περιεχόμενο. Να προβάλλει εκείνα που αξίζει να καθίστανται σημεία αναφοράς για την ενίσχυση της γνώσης και της χρήσιμης διαπαιδαγώγησης.

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Σκαμνού, του οποίου έχω την τιμή να αποτελώ μέλος και μάλιστα με την ευθύνη του Προέδρου στο Διοικητικό Συμβούλιο, έχει αντιληφθεί αυτές τις αξίες και ανέπτυξε εδώ και δεκαετίες μια πολύπλευρη πολιτιστική δραστηριότητα που προάγει την κοινωνία και εξημερώνει τα ήθη. Προ διετίας ολοκλήρωσε την έκδοση ενός βιβλίου οκτακόσιων περίπου σελίδων με ιστορικό και ηθογραφικό περιεχόμενο, για να συνοδέψει τον εορτασμό των 30 χρόνων από την ίδρυση του συλλόγου.

Ήδη σήμερα, δύο χρόνια μετά, μια άτυπη ομάδα στελεχών και φίλων του Συλλόγου μας ολοκλήρωσαν μια άκρως ενδιαφέρουσα εργασία προσεγγίζοντας το θέμα με το οποίο τιτλοφορείται το νέο βιβλίο:

***Η ιστορία της Εθνικής Αντίστασης στη γούρνα μας, 1941-44
Παργασσός-Καλλιόδρομο-Οίτη-Γκιόνα.***

Είμαι σε θέση να γνωρίζω ότι το έργο αυτό είναι προϊόν εντατικής εργασίας και έρευνας. Τεκμηριώνει με διασταυρωμένα στοιχεία σημαντικά ιστορικά γεγονότα, προσφεύγοντας σε άμεσες μαρτυρίες και πηγές με τρόπο αντικειμενικό. Δεν παραλείπει, μάλιστα, να παρουσιάσει πάνω στο ίδιο επεισόδιο τις όποιες διαφορετικές μαρτυρίες, όπως δόθηκαν από πρωταγωνιστές των γεγονότων· έτσι ο αναγνώστης, ο σύγχρονος σκεπτόμενος Ρουμελιώτης αφήνεται να αξιολογήσει μόνος του τα περιστατικά και να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα.

Θα ήθελα να συγχαρώ και να ευχαριστήσω όλους όσους συμμετείχαν σ' αυτή την ομάδα εργασίας για την ανίχνευση, μελέτη και συγκέντρωση του υλικού, τη συλλογή στοιχείων και πληροφοριών, αλλά και την τεχνική επεξεργασία που οδήγησε στην ολοκλήρωση και αυτού του έργου. Όπως ιδιαίτερος, όμως, θέλω να ευχαριστήσω τον συγχωριανό Γιώργο Αποστολόπουλο, που εργάστηκε πολύ για να οδηγηθούμε σ' αυτό το αποτέλεσμα, έχοντας και τη συνολική ευθύνη συντονισμού της όλης δραστηριότητας.

*Δημήτρης Ευστράτογλου
Πρόεδρος Δ.Σ.*

του Πολιτιστικού Συλλόγου Σκαμνού Φθιώτιδας

Προλεγόμενα

1. Το έναυσμα

Φίλες και φίλοι αναγνώστες!

Εδώ και κάμποσους μήνες ο Μπραλιώτης αγωνιστής του ΕΛΑΣ Πάνος Φούντας, συγγενής εξ αίματος για πολλούς από μας, που είναι γνωστός όχι μόνο για τους αγώνες του μέσα από τις τάξεις του ΕΛΑΣ, αλλά και μεταγενέστερα, από την πλούσια συγγραφική του δραστηριότητα¹ με επίκεντρο τα εκπληκτικά βιώματά του από την Εθνική Αντίσταση και τις περιπέτειές του στον Εμφύλιο και την επί δεκαετίες φυλάκισή του μετά την ήττα του ΕΛΑΣ, μου εμπιστεύθηκε προσωπικό του υλικό με αναφορές στη μάχη της Παύλιανης (03.06.1943), στην τραγωδία με την καταστροφή του λόχου του συντοπίτη μας κορυφαίου Μαυρολιθαρίτη αγωνιστή Καλλία (Χαράλαμπου Μώκου), στις 03.01.1944, ένα ενδιαφέρον κείμενο² που Νίκου Γιαννέτσου (Τηλέμαχου) που ιστορεί τη μετακίνηση του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσού στα Δερβενοχώρια, το φθινόπωρο του 1943, και τις εκεί φοβερές συγκρούσεις με τους Γερμανούς κατακτητές.

¹ Αξιολογότετη η συμβολή του Πάνου Φούντα (Καρακλιούμ) στην ιστορική τεκμηρίωση του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στην πατρίδα μας και ειδικότερα στη δική μας περιοχή της Ανατολικής Στερεάς. 1. *Αντάμα με τη λευτεριά, προσωπικές εμπειρίες για περισσότερο φως σε μια ταραγμένη εποχή*, β' έκδοση (ιδιωτική) συμπληρωμένη, Αθήνα 1985. 2. *Στην Εύβοια σταυρώσανε τη λευτεριά, αναμνήσεις από τη δράση του Δημοκρατικού Στρατού*, β' έκδοση (ιδιωτική) συμπληρωμένη, Αθήνα 1986. 3. *Καιροί αμνημόνευτοι, Αν μιλούν οι νεκροί μας*, έκδοση ιδιωτική, Αθήνα 1992. 4. *Ιστορικά γεγονότα που πρέπει να μείνουν για να διαβάζονται (από τα χρόνια της πίκρας)*, έκδοση ιδιωτική, Αθήνα 1996. 5. *Οι αχόρταγοι, Ιστορικές αλήθειες που στο πέρασμα του χρόνου καταματώσανε τον άνθρωπο και κάψανε τη γη*, έκδοση ιδιωτική, Αθήνα 1999. 6. *Με ιστορική ευθύνη, απ' τα χρόνια της φυλακής - απ' τα συντρίμια της ιστορίας (1949-1964)*, Εκδόσεις «Αλφειός», Αθήνα 1964.

² Παρόμοιο κείμενο του Νίκου Γιαννέτσου έχει δημοσιευτεί στο περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*, πλην όμως ο αγωνιστής το συμπλήρωσε εν συνεχεία και έτσι περιήλθε σ' εμάς.

Το υλικό αυτό συνοδεύτηκε από μια εξαιρετική σειρά στιχουργημάτων –τα παρουσιάζουμε στην ενότητα «Ελεγεία»–, μέσα από τα οποία ξεχειλίζει ο λυρισμός, η έκρηξη του έντονου ανθρώπινου συναισθήματος, με αναφορά στα βιώματα από τις αιματηρές συγκρούσεις των ανταρτών με τις δυνάμεις κατοχής –Ιταλούς και Γερμανούς στην περιοχή μας–, αλλά και, δυστυχώς, και με ντόπιους συμπατριώτες μας που επέλεξαν άλλους δρόμους από αυτόν της Εθνικής Αντίστασης.

Δεν δυσκολεύτηκα να καταλάβω ότι είχα στα χέρια μου πολύ σημαντικό υλικό, αλλά ταυτοχρόνως αναλογίστηκα ότι για το ευρύ κοινό και, πολύ περισσότερο, για τις νέες γενιές χρειάζεται μια συνολικότερη ενημέρωση, ώστε να μπορέσουν να δουν, να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν αυτές τις σελίδες αίματος, δόξας και αξιοπρέπειας της πρόσφατης ιστορίας μας. «Όλβιος ος της ιστορίας έσχεν μάθησιν», αποφαίνεται ο Ηρόδοτος και μας προτρέπει να γνωρίζουμε την ιστορία, αφού είναι ευτυχής αυτός που την μαθαίνει.

2. Οριοθέτηση και προσέγγιση του θέματος

Η προσέγγιση του θέματος της Εθνικής Αντίστασης –παρά τις αντιξοότητες που επεκράτησαν στη χειμαζόμενη πατρίδα μας τόσο κατά την διάρκεια των συγκρούσεων με τον κατακτητή στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, κατ' αρχάς στο μέτωπο και εν συνεχεία στη διάρκεια της Κατοχής, αλλά και στον Εμφύλιο που ακολούθησε, όσο και ασφαλώς κατά τις δύσκολες μετέπειτα δεκαετίες³, καταλήγοντας στην δικτατορία των συνταγματαρχών της 21ης Απριλίου 1967, μέχρι και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας το 1974– έχει να δώσει αναμφιβόλως κάποιο υλικό. Στη νεότερη περίοδο μπόρεσαν αρκετοί από τους επιζήσαντες αγωνιστές να δώσουν πρωτογενή στοιχεία και μαρτυρίες, αλλού πληρέστερες και αλλού με ελλείψεις, για τη δράση της Αντίστασης σε όλες τις περιοχές της χώρας, αλλά και εκτός Ελλάδας. Τα πιο πολλά έργα που εν πάση περιπτώσει έχουν δημοσιευτεί, διακρίνονται από την αποσπασματικότητα, την

³ *vae victis*: Ουαί τοις ηττημένοις.

κατορθωματολογική προσέγγιση, τη μονομέρεια και, εν πολλοίς, την εμπάθεια, ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση των συγγραφέων.

Δεν διαφεύγει της προσοχής μας το γεγονός ότι και σήμερα ακόμη παρατηρείται σε κάποιο βαθμό η έλλειψη μιας ψύχραιμης και αντικειμενικής θεώρησης της σημαντικής αυτής, όσο και πολυτάραχης περιόδου στον τόπο μας. Εκείνοι που επέλεξαν την αποστασιοποίηση από την ένοπλη και σθεναρή Αντίσταση, από ηττοπάθεια, έλλειψη γενναιότητας ή ακόμη και από καιροσκοπισμό στις δραματικές εκείνες μέρες, πολύ δε περισσότερο εκείνοι που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή, δεν δείχνουν τον πρέποντα σεβασμό στους αγώνες και τις απροσμέτρητες θυσίες των ανταρτών της Αντίστασης. Τούτο είναι κατανοητό και δεν έχει νόημα να ασχοληθεί κανείς ιδιαίτερα.

Με μεγαλύτερη ίσως προσοχή θα όφειλε κανείς να εξετάσει άλλες περιπτώσεις, κατηγορίες συμπολιτών μας που, λόγω υποπληροφόρησης ή εσφαλμένης εκτίμησης των πραγμάτων, οδηγούνται επίσης σε στάσεις υποτίμησης του αντιστασιακού αγώνα. Εδώ –εκτιμούμε– σημαντικό ρόλο έπαιξε και η στάση μερικών από τους επιζήσαντες αγωνιστές που με τη μετέπειτα πορεία και κοινωνική τους δράση προκάλεσαν απορίες, μιας και στην ειρηνική περίοδο δεν έδειξαν ανάλογο μεγαλείο, όπως θα περίμενε ο μέσος συμπολίτης μας. Έτσι, λοιπόν, αναπτύσσονται θεωρίες ανάλογες. Ότι τάχατες ο κόσμος μετά την κατάρρευση του μετώπου βρέθηκε να τά έχει χαμένα και στράφηκε δήμιν αγέλης –περίπου τυχαία– προς την πλευρά της Αντίστασης ή προς την πλευρά της αποστασιοποίησης ή ακόμη και της αισχροής σύμπραξης με τον πανίσχυρο τότε κατακτητή.

Η τελευταία άποψη αδικεί κατάφορα τον Αγώνα και τις θυσίες για την Ελευθερία της πατρίδας, που αποτελούν το θεμέλιο του ελληνικού πολιτισμού μας. Σε κάθε αγώνα, όπως για παράδειγμα σ' αυτόν του '21 ή και στη σχετικά πρόσφατη απριλιανή δικτατορία του '67, υπήρξαν αγωνιστές που στη συνέχεια προσπάθησαν ή και κατάφεραν, ως μη όφειλαν, να «εξαργυρώσουν» την προσφορά τους στην πατρίδα. Τούτο είναι ασφαλώς δυσάρεστο, αλλά σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να μας οδηγεί στην ευρύτερη γενίκευση και αμφισβήτηση του ρόλου και της σημασίας του Αγώνα.

Το σημείο που κρίναμε απαραίτητο να αντιμετωπίσουμε με το συγκεκριμένο ερέθισμα, ήταν να συμπληρώσουμε το πρωτογενές υλικό του Πάνου Φούντα με τα γεγονότα, τα σημαντικά επεισόδια Εθνικής Αντίστασης στη δική μας γεωγραφική περιοχή⁴, στη «γούρνα τη δική μας», όπως την αποκαλούν οι συντοπίτες μας, που οριοθετείται από τα βουνά Παρνασσός, Καλλίδρομο, Οίτη, Γκιόνα. Εκτός από τα επεισόδια στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, κρίναμε σκόπιμο να περιλάβουμε και δύο ακόμη κεφάλαια με δράση εκτός της περιοχής μας⁵: Το ένα αναφέρεται στη σύγκρουση των ανταρτών με τους Γερμανούς στα Δερβενοχώρια (Οκτώβριος 1943) –και τούτο για να παρακολουθήσουμε την πορεία και τη δράση του δικού μας 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσού σε μία από τις σημαντικές συγκρούσεις με τον εχθρό– και το άλλο στο σαμποτάζ στο τούνελ της σιδηροδρομικής γραμμής από δυνάμεις του ΕΛΑΣ στο Κούρνοβο (01.06.1943), που έγινε ως αντιστάθμισμα στην περιορισμένη συμμετοχή των ανταρτών λόγω επιφυλάξεων στην ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού (21.06.1943), που υλοποιήθηκε κυρίως από τους Βρετανούς.

⁴ Η εν συνεχεία αξιολόγηση και κριτική της προσπάθειάς μας θα δείξει πόσο πλήρης είναι η κάλυψη των γεγονότων. Θα είναι δε εποικοδομητική κάθε παρατήρηση, προσθήκη ή σχολιασμός, ώστε να συμπληρωθεί η εργασία αυτή σε μια επόμενη απόπειρα. Μπορούμε ήδη από τώρα να σημειώσουμε ότι απουσιάζει ένα σημαντικό επεισόδιο στη Χαλκομάτα – εκεί όπου άλλοτε, στα χρόνια της εθνικής μας παλιγγενεσίας του '21 πολέμησε και έπεσε ο Ησαΐας Σαλώνων. Πρόκειται για ένα πρώιμο επεισόδιο –πριν τη συγκρότηση του ΕΛΑΣ–, όπου πρωτοστάτησαν αντάρτες, όχι από τη δική μας περιοχή, αλλά από την Όθρυ, υπό τον καπετάνιο Μπεγνή, από τη Στυλίδα, που χτύπησαν ένα κομβίο ιταλικών φορτηγών. Επαφές μας με συγγενείς του καπετάνιου Μπεγνή, στην Αθήνα και τη Σαλαμίνα, δεν απέφεραν κάποιο αποτέλεσμα. Δεν είναι δε και η μοναδική περίπτωση οικογενειών αγωνιστών που δεν διατηρούν λεπτομερή στοιχεία για τη δράση των ανταρτών.

⁵ Ένα άλλο επεισόδιο, εξάλλου, που αναγράφεται στο έργο του Μανώλη Γλέζου (*Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Τόμος Β', Εκδόσεις Στοχασιής, Αθήνα, σελ. 985) δεν επαληθεύεται πλήρως:

[...] Στις 18 Οκτωβρίου (1944). Τμήματα της II Μεραρχίας πρόλαβαν με αυτοκίνητα τις γερμανικές οπισθοφυλακές στο χωριό Σκαμνός βορείως της Γραβιάς και τους προξένησαν πολλές απώλειες σε έμψυχο υλικό. Πολλά λάφυρα.

Από τη δική μας έρευνα δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβωθεί αυτό το γεγονός, που μάλιστα φέρεται να έλαβε χώρα στη θέση «Τοιτοπούλες». Κατά μία εκδοχή πρόκειται περί ενός επεισοδίου που έλαβε χώρα αργότερα, όταν άρχισαν οι συγκρούσεις του Εμφυλίου, και η επίθεση των ανταρτών στρεφόταν κατά βρετανικών δυνάμεων. Ίδετε σχετικά σημειώσεις Γιώργου Μιχ. Αστρακά, Μέρος Γ', *Η Εθνική Αντίσταση στον Σκαμνό*, στο σημείο «Από σύμμαχοι, αντίπαλοι».

⁵ Αυτό δεν σημαίνει ότι καλύπτουμε όλες τις δράσεις των ανταρτών της περιοχής μας, αφού είναι γνωστό ότι έδρασαν και σε άλλες περιοχές της χώρας, όπως στον Τυμφορηστό, στην Πίνδο, στη δυτική Θεσσαλία, στην Ήπειρο, στην Εύβοια, αλλά και στην Πελοπόννησο.

3. Αξιολόγηση υλικού

Η προσπάθειά μας, λοιπόν, εντοπίστηκε ακριβώς σ' αυτό το σημείο της εξεύρεσης όσο γίνεται πληρέστερων στοιχείων γι' αυτό το πεδίο, ενώ έμφαση δόθηκε στην επιλογή αυθεντικών κατά το δυνατόν μαρτυριών από αγωνιστές που βίωσαν προσωπικά οι ίδιοι τα γεγονότα. Επειδή, ωστόσο, το ίδιο γεγονός έζησαν και είδαν οι αγωνιστές κάτω από το δικό τους προσωπικό πρίσμα, τομέα δράσης ή επίπεδο ιεραρχίας, ή ακόμη και από την οργάνωση που ήταν ενταγμένος ο καθένας από αυτούς, δεν παραλείψαμε για το ίδιο επεισόδιο να δώσουμε περισσότερες της μιας μαρτυρίες⁶. Έτσι μπορούμε να περιγράψουμε και να προσδιορίσουμε την έρευνά μας αυτή χωρίς άλλα σχόλια. Επίτηδες αποφεύγουμε την παράθεση δικών μας σχολίων, πλην μερικών διευκρινίσεων τεχνικού χαρακτήρα, για να μην παρασυρθούμε σε υποκειμενικές εκτιμήσεις και θέσεις. Θα διαπιστώσει κανείς αποκλίσεις μεταξύ των κειμένων που αναφέρονται στο ίδιο γεγονός, οι οποίες αφορούν ημερομηνίες, διαδρομές και, καμιά φορά, πρόσωπα. Δεν κάναμε τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο. Αφήνουμε τον αναγνώστη να οδηγηθεί στις δικές του κρίσεις και συμπεράσματα. Ως μεγάλη μας υποχρέωση είδαμε την πρωτοβουλία αυτή, απέναντι στους αγωνιστές –νεκρούς και ζώντες–, τους συντοπίτες μας και τις επόμενες γενεές.

Η πρακτική αυτή της πολύπλευρης προσέγγισης πιστεύουμε πως δεσμεύει όσους επιχειρούν να ασχοληθούν με ιστορικά ζητήματα. Να μην ξεχνάμε τις κατευθύνσεις του Τάκιτου:

Νόμος Ιστορίας είναι μηδεμίαν αλήθειαν αποκρύπτειν, μηδέ ψεύδος σιωπάν.

Το σημείο που αξίζει ίσως να τονιστεί είναι η δυσκολία στην ανεύρεση του υλικού. Εδώ ο λόγος γίνεται κατά το μέγιστο μέρος για προσωπικές σημειώσεις, ιδιωτικές εκδόσεις σε λίγα αντίτυπα που έχουν εξαντληθεί ή δημοσιεύσεις σε διάφορα περιοδικά και εφημερίδες κατά καιρούς. Παραπέμπουμε με λεπτομέρειες στις πηγές μας από σεβασμό στον αφηγητή, συγγραφέα, αρθρογράφο, αγωνιστή, αλλά και για να επιτρέψουμε την αναγκαία επαλήθευση ή άντληση περισσότερων λεπτομερειών στον ενδιαφερόμενο. Μια τέτοια εργασία, εξ όσων γνωρίζουμε, δεν έχει λάβει χώρα για την περιοχή μας και θεωρούμε την πρωτοβουλία μας άξια της μνήμης των πεσόντων και της Ιστορίας του τόπου μας.

⁶ timeo hominem unius libri (Θωμά του Ακινάτη) = Φοβού τον άνθρωπο του ενός βιβλίου.

Όσο και αν μας διαβεβαιώνουν άνθρωποι της άτυπης ομάδας εργασίας που έχουν γνώμη για το θέμα μας, ότι κάναμε καλή και πλήρη προσέγγιση, εμείς δεν θα το ισχυριστούμε. Αντίθετα, θα πούμε ότι έγινε μια –φιλότιμη έστω– απόπειρα συγκέντρωσης υλικού και περιμένουμε κάθε πρόσθετο στοιχείο που θα εμπλουτίσει την έρευνα αυτή, ώστε μια επόμενη έκδοση να αναδειχτεί πληρέστερη. Τούτο δε το θεωρούμε αναγκαίο και επιτακτικό, γιατί ήδη στην περίοδο που βρισκόμαστε ο μεν ιστορικός μπορεί και να μη θεωρεί ικανοποιητική την απόσταση από τα γεγονότα, από την άλλη, όμως, πλευρά, επείγει η συγκέντρωση του πρωτογενούς υλικού, γιατί λιγοστεύουν οι επιζώντες αγωνιστές που έλαβαν μέρος στις συγκρούσεις και διαθέτουν τις αυθεντικές μαρτυρίες.

4. Άτυπη ομάδα εργασίας

Για την υλοποίηση της εργασίας αυτής για λογαριασμό του Πολιτιστικού Συλλόγου Σκαμνού, την οποία ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου Δημήτρης Ευστοράτογλου, υποστήριξε εξ αρχής, όπως εξάλλου πράττει και για κάθε δράση που προάγει τους στόχους της πνευματικής και πολιτιστικής καλλιέργειας, ευτύχισα να έχω ως βασικό και εναρκτήριο ερέθισμα και βάση τον Πάνο Φούντα, ο οποίος πέρα από το πρωτογενές υλικό που ο ίδιος μας διέθεσε, τιμώντας μας με την εμπιστοσύνη και αγάπη που μας έδειξε, δεν έπαψε να με συμβουλεύει επί μακρόν. Ευτύχισα να έχω τη στήριξη του Μπραλιώτη ιστοριοδίφη Γιώργου Π. Τσίτσα, που ασχολήθηκε, με πάθος και περίπου διά βίου, με την ιστορική έρευνα, διαθέτοντας ένα αξιόλογο αρχείο σπάνιων κειμένων (και δυστυχώς τον χάσαμε αιφνιδίως, στο τέλος Ιουλίου 2007), καθώς και τη συνδρομή του Σκαμνιώτη δικηγόρου Αθηνών Περίκλη Ασρακά, που επέλεξε και φωτοτύπησε κείμενα τόσο από το αρχείο του Γιώργου Τσίτσα, όσο και –για ένα μέρος υλικού– από προσωπικό του αρχείο πάνω στο θέμα που προσεγγίζουμε.

Η ενότητα για την Εθνική Αντίσταση στον Σκαμνό στηρίχτηκε σε αφηγήσεις και μαρτυρίες συγχωριανών, όπως οι Γιώργος Λ. Ασρακάς, Γιώργος Στεφ. Τζιβάρας, Μαρία Γκόλφη⁷, αλλά η σημαντικότερη συνδρομή ήρθε από τον

⁷ Δεν είναι η μόνη σκαμνιώτισσα γυναίκα που συνέδραμε την Αντίσταση. Ασφαλώς η Μαρία Γκόλφη που κατάγεται από την Οίτη, αποδεδειγμένα υποστήριξε την Αντίσταση για μεγάλο διάστημα με τα λεγόμενα «μεταγωγικά», δηλαδή τα ζώα που μετέφεραν πολεμικό υλικό και εφόδια στις ανταρτικές μονάδες. Οι αφηγήσεις της είναι συγκλονιστικές και της ανήκει το φωτοστέφανο της αγωνίστριας..

Γιώργο Μιχ. Αστρακά που σε εφηβική ηλικία, όχι μόνο βίωσε τα γεγονότα, όπως όλοι οι συγχωριανοί, αλλά φαίνεται προικισμένος με άριστη μνήμη. Οι προσωπικές του σημειώσεις μας βοήθησαν ιδιαίτερα.

5. Βλέποντας το δάσος

Αναλογιζόμενοι ότι η εργασία αυτή θα έρθει στα χέρια νεότερων ή –ενδεχομένως– υποπληροφορημένων συμπατριωτών μας, κρίναμε σκόπιμη την παρουσίαση μερικών εισαγωγικών στοιχείων μείζονος σημασίας, που συνθέτουν το σκηνικό, την ευρύτερη ατμόσφαιρα, το κλίμα, όπως λέμε, και τις συνθήκες που έλαβαν μέρος τα γεγονότα.

Το εγχείρημα αυτό το επιδιώξαμε και πάλι προσφεύγοντας σε αυθεντικά κείμενα που έχουν γραφτεί, μόνο που εδώ η προσοχή μας εστιάστηκε περισσότερο στη συνολική θεώρηση, το εύρος και την αντικειμενικότητα της προσέγγισης του όλου ζητήματος. Σταθήκαμε στην προσέγγιση μερικών και μόνο «κομβικών» σημείων που έχουν απασχολήσει το δημόσιο διάλογο με διάφορες –και καμιά φορά αποκλίνουσες– γνώμες, θέσεις και απόψεις.

6. Τόπος ποτισμένος με αίμα και δόξα

Επίκεντρο πολεμικών συγκρούσεων από αρχαιοτάτων χρόνων, το διάσελο της δικής μας περιοχής δεν ξεχώρισε ούτε απουσίασε ως θέατρο σκληρών πολεμικών επιχειρήσεων και στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο μικρός Σκαμνός βρέθηκε ξαφνικά να αποτελεί έδρα ισχυρών δυνάμεων του εχθρού, τόσο των Ιταλών (σε επίπεδο τάγματος), όσο και των Γερμανών. Αυτό, όμως, δεν εμπόδισε τους εύψυχους

Φυλακές Αβέρωφ, στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας. Εδώ κρατήθηκαν πολλοί Έλληνες πατριώτες καταδικασμένοι. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και Σκαμνιώτες αντιστασιακοί.

Σκαμινιώτες, με προστήθη τον Κώστα Π. Αποστολόπουλο, να ξεκινήσουν από τους πρώτους σε όλη τη χώρα την Αντίσταση κατά των πανίσχυρων κατακτητών. Μια σειρά από γεγονότα, καταγράφονται στο μικρό οικισμό και ήδη κινούνται μερικά από αυτά στη σφαίρα του μύθου ή περιέχονται στη σφαίρα της λησμονιάς. Τίποτα, όμως, πιο άδικο απ' αυτό και τίποτα χειρότερο για μας που πατάμε το πόδι μας, σήμερα ελεύθεροι και ασφαλείς, σε αυτόν τον ευλογημένο τόπο ηρώων, που χάρη στο δικό τους αίμα και τις δικές τους θυσίες το έχουμε διασφαλίσει. Δεν πάει πίσω όμως το επίπεδο γνώσης –της άγνοιας ή αγνωμοσύνης, θα λέγαμε επί το ορθότερον– και απόδοσης σεβασμού στους αγωνιστές και στις θυσίες στον ευρύτερο περίγυρο, όπου συγκροτείται με το βαρύ όνομα ο Δήμος Γοργοποτάμου, του οποίου ο Σκαμινός αποτελεί συστατικό οικισμό. Μία εκδήλωση για την Εθνική Αντίσταση έγινε από το Δήμο προ ετών, αλλά αγνοήθηκαν οι νεκροί της Εθνικής μας Αντίστασης!

Πώς να ερμηνευτεί αυτή η επιπολαιότητα;

*«Αρξομαι δε από των προγόνων... δίκαιον... και πρέπον...
την τιμήν ταύτην της μνήμης δίδοσθαι...»*

Επιτάφιος Περικλέους⁸, Θουκυδίδης Β', παρ. 36

Χρειάζεται να επικαλεστεί κανείς τους λαμπρούς προγόνους μας για να υπογραμμίσει ότι το σωστό, το δίκαιο και το πρέπον είναι να αποδίδουμε τιμή πρώτα και κύρια στους προγόνους μας που δεν βρίσκονται στη ζωή· πολύ περισσότερο αν αυτοί οι πρόγονοί μας, οι νεκροί μας έπεσαν για τη Λευτεριά της Πατρίδας;

⁸ «Αρξομαι δε από των προγόνων πρώτων. Δίκαιον γαρ αυτοίς και πρέπον δε άμα εν τω τοιάδε την τιμήν ταύτην της μνήμης δίδοσθαι. Την γαρ χώραν οι αυτοί αιεί οικούντες διαδοχή των επιγεγομένων μέχρι τούδε ελευθέραν δι' αρετήν παρέδωσαν».

«Θα αρχίσω την ομιλία μου πρώτα από τους προγόνους μας. Διότι είναι όχι μόνο δίκαιο, αλλά και πρέπον συγχρόνως σε τέτοια ευκαιρία όπως η παρούσα να αποτίσουμε στη μνήμη τους τον φόρον αυτόν της τιμής. Καθ' όσον κατοικούντες οι ίδιοι πάντοτε μέχρι σήμερα την ίδια χώρα κατά την διαδοχή των αλλεπαλλήλων γενεών, μας την παρέδωσαν ελεύθερη δια της ανδρείας τους».

7. Μπροστάρηδες στον αγώνα

Ο Λοής, ο πρωτανάγης

Κορυφαία γεγονότα Αντίστασης στον κατακτητή καθώς και το ξεκίνημα του Αντάρτικου εντοπίζονται στα χώματά μας, όπως ξεδιπλώνονται από τις γραμμές που ο φίλος αναγνώστης θα παρακολουθήσει σ' αυτό το πόνημα. Το φρόνημα που χαρακτηρίζει τους Αποστολοπουλαίους στον Σκαμνό διεγείρει τις ψυχές των περήφανων Ρουμελιωτών στην ευρύτερη περιοχή. Δεν συμβιβάζονται με το ζυγό και ξεσηκώνονται αποζητώντας τη Λευτεριά του τόπου τους. Δεν συλλογίστηκαν το κόστος και τις θυσίες. Δεν είχε ο Κώστας Αποστολόπουλος, ο ηρωικός Καραϊσκάκης, δεύτερη σκέψη, αν ήταν να επιλέξει τι έπρεπε να κάνει για να υπερασπιστεί την τιμή και την

υπόληψη της οικογένειάς του και των συγχωριανών του.

«Ους νυν υμείς ζηλώσαντες και το εύδαιμον το ελεύθερον, το δε ελεύθερον το εύψυχον κρίναντες, μη περιοράσθε τους πολεμικούς κινδύνους».

Θουκυδίδης Β'. 43,4

«Αυτούς λοιπόν (που έπεσαν στον πόλεμο) αφού πάρετε σαν παράδειγμα και αφού πιστέψετε ότι η ευτυχία έγκειται στην ελευθερία, η δε ελευθερία στην ανδρεία, να μην αποφεύγετε τους κινδύνους του πολέμου».

Είχε λάβει, άραγε, ο Κώστας το μάθημα μέσα από τα γραφόμενα του Θουκυδίδα; Δεν μπορούμε να το διαβεβαιώσουμε ή να το διαψεύσουμε, καθώς στο μικρό οικισμό του Σκαμνού υπήρχε δυσπραγία –όπως και σε ολόκληρη τη χώρα, που

βίωνε μια ζοφερή πορεία με το φασίζον βασιλομεταξικό δικτατορικό καθεστώς— που έφτανε να εμποδίζει τα βλαστάρια του χωριού να μάθουν περισσότερα γράμματα, πέρα από την ευτελή και μονοδιάστατη προπαγάνδα.

Πολύ πιθανόν, ωστόσο, να είχε ακούσει ο Κώστας και οι άλλοι αγωνιστές το μήνυμα του Κωστή Παλαμά, που το εξέπεμψε την ίδια περίοδο και λίγο πριν το θάνατό του (27.02.1943):

*Δεν έχω άλλο να σας πω, παρά μονάχα ένα:
μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του Εικοσιένα.*

Για να συμπληρώσει και να διευκρινίσει, ειδικά για μερικούς που προσποιούνται τους πατριώτες:

*Η Πατρίδα δεν μετριέται με το στρέμμα
με της καρδιάς το πύρωμα μετριέται, με το αίμα...*

Εκείνο, όμως, που δεν αμφισβητείται εκ των πραγμάτων είναι το ακμαίο φρόνημα του αγωνιστή της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας

*«Εκεί που λάμπει η λευτεριά
θάνατος δεν υπάρχει».*

Άγγελος Σικελιανός

Ίδιο και απaráλλαχτο φρόνημα με αυτό των πλέον ένδοξων προγόνων μας. Να είναι τάχατες τα χρωμοσώματα; Είναι μήπως το DNA, όπως οι ειδικοί επιστήμονες υποστηρίζουν σήμερα; Τίποτα, πάντως, δεν μπορεί να είναι τυχαίο.

8. Ελληνισμός

Αμφισβητούν μερικοί—ίσως από άγνοια, ίσως από ταπεινά αισθήματα— ότι εμείς οι Νεοέλληνες μπορεί και να μην είμαστε πράγματι γνήσιοι απόγονοι των ένδοξων αρχαίων Ελλήνων. Κι όμως, το δείχνουμε και στην νεότερη περίοδο της ιστορίας μας και δεν περιμένουμε απλά και μόνο να αντλήσουμε δόξα από τους μακρινούς προγόνους μας. Το δείξαμε στην επανάσταση της εθνικής μας παλιγγενεσίας, το δείξαμε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στο

Συγκέντρωση αετόπουλων

μέτωπο της Αλβανίας, αλλά και στη διάρκεια της Εθνικής μας Αντίστασης. Και στα δύο αυτά στάδια του αγώνα ανέδειξαν οι μαχητές μας μοναδικό σθένος, ανέτρεψαν όλα τα δεδομένα και τους συσχετισμούς σε παγκόσμια κλίματα, ενώ προκάλεσαν το δέος και το θαυμασμό, μηδέ εξαιρουμένου και του εχθρού. Το δείχνουμε με τους νεκρούς, τις εκατόμβες των θυμάτων που ανέδειξαν τη χώρα μας στην πρώτη θέση σε ποσοστό ανθρώπινων απωλειών, σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού της, απ' όλες τις χώρες των εμπολέμων.

Το δείχνουμε με το σύγχρονο πολιτισμό μας και τη στάση μας σε δύσκολες περιστάσεις και καμπές της ιστορίας.

Με την προσήλωση στις ίδιες αξίες που ανέδειξαν και υπηρέτησαν και οι ένδοξοι πρόγονοί μας: Τη φιλοπατρία, την ελευθερία, τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη, τη φιλοξενία. Το δείχνουν οι ποιητές μας με τα Νόμπελ και τα βραβεία Λένιν. Ο Σεφέρης, ο Ελύτης, ο Ρίτσος, ο Παλαμάς, ο Βάρναλης, ο Σικελιανός και τόσο άλλοι μεγάλοι διανοητές, δημιουργοί του πνεύματος, όπως ο Νίκος Καζαντζάκης, χωρίς να εξαιρούνται ή να υπολείπονται και Έλληνες της διασποράς, που μεγαλοουργούν όπου κι αν βρεθούν. Πάρε για

*Πάτερ Ανυπόμονος
(Αρχιμανδρίτης Γερμανός Δημάκος, Ηγούμενος Ι.Μ. Αγάθωνος)*

παράδειγμα τον Καβάφη, τον Αλεξανδρινό ποιητή. Στάσου λίγο πρωτύτερα στον ασύγκριτο στη ζωγραφική Δομίνικο Θεοτοκόπουλο. Θυμήσου το γιατρό Παπανικολάου (pap test) με την παγκόσμια ακτινοβολία και αναγνώρισή του. Το δείχνουν οι μεγάλοι μας δημιουργοί της μουσικής που έκαναν γνωστή, τίμησαν και δόξασαν την πατρίδα μας σε όλη την οικουμένη. Να θυμηθούμε την Μαρία Κάλας, τον Μάνο Χατζιδάκη. Τον Μίκη Θεοδωράκη, που ήταν και πρωτεργάτης στο αγώνα της Εθνικής Αντίστασης, αλλά και προστάρης στην πλέον πρόσφατη αντιδικτατορική πάλη. Έλα στο σήμερα για να σταθείς στον Δημήτρη Νανόπουλο (ΗΠΑ, Φυσική).

Κι ακόμη σταχυολογώντας, τους Έλληνες που εγκατέλειψαν την πατρίδα τους μετά τον πόλεμο και τον

Εμφύλιο για να διαπρέψουν στην αλλοδαπή. Τον Κορνήλιο Καστοριάδη, τον Κώστα Αξελό, την Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ. Δημιουργοί του πνεύματος, αντάξιοι διάδοχοι και συνεχιστές των προγόνων μας με μεγάλη επιρροή και συμβολή στην υπεράσπιση μεγάλων αξιών που ανέδειξαν και καταξίωσαν στην παγκόσμια κοινωνία των ανθρώπων με κοινή συνισταμένη και αναγωγή στον Ελληνισμό.

9. Μιλάμε για τους νεκρούς μας

Μα πέρα και πάνω απ' όλους και όλα, μιλάμε για τους νεκρούς. Για τους αγωνιστές της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της ανεξαρτησίας της πατρίδας μας. Μιλάμε για τους νέους με τα αγνά αισθήματα και την αδούλωτη ψυχή, που σε ηλικία μόλις 15-24 ετών έσπευσαν να υπηρετήσουν ανώτερα ιδανικά, χωρίς ιδιοτέλεια, χωρίς ιδιαίτερα ανταλλάγματα, χωρίς καν τα απαραίτητα εφόδια και εξοπλισμό, πολλές φορές ντυμένοι με κουρέλια, χωρίς καν παπούτσια, να οργώνουν

Αντάρτισσα

τις βουνοκορφές, με χιόνια και βροχές. Χωρίς καν τη δυνατότητα επικοινωνίας με τους δικούς τους, χωρίς ένα κάποιο κατάλυμα. Για σπίτι, για μάνα, πατέρα κι αδερφή, είχαν τη ρίζα κάποιου έλατου, όση κακοκαιρία, βαρυχειμωνιά και χιονοθύελλα κι αν είχε. Κι ακόμα περισσότερο μιλάμε γι' αυτούς που δεν έγιναν μνημόσυνα, δεν κατατέθηκαν στεφάνια, δεν ακούστηκαν πανηγυρικοί, δεν στήθηκαν ανδριάντες. Που θάφτηκαν χωρίς τελετές, έγιναν ένα με το χώμα, το χώμα το ελληνικό, το δικό μας χώμα, της ηρωικής Ρούμελης.

Δύσκολο εγχείρημα, μεγάλη η θυσία, αλλά:

Θέλει αρετήν και τόλμη η ελευθερία

Ανδρέας Κάλβος

Κι αυτοί, οι υπέροχοι αγωνιστές της Εθνικής μας Αντίστασης, τα είχαν και τα δύο.

10. Δικαίωση του αγώνα;

Την απελευθέρωση της Ελλάδας την πετύχαμε, μαχόμενοι άλλοτε ενωμένοι και άλλοτε χωριστά. Δικαιωθήκαμε μόνον εν μέρει. Χάθηκε ο αγώνας για την πλήρη ανεξαρτησία της Ελλάδας, όπως έγινε και στο '21. Απελευθερωθήκαμε από τον τουρκικό ζυγό, αλλά δεθήκαμε στο άρμα των Άγγλων, αφού ο τόπος μας ταλανίστηκε με τις επιρροές και δουλικές, όσον και ιδιοτελείς, διασυνδέσεις των μεγάλων «προστατίδων» δυνάμεων. Φυσικά η ανεξαρτησία δεν ήταν και η πρόσδεσή μας στο άρμα της ΕΣΣΔ. Ως παραπέρα συνακόλουθες απώλειες και δυσμενείς συνέπειες αυτής της εξέλιξης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παραμένει ως μέγα ζητούμενο, ακόμα και σήμερα, η κοινωνική δικαιοσύνη.

Την ευθύνη γι' αυτή τη ζοφερή κατάσταση μπορούμε να την αναζητήσουμε αν ανατρέξουμε στην υπό κρίση περίοδο, στους ανάξιους βασιλείς και αυλικούς δουλόφρονες, καθώς και στους ευτελείς κυβερνώντες που έσπευσαν να απομακρυνθούν και να εγκαταλείψουν τη χώρα, ευθύς μόλις σκλαβώθηκε ο τόπος. Να δούμε τις ρίζες της διαίρεσης από πολύ ενωρίτερα με το διαχωρισμό των Ελλήνων, τόσο του λαού, όσο και του στρατού. Μοιραίοι παράγοντες που αποδείχτηκαν κατώτεροι των περιστάσεων. Και δεν ήταν μόνο η ανεπάρκειά τους στο χειρισμό των ζητημάτων της Εθνικής Αντίστασης, η πλήρη απουσία τους, όταν ο τόπος χρειαζόταν στήριξη, συντονισμό ενεργειών, καθοδήγηση, οργάνωση και βοήθεια. Στάθηκαν μακριά, άβουλοι και άπραγοι, μακράν των δεινοπαθούντων συμπατριωτών τους σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Επανήλθαν όμως με το πέρας του πολέμου για να αποδείξουν με τον πλέον τραγικό τρόπο την ανεπάρκειά τους.

Με τη νίκη των συμμαχικών δυνάμεων το 1944 και την τεράστια προσφορά της Ελλάδας στον αγώνα κατά του Άξονα, δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι η πατρίδα μας ερχόταν μεταξύ των πρώτων δυνάμεων σε κύρος και αναγνώριση. Ευθύς μετά τις ΗΠΑ, την ΕΣΣΔ και τη Βρετανία, τις μεγάλες δυνάμεις που συγκρότησαν τη συμμαχία κατά του Άξονα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Στάλιν δήλωνε: «Στη Βουλγαρία θα εισέλθουμε ως εκδικητές και στην Ελλάδα ως προσκυνητές». Τούτο, φυσικά, δεν έγινε. Αλλά, δυστυχώς, δεν έγινε ούτε καν και το ελάχιστο: Να διαμηνύσουν με κάποιον τρόπο στους Έλληνες κομμουνιστές⁹,

⁹ Η αδιαμφισβήτητη ιστορική αλήθεια είναι ότι πρωτοστάτησαν στον αγώνα, όταν το πλείστον από τους μετέπειτα τιμητές είχαν λουφάξει. Η Αριστερά κατέγραψε μεγάλη προσφορά αίματος στο βωμό της Εθνικής Αντίστασης.

την ηγεσία του ΚΚΕ, ότι είχαν ήδη αποφασίσει για το ζήτημα των ζωνών επιρροής, ώστε να μη χυθεί τόσο επιπλέον αίμα με τον εμφύλιο σπαραγμό.

Προτού, λοιπόν, ριξουμε τις ευθύνες στους άλλους, καλό είναι να στρέψουμε την προσοχή μας στο τι κάναμε ή δεν κάναμε εμείς οι ίδιοι, και το 1944, αντί να γιορταστεί ως έτος θριάμβου και δικαίωσης, καταγράφηκε ως έτος συμφοράς και δεινών για τον τόπο μας, που σκίασε την παραπέρα πορεία μας επί δεκαετίες.

Αν σταθούμε στη στάση των Άγγλων και πέρα από το ιδεολογικό περιτύλιγμα της αποστασιοποίησης από τους αριστερούς του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ίσως θα πρέπει να σκεφτούμε τις υστερόβουλες σκέψεις τους να μην έρθει κοντά η Κύπρος στην Ελλάδα με ταυτόχρονη δική τους απομάκρυνση. Οι Ιταλοί, με τη σειρά τους, περνώντας στο χώρο των συμμάχων, μετά τη συνθηκολόγηση, είχαν λόγους να αποφύγουν αποζημιώσεις και την παραχώρηση των Δωδεκανήσων. Οι Αλβανοί για να αποφύγουν την παραχώρηση της Βόρειας Ηπείρου στην Ελλάδα. Οι Βούλγαροι για να αποφύγουν αποζημιώσεις για τα στυγνά εγκλήματά τους στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και ακόμη μια πιθανή αναδιαπραγμάτευση όρων προστασίας της ελληνικής μειονότητας στη χώρα τους. Η Γιουγκοσλαβία του Τίτο είχε αγκαλιάσει την ιδέα της «Μακεδονίας του Αιγαίου», ήθελε δηλαδή με το μόρφωμα των Σκοπίων να διασφαλίσει έξοδο στο Αιγαίο. Ακόμη και σήμερα αντιμετωπίζει η πατρίδα μας αυτές τις συνέπειες. Και δεν πάει πίσω η Τουρκία, που με τη θολή πολιτική της κατάφερε μεν να μην εμπλακεί στον πόλεμο, αλλά ταυτοχρόνως ήθελε να αποφύγει εγγυήσεις για την προστασία του εκεί Ελληνισμού, στην Πόλη, στην Ίμβρο και στην Τένεδο.

11. Απόντες – παρόντες

*Δεν έγινε ο πόλεμος της κατοχής χωρίς ηττοπαθείς, συντεούς,
νοικοκυραίους και φτωχούς ανθρώπους, που βλέπανε
μ' απελπισία το χαμό των σπιτιών και των σπιτικών τους.
[...]*

*Αλλά αυτό δεν σημαίνει πως μόνο «από τα ξένα» ήταν
εκείνοι που πολεμούσαν στο Πενηταένα.
Οι περισσότεροι ήταν ντόπιοι από τα γύρω χωριά που
κι αντουνών τα σπίτια δόθηκαν στο βωμό της ελευθερίας,
πολλές φορές μαζί με την ύστατη πνοή τους¹⁰.*

Φοίβος Γρηγοριάδης

¹⁰ Δεν είχαν όμως ξεχάσει την υπέρτατη επιταγή με τη διαχρονική ισχύ: «Εις οιωνός άριστος, αμύνεσθαι περί πάτρης».

Η αντίσταση

Επίγραμμα

*Δεν είναι τούτο πάλεμα σε μαρμαρένια αλώνια
εκεί να στέκει ο Διγενής και μπρος να στέκει ο Χάρος.
Εδώ σηκώνετ' όλ' η γη με τους αποθαμένους
και με τον ίδιο θάνατο πατάει το θάνατό της.
Κι απάνω-απάνω στα βουνά, κι απάνω στις κορφές τους,
φωτάει με μιας Ανάσταση, ξεσπάει αχός μεγάλος.
Η Ελλάδα σέρνει το χορό, ψηλά, με τους αντάρτες,
–χιλιάδες δίπλες ο χορός, χιλιάδες τα τραπέζια–
κ' ειν' οι νεκροί στα ξάγναντα, πρωτοπανηγυριώτες!*

Άγγελος Σικελιανός

Σκαμνός/Αθήνα 2008

Γιώργος Αποστολόπουλος

Διευθυντής Σύνταξης της *Φωνής των Σκαμνιωτών*

ΜΕΡΟΣ Α'

Κομβικά εισαγωγικά ζητήματα

1. Γενική επισκόπηση¹

Κρίνοντας το δραματικό σε γεγονότα εξάμηνο του πολέμου, ο πολιτικός σύμβουλος της ΠΕΕΑ, δικηγόρος και πολιτειολόγος Κώστας Γ. Δεσποτόπουλος, γράφει (τόμος «ΕΛΛΑΣ», *Νέας Παγκόσμιας Εγκυκλοπαίδειας*, σελ. 463 κ. επ.):

«Όσο κι αν είναι πρόωρο να γραφτεί μια πολιτική ιστορία, στην πλήρη έννοια της λέξεως, της εποχής της ξένης κατοχής στην Ελλάδα, της εποχής που αρχίζει από την εισβολή των Γερμανών (1941) ως τη Βάρκιζα (Φεβρουάριος 1945), γιατί οι εμπιστευτικές πηγές που πρέπει να έχει υπόψιν του ο ιστορικός είναι ακόμη κρυφές και τα περισσότερα σχετικά έργα που έχουν δημοσιευτεί φέρουν τη σφραγίδα του πάθους ή της πολιτικής τοποθέτησεως των συγγραφέων, ωστόσο μια προσπάθεια αντικειμενικής συνθετικής εξιστορήσεως των γεγονότων δεν είναι αδύνατη με τα στοιχεία που κατέχουμε σήμερα. Εξάλλου όμως, η θλιβερή διαπίστωση των εμφυλίων διαμαχών κατά τη διάρκεια του αγώνα και η κατάληξη του αγώνα της Εθνικής Αντίστασης στη σύρραξη του Δεκεμβρίου του 1944 κάνουν να βαραίνει κάθε εξιστόρηση της εποχής αυτής στην αναζήτηση, όχι μόνο της αλήθειας για τα περιστατικά, αλλά και της ευθύνης για ορισμένα γεγονότα και για την κατάληξή τους. Τα όσα γράφονται παρακάτω τείνουν να παρουσιάσουν μια όσο γίνεται αντικειμενική εικόνα της εξέλιξης των πολιτικών πραγμάτων μας κατά την περίοδο που εξετάζουμε που περιέχει και μια ανάλογη εικόνα των ευθυνών.

Μετά την κατάρρευση του μετώπου, την είσοδο των Γερμανών (Απρίλιος 1941) και των Ιταλών (Μάιος 1941) στην Αθήνα, διαμορφώνεται περίπλοκη πολιτική κατάσταση. Ο βασιλεύς Γεώργιος Β' αναχώρησε για το εξωτερικό (Μάιος 1941),

¹ Τάσου Βουρνά, *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, Εκδόσεις Πατάκη Τόμος Γ', Αθήνα 2002, σελ. 62 κ. επ.

με πρωθυπουργό τον Εμμ. Τσουδερό, ύστερα από ολιγόχρονη παραμονή στην Κρήτη. Στην Αθήνα σχηματίζεται η πρώτη κατοχική κυβέρνηση, στηριζόμενη στη θέληση των Γερμανών υπό τον Γ. Τσολάκογλου (Μάιος 1941). Τα δύο θεμελιώδη προβλήματα που πρέπει ν' αντιμετωπίσει ο ελληνικός λαός, προβλήματα συνδεδεμένα σε πολύ μεγάλο βαθμό μεταξύ τους, είναι η επιβίωσή του, ο αγώνας εναντίον της λιμοκτονίας, στην οποία δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει η ξένη κατοχή μια χώρα φτωχή, σαν την Ελλάδα, και η οργάνωση της εσωτερικής αντίστασης κατά των κατακτητών. Η αντιμετώπιση όμως των προβλημάτων αυτών έθετε νέα προβλήματα, όπως των σχημάτων και μορφών διά μέσου των οποίων θα επεδιώκοντο οι σκοποί του αγώνα, καθώς και της στρατηγικής και τακτικής του αγώνα αυτού. Μ' ένα λόγο, έθετε καθαρά πολιτικά προβλήματα. Θα ήταν ίσως εύκολο ν' αντιληφθεί κανείς ότι όχι μόνο ο καλύτερος, αλλά και ο μόνος τρόπος ενέργειας έπρεπε να ήταν η συνεννόηση όλων των πολιτικών δυνάμεων της χώρας για να δώσουν μια ενιαία μυστική διοίκηση στον αγώνα του εσωτερικού, σε απόλυτη συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση του εξωτερικού, που εκπροσωπούσε τυπικά το μαχόμενο Έθνος και μπορούσε να βοηθήσει αποτελεσματικά και τη διεξαγωγή του εσωτερικού αγώνα αντίστασης. Όρος για να πραγματοποιηθεί τούτο θα ήταν μια συμφωνία για τον τρόπο κατά τον οποίο τα πολιτικά θέματα θα λύονταν μετά την απελευθέρωση, δηλαδή το πολιτικό που είχε δημιουργήσει η δικτατορία της 4ης Αυγούστου, ο σχηματισμός κυβέρνησης εθνικής ενότητας και η διενέργεια ελεύθερων εκλογών για την ανάδειξη κυβέρνησης με τη θέληση της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Φυσικά αυτό είχε ως συμπλήρωμα τη δημιουργία ενόπλων δυνάμεων στο εξωτερικό και το εσωτερικό, που θα υπηρετούσαν το Έθνος και όχι ένα κόμμα ή ένα καθεστώς.

Το παρελθόν, όμως, ορισμένα συμφέροντα και σφαλερές εγκληματικές ενέργειες απ' όλες τις πλευρές, εβάρυναν τόσο, ώστε μπορούμε να πούμε ότι η πολιτική ιστορία της Κατοχής είναι η ιστορία της αποτυχίας των προσπαθειών για την εθνική ενότητα, με αποτέλεσμα να γίνει η απελευθέρωση με το Έθνος τυπικά ενωμένο κάτω από την κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου, αλλά πραγματικά χωρισμένο σε μερίδες έτοιμες να αναμετρηθούν δυναμικά –πράγμα που έγινε το Δεκέμβριο του 1944.

Ποιες είναι οι δυνάμεις που έπαιξαν ουσιώδη ρόλο κατά την περίοδο αυτή, συγκρουόμενες ή συνεργαζόμενες μεταξύ τους, ακολουθώντας η καθεμιά το δικό της δρόμο και εξυπηρετώντας τους δικούς της σκοπούς;

Πρώτα-πρώτα οι ξένοι κατακτητές και οι Έλληνες Κουίσλινγκ επεδίωκαν, κατά τη διάρκεια του πολέμου, την καθήλωση του ελληνικού λαού σε μια παθητική αποδοχή του τετελεσμένου εν αναμονή των εξελίξεων. Μακροχρονίως απέβλεπαν στη διάδοση της ιδέας μιας μελλοντικώς ενωμένης «Ευρώπης» με τη γερμανική ηγεσία και ενδεχομένως, μετά την πάροδο των πρώτων εντυπώσεων, σε ενεργό ενίσχυση από ένα μέρος του πληθυσμού, στρατολογία εθελοντών κ.λπ. Όλ' αυτά με ιδεολογικό όπλο τον «αντικομμουνισμό», καλλιεργημένο άλλωστε ήδη από την 4η Αυγούστου.

Οι ξένοι ήξεραν ότι τους είναι πολύ δύσκολο να στηριχτούν στην παλαιά γερμανοφιλία των εκ παραδόσεως βασιλοφρόνων. Η εισβολή στην Ελλάδα και η τοποθέτηση του βασιλέως στο πλευρό των Δυτικών Συμμάχων περιόριζαν σε πολύ μεγάλο βαθμό το στήριγμα αυτό. Στην πορεία, αντιθέτως, θα κατορθώσουν να προσεταιριστούν πολλά «παλαιοδημοκρατικά» στοιχεία.

Ούτε στην κοινωνική αντίδρασή τους ήταν δυνατόν να στηριχτούν στην αρχή, γιατί τόσο ο πατριωτισμός όσο και η εμπιστοσύνη προς το βασιλέα απομάκρυνε τις συντηρητικές δυνάμεις από την ιδέα της «συνεργασίας». Τους ήταν λοιπόν απαραίτητο να στηριχτούν στην παλαιά συνταγή που είχε διατυπώσει ο Αδόλφος Χίτλερ προς τον Ράουσινγκ («Σε κάθε χώρα θα βρούμε αρκετά ιδιοτελή καθάρματα»), δηλαδή στον προσεταιρισμό φιλόδοξων ή ιδιοτελών πολιτευτών, «μπίζνεσμεν», μαυραγοριτών ή πεινασμένων, που δεν πίστευαν ότι προδίδουν πηγαίνοντας να κερδίσουν «ένα κομμάτι ψωμί» από τους Γερμανούς. Αργότερα θα επωφεληθούν από τη διαίρεση μεταξύ των πολιτικών μερίδων...

Δεύτερον, οι Άγγλοι, έχοντας την πρωτοβουλία των κινήσεων στην περιοχή της Μεσογείου, απετέλεσαν ουσιώδη παράγοντα στη διαμόρφωση των πολιτικών μας πραγμάτων. Τους ενίσχυσε το γεγονός ότι ήταν το μοναδικό δυναμικό και πολιτικό στήριγμα του βασιλιά και της κυβέρνησής του, που είχαν υπό τον απόλυτο έλεγχό τους. Η πολιτική των Άγγλων στην Ελλάδα έπασχε από μια βασική αντίφαση. Οι ανάγκες του πολέμου τους επέβαλαν να οργανώσουν ανάρτικες ομάδες και γενικά κίνημα εθνικής αντίστασης και πάντως να συνεργαστούν με καθέναν που θα ήθελε ν' αγωνιστεί εναντίον των Γερμανών, επομένως και με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που γρήγορα αποτέλεσε τη μεγαλύτερη δύναμη αντίστασης, αφού άλλωστε, όπως ο στρατηγός Ουίλσον λέει καθαρά στα *Απομνημονεύματά του*: «Οι παρατάξεις της Δεξιιάς και του Κέντρου δεν εμφανίζονταν καθόλου στην Αντίσταση».

Από την άλλη όμως πλευρά, η γραμμή του Ουίνστον Τσόρτσιλ ήταν η επάνοδος του βασιλέως Γεωργίου και σ' αυτήν έδινε την υποστήριξη του με όλα τα μέσα, ενώ ήταν βέβαιο ότι η μεγάλη πλειονότητα των αγωνιζομένων, καθώς και των πολιτικών κομμάτων, δεν επιθυμούσε την επάνοδο αυτή χωρίς προηγούμενο δημοψήφισμα. Η αντίφαση αυτή είχε ως συνέπεια οι Άγγλοι να πολεμούν τις δυνάμεις με τις οποίες συνεργάζονταν (όσες δεν είχαν υποτάξει στη θέλησή τους), αλλά και να υφίστανται διενέξεις ανάμεσα στις υπηρεσίες μυστικού πολέμου, που είχαν και επίγνωση των πολεμικών αναγκών και καλύτερη γνώση της κατάστασης στην Ελλάδα, και είχαν τελικά προσχωρήσει στις «δημοκρατικές» απόψεις, και στις διπλωματικές υπηρεσίες του Φόρεϊν Όφφισ. Στις διενέξεις η τελευταία λέξη ανήκε φυσικά στον Τσόρτσιλ. Ο μεγάλος αυτός πολιτικός κατέστη έτσι, θεληματικά ή αθέλητα, ο κύριος εργάτης της ανωμαλίας που είχε ως κατάληξη το Δεκέμβριο...

Η θέση του Γεωργίου Β' είναι αληθινά τραγική. Από τη στιγμή που έφυγε από την Ελλάδα η προσωπική του τραγωδία συνίσταται στο ότι, ενώ εκπροσωπεί επίσημα το μαχόμενο Έθνος, του οποίου είναι ο νόμιμος Αρχηγός, έχει επίγνωση ότι το Έθνος αυτό δεν του συγχωρεί τη Δικτατορία. Η νίκη κατά του φασισμού δεν θα σήμαινε γι' αυτόν μια χαρούμενη και ήρεμη επάνοδο στο θρόνο του, όπως για τους Σκανδιναβούς βασιλείς. Στον κατάλογο των καθεστώτων και προσώπων που θα έπρεπε να «εκκαθαριστούν» από την πολιτική σκηνή μετά τη νίκη των Δημοκρατιών, ήταν και το δικό του όνομα. Θα μπορούσε ίσως να προσπαθήσει να συμφιλιωθεί με το Έθνος, δηλώνοντας πως δεν θα επανέλθει δίχως δημοψήφισμα, ενώνοντας γύρω του όλους τους μαχόμενους και συμβολίζοντας όχι τυπικά, αλλά και ουσιαστικά την Αντίσταση του Έθνους. Δεν βρήκε το δρόμο που εθνικά ήταν ο μόνος ωφέλιμος, σίγουρος για τη δική του τύχη. Προτίμησε, στηριζόμενος στον Τσόρτσιλ, να υπερασπίσει, αδιαφορώντας για κάθε συνέπεια, τη «νομιμότητα» του...

Πλάι στο βασιλέα στέκεται, από την πρώτη στιγμή της αναχώρησης από την Ελλάδα έως το κίνημα της Μέσης Ανατολής, ο Εμμ. Τσουδερός. Ήταν από κάθε άποψη στα χέρια των Άγγλων. Κάθε επαφή του με την Ελλάδα περνούσε από τους Άγγλους. Η πρωθυπουργία του στηριζόταν στη «νομιμότητα» του βασιλέως που αναγνώριζαν οι Άγγλοι. Η αντίσταση για τον Τσουδερό ήταν στην αρχή μια απλή έκφραση της νομιμοφροσύνης έναντι των συμμάχων.

Ενδιαφέρεται για την μεταπολεμική ικανοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων, για το σχηματισμό ενόπλων δυνάμεων στο εξωτερικό, για το επισιτιστικό πρόβλημα της Ελλάδος. Θέλει να προεδρεύσει σε μια καλή «εξόριστη» κυβέρνηση. Το φαινόμενο της εσωτερικής εθνικής αντίστασης, από το οποίο τον κρατούν επίμονα μακριά οι Άγγλοι, τον απασχολεί όσο του επιτρέπεται. Η ιδέα ότι ο ίδιος μπορεί να παίξει ηγετικό ρόλο στην οργάνωση του αγώνα αυτού και να συνδεθεί ουσιαστικά με το σύνολο του μαχόμενου Έθνους δεν φαίνεται να τον κυριεύει. Αντίθετα, ανησυχεί πάντοτε για τις γνώμες των παλιών κομμάτων και προσπαθεί να καλλιεργήσει ένα πνεύμα συνεννόησης ανάμεσα σ' αυτά και στην κυβέρνησή του.

Προσπαθεί να συμβιάσει τ' ασυμβίβαστα, ν' αποφύγει τις κρίσεις που ξεσπάνε μοναχές τους. Η προοδευτική εκδημοκρατικοποίηση των ενόπλων δυνάμεων στη Μ. Ανατολή γίνεται με την επιμονή όσων πίστευαν στον αντιφασιστικό χαρακτήρα του πολέμου. Στο 1943 προσπαθεί να συντείνει στη λύση του πολιτειακού σύμφωνα με την ομόφωνη γνώμη κομμάτων και μαχόμενων. Δεν έχασε την πρωθυπουργία τότε, έχασε όμως τη δυνατότητα να κυριαρχήσει στην επόμενη φάση. Θα βρεθούν άλλοι που θα αποδειχτούν ικανοί για την καταστολή του κινήματος της Μέσης Ανατολής. Και άλλοι για την πραγματοποίηση της ενότητας, επιβάλλοντας την ιδέα του προηγούμενου δημοψηφίσματος.

Στην ιδέα αυτή είχαν προσκολληθεί όλα τα παλαιά πολιτικά κόμματα (Φιλελευθέρων υπό τον Θ. Σοφούλη, Λαϊκών υπό την επιτροπή Π. Ράλλη, Σ. Στεφανόπουλου κ.λπ., Προοδευτικών υπό τον Γ. Καφαντάρη, Δημοκρατικών υπό τον Γ. Παπανδρέου, Αγροτικών υπό τους Αλ. Μυλωνά και Ι. Σοφιανόπουλο κ.λπ.). Βεβαίως ήδη από το 1936 τα παλαιά κόμματα είχαν χάσει μέγα μέρος από τη λαϊκή απήχυσή τους, είτε διότι δεν είχαν κατορθώσει να αποτρέψουν τη δικτατορία, είτε και μόνο διότι απομακρύνθηκαν από τη δημοσία ζωή.

Η αντιβασιλική θέση απετέλεσε τη δικαίωσή τους για το παρελθόν και για το μέλλον, αλλά και το «άλλοθι» τους.

Η λύση του πολιτειακού τα απασχολούσε ωσάν πρόβλημα εκκαθάρισης του παρελθόντος ή ως προϋπόθεση οργάνωσης της πολιτικής ζωής μετά την απελευθέρωση. Δεν είδαν, όμως, το πρόβλημα της Εθνικής Αντίστασης καθαυτό σ' όλο του το βάθος. Δεν εξετίμησαν όσο θα έπρεπε την επίδραση που η Αντίσταση θα είχε στην εξέλιξη της πολιτικής μας ζωής, ούτε την ανάγκη να χρησιμεύσουν ως

γέφυρα ανάμεσα στο εξωτερικό και το εσωτερικό, την ανάγκη να αναζωογονηθούν μέσα εις την Αντίσταση, να βρουν νέα επαφή με το λαό, να εμποδίσουν με τη συμμετοχή τους –και όχι με μηχανορραφίες– την πορεία προς τη δυναμική πόλωση ανάμεσα στο ΚΚΕ και τον Γεώργιο.

Μερικές κινήσεις τους μάλλον εμπόδιζαν αντί να διευκολύνουν τη λύση των προβλημάτων. Πολλοί από τους παλαιούς πολιτικούς κατέληξαν αργότερα να ανέχονται ή και να ενισχύουν τον Ι. Ράλλη και τα τάγματά του και να καταστούν θεληματικοί ή αθέλητοι παράγοντες της σύρραξης του Δεκεμβρίου. Εις την τελευταία φάση, οι κατ' εξοχήν εχθροί του βασιλέως συμμεμάχησαν αναφανδόν μαζί του, εναντίον του ΕΑΜ, με το όποιο ως τότε ήσαν έμμεσοι σύμμαχοι εναντίον του Γεωργίου.

Ο ρόλος του ΚΚΕ υπήρξε επίσης αποφασιστικός και γεμάτος αντιφάσεις. Η ηγεσία του έβγαινε από την Ακροναυπλία με απέραντες οργανωτικές ικανότητες, αλλά με φυσική, λόγω του μέχρι το 1936 είδους δραστηριότητας του ΚΚΕ, ανεπάρκεια για την πολιτική διεύθυνση ενός μεγάλου και πλατιού λαϊκού κινήματος, όπως έγινε το ΕΑΜ.

Το κύριο χαρακτηριστικό της πολιτικής τακτικής του ΚΚΕ, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που ιστορούμε υπήρξε η ταλάντευση. Συνέλαβε στην αρχή το νόημα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα σ' όλο το πλάτος του. Θέλησε μάλιστα να του δώσει περισσότερο πλάτος απ' ό,τι ήταν δυνατόν, διότι επεδίωξε να περιλάβει στους κόλπους του ακόμη και τους πιστούς οπαδούς του Γεώργιου. Παράλληλα, έδειξε ότι κατανοεί πως η αποκατάσταση της Δημοκρατίας και η ελεύθερη εκλογή, από μέρους του λαού, πολιτεύματος και κυβέρνησης αποτελούσαν το μόνο σύνθημα που μπορούσε να συνενώσει το λαό, τη μόνη διέξοδο που ήταν γενικά ανεκτή στην Ελλάδα, αλλά και τη μόνη διέξοδο που επέτρεπε η διεθνής πραγματικότητα και η τοποθέτηση της Ελλάδος στη ζώνη της «στρατιωτικής πρωτοβουλίας» των δυτικών. Εντούτοις, στην πορεία, ενήργησε άλλοτε σύμφωνα με την άποψη αυτή και άλλοτε σαν να πίστευε πως ήρθε η ώρα να καταλάβει την εξουσία και να επιβάλει την πολιτική του. Οι δύο τακτικές άλλοτε εμφανίζονταν αλληλοδιαδόχως και άλλοτε παράλληλα!

Την αναχώρηση του βασιλέως και της κυβέρνησης Τσουδερού για την Κρήτη και από κει για το εξωτερικό ακολουθεί ένας καιρός σύγχυσης και αναζητήσεων. Κάτω από το βαρύ εθνικό πένθος για την Κατοχή, καλλιεργείται σε μερικούς κύ-

κλους η ευφορία για την ουσιαστική κατάλυση της 4ης Αυγούστου. Η γερμανική πρεσβεία των Αθηνών θέλησε να εκμεταλλευτεί όσο γίνεται τα αισθήματα αυτά, καθώς και οι κυβερνήσεις Κουίσλινγκ, που εξεδήλωναν κατά τρόπο εξοργιστικό τον αντιμοναρχισμό τους. Στον Τύπο άρχισαν να παρουσιάζονται δημοσιεύματα εναντίον της 4ης Αυγούστου, ενώ περιφέρονταν προς υπογραφή υπομνήματα για την ανάγκη της αποκατάστασης των ελευθεριών εις την Ελλάδα. Τους Γερμανούς υποδέχεται με σφιγμένη ψυχή ο λαός και μερικοί άνθρωποι με ανόητες αυταπάτες. Γρήγορα όμως οι αυταπάτες διαλύονται. Ένα πνεύμα εθνικής ενότητας απέναντι στη συμφορά της Κατοχής αρχίζει να επικρατεί. Η Αντίσταση δεν είναι ακόμη σύνθημα γενικό. Η ιδέα της αναμονής μέχρι της νίκης των συμμάχων δεν είναι ξένη προς τη νοοτροπία πολλών καλόπιστων Ελλήνων πατριωτών. Και στο υπόβαθρο, αλλά δειλά και ντροπιασμένα, κινούνται οι λίγοι που σκέπτονται κατά ποιον τρόπο θα επωφεληθούν από την Κατοχή. Αλλά στην ατμόσφαιρα κυριαρχεί η ιδέα ότι «κάτι» πρόκειται να γίνει. Τα κόμματα άρχισαν ανέρχονται σε επαφή μεταξύ τους. Από την πρώτη στιγμή το θέμα του βασιλέως βρίσκεται εις την πρώτη γραμμή των συζητήσεων μεταξύ του πολιτικού κόσμου. Αντίθετα, το θέμα της Αντίστασης είναι το κύριο θέμα των συζητήσεων μέσα στις νεότερες δυνάμεις,...

Και συνεχίζει ο Κ. Γ. Δεσποτόπουλος:

...Η καταπιεστική πολιτική των Γερμανών μαζί με τα πρώτα στραποδικεία και τις πρώτες εκτελέσεις, που οι εκδηλώσεις του άρχισαν αμέσως, συνέτεινε στη ραγδαία ανάπτυξη και του πνεύματος και του κινήματος της Αντίστασης. Η άμεση έναρξη του πληθωρισμού, του εξευτελισμού του νομίσματος, της υψώσεως των τιμών και της σπάνης των τροφίμων είχε σαν κορύφωμα τη Μεγάλη Πείνα του χειμώνα του 1941. Ένα ρίγος ανησυχίας διέτρεξε το έθνος. Το πρόβλημα δεν ήταν πλέον αν θα υποστεί η φυλή ταλαιπωρίες, αλλά αν θα επιζήσει. Ολόκληρος σχεδόν ο πληθυσμός ήταν έτοιμος στις αρχές του 1942 για αδιάλλακτο αγώνα. Η λαϊκή αυτή ορμή δεν μπορούσε παρά να διοχετευτεί κατά κύριο, αν όχι αποκλειστικό, λόγο στο ΕΑΜ. Ο λαϊκός του χαρακτήρας, μαζί με το σύνθημα της ενότητας όλων για το ψωμί και για την ελευθερία, το καθιστούσε μοναδικό πλαίσιο. Έτσι στην πρώτη αυτή περίοδο (1941-1942), το ΕΑΜ εξαπλώνεται ραγδαία και κατακτά καθημερινά νέους οπαδούς-αγωνιστές. Γίνεται ο καθοδηγητής του μεγάλου εθνικού αγώνα και των πιο μικρών εκδηλώσεων. Διαβήματα εργατών, υπαλλήλων, απεργίες, δημόσιες εκδηλώσεις περνούν απ' την επίμονη οργανωτικότητα και καθοδήγηση των στελεχών του ΕΑΜ. Σε καμιά άλλη κατεχόμενη χώρα δεν ανεπτύχθη τόσο πολύ το κίνημα μέσα στις πόλεις.

2. Οι προσδοκίες

I

Το κράτος θα γινόταν δημοκρατία¹;

[...] Παρόλο που ο Ζέρβας μου είχε πει ότι ήταν υπέρ ενός δημοψηφίσματος στο τέλος του πολέμου, που θ' αποφάσιζε αν το κράτος θα γινόταν δημοκρατία ή θα συνέχιζε να είναι μοναρχικό, φοβόμαστε κανένα πραξικόπημα (coup d' état) του ΕΑΜ διά μέσου του ΕΛΑΣ σε περίπτωση κατάρρευσης της Ιταλίας. Αν όμως η κυβέρνηση μας μπορούσε να δώσει από τώρα μια απλή και άμεση απόδειξη ότι θα εξασφάλιζε ένα ελεύθερο δημοψήφισμα στο τέλος του πολέμου, νομίζαμε πως όχι μονάχα υπήρχαν πολλές πιθανότητες να ενωθούν ο ΕΛΑΣ και ο ΕΔΕΣ, αλλά ότι ο εμφύλιος πόλεμος, που αργότερα έπρεπε μάλλον να θεωρείται βέβαιος, θα μπορούσε να αποφευχθεί.

Ζέρβας: Νομιμοφροσύνη στο βασιλιά²

[...] Στις 9 Μαρτίου, ύστερα από υπόδειξη του Κρις και με σκοπό να ξεκαθαριστεί η ατμόσφαιρα στο Κάιρο, ο Ζέρβας έστειλε με τον ασύρματο ένα χαιρετιστήριο μήνυμα νομιμοφροσύνης προς τον Έλληνα βασιλιά και την κυβέρνηση.

¹ Endy Meyers, *The Greek Entanglement - Η ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 105.

² Ως άνω, σελ. 126.

Η Αθήνα δυσπιστούσε για τις βρετανικές προθέσεις³

[...] Έχω καταγράψει στο ημερολόγιό μου μια ακόμα μακριά και ειλικρινή συζήτηση με τον Εύμαιο σε πολιτικά θέματα. Μου είπε –και το γνώριζα ήδη– ότι η Κεντρική Επιτροπή στην Αθήνα δυσπιστούσε σοβαρά για τις προθέσεις της βρετανικής κυβέρνησης σχετικά με το μέλλον του Βασιλιά της Ελλάδας. Φοβόταν ότι σκοπεύαμε να επιβάλλουμε ξανά το βασιλιά με τη βοήθεια των όπλων, όταν θα ελευθερωνόταν η Ελλάδα. Μέχρι να ξεκαθαριστεί αυτό το θέμα, υπογράμμισε, δεν ήταν δυνατόν να υπάρξουν εγκάρδιες σχέσεις μεταξύ ΕΑΜ και Αρχηγείου Μέσης Ανατολής. «Πρέπει να γίνει δημοψήφισμα του λαού πριν επιστρέψει ο βασιλιάς», πρόσθεσε, «και η επιστροφή του μονάχα σαν αποτέλεσμα της ελεύθερης έκφρασης του λαού μπορεί να σταθεί. Μέχρι να γίνει αυτό, ο ΕΛΑΣ δεν μπορεί να καταθέσει τα όπλα».

Μόνον ο Τσουδερός δίπλα στο βασιλιά⁴

[...] Ενώ οι αντιπρόσωποι του Ζέρβα και του ΕΚΚΑ, ο Κομνηνός Πυρομάγλου και ο Καρτάλης, αντίστοιχα, φέροθηκαν σωστά και με διακριτικότητα, οι αντιπρόσωποι του ΕΑΜ υπαναχώρησαν στο θέμα των ενιαίων προτάσεων που είχαμε συμφωνήσει και έθεσαν άμεσα το πολιτικό θέμα. Υποστήριξαν ότι το 90% του ελληνικού λαού ήταν εναντίον της επιστροφής του βασιλιά και απαίτησαν μια δήλωση από την κυβέρνηση ότι δεν θα του επέτρεπε να επιστρέψει πριν η πλειοψηφία του λαού το ζητήσει με δημοψήφισμα. Η θέση τους ενισχύθηκε και από την πλήρη υποστήριξη του Εξηντάρη. Σε λίγο είχαν κερδίσει όχι μονάχα την προσοχή, αλλά και τη συμπάθεια ολόκληρης ουσιαστικά της κυβέρνησης και είχαν πάρει μαζί τους και τους υπόλοιπους αντιπροσώπους των ανταρτών. Τέσσερις μέρες μετά τον ερχομό τους, μονάχα ο πρωθυπουργός Τσουδερός και ένας δύο άλλοι έμειναν δίπλα στο βασιλιά. Εκείνη την εποχή, οι σχέσεις ανάμεσα στη SOE Καΐρου, το ΓΣ Μέσης Ανατολής και τη βρετανική πρεσβεία της Ελλάδας φαίνονταν εγκάρδιες. Πίστευα λοιπόν πως όλοι οι βρετανοί παράγοντες που ασχολούνταν με το Κάιρο συμφωνούσαν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους πως αν ο

³ Ως άνω, σελ. 185.

⁴ Ως άνω, σελ. 245.

βασιλιάς έκανε μία ακόμα κατάλληλη δήλωση, υπήρχε προοπτική άμεσης επίλυσης των προβλημάτων που είχαν αναστατώσει σοβαρά την ελληνική κυβέρνηση λίγο πριν από την άφιξή μας.

Μεταστροφή γνώμης⁵

[...] Ενώ οι περισσότεροι από τους παράγοντες της SOE Καΐρου, με τους οποίους είχα έρθει σε επαφή, αντιλαμβάνονταν γρήγορα τα προβλήματα που αντιμετώπιζα με το μέλλον της Αντίστασης στην Ελλάδα, μερικοί από το ΓΕ, παρ' όλη την κατανόηση που έδειχναν, διαπίστωναν πως δεν μπορούσαν να συλλάβουν τη σοβαρότητα της συνολικής κατάστασης. Ορισμένοι από τους στρατιωτικούς μας που είχαν δει με τα μάτια τους τις μάζες που ακολούθησαν την κηδεία του Μεταξά

Ο Άρης μιλάει στη Λαμία (22.10.1944)

⁵ Ως άνω, σελ. 249.

Λαμία: Μετά την απελευθέρωση, ο καθηγητής Σημίτης, ο Άρης και ο πάτερ Ανυπόμονος.

και ήξεραν τη συμπαράσταση του ελληνικού λαού προς το βασιλιά και την κυβέρνησή του, όταν η χώρα βρισκόταν σε κίνδυνο το 1941, δεν μπορούσαν να καταλάβουν πώς ήταν δυνατή αυτή η μεταστροφή γνώμης που τους έλεγα και δεν μπορούσαν να πιστέψουν πως ήταν αυθεντική και γνήσια. Δεν λάβαιναν υπόψη τους και, σε μεγάλο βαθμό, δεν καταλάβαιναν τους παράγοντες που έκαναν δυνατή αυτή τη μεταστροφή. Είχαν ξεχάσει ή δεν γνώριζαν ότι το 1924 ο ελληνικός λαός είχε κηρυχθεί με συντριπτική πλειοψηφία, υπέρ της Αβασίλευτης Δημοκρατίας και όχι της Μοναρχίας, αλλά ότι το 1935, μόλις έντεκα χρόνια αργότερα, ο βασιλιάς Γεώργιος II επέστρεψε στο θρόνο του με ένα ποσοστό 97%. Ακόμα κι αν πιστέψουμε ότι οι αριθμοί αυτοί είχαν υποστεί μια σχετική «διαρρύθμιση», σίγουρο είναι πως υπήρξε μια πλήρης μεταστροφή γνώμης.

Δημοκρατία χωρίς αιματοχυσία⁶

[...] Αν οι ηγέτες του ΕΑΜ είχαν καταφέρει να διατηρήσουν μια μετριοπαθή πολιτική γραμμή, σύντομα μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας μπορεί να εγκαθιδρυόταν μια Δημοκρατία χωρίς αιματοχυσία. Αλλά το κίνημα ήταν κάτω από τον έλεγχο των εξτρεμιστών. Οι πικρές αναμνήσεις τους από τη Δικτατορία της Δεξιάς και ο αυξανόμενος φόβος τους για κάποια εξωτερική επέμβαση που θα βοηθούσε στην παλινόρθωσή της μεχρι το τέλος του πολέμου, τους οδήγησαν σε λάθη παρόμοια μ' εκείνα που συναντάει κανείς συχνά στην ελληνική ιστορία. Έχασαν έτσι την ευκαιρία να πραγματοποιήσουν με συνταγματικά μέσα ό,τι αργότερα απέτυχαν με τη βία. Οι πολιτικοί τους αντίπαλοι, βλέποντας τη βοήθεια που έπαιρναν από τις Δυτικές Δημοκρατίες, δεν έχασαν ευκαιρία να τους χλευάζουν ή να επωφελούνται από την πλεονεκτική τους θέση. Αυτό, μαζί με την έξυπνα διοχετευμένη εχθρική προπαγάνδα, δεν έκαναν άλλο από το να επιτείνουν τις ακρότητες του ΕΑΜ, οι οποίες κατέστρεψαν της προοπτική του και τελικά την παρέδωσαν στα χέρια των πολιτικών του αντιπάλων.

II

Να κρατήσουν τα όπλα τους⁷

Η συνθηκολόγηση στέλνει χιλιάδες απελπισμένους Έλληνες στρατιώτες στην Αθήνα. Άλλοι δεν έχουν τρόπο να γυρίσουν στον τόπο τους, άλλοι δεν έχουν καν πού να πάνε. Τριγυρνούν ανέστιοι και ρακένδυτοι στους δρόμους μιας πρωτεύουσας που περιμένει με αγωνία την είσοδο του κατακτητή.

Τα επεισόδια δεν λείπουν.

Σε ένα από αυτά, στην οδό της 3ης Σεπτεμβρίου, κοντά στην Ομόνοια, μια μεγάλη ομάδα στρατιωτών διαμαρτύρεται για τον ξυλοδαρμό ενός συναδέλφου τους από

⁶ Ως άνω, σελ. 275.

⁷ Διονύση Χαριτόπουλου, *Άρης ο αρχηγός των άτακτων*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 30-31.

κάποιο αστυνομικό. Το επεισόδιο παίρνει διαστάσεις καθώς μαζεύονται όλο και περισσότεροι στρατιώτες για συμπαρατάση. Μέσα στη φασαρία ένας άνδρας με πολιτικά ανεβαίνει σε κάτι σκαλιά και αρχίζει να τους μιλάει. Η εξωτερική του εμφάνιση δεν τους κάνει καμιά εντύπωση. Ούτε ρωμαλέος είναι ούτε καλοντυμένος. Ένας απλός δεκανέας, που μόλις έχει γυρίσει κι αυτός από το Μέτωπο. Τα λόγια του όμως ηχούν παράδοξα. Τους λέει να κρατήσουν τα όπλα τους γιατί ο πόλεμος δεν τελείωσε. Μόλις τώρα αρχίζει.

Σίγουρα πολλοί τον θεωρούν παράφρονα.

Αλλά ο κ. Θανάσης Κλάρας, ο φλογερός κήρυκας, συνεχίζει να τους παροτρύνει να επιστρέψουν στα χωριά τους και από εκεί να συνεχίσουν τον Αγώνα. Λίγες ημέρες μετά την είσοδο των Γερμανών, στις 15 Μαΐου, λέει τα ίδια σε μια ομάδα πολιτών που συγκεντρώνει τη νύχτα σε ένα αλσύλλιο της Καισαριανής. Οι άνδρες τον παρακολουθούν με δυσπιστία να τους αναπτύσσει τον έναν και μοναδικό τρόπο αντίστασης που βλέπει: Τον ένοπλο Αγώνα.

Το Αντάρτικο. Το νέο '21, όπως επαναλαμβάνει κάθε λίγο.

Τα λόγια του δεν φαίνονται να έχουν λογική. Η γερμανική πολεμική μηχανή έχει ισοπεδώσει την Ευρώπη. Η Αθήνα κι ολόκληρη η Ελλάδα έχουν πλημμυρίσει από πάνοπλες στρατιές, και ο κ. Κλάρας τους μιλάει για Αντάρτικο στα βουνά.

Δεν τον πιστεύουν, αλλά τους αρέσει να τον ακούνε.

3. Συμμετοχή και οργάνωση της αντίστασης

I

Βασιλομεταξικός κρατικός μηχανισμός¹

[...] Οι κατακτητές βρέθηκαν έτσι μπροστά σ' ένα κενό. Είχαν κάθε λόγο να πιστεύουν πως ο κρατικός μηχανισμός που είχε δημιουργήσει η βασιλομεταξική δικτατορία, με τον καθαρά φασιστικό, φιλογερμανικό, φιλοχιτλερικό της χαρακτήρα, θα ήταν μαζί τους. Οι πληροφορίες ήταν σωστές. Η αντίληψή τους γι' αυτό το μηχανισμό ήταν επίσης σωστή. Πραγματικά ήταν μηχανισμός φασιστικού κράτους, δημιουργημένος με τις εκκαθαρίσεις της δικτατορίας και εξοικειωμένος με τη φασιστική του νομοθεσία. Η δικτατορία με τις εκκαθαρίσεις είχε προσπαθήσει να απομακρύνει από το σώμα των δημόσιων υπαλλήλων κάθε ευσυνείδητο στοιχείο. Από το άλλο μέρος είχε τοποθετήσει σε διοικητικές θέσεις στοιχεία ανίκανα και καιροσκοπικά, όπως γίνεται σε όλες τις δικτατορίες. Τελικά με την καταπάτηση κάθε νομιμότητας –την κατάργηση της μονιμότητας των δημόσιων υπαλλήλων, την ταπείνωση ολόκληρου του σώματος με τις δηλώσεις αποκηρύξεως του κομμουνισμού, που υποχρεώθηκαν να υποβάλλουν κομμουνιστές και μη κομμουνιστές– έφεραν τη γενική αποσύνθεση και την ηθική πώρωση του κρατικού μηχανισμού. Ήταν δηλαδή αυτός που οι Γερμανοί μπορούσαν να λογαριάζουν ως κατάλληλο για το καθεστώς που ήθελαν στην Ελλάδα.

¹ Θανάσης Χατζής, από το βιβλίο του Μανώλη Γλέζου, *Εθνική Αντίσταση 1940-45*, Εκδόσεις Στοχαστής. Αθήνα, Τόμος Α', σελ. 236.

Βερολίνο 1938: Το μεταξικό καθεστώς διατήρησε φιλικές σχέσεις με τον Χίτλερ. Εδώ, Έλληνες αξιωματικοί φωτογραφίζονται καμαρωτοί στο πλευρό του Χίτλερ μετέχοντας σε συνέδριο «παλαιών πολεμιστών».

II

Άνευ προηγουμένου κενό²

Ο ελληνικός λαός άρχισε την αντίστασή του εναντίον των γερμανοφασιστικών στρατευμάτων κατοχής, κάτω από τις δυσμενέστερες συνθήκες. Η φιλοφασιστική φιλοχιτλερική κλίκα της 4ης Αυγούστου, επί 4 χρόνια είχε ασκήσει ένα απροσημάτιστο φιλοφασιστικό ιδεολογικό εξανδραποδισμό του λαού. Διάβρωσε τον κρατικό μηχανισμό με ανοιχτούς πράκτορες του χιτλερισμού. Άφησε απaráσκευο στρατιωτικά το έθνος ενώπιον της επερχόμενης απειλής. Αποδείχθηκε ανάξια να αξιοποιήσει τις νίκες του στρατού στ' αλβανικά βουνά εναντίον των Ιταλών φασιστών. Τέλος, παράδωσε το στρατό στους χιτλερικούς εισβολείς και πρόσφερε έτοιμο το μεγαλύτερο μέρος του ντόπιου κρατικού μηχανισμού σαν μηχανισμό εξυπηρέτησης του κατακτητή και προδοσίας.

² Συλλογική Εργασία Αγωνιστών, *Στ' άρματα! Στ' άρματα!*, Εκδόσεις Γιαννίκος, Αθήνα 1964 τόμος 4ος, σελ. 213-214.

Ο παλιός πολιτικός κόσμος ή περιέπεσε στην τέλεια αδράνεια ή κήρυξε την «προσαρμογή» ή προσχώρησε στην ιδέα και την πράξη της συνεργασίας με τον κατακτητή. Ο βασιλιάς και η κυβέρνηση της χώρας εγκατέλειψαν το έθνος ακαθοδήγητο φεύγοντας στη Μέση Ανατολή. Ο υπαρχηγός του ΕΔΕΣ, καθηγητής Κομνηνός Πυρομάγλου γράφει στο βιβλίο του *Δούρειος Ίππος*: «Η κατάρρευση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου απεκάλυψε ένα άνευ προηγουμένου πολιτικό κενό με μοναδική παρουσία τη δραστηριότητα του ΚΚΕ», που εντούτοις βρισκόταν σε απηνή διωγμό. Η αντίσταση του ελληνικού λαού άρχισε από την πρώτη στιγμή της κατάκτησης του ελληνικού εδάφους.

III

Η στάση της κορυφής της πυραμίδας του πνεύματος και της οικονομίας³

[...] Η όλη ελληνική τραγωδία της καταστροφής κλείνει στην κορυφή της πυραμίδας, με την αποδοχή από το κατεστημένο –ή καλύτερα από τα οικονομικά και πνευματικά του στηρίγματα– της νέας τάξης πραγμάτων των Γερμανών. Γράφει ο Νίκος Ψυρρούκης (*Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1940-1967*, Τόμος Α', σελ. 94 κ. επ.):

«Όπως σε κάθε παρόμοια περίπτωση, έτσι και το 1941 οι πρώτοι που δώσανε το παρόν σ' αυτό το αντεπαναστατικό, αντιλαϊκό και αντεθνικό έγκλημα ήταν οι πολιτικοί, στρατιωτικοί και πνευματικοί ηγέτες του αστικού κόσμου. Τα λεγόμενα πνευματικά ιδρύματα, ο αστικός τύπος, οι λεγόμενοι πολιτικοί και στρατιωτικοί άντρες βάλανε όλα τους τα δυνατά για να διαφθείρουν την ψυχή και τη συνείδηση των λαϊκών μαζών. Για όσους αμφιβάλουν και καλόπιστα έχουν αντιρρήσεις, τους προτείνουμε να διαβάσουν τον αθηναϊκό τύπο της εποχής εκείνης. Θα βρουν άφθονα αποδειχτικά που επιβεβαιώνουν απόλυτα τη διαπίστωσή μας. Ας ριξουμε, λ.χ., μια ματιά στην “Εστία”, στην “Καθημερινή”, στο

³ Τάσου Βουρνά, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002, Τόμος Γ', σελ. 49 κ.επ.

“Ελεύθερον Βήμα”, στα “Αθηναϊκά Νέα”, στην “Ακρόπολη” το Μάη-Ιούνη 1941. Εκεί θα διαβάσουν ότι: «ο πόλεμος ετελείωσε και διά την Ελλάδα... Διά την πραγματικήν ειρήνευσιν... χρειάζεται και η ψυχική αποστράτευσις των Ελλήνων» (“Εστία”, 29.04.1941), ότι «ο πόλεμος ετελείωσε... Με την ψυχικήν αποστράτευσιν θα αισθανθώμεν την λύτρωσιν από τον εφιάλτην του πολέμου και θα αγωνισθώμεν διά να αναδείξωμεν την παραγωγήν και τον πολιτισμόν μας» (“Καθημερινή”, 30.04.1941), ότι «με τον τερματισμόν του πολέμου ήρθησαν πλέον οι φραγμοί οι οποίοι εχώριζαν τον Ελληνικόν λαόν με τους αντιπάλους του» (“Ελ. Βήμα”, 02.05.1941) κ.λπ., κ.λπ.

Στις εφημερίδες αυτές διαβάζουμε ότι η «σεβαστή» σύγκλητος του Πανεπιστημίου της Αθήνας έστειλε στο στρατηγό Τσολάκογλου συγχαρητήριο τηλεγράφημα για το διορισμό του σε πρωθυπουργό από τις χιτλερικές αρχές κατοχής. Το τηλεγράφημα έλεγε:

«Η σύγκλητος του Εθνικού Πανεπιστημίου, χαιρούσα επί τη συγκροτήσει της Εθνικής Κυβερνήσεως, υποβάλει τα θεομά αυτής συγχαρητήρια διά την εις τας στιβαράς χείρας της Υμετέρας εξοχότητος ανάθεσιν της προεδρίας αυτής».

Σε συνέχεια, οι κύριοι συγκλητικοί διαβεβαίωσαν ότι ετάσσονταν παρά το πλευρόν της δοσίλογης κυβέρνησης και ότι θα βοηθούσαν «εις το εξόχως Μέγα Πατριωτικόν αυτής έργον» Στις ίδιες πάντα εφημερίδες θα βρούμε το συγχαρητήριο τηλεγράφημα του Δημάρχου της Αθήνας Αμβρόσιου Πλυτά προς τον Χίτλερ. Ο Δήμαρχος έκφραζε τον θαυμασμό και την ευγνωμοσύνη «όλων των Αθηναίων προς τον ένδοξον Φύρερ του Γερμανικού λαού». Τέλος, απ’ αυτές τις εφημερίδες πληροφορούμεθα ότι ο Τσολάκογλου κάλεσε στις 07.05.1941 σε σύσκεψη όλους τους αρχηγούς των αστικών πολιτικών κομμάτων και ότι στη σύσκεψη αυτή πήραν μέρος ο δικτάτορας του 1926 στρατηγός Πάγκαλος, οι στρατηγοί Σ. Γονατάς και Α. Οθωναίος, ηγέτες του στρατιωτικού πραξικοπήματος του 1922, ο τραπεζίτης και πολιτικός Μάξιμος, ο αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος Κ. Τσαλδάρης, οι πολιτικοί Γ. Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλος, Γ. Μερκούρης, Γ. Πεσματζίδης, Π. Ράλλης κ.ά. Στην επίσημη ανακοίνωση που βγήκε μετά το τέλος της σύσκεψης διαβάζουμε:

«Ο κ. Πρωθυπουργός ήκουσε μετά προσοχής τας γνώμας των ανδρών τούτων... Πάντες ανεγνώρισαν ότι η Κυβέρνησις Ανάγκης είναι επιβεβλημένον να υποστηριχθεί εκ μέρους πάντων των Ελλήνων άνευ επιφυλάξεων και ειλικρινώς» (υπ. δικ.) (Αθηναϊκός Τύπος, 06.05.1941).

Έτσι, με την πτώση της Κρήτης, ολόκληρο πλέον το ελληνικό έδαφος έπεφτε στα χέρια των Γερμανοϊταλών, ενώ βουλγαρικά στρατεύματα προωθούνταν στις περιοχές της Α. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης. Ο Γεώργιος και η σκιώδης κυβέρνηση Κορυζή, υπό αγγλική πλέον καθοδήγηση, έφευγαν για την Αίγυπτο με αγγλικό πολεμικό, ενώ ο χρυσός της Ελλάδας τούς ακολουθούσε, φορτωμένος στο επίσης αγγλικό πολεμικό «Διδώ».

Τα πολιτικά κόμματα⁴

[...] Η ίδρυση του ΕΑΜ δεν υπήρξε ένας εύκολος πολιτικός χειρισμός, γιατί η σύμπραξη στην οποία καλούσε όλους τους Έλληνες και όλα τα πολιτικά κόμματα και οργανώσεις προσέκρουε στην πείσιμονα άρνηση των παλαιών πολιτικών, οι οποίοι, φθαρμένοι ανεπανόρθωτα από τη δικτατορία, εντελώς περιθωριακοί αν μη ανύπαρκτοι, φοβούνταν τον υπερσκελισμό τους από την αθρόα εισροή των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο και τις καινούργιες πολιτικές συνθήκες και καταστάσεις που διαμορφώνονταν στη χώρα, από τις οποίες αναγκαστικά θα απουσίαζαν λόγω της βαθύτατης περιφρόνησης των μαζών προς την τακτική τους, του καιροσκοπισμού και της δειλίας τους ν' αναλάβουν αγωνιστικές ευθύνες.

Το ΕΑΜ συναρπάξει τις μάζες⁵

[...] Το εξαγγελτικό κείμενο του προγράμματός του με τον τίτλο «Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ», γραμμένο με τη φλογερή πένα του Δημήτρη Γληνού, κυκλοφορεί σε εκατομμύρια αντίτυπα παράνομα και συνεγείρει τις συνειδήσεις. Γράφει, ανάμεσα στα άλλα, ο Γληνός στο ιστορικό εκείνο μανιφέστο:

⁴ Ως άνω, σελ. 92.

⁵ Ως άνω, σελ. 93-95.

Κλαρίτης αντάρτης

«Μέσα στη σκληρότατη και απάνθρωπη σκλαβιά, την πείνα, την αρρώστια και την εξαθλίωση, όπου έριξαν τον ελληνικό λαό οι βάρβαροι κατακτητές του, υπάρχει κι ένας ακόμα εχθρός, ίσως πιο επικίνδυνος απ' όλους. Ο εχθρός αυτός είναι κείνος που καλλιεργεί τη μοιρολατρία και την ψυχική νάρκωση, όπου έχουνε συμφέρον να μας ρίξουν οι κατακτητές μας και οι κάθε λογής σύμμαχοί τους, φανεροί και κρυφοί. Μια μορφή της μοιρολατρίας είναι κείνη που ψιθυρίζει στον καθένα μας πως είμαστε πολύ μικροί κι αδύνατοι για ν' αντισταθούμε στην κολοσσιαία υπεροχή της δύναμης που έχουν απέναντί μας οι εχθροί οπλισμένοι με φοβερά όπλα, οργανωμένοι σκληροί και ανελέητοι. Ό,τι έγινε, λοιπόν, έγινε. Νικηθήκαμε, χάσαμε τα πάντα. Ας υποταχθούμε στη μοίρα μας και ας κοιτάζει ο καθένας να βολέψει τον εαυτόλη του, καταφέροντάς τα όπως μπορεί, πιάνοντας σχέσεις, λυγίζοντας τη ράχη του μπροστά στον κατακτητή, προσφέροντάς του υπηρεσίες διάφορες, δίνοντας ακόμα και τη γυναίκα ή την κόρη του ή την αδελφή του στα λάγνα χάρδια της ακολασίας ή κλείνοντας τα μάτια του απέναντι στην αγοραπωλησία της σάρκας. Άλλοι προχωρούν ακόμα πιο πέρα. Έρχονται σε θετική συναλλαγή με τον εχθρό, υποβοηθούνε να ρουφάει το αίμα των αδερφών τους, ρουφώντας και οι ίδιοι, κάνοντας μεσιτείες ή μαύρη αγορά και χορταίνοντας από τις σάρκες των πενασμένων παιδιών που πεθαίνουν μέσα στους δρόμους, συσσωρεύοντας άνομα κέρδη από τη δυστυχία των συμπατριωτών τους. Το παράδειγμα σ' αυτή την αισχρότατη προδοσία το δίνουν οι προδότες κυβερνήτες και οι ληστοσυμμορίες που τους περιτριγυρίζουν, οι μεγαλόσχημοι μαυραγορίτες και σπεκουλάντηδες που ευωχούνται πάνω στο πτώμα της Ελλάδας».

Κι αφού απαριθμήσει τον υπόκοσμο της εθνικής προδοσίας και της υποτέλειας, αφού στιγματίσει την παρατάξη που δίδασκε τον ησυχασμό και την αναμονή των συμμάχων που θα μας έφεραν, τάχα σαν βραβείο αρετής τη λευτεριά, απαριθμώντας τα καθήκοντα του αληθινού Έλληνα πατριώτη, τελειώνει καλώντας όλο το έθνος κατά του κατακτητή:

«Σκόρπιζε γύρω σου τα συνθήματα της καθημερινής πάλης και τα γενικότερα συνθήματα του απελευθερωτικού αγώνα. Φρονημάτιζε και δυνάμωνε τους γύρω σου, εμπνύχωνε τους διστακτικούς, τους δειλούς και κοίταξε με κάθε τρόπο να πλατύνεις την οργάνωσή σου. Παίρνε μέρος

Μεταγωγικά του ΕΛΑΣ σε πορεία

ενεργητικό στους αγώνες, στις διαδηλώσεις, στις απεργίες, σε κάθε ομαδική εκδήλωση. Δείχνει απόλυτη αλληλεγγύη σε όλους τους συναγωνιστές. Ξεσκέπαζε και κινήγα τους προδότες και τους χαφιέδες. Ξεσκέπαζε όλους τους διασπαστές της απελευθερωτικής πάλης. Προφύλαττε τις γυναίκες από την επαφή με τους ξένους, από τη διαφθορά και την εκπόρνευση. Σε κάθε στιγμή κάνε το χρέος σου και μην αφήνεις ποτέ να περάσει μια μέρα χωρίς να ρωτήσεις τον εαυτό σου: Τι έκαμα σήμερα για τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα; Σε τι έβλαψα τους εχθρούς, σε το βοήθησα το λαό μας να λυτρωθεί;

Δεν υπάρχει πια δικαιολογία και πρόφαση για κανέναν Έλληνα να μένει αργός, να σταυρώνει τα χέρια του, να περιμένει μοιρολατρικά την εξέλιξη, να σκύβει το κεφάλι του μπροστά στην τυραννία και την προδοσία, να περιμένει από αλλού τη σωτηρία. Ο θάνατος κρούει τις πόρτες όλων μας. Η σκλαβιά, η πείνα, η αρρώστια, ο ηθικός εξευτελισμός, η εξαθλίωση είναι πια μέσα στο σπίτι του καθενός μας. Μην ελπίζεις να ξεφύγεις, ό,τι και να σοφιστείς. Ο χειρότερος εχθρός σου είναι η δειλία και η μοιρολατρία. Ο καλύτερος φίλος σου είναι η ενεργή συμμετοχή στον αγώνα.

Μη μένεις λοιπόν αργός. Δούλεψε. Αγώνισον. Πάλεψε. Σε περιμένει η νίκη, η λευτεριά, η πολιτισμένη ζωή, η εντυχία. Από τα βάθη μιας τρισχιλιόχρονης ιστορίας σε ατενίζουν οι πρόγονοί σου, οι ήρωες και οι μάρτυρες. Οι αγωνιστές του Μαραθώνα και της Σαλαμίνας, οι αγωνιστές

του '21, οι ήρωες των αλβανικών βουνών. Μην ντροπιάσεις την ιστορία σου και μην προδώσεις τον εαυτό σου. Γίνου κι εσύ ένας αγωνιστής της λευτεριάς μαζί μ' όλα τ' αδέρφια σου. Εμπρός! Όλοι οι Έλληνες, όλοι οι ζωντανοί άνθρωποι τούτης της γης, ενταχθείτε στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο».

IV

Η συμπεριφορά του ελληνικού λαού⁶

Για την Ιστορία της Ελληνικής Αντίστασης στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η από αιώνες κλίση των Ελλήνων στην Αντίσταση κι η κρυφή ή έκδηλη έχθρα τους στη μοναρχία, που έχει επιβληθεί απ' έξω, έχουν πρωταρχική σπουδαιότητα. Πέρα από τα γεγονότα και τις ιστορικές συμπτώσεις, βοηθούν να φωτίσουμε τη συμπεριφορά του ελληνικού λαού στη διάρκεια του τελευταίου πολέμου με την αναφορά σε αληθινά προγονικά ανακλαστικά.

Η αναφορά αυτή πρέπει να καλύπτει, καμιά φορά, την απουσία στοιχείων. Πραγματικά, το έργο του ιστορικού της ελληνικής Αντίστασης δεν είναι εύκολο. Στη μεταπολεμική Ελλάδα –βαθιά διχασμένη από τον εμφύλιο πόλεμο– η τεράστια πλειοψηφία των παλιών αντιστασιακών έχει εξοστρακιστεί από το έθνος. Ως τα τελευταία χρόνια, οι ιδιαίτερες αυτές περιστάσεις δεν διευκόλυναν την ιστορική έρευνα.

Ο Μεταξάς⁷

[...] Ο ελληνικός λαός δυσπιστούσε από πάντα στον Μεταξά.

Ο στρατηγός, που είχε γεννηθεί το 1871, στην οικογένεια ενός Κεφαλλονίτη

⁶ Αντρέα Κέδρου, *Η ελληνική αντίσταση 1940-44*, Τόμος Α', Ε' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα 2004, σελ.: 21.

⁷ Ως άνω, σελ. 32.

δημόσιου μικροϋπάλληλου, ήταν προστατευόμενος του διαδόχου Κωνσταντίνου. Αυτός τον στέλνει να σπουδάσει στη Στρατιωτική Ακαδημία του Βερολίνου, ενώ ο Μεταξάς δεν ήταν παρά ένας νεαρός αξιωματικός του Επιτελείου. Από τότε η αφοσίωσή του στη μοναρχία και οι συμπάθειές του προς το γερμανικό μιλιταρισμό κάνουν τον Ιωάννη Μεταξά οπαδό των βίαιων μεθόδων. Από τον ένα παγκόσμιο πόλεμο ως τον άλλο, βρίσκεται μέσα σ' όλες τις συνομοσίες και σ' όλες τις απόπειρες στρατιωτικών πραξικοπημάτων της άκρας δεξιάς. Δύο φορές καταδικασμένος σε θάνατο και δυο φορές αμνηστευμένος, θα παίζει και πάλι, μη βρίσκοντας κάτι καλύτερο, το κοινοβουλευτικό παιχνίδι. Λίγοι εκλογείς προθυμοποιούνται να του δώσουν την εμπιστοσύνη τους. Τοποθετώντας τον επικεφαλής της κυβέρνησης, ο Βασιλιάς όχι μόνο παραβιάζει τους δημοκρατικούς κανόνες, αλλά και ξοφλάει ένα παλιό του χρέος. Πραγματικά η βασιλική οικογένεια των Γλύξμπουργκ έχει γνωρίσει πολλές κακές περιπέτειες στην Ελλάδα.

Ο στρατηγός Ουίλσον σκισάρει το βασιλομεταξικό καθεστώς⁸

Ο αρχιμάστορας αυτής της «μάχης τιμής», που θα μπορούσε να είχε πολύ άσχημη τροπή, είναι ο στρατηγός Ουίλσον. Δεν είναι μόνο ένας εξαιρετος στρατηγός, αλλά και οξύς παρατηρητής και, ως ένα σημείο, φιλελεύθερος. Η δραματική επαφή του με την Ελλάδα θα του αφήσει έντονες εντυπώσεις. Διαπιστώνει αμέσως τη διάσταση ανάμεσα στο καθεστώς Μεταξά και στον ελληνικό λαό. «Κάτω από τη δικτατορία του Μεταξά –γράφει– είχαν υιοθετηθεί ορισμένες ναζιστικές ιδέες. Έτσι οι νέοι της χώρας μας χαιρετούσαν με χιτλερικό τρόπο, ώσπου οι Αυστραλοί τους έμαθαν να χαιρετούν thumbs up (σηκώνοντας τον αντίχειρα). Η θέση μας στην Ελλάδα, το 1941, ήταν πραγματικά παράδοξη γιατί, στη μάχη μας κατά του ολοκληρωτισμού, είχαμε να υποστηρίξουμε μια φασιστική κυβέρνηση, απέναντι σε μια άλλη φασιστική κυβέρνηση. Οι μετέπειτα δυσκολίες της ελληνικής κυβέρνησης μπορούν να αποδοθούν σ' αυτό το γεγονός, ότι άρχισε τον πόλεμο –για να μεταχειριστούμε μια τυπική στρατιωτική έκφραση– on the wrong foot (με το αριστερό πόδι)».

⁸ Ως άνω, σελ. 77-78.

Οι ηρωίδες γυναίκες στον ανεφοδιασμό του ΕΛΑΣ

Το φρόνημα του λαού⁹

Στην Αθήνα, αντίθετα, η ένταση ανάμεσα στους κατακτητές και τους κατοίκους εκδηλώνεται από τις πρώτες κιόλας μέρες και μάλιστα τόσο χτυπητά, όσο η «θριαμβευτική» είσοδος των Ιταλών στην πρωτεύουσα –θα μπορούσε κανείς να πει, μέσα στα καμιόνια των χιτλερικών στρατευμάτων– ολοκληρώνει τον ερεθισμό του πληθυσμού. Ασφαλώς ανώτεροι αξιωματικοί και άλλοι υποστηρικτές του καθεστώτος Μεταξά, ορισμένοι αντιπρόσωποι της μεγαλοαστικής τάξης βιάζονται ν' ανοίξουν τα σπίτια τους στους αξιωματούχους του *Herrenvolk*¹⁰, κι ακόμη στις φασιστικές εξοχότητες. Οι θαυμαστές αυτοί της νέας τάξης δεν είναι, ωστόσο, παρά μικρός αριθμός. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία οι

⁹ Ως άνω, σελ. 93-94.

¹⁰ ΣΕ: Κυρίαρχος λαός.

Έλληνες –που είναι τόσο φιλόξενοι από φύση κι από παράδοση– αποφεύγουν κάθε κοινωνική επαφή με τους κατακτητές κι αρνούνται τ' αδέξιά τους διαβήματα φιλίας.

Ιδιαίτερα οι Αθηναίοι δεν χάνουν ευκαιρία που να μην εκδηλώνουν τ' αληθινά τους αισθήματα. Επανειλημμένα, φάλαγγες Βρετανών αιχμαλώτων διασχίζουν την πρωτεύουσα με ισχυρή συνοδεία. Οι κάτοικοι επωφελούνται για να τους δείξουν, αυθόρμητα, μια περίσσια συμπάθεια: ρίχνονται πάνω στους αιχμαλώτους, τους σφίγγουν το χέρι, τους ενθαρρύνουν με λόγια και χειρονομίες, τους προσφέρουν μικροδώρα, καραμέλες, τσιγάρα, μικρά ενθύμια.

Οι πολιτικοί ηγέτες¹¹

Τα μεγάλα παραδοσιακά κόμματα, που η δικτατορία είχε εξαναγκάσει σε σιωπή, έχουν περιπέσει σε κατάσταση προχωρημένης αποσύνθεσης. Οι ηγέτες τους είναι στο μεγαλύτερο μέρος γέροι, φοβητσιάρηδες και, από πάντα, δεμένοι πιο πολύ με μια πελατεία από προκρίτους «εκλογομάγειρους», παρά με τις ίδιες τις λαϊκές μάζες. Ο Σοφούλης, αρχηγός του Κόμματος των Φιλελευθέρων, είναι πάνω από εβδομήντα ετών. Παρά την ηλικία του, είναι αμετάπειστος οπαδός του wait and see (περίμενε και θα δούμε). Ο Βενιζέλος ο νεότερος, βλαστάρι ενός πατέρα μ' ένδοξο όνομα, λοξοστρέφει το βλέμμα του προς την εξόριστη κυβέρνηση. Το Λαϊκό Κόμμα έχει χάσει πολλούς από τους ηγέτες του, την ίδια την παραμονή της μεταξικής περιπέτειας. Είναι πάρα πολύ συντηρητικό ώστε να ξεπετάξει καινούργια στελέχη, την ώρα που θα πρέπει ν' αναλάβει κινδύνους και όχι να συντηρήσει. Μερικοί πιο νέοι και πιο δραστήριοι πολιτικοί δεν βρίσκουν απήχηση στη χώρα και, εξάλλου, «επιφυλάσσονται». Πράγμα που εξυπακούει πως караδοκούν την ευνοϊκή συγκυρία, το κύμα που θα τους σηκώσει και θα τους φέρει προς τις κορυφές.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, το μόνο κόμμα που έχει διατηρήσει το δυναμισμό του βρίσκεται να είναι το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Στη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά έχει αποδεκατιστεί. Αλλά η διάρθρωση και η ιδεολογία του το καθιστούν ικανό να επιζεί στους διωγμούς. Η οργάνωσή του είναι οργάνωση μάχης. Οι αγωνιστές του, και προπαντός τα στελέχη του, αποτελούνται από

¹¹ Ως άνω, σελ. 111-112.

ανθρώπους δοκιμασμένους, με τη διπλή σημασία της λέξης, που έχουν επίσης την πείρα της παράνομης δουλειάς.

Σοφούλης – Καφαντάρης¹²

Από τον Ιούνιο του 1941, ο Γληνός, στο όνομα του καθοδηγητικού πυρήνα των κομμουνιστών, έρχεται σ' επαφή με τον Σοφούλη, αρχηγό του Κόμματος των Φιλελευθέρων, και με τον Καφαντάρη, αρχηγό του Κόμματος των Προοδευτικών. Οι δύο πολιτικοί ηγέτες θεωρούν κάθε κίνημα αντίστασης πρόωρο, αλλά δεν αποκλείουν μεταγενέστερες συζητήσεις.

Ο Σοφούλης τοποθετείται για το Βασιλιά¹³

[...] Ένα χρόνο αργότερα, στις 22 του Απριλίου 1943, ο Σοφούλης, αρχηγός του Κόμματος των Φιλελευθέρων, θα τηλεγραφήσει στον Τσουδερό την ακόλουθη προειδοποίηση:

«Ούτε η απελευθέρωση προσδοκάται πραγματικώς, ούτε η Χώρα σώζεται εφόσον η πληγή του ζητήματος του Βασιλέως, παραμένει ανοικτή. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος οριστικής εκκαθάρισεως του ζητήματος τούτου από την ελευθέραν ψήφον του λαού μετά την απελευθέρωσιν της Χώρας. Εάν ο Βασιλεύς προβεί εις σαφή δήλωσιν επί του ανωτέρω, ολόκληρος η Χώρα θα αδελφωθεί και θα υπάρξει γενική συνεργασία μετά της υμετέρας Κυβερνήσεως. Άνευ της ανωτέρω δηλώσεως του Βασιλέως, ούτε η συμμετοχή εις την Κυβέρνησιν, ούτε η υποστήριξις πάντων των πολιτικών κομμάτων δύναται να φανεί χρήσιμος εις το ζήτημα της επιστροφής του Βασιλέως»

«Έξι συνταγματάρχες¹⁴» I

Τον υπαρχηγό της ΒΣΑ συνοδεύει στο ταξίδι ο καλύτερος πράκτορας-σύνδεσμος που διαθέτει ο ΕΔΕΣ. Κι όμως, οι περιπέτειες αρχίζουν κιόλας στο Δαδί, κοντά

¹² Ως άνω, σελ. 138.

¹³ Ως άνω, σελ. 141.

¹⁴ Ως άνω, σελ. 221-222.

στην Αθήνα, όπου οι δύο άντρες παρά λίγο να πέσουν στα χέρια μιας ιταλικής περιπόλου που κάνει έρευνα στα σπίτια της κωμόπολης. Σώζονται μόνο χάρη στην ψυχραιμία της θαρραλέας γυναίκας που τους στεγάζει και που, βγαίνοντας με μια κανάτα κρασί, προϋπαντεί στο δρόμο τους Ιταλούς και καταφέρνει να τους απομακρύνει από το σπίτι της.

Στην Αθήνα οι επαφές –αν μπορούν να ειπωθούν έτσι– με τους «Έξι συνταγματάρχες» πείθουν γρήγορα τον Γούντχάουζ για τη ματαιότητα των ελπίδων που στηρίζει σ' αυτούς η SOE. Πρώτα πρώτα, τέσσερις απ' αυτούς –ανησυχώντας για την ασφάλειά τους– αποφεύγουν να τον συναντήσουν. Οι δύο άλλοι, που αποδέχονται τον κίνδυνο, ξαναπιάνουν το γνωστό κιόλας τροπάρι: Μπροστά στα μέσα που διαθέτει ο εχθρός, κάθε ένοπλη αντίσταση είναι μάταιη, εκτός αν το Κάιρο μπορέσει να στείλει αρκετό οπλισμό για να συγκροτηθούν τακτικές ομάδες κ.λπ.

Ο Κρις, που έχει δει τους αντάρτες πάνω στη δράση, είναι πολύ καλά σε θέση ν' αποτιμήσει αυτές τις υπεκφυγές. Γι' αυτό και παρατά αυτούς τους στρατιωτικούς στους αεροβατισμούς τους. Λίγο αργότερα, βρίσκεται σε μεγάλο κίνδυνο. Κιόλας το Γενάρη, η ιταλική μυστική αστυνομία, μυστήριο πώς πληροφορημένη, έχει σκοτώσει τον ταγματάρχη Τσιγάντε. Στις 2 του Φλεβάρη, χάρη στην ανίχνευση των ραδιογωνιόμετρικών υπηρεσιών της, η Άμππερ εισβάλλει στο σπίτι όπου λειτουργούν οι μυστικοί πομποί της κατασκοπευτικής ομάδας «Προμηθεύς II». Και ο Κρις βρίσκεται ακριβώς μέσα σ' αυτό το σπίτι. Σώζεται παρά τριχά, από μια κρυφή πόρτα, ενώ οι Έλληνες που κάλυψαν τη φυγή του συλλαμβάνονται. Ο Αντώνιος Παπαγιάννης και ο Ηλίας Ντεγιάννης θα βασανιστούν φριχτά κι ύστερα θα τουφεκιστούν. Ο Κουτσογιαννόπουλος δεν θα εκτελεστεί και μάλιστα θα βγει αργότερα από τη φυλακή, χάρις σ' ένα στρατήγημα που σκαρώνουν οι βρετανικές μυστικές υπηρεσίες.

Κρατώντας τον Κουτσογιαννόπουλο και διαθέτοντας στο εξής τον κώδικα του «Προμηθέα II», η γερμανική αντικατασκοπία προσπαθεί, με πλαστές εκπομπές, να παραπλανήσει τις Υπηρεσίες του Καΐρου. Οι προσπάθειές της αυτές δεν θα πάνε μακριά. Ο Κρις, ευτυχώς, έχει έναν ανταλλακτικό κώδικα και μήκος κύματος. Αλλά δεν θα είχε μπορέσει να καταστήσει προσεκτικό το Κάιρο και ίσως να ξεφύγει για πολύ διάστημα από τον εχθρό αν, ξεκομμένος όπως ήταν από τους φίλους του και παρατημένος στον εαυτό του, δεν τον είχε αναλάβει το ΕΑΜ.

Πολλές εκδοχές εκθέτουν αυτή την από θεία πρόνοια σύνδεση του Γούντχάουζ με την ΚΕ του ΕΑΜ. [...]

Οργανώσεις – η ΕΣΠΟ¹⁵

[...] Οι περισσότερες απ' αυτές τις ομάδες είναι μικροσκοπικές. Συγκεντρώνουν μερικές δεκάδες δρώντα μέλη, στρατολογημένα από τα παλιά στελέχη της δικτατορίας ή, ξεκάθαρα, από τους τραμπούκους των λιμανιών που, για μια κουραμάνα –το μαύρο ψωμί της Βέρμαχτ– είναι έτοιμοι να πουλήσουν στον κατακτητή την ψυχή τους κι όσους πατριώτες χρειαστεί.

Ορισμένες απ' αυτές τις οργανώσεις θα διαλυθούν από μόνες τους, αφού δεν θα μπορέσουν να έχουν τις επιτυχίες που προεξοφλούν τ' αφεντικά τους. Άλλες θα διαλυθούν με τη βία, με την επέμβαση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Άλλες πάλι –που έχουν οργανωθεί από ένοπλες πολιτοφυλακές και ελεύθερα σώματα– θα μπορέσουν να διατηρηθούν και ν' ασκήσουν τρομοκρατία ως την Απελευθέρωση και –αλίμονο!– μετά την Απελευθέρωση.

Η ΕΣΠΟ είναι μία από τις πρώτες εμψυχωμένες από τον κατακτητή ελληνικές φασιστικές οργανώσεις που οι πατριώτες της διαφύλαξαν κακή τύχη. Η «Εθνικό-Σοσιαλιστική Πολιτική Οργάνωση» ιδρύθηκε από το γιατρό Στεροδήμο, άνθρωπο της εμπιστοσύνης των ναζιζήδων. Ο πρώτος σκοπός αυτής της οργάνωσης είναι να στρατολογήσει ανθρώπους για μια «Λεγεώνα Ελλήνων Εθελοντών», που θα μπορούσε να σταλεί στο Ανατολικό Μέτωπο. Μια κι ο σκοπός είναι τόσο σπουδαίος –κι έχει, άλλωστε, λίγο πολύ επιτευχθεί σ' άλλες κατεχόμενες χώρες– οι Γερμανοί δεν λογαριάζουν τα έξοδα. Η ΕΣΠΟ εγκαθίσταται σ' ένα πολυτελές τετραώροφο κτίριο, στη γωνιά των οδών Πατησίων και Γλάδστωνος, στην ίδια την καρδιά της πρωτεύουσας. Στα γραφεία της οργάνωσης, οι «γενναίοι» της ΕΣΠΟ διασταυρώνονται με τους Ες Ες και τους ανθρώπους της Γκεστάπο, που έχουν αναλάβει άλλωστε τη φρούρηση του κτιρίου. Παρά την έντονη προπαγάνδα σ' όλο το πρώτο εξάμηνο του 1942, η στρατολογία «εθελοντών» αποκαλύπτεται τέλειο φιάσκο. Για να δικαιολογήσει την ύπαρξή της στα μάτια των αφεντικών της, η ΕΣΠΟ στρέφεται καθαρά στο χαφιεδισμό και στο κυνήγι των πατριωτών.

¹⁵ Ως άνω, σελ. 227-229.

Ο Παπαχολέβας και ο αρχιμανδρίτης Ανυπόμονος

Η ΠΕΑΝ είναι μία από τις οργανώσεις νέων Αντιστασιακών που, μαζί με πολλές άλλες, θα συμπήξει, στις 23 του Φλεβάρη 1943, κάτω από την αιγίδα του ΕΑΜ, την Εθνική Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ). Το Σεπτέμβρη του 1942, οι ηγέτες της ΠΕΑΝ παίρνουν την απόφαση να ξεμπερδεύουν με τους προδότες της ΕΣΠΟ. Δύο απ' αυτούς τους ηγέτες, ο Αντώνης Μυτιληναίος και ο Ν. Μούρτος, είναι ηλεκτροτεχνικοί. Αποφασίζουν να κατασκευάσουν ένα εκρηκτικό μηχανήμα «μεγάλης απόδοσης». Άλλωστε, η οργάνωση διαθέτει ένα πραγματικό οπλοστάσιο, αποθηκευμένο στο σπίτι μιας θαρραλέας κοπέλας, της Ιουλίας Μπίμπα. Στο τέλος του Σεπτέμβρη, το μηχανήμα είναι έτοιμο. Ο Μυτιληναίος αναλαμβάνει να το μπάσει στην έδρα της ΕΣΠΟ. Αλλά, η πρώτη του απόπειρα αποτυχαίνει, εξαιτίας ενός γερμανικού μπλόκου¹⁶. Με μεγάλη τύχη ο Μυτιληναίος, που μεταφέρει τη βραδυφλεγή βόμβα στην τσάντα του, καταφέρνει να ξεφύγει από την έρευνα.

Στις 22 του Σεπτέμβρη 1942, επαναλαμβάνει την απόπειρά του. Αφού συνάντησε στην πλατεία Ομονοίας δύο άλλα μέλη της οργάνωσής του, τη Γαλάτη και τον Μούρτο, που επιτηρούν από το πρωί την έδρα της ΕΣΠΟ, παρουσιάζεται μ' ασυνήθιστη τόλμη, στην είσοδο του κτιρίου. Ο Γερμανός σκοπός του ζητεί τα χαρτιά του κι ύστερα, όπως ο Μυτιληναίος λέει πως είναι τεχνικός της Τηλεφωνικής που ήρθε να επιδιορθώσει το τηλέφωνο, τον αφήνει να μπει χωρίς να εξετάσει το περιεχόμενο τα τσάντας του. Ο νεαρός αντιστασιακός τοποθετεί το εκρηκτικό μηχανήμα στο υπόγειο και κατορθώνει να βγει από το κτίριο πριν αυτό λειτουργήσει. Η έκρηξη έχει τρομακτικά αποτελέσματα. Το κτίριο κυριολεκτικά τινάζεται στον αέρα και τεράστιες φλόγες υψώνονται σ' ό,τι απομένει από τους τοίχους του. Η ανατίναξη προξενεί 29 νεκρούς και 27 τραυματίες από τα μέλη της ΕΣΠΟ και 43 νεκρούς και 5 τραυματίες από τους Γερμανούς αξιωματικούς και στρατιώτες. Ο γιατρός Στεροδήμος, αρχηγός της ΕΣΠΟ, θα υποκύψει, ύστερα από λίγες μέρες στα τραύματά του.

Η καταστροφή της έδρας της ΕΣΠΟ επιφέρει τη διάλυση αυτής της οργάνωσης-παραρτήματος της Γκεστάπο. Αλλά έχει τραγικές συνέπειες για τους νεαρούς πατριώτες που τη διέπραξαν.

¹⁶ «Μπλόκο» ή επιδρομή: Συνηθισμένη μορφή καταπίεσης σ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Γερμανοί ή Ιταλοί (καμιά φορά βοηθούμενοι από την ελληνική αστυνομία ή σώματα πολιτοφυλακής) περικύκλωναν απρόοπτα μια ολόκληρη συνοικία κι διενεργούσαν αυστηρό φίλτράρισμα των κατοίκων της, έρευνες στα σπίτια και στα μαγαζιά και αυθαιρέτες συλλήψεις πολιτών για ομήρους. Συχνά το «μπλόκο» έδινε πρόσχημα σ' εκτελέσεις χωρίς διατυπώσεις.

Οι ιεράρχες¹⁷

Ο Ειρηναίος* δεν είναι ο μόνος πρωθιεράρχης της Ορθόδοξης Εκκλησίας που, κινημένος από τον πατριωτισμό του και την παλιά μαχητική παράδοση του Πολέμου της Ανεξαρτησίας του 1821, υποστηρίζει λίγο πολύ ανοιχτά την αριστερή Αντίσταση. Έξι επίσκοποι θα γίνουν συνοδοιπόροι του ΕΑΜ, εκτός από τον Ειρηναίο: ο Ιωακείμ, μητροπολίτης Κοζάνης, ο Αντώνιος, μητροπολίτης Ηλείας, ο Ιάκωβος, μητροπολίτης Αττικής, Ο Ιωακείμ, μητροπολίτης Χίου και ο Γρηγόριος, μητροπολίτης Χαλκίδας. Οι άνθρωποι αυτοί αναλαμβάνουν συχνά σοβαρούς κινδύνους για χάρη των ανταρτών και κάνουν να τους ακολουθούν πολλοί κατώτερης σειράς ιερωμένοι.

V

Τσολάκογλου¹⁸

[...] Επειδή τον βρίσκανε ανεπαρκή (του ζητήσανε να στρατολογήσει εργάτες για τη Γερμανία και δήλωσε πως αυτό είναι αδύνατο), τον διώξανε και στη θέση του διορίσανε τον καθηγητή γυναικολογίας –μέχρι τότε υπουργό Παιδείας– Κ. Λογοθετόπουλο, στις 12.12.1942. Για τον ίδιο λόγο διώξανε και αυτόν και διορίσανε στις 07.04.1943 τον Ι. Ράλλη, που έμεινε μέχρι την απελευθέρωση.

Η τύχη τους

Μετά την απελευθέρωση δικαστήκανε ως δοσίλογοι. Ο Τσολάκογλου σε θάνατο, πέθανε στη φυλακή το 1948, και ο Ι. Ράλλης σε ισόβια, πέθανε στη φυλακή

* (ΣΕ=Σάμου)

¹⁷ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 48.

¹⁸ Δημήτρη Κυριαζή, *1940-1950 Η δεκαετία που συγκλόνισε τη χώρα Πόλεμος – Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος*, Εκδόσεις Σ.Ι.Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2002, σελ. 27.

το 1946. Ο Λογοθετόπουλος διέφυγε μαζί με τους Γερμανούς και δικάστηκε ερήμην σε θάνατο. Πιάστηκε στη Γερμανία από τους συμμάχους, μεταφέρθηκε στην Ελλάδα το 1946, φυλακίστηκε το 1951, του δόθηκε χάρη και πέθανε το 1961.

VI

«Οι έξι συνταγματάρχες¹⁹» II

[...] Η πρώτη απόπειρα του Κρις να συναντήσει τους έξι Έλληνες συνταγματάρχες υπήρξε ανεπιτυχής: εκείνοι δεν μπόρεσαν να πάνε στο ραντεβού που του είχαν δώσει. Αργότερα συναντήθηκε με δύο απ' αυτούς. (Ένας απ' αυτούς ήταν ο συνταγματάρχης Σηπλιωτόπουλος που, στο τέλος του '44, έγινε Στρατιωτικός Διοικητής Αθηνών και αργότερα ανέλαβε και άλλες ανώτερες θέσεις). Διαπίστωσε ότι πολύ λίγα πράγματα γνώριζαν για τα Κινήματα Αντίστασης και ελάχιστες πρακτικές ιδέες είχαν για την καθοδήγησή τους. Φαίνονταν να μην αντιλαμβάνονται και πολύ την αντάρτικη ζωή των βουνών. Ο Κρις όχι μονάχα επιβεβαίωσε την εντύπωσή μου ότι θα ήταν αδύνατο τα Κινήματα Αντίστασης να κατευθύνονται από την Αθήνα, αλλά πρόσθετε ότι κανένας από τους δύο αξιωματικούς που είχε συναντήσει δεν ήταν κατάλληλος ν' αναλάβει καθήκοντα στο βουνό. Και οι δύο, είπε ο Κρις, απέκλειαν τον κίνδυνο του εμφύλιου πολέμου, πιστεύοντας ότι μετά την κατάρρευση της Ιταλίας, η Ελλάδα θα ενσωμάτωνε τους αντάρτες στις γραμμές του τακτικού στρατού, για να διώξει τους Γερμανούς απ' την Ελλάδα. Είχαν τη γνώμη ότι ο δικός τους ρόλος ήταν να προετοιμάσουν τον πυρήνα αυτού του νέου εθνικού στρατού και δεν συμπαθούσαν αυτά τα «τσιμπήματα» καρφίτσας –όπως τ' αποκαλούσαν– του Ζέρβα και του Άρη, παρά το γεγονός ότι οι ίδιοι δεν είχαν συμβάλει καθόλου στη δημιουργία των αντάρτικων κινημάτων.

¹⁹ Endy Meyers, *Η ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 116.

Οι ποντικοί που εγκαταλείπουν το καράβι²⁰

[...] Ήταν περίπου αυτή την εποχή που έβλεπα με αμηχανία να καταφθάνουν ο ένας μετά τον άλλο στο στρατηγείο μου ένας σημαντικός αριθμός από ανώτερους Έλληνες αξιωματικούς και πολιτικούς με ύποπτο ή σαφώς «δοσιλογικό» παρελθόν, οι οποίοι εγκατέλειπαν την Αθήνα και έρχονταν στο βουνό για να μου προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, ακριβώς όπως εγκαταλείπουν οι ποντικοί ένα καράβι που βυθίζεται. Οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν ένοχη συνείδηση και αγωνιούσαν να «βολέψουν» τα πράγματα, έστω την τελευταία στιγμή.

VII

Οι πολιτικοί και στρατιωτικοί²¹

Απόσπασμα από το λόγο του στρατηγού Σαράφη στη Διάσκεψη του Λιβάνου:

[...] Απευθύνθηκα στους γνωστούς μου δημοκρατικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς για να τους μεταφέρω τις σκέψεις του ΚΚΕ, αλλά όλοι απάντησαν αρνητικά. Έβρισκαν ότι κάθε ενέργεια ήταν πρόωρη...

Από όλες αυτές τις συζητήσεις, έδειχνε να τους ενδιαφέρει μόνο η δημιουργία οργάνωσης για την κατάληψη της εξουσίας μετά την απελευθέρωση. Το καλοκαίρι του 1942 άρχισε ο ένοπλος αντάρτικος αγώνας στα βουνά της Ρούμελης, από τον πρώτο καπετάνιο Άρη Βελουχιώτη και καμιά 15νταριά μαυροσκούφηδες. Η μικρή αυτή ένοπλη ομάδα χτυπούσε κύρια τους ζωοκλέφτες και τους λεγεωνάριους που λυμαίνονταν κυριολεκτικά τα απροστάτευτα χωριά μας.

Ο πολιτικός και στρατιωτικός κόσμος της χώρας, που είχε καθήκον από την ιστορία του, τους αγώνες του, τη θέση του στην κοινωνία και την πολιτεία, να μπει

²⁰ Ως άνω, σελ. 223-224.

²¹ Λευτέρη Σκαμπαρίνα, *Ο υλασιτιστής του στρατηγού Σαράφη θυμάται και γράφει*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σελ. 131.

επικεφαλής του λαού, να τον εμπυχώσει, να τον οδηγήσει και να τον κατευθύνει σε μια οργανωμένη Ενιαία Εθνική Αντίσταση, προτίμησε τη σιωπή και την αδράνεια.

VIII

Κατοχή και 4η Αυγούστου²²

[...] Ουδείς θα αρνηθεί ότι η Κατοχή συνηργάσθη κατά το πλείστον με τους στρατηγούς της 4ης Αυγούστου και με άλλα όργανα αυτής. Πολλά στελέχη του Λαϊκού Κόμματος ενίσχυσαν την προσπάθειαν αυτήν των στρατηγών και από την εφεδρείαν του κόμματος τούτου, κατά το πλείστον, οι Γερμανοί ήντλουν τα μεγάλα και μικρά όργανά των. Επί πλέον, ο Γονατάς, με ωρισμένον κόσμον τον οποίον παρέσυρε προς την προδοσίαν.

Υπήρχε εις το πνεύμα των πρώτων αυτών γερμανοπλήκτων προδιαγραμμένον σχέδιον; Δεν γνωρίζομεν. Πάντως εις τον αντικειμενικόν ερευνητήν από της 1ης Μαΐου 1941 μέχρι του Οκτωβρίου 1944, η εξέλιξις παρουσιάζεται ως εξής:

- α) Διά την εμφάνισιν και την εντύπωσιν, η αποκήρυξις της μοναρχίας και της 4ης Αυγούστου είναι επιβεβλημένη. Η εξουσία όμως εντός της Ελλάδος πρέπει να παραμείνει εις χείρας και πάλιν της καταστάσεως του 1936. Η τελευταία αυτή πρέπει να παραμείνη ο ρυθμιστής της εξέλιξεως. Με την συνεργασίαν και την ενίσχυσιν των κατακτητών, με κάθε μέσον, θα στραγγαλίσωμεν πάσαν διάθεσιν χειραφετήσεως του ελληνικού λαού από την ολιγαρχίαν.
- β) Η εξουσία και ο κρατικός μηχανισμός πρέπει μέχρι τέλους του πολέμου εις χείρας πιστών οργάνων. Η συνεργασία με τον κατακτητήν είναι η καλύτερα ευκαιρία να διαμορφώσωμεν τον μηχανισμόν επιβολής μας την επαύριον της απελευθερώσεως. Θα εξυπηρετήσωμεν ακόμη περισσότερον τον κόσμον τον ιδικόν μας. Θα τους καταστήσωμεν συνυπευθύνους, και τα μεγάλα οικονομικά

²² Κομνηνού Πυρομάγλου, *Η Εθνική Αντίστασις ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ-ΕΚΚΑ*, Εκδόσεις Δωδώνη, Β' έκδοσις, Αθήνα 1975, σελ. 252 και επ.

μέσα τα οποία θα αποκτήσουν, εκμεταλλευόμενοι την ζωήν του ελληνικού λαού, θα είναι εις την διάθεσίν μας και μετά την απελευθέρωσιν.

- γ) Εάν νικήσουν οι Γερμανοί, είμεθα φίλοι των. Ημείς παρεδώσαμεν την Ελλάδα δεσμίαν, και εις βάρος της υπάρξεώς της, ενισχύσαμεν τον πόλεμον του Άξονος.
- δ) Εάν νικήσουν αι δημοκρατίαι, θα παραδώσωμεν την εξουσίαν εις τον βασιλέα, ο οποίος, αν δεν μας αμείψη, θα φεισθή τουλάχιστον της ζωής μας, και επειδή ο κόσμος ο δικός μας θα τον πλαισιώση, θα δυνηθώμεν, συν τω χρόνω, να ευρεθώμεν και πάλιν επί κεφαλής του ελληνικού λαού.
- ε) Διά την επιτυχίαν της γραμμής αυτής, δεν θα φεισθώμεν θυσιών, προπαντός δεν θα φεισθώμεν του ελληνικού λαού. Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα.

Καθ' όλην την διάρκειαν της Κατοχής, από του 1941-1944, η οργάνωσις της δυνάμεως συμπληρούται. Αι φιλομοναρχικαί οργανώσεις Χ, ΡΑΝ, Ιερά Ταξιαρχία, Ιερά Φάλαγξ, Εθνικόν Κομιτάτον κ.λπ. αναπτύσσονται, αλλ' αρνούνται να λάβουν ενεργό μέρος εις τον αγώνα αντιστάσεως. Εκ παραλλήλου, αι ελληνικαί ασφάλειαι, οργανούνται επί νέας βάσεως και η δίωξις αρχίζει. Σχηματίζονται οι πρώτοι πυρήνες των Ταγμάτων ασφαλείας και εις μίαν δεδομένην στιγμήν αναπτύσσονται. Μπάκος, Ραπτοδήμος, Βασιλόπουλος και πλήθος άλλων δρουν. Η κυβέρνησις των Αθηνών δεν ασχολείται με την διάσωσιν του ελληνικού λαού. Ασχολείται με την οργάνωσιν του καθεστώτος της.

Από του Σεπτεμβρίου του 1941, αι εθνικαί οργανώσεις ΕΑΜ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ, αι μόναι αι οποίαι θα παραμείνουν μέχρι τέλους ως μαχόμεναι οργανώσεις, αναπτύσσονται διά την εθνικήν των δράσιν. Η προδοτική «κατάστασις» των Αθηνών θα στραφή εναντίον και των τριών εθνικών οργανώσεων άνευ διακρίσεως. Τα ηγετικά στελέχη του ΕΔΕΣ διώκονται. Ο Θεόδωρος Κουντουριώτης συλλαμβάνεται και η ζωή του κινδυνεύει. Ο Ζέρβας διώκεται και μόλις κατορθώνει να διαφύγει εις τα βουνά. Ο Ψαρρός διώκεται κατά τον πλέον απηνήν τρόπον και εις την Θεσσαλονίκην και εις τας Αθήνας. Ο Καρτάλης της ΕΚΚΑ διώκεται. Πολλοί συμμετέχοντες εις το ΕΑΜ φυλακίζονται, συλλαμβάνονται και εκτελούνται. Αι συλλήψεις πολλαπλασιάζονται. Αι εκτελέσεις, αι ομαδικαί εκτελέσεις αξιωματικών και διαφόρων Ελλήνων, είναι συχναί όχι μόνον εις τας επαρχίας, αλλά και εις τας Αθήνας. Και της όλης αυτής κινήσεως διά την κατάπνιξιν

του εθνικού αισθήματος των Ελλήνων, προϋστάται η προδοτική κυβέρνηση των Αθηνών με τα όργανά της. Τα αρχεία της Ειδικής Ασφαλείας είναι εις την διάθεσιν των κατακτητών.

IX

Η στάση του πληθυσμού απέναντι στη γερμανική Κατοχή²³

Ο ερχομός των Γερμανών

Πρώτη αντίδραση του πληθυσμού, η περιέργεια. Αμέσως ύστερα η απογοήτευση. Τους περίμεναν πολύ πιο σπυδαίους και στην εμφάνιση και στην οργάνωση. Αγάπη για τους Γερμανούς δεν υπήρχε ποτέ στην Ελλάδα, υπήρχε, όμως, ανέκαθεν ένας θολός θαυμασμός από μακριά (για τη δύναμή τους, το σύστημά τους, τη σοβαρότητά τους). Η επαφή μαζί τους κλόνησε αυτόν το θαυμασμό. Η απογοήτευση κορυφώθηκε όταν άρχισαν να φέρονται άσκημα, να πατούν τα σπίτια, να αρπάζουν τα πάντα. Ο πληθυσμός σχημάτισε την εντύπωση πως κάνουν πόλεμο για να φάνε ό,τι βρίσκουν στις κατακτημένες χώρες, πως δεν σκοτίζονται για άλλο τίποτα στον κόσμο. Άρχισε τότε να τους κοιτάζει σαν κατωτέρους του.

Σκελετωμένα από τον υποσιτισμό τα παιδιά της Κατοχής

²³ Γιώργου Θεοδοσιά, Ο λογοτέχνης κατέγραψε στο ημερολόγιό του τη στάση του λαού απέναντι στη γερμανική Κατοχή. Πηγή: *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 16ος, «Η Ελλάδα στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο 1940-44», Εκδόσεις Δομή, σελ. 261.

4. Η κυβέρνηση στο εξωτερικό

I

Ξεκομμένοι από τη χειμαζόμενη πατρίδα¹

[...] Κοντά σ' αυτά, η ελληνική κυβέρνηση εξακολουθούσε ν' αποτελείται, στο μεγαλύτερό της μέρος, από βασιλόφρονες και τα μέλη της είχαν χάσει την επαφή τους με το λαό εδώ και δύο χρόνια. Σε μια προσπάθεια που έγινε να τους δοθεί περισσότερο αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας, μερικοί βασιλόφρονες αντικαταστάθηκαν από λίγους ηγέτες ή μέλη των παλιών φιλελεύθερων ή δημοκρατικών κομμάτων που τύχαινε να βρίσκονται τότε στη Μέση Ανατολή. Αλλά, ακόμα κι έτσι, η κυβέρνηση δεν έγινε αντιπροσωπευτική, γιατί στην Αθήνα, κάτω από το ζυγό του Άξονα, είχαν στο μεταξύ δημιουργηθεί νέα δημοκρατικά κόμματα, γύρω από τα οποία αναπτύχθηκαν αντιστασιακά κινήματα.

Για το βασιλιά²

[...] Παρόλο που δεν κατέγραψα ποτέ τις εντυπώσεις μου από αυτή τη συνάντηση, θυμάμαι ότι ο αείμνηστος βασιλιάς της Ελλάδας, μόλις ξεπερνούσε το μέσο ύψος, είχε γκριζα μαλλιά, ξυρισμένο πρόσωπο κι ένα μεγάλο λιπόσαρκο στόμα, με κάτι σαν παγωμένο χαμόγελο. Αν και προ πολλού μεσήλικας, κρατιόταν καλά για τα

¹ Endy Meyers, *Η ελληνική περιπλοκή*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 243.

² ως άνω, σελ. 245-246.

Ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄

χρόνια του και το βαθιά ρυτιδωμένο πρόσωπο πρόδιδε κάποια ελοχεύουσα ασθένεια. Μιλούσε άνετα αγγλικά, με μια ελάχιστα ξενική απόχρωση.

[...] Στις 13 Αυγούστου, σε μια δεξίωση στο σπίτι του υφυπουργού λόρδου Μούν, είχα μία ακόμη ιδιαίτερη συνομιλία με το βασιλιά της Ελλάδας. Τον ρώτησα με όλη μου τη σοβαρότητα αν αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο να μας επισκεφθεί στο Βουνό για να ανακτήσει την εμπιστοσύνη του λαού προς το πρόσωπό του. Νόμιζα πως ήταν πολύ γέρος για ν' αναλάβει ένα τέτοιο εγχείρημα. Απαντώντας στην πρότασή μου να παραμείνει στο εξωτερικό σαν πρεσβευτής της χώρας του κατά τη διάρκεια διαπραγματεύσεων ειρήνης και μέχρι το δημοψήφισμα ν' αποφασίσει για το μέλλον του, είτε πως θεωρούσε αναγκαίο να επιστρέψει με το στρατό του.

II

Κουβάρι από σκουλήγια³

Ποτέ άλλοτε και σε κανένα σημείο του πλανήτη η Ελλάδα και ό,τι αυτή αντιπροσωπεύει δεν διασύρθηκε τόσο, όσο στη Μέση Ανατολή. Εκεί όπου οι μεγάλόσχημοι φυγάδες από την κατεχόμενη χώρα είχαν όλες τις προϋποθέσεις να λάμπουν με τις πολεμικές περγαμηνές της πατρίδας τους. Και μάλιστα με τη στήριξη μιας ακμάζουσας και υπερήφανης για την καταγωγή της ελληνικής παροικίας 120.000 μελών.

Αυτά που συμβαίνουν στους κόλπους της βασιλικής κυβέρνησης μόνο θλίψη και αποστροφή μπορούν να προκαλέσουν.

«Οι άνθρωποι αυτοί ξεχνούν τον πόλεμο και τη φρικτή κατάσταση όπου βρίσκεται η πατρίδα. Ένα μόνο νοιάζονται: Πώς να παραμείνουν στην εξουσία. (...) Να είναι αυτοί οι πρώτοι που θ' αποβιβαστούν στην απελευθερωμένη Ελλάδα, επιβάλλοντας τη θέλησή τους με τις Ένοπλες Δυνάμεις, που θα κρατούν στα χέρια τους» (Σταυριανός).

Το εκρηκτικό βασιλικό ζήτημα, οι ανταγωνισμοί φατριών, οι συνωμοσίες, τα διαλυτικά στρατιωτικά κινήματα και ο αδιάντροπος καθημερινός διαγκωνισμός για τη βρετανική εύνοια αρρωσταίνουν κυριολεκτικά τον Σεφέρη, διευθυντή τύπου της κυβέρνησης του Καϊρου, που γράφει έμπλεος αηδίας:

«Συλλογίζομαι κάθε μέρα και περισσότερο πως είμαστε ένα κουβάρι από σκουλήγια» (Μέρες).

Στη μέση του κουβαριού βρίσκονται ο επίορκος Γεώργιος Β' και οι Βρετανοί προστάτες του. Το πορτρέτο του βασιλικού ανδρός, όπως σκιαγραφείται από τις μυστικές υπηρεσίες τους, τον έχει αναδείξει σε «απόλυτο όπλο» για την εκ νέου αποικιοποίηση της χώρας:

³ Διονύση Χαριτόπουλου, *Αρης: Ο αρχηγός των ατάκτων*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 398-401.

«Ο "Βασιλεύς των Ελλήνων" δεν είναι Έλληνας κι ούτε θέλει να αισθάνεται Έλληνας. Μάλιστα περιφρονεί την Ελληνική νοοτροπία, που του είναι ξένη, και τούτο δεν φροντίζει να το κρύβει από το στενό του κύκλο. Ιδιαίτερα απέναντι σε Άγγλους και Αμερικανούς συνομιλητές δεν διστάζει να εκφρασθεί σκληρά για "αυτούς τους Έλληνες", ενώ συχνά επαναλαμβάνει, ότι όχι μόνον η ανάξια τάξη των πολιτικών, αλλά και η πλειοψηφία του ελληνικού λαού ήταν από φύση απειθαρχη, χωρίς εποικοδομητικό πνεύμα και, συνεπώς, ανίκανη για ένα γνήσιο δημοκρατικό σύστημα» (Φλάισερ).

Η υποστήριξη που παρέχουν οι Βρετανοί στον Γεώργιο είναι εξοργιστική. Δεν διστάζουν να τον υμνούν ως δημοκράτη, σοφό και γενναίο, ως κύριο συντελεστή της ελληνικής νίκης στο Ιταλικό Μέτωπο και ανδραγαθήσαντα, περίπου, στη Μάχη της Κρήτης.

Κάποιοι Αμερικανοί, ενοχλημένοι από τον αδιάκοπο λιβανωτό των Βρετανών για τον Γεώργιο, εκρήςγνυνται:

«Εάν ο βασιλιάς είναι σε θέση –παρά την ελεεινή συμπεριφορά του στο παρελθόν– να διαφημίσει τον εαυτό του, έχει καλώς. Δεν επιτρέπεται, όμως, μια ξένη Δύναμη να συμπεριφέρεται σαν κράχτης» (Φλάισερ).

Αυτό, βέβαια, δεν θα εμποδίσει τον Αμερικανό πρόεδρο Ρούσβελτ να διαβεβαιώσει επισήμως τον «κουφιοκέφαλο» Γεώργιο, όταν ζήτησε και την αμερικανική υποστήριξη:

«Πολύ σύντομα θα γίνει απόβασις στην Ελλάδα. Σεις θα ηγείσθε των μικτών συμμαχικών δυνάμεων, ως αρχιστράτηγος αυτών».

Η «οξύνοια» και η «ελληνικότητα» του Γεωργίου είναι κοινό μυστικό μεταξύ των συντηρητικών Ελλήνων. Για τον Γ.Α. Βλάχο της *Καθημερινής* είναι «εστεμμένος φελλός», για τον Ζέρβα «ηλίθιος Γλιξβούργος».

Ο Βρετανός υπουργός Μέσης Ανατολής Μ. Κάιζι γράφει στο ημερολόγιό του:

«Ελεγα χθες τον Βασιλιά της Ελλάδας ότι έχουμε μεγάλες φασαρίες στη Δαμασκό.

Αμέσως με ρώτησε ανήσυχα:

– Υπάρχουν, λοιπόν, Έλληνες και στη Δαμασκό;

Του εξήγησα ότι δεν υπάρχει ούτε ένας και ότι δεν είναι απαραίτητο να υπάρχουν Έλληνες για να δημιουργούνται φασαρίες» (Φλάισερ).

Ότι είναι ο Γεώργιος, είναι και η κυβέρνησή του.

Ένα δουλόφρον ομοίωμα της προδοτικής κυβέρνησης της Αθήνας, χωρίς καμία εξουσία, χωρίς ανεξαρτησία σκέψης και δράσης. Με τη διαφορά ότι αυτή είναι στο πλευρό των Συμμάχων. Στην ουσία δεν έχει την παραμικρή δύναμη. Τα ελληνικά θέματα τα χειρίζονται ο Γεώργιος και ο Βρετανός πρεσβευτής σερ Ρέτζιναλντ Λίπερ, σε ρόλο «ύπατου αρμοστή» για την Ελλάδα.

Πρόεδρος της κυβέρνησης-βιτρίνα είναι ο πρώην τραπεζίτης και πρώην αντιμνησυχικός Εμμ. Τσουδερός. Ένας πολιτικός σαλιμπάγκος, που εκτός της βασιλικής εύνοιας υποστηρίζει σοβαρά πως έχει εξασφαλίσει μέσα από πνευματιστικές τελετές και την υποστήριξη του Ελευθέριου Βενιζέλο, ο οποίος μάλιστα τον έχει χρίσει από το υπερπέραν διάδοχο και συνεχιστή του έργου του.

Η κυβέρνηση Τσουδερού «παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας της μία καθαρά βασιλική κυβέρνηση προσαρμοσμένη στις επιθυμίες της βρετανικής πολιτικής (...) παρέμεινε μέχρι τέλους άβουλη (...) αποξενωμένη από την ελληνική πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφωνόταν με ταχύτατους ρυθμούς στην κατεχόμενη χώρα» (Γασπαρινάτος).

Και σαν να μην έφταναν αυτά, φρόντιζε με κάθε τρόπο για τη συκοφάντηση ή τη διάλυση του ένοπλου Αγώνα στα ελληνικά βουνά, με εντολές προς τους βασιλόφρονες αξιωματικούς στην κατεχόμενη Ελλάδα να υποδαυλίσουν την αντιπαλότητα μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ.

Αυτό το κλίμα σήψης επόμενο είναι να έχει μολύνει και τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις που συγκροτήθηκαν στη Μέση Ανατολή.

Στις συμμαχικές επιχειρήσεις η Ελλάδα συμμετέχει κυρίως με τα καράβια του στόλου που διασώθηκαν και τους αεροπόρους της. Οι Βρετανοί επιτελικοί δεν

εμπιστεύονται το στρατό ξηράς για επιχειρήσεις, ει μη μόνο για οχυρωματικά έργα. Δηλαδή κασμά και φτυάρι. Το ενδιαφέρον των Ελλήνων αξιωματικών στρέφεται στη χαρτοπαιξία, στο αλκοόλ και στα πορνεία Αλεξάνδρειας και Καΐρου. Αρκετοί αναμειγνύονται στα κυκλώματα εμπορίας ναρκωτικών, σε κλοπές όπλων και πολεμοφοδίων προς πώληση, στο λαθρεμπόριο κ.ο.κ.

Η κυριότερη ομάδα αποδράσεων από την Ελλάδα, αυτή της Εύβοιας, παίρνει από τους Βρετανούς μια μειωτική εντολή:

«Ο στρατηγός Simons μας δήλωσε ότι δεν θέλουν αξιωματικούς της ξηράς γιατί έχει γεμίσει η Αίγυπτος απ' αυτούς κι η μόνη απασχόλησή τους είναι το καφεενείο» (Παπαστρατής).

Ο Σεφέρης, καθημερινός αποδέκτης της σήψης, εναποθέτει τις ελπίδες του σε μια μεταπολεμική κάθαρση:

«Η μόνη παρηγοριά είναι ότι, σαν φτάσουμε στο τέλος της μεγάλης περιπέτειας, όλοι ετούτοι θα έχουν σαρωθεί από εκείνους που ζούνε στο σημερινό δράμα της σκλαβιάς. Εκείνους που, καθώς φαντάζομαι, θα είναι σε θέση να μιλήσουν τη λαλιά της Ελλάδας» (Μέρης).

Η κάθαρση όμως δεν έρχεται πάντα. Και στην πολιτική ζωή της Ελλάδας, σχεδόν ποτέ.

III

Η κατάρρευση⁴

[...] Στις 12 Απριλίου, μία βδομάδα μετά την εκδήλωση της γερμανικής επίθεσης, ο Γεώργιος θίγει το θέμα σε συνάντηση του με το Βρετανό πρεσβευτή, υποστηρίζοντας ότι πρέπει να μετακινηθεί στην Κύπρο, επειδή η Κρήτη θα είναι ευάλωτη σε αεροπορικές επιθέσεις. Τελικά η ελληνική κυβέρνηση αποφασίζει να

⁴ Δρ Προκόπης Παπαστρατής, Καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Έκδοση Βιβλιόγραμμα, Αθήνα 2007, Τόμος Γ1, σελ. 202 και επ.

αναχωρήσει για την Κρήτη στις 16 ή 17 Απριλίου, όταν φτάνει στην Αθήνα η γιουγκοσλαβική καθοδόν προς την Ιερουσαλήμ. Με βρετανική παρέμβαση, επειδή δεν επιθυμούν οι Άγγλοι να μετακινηθεί η ελληνική κυβέρνηση πριν ολοκληρωθεί η υποχώρηση του συμμαχικού εκστρατευτικού σώματος, αναβάλλεται η αναχώρησή της για δύο ημέρες⁵, στη διάρκεια των οποίων η εμφανής αδυναμία της να αντεπεξέλθει στην κατάσταση, οδηγεί τον Κορυζή στην αυτοκτονία.

IV

Ο Σεφέρης σημειώνει⁶

[...] Τις ίδιες και ακόμα χειρότερες απόψεις έχει καταγράψει ο Σεφέρης για όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν στη Μέση Ανατολή... και για τα υψηλόβαθμα στελέχη που κατέφυγαν εκεί. Τις ίδιες απόψεις διατυπώνει στο ημερολόγιό του και ο Παν. Κανελλόπουλος και για την περίοδο που και αυτός υπηρετούσε ως υπουργός...

«Υπάρχει ένα είδος αυτοδηλητηριασμού που κουβαλάει μαζί του αυτό το συγκρότημα: Θανατεροί ψίθυροι στους διαδρόμους, μακιαβελική σιωπή γεμάτη κακοήθη μικρόβια, μπηχτές στη ράχη καθώς προχωρείς ανύποπτος. Και η κατάσταση τραβάει, σέρνεται. Φύγαμε για να συνεχίσουμε τον πόλεμο, και ο καθένας δε σκέπτεται παρά τον εαυτό του [...] Αλλά οι κεφαλές, για όνομα του θεού, οι κεφαλές. Τους συλλογίζεσαι κι έχεις όρεξη για κλάματα. Τώρα έγινε ό,τι έγινε και τίποτα δεν μπορεί ν' αλλάξει όσο να λυτρωθεί ο τόπος. Η μόνη παρηγοριά είναι ότι, σαν φτάσουμε στο τέλος της μεγάλης περιπέτειας, όλοι ετούτοι θα έχουν σαρωθεί από εκείνους που ζούνε το σημερινό δράμα της σκλαβιάς. Εκείνους, πως καθώς φαντάζομαι, θα είναι σε θέση να μιλήσουν τη λαλιά της Ελλάδας»

⁵ ΣΕ: Να προσέξει εδώ ο αναγνώστης και να αξιολογήσει με τι βιασύνη εγκαταλείπουν τη δοκιμαζόμενη πατρίδα τους!

⁶ Δημήτρης Κυριαζής, *1940-1950 Η δεκαετία που συγκλόνησε τη χώρα, Πόλεμος – Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος*, Έκδοση Β', Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2003, σελ. 29.

V

Η επιλογή Γεωργίου Παπανδρέου⁷

Παράλληλα με τα στρατιωτικά μέτρα, ο Γεώργιος και ο Λήπερ προετοιμάζουν την αντικατάσταση του Σοφοκλή Βενιζέλου από τον Γεώργιο Παπανδρέου, τον οποίο έχουν επιλέξει για την θέση αυτή από την πρώτη συνάντησή μαζί του, στα μέσα Απριλίου. Επειδή ο Βενιζέλος επιλέγεται ως λύση ανάγκης και με απώτερο στόχο να χρεωθεί την ευθύνη της καταστολής της εξέγερσης, ο Γεώργιος σχεδιάζει να διορίσει τον Παπανδρέου μετά την ολοκλήρωση των επιχειρήσεων. Ο Παπανδρέου έχει φροντίσει από τον Ιούλιο του 1943 να υποδείξει τον εαυτό του στους Βρετανούς με τρία υπομνήματα που έχει στείλει από την Ελλάδα, υπογραμμίζοντας τον κίνδυνο που διατρέχει η χώρα του από τον κομμουνισμό. Στη Μέση Ανατολή πλέον ευχαριστεί τους Βρετανούς για το χειρισμό της κρίσης στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και τους αναπτύσσει ένα σχέδιο δράσης που

συμφωνεί με τη δική τους επιλογή για τη με ήπιο τρόπο εξουδετέρωση του ΕΑΜ. Το σχέδιό του ήταν να σχηματίσει ολιγομελή κυβέρνηση και να διατηρήσει τον Βενιζέλο ως υπουργό Εθνικής Άμυνας. Με τη στήριξη της βρετανικής κυβέρνησης, θα προσκαλούσε το ΕΑΜ να στείλει αντιπροσώπους σε εθνική συνδιάσκεψη, αν και δεν πίστευε ότι η οργάνωση αυτή θα συμμετείχε στην εθνική κυβέρνηση. Οι αντιπρόσωποι αυτοί ήταν απαραίτητο να έρθουν στη Μέση Ανατολή και αν δεν συμπεριφέρονταν σωστά, τότε θα τους κατάγγελλε στον ελληνικό λαό, ζητώντας από τη βρετανική κυβέρνηση να πράξει το ίδιο.

⁷ Δρ Προκόπης Παπασπύρας, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, έκδοση Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, Τόμος Γ1, σελ. 232-233.

VI

Διάσκεψη Λιβάνου⁸ I

Είχε ξεχάσει επίσης ο κ. Παπανδρέου, όταν μιλούσε για μονοπώληση του αγώνα από τον ΕΛΑΣ, ότι ο στρατηγός Σαράφης πριν οριστικοποιήσει ακόμα την ένταξή του στον ΕΛΑΣ, τον επισκέφθηκε στο σπίτι φίλου του, του πολιτευτή Μακεδονίας Παπαλαζάρου, στην Αθήνα, και του μετέφερε πρόταση του ΕΑΜ να αναλάβει ο ίδιος την ηγεσία του αγώνα, και σίγουρα ήταν ενήμερος, ο κ. Παπανδρέου, των προσκλήσεων που το ΕΑΜ, και πριν και μετά τη συγκρότησή του, απηύθυνε αδιάκοπα προς όλο τον πολιτικό και στρατιωτικό κόσμο, ο οποίος, όμως, όχι μόνο προτίμησε το καφενείο και τη φιλολογία, όχι μόνο δεν έφερε ποτέ μα ποτέ την κουβέντα του στον απελευθερωτικό αγώνα, που ο λαός μόνος του στην αρχή, χωρίς ηγεσία, είχε ξεκινήσει, αλλά άρχισε από τις πρώτες πρώτες ημέρες, απορρίπτοντάς τον, να τον συκοφαντεί σαν «κομμουνιστικό δάκτυλο».

Διάσκεψη Λιβάνου⁹ II

Κάτι από το περιθώριο της διάσκεψης.

[...] Μου έκανε εντύπωση πως κανένας από κείνους που θα έπαιρναν μέρος στη διάσκεψη δεν μας ρώτησε για την «Ελεύθερη Ελλάδα», τους αντάρτες μας, τις ανάγκες μας, καθώς και τις ανάγκες του ορεινού πληθυσμού. Εξαίρεση αποτέλεσαν ο Σοφιανόπουλος και Σακαλής, που με πραγματικό ενδιαφέρον ζήτησαν σχετικές πληροφορίες. Ο πρώην πρωθυπουργός Βενιζέλος, γιος του «Μεγάλου Αρχηγού», ρώτησε μονάχα αν περνάμε καλά στο βουνό κι αν έχω καμιά φιλενάδα. Οι ξένοι δημοσιογράφοι έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον...

⁸ Λευτέρη Σκαμπαρτίνα, *Ο υπασπιστής του στρατηγού Σαράφης, θυμάται και γράφει*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σελ. 129.

⁹ ως άνω, σελ. 125.

VII

«Το πανέρι με τα καβούρια¹⁰»

[...] Η δυσπιστία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ απέναντι στη βρετανική πολιτική δημιουργεί τον κίνδυνο ενός πραξικοπήματος αυτής της οργάνωσης, προπαντός ύστερα από μια ενδεχόμενη κατάρρευση της φασιστικής Ιταλίας. Αλλά:

«...αν η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας ήθελε να δώσει μια άμεση και απτή απόδειξη της απόφασής της να εξασφαλίσει ένα ελεύθερο δημοψήφισμα μετά το τέλος του πολέμου, που θ' αποφάσιζε για την τύχη της μοναρχίας στην Ελλάδα, αυτοί (δηλαδή ο Έντυ και ο Κρις) σκέφτονταν πως θα μπορούσε να γίνει μία προσέγγιση ΕΔΕΣ-ΕΛΑΣ, πως ο εμφύλιος πόλεμος θα μπορούσε ν' αποφευχθεί και να διατηρηθεί η τάξη» (Meyers).

Η ανάλυση αυτή, συνοπτική, αλλά σωστή στην ουσία, και οι υποδείξεις που συνεπάγεται θα προκαλέσουν βαθύ σάλο στις βρετανικές υπηρεσίες και προπαντός στο «πανέρι με τα καβούρια», που είναι η εξόριστη ελληνική Κυβέρνηση.

Η τελευταία αυτή, με πρόεδρο πάντα το «φιλελεύθερο» τραπεζίτη Τσουδερό, πολύ λίγο νοιάζεται για την Αντίσταση στην Ελλάδα. Μήπως στο χριστουγεννιάτικο μήνυμά του στον ελληνικό λαό ο Πρωθυπουργός δεν είχε την ασυνειδησία να συμβουλέψει πατριικά τους αντάρτες να «επιστρέψουν εις τα ειρηνικά των έργα»; Παράξενη κυβέρνηση, αλήθεια!

«Οι άνθρωποι αυτοί (ο Τσουδερός και το περιβάλλον του) ξεχνούν τον πόλεμο και τη φριχτή κατάσταση όπου βρίσκεται η πατρίδα. Ένα μόνο νοιάζονται: Πώς να παραμείνουν στην εξουσία. Σκέπτονται πως το τέλος του πολέμου πλησιάζει και πως πρέπει να είναι αυτοί πρώτοι που θ' αποβιβάστούν στην απελευθερωμένη Ελλάδα, επιβάλλοντας τη θέλησή τους με τις ένοπλες δυνάμεις που θα κρατούν στα χέρια τους» (Dzelepy).

¹⁰ Αντρέα Κέδρου, *Η ελληνική αντίσταση 1940-44*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Τόμος Α', σελ. 216-218.

Η μαρτυρία αυτή έχει βαρύτητα, γιατί είναι του ναυάρχου Σακελλαρίου. Αλλά, ποιος είναι ο ναύαρχος Σακελλαρίου; Είναι ο άνθρωπος που, κάτω από τον Μεταξά, εξόρισε το «φιλελεύθερο» Τσουδερό, αλλά που, ως το Μάρτη του 1942, ξαναβρίσκεται αντιπρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου στην εξόριστη βασιλι-κή κυβέρνηση, που προεδρεύεται από τον ίδιο τον Τσουδερό. Η κυβέρνηση αποχωρίστηκε, λίγο πιο πριν, τους παλιούς υπουργούς του Μεταξά, που ήσαν οι πιο εκτεθειμένοι: τον Μανιαδάκη (πρώην αρχηγό της μεταξικής Γκεστάπο) και τον Νικολούδη που, ως το Μάη του 1944, ήταν μέλη της. Αλλά κι έτσι «εκκαθαρισμένη» η εξόριστη κυβέρνηση, παραμένει ένα απίθανο ανακάτεμα από ανθρώπους της άκρας Δεξιάς, που έχουν εκτεθεί με τη δικτατορία του Μεταξά, όπως ο ναύαρχος Σακελλαρίου κι ο Δημητράτος, και «φιλελεύθερους» ή και «δημοκρατικούς», όπως ο πρώην τραπεζίτης Βαρβαρέσσος ή ο ίδιος ο Τσουδερός.

Οι ένοπλες δυνάμεις που «κρατεί στα χέρια της», κατά την έκφραση του Σακελλαρίου, η κυβέρνηση είναι οι δύο ελληνικές ταξιαρχίες που έχουν συγκροτηθεί στη Μέση Ανατολή. Από πολιτική πλευρά αντανακλούν το ίδιο αμάγαμα, όχι τόσο στο στράτευμα, όπου επικρατεί το δημοκρατικό στοιχείο, όσο στη στελέχωσή τους. Πραγματικά, μεταξικοί και βασιλόφρονες αξιωματικοί, όπως ο στρατηγός Βάσος, οι συνταγματάρχες Κοσμοπούλος και Γιαβρούμης κ.λπ., βρίσκονται πλάι, ανάκατα, με τους συνταγματάρχες Μπουρδάρα, Χατζησταυρή, Κολοκοτρώνη κι άλλους δημοκρατικούς αξιωματικούς, που το καθεστώς του Μεταξά τους είχε αποτάξει. Ένα τέτοιο μίγμα, αρκετά εκρηκτικό, δεν είναι ακόμα αρκετά σίγουρο όργανο στα χέρια της κυβέρνησης Τσουδερού. Πολύ γρήγορα προσπαθούν να το βελτιώσουν μ' ένα μονόπλευρο φιλτράρισμα, που γίνεται στην ίδια την πηγή της στρατολογίας. Και ποιος είναι ο αρχιμάστορας σ' αυτή την πολιτικο-στρατιωτική επιχείρηση; Ακριβώς ο ναύαρχος Σακελλαρίου.

«Ο ναύαρχος Σακελλαρίου απεμακρύνθη από την Αντιπροεδρίαν», γράφει στο βιβλίο του ο Τσουδερός, «τον Μάρτιο 1942. Κατά την περίοδον της συμμετοχής του εις την Κυβέρνησιν διηύθυνε και την μυστικήν υπηρεσίαν Πληροφοριών κατά τρόπον προσωπικόν και απόλυτον. Είχε πάρει την πρωτοβουλίαν της επαφής εν Ελλάδι με πρόσωπα αντιδραστικά και ανεπιθύμητα μέ τινα εκ των οποίων και αλληλογράφησε. Διά τας διαφυγάς εξ Ελλάδος είχε δώσει οδηγίας εις τα όργανα της σχετικής υπηρεσίας –χωρίς να συμβουλευθεί κανέναν– ότι

έπρεπε να διευκολύνεται η κάθοδος εις Αίγυπτον προσώπων μόνον βασιλικών φρονημάτων».

Ένας «νέος ανήρ¹¹»

Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ο νέος πρόεδρος της εξόριστης ελληνικής Κυβέρνησης, ορκίζεται στις 14 του Απριλίου 1944. Την άλλη μέρα, ένας ολότελα «νέος ανήρ» προσγειώνεται στο Κάιρο με βρετανικό αεροπλάνο: Ο Γεώργιος Παπανδρέου. Αμέσως με την άφιξή του, με τα φερσίματα και τις δηλώσεις του, ο Παπανδρέου παρουσιάζεται σαν μελλοντικός «πρωταθλητής της Εθνικής Ενότητας». Δεκατρείς μέρες πιο ύστερα, αντικαθιστά τον Βενιζέλο στην προεδρία της Κυβέρνησης. Οι 23 συμμαχικοί πολεμικοί ανταποκριτές που είναι διαπιστευμένοι στο Κάιρο (και που, στις 2 του Μάη, διαμαρτύρονται ομόφωνα κατά της λογοκρισίας και της συσκοτίσις που πνίγουν «τις ελληνικές ειδήσεις γενικά») είναι οι πρώτοι που εκπλήσονται. Όπως σημειώνει ο *Spectator* της 12 του Μάη 1944:

«Ο κ. Παπανδρέου ισχυρίζεται ότι ανέλαβε τα καθήκοντά του με κύριο αντικειμενικό σκοπό το άνοιγμα διαπραγματεύσεων για μια Κυβέρνηση Συνασπισμού. Αν έτσι συμβαίνει, ο λόγος που υποχρεώθηκε να φύγει ο Βενιζέλος δεν είναι πολύ ευκρινής».

Ο λόγος αυτός είναι ακόμα λιγότερο ευκρινής γιατί ο Παπανδρέου, όπως υπογραμμίζει ο *Observer*, στις 30 του Απριλίου 1944, δεν αντιπροσωπεύει τίποτ' άλλο, παρά τον εαυτό του. Πραγματικά, μάταια το *Póntex* κι ορισμένα βρετανικά δημοσιογραφικά όργανα τον παρουσιάζουν σαν «έναν από τους οργανωτές της Αντίστασης στην Ελλάδα», σαν έναν πολιτικό «με μεγάλη προσωπική επιρροή». Μάταια ο ίδιος ο Τσόρτσιλ μιλά για το νέο πρωθυπουργό στη Βουλή των Κοινοτήτων, χαρακτηρίζοντάς τον σαν έναν «άντρα που έχει μεγάλο σεβασμό», σαν έναν «αξιοπρόσεκτο χαρακτήρα». Μάταια σπεύδει να του υποσχεθεί «την ακέραιη υποστήριξη της Κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητας», η δημοτικότητα και το κύρος του Γεωργίου Παπανδρέου, στην ίδια την Ελλάδα, είναι από τις πιο μέτριες, και στο εξωτερικό, μηδαμινή.

¹¹ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 151-152.

Μίλησαν εκείνη την εποχή για έναν «μυστήριο» Παπανδρέου. Αυτό το μυστήριο έχει σήμερα διαφωτιστεί πλατιά.

Ποιος είναι ο Γεώργιος Παπανδρέου; Πρώτα πρώτα ένας πολιτικός που η καριέρα του δημιουργήθηκε κάτω από τη σκιά του Ελευθερίου Βενιζέλου και του κόμματός του. Από το 1923, βγήκε πολλές φορές βουλευτής και έγινε επανειλημμένα υπουργός. Το πέρασμά του από το Υπουργείο Εσωτερικών (1923), από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (1925), από το Υπουργείο Παιδείας (1930-1932), από το Υπουργείο Συγκοινωνιών (1933) δεν άφησε καμιά διαρκή ανάμνηση στην ελληνική κοινή γνώμη. Όταν, το 1935, ο Βενιζέλος αποσύρεται από την πολιτική ζωή, ο Παπανδρέου ιδρύει το δικό του κόμμα, το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα που –στις τελευταίες εκλογές πριν από τη δικτατορία του Μεταξά– στέλνει μερικούς βουλευτές στη Βουλή.

Αν το πολιτικό παρελθόν του Γ. Παπανδρέου είναι, ως το 1944, ασήμαντο, δεν σημαίνει πως είναι κι ο ίδιος. Για την αλήθεια, δεν του λείπουν ούτε η φιλοδοξία ούτε η πανουργία. Έχει σπουδάσει νομικά στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και πολιτική οικονομία στο Βερολίνο και είναι, ο Γ. Παπανδρέου, μια απ' αυτές τις τόσο συχνές στην Ελλάδα λαμπρές και κακώς χρησιμοποιημένες διάνοιες, που караδοκούν τις περιστάσεις που θα μπορούσαν να τις εξακοντίσουν στο πολιτικό προσκήνιο.

Σφαίρες επιρροής¹²

[...] Ο Ρούσβελτ συμβουλευέται τον Χαλ. Εκείνος, αφού συσκέπτεται για ώρα με τους συνεργάτες του, δηλώνει, για μια ακόμα φορά, πως είναι εναντίον μιας τέτοιας συμφωνίας. Ο Χάλιφαξ δείχνει τότε στον Χαλ ένα τηλεγράφημα που απευθύνει ο Τσόρτσιλ στον πρεσβευτή του, αλλά που ολοφάνερα προορίζεται για τον Χαλ. Βγαίνει απ' αυτό το τηλεγράφημα ότι ο Τσόρτσιλ θεωρεί «λογικό» «ν' ασχοληθούν οι Ρώσοι με τους Ρουμάνους και τους Βουλγάρους» κι οι Βρετανοί «ν' ασχοληθούν» με τους Έλληνες, που βρίσκονται μέσα στο θέατρο των βρετανικών επιχειρήσεων, είναι παλιοί σύμμαχοι της Μεγάλης Βρετανίας και γι' αυτούς η τελευταία θυσίασε 40.000 άντρες το 1941.

¹² Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 168-170.

Θυσίασε η Μεγάλη Βρετανία, 40.000 άντρες για τους Έλληνες; Όπως βλέπουμε, ο Τσόρτσιλ, για να υφαρπάξει την απόφαση, δεν διστάζει στις πιο απόκοτες διαβεβαιώσεις!

Ο Ρούσβελτ αποκρίνεται στον Τσόρτσιλ μέσα στο πλαίσιο της αδιάλλακτης πολιτικής γραμμής του υπουργού του των Εξωτερικών. Οποιοσδήποτε άλλος θα κατέθετε τα όπλα. Όχι όμως ο Τσόρτσιλ. Ο βρετανός Πρωθυπουργός στέλνει καινούργιο μήνυμα στον Ρούζβελτ, όπου υπενθυμίζει την αξία της δικής του άμεσης ενέργειας σε λεπτές καταστάσεις: στην ανταρσία των ελληνικών στρατευμάτων και την απειλή ταραχών στην Αίγυπτο. Προτείνει να δεχτούν οι ΗΠΑ να κάνουν η ΕΣΣΔ και η Μεγάλη Βρετανία μια προσωρινή (αλλά ανανεώσιμη!) συμφωνία τριών μηνών.

Ο Χαλ παίρνει μερικές μέρες άδεια. Στην απουσία του, ο Ρούζβελτ δέχεται, στις 12 Ιουνίου, τις τελευταίες υποδείξεις του Τσότσιλ, με τον όρο πως δεν συνεπάγονται την εγκαθίδρυση «σφαιρών επιρροής» μετά τον πόλεμο, κι αυτό χωρίς καν να κάνει τον κόπο να πληροφορήσει σχετικά το Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Αγνοώντας το τι είχε συμφωνηθεί πίσω από την πλάτη του, ο Χαλ βρίσκεται στη γελοία θέση να κατηγορεί στο Φόρεϊν Όφφισ τα κρυφομλήματά του, προβάλλοντας ότι, αν οι Ρώσοι δεν επέμεναν να έχουν την αμερικανική συγκατάθεση, οι ΗΠΑ θα είχαν βρεθεί μπροστά σε τετελεσμένο γεγονός. Στην πραγματικότητα, σ' αυτή την κατάσταση θα βρεθεί ο ίδιος ο Χαλ. Φαντάζεται κανείς τα αισθήματα του Αμερικανού υπουργού των Εξωτερικών όταν ο πρεσβευτής του στην ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου Λίνκολν Μακβή τον πληροφορεί ότι η αμερικανική κυβέρνηση αποδέχεται τη ρωσοβρετανική συμφωνία που είχε προτείνει ο Τσόρτσιλ:

Στα μέσα Ιουνίου, λοιπόν, η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση είναι κιόλας πληροφορημένη για το ότι ο Στάλιν έχει παρατήσει την Ελλάδα ή, πιο συγκεκριμένα, την αριστερή Αντίσταση και, ειδικά το ΚΚΕ. Μπορούμε να δεχτούμε, χωρίς μεγάλο κίνδυνο να σφάλουμε, ότι στη Διάσκεψη του Λιβάνου, η ΠΕΕΑ και οι υπεύθυνοι του ΕΑΜ και του ΚΚΕ δεν ξέρουν ακόμα τίποτα για το τι έχει συμφωνηθεί ανάμεσα στους τρεις Μεγάλους. Απογοητευμένοι από τον Εθνικό Χάρτη, αποδοκιμάζουν την αντιπροσωπεία τους και σκληραίνουν τη στάση τους απέναντι στην κυβέρνηση Παπανδρέου. Αλλά ο Έλληνας πρωθυπουργός, που ξέρει ότι υποστηρίζεται από τους Συμμάχους, χωρίς εξαίρεση, δεν δίνει σημασία κι αρνιέται κάθε παραχώρηση.

5. Οι Σύμμαχοι

I

Στον αγώνα ενωμένοι, αλλά η στήριξη χωρίς στρατιωτικά κριτήρια¹

[...] Το ΕΑΜ έβλεπε τη δημιουργία των νέων αντιστασιακών δυνάμεων με περιφρόνηση και δυσπιστία. Γιατί, ρωτούσαν οι εκπρόσωποί του, οι Σύμμαχοι πείθουν άλλους ηγέτες να βγούνε στο βουνό και να σχηματίσουν αντίπαλες αντάρτικες οργανώσεις, όταν το μόνο που χρειαζόταν ήταν ένα μεγάλο εθνικό κίνημα; Γιατί οι ηγέτες αυτοί έπρεπε να αμειφθούν με χρυσό για να κάνουν αυτό το πράγμα; Γιατί έπρεπε να λαβαίνουν

Ο Έντυ Μάγιερς, αρχηγός και πλάι του ο Κρις Γουντχάουζ, υπαρχηγός, περιστοιχίζονται από μέλη της βρετανικής αποστολής στα βουνά της Ρούμελης.

¹ Endy Meyers, *Η ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, έκδοση 1975, σελ. 275.

υλική ενίσχυση από τους Συμμάχους δυσανάλογα ανώτερη από τις δυνάμεις τους; Τι συνέβαινε με το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ, που είχαν δημιουργηθεί από δική τους μονάχα πρωτοβουλία, χωρίς βοήθεια από τους Συμμάχους; Γιατί το Αρχηγείο Μέσης Ανατολής ήθελε να τους ορθώσει δυσκολίες με τη δημιουργία των νέων αυτών οργανώσεων, που αργά η γρήγορα ήταν ενδεχόμενο να έρθουν σε σύγκρουση μαζί τους;

II

Η βρετανική πολιτική και η ελληνική Αντίσταση²

Καθοριστικός παράγοντας στην πορεία της ανάπτυξης του αντιστασιακού κινήματος στην Ελλάδα ήταν η βρετανική πολιτική. Κυρίαρχος άξονας της πολιτικής αυτής ήταν η στήριξη με κάθε τρόπο του βασιλιά Γεωργίου Β' και των υποστηρικτών του, έναντι όλων εκείνων, σε Ελλάδα και Μέση Ανατολή, που αμφισβητούσαν τη θέση του, απαιτώντας να επανέλθει στην Ελλάδα μόνο μετά την εντολή ενός θετικού προς αυτόν δημοψηφίσματος. Οι αντιστασιακές οργανώσεις θα ενισχύονταν μόνο επί τη βάση της χρησιμότητάς τους για τα συμφέροντα του Γεώργιου.

Ο ίδιος ο Γεώργιος Β', όσο αντιλαμβανόταν την πάνδημη δυσπιστία απέναντι στο πρόσωπό του, τόσο πίεζε να «απελευθερώσει» την Ελλάδα ως επικεφαλής του «στρατού του», όταν θα αποχωρούσαν οι Γερμανοί, παρότι για όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες είχε αποφασιστεί ότι την ευθύνη αυτή θα είχε μόνο ο συμμαχικός στρατός. Έτσι, ενώ η βρετανική στρατιωτική διοίκηση (War Office, Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, SOE) εξέφραζε έντονες επιφυλάξεις, αφού εμφιλοχωρούσε ο κίνδυνος να πολωθούν οι αντιστασιακές οργανώσεις στην Ελλάδα και πιθανόν να προκληθεί εμφύλιος πόλεμος, ο ίδιος ο Γεώργιος Β' προέβαινε απλώς σε αόριστες διαβεβαιώσεις (δηλαδή, της 4ης Ιουλίου 1943) ότι θα σεβόταν τις δημοκρατικές διαδικασίες.

² Δρ Μιχάλης Λυμπεράτος, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Β' Παγκόσμιος πόλεμος 1940-1945, Κατοχή, Αντίσταση*, Τόμος Γ2, σελ. 31.

Στην πραγματικότητα, ο Γεώργιος είχε κατορθώσει να διασπάσει ακόμη και τις ίδιες τις βρετανικές υπηρεσίες, πρόβλημα που επιτεινόταν και από την πολυαρχία στη διαμόρφωση της βρετανικής πολιτικής. Στρατιωτικοί από τη μια (οι διοικητές και το επιτελείο του υφιστάμενου αρχηγείου που ήταν υπεύθυνο για τις επιχειρήσεις στην Ελλάδα) και πολιτικοί από την άλλη (ο μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών στο Κάιρο, το Φόρεϊν Όφισ και η βρετανική πρεσβεία η διαπιστευμένη στην ελληνική κυβέρνηση στη Μέση Ανατολή) έριζαν για την εφαρμογή των κατευθύνσεων που η προσωπική αφοσίωση του Τσόρτσιλ στον Γεώργιο Β' είχε επιβάλλει.

III

Αντίρροπο εναντίον του ΕΛΑΣ³

Όλες οι αναφορές που πήρα από τους πράκτορες που έχω κάτω από τις διαταγές μου, βεβαιώνουν ότι και οι δύο πολιτικές και στρατιωτικές οργανώσεις του ΕΑΜ εμπνέονται στη μεγάλη τους πλειοψηφία από ρωσόφιλα αισθήματα και ακολουθούν τις κατευθύνσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος. Σύμφωνα με την τελευταία εμπιστευτική σας διαταγή, έδωσα οδηγίες στους Άγγλους και Έλληνες πράκτορες, που εργάζονται κάτω απ' τις διαταγές μου να υπονομεύσουν το έργο του ΕΛΑΣ και του ΕΑΜ και να εμποδίσουν, ώστε οι οργανώσεις αυτές να επιτύχουν να εδραιώσουν τη θέση τους και ν' αποκτήσουν δεσπόζουσα επιρροή στην Ελλάδα. Αυτό όμως είναι απίθανο, δεδομένου ότι οι βασιλόφρονες και οι υποστηρικτές της 4ης Αυγούστου δεν έχουν καμία πολιτική δύναμη στη χώρα κι οι αρχηγοί τους μισούνται απ' τον ελληνικό λαό. Ο στρατηγός Παπάγος δεν έχει καμία επιρροή στον ελληνικό στρατό και θεωρείται γελοίο υποκείμενο. [Την ίδια γνώμη για τον Παπάγο διατυπώνει και ο Τσόρτσιλ στα απομνημονεύματά του, όπως και ο Woodhouse (Κρις) στο βιβλίο του *Short History of the modern Greece* - σ.σ.]. Η οργάνωσή του; Δεν αξίζει να γίνεται λόγος γι' αυτήν. (Πρόκειται για την

³ Έγγραφο του Αρχηγού της αγγλικής αποστολής στην Ελλάδα, Ταξίαρχου Έντυ Μάγιερς, Χ. -12 Αυγούστου 1943, αυστηρά εμπιστευτικό, 85 -Α.Σ. Πηγή: Δημήτρης Κυριαζής, *1940-1950 Η δεκαετία που συγκλόνησε τη χώρα - Πόλεμος - Κατοχή - Εθνική Αντίσταση - Εμφύλιος*, εκδόσεις Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2002, σελ. 328 και επ..

οργάνωση «Στρατιωτική Ιεραρχία» - σ.σ.). Σημαντική πρόοδο σημείωσε η πολιτική και στρατιωτική οργάνωση ΕΔΕΣ, ιδίως στην Ήπειρο. Έχει όμως ανάγκη να εφοδιαστεί με πολεμικό υλικό και να υποστηριχθεί ηθικά. Κατά τη γνώμη μου, η ομάδα αυτή θα μας είναι χρήσιμη σαν αντίρροπο εναντίον του ΕΛΑΣ, όταν θα έχει δυναμώσει. Μία μέρα θα χρειαστεί να διαλύσουμε τον ΕΛΑΣ για να είμεθα βέβαιοι ότι ο Τίτο δεν θα έχει οπλισμένους και δυναμικούς συμμάχους στην Ελλάδα.

Σας αναφέρω ότι εκτέλεσα τις διαταγές σας και υποστηρίζω, όσο είναι δυνατό, τη μικρή πολιτική και στρατιωτική ομάδα της ΕΚΚΑ, χωρίς όμως να φανερώνω τις διαθέσεις μου. Ο αρχηγός της ΕΚΚΑ συνταγματάρχης Ψαρρός είναι τίμιος και σταθερός στις υποσχέσεις του προς εμάς. Οι πολιτικοί του σύμβουλοι Καψόπουλος και Καρτάλης διαρκώς ζητούν οικονομική βοήθεια και δεν ξέρω κατά πόσον κάνουν καλή χρήση των ποσών που τους δίνουμε. Όπως μαθαίνω, μεγάλο ποσό ξοδεύεται απ' αυτούς στις ιδιωτικές υποθέσεις τους. Πάντως και οι δύο ως τα τώρα εργάστηκαν για τη διάλυση του ΕΛΑΣ. Θεωρώ ότι θα 'ταν χρήσιμο για τους πράκτορές μας να έχουν επαφή με αντιπροσώπους της Κυβερνήσεως (σ.σ. εννοεί την κυβέρνηση των κοούσινγκς), δηλαδή με ανώτερους αξιωματικούς, αστυνομικούς κ.λπ. με το σκοπό να τους ενσφηνώνουν την ιδέα ότι έχουν το καθήκον και το δικαίωμα να καταγγέλλουν τους αρχηγούς του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ στις αρχές της Κατοχής και να βοηθούν στη σύλληψη των πρακτόρων του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ, ώστε, όταν έρθει η στιγμή, οι οργανώσεις αυτές να μην μπορούν να βλάψουν τα αγγλικά συμφέροντα. Απ' αυτή την άποψη η οργάνωση του ΕΔΕΣ έκανε πολλά. Κατάγγειλε στον Συνταγματάρχη Ντερτιλή και τον υπουργό Ταβουλάρη πολλά ενεργά πρόσωπα του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ που βρίσκονται τώρα στα χέρια των Γερμανών και γενικά των αρχών κατοχής. Σύμφωνα με τις διαταγές σας, φρόντισα να κερδίσω την εμπιστοσύνη ανωτέρων αξιωματικών του ΕΛΑΣ και ελπίζω να τους πείσω να εκδώσουν τις αναγκαίες διαταγές για την εκτέλεση πράξεων σαμποτάζ, με την υπόσχεση ότι η αγγλική κυβέρνηση θα επανορθώσει, αν μπορεί αμέσως, τις ζημιές που τα ελληνικά χωριά είναι ενδεχόμενο να υποστούν από αντίποινα των αρχών κατοχής. Δεν μπορώ να παραλείψω να σας αναφέρω, ότι η κεντρική διοίκηση του ΕΛΑΣ διστάζει να διατάξει τα στρατεύματά της ν' αρχίσουν

γενικό σαμποτάζ εναντίον των συγκοινωνιών του εχθρού, για να μην εκθέσει τους κατοίκους των χωριών στα αντίποινα των Γερμανών. Γι' αυτό είναι ανάγκη, με την κατάλληλη ραδιοφωνική επέμβαση, να διαλυθούν οι υποψίες τους ότι τα ελληνικά χωριά δεν θα προστατευθούν και θ' αποζημιωθούν. (Η πρόταση αυτή αποστομώνει τους συκοφάντες –ή ανιστόρητους– που φλυαρούν ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ έκανε επιθέσεις άκριτα κατά των κατακτητών για να καίνε τα χωριά κ.λπ. και ν' αναγκάζεται ο κόσμος «ν' ανεβαίνει στο βουνό» – σ.σ.).

Θα χρησιμοποιήσω τις υπηρεσίες των Αχιλλέα Κύρου και Πηλιάτογλου. Είναι ανάγκη να τους εφοδιάσουμε με σημαντικά ποσά, ώστε να μπορούν να κινούνται ελεύθερα και χωρίς δυσκολία. Οι δύο αυτοί δε θέλουν να συνεργασθούν με το Ζέροβα ή τον ΕΛΑΣ κι αναγνω-

Ο Έντυ Μάμεος

ρίζουν μόνον το Σπηλιωτόπουλο. Παρ' όλα αυτά ελπίζω να συμβιβάσω τις αντίθετες απόψεις τους. Ο στρατηγός Σπηλιωτόπουλος εργάζεται αποκλειστικά με τον Βασιλιά και θεωρεί ότι ο ΕΛΑΣ πρέπει να ξεκαθαριστεί, έστω κι αν πρόκειται να υποστεί ζημία η συμμαχική υπόθεση στην Ελλάδα. Πιστεύει ότι είναι προτιμότερο να αναβληθεί για έξι μήνες ή ένα χρόνο η απελευθέρωση της Ελλάδος, παρά να περιέλθει η Ελλάδα κάτω από την κυριαρχία του ΕΑΜ. Όσο για τους πολιτικούς ηγέτες, δεν έχω να προσθέσω τίποτε σε όσα έγραψα στην προηγούμενη επιστολή

μου, που εξαντλούσε τελείως αυτό το θέμα. Συμπληρώνοντας τις πληροφορίες μου, μπορώ μόνο να προσθέσω ότι ο Καφαντάρης δεν έχει κομματική δύναμη αξία να λαμβάνεται υπόψη και ότι η υγεία του είναι κλονισμένη. Ο Σοφούλης είναι γέρος, ο Γονατάς δεν έχει κόμμα, αλλά συνεργάζεται ειλικρινά με τον ΕΔΕΣ και στενά με τον Σπηλιωτόπουλο της ομάδας Χ. Απ' τους παλιούς βασιλόφρονες, ο μόνος που μπορεί να υπολογίζεται είναι ο Ντίνος Τσαλδάρης, παλιός βασιλόφρων, δεν έχει όμως οπαδούς.

Υπογραφή: Ταξίαρχος Έντυ

Σημείωση: Αλλά, και αυτός ακόμα, ο Έντυ, θεωρήθηκε από την ηγεσία του όχι αρκετά αντι-ΕΑΜικός και το Φθινόπωρο του 1943 αντικαταστάθηκε από τον C.M. Woodhouse!

IV

«Θρύλος του αιώνα» η ελληνική Αντίσταση⁴

Η εποποιία των ηρώων της ελληνικής Ανεξαρτησίας όχι μόνον προδιαγράφει, το τι θα είναι η αντίσταση στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, αλλά και αναβιώνει σε αρμονικές νότες, τους πολεμικούς άθλους της Αρχαιότητας. Από την τελευταία αυτή άποψη, κατακτά τη ρομαντική φαντασία ενός Βίκτωρα Ουγκώ ή ενός λόρδου Μπάιρον και την ευαισθησία πλατιών φιλελεύθερων κύκλων στη Δύση. Οι κύκλοι αυτοί κάνουν την ελληνική εποποιία όχι μόνο ένα «θρύλο του αιώνα», αλλά και επιχείρημα κατά της Ιερής Συμμαχίας. Ασκούν ισχυρή ηθική και πολιτική πίεση στις κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων.

⁴ Αντρέα Κέδρου, *Η ελληνική αντίσταση 1940-44* (μετάφραση από τα γαλλικά), Τόμος Α', Ε' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα 2001, σελ. 20-21.

Οι Εγγλέζοι⁵

[...] Ο στρατηγός Ουίλσον, αρχιστράτηγος Ανατολικής Μεσογείου, παραδέχεται ορθά κοφτά τις συγκρούσεις SOE και «διπλωματών⁶» στην Ελλάδα:

«Οι διπλωμάτες μας –γράφει στ’ απομνημονεύματά του– ήταν έντονα αντίθετοι σε κάθε ενθάρρυνση, που θα δινόταν στα κόμματα που θα έβλαπταν το βασιλιά και την υπάρχουσα Κυβέρνηση⁷. Ενώ η SOE ζητούσε να ενισχύσει την Αντίσταση (στην Ελλάδα) χωρίς να ενδιαφέρεται για την [πολιτική] χροιά των ομάδων με τις οποίες έπαιρνε επαφή. Από την άποψη της πολεμικής προσπάθειας, αυτή η τελευταία στάση ήταν προτιμότερη κι εμένα, προσωπικά, δεν μ’ άρεσε η ιδέα να στέλνω τους αξιωματικούς συνδέσμούς μας αποκλειστικά σε μια μόνο πολιτική μερίδα (άλλωστε τα κόμματα της δεξιάς και κεντροδεξιάς δεν αντιπροσωπεύονταν στην Αντίσταση κι ακόμα κι ο Ζέοβας ήταν δημοκρατικός). Μου φαινόταν πως η φρόνηση υπαγόρευε να δουλεύουμε με τα κόμματα της άκρας αριστεράς και να προσπαθούμε να τα καθοδηγούμε μάλλον παρά να τους αντιστεκόμαστε. Ωστόσο ο Μάγιερς έλαβε διαταγή να πάει στο Λονδίνο και δεν του επέτρεψαν να ξαναγυρίσει στην Ελλάδα».

Θα δούμε κάτω από ποιες περιστάσεις θα γίνει η απόλυση του ταξίαρχου Μάγιερς, πρώτου αρχηγού της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα. Όμως, με την έκφραση «αντίσταση στην Αντίσταση» και αντιτάσσοντας τη SOE στους «διπλωμάτες», ο στρατηγός Ουίλσον σκεπάζει μ’ ένα πέπλο ντροπαλοσύνης τις «προστριβές» μέσα στην ίδια τη SOE. Οι «προστριβές» αυτές μοιάζουν εξάλλου, μερικές φορές, με «καυγάδες με μαχαίρια». Μπορούμε από τώρα να το βεβαιώσουμε στην ακραία μορφή τους θα φτάσουν σε «ξεκαθαρίσματα λογαριασμών» ανάμεσα σε πράκτορες και θ’ αγγίξουν κάποτε τα όρια της προδοσίας.

⁵ Ως άνω, σελ. 171-172.

⁶ ΣΕ – Νοούνται τα στελέχη του Foreign Office. Εδώ παρουσιάζεται μια απόκλιση θέσεων μεταξύ στρατιωτικών και διπλωματών.

⁷ Εννοεί την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση.

Πρέπει να έχουμε υπόψη μας αυτές τις αντιφάσεις για να εκτιμήσουμε σωστά το ρόλο των Βρετανών στην Ελλάδα, στη διάρκεια της Κατοχής. Πολύ συχνά, Έλληνες σχολιαστές της άκρας Αριστεράς ή της άκρας Δεξιάς έχουν διατυπώσει σχετικά μονοκόμματα κρίσεις. Τα μέλη της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα δεν ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους ούτε άγγελοι, ούτε δαίμονες. Και το Καθαρήγιο όπου γκρεμίζει ο Ντάντε τους «ουδέτερους» αγγέλους, εκείνους που δεν θέλησαν «ούτε να υμνήσουν το Θεό, ούτε να επαναστατήσουν εναντίον του», αντιπροσωπεύεται, στην περίπτωσή τους, από τη γραφειοκρατία και τον ανεύθυνο αυτοσχδιασμό, μ' ένα λόγο από την «τσαπατσουλιά».

Βρετανία: Ναι στην Αντίσταση, αλλά και στο βασιλιά⁸

[...] Έτσι λοιπόν, όταν ο Μάγιερς κι ο Γουντχάουζ στέλνουν την αναφορά τους της 13 του Γενάρη 1943, το βασιλικό ζήτημα είναι κιόλας καινούριο όχι μόνο στο αντάρτικο, αλλά και μέσα στον ελληνικό στρατό της Μέσης Ανατολής. Στο ζήτημα αυτό οι βρετανικές υπηρεσίες είναι διαιρεμένες περισσότερο από ποτέ. Το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, που αντιμετωπίζει το άνοιγμα δεύτερου μετώπου (ενδεχόμενα στα Βαλκάνια!), θεωρεί ουσιαστικό να μπορέσει να στηριχτεί στις επιχειρήσεις του στο σύνολο των Ελλήνων ανταρτών. Αυτό ασκεί πίεση στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση για να δοθεί ικανοποίηση στις πολιτικές απαιτήσεις που διατυπώνουν οι αρχηγοί της ΒΣΑ στην Ελλάδα. «Κοντράρεται» κιόλας από το Φόρεϊν Όφφισ ή άραγε η εξόριστη κυβέρνηση ακολουθεί την εφαπτομένη; Ο αντιπρόεδρος Κανελλόπουλος περιορίζεται να δηλώσει, σ' ένα κατευναστικό λόγο, πως, όταν απελευθερωθεί η Ελλάδα, η τωρινή Κυβέρνηση θα παραιτηθεί για να παραχωρήσει τη θέση της σε μια κυβέρνηση αντιπροσωπευτική όλων των πολιτικών και κοινωνικών τάσεων. Πάνω στο κεφαλαιώδες ζήτημα του δημοψηφίσματος, ούτε λέξη.

Η SOE ζητεί από τον Μάγιερς, στις 21 του Γενάρη να της γνωρίσει τη γνώμη του σχετικά μ' αυτό το θέμα. Ο Μάγιερς απαντά αμέσως πως δεν νομίζει ότι οι δηλώσεις Κανελλόπουλου προχωρούν αρκετά, ώστε ν' ανακόψουν την προπαγάνδα του ΕΑΜ. Για να πούμε την αλήθεια, ποτέ ο Μάγιερς, ούτε ο Γουντχάουζ, δεν θα πάρουν ικανοποίηση σ' αυτό το σημείο. Κι η θέση τους απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ θα γίνεται όλο και πιο επισφαλής και πιο άβολη.

⁸ Ως άνω, σελ. 219-220.

Στη συνέχεια, η SOE του Καΐρου θα στείλει στον Γουντχάουζ τηλεγραφήματα αυτού του είδους:

«Έχοντας υπόψη τη στρατιωτική σπουδαιότητα των κινήματων Αντίστασης στην Ελλάδα, δε γίνεται λόγος ν' αρνηθείτε επαφές με την τάδε ή τη δείνα ομάδα για το μόνο λόγο ότι οι πολιτικές αντιλήψεις αυτής της ομάδας είναι αντιβασιλικές και στρέφονται κατά της εξόριστης Κυβέρνησης. Μολοταύτα, πέρα από τις στρατιωτικές ανάγκες, οφείλετε πάντα να κινείσθε προς την κατεύθυνση των ομάδων που είναι έτοιμες να υποστηρίξουν το Βασιλιά και την Κυβέρνηση και –πέρα απ' αυτό– να εξηγήτε ενδεχόμενα στις αντιμοναρχικές ομάδες ότι ο Βασιλιάς και η Κυβέρνηση έχουν την πλήρη υποστήριξη της Κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητας».

Σχόλιο του Γουντχάουζ:

«Αν σκεφτούμε τις περιστάσεις του 1943, ήταν σα να ζητούσαν από τον Άγγλο πρεσβευτή στη Μόσχα να υπενθυμίζει στο Στάλιν, κάθε φορά που τον συναντούσε, την αφοσίωση της βρετανικής Κυβέρνησης για τους Ρωμανόφ». [C.M. Woodhouse, «Zur Geschichte der Resistanze in Griechenland», στο περιοδικό "Vierjahreshefte für Zeitgeschichte", Απρίλιος 1958, σελ. 141].

Αναπόφευκτος ο εμφύλιος;⁹

Στην επιστροφή του από Αθήνα, ο Αντρέας Τζήμας υποβάλλει, στις 10 του Μάη, στον αρχηγό της ΒΣΑ, ένα αντι-σχέδιο «Στρατιωτικής Συμφωνίας» που έχει επεξεργαστεί η ΚΕ του ΕΑΜ. Το κείμενο αυτό δεν διαφέρει από το αρχικό σχέδιο του Μάγιερς, παρά σ' ένα μόνο, πραγματικά σημαντικό σημείο: Προβλέπει τη σύσταση ενιαίου Γενικού Στρατηγείου όλων των ομάδων που θα προσχωρούσαν στο σχέδιο.

Ένα ενιαίο Γενικό Στρατηγείο, ασφαλώς αντικρούει τη βρετανική πολιτική στο ελληνικό αντάρτικο. Όλες οι οδηγίες που παίρνει ο αρχηγός της ΒΣΑ από τη SOE

⁹ Ως άνω, σελ. 325-328.

τείνουν στην εφαρμογή της αρχής «*divide et impera*» [=διαίρει και βασίλευε]. Στο πνεύμα του Μάγιερς και των ανωτέρων του, η «Στρατιωτική Συμφωνία» έπρεπε να διευκολύνει έναν κεντρικό έλεγχο όλων των ομάδων από την ίδια τη Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή.

Αλλά ο Μάγιερς δεν πολυστέκεται σ' αυτή τη λεπτομέρεια. Του κάνουν περισσότερο εντύπωση οι δυο μείζονες παραχωρήσεις που κάνει το αντι-σχέδιο του ΕΑΜ στη βρετανική πολιτική. Από τη μια μεριά παραδέχεται τη συγκρότηση ομάδων που δεν θα ελέγχονται από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ κι από την άλλη προβλέπει καθαρά πως το ενιαίο Γενικό Στρατηγείο των ομάδων θα μπει «κάτω από τις διαταγές» του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής (με μια λεπτομέρεια: πως το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, που έχει μόλις ιδρυθεί, θα διατηρεί το δικαίωμα να διαλέγει «και εκείνο» τους στρατιωτικούς αντικειμενικούς σκοπούς και να φροντίζει να πραγματοποιούνται).

Είναι σχεδόν πάρα πολύ ωραίο για να είναι αληθινό! Γι' αυτό κι ο Μάγιερς βιάζεται να στείλει το έγγραφο στο Κάιρο, υποδειχνοντας και εξαίροντας στους αρχηγούς του ότι η υπογραφή του θα παραχωρούσε στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής δικαίωμα να αρνιέται κάθε ανεφοδιασμό του ΕΛΑΣ αν αυτή η οργάνωση δεν συμμορφωνόταν με τη στρατηγική και την τακτική της βρετανικής Ανώτερης Διοίκησης.

Βρετανική γελοιογραφία που δείχνει τον Χίτλερ να πατά την Ελλάδα που τη στεφανώνει η Ιστορία.

Είναι γεγονός (και ακόλουθα το υπογράμμισαν πολλοί σχολιαστές) ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ έβαξε για πρώτη φορά το δάκτυλό του μέσα στα γρανάζια της βρετανικής πολιτικής. Πρέπει άραγε να δούμε σ' αυτή τη ρήτρα για τη στρατιωτική υπακοή την προσωπική επιρροή του Σαράφη; Από μια περιέργη σύμπτωση, ο συνταγματάρχης θα έχει πάντα υπεύθυνη συμμετοχή, όπως θα λέγαμε, στις διασκέψεις και στις στρατιωτικές και πολιτικές συμφωνίες, που θα έχουν συνέπεια σημαντικές πολιτικές υποχωρήσεις για τον ΕΛΑΣ. Άραγε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αισθάνεται αρκετά ισχυρό, ώστε να σκέφτεται πως μια τέτοια παραχώρηση θα παραμείνει τυπική; Ή ακόμα θεωρεί ότι τα πλεονεκτήματα σε είδος που του προσκομίζει η υπογραφή μιας τέτοιας «Συμφωνίας» αντισταθμίζουν πλατιά την ξένη στρατιωτική κηδεμονία;

Όποια κι αν είναι η υπόθεση που θα κρατήσουμε (και θα δούμε πως η πρώτη είναι η πιο πιθανή), η υποταγή του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στο Γενικό Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής αποτελεί μια αληθινή πολιτική μεταβολή αυτής της οργάνωσης και μπορεί κανείς να παραξενευτεί που δεν συνοδεύτηκε από την παραμικρή απόπειρα για παζάρεμα.

Στο πλαίσιο αυτών των πρώτων συζητήσεων με τον Μάγιερς, ο Τζήμας παίζει άλλωστε καθαρό παιχνίδι.

«Μου λέει –γράφει ο Μάγιερς– αυτό που κιόλας ήξερα: Πως η ΚΕ της Αθήνας δυσπιστούσε εξαιρετικά για τις προθέσεις της βρετανικής Κυβέρνησης σχετικά με το μέλλον του Βασιλιά της Ελλάδας. Η ΚΕ φοβόταν ότι, μετά την Απελευθέρωση της Ελλάδας, ο Βασιλιάς θα ξαναεπιβαλλόταν με τη βοήθεια των βρετανικών λογγών. Προτού ξεκαθαριστεί αυτό το θέμα, δήλωσε, θα ήταν αδύνατη μια συνεργασία εμπιστοσύνης ανάμεσα στο ΕΑΜ και το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Πρέπει να γίνει δημοψήφισμα πριν από την επιστροφή του Βασιλιά, πρόσθεσε, και να μην μπορεί να γυρίσει ο Βασιλιάς παρά όταν ο λαός, έχοντας αποφανθεί ελεύθερα, θα έχει εκφράσει την επιθυμία να τον δει να γυρίσει. Ως εκείνη τη στιγμή, ο ΕΛΑΣ δε θα μπορεί να καταθέσει τα όπλα».

Μπροστά σ' αυτή τη χωρίς διαφορούμενα δήλωση (που άλλωστε δεν αντανάκλα παρά το Ιδρυτικό του ΕΑΜ), ο Μάγιερς είναι αναγκασμένος να πλαγιδορομήσει.

Η αρχή για μια ελεύθερη έκφραση της λαϊκής θέλησης είναι νόμιμη και σύμφωνη με το Χάρτη του Ατλαντικού. Ο ίδιος ο Μάγιερς την είχε υποστηρίξει στη SOE του Καΐρου. Αλλά, λίγες βδομάδες πρωύτερα, ο αρχηγός της ΒΣΑ είχε λάβει μυστικές οδηγίες από τους ανωτέρους του, που βγάζουν εντελώς διαφορετικό ήχο. Οι οδηγίες αυτές διατυπώνονται έτσι:

«Ο Βασιλιάς Γεώργιος της Ελλάδας θεωρείται και θα εξακολουθεί να θεωρείται σαν ο νόμιμος αρχηγός του ελληνικού Κράτους, έως ότου μπορέσει, ενδεχόμενα, να τροποποιηθεί το ελληνικό Σύνταγμα, ύστερα από ελεύθερη ετυμηγορία του ελληνικού λαού μέσα σε συνθήκες ηρεμίας. Η Κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας έχει συνάψει έκδηλα ένα σημαντικό χρέος ευγνωμοσύνης απέναντι στο Βασιλιά της Ελλάδας, για την ακλόνητη τιμότητα που επέδειξε απέναντι στους Συμμάχους, ιδιαίτερα το 1941, όταν η Ελλάδα συνθηκολογώντας, θα μπορούσε ν' αποφύγει να κατακλυσθεί από τις γερμανικές ορδές. Γι' αυτό το λόγο, αν εμείς, στα βουνά της Ελλάδας, είμαστε εξουσιοδοτημένοι να υποστηρίζουμε κάθε πρόσωπο και κάθε κίνημα Αντίστασης που πολεμά ενεργητικά ή προετοιμάζεται για να πολεμήσει τον κοινό μας εχθρό, δεν έχουμε το δικαίωμα να επιτρέψουμε να εξουτελιστούν ο Βασιλιάς και η εξόριστη Κυβέρνηση. Οφείλουμε να υπογραμμίζουμε ότι ο Βασιλιάς είναι ο νόμιμος αρχηγός του Κράτους, όχι μόνο σύμφωνα με τους διεθνείς νόμους, αλλά και σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα. Αυτό δικαιολογεί την εξακολουθητική βοήθειά μας σ' όλους τους σχηματισμούς του ΕΛΑΣ που πολεμούν τον Άξονα. Αλλά, όπως παρουσιάζεται αδύνατο να διαχωριστούν ο ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ, που οι πολιτικοί του σκοποί είναι αντίθετοι με των περισσότερο μετριοπαθών Κινήματων στην Ελλάδα, οι Αρχές του Καΐρου θεωρούν ότι, μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, ο εμφύλιος πόλεμος είναι στην πράξη αναπόφευκτος¹⁰».

Αυτό το μικρό αριστούργημα διπλωματικής υποκρισίας αξίζει μερικά λόγια για σχόλια:

α) Αν κανείς θελήσει να θυμηθεί πως ο ίδιος ο Τσόρτσιλ ήταν καθ' όλα έτοιμος να ενθαρρύνει τη συνθηκολόγηση του Βασιλιά της Ελλάδας, το «χρέος» που έχει

¹⁰ Υπογράμμιση του συγγραφέα.

συνάψει η Κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας απέναντι στην «τιμιότητα» του Βασιλιά Γεωργίου Β' απορρέει από μια μάλλον συζητήσιμη ηθική επιταγή.

β) Η πλευρά «μου δίνεις – σου δίνω» της εξίσωσης «τιμιότητα του Βασιλιά – χρέος ευγνωμοσύνης» αφήνει να διαφανεί η ύπαρξη μυστικής συμφωνίας. Και, όπως θα δούμε πιο κάτω, η συμφωνία αυτή φαίνεται πως, απλά και καθαρά, υπήρξε.

γ) Η αναφορά στο ελληνικό Σύνταγμα (και, με επέκταση στους διεθνείς νόμους) είναι ολότελα καταχρηστική. Στην πραγματικότητα, ακόμα κι αν παραλείψουμε το νοθευμένο δημοψήφισμα του Κονδύλη, ο Βασιλιάς –καταργώντας το Σύνταγμα, σε συμφωνία με τον Μεταξά– κατέργησε με την ίδια την πράξη και τη δική του νομιμότητα. [Δεν μπορεί η επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1911, που αυθαίρετα αποφάσισε η Κυβέρνηση Τσουδερού, ν' αποδώσει στο Βασιλιά την ποδοπατημένη από την ίδια του την επιορκία νομιμότητα].

δ) Τέλος, βλέπουμε πως οι Αρχές του Καΐρου αντιμετωπίζουν ψυχρά, από τον Απρίλη του 1943, τον εμφύλιο πόλεμο σαν μόνη λύση του ελληνικού προβλήματος.

Ο Μάγιερς –που, οπωσδήποτε, δεν βρίσκεται στο ύψος του επαγγέλματος που τον έχουν βάλει να κάνει– διαμαρτύρεται απέναντι σ' αυτή την αντίληψη για αναπόφευκτο εμφύλιο πόλεμο, που συμπεραίνεται από το γεγονός πως ο ελληνικός ατομικισμός δεν θα συμβιβαστεί ποτέ με μια δικτατορία, είτε της Δεξιάς είτε της Αριστεράς και υποβάλλει, απλοϊκά, να ευαρεστηθεί ο Βασιλιάς να δηλώσει δημόσια ότι δεν έχει την πρόθεση να πατήσει το πόδι του στο ελληνικό έδαφος πριν εξουσιοδοτηθεί γι' αυτό από ένα δημοψήφισμα, κι αυτό για να «κοπεί το νερό από το μύλο της εαμικής προπαγάνδας» (Μάγιερς).

Η SOE όχι μόνο δεν δίνει, για την ώρα, καμιά σημασία στις υποδείξεις του εκπροσώπου της, αλλά και, πολύ πιθανά, ο Μάγιερς θα πάρει, μία ακόμα φορά κακό βαθμό από τους ανωτέρους του.

Ψυχραμένος κιόλας από τη σιωπή του Καΐρου στις προτάσεις του, του Απρίλη, ο Μάγιερς θα δεχτεί, στις 26 του Μάη, ύστερα από την επιστολή στη SOE του αντι-σχεδίου του ΕΑΜ, που το είχε γαρνίρει με τα δικά του ευνοϊκά σχόλια, καινούργια ψυχρολουσία. Η SOE δεν έχει κρατήσει από το αντι-σχέδιο παρά την προσπάθεια του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ «να ελέγξει, με το ενδιαμέσο του ενιαίου Γενικού

Στρατηγείου, όλες τις ομάδες ανταρτών της Ελλάδας». Ο Μάγιερς καλείται να μην υπογράψει «σε καμιά περίπτωση αυτό το έγγραφο».

Ο ταλαίπωρος Μάγιερς, που είχε αντιδράσει τόσο καλά στις προτάσεις του ΕΑΜ, στην πρώτη του συνάντηση με τον Τζήμα, στην επιστροφή του από την Αθήνα, ετοιμάζεται τώρα να εξευτελιστεί. Πώς να βγει απ' αυτή την κατοκοπιά;

Στρατηγός Ουίλσον:

Λαμπρές οι επιχειρήσεις ανταρτών, αλλά...¹¹

Στις 18 Ιουλίου, ο στρατηγός Ουίλσον στέλνει στους Έλληνες αντάρτες, μέσω του Κοινού Γενικού Στρατηγείου τους, τα δύο ακόλουθα τηλεγραφήματα:

Στρατηγός Ουίλσον παρακαλεί όπως άπασαι αι επιχειρήσεις παύσουν αμέσως.

Χάρις εις λαμπράς επιχειρήσεις ανταρτών εν Ελλάδι, η προσοχή του Άξονος απεστράφη από μεγάλας νηοπομπάς και συγκεντρώσεις επιχειρήσεων Μεσογείου. Ενισχύσεις Άξονος ήσαν υποχρεωμένα και είναι ακόμη να κινηθούν προς τα Βαλκάνια, επιτρεπομένων ούτω των επιχειρήσεων εν Σικελία να προχωρούν συμφώνως προς τα σχέδια Αρχιστράτηγος¹² εξέφρασε ειλικρινείς του ευχαριστίας προς όλους ελεύθερους Έλληνες. Στρατηγός Ουίλσον τώρα παρακαλεί όπως όλοι οι αντάρται μένονν ήσυχοι και να επιδοθούν εις επιλογήν περαιτέρω στρατολογήσεων, ανεφοδιασμόν και εξάσκησιν διά μελλοντικά γεγονότα ων ακριβής ημερομηνία δεν είναι ακόμη γνωστή. Μόνη εξαίρεσις εις τα ανωτέρω περιλαμβάνεται εις ειδικάς οδηγίας προς ταξίαρχον Έντυ δι' ορισμένα έργα απαιτούντα μικράς ανεξαρτήτους ενισχύσεις.

18 Ιουλίου 1943

Ουίλσον

¹¹ Ως άνω, σελ. 349-350.

¹² Πρόκειται για τον στρατάρχη Αλεξάντερ, αρχιστράτηγο Μεσογείου. Ο στρατηγός Ουίλσον είναι αρχιστράτηγος Μέσης Ανατολής.

«Επιθυμώ να μεταβιβάσω εις όλους τους βαθμούς του ανταρτικού στρατού της Ελλάδος τα ειλικρινή μου ευχαριστήρια και συγχαρητήρια διά τας προσφάτους μεγάλας επιτυχίας εις ολόκληρον την Ελλάδα. Αι επιχειρήσεις των εκείνοι, επιμελώς προπαρασκευασθείσαι από ημάς και εκτελεσθείσαι μετά μεγάλης ακριβείας από σας, συνέβαλαν και συνετέλεσαν εις τας επιτυχίας των συμμαχικών στρατών επί της Σικελίας. Ο Άξων παρασυρθείς υπέθεσε μίαν επίθεσιν εις τα Βαλκάνια. Η προσοχή του εστράφη προς την Ελλάδα και μια μεγάλη νηοπομπή επέρασε ανενόχλητη μέσα εις την Μεσόγειον. Παραδέχομαι ότι αι επιχειρήσεις των ανταρτών δεν ήσαν ακίνδυνον και ο άμαχος πληθυσμός υπέφερε πολύ. Παρακαλώ μεταβιβάσατε εις εκείνους και εις τον πληθυσμόν της Ελλάδος την εκτίμησιν διά την αφοσίωσίν των εις τους συνεργάτας αυτών. Ο πόλεμος βαθμιαίως βαίνει προς το βέβαιον τέλος του. Το τέλος θα είναι η άνευ όρων παράδοσις του Άξονος. Απαιτώ συνεχή εμπιστοσύνην και απόλυτον αφοσίωσιν εις τους στρατιωτικούς αρχηγούς των συμμαχικών στρατιών της Μεσογείου, μία των οποίων είναι το ανταρτικόν σώμα της Ελλάδος. Εύγε εις τους αντάρτας!

18 Ιουλίου 1943

Ουίλσον

Τα δύο αυτά τηλεγραφήματα επιβεβαιώνουν, επίσημα, το σημαντικό ρόλο που έπαιξε η εντατική δραστηριότητα των ανταρτών στη στρατηγική των Συμμάχων που κατέληξε στον πρώτη εισβολή στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Δεν χρειάζονται σχόλια. Μόνο η πρώτη φράση του πρώτου τηλεγραφήματος του Ουίλσον ηχεί παράδοξα. Μ' όλο που διαπιστώνει κατά τα άλλα, ότι γερμανικές ενισχύσεις εξακολουθούν να στέλνονται στην Ελλάδα, ο στρατηγός Ουίλσον ζητεί από τους αντάρτες να σταματήσουν «αμέσως τις επιχειρήσεις...». Από πρώτη ματιά, μέσα στις ελληνικές συνθήκες, μια τέτοια διαταγή είναι εκπληκτική, αν όχι χωρίς νόημα. Την υπαγορεύει ή έγνοια να γλιτώσει τον άμαχο πληθυσμό από περισσότερα δεινά; Αυτό θα υπέθετε πως ο στρατηγός αγνοούσε τέλεια τις συνθήκες του αντάρτικου, πράγμα απίθανο. Η δράση των ανταρτών και τα αντίποινα του εχθρού συνιστούν ένα φαύλο κύκλο, που είναι αδύνατο να σταματήσει, εκτός μόνο με τη συνθηκολόγηση με τους κατακτητές. Ποια είναι τότε η κρυφή σημασία αυτής της διαταγής; Δεν μπορεί παρά να είναι πολιτική στη φύση της. Στις παραμονές των επιχειρήσεων στη Σικελία και για ένα

σύντομο χρονικό διάστημα, οι στρατιωτικοί επέβαλαν στους πολιτικούς τις απόψεις τους σχετικά με τις ελληνικές υποθέσεις. Τώρα που επιτεύχθηκε ο στρατιωτικός αντικειμενικός σκοπός, ο Ουίλσον δίνει απόλυση στους αντάρτες... Μ' άλλα λόγια τους εγκαταλείπει και πάλι στους πολιτικούς... Η συνέχεια των γεγονότων δεν θ' αργήσει να επιβεβαιώσει αυτή την ερμηνεία...

V

Άρης, ο No 1 εχθρός των Βρετανών¹³

Ο No 1 εχθρός των Βρετανών στην Ελλάδα είναι ο δημιουργός και αρχηγός του ΕΛΑΣ. «Οι Άγγλοι έβλεπαν στο πρόσωπο του Άρη έναν εφιάλη που απειλούσε τους σκοπούς τους. Προσπαθούν να βρουν ευκαιρία να τον εξοντώσουν»¹⁴.

Από την πρώτη ημέρα που εμφανίστηκε στην Ελλάδα, ο Άρης παραμένει το σοβαρότερο εμπόδιο της αποστολής τους να ελέγξουν το ένοπλο κίνημα της χώρας. Γι' αυτό οι διαθέσεις των Βρετανών αξιωματικών απέναντί του δεν είναι απλώς εχθρικές, όπως προς τους περισσότερους ηγέτες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Είναι καθαρά δολοφονικές. Εάν κατόρθωναν να βγάλουν αυτόν από τη μέση, όλα θα ήταν ευκολότερα. «Αν και είναι από τη φύση του ένα από τα ζητήματα που σπάνια διατυπώνονται γραπτά», εντούτοις στις 24.12.1943 σε γραπτό μήνυμα του Φόρρεϊν Όφφρις σημειώνεται ωμά η πρόθεση εξόντωσής του: «Αν δοθεί ευκαιρία να τον εξολοθρεύσουμε, πρέπει οπωσδήποτε να το πράξουμε»¹⁵.

Αυτά που λέγονται και γράφονται σε επίσημα έγγραφα για τον Άρη από τους Βρετανούς συνδέσμους είναι τερατώδη. Μια εκδοχή τον θέλει να έχει σταλεί για εκπαίδευση στη Μόσχα και να εκδιώκεται ως ανεπιθύμητος επειδή δημιούργησε εκεί «ένα αιματηρόν επεισόδιον με έναν Ιάπωνα κομμουνιστήν για μια γυναίκα».

¹³ Διονύση Χαριτόπουλου, *Άρης: Ο αρχηγός των ατάκτων*, Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 476-480.

¹⁴ Περ. Ροδάκης, Περιοδ. *Τότε*.

¹⁵ Πρ. Παπαστράτης, από τα Πρακτικά του Συνεδρίου. *Η προσωπικότητα του Άρη Βελουχιώτη και η Εθνική Αντίσταση*.

Άλλη πως «ήταν ένας πρώην δάσκαλος (...) εκπαιδευμένος στη Σχολή Κομμουνιστών της Μόσχας» (Hamson) και άλλα ανάξια ακόμη και διάψευσης.

«Είναι γνωστό ότι κανείς Βρετανός σύνδεσμος δεν είχε να πει κάτι θετικό για τον Άρη. Το πολύ πολύ να παραδεχόταν ότι διέθετε ηγετικά προσόντα (...) Το έδαφος ήταν πρόσφορο για την εξάπλωση διάφορων φημών (...) Δεν είναι ανάγκη να διευκρινίσουμε ότι όλα αυτά δεν ήταν απλώς κουτσομπολιά»¹⁶.

Το βρετανικό μένος κατά του αρχηγού φουντώνει από μια στρατιωτικώς επιβεβλημένη ενέργεια, που τσαλακώνει το μεγαλείο της Αυτοκρατορίας. Αποκλείει σε οποιονδήποτε τρίτο το θέατρο των συγκρούσεων ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ, απαγορεύοντας τη διέλευση της διαχωριστικής γραμμής των αντιμαχόμενων χωρίς άδεια του Κλιμακίου. Η απαγόρευση ισχύει ιδίως για τους Βρετανούς αξιωματικούς, οι οποίοι πηγαινοέρχονται με διάφορες προφάσεις από τη μια περιοχή στην άλλη, μεταφέροντας ζωτικές πληροφορίες για τα τμήματα του ΕΛΑΣ στον ΕΔΕΣ. Όσοι προσπάθησαν να καταστρατηγήσουν την απαγόρευση «πέιστηκαν» να μην ξαναπροσπαθήσουν.

Μια ημέρα οι ελασίτες φρουροί συλλαμβάνουν, χωρίς να ξέρουν ποιος είναι, τον περιβόητο καθοδηγητή του Ζέρβα συνταγματάρχη Μπάρονες «αυτοπροσώπως» και δύο λογίς με έναν ασύρματο να παραβιάζουν τη διαταγή του Κλιμακίου.

Για κακή του τύχη, εκεί βρίσκεται και ο αρχηγός, ο οποίος δεν πτοείται από το μεγάλο ψάρι που έπιασε.

- Τι γυρεύετε δω εσείς; τους ρωτάει οργισμένος, όταν τον φέρουν μπροστά του.
- Είμαστε σε αποστολή, μεταφράζει ένας νεαρός Έλληνας διερμηνέας που έχουν μαζί τους.
- Καλά, ξέρω... Δώστε τον ασύρματο. Η αποστολή σας τελείωσε.

Ο Μπάρονες γίνεται κατακόκκινος και αρχίζει να διαμαρτύρεται. Κάτι πάει να μεταφράσει από τα λεγόμενά του ο διερμηνέας, αλλά ο Άρης τον κόβει:

- Πες του, τον ασύρματο.

¹⁶ O. Smith, από τα πρακτικά του Συνεδρίου *Η Ελλάδα 1936-1944*.

– Λέει, είναι άχρηστος, δεν έχει μπαταρίες.

– Δεν πειράζει, ειρωνεύεται εκείνος. Θα τον φτιάξουμε εμείς.

Στη συνέχεια, απαιτεί να του παραδώσουν τον οπλισμό τους. Ο διερμηνέας διατάζει να το μεταφράσει και κάτι λέει σιγά.

– Πιο δυνατά και ό,τι σου είπα, αγριεύει ο Άρης.

Ο Μπάρονες αρχίζει να διαμαρτύρεται και να απειλεί έξαλλος στη γλώσσα του. Ο αρχηγός είναι αμετάπειστος και οι Βρετανοί αναγκάζονται να παραδώσουν και τα όπλα τους.

– Ελπίζω προσωρινά, λέει ο συνταγματάρχης.

– Βέβαια, τον καθησυχάζει κοροϊδευτικά ο Άρης, και την ίδια στιγμή πετάει επιδεικτικά ένα ένα τα όπλα προς τους συγκεντρωμένους αντάρτες.

Όποιος πρόλαβε πήρε.

– Τσακίδια τώρα, διατάζει ο αρχηγός και οι αντάρτες ξεπροβοδίζουν με άγρια πρόγκα τους Βρετανούς, που φεύγουν κατακόκκινοι με τα κεφάλια κάτω¹⁷.

Σε επιστολή του από την εξορία, το 1947, στη μετέπειτα σύζυγό του Μάριον Πάσκοου, ο Σαράφης ακόμα το θυμάται: «Ο Άρης κάτεσχε τον ασύρματο του συνταγματάρχη Τομ (Μπάρονες), γιατί φοβήθηκε πως θα μετάδιδε πληροφορίες στον Ζέρβα. (...) Πέρασε χειροπέδες στο λοχαγό Γουόρεν γιατί τον είχε προσβάλει και αποπειράθηκε να τον πυροβολήσει»¹⁸.

Εκείνος που πάει γυρεύοντας είναι ο Μαρίνος. Πρόσφατα είχε προαχθεί σε ταγματάρχη του Βρετανικού Στρατού και πολύ το καμαρώνει. Όταν οι αντάρτες του απαγορεύουν τη διέλευση, πάει διαμαρτυρόμενος με φωνές στη διοίκηση του Κλιμακίου. Εκεί είναι μόνο ο συνταγματάρχης Παπασταματιάδης, που τον

¹⁷ Συνέντευξη ανθυπολοχαγού Ν. Κοτσαϊμάνη (Πορίαμου) – Συνεντεύξεις μαυροσοκούφιδων.

¹⁸ Εφημ. *Το Βήμα*, 22.02.1981.

αντιμετωπίζει ψύχραιμα. Προσπαθεί υπομονετικά να του εξηγήσει ότι εξαιρέσεις δεν γίνονται, η διαταγή ισχύει για όλους.

Ο Μαρίνος, με την έπαρση του βαθμού του, υψώνει προκλητικά τους τόνους:

– Δεν μπορείτε να φέρεστε κατ' αυτόν τον τρόπο σ' έναν ταγματάρχη του αγγλικού στρατού.

Τι το ήθελε.

Πίσω του, χωρίς να τον αντιληφθεί, έχει εμφανιστεί ο αρχηγός. Και δεν έχει την ευγένεια του Παπασταματιάδη. Τα χαστούκια και οι ανάποδες αρχίζουν να πέφτουν βροχή. Ο Μαρίνος σωριάζεται ημιλιπόθυμος πάνω στο γραφείο του συνταγματάρχη.

Ο Άρης είναι εκτός εαυτού:

– Τσακίσου και μη σε ξαναδώ μπροστά μου... Θα μας απειλήσεις κιόλας, τσογλάνι των Εγγλέζων. Έχεις το θράσος να μιλάς για ασέβεια εσύ που πουλήθηκες... Φύγε γρήγορα μη σε μαυρίσω.

Μετά από επίσημη νότα της ΣΣΑ προς τον ΕΛΑΣ, επεμβαίνει στις 28.12.1943 το ΓΣ με διαταγή που υπογράφουν οι Σιάντος και Σαράφης, η οποία έχει στην ουσία παραλήπτη τον Άρη, χωρίς όμως να τον κατονομάζει. Σε αυτή στιγματίζονται «μέτρα τINA απέναντι διαφόρων Άγγλων αξιωματικών συνδέσμων ασυμβίβαστα προς τας διαταγάς μας και την μεταξύ συμμάχων επιβαλλόμενη αβρότητα». Και η διαταγή κλείνει με το κολλώδες ηθικοπλαστικόν: «Δεν πρέπει να λησμονείτε ότι, και αν προς στιγμινή εμφιλοχωρούν παρεξηγήσεις και δημιουργούνται πικρία, η συμπεριφορά απέναντι των συμμάχων μας επιβάλλεται ουχ ήττον να είναι πάντοτε άπογος, τοσούτον μάλλον καθ' όσον οι παρεξηγήσεις μεταξύ φίλων αίρονται διά της αμοιβαίας κατανόησης και αι πικρία λησμονούνται όταν τα σφάλματα αναγνωρίζονται καλή τη πίστει και αι αδικία επανορθώνονται» (ΔΙΣ/ΓΕΣ).

Μετά πώς να μη θεωρείται από τους Βρετανούς μόνον ο Άρης ο «κακός» της ιστορίας και οι υπόλοιποι απλώς του χεριού τους.

Η δολοφονία του αρχηγού γίνεται έμμομη ιδέα στον Γουντχάουζ, στον Μπάρονες και σε άλλους. Εξετάζουν ακόμα και την περίπτωση να στείλει το Κάιρο ισχυρές βρετανικές δυνάμεις για να συλλάβουν τον αρχηγό και, εάν παραστεί ανάγκη, όλο το ΓΣ του ΕΛΑΣ, να τελειώνουν.

Ο μειωμένος προσωπικά Μπάρονες δεν ησυχάζει: «Προτείνω ως απαραίτητα αυστηρά μέτρα εναντίον του Άρη. Παρακαλώ γνωρίσατε συντομότητα». Ο Γουντχάουζ είναι πιο ρεαλιστής: «Αν ζητήσουμε την τιμωρά του Άρη, το μόνο αποτέλεσμα θα είναι μια ανάκριση που στην πραγματικότητα θα 'ταν φάρσα. Ο Άρης θα εξακολουθήσει την ίδια τακτική, χωρίς να ακούει το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ, και δεν θα δίσταζε να εκδικηθεί κι αυτή ακόμα τη συμμαχική στρατιωτική αποστολή».

Και προτείνει:

«Να στέλνονται συμμαχικές δυνάμεις ως ότου συμπληρωθεί σχεδόν μία ταξιαρχία για να ξεμπερδεύουμε αργά ή γρήγορα με τον Άρη και, σε περίπτωση που θα συναντήσουμε αντίσταση, να καταλάβουμε εμείς το Στρατηγείο του ΕΛΑΣ. Αποβλέπουμε ευνοϊκά στο ενδεχόμενο αυτό»¹⁹.

Μία αμερικανική αναφορά κάνει μνεία αυτών των σχεδίων, που παραμένουν ακόμη «θαμμένα» μαζί με πλήθος άλλων πληροφοριών στα βρετανικά απόρρητα: «Την εποχή αυτή μια μικρή ομάδα από ικανούς αξιωματικούς προσπάθησε ν' αποσπάσει την προσοχή στην ανάγκη να περικυκλωθούν και, αν χρειαζόταν, να φυλακιστούν οι κομμουνιστές επίτροποι και καπετάνιοι που εξουσίαζαν τη Διοίκηση του ΕΛΑΣ»²⁰.

Και αλλού τα ίδια:

«Οι Άγγλοι συζητούσαν σχέδιο συγκέντρωσης αγγλικής ταξιαρχίας στα βουνά για τη σύλληψη του Γενικού Στρατηγείου και τη βίαιη διάλυση του ΕΛΑΣ. Τα εμπόδια ήταν μόνο πολιτικά, εξωτερικά, διασυμμαχικά»²¹.

¹⁹ *Ιστορία της Αντίστασης 1940-45*.

²⁰ F. Spenser, «*War and Postwar Greece*», από το βιβλίο του Αντ. Κέδρου, *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*.

²¹ Γ.Π.Κ., «*Συμβολή στη μελέτη της Ελληνικής Αντίστασης*», Περιοδ. *Διάλογος*, τεύχ. 9, 09.10.1974, από το βιβλίο του Π. Νεφελούδη, *Στις πηγές της κακοδαμονίας*.

Όμως, ο αρχηγός του ΕΛΑΣ κινδυνεύει περισσότερο από όσα επωάζονται στα νώτα του.

Οι Σοβιετικοί²²

Τη νύχτα της 25ης προς την 26η Ιουλίου ένα συμμαχικό αεροπλάνο προσγειώνεται στο αντάρτικο αεροδρόμιο.

Οι ένστολοι που καταβαίνουν δεν είναι κάποιοι Βρετανοί ή Αμερικανοί στρατιωτικοί, από αυτούς που συχνά πηγαиноέρχονται. Στα ελληνικά βουνά φτάνει για πρώτη φορά μια σοβιετική στρατιωτική αποστολή. Αποτελείται από 12 αξιωματικούς και στρατιώτες του Κόκκινου Στρατού με επικεφαλής τον αντισυνταγματάρχη Γκριγκόρι Ποπόφ, ο οποίος μιλάει άπταιστα αγγλικά. Τους υψηλούς επισκέπτες υποδέχεται στο αεροδρόμιο ο στρατηγός Τσαμάκος και τους συνοδεύει στα Πετρίλια, τη νέα έδρα της ΠΕΕΑ.

Οι Σοβιετικοί γίνονται παντού δεκτοί ως ήρωες.

Η εμφάνισή τους ενθουσιάζει πολιτικούς και αντάρτες. Είναι αντιπρόσωποι της Μεγάλης Δύναμης του Βορρά και μέλη του θρυλικού Κόκκινου Στρατού, της αρχούδας που τσακίζει κυριολεκτικά τους χιτλερικούς λύκους. Πέρα από τις προπαγανδιστικές διαστρεβλώσεις, είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι «μόνο ο Κόκκινος Στρατός μπορούσε στην πραγματικότητα να νικήσει τη Γερμανία» (Hobsbaum).

Η παρουσία των Σοβιετικών στην Ελλάδα εκλαμβάνεται ως ένδειξη τιμής και υποστήριξης των αγωνιστών. Κάποιοι, όπως ο μητροπολίτης Ιωακείμ, βιάζονται να συμπεράνουν ότι η μονοκρατορία των Βρετανών παίρνει τέλος.

– Τώρα τα πράγματα είναι διαφορετικά. Δεν θα μας κάνουν τον κόκορα οι τζόνιδες, αποφαινεται.

Στο ΚΚΕ ξανακάνουν όνειρα.

²² Ως άνω, σελ. 574-576.

Επιτέλους, δεν είναι μόνοι εναντίον όλων. Η ιδεολογική πατρίδα δεν τους έχει ξεχάσει. Τώρα όλα θα τακτοποιηθούν. Ο Σαράφης, με διαταγή της πολιτικής ηγεσίας, συντάσσει πυρετωδώς καταστάσεις οπλισμού και εφοδίων που θα ζητήσουν από τους Σοβιετικούς για ενίσχυση του ΕΛΑΣ.

Η ηγεσία παρουσιάζεται δημοσίως στους Σοβιετικούς, στις 6 Αυγούστου, στο Καρπενήσι, με την ευκαιρία μιας γιορτής της XIII Μεραρχίας. Οι πονηροί πολιτικοί της περιοχής, για να εξασφαλίσουν μεγάλη προσέλευση χωρικών στην εορταστική εκδήλωση, τους ψιθύριζαν εμπιστευτικά ότι έτσι θα πετύχουν μεγαλύτερες ποσότητες τροφίμων για τα χωριά.

Το κόλπο πιάνει και η συγκέντρωση είναι η μεγαλύτερη που έχει γίνει ποτέ στην πόλη. Κατέβηκαν όλα τα ορεινά χωριά της Ευρυτανίας στο Καρπενήσι. «Εννιά χιλιάδες κόσμος από 42 χωριά», γράφει ένα σήμα της αμερικανικής υπηρεσίας πληροφοριών. Στην κεντρική πλατεία της πόλης παρελαύνουν τα τμήματα της XIIIης Μεραρχίας, γίνονται ομιλίες και φυσικά έχουν προβλεφθεί τα απαραίτητα όργανα για τους χορούς. Το γλέντι κρατάει ως το άλλο πρωί, με χιλιάδες κόσμος να γιορτάζει για την παρουσία των Σοβιετικών και την Απελευθέρωση που πλησιάζει.

Στους λόγους που εκφωνούνται είχε προβλεφθεί, όπως στις προεκλογικές συγκεντρώσεις, η απαραίτητη «κλάκα» που έδινε τα συνθήματα. Ορισμένες φορές αυτά δεν πέραγαν σωστά στους άμαθους από τέτοιες πρακτικές ορεσίβιους, με αποτέλεσμα, όπως θυμούνται οι παρευρεθέντες, να γίνουν και πολλά ευτράπελα.

Όταν μιλούσε ο Ποπόφ, η πολιτική κλάκα έριχνε το σύνθημα:

– Όπλα, όπλα.

Και οι μερακλωμένοι χωρικοί από γύρω:

– Όπα, ώπα

Η κλάκα φώναζε:

– Στάλιν, Στάλιν,

Και οι πεινασμένοι χωρικοί:

– Στάρι, στάρι.

Οπότε πετάχτηκε αλλόφρων και ένας ηλικιωμένος θεριακλής, και καβαλώντας πάνω σε δύο άλλους πρόσθεσε το δικό του καημό στα αιτήματα:

– Κι λίγου καπνό, ρι πιδιά.

Είχε κατακάψει τη γλώσσα του με τη φούντα του καλαμποκιού και τα κληματόφυλλα (συνέντευξη Δερματά).

Οι ψευδαισθήσεις που καλλιεργεί η παρουσία των Σοβιετικών διατρέχουν όλη την κλίμακα. Στη γενική ευφορία που επικρατεί σε πολιτικές οργανώσεις και αντάρτικα τμήματα για τη σοβιετική συμπαράσταση, μόνη παραφωνία είναι ο αρχηγός του ΕΛΑΣ στην Πελοπόννησο. Μόλις ο πάτερ Ανυπόμονος άκουσε στον ασύρματο την είδηση για την άφιξη των Σοβιετικών, έτρεξε λαχανιασμένος να τον ενημερώσει, βέβαιος πως θα χαρεί.

Ο Άρης τον κοίταξε ασυγκίνητος.

– Μη χαίρεσαι, παπά, του λέει κυνικά. Όλα τα γουρούνια την ίδια μύτη έχουνε. Το πολιτικό αισθητήριο του αρχηγού αποδεικνύεται για άλλη μια φορά αλάθητο. Δεν πέρασαν πολλές ημέρες από τα πανηγύρια και τις χαρές, και οι υπουργοί του ΕΑΜ βρέθηκαν εκόντες άκοντες στην αγκαλιά της κυβέρνησης Παπανδρέου, σαν να τους έστειλε εκεί μια μεγαλειώδης κλωτσιά στα πισινά.

Στις 17 Αυγούστου, μια σπαρακτική εγκύκλιος του ΠΓ του ΚΚΕ προς όλες τις οργανώσεις του Κόμματος ανακοινώνει το συμβιβασμό και προσπαθεί να προλάβει τις τυχόν αντιδράσεις των μελών του: «Μπαίνοντας σήμερα στην Κυβέρνηση υπό τον Παπανδρέου, οφείλουμε να εξηγήσουμε ότι προβαίνουμε σ' αυτό ύστερα από εξαναγκασμό»²³.

Μόνο που δεν εξηγεί ποιοι τους εξανάγκασαν...

²³ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*.

6. Δωσίλογοι

I

Να υπηρετήσουμε τον... Φύρερ¹

«Δήλωσα στην Αυτού Εξοχότητα, το στρατιωτικό διοικητή στρατάρχη Λιστ και το επαναλαμβάνω άλλη μία φορά, ότι η Στρατιά Ηπείρου-Μακεδονίας, που στο όνομα του ελληνικού λαού προσέφερε τις μεγαλύτερες πολεμικές θυσίες, είναι έτοιμη μέσω των στρατηγών της να προσφέρει και πάλι τις υπηρεσίες της για το σχηματισμό Κυβέρνησης στην Αθήνα.

Υποσχόμαστε στην Αυτού Εξοχότητα, τον Φύρερ του γερμανικού λαού, να υπηρετήσουμε την κατεύθυνση που αυτός θέλει».

II

Αφοσίωση στους Γερμανούς²

Η τριπλή αυτή κατοχή θα πέσει βαριά σε μια τόσο μικρή όσο και φτωχή χώρα. Κάθε στρατιωτική διοίκηση θα τραβάει το πάπλωμα από τη μεριά της, χωρίς να

¹ Επιστολή του στρατηγού Γεωργίου Τσολάκογλου, Διοικητή της Στρατιάς Ηπείρου-Μακεδονίας, προς τον Αδόλφο Χίτλερ, 26 Απριλίου 1941, για το σχηματισμό ελληνικής κυβέρνησης συνεργασίας.

² Αντρέα Κέδρου, *Η ελληνική αντίσταση 1940-44*, Ε' έκδοση, Θεμέλιο, Τόμος Α', σελ. 95-96.

πολυνοιάζεται για το γείτονά της. Τα θύματα αυτού του εγωιστικού ανταγωνισμού θα είναι οι Έλληνες. Και περισσότερο ακόμα που η Εθνική Κυβέρνηση του στρατηγού Τσολάκογλου δεν είναι «εθνική» παρά το όνομά της. Έδωσε όρκο στους κατακτητές στις 30 του Απριλίου 1941 και σχηματίστηκε, στην αρχή, από έναν πυρήνα πέντε στρατηγών, αφοσιωμένων ανεπιφύλακτα στους Γερμανούς, μ' αντιπρόεδρο τον καθηγητή Λογοθετόπουλο, υπουργό των Οικονομικών τον Γκοτζαμάνη και «υπουργό Στρατιωτικών» το στρατηγό Μπάκο, έναν από τους επιφυλακτές της «εξέγερσης των στρατηγών».

Το μυστικό πρωτόκολλο που υπόγραψε ο Τσολάκογλου, ταυτόχρονα με την πράξη συνθηκολόγησης, της ορίζει ως καθήκον «την αποκατάσταση της ησυχίας, της τάξης και την αποφυγή οιασδήποτε εχθρικής ενέργειας κατά των στρατευμάτων τού Άξονα. Η κυβέρνηση Τσολάκογλου υποχρεώνεται ακόμα ν' ασκεί την πολιτική της «εν στενοτάτη επαφή μετά των δυνάμεων του Άξονα», που της υπόσχονταν σ' αντάλλαγμα την υποστήριξή τους. Ο Τσολάκογλου αναλαμβάνει, τέλος, «να τροποποιήσει το μέχρι τότε ισχύον Σύνταγμα, κατά τρόπον εξασφαλίζοντα την τήρησιν των προβλεπομένων υπό του παρόντος όρων» και «να συνεργασθεί πιστώς διά την εφαρμογήν της υπό των δυνάμεων του Άξονα προγραμματισθείσης νέας τάξεως πραγμάτων εις την Ευρώπην».

Όλα τα υλικά μας αγαθά εξαφανίσθηκαν³

Να πώς παρουσιάζει την κατάσταση ένα αγωνιστικό κείμενο (Δημήτρη Γληνού, «Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ», στο *Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Αντιστάσεως*, τεύχος 1, σελ. 45):

«Ό,τι είχε δημιουργήσει η εργασία του ελληνικού λαού στα εκατό χρόνια της ελεύθερης ζωής του, όλα τα υλικά μας αγαθά εξαφανίσθηκαν. Όλα

³ Ως άνω, σελ. 101.

τα τρόφιμα και τα υλικά που ήτανε στις αποθήκες μας, ζάχαρες, καφέδες, ρύζια, πετρέλαια, δέρματα, σιδερικά, εργαλεία και φάρμακα, ρουχισμός, μαλλιά και μπαμπάκια, μέταλλα, ακόμα και τα επιστημονικά εργαλεία από τα επιστημονικά μας εργαστήρια, όλα λεηλατήθηκαν. Όλα τα ζώα της καλλιέργειας, της τροφής, της μεταφοράς, άλογα, μουλάρια, βόδια, πρόβατα, γίδια, γουρούνια, γαλόπουλα, κότες, αρπάχτηκαν, φαγώθηκαν. Όλα τα μεταφορικά μας μέσα, αυτοκίνητα συγκοινωνίας, φορητά και πολυτελείας, μοτοσυκλέτες και ποδήλατα και κάρα ακόμα, όλα μας τα βαπόρια, τα ιστιοφόρα, τα μπενζινόπλοια, επιτάχτηκαν, εξαφανίστηκαν και τώρα μας κοροϊδεύουν για πρωτόγονους, νομίζοντας πως από ανέκαθεν κάναμε τις μεταφορές μας με τα δίτροχα, άθλια κασονάκια που τριγυρνούνε στους δρόμους της Αθήνας. Όλα τα προϊόντα της γης, ακόμα κι εκείνα που μας επερίσσευαν και τα πουλούσαμε στο εξωτερικό, έγιναν με μιας για μας αόρατα και σπάνια φαινόμενα. Όχι πια το σιτάρι, το κριθάρι, το καλαμπόκι, παρά το λάδι μας, οι ελιές μας, τα τυριά μας, το γάλα μας, οι σταφίδες μας, τα σύκα μας, τα κρασιά μας, τα λαχανικά μας, τα ψάρια μας, τα φρούτα μας, τα καπνά μας τα χάσαμε από τα μάτια μας. Στη χώρα της ελιάς και του λαδιού πεθαίνουν οι άνθρωποι από πρηξίματα, γιατί δεν έχουν σταγόνα λάδι να προσθέσουμε στα νερόβραστα χόρτα τους».

Θύματα της πείνας⁴

Θύματα προορισμένα να πεινάσουν είναι ακόμη οι πάμπολλοι στρατιώτες που κατάγονται από τα νησιά ή την Πελοπόννησο και που ύστερα από την ήττα μαζεύτηκαν στην πρωτεύουσα ή σ' άλλες μεγάλες πόλεις με την ελπίδα πως οι ελληνικές αρχές θα τους επαναπάτριζαν. Όμως οι στρατηγοί, που είναι στην εξουσία με το έλεος του κατακτητή, τους εγκαταλείπουν ολότελα. Είναι αλήθεια πως όλα τα μεταφορικά μέσα έχουν καταρωθεί από τους Γερμανούς και τους Ιταλούς. Οι αποστρατευμένοι, οι περισσότεροι με στολή, χωρίς δουλειά, χωρίς σπίτι, χωρίς βοήθεια και χωρίς οικογένεια, είναι καταδικασμένοι να περιπλανούνται αξιοθρήνητα στους δρόμους της Αθήνας, που έχει γίνει γι'

⁴ Ως άνω, σελ. 102.

αυτούς μια απέραντη φυλακή. Στις 16 Ιουλίου 1941 πολλές χιλιάδες Κρητικοί, αποκομμένοι από το νησί τους, διαδηλώνουν μπροστά στο υπουργείο Στρατιωτικών, ζητώντας την επιστροφή στον τόπο τους. Οι Γερμανοί συλλαμβάνουν 1.100 διαδηλωτές και τους κλείνουν στο νέο στρατόπεδο συγκέντρωσης που έχει δημιουργηθεί στη Λάρισα, όπου 500 απ' αυτούς πεθαίνουν, λίγο αργότερα από πείνα και αρρώστιες.

Έξαρση προδοσίας⁵

[...] Οι δυο μήνες Γενάρης και Φλεβάρης συμπύπτουν μ' ένα είδος έξαρσης της προδοσίας. Έχοντας καλές πληροφορίες, οι Γερμανοί χρησιμοποιούν τις μεθόδους των ανταρτών και στήνουν ενέδρες, προπαντός στο δρόμο που ακολουθούν οι αγωνιστές της Αθήνας για να πάνε στο αντάρτικο της κεντρικής Ελλάδας. Αμέτρητοι είναι οι σύνδεσμοι που πέφτουν θύματα αυτών των παγίδων που στήνει ο εχθρός. Και θα χρειαστεί ν' αναπτυχθεί η πιο εντατική επαγρύπνηση για να μπορέσουν εκείνες τις μέρες, ηγέτες επιφανείς όπως ο Σιάντος, ο Ηλίας Τσιριμώκος, ο στρατηγός Μάντακας ή ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, να φτάσουν σώοι και αβλαβείς στα βουνά της Θεσσαλίας.

[...] Στις 22 του Φλεβάρη, σ' αντίποινα για «τη δολοφονία αντικομμουνιστών και ενός V-Mann⁶», τουφεκίζονται 9 όμηροι

Προδότες με κουκούλες⁷

Γύρω στις 9 το πρωί, η πλατεία είναι μαύρη από κόσμο. Τα Εξ Εξ δίνουν διαταγή στους συγκεντρωμένους άνδρες να γονατίσουν. Αμέσως αρχίζουν να κυκλοφορούν ανάμεσά τους προδότες, που μερικοί φορούν κουκούλες και που υποδειχνουν στους Γερμανούς και στους τσολιάδες τους αγωνιστές και τους υπεύθυνους του ΕΑΜ. Οι δήμιοι αρπάζουν τους ανθρώπους της Αντίστασης και τους

⁵ Ως άνω, Τόμος Β' σελ. 132.

⁶ ΣΕ: V-Mann (= Vertrauensmann) πληροφοριοδότης, έμπιστος έναντι των Γερμανών, σπιούνος. Από τα γερμανικά ανακωινωθέντα.

⁷ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 196-197.

σέρνουν, χτυπώντας τους, είτε σ' ένα οικόπεδο περιτριγυρισμένο από πασσάλους, είτε στα υπόγεια ορισμένων σπιτιών που είναι γύρω στην πλατεία.

Ένας απ' αυτούς τους προδότες, κάποιος Μπαδράνης, πολύ γνωστός στην Κοκκινιά (και που δεν έχει πάρει καν τον κόπο να φορέσει μάσκα) σταματά μπροστά σ' ένα νέο που όλοι οι Κοκκινιώτες τον ξέρουν με τ' όνομα Αποστόλης.

Ο Μπαδράνης τον χαιρετά στρατιωτικά, με βαριά από απειλή ειρωνεία:

– Στις διαταγές σας, καπετάνιε μου!

Πραγματικά, ο Αποστόλης είναι καπετάνιος του ΕΛΑΣ όπου ο προδότης έχει υπηρετήσει για ένα μήνα, πριν περάσει στην Γκεστάπο. Τσολιάδες πλησιάζουν αμέσως τον άνθρωπο που έχει έτσι υποδειχθεί. Ένας απ' αυτούς τον χτυπά στο πρόσωπο με την ξιφολόγχη του, βγάζοντάς του το ένα μάτι και προξενώντας του μια βαθιά πληγή.

– Τώρα, τον διατάζουν, θα μας πεις και τους άλλους!

Ο Αποστόλης αρνιέται. Τον πηγαίνουν πίσω από το φράχτη του οικοπέδου, όπου τον βασανίζουν μια ολόκληρη ώρα. Όταν οι δήμιοι τον σέρνουν προς τον τόπο όπου θα τον κρεμάσουν, ο Αποστόλης είναι ολότελα τυφλός και μισοαναίσθητος.

Ο Παναγιώτης, ο Θόδωρας, ο Περιβολάς κι άλλοι υπεύθυνοι της Αντίστασης στην Κοκκινιά υποβάλλονται κι αυτοί σε βασανιστήρια και μάλιστα μπροστά στο γονατισμένο πλήθος. Τελικά, ο Περιβολάς θα εκτελεστεί επι τόπου με πυροβολισμό από τον Πλατζανόπουλο, τον αρχηγό της Ελληνικής Ασφάλειας.

Ο Θόδωρας βασανίζεται γι' αρκετό διάστημα. Οι δήμοί του τον σέρνουν ύστερα μπροστά στο πλήθος, για να καταδώσει τους συναγωνιστές του. Με τον ενδιάμεσο του διερμηγέα τους, οι Ες Ες που παραστέκονται στην επιχείρηση διατάζουν τους γονατισμένους άνδρες να σηκώσουν τα κεφάλια, για να μπορέσει να τους αναγνωρίσει ο Θόδωρας. Κι ο Θόδωρας τους φωνάζει:

Μπορείτε να σηκώσετε ψηλά το κεφάλι, πατριώτες, δεν θα προδώσω κανέναν!

Πραγματικά, δεν θα προδώσει κανέναν και θα εκτελεστεί, το απόγευμα, μαζί μ' άλλους 76 αγωνιστές της Αντίστασης, που έχουν πριν υποστεί άπειρα μαρτύρια, στο οικόπεδο της πλατείας της Οσίας Ξένης. Την ίδια μέρα, 46 ακόμα πατριώτες θα εκτελεστούν στο μέρος που λέγεται «Αρμένικα». Εκτός απ' αυτές τις εκτελέσεις που γίνονται «εν ψυχρώ», οι ναζήδες και οι συνεργάτες τους σκοτώνουν κάπου 30 ακόμα πολίτες, εδώ κι εκεί, κατά το κέφι τους. Τέσσερις άλλοι κάτοικοι θα καούν από τις πυρκαγιές που ανάβει η αποχαλινωμένη φαντασία, που πυρπολεί έτσι, από καθαρή ανάγκη καταστροφής, κάπου εκατό σπίτια.

Στις αρχές του απογεύματος, πάνω από 6.000 άντρες κάθε ηλικίας οδηγούνται, με ισχυρή συνοδεία, ακολουθούμενοι από γυναίκες που κλαίνε, στο στρατόπεδο του Χαϊδαριού. Από κει, πολλοί θα σταλούν, αργότερα στη Γερμανία, σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, απ' όπου δεν ξαναγύρισαν.

III

Με τους Ιταλούς εναντίον των πατριωτών⁸

[...] Ήταν ακριβώς εκείνη την εποχή που ο εχθρός άρχισε να μας προσέχει ιδιαίτερα. Αεροπλάνα, που πέταγαν πολύ ψηλά, έριχναν προκηρύξεις υπογραμμένες απ' τον Ράλλη (τον τότε Πρωθυπουργό της κατακτημένης Ελλάδας), που παρότρυναν το λαό των βουνών να κατεβεί στις ιταλοκρατούμενες πόλεις και να παραδώσει τα όπλα του. Έδιναν προθεσμία δεκατεσσάρων ημερών. Αν μετά την προθεσμία αυτή συνέχιζαν να κρύβουν όπλα ή να παρέχουν καταφύγιο σ' αυτούς που αποκαλούνταν «αναρχικοί κομμουνιστάι», θα συλλαμβάνονταν από τους Ιταλούς και θα τουφεκίζονταν. Δεν έλεγαν όμως με ποιο τρόπον θα το πετύχαιναν αυτό οι Ιταλοί!

⁸ Endy Meyers, *Η Ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 161-162.

IV

Αυτοτροφοδοτούμενος κύκλος τυφλής βίας⁹

Πολύ πριν από τη σταδιακή αποχώρηση της Βέρμαχτ από την Ελλάδα, είχε διαφανεί ότι οι γερμανικές δυνάμεις είχαν εγκλωβιστεί σε έναν αυτοτροφοδοτούμενο κύκλο τυφλής βίας, που επισφράγισαν η αναποτελεσματικότητα και το αδιέξοδο των αντάρτικων επιχειρήσεων της περιόδου 1943-1944, κυρίως εξαιτίας της κλιμακούμενης τακτικής των συλλογικών αντιποίνων. Ως εκ τούτου, υποδαύλιζαν την προϊούσα αποξένωση από τον πληθυσμό στις ανταρτο-κρατούμενες περιοχές, αλλά και στο «γκρίζο» μεταίχμιο των ζωνών αυτών, όπου το δόγμα της συλλογικής συννεοχής εφαρμόστηκε ακέραιο, με βαρύ τίμημα μεταξύ των αμάχων. Περιορίζαν δε τη δυνατότητα στρατολόγησης δωσίλογων στοιχείων, χωρίς ωστόσο να ακυρώνουν την προοπτική συγκρότησης κοινού αντικομμουνιστικού μετώπου, προκειμένου να υποθάψουν την εμφύλια διένεξη και τον ενδοελληνικό διχασμό και να διασφαλίσουν την «επικυριαρχία» του γερμανικού παράγοντα. Η τακτική αυτή είχε δρομολογηθεί ήδη από το 1943, όταν ο Λαιρ πρωτοστάτησε στη συγκρότηση «ελληνικών εθνικών σωμάτων» –γνωστών έκτοτε με το γενικό όρο Τάγματα Ασφαλείας–, για την αποτελεσματικότερη πάταξη του αντιστασιακού κινήματος. Η στρατηγική αυτή «καταπολέμησης του κομμουνισμού», κατά την οποία «η αντικομμουνιστική μερίδα» του ελληνικού πληθυσμού όφειλε να εκδηλώσει απροκάλυπτα την εχθρότητά της κατά της κομμουνιστικής, συνδέεται κατά τον Λαιρ με την πρόθεση να «διασωθεί» πολύτιμο «γερμανικό αίμα», ενώ εντάσσει το δωσιλογισμό σε μια λογική περισσότερο πολιτικής σκοπιμότητας παρά στρατιωτικής αναγκαιότητας.

Η διχαστική τακτική του γερμανικού παράγοντα, που αποσκοπούσε κυρίως στην αλληλοεξόντωση ΕΑΜ και Ταγμάτων Ασφαλείας, υποδαυλιζόταν ποικιλοτρόπως. Η ένταση της «εθνοκτόνου» αλληλοσύγκρουσης επιτεινόταν από την εκτεταμένη χρήση δωσίλογων σε «μπλόκα» και εκτελεστικά αποσπάσματα. Καθώς τα περισσότερα θύματα θεωρούνταν «ύποπτα αντιστασιακών δραστηριοτήτων», το μίσος συντηρούνταν ακέραιο, εξυπηρετώντας τη σκοπιμότητα των κατακτητών...

⁹ Χάγκεν Φλάισερ, *Ιστορία της Ελλάδος του 20ού αιώνα*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Τόμος Γ1, Αθήνα 2007, σελ. 135.

Η «κληρονομιά» της Κατοχής¹⁰

Στην Ελλάδα, ο αριθμός των Γερμανών εγκληματιών πολέμου που υπέστησαν ποινικές διώξεις υπήρξε ασήμαντος συγκριτικά με άλλες, άλλοτε κατεχόμενες χώρες, και δεδομένου του τεράστιου τιμήματος σε ανθρώπινες ζωές. Η σχετική διαστατικότητα της Αθήνας οφειλόταν στις συνθήκες και στις επιμέρους αναγκαιότητες της τραυματικής εμφυλιακής και ψυχοπολεμικής περιόδου.

Κυριότερη διάσταση της ελληνικής ιδιαιτερότητας θεωρείται το ζήτημα της βαθμιαίας ενσωμάτωσης του δωσιλογισμού, μέσω του Εμφυλίου, στην παράταξη των νικητών. Εκλαμβάνεται δηλαδή περίπου ως δεδομένο ότι ένα μεγάλο τμήμα των «κυρίαρχων μεταπολεμικών ελίτ» της Ελλάδας είτε είχε συνεργαστεί απευθείας με τις δυνάμεις κατοχής είτε εξαρτιόταν επαγγελματικά ή προσωπικά από δωσιλογους.

V

ΕΔΕΣ: Οι κατηγορίες για συνεργασία με Γερμανούς¹¹

Στην πραγματικότητα, στις συγκρούσεις ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ κυρίαρχης σημασίας αποδείχτηκε το ζήτημα των καταγγελιών για συνεργασία του ΕΔΕΣ με τις δυνάμεις κατοχής. Με βάση πληροφορίες που διέθετε ο ΕΛΑΣ, ο ΕΔΕΣ είχε συνάψει μυστική ανακωχή με τους Γερμανούς από το Νοέμβριο του 1943 και κατά διαστήματα μέχρι τον Αύγουστο του 1944. Βάση των καταγγελιών αυτών ήταν το γεγονός ότι στις αρχές Οκτωβρίου του 1943 ο Ζέρβας είχε συναινέσει σε προσέγγιση από την πλευρά των Γερμανών για να επιτευχθεί δεκαήμερη ανακωχή. Ο Ζέρβας, που είχε παραδεχτεί μία τέτοια προσέγγιση, επικοινωνήσε στις 15 Οκτωβρίου 1943 με το Κάιρο, προτείνοντας να εξασφαλιστεί χρόνος με παρατεταμένες διαπραγματεύσεις, ώστε να οργανωθεί κατά του ΕΛΑΣ. Παρότι το Κάιρο εξοργισμένο τού ζήτησε να διακόψει κάθε επαφή, το γεγονός ότι οι Γερμανοί στις εκκαθαριστικές τους επιχειρήσεις την ίδια περίοδο απέφυγαν να

¹⁰ Ως άνω, σελ. 142.

¹¹ Δρ Μιχάλης Λυμπεράτος, *Ιστορία της Ελλάδος του 20ού αιώνα*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Τόμος Γ2, Αθήνα 2007, σελ. 42-43.

χτυπήσουν τον ΕΔΕΣ δικαιολογούσε τη φημολογία. Άλλωστε, οι γερμανικές επιχειρήσεις ήταν εκείνες που βοήθησαν τον Ζέρβα να διατηρήσει τις θέσεις του έναντι του πιο ισχυρού ΕΛΑΣ και μάλιστα, τον Ιανουάριο του 1944, στην αντεπίθεση του Ζέρβα καθοριστικό ρόλο έπαιξαν αντίστοιχες κινήσεις των Γερμανών, ανανεώνοντας εκ νέου ακόμα και τη βρετανική καχυποψία, αφού ο ίδιος ο Βρετανός σύνδεσμος T. Barnes είχε πληροφορήσει το Κάιρο ότι Γερμανός συνταγματάρχης της περιοχής Άρτας-Αργινίου είχε πλησιάσει τον Ζέρβα και στα τέλη Ιανουαρίου 1944 με σκοπό να πετύχει ανακωχή.

Στις όποιες αιτιάσεις περί προδοτικής συμπεριφοράς, ακόμα και όταν προέρχονταν από το Κάιρο, ο Ζέρβας μιλούσε για αβάσιμες κατηγορίες των πολιτικών του αντιπάλων, που ως στόχο είχαν να στερήσουν από την οργάνωσή του τη δυνατότητα να ηγηθεί μεταπολεμικά της χώρας. Οι αντίπαλοί του τον κατηγορούσαν ότι οι καλές αυτές σχέσεις με τους Γερμανούς διατηρήθηκαν μέχρι και το καλοκαίρι του 1944, ενώ κατά την αποχώρηση των Γερμανών οι τελευταίοι παρέδωσαν τις πόλεις από τις οποίες αποχωρούσαν στον Ζέρβα και όχι στον ΕΛΑΣ. Οι ίδιοι οι Βρετανοί, καθώς πολλά μέλη του ΕΔΕΣ κατατάσσονταν στα Τάγματα Ασφαλείας, ζητούσαν εξηγήσεις και έριξαν 1.000.000 προκηρύξεις στην Ήπειρο με το κείμενο καταγγελίας των Ταγμάτων Ασφαλείας και της κυβέρνησης Ράλλη, ενώ το ΣΜΑ ζήτησε από τον Ζέρβα να κάνει συστάσεις στους άνδρες του περί πατριωτισμού. Να σημειωθεί ότι, ειδικά το καλοκαίρι του 1944, ο Ζέρβας επωφελήθηκε τα μάλα από τη μη επέμβαση των Γερμανών στις εκφορτώσεις συμμαχικών εφοδίων στις ακτές της Δυτικής Ελλάδας, καταγγελία που προερχόταν και από την ίδια τη SOE του Καΐρου και έφτασε στο βρετανικό κοινοβούλιο.

VI

Το «αρχέτυπο» του δωσίλογου¹²

[...] Τα βασικά χαρακτηριστικά της εικόνας αυτής μπορούν να συνοψιστούν σε τρία σημεία:

¹² Κώστα Φραδέλλου, *Ιστορία της Ελλάδος του 20ού αιώνα*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Τόμος Γ2, Αθήνα 2007, σελ. 156-157.

Το πρώτο είναι η προδοτική φύση των κυβερνήσεων της «Ελληνικής Πολιτείας» (όπως ονομαζόταν το καθεστώς). Η πραγματικότητα της συνεργασίας με τις δυνάμεις του Άξονα κατατάσσει αυτόματα τα μέλη τους στην κατηγορία των προδοτών, καθώς μάλιστα η χώρα τελεί υπό κατοχή. Τονίζεται ότι έχουν παραβεί ανοιχτά –ιδίως ο Τσολάκογλου και γενικότερα οι στρατιωτικοί που μετείχαν στην κυβέρνηση– τις εντολές της στρατιωτικής (Παπάγου) και πολιτικής ηγεσίας (βασιλιά) για συνέχιση του αγώνα. Ως αιτίες αναφέρονται τα φιλογερμανικά αισθήματα, ιδίως των παλαιών «κωνσταντινικών», αλλά και των «γερμανοθρεμμένων υπουργών», ιδεολογικές συμπάθειες, καθώς και προσωπικά κίνητρα. Όλα αυτά συγκροτούν μια εικόνα ηθικού ελλείμματος, το οποίο αντιπαρατίθεται συνήθως προς το ηθικό μεγαλείο της αντίστασης στους κατακτητές. Στη βάση αυτή, θεμελιώνεται η απόσπαση των δωσίλογων υπουργών από την εθνική κοινότητα.

Το δεύτερο σημείο εντοπίζεται στις δυνατότητες αυτενέργειας και δράσης που είχαν (ή, για την ακρίβεια, δεν είχαν) οι κυβερνήσεις αυτές. Τα μέλη τους παρουσιάζονται ως πειθήνια όργανα των κατακτητών, ρόλος των οποίων είναι η υλοποίηση της αξονικής πολιτικής στη χώρα, μιας πολιτικής που ερχόταν σε αντίθεση προς τα συμφέροντά τους. Την ίδια στιγμή οι δωσίλογοι κυβερνώντες εμφανίζονται παντελώς ανίκανοι να ανακουφίσουν το δοκιμαζόμενο λαό από τα δεινά του πολέμου, τα οποία, κατ' επέκταση, δημιουργούσαν οι κατακτητές-προϊστάμενοί τους. Έτσι καθώς μάλιστα τονίζεται ο ολέθριος ρόλος τους, απορρίπτεται η απολογητική γραμμή της «πρακτικής χρησιμότητας» των κυβερνητικών αυτών σχημάτων, ως μεσολαβητών ανάμεσα στις αρχές κατοχής και το λαό.

Το τρίτο σημείο είναι ότι οι κυβερνήσεις αυτές δεν κατηγορούνται απλώς για κάποιο είδος «πλατωνικής συνεργασίας» με τους εχθρούς του έθνους ή εγκληματική αδράνεια στην έσχατη ένδεια του λαού, αλλά για ενεργή υποστήριξη των κατακτητών (κυρίως των Γερμανών και των Ιταλών) στις αντεθνικές/αντιλαϊκές τους ενέργειες. Η κατηγορία αυτή επικεντρώνεται κατά κανόνα στις προσπάθειές τους για τη συγκέντρωση της παραγωγής και στις ενέργειές τους ενάντια στο κίνημα της Αντίστασης. Οι κατηγορίες αυτές, όπως καταλαβαίνουμε, εκπορεύονται κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, από την Αριστερά. Ο χώρος της Δεξιάς είναι πιο επιφυλακτικός στο σημείο αυτό και κρατάει αποστάσεις από τα «δίκαια» του αριστερού αντιστασιακού κινήματος.

Τάγματα ασφαλείας Ι¹³

[...] Τα ευζωνικά τάγματα που ιδρύει η κυβέρνηση Ράλλη μαζί με διάφορα τοπικά Τάγματα Ασφαλείας – αναγνωρισμένα και εξοπλισμένα από τους Γερμανούς και την κυβέρνηση – τίθενται υπό την ηγεσία των SS. Από το φθινόπωρο του 1943, οι Γερμανοί αρχίζουν διαδοχικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε ύπαιθρο και πόλεις, στις οποίες συμμετέχουν και ελληνικά τμήματα.

[...] Μετά τη συγκρότηση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, η κατοχική κυβέρνηση προσπαθεί να παρουσιάσει τους Γερμανούς ως την πλέον αξιόπιστη λύση ενάντια στον κομμουνισμό. Χαρακτηριστικά, ο υπουργός Οικονομικών Έκτωρ Τσιρονίκος καταφεύγει σε ένα γνώριμο, στην αντικομμουνιστική φιλολογία, επιχείρημα: ο κομμουνισμός είναι η νέα μορφή πανσλαβισμού που απειλεί τον ελληνισμό, έτσι η επικράτηση των Γερμανών αποτελεί την καλύτερη εγγύηση για την εξουδετέρωση της απειλής αυτής.

VII

Τάγματα ασφαλείας ΙΙ¹⁴

Οι Γερμανοί πιάζονταν να ελευθερώσουν δυνάμεις τους από τις κατεχόμενες χώρες για να τις στείλουν στην πρώτη γραμμή και αν ήταν δυνατόν να τις αυξήσουν με επιστρατεύσεις των κατεχομένων λαών. Για τούτο ο Χάινριχ Χίμλερ (Heinrich Himmler), ανώτατος αρχηγός των SS, έστειλε στην Ελλάδα το στρατηγό των SS Γιούργκεν Στρόοπ (Jurgen Stroop), που ανέλαβε ανώτατος διοικητής των SS και της Αστυνομίας. Διώξε τον Τσολάκογλου – που τους δήλωσε αδυναμία για όποια επιστράτευση – και διορίσανε τον Λογοθετόπουλο για να κάνει και επιστράτευση – πράγμα που επιχείρησε. Οι μεγαλειώδεις κινητοποιήσεις στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και όλη την Ελλάδα κατά της επιστράτευσης (που

¹³ Ως άνω, Τόμος Γ2, σελ. 177.

¹⁴ Δημήτρη Κυριαζή, *1940-1950 Η δεκαετία που συγκλόνησε τη χώρα, Πόλεμος – Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος*, Εκδόσεις Ζ.Ι.Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2003, σελ. 348 κ.επ.

οργάνωσε και καθοδηγούσε το ΕΑΜ) ολόκληρο το Φλεβάρη και το Μάρτη του 1943, με κορύφωση τις 5 Μάρτη στην Αθήνα –που είχε 13 νεκρούς και 134 τραυματίες– αναγκάσανε τους Γερμανούς να δηλώσουν, μέσω του Αρχιεπισκόπου, ότι δεν θα γίνει επιστράτευση. Η αποτυχία αυτή και η αποτυχία του Στρόοπ να διαλύσει τους αντάρτες είχαν ως συνέπεια την αντικατάσταση του Στρόοπ από το στρατηγό των SS Γουόλτερ Σίμανα (Walter Schimana) και του Λογοθετόπουλου από τον Ράλλη. Ας συμπληρώσουμε ότι, ερχόμενος για την Αθήνα, ο Στρόοπ στάθμευσε στη Θεσσαλονίκη, όπου τον επισκέφθηκε ο Πρωθυπουργός Ι. Ράλλης και ο υπουργός Εσωτερικών Ταβουλάρης, στους οποίους έδωσε διαταγές:

Πρώτον: Όπως μέχρι σήμερα, εσείς οι δύο θα είστε υπεύθυνοι απέναντί μου, ως εκπροσώπου του Α. Χίτλερ και του Heinrich Himmler, για κάθε θέμα εσωτερικής πολιτικής.

Δεύτερον: Η Ελλάδα θα διαιρεθεί σε εννέα αστυνομικές περιοχές, επικεφαλής της καθεμιάς θα είναι Έλληνας αξιωματικός της Αστυνομίας, υποβοηθούμενος από έναν πρεσβύτερο Γερμανό αξιωματικό της Αστυνομίας, ο οποίος θα έχει την τελική απόφαση για όλες τις σημαντικές υποθέσεις.

Τρίτον: Οι δυνάμεις ασφαλείας, σε καθεμιά από τις εννέα περιοχές θα αποτελούνται από ελληνικές αστυνομικές μονάδες εφοδιασμένες από μονάδες του ογδοηκοστού γερμανικού αστυνομικού συντάγματος, ενισχυμένες, επίσης, από τις δυνάμεις του πυροβολικού της γερμανικής αστυνομίας¹⁵.

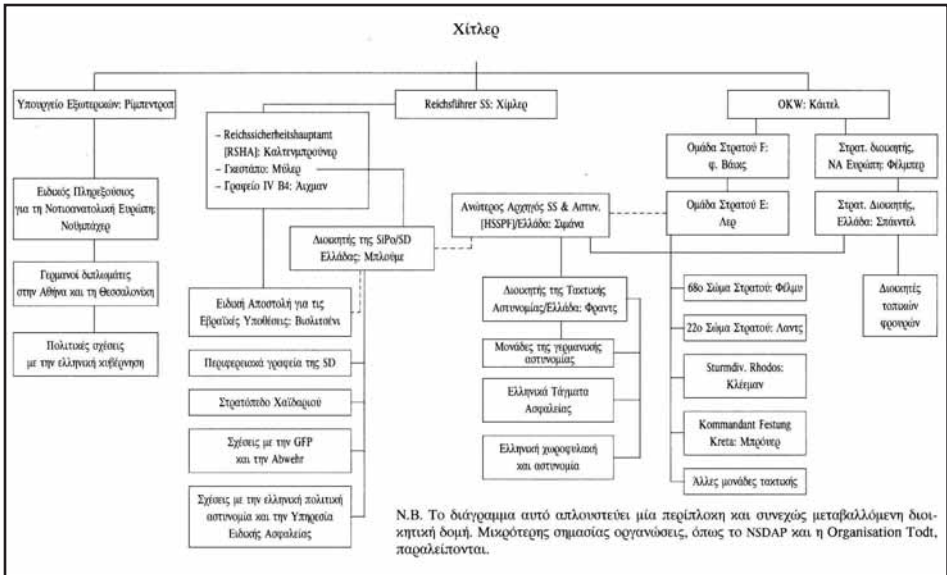
Ο Ράλλης, αντί για επιστράτευση, δημιούργησε τα Τάγματα Ασφαλείας, με διάταγμα στις 26 Ιουλίου 1943, ΦΕΚ 100. Με το Διάταγμα του υπουργού Εσωτερικών Ταβουλάρη, το 44/1943, έχουν αρχηγούς Γερμανούς. Ανώτατος αρχηγός ήταν ο Σίμανα. Ανέλαβε αρχηγός και της Αστυνομίας, από 09.11.1943 και από 05.09.1944 και Στρατιωτικός Διοικητής Ελλάδος¹⁶.

¹⁵ Από τα εθνικά αρχεία των ΗΠΑ, Case M-893 ΗΠΑ vs Wilhelm List et al (case VII) Roll No 4, 20-25 August 1947 Page, 2470-2475).

¹⁶ Δικάστηκε ως εγκληματίας πολέμου στη δίκη της Νυρεμβέργης και αυτοκτόνησε στη φυλακή, στις 12.09.1948.

Ο κατοχικός πρωθυπουργός Ιωάννης Ράλλης επιθεωρεί απόσπασμα των Ταγμάτων Ασφαλείας

Οργανόγραμμα (τέλη του '43) με τα Τάγματα Ασφαλείας και τη Χωροφυλακή, υπαγόμενα στον Χίτλερ

Ο όρκος των Ταγματασφαλιτών

«Ορκίζομαι εις τον Θεόν τον άγιον τούτον όρκον, ότι θα υπακούω απολύτως εις τας διαταγάς του ανωτάτου αρχηγού του Γερμανικού Στρατού Αδόλφου Χίτλερ. Θα εκτελώ πιστώσ απάσας τας ανατεθεισομένας μοι υπηρεσίας και θα υπακούω άνευ όρων εις τας διαταγάς των ανωτέρων μου. Γνωρίζω καλώς ότι διά μίαν αντίρρησιν εναντίον των υποχρεώσεών μου, τας οποίας διά του παρόντος αναλαμβάνω, θέλω να τιμωρηθεί παρά των γερμανικών στρατιωτικών νόμων».

Οι στρατολόγοι των Ταγμάτων Ασφαλείας

- Η πείνα και η ψυχοσωματική εξαθλίωση.
- Ο φόβος και οι εκβιασμοί που υφίσταντο οι πολίτες, ιδιαίτερα εκεί που υπήρχαν βάσεις των Ναζί και των Ταγματασφαλιτών. Ο Ράλλης έκοψε τη μισθοδοσία, απέλυσε από τις δουλειές τους, απέταξε αξιωματικούς που αρνηθήκανε να ενταχθούν.
- Ο αμοραλισμός πολλών που ενταχθήκανε για να τα «οικονομάνε».
- Η φασιστική-ναζιστική ιδεολογία, προπαντός στελεχών που τους εμφύτευσε η τεταρτοαυγουστιανή δικτατορία ή την είχαν από προηγούμενα.
- Η αντικομμουνιστική υστερία μεγαλοαστών και στελεχών αστικών κομμάτων –και των Φιλελευθέρων–, που προτιμούσαν σκλάβια Ελλάδα, παρά ελεύθερη με προοδευτικό καθεστώς. (Ως μεταπολεμικό στήριγμα τους προτιμούσαν τα ΤΑ).

[...]

- Η δολιότητα των Άγγλων που θέλανε μια ένοπλη δύναμη κατά του ΕΛΑΣ για την επιβολή των μεταπελευθερωτικών σχεδίων τους –και σε αυτό συμφωνούσαν προπαντός με τους βασιλόφρονες– έστω κι αν αυτή την εξόπλισαν οι ναζί και τους πολέμησε.
- Η ιδεολογία: Αναμενόμενο, κανέναν κομμουνιστή, αριστερός, προοδευτικός, αληθινός πατριώτης δεν ενταχθήκανε στα ΤΑ, όπως και οι γνήσιοι

φιλελεύθεροι – για παράδειγμα στην Κρήτη, παρά τις προσπάθειες, δεν συγκροτηθήκανε ένοπλες ομάδες εξοπλισμένες από τον εχθρό και στην υπηρεσία του.

VIII

Η διαφυγή των δωσίλογων¹⁷

Στοιχεία από ελληνικά και γερμανικά αρχεία

Την πορεία των Ελλήνων δωσίλογων που ακολούθησαν τους Γερμανούς στην υποχώρησή τους καταγράφει αδημοσίευτη έρευνα πανεπιστημιακού. Ο Στρ. Δορδανάς μέσα από ελληνικά και γερμανικά αρχεία εντόπισε τις διαδρομές εκείνων που με γερμανικό οπλισμό πολέμησαν δίπλα στον κατακτητή. Τους «βρήκε» στη Γερμανία, στην Αυστρία, στη Νότια Αφρική, στην Αυστραλία, στην Αργεντινή και στις ΗΠΑ. Με την ίδια έρευνα έρχονται στη δημοσιότητα και άγνωστα στοιχεία για τη σύλληψη και μεταφορά στην Ελλάδα μερικών απ' τους γνωστότερους ένοπλους δωσίλογους, όπως του Πούλου και του Βήχου. Ο ελληνικός δωσιλογισμός θεωρείται από τους μαζικότερους στην Ευρώπη, αλλά δεν έχουν ακόμα μελετηθεί πλήρως τα επιμέρους στοιχεία του.

Οι «άνθρωποι-σκιές» του δωσιλογισμού¹⁸

Στο φως οι συνεργάτες των στρατευμάτων κατοχής που διέφυγαν στο εξωτερικό ακολουθώντας τα γερμανικά στρατεύματα

Στις 25 Μαΐου 1945, δύο μεσήλικες παρουσιάστηκαν στην είσοδο της ελληνικής πρεσβείας στη Βέρνη. Ο φύλακας τους λυπήθηκε και πώς να γινόταν διαφορετικά. Του είπαν ότι ήταν αντιστασιακοί, ότι είχαν συλληφθεί από τους Γερμανούς και ότι είχαν μεταφερθεί ως όμηροι στη Γερμανία. Δεν ζητούσαν

¹⁷ Ιστορία, Άγνωστα Ντοκουμέντα, Εφημερίδα *Καθημερινή*, αρ. φύλλου 26.723 -04.11.2007, σελ. 1.

¹⁸ Ως άνω, σελ. 19, Τάκη Καμπύλη.

παρά τα απαραίτητα για να επιστρέψουν στην Ελλάδα και στις οικογένειές τους. Έδωσαν τα ονόματά τους: Γρηγόριος Παζιώνης και Διονύσιος Αγάθος. Ήταν τα μοναδικά αληθινά στοιχεία.

Ο Γρηγόριος Παζιώνης ήταν από τους γνωστότερους Έλληνες εθνικοσοσιαλιστές, στενός συνεργάτης του Γεώργιου Σπυρίδη, αρχηγού του «Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος Μακεδονίας-Θράκης» και βέβαια στενός συνεργάτης των κατακτητών, οι οποίοι τίμησαν τον Παζιώνη με κυβερνητικές θέσεις στη Θεσσαλονίκη. Ο Παζιώνης είχε αναλάβει και προκατοχικά κυβερνητικές θέσεις και μάλιστα είχε παρασημοφορηθεί από το βασιλέα Γεώργιο. Ωστόσο, όταν οι Σπυρίδης και Παζιώνης έστειλαν συγχαρητήριο τηλεγράφημα στον Χίτλερ, παραμονές της γερμανικής εισβολής, η μεταξική κυβέρνηση αποφάσισε να απομακρύνει τους εθνικοσοσιαλιστές από κυβερνητικές θέσεις (ο Παζιώνης ήταν τότε νομάρχης Χαλκιδικής).

Ο Διονύσιος Αγάθος, πάλι, είχε επιδείξει και κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου την πίστη του στους ναζί. Γεννημένος στην Κέρκυρα, μόνιμος κάτοικος Θεσσαλονίκης, ήταν αξιωματικός και όπως και ο –ίσως– γνωστότερος Έλληνας δωσίλογος Πούλος, έφτασε μέχρι το βαθμό του συνταγματάρχη. Ωστόσο, στη διάρκεια του πολέμου καταδικάστηκε για εσχάτη προδοσία ως κατάσκοπος του εχθρού, αλλά η είσοδος των Γερμανών στάθηκε σωτήρια για τον Αγάθο.

Όταν ο Έλληνας πρέσβης στην Ελβετία ενημερώθηκε για τους δύο «αντιστασιακούς», φρόντισε να ρωτήσει την Αθήνα και έτσι, λίγους μήνες μετά, οι Παζιώνης και Αγάθος έφτασαν φρουρούμενοι στην Ελλάδα. Οι δυο τους είχαν καταφύγει στη Γερμανία αμέσως μετά την απελευθέρωση. Από εκεί, με τη βοήθεια Γάλλων εργατών πέρασαν στην Ελβετία. Ο Έλληνας πρέσβης ήταν υποψιασμένος, επειδή εκατοντάδες δωσίλογοι είχαν ακολουθήσει το γερμανικό στρατό πολεμώντας μάλιστα στο πλευρό της Βέρμαχτ, κυρίως στην Αυστρία και τη Γερμανία.

Το ταμπού σπάει

Ο δωσιλογισμός στην Ελλάδα ήταν (και είναι;) από τα μεγαλύτερα ταμπού της νεότερης ιστορίας μας. Πτυχές αυτής της ιστορίας έρχεται να αναδείξει η –ακόμη αδημοσίευτη– έρευνα του πανεπιστημιακού Στραύτου Δορδανά (ΑΠΘ), η πρώτη

που γίνεται αναζητώντας τα ίχνη όσων δωσιλόγων διέφυγαν ακολουθώντας τα στρατεύματα κατοχής. (Η έρευνα πρόκειται να εκδοθεί σε βιβλίο, ως συνέχεια του τόμου *Έλληνες εναντίον Ελλήνων*, επό τις εκδόσεις Επίκεντρο).

Ο Στρατός Δορδανάς αναζήτησε στα συμμαχικά και στα γερμανικά αρχεία, αλλά και στις δικογραφίες του εφετείου Θεσσαλονίκης, τα βήματα των «ανθρώπων-σκιών» της (προ)εμφυλιακής και μετεμφυλιακής Ελλάδας. Σε αρκετές περιπτώσεις δεν αναφέρει τα πλήρη στοιχεία όσων εντόπισε («για να μη δημιουργηθούν τόσα χρόνια μετά, εντάσεις και προβλήματα σε τοπικό επίπεδο»).

Σύμφωνα με έγγραφο της Υπηρεσίας Πληροφοριών του Γενικού Επιτελείου Στρατού προς το Υπουργείο Εσωτερικών το 1945,

«ως και υμίν τυγχάνει γνωστόν, μέγας αριθμός Ελλήνων υπηκόων εκ των μεταβάντων κατά την διάρκειαν της κατοχής εις Ιταλίαν, Αυστρίαν και Γερμανίαν παραμένουσι εις τα εν λόγω κράτη ή διεσπάρησαν εις έτερα τοιαύτα της Μεσευρώπης αρνούμενοι τον επαναπατρισμόν των. Ικανός αριθμός δωσιλόγων ακολούθησε τα αποχωρούντα εχθρικά στρατεύματα (...)».

Όπως εξηγεί ο κ. Δορδανάς, «τους μήνες πριν από την πλήρη κατάρρευση των ναζι, στην Αυστρία και στη Γερμανία είχε συγκεντρωθεί ένα συνονθύλευμα δωσιλόγων απ' όλη την Ευρώπη. Πολλοί από αυτούς πολέμησαν δίπλα σε ό,τι είχε απομείνει από τη Βέρμαχτ και μετά ασχολήθηκαν είτε με τη μαύρη αγορά, είτε ως πράκτορες των Συμμάχων, υποδεικνύοντας φυγόδικους ναζί ή δίνοντας πληροφορίες για πρόσωπα και πράγματα στις χώρες τους».

Η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε (αλλά πολύ συχνά, όχι με ιδιαίτερο ζήλο, ίσως και λόγω της διοικητικής παράλυσης των πρώτων χρόνων) να προλάβει τις προθεσμίες έκδοσης από διάφορες χώρες.

Η έρευνα του κ. Δορδανά εντόπισε δωσιλόγους όχι μόνο στις ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και στη Αιθιοπία (Αντίς Αμπέμπα ο Αριστοτέλης Χ., ο οποίος εξεδόθη), στην Πραιτόρια της Ν. Αφρικής, στην Αυστραλία και στις ΗΠΑ.

«Γεγονός ήταν», καταγράφει ο Στρατός Δορδανάς, «ότι εξαιτίας της σημαντικής καθυστέρησης στη συγκέντρωση και στην αποστολή των ονομάτων των

δωσίλογων (...) είχε χαθεί πολύτιμος χρόνος, εξέλιξη λίαν ευνοϊκή για τους διωκόμενους. Ήδη εντός του 1946 κάποιοι από αυτούς είχαν φροντίσει να εξαφανίσουν διά παντός τα ίχνη τους. Το ίδιο έπραξε ο ρουμανίζων συνεργάτης των Γερμανών Γεώργιος Ζ., ο οποίος μέχρι τότε κρατούνταν από τους Αμερικανούς στις φυλακές του Άουγκσμπουργκ της Γερμανίας. Αν και είχε καταδικαστεί ερήμην από το Ειδικό Δικαστήριο Δωσίλογων Βέροιας, οι ελληνικές αρχές δεν κατάφεραν να υποβάλλουν τα απαιτούμενα έγγραφα. Αυτός κατέφυγε με την οικογένειά του στο Μπουένος Άϊρες. Στο σχετικό αίτημα των ελληνικών αρχών, ο γενικός εισαγγελέας Αργεντινής αποφάνθηκε αρνητικά, με το σκεπτικό ότι το αδίκημα ήταν πολιτικό, επισημαίνοντας παράλληλα τις ουσιώδεις ελλείψεις στο φάκελο έκδοσης. Μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 1947 άρχισαν να αποστέλλονται από το υπουργείο Εξωτερικών προς τις διπλωματικές αντιπροσωπείες οι πρώτες καταστάσεις με δωσίλογους φυγάδες (...). Σ' αυτό το πλαίσιο ο ειδικός επίτροπος Δωσίλογων Θεσσαλονίκης έστειλε στο Υπουργείο Εξωτερικών ονομαστικό κατάλογο 35 δωσίλογων που είχαν καταφύγει στη Γερμανία. Μεταξύ αυτών ξεχώριζαν τα ονόματα του Διονυσίου Αγάθου, Αντωνίου Βήχου, Χαράλαμπου Αϊβαλιώτη, Κυριάκου Γραμματικόπουλου, Εμμανουήλ Γαρουφαλή, Αθανασίου Καπνόπουλου, Παναγιώτη Μελεμανλή, Λάσκαρη Παπαναούμ από την Μπίτολα (Μοναστήρι), ο οποίος διέφυγε με τη γερμανίδα σύζυγό του στη Βιέννη και ουδέποτε τιμωρήθηκε για τον αφανισμό του εβραϊκού στοιχείου της Θεσσαλονίκης, Γεωργίου Πούλου και Γεωργίου Σπυρίδη».

Πρωτοκλασάτα στελέχη

Το δρόμο της επιστροφής είχε εγκαινιάσει πρώτος ο Κωνσταντίνος Κυλινδρέας, ο οποίος συνελήφθη από τους Ρώσους στη Βιέννη. Στις 31 Μαΐου η βρετανική πρεσβεία ενημέρωσε το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών, κατόπιν προηγούμενης δικής της ενημέρωσης από το Ανώτατο Στρατηγείο των Συμμαχικών Δυνάμεων, ότι είχαν συλληφθεί ο Πούλος, ο Πασαδάκης (γενικός διοικητής Κρήτης) και οι Τσιρονίκος και Ταβουλάρης και προς το παρόν κρατούνταν από την 7η Αμερικανική Στρατιά. Τον Αύγουστο η αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα μεταβίβασε στην ελληνική κυβέρνηση την αναφορά του Έλληνα στρατιωτικού συνδέσμου στο στρατηγείο του Αϊζενχάουερ, ότι οι παραπάνω τέσσερις συλληφθέντες κρατούνταν από τις αμερικανικές στρατιωτικές αρχές μαζί με τους 400

άνδρες του Πούλου στο Κίτσμπιχελ (Kitzbuehel) της Αυστρίας. Έτσι το υπουργείο Δικαιοσύνης απευθύνθηκε στο νομικό σύμβουλο των βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα, αντισυνταγματάρχη Η. W. F. Clay, με την παράκληση να προβεί στα αναγκαία διαβήματα προς τις συμμαχικές αρχές στη Γερμανία για την έκδοση των συλληφθέντων.

Μέχρι τον Οκτώβριο δεν είχε σημειωθεί καμία πρόοδος επί του θέματος. Για το λόγο αυτό το Υπουργείο Δικαιοσύνης απευθύνθηκε για μία ακόμα φορά προς το υπουργείο Εξωτερικών, ζητώντας να ενημερωθεί σε ποιο σημείο βρίσκονταν οι μέχρι τότε ενέργειες που είχαν γίνει «διά την παράδοση των υπολοίπων δωσιλόγων εγκληματιών πολέμου Τσιρονίκου, Ταβουλάρη, Γκοτζαμάνη και του συνταγματάρχου Πούλου». Τελικά, οι μόνοι που λίγες μέρες αργότερα πήραν το δρόμο της επιστροφής στην Ελλάδα, ήταν οι «Πουλικοί». Σχεδόν ένα χρόνο αργότερα, ο Πούλος εξακολούθησε να παραμένει κρατούμενος στις αμερικανικές στρατιωτικές φυλακές. Τελικά, ο Πούλος εκτελέστηκε τον Ιούνιο του 1949 στο Γουδί.

Αντίθετα, ο Βήχος, ο άνθρωπος που συσπείρωσε τις εκτός Πούλου αντιστασιακές οργανώσεις της Μακεδονίας, πέθανε στις 30 Οκτωβρίου 1948 στην Αθήνα από παθολογικά αίτια. Επάνω στη ληξιαρχική πράξη θανάτου του, κάποιος έγραψε με κόκκινη μελάνη τη φράση «λειτουργία της Θείας Δίκης ως προς τον Βήχον».

Η περίπτωση του Ξενοφώντα «Φον» Γιοσμιά

Μια δημοσιογράφος σε τοπική εφημερίδα του Νομού Ροδόπης αναρωτήθηκε φέτος, λίγο πριν από τις εκλογές, αν ο εκ των υποψηφίων του ΛΑΟΣ στην περιοχή είχε σχέση με τον (συνεπώνυμό του) Ξενοφώντα «Φον» Γιοσμιά, έναν εκ των γνωστότερων δωσιλόγων της Κατοχής, του οποίου το όνομα είχε εμπλακεί μετέπειτα και στη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη. Είχε. Είναι γιος του και η απορία της δημοσιογράφου, σύμφωνα με τον Στράτο Δορδανά, είναι χαρακτηριστική του τρόπου λειτουργίας της μνήμης επί της Ιστορίας.

Στα βήματα του Γιοσμιά μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εξέλιξη ενός μεγάλου κομματιού του δωσιλογισμού στην Ελλάδα, τόσο ως βιογραφία, όσο και ως πολιτική διαχείριση της εμφυλιακής και κυρίως της μετεμφυλιακής μνήμης.

Από την ΕΟΝ του Μεταξά και το ελληνο-αλβανικό μέτωπο βρέθηκε το 1943, στις Αντικομμουνιστικές Ομάδες Ασφαλείας που υποστηρίχτηκαν από τους Γερμανούς. Η δράση του ως «καπετάν Παρμενίων» ήταν τέτοια που τον ανάγκασε να ακολουθήσει, το 1944, τους Γερμανούς με την υποχώρηση. Τρία χρόνια έζησε με πολλούς άλλους δωσίλογους στη Γερμανία, ενώ από το 1945 είχε καταδικαστεί στην Ελλάδα ερήμην σε θάνατο. Το 1947 επιστρέφει στην Ελλάδα. Όχι μόνο δεν εκτελείται, αλλά και σύντομα αποφυλακίζεται. Το 1950, με το σχετικό Διάταγμα του βασιλιά Παύλου, του απονέμεται χάρη και η ποινή του μετατρέπεται σε 20ετή κάθειρξη. Ωστόσο, τρία χρόνια μετά, αποφυλακίζεται και μέχρι το 1961 είναι πρόεδρος σχολικής εφορείας στην Άνω Τούμπα Θεσσαλονίκης!

Η Τούμπα, εκεί όπου σήμερα είναι το γήπεδο του ΠΑΟΚ, διεκδικήθηκε ως οικοπέδο από τον Οικοδομικό Συνεταιρισμό Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης, τον οποίο έχει ιδρύσει ο Γιοσμάς. Πίσω από το συνεταιρισμό βρίσκεται ο Σύνδεσμος Αγωνιστών και Θυμάτων Εθνικής Αντίστασης, με ιδρυτή τον Γιοσμά, του οποίου έμβλημα είναι ο Σιδηρούς Σταυρός της Βέρμαχτ. Εκεί βρίσκουν στέγη διάφοροι «γερμανοντυμένοι» του Πούλου, αλλά και μια νέα γενιά, μεταξύ των οποίων οι Κοτζαμάνης και Εμμανουηλίδης (μάλιστα ο Γιοσμάς βοήθησε τον Κοτζαμάνη να αποπληρώσει το γνωστό τρίκυκλο).

Οι σχέσεις του Γιοσμά με το επίσημο κράτος ήταν τέτοιες που –όπως λέει ο Στρατός Δορδανάς– ελλήθη το 1963 από τον αρχηγό της Χωροφυλακής Μήτσου να βοηθήσει αυτός και οι άντρες του στα μέτρα ασφάλειας κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του στρατηγού Ντε Γκωλ στη Θεσσαλονίκη.

Μετά τη δολοφονία Λαμπράκη, ο Γιοσμάς συνελήφθη με εντολή του Χρήστου Σαρτζετάκη, αλλά στη δίκη δεν στοιχειοθετήθηκε εις βάρος του άλλη κατηγορία πέραν της «διατάραξης της κοινής ειρήνης». Πέθανε το 1975 στο νοσοκομείο «Άγιος Δημήτριος» της Θεσσαλονίκης.

Οι διαστάσεις της ένοπλης συνεργασίας

Αναμφίβολα, η πλέον συζητημένη μορφή συνεργασίας με τους ναζί είναι η ένοπλη. Όμως, όπως λέει ο επίκουρος καθηγητής Νίκος Μαραντζίδης (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), «αντίθετα απ' ό,τι πιστεύει ο μέσος φιλίσορας, η ένοπλη

συνεργασία στην Ελλάδα δεν υπήρξε ένα περιθωριακό φαινόμενο». Η μελέτη του δωσιλογισμού απαιτεί μια προσέγγιση ικανή να εξηγήσει, εμπειρικά τουλάχιστον, τις διαστάσεις του φαινομένου, όπως τις αναλύει ο Ν. Μαραντζίδης.

- *Πρώτη διάσταση, η έκταση του δωσιλογισμού. Η συνεργασία με τις κατοχικές αρχές καλύπτει ένα ευρύτατο πλέγμα κυμαινόμενων συμπεριφορών και έλαβε σημαντικές διαστάσεις, συμπεριλαμβανομένου και του σκληρού της πυρήνα, της ένοπλης συνεργασίας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, τα Τάγματα Ασφαλείας (ΤΑ) και άλλοι ανάλογοι σχηματισμοί ενέταξαν στις τάξεις τους 17 με 23 χιλιάδες άνδρες. Αν προστεθούν σ' αυτά η Χωροφυλακή (που συμμετείχε σε επιχειρήσεις εναντίον του ΕΛΑΣ και υπήρξε στόχος του), οι διάφορες τοπικές πολιτοφυλακές και φρουρές χωριών που οπλίστηκαν από τους Γερμανούς, παραστρατιωτικοί, άτακτοι κ.ά., οι αριθμοί αυξάνονται δραματικά.*
- *Δεύτερον, η πολιτική και κοινωνική σύνθεση του δωσιλογισμού. Ως προς τις πολιτικές προτιμήσεις της ηγεσίας, διαθέτουμε πρόσφατα ερευνητικά πορίσματα, σύμφωνα με τα οποία η πλειοψηφία των περίπου 1.000 αξιωματικών που στελέχωσαν τα ΤΑ είχε βενιζελικό φρόνημα. Για τις πολιτικές προτιμήσεις των οπλιτών δεν γνωρίζουμε κάτι συγκεκριμένο. Προφανώς υπήρξαν αντικομμουνιστές, αλλά το ερώτημα είναι αν συμμετείχαν στα σώματα αυτά επειδή ήταν αντικομμουνιστές ή αν έγιναν αντικομμουνιστές λόγω της συμμετοχής τους σε αυτά – και τι σημαίνει ακριβώς ο αντικομμουνισμός γι' αυτούς.*
- *Τρίτον, οι πολιτικοί στόχοι του δωσιλογισμού. Τι επεδίωκαν εκείνοι που συνεργάστηκαν ένοπλα με τους Γερμανούς.*
- *Τέλος, η μεταπολεμική αντιμετώπιση του δωσιλογισμού και των δωσίλογων από τις αντίπαλες παρατάξεις, τόσο κατά τη διάρκεια του πολέμου, όσο και μεταπολεμικά. Υπήρξαν τέσσερις κατηγορίες δωσιλόγων:*

α) Η πρώτη περιλάμβανε τους πρώην υπουργούς των δωσίλογων κυβερνήσεων

β) Η δεύτερη, τα Τάγματα Ασφαλείας, άλλα σώματα ασφαλείας και εξοπλισμένες άτακτες ομάδες από τους Γερμανούς.

γ) Η τρίτη περιλάμβανε πράκτορες της Γκεστάπο, Έλληνες ναζί, και καταδότες.

δ) Και, τέλος, η τέταρτη κατηγορία ήταν αυτοί που συνεργάστηκαν με τις βουλγαρικές αρχές κατοχής.

Μόνον οι δύο τελευταίες κατηγορίες αντιμετωπίστηκαν με αυστηρότητα (αν και ελάχιστοι εκτελέστηκαν, κυρίως γιατί οι περισσότεροι καταδικάστηκαν ερήμην). Τα Δεκεμβριανά επηρέασαν τη στάση του πολιτικού κόσμου απέναντι στους πρώην συνεργάτες. Ο Πολιτικός κόσμος εγκατέλειψε τις αρχικές του προθέσεις για παραδειγματική τιμωρία των δωσίλογων. Ως συνέπεια των παραπάνω ένας μεγάλος αριθμός πρώην συνεργατών ενσωματώθηκε στον «εθνικό κορμό» και αξιοποιήθηκε σε διάφορες υπηρεσίες.

7. Αντίποινα

*Τι στέκεστε, ορφανά παιδιά, σαν ξένοι, σα διαβάτες...
και δεν τρέχουν τα μάτια σας σα σιγαλό ποτάμι,
τα δάκρυα λίμνη να γενούν, να βγει μια κρύα βρούση,
για να νιφτούν οι άνιφτοι, να πιουν οι διψασμένοι;*

Ελληνικό δημοτικό μοιρολόι

Άστεγοι μετά από τα αντίποινα, που όμως επέζησαν

I

Μία τραγική συνέπεια της Αντίστασης¹

*Αντίποινα των Γερμανών με την εκτέλεση Ελλήνων πατριωτών
στα πόδια της γέφυρας του Γοργοποτάμου*

[...] Μ' αυτόν τον τρόπο πέθαναν πολλοί γενναίοι Έλληνες που υπηρετούσαν την πατρίδα τους και τη Συμμαχική υπόθεση. Ήταν μια τραγική συνέπεια της Αντίστασης. Αλλά πριν να καταδικάσει κανείς τον Ανταρτοπόλεμο για τα εχθρικά αντίποινα που προκαλούσε, θα πρέπει να λάβει υπόψη του την υλική και ηθική συνεισφορά του προς τη νίκη και να σκεφθεί ακόμα, ότι ο πόλεμος αναπόφευκτα, δεν κάνει διάκριση ανάμεσα σε πολίτες και στρατιώτες. Το μακελειό που προκάλεσαν οι βάρβαροι βομβαρδισμοί του Γκαίρινγκ στον άμαχο πληθυσμό της χώρας μας, έχει το αντίστοιχό του στα

εν ψυχρώ αιματηρά αντίποινα που υπέστησαν οι αθώοι κάτοικοι των καταχτημένων χωρών, εξαιτίας της γενναίας Αντίστασής τους προς τον Άξονα. Και τα δύο ήταν τρομερά, αλλά και τα δύο αποτελούσαν μέρος του τιμήματος για την τελική νίκη.

¹ Endy Meyers, *Η ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 167.

II

Τα γερμανικά αντίποινα: «Κύριοι ζωής και θανάτου»²

Οι ψυχροί γραφειοκρατικοί όροι, όπως επιχειρήσεις εξιλασμού και εκκαθαρίσεις, υπήρξαν συνώνυμο της γερμανικής κατοχής σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς σηματοδοτούσαν τη χρήση τυφλής συλλογικής βίας κατά του άμαχου πληθυσμού. [...] Μετά την κατάληψη της Γιουγκοσλαβίας επέβαλε την εσχάτη των ποινών σε όσους άρρενες θα συλλαμβάνονταν σε «περιοχές συμμοριτών» –χωρίς να γίνεται χρήση του τεκμηρίου ατομικής ενοχής. Η περίπου ταυτόχρονη έκδοση οδηγιών της Βέρμαχτ... προέβλεπε επίσης την εκτέλεση αιχμαλώτων παρτιζάνων και τις «τυφλές» συλλήψεις ομήρων που θα εξοντώνονταν με την πρώτη επίθεση εναντίον γερμανικών στόχων, ενώ αποδεικνύει ότι η ενέργεια του Βάιξ δεν συνιστούσε μεμονωμένη εκδήλωση υπερβάλλοντος ζήλου. Και ο διοικητής ΝΑ Ευρώπης Λιστ επικροτούσε εξαρχής την επίδειξη πυγμής.

Αυτή η στρατηγική «προληπτικής» εξόντωσης κάθε δυνάμει εχθρού, για να μη διακυβευτεί «πολύτιμο γερμανικό αίμα», έμελλε να γίνει σε ορισμένες μονάδες ο κανόνας, ιδιαίτερα κατά την έξαρση του αντιστασιακού κινήματος μετά το 1943. Ιδιαίτερα η καταχρηστική αναφορά στην ανάγκη καταπολέμησης των «συμμοριτών» συνοδεύτηκε από διασταλτική ερμηνεία του όρου, που κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου κατέληξε να αποτελεί έναν ενδοϋπηρεσιακό κώδικα επικοινωνίας των ένοπλων σωμάτων του Ράιχ, ο οποίος συνιστούσε προκάλυμμα εγκληματικής δράσης, αλλά και πυρήνα μιας ευφημιστικής ορολογίας, η οποία συγκάλυπτε τη γενική παραδοχή ότι η βίαιη αντιμετώπιση του άμαχου, αλλά πιθανώς «συνένοχου» πληθυσμού συμπεριλαμβανόταν στους θεμιτούς τρόπους πολεμικής δράσης. Ταυτόχρονα, συνιστούσε ένα βολικό άλλοθι ενόψει της θείας Νέμεσης σε περίπτωση γερμανικής ήττας. [...] Οι αντίπαλοι της Νέας Τάξης δεν προσδιορίζονταν άλλωστε με στρατιωτικά, αλλά κυρίως με ιδεολογικά, δηλαδή εν πολλοίς φυλετικά, κριτήρια. Με την κατάληψη της Ελλάδας θα επαναπροσδιοριστεί και η ιδεολογική σχέση των κατακτητών μαζί της, που μεταποπίζεται σταδιακά από την έστω μερική (μετά τους Ολυμπιακούς

² Χάγκεν Φλάισερ, Καθηγητή Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*. Τόμος Γ1, σελ. 129, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.

Αγώνες του 1936) αναγνώριση μιας ακαθόριστης φυλετικής συνέχειας την Ελλήνων στην ταύτιση του ναζιστικού εθνικού στερεότυπου για την Ελλάδα με το φυλετικά κατώτερο των ανατολικών χωρών.

Παιδιά σε χωριό της Ρούμελης χωρίς γονείς και σπίτι

III

Αντίποινα που να τρομοκρατούν³

[...] Τέλος, μέσα στην προοπτική πάντα μιας ενδεχόμενης εισβολής στην Ελλάδα, ο στρατάρχης Κάιτελ δίνει στις 25 Ιουλίου, στον ανώτατο διοικητή για το νοτιο-ανατολικό τομέα της Βέρμαχτ, οδηγίες, όπου λέγεται ότι

«...οι πράξεις σαμποτάζ των τελευταίων ημερών απαιτούν εξαιρετικά αυστηρά αντίποινα. Η τιμωρία των δραστών που θα συλλαμβάνονται πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο που να τρομοκρατεί (abschreckt) τους πλατιούς κύκλους του πληθυσμού. Ο Φύρερ εξουσιοδοτεί την Ανώτατη Διοίκηση να παρεμβαίνει, αν χρειαστεί, και στην ιταλική ζώνη κατοχής» (Hillgruber).

Ναζιστικές «ντιρεκτίβες»⁴

Στο μεταξύ, στην κατεχόμενη Ελλάδα, οι συγκρούσεις ανάμεσα σε αντάρτες και στις δυνάμεις κατοχής παίρνουν έκταση και γίνονται όλο και πιο φονικές. Τα αντίποινα των Γερμανών κατά του άμαχου πληθυσμού διέπονται περισσότερο από ποτέ άλλοτε από τη διαταγή του Κάιτελ, που κι αυτή απορρέει απ' τις οδηγίες του Χίτλερ της 16ης Δεκεμβρίου 1942, προορισμένες ιδιαίτερα για την ΕΣΣΔ και τις βαλκανικές χώρες:

«Ο εχθρός χρησιμοποιεί στις συμμαχίες του φανατικούς μαχητές, διαμορφωμένους από τον κομμουνισμό, που δεν οπισθοχωρούν μπροστά σε καμιά επίθεση. Στην περίπτωση αυτή, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, μπαίνει καθαρά ζήτημα ύπαρξης. Ο αγώνας αυτός δεν έχει πια καμιά σχέση με το ιπποτικό πνεύμα του στρατιώτη ή με τις ρήτρες

³ Αντρέα Κέδρου, *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Ε' έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2004, Τόμος Α', σελ. 348.

⁴ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 33.

της Σύμβασης της Γενεύης. Αν ο αγώνας αυτός δεν διεξαχθεί, ταυτόχρονα στον ανατολικό τομέα και στα Βαλκάνια, με τα πιο βάνανσα μέσα, σε λίγο διάστημα οι δυνάμεις που διαθέτουμε δεν θα επαρκούν πια για να συγκρατήσουμε αυτή την πανούκλα. Γι' αυτό το λόγο, ο στρατός έχει το δικαίωμα και το καθήκον να χρησιμοποιεί σ' αυτό τον αγώνα όλα τα μέσα, χωρίς καμιά εξαίρεση, ακόμα κι εναντίον των γυναικών και των παιδιών, αν αυτό οδηγή στην επιτυχία. Οι ενδοιασμοί, όποιοι κι αν είναι, αποτελούν έγκλημα κατά του γερμανικού έθνους και των στρατιωτών του μετώπου, που υφίστανται τις συνέπειες από τις δολιοφθορές αυτών των συμμοριών και δεν δέχονται να αντιμετωπίζονται με ηπιότητα οι συμμορίες και οι συνεργάτες τους»

[Helmut Herber, *Hitlers Lagebesprechungen*,
Στουτγάρδη 1962, βλ. υποσημ. σελ. 66]

Στην Ελλάδα, τα αντίστοιχα κατά του άμαχου πληθυσμού διέπονται από την απόρρητη διαταγή WFST/org II, αριθ. 02958/43, της 8 Ιουλίου 1943, που ανακοινώνεται με την απόρρητη διαταγή αριθ. 034408/43 WFST/op. (E). Προέρχεται από το στρατηγό Κάιτελ και διευκρινίζει στην τρίτη παράγραφο:

«Σε ιδιαίτερα ύπουλες πράξεις των συμμοριτών και των βοηθών τους, οι διοικητές, βαθμού ισοδύναμου το λιγότερο προς του διοικητού μεραρχίας, εξουσιοδοτούνται να δίνουν προκαταρκτικές διαταγές (vorsorglich anzuordnen) να μη συλλαμβάνει ο στρατός αιχμαλώτους, και όλα τα άτομα που συλλαμβάνονται στην περιοχή των μαχών να τουφεκίζονται.

Σε έλλειψη ρητών διαταγών, οι επί του πεδίου διοικητές ενεργούν προς αυτήν την έννοια με δική τους ευθύνη».

Φόρος τιμής από Βρετανό πράκτορα⁵

Στις επαρχίες, οι ναζήδες εφαρμόζουν εκατό τοις εκατό αυτές τις οδηγίες. Στωικά, οι Έλληνες χωρικοί των περιοχών που ελέγχονται από τους αντάρτες υπομένουν τις χειρότερες ωμότητες χωρίς να βαρυνγκωθούν. Το ίδιο δεν διαμαρτύρονται ποτέ κι όταν τα αντάρτικα αποσπάσματα, που διευθύνονται από τους Βρετανούς, ενεργούν σαμποτάζ, που κάνουν να ξεσπά η λύσσα των κατακτητών στα γύρω χωριά.

«Τα σαμποτάζ ήταν συναρπαστικά κι εύκολα στην εκτέλεσή τους», σημειώνει ο Τζων Μάλγκαν, «αλλά, για να 'μαστε γι' αυτά περήφανοι θα έπρεπε να είμαστε αναίσθητοι στα τρομερά αντίποινα που ξεσπούσαν πάνω στον άμαχο πληθυσμό». [J. Mulgan, *Report on Experience*, Λονδίνο 1947, σελ. 114. Κατά τον Capell, ο Τζων Μάλγκαν και η μονάδα των ανταρτών του ΕΛΑΣ εκτροχίασαν 25 τραίνα στη Θεσσαλία (Capell, *Simiomata*, σελ. 60)].

Για να υποστηρίξει αυτή την ομολογία, ο Μάλγκαν αναφέρει ένα μικρό περιστατικό που αγγίζει το υπέροχο και που συνιστά το μεγαλύτερο φόρο τιμής που απότισε ποτέ ένας Βρετανός πράκτορας στις πατριωτικές αρετές των απλών Ελλήνων χωρικών:

«Η Καϊτσα (ή Μακρουράχη, στην επαρχία της Καρδίτσας) –αναφέρει ο Τζων Μάλγκαν– είχε πυρποληθεί δύο φορές από τους Ιταλούς, το καλοκαίρι του 1943 και το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου. Παιδιά και άρρωστοι είχαν επιζήσει, το χειμώνα, μέσα σε καλύβες που είχαν φτιάξει απάνω από το χωριό. Όταν μπήκε ζήτημα να δράσουν για μία ακόμα φορά οι Βρετανοί στην περιοχή, το καλοκαίρι του 1944, οι χωρικοί έστειλαν σ' αυτούς μια μικρή πρεσβεία, μ' επικεφαλής τον παπά του χωριού. Η πρεσβεία δε ζήτησε να μη γίνει το σαμποτάζ, αλλά να έχει τη σπουδαιότητα που ν' ανταποκρίνεται στα βέβαια αντίποινα που θα επέφερε»

⁵ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 34.

Νουμπάχερ: Αμφισβητεί τις ωμότητες⁶

Πάνω στη βάση ενός καινούργιου ορισμού του «χωριού ανταρτών» (χωριού όπου οι χωρικοί αγωνίζονται με το όπλο στο χέρι), ο Νουμπάχερ ζητεί, το Μάη του 1944, οι Γερμανοί υπεύθυνοι μιας «αιματηρής ενέργειας» κατά του χωριού Κλεισούρα (στη βόρεια Ελλάδα) να παραπεμφθούν στα δικαστήρια. Μ' αυτή την ευκαιρία, στέλνει στο γερμανικό Γενικό Στρατηγείο το ακόλουθο τηλεγράφημα:

«Οι πολιτικές συνέπειες αυτών των περιπτώσεων είναι καταστρεπτικές. Είναι καθαρή τρέλα να σφάζουν νεογέννητα, παιδιά, γυναίκες και γέρους για το μόνο λόγο πως κόκκινοι συμμορίτες, βαριά οπλισμένοι, μπήκαν με τη βία, για μια νύχτα, στα σπίτια τους και σκότωσαν κοντά στο χωριό δυο Γερμανούς στρατιώτες... Το λαμπρό αποτέλεσμα απ' αυτή την ανδρεία πράξη είναι πως πεθαίνουν νεογέννητα, αλλά οι αντάρτες μένουν ζωντανοί και θα εξακολουθούν να εγκαθίστανται, με τη δύναμη των αυτόματων όπλων τους, στα ανυπεράσπιστα χωριά. Προκύπτει έτσι πως είναι πιο εύκολο να τουφεκίζει κανείς ανυπεράσπιστες γυναίκες, παιδιά και γέρους, παρά να καταδιώκει με πνεύμα ανδρείας εκδικητικότητας μια ένοπλη συμμορία και να την εξοντώνει ως τον τελευταίο άνδρα. Η εφαρμογή παρόμοιων μεθόδων δεν μπορεί παρά να συνεπιφέρει τη διάλυση του ηθικού στις αληθινές περιοχές μάχης».

Πραγματικά, όπως σημειώνει η τελική Αναφορά της Στρατιωτικής Διοίκησης στην Ελλάδα, ο στρατός άσκησε τα αντίποινά του, χωρίς να λάβει υπόψη του τον «κανονισμό» και αρνήθηκε πάντα να κάνει αναφορές σχετικά με τη φύση και το μέγεθος αυτών των αντιποίνων.

Χάρη στο πιο πάνω τηλεγράφημα, και σε μερικά άλλα του ίδιου είδους, ο Νουμπάχερ έσωσε το κεφάλι του. Όταν, μετά τον πόλεμο, θα δικαστεί στη Γιουγκοσλαβία σαν εγκληματίας πολέμου, το γιουγκοσλαβικό κατηγορητήριο θ' αναγνωρίσει πως ο Νουμπάχερ αγωνίστηκε κατά της πολιτικής των αντιποίνων και των μαζικών εκτελέσεων. Θα καταδικαστεί μόνον σε 20 ετών καταναγκαστικά έργα και θα μπορέσει, λόγω της καλής διαγωγής του, να ξαναγυρίσει στη Γερμανία το 1952.

⁶ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 43.

Εκτελέσεις⁷

Την Πρωτομαγιά του 1944, οι Γερμανοί κρατούν το λόγο τους. Διακόσιοι κρατούμενοι στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου καταδικάζονται να τουφεκιστούν. Όλοι είναι στελέχη και αγωνιστές κομμουνιστές που είχαν εξοριστεί από τον Μεταξά στην Ακροναυπλία και είχαν παραδοθεί στους κατακτητές στην αρχή της Κατοχής.

Ενώ οδηγούνται στο τόπο του μαρτυρίου, πετούν, από τα φορτηγά αυτοκίνητα που τους μεταφέρουν, σημειώματα φτιαγμένα βιαστικά, όπου έχουν γράψει τον τελευταίο τους αποχαιρετισμό.

«Αγαπημένη μου γυναικούλα κι αγαπητά μου παιδιά, όλοι οι συγγενείς και φίλοι. Σας στέλνω τα τελευταία μου θερμά φιλήματα, που με τη φωτιά τους θα φυτρώσουν το δέντρο της Λευτεριάς. Τα παιδιά να τελειώσουν το σχολειό. Να είστε υπερήφανοι...».

«Αγαπημένοι μου, ο θάνατός μου δεν θα πρέπει να σας λυπήσει, αλλά να σας ασπλώσει πιο πολύ για την πάλη που διεξάγετε. Σφίξτε την καρδιά σας και βγειτε παλικάρια απ' τη νέα αυτή δοκιμασία. Έτσι θα μας τιμήσετε καλύτερα. Όταν ο άνθρωπος δίνει τη ζωή του για ανώτερα ιδανικά, δεν πεθαίνει ποτέ»

«Καλύτερα να πεθαίνει κανείς στον αγώνα για τη λευτεριά, παρά να ζει σκλάβος» κ.λπ.

Πολλά είναι τα σημειώματα που μαζεύτηκαν ευλαβικά στο δρόμο και περιέχουν τον τελευταίο αποχαιρετισμό των μελλοθάνατων.

Στο σκοπευτήριο της Καισαριανής, οι κρατούμενοι διατάσσονται σε σειρές από είκοσι. Τα καμιόνια περιμένουν για να παραλάβουν τα πτώματα. Οι πρώτοι είκοσι προχωρούν αντίκρου στο εκτελεστικό απόσπασμα. Ο αξιωματικός που το διοικεί καλεί το διερμηνέα, το θρυλικό Ναπολέοντα Σουκατζίδη, σύντροφο των μελλοθάνατων από την Ακροναυπλία.

– Ρώτησέ τους αν έχουν τίποτα να δηλώσουν.

⁷ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 184-185.

Ο διερμηνέας μεταφράζει. Αντί για άλλη απάντηση, οι κρατούμενοι φωνάζουν:

– Ζήτω η Ελλάδα! Ζήτω η Λευτεριά!

– Τίποτ' άλλο;

– Όχι! Τίποτ' άλλο.

Ακούγεται μια διαταγή. Είκοσι κρατούμενοι θερίζονται μεμιάς.

– Η δεύτερη εικοσάδα να προχωρήσει, μεταφράζει ο διερμηνέας.

Ύστερα, με δάκρυα στα μάτια, γυρίζει στους συντρόφους του και τους λέει με μαλακή φωνή:

– Σύντροφοι, σας διατάζουν να τους φορτώσετε στ' αυτοκίνητα που είν' εδώ.

Οι άντρες σκύβουν στους τουφεκισμένους, που δεν έχουν δεχτεί χαριστική βολή και που μερικοί παλεύουν ακόμα με το θάνατο, σπαρταρώντας. Γονατίζουν, ανασηκώνουν τα κεφάλια, τους χαιδεύουν, ύστερα μεταφέρουν τα κορμιά μ' άπειρη προφύλαξη –σαν να σήκωναν αρρώστους– στα βρώμικα καμιόνια, που μυρίζουν σαρδέλα. Τους αποθέτουν μαλακά, τους κοιτάζουν μια τελευταία φορά κι ύστερα με σίγουρο βήμα, με ψηλά το κεφάλι, παίρνουν τη θέση τους αντίκρου στα πολυβόλα.

– Κάτω η τυραννία! Ζήτω η Δημοκρατία! φωνάζουν πριν θεριστούν κι αυτοί με τη σειρά τους.

Με την ακρίβεια σκηνοθεσίας, η ίδια μακάβρια αγγαρεία εκτελείται κάθε φορά, πριν από κάθε εκτέλεση.

Η τελευταία εικοσάδα στέκει αντίκρου στο θάνατο και, μαζί της ο διερμηνέας Ναπολέον Σουκατζίδης. Τρία χρόνια τώρα ο άνθρωπος αυτός έχει προσφέρει στους συγκρατούμενούς του ανεκτίμητες υπηρεσίες, βοηθώντας τους σ' όλες τις επαφές τους με τους δεσμοφύλακες. Τώρα τους ακολουθεί στο πεπρωμένο τους.

Την τελευταία στιγμή, ένας από τους δημίους –από μια άξαφνη και παράξενη «επιείκεια» απέναντι σ' έναν άνθρωπο που συχνά είχε μιλήσει μαζί του στη δική

του γλώσσα– του προτείνει, για να τον σώσει, να τουφεκίσει κάποιον άλλο στη θέση του. Αλλά ο Σουκατζίδης αρνιέται.

– Αυτή η θέση είναι δική μου. Δεν δέχομαι ούτε τη χάρη σας, ούτε το θάνατο ενός άλλου. Είμαι Έλληνας!

Ένας από τους Γερμανούς αξιωματικούς τού απλώνει τότε το χέρι σαν γι' αποχαιρετισμό. Ο Σουκατζίδης αγνοεί τη χειρονομία. Θα τουφεκιστεί με τους είκοσι τελευταίους.

Το εκτελεστικό απόσπασμα θ' ανεβάσει τα τελευταία πτώματα στα φορητά αυτοκίνητα κι η μακάβρια πομπή θα πάρει το δρόμο για το νεκροταφείο...

Δίστομο⁸

[...] Στις 10.06.44 Γερμανοί γκεσταπίτες και Ες Ες έγδυσαν τους κρατούμενους των φυλακών Λιβαδειάς (ρούχα εξωτερικά) και μεταμφιέστηκαν σε μαυραγορίτες –εν συνόλω δύο αυτοκίνητα ελληνικά– και με σοφέρ δύο Λειβαδίτες, που τους επιστράτεψαν αναγκαστικά. Σημειωτέον ότι ορισμένοι μεταμφιέστηκαν και σε μαυραγορίτες. Τα δύο αυτά αυτοκίνητα προπορευόμενα με ακολουθία γερμανικών με στρατό ξεκίνησαν προς την κατεύθυνση Λιβαδειάς-Διστόμου. Φτάνοντας στην τοποθεσία «Κορακόλιθος» τουφέκισαν έναν αγρότη με την οικογένειά του (6 άτομα) και σκότωσαν τα δύο του ζώα. Προχωρώντας σκότωναν κάθε αγρότη, διαβάτη κ.λπ. – έτσι εν συνόλω σκότωσαν περίπου 25 έως 30 άτομα και έπειτα πήγαν στο Δίστομο. Εκεί ζήτησαν αβγά, κρασί κ.λπ. από το χωριό και ρώτησαν τον παπά αν βρίσκονταν αντάρτες στο χωριό ή αν πέρασαν. Ο παπάς απάντησε ότι δεν είδε τίποτε. Τα δύο αυτοκίνητα με τους μασκαρεμένους ξεκίνησαν για το Στείρι. Εκεί βρισκόταν ένας λόχος του III/34 και τους υποδέχτηκε με ομοβροντία πυροβόλων και όλμων, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν όλοι οι Γερμανοί πλην δύο και ενός σοφέρ Λειβαδίτη, και να καούν τα αυτοκίνητά τους. Στο μεταξύ, τα 18 αυτοκίνητα με τους Γερμανούς που εξακολουθούσαν να μένουν στο Δίστομο ξεκίνησαν για το Στείρι σε βοήθεια των δικών τους. Οι αντάρτες άνοιξαν πολύωρη μάχη και με αυτούς και έπειτα συμπύχθηκαν.

⁸ Ως άνω, Τόμος Β', σελ. 188-189.

Οι απώλειες των Γερμανών ανέρχονται σε 80 περίπου, εξ ων περί τους 50 νεκρούς. Μεταξύ τους κι ένας αρχιγχεσταπίτης ονόματι Τεό.

Μετά τη μάχη, οι Γερμανοί γύρισαν στο Δίστομο. Στο Στείρι δεν πάτησαν πόδι. Στη Δίστομο άρχισαν σφαγή. Σκότωσαν αδιάκριτα γέρους, μωρά εξαμηνίτικα, γριές, τα παιδιά του σχολείου (όλα στην αίθουσα του σχολείου) κι αυτόν τον παπά.

Βρέθηκαν όλες σχεδόν οι νέες γυναίκες σχισμένες με ξίφος ή μαχαίρι από τα γεννητικά τους όργανα μέχρι το στήθος, βρέθηκαν γυναίκες με κομμένους τους μαστούς, ξεκοιλιασμένες με τα παιδιά στην αγκαλιά τους, βρέθηκαν μικρά παιδιά σφαγμένα και ξεκοιλιασμένα και τα έντερα περασμένα στο λαϊμό. Του παπά του κόψαν το κεφάλι και το είχαν πεταμένο μακριά από το πτώμα του.

Ο απολογισμός αυτού του σαδιστικού αφηνιασμού είναι 296 νεκροί, χωρίς να υπολογιστούν οι πολυάριθμοι πληγωμένοι κι οι λίγοι κάτοικοι που έχασαν τα λογικά τους.

Αλλά, για τρεις μέρες ακόμα, η σφαγή εξακολουθεί σ' ολόκληρη την περιοχή. Οι κατακτητές δεν επιτρέπουν παρά στις 13 Ιουνίου στους γιατρούς και στα μέλη του Ερυθρού Σταυρού να μπουν στο χωριό και να βοηθήσουν τους τραυματίες που ζουν ακόμα. Και μόνο τότε μπορούν να θαφτούν οι νεκροί.

Ο πληθυσμός είναι γεμάτος φρίκη κι έχει μανιάσει. Παρά την παρουσία της γερμανικής φρουράς, οι κάτοικοι της Λιβαδειάς κατεβαίνουν σε διαδήλωση και διαμαρτύρονται στο μητροπολίτη της Λιβαδειάς και στους αντιπροσώπους του Ερυθρού Σταυρού. Η σφαγή του Διστόμου προκαλεί τόσο θόρυβο, ώστε ακόμα κι απεσταλμένοι του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού έρχονται να ερευνήσουν επιτόπου. Αλίμονο! Ούτε η έρευνά τους ούτε η γενική απεργία που κηρύχτηκε στη Λιβαδειά μπορούν να αναστήσουν τόσους αθώους νεκρούς!

8. Ληστοσυμμορίες

I

«Ντεσπεράντος»¹

[...] Άλλοι κινούνται από πατριωτική έξαρση και τη μνησικακία που γεννά το πληγωμένο τους φιλότιμο, άλλοι από καθαρά εγωιστική αντίδραση αυτοάμυνας. Οι τελευταίοι αυτοί θα επιβληθούν απέναντι στον κατακτητή με τη γενναιότητά τους και την τέλεια γνώση που έχουν του τόπου, αλλά δεν θα διστάσουν να ζήσουν μ' αρπαγές, σε βάρος των συμπατριωτών τους. Αυτοί οι «ντεσπεράντος» δεν διαθέτουν –ή όχι ακόμα– πολιτική συνείδηση. Η αναφορά τους στους «κλέφτες» του πολέμου της Εθνικής Ανεξαρτησίας παραμένει διαφορούμενη. Οι κλέφτες, όπως δηλώνει και η ονομασία τους, ήταν όπως και οι «χαϊντούκοι» των άλλων βαλκανικών χωρών ή όπως οι «μαφιόζοι» της Σικελίας: «ληστές τιμής». Αυτοί οι άνθρωποι, με τις κάποτε βάνανυες μεθόδους, είναι πιο πολύ «ελεύθεροι αγωνιστές» παρά «αγωνιστές της ελευθερίας». Απέναντι σε τρίτους –τακτικές Αρχές, δυνάμεις κατοχής κ.λπ.– ο λαός θα τους αναγνωρίσει σα δικούς του, θα τους καλύψει με το «νόμο της σιωπής» και θα τους δώσει την ενεργητική του υποστήριξη. Ωστόσο, το όνομα ή η επωνυμία τους δεν θα είχε καμία δικαιολογία αν, από καιρό σε καιρό, τα όρια ανάμεσα στο «ληστή τιμής» και στο σκέτο ληστή δεν αποκαλύπτονταν αρκετά συγκεχυμένα.

Στο χωριό του Δημητρίου² οι πραγματικοί αντάρτες δεν θα βγουν στο βουνό παρά

¹ Αντρέα Κέδρου, *Η ελληνική αντίσταση 1940-44*, Ε' έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Τόμος Α', Αθήνα 2004, σελ. 157-158.

² ΣΕ: Αγόριανη Παρνασσίδας.

ύστερα από τους «ληστές τιμής». Θα το κάνουν όταν το ΕΑΜ θα νοιώσει αρκετά ισχυρό για να υποστηρίξει τη δράση τους. Μία από τις πρώτες δουλειές τους θα είναι –κι εδώ, όπως και σε πολλές άλλες περιοχές– να αφομοιώσουν, συχνά με μακρόπνοη πολιτική δουλειά, αυτούς τους χωρίς αρχές «κλέφτες», αλλά και να ξεκαθαρίσουν τα βουνά απ’ όλες τις συμμαορίες των αδιόρθωτων, που κινδυνεύουν να υποσκάψουν την εμπιστοσύνη του λαού στα κινήματα αντίστασης.

Μια από τις αναπόφευκτες ειρωνείες, που αφθονούν στην ελληνική Αντίσταση, ήταν οι πρώτοι Βρετανοί στρατιωτικοί που έπεσαν κρυφά μ’ αλεξίπτωτα στο αντάρτικο, να μη συναντήσουν από την πρώτη στιγμή αληθινούς αντάρτες, αλλά την ομάδα κάποιου Καραλίβανου, προσώπου γραφικού όσο και άξεστου, που μόνο αργότερα η Αντίσταση τον έκανε πραγματικό αντάρτη. Δεν είναι απίθανο αυτή η άτυχη πρώτη επαφή να συνέβαλε, σ’ ορισμένο μέτρο, ώστε να δώσει στους Βρετανούς μια ιδέα για τους Έλληνες αντάρτες που δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα, αλλά, πιο πολύ, στις εικόνες που είχε αποκομίσει ο Εντμόν Αμπού από το ταξίδι του στην Ελλάδα τον περασμένο αιώνα.

Σκληρός τιμωρός³

[...] Πολύ πρόσφατα η ΚΕ του ΚΚΕ είχε λάβει μια αναφορά για τον τρόπο που (είν’ αλήθεια πως έλλειπε ο Άρης) οι άντρες του είχαν ασκήσει έργο τιμωρού στο Μαυρολιθάρι, ένα χωριό της Ρούμελης. Σ’ αυτή την περιοχή, οι πρώτοι αντάρτες είναι άτομα τόσο αμφίβολου ποιού όσο είχαν σταθεί, στις αρχές, ο Καραλίβανος κι οι δικοί του. Αλλά ενώ οι τελευταίοι αυτοί εξελίσσονταν προς την καλή πλευρά και γίνονταν, με τον κάθε μήνα που περνούσε, όλο και πιο συνειδητοί και όλο και πιο πειθαρχημένοι μαχητές, οι Μαυρολιθαριώτες, που ανήκαν στην οικογένεια Αγουρίδη, είχαν εξαχρειωθεί, σε σημείο που να καταστούν πραγματικοί ληστές. Έκλεβαν, τρομοκρατούσαν τους γείτονές τους και είχαν αποβεί για το χωριό πραγματική μάστιγα, που έπρεπε ασφαλώς να εξουδετερωθεί. Αλλά ο τρόπος που οι σύντροφοι του Άρη ανέλαβαν και εκτέλεσαν αυτό το έργο [ο Τζαβάρας, αρχηγός της συμμαορίας, η γυναίκα του Όλγα και 3 ή 4 άλλα μέλη της οικογένειας Αγουρίδη στραγγαλίστηκαν. (Ιστορία της Εθνικής Αντιστάσεως, σελ. 159)] ήταν ασυμβίβαστος με τις αρχές του ΚΚΕ και του ΕΑΜ και έμελλε να προκαλέσει

³ Ως άνω, σελ. 254.

στους κατοίκους του Μαυρολιθαριού, και για καιρό, αληθινή αλλεργία προς την Αντίσταση.

Ο Σιάντος, όπως και ο Ιωαννίδης, ο Γληνός, ο Ρούσσοσ, ο Σίμος, η Χρύσα, ο Ζέβγος, ο Τζήμας, ο Παρτσάλιδης και τ' άλλα μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ, διατηρούσαν ακόμα στο σώμα τους τα σημάδια από τα βασανιστήρια που είχαν υποστεί στα μπουντρούμια του Μεταξά (ο Σιάντος διατηρούσε απ' αυτά τα βασανιστήρια μια ελαφριά παράλυση των φαλάγγων). Οι δοκιμασίες είχαν σκληρύνει την αδιαλλαξία αυτών των ανθρώπων, αλλά δεν είχαν αφαιρέσει τίποτα, το αντίθετο μάλιστα, από το βασικό πουριτανισμό τους. Ήταν δογματιστές, βέβαια, αφοσιω-μένοι με σώμα και ψυχή στην υπόθεση που υπεράσπιζαν, αλλά καθόλου αιμο-χαρείς. Όλοι εκείνοι που γνώρισαν από κοντά τον Σιάντο, ιδιαίτερα, τους αρέσει να υπογραμμίζουν τη βαθιά ανθρωπιά που διαφαινόταν κάτω από το τραχύ πετσό αυτού του ανθρώπου, που τον έπαιρναν πια τα γερατεία. Κι αυτό σημαίνει πως το επεισόδιο του Μαυρολιθαριού, όπως και μερικά άλλα που απαρτίζανε το φάκελο του Άρη Βελουχιώτη, πρέπει να είχαν εξοργίσει τους κομμουνιστές ηγέτες και να συζητήθηκαν με λόγια που καθόλου δεν θα άρεσαν στον ενδιαφερόμενο (*Ιστορία της Εθνικής Αντιστάσεως*, σελ. 159).

Αλλά οι διαλεκτικοί αυτοί—ήταν αυτό η δύναμη μαζί και η αδυναμία τους—ήξεραν και να θυσιάζουν τα λίγα για να σώσουν τα πολλά. Κι ο Άρης διέθετε, για την άμυνά του, στέρεα επιχειρήματα: Χίλια τουφέκια, που η δράση τους άρχιζε να πιέζει βαριά τον εχθρό και που η ύπαρξή τους η ίδια χρωσιόταν, σ' ένα μεγάλο μέρος, στην απίστευτη ενεργητικότητά του [φαίνεται πως μ' αυτή την ευκαιρία ο Βελουχιώτης «αποκαταστάθηκε» ως μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος (Λάγδα, τόμ. 2, σελ. 300)].

II

Ληστές⁴

Στις κορυφές της Γκιόνας ανθούν δυο τρεις ληστοομάδες, με κυριότερη των Καραλιβαναίων. Είναι στο βουνό από το καλοκαίρι του 1941 και ούτε οι

⁴ Διονύση Χαριτόπουλου, *Άρης ο αρχηγός των άτακτων*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 83 κ.επ.

Ο Άρης έφιππος

χωροφύλακες κατορθώνουν να τους συλλάβουν ούτε οι αντιστασιακές οργανώσεις να τους κερδίσουν. Έχουν το δικό τους μπαϊράκι. Τους Καρραλιβαναίους κάπως έδειξε να τους συγκινεί η συνάντηση με τον Γιώργο Χουλιάρα στη στάνη του εξαδέλφου του Νίκου Χουλιάρα. Τότε που γύρναγε μόνος στα χωριά για την προετοιμασία του αντάρτικου.

Τη συνάντηση περιγράφει ο ίδιος:

«Τα πρόβατα σιγά σιγά πάνε βόσκοντας κατά το μαντρί.

Από μακριά τα αρνιά, που ήταν κλεισμένα στο μαντρί, κατάλαβαν πως έρχονται οι μανάδες τους κι άρχισαν να βελάζουν, ενώ οι προβατίνες που τ' άκουγαν σήκωσαν το κεφάλι και πάνε γρήγορα, σχεδόν τρέχοντας, κοντά στα παιδιά τους.

Κοντεύαμε στο μαντρί. Έρχεται κοντά μου ο Νίκος και μου λέει:

– Περπάτα ίσια και μην κοιτάς πέρα δώθε. Αυτοί ήρθαν και είναι κρυμμένοι εκεί μπροστά μας, αριστερά, πίσω από τη μεγάλη κοτρώνα.

– Καλά, του λέω, και τα σκυλιά;

– Άσ' τα σκυλιά, μου λέει εκείνος. Τα καταφέρνουν αυτοί, τους γνωρίζουν γιατί τα ταΐζουν.

Στο μαντρί ο Νίκος άνοιξε την αμπάρα, όρμησαν έξω τ' αρνάκια· για κάμποση ώρα γινότανε χαλασμός από τρεξίματα, πατήματα και βελάσματα, μέχρι που να βρει το καθένα τη μάνα του, να κολλήσει σα βεντούζα στο βυζί της και μετά ησυχία.

Μετά ο Νίκος άρμεξε τις προβατίνες, άναψε φωτιά, βάλανε απάνω το καζάνι με το γάλα, έπλυνε τις τσαντίλες κι όλο κάτι έφτιαχνε πέρα δώθε, γύρω στο μαντρί, λες και κάτι να περίμενε.

– Καλά, του λέω, πού 'ναι αυτού, γιατί δεν έρχονται;

– Θα 'ρθουν, μ' απάντησε, όταν είναι η ώρα τους.

– Δηλαδή, έχουν δική τους ώρα; του ξανάπα.

– Ναι, μου λέει, πρέπει να πέσει η νύχτα, τόσο, έτσι την ώρα που θα κινούνται μέσ' στη λάκα, απ' την κοτρώνα που είναι κρυμμένοι μέχρι την καλύβα, να μην μπορεί ανθρώπινο μάτι να διακρίνει τίποτα, ό,τι και να γίνεται μέσα σ' αυτή. Εσύ τώρα ετοιμάσου, πήγαινε κατούρα να 'σαι έτοιμος, γιατί όταν θα μπορούμε μέσα στην καλύβα, δεν θα ξαναβγείς μέχρι να μας πάρει η μέρα.

Έτσι συμμαζέψε κι αυτός ό,τι ήταν να βάλει μέσα: ξύλα για τη φωτιά, νερό, γάλα και μπήκαμε στην καλύβα.

Σε λίγο ήρθαν κι αυτοί.

Ήταν δύο. Αμέσως μόλις πάτησαν μέσα και μας χαιρέτησαν, ο Νίκος είπε, τονίζοντας μια μια τις λέξεις:

– Από δω, ο ξάδερφός μου, κι ανέφερε τ' όνομα και το επίθετο. Έχει γεννηθεί στο Καστέλι, αλλά μένει στη Λαμία.

Κι αμέσως πρόστισε:

– Τώρα τον κνηγάνε κι αυτόν οι χωροφύλακες και οι Ιταλοί και ήρθε εδώ να κρυφτεί κάμποσες μέρες.

Τους είδα όρθιους, μέσα στο φως που 'δινε ο λαμπρός της φωτιάς, στη μέση της καλύβας, όση ώρα κράτησαν οι γνωριμίες.

Κοντός, γεμάτος και μελαχρινός ήταν ο ένας. Αυτός ήταν ο Δήμος Καραλίβανος. Ψηλότερος, πιο αδύνατος και ξανθός, ήταν ο άλλος. Αυτός ήταν ο Θεοχάρης Πολύχρονος. Είχαν κι οι δυο στο πρόσωπο μερικές τούφες δω και κει, τρίχες που έμοιαζαν σα γένια, αραιότερα ο ένας απ' τον άλλον.

Κι οι δυο φορούσαν σκούφιες στο κεφάλι και στις πλάτες είχαν ανάρριχτα ριγμένες από μια στρατιωτική χλαίνη. Στον ώμο, κάτω από τη χλαίνη είχαν κρεμασμένη από μια αραβίδα με την κνήμη τον κατήφορο

και κρατούσαν από μια γκλίτσα στο χέρι. Από μέσα φορούσαν ντουλαμάδες, όπως οι εύζωνοι, αλλά σε πολύ σκούρο χρώμα. Χακί στρατιωτικές κυλότες και τσαρούχια στα ποδάρια.

Είχαν στο στήθος σταυρωτές φυσιγγιοθήκες και στη μέση ήταν ζωσμένοι από μια στρατιωτική ζωστήρα, που απ' την αριστερή μεριά κρέμονταν από 'να μαχαίρι μέσα σε θ'κάρι, ντυμένο με λαμαρίνα με πολλά κεντίδια. Κι απ' τη δεξιά, είχαν εφαρμοσμένο από ένα πιστόλι.

Δυο-τρεις σειρές αλυσίδες κρέμονταν μπροστά στο στήθος τους, από την κουμπότρυπα του ντουλαμά, κάτω από το λαιμό τους, μέχρι το τσεπάκι αριστερά, που 'χαν μέσα το ρολόι. Αυτά ήταν όλα κι όλα τα τσαμπράζια τους. Ούτε πολλά ούτε φανταχτερά που είδα να 'χουν άλλοι, σαν κι αυτούς που γνώρισα αργότερα.

Μετά τις συστάσεις, εκείνοι ρώτησαν γιατί με κνηγάνε, κι εγώ άρχισα να εξηγώ. Ο Νίκος στο μεταξύ, μέσα σ' ένα κούτλα, έτριψε ψωμί, έριξε και γάλα και έφαγαν εκείνοι. Το ίδιο, μέσα σ' ένα μικρό καρδάρι, φάγαμε κι εμείς. Εγώ έλεγα και μετά το φαϊ, αυτοί άκουγαν, χωρίς να μιλάνε. Μόνο κατσιλαφιάζονταν από κάνα θόρυβο που κάναν πότε-πότε τα πρόβατα, όταν ανακατεύονταν από δίπλα, στο μαντρί.

Η ώρα περνούσε και σε κάποια στιγμή, ο ένας απ' τους δύο είπε και κάπως διακριτικά, ας γείρουμε τώρα και συνεχίζουμε την κουβέντα.

Σηκώθηκαν όρθιοι, τράβηξαν και έφεραν μπροστά τα ταγάρια τους, χωρίς να τα ξεκρεμάσουν απ' το λαιμό. Έριξαν τις γλαίνες από πάνω τους στα μακριά, έτσι που όταν έπεσαν, η μια φτερούγα έγινε στρώμα και η άλλη σκέπασμα. Ρίζωσαν καλά-καλά και οι δυο την πλάτη τους στον τοίχο της καλύβας και ταίριασαν τα ταγάρια τους κάτω απ' το κεφάλι για προσκέφαλο. Μετά μάζεψαν τα γόνατα, έβαλαν τις αραβίδες ανάμεσα στα σκέλια και τις έπιαναν με το 'να χέρι, ενώ ο ένας απ' τους δυο με τ' άλλο χέρι έπιανε τη λαβή του μαχαιριού του.

Αναρωτήθηκα να μ' ακούνε κι αν πρέπει να συνεχίσω ή όχι.

Μ' άκουγαν όμως, γιατί όταν μιλούσα για τα παιδιά που πεθαίνουν κάθε

μέρα από την πείνα και τα δεινά που τραβάει ο κόσμος απ' τους κατακτητές και τους προδότες, τη στιγμή που άλλοι πλουτίζουν, έβριζαν. Ενώ, όταν εξηγούσα τι είναι το ΕΑΜ, από ποιους απαρτίζεται και ότι σκοπό έχει να ενώσει όλους τους Έλληνες, ανεξάρτητα από ό,τι έκανε ο ένας στον άλλον στο παρελθόν, και ν' αγωνιστούν όλοι μαζί, να λευτερώ-σουν την Ελλάδα και να ζούνε καλά όλοι οι Έλληνες, έδειξαν ενδιαφέρον.

Ρώτησαν:

– Στ' αλήθεια μπορεί να γίνουν αυτά που λες;

Τώρα βρήκα την ευκαιρία να λέω μέχρι που είπαν, αν έτσι είναι, τότε μαζί σου είμαστε κι εμείς, αν μας χρειαστείς, τον τρόπο τον ξέρεις τώρα, είπαν εκείνοι.

Το πρωί όταν ξύπνησα είχαν φύγει χωρίς να τους πάρω είδηση (Χουλιάρας: Αναμνήσεις).

Προσχωρούν στον ΕΛΑΣ⁵

Στην πλατεία της Κουκουβίστας (Καλοσκοπής) έκπληκτοι οι κάτοικοι του χωριού παρακολουθούν τους φοβερούς Καραλιβαναίους, τον Δήμο, τον Θεοχάρη, τον Μπάφα, τον Λούκα, τον Φυσέκη, τον Σαράντη, τον Κασούτα, να ορκίζονται με παπά και με σημαία. Και σαν να μην ήταν αρκετό αυτό, ακούνε το θηρίο τον Δήμο Καραλίβανο να τους ζητάει συγνώμη και να υπόσχεται ότι δεν πρόκειται να αδικήσει ξανά κανέναν.

Πλάι τους ο Άρης παρακολουθεί μειδιών.

Αυτοί οι τρομεροί πολεμιστές ανήκουν πια στον ΕΛΑΣ και όχι μόνο θα τιμήσουν τον όρκο τους, αλλά θα αποδειχτούν τιμή για το στρατό που κατετάγησαν. Ο μόνιμος υπολοχαγός και συμπολεμιστής τους Γιώργος Κασίμπας θα γράψει συνεπαρμένος:

⁵ Ως άνω, σελ. 85-87.

«Δασωτά πουρνάρια τα μαλλιά, σπιθαμές τα γενιομούστακα, γεμάτοι άγρια μεγαλοπρέπεια. Αϊτοί. Κείνος ο Καραλίβανος έτοιμος για πέταμα. Πρώτη μου φορά έβλεπα άνθρωπο να περπατάει χωρίς να αγγίζει τη γης. Ασπίτης το μάτι του. Κάθε εκατό χρόνια τα δάσα με τα στοιχειά σκαρώνουν μέσ' τη νύχτα από έναν Καραλίβανο, για να τον καμαρώσουν».

Ο Δήμος Καραλίβανος ή Φτεροδήμος, από τη Σεγδίτσα της Γκιόνας, ήταν κατάδικος στις φυλακές Κασσάνδρας. Με τη γερμανική εισβολή οργανώνει στάση, δραπετεύει και φεύγει για τα γνώριμα λημέρια του. Ένας άτυχος δεσμοφύλακας των φυλακών Λάρισας, που πέφτει στο δρόμο του, του ξυπνάει άσχημες μνήμες.

– Μου πήρε το μπιτόνι με το λάδι, μου πήρε και τα παπούτσια μου, ακόμη και με ματσούκωσε κιόλας, έλεγε ο δεσμοφύλακας παραπονούμενος.

Τα αποσπάσματα της Χωροφυλακής τον κυνηγούν χωρίς αποτέλεσμα. Και ο ίδιος είναι πολύ επιφυλακτικός με όσους προσπαθούν να τον εντάξουν σε αντιστασιακές οργανώσεις, όπως με το δραστήριο Αθηναίο δικηγόρο Σεφεριάδη⁶ που έχει εγκατασταθεί στην Κουκουβίστα και ενεργεί για λογαριασμό των Άγγλων, ή με τον τοπικό αντιπρόσωπο του ΕΑΜ δικηγόρο Φώτη Τσίγκα. Δεν λέει όχι, αφού πρόκειται για την πατρίδα, αλλά δεν λέει και ναι.

Θα χρειαστεί να του μιλήσει ο Άρης χωρίς περιστροφές. Ναι, για την πατρίδα, ναι, για την ελευθερία, αλλά τον στριμώνχει κιόλα.

– Ντουφέκια έχετε, ντουφέκια έχουμε, κι όποιον πάρει ο χάρος, του ξεκαθάρισε.

Παρόλο που είναι «αξιωματικός», κάτι πάνω του έπεισε τον Καραλίβανο και κάνανε «τόκα». Ίσως το ίδιο που έπεισε τον Μπελή, όταν τη στιγμή της δικής του προσχώρησης στον ΕΛΑΣ είχε πει του αρχηγού ότι μοιάζει περισσότερο με «διευθυντή μηχανοστασίου». Ίσως είναι πάλι αυτή η παράξενη γοητεία που εκπέμπει και αφοπλίζει τους συνομιλητές του. «Όσοι γνώρισαν προσωπικά τον Άρη μιλούσαν πάντοτε με κάποιο δέος για την παράξενη δύναμη που φαινότανε να εκτινάσσεται από το βλέμμα του» (Πατατζής).

⁶ Ο Αλέξανδρος Σεφεριάδης, εξάδελφος του ποιητή Γιώργου Σεφέρη, ήταν ένας ακούρατος πατριώτης με μεγάλη και αθόρυβη προσφορά στην Αντίσταση. Μετά την απελευθέρωση, απογοητευμένος από τις ελληνικές εξελίξεις, θα αποσυρθεί και θα ζήσει το ίδιο αθόρυβα στο Λονδίνο έως το τέλος του.

Ο Δήμος, όπως κι ο Θεοχάρης, κατετάγησαν στον ΕΛΑΣ με τις γυναίκες τους. Είναι οι πρώτες γυναίκες αντάρτισσες του ΕΛΑΣ. Μόνο που οι δύο συγκεκριμένες δεν «γνώριζαν» κανέναν για ανώτερο πέρα από τον άνδρα τους.

Ο Θεοχάρης Πολύχρονος, ανιψιός του Καραλίβανου, υπηρετούσε τη θητεία του στο Σχηματάρι. Με τη διάλυση του στρατού πήρε μια αραβίδα και όσα φυσίγγια μπορούσε και γύρισε στο χωριό του. Ενώθηκε με το θείο του και βγήκαν μαζί στο κλαρί. Αυτός ο ασυγκράτητος άνδρας δεν μπορούσε στη μάχη να μείνει για πολύ στο ταμπούρι του. Κάποια στιγμή δεν άντεχε. Παράταγε το τουφέκι, τράβαγε ένα φοβερό γαταγάνι που έσερνε μαζί του και χυνότανε καταπάνω στους αποσβολωμένους Γερμανούς, ενώ η καπετάνισσα τον ακολουθούσε επιπλήττοντάς τον άγρια:

– Που πάς, σκύλε, θα σε φάνε τα σκυλιά.

Η σφαίρα, όμως, που σταμάτησε τις προσωπικές επελάσεις του Θεοχάρη δεν ήταν γερμανική. Ήταν αγγλική.

Ο νεαρός Γιώργος Φυσέκης, ένα συνεσταλμένο χωριατόπαιδο, είχε ενωθεί πρόσφατα με τους άλλους. Θα αποδειχτεί σύντομα εξίσου άφοβος και ικανός πολεμιστής, θα γίνει αργότερα ο σαλπικτής των μαυροσκούφηδων και τη δική του ζωή θα σταματήσει μια ελληνική σφαίρα, πολύ μακριά από τα βουνά που γεννήθηκε. Οι Θύμιος Μπάφας, Κώστας Σαράντης, Γ. Κασούτας και Λούκας ή Πλιατσικολούκας (Λουκάς Τζίντζιρας) δεν έγιναν καπετάνιοι, όπως οι δύο πρώτοι. Παρέμειναν μοναχικοί, μα πάντα φοβεροί πολεμιστές και πολύτιμοι οδηγοί τμημάτων.

Μια άλλη σκληρή ομάδα ληστών στη Γκιόνα που δηλώνουν ότι προσχωρούν στον ΕΛΑΣ είναι οι Αγουριδαίοι και ακόμα ένα συνονθύλευμα φυγόδικων με τον Τζιβάρα, τον Βλαχοθανάση και τέσσερις πέντε άλλους. Αυτοί όλοι έχουν εξασφαλισμένη την περιφρόνηση των Καραλιβαναίων για την αρπακτικότητά τους και την εξαιρετική καχύποπτη ματιά του Άρη.

Και επειδή τα συμβόλαια υπογράφονται από την πρώτη στιγμή, η σύμπραξη του αρχηγού με αυτούς δεν θα καταλήξει καλά.

9. Η μάχη της σοδειάς

I

Ο εχθρός αρπάζει τη συγκομιδή¹

[...] Έξω από το πολύ σημαντικό θέμα του ηθικού του άμαχου πληθυσμού, από το οποίο εξαρτιόνταν τα κινήματα αντίστασης, το πρόβλημα της τροφοδοσίας των ανταρτών για ένα ακόμα χειμώνα ήταν πολύ σοβαρό, δεδομένου μάλιστα ότι ο εχθρός είχε αποφασίσει ν' αρπάξει όλη την ελληνική συγκομιδή, μόλις θα συγκομίστρωνόταν, και να μην αφήσει στους χωριάτες παρά τη μόλις αναγκαία για την επιβίωσή τους ποσότητα σταριού – κι αυτό μονάχα στις περιοχές που «συμπεριφέρονταν» καλά. Με τον τρόπο αυτό έλπιζε ν' αποκλείσει τους αντάρτες και τον άμαχο πληθυσμό των ανταρτοκρατούμενων περιοχών.

Προσπασία της σοδειάς

¹ Endy Meyers, *Η ελληνική περιπέλεια, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 226.

II

Οργάνωση αυτοάμυνας²

[...] Αργότερα βέβαια όταν η αντίσταση οργανώθηκε, η αυτοάμυνα πέρασε σε άλλη κλίμακα και από το χωριό ανέβηκε και συμπεριέλαβε ολόκληρες περιοχές. Η «μάχη της σοδειάς» στη Θεσσαλία είναι η πιο χαρακτηριστική περίπτωση.

Η αυτοάμυνα των κατοίκων του χωριού, όπως λειτούργησε στο πρώτο διάστημα, αυτοάμυνα και χωρίς καθοδήγηση από κανένα κέντρο, αποδεικνύει τη δυναμικότητα αντίδρασης του ελληνικού λαού, καθώς και την από κοινού αντιμετώπιση του κινδύνου, τη συλλογικότητα και την ενότητα δράσης των δυνάμεών του. Ο καθένας είχε έγνοια για τον άλλον κι όλοι μαζί αντιμετώπιζαν τις δυσκολίες που δημιουργούσε η σκλαβιά.

III

Ο ΕΛΑΣ δεν αφήνει τον εχθρό ν' αρπάξει τη σοδειά³

Από τον Ιούνιο, μια αδιάκοπη μάχη νέας μορφής ξετυλίγεται σ' όλη την έκταση της «γόνιμης» Ελλάδας, δηλαδή στις περιοχές που παράγουν σιτάρι και καλαμπόκι. Οι Γερμανοί και η Κυβέρνηση των συνεργατών βάζουν σ' ενέργεια τα πάντα για ν' αρπάξουν την καινούργια σοδειά. Σκοπός τους είναι, μαζί, να εφοδιάσουν τα στρατεύματα Κατοχής, που η επιμελητεία τους όλο και περισσότερο απογυμνώνεται, και να στερήσουν τους αντάρτες από μέσα διατροφής που θα τους βοηθούσαν να κρατήσουν έναν καινούργιο «χειμώνα» στα απόρθητα λημέρια τους.

² Μανώλη Γλέζου, *Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, τόμος Α', σελ. 687.

³ Αντρέα Κέδρου, *Η ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Ε' έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Τόμος Β', σελ. 187.

Η μάχη της σοδειάς

Αντίθετα, ο ΕΛΑΣ δεν εννοεί ν' αφήσει τον εχθρό να επωφεληθεί από τη σοδειά. Και μπορεί να υπολογίζει στην αλληλεγγύη των χωρικών, που ξέρουν πως, έτσι ή αλλιώς, θ' αποστερηθούν το προϊόν της δουλειάς τους. Έτσι, παντού, μικροί σχηματισμοί ανταρτών παρουσιάζονται στους ελληνικούς «σιτοβολώνες», συχνά σε μέρη πολύ ξέμακρα από τις θέσεις τους. Στηριγμένοι σε «εφεδρικούς», δηλαδή χωρικούς όχι κανονικά ενταγμένους στις μαχόμενες μονάδες, οι σχηματισμοί αυτοί διαμφισβητούν σκληρά στις γερμανικές φρουρές μαζί τη σοδειά και τις γεωργικές μηχανές (ιδιαίτερα τις αλωνιστικές). Πλήθος αφιμαχίες προκαλούνται έτσι, ειδικά στην ομαλή και γόνιμη περιοχή που απλώνεται ανάμεσα στη Λάρισα και τα Φάρσαλα. Για να καλύψουν τη μεγάλη απόσταση που τους χωρίζει από τα φιλικά και προστατευτικά βουνά, οι αντάρτες χρησιμοποιούν το ιππικό και ιδιαίτερα ευκίνητες μονάδες. Το πιο μεγάλο τους πρόβλημα είναι η προφύλαξη των πληγωμένων. Με τη βοήθεια του πληθυσμού, κινητά υγειονομικά συνεργεία παρέχουν τις πρώτες βοήθειες στους πληγωμένους που τους επιτρέπουν ν' αντέξουν, καλά ή κακά, το ταξίδι ως τα νοσοκομεία του αντάρτικου, που κρατά, καμιά φορά, και δύο μέρες. Όταν η περιοχή δεν απειλείται άμεσα από την

παρουσία γερμανικών στρατευμάτων, οι αντάρτες –με το τουφέκι ή το αυτόματο πάντα κοντά τους– μεταβάλλονται προσωρινά σε αγρότες και βοηθούν στη συγκομιδή.

Τα ίδια γερμανικά ανακοινωθέντα το αναγνωρίζουν: Σε αυτή τη «μάχη της σοδειάς» νικητής βγαίνει ο ΕΛΑΣ. Εξαιρετικά σημαντικές ποσότητες από στάρι, καλαμπόκι, κι άλλα δημητριακά μεταφέρονται στο αντάρτικο, παρά την αντίθεση των κατακτητών και των συνεργατών τους. Πραγματικά, ο ΕΛΑΣ έζησε απ' αυτά τα αποθέματα ως την «αποστράτευσή» του, που θα γίνει την 1η του Μάρτη του 1945.

Στις 3 Ιουνίου, η 1η ίλη ιππικού του ΕΛΑΣ, δίνει πολλές μάχες με τους Γερμανούς στην περιοχή των Φαρσάλων. Την άλλη μέρα, το 1/38 σύνταγμα τρέπει σε φυγή μερικές εκατοντάδες Γερμανούς, που ζητούν να επιτάξουν την αλωνιστική μηχανή του χωριού. Ο ΕΛΑΣ ασφαρίζει σε σίγουρο μέρος όχι μόνο την πολύτιμη αγροτική μηχανή, αλλά και ένα κοπάδι προβάτων από 2.500 κεφάλια. Ακόμα, απελευθερώνει τους χωρικούς που είχε συλλάβει για ομήρους ο κατακτητής. Οι Γερμανοί χάνουν σ' αυτή την περίπτωση 60 άντρες κι ο ΕΛΑΣ 10 μαχητές. Δεν πρόκειται παρά για μεμονωμένα παραδείγματα από τις αμέτρητες συμπλοκές που εγγράφονται στο πλαίσιο αυτής της «μάχης της σοδειάς».

10. Είχε νόημα η Εθνική Αντίσταση;

I

Νίκη κατά του φασιστοναζισμού¹

Η περίοδος αυτή είναι η σημαντικότερη για τη χώρα μας μετά τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821-28. Γιατί, αν νικούσε ο φασιστοναζιστικός άξονας, εκτός που θα έριχνε την ανθρωπότητα σε ένα νέο, ασύγκριτα πιο βάρβαρο Μεσαίωνα (π.χ. στο Μεσαίωνα, δεν είχαμε ολοκαυτώματα), η χώρα μας θα αφανιζόταν: η Θράκη και η Ανατολική Μακεδονία είχαν προσαρτηθεί κιόλας στη Βουλγαρία – που θα επεξέτεινε τις προσαρτήσεις με στόχο και τη Θεσσαλονίκη. Τα Ιόνια νησιά τα είχε κάνει προσάρτηση η Ιταλία, που προετοίμαζε και τμήματα της Ηπείρου. Ήδη έδινε εξουσίες στους Τσάμηδες της Θεσπρωτίας και τους παρακινούσε για ανεξαρτησία. Στην Πίνδο με τον απατεώνα Διαμάντη δημιούργησε την «Ανεξάρτητη Δημοκρατία» –ονόμαζε τους κουτσόβλαχους–γνήσιους Έλληνες– «perdi fratelli», χαμένα αδέρφια, απόγονους δήθεν Ρωμαίων στρατιωτών. Σε όλη τη Θεσσαλία δημιούργησε τον ΕΑΣΑΔ (Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης, με ηγέτη τον Διαμάντη και διάδοχο τον Τάκης Μακεδών), που τον ξεπάστρεψε ο ΕΛΑΣ. Φυσικά δεν μιλάμε για τα Δωδεκάνησα, που ήδη τα κατείχε η Ιταλία. Κάποια νησιά του Αιγαίου, την Αν. Θράκη θα παίρνανε οι Τούρκοι, ίσως και την Κύπρο (αν ο πόλεμος έγερνε

¹ Δημήτρη Κυριαζή, 1940-1950 Η δεκαετία που συγκλόνισε τη χώρα, Πόλεμος – Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος.

υπέρ του Άξονα, σιγουρότατα η Τουρκία θα έβγαινε στον πόλεμο ως σύμμαχός του). Το υπόλοιπο κομμάτι που θα απόμενε ελεύθερο, αν ποτέ φεύγανε τα ναζιστικά στρατεύματα (ο Χίτλερ διαλαλούσε πως η Γερμανία θα κυριαρχούσε στον κόσμο για χίλια χρόνια) θα προοριζόταν και θα περιοριζόταν σε λαχανόκηπο των κατακτητών – το διαλαλούσαν...

Μερικές αξιολογήσεις και κρίσεις²

Ο στρατηγός Ντε Γκολ στις 28.10.42 κατά την επέτειο του αγώνα 40-41 έλεγε:

«Ο αγών της Ελλάδος και τα κατορθώματά της δημιουργούν γι' αυτήν αναμφισβήτητα δικαιώματα, μετά τον πόλεμο...»

[...] Ο αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, το 1944, διακήρυξε επισήμως ότι:

«Ποτέ δεν θα λησμονήσουμε τις αδικίες που έχουν διαπραχθεί σε βάρος της Ελλάδος, όταν έλθει η ημέρα τα κρίσεως»

[...] Ο ραδιοφωνικός σταθμός της Μόσχας, στις 27.04.1942, διακήρυττε:

«Έλληνες, σας ευγνωμονούμε. Και πλησιάζει ο καιρός που σε συνεργασία με τους Άγγλους θα σας πληρώσουμε για τη θυσία, με μια Ελλάδα, που θα κυριαρχεί στη Μεσόγειο».

Ενώ σε άλλο μήνυμά τους τόνιζαν:

«Έλληνες επολεμήσατε άοπλοι εναντίον πανόπλων και νικήσατε. Μικροί εναντίον μεγάλων και επικρατήσατε. Δεν είναι δυνατόν να γίνει αλλιώς, γιατί είσθε Έλληνες. Εκερδίσαμε χρόνο για να αμυνθούμε... Σαν Ρώσοι και σαν άνθρωποι σας ευγνωμονούμε».

Ο Στάλιν διακήρυξε ότι η αποτυχία της ρωσικής εκστρατείας οφείλεται στην ηρωική αντίσταση της Ελλάδας, η οποία για δεύτερη φορά υπήρξε ο προμαχώνας του ευρωπαϊκού πολιτισμού κατά της σύγχρονης μηχανοκινήτης βαρβαρότητας.

² Ως άνω, σελ. 55-57.

II

Επέτειος 28 Οκτωβρίου 1942³

Οι εκδηλώσεις για την 28η Οκτωβρίου υπήρξαν τόσο σημαντικές, ώστε ξεπέρασαν τα όρια του ελλαδικού χώρου. Από το βράδυ της 28ης Οκτωβρίου 1942 και τις επόμενες ημέρες οι ραδιοφωνικοί σταθμοί του Ελεύθερου Κόσμου μετέδιδαν στις εκπομπές τους τη σχετική ειδησεογραφία και εξεδήλωναν το θαυμασμό τους στον ελληνικό λαό για τον υπέροχο αγώνα του και για τη συνεισφορά του στο συμμαχικό αγώνα.

Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ απηύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό, όπου, ανάμεσα στα άλλα, τόνιζε:

«Επέρασεν ακόμη ένα έτος κατά τη διάρκεια του οποίου οι επιδρομότες εις την Ελλάδα απειριράθησαν διά της κτηνώδους βίας και της πείνης, να δαμάσουν τη φλόγα της ελληνικής ανεξαρτησίας. Αλλ' απέτυχαν. Και το θάρρος και το ηθικό σας εις τας αντιξόους περιστάσεις παραμένουν μία ζωηρά έμπνευσις δι' όλους τους Ηνωμένους λαούς».

Παρόμοιο διάγγελμα απηύθυνε και ο υπουργός Εξωτερικών της Αγγλίας Άντονι Ήντεν, τονίζοντας ότι:

«Το αδάμαστον φρόνημά σας αποτελεί έμπνευσιν δι' ημάς».

Το ίδιο ετόνισε και ο Αυστραλός υπουργός για τη Μέση Ανατολή Κέϋζυ, λέγοντας:

«Γνωρίζω καλά τι γίνεται εις τας Αθήνας και πώς ανθίστασθε εις τους επιδρομείς».

³ Μανώλη Γλέζου, *Εθνική Αντίσταση 1940-45*, Τόμος Α', σελ. 635.

III

Πρώτη μέρα⁴, «Η διάσκεψη⁵ αρχίζει»

[...] Αλλά επειδή ενδεχομένως ο πρωθυπουργός της χώρας να μη συγκινήθηκε τόσο υπερβολικά από αυτά τα μικροεπεισόδια, που τα προκάλεσαν μερικά παρορμητικά και απερίσκεπτα άτομα, παρακαλώ το φίλο αναγνώστη, να μου επιτρέψει να παραθέσω εδώ μια ψυχρή στατιστική εικόνα από το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ: θα πω, λοιπόν, εδώ, ότι στον ελληνικό χώρο ήταν, στην περίοδο της Αντίστασης, καθηλωμένες 11 γερμανικές μεραρχίες, μεταξύ των οποίων οι επίλεκτες SS Endelweiß, 101 Polizei, ορεινών κυνηγών, και η Adolf Hitler.

Από τις 11 αυτές γερμανικές μεραρχίες, αν αφαιρέσουμε τις τέσσερις που απαιτούνταν για τη φρούρηση των βόρειων συνόρων και του συμπλέγματος των νήσων, οι υπόλοιπες 7 χρησιμοποιούνταν στον ελλαδικό χώρο για την αντιμετώπιση του ΕΛΑΣ. Είναι λοιπόν αυτονόητο ότι ο ΕΛΑΣ όχι μόνον χτυπούσε αδιάκοπα και σταθερά τον εχθρό, αλλά βοήθησε σημαντικά και το συμμαχικό αγώνα, κρατώντας καθηλωμένες στην Ελλάδα άλλες 7 γερμανικές μεραρχίες, που διαφορετικά θα τις είχε ο συμμαχικός στρατός απέναντί του στο μέτωπο. Ο ΕΛΑΣ εκτελούσε με επιτυχία όλες τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που διάτασσε το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής (σαμποτάζ, διακοπές καίριων συγκοινωνιών κ.λπ.).

Η μεγάλη και η αποφασιστική αυτή συμβολή του ΕΛΑΣ στο συμμαχικό αγώνα είναι αδιαμφισβήτητη, επικυρωμένη από τις πιο υπεύθυνες στρατιωτικές προσωπικότητες των συμμάχων και καταχωρημένη σε προηγούμενα κεφάλαια αυτής της ιστορίας.

Οι απώλειες του εχθρού, από στοιχεία του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, υπολογίζονται παρακάτω:

⁴ Λευτέρη Σκαμπαρίνα, *Ο υπασπιστής του στρατηγού Σαράφη θυμάται και γράφει*, Εκδόσεις: Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σελ. 128.

⁵ ΣΕ Ο λόγος για τη διάσκεψη Λιβάνου.

	Νεκροί	Τραυματίες	Αιχμάλωτοι
Γερμανοί	16.062	6.504	1.878
Βούλγαροι	1.305	1.037	2.230
Ιταλοί	1.988	753	1.073
σύνολο	19.355	8.294	5.181

Σ' αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι απώλειες από την αρχή ως τη συγκρότηση του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ (19.05.1943), καθώς και το μεγαλύτερο μέρος των απωλειών στις περιοχές της Α. Μακεδονίας, της Θράκης, της Πελοποννήσου και όλες οι απώλειες της Κρήτης.

IV

Αποτροπή πολιτικής επιστράτευσης⁶

[...] Χωρίς καθόλου να φοβηθούν, εκείνοι συνεχίζουν την απεργία τους ως τις 10 του Μάρτη, οπότε και σ' αυτό το σημείο η Κυβέρνηση κουίσλινγκ υποχρεώνεται να κάνει καθησυχαστικές δηλώσεις.

Ο ελληνικός λαός αναπνέει. Χάρη στην ασύγκριτη μαχητικότητά του και το πνεύμα του αυτοθυσίας, κέρδισε αποφασιστική νίκη: Είναι υπόδουλος, αλλά τουλάχιστον δεν θα γίνει σκλάβος. Περισσότερο ακόμα: Αδάμαστος, έδειξε στον εχθρό πως η ηθική ενέργεια μπορεί να κατισχύσει τα όπλα. Στο εξής, οι κατακτητές –κλεισμένοι στα καταλύματα και στους στρατώνες τους– θα εγκαταλείψουν όχι μόνο ολόκληρες περιοχές της χώρας, που θ' αποβούν λίγο λίγο η «Ελεύθερη Ελλάδα», αλλά και στις εξωτερικές συνοικίες της Αθήνας, που θα περάσουν ολότελα κάτω από τον έλεγχο της Αντίστασης. Γρήγορα, δε θα τολμούν πια να διακινδυνέψουν σ' αυτά τα «κόκκινα κάστρα» παρά για σύντομες τιμωρητικές εκστρατείες, παρασκευασμένες με λεπτομέρεια σαν

⁶ Αντρέα Κέδρου, *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Ε' έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Τόμος Α', σελ. 247-248.

αληθινές πολεμικές επιχειρήσεις και με υποστήριξη αομάτων μάχης και σημαντικών ένοπλων δυνάμεων.

Για την ώρα, εκείνος που πληρώνει τα σπασμένα είναι ο Λογοθετόπουλος. Στις 6 του Απριλίου, τον αντικαθιστούν στην αρχηγία της Κυβέρνησης με τον Ι. Ράλλη, που η μυστική γερμανική αναφορά Ia Bg. B αρ. 16206/43 σκιτσάρει έτσι το πορτραίτο του:

«Πρώην ηγέτης του Λαϊκού Κόμματος. Αντικομμουνιστής από πεποίθηση. Μέθυσος. Θεωρείται άνθρωπος εμπιστοσύνης του Πάγκαλου, που είναι άνθρωπος των Άγγλων».

Οι Γερμανοί δεν είχαν άλλη εκλογή; Ή ορισμένες μυστικές υπηρεσίες, που πάντα προβαδίζουν απ' το «πρόγραμμα», διάλεξαν επίτηδες έναν άνθρωπο που να μπορεί να έχει, έστω και με το ενδιάμεσο ενός άλλου, την εμπιστοσύνη των Βρετανών; Μυστικές συμπαιγνίες, ορισμένα γεγονότα στις παραμονές της Απελευθέρωσης κι η σχετική ατιμωρησία του Ράλλη και των συνεργατών του μετά την Απελευθέρωση, στηρίζουν, ως ένα σημείο, αυτή την τελευταία υπόθεση. Όπως και να 'χει ο Ράλλης θα είναι ένας αντίπαλος τόσο επιδέξιος όσο κι αμεύλικτος της αριστερής Αντίστασης, κι ο οργανωτής των απαίσιας μνήμης των «Ταγμάτων Ασφαλείας».

Θα είναι ακόμα στη θέση του όταν, στις 24 Αυγούστου 1944, ο Χίτλερ, που βρίσκεται σε απελπιστική κατάσταση, θα ζητήσει να του στείλουν βιαστικά 150.000 Έλληνες εργάτες για τις ανάγκες της πολεμικής του βιομηχανίας που καταρρέει. Κι αυτή τη φορά, η κατατρόπωση των ναζιζών θα είναι ολοσχερής. Μια γενική απεργία και αιματηρές συγκρούσεις, προπαντός στα «κόκκινα κάστρα» της Αθήνας, θα υπερισχύσουν απέναντι σ' αυτή την απαίτηση.

Όπως λακωνικά σημειώνει η «Τελική αναφορά της Στρατιωτικής Διοίκησης στην Ελλάδα», που συντάχθηκε πριν από την αποχώρηση των τελευταίων ναζιστικών στρατευμάτων:

«Η απόπειρα να εισαχθεί η καταναγκαστική εργασία στην Ελλάδα υπήρξε αποτυχία».

Αλυσίδα σαμποτάζ⁷

[...] Τα περιλαμβρα αυτά κατορθώματα, από τα οποία αναφέραμε μερικά παραδείγματα, είναι τόσο σημαντικά σε αποτέλεσμα, ώστε ο στρατηγός της αεροπορίας Σπάλιντελ, Γερμανός διοικητής Νότιας Ελλάδας, σημειώνει στην απόρρητη αναφορά του Ia Br. B. αρ. 16.206/43 της 19ης του Απριλίου 1943, ανάμεσα σ' άλλα:

«Η δραστηριότητα των συμμοριών ξεχείλισε, με ξαφνικό τρόπο, στη γερμανική ζώνη κατοχής. Οι αντάρτες εμφανίστηκαν ακόμα και στα κοντινά και μακρινά προάστια της Αθήνας. Η νευρική έξαψη των γερμανών σιδηροδρομικών είχε φτάσει στο έσχατο όριο από την τέλεια έλλειψη ιταλικής υπεράσπισης. Πολλές ατμομηχανές είχαν πάθει βλάβες. Η τηλεφωνική σύνδεση Αθήνας-Θεσσαλονίκης είναι από τους προτιμημένους στόχους των συμμοριών. Σύμφωνα με την ειδική διαταγή της 7ης του Απριλίου 1943, τα στρατεύματά μας δεν έχουν την άδεια να κυκλοφορούν πέρα από την Ελευσίνα παρά σε φάλαγγες με πάνω από 5 καμιόνια, εφοδιασμένα μ' ένοπλους στρατιώτες.

Η δραστηριότητα των συμμοριών έχει καταστεί εξαιρετικά επικίνδυνη. Στην Κεντρική Ελλάδα, μόνο μερικές πόλεις, όπως η Λάρισα, η Λαμία και η Θήβα μπορούν να θεωρηθούν σαν ιταλικές βάσεις. Οι Ιταλοί δεν μπορούν να μετακινηθούν ακόμα και στην άμεση κοντινή περιοχή αυτών των πόλεων, παρά με ισχυρές δυνάμεις. Για την ώρα είναι ανίκανοι να οργανώσουν μια επιχείρηση, έστω και με μικρές προοπτικές, εναντίον των συμμοριών.

Η δραστηριότητα των συμμοριών εκθέτει εξαιρετικά σοβαρά τον ανεφοδιασμό στη γερμανική ζώνη. Κιόλας τα παράπονα των στρατιωτών κατά της ανεπαρκούς τροφοδοσίας πολλαπλασιάζονται. Πρέπει να υπολογίζουμε και σ' άλλα σαμποτάζ στη σιδηροδρομική γραμμή Αθήνας-Θεσσαλονίκης, πράγμα που θα καταστήσει οξύτερη την κρίση του ανεφοδιασμού...

Υπογραφή: Σπάλιντελ

⁷ Ως άνω, σελ. 291-292.

11. Οι κατακτητές για την ελληνική αντίσταση

I

Συνέντευξη Άλμπερτ Σπέερ¹

Ο Άλμπερτ Σπέερ ήταν υπουργός Πολεμικής Βιομηχανίας του Χίτλερ και προσωπικός του αρχιτέκτονας. Ο ίδιος κατασκεύασε τα γιγαντιαία οικοδομήματα στο Βερολίνο, όπως και τη νέα καγκελαρία, όπου οι πελώριες αίθουσές της αντικατόπτριζαν τη μεγαλομανία του δικτάτορα. Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε το 1976 στην Χαϊδελβέργη, μετά την εικοσαετή φυλάκισή του από το συμμαχικό δικαστήριο της Νυρεμβέργης.

Οι ευρύτερες συνέπειες της ελληνικής αντίστασης

Ερώτηση: Ποια ήταν η αντίδραση στο Βερολίνο μετά τις 28 Οκτωβρίου του '40, όταν διαπιστώθηκε ότι οι Έλληνες όχι μόνον δεν υπέκυψαν στο Ιταλικό τελεσίγραφο, αλλ' αντιστάθηκαν ενεργητικά και σε λίγες μέρες άρχισαν να προελαύνουν στο αλβανικό έδαφος;

¹ Απόσπασμα από τη συνέντευξη του Άλμπερτ Σπέερ στον Βάσο Μαθιόπουλο. *Επτά απόρρητες εκθέσεις του Γερμανικού Επιτελείου του Χίτλερ*. Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 (ΕΔΙΑ).

Σπέερ: Κι εγώ προσωπικά κι όλοι οι αξιωματούχοι του Γ' Ράιχ μείναμε έκπληκτοι απ' το γεγονός ότι σε μια περιοχή που δεν την φανταζόταν κανείς, στα Βαλκάνια, παρουσιάστηκε το φαινόμενο αυτό της αντιστάσεως των Ελλήνων. Προσπαθούσαμε να βρούμε μία αιτία για την απροσδόκητη αυτή στροφή προς όφελος των αντιπάλων του Άξονος. Συχνά μας απασχολούσε αυτή η εξαίρεση στον μέχρι τότε κανόνα της πορείας του πολέμου. Ο Χίτλερ νόμιζε πως είχε βρει την ερμηνεία του φαινομένου αυτού. Στηριζόμενος στις ρατσιστικές θεωρίες του, μας έλεγε κομπάζοντας ότι η ηρωική αντίσταση των Ελλήνων οφειλόταν στο γεγονός ότι οι σημερινοί Έλληνες είναι απόγονοι των Δωριέων, οι οποίοι, κατά τον Χίτλερ, ήταν Άρειοι και ινδογερμανική φυλή. Πρόσθεσε δε ότι υπήρχε ινδογερμανικό αίμα στις φλέβες των Ελλήνων και ότι οι Δωριείς ήταν οι θεμελιωτές του δικού μας πολιτισμού.

Ανεξάρτητα απ' τη ερμηνεία αυτή, δεδομένο είναι ότι το Βερολίνο, καταλήφθηκε από θαυμασμό για την ελληνική στάση. Και το αίσθημα αυτό, απ' ό,τι θυμάμαι, προσδιορίστηκε από το γεγονός ότι τόσο ο Χίτλερ όσο και οι στρατιωτικοί της Βέρμαχτ δεν δυσαρεστήθηκαν, ούτε δυσανασχέτησαν, όπως θα ήταν φυσικό, από την αντίσταση των Ελλήνων. Αλλά ο ηρωικός τους αγώνα το Φθινόπωρο του '40, εκτιμήθηκε γενικά σαν τέτοιος μεταξύ των αξιωματούχων του καθεστώτος.

Ερώτηση: Από εκείνη την περίοδο του Ελληνοϊταλικού πολέμου, υπάρχει κανένα γεγονός ιδιαίτερο, που έχει μείνει στη μνήμη σας;

Σπέερ: Θα ήθελα να αναφέρω μία τέτοια περίπτωση, που θυμάμαι ότι αναμείχθηκα προσωπικά. Πρόκειται για τον τότε Έλληνα πρεσβευτή στο Βερολίνο Ραγκαβή, τον οποίο γνώριζε πολύ καλά η γυναίκα του Μπραϊκερ. Όταν εξερχόγη ο πόλεμος μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδος στις 6 Απριλίου 1941, πληροφορηθήκαμε ότι ο Ραγκαβής και τα μέλη της ελληνικής πρεσβείας είχαν μεταφερθεί σ' έναν πύργο στη Νότια Γερμανία και είχαν τεθεί υπό περιορισμό. Με την κα Μπραϊκερ πήγαμε στον Χίτλερ κι επιμείναμε για την απελευθέρωσή τους κι όπως θυμάμαι τελικά τους επετράπη να πάνε στην Ελβετία. (Σημ. Ο Ραγκαβής ήταν θαυμαστής του Χίτλερ και διαδραμάτισε αξιοθρήνητο ρόλο σαν πρεσβευτής τους κρίσιμους μήνες πριν από την κήρυξη του πολέμου της Γερμανίας κατά της Ελλάδος. Ο δε αδελφός του έγινε κατοχικός υπουργός).

Ερώτηση: Απ' ό,τι γνωρίζατε τότε, ως έμπιστος του Χίτλερ, υπήρχε σχέδιό του βαλκανικής εκστρατείας πριν από την επίθεση του Μουσολίνι κατά της Ελλάδος;

Σπέερ: Εάν δεν είχε γίνει η επίθεση του Μουσολίνι κατά της Ελλάδος, δεν επρόκειτο, κατά τη γνώμη μου, να υπάρξει γερμανική βαλκανική εκστρατεία στον Β' παγκόσμιο πόλεμο, γιατί όπως γνωρίζω τέτοιο σχέδιο δεν προϋπήρχε. Θυμάμαι πόσο ο ίδιος ο Χίτλερ ήταν έξαλλος και αγανακτισμένος για την επίθεση του Μουσολίνι κατά της Ελλάδος, για την οποία δεν τον είχε προηγουμένως ενημερώσει, ούτε συμβουλευθεί και δεν του είχε ανακοινώσει τις προθέσεις του.

Πολύ περισσότερο όμως απογοητεύτηκε, γιατί ο πόλεμος του Μουσολίνι στην Αλβανία, απέδειξε σ' όλο τον κόσμο τις οργανωτικές αδυναμίες του Ιταλού συμμάχου του. Και η οργανική αυτή αδυναμία, είχε επίπτωση πολιτική, διπλωματική και στρατιωτική στην ίδια τη Γερμανία. Μέχρι τότε γινόταν λόγος για την ιταλική υπεροπλία και μαχητική ικανότητα σε αριθμό μεραρχιών, μηχανοκινήτων και αεροπλάνων και ξαφνικά, απ' τη μια στιγμή στην άλλη, όλα αυτά χάρις στους Έλληνες, αποδείχτηκαν χωρίς στρατιωτική αξία.

Ερώτηση: Πιστεύετε εσείς, ότι θα ήτανε άλλη η εξέλιξη του πολέμου στη Ρωσία αν οι Έλληνες δεν είχαν καθυστερήσει τους Γερμανούς με τη μάχη της Κρήτης;

Σπέερ: Ασφαλέστατα. Ο σκληρός Ρωσικός χειμώνας επηρέασε δυσμενώς και η κατά πέντε εβδομάδες καθυστέρηση της επιθέσεως κατά της Σοβιετικής Ενώσεως, που επήλθε απ' τη βαλκανική εκστρατεία, υπήρξε αποφασιστική. Πιστεύω ότι θα ήταν άλλη η πορεία του πολέμου με τη Ρωσία αν οι επιθέσεις είχαν αρχίσει στις προβλεπόμενες από τα πρώτα σχέδια ημερομηνίες. Θα ήθελα όμως να προσθέσω ότι κι ένας άλλος παράγοντας έπαιξε σπουδαίο ρόλο: Οι τρομερές απώλειες, που υπέστησαν οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές κατά τη μάχη της Κρήτης, απώλειες που δεν μπόρεσαν να αναπληρωθούν μέχρι το τέλος του πολέμου. Υπήρξε μοιραίο, γιατί το σώμα αυτό δεν μπόρεσε να χρησιμοποιηθεί σ' επιχειρήσεις στο ανατολικό μέτωπο, όπως θα συνέβαινε αν δεν είχε υποστεί τα πλήγματα από τη μάχη της Κρήτης.

Ερώτηση: Είναι γεγονός ότι ο Χίτλερ και οι επιτελείς του, πίστευαν ότι η επίθεση του Μουσολίνι και η σθεναρή ελληνική αντίσταση, ήταν γεγονότα που επηρέασαν την τροπή του πολέμου στο ανατολικό μέτωπο;

Σπέερ: Εδώ θεωρώ επιβεβλημένο να σας επαναλάβω για άλλη μία φορά ότι ο Χίτλερ μετά το 1942 στις διμερείς συζητήσεις μας, κάνοντας κατά κάποιον τρόπο απολογισμό της μέχρι τότε πορείας του πολέμου, τερμάτιζε πάγια τους συνήθως

μακροσκελείς του μονολόγους με το να αναθεματίζει το χάσιμο πολύτιμου χρόνου στην Ελλάδα.

Κι αυτό που τον είχε κυριολεκτικά εξαργιώσει τα τελευταία χρόνια ήταν ότι είχε συνειδητοποιήσει ότι όλη η στρατηγική σύλληψη που είχε διαμορφώσει ετοιμάζοντας τον πόλεμο κατά της Ρωσίας, εξουδετερώθηκε απ' τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο.

Δεν θα έκανε τη βαλκανική εκστρατεία αλλά, όπως μου έλεγε, κι όταν την έκανε, δυσφορούσε, γιατί υποχρεώθηκε να πολεμήσει για τους Ιταλούς, που προκάλεσαν αναστατώσεις, οι οποίες ενοχλούσαν την πορεία του πολέμου και που δεν θα υπήρχαν αν οι βαλκανικές χώρες έμεναν ουδέτερες. Όταν πια, την άνοιξη του 1945, το επερχόμενο τέλος τον είχε καταστήσει νευρικό, διαπίστωσα πόσο η ιστορία αυτή του πολέμου με την Ελλάδα τον ροκάνιζε κυριολεκτικά, γιατί απέδιδε την ήττα στη Ρωσία στο χάσιμο των κρίσιμων εβδομάδων του Μαΐου του 1941.

Μυστική αγγλο-αμερικανική συμφωνία με τον Χίτλερ για παράδοση της Ελλάδας στους Άγγλους

Ερώτηση: Υπάρχει κανένα γεγονός που αφορά την Ελλάδα, άσχετα από τη βαλκανική εκστρατεία, το οποίο κατά την αντίληψή σας, υπήρξε ιστορικά αξιοσημείωτο κατά τη διάρκεια του πολέμου;

Σπέερ: Είμαι αυτήκοος μάρτυς ενός γεγονότος που μας είχε προκαλέσει πολύ μεγάλη εντύπωση το φθινόπωρο του 1944.

Θυμάμαι συγκεκριμένα ότι ο στρατηγός Γιοντλ, ο αρχηγός του γερμανικού επιτελείου, ήρθε μια μέρα και με βρήκε και μου ανέφερε, ότι επήλθε μια συμφωνία σε ψηλό επίπεδο μεταξύ Αγγλίας και Γερμανίας, που αφορούσε την Ελλάδα. Η συμφωνία αυτή, πρωτοφανής μέχρι τότε, κι όπως γνωρίζω μοναδική σ' όλο το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αφορούσε, όπως μου είπε ο Γιοντλ, τουλάχιστον την εκκένωση απ' τα γερμανικά στρατεύματα της Ελλάδος, χωρίς βρετανική ενόχληση.

Η πληροφορία για το περίεργο αυτό «τζέντλεμεν αγκορίμεντ» μεταξύ Λονδίνου και Βερολίνου προκάλεσε σε όλους, όσους την έμαθαν, κατάπληξη. Και πράγματι οι Άγγλοι την ετήρησαν. Τα γερμανικά πολεμικά και μεταγωγικά, έμφορτα με στρατό απ' τα ελληνικά νησιά πέρασαν το φθινόπωρο του 1944 ανενόχλητα

μπροστά στα μάτια των Βρετανών κι ανάμεσα απ' τα βρετανικά υποβρύχια στο Αργαίο και στη Μεσόγειο.

Δύο Άγγλοι ιστορικοί, που έμαθαν ότι ε γνώριζα την πληροφορία αυτή, μου έγραψαν μεταπολεμικά και μου ζήτησαν συγκεκριμένες πληροφορίες. Μου ανέφεραν ότι από τα βρετανικά αρχεία δεν μπόρεσαν να διασταυρώσουν την πληροφορία αυτή. Θα ήθελα να προσθέσω ότι τη συμφωνία αυτή γνώριζε και ο Όβεν, όπως προκύπτει από το βιβλίο του. (Ο φον Όβεν που ήταν διευθυντής τύπου του Υπουργείου Προπαγάνδας, αναφέρει σε βιβλίο του που έγραψε μετά τον πόλεμο, ότι ο Γκαίμπελς είχε μετάσχει ο ίδιος στις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη της συμφωνίας αυτής. Επίσης γράφει υπό μορφήν ημερολογίου στο βιβλίο του, ότι ο Γκαίμπελς του διηγήθηκε την υπόθεση χωρίς να του πει το λόγο για τον οποίο ο Χίτλερ δέχτηκε, σ' αυτή την περίπτωση, να συνεννοηθεί με την Αγγλία).

Το τίμημα της συμφωνίας κατά τη δική μου γνώμη, ήταν να παραχωρηθεί η Θεσσαλονίκη από τους Γερμανούς στους Άγγλους, να μπορέσουν να την καταλάβουν αμαχητί και μ' αυτό τον τρόπο η Ελλάδα να περιέλθει στο δυτικό στρατόπεδο. Και βέβαια ο Χίτλερ θα διατηρούσε ανέπαφες τις δυνάμεις του που κατείχαν τον Ελληνικό χώρο.

Ο Χίτλερ, όπως θυμάμαι, απαγόρευσε ρητά να επαναληφθεί ανάλογη συμφωνία. Θα μπορούσε βέβαια να 'χε συμβεί και σ' άλλες περιπτώσεις, κι αυτό θα ήταν καλό, αλλά δυστυχώς δεν επαναλήφθηκε.

Ερώτηση: Ο ίδιος ο Χίτλερ συμφώνησε να γίνει η συμφωνία αυτή με την Αγγλία; Σε ποιο επίπεδο έγινε αυτή η μυστική διαπραγμάτευση, πού και ποιος είχε την πρωτοβουλία γι' αυτήν;

Σπέερ: Νομίζω ότι η συμφωνία πρέπει να έκλεισε στη Λισσαβόνα και το ποιος είχε την πρωτοβουλία πρώτος δεν ξέρω, αλλά πιστεύω, ότι δεν έγινε σε διπλωματικό επίπεδο αλλά πολύ ψηλότερο, ακριβώς για να μην υπάρξουν ακριτομύθιες. Οι Άγγλοι βέβαια δεν το δημοσιεύουν τώρα και αντιλαμβάνομαι το λόγο. Η συμφωνία αυτή που έκαναν με τον Χίτλερ ήταν βέβαια αντίθετη προς τα συμφέροντα των τότε συμμάχων τους. Και ως προς το σημείο αυτό, διατηρούν τα αρχεία τους απόρρητα. Ο Χίτλερ, όπως θυμάμαι, είχε συμφωνήσει πριν αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις να γίνει η Συμφωνία αυτή.

Ελληνικός Αντάρτικος Αγώνας

Ερώτηση: Πώς αντιμετωπίστηκε από το Χίτλερ και το Γενικό Στρατηγείο ο ελληνικός ανταρτικός αγώνας κατά τη διάρκεια της Κατοχής;

Σπέερ: Ο ελληνικός ανταρτικός αγώνας κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δημιουργούσε πολύπλευρα προβλήματα, όχι μόνο λόγω των σαμποτάζ και των ανατινάξεων, στη στρατιωτική ηγεσία της Γερμανίας. Επί παραδείγματι, σε ό,τι αφορούσε το δικό μου πεδίο: Τη βιομηχανική και πολεμική παραγωγή, είχε σοβαρές επιπτώσεις. Δεν μπορούσαμε λόγω των ανατινάξεων των γεφυρών και των σαμποτάζ στους δρόμους εκ μέρους των ανταρτών να μεταφέρουμε χαλκό απ' τα Βαλκάνια, που ήταν βασική πρώτη ύλη για τη διεξαγωγή του πολέμου. Δημιούργησε δε στο επιτελείο απελπιστική κατάσταση. Η απελπισία στην ανώτατη ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων, οφειλόταν στο γεγονός, ότι ενώ είχε λάβει όλα τα μέτρα που νόμιζε ότι ήταν ικανά να εξουδετερώσουν τους αντάρτες και χρησιμοποίησε τα πιο σκληρά αντίποινα εναντίον τους, το ανταρτικό κίνημα φούντωνε κι απλωνόταν σε σημείο που δεν μπορούσε πια στρατιωτικά να αντιμετωπιστεί. Η γερμανική στρατιωτική ηγεσία στην Ελλάδα, βρέθηκε στην ίδια στρατιωτική κατάσταση, κατά την κατοχή, με εκείνη που βρέθηκαν οι Αμερικανοί στο Βιετνάμ μετά τον πόλεμο. Εκεί απέκτησε την εμπειρία η γερμανική στρατιωτική διοίκηση, ότι αν ένας λαός είναι αποφασισμένος να πολεμήσει για τη Λευτεριά του, κανένα μέσο δεν μπορεί να τον εξουδετερώσει. Και τούτο σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, με τις εκτεταμένες ορεινές περιοχές της, γίνεται ακόμα πιο σαφές.

Ερώτηση: Δηλαδή για σας βασικό αρνητικό στοιχείο για τη γερμανική πλευρά, από το ελληνικό αντάρτικο κίνημα, ήταν η απώλεια πρώτων υλών, που δεν μπορούσαν να μεταφερθούν ομαλά στο Βερολίνο;

Σπέερ: Όχι μόνο αυτό. Υπήρξε η αντίσταση σοβαρή και για άλλο λόγο. Με την αντιμετώπιση του κινήματος αντιστάσεως, που εγώ το χαρακτηρίζω πόλεμο, καθηλώθηκε κι ένας αριθμός γερμανικών ενόπλων δυνάμεων κι αχρηστεύθηκε πολεμώντας στο ελληνικά βουνά, απουσίασε δε από τα άλλα μέτωπα.

Ερώτηση: Ήταν το ανταρτικό κίνημα τελικά πρόβλημα που απασχόλησε σοβαρά τον Χίτλερ; Πως αντιδρούσε;

Σπέερ: Ο Χίτλερ έδινε συχνά ουτοπικές διαταγές να εξουδετερωθεί το ανταρτικό

κίνημα και ειδικά για την Ελλάδα, είπε μια φορά μπροστά μου ότι πρέπει αμέσως να παταχθεί με όλα τα μέσα. Η αντίδρασή του, όταν διαπίστωσε μετά από λίγο χρόνο ότι η διαταγή του έμενε νεκρό γράμμα και κατάλαβε την ανικανότητα αντιμετώπισής του στρατιωτικά, ήταν οργή και μετά απελπισία, όπως σας ανέφερα και για τη στρατιωτική ηγεσία παραπάνω. Και τόσο περισσότερο του φαινόταν ακατανόητο αυτό, όσο διαπίστωνε ότι και η ενίσχυση των δυνάμεών μας για την αντιμετώπιση των ανταρτών, σε τίποτα δεν ωφελούσε. Είχε δημιουργηθεί ένα καρκίνωμα, το οποίο συνεχώς με μεταπτώσεις απλωνόταν στις ελληνικές περιοχές και ήταν ακατανίκητο.

Ερώτηση: Σίγουρα παραβρεθήκατε ο ίδιος σε στρατιωτικές συζητήσεις γύρω απ' τις συνέπειες για την όλη εξέλιξη του πολέμου, από αφορμή το ανταρτικό κίνημα στην Ελλάδα. Τι αποφαιζόταν σχετικά προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο αγώνας στα ελληνικά βουνά;

Σπέερ: Παραβρέθηκα, πράγματι, πολλές φορές και σε στρατιωτικές συζητήσεις των επιτελών, που αντιμετώπιζαν το ανταρτικό κίνημα στα Βαλκάνια, γιατί ενδιαφερόμουν, όπως σας είπα, σαν υπουργός της Πολεμικής Παραγωγής, για τη μεταφορά των πρώτων υλών απ' την περιοχή αυτή. Ο αγώνας των ανταρτών στην Ελλάδα μου δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα, γιατί υπήρχαν επιπτώσεις στην πολεμική παραγωγή μας.

Ειδικά για το βωξίτη², που μου ήταν απαραίτητος, απέφυγα να φέρω το θέμα στις καθημερινές συσκέψεις γύρω απ' την κατάσταση και τις καθημερινές επιχειρήσεις, που γινόταν παρουσία του Χίτλερ και των ανωτέρων επιτελών των τριών όπλων στο στρατηγείο του, ακριβώς γιατί δεν ήξερα ποια θα ήταν η οργισμένη αντίδρασή του. Ήξερα πως όταν θύμωνε έχανε τον έλεγχο των λόγων του.

Ερώτηση: Και πώς, επομένως, δώσατε λύση στο συγκεκριμένο ζήτημα της μεταφοράς του βωξίτη από την Ελλάδα, που είχε μπλοκαριστεί από τις επιχειρήσεις των ανταρτών;

Σπέερ: Άλλη μια φορά μίλησα με το στρατηγό Γιοντλ γι' αυτό το θέμα. Είμαστε οι δυο μας κι επειδή ήταν λογικός άνθρωπος, μου είπε ανοιχτά: Δυστυχώς δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα. Το ανταρτικό κίνημα δεν εξουδετερώνεται.

² ΣΕ: Εδώ ο λόγος γίνεται για τα μεταλλεία στον Παρνασσό.

Ερώτηση: Υπήρξαν και άλλες πρώτες ύλες που, χάρις στην αντίσταση, δεν έφτασαν στη Γερμανία;

Σπέερ: Το χρώμιο μας έλειψε πιο πολύ απ' όλες τις πρώτες ύλες κι επηρέασε την πολεμική παραγωγή. Το χρώμιο το εισαγάγαμε από την Τουρκία κι από κει οι μεταφορές ήταν δύσκολες. Στο τέλος του πολέμου, η ίδια η Τουρκία διέκοψε την αποστολή του.

Ερώτηση: Νομίζετε, ότι υπήρχε διαφορά –ασφαλώς όχι ποιοτική– μεταξύ των αντιστασιακών κινήσεων στις διάφορες κατεχόμενες ευρωπαϊκές χώρες και του ανταρτοπόλεμου στην Ελλάδα; Εννοώ από άποψη ζημιών για την κατέχουσα δύναμη.

Σπέερ: Υπάρχει μία διαφορά μεταξύ ενός φυσικού κινήματος αντιστάσεως, όπως π.χ. έγινε στη Γαλλία με σαμποτάζ, κι ενός πολέμου στα βουνά, όπου οι ορεινές περιοχές δυσχεραίνουν απερίγραπτα την αντιμετώπισή του. Βεβαίως στη Γαλλία πριν απ' την απόβαση, ελέγχονταν μεγάλες περιοχές απ' το εκεί αντιστασιακό κίνημα, κι αυτό δημιούργησε εξίσου σοβαρά προβλήματα στη στρατιωτική ηγεσία. Αλλά το προνόμιο της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας, λόγω της εδαφικής ιδιομορφίας τους, ήταν ότι οι αντάρτες ήταν απλησίαστοι στις ορεινές περιοχές που είχαν οχυρωθεί και είχαν τις εστίες αντιστάσεώς τους, κι από εκεί διεξήγαγαν σχεδόν εκ του ασφαλούς τον πόλεμο εναντίον των δυνάμεων μας.

Δεινή οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα

Ερώτηση: Πώς αντιμετωπίσατε στο Βερολίνο την καταστροφική οικονομική κατάσταση, που επικράτησε στην κατοχή στην Ελλάδα;

Σπέερ: Η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Κατοχής, μας είχε προξενήσει επίσης ζητήματα. Εγώ προσωπικά είχα κάθε συμφέρον ο πληθωρισμός που είχε δημιουργηθεί στη χώρα σας ν' αντιμετωπιστεί ενεργά και να υπάρξει μια ομαλή οικονομική ζωή. Ιδιαίτερα απ' τον οργανισμό ΤΟΤ είχαμε προγραμματίσει συγκεκριμένα έργα να εκτελέσουμε στην Ελλάδα. Θυμάμαι επρόκειτο για κατασκευή οδικού δικτύου, προκειμένου να συνδεθούμε οδικά με τον ελληνικό χώρο.

Η οικονομική κατάσταση, όπως είχε εξελιχθεί στην κατοχή στην Ελλάδα, ήταν ιδιαίτερος αφόρητη, ακριβώς γιατί ανέστελλε την κατασκευή οδικών έργων που ήταν απαραίτητα για στρατιωτικούς λόγους. Γενικά η οικονομική κατάσταση των κατεχόμενων χωρών ήταν κρίσιμη, επειδή η πληρωμή των εξόδων κατοχής οδηγούσε σε εξόντωση των εγχώριων εισοδηματικών πόρων, απ' την Πολωνία αρχίζοντας μέχρι τη Γαλλία και την Ελλάδα.

Το φαινόμενο Αδόλφος Χίτλερ

Ερώτηση: Πώς ερμηνεύετε το φαινόμενο Αδόλφος Χίτλερ;

Σπέερ: Το φαινόμενο Χίτλερ στην ιστορία δεν είναι από κείνα που εμφανίζονται συχνά, κάθε λίγα χρόνια. Διέθετε μια ανεξήγητη μαγεία που κατόρθωσε να επηρεάσει μεγάλο μέρος του λαού. Θα μπορούσε συγκριτικά κανείς να αναφέρει τον Κρόμγουελ ή τον Σαβοναρόλα. Αισθάνομαι όμως ντροπή, ότι έζησα εκείνη την εποχή, όταν ξέρω τα αποτελέσματά της. Αλλά στην αρχή όλα φαινότουσαν αλλιώς.

Ερώτηση: Ποιες συνέπειες, κατά τη γνώμη σας, έφερε η χιτλερική δικτατορία;

Σπέερ: Είναι απόλυτα βέβαιο ότι ο Χίτλερ οδήγησε στη διάσπαση της Ευρώπης. Ένας άνθρωπος αποτελεί συνισταμένη θετικών και αρνητικών στοιχείων, αλλά τελικά το αποτέλεσμα κρίνει την εισφορά του. Και ο Χίτλερ οδήγησε σε συμφορά και καταστροφή την Ευρώπη.

Τα εγκλήματα κατά των Εβραίων και οι θυσίες εκατομμυρίων ανθρώπων κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είναι αποτελέσματα της πολιτικής του.

II

Στόχος: Η εξόντωση του πληθυσμού³

Η έλλειψη τροφίμων, ο υποσιτισμός και οι ασθένειες έφεραν ως άμεσο αποτέλεσμα το θάνατο.

Εξ άλλου, αυτός ήταν ο βασικός στόχος του Χίτλερ: η εξόντωση του ελληνικού λαού. Γερμανός στρατηγός, τον οποίο είχαν επισκεφθεί, όπως μεριμνήσει για την εξασφάλιση τροφίμων στα λαϊκά συσσίτια, απάντησε ξετσιπωτα:

«Δεν μας μένει καιρός ν' ασχοληθούμε με τιοαύτης φύσεως θέματα. Οι Έλληνες πρέπει να γνωρίζουν τούτο. Ότι οι πλούσιοι των θα πεινάσουν, οι φτωχοί των θ' αποθάνουν και οι Γερμανοί θα νικήσουν».

III

Γράμμα-ντοκουμέντο Ιταλού επιλοχία που χάθηκε στον Γοργοπόταμο⁴

Στη μάχη για την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, το Νοέμβριο του 1942, βρήκαμε στις τσέπες του ματωμένου αμπέχονου, ενός απ' τους νεκρούς Ιταλούς στρατιώτες, μαζί με τη μικροσκοπική εικόνα μιας Μαντόνας του Ραφαήλ, αυτό το γράμμα:

«Ο Θεός να δώσει, αν είναι και σκοτωθώ, το πτώμα μου να πέσει στα χέρια του εχθρού. Έτσι μόνο υπάρχει ελπίδα να δουν το φως της δημοσιότητας αυτά τα λόγια μου και να ακουστούν, όπου ζουν ακόμη

³ Μανώλη Γλέζου, *Εθνική Αντίσταση 1940-45*, Τόμος Α'. σελ. 293-295.

⁴ Του Αλέκου Ζωγράφου που συμμετείχε ενεργά στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Τέθηκε στη διάθεσή μας με την ευγενική πρωτοβουλία του φίλου Βίκτωρα Σαμπώ από το Παλαχώρι.

ελεύθεροι συμπατριώτες μου. Και να ακουστούν ακόμη, αν γίνει βολετό, απ' όλους τους τίμιους της γης ανθρώπους. Έτσι μόνο υπάρχει ελπίδα, μέσα από τα βασίλεια του Άδη που θα κείτομαι, να στείλω μήνυμα στον ασυγκράτητο τύραννο της Ρώμης και να του πω εγώ μεγαλόφωνα όσα ψιθυρίζει περίτρομος στις πολιτείες και στα χωριά της Ιταλίας ο πιο αξιολύπητος Λαός που γνώρισαν ποτέ οι αιώνες.

Είμαι ένας άνδρας 28 χρονών. Το όνομά μου δεν έχει καμιά σημασία, αφού δεν πρόλαβε να διακριθεί ούτε στην επιστήμη, ούτε στην έντιμη βιοπάλη. Ξεκίνησα κι εγώ κάποτε με φλογερές φιλοδοξίες και με ωραία όνειρα, κάτι να κάμω για τον εαυτό μου, για τη φαμίλια μου, για την πατριδα μου, για την ανθρωπότητα. Τέλειωσα τις σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης, γεμάτος ορμή και διάθεση να δουλέψω και να αναδειχτώ και ξύπνησα ένα πρωί διορισμένος με τη βία ΔΟΛΟΦΟΝΟΣ και ΔΗΜΙΟΣ από τον αρχηγό της φασιστικής Ιταλίας, γιατί ήμουν κι εγώ ένας από τους πολλούς κακοποιούς μέσα στις άνανδρες λεγεώνες που στάλθηκαν πριν λίγα χρόνια να εκπολιτίσουν τους Αβησσυνούς. Και ήμουν πάλι κι εγώ σφηνωμένος με τη βία, μέσα στις πρόστυχες ορδές των φασιστών που έπεσαν σαν πειναλέοι λύκοι να σπαράξουν τη φτωχή Αλβανία. Και τώρα να, για Τρίτη φορά, με διατάσσουν μαζί με τα άλλα άβουλα σφαχτά της Ιταλίας, να επιχειρήσω την υποδούλωση της Ελλάδας, μιας χώρας που πάντα θαύμαζα και σε τίποτα δεν μας έχει φταίξει. Είναι απόψε που χαράσσω τις γραμμές αυτές, η παραμονή της αναχωρήσεώς μου για τα ελληνικά σύνορα. Με χίλιες προφυλάξεις γράφω τις σύντομες αυτές θελήσεις μου και θα τις ράψω σαν φυλαχτό με την Μαντόνα στο αμπέχονό μου. Έχω το προαίσθημα πως θα σκοτωθώ σ' αυτή την παράφρονα εκστρατεία του Ντούτσε. Κι ούτε λυπάμαι για τη ζωή μου. Μια τέτοια ζωή, έτσι που κατάντησε, γεμάτη τρόμο, πίκρες, στερήσεις και τύψεις, την αποθέτει κανείς ευχαρίστως, σαν περιττό βάρος, στο σακί του χάρου. Μα λαχταρώ, μια που η ζωή μου πήγε χαμένη, μια που τα νιάτα μου δεν χρησίμευσαν παρά μονάχα σαν δολοφονικό όργανο στη διάθεση του φασισμού, λαχταρώ τουλάχιστον ο θάνατός μου σε κάτι να ωφελήσει και να εξιλεωθώ. Η άφοβη κραυγή ενός νεκρού θ' ακουστεί με δέος, με σέβας και με προσοχή, ενώ τα τρομαγμένα μισόλογα και οι άττονες διαμαρτυρίες των ζωντανών σκλάβων του Ντούτσε πνίγονται μέσα στις φανφάρες των φασιστικών πανηγυριών.

Τίποτα, αλήθεια, στον κόσμο δεν ξανάγινε τόσο θλιβερό και πένθιμο, τόσο αβάσταχτο και ντροπιασμένο, σαν τη ζωή των σημερινών Ιταλών. Δεν υπάρχει στην Ιστορία ολόκληρη παράδειγμα άλλο ζυγού τόσο σκληρού και αφόρητου, σαν το ζυγό που πνίγει και σκοτώνει την Ιταλία. Γι' αυτό επάνω κι απ' το μίσος κι απ' την αγανάκτηση, επάνω κι απ' την αηδία και από την περιφρόνηση που αισθάνονται για κάθε Ιταλό, έπρεπε να επικρατήσει στις ψυχές των τίμων και ελεύθερων ανθρώπων ο ΟΙΚΤΟΣ για τον άτυχο ιταλικό λαό: Ο οίκτος γιατί αφέθηκε χωρίς αντίσταση, χωρίς αντίδραση, χωρίς αντρίκεια εναντίωση, στα νύχια ενός τυχάρπαστου και αδίστακτου τυράννου, που συμπυκνώνει τις εγκληματικές τάσεις και τις θηριώδεις ιδιότητες όλων των από αιώνων αναφανέντων ανθρωπόμορφων τεράτων του ρωμαϊκού αυτοκρατορικού πανθέου.

Ναι! Στον ανθρώπινο οίκτο έχει πριν απ' όλα δικαίωμα να ελπίζει ο ιταλικός λαός, καταδυναστευόμενος με τόση αγριότητα και εξευτελιζόμενος στα μάτια όλου του κόσμου, θεωρούμενος πλέον ως παρείσακτος μέσα στην οικογένεια των πολιτισμένων φυλών και στερούμενος της ψυχικής δυνάμεως να ξεσηκωθεί μόνος και να σαρώσει τον πανάθλιο Δυνάστη του. Τι φταίνει οι Ιταλοί αν είναι φύσει δειλοί και άνανδροι; Τι φταίνει αν είναι από παράδοση και αγωγή ανίκανοι να αντιμετωπίσουν τον εσωτερικό θανάσιμο εχθρό τους, όπως είναι ανίκανοι να κερδίσουν έναν τίμιο πολεμικό αγώνα; Τι φταίνει αν όλη η πολεμική και πολιτική τους ιστορία είναι γεμάτη από πανωλεθρίες – ήττες και αισχρά κατορθώματα, από σκόπιες μηχανορραφίες και ύπουλη δράση, από πρόστυχες προσβολές και άτιμες δολοφονίες; Τι φταίνει αυτοί, αν η θεομηνία του φασισμού που έπεσε στον τόπο τους πάσχισε να δείξει στον κατάπληκτο κόσμο τα σκαθάρια γι' αετούς και τα ποντίκια για λιοντάρια; Σαν σκαθάρια, αλίμονο, και σαν ποντίκια, φέραμε τη δυσωδία και την πανώλη παντού όπου μας στείλανε. Οι φρικαλέοι εντούτοις ηρωισμοί μας, με τη βροχή του υπερίτη στα κορμιά των Αβησσυνών, με τη χαλάζα των οβίδων στα αθώα κεφάλια των άοπλων Αλβανών, έγιναν το μισητό σύμβολο της βάρβαρης σημερινής Ιταλίας, της Ιταλίας του Ντούτσε και του φασισμού.

Έτσι εμείς όλοι οι Ιταλοί, που ποτέ δεν σκεφτήκαμε να παραστήσουμε τους πολεμιστές και τους ήρωες, αλλά που απομείναμε στη βάση της

ψυχής μας άνθρωποι και χριστιανοί. εμείς όλοι που καταριόμαστε τη μοίρα μας, γιατί μας έταξε να ζήσουμε την περίοδο αυτή της απερίγραπτης ιταλικής καταπτώσεως, έναν μόνο πόθο χαϊδεύουμε και μία ελπίδα τρέφουμε: Να εξοντωθεί και να πέσει ο ιταλικός φασισμός με τον ηρωικό πρωταρχηγό και τους γενναίους ιππότες του. Να πέσει επίτελους απ' έξω, αφού εμείς οι ίδιοι, που πάσχουμε και ντρεπόμαστε, που τραβούμε τα πάνδευνα και πεινάμε, που σκοτωνόμαστε και ατιμαζόμαστε, που έχουμε χάσει κάθε ανθρώπινο δικαίωμα και εμφανιζόμαστε από το χυδαίο φασισμό χωρίς ανθρωπιά, δεν είμαστε άξιοι και ικανοί να τους γκρεμίσουμε από τα μακάβρια βάρη τους και να απαλλάξουμε την πατρίδα μας από τέτοιους απαίσιους νεκροθάφτες...

Απ' έξω λοιπόν! Απ' έξω ας έρθει η σωτηρία της Ιταλίας. Μέσα από τον τάφο που θα μου σκάσουν με γενναιοψυχία χέρια ηρωικών Ελλήνων μαχητών, εκπέμπω με αγωνία προς όλη την ανθρωπότητα το απελπισμένο SOS του ιταλικού λαού. Και είτε η φωνή μου να δονήσει σαν αστροπέλεκτο τον αιθέρα και ν' ακουστεί ως τα πέρατα του κόσμου...»

Έτσι, μ' αυτά τα θλιβερά λόγια απελπισίας και παράκληση στον Θεό, τελειώνει το γράμμα του ο άτυχος Ιταλός επιλοχίας, σκοτωμένος στη μάχη στο Νότιο Βάθρο απο ομάδες των Κωστούλα-Αγραφιώτη, για την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, στις 25 Νοεμβρίου 1942!

IV

Το χάος της Νέας Τάξης: 1941-43⁵

Σε όλα τα κατεχόμενα εδάφη βλέπω τους ανθρώπους να ζουν εκεί μπουκωμένοι στο φαί, ενώ ο δικός μας λαός πεινάει. Για τ' όνομα του Θεού, δεν σας στείλαμε

⁵ Ο Γκαϊρινγκ προς τους αρμοστές του Ράιχ και τους στρατιωτικούς διοικητές των κατεχόμενων εδαφών. Πηγή: Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ – Η εμπειρία της Κατοχής*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2η έκδοση, Αθήνα 1994, σελ. 35.

εκεί για να δουλέψετε για την ευημερία των λαών που σας εμπιστευτήκαμε, αλλά για να πάρετε όσο περισσότερα μπορείτε, ώστε να μπορέσει να ζήσει ο γερμανικός λαός. Περιμένω από σας να αφιερώσετε τις δυνάμεις σας σ' αυτό. Αυτή η συνεχής έγνοια για τους ξένους πρέπει να τελειώνει μια για πάντα... Καρφί δεν μου καίγεται όταν μου λέτε ότι οι άνθρωποι της ζώνης ευθύνης σας πεθαίνουν από την πείνα. Αφήστε τους να πεθαίνουν, εφόσον έτσι δεν λιμοκτονεί κανένας Γερμανός.

V

Η λογική της βίας και της τρομοκρατίας: 1943-44⁶

Ο εχθρός έχει ρίξει στο συμμοριτοπόλεμο φανατικούς μαχητές, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί από τους κομμουνιστές και δεν σταματούν μπροστά σε καμία πράξη βίας. Αυτό που παίζεται εδώ είναι περισσότερο κι από αγώνας επιβίωσης. Η σύγκρουση αυτή δεν έχει τίποτα να κάνει με τη στρατιωτική τιμή ή με τις αποφάσεις των Συμβάσεων της Γενεύης. Αν αυτός ο αγώνας εναντίον των συμμοριτών, στην Ανατολή και στα Βαλκάνια, δεν διεξαχθεί με τα πιο ωμά μέσα, οι δυνάμεις που διαθέτουμε μπορεί στο προσεχές μέλλον να μην αρκούν για να επιβληθούν σ' αυτή τη μάστιγα.

Γι' αυτό οι μονάδες έχουν την άδεια και την εντολή σ' αυτόν τον αγώνα να λάβουν οποιαδήποτε μέτρα, χωρίς περιορισμούς, ούτε και προς τις γυναίκες και τα παιδιά, αν αυτά τα μέτρα είναι αναγκαία για την επιτυχία. [Ανθρωπιστικές] επιφυλάξεις οποιουδήποτε είδους αποτελούν έγκλημα εναντίον του γερμανικού έθνους...

⁶ Διαταγές του στρατάρχη Κάιτελ (βάσει εντολών του Χίτλερ), 16 Δεκεμβρίου 1942. Πηγή: Mark Mazower, *ως άνω*, σελ. 178.

Υποσιτισμένα παιδιά στην πείνα του '41

Μέρος Β'

Επιχειρήσεις
και κορυφαία γεγονότα
της περιοχής μας

1. Εκτέλεση του Παναγιώτη Δορίβα

Δράση της 8ης Ομάδας Παρνασσού

Η Εθνική Αντίσταση ήταν αναμφιβόλως καθολική, αλλά δεν έλλειπαν και κάποιοι, έστω ελάχιστοι, που προτίμησαν να συνάψουν σχέσεις φιλίας με τους κατακτητές. Ήταν επόμενο να αποτελέσουν στόχο των ανταρτών.

15.08.1942

Δημήτρη Ν. Δημητρίου (Νικηφόρου)¹

Ο ήλιος βασίλευε κι έπρεπε να ετοιμαζόμαστε. κανονίσαμε με κάθε λεπτομέρεια την ενέργειά μας. Εκείνη τη στιγμή, βλέπουμε ανέβαιναν ξανά άλλοι δυο. Στέκονταν κάθε τόσο κι έψαχναν το μέρος.

– Τι διάολο μπελάδες είναι πάλι αυτοί!... είπαμε ανήσυχοι. Φαινόταν, όμως, ότι ψάχνουν για μας.

Ο ένας είχε κρεμασμένο στον ώμο του ένα μακρύ-μακρύ όπλο, ξέπεχε αστεία τον ανήφορο η κνήμη του (σα να κρατούσε σημαία τον ουρανό). Γνωρίσαμε αμέσως τον άλλον, από τα δικά μας παιδιά της Κάτω Αγόριανης. Τους φωνάξαμε τότε κι αναπήδησαν χαρούμενοι.

¹ Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης, Χρονικό 1940-1944, Αθήνα 1965, Τόμος Α', σελ. 278-283.

– Γεια σας φίλοι! είπε αυτός με το ευτράπελο όπλο². Σαν να ‘ταν βουλωμένη η μύτη του κι όλο φυσούσε ελαφρά να την ξεβουλώνει να παίρνει ανάσα. Ήταν ένα γεροδεμένο παλικάρι, με γερό τετράγωνο κεφάλι, γαμψή και σπαστή λοξά η μύτη του, ξανθοκάστανο. Το κορμί του ξεχώριζε δυνατό μέσα από ένα κολλητό σφιχτά απάνω του ντριλίνο σακάκι. Στη μέση του, απ’ όξω απ’ το σακάκι είχε δεμένη (σφιχτά κι αυτή) μια ζώνη. Είχε και τα παντελόνια του δεμένα με σκοινιά χαμηλά προς τα παπούτσια. Στο όπλο του αντί για αορτήρα είχε ένα λιτάρι και το κρατούσε χερακωμένο δυνατά όπως στεκόταν μπροστά μας άβολος, λιγάκι ντροπαλός, λιγάκι κοκκινίζοντας χαμογελώντας σαν παιδί και φυσώντας συνέχεια ελαφρά τη βουλωμένη μύτη του, που σ’ ενοχλούσε και σ’ έκανε να παίρνεις εσύ βαθιές ανάσες για λογαριασμό του.

– «Γεια σου! του ‘παμε χαρούμενοι όλοι. Ο φίλος, μας είπε ο σύντροφος της οργάνωσης έρχεται από τον Καλλίδρομο. Είναι από τα τρία διωκόμενα αδέρφια από τον Σκαμινό!

Πεταχτήκαμε με μιας όλοι ορθοί, συγκινημένοι. Ένας αέρας λεβεντιάς φύσηξε ανάμεσά μας. Του σφίξαμε όλοι με τη σειρά δυνατά το χέρι, τον καλωσορίσαμε, τον συγγαίραμε και τον καμαρώναμε. Αυγαταίναμε κιόλας. Αυτός χαμογελούσε σεμνός και σασιτισμένος, μιλούσε ήσυχα. Τον ρωτήσαμε και για τ’ αδέρφια του, γιατί δεν ήρθαν κι αυτά. Όλο χαμογελούσε.

– Θα ‘ρθουν, μας είπε, ήμασταν σκόρπιοι αυτό τον καιρό.

Έτσι αποχτήσαμε έναν ακόμη σύντροφο, τον Αποστόλη Αποστολόπουλο.

Έπεφτε ένα άνοστο σούρουπο. Χαμηλότερα στην πλαγιά, διαλέξαμε ένα μέρος και κρύψαμε τα παραπανίσια πράγματά μας. Είπαμε να το προσέξουμε όλοι το

² ΣΕ: Εδώ έχουμε μια αυθεντική όσο και εκπληκτική αφήγηση για την ένταξη στο Αντάρτικο του Σκαμινιώτη αγωνιστή Απόστολου Αποστολόπουλου (Αγαμέμνων). Η περιγραφή του Νικηφόρου είναι απολύτως επιτυχής. Είχα την τύχη να δω και να ακούσω μία μόνο φορά τον αγωνιστή την περίοδο 1950-51, παιδί 4-5 ετών τότε, που επέστρεψε στον Σκαμινό μετά την απελευθέρωσή του από τη Γυάρο, καθώς τον κάλοχαρετούσε με συγκίνηση και θαυμασμό η μάνα μου, που στη συνέχεια μας έδωσε εξηγήσεις για τον άγνωστο σ’ εμάς τα μικρά και ανίδια παιδιά, εξάδελφο. Λίγο μετά πέθανε ο Απόστολος, επιβαρημένος από τις απροσμέτρητες κακουχίες και από μια ασθένεια του αναπνευστικού του συστήματος, που πήρε «προίκα» από την εξορία. Ακολούθησε τον άλλο Σκαμινιώτη ήρωα αδελφό του Κώστα (Καραϊσκάκης), που χάθηκε από βόλι γερμανικό στην Κασταλία Πηγή, στους Δελφούς, υπερασπιζόμενος το επικεντρο του παγκόσμιου πολιτισμού, ακριβώς πάνω στον «Ομφαλό της Γης».

μέρος, να το βρίσκουμε πάλι τη νύχτα, γιατί τη νύχτα παραλλάζει πολύ ο άγνωστος τόπος. Οι δυο τρεις που θα πηγαίναμε μέσα στη Σουβάλα, αφήσαμε και τα όπλα μας και τα χιτώνιά μας, μείναμε μόνο με τις περισκελίδες μας, πήραμε και τα ένα δύο πιστόλια της ομάδας, ανασηκώσαμε τα μανίκια στα πουκάμισά μας να μοιάζουμε τυχαίοι, συνηθισμένοι περιπατητές. Και ήταν μέρα ακόμα, σίχλιαζε.

Προχωρήσαμε τριακόσια μέτρα μπροστά εμείς οι δυο τρεις. Η ομάδα μάς ακολουθούσε αραιωμένη και μας κάλυπτε. Θα μας περίμενε έξω από το χωριό.

Περάσαμε την Αγία Λεούσα, το Νεκροταφείο. Τα μάτια μας δεκατέσσερα. Γυρίσαμε και είδαμε την ομάδα, καλά βιάδιζαν, 20-30 μέτρα ο ένας απ' τον άλλον. Είχαμε πια πλησιάσει στο χωριό, δεξιά της δημοσιάς κάπου εκατό μέτρα, και είχε σχεδόν νυχτώσει.

Εκείνη τη στιγμή ακούμε, όρμησε δώθε απ' το χωριό μια μοτοσικλέτα. Τίναχτήκαμε. Όρμησα τρέχοντας μέσα στις καλαμιές. Έπρεπε με κάθε θυσία να ξέρουμε τι είναι αυτή η μοτοσικλέτα. Οι άλλοι δύο ξαφνιάστηκαν (είχαμε αραιώσει κι έρχονταν από πίσω). Μόλις και μετά βίας προλάβαινα και χύθηκα με τα μούτρα στο αυλάκι δίπλα στο δρόμο, γέμισαν τα χέρια μου, οι αγκώνες μου, τα γόνατά μου αγκάθια και χοροπηδούσε η καρδιά μου. Κόλλησα το μούτρο μου στη γη σημαδεύοντας και με το πιστόλι και η μοτοσικλέτα έφτασε αμέσως και πέρασε μπροστά μου. Κολητός στη γη εγώ, είδα στο τελευταίο μούχρωμα του ουρανού της δύσης τα μαύρα σουλούπια ποιοι ήταν απάνω στη μοτοσικλέτα. Ο πρώτος ήταν σίγουρα Ιταλός, με το όπλο χιαστί, και δίκροχο στο κεφάλι. Καμιά αμφιβολία. Ο άλλος, σπαρτάρισε η καρδιά μου, 'ότι ήταν ακριβώς ο φαρμακοποιός που γυρεύαμε! Γιγαντώσωμος, σκυφτός, η μύτη του γερακωτή, με μια ρεπούμπλικα στο κεφάλι, κρατιόταν από τη μέση του Ιταλού και τα τραντάγματα της μοτοσικλέτας έφερναν σπασμωδικά τη μαύρη σκιά του κεφαλιού του, προφύλλ, σαν να ράμφιζε το κεφάλι του Ιταλού. Όλο το σύμπλεγμα τους επίπεδο, μια σκιά επίπεδη, όπως φαίνονται οι φιγούρες στο πανί του Καραγκιόζη. Έφτασαν κοντά μου και οι άλλοι δύο σύντροφοί μου. Περιμέναμε, ήρθε και η ομάδα. Τους είπα ξαναμμένος τι είδα. Δεν μπορούσα, όμως, να πω σίγουρα ποιος ήταν ο δεύτερος στη μοτοσικλέτα. Συζητούσαμε ορθοί μέσα στα θερισμένα χωράφια δίπλα στο δρόμο, χαμένοι μέσα στο σκότος, γύρω απέραντη η συναλία των γρούλων. Μέναμε διστακτικοί και στενοχωρημένοι. Στο τέλος αποφασίσαμε να μπούμε οι τρεις μέσα στο χωριό, να βρούμε την οργάνωση, δεν γινόταν αλλιώς.

Και η υπόλοιπη ομάδα να κύκλωνε το σπίτι του φαρμακοποιού, που ήταν μπροστά μας, άκρη άκρη στο χωριό, και να μας περιμένε.

Με το ένα χέρι στην τσέπη, κρατώντας το πιστόλι του ο καθένας μας, προχωρήσαμε οι τρεις. Σταθήκαμε λίγο να δούμε τι γινόταν στο σπίτι. Είχε φως μπροστά στην πόρτα και κόσμο στις πρασινάδες. Ακούγονταν γέλια, ζωηρές κουβέντες και φασαρία. Τότε ξαφνικά θυμηθήκαμε ότι είναι 15 Αυγούστου και ο φαρμακοποιός γιόρταζε εκείνη την ημέρα.

– Για να μην ακούγεται, δεν είναι εδώ! είπαμε, γιατί είχε μια φωνάρα καμπάνα ο άνθρωπος αυτός.

Κατόπιν μπήκαμε στο χωριό, φτάσαμε στην πλατεία, διαλέγαμε τα σκοτεινά μέρη να προχωρούμε. Ρωτήσαμε τυχαία για τον άνθρωπο που θέλαμε.

– Στο γάμο φάνηκε, μας είπαν.

– Πού είναι ο γάμος;

– Αυτό το δρόμο, απάνω να πάτε.

Πήγαμε αυτό το δρόμο και τον συναντήσαμε το γάμο. Είχε κόσμο πολύ, τραγούδια, φωνές, όργανα. Βρήκαμε τον άνθρωπο που θέλαμε. Ξαφνιάστηκε που μας είδε, ήξερε τον έναν από τους τρεις.

– Στο σπίτι του είναι! μας είπε ταραγμένος.

– Η μοτοσικλέτα πού 'ρθε, ξέρετε ποιον πήρε; τον ρωτήσαμε.

Έμεινε ακόμα πιο πολύ σασισμένος.

– Ήρθε μοτοσικλέτα; έκαμε.

Του μίλησε αυστηρά ο γνωστός του από τους τρεις μας, ότι αυτές δεν είναι δουλειές να παίζουμε. Κι εκείνος στενοχωρήθηκε πολύ.

Δε διορθωνόταν τώρα το πράγμα. Γυρίσαμε στην ομάδα. Τους βρήκαμε, είχαν μισο-κυκλωμένο το σπίτι. Κουβεντιάσαμε λίγο χαμηλόφωνα στο πόδι κι αποφασίσαμε στενοχωρημένοι να φύγουμε. Ξεκινήσαμε, λοιπόν, λίγο τη δημοσιά πρώτα και κατόπιν θα βγαίναμε στα χωράφια από το ίδιο μέρος που 'ρθαμε.

Τότε λέει ένας:

– Δεν πάμε δημοσιά δημοσιά; Τι θα χάσουμε; Να παραφυλάξουμε ως μια ώρα πριν φέξει κι αν δεν γυρίσει πιάνουμε την πλαγιά. Δεν μπορεί, αυτός θα γυρίσει. Για κάτι έκτακτο τον φώναξαν οι Ιταλοί φίλοι του.

Πολύ καλή μάς φάνηκε αυτή η ιδέα. Προχωρήσαμε, λοιπόν, όλο δημοσιά. Βαδίζαμε αραιωμένοι, οι μισοί από τη μια άκρη του δρόμου, οι άλλοι μισοί από την άλλη και πιο πίσω. Παραμπρός στην άκρη σ' ένα καλαμπόκι καταλάβαμε, κοκάλωσε μόλις μας κατάλαβε ένας που πότιζε, λάγιασε κρατώντας την ανάσα του και μας κοίταζε μέσα από τις καλαμποκιές. Εμείς, δεν μιλήσαμε, περάσαμε σοβαροί και σταθεροί χραπ-χρουπ, χραπ-χρουπ, τα παπούτσια μας στο χαλίκι της δημοσιάς.

– Η δύναμή σου είμαστε! αισθανόμασταν σαν να λέμε στον έκθαμβο αγρότη.

Στα δυο γεφύρια, Άγια Λεούσα και Αγοριανίτη, σταθήκαμε και είπαμε να στήσουμε καρτέρι. Μόλις φτάσαμε, μείναμε κοιτάζοντας γύρω στο σκοτάδι. Σα μάταιο, όμως, μας φαινόταν να περιμένουμε. Νυστάζαμε αποκαμωμένοι, νύσταζε κι η νύχτα σιωπηλή. Τότε ξάφνου βλέπουμε πέρα στο μαργιωλακιώτικο, ένα φέγγισμα δυνατό έπαιζε χοροπηδητό στο σκοτάδι.

– Αυτοκίνητο! πεταχθήκαμε λαχταρισμένοι.

– Αυτό είναι μοτοσικλέτα! έκαμε ένας, τόσο χοροπηδητό που ήταν το αντιφέγγισμα.

Αμέσως κατόπιν ακούστηκε και ντούκου-ντούκου-ντούκου. Λοιπόν, μοτοσικλέτα ήταν!

– Γρήγορα! φωνάξαμε. Πήδησαν μερικοί στον Αγοριανίτη, αγκάλιαζαν και

πετούσαν έξω μεγάλα στρογγυλεμένα λιθάρια. Άλλοι τα άρπαζαν και τα κουβαλούσαν.

– Εδώ! Εδώ! φώναξα και έδειξα πού να γίνει το οδόφραγμα.

Διάλεξα μια θέση λίγα μέτρα αφού η μοτοσικλέτα θα προσπερνούσε το γεφύρι. Το κατάστρωμα του γεφυριού ήταν πιο ψηλά λιγάκι απ’ το δρόμο, ανέβαινες να το προσπεράσεις, έτσι το οδόφραγμα θα το ’βλεπαν σχεδόν όταν θα κουτουλούσαν απάνω του. Έγινε με τις πέτρες ένα καλό εμπόδιο. Σπάσαμε και πλατανοκλώναρα και το κάμαμε να δείχνει πιο μεγάλο. Τρεχάτα και λαχανιαστά οι δουλειές αυτές, η μοτοσικλέτα έφτανε. Ύστερα πιάσαμε κι εμείς θέσεις τριγύρω. Φώναξα την τελευταία στιγμή να κρατήσουμε την ψυχραιμία μας, μήπως είναι τίποτ’ άλλοι άνθρωποι.

Η μοτοσικλέτα έφτασε. Ανέβηκε στο γεφύρι κόβοντας ταχύτητα. Μόλις κατέβηκε ο πρώτος τροχός της, έπεσε το φως του προβολέα στο οδόφραγμα, δύο μέτρα μπροστά της. Έβαλε μια τρομαγμένη φωνή ο οδηγός, έχασε την ισορροπία του, φρενάρισε απότομα, του έγριρε δεξιά η βαριά μηχανή, μπήξαμε κι εμείς άγριες φωνές:

– Άααα! Ψηλά τα χέριαααα! και πεταχτήκαμε γύρω τους από παντού.

Τους κυκλώσαμε με έξαλλη βιασύνη. Σα να γυρεύαμε να τελειώσουν όλα αμέσως.

– Ψηλά τα χέριαααα! φωνάζαμε ανώφελα. Γίναμε ένα κουβάρι γύρω στους δύο αιχμαλώτους. Αυτοί, πάλευαν ακόμα λαχανιασμένοι – ο οδηγός είχε στυλώσει τα πόδια του να κρατήσει τη μηχανή. Ο δεύτερος είχε ανοίξει κι αυτός τα κανιά του, πάτησε το δρόμο και είχε φέρει το ένα χέρι του ν’ ακουμπήσει στο κάθισμά του να ξεπεζέψει.

Αυτή τη στιγμή άστραψε μέσα στα μάτια μας ένας τρομερός πυροβολισμός, καμπάνισαν μέσα τα κρανία μας. Γείραμε όλοι ανάστατοι να φυλαχτούμε, γυρίσαμε τα όπλα μας προς τα έξω, ότι κάποιος μας πυροβολούν. Ο φαρμακο-ποιός βόγκηξε κι έπεφτε χτυπημένος. Ο οδηγός παρότησε τη μηχανή του ολόλυ-ζοντας.

Καταλάβαμε πως δικός μας είχε πυροβολήσει.

– Ποιος πυροβόλησε, μωρέ! φώναξα άγριος.

– Χμ!... Εγώ... έκαμε μια συρτή φωνή.

Έπεσα αγριεμένος απάνω του:

– Γιατί, μωρέ. Σου είπε κανέννας;...

– Χμ..., ξανάκανε αυτός, πήγαινε να βγάλει πιστόλι από την κολότσεπη...

– Να του άρπαζες το χέρι! εξαγριώθηκα.

Αφοπλίσαμε τον Ιταλό. Τον πήραν δύο παράμερα από τη μηχανή, τον κρατούσαν σφιχτά από τα μπράτσα. Αυτός έτρεμε χεσμένος:

– Μόρτο προξιντέντε! Μόρτο προξιντέντε! ολόλυξε.

Φέραμε κι άλλα ποταμίσια λιθάκια, τα σηκώναμε ψηλά και με τα δύο χέρια τα κατεβάζαμε με όλη μας τη δύναμη πάνω στην πεσμένη δίπλα μοτοσικλέτα. Την κάναμε λιώμα. Ένα φως ξεκίνησε κι ερχόταν απ' τη Σουβάλα, τιναζόταν σπασμωδικά.

– Ξεκίνησαν! φώναξε ένας από μας. Βιαστείτε!

– Γρήγορα! Γρήγορα!, είπαμε. Ένας σκόρπισε τις προκηρύξεις, πήρε λιθαράκια και τις στερέωσε χάμω.

Αρχίσαμε να φεύγουμε. Πέσαμε μέσα στα καλαμποχώραφα. Καταλάβαινα ότι ενεργούμε νευρικά. Πάνω στο δρόμο πέσανε άλλοι δύο πυροβολισμοί. Φεύγαμε μ' ανοιχτές δρασκειλιές μέσα στα ποτισμένα χωράφια, σάρωμα οι καλαμποκιές και οι φασολιές.

Η δουλειά μας είχε τελειώσει, αλλά ήταν φοβερό! Όλα γύρω, μας φαινόταν είχαν αναστατωθεί, είχαν σηκωθεί στο πόδι και μας παρακολουθούσαν άναυδα, φυτά, δένδρα, σύθαμνα, τα βουνά, τ' αστέρια από πάνω... Είναι φοβερό να σκοτώνεις άνθρωπο, έστω και προδότη. Όλη η ζωή, σου φαίνεται αλλάζει...

Η τραχιά κι αδυσώπητη πράξη.

Είχαμε ξεμακρύνει διακόσια τριακόσια μέτρα. Θυμήθηκα τότε και φώναξα:

– Αφοπλίστε όλοι τα όπλα σας! Κι άστραψε ξανά ανάμεσά μας άλλος πυροβολισμός! Άει σιχτίρ! Ριχτήκαμε όλοι δώθε κείθε χαμηλά να προφυλαχτούμε.

– Τι διάολο είναι πάλι, μωρέ! φώναξα.

Ο Ιταλός, τον είδα ορμούσε κι αυτός σ' ένα θάμνο να φυλαχτεί, μπορεί και να 'φευγε. Όρμησα απάνω του, τον άρπαξα από το σβέροκο. Κι ένας δικός μας έλεγε:

– Δεν είναι τίποτα, σύντροφοι! Εγώ πυροβόλησα, αφοπλίζοντας. Άλλο στραπατσάρισμά μας κι αυτό.

Τέλος προχωρήσαμε ξανά. Πλησιάζαμε στην πλαγιά. Η ταραχή μας πουθενά να καταλαγιάσει. Το φως από τη Σουβάλα έσπευδε έντρομο και σπασμωδικό δημοσιά δημοσιά. Κι άλλα ένα δύο έρχονταν από την Κάτω Αγόριανη.

Φτάσαμε στο μέρος πού 'χαμε κρυμμένα τα πράγματά μας. Είπα να πηδήσουν δύο και να τα φέρουν. Αργούσαν, όμως, και εκνευριστήκαμε πάλι, βιαζόμεσταν ν' απομακρυνθούμε. Δεν τα βρίσκανε. Πήγαν άλλοι ένας δυο, ούτε κι αυτοί τά 'βρίσκαν. Ανεβήκαμε όλοι να ψάξουμε.

– Ακούστε, σύντροφοι! φώναξα όλο φούρκα. Σταματήστε όλοι!

Σταμάτησαν απορημένοι.

– Δε χρειάζονται εκνευρισμοί. Γίναμε ρεζίλι. Με ψυχραιμία! Πάρτε ο καθένας ό,τι σημάδια έβαλε και ψάξτε! Τα πράγματα είναι εδώ, μέσα στα πόδια μας!

Σχεδόν αμέσως, Να 'τα! Να 'τα! Φώναξε ένας θριαμβευτικά.

Τα φορτωθήκαμε και πιάσαμε ν' ανεβαίνουμε τον ανήφορο. Τότε έρχεται ένας και μου λέει χαμηλόφωνα:

– Το κιβώτιο με τα εφεδρικά πυρομαχικά του οπλοπολυβόλου τ’ αφήσαμε στο γεφύρι! Άει σιχτίρ ξανά. Θάλασσα τα είχαμε κάμει.

Δεν υπήρχε τώρα πια τρόπος να γυρίσουμε να πάρουμε το κιβωτίδιο. Ανεβαίναμε συνέχεια, όλο ταραχή. Είχε πολλή ζέστα, αποπνικτική, το βουνό ολόκληρο ασφυκτιούσε λιγοψυχισμένο. Προσπαθούσα να βάλω σε τάξη τις σκέψεις μου, αλλά το μυαλό μου ήταν ένα χάος, η ενέδρα, η κούραση, η ζέστα... Έτρεχε αρμυρός ιδρώτας στα στόματά μας... Να πιάναμε τα έλατα να ξαποστάσουμε. Και να μας δροσίσει λίγο ένα αγέρι. Το δασωμένο, όμως, ήταν ψηλά ακόμα. Άρχισε και η δίψα και νερό δεν είχαμε ελπίδα να βρούμε πουθενά μπροστά μας. Τιναζόμασταν και για τον Ιταλό, να μη μας φύγει.

Αυτός, ο φουκαράς, είχε το δικό του χάλι. Του ζητούσαν αυτοί που τον κρατούσαν να βιαστεί, ή δεν ξέρω τι άλλο, κι αυτός όλο «σι – σι σινιόρε!» σκοτωνόταν να ανταποκρίνεται πριν καλά καλά καταλάβει τι του ’λεγαν. Παιδεύονταν, όμως, οι δύο που τον κρατούσαν γιατί το μονοπάτι ήταν στενό και τον πήγαιναν ακόμα από τις μασχάλες. Σταθήκαμε και του δέσαμε τα χέρια κι ένας από μας πήγαινε μπροστά κρατώντας το σχοινί κι ο άλλος από πίσω. «Αμάν ρε παιδιά, μια καταπισιά νερό!» έλεγε κάθε τόσο κι από ένας μας.

Σιγά σιγά να ’ρχισε να γίνεται ένα θαύμα μέσα μας. Όσο ανεβαίναμε, ηρεμούσαμε. Αισθανόμασταν πιο ελαφροί. Και το βουνό! Άρχισε κι αυτό να μας χαμογελάει. Μιλούσαμε πιο φυσικά, αλέγρα. Μπορούσαμε τώρα να σκεφτούμε και τι πάταγος θα γινόταν σ’ όλη την περιοχή την άλλη μέρα. Τι ανακούφιση, τι κρυφός ενθουσιασμός θα ξεσήκωνε τον κόσμο μόλις μαθευόταν το σκληρό μας χτύπημα. Έφυγε ολότελα η ταραχή μας...

Φτάσαμε καμιά φορά στο δασωμένο. Δεν είχε φέξει ακόμα, αλλά η νύχτα σωνόταν. Πέσαμε ξεροί για ύπνο. Σκοπούς βέβαια, βγάλαμε. Σε δύο ώρες ξυπνήσαμε ο ένας τον άλλον. Τώρα καταλαβαίναμε την κούρασή μας. Σαν άρρωστη μας φαινόταν η αυγή. Καθυστερήσαμε και στο ραντεβού μας με τους άλλους στο Λυκότροπο. Όταν φτάσαμε εκεί, πριν το μεσημέρι, δε βρήκαμε ψυχή. Φουρκιστήκαμε μαζί τους – δεν έκανε να περιμένουν λίγο;

Τώρα που ήταν μέρα, δέναμε και τα μάτια του Ιταλού να τον μπερδέψουμε. Διαλέγαμε δασωμένα μέρη να καθόμαστε να μη βλέπει γύρω παρά μόνο έλατα.

Αρχίσαμε να τον ανακρίνουμε, λίγο με τα μισοϊταλικά μας εμείς, λίγο με τα μισοελληνικά του αυτός, συνεννοούμασταν. Ήταν πρόθυμος, μας είπε τα ονόματα των αξιωματικών του, τι δουλειά τον είχαν στείλει να κάνει εκείνο το βράδυ, τι ήξερε για τον σκοτωμένο και τις κινήσεις του. Ήταν ένα μαυριδερό παλικάρι, σα γύφτος έμοιαζε. Είχε και παράσημο, έναν ωραίο σταυρό μαύρο-κόκκινο και χρυσό. Μας είπε πως οι Ιταλοί ξέρανε καταλεπτώς για μας, πρώτη τους δουλειά με το φαρμακοποιό ήταν να βάλουν τους φυγόδικους να μας εξοντώσουν. Το φαρμακοποιό πήγε και τον πήρε εκτάκτως γιατί είχε μια νέα παραγγελία από τον Βελέντζα. Διοικητής του στην περιοχή ήταν ο λοχαγός Ντε Πρίμο.

Την πρώτη μέρα δένουμε μαντήλια στο πρόσωπό μας κάτω από τα μάτια μας, όσοι τον ανακρούσαμε. Ύστερα παρατήσαμε σαν κουτή αυτή την προφύλαξη. Εκείνος τα παρατηρούσε όλα με μια παιδική έκπληξη και στο βάθος τρομαγμένος.

Συνεχίσαμε ν' ανεβαίνουμε το βουνό και φτάσαμε στην Πέτρα. Πήραμε τα τρόφιμα απ' τις κρυψώνες και βάρυνε πολύ το φορτίο μας. Μας είχαν φέρει οι οργανώσεις κι ένα δυο μεγάλα κουτιά παστές σαρδέλες.

Τότε ο καιρός χάλασε, έπεσε πυκνή αντάρα στο βουνό, έβρεξε πολύ, μούσκεψε κι αγρίεψε το δάσος, σφύραγε ο βοριάς μέσα στα έλατα, το πιάνει πολύ ο βοριάς το μέρος αυτό. Μύριζε για καλά χειμώνας και ξυλιάσαμε απ' το κρύο.

Ήταν το οριστικό τέλος και για τα παπούτσια μας αυτός ο καιρός. Ανάβαμε φωτιά κάτω από τα πυκνά βρεγμένα έλατα και μας βρώμαγε ο αφύς καπνός, μας βρώμαγε και μας στράβωνε. Τουρτούριζε ο Ιταλός, όλο ήθελε να συμμαζώνεται κοντύτερα στη φωτιά κι όλο μας κοίταζε φοβισμένα, σα ρωτώντας: «μήπως κάνω κάτι άσχημο και με μαλώσετε;».

Τι ώρα είναι δεν ξεχωρίζαμε, χαμένοι μέσα στο λευκό άχνινο σάβανο. Μόνο μυστηριακοί υγροί κορμοί ελατιών γύρω μας. Μια στιγμή χύθηκε ανάμεσα στους κορμούς αυτούς ένας τρομαγμένος κότσυφας, πέρασε ο κιτρινομούτης σα βολίδα και σήκωσε το δάσος στο πόδι με τις φωνές του. Τινάχτηκε τρομοκρατημένος ο Ιταλός: «Τι είναι; Τι είναι;», ρωτούσε με γουρλωμένα τα γύφτικα μάτια του. «Λύκος! Λύκος!», του είπαμε. Γκούρλωσε πιο πολύ τα μάτια του. «Λούπο! Λούπο!» έχασκε και σκάσαμε στα γέλια, πόσο αστείο είχε γίνει το μαυρόπετσο μούτρο του. Αυτός συμμαζεύτηκε θιγμένος.

Στο μεταξύ, το νέο για το φαρμακοποιό, πραγματικά, διαδόθηκε αστραπιαία σ' όλη την περιοχή. Στη Αγόριανη έπεσε σα βόμβα. Ο πατέρας εκτελούσε χρέη προέδρου ακόμα, δεν είχε έρθει η αντικατάστασή του.

2. Η ορκωμοσία των Καραλιβαναίων στην Κουκουβίστα

Διπλός ήταν ο στόχος του αρχηγού των ανταρτών, του Άρη. Από τη μια να απαλλάξει την περιοχή από τη συμφορά των ληστοσυμμοριών που λυμαίνονταν τα τριγύρω χωριά, και από την άλλη να ενισχύσει τις τάξεις της ένοπλης αντίστασης με τους σκληροτράχηλους μαχητές, που στην πλειοψηφία τους δόξασαν τα όπλα και τίμησαν τον όρκο τους.

15.08.1942

Φίλιππα Τριανταφύλλου

Μνήμες αλησμόνητες και βιώματα μιας γενιάς που ίσως και να μην καταγραφούν ποτέ από κανέναν ιστορικό. Αυτός είναι και ο λόγος που επιβάλει σε όλους εμάς που ζήσαμε και βιώσαμε τα γεγονότα της περιόδου 1941-1944, πριν φύγουμε από τη ζωή, να τα καταγράψουμε για να μείνουν κληρονομιά στις γενιές που θα έλθουν, γιατί είναι γεγονότα που μαρτυρούν όχι μόνο ανθρωπιά, ηρωισμό και ψυχική δύναμη, αλλά ακτινοβολούν και το μεγαλείο του λαού μας, που δεν συμβιβάζεται και δεν διαπραγματεύεται την ελευθερία του όσο ισχυρός κι αν είναι ο δυνάστης του. Με την κατάρρευση του μετώπου της Αλβανίας τον Απρίλη του 1941, μετά την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στη χώρα μας, οι πρώτοι καλοκαιρινοί μήνες κυλούσαν για το λαό μας σε μεγάλη αβεβαιότητα για το ποια θα είναι η μοίρα πλέον του έθνους και ποια η βούληση και συμπεριφορά των κατοχικών στρατευμάτων στο μέλλον.

Το εθνικό μας νόμισμα, η δραχμή, είχε τη συναλλαγματική της αξία και κανείς δεν υποψιαζόταν ποιες θα ήταν οι πληθωριστικές τάσεις τους επόμενους μήνες. Όπως επίσης κανείς δεν είχε προβλέψει τη μεγάλη έλλειψη τροφίμων και την πείνα που θα ακολουθούσε το χειμώνα 41-42, με τα γνωστά για τους αστικούς πληθυσμούς αποτελέσματα.

Το μήνα Μάιο –πρώτο κατοχικό μήνα– οι χωροφύλακες που φρουρούσαν τις φυλακές άφησαν ελεύθερους όλους τους ποινικούς κρατούμενους, με εξαίρεση τους πολιτικούς κρατούμενους που δεν ήταν άλλοι από τους κομμουνιστές, οι οποίοι δεν είχαν προσκυνήσει, παρά τα απάνθρωπα βασανιστήρια, τη μεταξική δικτατορία. Οι Γερμανοϊταλοί κατακτητές δέχτηκαν χωρίς καμιά αντίρρηση αυτή την απόφαση, λόγω και της ιδεολογικής συγγένειας με τη χωροφυλακή, και ανέλαβαν αυτοί τη διοίκηση των φυλακών. Τη δε φρουρήση την άφησαν στους χωροφύλακες. Συνεργασία κατακτητών και ντόπιων προδοτών από τον πρώτο μήνα, χωρίς κανένα δισταγμό. Μάλιστα οι χωροφύλακες έδειχναν και υπέρμετρο ζήλο στα καθήκοντά τους για να φανούν αρεστοί στα νέα τους αφεντικά, τους Γερμανοϊταλούς.

Πολύ γρήγορα οι κατοχικές αρχές άλλαξαν γνώμη. Βρήκαν παράνομη την απελευθέρωση των ποινικών κρατουμένων και έκαναν κάποια προσπάθεια να τους ξανασλλάβουν. Ήταν, όμως, πολύ αργά. Οι βαρσοϊταλοί είχαν πάρει τα βουνά και, οπλισμένοι σαν αστακοί, επανέφεραν στις ορεινές περιοχές την εποχή των Νταβέληδων και των Αρβανιτάκηδων. Οι παράνομοι και με βεβαρημένο ποινικό μητρώο κατάδικοι πήραν στα χέρια τους, στις περιοχές που δρούσαν, όλες τις εξουσίες: Του εισαγγελέα, του δικαστή, του αστυνομικού, του αγροφύλακα, ακόμη και του προστάτη των άπορων κορασίδων και με την απειλή του βουρδουλα και τη φοβέρα της κουμπούρας έλυναν κάθε διαφορά που αφορούσε όχι μόνο τους ίδιους, αλλά και τα άτομα του συγγενικού και φιλικού τους περιβάλλοντος. Είχαν γίνει ο φόβος και ο τρόμος των ορεινών πληθυσμών. Η εμφάνισή τους και μόνο προκαλούσε τον τρόμο, με την αγριωπή όψη, τα μακριά γένια και μαλλιά ως την πλάτη, ντύσιμο κλέφτη, ή αρματολού του 1821, με πουκαμίσια, κάλτσες, σελάχι και χάλκινα τσαπραζία με βαριές αλυσίδες κρεμασμένες στο στήθος, που σε κάθε κίνησή τους κουδούνιζαν. Στα πόδια τους φορούσαν τσαρούχια κεντητά με μεγάλες μαύρες φούντες. Ακόμη και το περίφημο γιαταγάκι δεν έλειπε από την εξάρτυσή τους. Μόνο ο οπλισμός ήταν σύγχρονος, αραβίδες μάλινχερ και σφαίρες στις φυσιογιωθήκες περασμένες χιαστί και στη μέση.

Άνθρωποι κλαρίτες, χωρίς καμιά ιδεολογική και πολιτική γνώση και τοποθέτηση, ήθελαν να προβληθούν και να επιβληθούν με το άγριο παρουσιαστικό τους, αντιγράφοντας τους καπετάνιους του '21, αγνοώντας παντελώς τα κίνητρα και τον αγώνα εκείνων που αντέγραψαν. Το βουνό της Γκιόνας, με τις απάτητες κορυφές της, έγινε το καταφύγιο σε πολλούς καταζητούμενους από τη χωροφυλακή, πρώην ποινικούς, που είχαν φύγει από τις φυλακές. Σε μικρές ομάδες 3-4 ανδρών η καθεμιά, που δρούσαν ανεξάρτητες, χωρίς καμιά ιδιαίτερη σχέση μεταξύ τους. Σιωπηρά η κάθε ομάδα εξουσίαζε και μια ορισμένη περιοχή με τα χωριά της και τους κατοίκους της. Κάτι ίδιο περίπου κάνουν και οι λύκοι, οριοθετώντας την περιοχή τους για να τη λυμαίνονται αυτοί και μόνο. Μεταξύ των μικρών αυτών ομάδων συγκρούσεις δεν αναφέρθηκαν – ίσως η γρήγορη παρουσία του Άρη δεν άφησε χρόνο για διενέξεις μεταξύ τους.

Στην περιοχή της Γκιόνας υπήρχαν τρεις δυναμικές ομάδες, των Καραλιβαναίων, του Μπάφα και του Πλιατσικολούκα. Υπήρχαν, όμως, και πολλές άλλες με μικρότερη φήμη και δύναμη, αλλά πολύ πιο επικίνδυνες για τους κατοίκους, όχι μόνο των ορεινών, αλλά και των πεδινών περιοχών. Μερικές από αυτές τις ομάδες ήταν των Αγουριδαίων, του Βλαχούτσικου, του Λενή, του Τζιαβάρια και

Οι Καραλιβαναίοι:

Κ. Σαράντης, Γ. Κασούτας, Δήμος Καραλίβανος, Πολ. Καπούρος, Χρ. Φουσέκης. Όλοι από τη Σεγδίτσα.

πολλές άλλες που μου διαφεύγουν. Οι ομάδες αυτές είχαν μοναδικό στόχο το πλιάτσικο, τις ληστείες, τους φόνους και το ξεκαθάρισμα παλαιών λογαριασμών. Φαινόμενο για το ποιο δεν πρέπει να κατηγορηθούν οι τρεις προηγούμενες ομάδες. Το δυστύχημα είναι ότι ορισμένοι από τις συμμορίες των μικρών αυτών ομάδων, αργότερα, δεν θέλησαν να συμμορφωθούν στον όρκο που έδωσαν να είναι σύμφωνοι με τις αρχές και τις διακηρύξεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και συνέχισαν τη ληστρική τους συμπεριφορά, πράγμα που ανάγκασε τον Άρη να τους συλλάβει στο Μαυρολιθάρι και να τους εκτελέσει, προς γνώση και συμμόρφωση των υπολοίπων. Αυτή είναι μια άλλη ιστορία που πρέπει κάποια στιγμή να καταγραφεί, για να φανούν το μεγαλείο του αρχηγού Άρη και οι πραγματικοί σκοποί του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Αυτή ήταν περιγραφικά η κατάσταση στην ορεινή Φωκίδα μέχρι το Φλεβάρη του 1942. Τα ιταλικά στρατεύματα κατοχής, ελλείπει αυτοκινητόδρομοι, δεν είχαν κάνει ακόμη την εμφάνισή τους και οι ορεινοί πληθυσμοί, είχαν την ψευδαίσθηση ότι η κατοχή δεν τους είχε αγγίξει ακόμη. Το μόνο πράγμα που τους απασχολούσε ήταν η ανασφάλεια και η δράση των ληστοσυμμοριών, καθότι η απουσία κάθε κρατικής εξουσίας είχε προ πολλού εμφανιστεί. Ο χειμώνας του 41-42 ήταν από τους χειρότερους που γνώρισε η χώρα μας. Πείνα και βαρυχειμωνιά συνέβαλαν στο να χαθούν τόσο πολλοί συνάνθρωποι μας. Τα ορεινά χωριά υπέφεραν λιγότερο από την έλλειψη τροφίμων, η ανασφάλεια όμως και η αβεβαιότητα είχε φέρει τους κατοίκους σε απόγνωση και αδιέξοδο. Από το φθινόπωρο του '41 μια νέα έξαρση εμφανίστηκε να απειλεί τους κατοίκους, όχι μόνον των ορεινών χωριών, αλλά και των πεδινών. Προσωπικές διαφορές και μίσση, λόγω αντεκδίκησης κατέληγαν σε ψεύτικες προδοσίες στα στρατεύματα κατοχής για δήθεν απόκρυψη όπλων και πυρομαχικών. Αυτή και μόνο η μαρτυρία ήταν αρκετή να συλλαμβάνονται αθώοι άνθρωποι από τους Ιταλούς, να βασανίζονται απάνθρωπα ή να στέλνονται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Από τα μέσα του Μάρτη του '42 άρχισαν –στην αρχή ψιθυριστά και σιγά σιγά πιο θαρραλέα– να μιλούν για εμφάνιση κάποιων ένοπλων ανταρτών στα βουνά της Γκιόνας. Άλλοι το πίστευαν και άλλοι το αμφισβητούσαν, όλοι όμως κάτι πρόσμεναν, το έθνος έπρεπε να σωθεί. Πίστευαν πως κάποιος θα έπαιρναν την πρωτοβουλία και θα έβαζαν φρένο στη κατηφόρα που είχαν πάρει τα πράγματα για να σταματήσουν το πλιάτσικο και η προδοσία. Κάπου κάπου έκαναν την εμφάνισή τους αποσπάσματα χωροφυλακής, με μοναδικό σκοπό να συλλάβουν τους καταζητούμενους ληστοφυγόδικους. Ήταν μια μάταια προσπάθεια, ένας άσκοπος κόπος. Η άνοιξη

του '42 βρήκε τους ορεινούς πληθυσμούς σε πλήρη αμηχανία, βλέποντας να κατακλύζονται τα χωριά τους από εκατοντάδες πεινασμένους για να ζήσουν πουλώντας παντός είδους αγαθά για λίγες πατάτες ή φασόλια. Με το φόβο μήπως η έλλειψη τροφίμων συνεχιστεί και η πείνα μεγαλώσει, οι κάτοικοι ρίχτηκαν στο ξεχέρσωμα και την καλλιέργεια και των πιο απομακρυσμένων και άγονων χωραφιών. Πανικός και αβεβαιότητα, δύο φαινόμενα που μειώνουν στο ελάχιστο το ηθικό και την αντίσταση ενός λαού για να επιβιώσει. Έτσι, μη ελπίζοντας πλέον οι άνθρωποι σε καμιά βοήθεια από κρατική υπηρεσία, έμειναν στο έλεος του Θεού και των ληστοσυμμοριών.

Το εκκλησάκι της Παναγίας στην Κουκουβίστα

15 Αυγούστου 1942, το μικρό εκκλησάκι της Παναγίας του χωριού Κουκουβίστα (Καλοσκοπή) που βρίσκεται στα ριζά της ελατόφυτης Γκιόνας, γεμάτο ασφυκτικά από πιστούς. Τίποτε δεν προμήνυε τα γεγονότα που θα συνέβαιναν εντός ολίγου. Η μέρα ζεστή, αυγουσιάτικη, η ώρα 10 και η λειτουργία πλησίαζε στο τέλος της, όταν μια αναταραχή σημειώθηκε στο προαύλιο του ναού από τους πιστούς που ήταν εκεί και παρακολουθούσαν τη λειτουργία. Προτού καταλάβουν οι εντός του ναού τι ακριβώς συμβαίνει, από την κύρια είσοδο εισέβαλαν μέσα στο ναό γύρω στα 15 άτομα, οπλισμένα μέχρι τα δόντια με αγρωπή όψη, με μακριά μαλλιά και γένια και με τα φλουριά και τις αλυσίδες να κροταλίζουν από τις πουκαμίσες τους. Έμοιαζαν σαν εξωγήινοι. Οι εκκλησιαζόμενοι στη θέα αυτών των απρόσκλητων εισβολέων στο ναό για μια στιγμή πάγωσαν. Ο παπάς και οι ψαλτάδες διέκοψαν τη λειτουργία και κοίταζαν αποσβολωμένοι τους ένοπλους «εισβολείς». Μέσα σε απόλυτη σιγή όλοι περίμεναν να δουν τι θα ακολουθήσει. Η ομάδα των ενόπλων πήγε μπροστά από την ωραία πύλη και

στάθηκε σε στάση προσοχής. Ο αρχηγός, που φορούσε δερμάτινο γιλέκο, με χαμηλή φωνή είπε στον ιερέα: «Πάτερ συνεχίστε, θα εκκλησιαστούμε κι εμείς μαζί σας». Όταν τελείωσε η λειτουργία το λόγο πήρε ο αρχηγός της ομάδας. Με μεταλλική φωνή είπε περίπου αυτά τα λόγια:

*«Συμπατριώτες και συμπατριώτισσες,
μη σας φοβίζει η εδώ παρουσία μας. Η πατρίδα μας βρίσκεται υπό κατοχή και ο λαός μας κινδυνεύει, το κράτος έπαψε να υπάρχει προ πολλού και η δικαιοσύνη πέρασε στα χέρια των πλιατσικολόγων, των μαυραγοριτών και των προδοτών. Εμείς αποφασίσαμε να πάρουμε στα χέρια μας και με τη δικιά σας βοήθεια όλες τις εξουσίες που θα εγγυώνται την ομαλότητα και την ακεραιότητα του λαού μας. Οι άνδρες που βλέπετε σήμερα μπροστά σας είναι εκείνοι που μέχρι χθες τρομοκρατούσαν την περιοχή σας. Σήμερα, ημέρα της γιορτής της Παναγίας, ήρθαν εδώ στην εκκλησία του χωριού σας να δώσουν μπροστά σας όρκο πίστεως, πως από δω και στο εξής θα δώσουν ακόμη και τη ζωή τους για να περιφρουρήσουν τη ζωή και την περιουσία του λαού μας από κάθε επιβολέα»*

Και απευθυνόμενος προς τον ιερέα του είπε:

«Πάτερ, όρκισέ μας!»

Ακολούθησε μικρή λειτουργική τελετή και στη συνέχεια ο Άρης έδωσε μια κόλλα χαρτί στον παπά, όπου ήταν γραμμένος ο όρκος, να τον υπαγορεύσει. Οι άνδρες με μια φωνή, επαναλάμβαναν τα λόγια του όρκου από τον ιερέα:

«Εγώ, παιδί του ελληνικού λαού, ορκίζομαι ν' αγωνιστώ πιστά από τις τάξεις του ΕΛΑΣ, χύνοντας και την τελευταία ρανίδα του αίματός μου, σαν γνήσιος πατριώτης, για ο διώξιμο του εχθρού από τον τόπο μας, για τις ελευθερίες του λαού μας, κι ακόμα, να είμαι πιστός και άγρυπνος φρουρός προστασίας στην περιουσία και το βίος του αγρότη.

Δέχομαι προκαταβολικά την ποινή του θανάτου, αν ατιμάσω την ιδιότητά μου, ως πολεμιστή του Έθνους και του Λαού, και υπόσχομαι να δοξάσω και να τιμήσω το όπλο που κρατώ και να μην το παραδώσω αν δεν ξεσκλαβωθεί η πατρίδα μου και δε γίνει ο λαός νοικοκύρης στον τόπο του...».

Ήταν ο πρώτος όρκος του ΕΛΑΣ που είχε γράψει ο Άρης Βελουχιώτης και τον οποίο έδιναν όσοι κατατάσσονταν στον ΕΛΑΣ. Αργότερα, η ΠΕΕΑ έκανε έναν καινούργιο όρκο που ίσχυσε ως το τέλος του αγώνα.

Στη συνέχεια, ο Καραλίβανος είπε δυο λόγια που ενθάρρυναν και συγκίνησαν το εκκλησίασμα.

– Για τη μέχρι σήμερα συμπεριφορά μερικών από εμάς ζητάμε από όλους σας να μας συγχωρήσετε και να πιστέψετε στον όρκο που δίνουμε σήμερα.

Την άκρα σιγή και παγωνιά από τα γινόμενα μέσα στο ναό ανατάραξαν μονομιάς οι ζητωκραυγές και τα χειροκροτήματα των εκκλησιαζόμενων. Στη συνέχεια, ένοπλοι και εκκλησιαζόμενοι έψαλαν μαζί τον Εθνικό Ύμνο.

– Βγείτε έξω στο προαύλιο, φώναξε ο Άρης, να σας πω δυο λόγια.

Από τη μια στιγμή στην άλλη, μετά την ορκωμοσία, όλα είχαν αλλάξει. Η φοβία του κόσμου για τους ληστοφυγόδικους ξεπεράστηκε, οι άνθρωποι ξεθάρρωσαν και η συμπεριφορά τους ήταν έκδηλη στα γελαστά τους πρόσωπα. Πίστεψαν πως κάτι θα αλλάξει στη ζωή τους και πως οι άνθρωποι αυτοί, που και μόνο η αναφορά του ονόματός τους σκορπούσε το φόβο και τον τρόμο, στο εξής θα γίνονταν προστάτες τους. Δεν μπορούσαν ακόμη να το πιστέψουν. Ανάμικτοι ένοπλοι και εκκλησιαζόμενοι συγκεντρώθηκαν στο προαύλιο του ναού να ακούσουν τον αρχηγό. Ο μέχρι στιγμής άγνωστος αρχηγός ανέβηκε στο σκαλοπάτι της εισόδου του ναού για να μιλήσει στους συγκεντρωμένους που ξεπερνούσαν τα 400 άτομα. Άντρας σαραντάρης, μέσου αναστήματος, γεροδεμένος, με πέτσινο γιλέκο στην πλάτη, με αρματωσιά μόνο το πιστόλι του, χωρίς καδένες και φλουριά στο στήθος, με μαύρο σκούφο στο κεφάλι και γενειάδα πυκνή κατάμαυρη, με δυο μάτια που πέταγαν φωτιές και σε καθήλωναν όταν σε κοιτούσαν, χωρίς κανένα χαμόγελο να σκάει στα χείλη του, με μια γρήγορη ματιά στον περίγυρο, επέβαλε απόλυτη ησυχία.

Άρχισε την ομιλία του με την προσφώνηση «συναγωνιστές και συναγωνίστριες». Για πρώτη φορά αυτές οι λέξεις ακούγονταν και πολλοί δεν γνώριζαν ακόμη και την έννοιά τους. Με λόγια ξάστερα και κατανοητά, ανέλυσε όλη την επικρατούσα κατάσταση της χώρας μας μετά την εισβολή των κατακτητών, την απουσία πλέον του κράτους, την εγκληματικότητα και την ανασφάλεια που υπάρχει σε όλη την ελληνική επικράτεια και τη μεγάλη πατριωτική απόφαση που πήραν εμπρός σε

αυτό το χάος που υπάρχει, μερικοί τίμιοι πατριώτες να ιδρύσουν το ΕΑΜ και τον ένοπλο στρατό του, τον ΕΛΑΣ. Στη συνέχεια ανέλυσε τους σκοπούς και τις επιδιώξεις του ΕΑΜ και ζήτησε τη συμπαράσταση όλου του λαού για να επιβιώσουμε σαν έθνος και να εκδιώξουμε τους κατακτητές της πατρίδας μας.

Επεσήμανε ένα βασικό σημείο που χειροκροτήθηκε με ανακούφιση απ' όλους. Είπε:

– Από σήμερα και στο εξής σταματάει οριστικά το πλιάτσικο και η προδοσία στα στρατεύματα κατοχής. Ας προσέξουν καλά όσοι θα θελήσουν να παραβούν τη συμβουλή μας.

Δυστυχώς μερικοί ακόμη και από τους ένοπλους ληστοφυγάδες δεν τα έλαβαν στα σοβαρά τα λόγια του Άρη και λίγο αργότερα το πλήρωσαν με την ίδια τους τη ζωή. Χωρίς χρονοτριβή, ο Άρης όρισε τριμελή επιτροπή του ΕΑΜ από τους Παν. Ζούγρο, Ηλία Δανιήλ και Δημ. Κόλλια. Και οι τρεις ήταν νέοι, σοβαροί και χαίρανε εκτίμησης από τους συγχωριανούς τους. Η τριμελής αυτή επιτροπή θα ήταν πλέον η εξουσία του χωριού. Θα έλυναν όλες τις διαφορές που θα προέκυπταν μεταξύ των κατοίκων και θα είχαν τη σύνδεση με τα τμήματα του ΕΛΑΣ της περιοχής.

Η εμφάνιση ένοπλης ομάδας ανταρτών και η ορκωμοσία τους στην Κουκουβίστα έγινε πολύ γρήγορα γνωστή στα ιταλικά στρατεύματα κατοχής και άρχισαν να αντιδρούν με συλλήψεις, ξυλοδαρμούς και εκτελέσεις στους κατοίκους των γύρω χωριών. Δεν πέρασε ούτε ένας μήνας και στις 09.09.1942 οι Ιταλοί γνώρισαν την εκδίκηση της ομάδας που ορκίστηκε στις 15.08.1942 στην Κουκουβίστα, η οποία μαζί με την ομάδα της Παρνασσίδας χτύπησε τους Ιταλούς στην Ρικά της Γκιόνας και εξόντωσε μια ολόκληρη διμοιρία τους.

Λίγα λόγια σαν επίλογος για τους ληστοφυγόδικοι που όρκισε ο Άρης το Δεκαπενταύγουστο του 1942 στην Κουκουβίστα. Όλοι τους τήρησαν πιστά τον όρκο που έδωσαν μέσα στο εκκλησάκι της Παναγίας. Μέσα από τις γραμμές του ΕΛΑΣ σε ελάχιστο χρόνο άλλαξαν, έγιναν άλλοι άνθρωποι, αγαπητοί, υπεύθυνοι και ακέραιοι. Ανέλαβαν ηγετικές θέσεις ως καπεταναίοι σε τάγματα και συντάγματα του ΕΛΑΣ και έδειξαν σπάνιο ηρωισμό και αυτοθυσία. Έγιναν κήρυκες και παράδειγμα ηθικής και νομιμότητας. Ο ίδιος ο Καραλίβανος, σαν καπετάνιος του Αρχηγείου Λοκρίδας του ΕΛΑΣ, τραυματίστηκε βαριά σε

επίθεση που έγινε σε γερμανικό πλοίο στα Καμένα Βούρλα και παρ' ολίγο να χάσει την ίδια του τη ζωή. Χαρακτηριστικό της μεταστροφής των ανθρώπων αυτών της παρανομίας σε αγωνιστές με ιδεολογική και πολιτική τοποθέτηση και με την ενεργό συμμετοχή τους στον αγώνα της εθνικής μας αντίστασης 41-44 μέσα από τις γραμμές του ΕΛΑΣ, του ηρωισμού και της αυτοθυσίας που έδειξαν, είναι και το γεγονός ότι σχεδόν κανείς τους δεν επέζησε μέχρι τέλους. Άλλοι έπεσαν από εχθρικό βόλι και άλλοι από αδελφικό βόλι.

Οι τρεις μεγάλοι στην παρανομία και κατόπιν στον ΕΛΑΣ, ο Μπάφας και ο Πολύχρονος Θεοχάρης εφονεύθησαν στα Δεκεμβριανά το '44, ο δε Καραλίβανος από χωροφύλακες πριν ακόμη ξεσπάσει ο Εμφύλιος. Δυστυχώς αυτή ήταν η μοίρα εκείνων που αντέταξαν τα στήθη τους και αντιστάθηκαν στους εισβολείς της πατρίδας μας, που θέλησαν με τη βία να επιβάλλουν τη φασιστική τους κυριαρχία στο λαό μας. Εμείς έχουμε χρέος ιερό να τιμούμε με ευλάβεια και σεβασμό τη μνήμη τους. Ο λαός μας δεν θα ξεχάσει ποτέ την προσφορά τους προς την πατρίδα. Αιώνια η μνήμη τους.

ΥΓ Μια και καταγράφουμε ιστορία, πρέπει να αναφέρω ότι ο πρώτος που μπήκε στο στόχαστρο των ιταλικών στρατευμάτων κατοχής για την ορκωμοσία της ομάδας των Καραλιβαναίων ήταν ο ιερέας του χωριού Κουκουβίστας (Καλοσκοπής) Μιλτιάδης Κυριαζής (Παπαμίλτος) που τους όρκισε. Του κάψανε το καινούργιο φτιαγμένο σπίτι του (ήταν και το πρώτο κάψιμο σπιτιού στο Νομό Φωκίδας για αντίποινα από τα στρατεύματα κατοχής) και τον ίδιο τον επικήρυσαν, γεγονός που ανάγκασε τον νεαρό τότε Παπαμίλτο να ξυριστεί και να αποβάλει το ράσο για να μην είναι εύκολη η σύλληψή του και τρεις μήνες μετά το κάψιμο του σπιτιού του και για να γλιτώσει τη σύλληψη και ίσως και την εκτέλεση, εντάχθηκε στις πρώτες ομάδες του ΕΛΑΣ φορώντας το ιερατικό ράσο κατόπιν επιθυμίας του Άρη για καθαρά εθνικούς και πατριωτικούς λόγους.

3. Αφοπλισμός χωροφυλακής Ντρέμισας

Η χωροφυλακή στα χρόνια της Κατοχής εκτελούσε διαταγές των δωσίλογων κυβερνήσεων. Στο πλαίσιο των βασικών τους καθηκόντων ήταν να κυνηγούν τους κακοποιούς των ληστοσυμμοριών, αλλά αυτοί δεν διέκριναν τους κακοποιούς από τους αντάρτες αγωνιστές που πάλευαν για τη λευτεριά της πατρίδας. Αποτέλεσμα αυτής της τακτικής ήταν να έρθουν σε αντιπαράθεση με τα ανταρτικά σώματα.

I

1ο δεκαήμερο Σεπτεμβρίου 1942

Αφοπλισμός αποσπάσματος¹

Το Μαυρολιθάρι ήταν κέντρο απ' όπου τα αποσπάσματα της χωροφυλακής ξεχύνονταν για να κυνηγήσουν τους «κλαρίτες» και όλους εκείνους που πήγαιναν κόντρα στους νόμους. Δεν ξεχώριζαν εκείνους που πάλευαν εναντίον των κατακτητών. Δεν ήταν, λέει, δική τους δουλειά να ξεχωρίζουν ετούτους από τους άλλους. Οι διαταγές είναι διαταγές. Και αν είναι Γερμανοί και Ιταλοί σήμερα στη

¹ Άρης Βελουχιώτης, ο πρώτος του αγώνα (βιογραφία 1905-1945), Τόμος δεύτερος (1942-1945). Κυψέλη, Αθήνα 1965, σελ. 108-112.

χώρα, αυτό δεν έχει να κάνει! Η «ελληνική κυβέρνηση», λένε, «τους διατάσσει να καταδιώκεται πας ανθιστάμενος κατά των αρχών και μη υπακούων εις τους νόμους»! Ύστερα, μπορεί να ξεποδαριάζονται και να διακινδυνεύουν, αλλά έχουν εξασφαλίσει ένα κομμάτι ψωμί, ενώ ολόγυρα η πείνα κάνει θραύση. Στο τέλος τέλος, ας καθίσουν και οι κλαρίτες και οι άλλοι στ' αβγά τους!

Τώρα τελευταία οι σκοτούρες πλήθυναν για τ' αποσπάσματα. Αντάρτες, λέει, βγήκαν στα βουνά να πολεμήσουν τους ξένους. Πάλι τ' αποσπάσματα θ' αναλάβαιναν να ξεκαθαρίσουν τον τόπο κι αυτούς που θέλουν να τα βάλουν με τους πανίσχυρους ξένους!

Ξεκινούν, λοιπόν, από το Μαυρολιθάρι, γυρίζουν όλα τα χωριά και κάνουν τη δουλειά τους. Δέρνουν τον κόσμο, τους τσοπάνηδες, τις γυναίκες, τις αδελφές, τους συγγενείς των «κλαριτών», για να τους αναγκάσουν να μην τους βοηθάνε και να τους παραδώσουν στην εξουσία.

Έχουν κι άλλες σκοτούρες τώρα. Από τον καιρό που πέρασε ο Άρης, τα χωριά δεν παραδίνουν το σιτάρι της συγκέντρωσης. Άλλο κακό τούτο πάλι! Να μη λογαριάζει ο χωριάτης το κράτος! Αλλά το κράτος των δωσίλογων πρέπει να επιβληθεί. Και οι χωροφύλακες, τους έλεγαν, έχουν χρέος με όλα τα μέσα να κάμουν τους χωριάτες να το καταλάβουν καλά αυτό!

Οι αντάρτες στη Στρώμη πήραν την πληροφορία, ότι στη Δρέμισα είχε φτάσει ένα από τ' αποσπάσματα. Ζητούσε τους Καραλιβαναίους και τους αντάρτες.

Τα χαράματα αντάρτες κύκλωσαν τη Δρέμισα και ο Άρης μπήκε στο χωριό με τους υπόλοιπους, κύκλωσε το σπίτι που έμεναν οι χωροφύλακες και ζήτησε να παραδοθούν:

– Εδώ ταγματάρχης πυροβολικού Άρης Βελουχιώτης! Στο όνομα της πατρίδας και του ελληνικού λαού! Παραδοθείτε!

Μερικοί χωροφύλακες προσπάθησαν να αμυνθούν. Έπεσαν μερικού πυροβολισμοί. Ο Άρης, όμως, δε θέλει αίματα. Η γραμμή του από τη στιγμή που βγήκε στο βουνό μένει σταθερή: Όχι πόλεμος ανάμεσα στους Έλληνες. Μόλις άκουσε πυροβολισμούς πετάχτηκε πάνω φωνάζοντας:

– Παύσατε πυρ! Παύσατε πυρ! Σταματάτε αμέσως!

Η φωνή του αντανάκλούσε τα αισθήματά του. Αγανακτούσε και στη σκέψη ακόμα ότι μπορούσε να χτυπηθεί με Έλληνες. Βέβαια οι συνεργάτες των Ιταλών ελληνική καταγωγή είχαν, αλλά έπαψαν ν' ανήκουν στην Ελλάδα από τη στιγμή που πολεμούσαν στο πλευρό του κατακτητή. Αλλά με τους χωροφύλακες το πράγμα άλλαζε. Μπορεί να καταδίωκαν τους αντάρτες. Εκτελούσαν, όμως, διαταγές της προδοτικής κυβέρνησης. Δεν μπορούσαν από την πρώτη στιγμή να απαλλαγούν από τις προκαταλήψεις που τους είχε φυτέψει στα μυαλά τόσα χρόνια η προπαγάνδα της δικτατορίας. Δεν ήταν δυνατόν σε λίγες μέρες να μπορούν να ξεχωρίσουν τους αντάρτες από τους ληστές, τους φυγόδικους και τις συμμορίες τους, όσο κι αν έβλεπαν ότι οι πράξεις τους ήταν διαφορετικές. Ο Άρης πίστευε, και δεν είχε άδικο, ότι οι χωροφύλακες είχαν ανάγκη από διαφώτιση. Όταν τους έπαιρνε τα όπλα, το έκανε γιατί είχε ανάγκη από όπλα, γιατί ήθελε να οπλίσει το λαό και να χτυπήσει τον κατακτητή. Ποτέ δεν αρνήθηκε σε χωροφύλακες να καταταγούν στο αντάρτικο. Το είδαμε αυτό από την πρώτη μέρα.

– Εδώ ταγματάρχη Άρης Βελουχιώτης! ούρλιαξε στον επικεφαλής του αποσπάσματος. Σε διατάσσω να παρουσιαστείς ενώπιόν μου!

Σηκώθηκε και προχώρησε ακάλυπτος προς το μέρος των χωροφυλάκων. Ο επικεφαλής τους πήρε θάρρος και προχώρησε κι αυτός για να τον συναντήσει. Ο Άρης του έκανε αυστηρές παρατηρήσεις, γιατί οι άνδρες του άρχισαν να πυροβολούν και τελικά τον έπεισε να καλέσει στο τηλέφωνο τους άλλους επικεφαλής των αποσπασμάτων που βρισκόταν στο Μαυρολιθάρι, στη Γκούρα και στην Κουκουβίστα.

– Έχω κυκλώσει τους Καραλιβαναίους. Τρέξτε γιατί θα μου φύγουν! Είπε ο αποσπασματάρχης στους τρεις συναδέλφους του στο τηλέφωνο.

Εκείνοι δεν υποψιάστηκαν τίποτα και τα τρία αποσπάσματα κίνησαν ολοταχώς για τη Δρέμισα.

Έπεσαν στις καλοστημένες από τον Θάνο, τον Νικηφόρο, και τον Θεοχάρη ενέδρες των ανταρτών. Ο Άρης τους είχε στείλει από τη νύχτα.

– Αλπ! Εδώ ΕΛΑΣ! Παραδοθείτε!

Με τις πρώτες μπαταριές των ανταρτών οι χωροφύλακες παραδόθηκαν. Ήταν

τόσο ξαφνικό αυτό, ώστε κανείς δε διανοήθηκε να προβάλει αντίσταση. Αφοπλίστηκαν όλοι. Συνολικά ήταν σαράντα περίπου.

Ο Άρης προσέχει να μην πειράξουν κανέναν. Κι όταν ο Θεοχάρης έδωσε ένα γερό χαστούκι στον ενωμοτάρχη Κουφοσίμο, η επέμβαση του Άρη ήταν κεραινοβόλα και εντυπωσιακή.

Ο Κουφοσίμος κνηγούσε με μανία τους Καραλιβαναίους. Μόλις τον αντίκρισε ο Θεοχάρης, ο ανιψιός του Καραλίβανου, ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι του. Χύμηξε με την κάμα του ξεγυμνωμένη, τον έπιασε από το λαιμό και του τράβηξε απανωτά χαστούκια φωνάζοντας:

– Τώρα σ' έχω στα χέρια μου, άτιμε! Τι σου έφταιγαν οι αδελφάδες μας και οι γυναίκες μας; Να τις ξεγυμνώνεις και να τις δέρνεις...

Ο Θάνος, σπρωγμένος από τον Άρη, έπεσε στη μέση. Έδωσε μια σπρωξιά στον ενωμοτάρχη, άρπαξε τα χέρια του Θεοχάρη και τον τράβηξε προς το μέρος του Άρη.

Χωροφύλακες, χωριάτες, αντάρτες κι ο ενωμοτάρχης έχουν μείνει σύζυλοι. Ο Θεοχάρης Πολύχρονος, σμηνιάς του αεροδρομίου της Τανάγρας, που με τη διάλυση πήρε το όπλο του και τράβηξε να βρει τον μπάρμπα του, τον Καραλίβανο στο βουνό, ήταν έξαλλος από θυμό, από το πάθος για την εκδίκηση.

Η σκηνή που διαδραματιζόταν μπροστά στα μάτια όλων είναι από κείνες που δεν ξεχνιούνται. Το θεριό, ο Θεοχάρης, έφτασε κοντά στον αρχηγό με τη συνοδεία του Θάνου, που η επέμβασή του τον είχε κάμει να νοιώθει ακόμα μεγαλύτερη οργή. Πήγε κάτι να πει στον Άρη, αλλά δεν πρόλαβε. Οι χωριάτες, οι χωροφύλακες, οι αντάρτες, ο ενωμοτάρχης είδαν τον Άρη κάτι να του λέει, ήρεμα, αλλά σταθερά. Δεν άκουσαν τι είπε ο Άρης στον Θεοχάρη, αλλά και δεν κράτησε πολύ αυτό. Είδαν τον Θεοχάρη να παίρνει στροφή και να κατευθύνεται πάλι προς τον ενωμοτάρχη. Κανείς δεν ανασαίνει. Μαρμαρωμένοι τον βλέπουν να τον πλησιάζει. Δεν έχει εξαφανιστεί εντελώς η αγριάδα από το πρόσωπό του. Αλλά οι κινήσεις του είναι αλλαγμένες. Και η φωνή του, όταν ξαναμίλησε στον ενωμοτάρχη, αλλαγμένη:

– Έφταιξες κι εσύ, κι εγώ παραφέρθηκα. Δεν είμαστε ελεύθεροι να λύσουμε,

όπως πρώτα, τις διαφορές μας. Είμαστε σκλάβοι των ξένων. Αρχίσαμε έναν αγώνα για την πατρίδα... Σου ζητώ συγγνώμη...

Αποσβολωμένος ο ενωμοτάρχης δεν μπορεί ν' ανοίξει το στόμα του ν' αρθρώσει λέξη.

Μα ο Θεοχάρης νόμισε ότι δεν είχε ικανοποιηθεί.

– Αν δε σου φτάνει αυτό, δώσε μου κι εσύ τα σκαμπίλια που σου 'δωσα, να πατούσουμε.

Ο ενωμοτάρχης δε μίλησε. Τινάχτηκε προς τον Άρη, κρατώντας με τα δυο του χέρια νευρικά το πηλίκιό του. Στάθηκε μπροστά του προσοχή και είπε:

– Αρχηγέ!... Δεν ξέρω ποιος είσαι, αλλά δεν είσαι σαν τους άλλους αξιωματικούς. Κατάφερες και ημέρωσες αυτά τα θηρία. Είσαι μεγάλος. Σε αναγνωρίζω. Είσαι αρχηγός!

Στην κορφή του βράχου που δέσποζε στη Δρέμισα κυμάτιζε η ελληνική σημαία, που με το χάραμα την έστησαν εκεί οι αντάρτες.

Τη σημαία αυτή την ευλόγησε και την παρέδωσε στον Άρη ο παπα-Αριστείδης της Στρώμης, σε μια συγκινητική τελετή που έγινε στο σπίτι του, ενώπιον του λαού και των ανταρτών. Ο Άρης φίλησε του σεβάσμιου γέροντα το χέρι κι άρχισε να τραγουδά τον εθνικό μας ύμνο. Τον συνόδευαν σ' ένα περήφανο, οργισμένο, ξέσπασμα, λαός και αντάρτες:

*Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή
σε γνωρίζω από την όψη
που με βια μετράει τη γη...*

II

Φοίβου Γρηγοριάδη²

Οι δάσκαλοι

Σε τρεις τέσσερις μέρες, έγινε η συνάντηση του Άρη με τους άλλους, τους αντάρτες της 8ης ομάδας. Αυτοί ήταν οι εκ διαμέτρου αντίθετοι τύποι, «δάσκαλοι», όπως τους έλεγαν περιφρονητικά στην αρχή οι άλλοι, οι «ζωγραφιές του 21». Ήσαν από τους εξήντα γραμμένους της «Περιφερειακής Φθιώτιδος». Δεν εστάλησαν όμως στον Άρη με το ξεκίνημά του. Ούτε και ταυτόχρονα μ' εκείνον ξεκίνησαν, αν και περίμεναν την «εντολή» από ώρα σε ώρα δύο ολόκληρους μήνες. Η καθυστέρηση εκείνη συνετέλεσε στην ενίσχυση διαδόσεων που επεκράτησαν αργότερα για το ότι ο Άρης εξεβίασε την πολιτική του ηγεσία, την παρέσυρε στο να πραγματοποιηθεί η αντάρτικη εξόρμηση μια ώρα γρηγορότερα.

Η εντολή έφθασε στο Δαδί από τη Λαμία, στις τελευταίες μέρες του Ιουλίου, και η έξοδος πραγματοποιήθηκε αμέσως. Όπως και με την ομάδα του Άρη, από τους πρώτους που ξεκίνησαν, μερικοί λύγισαν με τις κακουχίες, χωρίς όμως να καταδιωχθούν εδώ ως λιποτάκτες. Όταν συναντήθηκε η ομάδα με τους παλιούς, είχε εννέα άνδρες (Νικηφόρος, Διαμαντής, Αριστείδης, Περικλής, Τηλέμαχος, Νικήτας, Αγαμέμνων³, Αχιλλέας και... ένας Βασιλάκης). Τα αρχικά ψευδώνυμα δεν επεξετάθησαν εδώ, όπως στον Τυμφορηστό, ως τους Θεούς. Μόνο για την Ευρυτανία είχε δίκαιο ο Καφαντάρης όταν έλεγε «θαυμαστικά», μαθαίνοντας πως ο ανιψιός του Προύβολος εμφανίστηκε με το ψευδώνυμο Ερμής, κοντά στον Άρη: «Οι Θεοί του Ολύμπου, κατέβηκαν στο Καρπενήσι!»

Όπως έγινε με την ομάδα που ξεκίνησε από τη Σπερχειάδα, το ίδιο και μ' αυτήν, η δράση της άρχισε με το φόνο ενός συνεργάτη των Ιταλών, που σκοτώθηκε, σε ιταλική μοτοσικλέτα μαζί με το στρατιώτη οδηγό της – του φαρμακοποιού Δρίβα.

² Το αντάρτικο ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ-ΕΚΚΑ (5/42), Εκδόσεις Κ.Χ. Καμαρινόπουλου, Αθήνα, σελ. 55-59.

³ ΣΕ Εδώ πρόκειται για τον Σκαμινιώτη Απόστολο Π. Αποστολόπουλο.

Από την επομένη της εξόδου της, η ομάδα αυτή αντιμετωπίζει οξύτατο επισιτιστικό πρόβλημα. Στα χωριά οι πυρήνες του ΕΑΜ είναι ολιγάνθρωποι και ο εφοδιασμός που εξασφαλίζουν αυτοί εντελώς ανεπαρκής. Από την άλλη πάλι, οι «πουριτανοί» δάσκαλοι δεν εννοούν ν' αγγίξουν τίποτα αν δεν προέρχεται από την οργάνωση. Όταν ο νεαρός Νικηφόρος υπενθυμίζει το γνωστό «νησιτικό αρκούδι δε χορεύει», παίρνει την αυστηρή απάντηση του Διαμαντή:

– Μήπως ο ελληνικός λαός διατρέφεται καλύτερα;

Έτσι, όμως, η ομάς εκείνη κινδυνεύει να διαλυθεί πριν περάσει μήνας από τη συγκρότησή της. Μία ελπίδα τους συγκρατεί μόνο, η διαβεβαίωση του Περικλή (Γ. Χουλιάρα) πως αυτός συνδέεται με τη Λαμία:

– Θα πάμε στην Γκιόνα. Εκεί και θα φάμε καλά, αλλά θα 'χουμε κι άλλα ευχάριστα γεγονότα.

Φθάνοντας εκεί μάθανε και το πρώτο, το μισό μυστικό μάλλον: Αγγλικό αεροπλάνο θα τους έριχνε απ' όλα. Το περιμένουν δύο νύχτες, ψήνοντας εν αναμονή κονσερβών, πατάτες στο χόβολη, που κι αυτές μια δόση, δεν έμελλε να τις γευθούν. Πριν ψηθούν, ακούγεται το καρπούλι τους:

– Φάλαγγα βλέπω, κατά δω έρχεται!

Τρέχει ο στρατιωτικός, διακρίνει έναν που μοιάζει σαν πλαγιοφύλαξ. Ιταλός είναι, ξεχωρίζει η κυλόττα του. Αυτός ρίχνει και μια πρώτη ριπή. Την ίδια ώρα, άλλη κίνηση παρατηρείται από την αντίθετη κατεύθυνση. Εκεί διακρίνονται και μεταγωγικά.

Ανάθεμα! Θα προδοθήκε η αναμενόμενη ρίψη!

Βιαστικά φεύγουν οι εννιά αντάρτες προς τη μόνη ακίνδυνη ως τη στιγμή κατεύθυνση. Τρεις μέρες κάνουν ένα ημικύκλιο, αποφεύγοντας να μπουνε μέσα στο χωριό, ώσπου να φθάσουν στη Γκούρα και να πληροφορηθούν εκεί το πάθημά τους.

Αντάρτες, δικό τους, ήσαν οι βαδίζοντες προς το «αεροδρόμιο» της Γκιόνας. Όσο για τον Ιταλό που έριξε τις ριπές, αυτός φορούσε πραγματικά ιταλική

κυλόττα και κρατούσε αυτόματο. Ο μανιώδης κυνηγός και πρώτος αντάρτης του Άρη όμως, ο Θάνος, δεν κρατήθηκε όταν ξεπετάχτηκαν μπροστά του πέρδικες. Και τα «μεταγωγικά» της άλλης κατευθύνσεως, αυτά ήσαν άλογα από ένα «βαλμαδιό»⁴, τα ημιάγρια άλογα που τ' αφήνουν ελεύθερα εκεί πάνω και τα χρησιμοποιούν όταν χρειαστούν, στο αλώνισμα ιδιαίτερα.

Και οι άλλοι αντάρτες όμως, δεν έμειναν πολύ στο «αεροδρόμιο». Άφησαν τον Πελοπίδα με δυο τρεις άλλους εκεί και γύρισαν χαμηλότερα. Τώρα κάπου θα συναντηθούν, τους περιμένουν σε κάτι καμίνια, έξω από τη Δρέμισα, βιάζεται μάλιστα ο αρχηγός τους για τη συνάντηση, τους χρειάζεται.

Η κάθοδος του Άρη στο Δήμο Καλλιέων (Μαυρολιθάρι) έφερε αναστάτωση στη δύναμη χωροφυλακής της περιοχής. Δε μάθανε το όνομά του με τα συνωμοτικά μέτρα που έπαιρνε, ούτε και τον αριθμό των ανταρτών του. Μάθανε, όμως, πως σε μερικά χωριά το συγκεντρωμένο παρακράτημα (φορολογία εις είδος του κατοχικού κράτους) είχε εξαφανισθεί.

Το παρακράτημα του Τσολάκογλου θα αποτελέσει το βασικό πόρο για τον ανεφοδιασμό των ανταρτών την πρώτη χρονιά της εμφανίσεώς τους, το 1942. Το σάρι δεν το πρόλαβαν βέβαια, αλλά τα όψιμα προϊόντα ήσαν ακόμη στις επιτόπιες αποθήκες, στα χωριά, όταν άρχισε να κυλάει το αντάρτικο ποτάμι. Οι «δάσκαλοι» του Παρνασσού θα θεωρούσαν ληστεία την κατάσχεσή του. Οι λησταντάρτες προτιμούσαν να μην ερεθίζουν τις κρατικές αρχές, αποβλέποντας σε άλλους πόρους αυτοί. Ο Άρης «άνοιξε» κι αυτόν το δρόμο.

Άρχισαν, όμως, έρευνες των αστυνομικών οργάνων, απειλές, ακόμη και βιαιοπραγίες. Έπρεπε ν' απαντήσει τώρα εκείνος που διέταξε την κατακράτηση του παρακρατήματος, αλλιώς δε στεκόταν ούτε κι αυτός σε χλωρό κλαρί. Θα 'χανε το κύρος του, παίρνοντας στο λαιμό του τους τολμηρούς που τον άκουσαν.

Ένα απόσπασμα 6-7 χωροφυλάκων έκανε έρευνα στη Δρέμισα. Αυτό μπλοκαρίστηκε πρώτο. Οι χωροφύλακες, παρά τον αφηνδιασμό και την υπεροχή των αντιπάλων τους προβάλλουν αντίσταση, αρχίζουν οι εκατέρωθεν πυροβολισμοί. Δε θέλει, όμως, μάχη και απώλειες εκεί ο αρχηγός των ανταρτών. Η φωνή του ακούγεται άγρια, με διαταγή προς «πάσα κατεύθυνση»:

⁴ ΣΕ: Μέρος όπου τρέφονται πολλά άλογα.

– Ποιος πυροβολεί βρέε! Εδώ ταγματάρχη Βελουχιώτης. Να σταματήσουν αμέσως τα πυρά. Ποιος άτιμος άρχισε πρώτος; Παύσατε πυρ!

Τα πυρά σταματούν πραγματικά και ο ταγματάρχη συνεχίζει:

– Ποιος είναι ο επικεφαλής του αποσπάσματος; Να παρουσιασθεί αμέσως. Τι φοβάται!

Ο ίδιος δίνει το παράδειγμα πρώτος στον καλούμενο αποσπασματάρχη. Προβάλλει όρθιος, ακάλυπτος εντελώς. Διστακτικός τον πλησιάζει κι εκείνος για να δεχθεί αυστηρότατες παρατηρήσεις:

– Τρελάθηκες, τι έκανες; Θα ήσουν υπεύθυνος μιας αδικαιολόγητης αιματοχυσίας. Δεν κατάλαβες ότι βρίσκεσαι ενώπιον στρατιωτικού τμήματος; Φώναξε γρήγορα τους άνδρες σου να παρουσιαστούν κι αυτοί. Εμάς φοβάστε; Δεν ντρέπεστε;

Πιστεύοντας ή πονηρευόμενος ο αποσπασματάρχη καλεί τους άνδρες του να πλησιάσουν όλοι. Οι αμφιβολίες του για την αυθεντικότητα του αρχηγού των ανταρτών γίνονται μεγαλύτερες με τη νέα διαταγή που του δίνει. Είναι, όμως, αργά για αντιρρήσεις, συμμορφώνεται απολύτως και τηλεφωνεί στο Μαυρολιθάρι, με τον Άρη πάνω απ' το κεφάλι του:

– Μπλοκάρισα τους κακοποιούς εδώ. Ελάτε γρήγορα σε ενίσχυσή μου, μη μου διαφύγουν. Το ίδιο τηλεφώνημα δίνεται και σ' ένα δύο άλλα γειτονικά χωριά.

Όλοι οι ενισχυταί, όμως, πέφτουν στις «χωσιές» που στήνουν οι αντάρτες, οδηγημένοι απ' τους Καραλιβαναίους και Αγουριδαίους, που γνωρίζουν το έδαφος σπιθαμή προς σπιθαμή. Όλοι αποπλίζονται και συγκεντρώνονται στη Δρέμισα. Κανείς τους, όμως δεν έπαθε τίποτα. Μόνο ο Κουφοσίμος, ο αθηνής διώκτης του Θεοχάρη και της αρραβωνιαστικιάς του Ασήμω, δέχτηκε ένα χαστούκι. Μια φωνή, όμως, του αρχηγού και μια «ορμήνια» του στ' αυτί κάνουν –εκείνο το θηριό– να τον πλησιάσει μετανιωμένος, έτοιμος να δεχτεί κι αυτός ένα χαστούκι, προς εξόφληση:

– Έφταιξα το ξέρω. Τώρα τα περασμένα ξεχασμένα. Δώσε μου κι εσύ ένα μπάτσο να ξοφλήσεις.

Κοιτάει κατάπληκτος ο άοπλος ενωμοτάρχης τον πάνοπλο κλαρίτη της Γκιόνας, μετανιωμένο, έτοιμο πραγματικά να δεχτεί «τα επίχειρα της κακίας του». Κοιτάει και δεν πιστεύει τα μάτια του. Δεν απαντάει το ίδιο. Στρέφεται, όμως, στον άλλον, σ' αυτόν που αποδίδει το θαύμα για να πει δυο πραγματικά επιγραμματικές λέξεις:

– Ταγματάρχης δεν είσαι; Δε γελιέμαι εγώ. Είσαι, όμως, αρχηγός, πραγματικός αρχηγός. Αυτό το αναγνωρίζω.

Τρεις μέρες αργότερα, όταν οι χωροφύλακες έφευγαν ελεύθεροι για την Άμφισσα –στο Δήμο Καλλιέων η χωροφυλακή θα εμφανιζόταν ξανά μόνο μετά το τέλος του πολέμου– ο Κουφοσίμος και οι άλλοι, είχαν μία ακόμα επιβεβαίωση της πρώτης εκείνης εντύπωσής τους.

Έφευγαν ελεύθεροι αυτοί. Δεν ήσαν, δεν υπήρξαν αιχμάλωτοι, τους είπαν. Αιχμάλωτοι ήσαν εκείνοι που τους παίρνανε μαζί τους, προς το άγνωστο οι αντάρτες. Χώρια οι νεκροί επί του πεδίου της μάχης.

4. Ρικιά

Το πρώτο ηχηρό επεισόδιο που εκτοξεύει στα ύψη την αίγλη και την απήχηση των ανταρτών του Άρη. Στη θέση Ρικιά (θα τη δούμε από τα κείμενα και ως Ρυκά ή Ρεικά) πραγματοποιείται μία εντυπωσιακή επιτυχία των ανταρτών. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η επιτυχία αυτή είχε ουσιαστική επίπτωση στην όλη την πορεία του αγώνα της Εθνικής μας Αντίστασης.

Στη μάχη αυτή συμμετέχουν οι Σκαμινιώτες Απόστολος Αποστολόπουλος (Αγαμέμνων) και Στάθης Τζιβάρας.

I

21.09.1942

Τάσου Σαρίσαμλη (Γερομενέλαου)

Πολλοί έχουν γράψει για την Εθνική Αντίσταση σε βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά, άνθρωποι των γραμμάτων, δάσκαλοι, δικηγόροι, αξιωματικοί. Όμως, όλοι, λόγω των πολλών χρόνων που πέρασαν, έχουν ξεχάσει πολλά, πολλές φορές ουσιαστικά, ενώ άλλοι από μας τα διαστρεβλώνουμε άθελα ή και θεληματικά. Κάποιος μάλιστα έγραψε στην εφημερίδα *Αυγή* της 12ης Ιούνη 1966, ότι αυτός ήταν διοικητής της ομάδας την οποία διοικούσα εγώ. Ας είναι.

Θ' αρχίσω την αφήγησή μου από τα επεισόδια της Γκιόνας.

Στα τέλη Αυγούστου 1942, η ομάδα Άρη Βελουχιώτη, με δύναμη 11 ανδρών, φθάσαμε στη Γκιόνα. Όπως ανεβαίναμε στο βουνό, ο Θάνος έριξε με το τόμισον σε κάτι πέρδικες. Άκουσαν τους πυροβολισμούς οι αντάρτες της ομάδας Παρνασσίδας με τους Γ. Χουλιάρα, Διαμαντή, Καθούλη, Νικηφόρο και άλλους που βρίσκονταν εκεί κοντά, και μην ξέροντας τι συμβαίνει, αιφνιδιάστηκαν και συμπύχθηκαν γρήγορα προς την κατεύθυνση του χωριού Λευκαδίτη, απ' όπου πέρασαν στα Βαρδούσια. Μια άλλη ομάδα με τους Θύμιο Μπάφα, Γιώργο Φυσέκη, Δήμο Καραλίβανο, Θεοχάρη, Πλατσικολούκα, Τζιβάρα κι έναν Αγγλοεβραίο, που βρίσκονταν εκεί γύρω, με τους πυροβολισμούς του Θάνου αιφνιδιάστηκαν κι αυτοί και στράφηκαν επίσης κατά τα Βαρδούσια. Και με τις δύο αυτές ομάδες ήρθαμε σε επαφή τρεις μέρες αργότερα. Αφού συγκεντρωθήκαμε όλοι, πήραμε απόφαση ν' αποπλίσουμε ένα τμήμα χωροφυλακής από δύο ενωμοτάρχες και 14 χωροφύλακες. Στο μεταξύ μας έκαναν γνωστό ότι Άγγλοι επρόκειτο να κάνουν ρίψεις οπλισμού στην τοποθεσία Μεγάλη Μπράλα. Είχε οριστεί να γίνουν οι ρίψεις τη νύχτα της 10-11 Σεπτεμβρίου, όμως δεν ξέρω για ποιους λόγους, δεν πραγματοποιήθηκε η ρίψη και ορίστηκε η 12-13, αλλά και πάλι δεν έγινε και τελικά ορίστηκε η 16-17. Μάσαμε κάτι χαμόκλαδα, αρκετά για 9 φωτιές σε σχήμα σταυρού. Για την περισυλλογή είχε μείνει η ομάδα του Νικηφόρου. Οι υπόλοιποι 18 άνδρες, μ' επικεφαλής τον Άρη, πήγαμε στο χωριό Ντρέμισα για τον αποπλισμό των χωροφυλάκων, που αυτή τη νύχτα διανυκτέρευαν σ' αυτό το χωριό. Ξεκινήσαμε τ' απόβραδο και κατά τις 9-10 τη νύχτα φθάσαμε στο χωριό, κυκλώσαμε το σπίτι που είχαν κατάλυμα οι χωροφύλακες και, αφού ρίξαμε μερικές τουφεκίες στον αέρα για εκφοβισμό, τους φωνάξαμε ποιο είμαστε και ποιος ο σκοπός μας και τους καλέσαμε να παραδοθούν, διότι κάθε αντίσταση θα είχε σαν αποτέλεσμα περιττή αιματοχυσία. Αυτοί, χωρίς να πυροβολήσουν, συμφώνησαν και παραδόθηκαν, αφήνοντας τα όπλα τους στο δωμάτιο που έμεναν. Αφού τους μίλησε ο Άρης, πήραν τα όπλα τους και ανηφορήσαμε για το λημέρι. Στο δρόμο ο Άρης εξηγούσε στους δύο ενωμοτάρχες τους σκοπούς μας, ότι έχουμε σύνδεση με τους συμμάχους στο Κάιρο και ότι απόψε μάλιστα μας έκαναν ρίψεις όπλων και άλλων εφοδίων. Ο ένας ενωμοτάρχης (λεγόταν Παπαγεωργίου) δεν τα πίστευε αυτά. Είχε κάνει πολλά στην περιφέρεια και ο κόσμος τον μισούσε. Όμως ο Άρης τον διαβεβαίωσε ότι για το παρελθόν δεν πρόκειται να πάθει τίποτα. Μόνο ο Θεοχάρης, όταν ανηφορίζαμε την Κακιά Σκάλα, κάτι θέλησε να απειλήσει τον Παπαγεωργίου, όμως μια παρατήρηση του Άρη ήταν αρκετή να τον σταματήσει κι έτσι χωρίς άλλο επεισόδιο ανεβήκαμε στην Γκιόνα. Εκεί, όταν είδαν τα πράγματα, λέει ο Παπαγεωργίου:

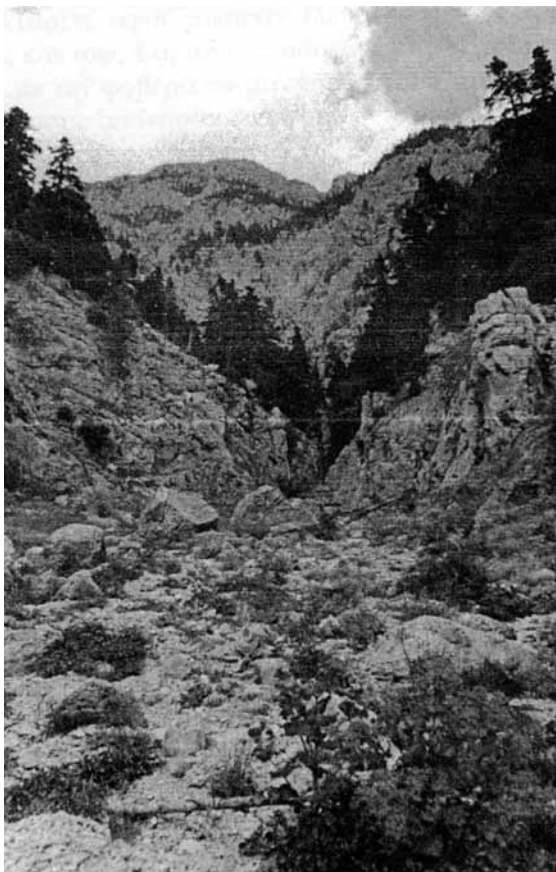
– Τώρα, καπετάνιε, πίστεψα ότι πραγματικά έχετε σύνδεση με τους συμμάχους και είστε τέτοιοι που λέτε.

Δεν θέλησαν να μείνουν μαζί μας και αφού παρέδωσαν τον οπλισμό τους, έφυγαν για να τακτοποιήσουν τα σπίτια τους και μελλοντικά να πάρουν κι αυτοί το δρόμο το δικό τους. Όμως κανείς δεν βγήκε, ούτε ξαναπαρουσιάστηκαν να υπηρετήσουν τους κατακτητές.

Οι Ιταλοί έμαθαν το γεγονός αυτό και στις 20 του μηνός ήρθαν τσοπαναραίοι και μας είπαν ότι από το δρόμο Σιγδίτσας-Καρούτας έρχονται Ιταλοί. Εκείνη τη στιγμή εμείς μοιράσαμε την μπομπότα και το κρέας και πήραμε στα γρήγορα ο καθένας

το μερίδιό του και ετοιμαστήκαμε. Ένας νεαρός τσοπάνης μάς πληροφόρησε ότι οι Ιταλοί καταυλιστήκανε στη θέση Ρικά ή Μπαρουτόμυλοι. Είχαν μόνον μία σκηνή για τον αξιωματικό τους, έναν ανθυ-πολοχαγό, δάσκαλο στο επάγγελμα, όπως μας είπε, όταν τον πιάσαμε αιχμάλωτο. Ήταν μια δύναμη από 36 άνδρες, με ένα βαρύ πολυβόλο και τέσσερα οπλο-πολυβόλα, ατομικά, αντόματα και αραβίδες.

Σε λιγότερη συζήτηση που έγινε, πάρθηκε η απόφαση να πάμε επιτόπου μέσ' στη νύχτα να τους κυκλώσουμε και να τους εξοντώσουμε το πρωί. Ο Άρης όρισε τις αποστολές και ο ίδιος με τους Καραλίβανο, Μπάφα, Χρυσιώτη και Νικηφόρο έπιασαν θέσεις προς το δρόμο της Σιγδίτσας. Τον Θάνο, τον Γεροδουσσέα και άλλους τρεις τους έστειλε να πιάσουν θέσεις στο δρόμο που πήγαινε για τα

Η περιοχή Ρικά (αρχείο Κώστα Παπαγεωργίου)

λημέρια που είχαμε 'μεις προηγούμενα. Έναν συναγωνιστή απ' την ομάδα του Νικηφόρου τον διέταξε κι ανέβηκε σ' ένα μεγάλο έλατο, για να παρατηρεί το δρόμο Σιγδίτσα-Καρούτες και να μας ειδοποιήσει σε περίπτωση που θα έβλεπε να έρχονται ενισχύσεις ιταλικές. Εμένα μου έδωσε τον Γιώργο Φυσέκη και έναν ακόμη νεαρό και 32 χειροβομβίδες μιλς και πήγαμε και πιάσαμε ένα βράχο. Αριστερά μας ήταν ένα ρέμα με αρκετό νερό. Έλεγαν ότι εκεί ήταν μπαρουτόμυλοι το 1821. Οι Ιταλοί, από τη θέση που είχα πιάσει εγώ με τον Φυσέκη, απείχαν 100-130 μέτρα και όσες χειροβομβίδες να ρίχναμε δεν επρόκειτο να τους κάνουμε ζημιά. Μόνο για εκφοβισμό, γιατί από τέτοια απόσταση δεν μπορούσαν να φέρουν αποτέλεσμα. Έτσι το πρωί στις 5 η ώρα που ξύπνησαν οι Ιταλοί και άρχισαν να κινούνται αμέριμνοι, άλλοι μάζευαν τα πράγματά τους και άλλοι πλένονταν στο ρέμα, λάλησαν γύρω τους τ' ανάρτικα τουφέκια. Πέφτουν νεκροί και τραυματίες. Ένας Ιταλός πολυβολητής, μόλις κάθισε στο πολυβόλο να βάλει, έφαγε μια ριπή που του έριξε ο Θάνος και του σπάσαν τα πόδια πάνω από το γόνατο. Φωνές, σφυρίγματα και ντουφεκιές των ανταρτών κλονίζουν το ηθικό των εχθρών, που όταν είδαν πως δεν υπάρχει άλλη διέξοδος γι' αυτούς, μαζεύτηκαν ένα κουβάρι με ψηλά τα χέρια στη μέση της τοποθεσίας, στην οποία είχαν καταυλιστεί και που ήταν τελείως γυμνή και παραδόθηκαν.

Αυτή ήταν σε χοντρές γραμμές η μάχη στη Ρικά της Γκιόνας. Μάσαμε τα λάφυρα και ξεκινήσαμε για τα Βαρδούσια, αφού κρύψαμε το πολυβόλο και τα παραπανίσια όπλα και πυρομαχικά.

Λίγες μέρες μετά τη μάχη αυτή, αποπλίσσαμε τη χωροφυλακή της Υπάτης, 32 χωροφύλακες με τους επικεφαλής τους, ένα μοίραρχο και έναν ανθυπασπιστή και τους αφήσαμε όλους ελεύθερους. Ένας στρατοχωροφύλακας ήρθε μαζί μας και πολέμησε το παλικάρι αυτό μέχρι τελευταία τους φασίστες καταχτητές. ήταν από το Καρπενήσι

II

*Στ' άρματα! Στ' άρματα! Ιστορία Εθνικής Αντίστασης
Συλλογική εργασία αγωνιστών*

9 Σεπτέμβρη 1942

Στην Γκιόνα, στη θέση Ρικά, τμήμα ανταρτών του ΕΛΑΣ, με επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη, χτύπησε αιφνιδιαστικά στον καταυλισμό του και εξόντωσε ιταλικό τμήμα 40 ανδρών. Οι Ιταλοί δεν μπόρεσαν να προβάλουν οργανωμένη αντίσταση και σε λίγα λεπτά, όσοι δεν σκοτώθηκαν από τα πρώτα πυρά των αυτομάτων και των χειροβομβίδων των ανταρτών, παραδόθηκαν. Μόνο ένας Ιταλός κατάφερε να ξεφύγει. Πάρθηκε ο οπλισμός και ο εφοδιασμός του εχθρικού τμήματος. Η επιτυχία αυτή ξεσήκωσε τον ενθουσιασμό του λαού και των ανταρτοομάδων της περιοχής.

III

*Άρης Βελουχιώτης, Ο πρώτος του αγώνα
(Βιογραφία 1905-1945),*

Η μάχη της Ρικάς (ή Ρεκάς) – 9 Σεπτεμβρίου 1942

Και η ομάδα του Παρνασσού και οι Καραλίβαναίοι και ο Άρης ήξεραν ότι στην περιοχή της Γκιόνας υπήρχαν άνθρωποι της μυστικής οργάνωσης «Προμηθεύς II» που προκαλούσαν ρίψεις εφοδίων. Ο Δήμος Καραλίβανος, μάλιστα, συνεργάστηκε αρκετές μέρες μαζί τους, πριν προσχωρήσει στον ΕΛΑΣ.

Την περίοδο εκείνη οι Άγγλοι είχαν προγραμματίσει ρίψεις όπλων και υλικού για τον εξοπλισμό ομάδων που θα κάλυπταν τις προσπάθειές τους να ενεργήσουν σαμποτάζ στις συγκοινωνίες και γενικά στις μεταφορές του εχθρού.

Από τη Δρέμισσα ξεκίνησαν οι αντάρτες και οι αποπλισμένοι χωροφύλακες για την περιοχή των ρίψεων. Έγινε μία ρίψη και οι ομάδες εξοπλίστηκαν. Δεν την πήραν, όμως, ολόκληρη. Τα δέματα σκόρπισαν και οι αντάρτες αναγκάστηκαν να ψάχνουν σε μεγάλη έκταση για να τα συγκεντρώσουν.

Η παρουσία και οι ενέργειες των πρακτόρων του Στρατηγείου της Μέσης Ανατολής στην περιοχή της Γκιόνας δεν ήταν σε γνώση μόνο των ανταρτών. Ήταν και σε γνώση των Ιταλών, που αποφάσισαν να ξεκαθαρίσουν την περιοχή απ' αυτούς. Από τον τρόπο που κινήθηκαν φαίνεται ότι δεν γνώριζαν και την ύπαρξη της ισχυρής ομάδας των ανταρτών που βρισκόταν τότε εκεί κοντά. Πίστευαν ότι οι λιγοστοί αντάρτες που υπήρχαν, θα είχαν καταχωνιαστεί για να ξεφύγουν από την καταδίωξη των αποσπασμάτων της χωροφυλακής.

Ένα ιταλικό απόσπασμα ξεκίνησε στις 8 Σεπτέμβρη του 1942 για να μαζέψει τα εφόδια που σίγουρα έριξαν τα αεροπλάνα που ακούγονταν τη νύχτα να πετούν στην περιοχή της Γκιόνας.

Προχωρώντας και ψάχνοντας, το ιταλικό απόσπασμα έφτασε, με το σούρουπο, στη θέση Ρικά, σ' έναν ερειπωμένο μύλο. Εκεί κοντά, όμως, ψάχνοντας κι αυτοί, έχουν φτάσει και οι αντάρτες του Άρη. Ένα τρομαγμένο τσοπανόπουλο τους ειδοποιεί:

- Οι Ιταλοί έρχονται κατά δω!
- Τους είδες ο ίδιος, ρε μικρέ;
- Ναι!
- Και πόσοι λες πως είναι;
- Μμ! Καμιά πενηνταριά!

Ένας ανάρτης που πήρε μέρος στη μάχη, ο Λουκάς Καθούλης (Αριστείδης), δημοσίευσε αργότερα στο δημοσιογραφικό όργανο του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών Ρούμελης *Αντάρτης* μια περιγραφή της μάχης της Ρικάς. Την παραθέτουμε:

«Ήταν η πρώτη φορά που βρισκόμαστε τόσο καλά εξοπλισμένοι και σαν να το 'χαμε παραγγελία, μας ήρθε και η είδηση: Ένα ιταλικό απόσπασμα ανέβαινε προς την Γκιόνα. Ο αρχηγός πρότεινε, κι όλοι συμφωνήσαμε, να του στήσουμε καρτέρι.

Από τ' απόγευμα μέχρι αργά τη νύχτα πιάσαμε τις θέσεις που καθορίστηκαν για κάθε ομάδα, για κάθε πολεμιστή. Μα σε λίγο πήραμε την πληροφορία ότι οι Ιταλοί σταμάτησαν στη «Ρικά». Χωρίς αργοπορία ξεκινήσαμε και, περπατώντας όλη τη νύχτα, σκαρφαλώνοντας στις κορφές, φτάσαμε τσακισμένοι τα ξημερώματα. Το σχέδιό μας πρόβλεπε τον αιφνιδιασμό. Έπρεπε να πιαστούν όλοι.

Μόλις άρχισε να φωτίζει, οι πρώτοι Ιταλοί που ξύπνησαν, άρχισαν να συγκεντρώνονται γύρω από τις φωτιές, που τις διατηρούσαν όλη τη νύχτα και να ετοιμάζουν το πρωινό τους. Τότε ακριβώς δόθηκε το σύνθημα της επίθεσης. Η μισή μας δύναμη έπιασε το νότιο μέρος της κατασκήνωσης και η άλλη μισή το ανατολικό. Έτσι είχαμε σχηματίσει έναν κλοιό σε σχήμα ημικυκλίου. Από τις άλλες μεριές υψώνονταν απότομα και αδιάβατα βράχια.

Τα πυρά μας άρχισαν να πέφτουν βροχή. Πραγματικό πανδαιμόνιο. Χάλαγε ο κόσμος. Οπλοπολυβόλα, αυτόματα, χειροβομβίδες, όπλα. Καντό μολύβι έπεφτε στ' αντίσκηνα των «συμπεθέρων» μας. Ο πολυβολητής αποπειράθηκε να χρησιμοποιήσει το πολυβόλο του, μα πολύ γρήγορα προτίμησε να κρυφτεί πίσω από τα βράχια. Κανένας άλλος δεν τόλμησε να ρίξει σφαίρα. Άρχισαν τα άλματα. Αριστερά μου στέκονταν ο Διαμαντής, αριστερότερα ο Καραλίβανος και πιο πέρα ο αρχηγός με τη αραβίδα του. Δεξιά μου ήταν ο Λευτέρης, ο Θεοχάρης και ο Στάθης Τζιβάρας¹.

Μέσα σε λίγα λεπτά ο εχθρός είχε εκμηδενιστεί. Όσοι δεν είχαν σκοτωθεί, παραδόθηκαν. Όλος ο πλούσιος οπλισμός τους, ένα βαρύ πολυβόλο, πολλά οπλοπολυβόλα, χειροβομβίδες, πυρομαχικά, τρόφιμα κ.λπ., έπεσαν στα χέρια μας.

Μαζί τους βρίσκονταν ακόμα και οι αγωγιάτες με τα ζώα τους. Σ' αυτά φορτώσαμε τα λάφυρά μας και φορτωθήκαμε κι εμείς. Όσα δεν μπορέσαμε να σηκώσουμε, τους βάλουμε φωτιά. Οι εκρήξεις τους συνεχίστηκαν όλη τη μέρα. Κι όπως μάθαμε, οι Ιταλοί, νομίζοντας ότι συνεχιζόταν η μάχη, δεν τολμούσαν επί τρεις ημέρες να πλησιάσουν τον τόπο της συμπλοκής.

Ένας από τους Ιταλούς αιχμαλώτους κατάφερε να μας το σκάσει. Μα αφού του ρίξαμε μερικές τουφεκιές, στο τέλος τον αφήσαμε να φύγει, ύστερα από πρόταση του Άρη, για να διηγηθεί στους άλλους το πάθημά τους.

¹ Στη μάχη πήραν μέρος και οι Νικηφόρος, Περιελής και Μπάφας, επικεφαλής μιας ομάδας ανταρτών.

Στη μάχη αυτή της Ρικάς το αντάρτικο έπαιρνε το πρώτο «βάπτισμα του πυρός». Ο ενθουσιασμός των πρώτων ανταρτών ξεσηκώθηκε. Πλούτισε τα μέσα τους και τους έδωσε τη δυνατότητα να οπλίσουν τους Έλληνες που καθημερινά τρέχανε να ταχθούν κάτω από τις σημαίες τους. Κι ακόμα δόθηκε η ευκαιρία για να φανερωθούν οι μεγάλες στρατιωτικές ικανότητες του Άρη. Έτσι το κύρος του αυξήθηκε κι επιβλήθηκε στη συνείδηση των άλλων καπεταναίων.

Όλος ο απελευθερωτικός τύπος και τα ραδιόφωνα ασχολήθηκαν με την πρώτη αυτή λαμπρή επιτυχία.

Η μάχη της Ρικά αποτέλεσε, εξάλλου, σταθμό στην ανάπτυξη ολόκληρου του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος, και ιδιαίτερα του λαογέννητου στρατού μας, του θρυλικού ΕΛΑΣ».

IV

*Γεωργίου Μαντζώρου,
Επίτιμου Γενικού Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης*

Η μάχη της Ρεικάς (9 Σεπτέμβρη 1942)

Είναι πια αρχές Σεπτέμβρη. Η παρουσία της ανταρτοομάδας με τον Άρη στο χώρο αυτό για ένα δεκαπενθήμερο, άλλαξε τελείως την κατάσταση. Πειθάρχησε και ξεκαθάρισε το έδαφος από τους «κλαρίτες». Εμπέδωσε την τάξη και δημιούργησε αίσθημα ασφάλειας στον πληθυσμό. Συναντήθηκε με την ομάδα της Παρνασσίδας, την οποία και μπόρεσε να δραστηριοποιήσει. Αφόπλισε χωρίς να ανοίξει μύτη, τα αποσπάσματα της χωροφυλακής. Έπιασε 18 αιχμάλωτους χωροφύλακες. Τέλος, η ομιλία του στη Στρώμη και η γνωριμία του με τους κατοίκους της Ντρέμισας διέλυσε αυταπάτες και συκοφαντίες, ενώ παράλληλα όλα αυτά συνέβαλαν στην ενθάρρυνση του κόσμου και στη δημιουργία οργανώσεων του ΕΑΜ με τις οποίες ο Άρης κρατούσε τακτική σύνδεση για πληροφορίες και την τροφοδοσία του.

Η δράση αυτή, παράλληλα, αναπτέρωσε το ηθικό των ανταρτών. Βελτίωσε τον οπλισμό τους. Ενίσχυσε τη δύναμή τους. Ανέβασε το κύρος τους στο λαό. Όλοι

μιλούσαν για τους αντάρτες, για τις επιτυχίες τους, για τον αρχηγό τους. Οι διαδόσεις δίνουν και παίρνουν στις κατεχόμενες περιοχές, και κυρίως στη Λαμία, που κατεβαίνουν καθημερινά σχεδόν κάτοικοι αυτής της ορεινής περιοχής.

Ωστόσο, η ομάδα Παρνασσίδας και κυρίως οι Καραλιβαναίοι, που μήνες γυρόφεραν στην Γκιόνα από την πρώτη στιγμή της συνάντησής τους, πληροφόρησαν τον Άρη, ότι στην Ταράτσα της Γκιόνας έχουν κάνει την εμφάνισή τους από την άνοιξη πράχτορες της μυστικής οργάνωσης «Προμηθεύς II», που είχε την έδρα της στην Αθήνα, για να ετοιμάσουν πεδίο για ρίψεις εφοδίων από συμμαχικά αεροπλάνα.

Παρόμοιες ρίψεις είχαν γίνει κι άλλες φορές. Μάλιστα τα δέματα ρίχτηκαν, άλλα στην Γκιόνα κι άλλα στον Παρνασσό. Και αυτή η μεγάλη διασπορά φάνηκε ύποπτη. Ενώ το περιεχόμενό τους δεν ήταν τίποτα σπουδαίο, δημιουργούσαν ωστόσο σοβαρά προβλήματα για τους κατοίκους. Ο Άρης, μια και ήταν τόσο κοντά, δεν χάνει καιρό. Μέσα κιόλας σε μια νύχτα σκαρφάλωσε από την Ντρέμισα στην Γκιόνα. Μαζί του πήρε και τους αιχμαλώτους χωροφύλακες σκόπιμα για να δουν με τα μάτια τους και να διαδώσουν, όταν αργότερα αφεθούν λεύτεροι, ότι οι αντάρτες ενισχύονται από τους συμμάχους. Αυτό θα ωφελούσε σημαντικά τον αγώνα. Και η ευτυχής συγκυρία. Την ίδια κιόλας βραδιά ήρθαν τα αεροπλάνα και έγινε η ρίψη. Αλλά στα χέρια των ανταρτών δεν έπεσε παρά μόνο ένα μέρος. Τα άλλα δέματα διασκορπίστηκαν απ' τον αέρα στα τέσσερα σημεία του οριζонта. Πολλά τα πήραν οι τσοπάνηδες.

Μα όταν τα άνοιξαν, περίμενε τους αντάρτες μια άλλη έκπληξη. Μέσα υπήρχαν και άρβυλα. Όλοι χάρηκαν. Ήταν ό,τι ακριβώς εκείνη τη στιγμή τους έλειπε. Όμως, όταν δοκίμασαν να τα χωρίσουν σε ζευγάρια διαπίστωσαν πως όλα ήταν αριστερά. Κάποιος, χαριτολογώντας είπε: Φαίνεται, στην άλλη ρίψη θα μας ρίξουν τα δεξιά. Ας περιμένουμε. Άλλοι πιο πονηροί, το πράγμα το πήγαν αλλού!

Η παρουσία του αεροπλάνου πάνω από την Γκιόνα έγινε, όπως ήταν επόμενο, αντιληπτή και από τους Ιταλούς της Άμφισσας. Την άλλη μέρα κίνησαν δυνάμεις. Είχαν στο μεταξύ μάθει και τον αποπλισμό των χωροφυλάκων και σκέφθηκαν να κάνουν «επίδειξη δυνάμεως».

Όμως οι χωρικοί που είχαν νοιώσει ανακούφιση από την παρουσία της ανταρτοομάδας στο χώρο τους, επαγρυπνούν και συνεργάζονται συχνά μαζί τους. Μόλις

αντιλήφθηκαν τις κινήσεις των Ιταλών, έσπευσαν να ειδοποιήσουν τον Άρη. Κι αυτός δεν χασομεράει. Σκέφτεται πως ύστερα από τον αφοπλισμό των χωροφυλάκων του χρειάζόταν και μια επιτυχία σε βάρος των Ιταλών. Αν τους άφηνε να γυρίσουν στις βάσεις τους χωρίς να χτυπηθούν, η αντίδραση θα οργιάζε. Θα τον κατηγορούσαν πως χτύπησε τους χωροφύλακες, αλλά όχι τους Ιταλούς. Και δεν ήταν λίγοι οι κακόπιστοι.

Ένα τσοπανόπουλο από τη Σεγδίτσα που έβοσκε εκεί κοντά στις πλαγιές της Γκιόνας τα γίδια του, μόλις είδε τους Ιταλούς έτρεξε και έδωσε την είδηση στους αντάρτες. «Ιταλικό απόσπασμα με δύναμη 40-50 ερευνάει το δάσος για τα δέματα». Οι αντάρτες κατάλαβαν πως τους συμφέρει να χτυπήσουν τους Ιταλούς σε ενέδρα, όταν θα κινούνται.

Μα το απόσπασμα σταμάτησε με το σούρουπο σ' ένα χαλασμένο μύλο στην τοποθεσία Ρεικά για να διανυκτερεύσει. Να πώς περιγράφει τη μάχη της Ρεικάς, που έγινε στις 8-9 Σεπτέμβρη 1942 ο δικηγόρος Λουκάς Καθούλης (Αριστείδης Θηβαίος) από την ομάδα της Παρνασσίδας, που πήρε και ο ίδιος μέρος σ' αυτή, στην εφημερίδα *Νέος Δρόμος*.

[Ίδετε το σχετικό απόσπασμα στην αμέσως προηγούμενη ενότητα]

Και ο Δ. Δημητρίου (Νικηφόρος), που επίσης πήρε μέρος σ' αυτή τη μάχη, συμπληρώνει:

«Στην παράγκα, εκεί που πρωτοστήσαμε την ενέδρα, σταθήκαμε κάμποση ώρα. Φάγαμε λιγάκι. Ξανακοιτάξαμε τα λάφυρα, διώξαμε τα όπλα, πυρομαχικά ρουχιισμό, που δεν μπορούσαμε να κουβαλήσουμε, να τα κρύψουν σε σίγουρο μέρος. Τα χιτώνια και τις χλαίνες τα ψάχναμε πρώτα. Τα πιο παράξενα πράγματα έβρισκες στις τσέπες τους, το καθένα σου 'λεγε και μια ιστορία, σου φανέρωνε τι άνθρωπος ήταν αυτός που τα 'χε πριν. Βρήκαμε γράμματα, φυλαχτά, ιταλικά κέρματα, προφυλαχτικά. Και φωτογραφίες πολλές. Άλλες οικογενειακές, άλλες κάρτες αγίων και με τον Χριστό να κρατάει ένα αρνί στους ώμους. Μαζί με τους αγίους και τον Χριστό υπήρχαν και φωτογραφίες με ολόγυμνες γυναίκες και ολόγυμνους άνδρες σε ξετσιπίωτα συμπλέγματα κι ό,τι στάση φανταστείς. Έγινε πανηγύρι. «Φτου βρομιάρηδες!» έκανε ο Καραλίβανος. Οι αιχμάλωτοι αποφεύγανε τα ειρωνικά μας βλέμματα καταντροπιασμένοι. Ο ανθυπολοχαγός τους κοίταζε πέρα σαν παραλοϊσμένος. Ο Μενέλαος ο γκρινιάρης που σ' όλα ήθελε να

δίνει διαταγές, έβαλε τις φωνές να καταστρέψουμε αυτά τα σύνεργα της πορνείας και της διαστροφής κι άρχισε να κάνει κήρυγμα.

V

Φοίβου Γρηγοριάδη

Ρικά: Πρώτη νίκη

Τώρα πια και ο Άρης αποδίδει εξαιρετική σημασία στην ενίσχυσή του με αγγλικά εφόδια. Είναι βέβαιος πως ο ρυθμός κατατάξεως εθελοντών θ' αυξάνει διαρκώς. Το είδε στη διαδρομή του από την Κολοκυθιά ως το Δήμο Καλλιέων. Τώρα αντιλαμβάνεται και τη γενικότερη σημασία της βρετανικής ενισχύσεως. Ο Καραλίβανος και ο Αγουρίδας, που πολλά πράγματα δεν καταλαβαίνουν, «έδεσαν κόμπο» τις φράσεις του Σεφεριάδη: «Είναι αντάρτες του συμμαχικού στρατηγείου, του ΣΜΑ». Γιατί να υστερήσει ο ίδιος;

Γι' αυτόν το λόγο παίρνει μαζί του προς την «Ταράτσα», έναν –όπως το λέει και η ονομασία του– πολύ κατάλληλο χώρο για τη ρίψη υλικών, ψηλά στις κορφές της Γκιόνας, και τους αποπλισμένους χωροφύλακες. Εκείνοι, όμως, ανησυχούν και καταφεύγουν στον Νικηφόρο. Ο ενωμοτάρχης Κουφοσίμος, που αντελήφθη την πλαστότητα του «ταγματάρχου Βελουχιώτη», με την ίδια ικανότητα αντιλαμβάνεται πως ο Νικηφόρος είναι αξιωματικός και σ' εκείνον εκδηλώνει τις ανησυχίες του, που με τη σειρά του τις διαβιβάζει στον αρχηγό:

– Να τους δώσεις το στρατιωτικό σου λόγο πως σε δύο μέρες θα είναι ελεύθεροι να παν όπου θέλουν, του απαντάει. Ας μας δουν κι από κοντά λιγάκι. Δεν θα πάθουν τίποτα, στο λέω.

– Ναι, αλλά βλέποντας να τους τραβάμε στις κορφές ανησυχούν.

– Τους θέλω για μάρτυρες τη ρίψεως. Αλλ' αυτό μην τους το λες. Δώσε τους το λόγο της στρατιωτικής σου τιμής.

Και για τις ρίψεις, αλλά και για κάτι άλλο, ήταν τυχερό να έχει ο Άρης τη μαρτυρία των χωροφυλάκων. Τα δέματα έπεσαν. Σκόρπια κάπως κι αυτά, ώστε με το

πρώτο, δεν τα μάζεψαν όλα. Αλλά και τα πρώτα μόνο αποτελούν «βρετανικόν πιστοποιητικόν». Δεν είναι μόνο δυναμίτες. Δύο τρία αυτόματα Στεν «αγγλικής κατασκευής» είναι αρκετά για τη διάλυση κάθε δυσπιστίας. Πρέπει όμως να τα περιμαζέψουν και όσα σκόρπισαν σε μεγαλύτερη ακτίνα, ανατολικότερα, προς το χωριό Σεγδίτσα (το χωριό των Καραλιβαναίων). Και οι αντάρτες, ομάδες-ομάδες, ερευνούν κάθε ρέμα και πλαγιά. Φθάνουνε έτσι αρκετά χαμηλά, προς τη δημοσιά, σε μια ρεματιά που λέγεται Ρικά, σε κάτι χαλάσματα παλιού μύλου, όταν ένας φοβισμένος τσοπάνος, τους φέρνει την είδηση:

- Ιταλοί ανηφορίζουν.
- Τους είδες με τα μάτια σου; ρωτάει ο Άρης.
- Τους είδα, καπετάνιε, αν ανεβείς στη ράχη φαίνονται.
- Και πόσους τους λες;
- Ένα λόχο.
- Τι λόχο, πόσους τους βγάζεις εσύ;
- Ε, καμιά πενηνταριά...

Δεν έπεφτε και πολύ έξω τόσοι ήταν πάνω-κάτω, δυο ή μιάμιση διμοιρία, ένας ουλαμός.

Ο βόμβος των αεροπλάνων ακούστηκε και στην Άμφισσα. Δεν ήταν πρώτη φορά που η Καραμπινιερία μάθαινε εκ των υστέρων πληροφορίες για τη ρίψη υλικών σ' αυτό το βουνό. Όταν το μάθαινε, όμως, τα υλικά είχαν λεηλατηθεί από τους χωρικούς. Τώρα πρέπει να τα προλάβουν οι Ιταλοί. Φόβος δεν υπάρχει. Τους πεντέξι «μαλαντρίνο» τους καταδιώκουν απηνώς τα αποσπάσματα της χωροφυλακής του Τσολάκογλου. Ο ουλαμός ξαποστεύεται τον ανήφορο. Καλού-κακού, όμως, δεν σκορπίζει, η έρευνα. Γίνεται «συγκεντρωτικά». Φθάνουν ως τα χαλάσματα σούρουπο πια. Δεν έχουν ανακαλύψει τίποτα και δεν θα δικαιολογηθούν αν γυρίσουν αυθημερόν στη βάση τους. Αν διανυκτερεύσουν, όμως, μια βραδιά εκεί, την άλλη μέρα ανηφορίζουν λίγο ακόμη και ύστερα η αναφορά τους θα είναι πιστευτή από τους προϊσταμένους των.

Μονομιάς περνούν από το μυαλό του Άρη όλα τα πλεονεκτήματα που θα του έδινε ένα αιφνιδιαστικό χτύπημα των Ιταλών: Ο ενθουσιασμός των χωρικών θα αποκορυφωθεί στην πιο κατάλληλη ώρα. Κλείνουν πια τρεις μήνες από την έξοδο του και δεν θα είναι δικαιολογημένη άλλη καθυστέρηση πολεμικής δράσεως. Η ηγεσία του κόμματός του θα πεισθεί πως κι αν έκανε ένα στραβοπάτημα με την

υπόθεση «Μαραθέα», πάλι αυτός είναι ο μόνος άξιος για αρχηγός της Ρούμελης. Οι Άγγλοι θα μάθουν από τον Σεφεριάδη πως τα όπλα που ρίχνουμε, πέφτουν τώρα σε άξια χέρια. Και οι Καραλιβαναίοι θα δεθούν μαζί του με δεσμούς αίματος. Ύστερα από μια αιματηρή συντριβή του ιταλικού τμήματος, ούτε φόβος ξεγελάσματος τους από ιταλικές αμνηστίες θα υπάρχει, ούτε και κίνδυνος να τους αποσπάσουν άλλοι από κοντά του.

Τα τόσα πλεονεκτήματα τον κάνουν να προχωρήσει στα σχέδιά του με σύνεση και όχι ενθουσιασμούς. Ενώ θα μπορούσε να τους επιτεθεί αμέσως την ώρα που βαδίζουν ανυποψίαστα, δεν βιάζεται καθόλου. Τους αφήνει να καταυλιστούν εκεί τη νύχτα. Οι πέντε Καραλιβαναίοι γνωρίζουν τον τόπο και τη νύχτα στα τυφλά. Στα πέντε χωρίζεται το τμήμα. Ξυπόλητοι οι αντάρτες, με τα τσουράπια πλησιάζουν από ισάριθμες κατευθύνσεις το χώρο του καταυλισμού. Με το φως, με μια συνθηματική ριπή, ξεχύνονται με ριπές μπαταριές, αλαλαγμούς ασυγκράτητοι, με πάλες και χαντζάρους στα χέρια, άγριοι και φοβεροί. Μερικοί τολμηροί και σβέλτοι Ιταλοί προβάλλουν για λίγο απελπισμένα αντίσταση. Οι περισσότεροι, όμως, παραλύουν από το φόβο, παραδίδονται με κραυγές λαχτάρας, οι ανθιστάμενοι καταβάλλονται στην ορμητική έφοδο, όσους δεν πήρε ο χάρος στο γιουρούσι, αιχμαλωτίζονται. Οι πρώτοι αιχμάλωτοι κατακτηταί στην κατεχόμενη Ελλάδα, με τον ανθυπολοχαγό ουλαμαγό τους επικεφαλής, φορτωμένοι τώρα στην πλάτη, «δεμάτια» τα όπλα τα δικά τους και των σκοτωμένων, ανηφορίζουν για όπου τους οδηγούν οι άγριοι φρουροί τους, εκεί όπου τους αντικρίζουν κατάπληκτοι οι αναμένοντες –υπό φρούρηση ακόμη– αποπλισμένοι χωροφύλακες.

Από το «λημέρι» οι χωροφύλακες φεύγουν πια ελεύθεροι. Ο Καραλίβανος θέλει να μην αφήσουν κανέναν Ιταλό αιχμάλωτο ζωντανό. Οι «Δάσκαλοι» της ομάδας του Παρνασσού διαμαρτύρονται για ένα τέτοιο ληστροικό μέτρο. Επιδιαιτητής ο αρχηγός, δίδει... μέση λύση, που μ' αυτή έχει πια απόλυτα δεμένους τους λησταντάρτες της Γκιόνας κοντά του. Ποτέ δεν θα ξεγελαστούν από «φιλοϊταλικές εισηγήσεις», που πάντα υπάρχει φόβος να υποβληθούν από μεσολαβητές.

Πρέπει, όμως, οι αντάρτες να απομακρυνθούν από το αιματοβαμμένο πια βουνό, γιατί ασφαλώς θα αντιδράσουν τα στρατεύματα κατοχής. Κατά την τακτική του Άρη, πρέπει να βρεθούν πολύ μακριά από το χώρο της νικηφόρου σύγκρουσης. Από τη δεύτερη κιάλας μέρα (η σύγκρουση της Ρικάς έγινε στις 9 Σεπτεμβρίου) αναγνωριστικά αεροπλάνα αναζητούν μ' επιμονή τον απολεσθέντα ουλαμάο.

Το απόγευμα της δεύτερης μέρας ξεκινούν. Η ομάδα του Παρνασσού δεν έχει καμιά αντίρρηση ν' ακολουθήσει όπου χρειασθεί. Οι Καραλιβαναίοι, όμως, δεν συμφωνούν –ακόμα– να ξεκολλήσουν από τον τόπο τους. Αυτοί βρίσκονται στο «πρώτο στάδιο του αντάρτικου», κατά τον θεωρητικό του πολέμου. Το στάδιο αυτό το γνωρίζει –ή από πείρα ή από τον Κλαούζεβιτς– και ο στρατηγός Ζέρβας. Γι' αυτό, όπως θα δούμε πολύ σύντομα, εκείνος ξεκίνησε με άλλο οργανωτικό σύστημα από τον Άρη. Ενώ αυτός επεδίωξε από την αρχή τη συγκρότηση ανταρτικών ομάδων που να μην έχουν δέσμευση με τον τόπο τους και υστερότερα δημιούργησε «τοπικά τμήματα», ο Ζέρβας ακολούθησε βασικά, άλλη οργανωτική πορεία. Έτσι, τώρα μόνο σαν παραχώρηση, δέχθηκε το αίτημα των κλαριτών να μείνουν εκεί. Είχαν και το επιχείρημα πως έπρεπε να φροντίζουν και τις οικογένειές τους.

Στο «Μεγάλο Διάσελο» χωρίσανε, οι Καραλιβαναίοι και οι Αγουριδαίοι, και μάλιστα με τη «μερίδα του λέοντος», τόσο από τα αγγλικά εφόδια, όσο και από τα ιταλικά λάφυρα.

Θρύλος

Ο γυρισμός προς τα «παλιά λημέρια» είναι τώρα θριαμβευτικός. Για όσους αμφιβάλουν, για τους δύσπιστους, καχύποπτους και κακόπιστους που δεν θέλουν να πιστέψουν την περιγραφή της πρώτης μάχης, υπάρχει η συντριπτική απόδειξη: Μια ντουζίνα Ιταλοί αιχμάλωτοι μ' έναν ανθυπολοχαγό τους. Και αυτοί βεβαιώνουν πως δεν ήταν οι μόνοι ηττηθέντες. Αυτοί είναι –για την ώρα τουλάχιστον– οι τυχεροί!

Απ' τη μάχη της Ρικάς και πέρα, τίποτα δεν μπορεί να σταματήσει τη θρυλοποίηση του Άρη. Οι πολιτικοί ηγέτες του στην Αθήνα, που ποτέ τους δεν του είχαν «ιδιαιτέρη αδυναμία», θ' αργήσουν βέβαια λίγο να το αντιληφθούν.

Μα για τον κόσμο της Ρούμελης –φίλους και εχθρούς– ο Άρης γίνεται απ' αυτή την ώρα θρύλος, ένας θρύλος που όσο πάει και διογκούται σε καταπληκτικές διαστάσεις, που γρήγορα ξεπερνάει τα σύνορα της Στερεάς. Όλα τα καλά –και όλα τα στραβά για τους άλλους– στον Άρη έχουν την πηγή τους:

«Ο Άρης κάνει πόλεμο στα πέρατα της Ελλάδας..., ο Άρης το λέει..., καλά το έλεγε ο Άρης...»

Τα καλαμπούρια του, έξυπνα, μέτρια ή ανούσια, διοχετεύονται προς πάσα κατεύθυνση προς τα ελεύθερα βουνά και τους κατεχόμενους κάμπους, σαν οδηγίες, εντολές ή συνθήματα:

«Καλή αντάμωση στα γουναράδικα», «και τα θ' κά σας και τα θ' κά μας, όλα δικά μας είναι» κ.ά.

Πού να το φανταζόταν, όμως, και ο ίδιος πως ο «απόηχος» των ευφυολογημάτων του θα έφτανε ως τα αρχεία της Βέρμαχτ για να διαιωνιστούν υπό την «σοβαράν των μορφών».

Στις πολλές και ανεξάντλητες εκθέσεις πρακτόρων του εχθρού, ανεξάντλητες όσο και τα κατοχικά χαρτονομίσματα, ανάμεσα σε πολλά άλλα τερατολογήματα, μερικά έχουν ασφαλώς «αρειανή προέλευση»:

«Αρχιστράτηγος διά την Ελλάδα

Απόρρητον 9441, 27.06.1944

Κατά μίαν συνεδρίαν 20 κομμουνιστών βουλευτών την 20ήν Ιουνίου επί της οδού Καλαβρύτων-Πατρών, ο κομμουνιστής ηγέτης Κλάρας εκήρυξε την περίοδον της συγκαλύψεως ως περατωθείσαν. Τώρα, δύναται, είπε, να προκηρυχθεί η σοβιετική δημοκρατία της Πελοποννήσου».

Θαλάσσιος αστήρ

Πρόκτωρ Βελς

«Από αξιόπιστον εκκλησιαστικήν πηγήν. Μοναχοί του Άθω κάμνουν με πλούσια χρηματικά μέσα προπαγάνδαν μεταξύ των δικαιωμένων ψήφου Ελλήνων επισκόπων υπέρ της εκλογής Ρώσου επισκόπου εις την έδραν του Οικουμενικού Πατριάρχου».

«Θαλάσιος Αστήρ (20.07.44-3836) 11308 Απόρρητον

«Πρόκτωρ Βελς, 28.07:

«Κομμουνιστής αρχηγός ανταρτών, επίσκοπος Κοζάνης (Ιωακείμ) έφθασεν εις Κωνσταντινούπολιν πιθανώς μέσω Δημοκρατίας του Αθω. Ταξίδιον σχετίζεται με ρωσικάς απαιτήσεις επί ηγεσίας Ορθοδόξου Εκκλησίας».

Πρόσωπον αντικατασκοπίας αναφέρει ότι εκ μέρους της ηγεσίας του Κ.Κ. Αθηνών (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΚΚΕ) εδόθη εντολή όπως το πρόγραμμα απέναντι του Καΐρου μεταμορφωθεί περισσότερο μετριοπαθές.

Το επιτελείον του ενισχυθέντος κομμουνιστικού 35ου Συντάγματος Πεζικού όπερ έχει περιζώσει τας Αθήνας, αρνείται να συμμορφωθεί προς την ανωτέρω εντολήν. Σχετική αναφορά διεβιβάσθη προς την ηγεσίαν του ΚΚΕ εις (...) Δαδί (!)».

Ο συνδυασμός όμως σοβιετικής δημοκρατίας Πελοποννήσου, εκλογής Οικουμενικού Πατριάρχου και υποβολής αναφορών και εκθέσεων προς άορατον αρχήν εδρεύουσαν εις Δαδί, άγει εις την αναζήτησιν του Άρη, ως ακούσιου συνεργού των τερατολογημάτων αυτών. Εκείνος έλεγε κάθε φορά που συναντούσε τον καπετάνιο της Βοιωτίας Ορέστη: «Τσε μπεν η σοσιαλιστική δημοκρατία της Αρβανιτιάς;» Ο ίδιος πάμ έδινε υπόσχεση στον ανταρτόπαπα Παπαλεβέντη από το Δαδί πως θα τον ανακηρύξει Πατριάρχη Αντιοχείας με έδρα το Δαδί, αφού έτσι κι αλλιώς ή έδρα του πατριαρχείου εκείνου ευρίσκεται «εκτός έδρας στη Δαμασκό». Και δεν αποκλείεται καθόλου, τα καλαμπούρια του Άρη που περνούν βουνά και θάλασσες να φθάσανε και ως τον πρόκτορα «θαλάσιον αστέρα» που να τα... σοβαροποίησε!

Δεν ήταν βέβαια σωστό ό,τι νόμιζαν οι απλοί αντάρτες του ΕΛΑΣ και οι απλοί άνθρωποι που βλέπανε τις αντάρτικες ομάδες, για τον Άρη. Εκτός από τη Ρούμελη, περίπου τον ίδιο καιρό ανοίγουν δύο ακόμη «κρατήρες» του ΕΛΑΣ, ένας στον Όλυμπο και ένας στη Βοιωτία που δεν έχουν καμιά σχέση ή γνωριμία οι αρχηγοί τους μ' αυτόν (Ξυνός στον Όλυμπο, Ορέστης στη Βοιωτία). Και αργότερα όμως ακόμη, δημιουργήθηκαν σ' άλλες περιοχές ομάδες του ΕΛΑΣ απολύτως ανεξάρτητες, άγνωστες απ' αυτόν.

Αλλά ο αρχηγός της Ρούμελης έχει τα πρωτεία στο ξεκίνημα, στην εμφάνισή του «επίσημα στα χωριά» και στη μάχη. Ακόμα ο ρόλος του έχει και άλλες επιδράσεις στα ένοπλα εαμικά τμήματα. Δική του έμπνευση ήταν η επισημοποίηση του τίτλου «καπετάνιος», που μαζί με τον «πολιτικό» και τον «στρατιωτικό» αποτέλεσαν τις τριμελείς διοικήσεις των τμημάτων, και αρκετές άλλες καινοτομίες που άλλες έπιασαν, άλλες ξεχάστηκαν. Αλλά σ' αυτόν ανήκει στο μέγιστο βαθμό και εκείνο που ζημίωσε όσο τίποτα άλλο το «δημιούργημά του», η μεταδιδόμενη το ίδιο εύκολα, όπως και η φωτιά στα φρύγανα, «εκ των άνω» αγριότητα. Όσο κι αν προσπάθησαν άλλοι –και όχι λίγοι– ν' ανακόψουν εκείνη τη ροπή προς αγριότητες, δεν μπόρεσαν. Το παράδειγμα του Άρη αποτέλεσε αξεπέραστο εμπόδιο για τους «νουν έχοντες».

Αλλά αυτή την εποχή, μετά την πρώτη μάχη και νίκη, οι ζημιογόνες ιδιότητες του αρχηγού δεν φαίνονται ακόμη. Ο γυρισμός προς την Ευρυτανία αποτελεί θριαμβευτική πορεία. Τώρα μπαίνει σ' όλα τα χωριά στο πέρασμά του. Και σχεδόν απ' όλα τον ακολουθούν δύο, τρεις, τέσσερις νέοι εθελοντές.

Στην Κολοκυθιά, ο παπάς Τζουβελέκης αναδιπλώνει τα φαρδομάνικά του, παρατάει παπαδιά και ενορίτες και τον ακολουθεί ως Παπακουμπούρας. Το τραγούδι που ο ίδιος καθιέρωσε –σε μουσική ρώσικου με δικούς τους στίχους– το «Έλληνες ακολουθήστε των ανταρτών τη φωνή» έχει άμεση και έμπρακτη απήχηση. Η χωροφυλακή, εν τω μεταξύ, αποσύρεται απ' όλους τους ορεινούς «τέως Δήμους», όπου δεν προφταίνει ο ΕΛΑΣ να διαλύσει τους σταθμούς της και να αφοπλίσει τους άνδρες της. Δεν είναι δε και λίγοι οι χωροφύλακες που ακολουθούν και αυτοί «των ανταρτών τη φωνή».

Η περιοχή όμως δεν είναι ακόμη, όπως τη θέλει, απόλυτα ελεγχόμενη, μια μικρή «εαμική επικράτεια». Εξηφανίσθη το κατοχικό κράτος, αλλά θα χρειαστούν ένας-δύο μήνες για να σχηματισθεί εδώ το ασφαλές ορμητήριο των ανταρτών. Τώρα η κατάσταση είναι «ρευστή» και σ' αυτές ακόμη τις περιοχές.

VI

Τάκη Λάππα

Φωτιά και χαλασμός στα χωριά μας

Δεν είχαν περάσει δεκαπέντε μέρες από τότε που πρωτοφάνηκαν στην Πανουργιά (Δρέμισα) οι αντάρτες, και το πρώτο αίμα του δυνάστη θα βάψει τη ρουμελιώτικη γη.

Οι οχτώ αντάρτες, τώρα αυγατίσανε και γινήκανε είκοσι έξι. Στις 23 του Σεπτεμβρίου 1942 βρίσκονταν όλοι στη θέση Τασόπουλου, στις παράγκες, μέσα στη ρεματιά της Ρυκάς, κατά τη μεριά της Σεγδίτσας. Λίγες μέρες πριν είχαν δεχθεί τις πρώτες «ρίψεις» οπλισμού από εγγλέζικα αεροπλάνα.

Κατά το δειλινό, τους δώσανε μήνυμα τσοπάνηδες πως απ' την Γκιόνα έρχονται φασίστες. Μεγάλη ιταλική δύναμη με σκοπό να φτάσει στο χωριό Βράλα, ακολουθώντας το δρόμο Μνήματα-Καβαλαριά. Πλαγιοφυλακή πήγαινε τμήμα από καμιά τριανταπενταριά κοκορόφτερους με κεφαλή ανθυπολοχαγό. Μαζί τους είχαν και μερικούς Έλληνες αγωγιάτες με οχτώ μουλάρια φορτωμένα πολεμικό υλικό.

Οι αντάρτες αρματωμένοι καλά με τον εγγλέζικο οπλισμό, αποφάσισαν να χτυπήσουν τους φασίστες. Οι Ιταλοί σταμάτησαν στο ρέμα της Ρυκάς και κατασκηνώσανε στη θέση Μύλοι. Θα ξενυχτούσαν και μέσα και την αυγή θα συνέχιζαν. Στήσανε τ' αντίσκηνά τους μέσα στο ρέμα κι ανάψανε φωτιές να ξεσταθούν απ' το κρύο.

Με κεφαλή τον αρχηγό τους οι αντάρτες και με οδηγούς Σιγδιτσιώτες, ξεκίνησαν ώστε πριν ξημερώσει να φτάσουν στους Μύλους. Γεμάτο το φεγγάρι φώτιζε τη φθινοπωριάτικη νύχτα. Διαβαίνοντας από γιδόστρατες και κρυφά μονοπάτια, φτάσανε στη θέση που θέλανε. Οι μισοί πιάσανε τη ρεματιά απ' το νοτιά κι οι άλλοι απ' την ανατολή. Τις άλλες μεριές τις φράζανε ριζιμιά βράχια που ο εχθρός δεν θα μπορούσε να ξεφύγει.

Ξημέρωνε. Οι Ιταλοί ξυπνούσαν ένας-ένας και βγαίνανε απ' τις σκηνές τους. Πολλοί ακόμα κοιμόνταν.

Ο αρχηγός δίνει το σύνθημα με μια ντουφεκιά κι ακολουθεί μπαταριά που αναταράζει τη ρεματιά της Ρυκάς. Θανατερά τα βόλια πέφτουν καταπάνω στον ιταλικό καταυλισμό. Τρομαγμένοι ξεπετιούνται απ' τον ύπνο κι όσοι ήταν ξύπνιοι τρέχουν ν' αρπάξουν τα ντουφέκια τους. Δεν προκάνουν ούτε ντουφεκιά να ριξουν. Ο φασίστας πολυβολητής, παρατάει το πολυβόλο του και μαζί μ' άλλους τρέχει να κρυφτεί πίσω απ' τα βράχια.

Οι αντάρτες όλο και ζυγώνουν. Σταματάνε το ντουφεκίδι. Γιατί να χαλάνε τις σφαίρες τους; Οι Ιταλοί τρεμάμενοι τους δέχονται με τα χέρια ψηλά. Εφτά είναι σκοτωμένοι. Είκοσι οχτώ αιχμαλώτοι. Βλέπουν δύο που στα ξέμακρα τρέχουν να ξεφύγουν. Αδειάζουν καταπάνω τους τα όπλα. Ο ένας σωριάζεται νεκρός. Ο άλλος ξακολουθάει να τρέχει. Τον αφήνουν να γλιτώσει. Αυτός ας είναι ο άγγελος που θα φέρει το μήνυμα για το πάθημά τους.

Έφτασε στη βάση του, σε κακή κατάσταση. Απ' το φόβο, του είχε σαλέψει το λογικό. Θαρρούσε πως τον κυνηγούσανε και τρέμοντας ξεφώνιζε:

– Mama, malandrini! Mama, malandrini!

Οι αντάρτες είχαν μπόλικά πυρομαχικά στην κατοχή τους. Φορτώθηκαν αυτοί και φορτώσανε και οχτώ αιχμαλώτους, τους βαθμοφόρους, για να τα κουβαλήσουν στο βουνό. Μείνανε κι άλλα πολλά, που δεν μπορούσαν να τα μεταφέρουν στο βουνό. Τους βάλανε φωτιά και καίγονταν όλη τη μέρα. Γ' ακούγανε απ' τα μακριά οι Ιταλοί και θαρρούσαν που ξακολουθούσε η μάχη. Πού ν' αποτολήσουν να τρέξουν για συντρομή στους συντρόφους τους.

Εξόν απ' τους οχτώ αιχμαλώτους που είχαν φορτώσει με τα πυρομαχικά, ήταν και άλλοι είκοσι. Πώς να τους τρέφουν που δεν υπήρχε τίποτα, ούτε αυτοί να φάνε; Αναγκάστηκαν να τους σκοτώσουν στο ρέμα τα Ρυκάς. Μα κι οι οχτώ δεν είχαν καλύτερη τύχη. Ζητήσανε οι αντάρτες να τους ανταλλάξουν με οχτώ Έλληνες φυλακισμένους. Οι Ιταλοί σ' απάντηση σκότωσαν τους οχτώ Έλληνες. Χολωμένοι οι αντάρτες σκότωσαν κι αυτοί τους οχτώ αιχμαλώτους.

Στη Ρυκά, ήταν η πρώτη αντάρτικη μάχη στη Ρούμελη. Κι οι φασίστες που είχαν γευθεί στα βουνά της Ηπείρου του ελληνικού στρατού το ντουφέκι, μέσα στο ρέμα της Ρυκάς πρωτοδοκιμάσανε και το αντάρτικο! ...

Αφήσανε να περάσουν μερικές ημέρες για να δείξουν οι Ιταλοί την παλικαριά τους. Όχι να πολεμήσουν τους αντάρτες. Βρήκανε κάτι πιο σίγουρο κι εύκολο. Να ξεσπάσουν πάνω στα ελληνικά χωριά. Και διαλέξανε ένα απ' τα γειτονοχώρια. Τη Σιγδίτσα (Προσήλιο). Είναι το πρώτο θύμα.

VII

Γιώργου Χουλιάρα (Περικλή)

Η μάχη με τους Ιταλούς στη Ρεκά, 9 Σεπτεμβρίου 1942

Ήταν απόγευμα όταν τελειώσαμε. Ακόμα δεν είχαμε αποφάσει το λιγοστό ψωμί που μας είχαν φέρει απ' το χωριό, όταν έφτασε τρέχοντας κοντά μας ένας λαχανιασμένος τσοπάνης για να μας πει ότι από την Άμφισσα ξεκίνησε ένα ιταλικό τμήμα με μεταγωγικά κι έχει πάρει το δρόμο για τη Ρεκά. Είμαστε βέβαιοι πως οι Ιταλοί, όπως είχαν κάνει και την άνοιξη, πριν βγούμε αντάρτες, όταν έμαθαν ότι ήρθαν αεροπλάνα κι έκαναν ρίψεις ανέβηκαν στην Γκιόνα, έτσι και τώρα, όταν άκουσαν τη νύχτα να τριγυρνάνε αεροπλάνα πάνω από το βουνό, έρχονταν εδώ να συμμαζέψουν τις ρίψεις. Αυτό πίστευε κι ο τσοπάνης, που ήταν ένας από κείνους που είχαν φάει ξύλο από τους Ιταλούς την άνοιξη για να μαρτυρήσουν ποιοι είχαν μαζέψει τότε τα δέματα και πού τα 'κρυψαν. Αποφασίσαμε να τους περιμένουμε κι αρχίσαμε να φκιάνουμε θέσεις στα κατσάβραχα μπροστά και γύρω στη μεγάλη λάκκα. Στο μεταξύ, την ώρα που έγερνε ο ήλιος έφτασε άλλος τσοπάνης και μας είπε ότι, όταν οι Ιταλοί έφτασαν στη Ρεκά, σταμάτησαν, ξεφόρτωσαν τα ζώα και άρχισαν να φκιάνουν θέσεις και να στήνουν αντίσκηνα να περάσουν εκεί τη νύχτα. Μετά καθίσαμε με τον τσοπάνη και τους Καραλιβαναίους, που ήταν απ' το ίδιο χωριό, τη Σεγδίτσα κοντά στη Ρεκά, και ήξεραν τον τόπο με την πιθαμή, κι αφού μας περιέγραψαν με λεπτομέρειες την τοποθεσία που είχαν κατασκηνώσει οι Ιταλοί, κρίναμε

σωστότερο, αφού χρόνο είχαμε μπροστά μας μια νύχτα ολόκληρη, αντί να τους περιμένουμε την άλλη μέρα, να πάμε να τους πιάσουμε την αυγή, όταν θα 'ταν ακόμα στον ύπνο.

Σαράντα με σαρανταπέντε άντρες και 7-8 μεταγωγικά είχε υπολογίσει τη δύναμη των Ιταλών ο τσοπάνης, σφηνωμένος μέσα στη ρεματιά κοντά σ' έναν παλιόμυλο. Με βάση τις πληροφορίες αυτές καταλήξαμε να κατεβούμε, να κλείσουμε στους Ιταλούς το μοναδικό δρόμο υποχώρησης από κει που ήρθαν και να τους στριμώξουμε ανάμεσα στα βράχια. Η δική μας δύναμη ανέρχονταν σε τριάντα με τριάντα πέντε άντρες που ήταν εξοπλισμένοι με ατομικά όπλα, 5-6 ατομικά αυτόματα τόμσον, καμιά δεκαριά χειροβομβίδες μιλς, ένα οπλοπολυβόλο και 6-7 περίστροφα. Ο Άρης ανασυγκρότησε τις ομάδες, άλλαξε τη σύνθεση και τις διοικήσεις τους και συγκρότησε δύο ισάριθμες μεγαλύτερες ομάδες και μια μικρότερη, ενώ την ομάδα των Καρλιβαναίων, που ήξερε τον τόπο, τη μοίρασε ανάμεσα στις τρεις ομάδες για να χρησιμοποιηθούν και σαν οδηγοί. Μετά, επειδή η απόσταση μέχρι τη Ρεκά ήταν μεγάλη και η πορεία δύσκολη τη νύχτα μεσ' στα βράχια για να προλάβουμε να βρεθούμε την αυγή έγκαιρα στη θέση μας, φύγαμε. Κάπου κοιμηθήκαμε λίγο, και καμιά ώρα νύχτα πριν φέξει, στις 9 του Σεπτέμβρη 1942, η κάθε ομάδα έφυγε για την αποστολή της.

Με σκοπό να κλείσουμε τους Ιταλούς να μη φύγει κανένας –σ' αυτό, άλλωστε μας βοήθησαν και οι ίδιοι εκεί που είχαν σφηνωθεί– η μία από τις μεγαλύτερες ομάδες μας θα χτυπούσε από τ' αριστερά, νοτιοανατολικά της κατασκήνωσης των Ιταλών, κλείνοντάς τους το δρόμο διαφυγής προς νότον. Η ομάδα αυτή, επειδή μέχρι να φτάσει στη θέση της θα περνούσε σάρες, έπρεπε να βγάλει τα παπούτσια της για να μην κυλήσουν πέτρες. Η άλλη ομάδα, αριστερότερα της πρώτης, θα χτυπούσε από βορειοανατολικά, και η μικρότερη θα έλεγχε το δασικό δρόμο που περνούσε δίπλα στην κατασκήνωση και πήγαινε στο νεροπρίονο του Παπανικολάου. Η επίθεση θ' άρχιζε το ξημέρωμα με μια τουφεκιά που θα 'ριχνε ο Άρης.

Έχουμε φτάσει στις θέσεις μας και περιμένουμε να ξημερώσει. Με το πρώτο φως της μέρας, μόλις αρχίσαμε να διακρίνουμε τις πρώτες σκιές να κινούνται γύρω στην κατασκήνωση, το σκοπό και το μάγειρα που ετοίμαζε τη φωτιά να βάλει απάνω το καζάνι για το πρωινό ρόφημα, ακούστηκε το σύνθημα, η πρώτη τουφεκιά. Κι αμέσως από τα πυρά που ακολούθησαν απ' όλες τις πλευρές και το

δαμονισμένο κρότο που έκαναν οι χειροβομβίδες μιλς που έσκαζαν, αντιβούιξαν τα γύρω βουνά και οι ρεματιές. Η επίθεση άρχισε. Από τα πρώτα πυρά που ρίχτηκαν έπεσαν πρώτοι ο μάγειρας και ο σκοπός, και ποιος ξέρει πόσοι άλλοι ακόμα σκοτώθηκαν στον ύπνο μέσα στα αντίσκηνα. Ο αιφνιδιασμός πέτυχε. Πανικόβλητοι οι Ιταλοί πετάγονταν έξω από τ' αντίσκηνα, έτσι όπως κοιμούνταν ξεβράκωτοι, κι άρχισαν να τρέχουν, άλλοι έπιαναν θέσεις κι άρχισαν να βάζουν εναντίον μας κι άλλοι έψαχναν να βρουνε απυρόβλητο να κρυφτούνε. Το πολυβόλο τους άρχισε κι αυτό να βάζει, αλλά προς το δρόμο που είχαν επισημάνει, γιατί φαίνεται ότι μόνο από κει πρόβλεπαν το μεγαλύτερο κίνδυνο. Δεν πρόλαβε όμως να βάλει παρά μόνο 3-4 ριπές και μετά βούλωσε. Εμείς με άλματα και φωνές «απάνω τους παιδιά και τους φάγαμε», προχωράμε στενεύοντας τον κλοιό. Η αντίσταση των Ιταλών τώρα, μετά και τη σιγή του πολυβόλου, αρχίζει να εξασθενίζει. Ένας Ιταλός σηκώνει άσπρο μαντήλι, ενώ ένας άλλος από δίπλα μ' ένα οπλοπολυβόλο βάζει ακατάπαυστα. Τον πλευροκοπίζουμε από τα δεξιά και τον βουλώνουμε. Προχωρώντας τους έχουμε κλείσει ολόγυρα. Παρ' όλα αυτά, 4-5 Ιταλοί συνεχίζουν να πυροβολάνε. Είμαστε τώρα πολύ κοντά και τους φωνάζουμε, με τις λίγες ιταλικές λέξεις που ήξεραν μερικοί από μας, να παραδοθούνε. Τότε ο διοικητής τους, που ήταν ζωντανός, βλέποντας ότι δεν υπάρχει άλλη διεξοδος σήκωσε άσπρο μαντήλι και σήκωσε τα χέρια. Παραδόθηκαν οι επτά Ιταλοί που επέζησαν, ενώ όλοι οι άλλοι είχαν σκοτωθεί.

Ο σκοπός μας πέτυχε. Όση όμως ικανοποίηση μπορεί να αισθάνεται κανένας γι' αυτό, δεν μπορεί να μείνει ασυγκίνητος μπροστά στο θέαμα να βλέπεις τόσα ανθρώπινα πτώματα σκορπισμένα εδώ κι εκεί μέσα σε κείνο τον άγριο τόπο, κι αναρωτιέσαι γιατί; Την ίδια στιγμή προβάλλει μπροστά στα μάτια μου ένα ακόμα γιατί. Παρακολουθώντας την αγωνία ενός Ιταλού τραυματία που βρίσκεται μεταξύ ζωής και θανάτου, είδα κάτι που δεν ξαναείδα και δεν θα ξεχάσω ποτέ. Χαροπαλεύοντας ο άνθρωπος να βγει η ψυχή του, έτσι όπως ήταν χωρίς κυλόττα, είχε πεταχτεί η φύση του σηκωμένη προς τα επάνω έξω απ' το βρακί του και εκσπερμάτωνε.

Ταυτόχρονα την ίδια ώρα ακούω φωνές και πυροβολισμούς. Ένας-δύο Ιταλοί που είχαν καταφέρει να βρεθούν έξω από τον κλοιό κρυμμένοι ανάμεσα σε πέτρες και χορτάρια, το 'χαν βάλει στα πόδια κι έτρεχαν σα να 'χαν φτερά, ενώ οι δικοί μας που τους είχαν πάρει στο κοντό, φώναζαν και πυροβολούσαν. Βλέπαμε τις σφαίρες που κάπνιζαν γύρω στα ποδάρια τους χωρίς να τους βρίσκει καμιά.

Ήταν τυχεροί να ζήσουν για να διηγούνται στους συμπατριώτες τους τη νύλα που έπαθαν.

Ύστερ' απ' όλα αυτά, αφού μαζέψαμε πρώτα όλο τον οπλισμό και τα πυρομαχικά και τα φορτώσαμε στα ζώα που βόσκαγαν παραπέρα –ευτυχώς δεν έπαθε κανένα τίποτα, ούτε απ' αυτά, ούτε απ' τους αγωγιάτες–, τα διώξαμε στη ρεματιά τον ανήφορο με συνοδεία μια ομάδα. Μετά, διαλέγοντας ό,τι χρήσιμο βρήκαμε, το παραμερίζαμε να το πάρουμε μαζί μας, ενώ όλα τ' άλλα, αντίσκηνα, χλαίνες, κλωπτες, κουβέρτες και όλα τα άλλα ατομικά είδη των Ιταλών τα μαζέψαμε επιτόπου σ' ένα μεγάλο σωρό και τους βάλαμε φωτιά πριν φύγουμε. Σε λίγο όλος ο τόπος γύρω μας σκοτεινίασε από τον καπνό και η μυρωδιά από τα καμένα ρούχα μας έπνιγε στο λαιμό. Δεν είχαμε πάει μακριά όταν από πίσω μας άρχισαν τα πρώτα μπαμ μπουμ από τις σκορπισμένες εδώ κι εκεί σφαίρες που έσκαζαν από τη φωτιά. Κι όσο η φωτιά προχωρούσε σε βάθος και άναβαν οι μπαλάσκες και τα σακίδια κι έπαιρναν φωτιά οι χειροβομβίδες και οι σφαίρες που είχαν μέσα, νόμιζες ότι μια δεύτερη μάχη είχε αρχίσει. Μετά πήραμε τη ρεματιά τον ανήφορο, βάλαμε στο στόμα μας τη λίγη μπουμπούλα που είχαμε κι αρχίσαμε να ανακρίνουμε τους αιχμαλώτους. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν ένας έφεδρος ανθυπολοχαγός, δάσκαλος στο επάγγελμα, αυτός ήταν και ο διοικητής του τμήματος, κι ένας άλλος ήταν φοιτητής. Μας είπαν πως όταν η διοίκησή τους στην Άμφισσα την προηγούμενη νύχτα άκουσε αεροπλάνα να τριγυρνάνε πάνω από την Γκιόνα, και γνωρίζοντας ότι δεν είναι δικά τους, κατάλαβε ότι αυτά είναι συμμαχικά κι ότι ήρθαν, όπως κι άλλη φορά έκαναν, να ριξουν πολεμικό υλικό. Έτσι το πρωί κινητοποίησε τμήματα –ένα απ' αυτά ήταν και το δικό τους– με σκοπό ν' ανεβούν στην Γκιόνα να περιμαζέψουν αυτοί το πολεμικό υλικό που θα 'ριχναν τα αεροπλάνα πριν προλάβουν να το μαζέψουν οι κάτοικοι της περιοχής, όπως είχε γίνει την άλλη φορά που είχαν ξανάρθει.

Τώρα είμαστε περισσότερο από βέβαιοι ότι η ιταλική διοίκηση στην Άμφισσα και στην περιοχή ολόκληρη, που γνωρίζει από ώρα, πριν το μεσημέρι σήμερα που έφτασαν εκεί οι αφοπλισμένοι χωροφύλακες και οι δύο στρατιώτες τους που γλίτωσαν στη Ρεκά και τους διηγήθηκαν τι έπαθαν, ότι θα κινητοποιήσουν πολύ περισσότερες δυνάμεις για να καταδιώξουν εμάς που αμφισβητήσαμε την εξουσία τους. Γι' αυτό κι εμείς πρέπει να βιαστούμε ν' αποφύγουμε τον κλοιό, να τους αφήσουμε πίσω μας και να πάμε να χτυπήσουμε κάπου αλλού παραπέρα για αντιπερισπασμό. Έχουμε όμως και τους αιχμαλώτους.

Στο δρόμο μας για τις κορφές της Γκιόνας να ριχτούμε την πίσω μεριά, σκεφτήκαμε να στείλουμε γράμμα στην ιταλική διοίκηση και να ζητήσουμε ν' ανταλλάξουμε τους αιχμαλώτους με ισάριθμους δικούς μας που ήταν κρατούμενοι στις φυλακές. Την ιδέα αυτή την ενίσχυσαν πολύ οι αιχμάλωτοι όταν την άκουσαν, καθώς πίστευαν ότι αυτό μπορεί να γίνει γιατί ο ανώτερος Ιταλός διοικητής στην περιοχή είχε κοντινή συγγένεια με έναν από τους αιχμαλώτους, δεν θυμάμαι, όμως με ποιον, τον ανθυπολοχαγό ή το φοιτητή. Παραπάνω, πριν βγούμε στο σπανό, θα 'ταν την ώρα που βασιλεύει ο ήλιος, σταματήσαμε και γράψαμε το γράμμα. Θυμάμαι ότι ανάμεσα σ' αυτούς που ζητήσαμε ν' ανταλλάξουμε ήταν κι οι Σιάτρας Θανάσης, Μιχόπουλος Τάκης, Νάκος Θανάσης, κι ένας ανώτερος αξιωματικός που ίσως καταγόταν απ' τη Γραβιά και λεγόταν Αντωνόπουλος.

Το πρωί, δυο-τρεις ώρες ακόμα νύχτα, ξεκινήσαμε, καβαλήσαμε τη ράχη και πήραμε τον κατήφορο για τη Στρώμη. Περπατάγαμε ακόμα στο γυμνό όταν μακριά ακούσαμε να βουίζουν αεροπλάνα, και σε λίγο φάνηκαν ψηλά στον ουρανό από πάνω μας δύο αναγνωριστικά που άρχισαν να φέρουν βόλτα την Γκιόνα, ενώ εμείς καλυμμένοι δίπλα στα ξερόβραχα παρακολουθούμε τις κινήσεις τους. Τ' αεροπλάνα, αφού έφεραν κάμποσες φορές βόλτα την Γκιόνα περνώντας κι από πάνω μας, στο τέλος έριξαν μια φωτοβολίδα πίσω μακριά από μας και μετά εξαφανίστηκαν. Καθισμένοι τώρα έξω μακριά, έξω από τη Στρώμη, κουβεντιάζαμε με την παρέα του Καραλίβανου, που μας έχουν ζητήσει να μη μας ακολουθήσουν αλλά να παραμείνουν πίσω στην Γκιόνα με τη δικαιολογία να προστατέψουν τις οικογένειές τους που ήταν καταδιωκόμενοι και τριγύριζαν στα χωριά και κρύβονταν στα δάση. Είπανε πολλά και στο τέλος συμφωνήσαμε, συμβιβαστήκαμε μαζί τους να τους αφήσουμε να παραμείνουν.

Παρακάτω σταματήσαμε στην άκρη της Στρώμης, εκεί που μας περίμεναν, εκτός από κείνους που μας είχαν φέρει ψωμί, και δυο-τρεις νέοι που είχαν έρθει να καταταγούν αντάρτες και πολλοί άνθρωποι, άλλοι για να μας χαιρετήσουν κι άλλοι, όσοι δεν είχαν δει μέχρι τώρα Ιταλούς, να δούνε τους αιχμαλώτους για να γνωρίσουν από κοντά τι σόι άνθρωποι είναι αυτοί οι Ιταλοί. Συνεχίζοντας την πορεία μας, λίγο πριν να φέξει φτάσαμε στον μαυρολιθαρίτικο Άι-Λιά. Άμα έφεξε ειδοποιήσαμε την οργάνωση, και με τους πρώτους που ήρθαν κι ανταμώσαμε, παραγγείλαμε να μας στείλουν μαζί με το ψωμί και τσαγκαροσουφλια, σπάγκους και πρόκες να μπαλώσουμε τα παπούτσια μας, και μετά πέσαμε για ύπνο. Είμαστε τώρα μακριά, έξω από τις προθέσεις των Ιταλών να μας κλείσουν

στην Γκιόνα. Μείναμε δω όλη τη μέρα, μπαλωθήκαμε, φάγαμε και ξεκουραστήκαμε καλά.

Το βράδυ, μόλις νύχτωσε, ξεκινήσαμε πάλι, και περνώντας όλη τη νύχτα μέσα σε βουνά και λαγκάδια, τα χαράματα βγήκαμε κοντά στο Σμόκοβο, στο ύψωμα πάνω απ' το χωριό. Επικοινωνήσαμε με την οργάνωση και συνεννοηθήκαμε να κατεβούμε τ' απομεσήμερο στο χωριό, που θα μας έχουν έτοιμο συσσίτιο να φάμε. Όταν μπήκαμε στο χωριό όλος ο κόσμος, άντρες, γυναίκες, παιδιά, ήταν στο ποδάρι, μας περίμεναν ενθουσιασμένοι στην άκρη του χωριού, μας χειροκρότησαν και μας συνόδεψαν μέχρι την πλατεία. Μετά άρχισαν να φεύγουν στα σπίτια τους και να ξαναγυρίζουν σε λίγο φορτωμένοι με φαγητά, ό,τι είχε ετοιμάσει ο καθένας, ανάλογα με τα υπάρχοντά του, πίτες, κότες, τυριά, κρασί και ψωμί, άλλος πομπούτα κι άλλος καθάριο, ό,τι είχε ο καθένας.

Φτωχό χωριό αλλά πλούσιο στη φιλοξενία, το Σμόκοβο μας περιποιήθηκε όσο καλύτερα μπορούσε, κι όλα αυτά χάρις στην καλή οργάνωση που είχε και τον ικανό και δραστήριο δάσκαλο Θύμιο Αναγνωστόπουλο (Προμηθέα), που κατέγονταν απ' το ίδιο χωριό. Όταν τελειώσαμε το φαί, ο Άρης μίλησε για λίγο στο συγκεντρωμένο κόσμο και μετά πήραμε τα πράματά μας και βγήκαμε έξω απ' το χωριό, στα πρώτα έλατα. Σε λίγο από κοντά μας έφτασαν και τα παιδιά της οργάνωσης, έχοντας μαζί τους και δύο νέους που θα μας ακολουθούσαν, έτοιμοι, με τα όπλα τους και τα' άλλα απαραίτητα είδη που πρέπει να 'χει ένας αντάρτης.

VIII

Ευθύμιου Ταλάντη

Η επιχείρηση στη Ρεκά

Στις 18 Σεπτέμβρη η ομάδα των ανταρτών βρίσκεται στη Ρεκά, στη θέση «Πλαύλακος», στη στρούγκα του Δημητρίου Κούκου ή Σκουτίδα. Έχουν ψήσει μια προβατίνα και το γλεντάνε, ως συνήθως γινόταν κάθε φορά που κάποιος τσοπάνης προσέφερε σφαχτό για τους αντάρτες (αυτό βέβαια στην αρχή, γιατί στη συνέχεια γινόταν «απαλλοτρίωση» των σφαχτών υπέρ του αγώνα).

Τις μέρες αυτές έχουν γίνει κάποιες ρίψεις πολεμικού υλικού από τα συμμαχικά αεροπλάνα στην περιοχή «Ταράτσα» της Γκιόνας και οι αντάρτες έχουν επιδοθεί στην περισυλλογή και απόκρυψη του υλικού.

Ο Παναγιώτης Κούκος ή Τσιμισιλέας ή Μιτσιλέας, τσοπανόπουλο απ' τη Σεγδίτσα, ξεκίνησε απ' τη στρουγκα στην «Μπράιλα» για να πάει στο χωριό. Κατέβηκε στη Ρεκά και μετά ανηφόρησε το μονοπάτι προς το χωριό. Στο «Νεραϊδονέρι» που πέραγε πέρα για το χωριό βλέπει κάτω, στη Ρεκά, αρκετούς Ιταλούς να ανεβαίνουν μέσα στη χαράδρα. Γυρίζει πίσω να ειδοποιήσει τους τσοπάνηδες να παραμερίσουν τα κοπάδια τους γιατί έρχονται Ιταλοί. Περισσότερο για ν' αποφύγουν πιθανή αναγκαστική «απαλλοτρίωση». Έτσι ειδοποιούνται και οι αντάρτες για την ύπαρξη των Ιταλών εκεί κοντά τους.

Οι Ιταλοί είχαν πληροφορηθεί ότι υπάρχει παρουσία ανταρτών στην Γκιόνα κι ότι αγγλικά αεροπλάνα είχαν κάνει ρίψεις πολεμικού υλικού στο βουνό.

Χωρίς όμως να σταθμίσουν καλά τα νέα δεδομένα που παρουσιάζονται. Άλλωστε, δεν είχαν κάτι χειροπιαστό ακόμα απ' το αντάρτικο, αφού δεν είχαν συγκροστεί ακόμα μαζί τους. Τις όποιες πληροφορίες τις λάβαιναν μισές από διάφορους καλοθελητάδες. Ετοιμάζουν μια διμοιρία του 44ου ιταλικού συντάγματος που εδρεύει στην Άμφισσα, περί τα 30 άτομα, πλήρως εξοπλισμένη, για να κάνει μια αναγνωριστική πορεία στην Γκιόνα.

Η ιταλική διμοιρία ξεκίνησε απ' την Άμφισσα με πορεία για την Γκιόνα διά μέσου της χαράδρας Ρεκά, για να βγει μετά στου Καρβούνη τις λάκες. Περνώντας απ' τη Σεγδίτσα, πήραν μαζί τους, ως οδηγούς και μεταφορείς με τα μουλάρια τους, και τρεις Σεγδιτσιώτες, τον Ανάργυρο Κασιούτσα ή Φικιλέ, τον Ανδρέα Κασιούτσα ή Ρεκέ, τον Χρήστο Μπάφα ή Ζαμπάκα, καθώς και τρεις Βαριανίτες. Όλοι αυτοί οι Σεγδιτσιώτες και οι Βαριανίτες επιτάχθηκαν βιαίως από την ιταλική διμοιρία για τη μεταφορά των υλικών, αλλά και ως οδηγοί.

Η πρώτη στρατοπέδευση των Ιταλών, για να περάσουν το βράδυ της 18ης Σεπτεμβρίου, ήταν μέσα στη χαράδρα, στη θέση «Μύλος». Εκεί υπήρχε ένας παλιός νε-ρόμυλος κι εκεί τους είδε ο Παναγιώτης Κούκος πριν ειδοποιήσει τους αντάρτες.

Οι Ιταλοί πλύθηκαν στο νερό που υπήρχε εκεί. Έστησαν τα αντίσκηνά τους και

έστειλαν τρεις σκοπιές. Έναν προς τη θέση «Αρτούτς», έναν στο μονοπάτι προς το «Μελίσσι», στη θέση «Αβζές», και έναν παραπέρα σε μια λάκα.

Στη συνέχεια, πήραν μερικά σφαχτά απ' το κοπάδι που βρήκαν να βόσκει εκεί κοντά, που το φύλαγε ο Σεγδιτσιώτης Ηλίας Κούκος ή Βαλιάνος (πιτσιρικάς τότε). Άρχισαν να ψήνουν και να τρώνε, ανέμελοι και ανυποψίαστοι για το τι θα ακολουθούσε.

Οι αντάρτες, μόλις πληροφορήθηκαν την ύπαρξη των Ιταλών στη Ρεκά, αμέσως σήμαναν συναγερωμό. Έγινε μια πρώτη εκτίμηση της κατάστασης και αφού εκτιμήθηκε το πλεονέκτημα που παρουσιάζει η περιοχή, αποφασίστηκε να δοθεί μάχη με την ιταλική διμοιρία.

Για να ενισχυθεί η ομάδα των ανταρτών, επιστρατεύθηκαν και οι ένα γύρω Σεγδιτσιώτες τσοπαναραίοι, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν πρόθυμα (Μήτρος Μαχαίρας κ. ά.).

Με οδηγούς τους Σεγδιτσιώτες τσοπαναραίους, οι οποίοι γνώριζαν περισσότερο απ' όλους τα περάσματα της δύσβατης και απότομης αυτής περιοχής, κατανεμήθηκε γρήγορα γρήγορα η δύναμη των ανταρτών, η οποία αν και δεν διέθετε τον κατάλληλο εξοπλισμό και ήταν μικρότερη σε αριθμό έναντι των Ιταλών, διέθετε όμως το πλεονέκτημα που προσφέρει η τοποθεσία. Και με τις πέτρες να πολεμούσαν οι αντάρτες σε εκείνο το σημείο, πάλι οι Ιταλοί ήταν σε δύσκολη θέση.

Οι Ιταλοί σίγουρα δεν περίμεναν επίθεση από εχθρό, αφού το αντάρτικο ακόμα ήταν απλά μια φήμη, γι' αυτό και δεν πήραν τα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα.

Με το χάραμα της 19ης Σεπτεμβρίου 1942, η Ελλάδα ξαναμπαίνει στον πόλεμο με τους Ιταλούς, στα χώματα της Σεγδίτσας αυτή τη φορά. Είναι η πρώτη πανελλαδικά οργανωμένη ελληνική επίθεση σε συγκροτημένο ιταλικό στρατιωτικό σχηματισμό, μετά την κατάρρευση του μετώπου της Αλβανίας.

Χωρίς φασαρία εξουδετερώθηκαν οι σκοποί που ήταν κάπως μακριά από το στρατόπεδο των Ιταλών. Με το χάραμα άρχισαν τα πρώτα πυρά. Αμέσως σκοτώνονται ο σκοπός και ο μάγειρας, που έχει βάλει το καζάνι στη φωτιά για να ετοιμάσει το πρωινό. Οι άλλοι Ιταλοί πετάγονται μισόγυμνοι έξω απ' τ' αντίσκηνα. Αλλά, μάταιος κόπος, οι θέσεις των ανταρτών είναι τέτοιες που οι

Ιταλοί δεν μπορούν να τους αντιμετωπίσουν. Το πολυβόλο των Ιταλών δεν προλαβαίνει να βάλει κατά των ανταρτών. Και δεν θα αργήσει ο διοικητής τους, να σηκώσει ένα άσπρο μαντήλι, σημάδι ότι παραδίδονται.

Ο αιφνιδιασμός είχε πετύχει απόλυτα, χωρίς απώλειες για τους αντάρτες. Οι Ιταλοί είναι οι περισσότεροι νεκροί, εκτός από μερικούς που είναι αιχμάλωτοι. Δύο Ιταλοί το έβαλαν στα πόδια μόλις άρχισαν τα πυρά. Πρέπει να ήταν μάλλον αθλητές και καλά γυμνασμένοι γιατί κατάφεραν να διαφύγουν παρά τα πυκνά πυρά των ανταρτών. Ο ένας τραυματίστηκε στο λαιμό και υπέκυψε. Ένας τελικά θα γλιτώσει και θα κατευθυνθεί για να συναντήσει την ιταλική δύναμη του φυλακίου που ήταν στο «Μουκιχρί», κοντά στο χάνι του Νικολούλα.

Οι αντάρτες, αφού άφησαν ελεύθερους τους τρεις Σεγδιτσιώτες και τους Βαριανίτες οδηγούς που είχαν μαζί τους οι Ιταλοί, με τη φοβέρα να μην τους καταδώσουνε στην ιταλική διοίκηση, ξεκίνησαν ανηφορίζοντας για τις λάκκες Καρβούνη, με πρώτο προορισμό τη Στρώμη. Είχαν μαζί τους όλα τα πολεμοφόδια που πήραν απ' τους Ιταλούς και δεν ήταν και λίγα, καθώς και τους Ιταλούς αιχμαλώτους δεμένους με τριχιές.

Για την τύχη των αιχμαλώτων υπάρχουν διαφωνίες. Μερικοί απ' τους αντάρτες τους θεωρούν αιχμαλώτους πολέμου.

Ο Καραλίβανος χλευάζει.

– «Τι χαζά είν' (αι) αυτάνα π' (που) λέτε ρε; Μήπως αυτοί θα μας τα' (η) χαρίζανε, αν μας πιάνανε ζωντανούς; Κι μιτά, μη τι θα τ' (ου)ς ταΐζουμι κι πού θα τα' (ου)ς κρύψουμι;» Και χωρίς να το καλοσκεφτεί κατεβάζει το μαχαίρι σ' έναν αιχμάλωτο λέγοντας:

– Εδώ πρέπ' (ει) να του λένε στον Ιταλό.

Ο δε Μπάφας είχε μια μαχαίρα για γιαταγάνι, που του την είχε δώσει ο Θανάσης Ταλάντης, και όλο έλεγε:

– «Απόψε έχ(ει) να φάει πολλούς ου Ταλάντου Θανά'(σ)ης». Υπονοώντας βέβαια τη μαχαίρα.

Με την παρέμβαση όμως του Άρη σταμάτησε προσωρινά η εκτέλεση των κρατουμένων.

– «Πώς κάν(ε)τε έτσι μωρέ; Η μάνα σας τα(ου)ς γένν(η)σε;» λέει ο Καραλίβανος. Ο Άρης είχε άλλα σχέδια, ήθελε να εμφανιστεί σε μερικά χωριά με αιχμαλώτους Ιταλούς, να πειστεί ο κόσμος για τους αντιστασιακούς του σκοπούς, για να προσελκύσει κι άλλους για κατάταξη στον ΕΛΑΣ. Ήξερε δε καλύτερα απ' τους άλλους ότι ο αγώνας αυτός δεν υπόκειται σε διεθνείς συμβάσεις, όπως της Γενεύης. Δεν είναι τακτικός στρατός και όποιος ανάρτης συλλαμβάνεται, απαγχονίζεται ή τουφεκίζεται, κάτι που διαισθάνονταν οι αγράμματοι κλαρίτες, και αγνοούσαν ίσως οι νεαροί αξιωματικοί που θεωρούσαν τους Ιταλούς αιχμαλώτους πολέμου.

Οι αντάρτες βέβαια έπρεπε να εξαφανιστούν το ταχύτερο απ' τη Σεγδίσα και τη γύρω περιοχή και να αφήσουν κενό πίσω τους. Με ταχύτατη πορεία πέρασαν την Γκιόνα απ' τη Στρώμη προς το Μαυρολιθάρι και από κει σε δύο μέρες έπεσαν στην Υπάτη, αφήνοντας πίσω τους ένα μεγάλο κενό για να μην μπορούν οι Ιταλοί να ανακαλύψουν τα ίχνη τους.

Η τύχη των υπόλοιπων αιχμαλώτων δεν μπορεί να είναι άλλη από την εκτέλεση, η οποία έγινε στο Βελούχι με άγριο τρόπο. Τους έσφαξαν με τα μαχαίρια ως αντίποινα για τις εκτελέσεις φυλακισμένων κομμουνιστών, που είχαν προτείνει οι αντάρτες να ελευθερωθούν, για να αφήσουν και αυτοί τους Ιταλούς αιχμαλώτους. Πράγμα λίγο δύσκολο, γιατί τόσο καιρό μαζί με τους αντάρτες, οι αιχμάλωτοι είχαν δει άτομα συνδέσμους κ.λπ. στα διάφορα χωριά που περνούσαν.

Το σφάξιμο έχει μεγάλη διαφορά απ' την διά τουφεκισμού εκτέλεση και ήταν μια διαβολική επινόηση του Άρη, για να δέσει τους αντάρτες με δεσμούς αίματος. Να ξεριζώσει το χωρικό που κουβαλάνε μέσα τους και να τους κόψει κάθε σκέψη για επιστροφή στην προηγούμενη ζωή τους.

IX

Κώστα Πεντεδέκα

Φθινόπωρο 1942 – Μάχη Ρικάς 09.09.1942

Εικοσιτέσσερις μέρες μετά, στις 9 Σεπτέμβρη 1942, η 8η ομάδα Παρνασσού, μαζί με τους αντάρτες που ακολουθούσαν τον Άρη Βελουχιώτη, αφού αφόπλισαν πρώτα τους χωροφύλακες της ορεινής Παρνασσίδας στο χωριό Δρέμσα, κύκλωσαν και εκμηδένισαν ένα τμήμα από πενήντα περίπου Ιταλούς στρατιώτες στη θέση Ρικά της Γκιόνας. Το τμήμα αυτό είχε κινηθεί μαζί και με άλλες δυνάμεις, μετά από πληροφορίες που είχαν, ότι συμμαχικά αεροπλάνα έκαναν ρίψεις πολεμοφοδίων στην Γκιόνα.

Ήταν η πρώτη μεγάλη επιτυχία του ΕΛΑΣ που κατατρόμαξε τους Ιταλούς. Να πώς την περιέγραψε αργότερα στην εφημερίδα *Αντάρτης* του γενικού αρχηγείου ανταρτών Ρούμελης, ο Λουκάς Καθούλης, από τους πρωταντάρτες του ΕΛΑΣ: [Παρατίθεται πιο πριν, σελ. 224, μαρτυρία ΙΙΙ].

Μετά τη μάχη διαδόθηκε ότι οι Ιταλοί θα προβούν σε αντίποινα και στο Δαδί. Ο Δημήτρης Λ. Τσιτσιπής γράφει σ' ένα βιογραφικό του:

«Ένα απόγευμα η αντιστασιακή οργάνωση του Δαδίου τον ειδοποίησε να εξαφανιστεί το γρηγορότερο, γιατί η Κομάντο Πιάτσα με τον Μαγιονάρο τον είχαν στον κατάλογο για το στρατόπεδο της Λάρισας.

Τότε έφυγε μαζί με τον Σωτήρη στην Αθήνα, για να επιστρέψουν το Φλεβάρη, όπως αναφέρουμε παρακάτω. Η σύνδεση με τους αντάρτες ήταν πολύ δύσκολη σ' εκείνη την περίοδο. Κι εκείνος που τους ειδοποιούσε να πάρουν τα μέτρα τους, δεν είχε, φαίνεται, επαφή άμεση, με το μηχανισμό που είδαμε παραπάνω. Αν τους είχε γίνει πρόταση από την οργάνωση, θ' ανέβαιναν οπωσδήποτε, γιατί ήταν και οι δυο προοδευτικοί δημοκράτες και πατριώτες, με διακρίσεις στον πόλεμο κατά των Ιταλών στο αλβανικό μέτωπο».

X

Διοννη Χαριτόπουλου²,

Παρατηρήσεις – σχόλια

[...] Εμπνευστής αυτού του μοναδικού «πνεύματος» είναι πέραν πάσης αμφιβολίας ο δημιουργός και αρχηγός του ΕΛΑΣ. «Η αξία ενός ολόκληρου στρατεύματος εξαρτιέται από έναν και μόνο άνδρα. Τέτοια είναι η επίδραση του φρονήματος³».

Όπως λέει ο Νικηφόρος, που ποτίστηκε με το πνεύμα του αρχηγού: «Με τον Άρη οι ελασίτες ένοιωθαν ότι αγωνίζονταν για να νικήσουν. Στα χέρια άλλων ηγετών η εντύπωση αυτή ήταν αλλιώς: Για το λαό μας πρέπει να πεθάνουμε. Ο Άρης μπορούσε με 50 ανθρώπους να επιτύχει όσα θα επετύγγανε άλλος υπό τις ίδιες συνθήκες με χιλίους» (συνέντευξη Δημητρίου).

Παρά τα όσα μικρόψυχα λέγονται από κάποιους, αυτοί που έζησαν στο βουνό ξέρουν πως το πρότυπο όλων –ανταρτών, καπετάνιων και αξιωματικών– ήταν ο Άρης. Σε αυτόν προσέβλεπαν και τις δικές του, ρητές ή άρηρητες, επιταγές ακολουθούσαν.

Οι αντίπαλοί του το αναγνωρίζουν.

«Ο Βελουχιώτης ήταν ο κατ'εξοχήν αναγνωρισμένος και ο δυναμικός αρχηγός του ΕΛΑΣ. Αυτός επέβαλε τη σιδηρά πειθαρχία στα τμήματα του ΕΛΑΣ. (...) Ήταν πανταχού παρών εμπνέων το θανμασμό και το φόβο, μεταδίδων εμπιστοσύνη και αισιοδοξία στους αντάρτες του και απογοήτευση στους άλλους. Χωρίς κανέναν ενδοιασμό έπαιρνε τις πιο τολμηρές και τις πιο επικίνδυνες αποφάσεις»

(Κ. Πυρομάγλου, Δούρειος Ίππος).

² Άρης: Ο αρχηγός των ατάκτων, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 348-350.

³ Σουν Τσου. Η Τέχνη του πολέμου. Το εκπληκτικό αυτό εγχειρίδιο γράφτηκε το 500 π.Χ. και επηρέασε όλους τους μεγάλους ηγέτες και θεωρητικούς του πολέμου, από τον Κλαούζεβιτς έως τον Μάο Τσε Τουνγκ, ενώ σήμερα αποτελεί βασικό βιβλιογραφικό βοήθημα στρατηγικής των σύγχρονων στρατών της Ευρώπης και των ΗΠΑ.

«Ένα τέρας, με ηγετικές και οργανωτικές ικανότητες αληθινά υπερφυσικάς»⁴. Ο Άρης ήταν πρωτίστως «ένας πεπαιδευμένος άνθρωπος». Συνέγειρε αρχικά τους εύψυχους ορεισίβιους, τους μίλησε για το χρέος στην πατρίδα, τους δίδαξε όλα τα είδη πολέμου, από τη Λοξή Φάλαγγα των Μακεδόνων έως τις αρχές του ανταρτοπολέμου, και με περισσή φρόνηση και πανουργία τους προφύλαξε από πρόωρες θυσίες και καταστροφικούς ηρωισμούς, ώσπου να κατορθώσουν να σταθούν στο βουνό.

Γι' αυτό σε αντίθεση με όλες τις προηγούμενες προσπάθειες δημιουργίας Αντάρτικου από το ΚΚΕ ή άλλες οργανώσεις, μόνο η δική του στέφθηκε από επιτυχία. Ο πρωτόκλητος Περικλής τού αναγνωρίζει ευθέως αυτό που τώρα προσπερνάνε κάποιοι όψιμοι «πολέμαρχοι» ή δυσκοίλιοι ιστορικοί:

«Από όλους εδώ εμάς κι από όσους βγήκανε μετά στο βουνό κανείς δεν μπορούσε να παίξει το δικό του ρόλο. Ούτε εγώ, ούτε άλλος κανείς είχαμε τα δικά του προσόντα. (...) Χωρίς τον Άρη, αν δεν έπαιρνε την πρωτοβουλία, δεν θα γινόταν Αντάρτικο. Ο ΕΛΑΣ θα γινόταν κάτι άλλο, πιο περιορισμένο. Μπορεί μερικές ομαδούλες, και πάλι όχι»⁵.

(Ν. Ζέρβας)

Η μοναδικότητα του αρχηγού είναι πασιδηλη.

Όπως προσφυώς είπε ο πάτερ Ανυπόμονος, «καλούς έχουμε πολλούς. Ο Άρης ήταν ο Ένας, που μπορούσε να αξιοποιήσει την προφορά των πολλών».

Ο Άρης δεν είχε χάσει ποτέ μάχη.

Για τον Γούντχάουζ, είναι «η πολεμική μεγαλοφυΐα του ΕΛΑΣ».

Κλασικό παράδειγμα της πολεμικής «σχολής Άρη» είναι η πρώτη μάχη του ΕΛΑΣ με τους Ιταλούς στη Ρεκά. Αντί να περιμένει την ιταλική μονάδα που τον

⁴ Εφημερίς *Ακρόπολις*, 21.12.1949.

⁵ Εφημερίς *Ελευθεροτυπία*, 24.10.1993.

καταδιώκει, σπεύδει ο ίδιος να την συναντήσει, αιφνιδιάζοντάς την, και την εξολοθρεύει. Από θήραμα μεταβλήθηκε σε κυνηγό.

«Εκείνος που μπορεί να τροποποιεί την τακτική του σε σχέση με τον αντίπαλό του και έτσι να πετυχαίνει να τον νικήσει, μπορεί να αποκαλείται ουρανόσαλτος αρχηγός» (Σουν Τσου).

Χαρακτικό: Στο βουνό

5. Καταστροφή της Σεγδίτσας (Προσήλιο)

Βαρύ το τίμημα που πλήρωσε η Σεγδίτσα για τη δράση των ανταρτών στην περιοχή.

I

26.09.1942

Τάκη Λάππα¹

Στις 26 του Σεπτέμβρη 1942 καταπατούσανε οι Ιταλοί τη Σεγδίτσα με το 14ο Πεζικό Σύνταγμα, δυναμωμένο με την ιταλική φρουρά της Άμφισσας. Σαν τους είδανε να ζυγώνουν το χωριό, οι πιο πολλοί άνδρες φύγανε. Μείνανε γέροι και γυναικόπαιδα.

Σαν πάτησαν το χωριό οι Ιταλοί σημάνανε την καμπάνα να συναχθούν οι Σεγδιτσιώτες. Ο συνταγματάρχης, κοτζάμι συνταγματάρχης, ξεκίνησε να κάψει ένα χωριουδάκι. Με το διερμηνέα του έδωσε στους συναγμένους δύο ώρες καιρό να ξεσηκώσουν απ' τα σπίτια τους ό,τι θέλουν και να φύγουν γιατί θα κάψει τη Σεγδίτσα. Τι να πρωτοπάρουν απ' το νοικοκυριό τους!...

¹ Ματωβαμένες δάφνες της Ρούμελης, Αγώνες – θυσίες 1941-1944, σελ. 13-14.

Και δεν είχαν καλά-καλά ξεμακρύνει οι Σεγδιτσιώτες απ' το χωριό τους, όταν οι Ιταλοί ρίχτηκαν μέσα στα σπίτια κι ο καθένας άρπαξε ό,τι ήθελε. Κάμποσα καμιόνια που είχαν κοντά, τα βαρυσφορτώσαν με τρόφιμα, ζωντανά κι ό,τι άλλο βρήκαν. Κι αφού πια αδειάσανε τα σπίτια, άρχισαν το κάψιμο. Φούντωσε η Σεγδίτσα και καιγόταν απ' τη μια άκρη ως την άλλη. Απ' τα τριακόσια είκοσι σπίτια δε γλίτωσε ένα. Μονάχα την εκκλησιά του χωριού και τα ξωκλήσια δεν παραδώσανε στις φλόγες.

Η Σεγδίτσα γίνηκε ολοκαύτωμα. Οι φασίστες θαρρούσανε πως το παράδειγμά της θα τρομοκρατούσε τους Έλληνες. Γελάστηκαν! Οι φλόγες που ξεπήδησαν απ' το μικρό αυτό χωριό, φωτίζανε τους Έλληνες να βγουν απ' το βαρύ σκοτάδι της σκλαβιάς κι η φεγγοβολή του τους έδειξε το τραχύ μονοπάτι που έφερε τη λευτεριά.

II

Ευθύμιου Χ. Ταλάντη²

Ο ξεριζωμός

Μετά από μερικές μέρες, η ιταλική δύναμη, που δεν έφυγε καθόλου απ' το σημείο που είχε απ' την αρχή στρατοπεδεύσει, κατευθύνθηκε στο χωριό, κύκλωσε τον τόπο και κάλεσε όλους τους χωριανούς να; μαζευτούν στην πλατεία, «στο μ'(ε)σο χώρ(ι)», όπως αποκαλούσαν οι Σιγδιτσιώτες τη μικρή πλατεία που υπάρχει στο χωριό.

Εκεί ήταν το σχολείο. Δίπλα ήταν μια μικρή αίθουσα που χρησίμευε για κοινοτικό κατάστημα. Ένα γύρω, τα μαγαζιά του χωριού. Κάτι απ' όλα, οινοπωλείο, παντοπωλείο, χασάπικο, ταβέρνα κ.λπ. Είναι το μαγαζί του Κώστα Κασούτσα ή Κεμάλ εκεί στο κέντρο περίπου στο «μ' σο χώρ'», δίπλα το άλλο μαγαζί του Αργύρη Κασούτσα ή Φίκιλε, στην ταράτσα του οποίου οι Ιταλοί έχουν στήσει ένα βαρύ οπλοπολυβόλο. Παραδίπλα, πάνω απ' τον πλάτανο της κάτω βρύσης είναι

² Σεγδίτσα 1942, Το πρώτο μαρτυρικό χωριό της Ρούμελης, Αμφισσα 2001, σελ. 31-35.

το μαγαζί του Γεωργίου Μαλάμου και πιο δεξιά το οινοπωλείο του Ασημάκη Κατσιμπρα. Πιο κάτω απ' το σχολείο η Αγία Παρασκευή, που είναι η μεγαλύτερη εκκλησία του χωριού.

Εκεί ήταν ο πιο στατός τόπος, του κατά τ' άλλα αμφιθεατρικά χτισμένου στην πλαγιά της Γκιόνας χωριού. Εκεί γίνονταν τα γλέντια στο πανηγύρι των Σεγδιτσιωτών, της Παναγίας, το Δεκαπενταύγουστο που γιορτάζει το μοναστήρι του χωριού και το γλέντι κρατούσε πέντε ώρες.

Όταν μαζεύτηκε ο κόσμος στο «μ' σο χώρ'» οι Ιταλοί έπιασαν όλους τους άνδρες, όσους δηλαδή δεν είχαν φύγει για να κρυφτούν στις πουρνάρες, όπως το συνήθιζαν κάθε φορά που έβλεπαν αυτές τις μέρες να ανεβαίνουν οι Ιταλοί προς το χωριό. Αλλά σήμερα θα είναι λιγότεροι αυτοί που κρύφτηκαν, γιατί εν των μεταξύ είχαν ξεθαρρέψει κάπως και δεν περίμεναν τα χειρότερα από τους Ιταλούς.

Τους άνδρες τους έκλεισαν μέσα στην Αγία Παρασκευή, ειδοποίησαν τις γυναίκες να βγάλουν όλα τα πράγματα απ' τα σπίτια τους, στις αυλές και να μαζέψουν ό,τι μπορούσε ο καθένας γιατί το χωριό θα εκκενωθεί.

Οι γυναίκες και τα παιδιά γύρισαν στα σπίτια, μάζεψαν ό,τι μπορούσαν για να πάνε μαζί τους, έβγαλαν ό,τι άλλο μπορούσαν στις αυλές, κυρίως ρούχα, ταγάρια, βελέντζες κ.λπ. Τα βαριά πράγματα δεν μπορούσαν όμως να τα μετακινήσουν.

Μερικοί που είχαν από μέρες φοβηθεί, περισσότερο το πλιάτσικο, είχαν κρύψει τα αμπάρια με το σιτάρι στα κατώγια των σπιτιών και όταν αργότερα η φωτιά έκαψε τα βαρέλια με το κρασί, το σιτάρι βρέχτηκε με το κρασί και έγινε άχρηστο πια.

Οι γυναίκες του χωριού και όσα παιδιά μπορούσαν, φορτώθηκαν τα άκρως απαραίτητα και με τα μανάρια απ' το χέρι μαζεύτηκαν στην πλατεία «στο μ' σο χώρ'». Μαζί με τις γυναίκες ήταν και ένας άνδρας ντυμένος με γυναικεία ρούχα, ο Χρήστος Ταλάντης, ο οποίος φοβούμενος μην εκτελέσουν τους άνδρες ντύθηκε με γυναικεία ρούχα, ανακατεύτηκε μέσα στο πλήθος και πέρασε απαρατήρητος. Τον ξεριζωμό που ένοιωσαν οι Μικρασιάτες το 1922 έμελλε τώρα να τον περάσουν πρώτοι οι Σεγδιτσιώτες. Πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα.

Τα πρόσωπα χλωμά και σκυθρωπά, τα παιδιά απαρηγόρητα. Η αβεβαιότητα για το μέλλον και για την τύχη των ανδρών έκαναν αυτές τις γυναίκες, που ως τότε ήσαν αγέρωχες, με την ορεσίβια λεβεντιά τους, την περήφανη κορμοστασιά τους, να λυγίσουν και να μην μπορούν να κρύψουν το θρήνο τους. Ως και αυτά τα ζωντανά ακόμα συμβάλλουν με τα βελάσματά τους στο όλο σκηνικό του ξεριζωμού.

Η φάλαγγα ξεκινά με μπροστάρη έναν Ιταλό καραμπινιέρο, ακολουθεί όλο αυτό το παράξενο πλήθος από γυναίκες, παιδιά, γέρους και ζώα. Άλλες γυναίκες φορτωμένες τα πράγματά τους, άλλες φορτωμένες τα μικρά τους παιδιά. Τα παιδιά, άλλα φορτωμένα κι αυτά, άλλα να κρατάνε τη μάνα τους απ' τη φούστα. Μαζί και ο καλόγερος του μοναστηριού, ο γερο-Χρυσάνθος, που θα ακολουθήσει κι αυτός τη φάλαγγα, σύμφωνα με την υπόδειξη των Ιταλών. Είναι κι αυτός φορτωμένος με τα λείψανα των Αγίων που υπήρχαν στο μοναστήρι. Τα ζώα που είχε η κάθε οικογένεια, τα «μαρτίνα», όπως τα αποκαλούν, δεμένα κι αυτά με κάποιο σχοινί να ακολουθούν αδιαμαρτύρητα τα γνώριμα πρόσωπα, λες και καταλαβαίνουν την ταλαιπωρία που περνά τ' αφεντικό τους. Μόνο μερικά βελάσματα ενώνονται με τους θρήνους των γυναικών, ως ύστατη διαμαρτυρία ενάντια στον κατακτητή.

Η πορεία είναι γνωστή, το μονοπάτι που συνδέει το χωριό με την Άμφισσα. Επτακόσια και πλέον άτομα θα σχηματίσουν μια φάλαγγα, που κατά μήκος θα ξεπεράσει κατά πολύ το χιλιόμετρο. Σε όλη τη διαδρομή Ιταλοί φαντάροι συνοδεύουν τους ξεριζωμένους και όταν τα πρώτα άτομα θα φτάσουν εκεί κοντά στον Γκιρίζι θα χαλαρώσει κάπως η ιταλική επιτήρηση. Οι Σαλωνίτες είχαν πληροφορίες για τον ξεριζωμό των Σεγδιτσιωτών και είχαν κλειστεί στα σπίτια τους. Ήταν, βλέπεις, η ιταλική κατοχή που δεν επέτρεπε πολλά ξεπορτίσματα, αλλά περισσότερο ήταν ο φόβος για το τι θα γίνουν αυτοί οι νέοι πρόσφυγες.

Στον Γκιρίζι όσοι Σεγδιτσιιώτες είχαν κάποιο γνωστό στην Άμφισσα, έφευγαν απ' τη φάλαγγα και κατευθύνονταν προς το σπίτι του γνωστού τους. Μια μικρή πόρτα άνοιξε η κυρά Γαρυφαλιά Τσαγκρινού ή Ζαΐμενα, εκεί στον Γκιρίζι, κι αμέσως γέμισε η αυλή του σπιτιού της με τρομαγμένες γυναίκες, παιδιά και ζώα.

Η φάλαγγα κατευθύνθηκε στο Γυμνάσιο της Άμφισσας, όπου τους προσφέρθηκαν κάποιες βοήθειες απ' τον Ερυθρό Σταυρό. Εκεί ένας Ιταλός αξιωματικός που γνώριζε ελληνικά έβγαλε λόγο στο συγκεντρωμένο πλήθος. Εξήγησε στους

χωρικούς ότι δεν πρέπει να ξαναγυρίσουν στο χωριό τους μέχρι να εντοπισθεί ποιοι είναι και από πού τροφοδοτούνται οι «μαλανδρίνοι».

Δεν είχαν ακόμα συνειδητοποιήσει οι κατακτητές την έκταση που θα έπαιρνε σε λίγο καιρό το αντάρτικο στη σκλαβωμένη χώρα.

Στη συνέχεια, φρόντισαν οι Ιταλοί και οι Σεγδιτσιώτες μπήκαν στα σπίτια και τα καλύβια των Σαλωνιωτών.

Οι άντρες του χωριού, που ήταν κλεισμένοι στην Αγία Παρασκευή, περίμεναν καρτερικά τα χειρότερα. Ο εφημέριος του χωριού Δημήτριος Παπαβασιλείου, που είναι κι αυτός αιχμάλωτος, θα προσπαθήσει να εμψυχώσει τους συγχωριανούς του, ψέλνοντας μάλιστα κάμποσα τροπάρια μέσα στην εκκλησία.

Η τύχη των ανδρών θα ήταν η εκτέλεση, αν την τελευταία στιγμή δεν έφτανε ένας έφιππος Ιταλός ταχυδρόμος που έφερε στο διοικητή της δύναμης την τροποποίηση της αρχικής απόφασης, που ήταν να εκτελεστούν όλοι οι άνδρες. Γι' αυτό άλλωστε είχαν στήσει το οπλοπολυβόλο στην ταράτσα του μαγαζιού του Κασούτσα. Στη συνέχεια οι άνδρες οδηγήθηκαν πρώτα στη Γραβιά, εν συνεχεία στην Άμφισσα, με τελικό προορισμό το στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Θήβα., όπου έκαναν αιχμάλωτοι περί τους τέσσερις μήνες. Με την παρέμβαση του συγχωριανού τους ιερέα Ανάργυρου Κασούτσα, που ήταν εφημέριος στην Κίρρα, καθώς με την πάροδο του χρόνου αποδείχθηκε, ότι η επιχείρηση στη Ρεκά δεν ήταν ενέργεια μόνο των χωριανών, θα αφεθούν τελικά ελεύθεροι.

Η φωτιά

Από την ημέρα που άδειασε το χωριό μέχρι την ημέρα που το κάψανε, ορισμένοι χωριανοί, οι οποίοι δεν είχαν παραδοθεί και είχαν καταφύγει στις γύρω σπηλιές, έμπαιναν κρυφά το βράδυ στο χωριό και έπαιρναν διάφορα πράγματα, είτε δικά τους είτε απ' αυτά που είχαν βγάλει στις αυλές τους οι υπόλοιποι χωριανοί και τα μετέφεραν έξω απ' το χωριό (πλιάτσικο).

Την ημέρα του Αγίου Δημητρίου, στις 26 Οκτωβρίου 1942, οι Ιταλοί πυρπολούν όλα τα σπίτια του χωριού. Το εκκλησάκι του Άι Γιώργη που βρίσκεται πιο κάτω

απ' το χωριό, στο δρόμο προς τη Βίνιανη, την Αγία Τριάδα που βρίσκεται απέναντι απ' τα αλώνια στη Βίνιανη, καθώς και τα κελιά του μοναστηριού της Παναγίας. Δεν έκαψαν την Αγία Παρασκευή με το θαυμάσιο τέμπλο της και το καθολικό του μοναστηριού. Ήταν τα δύο κτίσματα που σεβάστηκαν οι κατακτητές.

Όσο βιο είχε μείνει στα σπίτια και μπορούσε να μεταφερθεί, το πήραν οι Ιταλοί και το παρέδωσαν στον πρόεδρο του χωριού στην Άμφισσα, το υπόλοιπο κάηκε μαζί με τα σπίτια, τα καλύβια, τις αχυρώνες και τους στάβλους των Σεγδιτσιωτών.

6. Μεταβαπτισμένοι

Η αλλαγή των ονομάτων των αγωνιστών, αποσκοπούσε στην προστασία της οικογένειάς τους. Να μην είναι εύκολη η συσχέτιση και ο εντοπισμός των αγωνιστών στους κύκλους των οικογενειών τους από τους κατακτητές ή τους συνεργάτες τους. Ο Σκαμνιώτης... Αγαμέμνων!

I

Τέλη Σεπτεμβρίου - αρχές Οκτωβρίου 1942

Δημητρίου Ν. Δημητρίου (Νικηφόρου)¹

Κατεβήκαμε πάλι στο κεφαλάρι της Ντρέμισσας, ώσπου να ξανά 'χουμε ειδοποίηση. Την πρώτη μέρα στο κεφαλάρι αποφασίσαμε να αλλάξουμε και τα ονόματά μας. Από καιρό το σκεφτόμασταν, ότι με τα μικρά μας ονόματα δεν συνεννοούμασταν. Λοιπόν, στο άψε-σβήσε είπαμε. Διαλέξτε ο καθένας ποιο θέλει. Έτσι ο Γιώργος ο Χουλιάρας έγινε Περικλής. Ο Λουκάς Καθούλης, Αριστείδης. Ο Γιάννης Αλεξάνδρου, έγινε Διαμαντής. Ο Σουραβλής έγινε Λυκούργος. Ο Λάμπρος Κουμπούρας, Αχιλλέας. Ο Αποστόλης Αποστολόπουλος από τον Σκαμνό, έγινε Αγαμέμνονας. Κι εγώ, Νικηφόρος.

Ξάφνου φτάνει από πάνω ο σύντροφος που ήταν καραούλι.

– Στα όπλα! φωνάζει ανάστατος με πνιχτή φωνή.

¹ Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης (Χρονικό 1940-44), Τόμος Α', Αθήνα 1965, σελ. 316 και 337-338.

Πεταχτήκαμε λαχταρισμένοι.

– Ιταλοί! μας λέει.

Προχωρούσαν από τις Βρίζες προς τον Καλανάκη, πέρασαν τη λάκα. Ήσαν καμιά δεκαπενταριά και είχαν και τρεις-τέσσερις αγωγιάτες μαζί τους με μουλάρια.

– Να τους χτυπήσουμε! πρότεινα όλο έξαψη. Να ευκαιρία!

Κατέβηκα, ο Περικλής κι άλλος ένας σύντροφος στην άκρη στο κεφαλάρι.

[...] Κάμαμε με το σύντροφό του τον κατήφορο. Τους πήγαινα από κοντά. Τα 'χασα άλλη μια φορά με τον άνθρωπο αυτόν! Στάθηκα και θαύμαζα πώς περνούσε το γερό κορμί του από λιθάρι σε λιθάρι. Σα γαλιάντρα, όταν τρέχει έπαιζαν τα πόδια του με τις χοντρές και νευρωτές (σα σιδερένιες) γάμπες του. Διάβαινε κορφή-κορφή τις πέτρες ανάλαφρος σαν πούπουλο. «Ορέ περπατησιά!», έκαμα αποσβολωμένος.

(Χρόνια αργότερα –είχε σκοτωθεί ο Καραλίβανος και οι περισσότεροι απ' όσους προσπαθώ να αναστήσω μέσα σ' αυτό το βιβλίο– ανταμώθηκα με τον Δημήτρη Τσιτσιπή στην οδό Πανεπιστημίου στην Αθήνα. Είχε αρχίσει κι έγγραφε γι' αυτά τα χρόνια.

– Να δούμε, μου 'πε μια στιγμή, θα το καταλάβεις τούτο για ποιον είναι;

Και απάγγειλε ένα δίστιχο, ότι αυτός, ο τάδε, διάβαινε πατώντας τόσο ανάλαφρα, που «μπόρειε να χορέψει στα στήθια της αγάπης του χωρίς να την ξυπνήσει». «Ποιος είναι;», μου λέει. Αργούσα να τον βρω. «Τίποτα δεν αξίζεις!», μου κάνει τότε αυστηρά.

– Ο Καραλίβανος!

– Μπράβο! πετάχτηκα. Έτσι! Έτσι ακριβώς ήταν!

Και χίμηξε βουερή στο μυαλό μου αυτή η πρώτη θύμηση με τον άνθρωπο αυτόν, το

θάμα πό 'κανα για την περπατησιά του σε τούτη την πορεία μας στη Στρώμη, την πρώτη μέρα που τον γνώρισα τον αετό!...).

Παρακάτω πέσαμε στα πρώτα αυλάκια. Έτρεχε μαργιόλιο, χοροπηδητό το γάργαρο νερό, χόρευαν μαζί του και τα πράσινα χορτάρια στις άκρες, χυνόταν το γλυκό του κελάρουσα στην όμορφη λαγκαδιά... Τα βουνίσια αυλάκια! Μύριζε ολόξαφνα ο αγέρας υγρή ευεργετική δροσιά, ημέρευε ο τόπος. Οι πρώτοι φίλοι του αντάρτη στην ξεραίλα του βουνού. Έλεγες «φτάνουμε στους ανθρώπους, στα χαρούμενα χωριά μας!».

Χάνεις λιγάκι το μυαλό σου, μέσα στο υγρό θρόισμα, που γεμίζει τη φύση, ανησυχείς για την ασφάλειά σου. Να ξαφνικά μπροστά μας άλλη παρέα κλαρίτες, Ο Στάθης Τζιαβάρας, Ο Βλαχοθανάσης κι ένας-δυο άλλοι ακόμα. Έπιασαν μαζί τους κουβέντα οι πρώτοι από μας. Ακουγόταν η φωνή του Τζιαβάρου, ηχηρή αλλά άρρυθμη, σαν ξεκουρδισμένη.

– Πφφφ!, έκαμε μόλις τον άκουσε ο Καραλίβανος, κι έσκασε στο μούτρο του ένα τέτοιο περιφρονητικό χαμόγελο! Όλη η δική του παρέα, άρχισαν να μιλάνε περιπαιχτικά για τη νέα συντροφιά – ούτε καταδέχτηκαν να τους μιλήσουν.

Πράγματι, ο Τζιαβάρας και οι άλλοι δε σου γέμιζαν το μάτι, φτηνοκαπεταναίοι, ότι φορτώθηκαν τα όπλα δίχως σοβαρό λόγο, λιγδιάρηδες χωρίς κύρος. Ο Βλαχοθανάσης, παχύς, πλαδαρός, ένα μούτρο κρύο κι ένα μάτι ανέκφραστο, χαννωμένος, αμίλητος. Ο Τζιαβάρας, ντυμένος απρόσεχτα, ψηλός, λίγο σκυφτός, λίγο στραβά τα ποδάρια του, οι τσέπες από το χιτώνιό του φουσκωτές, γεμάτες πράγματα, που 'δειχνε φτηνή απληστία κι ασαλιά. Είχε κρεμασμένο στον ώμο του ένα εγγλέζικο όπλο, σαν ξένο σώμα απάνω του κι αυτό. Ήταν φορτωμένος κι ένα άθλιο σακούλι, σα διακονιαρείο. Κι όλο μιλούσε. Έλεγε, έλεγε φωνακλάδικα – όσο ζύγωνες τον καταλάβαινες, πιωμένος. Πρόσεχες αμέσως τα χέρια του. Μιλούσε κι όλο χειρονομίες ήταν. Τα δάχτυλά του, μοιάζανε σα στραπακλά, πετούσαν οι κόμποι τους, νόμιζες ότι βλέπεις γάντζους, που όλο κάτι άπλωναν ν' αρπάξουν. Μέσα στη φλυαρία του, είδε ξαφνικά τον Περικλή. Τινάχτηκε τότε έκπληκτος.

– Βρε! βρε! Εσύ είσαι; Μωρέ, εσύ παράγγελνες ν' ανταμώσουμε; Αμ δεν έλεγες σε θέλει ο Χ'λιάρας απ' τη Λαμία, μόνο μ' παράγγελνες Περικλή και πράσινα άλογα. Ο Χ'λιάρας απ' τη Λαμία να 'λεγες, να φτάσω στο λεπτό.

(Ώστε Χουλιάρας λέγεται ο Περικλής, έλεγα εγώ).

– Τώρα μάλιστα, έλεγε ο Περικλής. Τα φκιάσαμε από κούπες. Και γελούσε.

Ο Τζιαβάρας έριχνε και τις τροχιοδεικτικές εκείνη τη νύχτα. «Άκουσα αεροπλάνο, έλεγε, Ίγγλις! Ίγγλις είπα. Τα ξεχωρίζω εγώ. Τροχιοδεικτικές! φώναξα και ρίξαμε μερικές. Δεν ξέρεις καμιά φορά...». Αλλά το «τροχιοδεικτικές» αδύνατο να το πετύχει, περδικλωνόταν η γλώσσα του και ήταν πανηγύρι.

– Τραβάτε ρε! έκαμε απότομα ο Καραλίβανος. Καραγκιοζιλίκια θ' ακούμε τώρα;

Έφτασε δίπλα στον Τζιαβάρα, κι ο Αποστόλης Αποστολόπουλος, που ήταν ανιψιός του.

– Γεια σου, μπάριμπα, του 'πε ο Αποστόλης, φουσώντας τη μύτη του και του άπλωσε το χέρι με μισή αστεία χειρονομία.

– Βρε! βρε! έβαλε άλλες φωνές ο Τζιαβάρας, εδώ και το ανίψι μου, ο Τόλιας.

Ο Κουμπούρας τη γλεντούσε την υπόθεση.

– Αγαμέμνονα τον λένε τώρα, όχι Τόλια, είπε.

– Πώς; πώς; άρχισε να κάνει ο Τζιαβάρας. Άλλαξες όνομα ανίψι; Όλοι σας δηλαδή ματαβαπτισμένοι είσαστε εδώ πάνω; Πώς είπες; Άγα –γα... Γαμ' μέμνονα... Φτου! Πού στο διάολο, μωρέ, πήγες και το βρήκες τέτοιο όνομα!...

Λυθήκαμε όλοι στα γέλια.

II

Διονύση Χαριτόπουλου²

Για λόγους πρόνοιας

[...] Για λόγους πρόνοιας συστήνει να αποκτήσουν όλοι από ένα ψευδώνυμο, ώστε να αποφευχθούν τα αντίποινα των κατακτητών στις οικογένειές τους. Αυτός δηλώνει ότι στο εξής θα είναι ο Άρης. Ο Φώτης Μαστροκώστας διαλέγει το Θάνος, ο Βασίλης Ζυνοτρούλιας το Βάσος κ.ο.κ. Με την εκλογή της πρώτης διοίκησης και ενώ καθυστερούν μήπως εμφανισθεί κάποιος αργοπορημένος εθελοντής, εκδηλώνεται η πρώτη λιποταξία. Ένας πάει να φέρει νερό και δεν ξαναγυρίζει. [...]

² Άρης ο αρχηγός των άτακτων, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 61.

7. Γοργοπόταμος

Μιλώντας για την Εθνική μας Αντίσταση, ο νους μας πάει πρωτίστως στον Γοργοπόταμο. Τούτο γιατί το εγχείρημα, από μόνο του ήταν ιδιαίτερος σημαντικό, αλλά και γιατί αποτελεί μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις σύμπραξης του ΕΛΑΣ με τον ΕΔΕΣ. Στο σαμποτάζ του Γοργοπόταμου έχουμε συμμετοχή τριών συγχωριανών Σκαμνιωτών. Δύο από τα τρία αδέρφια των Αποστολοπουλαίων και του Ευστάθιου «Τσιαβάρρα» (που προφανώς εννοεί η σχετική αναφορά τον Τζιαβάρρα).

I

25.11.1943

Κώστα Γκέκα (Ατρόμητος)

Η επιχείρηση του Γοργοπόταμου, όπως την έζησε ένας δεκαεξάχρονος αντάρτης

Ήμουν τότε ένας δεκαεξάχρονος αντάρτης με το ψευδώνυμο Ατρόμητος. Είχα καταταγεί στο Αρχηγείο Δομοκού του ΕΛΑΣ και πήρα μέρος στην επιχείρηση της ανατίναξης του Γοργοπόταμου. Η επιχείρηση αυτή άρχισε, κατά τη γνώμη μου, από το Παπαρούσι Ευρυτανίας. Στο Παπαρούσι τότε συγκεντρωθήκαμε όλοι οι αντάρτες της Ρούμελης, εκτός του αρχηγείου Δομοκού. Στην ανασυγκρότηση των ομάδων που έκανε τότε ο Άρης, εμένα με έβαλε σε μία από τις δύο ομάδες που θα συνοδεύαμε τέσσερις Εγγλέζους που είχαν πέσει έξω από το Καρπενήσι με αλεξίπτωτα για να τους πάμε να συναντήσουν τον αρχηγό τους Έντυ, που είχε πέσει στην Γκιόνα.

Ήμασταν, θυμάμαι, 30 αντάρτες με επικεφαλής τον Πελοπίδα (Παντελής Λάσκας) και τον Νικηφόρο. Στην ομάδα μου στρατιωτικός ήταν ο Λάμπρος (Σπύρος Μπέκιος), καπετάνιος ο Νικηταράς και πολιτικός ο Λιακατάς.

Οι δύο ομάδες του ΕΛΑΣ με τους τέσσερις Εγγλέζους ξεκινήσαμε για την Γκιόνα με πρώτο σταθμό το χωριό Βουτύρου. Βαριά σύννεφα στον ουρανό και σε λίγη ώρα μας έπιασε μια καταιγίδα άλλο πράγμα: Αστραπές, βροντές και βροχή με το δεριμάτι που λένε, χάλασε ο κόσμος και ήταν ένα σκοτάδι που δεν σε άφηνε να δεις τίποτα μπροστά σου. Μεσάνυχτα σχεδόν φτάσαμε, βρεγμένοι ως το κόκαλο, στο Βουτύρου και πέσαμε όπως ήμασταν κατάκοποι στο σχολείο για ύπνο. Νύχτα ακόμη, μία ώρα πριν ξημερώσει, ξεκινήσαμε το καρπενησιώτικο ποτάμι, πολύ κατεβασμένο, σε ένα απλωτό πέρασμα πιασμένοι χέρι-χέρι, το νερό έφτανε ως το γόνατο. Περάσαμε δίπλα από το χωριό Κλαψί, στην περιοχή του Κρικέλου, και από κει πήραμε κατάραχα την Οξιά και σε κάποιο βαθούλωμα πέσαμε να κοιμηθούμε. Έκανε πολύ κρύο.

Μόλις ξημέρωσε ξεκινήσαμε και νύχτα περάσαμε από το χωριό Μουσουνίτσα, κατεβήκαμε προς το χωριό Στρώμη, περάσαμε απ' έξω και αρχίσαμε να ανεβαίνουμε στην Γκιόνα. Ξεκουραστήκαμε λίγο, πιο πάνω από τη Στρώμη, ξεκινήσαμε πάλι και κατά το μεσημέρι φτάσαμε σε μια ωραία σπηλιά, πάνω στην Γκιόνα. Την καθαρίσαμε λίγο γιατί θα μέναμε εκεί αρκετές ημέρες. Σε μικρή απόσταση από κει βρίσκονταν, σε μια άλλη σπηλιά, οι Εγγλέζοι. Δύο τρεις μέρες αργότερα, οι Εγγλέζοι ζήτησαν μερικούς αντάρτες να τους εκπαιδεύσουν στη χρήση των εκρηκτικών. Πήγε ο καπετάν Λάμπρος με 12 ακόμα συναγωνιστές. Η εκπαίδευσή τους κράτησε 5-6 μέρες. Εκεί έμαθα κι εγώ ότι φεύγοντας από το Παπαρούσι, αναλαμβάναμε την αποστολή να προστατεύσουμε τους Εγγλέζους και να τους βοηθήσουμε να κάνουν κάποιο σαμποτάζ στη σιδηροδρομική γραμμή Αθήνας-Θεσσαλονίκης. Γι' αυτό είπα παραπάνω, ότι η επιχείρηση του Γοργοποτάμου άρχισε από το χωριό Παπαρούσι.

Στη σπηλιά της Γκιόνας καθίσαμε αρκετές μέρες. Κάποια, τέλος, ημέρα πήραμε εντολή να πάμε στο χωριό Μαυρολιθάρι. Ξεκινώντας περάσαμε από τη Στρώμη, όπου οι κάτοικοι μας υποδέχτηκαν με θερμές εκδηλώσεις. Βαδίζαμε προς το Μαυρολιθάρι μέσα στη βροχή και όταν φτάσαμε εκεί, βρήκαμε και τους αντάρτες του Ζέρβα. Το βράδυ διανυκτερεύσαμε στο σχολείο του χωριού και την άλλη μέρα φύγαμε για την Καστριώτισσα, όπου βρήκαμε και τους συναγωνιστές μας του Άρη, από τους οποίους είχαμε χωρίσει στο Παπαρούσι. Στην Καστριώτισσα

μείναμε λίγες μέρες. Φαίνεται πως οι αρχηγοί Άρης και Ζέρβας προετοίμαζαν μαζί με τους Εγγλέζους τα σχετικά με την επιχείρηση.

Ξεκινήσαμε από την Καστριώτισσα με βροχή, ανηφορίζοντας προς την Οίτη και όσο ανηφορίζαμε, τόσο χειροτέρευε ο καιρός, στο τέλος το είχε γυρίσει στο χιόνι και προς το βράδυ που φτάσαμε στα πριόνια του Χονδρογιάννη, το είχε φτάσει στους 10 πόντους. Εκεί κάναμε με ξύλα και σανίδια γιατάκια, ανάψαμε φωτιές και ξενυχτήσαμε. Εκεί, νομίζω, μείναμε δύο βραδιές. Μαζί μας ήτανε και οι αντάρτες του Ζέρβα. Μάλιστα πήρε φωτιά και μια θημωνιά από ξύλα του εργοστασίου και τρομάξαμε να τη σβήσουμε. Ευτυχώς ο καιρός ήτανε χάλια, αντάρα και ψιλοχιόνιζε και δεν φάνηκε η φωτιά από μακριά να προδοθούμε.

Από κει έφυγαν οι αρχηγοί Άρης και Ζέρβας και οι στρατιωτικοί των ομάδων για αναγνώριση της γέφυρας. Την άλλη μέρα ακολουθήσαμε και 'μεις και φτάσαμε σε ένα ξέφωτο της Οίτης που λέγεται Πλακωτό. Είχε αντάρα, αλλά ορισμένες φορές που διαλύονταν η αντάρα, έβλεπες κάτω τον κάμπο της Λαμίας σαν να ήσουν σε αεροπλάνο.

Λίγο πριν νυχτώσει συγκεντρωθήκαμε και μας μίλησε ο Άρης. Μας είπε πως απόψε θα ανατινάξουμε τη γέφυρα του Γοργοπόταμου και ο Κωστούλας μας διάβασε τη διαταγή της επιχείρησης και την αποστολή του κάθε τμήματος. Εγώ με την ομάδα μου θα ήμουν στο νότιο τμήμα της γέφυρας, μαζί με άλλες τρεις ομάδες κι επικεφαλής σ' όλη τη δύναμη τον Κωστούλα, και με διαταγή να καταλάβουμε με κάθε τρόπο το φυλάκιο των Ιταλών.

Σε λίγο μας πήρε ο Κωστούλας πιο πέρα και μόλις αραϊώσε η αντάρα, μας έδειξε τη γέφυρα και από πού περίπου θα πηγαίναμε και μας είπε λεπτομέρειες για την επιχείρηση. Μας είπε ότι μετά την επιχείρηση το σημείο συνάντησής μας θα είναι εδώ. Ευτυχώς η βροχή σταμάτησε, έφυγαν και τα μαύρα σύννεφα από τον ουρανό.

Μόλις νύχτωσε ξεκινήσαμε το κάθε τμήμα για την αποστολή του. Κατηφορίσαμε την απότομη πλαγιά από ένα στενό μονοπάτι, όλο πέτρες και πουρνάρια – πολύ δύσκολη διαδρομή. Πιο κάτω περάσαμε τον Γοργοπόταμο και φτάσαμε 100-150 μέτρα από το εχθρικό φυλάκιο που θα χτυπούσαμε. Καθίσαμε εκεί λίγο να ξεκουραστούμε, αλλά και να προφτάσουν και τα άλλα τμήματα να πάνε στον προορισμό τους. Ο βήχας πήγαινε σύννεφο και με μεγάλη δυσκολία τον πνίγαμε όλοι για να μην μας ακούσουν οι Ιταλοί από το φυλάκιο.

Όπως προχωρούσαμε, λίγα μέτρα πιο κάτω, σε ένα άδειο πολυβολείο δίπλα, έριχνε ριπές ένας Ιταλός με το οπλοπολυβόλο του ή το αυτόματό του. Έριξε μια επιθετική χειροβομβίδα, ο Γκέκας νομίζω, και ο Ιταλός έφυγε ή σκοτώθηκε. Πιθανόν να ήταν αυτός που χτυπούσε στα συρματοπλέγματα που προσπαθούσαν να κόψουν οι άλλοι, διότι σε πολύ λίγα λεπτά με φωνή «αέρααααα» μπήκαν και οι άλλοι μέσα από τα συρματοπλέγματα. Έριξε ένας συναγωνιστής στο χτιστό φυλάκιο μια αμυντική χειροβομβίδα και φώναξε «καλυφθείτε». Όλα αυτά γίνανε μέσα σε 15-20 λεπτά. Ο αιφνιδιασμός πέτυχε.

Λίγο πιο πέρα διέκρινα μια ξύλινη παράγκα και τράβηξα προς τα εκεί. Ήταν ησυχία. Σπρώχνω την πόρτα και κοιτάζω μέσα. Τίποτα δεν διέκρινα στο σκοτάδι. Μπαίνω μέσα ψαχουλεύοντας, βλέπω πως πρόκειται για αποθήκες τροφίμων. Ψάχνοντας να βρω τίποτα φαγώσιμο, βρήκα κρυμμένο έναν Ιταλό. Τον έβγαλα έξω και φώναξα στους άλλους. Έτσι έπιασα το μοναδικό Ιταλό αιχμάλωτο. Ποτέ, φυσικά, δεν θεώρησα για κατόρθωμα αυτό, διότι φαίνεται ο Ιταλός ήταν αποθηκάριος και ακούγοντας το τουφεκίδι της μάχης κρύφτηκε μέσα στην αποθήκη, χωρίς να υπολογίσει ότι τόσο γρήγορα θα καταλαμβάναμε το φυλάκιο και παραδόθηκε αμέσως.

Μόλις καταλάβαμε το φυλάκιο, θυμάμαι πως φωνάζαμε όλοι:

– Μιχάλη, ρίξε τη φωτοβολίδα!

Αλλά ο Μιχάλης δεν ήταν εκεί, ύστερα από λίγο βρέθηκε, ανήκε στον ΕΔΕΣ. Εγώ ξαναγύρισα στην αποθήκη και γέμισα ένα γυλιό με τρόφιμα: Ζάχαρη και κονσέρβες. Ψωμί δεν βρήκα, πήρα, όμως, το όπλο του Ιταλού και τα ρούχα του, από παπούτσια ως τη χλαίνη, έγινα σωστός Ιταλός. Στο δρόμο της επιστροφής, που συναντήθηκα με τον Άρη, μου είπε:

– Ατρόμητε, το ιταλικό καπέλο πρέπει να το βγάλεις, διότι είσαι σαν Ιταλός και σε καμιά μάχη, μπορεί να σε χτυπήσουν οι δικοί μας.

Θυμάμαι ότι του έδωσα και μια κονσέρβα. Ζάχαρη έδωσα σε πολλούς. Μέχρι να φθάσουμε στο Μαυρολιθάρι, δεν έμεινε τίποτα από τα τρόφιμα που πήρα.

Όταν καταλάβαμε το φυλάκιο εμείς, οι σαμποτέρ κατέβηκαν στο βάθος και

άρχισαν να τοποθετούν τα εκρηκτικά. Στο βορινό φυλάκιο, όμως, η μάχη συνεχιζόταν. Ήταν εκεί αντάρτες του Ζέρβα, αλλά, όπως έμαθα την άλλη μέρα, είχαν υποχωρήσει και χρειάστηκε να επέμβει η εφεδρική δύναμη του ΕΛΑΣ με τον Νικηφόρο, τον Θάνο και τον Περικλή, που μαζί με τους αντάρτες του Ζέρβα κατέλαβαν και αυτοί το άλλο φυλάκιο. Μετά την κατάληψη και του φυλακίου αυτού, αμέσως σχεδόν ακούσαμε τα πρώτα σφυρίγματα, που ήταν το σύνθημα, ότι οι σαμποτέρ μπορούσαν να κάνουν τη δουλειά τους κι εμείς έπρεπε να απομακρυνθούμε λίγο από τη γέφυρα και να πέσουμε μπρούμυτα στο έδαφος για να μη χτυπηθούμε από τα κομμάτια που θα εκτοξεύονταν από την έκρηξη.

Πέσαμε κάτω και έγινε η πρώτη έκρηξη, αλλά η γέφυρα δεν έπεσε. Σε λίγη ώρα ακούσαμε και πάλι σφυρίγματα. Ήταν η ώρα για την άλλη έκρηξη. Πέφτουμε κάτω και σε λίγα λεπτά ακούγεται η δεύτερη έκρηξη που τη φορά αυτή ήταν πολύ πιο δυνατή και γκρέμισε τη γέφυρα. Αμέσως πέσανε οι φωτοβολίδες για την αποχώρηση και άρχισε η επιστροφή μας προς το Πλακωτό.

Η επιχείρηση πέτυχε απόλυτα, χωρίς να έχουμε καμιά απώλεια. Δεν ανέφερα το σχέδιο επιχείρησης, γιατί έχει γραφτεί από όλους, όσοι γράψανε για τον Γοργοπόταμο, καθώς και για τη δύναμη που έλαβε μέρος, αλλά για μια φορά ακόμη και για την ιστορία αναφέρω κι εγώ τα εξής:

Αντάρτες του ΕΛΑΣ, μ' επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη, 150-155, αντάρτες του ΕΔΕΣ μ' επικεφαλής τον Ναπολέοντα Ζέρβα, 60-65, και Εγγλέζοι σαμποτέρ, 10-12, αυτούς δεν τους είδα όλους μαζί. Επίσης αρκετοί σύνδεσμοι από τα γύρω χωριά, χωρίς αυτούς δεν ήταν και τόσο εύκολο να πλησιάσουμε τη γέφυρα, δεν γνωρίζω, όμως, πόσοι ήταν. Πολλοί απ' αυτούς είχαν και τα ζώα τους, στα οποία είχαν φορτωμένα τα εκρηκτικά.

Την άλλη μέρα, ή μάλλον το άλλο βράδυ ήμασταν στο χωριό Μαυρολιθάρι και ακούσαμε από το ραδιοφωνικό σταθμό του Λονδίνου, ότι ο στρατηγός Ζέρβας, ανατίναξε τη γέφυρα του Γοργοπόταμου. Αυτό μας πίκρανε πολύ. Ποιος έδωσε την πληροφορία; Ή την έδωσε από σκοπού λάθος ή το Λονδίνο τη μετέδωσε στα μέτρα του.

Αυτά για την επιχείρηση του Γοργοπόταμου.

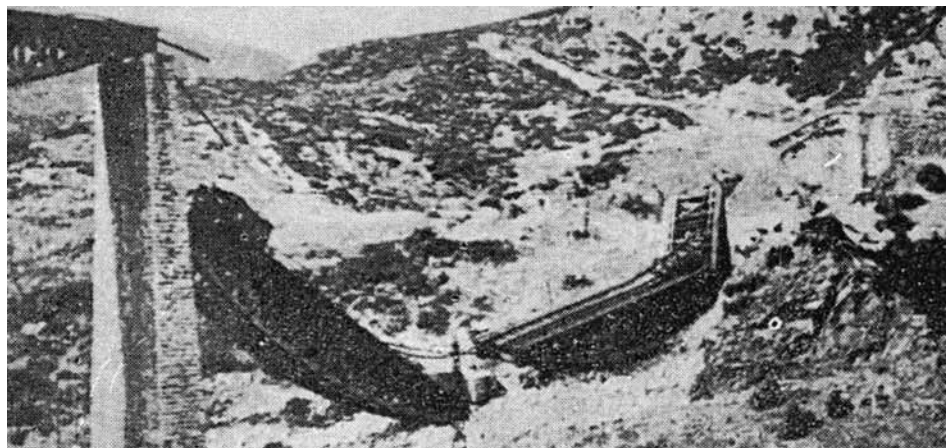
II

Τάσου Σαρίσαμλη (Γερομενέλαου)

Και τώρα για τη μάχη και την ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοποτάμου

Το συγκρότημα του Άρη είχε φθάσει τους 120 άνδρες και όχι 150, όπως γράφουν άλλοι. Έμπαινε ο Οκτώβρης και οι βροχές και το κρύο δυνάμωνε. “Όμως οι ελασίτες αφηφούν τα κρύα και τις ταλαιπωρίες μπροστά στο σκοπό που έβαλαν. Ξεκινούμε για την Ευρυτανία και έπειτα από μεγάλη περιοδεία σε διάφορα ορεινά χωριά, φθάνουμε στην Αγία Τριάδα Καρπενησιού. Εκεί είχε ο Άρης τη συνάντηση με το Ζέρβα, του οποίου η δύναμη ήταν 60 περίπου άνδρες, μαζί και οι Εγγλέζοι που ήταν κοντά του. Αφού έγινε η συμφωνία για τον Γοργοπόταμο, την επομένη πήραμε το δρόμο για το Μαυρολιθάρι. Στη διαδρομή, στα χωριά που περνούσαμε, ο Ζέρβας, ο Άρης και ο Άγγλος, που είχε ψευδώνυμο Βαγγέλης (σ.σ.: πρόκειται για τον Κρις Γουντχάουζ), έβγαζαν λόγους σε συγκεντρώσεις των χωρικών. Στο Γαρδίκι Ομιλαίων έγινε και ένα επεισόδιο ανάμεσα σε έναν ελασίτη και έναν εδেসίτη, γιατί ο ελασίτης έκανε παρατήρηση, επειδή, όταν μιλούσαν ο Άγγλος και ο Ζέρβας στο τέλος του λόγου τους ζητωκραυγάζουν υπέρ των Άγγλων και Αμερικανών και όχι υπέρ των Ρώσων. Ο εδেসίτης κάτι είπε στον ελασίτη, του είπε «παλιοκομμουνιστή» και αρπάχτηκαν. Αν δεν προλάβαιναν ο Άρης και στη συνέχεια ο Ζέρβας, μπορούσε να γίνει μεγάλο κακό, και βέβαια χαμένοι θα έβγαίναν οι ξερβικοί. Αυτό, όμως, τους έγινε μάθημα και ύστερα σε όλα τα χωριά που περνούσαν και ο Ζέρβας και ο Βαγγέλης, ζητωκραυγάζαν και υπέρ της Σοβιετικής Ένωσης.

Περνώντας από το χωριό Αργύρια πιάσαμε ένα προδότη ιταλόφιλο. Καλαμπόκας, λεγόταν. Ο Ζέρβας διέταξε και του έκαψαν το σπίτι, τον πήραμε κοντά μας και στην Κολοκυθιά, πάλι με διαταγή του Ζέρβα, τον κρέμασαν σε μια καρυδιά του σχολείου. Την επομένη πάλι δρόμο για το Μαυρολιθάρι. Ξεκουραστήκαμε μιαν ημέρα και την Τρίτη ημέρα του ερχομού μας τέσσερις ελασίτες και δύο εδেসίτες αξιωματικοί, πήραμε εντολή να πάμε να κάνουμε ανάχνευση και να φέρουμε πληροφορίες και μετά οι τρεις: Άρης, Ζέρβας και

Η γκρεμισμένη γέφυρα του Γοργοπόταμου

Έντυ, θα έκαναν το σχέδιο για την επίθεση και εξουδετέρωση των οχυρωμένων ιταλικών θέσεων και σε συνέχεια την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου.

Ξεκινήσαμε, ο Θάνος, ο Λευτέρης Χρυσιώτης, ο Κωστορίζος (Γκέκας) κι εγώ. Οι τρεις από μας ήταν λοχίες του ελληνικού στρατού, ο Κωστορίζος της αεροπορίας. Όλοι μας, ελασίτες και εδεσίτες, είχαμε εφοδιαστεί με κιάλια, πήραμε και δύο χωρικούς που ήξεραν καλά τον τόπο και τα μονοπάτια. Το χιόνι έπεφτε πυκνό στα ψηλώματα, ενώ πιο κοντά έπεφτε ψιλή βροχή.

Φθάσαμε στην πλαγιά που κατηφορίζει για τη γέφυρα. Πήγαμε απαρατήρητοι πολύ κοντά, χωρίς να μας αντιληφθούν, γιατί είχε αντάρα. Αφού κάναμε την αναγνώριση, όσο πιο καλά μπορούσαμε, επιστρέψαμε και ενημερώσαμε λεπτομερειακά τους αρχηγούς. Βρήκαμε μαζί τους και τον Έντυ, που ήταν ανώτερος του Βαγγέλη στο βαθμό. Ο Έντυ με τους άλλους Άγγλους, εκτός του Βαγγέλη που ακολουθούσε τα τμήματα, είχαν έρθει στο Μαυρολιθάρι από άλλο δρομολόγιο. Οι αρχηγοί, ο καθένας με το τμήμα του, μαζί και οι Άγγλοι, τραβήξαμε προς εκτέλεση της αποστολής μας, για την ανατίναξη της γέφυρας, όπως την έχει περιγράψει ο Νικηφόρος στο βιβλίο του *Αντάρτες στα βουνά της Ρούμελης*. Εγώ δεν έχω να προσθέσω τίποτα. Μόνο ορισμένες παρατηρήσεις θα κάνω. Στην εφημερίδα *Αυγή*, στις 12 Ιουνίου 1966, διάβασα μία επιστολή του Σπύρου Μπέκιου στην οποία έκανε δορυμύτατη κριτική στον Δ. Δημητρίου (Νικηφόρο) για κάτι που είχε γράψει σχετικά με την ανατίναξη. Βέβαια, ο

Νικηφόρος τα παραλέει και πάει να παρουσιαστεί σαν ο δεύτερος μετά τον Άρη, ενώ ο Άρης είχε ως τότε δεξί του χέρι τον Θάνο και για τα γραπτά τον Κωστούλα. Λέει ο Νικηφόρος ότι πήρε μια διμοιρία, αλλά για τότε που μιλάμε δεν υπήρχαν ακόμη διμοιρίες, αλλά μόνον ομάδες.

Μία ανακρίβεια, επίσης, είναι ότι τάχα το τραίνο από το Λιανοκλάδι το αντιμετώπισε αυτός. Αφού θέλει να παρουσιάζεται έτσι ο Δημητρίου, γιατί τότε δεν έστειλε αυτόν ο Άρης επικεφαλής της ανίχνευσης, αφού ήταν και αξιωματικός του στρατού, και έστειλε τέσσερις λοχίες; Άρα, λοιπόν, και οι άλλοι κάτι έκαναν. Δεν είναι σωστό πως μπορούσε να βλέπει από τη γέφυρα που εμάχετο την ανατίναξη της γραμμής, τη στιγμή που η τοποθεσία αυτή απέχει 300 μέτρα από τη γέφυρα προς το Λιανοκλάδι. Ίσως, αντί για διμοιρία να του ανατέθηκαν οι ομάδες εφεδρείας και γράφει για διμοιρία.

Η δική μου ομάδα ήταν τοποθετημένη 300 μέτρα από τη γέφυρα, προς το Λιανοκλάδι, και υποδέχθηκε πρώτη με τα πυρά της την αμαξοστοιχία με την ιταλική ενίσχυση, που ερχόταν από το Λιανοκλάδι.

Και τώρα, θα ήθελα να πω κάτι και για τον Σπ. Μπέκιο. Μια παροιμία λέει ότι, όταν ψοφήσει ο γάτος, τα ποντίκια χορεύουν. Λείπει ο Άρης κι εκείνοι που έμειναν γράφουν ό,τι τους κατέβει και ό,τι τους συμφέρει, μόνο και μόνο για να παρουσιάζονται αυτοί σαν το άλφα και το ωμέγα. Έτσι και ο Μπέκιος γράφει, ότι ήταν ομαδάρχης της ομάδας που χτύπησε την αμαξοστοιχία με την ιταλική ενίσχυση, που ερχόταν από το Λιανοκλάδι. Αλλά, όχι μόνον δεν ήταν ομαδάρχης, αλλά και μια τουφεκιά έριξε και δεν μπορεί να με διαψεύσει. Ο Μπέκιος και ένας ακόμη συναγωνιστής συνόδευαν τον Θέμη, που έκανε την υπονόμηση της σιδηροδρομικής γραμμής προς το βόρειο σημείο, και μάλιστα ο Θέμης μου πρότεινε την πένσα για να κόψω τα τηλεφωνικά καλώδια. Εγώ, όμως, του απάντησα ότι έχω ομάδα και πρέπει να τακτοποιήσω τη διάταξή της, μια και περιμέναμε εχθρό και πρέπει να είμαστε έτοιμοι. Έτσι εγώ ασχολήθηκα με τη δουλειά μου και ο Θέμης έκοψε τις τηλεφωνικές γραμμές και έκανε την υπονόμηση της γραμμής. Όταν τελείωσαν όλ' αυτά, λέγω στον Θέμη να αποσυρθεί πίσω απ' την ομάδα 250-300 μέτρα κι αυτός αρνήθηκε, επειδή, όπως είπε, ήθελε να δει τ' αποτελέσματα. Εγώ του απάντησα ότι τα αποτελέσματα θα τα δει και από μακριά και τον παρακάλεσα να πειθαρχήσει, διότι είχα γι' αυτόν μεγάλη ευθύνη. Μου τον είχαν δώσει ο Έντυ, ο Άρης και ο Ζέρβας και είπα τότε στον Μπέκιο να τον πάρουν και να αποσυρθούν και έτσι έγινε.

Τώρα παρακαλώ τον Μπέκιο, μπροστά σε μάρτυρες να πει, αφού ήταν ομαδάρχης, ποιον είχε καπετάνιο και ποιον πολιτικό, ποιον οπλοπολυβολητή και γεμιστή και ποιος είχε το δεύτερο Στεν, γιατί το ένα το είχα εγώ. Κι εγώ με τη σειρά μου θα πω όλων αυτών, όχι μόνο τα ονόματα ή τα ψευδώνυμα μα και τα χωριά μερικτών και θα δούμε ποιος από τους δυο μας έχει δίκαιο. Άλλωστε και το γράμμα που έλαβα το 1962 από το συναγωνιστή στρατηγό Αυγερόπουλο και τον Δημητρίου, με το οποίο με ευχαριστούσαν για τα στοιχεία που τους είχα στείλει, αποδειώνει την αλήθεια αυτών που λέγω. Ο Δημητρίου έγγραφε:

«Δεν θυμόμουν ότι η δική σου ομάδα ήταν στο βόρειο σημείο».

Τώρα έρχεται το ερώτημα, τι ευθύνες είχες εσύ Γερομενέλαε για τον Θέμη;

Ο Γοργοπόταμος σε σύγχρονη φωτογραφία

Πριν ξεκινήσει η ομάδα μου με φώναξαν οι τρεις: Άρης, Ζέρβας και Έντυ και μαζί μου έδωσαν την εμπιστευτική διαταγή, που δεν την ήξερε κανείς άλλος από την ομάδα, ότι στην περίπτωση που ο Θέμης τραυματιζόταν ελαφρά, έπρεπε οι δύο συνοδοί του, Μπέκιος και δύο της ομάδας, να τον πάρουν και να τον μεταφέρουν στα μετόπισθεν, όπου βρίσκονταν οι τρεις διοικητές, Άρης, Ζέρβας και Έντυ. Αν όμως τα τραύμα ήταν θανάσιμο ή αν σκοτωνόταν, έπρεπε εγώ να του βγάλω το πέτσινο γιλέκο, να του κόψω το κεφάλι και να το δώσω σ' ένα μαχητή μου και με τη βοήθεια του Μπέκιου και του άλλου συναγωνιστή, να τα μεταφέρουν στη διοίκηση. Εγώ με την ομάδα μου θα έπρεπε να μείνουμε εκεί και να πέσουμε ως τον ένα. Κι αν κάποιος κιοτέψει και πισωπατήσει να εκτελεστεί επιτόπου. Αυτή τη διαταγή δεν την ήξερε κανείς από την ομάδα, ούτε ο καπετάνιος, ούτε ο πολιτικός καθοδηγητής.

Αυτά τα λίγα για τα λάθη που μπορεί να γίνονται από τον καθένα και για τις ανακρίβειες που σχεδόν είναι μοιραίες, μια και πέρασαν τόσα χρόνια από τότε...

III

*Στ' άρματα! Στ' άρματα! Ιστορία Εθνικής Αντίστασης
Συλλογική εργασία αγωνιστών*

Γοργοπόταμος

Τη νύχτα της 30 Σεπτεμβρίου προς την 1η του Οκτώβρη του 1942, στον ορεινό όγκο της Γκιόνας και κοντά στο χωριό Καρούτες, έπεσαν με αλεξίπτωτα τα μέλη της πρώτης αγγλικής στρατιωτικής αποστολής, με επικεφαλής το συνταγματάρχη Έντυ Μάγιερς. Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Μάγιερς, οι Άγγλοι είχαν αποστολή να διενεργήσουν, σε συνεργασία με τους Έλληνες αντάρτες, σοβαρό σαμποτάζ στη σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών-Λαμίας για να κόψουν τον εφοδιασμό των στρατευμάτων του Ρόμελ, που γινόταν κυρίως μέσω αυτής της αρτηρίας, και να υποβοηθήσουν έτσι την επικείμενη επίθεση των αγγλικών στρατευμάτων στη Βόρειο Αφρική. Ύστερα από τη διενέργεια αυτού του σαμποτάζ θα άφηναν δύο μέλη της αποστολής σαν συνδέσμους του στρατηγείου

Μέσης Ανατολής [καθορίστηκε να μείνουν ο γνωστός και από προηγούμενη δράση του στην Ελλάδα πράκτορας της Ιντέλιζενς Σέρβις ταγματάρχης Κρίστοφερ Μόνταγκιου Γκουτχάουζ (Κρις) και ο ελληνικής καταγωγής λοχαγός του αγγλικού στρατού Θέμης Μαρίνος. Και οι δύο ήταν απεσταλμένοι του Μ.Ο.4 της ειδικής υπηρεσίας της Ιντέλιζενς Σέρβις που ασχολούνταν με την υπονόμευση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος των λαών της Ευρώπης] και οι υπόλοιποι θα επέστρεφαν στην Αίγυπτο. Για τη διενέργεια του σαμποτάζ οι Άγγλοι έφεραν μαζί τους και τις αναγκαίες ποσότητες εκρηκτικών υλών.

Η περιοχή όπου έπεσε η αγγλική αποστολή ελέγχονταν από το ΕΑΜ και υπήρχαν ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη και με δύναμη πάνω από 300 άνδρες. Με τη βοήθεια των οργανώσεων του ΕΑΜ οι Άγγλοι θα μπορούσαν σχετικά γρήγορα να πάρουν επαφή με τα τμήματα του ΕΛΑΣ και να προβούν έγκαιρα στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Η αγγλική αποστολή, ωστόσο, κατέβαλε κάθε προσπάθεια ν' αποφύγει τη χρησιμοποίηση του ΕΛΑΣ, στην εκπλήρωση της πολεμικής αποστολής που της είχε ανατεθεί. Μάταια, όμως, προσπάθησε επί ένα μήνα περίπου να στρατολογήσει η ίδια άνδρες από τα γύρω χωριά, διαθέτοντας άφθονες χρυσές λίρες.

Μετά την αποτυχία τους αυτή οι Άγγλοι δυναμώνουν τις προσπάθειές τους για να πάρουν επαφή και να χρησιμοποιήσουν στην επιχείρηση που μελετούσαν τις ομάδες του ΕΔΕΣ, που βρίσκονται μακριά από την περιοχή αυτή, προς την Ήπειρο. Μόνον όταν πείσθηκαν ότι με τις ελάχιστες δυνάμεις που διαθέτει ο ΕΔΕΣ δεν ήταν δυνατό να εκπληρώσουν την αποστολή τους, προσέφυγαν στον ΕΛΑΣ. Ο πρώτος αξιωματικός αντιπρόσωπος του ΕΛΑΣ που συναντήθηκε με τον επικεφαλής της αγγλικής αποστολής στις αρχές του Νοέμβρη δήλωσε κατηγορηματικά ότι ο ΕΛΑΣ όχι μόνο είναι πρόθυμος να πάρει μέρος στην επιχείρηση που ζητούσε το αγγλικό στρατηγείο Μέσης Ανατολής, αλλά και ότι μπορεί να διαθέσει τις δυνάμεις που χρειάζονται για την επιτυχή διεξαγωγή της, ώστε να μη χαθεί και άλλος χρόνος στην αναμονή της άφιξης των δυνάμεων του ΕΔΕΣ. Οι Άγγλοι, όμως, για πολιτικούς λόγους, ήθελαν να συνδέσουν την πρώτη αυτή σοβαρή επιχείρηση στην Ελλάδα αποκλειστικά με το δικό τους όνομα και με το όνομα του προσατευομένου τους αρχηγού του ΕΔΕΣ. Ζέρβα. Έτσι θα παρουσιάζονταν στην Ελλάδα και στη διεθνή κοινή γνώμη σαν οι οργανωτές της αντίστασης και με το κύρος που θα δίνανε στον Ζέρβα θα τον βοηθούσαν να σταθεροποιήσει και να αναπτύξει τις δυνάμεις του. Γι' αυτό το λόγο δεν ήθελαν

να χρησιμοποιήσουν τον ΕΛΑΣ. Η κατάσταση όμως τους υποχρέωσε να τον χρησιμοποιήσουν. Πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερα ότι στον ΕΛΑΣ οφείλονταν η υπόδειξη των στόχων, η σύλληψη του σχεδίου, η σύνταξη της διαταγής της επιχείρησης, η διάθεση της δύναμης που εκτέλεσε την επιχείρηση, η εξουδετέρωση της κύριας αντίστασης της εχθρικής φρουράς της γέφυρας του Γοργοπόταμου, η εξουδετέρωση με την επέμβασή του και της δευτερεύουσας αντίστασης που δεν μπόρεσε να εξουδετερώσει ο ΕΔΕΣ και η καθήλωση των ενισχύσεων που έστειλε ο εχθρός από τη Λαμία.

Η γέφυρα του Γοργοπόταμου μετά την ανατίναξη

25 Νοέμβρη 1942

Τμήματα του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ σε συνεργασία με Άγγλους σαμποτέρ επετέθησαν κατά της ιταλικής φρουράς της μεγάλης γέφυρας του Γοργοπόταμου στη σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών-Λαμίας, την εξουδετέρωσαν ύστερα από μάχη και ανατίναξαν τη γέφυρα.

Τη γέφυρα τη φρουρούσε ιταλικό τμήμα δύναμης 110-120 ανδρών με την παρακάτω διάταξη: 80 άνδρες κατείχαν το νότιο βάθρο της γέφυρας, με πλήρη αμυντική οργάνωση της τοποθεσίας (συρματοπλέγματα, χαρακώματα, πολυβολεία από μπετόν αρμέ), 30 άνδρες κατείχαν το βόρειο βάθρο. Η οργάνωση της τοποθεσίας εδώ μόλις είχε αρχίσει. Στο λόφο, ανατολικά του νοτίου βάθρου, όπου και στρατωνίζονταν η φρουρά, ήταν εγκατεστημένα δύο δίκαννα αντιαεροπορικά, που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τον εχθρό και για βολή κατά επιγείων στόχων.

Στην επιχείρηση πήραν μέρος 150 άνδρες του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη, 60 άνδρες του ΕΔΕΣ με επικεφαλής το συνταγματάρχη Ζέρβα και η 12μελής αγγλική αποστολή με επικεφαλής τον ταξίαρχο Έντν Μάγιερς. Σύμφωνα με τη διαταγή επιχείρησης, έγινε η παρακάτω κατανομή αποστολών:

Τμήμα του ΕΛΑΣ δύναμης 65 ανδρών, με επικεφαλής τον έφεδρο λοχαγό Κωστούλα, ανέλαβε να εξουδετερώσει το νότιο βάθρο. Τμήμα του ΕΔΕΣ 45 ανδρών, με επικεφαλής τους αξιωματικούς Παπαχρήστου και Πετροπουλάκη, ανέλαβε να εξουδετερώσει το βόρειο βάθρο. Δύο τμήματα του ΕΛΑΣ δύναμης 15 ανδρών το καθένα με ένα Βρετανό σαμποτέρ ανέλαβαν να καταλάβουν θέσεις στη σιδηροδρομική γραμμή, ένα περίπου χιλιόμετρο νότια και βόρεια της γέφυρας, με αποστολή να παρεμποδίσουν την προσέγγιση εχθρικών ενισχύσεων. Τμήμα του ΕΛΑΣ 15 αντρών, εφοδιασμένο με δοχεία βενζίνης ανέλαβε να πιάσει θέσεις στην ξύλινη οδική γέφυρα του ποταμού Σπερχειού στον Φραντζή, με αποστολή να παρεμποδίσει την άφιξη εχθρικών ενισχύσεων από το δρόμο αυτό. Τμήμα σαμποτέρ από 4-5 Βρετανούς αξιωματικούς, 8 άντρες του ΕΛΑΣ και 4 του ΕΔΕΣ, ανέλαβε την υπονόμευση και ανατίναξη της γέφυρας. Τμήμα του ΕΛΑΣ δύναμης 30 αντρών, με επικεφαλής τον ανθυπολοχαγό Δ. Δημητρίου (Νικηφόρο) έμεινε σαν γενική εφεδρεία της διοίκησης. Τη γενική διεύθυνση της επιχείρησης ανέλαβε ο αρχηγός του ΕΔΕΣ Ζέρβας.

[Ο ΕΛΑΣ, διαποτισμένος βαθιά από πνεύμα ενότητας παραχώρησε πρόθυμα τη γενική διεύθυνση της επιχείρησης στο συνταγματάρχη Ζέρβα, ως ανώτερο στο βαθμό αξιωματικό, παρόλο που οι κύριες δυνάμεις της επιχείρησης δεν ήταν δικές του. Αυτό ήταν μια συγκεκριμένη σοβαρή χειρονομία που έδειχνε ότι ο ΕΛΑΣ πάνω απ' όλα έβαζε το συμφέρον του αγώνα κατά των κατακτητών. Διαφορετικά, όμως, εκτιμούσε τα πράγματα ο Ζέρβας, που ως κύριο καθήκον του έβλεπε όχι τον πόλεμο κατά των κατακτητών, αλλά την προσωπική επιβολή του με οποιαδήποτε μέσα. Στο προσωπικό ημερολόγιό του, στις 30 του Νοέμβρη, γράφει, αναφερόμενος στον Γοργοπόταμο:

«[...] μου δίδει την ελπίδα ότι τελικώς θα επιβληθώ, αν μη πολιτικώς, τουλάχιστον στρατιωτικώς... Κατόρθωσα σχεδόν να φθάσω στην αρχή της πλήρους επιτυχίας μου». Βλ. Ν. Ζέρβα, «Τα απόρρητα έγγραφά μου (1941-1944)», *Ακρόπολις*, 29.01.1950].

Η επιχείρηση άρχισε στις 25 του Νοέμβρη 1942, ώρα 23:05. Το τμήμα του ΕΛΑΣ που ανέλαβε το νότιο βάθρο, με ορμητική έφοδο εξουδετέρωσε πλήρως την αντίσταση του εχθρού και κατέλαβε τις θέσεις του μέσα σε 18 λεπτά. Το τμήμα του ΕΔΕΣ που ανέλαβε το βόρειο βάθρο δεν μπόρεσε να εκπληρώσει την αποστολή του και ύστερα από αγώνα μισής ώρας περίπου άρχισε να εγκαταλείπει τις θέσεις του. Η όλη επιχείρηση κινδύνευε να αποτύχει, αλλά επενέβη το τμήμα του ΕΛΑΣ που αποτελούσε την εφεδρεία της επιχείρησης. Με ορμητική επίθεση και ύστερα από σκληρό αγώνα πέτυχε να εξουδετερώσει ολοκληρωτικά την αντίσταση του εχθρού και να καταλάβει τις θέσεις του στο βόρειο βάθρο. Την υπονόμευση και εμπυρευμάτιση των βάθρων έκαναν οι Άγγλοι σαμποτέρ, ενώ ακόμη συνεχιζόταν η μάχη πάνω στη γέφυρα, στο βόρειο βάθρο.

Ενισχύσεις του εχθρού που κινήθηκαν με μια αμαξοστοιχία από τη Λαμία, χτυπήθηκαν από την ενέδρα του ΕΛΑΣ και το τμήμα που κατέλαβε το βόρειο βάθρο και δεν κατάφεραν να πλησιάσουν στη γέφυρα παρά όταν πια σειόταν κυριολεκτικά ο τόπος από την τελευταία ισχυρή έκρηξη που την ανατίναξε. Η επιχείρηση τέλειωσε με πλήρη επιτυχία. Έξι ολόκληρες εβδομάδες χρειάστηκαν οι κατακτητές για να αποκαταστήσουν τη συγκοινωνία στη βασική αυτή αρτηρία.

Η ανατίναξη της γέφυρας ήταν μια σοβαρή βοήθεια στα αγγλοαμερικανικά στρατεύματα που διεξήγαγαν την περίοδο εκείνη επιθετικές επιχειρήσεις στη

βόρεια Αφρική. Το στρατηγείο Μέσης Ανατολής ευχαρίστησε τότε τους αντάρτες για το λαμπρό τους κατόρθωμα. Σε γράμμα του προς την κεντρική επιτροπή του ΕΑΜ, με ημερομηνία 21.11.1942, ο Γκουτχάουζ (Κρις) έγραφε:

«Θέλω να ευχαριστήσω εκ μέρους της Αγγλίας και την οργάνωσίν σας και τον ικανότατον στρατιωτικόν αρχηγόν σας».

Το λαμπρό κατόρθωμα των ένοπλων δυνάμεων της Εθνικής Αντίστασης στο Γοργοπόταμο είχε σοβαρή σημασία και για την εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα. Δυνάμωσε περισσότερο το αγωνιστικό φρόνημα του λαού και συνετέλεσε στη γοργή ανάπτυξη της ένοπλης αντίστασής του. Η ιστορική σημασία της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοπόταμου βρίσκεται ακόμα στο ότι επιβεβαίωσε τη δυνατότητα και την ανάγκη της ενότητας και της κοινής δράσης όλων των πατριωτικών δυνάμεων για την οποία πάλευαν με τόση επιμονή το ΚΚΕ και το ΕΑΜ.

Αντίποινα

1η Δεκέμβρη 1942

Οι Ιταλοί, σε αντίποινα για την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, μεταφέρουν από τις φυλακές της Λαμίας 14 πατριώτες από την Υπάτη και εκτελούν τους 7 στα βάρη του Γοργοπόταμου και τους άλλους 7 έξω από το χωριό Καστέλλια Παρνασσίδας. Στο ίδιο, επίσης, χωριό σκότωσαν 10 ακόμη πατριώτες ανάμεσα στους οποίους τους:

Π. Τσέλιο, Γ. Πλαστή, Κοντό, Τσιώνη κ.λπ.

Οι πατριώτες αντιμετώπισαν τους δήμιους περήφανοι, ζητωκραυγάζοντας ως την τελευταία τους πνοή υπέρ της Ελλάδας και του ελληνικού λαού. Τα ονόματα των ηρώων αυτών είναι Αθανάσιος Παπακυριαζής (ταγματάρχης), Γιάννης Παγουρόπουλος, Βασίλης Σακκάς, Παύλος Μπρόφας, Ευάγγελος Παγώνης, Ανάργυρος Λυμπερόπουλος, Γιάννης Σαμπάνης, Κωνσταντίνος Καραγιάννης, Δημήτρης Γιαννιός, Χρήστος Κοντογιώργος, Βασίλης Σπανός, Κωνσταντίνος Γκουταγκιώτης και Λαμπρόπουλος.

IV

Αντρέα Κέδρου

Αδερφωμένοι στη μάχη

Παρά τις πληροφορίες που έχουν κιόλας συγκεντρώσει για τη γέφυρα του Γοργοπόταμου, ο Έντυ Μάγιερς και ο Ντένυς Χάμσον, ο Ζέρβας κι ο Άρης στέλνουν, από την πλευρά τους τέσσερις αξιωματικούς για μια καινούργια αναγνώριση. Μπορούμε να υποθέσουμε πως η αναγνώριση αυτή προσκομίζει νέα στοιχεία, γιατί –σύμφωνα με τ' *Απομνημονεύματα* του Νικηφόρου– αυτός που υπαγορεύει, απ' αρχής μέχρι τέλους, και συμβουλευόμενος ελάχιστα τους Βρετανούς, τη διάταξη της μάχης, που τις γενικές της γραμμές είχαν κιόλας εγκρίνει οι δύο αρχηγοί των ανταρτών –όταν τις είχε εκθέσει στις 21 του Νοέμβρη, ο Μάγιερς– είναι ο Βελουχιώτης.

Συνταγμένο στο σύνολό του –όπως θέλει ο Νικηφόρος– από τον Άρη Βελουχιώτη, το σχέδιο της επιχείρησης είναι αξιοπρόσεκτο στη διαύγεια και την αποτελεσματικότητά του. Αποτελεί τη σύνθεση της πείρας των βρετανών σαμποτέρ και της πείρας που έχουν κιόλας αποκτήσει οι αντάρτες. Πιο σημαντικό είναι ακόμα το γεγονός ότι μπόρεσε να εφαρμοστεί από την αρχή ως το τέλος και σχεδόν χωρίς πρόσκομμα, σ' ένα από τα πιο θεαματικά σαμποτάζ που έγιναν ποτέ στις κατεχόμενες χώρες.

Το πρωί της 24ης του Νοέμβρη, οι Μάγιερς, Κρις, Άρης και Ζέρβας, συνοδευόμενοι από μερικούς σωματοφύλακες, ξεκινούν μπροστά από τον κύριο όγκο των δυνάμεών τους, με σκοπό μια τελική αναγνώριση. Το σημείο συγκέντρωσης, όπου υπήρχαν μερικές καλύβες ξυλοκόπων χωμένες στα πιο βαθιά των δασών του βουνού Οίτη, ήταν σε μια μέρα πορείας. Από κει, μπορούσαν να φτάσουν, σ' έξι ώρες πορείας, στη σιδηροδρομική γραμμή. «Όλες οι αποστάσεις στα ελληνικά βουνά –σημειώνει ο Μάγιερς– μετριόνταν σε ώρες πορείας, αλλά ποτέ δύο τοπικές εκτιμήσεις δεν συμπέφτουν απόλυτα. Έπρεπε να αυξομειώνουμε, ανάλογα με την ηλικία και τη φυσική κατάσταση αυτών που ρωτούσαμε, την κατάσταση των παπουτσιών τους και, καμιά φορά, με την καλή ή κακή τους θέληση να μετακινηθούν από την περιοχή.

Αυτή την εποχή η Οίτη είναι σκεπασμένη από παχύ στρώμα χιονιού. Όλη την ημέρα της 24ης του Νοέμβρη, η ομίχλη εμποδίζει κάθε αναγνώριση του αντικειμενικού σκοπού. Βρέχει και χιονίζει με εναλλαγές. Άλλα, την άλλη μέρα το πρωί, ο καιρός ανοίγει κι οι τέσσερις υπεύθυνοι της επιχείρησης μπορούν να μελετήσουν, με τα κιάλια τους, όλες τις λεπτομέρειες του έργου..

Από τις 4 το απόγευμα, οι αντάρτες αρχίζουν να φτάνουν, βγαίνοντας μέσα απ' τα σύννεφα, σε μια μακριά σειρά, ο ένας πίσω από τον άλλο. Μ' όλο που βρίσκονται σε κάποια απόσταση από τη γέφυρα και τους κρύβουν τα σύννεφα, τους απαγορεύουν ν' ανάψουν φωτιές. Καθισμένοι μέσα στην καταχνιά, σε κορμούς δέντρων, τρώνε το κρύο φαγητό τους βρεγμένο με παγωμένο νερό και λίγο ρακί.

Γύρω στις έξι, αρχίζει η τελική προσέγγιση του σκοπού. Τα πρώτα που ξεκινούν είναι τα αποσπάσματα που πρέπει να αποκόψουν τη σιδηροδρομική γραμμή σ' ένα χιλιόμετρο περίπου απόσταση, βόρεια και νότια από τη γέφυρα. Ακολουθεί το απόσπασμα του ΕΛΑΣ που πρέπει να προσβάλει τη νότια θέση των Ιταλών. Σ' αυτό το απόσπασμα συμμετέχουν ο Καραλίβανος κι οι δικοί του που, όπως θέλει ο Μάγιερς, οφείλουν να «αποκατασταθούν» μ' αυτή την ευκαιρία και που θ' ανταποκριθούν άλλωστε λαμπρά σ' αυτή την απαίτηση. Έρχεται τώρα η σειρά του αποσπάσματος του ΕΔΕΣ, που θα χτυπήσει τη βόρεια θέση και θα κατεβεί μέσα στο φαράγγι. Τέλος, ακολουθούν η Διοίκηση της επιχείρησης και το εφεδρικό απόσπασμα, κάτω απ' τις διαταγές του Νικηφόρου. Οι σαμποτέρ, που διοικεί ο Τομ Μπαίηρς, ξεκινούν τελευταίοι, συνοδευόμενοι από 8 άνδρες του ΕΛΑΣ, που οδηγούν τα 8 μουλάρια που μεταφέρουν τις εκρηκτικές ύλες.

Όλες οι ομάδες μάχης παίρνουν τις θέσεις τους χωρίς εμπόδιο και χωρίς να διεγείρουν την επαγρύπνηση του εχθρού.

Το σχέδιο της επιχείρησης

Τ' απομνημονεύματα εκείνων που πήραν μέρος διαφέρουν σε μερικά σημεία λεπτομερειών. Κατά τον Νικηφόρο, όχι μόνο το σχέδιο οφείλεται, στην οριστική του σύνταξη, μονάχα στον Άρη, αλλά κι ο Άρης το υπαγόρευσε μέσα σε μια καλύβα βοσκού, στο μέρος που λέγεται Πλακωτό. Κατά τον Μάγιερς, η σύνταξη αυτή, που την αποσιωπά, θα μπορούσε να έγινε ύστερα από την τελευταία αναγνώριση των τεσσάρων υπευθύνων της επιχείρησης: Μάγιερς, Γουντχάουζ,

Ζέρβα και Άρη. Ο Ντένυς Χάμσον μιλά για τη σύνταξη, αλλά την αποδίδει στους δύο αρχηγούς των ανταρτών μαζί. Σύμφωνα με τον Μάγιερς και τον Ντένυς Χάμσον, ο αριθμός των ανταρτών που πήραν μέρος στην επιχείρηση είναι κατώτερος απ' αυτόν που αναφέρει ο Νικηφόρος.

Η διάταξη περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία:

I. Αντικειμενικός σκοπός:

Να καταστραφεί η γέφυρα του Γοργοπόταμου.

II. Πληροφορίες:

1. Για τον εχθρό

Ο εχθρός κατέχει το νότιο βάθρο της γέφυρας με 80 άνδρες και πλήρη αμυντική οργάνωση της τοποθεσίας (συρματοπλέγματα, χαρακώματα, πολυβολεία από μπετόν αρμέ). Το βόρειο, βάθρο με δύναμη 30 άντρες σε αντίσκηνα και μια κωνική σκηνή εκστρατείας. Η οργάνωση της τοποθεσίας εδώ, μόλις τώρα αρχίζει. Δύο δίκανα αντιαεροπορικά, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για πυρά κατά επιγείων στόχων, είναι εγκατεστημένα στην κορφή του λόφου, ανατολικά από το νότιο βάθρο. Άλλες φρουρές κοντά στο στόχο: Λαμίας, μεγάλη δύναμη, και σ' όλο το μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής μέχρι Μπράλο σ' όλους τους σταθμούς και τα τεχνικά έργα.

2. Για τα φίλια τμήματα

Στην επιχείρηση θα συνεργασθούν:

α) 150 άντρες του ΕΛΑΣ

β) 60 άντρες του ΕΔΕΣ και

γ) η βρετανική στρατιωτική αποστολή, 12-14 αξιωματικοί και σαμποτέρ.

III. Κατανομή αποστολών:

1. Τμήμα του ΕΛΑΣ από 4 ομάδες με τον έφεδρο υπολοχαγό Κωστούλα θα προσβάλει το νότιο βάθρο.

2. Τμήμα του ΕΔΕΣ από 45 άνδρες με τους ανθυπολοχαγούς Παπαχρήστου και Πετροπουλάκη, θα προσβάλει το βόρειο βάθρο.

3. Δύο ομάδες του ΕΛΑΣ. 15 άνδρες κάθε μια, κι από ένας βρετανός σαμποτέρ, σε θέσεις ένα περίπου χιλιόμετρο βόρεια και νότια από τη

γέφυρα, με αποστολή να υπονομεύσουν τη γραμμή και να εμποδίσουν προσέγγιση εχθρικών ενισχύσεων.

4. Μία ομάδα του ΕΛΑΣ (15 άνδρες), εφοδιασμένοι με δοχεία βενζίνης, στην ξύλινη οδική γέφυρα του ποταμού Σπερχειού, στο δρόμο Φραντζή-Λαμία.

5. Τμήμα σαμποτέρ από βρετανούς αξιωματικούς, βοηθούμενο από 8 άνδρες του ΕΛΑΣ και 4 του ΕΔΕΣ, για την ανατίναξη της γέφυρας.

6. Τμήμα του ΕΛΑΣ από 30 άνδρες με τον ανθυπίαρχο Νικηφόρο. γενική εφεδρεία της Διοίκησης.

7. Διοικητής των τμημάτων που θα ενεργήσουν την επίθεση, ο λοχαγός του Πυροβολικού Μυριδάκης του ΕΔΕΣ.

8. Γενικός αρχηγός της επιχείρησης, ο αρχηγός του ΕΔΕΣ στρατηγός Ζέρβας.

IV. Οδηγίες και παρατηρήσεις:

1. Έναρξη, ώρα 23:00 ακριβώς.

2. Μέγιστο χρονικό όριο για την εξουδετέρωση της φρουράς: ένα τέταρτο της ώρας.

3. Αριθμός ανατινάξεων που θα χρειαστούν: τέσσερις.

4. Οι ομάδες βόρεια και νότια απ' τη γέφυρα θα ετοιμάσουν αμέσως την υπονόμηση της σιδηροδρομικής γραμμής στις θέσεις τους, αλλά ούτε τις τηλεφωνικές συνδέσεις θα κόψουν, ούτε τα πυροδοτικά μηχανήματα θα τοποθετήσουν στη γραμμή, πριν πέσει ο πρώτος πυροβολισμός στη γέφυρα. Λεπτομέρεια βασική αυτό.

V. Σήματα και αναγνωρίσεις:

1. Για την κατάληψη του βόρειου βάρθρου: μία λευκή φωτοβολίδα.

2. Για την κατάληψη του νότιου βάρθρου: μία πράσινη φωτοβολίδα.

3. Κατάληψη της γέφυρας: μία κόκκινη φωτοβολίδα (λοχαγός Μυριδάκης).

4. Η κόκκινη φωτοβολίδα, σημείο για τους σαμποτέρ να προχωρήσουν στην εκπλήρωση της δικής τους αποστολής.

5. Ένα μακρόσυρτο σφύριγμα (με κοινή αστυνομική σφυρίχτρα), σημείο ότι οι σαμποτέρ προχωρούν την κάθε φορά κι αρχίζει το έργο τους. Απανωτά, κοφτά σφυρίγματα, σημείο, ότι κάθε ανατίναξη επίκειται.

6. Ολοκλήρωση της καταστροφής της γέφυρας: δύο κόκκινες φωτοβολίδες από το Σταθμό Διοίκησης (υπεύθυνος ο στρατηγός Ζέρβας).
7. Τέλος της επιχείρησης – αποχώρηση: τρεις πράσινες φωτοβολίδες από το Σταθμό Διοίκησης (υπεύθυνος ο στρατηγός Ζέρβας)
8. Σημεία συγκέντρωσης κατά την αποχώρηση:
Πλακωτό – Χονδρογιάννη – Πριόνια – Μαυρολιθάρι.

Επιχείρηση «Γοργοπόταμος»

«Ένα ή δυο λεπτά πριν από τις 11 τη νύχτα –διηγείται ο Μάγιερς– ο Ζέρβας ο Άρης, ο Κρις κι εγώ διασχίσαμε τα τελευταία μέτρα ενός υψώματος μ' ομαλή κλίση, που πίσω του προφυλάγονταν οι άνδρες που αποτελούσαν την εφεδρεία μας, και σκύψαμε πάνω απ' την κορφή. Ο γέφυρα διαγραφόταν απ' το πλάι της μπροστά μας, πίσω από μια ελαφριά ομίχλη. Φαινόταν απέραντη και στερεή τόσο που ν' αντέχει στα πάντα. Βασίλευε βαθιά σιωπή. Περισμέναμε έτσι, ξαπλωμένοι μπρούμυτα, μ' αγωνία δεκατέσσερα ατέλειωτα λεπτά. Αρχίζαμε να σκεφτόμαστε πως κάτι πήγαινε σοβαρά άσχημα, πως όλα τα' αποσπάσματα είχαν καθυστερήσει – ή πως δεν είχαν πάρει το σωστό δρόμο εξαιτίας του σκοταδιού, όταν ξέσπασε το πανδαμόνιο ακοιβώς ίσια μπροστά μας, γύρω από τη βόρεια άκρη της γέφυρας.

Τα πυρά των τουφεκιών και των αυτόματων όπλων φαίνονταν να 'ρχονται ταυτόχρονα από κάθε κατεύθυνση, με μια τρομερή πυκνότητα. Μπορούσα να ξεχωρίζω το εκκωφαντικό κροτάλισμα τεσσάρων ή πέντε ελαφρών πολυβόλων. Το απόσπασμα που χτυπούσε από τη μεριά της γέφυρας δεν διέθετε παρά δύο τέτοια όπλα. Προσक्रούσαμε λοιπόν σε ιδιαίτερα ισχυρή άμυνα. Οι σφαίρες περνούσαν πυκνές, αλλά αρκετά ψηλά, πάνω από τα κεφάλια μας. Ύστερα από είκοσι λεπτά αυτής της πυκνής ανταλλαγής πυροβολισμών, ο Ζέρβας σκυθρώπασε και με πληροφόρησε, με το ενδιάμεσο του Κρις, πως αν κρινάμε από την πυκνότητα του πυρός, γρήγορα θα μας έλειπαν τα πυρομαχικά.

Εκείνη τη στιγμή, ένα φονικό πυρ ξέσπασε και στην νότια άκρη της γέφυρας κι ακούσαμε καθαρά τον καπετάνιο Μιχάλη να ενθαρρύνει

με δυνατή φωνή τους άντρες του. Μπροστά μας ο κρότος της μάχης κόπασε λίγο και, λίγα λεπτά πιο ύστερα, ένας αντάρτης σε έξαιψη ήρθε να μας πει πως το απόσπασμα που έκανε επίθεση στα βόρεια της γέφυρας είχε απωθηθεί. Μια μικρή ομάδα είχε επιχειρήσει ν' ανοίξει σιωπηλά διάβαση, κόβοντας τα συρματοπλέγματα, και είχε καταφέρει να περάσει μέσα απ' αυτά μερικούς άντρες, όταν ο εχθρός που τους ανακάλυψε, είχε κατευθύνει το πυρ από πολλά αυτόματα όπλα ίσια πάνω στο άνοιγμα. Οι αντάρτες χωρίς πείρα από τέτοιου είδους επιχειρήσεις, είχαν φανεί ανίκανοι ν' αντιμετωπίσουν τα έντονα πυρά και είχαν αναδιπλωθεί σε θέσεις κάλυψης.

Κρίνοντας από τις κραυγές, που σκέπαζαν καμιά φορά τον κρότο των όπλων στην άλλη άκρη της γέφυρας, συμπεράναμε πως όλα πήγαιναν καλά απ' αυτή την πλευρά. Ωστόσο η κατάσταση στην μεριά μας απαιτούσε ενεργητική επέμβαση. Αποφασίσαμε να ριζούμε στη μάχη όλες τις εφεδρείες μας, για ν' ανορθώσουμε την κατάσταση. Το απόσπασμα αυτό το είχε αναλάβει ο Κομνηνός Πυρομάγλου, ο υπαρχηγός του Ζέρβα. Πρώην καθηγητής των ελληνικών στο Παρίσι, ο άνθρωπος αυτός, δεν ήταν μόνον ικανός, αλλά και γενναίος. Του εμπιστευθήκαμε λοιπόν την ηγεσία της νέας επίθεσης. Λίγο μετά την αναχώρησή του, ένα πυκνό πυρ ξέσπασε και πάλι μπροστά μας. Αλλά κατά την αντίληψή μου ακούγονταν ακόμα πολλά αυτόματα όπλα που έριχναν. Ύστερα από άλλα είκοσι λεπτά μάχης, ο Ζέρβας έγινε ακόμα πιο ανήσυχος. Έβαλε να μου πουν πως ήταν βέβαιος πως είχαμε προδοθεί, ότι οι Ιταλοί είχαν ειδοποιηθεί για την επίθεσή μας και είχαν ενισχυθεί. Δήλωσε, πως αν η βόρεια άκρη της γέφυρας δεν είχε καταληφθεί στα δέκα λεπτά που θ' ακολουθούσαν, θα έδινε το σήμα της γενικής υποχώρησης και μου ζήτησε το πιστόλι με τις πράσινες φωτοβολίδες. Κανείς δεν το είχε! Ο Κομνηνός από απροσεξία το είχε πάρει μαζί του μέσα στην τσέπη του. Έστειλα τον Κρις για να το φέρει πίσω, με εντολή να κρατήσει το πιστόλι και να μην επιτρέψει σε κανέναν να το χρησιμοποιήσει χωρίς τη ρητή διαταγή μου. Ύστερα από δέκα λεπτά, ξαναγύρισε με το πιστόλι, καθώς και με νέα του Κομνηνού, που είχε ακμαίο ηθικό και έλπικε πως, σε λίγο διάστημα, θα κυριέυε τη βόρεια θέση του εχθρού.

Περίπου μία ώρα μετά την έναρξη της μάχης, ιδιαίτερα δυνατές κραυγές ξέσπασαν στην νότια άκρη της γέφυρας κι αμέσως σχεδόν

τις ακολούθησε μια άσπρη φωτοβολίδα. Εκεί οι θέσεις του εχθρού ήταν στα χέρια μας.

Οι χαλύβδινοι στύλοι, που έπρεπε να καταστρέψει η ομάδα των σαμποτέρ ήταν κοντύτερα σ' εκείνη την άκρη, παρά στη δική μας. Ανέλαβα τον κίνδυνο να δώσω στον Τομ Μπαίηρς και στους άντρες του τη διαταγή ν' αρχίσουν τη δουλειά. Κατέβηκα τρέχοντας ως το σημείο, απ' όπου μπορούσα να βλέπω την άλλη πλαγιά του φαραγγιού, όπου ο Τομ κι οι δικοί του περίμεναν το σήμα μου. Αναψα τον ηλεκτρικό φανό μου και φώναξα μ' όλη μου τη δύναμη:

– Ξεκίνα, Τομ! Η νότια άκρη της γέφυρας είναι στα χέρια μας. Ξεκίνα! Θα έρθω να σε βρω μόλις μπορέσω!

– Οκέν! μου φώναξε ο Τομ.

Ξαναγύρισε κοντά στο Ζέρβα, τον Άρη και τον Κρις, που μου ήταν απαραίτητος σαν διερμηνέας.

Μπροστά μας η μάχη λυσομανούσε. Ο Ζέρβας είχε την πεποίθηση πως κοντεύαμε να εξαντλήσουμε τα πυρομαχικά μας. Του είπα πως μου ήταν αδύνατο να σκεφθώ τώρα μια υποχώρηση, γιατί η ομάδα καταστροφής είχε κιόλας εκτελέσει ένα μέρος του έργου της.

Ύστερα από δεκαπέντε λεπτά νέας αναμονής, μη μπορώντας να μένω περισσότερο αδρανής, είπα στον Κρις πως θα δοκίμιζα να πάω να βρω τον Κομνηνό, που μιλούσε λίγα αγγλικά, και πως τον άφηνα αντιπρόσωπό μου δίπλα στον Ζέρβα και στον Άρη. Του επανέλαβα τις οδηγίες μου σχετικά με το σύνθημα υποχώρησης που, σε καμιά περίπτωση, δεν έπρεπε να ριχτεί χωρίς διαταγή μου. Μαζί μ' έναν αντάρτη σωματοφύλακα, που δεν μιλούσε λέξη αγγλικά, σύρθηκα τις 100 γνάρδες που χώριζαν το παρατηρητήριό μας από το μέρος όπου έβλεπα τις τροχιές απ' τις σφαίρες των ανθρώπων του Κομνηνού. Σκαρφάλωσα πλάι στο αρχηγό ενός τμήματος, αλλά δεν ήξερε αγγλικά. Δε μπόρεσα να βρω τον Κομνηνό. Με χειρονομίες κάλεσα τον αρχηγό του τμήματος να πει στους άντρες του να προχωρήσουν, όμως δεν έκανε τίποτα. Το πυρ του εχθρού δεν ήταν έντονο τώρα και κατάλαβα πως η αντίσταση απέναντί μας εξασθενούσε. Λίγα λεπτά πιο ύστερα, ένα διαπεραστικό σφύριγμα δέσποσε πάνω απ' το

θόρυβο της μάχης. Ήταν το σήμα του Τομ Μπαίηρης, που ειδοποιούσε όλους μας να προφυλαχτούμε, τη στιγμή που άναβε το φυτίλι Μπίκφορντ. Όπως ριχτήκαμε μπρούμυτα, το πυρ μας σταμάτησε και, αμέσως σχεδόν, και τι πυρ του εχθρού. Ύστερα από δέκα λεπτά έγινε μια δαιμονιώδης έκρηξη. Είδα μία απ' τις χαλύβδινες καμάρες, που είχαν 70 πόδια μήκος, ν' ανυψώνεται στον αέρα και –ω χαρά!– να συντρίβεται στο βάθος του φαραγγιού μ' έναν τρομακτικό κρότο τσακισμένου και θρυμματισμένου ατσαλιού.

Κατάφερα, τέλος, να πετύχω από τους αντάρτες γύρω μου να κάνουν έφοδο και, μέσα στο σκοτάδι, έπεσαν πάνω στους λίγους Ιταλούς που ακόμα δεν το 'χαν βάλει στα πόδια. Μετά λίγα δευτερόλεπτα, κάποιος πίσω μου έριξε την άσπρη φωτοβολίδα. Τη στιγμή που είχαμε εκτελέσει το μισό από το έργο μας, η ιταλική φρουρά είχε τελείως εξουδετερωθεί.

Μέσα από τα συρματοπλέγματα και τα ψηλά χόρτα, άνοιξα δρόμο ως το ποτάμι, με σκοπό να το περάσω και να πάω κοντά στον Τομ Μπαίηρης. Βρήκα, όμως, ένα μανιασμένο χείμαρρο, όπου –όπως μ' έκανε να καταλάβω μια πρώτη απόπειρα– έχασα αμέσως την επαφή με το βυθό, μη έχοντας κιόλας ούτε σχοινί, και μόνη συνοδεία ένα σωματοφύλακα. Γύρισα όσο μπορούσα πιο γρήγορα πίσω κι αποφάσισα να σκαρφαλώσω στη γέφυρα. Τα κατάφερα και προχώρησα πάνω στη γέφυρα ως το σημείο που είχε καταστραφεί από την έκρηξη. Έβλεπα καθαρά στα πόδια μου τις δύο μισογκρεμισμένες στο βάθος του φαραγγιού καμάρες ύστερα από την ανατίναξη ενός από τους χαλύβδινους στύλους. 40 πόδια κάτω μου, μούγκριζε το ποτάμι και –μ' όλο που φώναζα μ' όλη μου τη δύναμη– σκέπαζε τη φωνή μου. Στο τέλος μ' άκουσε ο Ντένις Χάμσον. Μου είπε πως τους χρειάζονταν ακόμα σαράντα λεπτά για να ρίξουν τον άλλο στύλο και μια ακόμα καμάρα και για να συστρέψουν και κόψουν τις δύο καμάρες, που μισοκοίτονταν κιόλας στο βάθος του φαραγγιού.

Εκείνη τη στιγμή ακούστηκε μια ισχυρή έκρηξη στα βόρεια κι ακολούθησαν πυκνοί πυροβολισμοί από αντόματα όπλα. Έφθασαν εχθρικές ενισχύσεις, σιδηροδρομικώς, από τη Λαμία. Μπορούσα μόνο να ελπίζω πως το απόσπασμα του Θέμη θα έκανε σωστά τη

δουλειά του. Φώναξα στον Ντένυς πως έπρεπε να βιαστούν όσο μπορούσαν, γιατί δεν είχαμε αρκετά πυρομαχικά για να συγκρατήσουμε για πολύ τις εχθρικές ενισχύσεις.

Μερικές στιγμές πιο ύστερα, άκουσα τον Κρις που μου φώναζε ψηλά απ' το λόφο:

– Ο Ζέρβας λέει πως δεν μπορεί να μας δώσει παρά δέκα λεπτά ακόμα, κατόπιν θα πρέπει να ρίξουμε το σήμα της υποχώρησης

– Σε καμιά περίπτωση δεν θα επιτρέψετε να δοθεί, του φώναξα, πριν ακούσετε τη δεύτερη έκρηξη από τη γέφυρα. Αυτό χρειάζεται ακόμα είκοσι λεπτά, το λιγότερο.

– Ωλ ράϊτ! Μου φώναξε ο Κρις. Θα κάνω ό,τι μπορώ. Αλλά, για τ' όνομα του Θεού, μην παρατείνετε πέρα από τα είκοσι λεπτά!

Ξαναγύρισα προς το μέρος της γέφυρας που κρεμόταν και φώναξα στον Ντένυς το ουσιώδες από τη συζήτηση. Του ζήτησα να κάνει όσο το δυνατό πιο γρήγορα.

Κάπου δεκαπέντε λεπτά αργότερα, ο Τομ σφύριξε πάλι. Ένοιωσα ένα αίσθημα ανακούφισης. Στα βόρεια το εχθρικό πυρ πλησίαζε και ήξερα πως ήταν παρακινδυνευμένο να ελπίζουμε πως μπορούσαμε να κρατήσουμε περισσότερο. Ξαναγύρισα προς την άκρη της γέφυρας και προφυλάχτηκα. Έγινε μια νέα τρομερή έκρηξη. Δεν έπεσε καμιά νέα καμάρια, όπως περίμενα, αλλά είδα καθαρά τις δύο καμάρια που είχαν κιόλας γκρεμιστεί να πετούν στον αέρα και να ξαναπέφτουν βαριά. Ύστερα από ένα δευτερόλεπτο, ξεπήδησε στο σκοτάδι το σήμα της υποχώρησης».

Η οπισθοχώρηση γίνεται με τάξη. Οι αντάρτες προστατεύονται από την ομίχλη από ενδεχόμενες αεροπορικές αναγνωρίσεις. Δεν έχουν παρά 3 ελαφρά τραυματισμένους κι αυτούς από θραύσματα της έκρηξης. Το νωπό χιόνι σβήνει τα πατήματά τους. «Ο Θεός είναι μαζί μας», συμπεραίνει ο Μάγιερς.

Οι αναμνήσεις του Μάγιερς, που δώσαμε το ουσιαστικό τους μέρος, αξίζει να παραβληθούν σε μερικά σημεία με τις αφηγήσεις του Νικηφόρου και του Ντένυς Χάμσον.

Η ομάδα που προσβάλλει τη νότια θέση του Γοργολόταμου αποτελούνταν ουσιαστικά από αντάρτες του ΕΛΑΣ. Εκείνη που χτυπούσε τη βόρεια θέση, ουσιαστικά από μαχητές του ΕΔΕΣ. Εκείνο που πιο πολύ δυσκολεύτηκε να εξουδετερώσει τον εχθρό –που ωστόσο οι θέσεις του ήταν πιο απογυμνωμένες και λιγότερο οχυρωμένες απ’ ό,τι στη νότια άκρη της γέφυρας– ήταν το βόρειο απόσπασμα. Αυτό μπορεί να φανεί εκπληκτικό, προπαντός αν λάβουμε υπόψη μας την περιγραφή που δίνει ο Ντένυς Χάμσον για τους αντάρτες του ΕΛΑΣ:

«Το ντύσιμο κι ο οπλισμός τους ήταν ό,τι πρέπει για να σκανδαλίσουν, γράφει. Τα ρούχα τους απερίγραπτα, ήταν το περισσότερο κουρέλια, πολλοί περπατούσαν κυριολεκτικά ξυπόλυτοι, πράγμα που έπρεπε να είναι ιδιαίτερα σκληρό με τον καιρό που έκανε. Εμάς, οι μπότες μας ήταν μουσκεμένες απ’ το χιόνι και τα πόδια μας βρεγμένα και παγωμένα, αλλά είχαμε τουλάχιστον μπότες. Τα τουφέκια τους άρχιζαν από τα τύπου Γκρα, όπλα παλιά, εξήντα χρόνων, που έριχναν μια παλαική αλλά φονική σφαίρα, περνούσαν από τα Μαρτίνι και τα Μάουζερ, κάθε τύπου και κάθε διαμετρήματος και κατέληγαν στο ελληνικό Μάνλιχερ. Ένας ή δύο απ’ αυτούς διέθεταν το δικό μας Αη-Ένφιλντ.

Οι άντρες του Ζέρβα, του σχηματισμού του ΕΔΕΣ, ήταν άνθρωποι λίγο πιο ηλικιωμένοι, πάντως όχι παλικαράκια, και ήταν καλύτερα, αν όχι πολύ καλύτερα εφοδιασμένοι. Ήταν πολύ πιο φιλικοί απέναντί μας και οι αξιωματικοί τους φαίνονταν αξίας».

Στην επίθεση κατά της γέφυρας, ο οπλισμός των δύο σχηματισμών ενισχύεται με τη διανομή μερικών αυτόματων Στεν και χειροβομβίδων Μιλς, που οι Βρετανοί είχαν πάρει μαζί τους, μαζί με τα εκρηκτικά. Έχοντας υπόψη τις διαπιστώσεις του Χάμσον, θα μπορούσαμε να περιμένουμε μια καλύτερη συμπεριφορά από τους άντρες του ΕΔΕΣ. Συμβαίνει, όμως, το αντίθετο. Περισσότερο ακόμα: Αν είναι αλήθεια πως ο Πυρομάγλου στέλνεται στη βόρεια ομάδα για να ανορθώσει την κατάσταση, δεν είναι λιγότερο αλήθεια πως οι ενισχύσεις που ρίχνονται στη μάχη και που κρίνουν την έκβασή της αποτελούνται, πέρα για πέρα, από τους άντρες του ΕΛΑΣ που διοικεί ο Νικηφόρος. Ο Μάγιερς δεν το λέει αρκετά καθαρά. Αυτό βγαίνει όχι μόνο από την αφήγηση του Νικηφόρου, αλλά και από μια μικρή λεπτομέρεια που αναφέρει ο Ντένυς Χάμσον: Ο Ντένυς ξέρει πως το μόνο πολυβόλο των επιτιθέμενων βρίσκεται στα χέρια του αποσπάσματος που

κρατιέται σ' εφεδρεία κοντά στη Διοίκηση. Αλλά, στο κορύφωμα της μάχης, ακούει ευδιάκριτα το κροτάλισμά του.

Εξάλλου, ο Μάγιερς δεν κρύβει την αδημονία και τους δισταγμούς του Ζέρβα, που λίγο έλειψε να βάλουν σε κίνδυνο όλη την επιχείρηση. Αν τέτοια ήταν η στάση του Βελουχιώτη, ο ταξίαρχος δεν θα παράλειπε να το αναφέρει. Όχι μόνο ο Άρης δείχνει, σε όλη τη διάρκεια της επιχείρησης, τη συνηθισμένη του ηρεμία, αλλά κι όταν ο Νικηφόρος παίρνει τη διαταγή να ρίξει τις εφεδρείες στη μάχη, μέσα από τη σκληρότητα αυτής της ίδιας της διαταγής μάς αποκαλύπτεται ο αμείλικτος πολέμαρχος που είναι ο Βελουχιώτης:

– Νικηφόρε! Θάνο! Πελοπίδα! Περικλή! φωνάζει ο Άρης στους δικούς του. Πάρτε αμέσως την εφεδρεία! Σε είκοσι λεπτά να 'χετε τελειώσει με το γεφύρι. Μα μη γυρίσετε πίσω αλλιώς. Γρήγορα. Όποιος κάνει πίσω, εκτέλεση επιτόπου! Φευγάτε!

Το ότι υπογραμμίζουμε τη διαφορετική συμπεριφορά των ανταρτών των δύο σχηματισμών και των αντίστοιχων αρχηγών τους δεν προέρχεται από κούφια πολεμική. Στο κάτω-κάτω, οι άντρες του ΕΔΕΣ, όπως κι οι άντρες του ΕΛΑΣ, έκαναν το καθήκον τους και –μ' αυτό το μεγάλο πολεμικό κατόρθωμα– μήκαν κατά κάποιον τρόπο στην Ιστορία. Αλλά η διάκριση θα γίνει γρήγορα από τους Βρετανούς. Και θα γίνει προς την αντίθετη έννοια. Για όποιον γνωρίζει την ευθυξία της ελληνικής ψυχής, το «φιλότιμό» της –η αναπόδοτη αυτή σε ξένη γλώσσα λέξη σημαίνει κάτι σαν την «περήφανη μετριοφροσύνη»– η βρετανική αδεξιότητα που αγγίζει τη χωριατιά, πρέπει να πλήγωσε βαθιά τον Βελουχιώτη και τους αντάρτες του. Ο ιστορικός, χωρίς να είναι πάντα υποχρεωμένος να μετρά τη μύτη της Κλεοπάτρας, είναι καμιά φορά αναγκαίο ν' αποκαλύπτει τις μικρές αιτίες που έχουν μεγάλα αποτελέσματα. Δεν φοβούμαστε να βεβαιώσουμε πως, χωρίς αυτόν τον τραυματισμό της φιλοτιμίας που επιβλήθηκε από μιας αρχής σ' έναν άνθρωπο με τόσο δυσμεταχειρίστο χαρακτήρα όπως ο Βελουχιώτης, η έχθρα που δεν θα πάψει να δείχνει ο Άρης στους βρετανούς πράκτορες, δεν θα ήταν ίσως ούτε τόσο πρῶιμη, ούτε τόσο βαθιά.

Αλλά, προτού φθάσουμε σ' αυτό το επεισόδιο, είναι δίκαιο να αποδώσουμε τιμή στο συνεργείο των σαμποτέρ που διοικούσε ο Τομ Μπαίηρς. Κι αυτό, το ίδιο, έδειξε ξεχωριστό θάρρος. Πιο πολύ ακόμα, που έδρασε ενώ ακόμα δεν είχε

Ο Άρης με μαχητές πριν από τη μάχη

καταπαύσει το εχθρικό πυρ και υποχρεώθηκε ν' αντιμετωπίσει απρόοπτες δυσκολίες, που λίγο έλειψε να βάλουν σε κίνδυνο της επιτυχία της επιχείρησης.

Τα λεπτομερειακά σχέδια των τριών γεφυρών είχαν «βλακωδώς» συσκευαστεί μέσα στα κιβώτια που έμελλε να πέσουν στα χέρια των Ιταλών. Οι διάφορες αναγνωρίσεις, που είχαν αναλάβει οι ίδιοι οι σαμποτέρ, είχαν οδηγήσει στο

συμπέρασμα πως οι βάσεις των στύλων της γέφυρας του Γοργοπόταμου –«που μας φαίνονταν μεγάλοι τόσο, σαν πύργοι του Άιφελ σε μικρογραφία», θα πει ο Χάμσον– είχαν σχήμα ορθής γωνίας. Όμως, όταν ο Τομ Μπαίηρς και οι δικοί του αρχίζουν να δουλεύουν, διαπιστώνουν, μ' αγωνία, ότι οι βάσεις των στύλων είναι σε σχήμα U. Εξαιτίας αυτού, η διάταξη των εκρηκτικών που είχαν προετοιμάσει απέβαινε άχρηστη. Χρειάστηκε να τα διαλύσουν όλα και ν' ανακαταλείμουν τις γομώσεις, ώστε να μπορεί να είναι αποτελεσματική η έκρηξη. Το ότι οι σαμποτέρ μπόρεσαν να το κατορθώσουν μέσα σε τόσο λίγο χρονικό διάστημα, μαρτυρεί, για μία ακόμη φορά, την ψυχραιμία τους και την ανώτερη τεχνική τους επιτηδειότητα.

Ένας τελευταίος παράγοντας της επιτυχίας στάθηκε η εξαιρετη συμπεριφορά του αποσπάσματος που διοικούσε ο Θέμης Μαρίνος, που είχε αποστολή να εμποδίσει, ή τουλάχιστον να επιβραδύνει, την άφιξη στον τόπο του σαμποτάζ των εχθρικών ενισχύσεων από τη Λαμία. Πραγματικά, αφού ανατίναξαν τη σιδηροδρομική γραμμή, σύμφωνα με το σχέδιο, τα διασταυρούμενα πυρά τους εξανάγκασαν ένα ολόκληρο τραίνο να κάνει, απλά και καθαρά, μεταβολή.

Ύστερα από μια εξαντλητική σύντομη πορεία (ο Μάγιερς είναι σχεδόν αναίσθητος από την κούραση), όλοι οι άντρες που πήραν μέρος στο σαμποτάζ του Γοργοπόταμου ξαναβρίσκονται στη βάση αφετηρίας τους, στο Μαυρολιθάρι. Την άλλη μέρα ο Μάγιερς μοιράζει άξιους επαίνους και συγχαρητήρια. Σφίγγει το χέρι του Καραλίβανου, δείχνοντάς του πως η ανδρεία του έκαναν να ξεχαστούν οι παλαβομάρες του. Για ν' ανταμείψει τον ΕΛΑΣ για τις «γενναίες υπηρεσίες» του, εμπιστεύεται στον Άρη 250 χρυσές λίρες. (Δεν ξέρουμε τι ποσό πήρε ο Ζέρβας με την ίδια ευκαιρία). Ο Άρης δέχεται με απάθεια. Αλλά, όταν ο Μάγιερς του δηλώνει ότι σκοπεύει να τον προτείνει, όπως και τον Ζέρβα, για μια ανώτερη στρατιωτική διάκριση, ο Άρης απαντά πως θα προτιμούσε πολύ περισσότερο να του στείλουν «άρβυλα για τους αντάρτες του».

Ο Άρης και οι άντρες του άξιζαν ίσως τα εγκώμια και τις 3 ανώτερες διακρίσεις. Δεν άξιζαν σίγουρα την προσβολή που θα τους κάνουν μερικές μέρες αργότερα οι Βρετανοί: το Μπι Μπι Σι εκθέτει με διθυραμβικά λόγια την επιχείρηση του Γοργοπόταμου. Ανεβάζει στα μεσούρανα τον ΕΔΕΣ και τον αρχηγό του, το στρατηγό Ζέρβα. Αλλά δεν ξεστομίζει λέξη για τη συμμετοχή σ' αυτό το παραδειγματικό σαμποτάζ των ανταρτών του ΕΛΑΣ και του αρχηγού τους, Άρη Βελουχιώτη.

V

Σπύρου Ηρ. Μπέκιου (Λάμπρου)

Ονόματα αγωνιστών στο Γοργοπόταμο

Στην επιχείρηση του Γοργοπόταμου πήρανε μέρος 155 περίπου αγωνιστές του ΕΛΑΣ. Δυστυχώς, παρά τις σοβαρές προσπάθειες που κάναμε, εμείς οι επιζώντες, δεν καταφέραμε να βρούμε τα ονόματα όλων και να συμπληρώσουμε τον κατάλογο. Βρήκαμε μόνο τα εξήντα επτά. Μάλιστα των δύο έχουμε μόνο τα ψευδώνυμα. Μα και από τα ονόματα των οδηγών-συνδέσμων, που τόσο σημαντικό ρόλο έπαιξαν στην επιχείρηση, τα μισά, σχεδόν, βρήκαμε. Θα συνεχίσουμε, όμως, τις προσπάθειες.

Παραθέτω τα ονόματα που εξακριβώσαμε:

Όνοματεπώνυμο	Ψευδώνυμο	Τόπος καταγωγής
1. Άρης Βελουχιώτης		Λαμία
2. Αγγελόπουλος Γιώργος		Μερκάδα Φθιώτιδας
3. Αγουρίδης Γιάννης		Δέλφινο
4. Αθανασίου Ανδρέας		Δομνίστα Ευρυτανίας
5. Αλεξάνδρου Γιάννης	Διαμαντής	Λιλαία Παρνασσίδας
6. Ανδρεόπουλος Δημήτριος	Φώτος	Πύργος Υπάτης
7. Αποστολόπουλος Απόστολος	Αγαμέμνωνας	Σκαμνός Φθιώτιδας
8. Αποστολόπουλος Κωνσταντίνος	Καραϊσκάκης ¹	Σκαμνός Φθιώτιδας (αδελφός του)
9. Αρβανίτης Θεόδωρος	Κλαριτζής	Αράχοβα Παρνασσίδας
10. Βλαχάκης Βασίλης	Πάρις	Φουρνά Ευρυτανίας
11. Βούτσος	Αίαις	Μερκάδα Φθιώτιδας

¹ ΣΕ Δύο από τρία αδέρφια των Αποστολοπουλαίων, συμμετέχουν στο σαμπιτόζ του Γοργοποτάμου: ο Κώστας και ο Απόστολος.

12. Γιολδάσης Νίκος	Βύρωνας	Κλαρί Ευρυτανίας
13. Γκέκας Κώστας	Ατρυόμητος	Παλιόκαστρο Φθιώτιδας
14. Γρηγορίου Γρηγόρης	Τζιμ	Σπερχειάδα
15. Δημητρίου Δημήτρης	Νικηφόρος	Επτάλοφος Παρνασσίδας
16. Διαμαντής Νίκος		Κλειστός Ευρυτανίας
17. Δικαίος Νίκος	Νικηταράς	Πριγκηπόνησος
18. Ευαγγελινός Κώστας	Τελεθριώτης	Άγ. Γεώργιος Ιστιαίας
19. Ζιώγας Ηλίας		Υπάτη
20. Ζούκας Ηλίας	Λιακατάς	Στάβλοι Ευρυτανίας
21. Καβρέντζης Κώστας	Κωστούλας	Νεχωρί Τυμφρηστού
22. Καπούρος Πολύκαρπος	Κάρπος	Προσήλιο Παρνασσίδας
23. Καραγιαννόπουλος Ανδρέας	Λυκούργος	Σπερχειάδα Φθιώτιδας
24. Καρανίκας Αναστάσιος	Γερο-Γρίβας	Χρύσω Ευρυτανίας
25. Καρανίκας Παναγιώτης		Μακρακώμη Φθιώτιδας
26. Καραλίβανος Δήμος		Προσήλιο Παρνασσίδας
27. Κασούτας Γιώργος		Προσήλιο Παρνασσίδας
28. Κασιόφας Γιώργος	Βάρδας	Άγ. Χαράλαμπος Ευρυτανίας
29. Κατσούδας Χαράλαμπος	Τρομάρας	Κλαρί Ευρυτανίας
30. Κομνάς Κομνάς	Νικήτας	Επτάλοφος Παρνασσίδας
31. Κουμπούρας Λάμπρος	Αχιλλέας	Αμφίγλεια Λοκρίδας
32. Κυριαζής Δημήτριος		Καλοσκοπή Παρνασσίδας
33. Κυριλάκης Νίκος	Τρομάρας	Καλάσθενες Κισσάμου, Κρήτη
34. Κυρίτης Χαράλαμπος	Λεβέντης	Κορουσχάδες Ευρυτανίας
35. Κωστοριζός Νίκος	Γκέκας	Τυμφρηστός Φθιώτιδας
36. Λάππος Ηλίας	Κονδύλης	Ζάκυνθος
37. Λάσκος Παντελής	Πελοπίδας	Περαχώρα Λουτρακίου Αττικής
38. Μακράκης Γιάννης	Απόλλων	Δομνίστα Ευρυτανίας
39. Μαστροκώστας Φώτης	Θάνος	Σπερχειάδα Φθιώτιδας
40. Μαυρίδης Παναγιώτης	Πάνος	Αττάλεια Μ. Ασίας
41. Μέττος Γιώργος		Στρώμη Παρνασσίδας

42. Μπάφας Θύμιος		Προσήλιο Παρνασσίδας
43. Μπέης Νίκος		Λιδωρίκι Δωρίδας
44. Μπέκιος Σπύρος	Λάμπρος	Μαυρούλλο Φθιώτιδας
45. Μπέσας Σωτήρης		Μοσχοχώρι Φθιώτιδας
46. Ξηντάρας Γιώργος	Φίλιππος	Φουρνά Ευρυτανίας
47. ;	Οδυσσέας	;
48. Παπαθανασίου Κώστας	Ψαριανός	Βουτύρο Ευρυτανίας
49. Παπαντώνης Βασίλης	Τρομάρας	Αράχοβα Ναυπακτίας
50. Παπαστρατίδης Γιάννης	Παπαφλέσσας	;
51. Πολυχρονόπουλος Κώστας	Κεραυνός	Στένωμα Ευρυτανίας
52. Πολύχρονος Θεοχάρης		Προσήλιο Παρνασσίδας
53. ;	Ποσειδώνας	;
54. Πρίμπας Μιλτιάδης	Μίλτος	Άγ. Νικόλαος Ευρυτανίας
55. Σαγκάς Νίκος		Υπάτη
56. Σαρίσακλης Αναστάσιος	Γερο-Μενέλαος	Παπασλή Μ. Ασίας
57. Σκαρμούτσος Κώστας	Ηρακλής	Καλλιθέα Φθιώτιδας
58. Σουραβλής Γιάννης	Τηλάμαχος	Επτάλοφο Παρνασσίδας
59. Σταθουλόπουλος Γιάννης		Μαλαισίνα Φθιώτιδας
60. Σταυρόπουλος Στράτος	Κλεομένης	Δομνίστα Ευρυτανίας
61. Τζιαβάρας Στάθης		Σκαμνός Φθιώτιδας
62. Τζίτζιρας Λουκάς		Προσήλιο Παρνασσίδας
63. Τούμπας Γιώργος	Βασιλάκης	Καλοσκοπή Παρνασσίδας
64. Τράκας Αλέκος	Δημάκος	Επτάλοφος Παρνασσίδας
65. Φουσέκης Γιώργος		Προσήλιο Παρνασσίδας
66. Φύτρος Κώστας	Καπετανάκης	Μαρούσι Αττικής
67. Χουλιάρας Γιώργος	Περικλής	Λαμία

<i>Οδηγοί-Σύνδεσμοι</i>		<i>Τόπος καταγωγής</i>
1. Γκαρίλας Βασίλης		Φραντζή Φθιώτιδας
2. Θελούρος Γιάννης		Γοργοπόταμος
3. Παπασπύρου ;		Φραντζή Φθιώτιδας
4. Πιστιόλης Γιάννης		Στρώμη Παρνασσίδας

VI

Ο Γοργοπόταμος²

Μα σε λίγο τους ήρθε το πρώτο χαστούκι: Η πρώτη ομάδα των Άγγλων αλεξιπτωτιστών έπεφτε, όχι σ' αυτούς, μα στον Άρη, πάνω στην Γκιάνα. Και μαζί μ' αυτούς τραβήξαμε κι ανατινάξαμε τον Γοργοπόταμο. Ο αρχηγός των συμμαχικών στρατευμάτων της Μ. Ανατολής, στρατηγός Ουίλσον, δήλωνε ανοιχτά ότι οι επιτυχίες των συμμάχων στην Αφρική οφείλονται κατά 80% στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, γιατί αυτή εμπόδισε την αποστολή γερμανικών ενισχύσεων και εφοδιασμού. Μα να κι ένα τελευταίο: Στην Πελοπόννησο προτείναμε στους τσολιάδες να καταθέσουν τα όπλα κι εμείς θα τους αφήσουμε ελεύθερους. Μα οι Άγγλοι το απέρριψαν αυτό και συνέλαβαν όλους τους τσολιάδες, τους έκλεισαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους παραπέμπουν να δικαστούν από τα στρατοδικεία.

Στο κάτω κάτω, να τώρα οι Άγγλοι μπροστά σας. Διαβαίνουν τους δρόμους της Λαμίας και πάνε να χτυπήσουν τους Γερμανούς μαζί με μας. Μαζί τους θα πολεμήσουμε εμείς κι όχι αυτοί, μέχρι την ολοκληρωτική συντριβή του φασισμού.

Μα τα κατακάθια αυτά βρήκανε νέο τροπάρι: Μας κατηγορούν ότι είμαστε όλοι κομμουνιστές και ισχυρίζονται ότι το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ είναι σκεπασμένες κομμουνιστικές οργανώσεις. Μα αυτή η κατηγορία μπορεί να αποτελέσει ντροπή ή έπαινο;

² Αθανασίου Κλάρα (Άρη Βελουχιώτη), Απόσπασμα από το λόγο του στη Λαμία, την 22 Οκτωβρίου 1944. Κωστής Παπαδόγος και Νίκος Κοταρίδης, *Ο Άρης στη Λαμία*.

VII

Φοίβου Γρηγοριάδη

Προασπισταί

Μόνο που τώρα οι αντάρτες δεν εφορμούν πια, αλλά... προασπίζονται την γκρεμισμένη γέφυρα!

Οι Ιταλοί της Λαμίας δεν μπορούν να αδρανήσουν την ώρα της μάχης. Βέβαια, δεν τους έθελγαν καθόλου οι νυκτερινές επιχειρήσεις. Αλλά είχαν και το φόβο των Γερμανών, που γι' αυτούς κυρίως είχε ενδιαφέρον η σιδηροδρομική γραμμή, αυτοί είχαν φρουράρχους και σταθμάρχες σ' όλους τους σταθμούς.

Προβολείς αυτοκινήτων δείχνουν στους παρατηρητές πως κινείται προς τη γέφυρα ισχυρή φάλαγγ. Πριν όμως να πλησιάσει εκείνη η δύναμη, το απότομο αγκομαχητό μιας μηχανής ξαφνιάζει το επιδρομικό τμήμα.

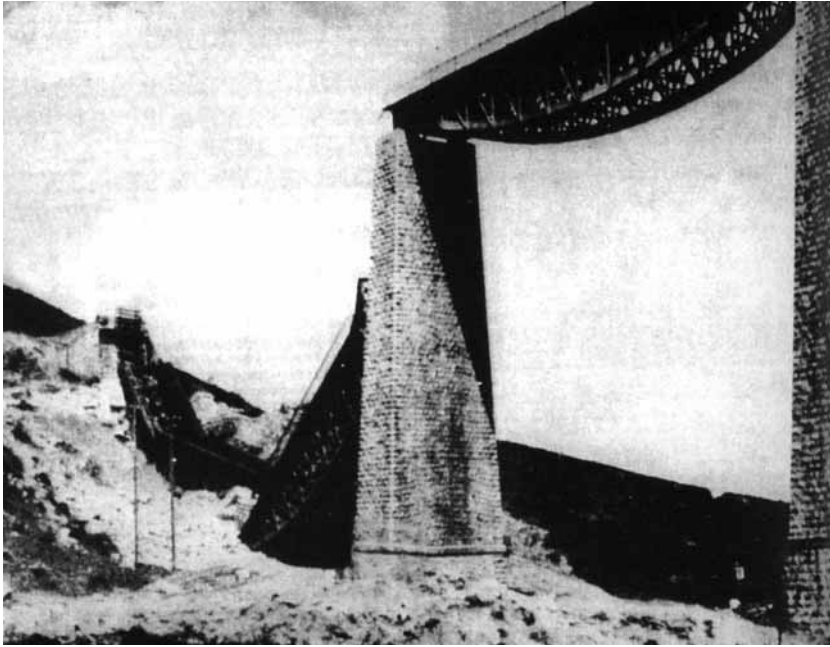
Μονομιάς πιάνουν όλοι θέσεις, με μέτωπο προς τη γραμμή, περιμένοντας, πριν πλησιάσει ο νέος εχθρός, ν' ακούσουν την έκρηξη στις σιδηροτροχιές, κάτω από τις ρόδες της μηχανής.

Η έκρηξη δεν αργεί. Και συνοδεύεται από ριπές αυτομάτων, του τμήματος που έχει αναλάβει την κάλυψη από βορρά.

Το «θηρίο»

Ο συρμός, σαν να ξαφνιάστηκε! Κόπηκαν τα αγκομαχητά του και η δύναμη της εκρήξεως τον παρασύρει για λίγο στον κατήφορο, πίσω. Ακούγονται και τα απανωτά τρακαρίσματα βαγονιών.

Μια στιγμή αργότερα, όμως το «θηρίο» κάνει ένα σάλτο, ξεπερνάει το σημείο της εκρήξεως και βάζει μπροστά, ίσια προς τη γέφυρα. Τα «βατραχάκια» του σαμποτάζ δεν ήσαν αποτελεσματικά εδώ!

Αποψη της γκρεμισμένης γέφυρας του Γοργοπόταμου

Το τρένο προχωρεί. Δέχεται καταιγιστικά πυρά όλων των πολεμιστών που είναι συγκεντρωμένοι στο βόρειο βάθρο. Απαντούν οι Ιταλοί με τα δικά τους πυρά, άλλοι μέσα από τα βαγόνια, άλλοι πηδώντας έξω. Και όλο προχωρεί αργά τα θηρίο, φτάνει τα 30-40 μέτρα από το βάθρο.

Ο κίνδυνος, αν προχωρήσει λίγο ακόμη, θα γίνει άμεσος για τους σαμποτέρ, που συμπληρώνουν την καταστροφή.

Με φωνές εμψυχώνουν τους αντάρτες τους οι αρχηγοί: «Πυρ, πυρ, λίγα λεπτά ακόμη».

– Ωχ, με φάγατε βρε Έλληνες, έρχεται σαν απάντηση μια παραπονεμένη φωνή, μέσα από τη μηχανή. Ωχ, και πώς να ξεμπλέξω από τούτη την κόλαση!

Είναι ο Έλληνας μηχανοδηγός το πιο τραγικό θύμα εκείνης της νύχτας. Ξέμπλεξε όμως τραυματισμένος μόνο, εκείνη ακριβώς τη στιγμή. Την αγωνία των ανταρτών για την τύχη των συμπολεμιστών τους σαμποτέρ, την τερματίζουν οι ίδιοι.

Νέα σφυρίγματα προειδοποιούν για τη δεύτερη έκρηξη. Και σε 90 δευτερόλεπτα μόνο, δεύτερη κιτρινοπράσινη φλόγα υψώνεται προς τα σύννεφα, πάλι αχολογάει ο τόπος.

Τώρα σιγούν τα ιταλικά όπλα. Τώρα στις νέες ζητωκραυγές και αγριοφωνάρες του θριάμβου, ακούγονται από το «θηρίο» και κάτι «ιταλογερμανικές» κραυγές, ανακουφίσεως:

– Αλτ, αλτ, πόντο καπούτ!

Η «Θοδώρα»

Πράσινες φωτοβολίδες τινάζονται τώρα, από την κατεύθυνση προς το μονοπάτι προς το Πλακωτό. Κι από κοντά το σάλπισμα της αποχωρήσεως. Ποτέ η ταπεινή «Θοδώρα», το σάλπισμα των στρατώνων, δεν είχε τόσο θριαμβευτικό τόνο όσο εκείνη τη νύχτα, έτσι όπως ακουγόταν, προς τα χαράματα της 26ης Νοεμβρίου 1942, στις πλαγιές της Οίτης. Οι αντάρτες ανηφορίζουν θριαμβευτές, οι Ιταλοί καταφορίζουν με το τραίνο τους, άπρακτοι προς τη Λαμία.

Σημείο συγκεντρώσεως έχει καθοριστεί με την αρχική διαταγή το «Πριόνι». Από κει, ύστερα από σύντομη ανάπαυση και προσκλητήριο, φάλαγγες πλέον οι πολεμιστές, συνεχίζουν την πορεία τους προς το Μαυρολιθάρι. Δύο ιταλικά αεροπλάνα που πέταξαν ψηλά, ήταν η μόνη καταδίωξη του επιδρομικού τμήματος. Με τη συννεφιά όμως και μέσα σε δασωμένη περιοχή, ούτε διέκριναν τίποτα. Η επιχείρηση του Γοργοπόταμου είχε τελειώσει πια.

Μόνο ο ανθυπολοχαγός Παπαχρήστου είχε ένα τραύμα στο χέρι από θραύσμα χειροβομβίδας. Ένας ακόμη αντάρτης του ΕΔΕΣ είχε χτυπηθεί από σίδερο, αποσπασμένο με την έκρηξη από τη γέφυρα. Δεν είναι εξακριβωμένες οι απώλειες των Ιταλών κατά τη διάρκεια της επιδρομής.

Οι απώλειες του εχθρού, ιδιαίτερα στον ανταρτοπόλεμο, σπάνια είναι εύκολο να προσδιοριστούν και μάλιστα με ακρίβεια. Γι' αυτό στην εξιστόρησή μας, πάντα θα είμαστε επιφυλακτικοί σ' αυτό το σημείο, εκτός από τις περιπτώσεις που καταμετρήθηκαν επιτόπου οι νεκροί του εχθρού.

Η σημασία

Τα αποτελέσματα και η σημασία της επιτυχούς επιδρομής και καταστροφής της γέφυρας του Γοργοπόταμου υπήρξαν γενικότερα, άμεσα και έμμεσα.

Ο ταξίαρχος Έντυ έγραψε γι' αυτά:

«Η επιχείρησης του Γοργοποτάμου έσχεν ως αποτέλεσμα ν' αποκοπεί η μόνη σιδηροδρομική γραμμή προς τον λιμένα του Πειραιώς δι' εξ εβδομάδας, διά της οποίας ανακοπής, εστερήθησαν οι εχθρικοί δυνάμεις εν Βορείων Αφρική εφοδίων, κατά την κρίσιμον περίοδον της διασπάσεως του Ελ Αλαμείν».

Αυτός υπήρξε, άλλωστε, και ο σκοπός της επιχειρήσεως εκείνης, την οποίαν με τόση επιμέλεια προπαρασκεύασε το ΣΜΑ και με τόση αγωνία και επιμονή εξήτει ο αποσταλείς εις την Ελλάδα διά την πραγματοποίησίν της Βρετανός ταξίαρχος. Είναι γνωστό, άλλωστε, ότι το «στοίχημα» που έβαλε με το στρατηγό Ζέρβα: Αν ανετινάσσετο η γέφυρα θα έχανε ένα κασόνι με ούισκι που ανελάμβανε να παραγγείλει στο Κάιρο.

– Αν αποτύχει η επιχείρηση; ρώτησε κάποιος δειλιά.

– Αν αποτύχει, εμένα μου πέφτουν μερικά νεκρολούλουδα, στο βάθος, στο ρέμα!

Με την ανεξάντλητη ελληνική εφευρετικότητα δεν έλειψαν οι «αορητές» και γι' αυτή τη συγκεκριμένη περίπτωση. Και είπαν ότι, όταν πραγματοποιήθηκε το σαμποτάζ, δεν προσέφερε τίποτα στην 8η Στρατιά της Λιβύης. Η μάχη είχε πλέον κριθεί, η καθυστέρηση εκμηδενίζει τα αποτελέσματά της.

Ανεξαρτήτως, όμως, του ότι ο πλέον αρμόδιος για να κρίνει την αποτελεσματική του επίδραση, είναι εκείνος που προδιέγραφε τα χρονικά όρια εντός των οποίων έπρεπε να γίνει η ανατίναξη και εντός των οποίων επετεύχθη, μερικές ημερομηνίες για την προέλαση των συμμαχικών δυνάμεων στην έρημο, δεν είναι άχρηστες και εδώ. Τα αγγλικά στρατεύματα μπήκαν στις 13 Νοεμβρίου στο Τομπρούκ, στις 20 Νοεμβρίου έφθασαν στη Βεγγάζη και στις 27 στην Ελ Αγκέιλα, όπου είχαν φθάσει και άλλη μια φορά (το 1941) και ανατράπησαν.

Εκεί ανακόπτεται και τώρα η προέλαση, για λίγες όμως μέρες μόνο. Και επανελήφθη στις 12 Δεκεμβρίου, για να καταληφθεί η Τρίπολη στις 23 Ιανουαρίου και να φθάσουν οι αιχμές της συμμαχικής προέλασης στα σύνορα της Τυνησίας, μόνο στις 10 Φεβρουαρίου.

Τότε δηλαδή ακριβώς που τα στρατεύματα του Άξονα, με την υποχώρηση και τις απώλειές τους, είχαν απόλυτη ανάγκη των εφοδίων που έφθαναν από τον ελληνικό χώρο, διά θαλάσσης ή αέρος, τότε απεκόπη η μόνη σιδηροδρομική γραμμή ανεφοδιασμού τους από την Κεντρική Ευρώπη. Και ήταν η μόνη, διότι οι γραμμές της Ιταλίας εχρησιμοποιούντο ήδη αποκλειστικώς διά τον ανεφοδιασμό των μονάδων και απεβιβάσθησαν στην Τυνησία, προς απόκρουση άλλης συμμαχικής προέλασης από Δυσιάς. Είναι χρήσιμες μερικές ημερομηνίες και από την κατεύθυνση αυτή. Στις 8 Νοεμβρίου απεβιβάσθησαν αγγλοαμερικανικές δυνάμεις στο Αλγέρι, το Οράν και την Καζαμπλάνκα. Στις 11 Νοεμβρίου ο Νταρλάν διέταξε κατάπαυση του γαλλικού πυρός, στο τέλος Νοεμβρίου οι σύμμαχοι φθάνουν στα σύνορα της Τύνιδας, όπου ήδη έχουν αποβιβασθεί από την Ιταλία 5 γερμανικές μεραρχίες (5η στρατιά αρμάτων) του στρατηγού Άρνιμ.

Το μεγάλο, δηλαδή, σαμποτάζ στην Ελλάδα, πραγματοποιείται σε μια κρίσιμη στιγμή του πολέμου και ακριβώς όταν η ζώνη της Μεσογείου, που ελέγχουν ακόμα οι Αξονικοί, περιορίζεται εξαιρετικά.

Ο Γοργοπόταμος, όμως, έχει τεράστια σημασία για όλη την εξέλιξη της ελληνικής αντίστασης. Η πρώτη της περίοδος τερατίζεται μ' αυτόν, στις ημέρες που έγινε πανελληνίως γνωστό (και παγκοσμίως με τα αγγλικά ραδιόφωνα) το εξαιρετικό επίτευγμα. Άλλη περίοδος αρχίζει από την επομένη, άλλες προοπτικές δυνατοτήτων του ανταρτοπολέμου.

Τώρα, γιατί θέλουν μεταπολεμικά να σβήσουν μερικοί, άλλοι το λαϊκό ενθουσιασμό για τη σύμπραξη των δύο οργανώσεων –πριν από την επιχείρηση– και για το επίτευγμα της ενότητας –μετά την επιτυχία– δεν είναι δυσκολονόητο. Γιατί γίνεται μια τέτοια προσπάθεια «ένθεν κακείθεν»; Αυτό μόνο με τη γνωστή αρρώστια του τόπου μας μπορεί να εξηγηθεί. Χωρίς, όμως, να αποκρυβεί τίποτε από όλα όσα ακολούθησαν, η «απόσβεση» εκείνων που έγιναν ούτε δυνατή είναι, ούτε και καμιά σκοπιμότητα είναι δυνατόν να εξυτηρητήσει, εκτός από ευτελείς κομματικές επιδιώξεις ή ικανοποίηση της μωροφιλοδοξίας μερικών.

Η απάντηση του Ζέρβα

Και όμως, αν κανείς επηρεασθεί από τις αμοιβαίες κατηγορίες που άρχισαν λίγες μέρες αργότερα, πρέπει να νομίσει πως ο Γοργοπόταμος ήταν μια επιχείρηση που κατέληξε σε οικτρά αποτυχία και αναζητούνται από τότε οι υπαίτιοι: Ποιος άρχισε να σπεύσει σε βοήθεια των Άγγλων, ποιος έκανε ή δεν έκανε το σχέδιο επιχείρησης, πόση ήταν η δύναμη του ΕΛΑΣ ή του ΕΔΕΣ, ποιοι ήσαν και ποιοι δεν ήσαν ατρόμητοι στη μάχη.

Και τι δεν γράφτηκε, πόσο μελάνι δεν ξοδιάστηκε άδικα, για να πεισθούν οι μεν και οι δε, ότι μόνος ο ΕΛΑΣ ή μόνος ο ΕΔΕΣ έκανε ό,τι έγινε!

Όλα αυτά όμως άρχισαν λίγο αργότερα. Ενώ τότε, αμέσως μετά την επιτυχία, τα δύο συγκροτήματα χωρίστηκαν με συγκίνηση, αδελφικά. Και έχει εξαιρετική σημασία μία λεπτομέρεια: Ο Άρης στη Βίνιανη, ο Ζέρβας στο Μαυρολιθάρι, αρνήθηκαν να δεχτούν αντάρτες που εξεδήλωσαν την επιθυμία «μετάταξης» από τη μια οργάνωση στην άλλη. Την ίδια απάντηση δώσανε τότε και οι δύο: «Το ίδιο είναι, απ' όπου κι αν πολεμάς τον εχθρό». Απάντηση, όμως, σ' όλους τους «μονοπωλητές» αποτελεί και σήμερα ακόμη, μία που έδωσε ο στρατηγός Ζέρβας, όταν πρωτοακούστηκαν οι πρώτες μεμψιμοιρίες και διαστρεβλώσεις αυτού του είδους. Ο Ζέρβας, παρ' όλα όσα μεσολάβησαν αργότερα, ποτέ δεν ανεκάλεσε την πρώτη διαβεβαίωσή του:

*«Ελευθέρα Ορεινή Ελλάς
ΕΟΕΑ
Αριθ. 2720*

22 Απριλίου 1943

*Προς τον αντισυνταγματάρχη Άρη Βελουχιώτη
(αυτόν το βαθμό είχε «καταλάβει» ο Άρης τότε)*

*Αγαπητέ μου Άρη,
Είναι, ας μου επιτραπεί η έκφρασις, ψευδέστατον το λεγόμενον ότι κατά την επιστροφήν μου προσεπάθησα να δημιουργήσω την ψευδή εντύπωσι ότι η ανατίναξις εγένετο με τας ιδικάς μου δυνάμεις, και μόνον.*

Παντού έπλεξα το εγκώμιόν σας, όπως και των ανδρών σας, και παντού εξητωκραύγασα υπέρ του Άρη και υπέρ του ΕΑΜ.

Εις τας Αθήνας μία μόνον εφημερίς εκδίδεται υπευθύνως από ημάς. Και εις την εφημερίδα αυτήν, όχι μόνον δεν παρασιωπήσαμεν την ιδικήν σας συμμετοχήν και συμβολήν εις τον Γοργοπόταμον, αλλά τουναντίον εξήραμεν την συμβολήν ταύτην και απεδώσαμε το αποτέλεσμα εις την αδελφικήν σύμπραξιν των ανδρών των δύο οργανώσεών μας και κυρίως εις νμάς προσωπικώς. Εις τους εκατόν περίπου, νομίζω, ιδικούς σας άνδρας, είχαμε εξήντα πέντε ιδικούς μας.

*Μετά φιλικών χαιρετισμών
Ν. Ζέρβας»*

Εκείνo το «νομίζω» ειδικότερα του στρατηγού, αποδίδει την πραγματικότητα, τη «ξεστή» ακόμη πραγματικότητα. Τι σημασία έχουν μικρολεπτομέρειες αριθμών και όλες οι άλλες μικρότητες;

VIII

Κώστα Καραγιώργου

Ανακοινωθέν των τριών ηγετών για το Γοργοπόταμο

Το πρωί της 28ης Νοέμβρη 1942, οι τρεις ηγέτες Άρης, Ζέρβας, Κρις υπόγραψαν ανακοινωθέν με το οποίο, γνωστοποιούσαν στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, καθώς και στον ελληνικό λαό, το ιστορικό σαμποτάζ της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Το αγγλικό ραδιόφωνο του Μπι Μπι Σι, εξήρε το γεγονός, αλλά χωρίς καν ν' αναφέρει τη βασική συμβολή του ΕΛΑΣ, που διέθεσε διπλάσιες δυνάμεις απ' τον Ζέρβα κι εμπειροπόλεμους αγωνιστές αντάρτες, αξιωματικούς και καπεταναίους, απέδωσε αυτή την επιτυχία, της κοινής συνεργασίας στο στρατηγό Ζέρβα. Φυσικά η είδηση προς την Αγγλία και το στρατηγείο του Καΐρου, μεταδόθηκε με τον ασύρματο του Κρις Γουντχάουζ κι αυτό πιστοποιεί και αποδείχνει ένα άλλο επίσης σοβαρό παράδειγμα, κοντά στα

τόσα, ότι οι εδώ πράκτορες της Ιντέλιντζενς Σέρβις πραγματοποιούσαν με ακρίβεια τις διαταγές που 'χαν απ' την κυβέρνησή τους, να σπείρουν, όπως και στο παρελθόν το διχασμό, για να εμποδίσουν με κάθε τρόπο την ενότητα και τη δράση του ελληνικού λαού, ενάντια στους κατακτητές και να μην πραγματοποιηθούν οι εαμικοί σκοποί, ύστερα από την απελευθέρωση της Ελλάδας, μιας Ελλάδας δημοκρατικής, απαλλαγμένης απ' την ξενική εξάρτηση, μιας Ελλάδας που θα κυβερνάται με τη θέληση, την ελεύθερη και μόνο του ελληνικού λαού, μιας Ελλάδας προοδευτικής και ειρηνικής. Σ' αυτό, όμως, το θέμα, υπάρχει και η ευθύνη του Μανιάτη, γραμματέα της Κομμουνιστικής Οργάνωσης Ρούμελης, που πήρε την είδηση απ' τον Άρη και δεν προωθήθηκε στο Κέντρο για να εκδώσει και αυτό το πιο πάνω ανακοινωθέν για τον Γοργοπόταμο.

IX

Θέμης Μαρίνος

Αμέσως μετά τη δεύτερη ανατίναξη, ρίχτηκε από το ΣΔ μια πράσινη φωτοβολίδα και μετά δεύτερη και Τρίτη. Ήταν το σύνθημα για την αποχώρησή μας, η οποία άρχισε κατά τις 2:30 π.μ. της 26ης Νοεμβρίου. Ο Μυριδάκης, πριν αφήσει τον τομέα του για την επιστροφή, πήρε ένα κομμάτι χαρτί από ένα ιταλικό φυλάκιο και έγραψε τον εξής ομηρικό στίχο: «Εἰς οἰωνός ἀρίστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης». Το άφησε πίσω από το εικονοστάσι που ήταν εκεί, σαν προειδοποιητικό μήνυμα του αγώνα εναντίον των εισβολέων, με ημερομηνία 25 Νοεμβρίου 1942 και υπογραφή Ναπολέων Ζέρβας.

Σύμφωνα με την αναφορά του Μυριδάκη για τη μάχη, οι Ιταλοί άφησαν επιτόπου πολλούς νεκρούς, ενώ οι υπόλοιποι διέφυγαν. Από της δικής μας πλευράς δεν υπήρξαν νεκροί, μόνο δύο τραυματίες αντάρτες του ΕΔΕΣ, ο ανθυπολοχαγός Σωτήρης Παπαχρήστου, επικεφαλής της ομάδας που επετέθη στο βόρειο τομέα, και ο αντάρτης Γιώργος Ζαγκαβιέρου της ομάδας ανατινάξεων του Τομ. Όμως η επιχείρηση Γοργοποτάμου έγινε αφορμή για την επιτόπου άνανδρη εκτέλεση δεκαέξι αθώων Ελλήνων ομήρων τους οποίους έφεραν από την Υπάτη και τουφέκισαν στα ερείπια της γέφυρας. Στη θέση εκείνη της εκτελέσεως στήθηκε μεταπολεμικά από την πολιτεία μαρμαρίνη στήλη στην οποία αναφέρονται τα

ονόματα των εκτελεσθέντων. Ελέγχθη ότι και ο διοικητής της ιταλικής φρουράς δικάστηκε από στρατοδικείο και εκτελέστηκε. Ο Πυρομάγλου αναφέρει στο βιβλίο του ότι πριν από την καταστροφή της γέφυρας, οι Γερμανοί έστελναν 48 σιδηροδρομικούς συρμούς ανά 24ωρο στην Αφρική, μέσω Πειραιά.

Ο Έντυ Μάγιερς είχε προσπαθήσει προκαταβολικά ν' αποτρέψει την εκτέλεση ομήρων, ζητώντας από το Γενικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής τη ρύψη προκηρύξεων από βρετανικά αεροπλάνα που απ' ενός θα ανήγγειλαν ότι το εγχείρημα έγινε από βρετανούς καταδρομείς και απ' ετέρου θα προειδοποιούσαν τις δυνάμεις του Άξονος ότι τυχόν αντίποινα κατά των εντοπίων θα χαρακτηρίζονταν έγκλημα πολέμου, για το οποίο θα καταδικάζονταν μεταπολεμικά. Όμως, όπως προέκυψε εκ των υστέρων, το αίτημα του Μάγιερς δεν υλοποιήθηκε λόγω μη καλής συνεννοήσεως ή συνεργασίας μεταξύ της SOE και των αρμοδίων του Φόρρεϊν Όφφισ. Ο Κρις στην αυτοβιογραφία του γράφει, ότι το αίτημα του Έντυ διαβιβάστηκε στο Λονδίνο, αλλά το έθαψε ο υφυπουργός Εξωτερικών Σερ Αλεξάντερ Κάντογκαν (Sir Alexander Cadogan), λόγω διαμάχης του Φόρρεϊν Όφφισ με τη SOE.

Μόλις πήρε το Κάιρο το μήνυμά μας για την επιτυχία της επιχειρήσεως Γοργοποτάμου, δύο μέρες αργότερα (μέσω του ασυρμάτου του «Προμηθέα»), ο ραδιοφωνικός σταθμός του BBC ανήγγειλε το κατόρθωμα των ελληνικών ανταρτικών ομάδων ΕΔΕΣ και ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Σχετικά με αυτή τη ραδιοφωνική εκπομπή του Λονδίνου, το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ισχυρίστηκε ότι οι Άγγλοι απέδωσαν το επίτευγμα μόνο στον ΕΔΕΣ, αγνοώντας τον ΕΛΑΣ, διότι ανέφεραν μόνο τον Ζέρβα και όχι τον Άρη, πράγμα που θεώρησε σαν μεροληπτική στάση υπέρ του ΕΔΕΣ. Αλλά το όνομα του Ζέρβα δεν μπορούσε να είχε αναφερθεί, γιατί υπήρχε διαταγή της Βρετανικής Κυβερνήσεως που απαγόρευε τη μνεία ονομάτων στις περιπτώσεις αντιστασιακών επιχειρήσεων, η οποία είχε εκδοθεί λίγες εβδομάδες πιο πριν. Τέλος, η ιταλική διοίκηση Αθηνών επικήρυξε τον Ζέρβα για εκατό εκατομμύρια δραχμές. Στις προκηρύξεις που είχαν τη φωτογραφία του και ήταν σε τρεις γλώσσες (ελληνικά, ιταλικά και γερμανικά), τον αποκαλούσαν «ληστή». Το όνομά του πήραν απ' το χειρόγραφο σημείωμα που είχε αφήσει ο Μυριδάκης στο εικονοστάσι, με τον περίφημο ομηρικό στίχο, αποχωρώντας από τον Γοργοπόταμο.

Είναι ενδιαφέρον ν' αναφερθεί επίσης το τηλεγράφημα που έστειλε στο Ανώτατο Στρατηγείο, στο Βερολίνο, ο Γερμανός στρατηγός Λέερ (Loehr), επικεφαλής του Συγκροτήματος Ε' Στρατού, την επόμενη μέρα, το οποίο έχει ως εξής:

*«Προς Ανώτατη Διοίκηση Στρατού, Βερολίνο
κοινοποίηση στη Γενική Διεύθυνση, Ρώμη*

Νύχτα 25/26.11. Η γέφυρα Γοργοποτάμου, νοτίως Λιανοκλαδίου, ανετινάχθη υπό συμμαχιών δυνάμεως 200 ανδρών περίπου κατόπιν συντριβής ιταλικής φρουράς και αποσταλεισών ενισχύσεων. Μία κολώνα ανετινάχθη, δύο τμήματα γέφυρας έπεσαν. Ο γερμανικός λόχος 117 Σιδηροδρομικών Κατασκευών, ευρισκόμενος προηγουμένως στη γέφυρα Γουμενίτσας (60 χλμ. βορείως Θεσσαλονίκης), διετάχθη ν' αρχίσει ανακατασκευή. Η ανακατασκευή αναμένεται να πάρει μία εβδομάδα το συντομότερο. Θα γίνει παράκαμψη μέσω Στυλίδος-Χαλκίδος. Σοβαροτάτη παράκληση να γίνουν διαβήματα στην Ανωτάτη Διοίκηση, ώστε να τεθεί σε εφαρμογή ισχυροτάτη φρούρηση ζωτικών τμημάτων του σιδηροδρόμου.

*Λέεϋ, Αντιστράτηγος, Νοτιοανατολική Διοίκησης
26.11.42, ώρα 12:20»*

Από τότε, τη φρούρηση της γέφυρας του Γοργοπόταμου ανέλαβαν οι ίδιοι οι Γερμανοί. Τελικά, ύστερα από μια απόπειρα προσωρινής επισκευής της, η οποία απέτυχε, η αποκατάσταση της συγκοινωνίας χρειάστηκε έξι εβδομάδες, όπως είχαμε εμείς προβλέψει. Η κίνηση αποκαταστάθηκε στις 6 Ιανουαρίου 1943.

X

*Ιστορία της Αντίστασης, 1940-1945,
Επιτελείο συντακτών με συντονισμό του Βάσου Γεωργίου*

Τα αντίποινα

Τη σημασία αυτή του Γοργοπόταμου αντιλήφθηκαν και οι κατακτητές, γι' αυτό και αντέδρασαν αμέσως. Με τη βοήθεια των προδοτών έκαναν εκτεταμένες συλλήψεις αθώων πατριωτών στη Λαμία και στην Υπάτη. Και μετά από έξι μέρες από την ανατίναξη πήραν απ' τη φυλακή της Λαμίας και εκτέλεσαν κρατούμενους

πατριώτες μπροστά στα γκρεμισμένα βάρθρα του γεφυριού και στο νεκροταφείο του χωριού Καστέλλια της Παρνασσίδας.

Στη Λαμία έπιασαν όσους υποψιάζονταν πως είχαν επαφές με τις εθνικοαπελευθερωτικές οργανώσεις του ΕΑΜ. Ανάμεσά τους ήταν και οι Ι. Παπασιόπουλος γιατρός, Δημοκωστούλας συνταγματάρχης, Παπαγεωργίου Β. φαρμακοποιός, Δ. Αργυρόπουλος αξιωματικός, Δαβιδέλης εργάτης, Κατσανιώτης μαθητής, Βασιλ. Καμνής και άλλοι. Στην Υπάτη πιάστηκαν και οι Αθαν. Παπακυριαζής ταγματάρχης, Βασιλ. Παγώνης καφετζής, Παύλος Ι. Μπρόφας έμπορος, Ι. Παγουρόπουλος και άλλοι. Σε λίγες μέρες τους συγκέντρωσαν όλους στις φυλακές Λαμίας και απ' αυτούς διάλεξαν είκοσι δύο. Τους 19 οδήγησαν και εκτέλεσαν στον Γοργοπόταμο. Τους άλλους τρεις στα Καστέλλια της Γραβιάς.

Οι εκτελεσμένοι στον Γοργοπόταμο είναι:

Αθανάσιος Παπακυριαζής	Ιωάννης Σαμπάνης
Ιωάννης Παγουρόπουλος	Δημήτριος Παγουρόπουλος
Βαγγέλης Παγώνης	Κωνσταντίνος Καραγιάννης
Στυλιανός Λαμπρόπουλος	Βασίλης Σπανός
Κωνσταντίνος Παγκακιώτης	Δημήτριος Γιαννιός
Σάββας Σφήκας	Λουκάς Προϊόβολος
Χρήστος Κοντογιώργος	Χρήστος Λουκόπουλος
Αθανάσιος Σιδηρόπουλος	Παύλος Μπρόφας
Κωνσταντίνος Πιστόλης	Ανάργυρος Λαμπρόπουλος
Βασίλης Σακκάς	

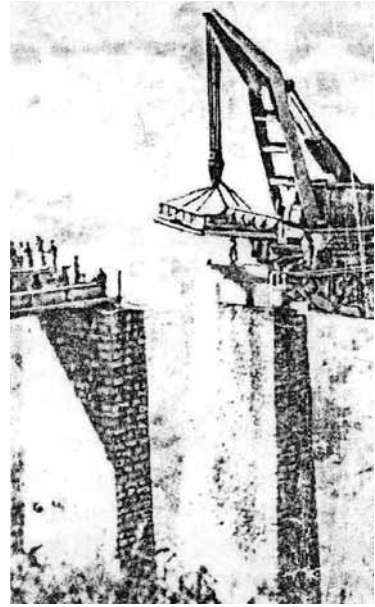
Οι τρεις που εκτελέστηκαν στα Καστέλλια είναι οι Αθανάσιος Νάκος, Παναγιώτης Μιχόπουλος και Αθανάσιος Σιάτρας, που είχαν πιαστεί πριν δύο περίπου μήνες σαν μέλη της οργάνωσης Λαμίας και κρατούνταν στις φυλακές.

Μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα και λίγο πριν την εκτέλεση των 19, ο ταγματάρχης Αθανάσιος Παπακυριαζής, που ήξερε αγγλικά και λίγα ιταλικά, φώναξε προς τους Ιταλούς:

«Εσείς δεν είστε Ευρωπαίοι, εσείς είστε κτήνη. Εκτελείτε εμάς τους άοπλους σήμερα, αλλά το αίμα μας θα το εκδικηθούν οι πατριώτες μας. Ζήτω η Ελλάδα! Ζήτω η Ελευθερία!»

Όλοι τους στάθηκαν ήρωες. Το ίδιο ηρωικά αντιμετώπισαν το θάνατο και οι τρεις στα Καστέλλια.

Η οργάνωση Λαμίας, που είχε ειδοποιηθεί από τον Άρη πως κείνο το βράδυ της 25ης του Νοέμβρη θα γινόταν η επιχείρηση της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοπόταμου, αγρυπνούσε όλη τη νύχτα με επικεφαλής τον παλαίμαχο αγωνιστή Γιώργο Γιαταγάνα, γραμματέα της Περιφερειακής Επιτροπής του ΚΚΕ Φθιώτιδας. Κι όταν την άλλη μέρα έμαθε τα νέα από τον Βασίλη Μόφορη, τον οδηγό της αμαξοστοιχίας που πήγε ως τον Γοργοπόταμο με τις ιταλικές ενισχύσεις, ένοιωσε μεγάλη χαρά και ικανοποίηση γιατί μπόρεσαν και οι οργανώσεις των γειτονικών χωριών προς τον Γοργοπόταμο να δώσουν στα ένοπλα τμήματα την απαιτούμενη βοήθεια.

Μετά την ανατίναξη, οι Γερμανοί προχωρούν στην ανακατασκευή της γέφυρας του Γοργοπόταμου.

Πέρα από τα αντίποινα, τις εκτελέσεις, οι Ιταλοί, μαζί με τους συνεργάτες τους, απ' αφορμή την ανατίναξη της γέφυρας ξαπόλησαν μια χωρίς προηγούμενο αιματηρή τρομοκρατία. Συλλήψεις, βασανισμοί, ξυλοδαρμοί, εμπρησμοί, απειλές, λεηλασίες ήταν μερικά μόνο από τα μέσα εκφοβισμού και τρομοκράτησης των αμάχων. Μα τα μέτρα αυτά είχαν ακριβώς τα αντίθετα από τα αποτελέσματα που περιέμεναν οι κατακτητές. Οι φλόγες του Γοργοπόταμου φώτισαν το δρόμο του αγώνα. Στη μεγάλη του πλειοψηφία ο λαός, περιφρονώντας όλους εκείνους που κήρυτταν την υποταγή και τη μοιρολατρία, να τα «βολέψουμε», «μη βιαζόμαστε» και άλλα παρόμοια, πλαισίωσε τις γραμμές των εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων και έδωσε το «παρών» στο εθνικό προσκλητήριο σάλπισμα.

Αφού έφυγαν οι Άγγλοι και οι Εδεδίτες για την Ήπειρο, την άλλη μέρα οι αντάρτες του ΕΛΑΣ ξεκίνησαν για τα χωριά. Πρώτος σταθμός τους ήταν το Νιοχώρι Υπάτης. Παντού οι αγρότες τους υποδέχονται σαν νικητές, με ακράτητο ενθουσιασμό για τη μεγάλη νίκη τους, που ήταν και νίκη όλου του λαού.

XI

Πολυχρόνη Κ. Επενεκίδη
Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Βιέννης

Πώς κρίνουν οι ίδιοι Γερμανοί την δράση της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής εν Ελλάδα (ΣΣΑ), πώς οι ίδιοι οι Άγγλοι και πώς οι Έλληνες των δύο στρατοπέδων του ανταρτοπολέμου.

Είναι γνωστόν πόσον ο Γουντχάους, αρχηγός της Αγγλικής Αποστολής εις την Ελλάδα, αμφισβητεί την στρατιωτικήν σημασίαν της Ελληνικής Αντιστάσεως, την οποίαν περιορίζει σχεδόν μόνον εις το γεγονός της ανατινάξεως της γεφύρας του Γοργοποτάμου τον Νοέμβριον του 1942. Εις την εντυπωσιακήν διάλεξιν την οποίαν έδωκε το 1957 εις το Μόναχον είπεν εις τους καταπλήκτους Γερμανούς, μεταξύ άλλων, και τα εξής συμπερασματικά:

«Θα πρέπει να υποθέσομεν ότι η Ελληνική Ιστορία των 15 τελευταίων ετών θα είχε μίαν εντελώς διαφορετικήν ροήν, εάν δεν υπήρχε το γεγονός της (Ελληνικής) Αντιστάσεως. Κάτι περισσότερο ακόμη: Και αν ακόμη η ύπαρξις της Αντιστάσεως ήτο γεγονός, δεν υπήρχον όμως πλησίον αυτής Βρεταννοί αξιωματικοί-σύνδεσμοι, όχι μόνον η ελληνική, αλλά επίσης και η ευρωπαϊκή ιστορία θα είχε λάβει μίαν διαφορετικήν τροπήν. Συχνά ήκουσα Έλληνας να λέγουν: Εάν δεν υπήρχον Βρεταννοί αξιωματικοί-σύνδεσμοι πλησίον των ανταρτών, τότε δεν θα εγένετο και κομμουνιστική εξέγερσις, δεν θα υπήρχε και εμφύλιος πόλεμος. Οι τοιαύτα προεβέοντες εκκινούν εκ της υποθέσεως ότι μόνον διά της βρεταννικής βοηθείας ήλθεν ο ΕΛΑΣ εις θέσιν να συγκεντρώση τόσην δύναμιν και να εξουδετερώση τόσους από τους ανταγωνιστάς του. Είμαι της γνώμης ότι το μεν συμπέρασμα είναι ορθόν, η αιτία όμως εσφαλμένως διατυπωμένη. Εάν δεν υπήρχε βρεταννικόν επιτελείον συνδέσμων, δεν θα υπήρχε πράγματι ούτε η κομμουνιστική εξέγερσις του 1944 ούτε και ο ακολουθήσας αυτήν εμφύλιος πόλεμος, απλούστατα διότι οι κομμουνισταί δεν θα

εχρειάζοντο ούτε το ένα ούτε το άλλο. Και μόνον η παρουσία των βρετανικών επιτελείων συνδέσμων ημποδισε τους κομμουνιστάς να έχουν κατά τα έτη 1943/44 τον πλήρη έλεγχο της Ελλάδος υπέρ αυτών. Εάν οι κομμουνισταί είχαν ήδη τον Σεπτέμβριον του 1944, όταν απεχώρησαν οι Γερμανοί εκ της Ελλάδος και επέστρεφαν οι Βρεταννοί, την εξουσίαν εις χείρας των, θα ήτο αδύνατον, όπως ήτο η διεθνής κοινή γνώμη τότε, να τους αφαιρεθεί και πάλιν η εξουσία. Εις την πραγματικότητα, δεν θα είχε λάβει χώρα η Απελευθέρωσις και η Ελλάς θα ευρίσκετο σήμεραν όπισθεν του σιδηρού παραπετάσματος. Αι συνέπειαι τούτου διά την άμυναν της Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής δεν χρειάζονται καμμίαν εξήγησιν».

Τα συμπεράσματα του Γουντχάους είναι ορθά, αι αιτίαι όμως χρήζουν ερμηνείας. Αυτό θα είναι το αντικείμενον των κεφαλαίων που ακολουθούν.

Διά την σημασίαν και την δράσιν της Αγγλικής Στρατιωτικής Αποστολής (ΑΣΑ) εις την Ελλάδα, η οποία απετέλεσεν ακολούθως την Συμμαχικήν Στρατιωτικήν Αποστολήν (ΣΣΑ) της Ελληνικής Αντιστάσεως, έχομεν εκτός από τας εργασίας του Γουντχάους και το απομνημονευτικού χαρακτήρος βιβλίον του επίσης Άγγλου και συντρόφου του Γουντχάους εις τα ελληνικά βουνά Ταξιάρχου Μάιερς *Ελληνική εμπλοκή*. Οι αναμνήσεις και σκέψεις των δύο Άγγλων ελέγχονται και συμπληρώνονται φυσικά από το βιβλίον του Σ. Σαράφη διά τον ΕΛΑΣ, από τα δημοσιευθέντα εις αθηναϊκήν εφημερίδα απομνημονεύματα του στρατηγού Ν. Ζέρβα και, τέλος, από το βιβλίον του κ. Σ. Χούτα, *Η εθνική αντίστασις των Ελλήνων (1941-1945)*, Αθήναι 1961. Δεν υπολείπεται παρά να αναφέρωμεν τας γνώμας και τας πληροφορίας εκείνων που υπέστησαν τας καταστροφικάς συνεπειάς της δράσεως του ΑΣΑ αρχικώς και ΣΣΑ εν συνεχεία. Βεβαίως οι Γερμανοί δεν ήτο δυνατόν να γνωρίζουν περισσότερα απ' ό,τι εσκέπτοντο οι άνδρες της ΣΣΑ εν Ελλάδι και το συμμαχικόν Στρατηγείον της Μέσης Ανατολής, εις το οποίον υπήγοντο. Η ιστορική εικών όμως και η αλήθεια χρειάζονται και την τελευταίαν ψηφίδα διά να έχομεν εμπρός μας πλήρη την μεγάλην ιστορικήν τοιχογραφίαν. Αυτός είναι, άλλωστε, και ο απώτερος σκοπός τούτων των κεφαλαίων.

Εντύπωσιν προκαλεί το γεγονός της απολύτου ενημερώσεως των Γερμανών ως προς τα έργα και τας ημέρας της ΣΣΑ εν Ελλάδι. Έχω μεταξύ των γερμανικών

εγγράφων έναν πλήρη κατάλογον εμπρός μου με όλα τα ονόματα των Άγγλων και Αμερικανών συνδέσμων-αξιωματικών και των εντολών που είχε ο καθένας των χωριστά. Οι Γερμανοί ήσαν κατατοπισμένοι, όπως δεικνύει τουλάχιστον ο δεκασέλιδος κατάλογος, και διά τους δολιοφθορείς ονομαστικώς και διά τα ελληνικά πληρώματα ακόμη των προχείρων αεροδρομίων όπου εγίνοντο αι ρίψεις διά τον ανεφοδιασμόν του ελληνικού ανταρτοπολέμου. Από τα βιβλία του Μάυερς, του Γουντχάους και των Ελλήνων ιστοριογράφων της Αντιστάσεως, γνωρίζομεν την τύχην και τας περιπετείας πολλών εκ των γενναίων αυτών αξιωματικών των Συμμάχων. Ουκ ολίγοι εξ αυτών έπεσαν και ετάφησαν εις τα ελληνικά χώματα διά τα οποία επολέμησαν, ώστε διά πολλούς να αποτελεί σήμερον ο γερμανικός κατάλογος και ένα είδος επιτυμβίου στήλης πεσόντων υπέρ της ελευθερίας και της ανθρωπίνης αξιοπρεπείας. Ο τιμητικός αυτός πίναξ με τα πολλά ξένα ονόματα θυμίζει τους καταλόγους των Φιλελλήνων του '21. Τα ονόματα αυτά δεν θα πρέπει βεβαίως να λείψουν από ένα διεξοδικώτερον έργον περί της Ελληνικής Αντιστάσεως. Θα είναι οι αφανείς ξένοι στρατιώται της.

Αντ' αυτών μεταφέρω εδώ μίαν πολύ ευπρόσδεκτον γερμανικήν σύνοψιν περί της οργανώσεως και της δραστηριότητος των ΣΣΑ εν Ελλάδι. Θα μας εισαγάγη και θα μας ενημερώση ως προς τον δύσκολον ρόλον της και, τελικώς, την εμπλοκήν της μεταξύ των δύο ελληνικών στρατοπέδων. Γράφουν οι Γερμανοί διά να προσανατολίσουν τας διαφόρους στρατιωτικές και πολιτικές των υπηρεσίας:

Η ΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Ι. Οργάνωσις της ΣΣΑ

Η περιοχή εργασίας της ΣΣΑ εν Ελλάδι διαιρείται εδαφικώς εις τα κάτωθι εξ τμήματα:

Ανατολική Ρούμελη

Δυτική Ρούμελη

Θεσσαλία

Ήπειρος

Μακεδονία

Πελοπόννησος

Εις έκαστον των ανωτέρω τμημάτων ευρίσκεται ένα επιτελείον συνδέσμων της ΣΣΑ αποτελούμενον εξ 60-70 Αγγλων (και Αμερικανών) αξιωματικών, υπαξιωματικών και ανδρών πληρωμάτων. Τα επιτελεία συνδέσμων συγκροτούν ένα στενότερον επιτελείον ενσωματωμένων εις τας μεραρχίας των συμμαχοιών και διατηρούν πολλούς αντιπροσώπους απεσπασμένους εις τα συμμαχοιακά συντάγματα. Το στενότερον επιτελείον αποτελείται κατά μέσον όρον εκ 15-20 ανδρών, οι υπόλοιποι μοιράζονται εις τα κλιμάκια των συνταγμάτων.

Από των αρχών του 1944, οπότε ηλαττώθη ο αριθμός των, ευρίσκονται εν Ελλάδι 300 μέλη του ΣΣΑ, μεταξύ των οποίων 100 αξιωματικοί. Με το βοηθητικόν προσωπικόν αποτελούμενον εκ των εγχωρίων, των Ιταλών και των πολυαριθμών Κυπρίων, η ΣΣΑ περιλαμβάνει υπέρ τα 1.000 άτομα. Ελάχιστα μόνον μέλη της ΣΣΑ είναι Αμερικανοί, υπολογιζόμενοι εις 10-15. Η μικρά αυτή ομάς αντιπροσωπεύεται εις το γενικόν στρατηγείον της ΣΣΑ διά του ταγματάρχου Wyans.

Είναι αναμφισβήτητον ότι πράξεις δολιοφθοράς εκτελούνται διά της ιδίας της ΣΣΑ. Τόσον οι αξιωματικοί-σύνδεσμοι (Liaison Officers), όσον και οι αριθμητικώς ισχυρότεροι αξιωματικοί-δολιοφθορείς του μηχανικού ανήκουν απ' ευθείας εις τα επιτελεία συνδέσμων. Αι δολιοφθοραί εκτελούνται διά των αξιωματικών μηχανικού τη βοηθεία Αγγλων υπαξιωματικών και των ανδρών πληρωμάτων. Η συμμετοχή των ανταρτών εις τας ανατινάξεις είναι άκρως ελαχίστη.

Η τελευταία παράγραφος δεν ανταποκρίνεται εις τα πράγματα, είναι άκρως υποτιμητική της πλήρους θυσιών συμμετοχής των ανταρτών εις τας δολιοφθοράς και δημιουργεί ορισμένας σκέψεις ως προς την πηγήν των γερμανικών πληροφοριών. Προς το παρόν δίδομεν την συνέχειαν του γερμανικού εγγράφου διά να επανέλθωμεν αργότερον επί του θέματος. Γράφουν οι Γερμανοί:

Η ΣΣΑ εν Ελλάδι έχει επί του παρόντος τα εξής καθήκοντα:

- Εκτέλεσις δολιοφθορών
- Πληροφοριακή ενημέρωσις περί της δυνάμεως Κατοχής και των εγκαταστάσεών της

- Προπαγάνδα εναντίον των δυνάμεων Κατοχής
- Γεφύρωσις των ερίδων μεταξύ των πολιτικών και στρατιωτικών οργανώσεων της Ελλάδος
- Ανεφοδιασμός των συμμαχιών
- Οργάνωσις βοήθειας του πληθυσμού, του υποστάντος ζημίας εκ του πολέμου.

II. Συμμαχικά δυνάμεις καταδρομών

Από τινων μηνών δρώσιν εν Ελλάδι συμμαχικά δυνάμεις καταδρομών (Raiding troops) με βαρέα όπλα πεζικού (πολυβόλα, όλμους, αντιαρματικά 7,5 εκ). Ταύτα είναι ενσωματωμένα μεν εις την ΣΣΑ, δεν ανήκουν όμως εις αυτήν απ' ευθείας. Εις τα μνημονευθέντα «τιμήματα» της ΣΣΑ έχουν κατανεμηθεί κομάντος δυνάμεως 60-70 ανδρών. Την στιγμήν αυτήν πρέπει να υποθέσωμεν ότι ευρίσκονται εις την Ελλάδα περίπου 700-800 άνδρες τοιούτων κομάντος, μεταξύ των οποίων 150-200 Αμερικανοί.

Τα καθήκοντα των κομάντος είναι: Προστασία των επιτελείων συνδέσμων της ΣΣΑ, ασφάλις των επιχειρήσεων δολιοφθοράς, υποστήριξις των αγωνιζομένων συμμαχιών.

III. Σχέσεις ΣΣΑ – Ζέρβα

Μεταξύ Ζέρβα και της ΣΣΑ υπάρχει κάποια έντασις ένεκα της υλικής υποστηρίξεως του ΕΑΜ υπό των Συμμάχων. Παρ' όλ' αυτά, εις περίπτωσιν προστριβών μεταξύ Ζέρβα και ΕΛΑΣ, η ΣΣΑ έλαβε πάντοτε σαφώς το μέρος του Ζέρβα.

IV. Σχέσεις ΣΣΑ – ΕΛΑΣ

Αι σχέσεις ΣΣΑ – ΕΛΑΣ χειροτέρευσαν, πράγμα το οποίον πρέπει να αποδοθή πρωτίστως εις την αύξησιν της επιρροής των Σοβιέτ. Φαίνεται, μάλιστα ότι η ηγεσία του ΕΛΑΣ δημιουργεί εις τους κύκλους των οπαδών του ατμοσφαίραν εναντίον της ΣΣΑ. Μόνον το γεγονός της εξαρτήσεως του ΕΛΑΣ από τας προμηθείας (διά τον ανεφοδιασμόν του) εμποδίζει τον ΕΛΑΣ να λάβει επισήμως θέσιν εννατίον των Συμμάχων».

Αυτό είναι το περιεχόμενον της συνοπτικής γερμανικής εκθέσεως. Το μεγαλύτερον μέρος της στηρίζεται εις την κατάθεσιν του (αιχμαλωτισθέντος φαίνεται υπό των Γερμανών) Άγγλου λοχίου Jones. Αυτός είπε κατά λέξιν, μεταξύ άλλων:

«Η συμμετοχή του ΕΛΑΣ εις τας ανατινάξεις είναι άκρως ελαχίστη. Μολονότι εκπαιδεύθησαν διά της ΣΣΑ κατάλληλοι αντάρται του ΕΛΑΣ, είπεν ο Jones, απεδείχθει ότι δεν ήσαν κατάλληλοι δι' επιχειρήσεις τοιαύτης φύσεως».

Θα διαφεύσωμεν τον λοχίαν Jones διά του αρχηγού συμπατριώτου του Γουντχάους, που και αυτός δεν είναι καθόλου γενναϊόδωρος ως προς την στρατιωτικήν σημασίαν του ελληνικού ανταρτοπολέμου. Γράφει ο Γουντχάους:

«Την νύκτα της 25ης Νοεμβρίου 1942 εγένετο επιτυχής επίθεσις εναντίον της σιδηροδρομικής γεφύρας του Γοργοποτάμου. Η επιχειρήσις αυτή πρέπει να θεωρηθή ως η πρώτη σημαντικωτέρα πράξις της Ελληνικής Αντιστάσεως. Η σημασία της συνάγεται εκ δύο διαπιστώσεων: Πρώτον: ήτο η μοναδική ευκαιρία κατά την οποίαν ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ συνειργάσθησαν άνευ περιορισμών υπό μίαν κοινήν ηγεσίαν και, δεύτερον: οι ηγέται του ΕΛΑΣ απέφευγον προφανέστατα παν είδος συνεργασίας μετά των Βρεταννών μέχρι της στιγμής που εξησφαλίσασμεν την σύμπραξιν του Ζέρβα και των ανδρών του, οπότε έσπευσαν και οι του ΕΛΑΣ διά να τους ακολουθήσουν. Δεν αμφιβάλλω καθόλου ότι ο ΕΛΑΣ συμμετέσχε κυρίως διά να εμποδίση τον Ζέρβαν να δρέψη μόνος του τους καρπούς της επιχειρήσεως, δηλαδή τας αναμενομένας προμηθείας υλικού υπό των Άγγλων εις όπλα, πολεμοφόδια και χρήματα».

Το συμπέρασμα είναι ότι εις την ανατίναξιν της γεφύρας του Γοργοποτάμου, την οποίαν θεωρεί ο Γουντχάους ως το μόνον στρατιωτικής σημασίας γεγονός της Ελληνικής Αντιστάσεως, συμμετέσχον πλήρως Έλληνες αντάρται αδιαφόρως των διενέξεων και των προθέσεων που κατά βάθος τους εχώριζαν. Σχετικώς με το λαμπρόν αυτό κατόρθωμα γράφει ο Στ. Χούτας εις το γνωστόν του βιβλίον:

«Η επιχειρήσις αυτή έπρεπε να είχε διενεργηθή μέχρι της 23ης Οκτωβρίου, οπότε θα ήρχιζεν η μεγάλη αντεπίθεσις εις Ελ Αλαμείν,

εναντίον της στρατιάς Ρόμμελ (...) Την 14ην Νοεμβρίου οι Ζέρβας και Κρις Γουντχάους, κατευθυνόμενοι εις Γκιόνα, συνητηθήσαν εις το χωρίον Βίνιανη Ευρυτανίας με τον εκεί ευρισκόμενον Άρην Βελουχιώτην, ο οποίος και εκλήθη υπό του Κρις, εν ονόματι του Συμμαχικού Στρατηγείου Μ. Ανατολής, να μετάσχη με την υπ' αυτόν δύναμιν εις την επιχείρησιν. Ο Βελουχιώτης, βεβαιωθείς ότι ο Ζέρβας είχε σταθεράν την απόφασιν να εκτελέση οπωσδήποτε την συμμαχική εντολήν, ο δε εκπρόσωπος του Συμμαχικού Στρατηγείου, εν περιπτώσει δυστροπίας του, να αποκηρύξη την υπ' αυτόν κίνησιν, εδέχθη να μετάσχη και αυτός της επιχειρήσεως με την εκεί δύναμίν του, εξ ενενήκοντα περίπου ανδρών, χωρίς να αναμείνη την έγκρισιν της ΔΕ του ΕΑΜ. Συνεκροτήθη ούτω πως μία ενιαία ανταρτική δύναμις εξ 150 ανδρών (90 του ΕΛΑΣ και 60 του ΕΔΕΣ), η οποία εκινήθη ταχέως προς Γκιόνα, όπου ευρίσκετο ο ταξίαρχος Έντυ (...) Εντός μίας και ημισείας ώρας η αντίστασις των Ιταλών εξουδετερώθη. Αιφνιδιασθέντες ούτοι αντέστησαν επί ώραν περίπου, μεθ' ο ήρχισαν να εγκαταλείπουν τας θέσεις των και να διαρρέουν προς Λαμίαν. Η ομάς των Άγγλων σαμποτέρ υπό τον λοχαγόν Τομ Μπάρνες ετοποθέτησεν εν τάχει τας εκρηκτικάς ύλας και την 1 και 30 μεταμεσονύκτιον ώραν (της 26.11.1942) τα κύρια βάθρα της ανετινάχθησαν. Ούτω η μεγάλη γέφυρα κατεστράφη ολοσχερώς και η σιδηροδρομική οδός Θεσσαλονίκης-Αθηνών έκτοτε και επί πολλάς ημέρας ηρησεν διά τον εχθρόν».

Αυτή είναι η άποψις του κ. Χούτα και προφανώς των περισσότερων παραγόντων του ΕΔΕΣ. Είναι φυσικόν το λαμπρόν κατόρθωμα της ανατινάξεως να το διεκδικούν με περισσότερη υπερηφάνειαν και οι άνθρωποι του ΕΛΑΣ, των οποίων η αριθμητικώς ισχυρά συμμετοχή δεν αμφισβητείται. Εις εξ αυτών, ο κ. Αλέκος Ζωγράφου, συμπεραίνει εις εσχάτως δημοσιευθείσαν εργασίαν του:

«Ο Άρης Βελουχιώτης ανατινάζοντας με λίγους Έλληνες αντάρτες του ΕΛΑΣ τη γέφυρα του Γοργοπόταμου, έσωσε από τις ορδές του Χίτλερ και του Μουσολίνι τη δάδα του Προμηθέα!»

Η περίπτωση είναι σαφής: Η πρώτη λαμπρά νίκη της Ελληνικής Αντιστάσεως σύρεται βιαίως τήδε κακείσε, μεταξύ των νικητών. Γράφοντες περί αυτής μετά είκοσι και πλέον έτη, θα πρέπει να μείνωμεν ευχαριστημένοι με την διαπίστωσιν ότι η νίκη αυτή έλαβε χώραν και ότι ήτο νίκη ελληνική.

XII

Περιοδικό Λαϊκή Αναγέννηση

Τα ονόματα των αγωνιστών που πήραν μέρος στην επιχείρηση του Γοργοπόταμου (όσα εξακριβώθηκαν)

[126 ονόματα]

Βελουχιώτης Άρης (Κλάρας Θανάσης)	Βελαέτης Παντελής
Ζέρβας Ναπολέον	Γαυγιωτάκης Λευτέρης
Πυρομάγλου Κομνηνός	Γρηγορίου Ηλίας
Δημητρίου Δημήτριος ³	Γεωργούλας Νίκος
Χουλιάρας Γεώργιος – Περικλής	Γκαριλάς Βασίλης
Αλεξάνδρου Γιάννης ⁴	Γκαλιμάνης Σωτήρης
Αντωνιάδης Αντώνης	Γεροδήμος Θωμάς
Αρβανίτης Γιώργος	Γκέκας Κώστας
Αρβανίτης Θόδωρος	Γκούβας Σπύρος
Ανδρεόπουλος Δημήτρης – Φώτος	Γρίβας Νίκος
Αποστολόπουλος Αποστόλης ⁵	Γιαννακόπουλος Αντώνης
Αποστολόπουλος Κώστας ⁶	Γιολδάσης Νίκος
Αγορίδης Γιάννης	Δερμιτζάκης Χριστόφορος
Αγορίδης Νίκος	Διαμαντής Νίκος
Αγορίδης Παναγιώτης	Δικαίος Νίκος
Αμπλιανίτης Απόστολος	Δασκάλου Θωμάς
Βρακάς Αλέξης	Δασκάλου Κώστας
Βούλγαρης Στέργιος	Ευαγγελινός Αντώνης
Βούλγαρης Γιώργος	Ζαγκαβιέρος Γιώργος
Βλαχάκης Βασίλης	Ζαφείρης Κώστας
Βλάχος Δημήτρης	Ζαφείρης Σπύρος – ιερέας

³ ΣΕ: Νικηφόρος

⁴ ΣΕ: Διαμαντής

⁵ ΣΕ: Αγαμέμνων

⁶ ΣΕ: Καφαϊσάκης

Ζαχαρόπουλος Παναγιώτης
 Ζήσης Δημήτριος
 Ζαγκίτσης Βαγγέλης
 Ζωγράφος Αλέκος
 Ζούκας Ηλίας
 Ζέρβας Αλέκος
 Ζέρβας Νίκος
 Θελούρας Γιάννης
 Καρανίκας Αναστάσης
 Κωτσάκης Παντελής
 Καρανίκας Παναγιώτης
 Καπές Βαγγέλης
 Κουμπούρας Λάμπρος
 Καπετανάκης ;
 Καρακώστας Δημήτρης
 Καβρέντζος Κώστας
 Καλαμπαλίκης Γιάννης
 Καλαμπαλίκης Κώστας
 Κωστοριζός Νίκος
 Κλεομένης – Σκιαδάς
 Κυρίτης Χαράλαμπος
 Κατσίφας ;
 Καραλίβανος Δήμος
 Καραγιαννόπουλος Ανδρέας
 Καπούρος Πολύκαρπος
 Κασούλας Γεώργιος
 Κομνάς Κομνάς
 Κυριαζής Δημήτρης
 Λάμπας Ηλίας
 Λαλάκος Γιώργος
 Λαλάκος Νίκος
 Λάσκος Παντελής
 Μυριδάκης Μιχάλης
 Μπέκιος Σπύρος⁷
 Μαρσούκας Γιώργος

Μπαλής Νίκος
 Μέττος Γιώργος
 Μαυρίδης Παναγιώτης
 Μπακογιάννης Δημήτρης
 Μπακογιάννης Σπύρος
 Μπέσσας Σωτήρης
 Μακράκης Γιάννης
 Μπαλαγιάννης Χρήστος
 Μαστροκώστας Φώτης – Θάνος
 Μπέης Νίκος
 Μπάφας Θύμιος
 Ξυντάρας Γιώργος
 Νικολαΐδης Αριστείδης
 Οδυσσεάς
 Παπαστρατίδης Γιάννης
 Παπαχρήστος Σωτήρης
 Πετροπουλάκης Λεωνίδα
 Παπαδάκης Γιάννης
 Παπαστατίδης Σίμος
 Παπασπύρος
 Παρασκευόπουλος Σταύρος
 Παντελής Απόστολος
 Πιστόλης Γιάννης
 Παραπακίδης Σίμος
 Πέτρου Παναγιώτης
 Πολυχρονόπουλος Κώστας
 Παπαθανασίου Κώστας
 Πολύχρονος Θεοχάρης
 Πρίμπας Μιλτιάδης
 Παπαντώνης Βασίλης
 Ποσειδώνας ;
 Παπακώστας Βαγγέλης
 Σαλιμάς Κώστας
 Σκρεπέλας Σπήλιος
 Στούμπος Κώστας

⁷ ΣΕ: Λάμπρος

Σταθόπουλος Γιάννης
Σκαρμούτσος Κώστας
Σκαρμισάλης Αναστάσιος⁸
Σουραβλής Γιάννης
Τσιλέκας Κώστας
Τσατσαρώνης Δημήτρης
Τσιλιγιάννης Λευτέρης
Τράκας Αλέκος
Τσιαβάρας Στάθης
Τούμπας Γιώργος
Τσίντζηρας Λουκάς
Τσιγάρας Κώστας
Φυσέκης Γιώργος
Φώτος Κώστας
Φώτος Νίκος κ.λπ.

⁸ ΣΕ: Πολύ πιθανόν πρόκειται για τον Τάσο Σαρίσαμλη (Γερομενέλαο).

8. Η εκτέλεση της ομάδας Αγουριδαίων στο Μαυρολιθάρι

Η δράση των ληστοσυμμοριών σε βάρος των χωριών της Ρούμελης δεν ανακόπηκε ακόμη και μετά την ένταξή τους στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ιδίως όταν ο αρχηγός, ο Άρης, απουσίαζε σε αποστολές σε μακρινότερες περιοχές.

Η τιμωρία ήταν σκληρή και έχει προκαλέσει συζητήσεις με αποκλίνουσες θέσεις και απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες οι μεν θεωρούν ακραία την αγριότητα του αρχηγού και οι δε να επιμένουν ότι κάτω από τις συνθήκες που επικρατούσαν στη δεδομένη περίοδο, μόνο με πολύ μεγάλη αυστηρότητα, μέχρι και ωμότητα, μπορούσαν να τιθασευτούν οι παρεκκλίνοντες.

I

4 (?) Φεβρουαρίου 1943

Δημήτρη Ν. Δημητρίου (Νικηφόρου)

Όλα αυτά χίμηξαν και αλώνιζαν τη σκέψη μου κι άρχισα να φοβάμαι ότι με τον Πελοπίδα δεν θα τα πήγαινα καλά. Χάλασε το κέφι μου. Μας περίμενε όμως πολλή δουλειά και περίπλοκη κατάσταση κι έτσι ξέδωσε το μυαλό μου.

Πρώτη μας δουλειά στο Μαυρολιθάρι, ειδοποιήσαμε όλες τις μονάδες που είχαν μείνει και δρούσαν στην περιοχή τον καιρό που εμείς λείψαμε στην Ήπειρο ή σχηματίστηκαν στην απουσία μας, να έρθουν να μας συναντήσουν. Στείλαμε

συνδέσμους στον Καραλίβανο, στον Μπάφα, στον Τζιαβάρρα, στους Αγουριδαίους. Με τον Καραλίβανο μάθαμε είχε κινηθεί μαζί και ο ανθυπολοχαγός από τις Καρούτες Γ. Κατούμπας. Είχαν δώσει μάλιστα και μια μάχη στην Ερατεινή από πάνω, κάψανε μερικά ιταλικά αυτοκίνητα και οι Ιταλοί είχαν βάλει κι αυτοί κατόπιν φωτιά στη Βιτρινίτσα.

Τα νέα από τον Καραλίβανο ήταν καλά κι όλοι ευχαριστηθήκαμε που δε γελαστήκαμε με τον άνθρωπο αυτόν. Από άλλους, όμως, τα νέα ήταν άσχημα. Κι αυτοί πριν ορκιστούν στον ΕΛΑΣ ήσαν κλαρίτες ή μισοκλαρίτες. Μερικοί διώκονταν και για εγκλήματα ή ήσαν επικηρυγμένοι. Τους είδαμε, όταν πρωτοανταμώσαμε, μιλήσαμε, τους πήραμε μαζί μας, τους κάμαμε καπεταναίους, τους δώσαμε προκαταβολική αμνηστία κι όταν φύγαμε μετά τον Γοργοπόταμο και λείψαμε, αυτοί έμειναν στην περιοχή. Ξέχασαν τον όρκο τους και τις οδηγίες που τους είχε δώσει ο Άρης, σχημάτισαν ο καθένας τους μια ομάδα, τρώγονταν μεταξύ τους για αρχηγιλίκια ή συνεργάζονταν σε αρπαγές κι επιδόθηκαν σε κάθε είδους αυθαιρεσίες. Μεθούσαν στα σπίτια του κόσμου κι απάνω στο κέφι τους άρχιζαν τους πυροβολισμούς στα νταβάνια. Αλλού ξεχώριζαν στα κοπάδια δέκα και είκοσι πρόβατα για δικά τους και υποχρεώνανε ανθρώπους να τους τα φυλάνε. Οι οργανώσεις δεν είχαν ακόμα δύναμη να προλαβαίνουν τέτοιες καταστάσεις ή να τις χτυπάνε. Πήγανε στους Κομποτάδες κι άρπαξαν το βιος ενός νοικοκύρη, μια μαξιλαροθήκη γεμάτη λεπτά, τα χρυσαφικά του σπιτιού του κι άλλα πράγματα. Στους Μεξιάτες είχαν βιάσει μια κοπέλα. Και το ραδιόφωνο της Αθήνας ξελαρυνγιάζόταν κάθε μέρα: Να ποιοι είναι οι ελασίτες, βιάζουν, λεηλατούν, στους Κομποτάδες κάμαν εκείνο, στους Μεξιάτες τ' άλλο. Ήταν 20-25 άτομα αυτοί, τρεις ομάδες, πότε έσμιγαν και πότε χώριζαν.

Φρίξαμε μαθαίνοντας τα νέα αυτά. «Ελάτε, για την Παναγία!» έπεσε ο κόσμος και μας έλεγαν απαυδισμένοι.

Στείλαμε και σ' αυτές τις ομάδες ειδοποίηση να έρθουν αμέσως στο Μαυρολιθάρι.

Γύρισε ο σύνδεσμος και μας είπε ότι τους αντάμωσε κάπου στο Σκλήθρο – Κάνιανη. Ότι ταράχτηκαν μόλις μάθανε ότι φτάσαμε και τους ζητάμε. Άρχισαν να κατηγοριώνται μεταξύ τους, και για τους πρωταίτιους, ότι τους παίρναν όλους στο λαϊμό τους. Οι αρχηγοί κατάλαβαν πόσο δεινή ήταν η θέση τους και το γύρισαν στη φοβέρα. Μας παραγγείλανε ότι δεν έρχονται και να μην τολμήσουμε να κινηθούμε εναντίον τους, γιατί θα μπλέξουμε άσχημα.

Ετοιμαστήκαμε αμέσως για μια ξαφνική νυχτερινή εξόρμηση, να τους κυκλώσουμε. Τότε ξαφνικά έφτασε από κοντά μας στο Μαυρολιθάρι ο Άρης και παραξεεντήκαμε όλοι, γιατί.

Τα νέα με τη συμμορία τ' άκουσε δίχως να πει τίποτα. Ζήτησε δύο συνδέσμους κι έστειλε κι αυτός διαπαγές σε όλες τις ομάδες να έρθουν στο Μαυρολιθάρι. Φερνόταν σαν να μην παραέδινε σημασία. Αυτός όμως την ήξερε καταλεπτώς την υπόθεση και είχε πάρει τις αποφάσεις του. Το έμαθα ύστερα από πολλά χρόνια. Βρήκα τον υπεύθυνο του ΕΑΜ στον τομέα Κομποτάδων, τον Γιώργο Οικονόμου, και μου τα διηγήθηκε όλα με κάθε λεπτομέρεια. Να τι μου είπε:

– Αν θυμάμαι καλά ήταν Γενάρης, το 42-43, κι ένα πρωί με ειδοποίησε μια γυναίκα, η Μαρία η Χαρίση, ότι να πάω στο σπίτι της, γιατί με ήθελε ένας άνθρωπος, έλεγε ότι είναι αντάρτης. Εγώ, υπεύθυνος του ΕΑΜ τομέως, δεν είχα καμιά πληροφορία για τέτοια επίσκεψη και παραξεενεύτηκα. Πήγα όμως και τον βρήκα. Τον χαιρέτησα κι αυτός διά το πιστόν και για να μου επιβληθεί ξεκουμπώθηκε και άφησε να φανούν από μέσα τα φουσεκλίκια του, γιατί φορούσε πολιτικά ρούχα. Με ρώτησε αν τον γνωρίζω και του απάντησα όχι. Με ρώτησε απίστομα αν είχαμε οργάνωση και αν υπάρχουν στο χωριό μας προδότες. Τα χρόνια της σκλαβιάς οι συναντήσεις μεταξύ μας γίνονταν με συνθήματα και γιάφκες, κατάλαβα λοιπόν τι είδος αντάρτης ήταν αυτός, αφού δεν ήρθε με τέτοιο τρόπο. Του απάντησα γι' αυτό ότι προδότες και οργάνωση δεν έχουμε στο χωριό, εκτός από συνεταιρισμό αγροτικό και το Συμβούλιο της Κοινότητας.

– Να τα αφήσεις αυτά! μου λέει, γιατί εγώ ξέρω ότι έχετε προδότη τον Ανδρέα Κατσαρό και τον Γιάννη Κ. και θα δεις.

Στη συνέχεια, μου είπε:

– Εγώ λέγομαι Σκαφίδας από τα Δυο Βουνά, και σε ειδοποιώ να φορτώσεις ξηρά τροφή για 40 άτομα και να πάρεις το δρόμο της Καλιακούδας, τοποθεσία της Οίτης, και θα πέσεις απάνω στα καραούλια για να σε φέρουν στο λοχαγό. Και μου έδειξε και μια φωτογραφία ποιος είναι ο λοχαγός και έναν Εγγλέζο μαζί (Εγγλέζο-κύπριο μάλλον). Αυτοί θα σου πούνε και για την οργάνωση.

Του λέω ότι αυτό δεν γίνεται, γιατί έχουμε κατοχή και φτώχεια, κι όπου κι να ζητήσω δε θα μου δώσει κανένας. Εγώ δεν ξέρω τίποτα από αυτά που μου λες.

(Πονηρευόμενος την τακτική του κατακτητή που παρουσιαζόταν με διάφορους τρόπους να μας εξιχνιάσει τις οργανώσεις). Τότε αυτός μου είπε:

– Άκουσε να σου πω, εγώ δεν ήρθα ξέπιαγα, εμένα με έστειλε ο τάδε και ο τάδε – και μου ανέφερε δύο ονόματα χωριανών (μη οργανωμένοι), που τα ονόματά τους δεν χρειάζεται να τα πω τώρα, πέρασαν τόσα χρόνια από τότε κι ο ένας δεν ζει πλέον.

Βλέποντας την επιμονή μου ο επισκέπτης, ότι δεν θα πήγαινα στη συνάντηση, έφυγε πειστωμένος, μονολογώντας: «Τότε θα δεις το βράδυ τι έχει να γίνει». Η κυρά Μαρία (που με ειδοποίησε και που η συνάντηση έγινε στο σπίτι της) άρχισε να κακοπαθίζεται: «Τι θα γίνει τώρα, Γιώργο; Τον άκουσες τι έλεγε φεύγοντας;». «Αυτά έχει ο αγώνας, Μαρία ...», της είπα. Σημειωτέον στο χωριό μας ακόμα δεν είχαν παρουσιαστεί αντάρτες.

Κατεβαίνοντας στα μαγαζιά του χωριού, έμαθα από χωριανούς μου ότι αυτός που ήρθε, τον ξέρανε, είχε βγάλει όνομα για ζωοκλοπές και ότι είχε χρηματίσει τσοπάνης στον έναν από τους δύο χωριανούς που είχε πει ότι τον είχαν στείλει.

Το ίδιο βράδυ κάλεσα την επιτροπή του ΕΑΜ. Τους ανακοίνωσα τα σχετικά και είπα τι κρίνετε λογικό, να πάω έστω και με λίγα τρόφιμα να τους συναντήσω; Ίσως μ' αυτό μπορέσω να τους συγκρατήσω να μην κατεβούν τη νύχτα στο χωριό. Συμφωνήσαμε ότι αυτό ήταν το πιο λογικό. Αν, όμως, δεν τους συγκρατούσα, και εκτελούσαν το έργο τους, τότε ποια ήταν η θέση μας; Θα ήμασταν σαν υπεύθυνοι για ό,τι ετοιμάζαν. Πήραμε λοιπόν απόφαση να μην τους πλησιάσουμε καθόλου, ίσως αυτό τους έκανε να συνετιστούν.

Διαλυθήκαμε και τη νύχτα αυτή εγώ δεν κοιμήθηκα στο σπίτι μου, λέγοντας στη μάνα μου, αν με ζητήσει κανείς να πει ότι δεν ξέρει πού βρίσκομαι.

Τα χαράματα έφτασε αναστατωμένος στο σπίτι που κοιμόμουν ο Νίκος Παπιώτης. Με ξύπνησε λέγοντας: «Σήκω απάνω. Αυτοί οι ληστές ήρθαν και πήραν τον Αντρέα Κατσαρό!»

Κατεβήκαμε μαζί κάτω στην πλατεία. Το χωριό ολόκληρο, ο πρόεδρος, ήσαν καταγανακτισμένοι και καταφέρονταν εναντίον μας με βαριά λόγια για την

πρώτη εντύπωση που σχηματίσανε για τον ανταρτικό στρατό. «Αυτοί, λοιπόν, είναι οι αντάρτες;» φώναζαν και έβραζε η πλατεία.

Πήγα στο σπίτι του Κατσαρού. Βρήκα γυναίκα και παιδιά να κλαίνε για τον πατέρα τους, πρώτον, και, δεύτερον, στο σπίτι δεν υπήρχε τίποτα, από γραβάτες μέχρι γυναικεία εσώρουχα, κουστούμια, κουβέρτες, σεντόνια, πατάτες, σιτάρι, όλα τα είχαν σαρώσει. Είχαν πάρει και τα άλογα του σπιτιού, επιτάξανε και άλλα από το χωριό και φόρτωσαν 15 φορτώματα. Είχαμε πάρει και 15 εκατομμύρια δραχμές. Δε σταμάτησαν αυτού μονάχα. Πέρασαν κι από τους Μεξιιάτες και πήραν και τον τάδε, διαδόθηκε ότι βίασαν κι ένα κορίτσι του. Δεν είχαμε πού να σταθούμε απ' την κατακραυγή, νομίζοντας οι χωριανοί ότι εμείς ξέραμε την κατάσταση και είχαμε πάρει μέρος σ' αυτά.

Καλέσαμε αμέσως την επιτροπή και πήραμε απόφαση να φύγω δίχως καθυστέρηση εγώ και ν' ακολουθήσω την πορεία της συμμαχίας και μέσω των ορεινών οργανώσεων, μήπως μπορέσω να γλιτώσω τους κρατούμενους. Άλλος τρόπος δεν υπήρχε, τηλέφωνα δεν είχαμε ακόμα, βρισκόμασταν στα σπάργανα.

Ξεκίνησα στενοχωρημένος, ήταν το πρώτο βαρύ καθήκον που αναλάβαινα για τον αγώνα, σκεφτόμενος ότι αν πάμε έτσι, δύσκολα θα πείσουμε το λαό μας γι' αυτό που πιστεύουμε.

Πέρασα στην Υπάτη και ειδοποίησα στην Καστανιά να τους βρουν και να τους ειδοποιήσουν ότι έρχεται άνθρωπος από τους Κομποτάδες και να προσέξουν να μην πειράξουν τους αιχμαλώτους. Όταν εγώ έφτασα στη Καστανιά, αυτοί ήσαν στο Νεοχώρι. Όταν εγώ πήγα στη Νεοχώρι, αυτοί είχαν φτάσει στην Καστριώτισσα. Στο Νεοχώρι συνάντησα το λοχαγό Πολίτη (από το ίδιο χωριό), συζητήσαμε και συμφωνήσαμε να μην τους ακολουθήσω, διότι πήραμε την πληροφορία ότι ο Άρης επέστρεψε από τον Βάλτο και πηγαίνει για το Γαρδίκι.

Ήταν και το άλλο. Μου λέγανε στο δρόμο πολλοί: «Μην πας, γιατί αυτοί μπορεί να σε βάλουν με τη βία να υπογράψεις την καταδίκη των κρατουμένων και να τους εκτελέσουν. Εγώ όμως ως το Νεοχώρι τους ακολούθησα. Έφευγαν αυτοί από το ένα χωριό, έφτανα εγώ και τηλεφωνούσα στο επόμενο να μην πειράξουν τους ανθρώπους (στα βουνίσια χωριά είχε τηλέφωνα) κι έτσι τους κρατούσα σε μια συνεχή πίεση. Στο Νεοχώρι συνάντησα και τα τρία μέλη της συμμαχίας, τους

είχαν στείλει αυτούς με μερικά ζώα από άλλο δρόμο λόγω της παγωνιάς και περνώντας από το Λιάσκοβο, τους σταμάτησε ο Κ. Τσιλέκας (Κίμωνας), που ο Άρης τον είχε αφήσει πίσω με 3-4 αντάρτες και τους κατάσχεσε τα φορτία.

Τα κατασχεμένα τρόφιμα, ρούχα και ζώα τα επιστρέψανε οι αντάρτες στον Κατσαρό, ειδοποίησαν το σπίτι του και πήγε ο γιος του Κατσαρού και τα παρέλαβε. Άλλα πάλι ρούχα και χρήματα τα είχε αφήσει στους Μεξιιάτες, στο σπίτι του, ένας της συμμορίας, από τους αρχηγούς, κρυφά από τους άλλους (ο κλέψας του κλέψαντος).

Ξεκίνησα από το Νεοχώρι με πυκνό χιόνι και με μια επιστολή που μου έδωσε ο λοχαγός Πολίτης, τραβούσα για το Γαρδίκι μέσω Δάφνης-Ανατολής-Κολοκυθιάς, που κοιμήθηκα το βράδυ στον Τζώρτζη, εκεί βρήκα και τον Ηλία Τζιβελέκα (Τζαμαρία, όπως τον αποκαλούσε ο Άρης) και την άλλη μέρα μαζί μ' αυτούς πήγαμε στο Γαρδίκι.

Πριν έρθει ο Άρης βρήκα τον Τζαβέλα. Ο Τζαβέλας, ανεβαίνοντας να βρει τον Άρη, είχε κάμει λίγες μέρες με τη συμμορία και πριν ξεκινήσουν αυτοί για τα έκτροπα, τους εμπόδιζε και τους έλεγε ότι αυτό που πάνε να κάμουν θα το πληρώσουν ακριβά. Αυτοί όμως δεν άκουγαν τίποτα και ο Τζαβέλας τους εγκατέλειψε ανεβαίνοντας προς την Ευρυτανία να βρει τον Άρη.

Το βράδυ έφτασαν στο Γαρδίκι και τα τμήματα με τον Άρη. Πήγα και του τα 'πα όλα. Με ρώτησε τι απήχηση είχαν στον κόσμο και του είπα ότι ο κόσμος είναι αγανακτισμένος. Κάθισε λίγο σκεφτικός και κατόπιν μου είπε ξαφνικά: «Εσύ τ'λες πρέπει να κάμουμε, συναγωνιστή;»

– Συναγωνιστή, καπετάνιε, του είπα, εγώ σου ανέφερα καταλεπτώς όλη την υπόθεση, εσύ κανόνισε τι πρέπει να γίνει. Ο κόσμος πάντως θέλει ικανοποίηση.

– Να πεις στους χωριανούς σου, μου αποκρίθηκε τότε, ότι εμείς τη ληστεία και την προδοσία τις τιμωρούμε αλύπητα και να είναι βέβαιοι ότι οι υπεύθυνοι για όσα έγιναν θα τιμωρηθούν.

Με αυτά εγώ γύρισα στο χωριό και κάλεσα την επιτροπή του ΕΑΜ και ανακοινώσαμε στον κόσμο τι έγινε. Μετά λίγες μέρες μάθαμε το κακό τέλος των πρωταίων. Ο Σκαφίδας ξέφυγε, καθώς και ο Αγγλοκύπριος που κρύβονταν, συνεχί-

ζοντας το έργο τους. Κατόπιν ο Αγγλοκύπριος σκότωσε τον Σκαφίδα και τ' αδέρφια του Σκαφίδα, μαθαίνοντας, ότι ο Αγγλοκύπριος κρυβόταν στον Τούνο¹, στου Μανώλη το Μύλο, κύκλωσαν την καλύβα και τον σκότωσαν.

Οι αιχμάλωτοι γλίτωσαν. Και τα πράγματά τους, τρόφιμα, ζώα, και 8-10 εκατομμύρια τους τα επιστρέψανε οι αντάρτες, όσα βρήκανε στους συμμορίτες, τους τα έδωσε πίσω ο συναγωνιστής Μπότσαρης. Και ο γιος του Κατσαρού, δάσκαλος, το βράδυ έγινε συγκέντρωση στην εκκλησία του χωριού και μίλησε, ευχαριστώντας τους αντάρτες για τη σωτηρία του πατέρα του και την επιστροφή των κλοπιμαίων. Στο χωριό, ύστερα από αυτό, απλώθηκε μεγάλη ικανοποίηση και ασφάλεια.

Λίγο καιρό αργότερα, η υπόθεση του Κατσαρού είχε και συνέχεια. Είχε κατεβεί στην Υπάτη τη Γενικό Αρχηγείο Ρούμελης και μας ειδοποίησαν να πάει ο υπεύθυνος του ΕΑΜ με τον Κατσαρό, ότι τον θέλουν. Αυτό πάλι, έπεσε σ' εμένα. Ειδοποίησα τον μπαρμπ' Ανδρέα και ξεκινήσαμε. Τον ρώτησα τότε: «Θέλω, μπαρμπ' Ανδρέα, να μου πεις όλη την αλήθεια. Μήπως σε βαρύνει και τίποτ' άλλο εκτός απ' την άδεια οπλοφορίας; (που είχε απ' τις ιταλικές αρχές – του είχε δοθεί η άδεια για την ασφάλειά του, επειδή καλλιεργούσε σε ορεινό συγκρότημα).

– Βρε παιδί μου, έκαμε αυτός, δεν έχω τίποτ' άλλο εκτός απ' αυτό. Αν έχω, πάμε να με σκοτώσουν.

– Μπαρμπ' Ανδρέα, του είπα, να είσαι ήσυχος, δεν πρόκειται να σε πειράξει κανένας γι' αυτό.

Φτάσαμε στην Υπάτη, ο Άρης τότε βρισκόταν στην Αθήνα και τον αντικαθιστούσε ο Λευτεριάς. Πήγαμε και τον βρήκαμε στο σχολείο. Σύστησα τον Κατσαρό. Είχαν μαγειρέψει κρέας με τραχανά και αφού φάγαμε κι εμείς μαζί, ο Λευτεριάς μας κάλεσε ιδιαίτέρως και είπε στον Κατσαρό:

– Συναγωνιστή, είχες μια περιπέτεια για την οποία πολύ λυπηθήκαμε κι αυτούς που σου κάμανε το κακό θα έμαθες ότι τους τιμωρήσαμε. Αυτή τη στιγμή σου έχουμε και κάτι υπόλοιπα να ανακαλύψουμε από τη συμμορία, 65 οκάδες πατάτες κι ένα ζευγάρι μπότες ιταλικές, καινούργιες και σου τα επιστρέφουμε και να κοιμάσαι στο εξής ήσυχος, δεν πρόκειται να σε ενοχλήσει κανείς.

¹ ΣΕ: Εννοεί προφανώς «Ντούνο».

Ο Κατσαρός μπήκε ο άνθρωπος σε μεγάλη χαρά. Του είπε του Λευτεριά:

– Βρε παιδί μ', δεν ξέρω και τι βαθμό φέρνεις, γιατί δεν βλέπω τίποτα σημάδια στο χιτώνιό σου. Είμαι πολύ ευαρεστημένος από σας, μου ξαναδώσατε όλα μου τα πράγματα που μου 'χαν αρπάξει, ρούχα, τρόφιμα, λεπτά, ζώα. Γι' αυτό κι εγώ να σου κάμω ένα δώρο, σου χαρίζω τις μπότες να με θυμάσαι, όπως βλέπω, είσαι σχεδόν ξυπόλητος.

Ο Λευτεριάς συγκινήθηκε πολύ. Ύστερα ο Κατσαρός χαιρετούσε χαρούμενος όλους τους αντάρτες, πήρε τις πατάτες του και φύγαμε για το χωριό μας. Στο δρόμο δε σταμάταγε η φλυαρία του, όλο ενθουσιασμό για το ευχάριστο τέλος που είχε γι' αυτόν όλη η περιπέτειά του. Σε ένα σημείο μου είπε: «Βλέπεις εδώ αυτό το μέρος; (ήταν ένας γκρεμός). Εδώ θέλανε να με πετάξουν κάτω και να με σκοτώσουν, δεν συμφωνήσανε όμως μεταξύ τους. Και την ώρα που το συζητούσανε, έδωσα στον τάδε (και μου είπε το όνομα ενός χωριανού μας, από τους αγωγιάτες που είχαν πάρει μαζί τους οι συμμορίες) όσα λεπτά είχα στην τσέπη μου και του είπα δώσ' τα στα παιδιά μου και στη γυναίκα μου να μου ανάβουν κανένα κερί. Αλλά αυτός δεν τα 'δωσε, σου λέει πάει ο Κατσαρός, δε θα ξαναγυρίσει. Τον βλέπω τώρα και δεν ξέρω πώς να του φερθώ».

– Να τον συγχωρέσεις, του είπα, μπαρμπ' Ανδρέα, αφού γύρισες πίσω. Αρκετή τιμωρία παίρνει που σε βλέπει και σκύβει το κεφάλι.

Και φτάσαμε στο χωριό και μας υποδέχτηκαν όλοι χαρούμενοι.

Αλλά αφού είπαμε τόσα πολλά για την υπόθεση αυτή, ας πω ακόμα ότι ο Κατσαρός είχε κακό τέλος. Έγινε μ' όλα ταύτα φοβερός πολέμιος του ΕΑΜ και δεν το 'κρυβε. Τον ρώταγα αστειευόμενος καμιά φορά:

– Αν μπορούσες, τι θα μας έκανες μπαρμπ' Ανδρέα;

– Θα σας κρέμαγα όλους! έκανε σοβαρά.

Και πράγματι άρχισε να μας κυνηγάει μετά τη Βάρκιζα και το τέλος του ήταν να σκοτωθεί σε μάχη με τους αντάρτες στον εμφύλιο πόλεμο, στις 25 Μαρτίου 1947, έξω απ' το χωριό μας. Και γιατί τέτοια εχθρότητα και μίσος; Είναι κι αυτό μια ιστορία που αξίζει να σας τη διηγηθώ.

Στη προστινή όψη του όρους Οίτη είναι μια τοποθεσία σε υψόμετρο 1.100 μέτρα, τη λέμε Λούκα. Είναι μια άπλα, ένα μικρό λεκανοπέδιο. Όλη αυτή η περιοχή ήταν παλιότερα στην κατοχή του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης και χρησιμοποιε για βοσκότοπος. Αλλά η λάκα αυτή έχει πλούσιο αφράτο χώμα. Το 1939, λοιπόν, ο τότε δάσκαλος του χωριού μας Κ. Μόσχος έκαμε μια αίτηση για λογαριασμό δέκα περίπου τελείως ακτημόνων χωριανών μας προς το Υπουργείο Γεωργίας και ζητούσαν να πάρουν αυτοί τη Λούκα να καλλιεργήσουν πατάτα. Κάμανε μαζί και αίτηση προς τον Μεταξά. Το Υπουργείο διέταξε γεωπόνο ν' ανεβεί στη Λούκα να γνωματεύσει αν πράγματι κάνει ο τόπος αυτού για πατάτα. Ο γεωπόνος γνωμάτευσε ότι, πράγματι, το έδαφος είναι κατάλληλο και το Υπουργείο διέταξε δημοπρασία. Χτυπήθηκαν η Κοινότητα με τους κτηνοτρόφους κι έμεινε η Λούκα στην Κοινότητα, με ενοίκιο 80.000 δραχμές για καλλιέργεια. Κηρύχθηκε, όμως, ο πόλεμος το 1940 και ξαναζητήθηκε δημοπρασία στη Λαμία. Ο Αντρέας Κατσαρός ζήτησε να αντιπροσωπεύσει αυτός τον πρόεδρο της Κοινότητας, αλλά πήγε ως Αντρέας Κατσαρός. Οι κτηνοτρόφοι δεν πήραν μέρος κι έτσι κατακυρώθηκε στο όνομά του, περίπου για 100.000 δραχμές ενοίκιο. Επειδή δεν είχε τόσα λεπτά, κάλεσε και έναν κτηνοτρόφο και την πήρανε οι δυο τους κι άρχισε η καλλιέργεια.

Το κοινοτικό συμβούλιο, όμως, δεν κάθισε με σταυρωμένα χέρια, γιατί και το χωριό αγανάκτησε μ' αυτά. Άρχισε δικαστικό αγώνα και τον κέρδισε στην πρωτόδικο. Ο Κατσαρός έκαμε Έφεση στο Εφετείο Αθηνών και πέτυχε απόφαση υπέρ αυτού. Η Κοινότητα έκαμε αναίρεση στον Άρειο Πάγο και ξανακέρδισε με ενέργειες και του μακαρίτη Ιωάν. Αποστολόπουλου, χωριανού μας, που ήταν τότε αρεοπαγίτης.

Στο μεταξύ, ήρθε η Κατοχή κι ο Κατσαρός πήρε την πρώτη σοδειά. Και επειδή υπήρχε μεγάλη πείνα, αυτοί που ήσαν κατόπιν της συμμορίας, τον εκβίασαν και τους είχε τάξει 500 οκάδες καλαμπόκι. Ο Κατσαρός τους πήγαινε με το μαλακό, ώσπου κουβάλησε όλη την πατάτα της Λούκας (40.000 οκάδες) και κατόπιν αθέτησε το λόγο του για το καλαμπόκι, κι έτσι είχε αρχίσει η εχθρότητα εναντίον του.

Εκτός όμως κι απ' αυτό, η Κοινότητα κατέφυγε και στο Λαϊκό Δικαστήριο μόλις άρχισε ο αγώνας του ΕΑΜ και πήρε κι από κει απόφαση υπέρ. Την εποχή εκείνη, μάλιστα, ήρθε για λίγες μέρες στο χωριό μας και ο αρεοπαγίτης Αποστολόπουλος. Τον συναντήσαμε και του εκθέσαμε το ζήτημα και την απόφαση του

Λαϊκού Δικαστηρίου. Τ' άκουσε όλα με μεγάλη περιέργεια και μας συνεχάρη στο τέλος. Μας ζήτησε και αντίγραφο, την απόφαση, και του τη δώσαμε, την ήθελε για να την πάρει να τη δείξει στους συναδέλφους του δικαστές στην Αθήνα, για το πώς δικάζανε οι άνθρωποι του λαού στα χωριά.

Ο Κατσαρός, στο μεταξύ, πάλευε λυσσασμένα για τη Λούκα. Κατέφυγε στον κατοχικό υπουργό Πολύζο, ο οποίος έκαμε ειδικό νόμο εναντίον στην απόφαση του Αρείου Πάγου, για να πάρει ο Κατσαρός τη Λούκα (γίνανε μετά την περιπέτεια και το γλιτωμό του Κατσαρού). Πηγαίνοντας όμως στην Αθήνα ο Αποστολόπουλος έκαμε νέες ενέργειες και ακύρωσε την απόφαση του υπουργού Πολύζου. Αλλά και χωρίς αυτό η οργάνωση του ΕΑΜ κάλεσε όλους γενικώς τους κατοίκους του χωριού, ότι έχουν δικαίωμα να καλλιεργήσουν συνεταιρικά και με ίσα δικαιώματα στη Λούκα και να εκχερσώσουμε ακόμα μεγαλύτερη έκταση. Προσκρούσαμε στην αντίδραση του Κατσαρού. Προσπαθήσαμε να τον πείσουμε να μην επιμένει και να δεχθεί να εργασθεί κι αυτός σαν συνεταιίρος με ίσα δικαιώματα με όλους τους άλλους, λέγοντάς του ότι έχουμε κατοχή και ο κόσμος πεινάει και να του δώσουμε ότι γραπτή απόδειξη θέλει και όταν λήξει η κατοχή να ξαναδιεκδικήσει να την πάρει μοναχός του την περιοχή. Στάθηκε αδύνατο.

Τέλος αναγκαστήκαμε να προκαλέσουμε διαταγή του Αρχηγείου Ρούμελης, την οποία του εγχείρησα εγώ ο ίδιος προσωπικά να δεχτεί και αν δεν δεχτεί να προχωρήσουμε σε κατάσχεση με τη διαφορά να' ναι κι εκείνος μέλος του συνεταιρισμού. Έτσι έλεγε η διαταγή. Επίσης να μας παραδώσει και το σπόρο της πατάτας που είχε γιατί ήταν πρόβλημα που θα βρίσκαμε εμείς τόσο σπόρο, απάνω από 3.000 οκάδες. Δέχτηκε βαρυγκωμώντας και ίσως κάτω από φόβο. Δεν το θέλαμε, αλλά δεν γινόταν κι αλλιώς. Ο Κατσαρός είχε καλά τον τρόπο του, ο κόσμος, όμως, πεινούσε.

Ύστερ' απ' αυτά πήραμε το σπόρο και με συμφωνία εκτός από το δικαίωμά του ως συνεταιίρος να του επιστρέψαμε του Κατσαρού και τις 3.000 οκάδες το σπόρο, τις οποίες με την πρώτη συγκομιδή του τις επιστρέψαμε. Κατόπιν καλέσαμε όλους τους κατοίκους να γραφτούν σε κατάσταση ονομαστική, βγάλαμε το διοικητικό συμβούλιο και το συμβούλιο έβγαλε πρόεδρο (Ξενοφών Πατσόπουλος), τον υπεύθυνο ημερομισθίων κ.λπ. διότι λειτουργούσε πλέον ως ξεχωριστός οργανισμός. Το διοικητικό συμβούλιο καθόρισε τα ανάλογα ημερομίσθια, τις εργασίες που έπρεπε να γίνουν, ήτοι ο ζευγολάτης λογαριαζόταν για τρία ημερομίσθια (ένα ο ίδιος και δύο τα ζώα του). Αν όργωνε πέντε ημέρες, ίσον 15 ημερομίσθια.

Και ο εργάτης γης λοιπόν με τη σειρά του ἄπρεπε να καλύψει 15 ημερομίσθια. Ἄνω, ὅμως, ἀπὸ τα 15 ημερομίσθια ο εργάτης ἐπαιρνε ἐπὶ πλέον 20 οκάδες πατάτα την ἡμέρα.

Θυμάμαι και θα μας μείνει ὅλων ἀλησιμόνητη ἡ μέρα που ἀρχίσαμε την εργασία. Ζευγάρια, ἄνθρωποι, ὅλοι μαζί, με τραγούδια, με χαρά και με ἀγάπη μεγάλη μεταξύ μας, μοιράζαμε το ξεροκόμματο το ψωμί μεταξύ μας, γέμιζε ζωή το ὁμορφο μέρος. Σκάψαμε, ἐκχερώσαμε, ἀναποδογυρίσαμε κυριολεκτικά ἀυτὴ την εὐφορη γη, περίπου 150 στρέμματα, χωρὶς να τη μοιράζουμε μεταξύ μας, με ἀυλακιές και με σύνορα. Οι γυναῖκες κουβαλούσανε νερό στους ἄνδρες και δούλευαν κι ἀυτές. Τα μικρά παιδιά παίζανε χαρούμενα στην πρασινάδα, μας βοηθούσαν, και στα παιχνίδια τους διαλέγανε το μέρος γύρω που να στεριώσουν καλύβες, σα να ἔταν να μείνουμε ἐκεῖ για πάντα.

Σπείραμε πατάτα, καλαμπόκι, ρεβίθια και διόρισε το συμβούλιο και ἀγροφύλακα, να φυλάει, ὄχι για κλεψιά –δεν υπήρχε τέτοιο πράγμα–, ἀλλὰ ἀπὸ ζῶα, πρόβατα, γίδια κ.λπ.

Την πρώτη χρονιά ἡ παραγωγή ἦταν 46.000 οκάδες, δε θυμάμαι κατακαλά. Συνεταῖροι 100. Με ἀπόφαση του συμβουλίου 10% στείλαμε στον ἀγωνιζόμενο στρατό, τον ἡρωικό ΕΛΑΣ, 2.000 στην Ἐθνική Ἀλληλεγγύη. Ἀυτὸ ἔγινε και τη δεύτερη χρονιά.

Μετά ἦρθε ἡ ἀπελευθέρωση, ἔγιναν ἀγῶνες πάλι ἀπὸ 2-3 χρόνια το ὅλον μεγαλοτσελιγκάδες για λιβάδι. Ὅμως οι ἀκτῆμονες πάλεψαν μέχρι δικαστήρια και κέρδισαν και συνεχίζουν ἴσαμε σήμερα να καλλιεργούν, ἀλλὰ λίγα στρέμματα και λιγότεροι και ὄχι συνεταιρικά.

Ἀυτά, λοιπόν, ἔγιναν αἰτία και ο Κατσαρός στράφηκε ἐναντίον μας. Δεν τον παρεξήγησα, τον τύφλωνε το συμφέρον, ἔτσι εἶχαν συνηθίσει. Ἐμεῖς κάμαμε το καθήκον μας. Ο λαός σώθηκε ἀπὸ την πείνα, διότι ἐπαιρνε στη μερίδα του ο καθένας περίπου 400 οκάδες πατάτα και ἀνάλογα καλαμπόκι και ρεβίθια, ἀς το σκεφθεῖ κανεῖς, τι ἦταν τόσο βίος, ὄχι για τώρα, για τότε.

Περιμένοντας εμεῖς στο Μαυρολιθάρι νέα ἀπὸ τους συνδέσμους που ἔστειλε ο Ἄρης στην ομάδα της παραλυσίας να ἔρθουν, ἔφτασαν στο Μαυρολιθάρι ο Κατσιμπας κι ο Καραλίβανος με 25-30 ἀντάρτες και ο Μπάφας, που μόνο με

δυο-τρεις είχε μείνει, από αντιζηλία δεν είχε ενωθεί με τον Καραλίβανο, την είχανε από παλιά αυτή την αντιζηλία. Καθίσαμε και κουβεντιάσαμε μαζί τους όλα τα καθέκαστα.

Με τον Καραλίβανο ήταν κι ο Ζωγράφος κι ο Φαρδέλας, της παλιάς ομάδας του Αργύρη Βελέντζα. Έμαθα απ' αυτούς και για το χωριανό μου, αυτός που ήθελε από παλιά να φέρει τους Ιταλούς στο χωριό. Τον έπιασε η ομάδα του Καραλίβανου και τον σκότωσαν.

Κάποια στιγμή, εκεί που κουβεντιάζαμε ακούστηκαν φωνές: «Έρχονται! Έρχονται!» Έρχονταν οι ομάδες που βαρύνονταν με τις παραλυσίες. Πεταχτήκαμε όλοι να το δούμε, μας φαινόταν σαν αδύνατο. Έρχονταν, όμως! Έφτασαν στην πλατεία πάνω στο μούχρωμα. Ανακατευτήκαμε μαζί μας. Είχαν ένα σκιαζίμο απάνω τους. Οι πιο πολλοί τους ήταν άγνωστοι σε μας. Τους κοιτάζαμε περιέργοι να μαντέψουμε από τις φάτσες ποιοι να ήσαν αυτοί που βίασαν το κορίτσι, ποιοι που άρπαξαν τα χρήματα. Αυτοί το καταλάβαιναν και γυρίζαν αλλού. Ο Τζιαβάρας ήρθε μισοπιωμένος. Παλιός γνώριμος κι άρχισε να μιλάει φωναχτά:

– Στον Άρη, μάλιστα! Να 'ρθώ. Ο Νικηφόρος με αφόπλισε. Το παιδί μ' δηλαδή θα μ' κάμ' κουμάντο;

Ύστερα πήγε σε μια ταβέρνα και παράγγειλε να πιει. Φαινόταν ότι πάλευε με μεγάλο φόβο μέσα του. Όλο έλεγε-έλεγε.

– Το Κάιρο το είπε χτες το βράδυ, ο Ουείβελ από κει κι εγώ από την Οίτη, θα τους σαρώσουμε.

Φορούσε μια αρμάθα αστέρια στις επωμίδες και στο δίκωχο του και φώναζε ότι είναι ονομασμένος λοχαγός του Καΐρου.

Το Κάιρο ήταν μια μαγική λέξη για τον Τζιαβάρα, το 'λεγε και το ξανάλεγε, σαν να την καλούσε να ξεορκίσει και το κακό που φοβόταν.

Πριν φύγουμε για ύπνο μαζευτήκαμε και κουβεντιάσαμε λεπτομέρειες για τα αρχηγεία της περιοχής. Ο Άρης εξακολούθησε να φέρονται φυσικά, αλλά με λίγο περισσότερη προσοχή, όποιος τον ήξερε, τον καταλάβαινε σαν αφηρημένο.

– Ύπνο τώρα, είπε στο τέλος, είμαι κι εγώ για δρόμο το πρωί.

Παράξενο, γιατί ποτέ δεν υπολόγιζε τον ύπνο ο Άρης. Καληνυχιστήκαμε και σκορπίσαμε.

Ξάφνου, βαθιά τη νύχτα, ήρθαν στο σπίτι που κοιμόμουν κι εγώ.

– Γρήγορα, μας λένε, στην πλατεία, σας θέλει ο καπετάνιος.

Πεταχτήκαμε, ποδεθήκαμε και τρέξαμε.

Σχεδόν τους είχαν μαζέψει όταν φτάσαμε κι εμείς. Στην ταβέρνα απ' όξω ο Άρης έδινε διαταγές, στεκότανε αλέστα με στημένο αυτί. Άλλος άνθρωπος! Αδυσώπητος!

– Πάει, είπα, τους έβαλε στο χέρι... Δε θα 'χουν έλεος.

Η ταβέρνα είχε γίνει κρατητήριο. Παρέες-παρέες από τέσσερις-πέντε αντάρτες φέρνανε ακόμα αφοπλισμένους τους άλλους. Τους σπρώχναν μισόγυμνους, όπως τους είχαν πετύχει στον ύπνο κι αυτοί σκουντουφλούσαν και βογκούσαν έντρομοι.

– Τομάρια! Χτυπούσε λαχανιασμένος κι από καμιά βρισιά όλο μίσος. Πήγαμε σε ένα δύο σπίτια ακόμα. Τους μαζέψαμε ως τον έναν. Τότε ο Άρης φάνηκε να ηρεμεί από την έξαψη. Άρχισε αμέσως η ανάκριση. Ξημέρωσε και τα είχαν μαρτυρήσει όλα. Ο Άρης, ανήμερος. Ξεχώρισε 12 πρωταίτιους και άμεσους δράστες. Μόλις καταλάβαμε τι τους περιμένει έγινε αίσθηση. Πήγαμε μερικοί και του είπαμε να φανεί ψυχραιμότερος. Τινάχτηγε έξω φρενών.

– Ωραίο αγώνα θα φκιάσουμε, εμείς εδώ και αυτοί στα διπλανά χωριά να βιάζουν και ν' αρπάζουν. Σκοτώσαμε άνθρωπο πεινασμένο για μια κότα και θα χαριστούμε σ' αυτουνούς;

Φάνηκε στην πόρτα κι ο μπαρμπα-Νίκος ο Μπέης, αργός, παχύς, λίγο σκυφτός. Δεν ήξερε τι συζητάμε.

– Καπετάνιε, είπε, να σου πω κάτι.

– Ξέρω τι θα μου πεις, μπαρμπα-Νίκο! του κάνει ο Άρης.

– Είναι βαρύ, καπετάνιε.

Τότε ο Άρης του είπε:

– Κατέβα, γερο-Νίκο στην πλατεία. Βρες μου δυο-τρεις γερόντους να εγγυηθούν και τους αφήνω όλους αυτή τη στιγμή!

Τιναχτήκαμε όλοι παραξενεμένοι. Τέτοια υποχώρηση; Ξεκίνησε ο γερο-Μπέης να πάει στην πλατεία. Και θυμάται ο ίδιος:

«Κατέβηκα και μπήκα στο πρώτο μαγαζί. Κάθονταν μια παρέα τέσσερις-πέντε γερόντοι.

– Ελάτε εδώ, βρε γερόντοι, τους είπα, να δώσουμε μια εγγύηση να τους γλιτώσουμε». Ρίχτηκαν όλοι μαζί απάνω μου και μου είπαν:

– Τις λες, αρέ Νίκο! Τα σκ'λιά τα κολοβά κάθεσαι και μας συζητάς να δώσουμε εγγύηση. Αυτοί και τα παιδιά τους τα τρώνε.

Γύρισε σε λίγο άκεφος ο μπαρμπα-Νίκος. Τον κατάλαβε αμέσως ο Άρης.

– Έ; του είπε, τά' ειδες μπαρμπα-Νίκο; Άιντε, έλα να μοιράσουμε όλοι την αμαρτία και η νοικοκυρά που βοτανίζει καλά το σπαρτό της, τρώει το καθαρό ψωμί.

Εκτελέστηκαν το βράδυ στο νεκροταφείο του χωριού και οι 12, ή μάλλον οι 11, γιατί ο ένας το 'σκασε μέσα στο σκοτείνιασμα και γλίτωσε.

II

Φοίβου Ν. Γρηγοριάδη²

Η φρίκη της θειακούλας

Το πέρασμά του από το Μαυρολιθάρι, ο αρχηγός του ΕΛΑΣ το σημάδεψε μ' ένα ακόμη «αιματηρό ορόσημο», ένα ξέσπασμα της οργής του με αφινιασμό άγριων ενστίκτων. Δεν ε γνώριζε μήπως ότι κατέβαινε για να λογοδοτήσει και για τους αφινιασμούς εκείνους; Ασφαλώς το ε γνώριζε. Ίσως όμως γι' αυτό να αγρίευε ακόμα περισσότερο.

Αλλά δεν θα ήταν σωστή η σκιαγράφιση μιας παραφόρου εκδηλώσεως, της όσης και οίας και προς ήν κατεύθυνση στρεφομένης τρομοκρατίας του, αν δεν δινόταν μια μικρή προθύστερος περιγραφή του ξεσπάσματός του, με σχόλια και κρίσεις θεατών του και του ιδίου.

Δύο μήνες σχεδόν αργότερα ξαναπέρασε από το Μαυρολιθάρι γυρίζοντας από την Αθήνα. Έμεινε σ' ένα κοινό «κατάλυμα», σ' ένα απ' όλα τα σπίτια όπου μοιράστηκαν οι αντάρτες του. Στο τζάκι το βράδυ, σκάλιζε τη φωτιά με το «φυσούνι³» κουβεντιάζοντας με το νοικοκύρη και τους δικούς του. Ο λόγος ήρθε και σ' ό,τι είχε γίνει στις 4 Φεβρουαρίου με τους «Αγουριδαίους και τους Τζιβαραιούς». Η πεθερά του σπιτονοικοκύρη, χωρίς κανέναν ενδοιασμό, δεν του απέκρυψε τις εντυπώσεις της.

– Τι 'τανε κείνο γυιέμ' που σ' έπιασε, δαιμονικό; Μόνο που το συλλογιέμαι...
 Ώ, μπόο... Ποπώωωω!

Και αυθόρμητα, ενστικτωδώς, ανασήκωσε τη μάλλινη ποδιά της και την έφερε στα μάτια της, σαν για ν' αποφύγει να ξαναδεί το φοβερό θέαμα.

– Θειακούλα, δε γινόταν αλλιώς, έτσι έπρεπε να γίνει.

² Το αντάρτικο ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ-ΕΚΚΑ-(5/42), Εκδόσεις Κ.Χ. Καμαρινόπουλου, Αθήνα, σελ.240-242.

³ Μεταλλικός «αυλός» για φύσημα της φωτιάς.

– Όχι έτσι γυιεμ', όχι έτσι!

– Δεν παίρναν από λόγια, θεια, αυτοί. Μη δεν το ξέρεις πως δύο φορές τους συγχώρεσα; Έεε, σαν τρίτωσε το κακό...!

– Ναι, τρίτωσε, μα όχι κι έτσι. Πόδια, χέρια, ποπώω. Παναγιά μου!...

Έφερε το φουσούνι στο στόμα του εκείνος, φύσηξε με φουσκωμένα μάγουλα τη φωτιά, τη σκάλισε, ανασήκωσε ύστερα το κεφάλι του και ρώτησε τη γυναίκα:

– Και δε μου λες, θειακούλα, εσύ με φοβήθηκες, «από δικού σου», με φοβήθηκες καθόλου;

– Εγώ; Γιατί να σε φοβηθώ εγώ; Τζιβάραινα είμ' εγώ;

– Βλέπεις; Το βλέπεις; Αυτό είναι, θεια, αυτό είναι!

«Έκείνο ήταν» κατά τη νοοτροπία του!

Τον ίδιο καιρό και τα ίδια είχε συμφωνήσει με τους Αγουριδαίους, όπως και με τους Καραλιβαναίους: Να σταματήσουν τις ληστείες, να γίνουν αντάρτες. Παραστράτησαν, μα τους «το χάρισε», όταν κατέβηκε ξανά στην «Μαυρολιθαρίτικη γούρνα», για τον Γοργοπόταμο⁴. Τους ορμήνεψε και τους προειδοποίησε φεύγοντας, πως άλλη συχώρεση δεν θα 'χουν. Όταν ξεμάκρυνε προς την Ευρυτανία, ξανάρχισαν τα παλιά, με περισσότερο αέρα μάλιστα. «Λοχαγός της Μέσης Ανατολής» εμφανίζεται από τη μια μεριά ο καπετάνιος τους, από την άλλη χαμηλότερα, στην Κάνιανη, ρημάζει ολόκληρα κοπάδια ζωεμπόρων που τα κατεβάζουν προς την Αθήνα, τους παίρνει και τα ρολόγια και τα παπούτσια ακόμα. Αυτό ήταν το κατηγορητήριο του Άρη και φρικαλέα η καταδικαστική του απόφαση. Θάνατος, μα τι θάνατος: Παρουσία όλου του χωριού οι δεκατρείς «επίορκοι» (Ι. Αγουρίδης, Ν. Αγουρίδης, Σ. Τζιβάρας) μαζί και η Όλγα Τζιβάραινα, που δεν υστέρησε απ' τους άλλους, κατακομματιάζονται...

⁴ Ο Αγουρίδης, ο αρχηγός των Αγουριδαίων ή Αγουριδαίων, έλαβε μέρος με 3-4 δικούς του, όπως και οι Κατάλιβαναίοι, στην επιχείρηση. Μάλιστα αυτοί, που ήσαν ακριβώς από κείνο τον τόπο, χρησιμοποιούν πολύ ως οδηγοί των τμημάτων.

Κατά τους αντίπαλους του ΕΑΜ, η σφαγή των Αγουριδαίων έγινε αποκλειστικώς για πολιτικούς λόγους, διότι δεν εδέχοντο την πλήρη ένταξή τους στον ΕΛΑΣ.

Επέδρασε βέβαια και η τάση τους να θεωρούν τον Άρη ασκούντα επ' αυτών μόνον «ψιλή επικυριαρχία» και να ομιλούν περί συνδέσεώς των με το ΣΜΑ. Αλλά και οι ληστείες τους είναι γεγονός. Και πιο πρόσφατη η επιδρομή τους στα χωριά Μεξιάτες και Κομποτάδες, όπου εξήτησαν από τους «συναγωνιστές υπεύθυνους του ΕΑΜ» να τους οδηγήσουν στα σπίτια των Α. Κατσαρού, τον οποίον απήγαγαν μαζί με όλο το βιος του, μέχρι προικιά, στις Κομποτάδες και στο γύρισμά τους προς τις Μεξιάτες τον Ανδρέα Σ..., του οποίου τη θυγατέρα εβίασαν οι εξ αυτών Σκαφίδας και Παγώνης.

Μπορεί να μη φοβήθηκαν «από δικού τους» οι θειακούλες και όλοι οι κάτοικοι του χωριού που παρακολούθησαν τις φοβερές σκηνές. Μα «κι αυτό αν ήταν», όπως και να 'ναι, εκείνη η τρομοκρατική αγριότητα τον ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ έπληξε ευθέως, όπως και κάθε άλλη αγριότητα.

Κοντά βρίσκονται τα χωριά Κουκουβίστα και Μαυρολιθάρι. Το πρώτο μπορούσε να ονομασθεί τότε «εαμοχώρι». Με την οργάνωσή του. Την ΕΠΟΝ. Τους ενθουσιασμούς μικρών και μεγάλων. Τα παιδιά του που ακολούθησαν το αντάρτικο. Τα τραγούδια αγοριών και κοριτσιών και μεγάλων ακόμη.

Το Μαυρολιθάρι στη θέση που βρίσκεται, προσέφερε πολλά στο αντάρτικο. Όσο κανένα άλλο χωριό ίσως. Μα ενθουσιασμός ποτέ δε φάνηκε. Έσβησε πρόωρα, στο πέρασμα του Άρη τότε που πήγαινε στην Αθήνα. Ενώ αλλού, ακόμη και εκείνος ο «πηγαϊμός του» τραγουδήθηκε: «Το λεν μάναμ' το λεν οι κούκοι στα βουνά... Μπελής πάει για Δομοκό, ο Δήμος στη Λοκρίδα κι ο Άρης ο περήφανος, τραβάει για την Αθήνα...».

III

Κώστα Ζαφείρη⁵

Ο καπετάν Τζιοβάρας

Θα 'ταν Σεπτέμβρης 1942, στις μέρες που διάφορες φημολογίες σέρνονταν στα χωριά για αντάρτικες ένοπλες ομάδες, και πριν ακόμα το πραγματικό αντάρτικο –Δεκέμβρης 1942– να κάνει την εμφάνισή του μας ήρθε η μεγάλη λαχτάρα ένα βραδάκι. Ύστερα απ' την πρώτη εμφάνιση του Άρη, που διαλύθηκαν οι Αρχές, είχαμε μόνοι μας οι κάτοικοι οργανωθεί, είχαμε συνδεθεί τηλεφωνικά με όλα τα ορεινά χωριά και είχαμε και δύο φυλάκια φρουράς στις δύο άκρες του χωριού.

Και να το πρώτο ένοπλο αντάρτικο τμήμα. Έτσι νομίσαμε. Τραγούδια αντάρτικα κι εμβατήρια ακούστηκαν μόλις έγερνε ο ήλιος, από τα δυτικά, απ' τη «Στρατώννα». Κάναμε βόλτες στην πλατεία κι απ' την άκρη της διακρίναμε πέρα μια ομάδα, μωσαϊκό, να 'ρχεται προς το χωριό.

Ο συγγενής του Άρη, υπεύθυνος Τομεάρχης Τάκης Φίτσιος του Νίκου, τα 'χασε. Για κοίτα, μου λέει, ποιοι να 'ναι αυτοί που έρχονται; Εγώ δεν έχω καμιά είδηση για ένοπλο σώμα.

Πάει στο τηλεγραφείο. Τηλεγραφετής ο Κώστα Παπαρούνης. Πιάνει τα ορεινά χωριά με το καβουρδιστήρι. Τίποτα, καμιά υπεύθυνη είδηση. Αν ήταν κάτι, ο Άρης θα του έστελνε σήμα. Τι διάολο συμβαίνει; Αν είναι κανένα παληάσκερο, τίποτα πλιατσικολόγοι, απ' αυτούς που τριγυρίζουν στα βουνά, αλίμονό μας. Δεν ξέρουμε πώς θα τους αντιμετωπίσουμε. Κι έρχονταν αυτοί τον ανήφορο πλέον, απ' τη μελικοκιά, απ' το καλντερίμι. Τι να κάνουμε τώρα; Κάποτε έφτασαν στην πλατεία του χωριού κι ο καπετάνιος τους παρέταξε σε τριάδες.

Ένα μωσαϊκό άνευ προηγουμένου. Άγνωστοι σε μας. Ανάμεσά τους και δυο τρεις με φέσι κόκκινο με φούντα κρεμαστή μαύρη. Όπως μάθαμε μετά ήταν Αιγύπτιοι του αγγλικού στρατού που όντας αιχμάλωτοι δραπέτευσαν κι είχαν πάρει τα βουνά.

⁵ Περιοδικό *Υπάτη, Φύλλα Επικοινωνίας και Πολιτιστικής Καλλιέργειας*, Τεύχος 12, Δεκέμβριος 1984, Εικόνες και μαρτυρίες, σελ. 66-68.

Μια πρόχειρη σημαία σ' ένα ψηλό σουβλί για κοντάρι. Αγριόμουτρο ο καπετάνιος. Χιτώνιο αξιωματικού με δίκχο, κυλόττα γκέτες, άρβυλα. Πιστόλι στο πλευρό, χιαστί σφαίρες, 3-4 Μιλς στη ζώνη, μια τεράστια μαχαίρα, που το μανίκι της από βοϊδοκέρατο χτύπαγε στο σαγόνι του καπετάνιου. Δύο σπιλέτα χωμένα στις γκέτες και τρία άστρα λευκά λοχαγού στο δίκχο. Πώς τα 'σερνε όλα τούτα; Κι είχε κι έναν καθοδηγητή. Χοντρή φανέλα, από πάνω χοντρό παλτό, τραγιάσκα ως τ' αυτιά, παληοπαντέλονο κι άρβυλα ετοιμόρροπα. Κριθαρτροβός κρεμόταν στον ώμο του με καναβίδι. Μέσα είχε διάφορα χαρτιά. Μαζεύτηκαν γύρω στον καπετάνιο τα ντόπια τοιράκια. Δεν ήξεραν ότι ήταν πλιατσικολόγοι. Ο «Τσάμπερλαιν» μπροστά. Τι θέλεις καπετάνιε; Θέλω να μιλήσω στους «Πατρινοούς», να μαζευτούν εδώ και να κάνουν ησυχία. Μαζευτήκαμε. Κι άρχισε, ακριβώς έτσι όπως τα γράφω. Δυο είμαστε κοντά του και τ' ακούγαμε καλά. Εγώ κι ο Γιώργος Πονηρός, αλλά κι άλλοι λίγο μακρύτερα. Από τότε μας λείπει ο Γιώργος Πονηρός του Γεωργικού Συνεταιρισμού –αυτόν και τους Κώστα Κατσιμπρα και Γιάννη Λυμπερόπουλο τους έφαγε κάποιο κομματικό σκοτάδι- και τελευταία μας άφησε κι ο Περικλής ο Πέγκας, πεθαίνοντας στην Τασκένδη. Αυτά θα τα θυμούνταν αν ζούσαν. Τώρα είμαστε δύο, ο Τσάμπερλαιν (Ρόδης Παπαρούνης) και εγώ.

Αγαπητοί Πατρινοί!

Εμένα που με βλέπετε είμαι ο καπετάν Τζιοβάρας απ' το Μαυρολιθάρι. Το Κάιρο μ' έκανε λοχαγό –κι έδειξε τα τρία άστρα στο δίκχο– κι είχα Χάνι, πανδοχείον δηλαδή (το χάνι ερμηνεύτηκε με το πανδοχείο) με 75.000 κερραμίδια (για να δείξει το μέγεθος του πτίσματος), αλλά τα 'φ' σα για τον αγώνα (να 'την η καπηλεία) και να 'χετε το νου σας. Δε θα μείνει ορθούνι (ρουθούνι) απ' τους οχτροούς. Από κει –κι έδειξε σωστά προς τη δύση– θα γένει η απόφαση (ήθελε να πει απόβαση, γιατί τότε ο Τσόρτσιλ παραπλανούσε τους Γερμανούς με μια διάδοση για απόβαση στο Ιόνιο), θα τσ' στρουμώξουμε και 'μεις από δω και πάνε. Ίσως κάποιο ραδιόφωνο είχε κρυφακούσει. Και συνέχισε. Κι έχω και τη Τζοβάραινα (τη γυναίκα του) πού 'χει μαζεμένες καμιά εβδομηνταριά γυναίκες και τσ' μαθαίνει αυτόματο – θέλετε να μ' πείτε τίποτα;

Πάει ο Τσάμπερλαιν και του λέει:

– Αρχηγέ, εδώ μερικοί δε φυλάνε τη σκοπιά καλά στα φυλάκια για τσ' Γερμανούς και καμιά φορά θα μας πιάσουν στα χέρια.

– Τι είπες, μωρέ, και γύρισε τα μάτια του προς το παλιό, παραδοσιακό σιδερένιο φανάρι στη μέση της πλατείας.

– Φέρε μου εδώ μια τριχιά κι αντούς π’ δε φ’λαν σκοπιά, να κρεμάσω κανέναν.

Κερώσαμε όλοι. Έτοιμος ήταν να κρεμάσει κόσμο με καμιά γιδοτριχιά. Ο τομεάρχης Τάκης Φίτσιος είχε γίνει θηρίο απ’ τη φούρκα του κι ούτε τους πλησίαζε. Έδωσε τότε ο Τζιοβάρας και μια κούτα τσιγάρα λαϊκά «Ματσάγγου» –ποιος ξέρει από πιο πλιάτσικο– και τα μοίρασε στον κόσμο. Φόβος και τρόμος. Απ’ τα ορεινά χωριά καμιά πληροφορία αν και τους είχαμε ενημερώσει όλους. Ποιοι ήταν όλοι τούτοι οι πλιατσικολόγοι;

– Ποιος είναι ο Πρόεδρος εδώ; φωνάζει ο Τζιοβάρας.

Ήταν ο Νίκος Μακροδήμος, ο Ριγολέττος, όπως τον είχε βαφτίσει ο Καρδινάλιος (Ν. Ασημακόπουλος).

– Φωνάξτε τον! Κι ήρθε. Μικρόσωμος και τρέμοντας, ακούμπαγε σ’ ένα μπαστουνάκι.

– Διαταγές αρχηγέ! Μήπως ήξερε ποιος ήταν; Νόμισε πως κάποιο τμήμα του Άρη ήταν.

– Να πας, Πρόεδρε στο Τηλεγραφείο και να τηλεγραφήσεις στη Λαμία, στο Φρουραρχείο των Ιταλών, η Μεραρχία Τζιοβάρρα, διελθούσα Υπάτην, κατεβαίνει προς κατάληψιν Λαμίας.

Τα χάσαμε. Πάει ο Ριγολέττος στο Τηλεγραφείο. Κόκκαλο ο τηλεγραφετής, θέλοντας και μη, αρχίζει με τα Μορς και στέλνει το τηλεγράφημα. Το παίρνουν τα τσιράκια της Λαμίας και ευτυχώς κάτι ψυλλιάζονται.

Σε λίγο δίνει παράγγελμα ο Τζιοβάρας και η «Μεραρχία», κάπου 25 άνδρες ξεκινούν για το «Ασπρόχωμα». Η Λαμία ψυλλιασμένη δε βιάστηκε να κοινοποιήσει το τέλεξ του καπετάν Τζιοβάρρα. Το κράτησαν για διευκρίνιση και μόλις έφυγε ο Τζιοβάρας, τρέξαμε εγώ κι ο Περικλής ο Πέγκας στο τηλεγραφείο. Δεν προλάβαμε την αποστολή, αλλά ενημερώσαμε τους οργανωμένους της Λαμίας ότι είχαμε να κάνουμε με πλιατσικολόγους. Κι έτσι ησυχάσαμε. Αλλά η Λαμία ήταν

σε συναγερομό περιμένοντας πληροφορίες. Τις πήρε την άλλη μέρα από Κομποτάδες και Μεξιάτες. Το ασκέρι κατηφόρισε προς Αργυροχώρι. Στο δρόμο έπιασαν έναν μικροεμποράκο, που ευτυχώς τον άφησαν έγκαιρα. Και τράβηξαν προς Μεξιάτες-Κομποτάδες. Είχαν το σκοπό τους. Στους Κομποτάδες ρήμαξαν ένα νοικοκύρη Κατσαρό. Ίσως κι ένα σιδερά στις Μεξιάτες. Άρπαξαν πολλά ζώα και φόρτωσαν τα λάφυρα. Οικιακά σκεύη, ρούχα κ.λπ. είδη, τρόφιμα, χρήματα κατοχικά και ό,τι άλλο μπορούσαν να συνάξουν. Θα 'ταν Σάββατο και νύχτα-νύχτα Κυριακή πέρασαν απ' το χωριό μας με κατεύθυνση προς Καστανιά-Νεοχώρι. Α! και να 'πεφταν στα χέρια του Άρη. Αλλά τότε συμπτωματικά ο Άρης ήταν μακριά, προς τα Άγραφα, αλλά είχε ειδοποιηθεί για τον Γοργοπόταμο κι ερχόταν. Κυριακή πρωί ο Τζιοβάρας έφτασε στο Νεοχώρι. Στην εκκλησία λειτουργούσε ο παπάς. Τους μάζεψε κάπου και –όπως μάθαμε– τους έκανε διανομή χαρτονομίσματα κατοχικά.

Οι περισσότεροι δεν είχαν ιδέα από δισεκατομμύρια και προ πάντων οι ξένοι. Μπήκαν μερικοί στην εκκλησία κι άναβαν κεριά δίνοντας χαρτονομίσματα. Απόρησαν οι επίτροποι και ψυλλιάστηκαν τα τσιράκια. Τηλεφωνήθηκαν με τα Κατωχώρια και κατάλαβαν, αφού έμαθαν και για τη ληστεία. Δεν μίλησαν. Αλλά ειδοποίησαν τους οργανωμένους στο Μαυρολιθάρι και τις Χομίργιανες (Δάφνη – Ανατολή). Και περίμεναν να 'ρθει ο Άρης. Κι όταν έφτασε τον ενημέρωσαν. Ζήτησε να συναντήσει τον Τζιοβάρα. Ήτανε, όπως έλεγαν τότε, θηρίο. Για το κεφάλι ενός κόκορα, έπαιρνε το κεφάλι του πλιατσικολόγου. Κάπου τον έμαθε και του έστειλε μήνυμα. Πως τον ήθελε μ' όλο του το τμήμα να συνεργαστούν. Κορδώθηκε ο Τζιοβάρας, τους μάζεψε και πήγε. Πού να 'ξερε τι τον περίμενε. Με το αετίσιο μάτι του ο Άρης τους έκοψε και κατάλαβε, είδε και τους ξένους, κι έβγαλε την απόφαση. Πάτε απόψε στα καταλύματα που σας, όρισε, κι αύριο θα συνεδριάσουμε. Ανύποπτοι το 'ριξαν από νωρίς στον ύπνο.

Τα μεσάνυχτα χτύπησαν όλες οι πόρτες.

– Έλα συναγωνιστή, κάτι έκτακτο έχουμε. Τον έπαιρνε ο εκτελεστής και τον πήγαινε σ' ένα φράχτη. Μια σφαίρα στο σβέρκο ήταν αρκετή.

Κι ο καπετάν Τζιοβάρας δεν πρόλαβε να χαρεί το «Πανδοχείο». Γλίτωσαν μόνο οι ξένοι που ήταν ανίδεοι. Έτσι σιγά-σιγά καθάρισαν όλοι οι κατσικοκλέφτες και πλιατσικολόγοι κι έμειναν οι πραγματικοί αντάρτες αγωνιστές, θέριεψαν και μαζί με τον Ζέρβα έριξαν τον Γοργοπόταμο στις 25-26.11.1942.

9. Αναζητώντας ανακωχή με τον ΕΛΑΣ

Η αίσθηση του Χίτλερ και του επιτελείου του για τους αντάρτες ήταν κάπως μακριά από την πραγματικότητα. Καθώς οι επάλληλες προσπάθειες εξόντωσης της Αντίστασης, με τα φοβερά αντίποινα, δεν έφεραν το αποτέλεσμα που ήθελαν, άρχισαν διερευνητικές επαφές για ένα είδος ανακωχής.

Για μια τέτοια απόπειρα συμβιβασμού που έλαβε χώρα στην περιοχή μας γίνεται λόγος αμέσως παρακάτω.

I

Φεβρουάριος 1943

Φοίβου Γρηγοριάδη¹

Ένας Φον

Υπάρχουν τέλος και τόσες αντίθετες περιπτώσεις όπου ο ΕΛΑΣ απέρριψε διαοργήδην κάθε παρόμοια με αναστολή εχθροπραξιών πρόταση, που αν επρόκειτο να μπουένη στην πλάστιγγα συγκρινόμενες με τις «ανακωχές» (τις δύο που αναφέραμε) ασφαλώς θα έπρεπε να βαρύνουν καταθλιπτικώς εκείνους που και σήμερα ακόμη επανέρχονται σε τέτοιες αλληλοκατηγορίες αναπόδεικτες με σκοπό να θολώσουν τη λάμψη της Αντίστασης.

¹ Το αντάρτικο ΕΛΑΣ – ΕΛΕΣ – ΕΚΚΑ (5/42), Τόμος 4ος, Εκδόσεις Κ.Χ. Καμαρινόπουλου, Αθήνα 1964, σελ. 409-411.

Μία απ' όλες τις προτάσεις, που θορύβησε κάπως το Γενικό Αρχηγείο Ρούμελης, ήταν μόλις είχε συγκροτηθεί με σταθερή έδρα (στην Κολοκυθιά) κι έγινε το Φεβρουάριο του 1943.

Ο Άρης είχε κατηφορίσει τότε για την Αθήνα. Το Αρχηγείο Παρνασσίδας, Λοκρίδας και Δωρίδας για τις αντίστοιχες περιοχές τους. Γύρω στο Μαυρολιθάρι, δεν βρισκόταν κανένα αντάρτικο τμήμα. Έφτασε, όμως, στην οργάνωση και τον εφεδρικό ΕΛΑΣ του χωριού, από την όχη και τόσο μακρινή Παύλιανη, μια εντυπωσιακή πληροφορία που αναστάτωσε τους υπευθύνους: «Ένας συνταγματάρχης της Γκεστάπο, έρχεται από τη Λαμία εν στολή και ζητάει να συναντηθεί με το αρχηγείο των ανταρτών. Έχει να κάνει πολύ σοβαρές προτάσεις. Λέγεται Φον Ροστ».

Η είδηση θορυβεί περισσότερο ακόμα το «Γενικό Αρχηγείο», γιατί αυτό (ο πολιτικός δηλαδή Λευτεριάς και ο επικεφαλής Λεβεντογιάννης) πρέπει να δώσει απάντηση στο ερώτημα: «Τι να κάνουμε;».

Δεν υπάρχει άλλη λύση από την εκ των ενόντων αντιμετώπιση της κατάστασης. Οι μαχητικές ομάδες Μαυρολιθαρίου και Γκούρας θα αποτελέσουν το αντάρτικο τμήμα που θα συνοδεύσει τον απεσταλμένο του Γενικού. Για το ρόλο αυτό, στο Μαυρολιθάρι, δεν υπάρχει άλλος πιο κατάλληλος από τον «τομεακό» φοιτητή Ανδρέα Δραγάτη. Ασφαλώς θα τα καταφέρει στη συζήτηση με το συνταγματάρχη, σε οποιοδήποτε θέμα κι αν περιστραφεί.. Για το επισημότερον, ο αντιπρόσωπος δανείζεται και τη στολή του δασκάλου και έφεδρου υπολοχαγού Βαρδουσιώτη. Βρέθηκε και διερμηνεύς για την πληρότητα της αντιπροσωπείας. Επιστρατεύτηκε ο ευρισκόμενος στην Κουκουβίστα, σήμερα καθηγητής της φιλολογίας του Πανεπιστημίου, Γ. Κόλιας.

Το τμήμα συγκροτείται, όπως-όπως και ξεκινάει από πλάγιο δρομολόγιο προς την Παύλιανη. Αλλά ώσπου να γίνουν όλες οι συνεννοήσεις και προετοιμασίες ο Γερμανός, που βρισκόταν στην Παύλιανη, βαρέθηκε να περιμένει και ξεκίνησε προς το Γαρδικάκι (προς τα πάνω).

Στο δρόμο του, στο Κορομήλι, τον «έπιασε» το ένοπλο τμήμα, μάλιστα και τον αφόπλισε, χωρίς να φέρει άλλη αντίρρηση, εφ' όσον θα παρέδιδε το αυτόματό του στο διοικητή του τμήματος!

- Εγώ είμαι ο Διοικητής, απαντάει ο Δραγάτης.
- Εσύ, τόσο μικρός; Είσαι αξιωματικός;
- Δεν είμαι και τόσο μικρός, όσο φαίνομαι, είμαι αξιωματικός, μην αμφιβάλλετε.

Με τη συζήτηση που άρχισαν στην Παύλιανη, όπου ξαναγύρισαν το Γερμανό, και με την ενημερότητα του απεσταλμένου των ανταρτών σ' ένα σωρό σχετικά και άσχετα ζητήματα, ο φον Ροστ πείσθηκε για τη γνησιότητα της εκπροσώπησης και διατύπωσε τις προτάσεις και τους όρους του:

«Απευθύνεται σε συγκροτημένους εθνικιστές αντάρτες. (Η διάκριση γίνεται σε σχέση με λησταντάρτες τύπου Αγουριδαίων, που φαίνεται πως είχε πληροφορηθεί την εξόντωσή τους). Κατά συνέπεια, μπορεί να επέλθει μια συμφωνία μ' αυτούς και με τη γερμανική διοίκηση. Οι αντάρτες να μην κάνουν επιδρομές στις οδικές αρτηρίες και ιδιαίτερα στη σιδηροδρομική γραμμή. Άμα αναλάβουν αυτή την υποχρέωση, αναλαμβάνει και η γερμανική διοίκηση μια δέσμευση, να μην ενοχλήσει τους αντάρτες στα ορεινά τους ορμητήρια, που η γραμμή τους αρχίζει πάνω-κάτω από το σημείο όπου βρίσκονται τώρα (Παύλιανη). Αν, όμως, ξαναγίνουν σαμποτάζ στη γραμμή, τότε οι Γερμανοί είναι υποχρεωμένοι να προβούν σε αντίποινα εναντίον κάθε χωριού που βρίσκεται πλησιέστερα στο προσβαλλόμενο έργο της γραμμής».

Η απειλή είναι φοβερή και σαφής. Γίνεται δε πιο σαφής από ένα πρόχειρο σχεδιάγραμμα που βρέθηκε στον αφοπλισθέντα και ερευνηθέντα Γερμανό. Σε κάθε έργο της γραμμής σημειώνεται και το πιο κοντινό χωριό. Στη γέφυρα Ασωπού, το Γαρδικάκι, της Παπαδιάς, το Σκλήθρο, στις γαλαρίες, σε όλα τα έργα αντιστοιχεί και κάποιο «καταδικασμένο» χωριό. Αλλά η απάντηση του εκπροσώπου είναι άμεση και κατηγορηματική και επιβεβαιώνεται σε λίγες ώρες τηλεφωνικά και από το «Αρχηγείο Ρούμελης»:

«Είπατε ότι απευθύνεστε σε εθνικιστές αντάρτες και όχι σε λητοσυμμορίες. Αν, όμως, δεχόμαστε την πρότασή σας και κρατούσαμε τα χωριά, τρώγοντας και πίνοντας μονάχα, δεν θα είχαμε μεταβληθεί σε οργανωμένες λητοσυμμορίες; Είμαστε πραγματικά εθνικιστές, κάνουμε εθνικό πόλεμο και τα “ορεινά ορμητήριά μας” χρησιμεύουν μόνο για επιδρομές απ' εκεί εναντίον των θέσεων που κρατείτε σεις. Αλλιώς, τι ορμητήρια θα ήσαν, εναντίον τίνος θα χρησίμευαν ως χώρος εξορμήσεων;».

Έγινε τότε σκέψη «κατακράτησης» του απεσταλμένου της Γκεστάπο, αλλά τελικά επεκράτησε η σωστή άποψη να τον αφήσουν ελεύθερο με την απορριπτική απάντηση στους γερμανικούς όρους. Και δεν ήταν η μόνη απόρριψη.

Σε μια άλλη περίπτωση, ένας άλλος Γερμανός, μηχανικός μεταλλείων με το όνομα Ρεστ –ποιος ξέρεις αν δεν ήταν ο ίδιος ο φον Ροστ– επεδίωκε επιμόνως λόγω «συνωνυμίας», όπως έλεγε με τον καπετάνιο της Αττικοβοιωτίας Ορέστη (Ρεστ – Ορέστ!), μια συνάντηση μαζί του. Με τα πολλά, κάποτε συναντήθηκε με έναν υφιστάμενο του Ορέστη, τον καπετάνιο του τάγματος Θηβών Κρόνο. Ο τελευταίος ήταν ένας εκ διαμέτρου αντίθετος από τον ευφραδέστατο φοιτητή Δραγάτη. Ανθυπασπιστής του στρατεύματος, με λιγοστά γράμματα, με φτωχότατο γλωσσικό ρεπερτόριο, που και τις λίγες λέξεις του τις πρόφερε κομπιαστά και πάντοτε με τη βοήθεια απλωτών χειρονομιών, βρήκε για τον Γερμανό στην συνάντησή του εκείνη, πιο σωστή απάντηση, ακόμη και από τον ακατάσχετο επιχειρηματολόγο φοιτητή.

Στη συνάντηση που με επιμονή επεζήτησε ο Ρεστ, είχε να αναπτύξει γενικότερες απόψεις, για να καταλήξει, όμως, στο ίδιο συμπέρασμα, στις ίδιες προτάσεις, περιβεβλημένος με σοσιαλιστικό μανδύα αυτή τη φορά:

«Εσείς, αν όχι όλοι, οι περισσότεροι είστε κομμουνιστές και δεν μπορεί, παρά να αντιπαθείτε τη μητρόπολη του καπιταλισμού, την Αγγλία. Γιατί, λοιπόν, να πολεμάτε εναντίον μας, που κι εμείς εναντίον των καπιταλιστών έχουμε αγώνα; Ας αναστείλουμε εδώ στην περιοχή μας (για τη Βοιωτία πρόκειται τώρα) τις εχθροπραξίες. Μη βοηθάτε τους Εγγλέζους που στο τέλος θα χτυπήσουν κι εσάς, αν νικήσουν εμάς».

Στην πρόταση εκείνη κομπιαστά και απλώνοντας και τα δυο χέρια προς πάσαν κατεύθυνση ο Κρόνος έδωσε την πιο εύστοχη απάντηση:

«Είναι αλήθεια πως δεν συμπαθούμε τους Άγγλους για πολλούς και διάφορους λόγους. Αλλά αν δεν πολεμάμε σας τους κατακτητές της πατρίδας μας, τότε με το δίκιο τους οι Άγγλοι που πολεμούν για να σας διώξουν από τον τόπο μας, θα έρθουν αυτοί διάδοχοί σας και κατακτητές. Για πια ανεξαρτησία θα μπορούμε να μιλάμε τότε, αν τώρα μείνουμε υποταγμένοι σε σας;».

Και, πράγμα παράξενο για Γερμανό, είτε Ροστ, είτε Ρεστ λεγόταν, ο απεσταλμένος έφυγε σύμφωνος με τον τραχύ καπετάνιο:

– Αν είναι έτσι, έχετε δίκαιο να πολεμάτε σαν σύμμαχοι με τους Άγγλους².

² Το Δεκέμβριο του 1944, Γερμανός αξιωματικός έφθασε στην Άμφισσα για ανάλογες προτάσεις και προς την ΕΚΚΑ. Ήταν όμως τότε εκεί και ο Καρτάλης και συγκράτησε τον Ψαρρό, να μη δεχτούνε συνάντηση μαζί του, πριν φθάσει και ο κληθείς Βρετανός σύνδεσμος, που παρίστατο καθ' όλη τη διάρκεια της συνομιλίας, η οποία κατέληξε σε απόρριψη της πρότασης.

10. Ιερωμένοι στην Εθνική Αντίσταση

Για τη θέση των ιερωμένων στις μεγάλες στιγμές του Έθνους έχουν γραφτεί πολλά και αντικρουόμενα μεταξύ τους. Ανάλογα με το πρίσμα που οι συγγραφείς προσεγγίζουν το θέμα, δίνουν τη δική τους υποκειμενική θεώρηση. Κατά μία εκδοχή, εμφανίζονται ιερωμένοι με πλήρη ταύτιση προς τους στόχους και πόθους του γένους μας και, κατά την άλλη –αντίθετη εκδοχή–, εμφανίζονται αποστασιοποιούμενοι, ουδέτεροι ή και πολέμιοι των εθνικών μας στόχων. Και μόνο το γεγονός ότι έχουν γραφτεί αντικρουόμενες εκδοχές και ποικίλα παραδείγματα, μας αφήνει να αντιληφθούμε ότι η αλήθεια βρίσκεται κάπου στη μέση. Αυτά τα παραδείγματα απαντώνται και στις άλλες μεγάλες στιγμές της πορείας του Έθνους μας, όπως στην περίοδο της εθνικής μας παλιγγενεσίας του '21 με τον Παπαφλέσσα ή τον Διάκο ή τον Ησαΐα Σαλώνων από τη μία πλευρά, αλλά και τους μεγαλόσημους του Πατριαρχείου που έσπευδαν να αποκηρύξουν κάθε προσπάθεια ανάκτησης της ελευθερίας των Ελλήνων.

Παρόμοιες εμπειρίες καταγράφονται στην πρόσφατη περιπέτεια της πατρίδας μας με την απριλιανή στρατιωτική δικτατορία του '67 με ιερωμένους που πλησίασαν και συνεργάστηκαν με τους δικτάτορες που ταλαιπώρησαν τον ελληνικό λαό, ενώ δεν έλειψαν και τα φωτεινά παραδείγματα κληρικών που στάθηκαν στο πλευρό του δοκιμαζόμενου λαού. Φωτεινό παράδειγμα, ο σημερινός Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος.

Εξετάζοντας τη συμμετοχή των κληρικών στην Εθνική μας Αντίσταση στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της τριπλής ιταλο-γερμανο-βουλγαρικής κατοχής, παρατηρούμε ότι η συμμετοχή του Κλήρου στην Εθνική Αντίσταση είναι ευρεία και μάλιστα σε όλα τα επίπεδα της Ιεραρχίας, ενώ οι συνεργασθέντες με τον κατακτητή αποτελούν μειοψηφία.

Στη δική μας περιοχή της Ρούμελης έχουμε να αναφέρουμε τον Πατέρα Ανυπόμονο, Αρχιμανδρίτη Γερμανό Δημάκο, τον Ηγούμενο στην Ιερά Μονή Αγάθωνος που στάθηκε δίπλα στον Άρη σαν στρατιωτικός ιερέας και στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ. Πρόσφατα μας άφησε για το μεγάλο ταξίδι και έγιναν πολλές αναφορές και τιμητικές εκδηλώσεις για τον τιμημένο και αγωνιστή¹.

Είχαμε ακούσει για πολλούς ακόμη ρασοφόρους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και ιδιαίτερα για τον Ηγούμενο της Ιεράς Μονής Προφήτη Ηλία Παρνασσού², Αρχιμανδρίτη Αγαθόνικο Καρούζο. Για καλή μας τύχη λάβαμε ένα βιβλίο πολύ καλογραμμένο από τον αγωνιστή Ιωάννη Βούζα-Λαδιά από τη Φωκίδα (Αρκαδίου 38, 155 62, Χολαργός – Αθήνα 2008, ιδιωτική έκδοση ISBN: 978-960-930502, *Μορφές Μαρτύρων Αγωνιστών, Αρχιμανδρίτης Αγαθόνικος Καρούζος*).

*Αρχιμανδρίτης Αγαθόνικος Καρούζος,
ο νέος Ησαΐας Σαλώνων*

Άνθρωπος με μεγάλο πνευματικό εκτόπισμα και μόρφωση, ο θεοσεβής Ηγούμενος Αγαθόνικος –κατά κόσμον Αριστομένης Καρούζος– υπήρξε μια χαρισματική προσωπικότητα στο χώρο της ιεροσύνης, με έργο σημαντικό και μάλιστα πέρα από τα θρησκευτικά του καθήκοντα, όπως στη διοίκηση και διαχείριση της μονής, την ιστορική έρευνα και τεκμηρίωση για το μοναστήρι, αλλά και τα ευρύτερα πεδία του πολιτισμού. Ήταν φυσικό να έχει αποδοχή και

¹ Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία για τον Πατέρα Ανυπόμονο. Μια καλή πηγή είναι το προσωπικό του έργο Αρχιμ. Γερμανός Κ. Δημάκος, Πάτερ Ανυπόμονος: Στο βουνό με τον Σταυρό, κοντά στην Άρη, Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Τρίκαλα-Αθήνα 2005, έκδοση 2η.

² Το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία βρίσκεται στον Παρνασσό. Στα δυτικά του βρίσκεται η Γκιώνα και νοτιώς εκτείνεται ο Κορινθιακός κόλπος. Πρωτοϊδρύθηκε το 1019. Τούτο συνάγεται από Πατριαρχικό Σιγίλλιο του έτους 1572. Το ίδιο μοναστήρι, όπως και αρκετά άλλα, προσέφερε πολλά και στον αγώνα του '21.

ευμενή απήχηση στην τοπική και την πιο πλατιά κοινωνία. Ιδιαίτερη ήταν η φιλία του με τον μεγάλο μας ποιητή της Εθνικής Αντίστασης, τον Άγγελο Σικελιανό, τον εμπνευστή των Δελφικών Εορτών, καθώς και με τη σύζυγό του, διαπρεπή επίσης διανοούμενη, καλλιτέχνιδα και ηθοποιό, Εύα Πάλμερ.

Υπό την καθοδήγηση του Αγαθόνικου το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία στον Παρνασσό έγινε στην περίοδο της Κατοχής κρησφύγετο, σταθμός περιθάλψης και τροφοδότης των ανταρτών του Παρνασσού.

Οι καταδότες, δυστυχώς και οι διάφοροι συντοπίτες –ευτυχώς ελάχιστοι– που προτίμησαν να τα 'χουν καλά με τους κατακτητές, υπήρξαν μοιραίοι για τον Αγαθόνικο, που έδωσε την ίδια του τη ζωή στο βωμό για τη λευτεριά της Πατρίδας. Η στάση του προϊσταμένου του Μητροπολίτη Αμφισσας Αθανασίου Παρίση, που –όπως αποδεικνύεται– τίποτα δεν διδάχτηκε από τον προκάτοχό του Ησαΐα Σαλώνων, μας δείχνει την άλλη, τη ζοφερή πλευρά του νομίσματος.

Να αφήσουμε, όμως, καλύτερα τον αγαπητό κ. Γιάννη Βούζα, να μας μιλήσει, μέσα από το νέο βιβλίο του, για το ιστορικό της εκτέλεσης του Αγαθόνικου:

20.02.1943

Η αναφορά στις προσωπικές μαρτυρίες των συγγενών του γράφοντος, που τυχαίνει μακρινός συγγενής του Αγαθόνικου και έζησε από κοντά τα γεγονότα της δολοφονίας του, καθώς και τα ενθυμήματα πολλών άλλων συντοπιτών μας και μοναχών του μοναστηριού, που προφορικά αντάλλασσαν τις ενθυμήσεις τους για τα γεγονότα με τους συγγενείς του ηγουμένου για πολλά χρόνια, περιγράφονται παρακάτω και αφορούν στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τόσο κατά τη σύλληψη και κράτηση του Αγαθόνικου, όσο και κατά την εκτέλεσή του απ' τους Ιταλούς φασίστες, και αποτελούν τον κύριο σκοπό της συγγραφής του γραπτού τούτου. Οι μαρτυρίες είναι πρωτογενείς και αντικειμενικές και η μνημόνευσή τους μετά εξηκονταετία και πλέον, συμπληρώνουν τα παραλειπόμενα των όσων σχετικά με την εκτέλεση του Ηγουμένου της Ι. Μονής του Προφήτη Ηλία έχουν δει το φως της δημοσιότητας, ενώ στοχεύουν στην ανάδειξη της πατριωτικής δράσης και της θυσίας του Αγαθόνικου που προερχόταν από τον ανώτερο κλήρο της Ορθοδοξίας και δολοφονήθηκε στο πρώτο στάδιο της ανάπτυξης της Εθνικής Αντίστασης του ελληνικού λαού κατά της τριπλής κατοχής.

Ο Ηγούμενος Αγαθόνικος με το μεγάλο μας ποιητή της Εθνικής Αντίστασης Άγγελο Σικελιανό

Το δράμα της εκτέλεσης του Αγαθόνικου έζησαν: ο αδελφός του Παναγιώτης Καρούζος, η σύζυγός του Αφροδίτη το γένος Φακή, τα τρία νεαρά παιδιά τους: η Βασιλική, ο Νίκος και η δεκάχρονη Χρυσούλα, οι συγγενείς του και όλος ο κόσμος της Φωκίδας, ιδιαίτερα της Άμφισσας.

Η Φωκίδα, όπως και το 70% των περιοχών της Ελλάδας, από την αρχή της Κατοχής και μέχρι τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας ελέγχονταν διοικητικά από τα ιταλικά στρατεύματα κατοχής. Στην Άμφισσα ήρθαν οι Ιταλοί το Μάη του '42 και αντικατέστησαν τους Γερμανούς. Φρούραρχος των Ιταλών στην Άμφισσα, όταν εκτελέστηκε ο Αγαθόνικος, ήταν ο ταγματάρχης Βεντικουέρα.

Ο ηγούμενος Αγαθόνικος υπήρξε όχι μόνον πνευματικός πατέρας, αλλά και η καρδιά του μοναστηριού, που χτυπούσε αδιάλειπτα για 40 χρόνια που διήρκησε η μοναστική ζωή του, μια ζωή αφιερωμένη στην Ορθοδοξία και στην πατρίδα. Ιδιαίτερα, όταν η σκλαβιά και τα δεινά της κατοχής άγγιζαν τα φυλλοκάρδια της ψυχής του, ο Αγαθόνικος, απ' τους πρώτους υψηλόβαθμους της ιεροσύνης, συντάχθηκε με τον αγωνιζόμενο λαό, με την Εθνική Αντίσταση, και δεν δίστασε να δώσει τη ζωή του στο βωμό της λευτεριάς της πατρίδας απ' τους φασίστες κατακτητές.

Απ' τους πρώτους μήνες της Κατοχής οι αντιστασιακές οργανώσεις και οι πρωτοπόροι αντάρτες του Παρνασσού βρήκαν στο μοναστήρι φίλους, υποστηρικτές και οπαδούς με πρώτο τον ηγούμενο Αγαθόνικο, που συνεργάστηκε ανελλιπώς δραστήρια, παίρνοντας όλα τα ενδεικνυόμενα συνωμοτικά μέτρα λόγω της θέσης που κατείχε. Το μοναστήρι είχε γίνει το κρησφύγετο των ανταρτών του Παρνασσού. Ο Αγαθόνικος βοηθούσε τους αντάρτες με τρόφιμα και πληροφορίες για τα μέτρα και τη δράση των Ιταλών, που κάθε μέρα γινόταν πιο βίαιη και επικίνδυνη για όσους συμμετείχαν στις αντιστασιακές οργανώσεις. Τους παραχωρούσε περίθαλψη και στέγη πολλές φορές. Ο Αγαθόνικος, παρ' όλα τα προβλήματα υγείας που αντιμετώπιζε κείνα τα χρόνια, ετοιμαζόταν να εγκαταλείψει το μοναστήρι και να συμμετάσχει πιο δραστήρια στην Εθνική Αντίσταση και να αφιερώσει όλες του τις δυνάμεις για την ανάπτυξη του αγώνα για τη λευτεριά της πατρίδας. Όταν έμενε στην Άμφισσα, στο σπίτι του αδελφού του, επισκεπτόταν συχνά το γειτονικό χωριό Αη Γιώργης και ερχόταν σε επαφή με τα στελέχη των αντιστασιακών οργανώσεων και των αντάρτικων ομάδων.

Η στάση του μητροπολίτη Φωκίδας Αθανάσιου Παρίση απέναντι στην αναπτυσσόμενη ένοπλη αντίσταση του ελληνικού λαού κατά των κατακτητών ήταν αρνητική και αντίθετη από αυτή του ηγουμένου Αγαθόνικου. Ο Μητροπολίτης, προφανώς, δεν συμμεριζόταν και δεν επιδοκίμαζε την ένοπλη δράση κατά των κατακτητών. Ο μητροπολίτης απαιτούσε από τον Αγαθόνικο να σταματήσει τη βοήθειά του προς τους αντάρτες, με πρόσχημα τη διαφύλαξη και προστασία του μοναστηριού από τη μήνη των κατοχικών αρχών. Οι σχέσεις με αφορμή τη στάση του Αγαθόνικου απέναντι στην Εθνική Αντίσταση έπαιρναν μεταξύ της κεφαλής της Εκκλησίας στη Φωκίδα και του ηγουμένου του μοναστηριού κάθε μέρα που περνούσε χαρακτήρα αντιπαλότητας. Το κύρος και η λάμψη της προσωπικότητας του Αγαθόνικου, προφανώς και η αντιζηλία του μητροπολίτη Άμφισσας, δεν ήταν άσχετα με τους λόγους που την κρίσιμη στιγμή οδήγησαν το μητροπολίτη να μην κάνει τίποτα για την αποτροπή της εκτέλεσης του ηγουμένου Αγαθόνικου. Προφανώς, το τι συνέβαινε στο μοναστήρι και ποια η στάση του Αγαθόνικου έγιναν, από διάφορους διαύλους, γνωστά στις κατοχικές αρχές. Δεν έλλειπαν οι, λιγοστοί μεν, ντόπιοι συνεργάτες και καταδότες των Ιταλών στην Άμφισσα και σε μεμονωμένες περιπτώσεις και στα χωριά.

Ο Αγαθόνικος, μη συμφωνώντας με τις παρεμβάσεις του μητροπολίτη στο ζήτημα της ενεργού δράσης κατά των κατακτητών σε συνάρτηση και με τα προβλήματα υγείας που αντιμετώπιζε, για να κερδίσει χρόνο ώσπου ν' αποφασίσει την

οριστική έξοδό του στο βουνό, υπέβαλε στον μητροπολίτη δεύτερη αίτηση για παραίτηση από τα μοναχικά του καθήκοντα, η οποία έμεινε αναπάντητη. Ο μητροπολίτης είχε απορρίψει το 1941 την πρώτη αίτηση παραίτησης του Αγαθόνικου. Τα γεγονότα εξελίχθηκαν γρήγορα. Ο μητροπολίτης ανέθεσε την ηγουμενία του μοναστηριού στο μοναχό Παρθένιο. Ο Αγαθόνικος ήρθε στην Άμφισσα και έμεινε στο σπίτι του αδελφού του. Και εξακολούθησε να επικοινωνεί με τις αντιστασιακές οργανώσεις. Οι κινήσεις και οι επαφές του Αγαθόνικου παρακολουθούνταν απ' τους Ιταλούς συστηματικά πια.

Οι αντάρτες συνέχισαν, όπως πρώτα, να πηγαίνουν στο μοναστήρι. Απ' το μοναστήρι διέσχιζαν τον ελαιώνα, έβγαιναν πάνω απ' τα χωριά Σερνικάκι και Αη Γιώργης και περνούσαν στην Γκιόνα και αντίστροφα. Ήταν ο πιο σύντομος και σχετικά ασφαλής δίαυλος επικοινωνίας των ανταρτών μεταξύ Παρνασσού και Γκιόνας.

Οι Ιταλοί, πληροφορημένοι για τις κινήσεις των ανταρτών, έστειλαν συχνά απόσπασμα να περιπολεί και να ενεδρεύει στην τοποθεσία Στενή, κάτω από το μοναστήρι, στην πλαγιά του Παρνασσού πάνω από τον ελαιώνα, με σκοπό να παρεμποδίσουν το πέρασμα των ανταρτών από το μοναστήρι προς τη Γκιόνα. Στις 17 Φλεβάρη του '43 το Αρχηγείο Παρνασσίδας στη θέση Στενή, κάτω από το μοναστήρι χτύπησε και συνέτριψε ιταλικό απόσπασμα. Σχετικά με τις απώλειες που υπέστησαν οι Ιταλοί στη μάχη στη Στενή αναφέρονται αντικρουόμενα στοιχεία.

Στο βιβλίο της Θάλειας Κρητικού αναφέρεται: «Όλοι οι Ιταλοί έπεσαν νεκροί... πλην ενός, που τραυματισμένος μεταφέρθηκε στη Μονή, για περιθάλψη από τους Μοναχούς». Ενώ στο βιβλίο του Γ.Ν. Κουτσοκλένη αναφέρεται: «Οι Ιταλοί αιφνιδιάστηκαν, το έβαλαν στα πόδια –αφήνοντας εκεί και τον μοναδικό τραυματία της συμπλοκής– κι έφτασαν στην Άμφισσα τρέχοντας». Οι πληροφορίες που κυκλοφορούν ανάμεσα στον κόσμο μετά τα γεγονότα ήταν ότι το απόσπασμα εξοντώθηκε παντελώς, ενώ μοναδικός επιζήσας ήταν ένας τραυματίας που περισυνέλεξαν οι μοναχοί και τον παρέδωσαν στους Ιταλούς όταν αυτοί επέδραμαν στο μοναστήρι και το έκαψαν. Έτσι εξηγούνται και τα σκληρά αντίποινα των Ιταλών – να κάψουν το μοναστήρι και να εκτελέσουν τον ηγούμενο Αγαθόνικο.

Την ίδια μέρα της εξόντωσης του ιταλικού αποσπάσματος οι Ιταλοί συνέλαβαν

τον Αγαθόνικο στο σπίτι του αδελφού του και προβήκανε σε συλλήψεις και άλλων ύποπτων πολιτών για συνεργασία με τους αντάρτες. Οι καταδότες των Ιταλών, ως τη μέρα που κρεμάσανε οι αντάρτες τους συνεργάτες τους πληροφοριοδότες, τη δασκάλα Σταμούλη και το γυρολόγο Καραμπασέα έξω από την Άμφισσα, δίνανε και πέρνανε με τους Ιταλούς. Δεν είχαν ακόμα νιώσει για τα καλά το τιμωρό χέρι του αγωνιζόμενου λαού. Την επόμενη μέρα ισχυρές δυνάμεις Ιταλών, παίρνοντας μαζί τους τον ηγούμενο έφτασαν στο μοναστήρι, ενώ μικρό ιταλικό απόσπασμα έφτασε στον τόπο της μάχης και μάζεψε τους νεκρούς Ιταλούς στρατιώτες και κατά την επιδρομή συλλάμβανε όσους στο δρόμο του συναντούσε. Οι αντάρτες, μετά τη μάχη και την εξόντωση της περιπόλου, είχαν απομακρυνθεί από το μοναστήρι. Οι Ιταλοί επέδραμαν στο μοναστήρι, το λεηλάτησαν και το έκαψαν. Πήραν ό,τι πολύτιμο βρήκανε, άδειασαν τα κελάρια του και μεθοκοπούσαν. Η λεηλασία και η φωτιά κατέστρεψαν πολλά από τα κειμήλια και τα βιβλία που βρίσκονταν στο μοναστήρι. Ευτυχώς που το μένος και η βαρβαρότητα των Ιταλών δεν ξέσπασε και στην εκκλησία και δεν την κάψανε. Οι Ιταλοί, επιστρέφοντας το βράδυ από το μοναστήρι, πήραν μαζί τους και τον κρατούμενο Αγαθόνικο, τον έφεραν στην Άμφισσα και τον έκλεισαν στο παλιό Γιάγτζειο Γυμνάσιο, σε ένα μικρό βοηθητικό δωμάτιο με ανεξάρτητη είσοδο που χρησίμευε ως πειθαρχείο και που βρισκόταν στο ισόγειο του δεξιού τμήματος του νεοκλασικού κτιριακού συγκροτήματος. Στο παλιό γυμνάσιο ήταν καταυλισμένα τμήματα και η διοίκηση του ιταλικού συντάγματος της Άμφισσας.

Ο γράφων με τον αδερφό μου Περικλή, όντας μαθητές του γυμνασίου μη καταγόμενοι από την Άμφισσα, ενοικιάζαμε ένα δωμάτιο σε σπίτι που βρισκόταν απέναντι από το γυμνάσιο, στο δρόμο που πήγαινε προς τον Αλευρόμυλο και το Κοιμητήριο της Άμφισσας. Κείνη την ημέρα όλη η Άμφισσα ήταν αναστατωμένη από τα γεγονότα που είχαν διαδραματιστεί κατά τη διάρκεια της ημέρας. Στο σπίτι που μέναμε οι Ιταλοί είχαν επιτάξει το κατώι και στάβλιζαν τα δύο άλογα, του Ιταλού συνταγματάρχη και του ιπποκόμου του.

Ο εγκλεισμός του ηγούμενου στο παλιό γυμνάσιο, την Πέμπτη το βράδυ που επέστρεψαν οι Ιταλοί στην Άμφισσα μετά το κάψιμο του μοναστηριού, μας έγινε αντιληπτός. Με λίγες λέξεις ιταλικές που ξέραμε προσπαθούσαμε να μάθουμε απ' τον ιπποκόμο κάτι για τον Αγαθόνικο, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Πήγαμε αμέσως στο σπίτι του θείου μας Παναγιώτη Καρούζου, αδελφού του Αγαθόνικου, που βρισκόταν σε καμιά 'κατοστή μέτρα πιο πάνω απ' το γυμνάσιο, στην οδό Ηφαίστου (Αλεξάνδρου Ξηρού) και τον ενημερώσαμε για όσα είχαμε δει. Όλη η

οικογένεια του θείου ήταν ανήσυχη και τρομοκρατημένη, βίωνε τα γεγονότα που διαδραματιζόνταν, ανήμπορη να επηρεάσει την εξέλιξή τους. Όλη την επομένη μέρα με τον αδελφό μου, απ' το δωμάτιό μας, πίσω απ' την κουρτίνα του παραθύρου, παρακολουθούσαμε την πόρτα του κελιού που κρατούσαν οι Ιταλοί τον ηγούμενο και ενημερώναμε τους οικείους τους για ό,τι παρατηρούσαμε σχετικά με την κράτηση του Αγαθόνικου και τις ενέργειες των Ιταλών.

Η ιταλική διοίκηση ήταν αποφασισμένη να εμποδίσει την ανάπτυξη του αντιστασιακού ένοπλου κινήματος του ελληνικού λαού, που κάθε μέρα δυνάμωνε, με την τρομοκρατία και τις δολοφονίες. Οι Ιταλοί αποφάσισαν την εκτέλεση του ηγούμενου, θεωρώντας τον κεντρικό και υπεύθυνο πρόσωπο στα γεγονότα που είχαν διαδραματιστεί και προμήνυαν δυναμική πια αναμέτρηση με την αναπτυσσόμενη ένοπλη αντίσταση στη Φωκίδα.

Η απόφαση για την εκτέλεση του Ηγούμενου έγινε γνωστή το Σάββατο το πρωί, 20 Φλεβάρη 1943. Η είδηση διαδόθηκε σε όλη την πόλη. Την είδηση πληροφορήθηκε και ο παπάς της εκκλησίας Ευαγγελίστριας της Άμφισσας, παπα-Αιμιλιανός. Ο κόσμος εμβρόντητος και αναστατωμένος περιίμενε με αγωνία την τρομερή και μαύρη αυτή ώρα της εκτέλεσης του εκλεκτού κληρικού, ηγούμενου Αγαθόνικου Καρούζου, λαμπρού Έλληνα πατριώτη. Όπως θυμούνται τα ανίψια του ηγούμενου και οι συγγενείς, την κρίσιμη αυτή στιγμή η μητέρα τους –νύφη του ηγούμενου, Αφροδίτη Καρούζου, το γένος Φακή–, μαζί με το γιο της Νίκο, σε συνεννόηση με το σύζυγό της Παναγιώτη Καρούζο, επισκέφθηκε το Μητροπολίτη Αθανάσιο για να ζητήσει την παρέμβασή του στις ιταλικές αρχές, ώστε να αποτραπεί τυχόν καταδίκη του ηγούμενου στην εσχάτη των ποινών. Ο μητροπολίτης έδειξε πως αγνοούσε τα διαδραματιζόμενα γεγονότα και όχι μόνον αυτό, αλλά δεν έκρυψε και τη δυσαρέσκεια του για τη στάση του ηγούμενου Αγαθόνικου. Έτσι μετέφερε στην οικογένειά της απογοητευμένη η νύφη του ηγούμενου, το αποτέλεσμα της συνάντησής της με τον Αθανάσιο. Ο δεσπότης Αθανάσιος την περίοδο της Κατοχής είχε δραστήρια συμμετοχή στα δρώμενα στη Φωκίδα. Το γεγονός αυτό δείχνει πως ο Αθανάσιος μπορούσε να κάνει αυτό που δεν έκανε παρόλο που του ζητήθηκε, να παρέμβει στις ιταλικές αρχές για να αποφευχθεί η εκτέλεση του Αγαθόνικου.

Ας σημειωθεί, ότι ο δεσπότης Αθανάσιος ήταν εκείνος που, μαζί με άλλους παράγοντες της Άμφισσας, επενέβη αποφασιστικά στις ιταλικές κατοχικές αρχές και διεσώθη ο Φώτης Τσίγκας – σημαίων στέλεχος του ΕΑΜ Φωκίδας.

Οι υποψίες των Ιταλών στράφηκαν και κατά του Παναγιώτη Καρούζου, του αδελφού του Αγαθόνικου. Η οικογένειά του και οι συγγενείς αγωνιούσαν για την τύχη του, που κρεμόταν από μια κλωστή.

Η στάση του δεσπότη Αθανάσιου κατά τη σύλληψη, κράτηση και εκτέλεση του Αγαθόνικου ήταν αρνητική και, προφανώς, εκπορευόταν τόσο από την αντιζηλία του προς την προσωπικότητα του Αγαθόνικου, όσο και από την αντιπάθειά του προς την εξελισσόμενη ένοπλη Εθνική Αντίσταση του ελληνικού λαού ενάντια στον κατακτητή.

Ο παπα-Αιμιλιανός, μαζί με το δεκατετράχρονο ανιψιό του ηγούμενου Νίκο Καρούζο, έσπευσε κι αυτός στο μητροπολίτη, ελπίζοντας πως κάτι θα μπορούσαν μαζί να κάνουν για να σωθεί ο ηγούμενος – μάταια όμως. Δεν έγινε ποτέ γνωστό τι ειπώθηκε στην συνάντηση αυτή. Η Θάλεια Κρητικού στο βιβλίο της αναφέρει σχετικά: «Δεν γνωρίζομε αν η καταδικαστική απόφαση είχε ανακοινωθεί προηγουμένως στο μητροπολίτη και γιατί έδειξε να την αγνοεί! Ούτε αν πριν ή μετά τη συνάντηση αυτή με τον παπα-Αιμιλιανό, έκανε κάποια κίνηση, για να απαλλάξει της κατηγορίας τον Αγαθόνικο ή τουλάχιστον να εμποδίσει την άμεση εκτέλεση».

Σε τέτοιες στιγμές η ελπίδα συνεχίζει να ζει και παροτρύνει σε ό,τι μπορεί να γίνει. Με τον αδελφό μου τον Περικλή παρακολουθούσαμε όλη την ημέρα με μεγάλη αγωνία την πόρτα του πειθαρχείου του παλιού γυμνασίου, όπου κρατούνταν ο ηγούμενος, για να ειδοποιήσουμε, αν τον πάρουν απ' το πειθαρχείο οι Ιταλοί, τους συγγενείς και τον κόσμο για να γίνει κατιτί. Η κακιά ώρα δεν άργησε να 'ρθει. Οι Ιταλοί, ενώ απελευθέρωσαν όσους κρατούμενους είχαν συλλάβει κατά την επιστροφή τους από το πυρπολημένο μοναστήρι, πήραν από το κρατητήριο τον ηγούμενο συνοδεία και τον οδήγησαν στον τόπο της εκτέλεσης, έξω από το Κοιμητήριο της Άμφισσας. Στην Άμφισσα, εκτός από το ΕΑΜ, δραστηριοποιούνταν και η ΕΚΚΑ, καθώς και η νεολαιίστικη οργάνωση ΕΝΑΡ – Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρούμελης. Η ΕΝΑΡ υπήρξε μία από τις νεολαιίστικες οργανώσεις που συνενώθηκαν και συγκροτήθηκε η ΕΠΟΝ, στις 23 Φλεβάρη 1943. Οι κάτοικοι της Άμφισσας πληροφορούμενοι το τι είχε συμβεί, καθώς και οι αντιστασιακές οργανώσεις, κινητοποίησαν τα μέλη τους και κόσμος άρχισε να μαζεύεται και να ακολουθεί μέσα στο λόγγο σε απόσταση τους δήμιους, που οδηγούσαν τον ηγούμενο προς το νεκροταφείο, στον τόπο της εκτέλεσης, που βρισκόταν μέσ' στον ελαιώνα, στο δρόμο προς το χωριό Τοπόλια. Ανάμεσα στον

κόσμο και οι συγγενείς του ηγούμενου με τον παπα-Αιμιλιανό και πολύς κόσμος, αφηφώντας τον κίνδυνο, έκαναν ό,τι ήταν δυνατόν να σωθεί ο ηγούμενος. Ιταλοί στρατιώτες παρατάχθηκαν στη γεφυράκι στο δρόμο που έβγαινε έξω από την Άμφισσα προς το νεκροταφείο. Απαγόρευαν την προσέγγιση του κόσμου στον τόπο της εκτέλεσης και τον απωθούσαν όσο μπορούσαν πιο μακριά από το νεκροταφείο, έξω από το οποίο είχαν επιλέξει τον τόπο της εκτέλεσης.

Ο κόσμος δεν απομακρυνόταν και με αγωνία και εκνευρισμό ανέμενε μέχρι την τελευταία στιγμή, μήπως και γίνει κάτι να σωθεί ο Ηγούμενος. Οι Ιταλοί σε μια αιωνόβια ρίζα ελιάς έστησαν τον Αγαθόνικο σε ένα κάθισμα, τον έδεσαν πάνω σ' αυτό, του σκέπασαν τα μάτια μ' ένα μαντήλι και παρέταξαν το εκτελεστικό απόσπασμα για να ολοκληρώσουν το μακάβριο έργο τους. Ο Αγαθόνικος, με πλήρη συνείδηση του χρέους του προς την Ορθοδοξία και την πατρίδα, ατάραχος αντιμετώπισε τις τελευταίες στιγμές της ζωής του. Δε λάλησε το «χαιρέ Καίσαρ, οι μελλοθάνατοι σε χαιρετούν», που αναφωνούσαν οι μονομάχοι, πρόγονοι των εκτελεστών του Αγαθόνικου μπαίνοντας στην αρένα, αλλά το μόνο που απαίτησε από τους δήμιους του να εξομολογηθεί ως χριστιανός. Όπως αναφέρει στο βιβλίο της η Θάλεια Κρητικού, στην εκτέλεση παραβρίσκονταν και ο μητροπολίτης Αθανάσιος και οι Ιταλοί επέτρεψαν στον παπα-Αιμιλιανό να τον εξομολογήσει. Ο Αγαθόνικος αποκάλυψε στον εξομολογητή του την κρύπτη στο μοναστήρι που είχε φυλάξει τα ιερά κειμήλια του μοναστηριού, που ο παπα-Αιμιλιανός θα τα αποκάλυπτε, κατά την επιθυμία του Αγαθόνικου, μόνον όταν εξέλιπε κάθε κίνδυνος απώλειάς τους. Αυτό και έκανε ο παπα-Αιμιλιανός ύστερα από πολλά χρόνια. Τα κειμήλια διασώθηκαν, η μόνη επιθυμία του μάρτυρα της Ορθοδοξίας σεμνού πατριώτη αγωνιστή εκπληρώθηκε. Το τέλος της εξομολόγησης του Αγαθόνικου σήμανε και το τέλος της ζωής του. Ακολούθησε η εκτέλεση, παρουσία του μητροπολίτη Αθανάσιου και του διοικητή της Χωροφυλακής της Άμφισσας.

Ο Αγαθόνικος πριν δεχθεί τα δολοφονικά βόλια του αποσπάσματος αναφώνησε: «Η Ελλάδα θα ζήσει». Ο Αγαθόνικος έφυγε από τη ζωή σε ηλικία 59 χρονών, ανάμεσα στους πρώτους στον κατάλογο των υψηλά ιστάμενων κληρικών που τα στρατεύματα κατοχής δολοφόνησαν για τη συμμετοχή τους στους αγώνες της Εθνικής Αντίστασης. Με το αίμα του ηγούμενού της, τις φλόγες και τους καπνούς, η πυρπολημένη Μονή του Προφήτη Ηλία Παρνασσού, όπως και το '21, άναψε για άλλη μια φορά τη φλόγα της Εθνεγερσίας στη Ρούμελη και σ' όλη την Ελλάδα.

Το μακάβριο έργο των δολοφόνων Ιταλών κατακτητών δεν περιορίστηκε στην εκτέλεση του ηγούμενου. Ακολούθησε η εκτέλεση του επίσης προδομένου διερμηνέα των Ιταλών, Σπύρου Καφαντζάκη.

11. Από τον Παρνασσό στη Λιβαδειά: Απελευθέρωση Ελλήνων πατριωτών

Ο συντοπίτης αγωνιστής Νικηφόρος (Δημητρίου, από την Αγόριανη) απελευθερώνει τον φυλακισμένο από τους Γερμανούς πατέρα του!

09.03.1943

Αντρέα Κέδρου¹

Το Μάρτη, αυτή η καθαρά στρατιωτική δραστηριότητα δεν αδυνατίζει καθόλου. Το αντίθετο μάλιστα. Στις 9 του Μάρτη, ένα απόσπασμα ανταρτών του Παρνασσού κάνει επιδρομή, μέσα στη Λιβαδειά, καταλαμβάνει με σκληρό αγώνα τις φυλακές και απελευθερώνει 70 φυλακισμένους πατριώτες. Συγκινητική λεπτομέρεια: Το απόσπασμα διοικεί ο ατρόμητος Νικηφόρος, που τον ξέρουμε κιάλας από την επιχείρηση «Γοργοπόταμος», και ένας από τους κρατούμενους που απελευθερώνονται είναι ο ίδιος ο πατέρας του νεαρού αρχηγού των ανταρτών.

Ο Νικηφόρος

¹ *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Τόμος Α', Ε' έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2004, σελ. 285.

12. Ανατίναξη μεταλλείων στον Παρνασσό

Η αρπαγή του ορυκτού πλούτου από τη χώρα μας ήταν ανάμεσα στις πρώτες προτεραιότητες του άξονα, καθώς αποσκοπούσε στη διασφάλιση ανελλιπούς τροφοδοσίας της γερμανικής και ιταλικής πολεμικής βιομηχανίας με τις απαραίτητες πρώτες ύλες. Η εξάπλωση του πολέμου προκάλεσε δυσκολίες στην τακτική ροή σε ύλες. Αυξήθηκαν οι ανάγκες και μειώθηκαν οι πηγές. Το πρόβλημα αυτό, σε συνδυασμό με τη διακοπή προμήθευσης σε άλλα μέτωπα, έλαβε οξύτερες διαστάσεις. Η Αντίσταση έχει και στον τόπο μας να παρουσιάσει έργο.

23.03.1943

Τμήμα του Αρχηγείου Φθιώτιδας του ΕΛΑΣ, υπό την ηγεσία του Κώστα Καραγκούνη, ανατίναξε τα μεταλλεία βωξίτη στο χωριό Αποστολιάς (κάτω Κάνιανη) την 23η Μαρτίου 1943.

I

Φοίβου Γρηγοριάδη

Ανατινάξεις

Οι λαχτάρες των Ιταλών της Γραβιάς δεν σταματούν, όμως, με το «κάζο ντι Μαριολάτα». Δύο νύχτες αργότερα νομίζουν ότι έφθασε η συντέλεια του κόσμου ή το λιγότερο ότι θα υποστούν επίθεση ανταρτών ενισχυμένων με πυροβολικό, από βορρά και νότο!

Η μικρή δύναμις του αρχηγείου Φθιώτιδος με τους οπλαρχηγούς Αλ. Μυλωνά και Αλ. Ραχούτη εισέδυσε ανάμεσα στις εχθρικές φρουρές Γραβιάς και Άμφισσας, κατέλαβε θέσεις στο δημόσιο δρόμο και εκάλυψε σαμποτέρ που κατέστρεφαν τα μεταλλεία βωξίτου της Τοπόλιας. Το σαμποτάζ πραγματοποιήθηκε χωρίς καμμία εχθρική αντίδραση, προς μέγιστον παράπονον του συλληφθέντος από τον Μυλωνά διευθυντού των Μεταλλείων, Γερμανού Ιακώβου. Τις ίδιες ώρες κατεστρέφοντο και τα μεταλλεία της Αποστολιάς (βορείως Γραβιάς) από τον υπολοχαγό Μηχανικού Κ. Καραγκούνη, που βγήκε από τη Λαμία, ειδικώς γι' αυτή την αποστολή. Οι άνδρες του αρχηγείου Φθιώτιδος μετά το σαμποτάζ τράβηξαν προς τον Παρνασσό και σμίξανε στην Πάνω Αγόριανη με τους «επιτελείς» και τα αρχηγεία Παρνασσίδος και Λοκρίδος, που έφθασαν κι αυτά από τη Δεσφίνα. Το άλλο, της Αττικοβοιωτίας, γύρισε πίσω στην περιοχή του, με πενταμελή διοίκηση από τους Ορέστη, Πελοπίδα, Αχιλλέα, Βαρδουλάκη και Αβορίτη. Θα το «ξανασυναντήσουμε εν καιρώ», όπως θα συναντήσουμε και το αρχηγείο Λοκρίδος, που κι αυτό τράβηξε και «ξεκάμπισε» στην περιοχή του.

Στο πέρασμα της άλλης δυνάμεως των ανταρτών, «ξυστά» από τη Γραβιά, από τα ακραία σπίτια της, το ιταλικό τάγμα «δοκιμάστηκε» και πάλι. Χάλασε ο κόσμος από τα αλυχτίσματα των σκύλων και όλων των κατοικίδιων του χωριού, εν συνεχεία, αλλά, παρά την απερίγραπτη φασαρία, ούτε περίπολος φάνηκε, ούτε σκοπός ακούστηκε. Και την άλλη μέρα, ενώ οι αντάρτες παρέμειναν στα γειτονικά Καστέλλια (μισή ώρα με τα πόδια), το απομεσήμερο οι Ιταλοί κινήθηκαν, μαζί με αυτοκίνητα βραδυπορούντα, έξω της Γραβιάς. Αυτή τη φορά, όμως, δεν έβγαιναν για επιδρομή, αλλά φεύγανε οριστικά από την κωμόπολη. Ίσως να υπήρχε και παλιότερο σχέδιο εγκαταλείψεως εκείνου του συγκοινωνιακού κόμβου, ίσως όμως και οι «δοκιμασίες» του τάγματος να επετάχυναν την εφαρμογή του σχεδίου.

II

Ελληνικά μεταλλεύματα και γερμανικά όπλα

*Χρήστου Χατζηιωσήφ,
Καθηγητή της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης*

Στην ηπειρωτική Ελλάδα η εισαγωγή της υποχρεωτικής εργασίας πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες αργότερα απ' ό,τι στην Κρήτη. Αρχικά οι επιταγμένοι εργάτες χρησιμοποιήθηκαν στα τεχνικά έργα της Βέρμαχτ, αλλά αργότερα διοχετεύτηκαν και στα ορυχεία, για να εντείνουν την εξόρυξη σημαντικών για την πολεμική βιομηχανία μεταλλευμάτων. Χρώμιο εξορυσσόταν στην περιοχή του Ολύμπου και σε δύο μεγάλα ορυχεία στη Θεσσαλία, στο Τσαγκλί και στον Δομοκό, που βρίσκονταν, όμως, στην ιταλική ζώνη κατοχής. Μολυβδαίνιο εξορυσσόταν στην Αξιούπολη, βολφράμιο είχε εντοπισθεί στο Δενδρωτό στον Λαχανά, ενώ από τη Χαλκιδική μεταφέρονταν τα σωρευμένα από την προπολεμική περίοδο αποθέματα πυρίτη. Ο βωξίτης προερχόταν από τις γνωστές θέσεις στη Στερεά Ελλάδα, που ανήκαν στην ιταλική ζώνη, όπως και το σιδηρονικέλιο. Τα ορυχεία ανήκαν σε διάφορες ελληνικές επιχειρήσεις που συνέχισαν να τα εκμεταλλεύονται και παρέδιδαν στους Γερμανούς με βάση πολυετή συμβόλαια. Σημαντικότερες από αυτές ήταν οι ελληνογαλλικές Μεταλλευτική Εταιρεία (Société Internationale des Mines) –σιδηρονικέλιο, Λάρυμνα– και Μεταλλευτική Ένωση (Société Union Minière) –χρώμιο, Δομοκός– και η οικογένεια Αλέξανδρου Αποστολίδη από τον Βόλο –χρώμιο, Τσαγκλί και Ρόδιανη. Πριν από τον πόλεμο είχε επενδύσει στον ελληνικό βωξίτη η γερμανική Hansa Leichtmetall AG, αλλά η εκμετάλλευση των κοιτασμάτων βωξίτη διακόπηκε πολύ νωρίς εξαιτίας σαμποτάζ της Αντίστασης. Η εταιρεία Κρουπ ίδρυσε επί τούτοις για το συντονισμό των ελληνικών συμφερόντων της κατά την Κατοχή την Griechischer Bergbau AG, σε συνεργασία με τον Αριστοτέλη Μακρή, και την Mazedonischer Bergbau AG. Τα ιταλικά συμφέροντα κηδεμόνευε η εταιρεία Montecantini.

Σε ειρηνικές συνθήκες και σε διεθνές επίπεδο τα ελληνικά ορυχεία δεν ήταν κατά κανόνα ανταγωνιστικά. Τα αποθέματά τους σε μέταλλευμα ήταν σχετικά περιορισμένα, οι εγκαταστάσεις τους ανεπαρκείς και κυρίως υπέφεραν από κακή οδική σύνδεση. Στις συνθήκες, όμως, του πολέμου, όταν η γερμανική βιομηχανία

ήταν αποκομμένη από τη διεθνή αγορά, η ελληνική εξορυκτική βιομηχανία κάλυπτε σημαντικό μέρος των γερμανικών αναγκών. Ιδιαίτερα για το χρώμιο που χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή ειδικών χαλύβων, το γερμανικό υπουργείο Εθνικής Οικονομίας έκρινε ότι «ο εφοδιασμός της γερμανικής αμυντικής βιομηχανίας με μεταλλεύματα χρωμίου από την Ελλάδα [ήταν] αποφασιστικής σημασίας»¹. Το 1943, χρονιά για την οποία διαθέτουμε στοιχεία, το ελληνικό χρώμιο αντιπροσώπευε το 27% της κατανάλωσης αυτής της πρώτης ύλης από τη γερμανική βιομηχανία. Η συμβολή του ελληνικού χρωμίου ήταν κατά πάσα πιθανότητα μεγαλύτερη κατά τη διάρκεια του 1942, αφού η παραγωγή των ορυχείων άρχισε να μειώνεται από την άνοιξη του 1943 λόγω των επιθέσεων της Αντίστασης. Πάντως τα μεγαλύτερα ορυχεία συνέχισαν να λειτουργούν μέχρι και των Αύγουστο του 1944 και αποχωρώντας οι γερμανικές δυνάμεις φρόντισαν να μεταφέρουν σιδηροδρομικά, όσο μεγαλύτερα αποθέματα ελληνικών μεταλλευμάτων μπορούσαν. Χωρίς το χρώμιο και το νικέλιο –το τελευταίο προερχόταν κατά 75% από τη Φιλανδία– η πολεμική παραγωγή της Γερμανίας και, κατά συνέπεια, η επί μακρόν συνέχιση του πολέμου ήταν αδύνατη. Ήταν φυσικό, λοιπόν, η διάταξη των κατοχικών στρατευμάτων να λαμβάνει υπόψη της τις ανάγκες προστασίας των ορυχείων και των συγκοινωνιακών οδών προς αυτά.

Οι επιθέσεις της Αντίστασης δεν διέκοπταν μόνον τη μεταφορά των μεταλλευμάτων, αλλά και απομάκρυναν τους εργάτες από τα ορυχεία, όταν τα χωριά τους περιέρονταν στον έλεγχο των ανταρτών. Η εξόρυξη βωξίτη στη Φωκίδα σταμάτησε αρχές του 1943, γιατί, ενώ οι οδικές αρτηρίες κρατούνταν, αν και με δυσκολία, ανοικτές, τα χωριά από τα οποία στρατολογούνταν οι εργάτες ήταν εκτός ελέγχου των ιταλικών δυνάμεων. Πρόσθετη δυσκολία για το βωξίτη ήταν ο μεγάλος όγκος του μεταλλεύματος, που καθιστούσε οικονομικότερη τη θαλάσσια μεταφορά του από την Ελλάδα προς Τεργέστη, ο έλεγχος, όμως, της Μεσογείου από το αγγλικό ναυτικό την καθιστούσε εξαιρετικά επικίνδυνη.

Στα μεταλλεία χρωμίου της Μακεδονίας οι Γερμανοί, για να αντιμετωπίσουν τη φυγή των εργατών, προσπάθησαν το καλοκαίρι του 1942 να τους αντικαταστήσουν με την καταναγκαστική εργασία Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Συνολικά 5.000 Εβραίοι χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή δρόμων και την εξόρυξη μεταλλευμάτων, με υψηλό κόστος σε ζωές, μέχρι τον Οκτώβριο του 1942,

¹ Bundesarchiv, Reichswirtschaftsministerium R7/1040, der Reichswirtschaftsminister an OKM, Berlin, 09.11.1942.

όταν η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης εξαγόρασε την απαλλαγή της καταβάλλοντας 10.000 χρυσές λίρες, το πρώτο ποσό που επρόκειτο να ριφθεί στο χρηματιστήριο της Αθήνας για τη σταθεροποίηση τα τιμής της λίρας. Αναζητώντας μια διέξοδο από τη στενότητα εργατικού προσωπικού, ο μεταλλειολόγος Ζομερλάτε της Wolframerz Gesellschaft, θυγατρικής της Κρουπ, πρότεινε τη χρησιμοποίηση Ρώσων αιχμαλώτων και Ρώσων εργατών υποκειμένων σε καταναγκαστική εργασία, με επιχείρημα ότι *«με αυτό τον τρόπο η παραγωγή για τα γερμανικά συμφέροντα θα γινόταν σημαντικά φθηνότερη και θα αποκτούσε μία πολύ σταθερότερη απόδοση»*². Ενδεχομένως να χρησιμοποιήθηκαν πράγματι Ρώσοι αιχμάλωτοι σε στρατιωτικά έργα στη Δυτική Κρήτη, ενώ είναι εξακριβωμένη η χρησιμοποίηση από την οργάνωση Τοντ σε σιδηροδρομικά έργα στη Βόρεια Ελλάδα κάποιων εκατοντάδων εργατών από την Κροατία.

Μετά την εξάντληση αυτών των εμβάλωματικών λύσεων, οι αρχές κατοχής στη Θεσσαλονίκη επέκτειναν τελικά την υποχρέωση εργασίας και σε άλλες ηλικίες του βορειοελλαδικού πληθυσμού. Και οι νέοι όμως επίτακτοι εργάτες εγκατέλειπαν με την πρώτη ευκαιρία τις θέσεις τους, ενώ αυτοί που παρέμεναν δεν διέθεταν πείρα σε μεταλλευτικές εργασίες και γι' αυτό το λόγο είχαν πολύ χαμηλή απόδοση. Μετά την αποτυχία των διοικητικών μέτρων, οι Γερμανοί δοκίμασαν ξανά μεθόδους πιο κοντά στο πνεύμα της ελεύθερης αγοράς, εισάγοντας αυξήσεις στα ημερομίσθια και τη μερική πληρωμή σε τρόφιμα και είδη ενδυμασίας. Η στροφή αυτή επέτρεψε μια ελαφρά βελτίωση της κατάστασης ακριβώς τις παραμονές της εξαπόλυσης της συστηματικής επίθεσης της Αντίστασης κατά των ορυχείων. Στα τέλη της άνοιξης του 1943 τα περισσότερα ορυχεία της Βόρειας Ελλάδας είχαν τεθεί εκτός λειτουργίας. Οι εργασίες εξόρυξης είχαν συγκεντρωθεί σε λίγα μεταλλεία, που ήταν εύκολο να διαφεντευθούν από τους Γερμανούς. Αλλά και αναφορικά με αυτά οι εκθέσεις μιλούσαν για «έλλειψη διάθεσης προς εργασία» εξαιτίας του «γενικού ερεθισμού», με άλλα λόγια εξαιτίας της εξάπλωσης της Αντίστασης. Οι Γερμανοί βρίσκονταν λοιπόν όλο και συχνότερα στην ανάγκη να καταφεύγουν σε ό,τι αποκαλούσαν «δραστικά μέτρα».

Τον Ιούλιο του 1943 καταργήθηκε η ελληνική διοίκηση στη γερμανική ζώνη κατοχής της Μακεδονίας, και το σύνολο της ελληνικής επαρχίας κηρύχθηκε γερμανική διοικητική περιφέρεια. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος της

² Bundesarchiv, Reichswirtschaftsministerium R7/1040.
Dipl. Berg. Ing. Sommerlatte an Reichswirtschaftsministerium, Berlin, 27.10.1942.

έλλειψης εργατικής δύναμης τοποθετήθηκε ένας αρμόδιος για εργατικά θέματα σε κάθε κομαντατούρ. Παρ' όλ' αυτά, η κατάσταση επιδεινώθηκε περισσότερο, με αποτέλεσμα στις αρχές του 1944 να προσφύγουν οι αρχές κατοχής στη Μακεδονία στο μέτρο «*να μαζεύουν τους ανέργους και να τους εγκλείουν σε στρατόπεδα εργασίας*». Με τον τρόπο αυτό η αντίδραση βία-αντίσταση-βία οδηγήθηκε σε μεγαλύτερη έξαρση, αφού οι εργάτες που πιάνονταν στα μπλόκα στις φτωχογειτονιές της Θεσσαλονίκης μόνο με τη βία ήταν δυνατόν να κρατηθούν στα ορυχεία.

Για να ανεβεί η παραγωγικότητα, τοποθετήθηκαν στα ορυχεία αποσπάσματα του μηχανοκίνητου τεχνικού τάγματος Technisches Bataillon (Bergbau) 26 (mot.). Στα τέλη της Κατοχής οι αξιωματικοί της αμυντικής οικονομίας αναγκάστηκαν να παραδεχθούν ότι «*δεν ήταν δυνατόν να καλυφθεί από τον ντόπιο πληθυσμό μία αύξηση της εργατικής δύναμης*» και να ζητήσουν Ιταλούς αιχμαλώτους, ιδιαίτερα λατόμους και εργάτες χωματουργικών εργασιών. Το Μάρτιο του 1944 εργάζονταν στα ορυχεία χρωμίου 1.165 Έλληνες, 265 άνδρες του TB26 και 91 Ιταλοί αιχμάλωτοι. Οι αριθμοί αυτοί πρέπει να συγκριθούν με τους περίπου 2.500 Έλληνες εργάτες που εργάζονταν στα ορυχεία χρωμίου το 1942, πριν εξαπλωθεί το αντάρτικο. Η Αντίσταση κατόρθωσε λοιπόν να απορρυθμίσει τη λειτουργία των ορυχείων, παρόλο που οι αντάρτες δεν είχαν κατά κανόνα συνειδητοποιήσει «*την τεράστια σπουδαιότητα της εξόρυξης του χρωμίου και του μυβδαινίου για τη γερμανική αμυντική βιομηχανία*». Η άγνοια αυτή έχει περάσει και στη σύγχρονη ιστοριογραφία για την περίοδο, που αποδίδει μεγαλύτερη σημασία σε διάφορες αφιμαχίες απ' ό,τι στη μάχη για τα ορυχεία.

III

Αντρέα Κέδρου

Ανατίναξη μεταλλείων βωξίτη στη Βόργιανη

[...] Βιομηχανικά σαμποτάζ, αλλά χωρίς καταστροφή εργοστασίων

Με το ενδιάμεσο του Νατ Μπάρκερ, που έστειλε στις 11 του Γενάρη, σαν αντιπρόσωπό του στον Βελουχιώτη, ο Μάγιερς σπεύδει να κάνει γνωστές στον

ΕΛΑΣ τις υποδείξεις του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής. Ο ΕΛΑΣ τις παίρνει, με ειλικρίνεια, υπόψη του. Η επιχείρηση εναντίον των ορυχείων χρωμίου του Αγίου Δημητρίου δεν είναι παρά η απαρχή μιας σειράς συστηματικών καταστροφών ορυχείων μεταλλευμάτων. Μια γερμανική πηγή μας επιβεβαιώνει σε ποιο σημείο είχαν φτάσει να πραγματοποιήσουν οι Έλληνες αντάρτες τον αντικειμενικό σκοπό που τους καθόριζαν οι στρατιωτικές αρχές του Καΐρου.

Το Tagesbuch des Oberkommandos der Wehrmacht σημειώνει, ανάμεσα σ' άλλα, στις 8 του Απριλίου 1943:

«Τα ορυχεία και αποθήκες βωξίτη κοντά στη Βάργιανη (Γραβιά) καταστράφηκαν ολοκληρωτικά από συμμορίες. Η δυσμενής κατάσταση που επικρατεί καθιστά αδύνατη την προστασία σ' αυτή την περιοχή. Η επισκευή των εγκαταστάσεων δεν θα μπορέσει να πραγματοποιηθεί παρά με στρατιωτική προστασία και θ' απαιτήσει, το λιγότερο, τρεις μήνες. Μ' αυτό τον τρόπο τα ορυχεία βωξίτη στην κεντρική Ελλάδα είναι στο εξής αχρησιμοποίητα, μ' εξαίρεση ορισμένα ορυχεία με πολύ μικρή απόδοση στην περιοχή της Ελευσίνας».

Αρκετά σπάνιος στην Ευρώπη, ο βωξίτης είναι το μετάλλευμα που αποτελεί τη βάση για την κατασκευή του αλουμινίου. Καταλαβαίνουμε την οργή των Γερμανών μπροστά στην καταστροφή ορυχείων που παρήγαγαν μια τόσο σπουδαία από στρατηγική πλευρά πρώτη ύλη.

13. Η μάχη της Μαριολάτας

Το στοιχείο του κωμικού έχει να επιδείξει η μάχη της Μαριολάτας, όπου η αντιπαράθεση έλαβε χώρα μεταξύ συντοπιτών, που μόνο εν μέρει ήταν οπλισμένοι με παλιοκαιρίτικα όπλα, και ισχυρών ιταλικών δυνάμεων. Η νίκη εν τέλει ήρθε για τους κοντοχωριανούς.

I

23.03.1943

Κώστα Πεντεδέκα¹

Την άνοιξη του 1943 απανωτά γεγονότα έρχονται όχι μόνο ν' ανεβάσουν, αλλά ν' απασλώσουν το αγωνιστικό και πατριωτικό φρόνημα των οργανώσεων κι όλων των κατοίκων του Δαδίου και των γύρω χωριών και να ρίξουν το ηθικό των κατοχικών ιταλικών στρατευμάτων, που ως τότε καμάρωναν και πλιατσικολογούσαν.

Διαδοχικές εξορμήσεις τους κατέληγαν σε πλήρη αποτυχία, χάρη στην επαγρύπνηση, το θάρρος και τη μαχητικότητα των οργανώσεων και όλων των κατοίκων. Η πρώτη ήταν στις 23 Μάρτη, όταν 250 Ιταλοί με πλήρη εξοπλισμό, πολυβόλα, όλμους και μεταγωγικά, ξεκίνησαν από τη Γραβιά με κατεύθυνση τον Μπράλο, και στην πορεία κατευθύνθηκαν προς τη Μαριολάτα, ακροβολισμένοι μέσα στον κάμπο. Παρ' όλα αυτά, ο αιφνιδιασμός τους δεν πέτυχε. Τους περίμεναν εφεδροελασίτες με επτά μόνο τουφέκια κι έτρεξαν να τους συμπαρασταθούν κι οι εφεδροπολεμιστές της Αγόριανης, Πάνω και Κάτω Σουβάλας

¹ Η *Αμφίγλεια (το Δαδί) στην Εθνική Αντίσταση 1940-1944*, Εκδόσεις «Εντός», Αθήνα 2001, σελ. 158-159.

που ειδοποιήθηκαν έγκαιρα και πρόλαβαν όταν πλησίασαν οι Ιταλοί. Τους άρχισαν στο τουφεκίδι και στις φωνές: Αέρααα! Αέρααα! Και τους ανάγκασαν να τρέχουν προς τη Γραβιά εγκαταλείποντας διάφορα υλικά. Ήταν τόσος ο πανικός τους, που τελικά εγκατέλειψαν και τη Γραβιά.

II

Η μάχη της Μαριολάτας²

Στις 23 Μάρτη 1943, από πληροφορίες από τις οργανώσεις Μαριολάτας, Λιλαίας, Σουβάλας και των γύρω χωριών, που ήλεγχαν τις κινήσεις του εχθρού μέσω τηλεφώνων και συνδέσμων, διαπιστώθηκε η αναχώρηση προς Βάργιανη κοντά 500 Ιταλών της Γραβιάς, που όμως άλλαξαν κατεύθυνση προς Μπράλο-Εγγλέζικο Νεκροταφείο. Κι από κει στροφή δεξιά, κάθετα στον κάμπο και τελικά ίσα στη Μαριολάτα, σε διάταξη μάχης.

Με υπεύθυνο τον Θόδωρο Καμάρα, πραγματοποιείται αμέσως γενική κινητοποίηση του Εφεδρικού ΕΛΑΣ όλων των γύρω χωριών, που παίρνουν θέσεις στα υψώματα της Μαριολάτας. Τα πρώτα υψώματα κρατούσαν 10-15 εφεδροελασίτες Μαριολάτας με γκράδες. Οι εφεδροελασίτες Λιλαίας (Κάτω Αγόρια-νης) κατέλαβαν το δεξιό ύψωμα Μαριολάτας.

Οι πρώτες ντουφεκιές πέφτουν μόλις οι Ιταλοί φτάνουν στα πρώτα υψώματα του χωριού και στα πρώτα σπίτια, όπου η είσοδος στο υπόλοιπο χωριό. Οι Ιταλοί δεν κάνουν πίσω. Και με άλματα φτάνουν κοντά στους δικούς μας.

– Προχωρείτε!

σαλπίζει ο σαλπικτής (Στ. Μούκαλης)... Αέρααα! φωνάζουν οι εφεδροελασίτες, ενώ η εμπροσθοφυλακή των Ιταλών είναι στο χωριό και το κύριο σώμα 1.000 μέτρα πίσω.

² Σταμάτη Ι. Σταμάτη: *Από την Αλβανία στην Κατοχή και στην Αντίσταση 1940-1946*, Αθήνα 1991, σελ. 125 – Γεώργιος Δ. Μαντζώρος: *Ο Καπετάν Διαμαντής, Ο σταυραετός της Ρούμελης (Γιάννης Κομνά Αλεξάνδρου)*, Αθήνα 1994, σελ. 77-78.

Με οπλοπολυβόλο αρχίζει να ρίχνει ο Νίκος Ράφτης. Με λιανοντούφεκα οι άλλοι. Και η σάλπιγγα... επίθεση... κορδόνι! Φτάνει στο μεταξύ και ο εφεδρικός ΕΛΑΣ Επταλόφου (Πάνω Αγόριανης) που παίρνει θέση στα πλάγια, ακολουθεί ο εφεδρικός ΕΛΑΣ Σουβάλας μέσα από τον κάμπο.

Αναστατώνονται οι Ιταλοί. Η εμπροσθοφυλακή υποχωρεί με άλματα. Ο κύριος όγκος τους τους καλύπτει με πολυβόλα και όλμους από τον Κανιανίτη. Οι Ιταλοί ενώνονται τελικά και φεύγουν... κι ακόμα φεύγουν, επιστρέφοντας στη Γραβιά, σε τάξη μάχης πάντοτε.

Χαράς ευαγγέλια οι νικητές μας. Φωνές, αλαλαγμοί νικητήριοι και τραγούδια πατριωτικά και αντάρτικα στη Μαριολάτα και την Κάτω Αγόριανη. Κι ευχές και γι' άλλες νίκες (οι πληροφορίες από τον Τάσσο Σερφέ). Στο πανηγύρι μάλιστα αυτό προηγήθηκε ομιλία του Γιώργου Δ. Μαντζώρου –φιλόλογου–, που τόνισε ανάμεσα σ' άλλα πως «η σημερινή μας νίκη έγινε στις 23 του Μάρτη, την ίδια δηλαδή μέρα που άρχισε και η επανάσταση του 1821». Έτσι για πρώτη φορά ακούστηκε εκεί ότι η επανάσταση του '21 άρχισε στις 23 Μάρτη στην Καλαμάτα και όχι στις 25 και από τα Καλάβρυτα.

III

Η νίκη των σαλπικτών³

Δεν κάμπτονται, όμως, οι σκληροτράχηλοι Ρουμελιώτες με τέτοια μέτρα. Και δεν αργούν να το διαπιστώσουν οι Ιταλοί μ' ένα πάθημά τους, μια από τις λίγες τέτοιου βαθμού κατασχύνης τους, αυτές τις μέρες, τις παραμονές της εθνικής επετείου.

Ένα ολόκληρο τάγμα τους στρατοπεδεύει μονίμως στη Γραβιά. Και ολόκληρο με πλήρη σύνθεση και όλα τα μέσα του, εκστρατεύει εις απόστασιν 4-5 χιλιομέτρων κατά του γειτονικού χωριού, στις Μαριολάτες.

Έξι-εφτά γκράδες, ένα μάνλιχερ και ένα οπλοπολυβόλο τύπου 1915 (τα πρώτα

³ Φοίβου Γρηγοριάδη *Το Αντάρτικο ΕΛΑΣ – ΕΛΕΣ – ΕΚΚΑ – (5/42)*, Εκδόσεις Κ.Χ. Καμαρινόπουλου, Αθήνα, σελ. 267-268.

που εφευρέθηκαν) σχεδόν άχρηστο κι αυτό, αφού δεν υπάρχουν γεμιστήρες του, διαθέτει η εφεδρική ομάδα του ΕΛΑΣ στο χωριό. Μ' αυτά τα αραιά πυρά –τα φυσίγγια του οπλοπολυβόλου είναι τουλάχιστον άφθονα και μπορεί να κάνει ταχείαν βολήν κατά βολήν– αρχίζει μάχη, πραγματική μάχη με το ιταλικό τάγμα.

Ο φόβος των ανταρτών κάνει τους επιδρομείς να αναπτυχθούν με χίλιες δυο σπασμωδικές κινήσεις και μετακινήσεις μπροστά στο χωριό με τις πρώτες τουφεκιές. Σύνδεσμοι και αγγελιαφόροι τρέχουν εδώ κι εκεί, βάσεις πυρός εγκαθίστανται, καταιγιστικά πυρά εκτοξεύονται, διστακτικά, δειλά, ένα βήμα εμπρός και δύο πίσω, αρχίζει η «προσπέλασις» ύστερα από ώρες.

Αλλά και έτσι, είναι δυνατόν να καηλωθεί ένα τάγμα από τα πυρά δέκα (ούτε δέκα) «εφεδροελασιτών», σ' ένα ομαλό σχεδόν έδαφος;

Δεν είναι όμως οι δέκα «εφεδρικοί» μόνο. Πίσω τους βρίσκεται όλο το χωριό. Κοντά τους βρίσκονται άλλα χωριά. Όλος ο πληθυσμός τους, όλος –ποιος γνωρίζει αυτόν τον καιρό εδώ, πολιτικές διακρίσεις οργάνωσης– βρίσκεται στο πόδι.

– Βαστάτε αδέρφια, βαστάτε, ερχόμαστε, τηλεφωνούν από την Κάτω Αγόριανη, από τη Σουβάλα κι από την Πάνω Αγόριανη. Βαστάτε ξεκινήσαμε.

Δεν είναι περισσότεροι οι ένοπλοι σε τούτα τα χωριά. Αλλά με το συναγερμό που σημαίνουν οι καμπάνες, διαρκώς, ασταμάτητα, ως το τέλος της μάχης, ξεχύνονται όλοι οι άνδρες και τα παιδιά ακόμη, προς την επικίνδυνη κατεύθυνση.

Πρώτοι καταφθάνουν οι «Κατωαγοριανίτες» με τα λίγα τουφέκια τους, με τις ουρανομήκεις ιαχές τους! Ανώνυμοι σαλπικταί της Αλβανίας, να ξέρατε τις ανατριχίλες φόβου θα προκαλούσαν στους κατακτητές οι σάλπιγγες που φέρατε κρυμμένες με καμιά κουβέρτα στα χωριά σας;

Τώρα είναι πια που το τάγμα πρέπει να «ανακόψει» την χελωνική προσπέλασίν του, για να καλυφθεί από το επικίνδυνον πλευρόν. Και όταν την ξαναρχίζει, νέα χουγιατά, κραυγές, τουφεκιές και φρικιαστικά «σαλπίσματα»! Φθάνει σε λίγο, πιο ακάθεκτη αυτή, πιο πολεμοχαρής, παρά την «ισοπλιάν» της με τις άλλες, και της Πάνω Αγόριανης η στρατιά! Και το κατακτητικό τάγμα αναδιπλώνεται, αναστρέφει, υποχωρεί, τρέπεται εις φυγήν προς τα συρματοπλέγματα της

Γραβιάς, καταδιωκόμενον ως τη βάση του από το πολεμικό σάλπισμα: «Προχωρείτε, προχωρείτε, προχωρείειετε!...».

Και όμως, αυτός ο πολεμικός άθλος, όλων αδιακρίτως των σύγχρονων απογόνων της γενιάς του '21, αδιακρίτως όλων, δεν γράφτηκε στα σχολικά βιβλία! Και όμως είναι άθλος ανωνύμων ηρώων, Ελλήνων απλώς.

14. Ο Άρης την 25η Μαρτίου 1943 στη Δεσφίνα Παρνασσίδας

Μεγάλη η αποδοχή και η απήχηση του Άρη όχι μόνο στη Ρούμελη, αλλά στο Πανελλήνιο.

25.03.1943

Δημήτρη Ι. Παπακωνσταντίνου¹

Τις δύο εθνικές γιορτές, 25 Μαρτίου και 28 Οκτωβρίου, ο λαός τις γιορτάζει με περηφάνια, γιατί είναι δικές του γιορτές, γιατί πάλεψε ο ίδιος ο λαός με συνείδηση ευθύνης και με συνεπή αγωνιστικότητα για τη χιλιάρκιβη τη λευτεριά και πάλεψε ολότελα αβοήθητος... Η συμμετοχή όμως του Άρη στο γιορτασμό της 25ης Μαρτίου στη Δεσφίνα, κατά τη βαρυσχεμονιά της Κατοχής (1943), ήταν σημαντικό ιστορικό γεγονός.

Πριν λίγες μέρες η οργάνωσή μας είχε ειδοποιηθεί για τον ερχομό του Άρη, που είχε γίνει ξακουστός από τα χτυπήματά του κατά του κατακτητή και ιδιαίτερα με την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Επέστρεψε ο πρωτανάρχης Άρης Βελουχιώτης από την Αθήνα αναβαλπισμένος και με καινούργιες εντολές της ΚΕ του ΕΑΜ.

¹ *Εθνική Αντίσταση (νέα Περίοδος) - Επίσημα Κείμενα/Αναμνήσεις - χρονικά - στοιχεία, Συλλογή 49η / Φλεβάρης - Μάρτης - Απριλίου 1986.*

Ο ερχομός του έκτακτου διαγγελέα από το Δίστομο τις πρωινές ώρες της 24ης Μάρτη κορύφωσε την ανάτασή μας και με πυρετώδη ρυθμό προχωρήσαμε στην προετοιμασία της υποδοχής και της γιορτής.

Λίγο πριν σουρουπώσει έφταναν στη Δεσφίνα –το πιο μεγάλο κεφαλοχώρι της Ρούμελης– οι εμπροσθοφυλακές, που τις υποδεχθήκαμε με ατέλειωτες κωδωνοκρουσίες.

Όλο το χωριό ξεχύθηκε για να υποδεχθεί τη σαρκωμένη λεβεντιά και την αντρειοσύνη.

Αλλόκοτες φωνές έσχιζαν τον αέρα, τον ελεύθερο αγέρα του χωριού μας. «Φως το χέρι, φως το πόδι κι όλα γύρω σου είναι φως», όπως μας λέει ο Σολωμός.

Μα και οι υπασπιστές της τιμής του λαού μας, οι αντάρτες, έμειναν άφωνοι από τη βαθιά τους συγκίνηση. Κείνη τη στιγμή λησιμόνησαν τον κάματο, της αγρύπνιας και της πείνας το δαρμό. Ρίγη διαπερνούσαν τα κορμιά των ασκλάβωτων

Αντάρτες μαζί με τον άμαχο πληθυσμό στην ύπαιθρο

σγλάβων. Το θυμικό σε υπερένταση... Σε λίγο φαίνεται ο Άρης και το επιτελείο του. Η Δεσφίνα ξεσπάει σε παραλήρημα. Ήταν η μεγαλόστομη φωνή όλης της Ρούμελης. Οι αντιδράσεις όλων των ανταρτών –κι ήταν πάνω από 300 τότε– ήταν μετρημένες. Έδειχναν την ωριμότητα και υπευθυνότητά τους. Ακριβοζυγιάστηκαν απ' την πρώτη τους κιόλας επαφή. Εγώ, με 40 πυρετό και με ασίγαστο ρίγος, μόλις κρατιόμουν στα πόδια κι απ' τη βαθιά συγκίνηση έκλαιγα σαν μικρό παιδί. Και σαν καταλάγιασε η φορτισμένη ατμόσφαιρα, πήρα το δρόμο για το φιλόξενο σπίτι του Γ. Σεϊμένη κι έπεσα στο κρεβάτι. Σε λίγο φτάνει ο συμπολίτης και υπεύθυνος της οργάνωσής μας Στάθης Παπαγεωργίου, παλιό στέλεχος του ΚΚΕ, ένας απ' αυτούς που δραπέτευσαν απ' τις φυλακές, τις εξορίες και τα σανατόρια, που ξεκίνησαν τον αγώνα, και μου είπε:

– Αύριο θα 'σαι ομιλητής στην εκκλησία και θα πρέπει να... αναβάλεις την αρρώστια!

Σηκώθηκα –δεν έκρυψα τη συγκίνησή μου για την τιμητική αυτή διάκριση– κι άρχισα να ρίχνω τις σκέψεις μου σ' ένα κιτρινωμένο χαρτί. Έγραφα ασαμάρτητα συνεπαρμένος κι απ' την ψυχολογία της υποδοχής των ανταρτών.

Τις πρωινές ώρες βγήκα στην πλατεία του χωριού μας και βρήκα τον αθάνατο Διαμαντή, τον ανεπανάληπτο αυτό αγωνιστή –άσβεστη η μνήμη του– και τον Βασίλη Σαμαρινιώτη (Τζίμα), μια από τις πιο μεγάλες και ηγετικές προσωπικότητες του αγώνα μας, και τους παρακάλεσα να ρίξουν μια ματιά στο λόγο μου, επειδή ψηνόμουν στον πυρετό και δεν είχα εμπιστοσύνη στην προσφορά μου.

Μονοκκλησιά στην Παναγία, μητρόπολη του χωριού. Συναγμένο το χωριό ολάκερο. Έτσι παραβιάστηκε το αδιαχώρητο.

Κι ύστερα απ' τη λειτουργία, πήρα θέση για να μιλήσω με πιασμένη, μολογώ, ανάσα.

Προσπάθησα να δώσω τόνο στην ομιλία μου για να φανεί το '21 στις σωστές διαστάσεις του, ν' ακουστούν καλά οι συνθήκες, αλλά και οι αιτίες του ξεσηκωμού: Αποκαΐδια και ρημαγμένος τόπος ήταν τότε η Ελλάδα μας. Στις φλέβες της ματωμένης μας Γης περπατούσε βογκώντας η ψυχή και κρυφοκλαίγοντας... Μα δεν απονευρώθηκε ο λαός μας. Αθάνατη ρίζα της ζωής μας είναι το ανίκητο όπλο της παλικαριάς.

Με την ίδια Σημαία, μας καλούν σήμερα τα τιμημένα μας ΕΑΜ-ΕΛΑΣ να κάνουμε κάτω από ίδιες συνθήκες το εθνικό μας χρέος... Οι αρματωλοί και κλέφτες ήταν η πρώτη ζύμη στα 1821, όπως είναι σήμερα και οι πρωταντάρτες μας, τα καμάρια μας και η αναπνοή μας, ο ΕΛΑΣ. Ο Άρης, ο Διαμαντής, ο Μπάφας, ο Θεοχάρης κι όλοι οι άλλοι, που τους βλέπετε παράταιρα ντυμένους, μα με την αποφασιστικότητα και την αρρενωπότητα ζωγραφισμένη στο πρόσωπό τους, δεν είναι αέρινες μορφές, πλάσματα της φαντασίας, αλλ' ανθρώπινα γεννήματα της Γης με όλη την αίσθηση της ζωής... Κάπως έτσι μίλησα και επεκτάθηκα πιο πολύ για το πρωτοξεκίνημα του Άρη, που είχε γίνει ήδη θρυλικός για τις μεγάλες ηγετικές του αρετές και την αφοσίωσή του στο λαό μας.

Μίλησα σταθερά και με άρθρωση παρά τη γενική μου αδιαθεσία. Δε θέλησα να τους πω –κι ούτε θα 'ταν σωστό– πως τον Ανδρούτσο τον πέταξαν από την Ακρόπολη, τον Ησαΐα μας, τον επίσκοπο Σαλώνων, που έπεσε δίπλα στον αγέραστο Διάκο στην Αλαμάνια-Χαλκομάτα, αν και ήταν ο πρώτος και ο μόνος δεσπότης που συνταίριαξε σε μια αδευτέρωτη ενορχήστρωση λόγου και πράξης την Εθνική Επιταγή, και παραμερίστηκε ολότελα, αποξεχάστηκε για λόγους φτηνής σκοπιμότητας –σπάταλα περιβλήθηκε με αίγλη άλλος ομοιοβάθμικός του και προβλήθηκε σαν Εθνικό Σύμβολο–, ούτε πως φυλάκισαν τον Κολοκοτρώνη και χρειάστηκε πολύς αγώνας και πολύ μελάνι για ν' αποκατασταθούν ύστερα από χρόνια και να πάρουν τη θέση τους στην ιστορία μας.

Και σαν τελείωσε η Εκκλησία, με ξέκοψε ο Άρης απ' την παρέα μου και μου είπε:

– Συναγωνιστή, σ' ευχαριστώ για όσα καλά λόγια είπες για μένα μπροστά σ' όλο το χωριό, μα οφείλω να σου πω με ειλικρίνεια πως τον αγώνα δεν τον κάνω εγώ τόσο, όσο όλα αυτά τα παιδιά, που άφησαν τις φαμίλιες τους, τις οικογενειακές τους ευθύνες κι αρματώθηκαν για να κάμουν το εθνικό τους χρέος. Κι όπως είπες στο λόγο σου, αυτά τα παιδιά, αφηφώντας τους κινδύνους και την αγωνία για τους δικούς τους, ακολουθούν με αίσθημα ευθύνης κι ορκίστηκαν στ' όνομα του λαού μας να τον υπηρετήσουν με αφοσίωση. Αυτοί οι αντάρτες, είναι οι άξιοι της εποχής μας. Αυτούς να θαυμάζουμε και να ζεσταίνουμε με την ηθική συμπαράσταση. Τότε εγώ θα 'μαι ευχαριστημένος και ικανοποιημένος.

Κι αγκαζάροντάς με, –η ορθόδοξη γραμμή με συγκλόνησε– τραβήξαμε για την πλατεία, όπου σε παλλαϊκή συγκέντρωση θα μιλούσαν ο Διαμαντής κι ο Σαμαρινιώτης.

Κι οι δυο τους μίλησαν για τους σκοπούς του ΕΑΜ σκαρφαλωμένοι στο βάθρο του ανδριάντα του Εθνεγέρτη Ησαΐα. Και πόσο πετυχημένη ήταν τούτη η εικόνα. Ο Διαμαντής σταράτα, ρουμελιώτικα, δίχως εξωραϊσμούς ο λόγος του, «εκ βαθέων» και σαν απόγονος του Αγοριανίτη προπάππου του Κουτρούμπα, που πολέμησε στο Χάνι της Γραβιάς, συγκίνησε το ακροατήριο με την απλή κουβέντα του, τη σαφήνιά του. Κι ύστερα ο Σαμαρινιώτης έντυσε τις σκέψεις του τις σοφές και με λογοτεχνικό τρόπο. Ήταν μια πανδαισία πνευματική η προσφορά και των δυο τους. Όλοι μας χειροκροτήσαμε μ' όλη μας την καρδιά κι ευχηθήκαμε μαζί στη Νέα Φιλική Εταιρεία, στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, επιτυχία στους Μεγάλους Σκοπούς τους και πραγμάτωση των φωτεινών οραμάτων του λαού μας.

Γυναίκα αντάρτισσα

Σε λίγο όλη η νεολαία των γειτονικών χωριών Ιτιάς-Χρυσού-Δελφών-Αντίκυρας-Διστόμου γέμιζε τους δρόμους της Δεσφίνας. Η είδηση μεταδόθηκε αστραπιαία για τον ερχομό του Άρη και των ανταρτών στη Δεσφίνα κι ήρθαν για να καμαρώσουν, να φιλήσουν, να συγχαρούν και να διδαχθούν. Κι έγιναν φορείς της επαναστατικότητας στα χωριά τους, που με λαχτάρα καρτερούσαν το Μεγάλο Μήνυμα. Κείνη τη μέρα οι Δεσφινιώτες άνοιξαν όχι μονάχα την πλατιά καρδιά τους, αλλά και τα σπίτια τους αφειδώλευτα, με τη γνώριμη παραδοσιακή φιλοξενία τους. Με την απλοχεριά τους οι πατριώτες μας μισομέθυσαν τους πιο πολλούς αντάρτες και στήθηκε χοροστάσι σε κάθε γειτονιά. Όλα γιορτινά και όλα αναστάσιμα.

Το απόγευμα οργανώθηκαν τα Αρχηγεία και κατανεμήθηκαν οι αντάρτες με σχετικά σχέδια δραστηριότητας. Κι όταν τράβηξαν το δρόμο για τους Δελφούς-Καλάντα-Παρνασσό, τους κατευοδώσαμε πολλοί, μαζί κι οι αθάνοι Γιάννης Πυροβόλου και Γιώργος Μαυριάς, Λεωνίδας Παπακωνσταντίνου, Θ. Μίχος (Τσάλης) –ψήθηκε στον Εμφύλιο απ’ το παρακράτος– κι άλλοι. Κι ο Διαμαντής, που έκλεινε τη φάλαγγα, μας είπε με κείνο το χαμόγελο, το ειδοποιό γνώρισμα της καλοσύνης του, τούτα:

– Σας περιμένουμε σύντομα κοντά μας σφίγγοντας το χέρι όλων μας. Το πέρασμά μας απ’ τη Δεσφίνα και η φιλοξενία μας δυνάμωσαν πολύ. Έχω κοντά μου τα εκλεκτά παλικάρια του Γιώργη Διαβάτη – ήταν κείνο το αγνό τσοπανόπουλο που την ώρα που τον πήγαιναν για εκτέλεση στην Κέρκυρα, είπε κείνη τη φοβερή σκέψη:

– Κείνη την πουτάνα τη δήλωση ποτέ να μην την υπογράψετε παιδιά!

Τον Γ. Σβέλο, τον Χαρ. Φαράντο, τον Μπάμπη Ν. Παπακωνσταντίνου και κατάλαβα τι πάστα είναι η δεσφινιώτικη σεργιά, όλοι τους διακρίθηκαν στις μάχες και καταξιώθηκαν στη συνείδηση των συναγωνιστών τους.

Το χωριό κράτησε το γιορτινό και ενθουσιώδες κλίμα μέχρι αργά το βράδυ και ζούσες αυτό το μεγάλο φανέρωμα μέσα στις πολλές ταβέρνες κι έπιναν όλοι στη «γεια» της λευτεριάς και σήκωναν το ποτήρι τους για το δυνάμωμα του αντάρτικου. Κανένας δε λογάριαζε τις επιπτώσεις και τους κατατρογμούς. Η Λευτεριά κυβερνήτης της ζωής τους. Ο Άρης όλη αυτή τη μέρα δε μίλησε καθόλου σε συγκέντρωση. Κι όμως, ύστερα από 42 χρόνια ένα φυλλάδιο μηνιαίο της Φωκίδας έγραφε «ο Άρης μίλησε στη Δεσφίνα κι είπε “τους αξιωματικούς θα τους σκοτώσουμε μετά την επικράτησή μας”». Κι άλλα πολλά ελεεινά και τρισάθλια. Φυσικά πήρε την απάντηση με ένα άρθρο μου στην εφημερίδα της *Ιτιάς Ο Δημοκράτης της Ιτιάς*, που εκδίδει ο γιος του πρωπαντάρτη και άξιου αγωνιστή, του Γιώργου Εμμανουήλ (Γλαύκος) και δεν τόλμησε κανένας από τους «εθνικόφρονες» να δώσει συνέχεια. Αυτό θέλησε όλα τα χρόνια της φρίκης το κατεστημένο: Να σβήσει τη μνήμη του λαού μας, να μη τον κάμει να θυμάται την Εθνική Αντίσταση. Τότε που όλοι μαζί αγαπημένοι, φιλιωμένοι και ενωμένοι ανηφορίζαμε στα κράκουρα της Λευτεριάς. Κι ούτε δειλιάσαμε, κι ούτε αποκάμαμε. Γιατί το οδηγητικό ΕΑΜ, ο θρυλικός ΕΛΑΣ και η ασυναγώνιστη ΕΠΟΝ άνοιξαν το ξέφωτο στο κατασκότεινο ουρανό της Πατρίδας μας, που τη

Μανροσκούφηδες

διαφέντευαν οι συμφεροντολόγοι κι οι κιοτήδες με εντολή του φασισμού. Κι άστραψε φως κι άνθρωπος γίνηκε «Άνθρωπος», σωστός και ακέραιος άνθρωπος. Ήταν αθάνατα κείνα τα μερόνυχτα, γιατί μας ψύχωνε η ακτινοβολία του ΚΚΕ, που κρατούσε τον παλμό της Ρωμοσύνης με υπευθυνότητα. Το μήνυμα του καιρού μας είναι: Να συνεχίσουμε την Αντίσταση ενάντια στον ιμπεριαλισμό, πολεμώντας τον πόλεμο, αδυνατίζοντας τους Νεκρούς –κι είναι νεκροί, όσοι δολοφονούν τους ανθρώπους– και ξεσκεπάζοντας τους Ηθοποιούς, τους κίβδηλους και τους Φαρισαίους της εποχής.

Κι έχει αποδειχτεί πως ο Μικρός Λαός με τις μεγάλες του πράξεις –και η Εθνική Αντίσταση είναι η πιο μεγάλη πράξη του Λαού μας στα τελευταία 150 χρόνια– μπαίνει πολύ βαθιά στη συνείδηση των λαών της Γης.

Και οι «Μεγάλοι» άντρες σαν τον Τσόρτσιλ τότε και τον Ρήγκαν τώρα με τις μικρές, τις μικρές τους και εγκληματικές πράξεις βγαίνουν ολότελα απ' τη συνείδηση των Λαών. Όλοι οι Αντιστασιακοί μας είναι περήφανοι για το Λαό μας. Κι ακόμα πιο περήφανοι γινόμαστε, όταν αγωνιστικά περιφρουρούμε την Ειρήνη.

Έτσι δυναμώνουμε το πανανθρώπινο Μέτωπο Ζωής, της Προκοπής και της Ευτυχίας.

15. Η μάχη της Σουβάλας (Πολύδροσου)

Οι Ιταλοί, φαίνεται να δυσκολεύονται στην περιοχή μας και πέφτουν από το ένα φιάσκο στο άλλο.

I

Τέλη Μάρτη 1943¹

Το ιταλικό τάγμα Δαδιού, ενισχυμένο και με άλλες δυνάμεις, επιχειρεί να κάψει τη Σουβάλα Παρνασσίδας. Το αρχηγείο του ΕΛΑΣ Παρνασσίδας, που βρίσκεται στην Καλοσκοπή, ειδοποιημένο από την εαμική οργάνωση Δαδιού, μέσω του δικού της τηλεφώνου, που έχει εγκατεστημένο λίγο έξω από την κωμόπολη, δίνει διαταγή συναγερμού σε όλες τις μαχητικές ομάδες των γύρω χωριών. Συγκεντρώνονται γύρω στους 1.000, από τους οποίους οι 400 άοπλοι. Από μια παρεξήγηση, οι Ιταλοί καταλαμβάνονται από πανικό και υποχωρούν προς το Δαδί, ενώ οι αντάρτες τους κυνηγούν έως την πόλη. Ο λαός πανηγύρισε την ιδιότυπη νίκη του.

¹ Στ' άρματα! στ' άρματα! Τόμος Α', σελ. 163-164.

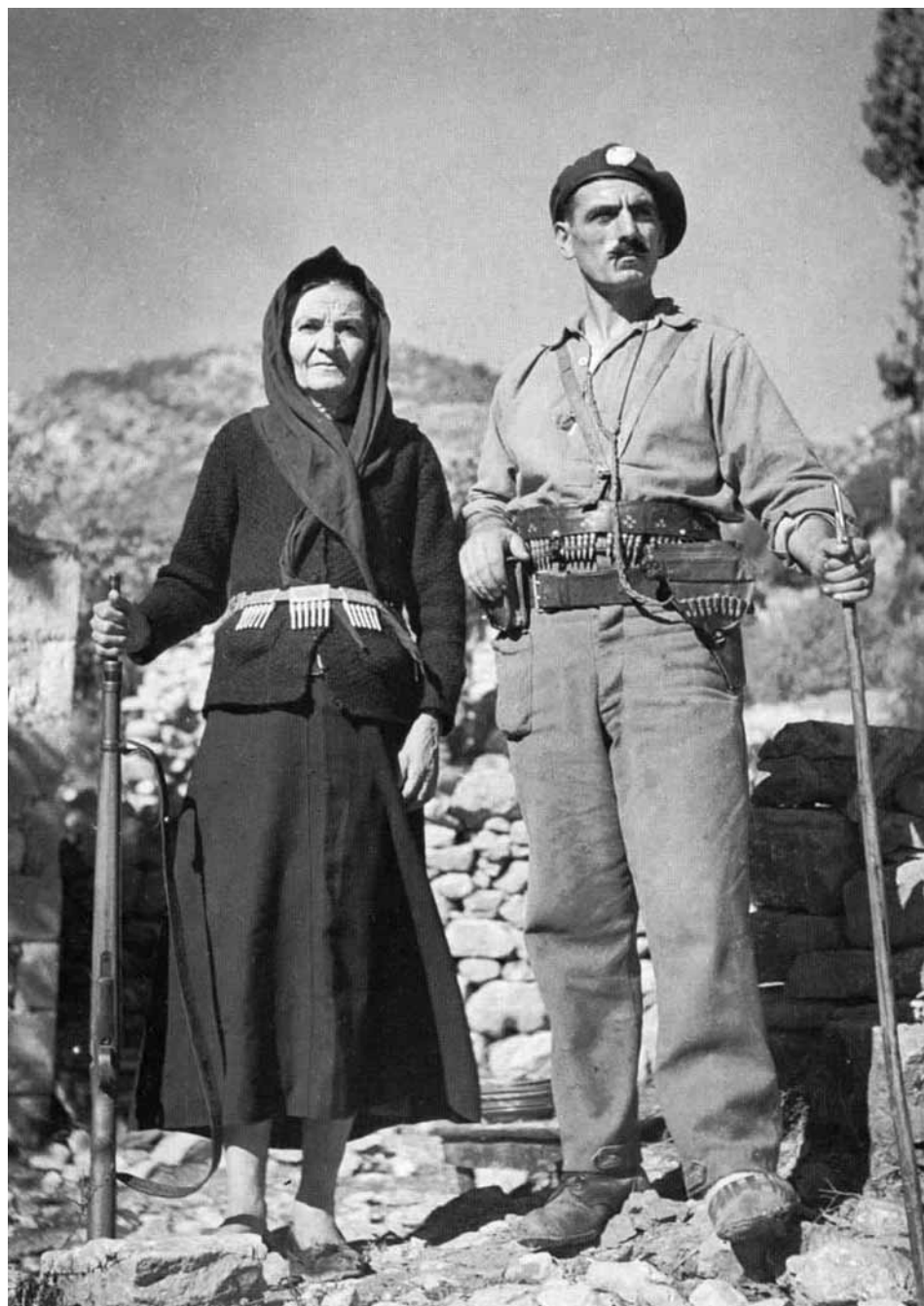
II

Κώστα Δ. Πεντεδέκα

Εξόρμηση προς τη Σουβάλα²

Η δεύτερη εξόρμησή τους ήταν προς τη Σουβάλα από το Δαδί. Ήταν αυτή που το μυστικό τηλέφωνο έκανε το «θαύμα του»! Ξεκίνησαν περίπου 700. Πήραν τον απάνω δρόμο για τη Σουβάλα, όχι τη δημοσιά, προχωρούσαν την πλαγιά. Τα τμήματα είχαν πιάσει θέσεις και τους περίμεναν. Και θα πάθαιναν πανωλεθρία, αν κάποιος Σουβαλιώτης δε βιαζόταν να χτυπήσει μια σειρήνα, που την ακολούθησαν κι άλλοι και οι σαλπικτές και το έβαλαν στα πόδια οι Ιταλοί. Τους κυνήγησαν ως τη δυτική άκρη του Δαδιού, χωρίς αποτέλεσμα, δυστυχώς, πέρα από τη μεγάλη πτώση του ηθικού τους. Τους κόπηκαν εντελώς τα φτερά.

² *Η Αμφίγλεια (το Δαδί) στην Εθνική Αντίσταση 1940-1944*, Εκδόσεις «Εντός», Αθήνα 2001, σελ. 159.

Μάνα και γιος στον Αγώνα

16. Το σαμποτάζ στο σιδηροδρομικό σταθμό της Αμφίκλειας

Εντυπωσιακό το σαμποτάζ στο σιδηροδρομικό σταθμό Αμφίκλειας, αλλά σκληρά και τα αντίποινα. Παραθέτουμε κείμενα με όλες τις εκδοχές, μηδ' εξαιρουμένης και αυτής των Γερμανών.

I

13-14.04.1943

Γεωργία Ι. Γκρινιάτσου¹

Γυρίζουμε στα χρόνια της γερμανοϊταλικής κατοχής στην Ελλάδα. Η Ελλάδα και οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης στέναζαν κάτω από το ζυγό των Γερμανών και Ιταλών. Τότε στην Ελλάδα είχαμε την Εθνική Αντίσταση κατά των κατακτητών Γερμανών και Ιταλών.

Η Αμφίκλεια (Δαδί) συμμετείχε στην Αντίσταση κατά των κατακτητών. Έτσι τη νύχτα της 13ης προς 14η Απριλίου 1943 δυνάμεις του ΕΛΑΣ με αρχηγούς τους Νικηφόρο (Δημήτριο Δημητρίου) και Διαμαντή (Γιάννη Αλεξάνδρου) επιτέθηκαν στο σιδηροδρομικό σταθμό Αμφίκλειας, συγκοινωνιακό κόμβο και

¹ Εφημερίδα *Αμφίκλεια*, Μάιος-Ιούνιος 2007, Αρ. Φύλλου 143, σελ. 4.

Ο σιδηροδρομικός Σταθμός Αμφικλείας σε παλαιότερη φωτογραφία

φρουρούμενο από γερμανική φρουρά, κατέστρεψαν τις μηχανές των τρένων και τις σιδηροδρομικές γραμμές μεταξύ Αμφικλείας και Τιθορέας.

Αυτό ήταν ένα ισχυρό χτύπημα στον εχθρό, γιατί καθυστέρησε έναν περίπου μήνα την αποστολή στρατευμάτων και πολεμοφοδίων στην Αφρική. Ήταν ένα μεγάλο σαμποτάζ κατά του εχθρού.

Από την επίθεση στο σταθμό της Αμφικλείας, οι Έλληνες αγωνιστές είχαν τρεις νεκρούς, τους:

1. Κουγιάτσο Λουκά
2. Σταματίου Παναγιώτη
3. Παϊδά Ιωάννη,

ενώ από τους Γερμανούς οι περισσότεροι σκοτώθηκαν, οι άλλοι δε πιάστηκαν αιχμάλωτοι και εκτελέστηκαν στον Παρνασσό.

Στην Αμφίκλεια (Δαδί) υπήρχαν ισχυρές ιταλικές δυνάμεις που δεν έφτασαν στο σταθμό για ενίσχυση των Γερμανών, λόγω της μεγάλης αντίστασης των Ελασιτών.

Την άλλη μέρα (14.04.1943), οι Ιταλοί της Αμφικλείας έπιασαν όσους τυχαία συνάντησαν στο δρόμο –δέκα κατοίκους της Αμφικλείας και έναν ξένο– και σε αντίποινα στις 16.04.1943 τους εκτέλεσαν κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό Αμφικλείας, αφού προηγουμένως τους έβαλαν και έσκαψαν τον ομαδικό τάφο τους.

Στον τάφο τους οι τραγικοί συγγενείς έστησαν μνημείο, όπου τιμώνται οι ηρωικοί νεκροί μέχρι σήμερα.

Στο κεντρικό δε κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού Αμφίκλειας, οι αντιστασιακοί αγωνιστές της ΠΕΑΕΑ μαζί με τον ΟΣΕ εντοίχισαν αναμνηστική πλάκα προς τιμήν των γενναίων πατριωτών.

Ονόματα εκτελεσθέντων

1. Παναγιώτης Κατσαρός
2. Ιωάννης Κατσαρός (αδέρφια)
3. Λουκάς Πολιτικός (πατέρας)
4. Παναγιώτης Πολιτικός (γιος)
5. Αθανάσιος Βακράνος (πατέρας)
6. Δημήτριος Βακράνος (γιος)
7. Λουκάς Νικαλέξης
8. Γεώργιος Περιβολάρης
9. Ιωάννης Παπαρούλιας
10. Ιωάννης Αγγέλης
11. Έλληνας ξένος, χωρίς στοιχεία

Το μνημείο των εκτελεσθέντων από τους Ιταλούς σε αντίποινα στο Δαδί

II

Ηλία Καινούργιου²

Κάτι που ξεχάστηκε: Το σαμποτάζ του Δαδιού και της Παλαβίτσας – 14.04.1943

Περίφημο και μεγάλο πάντα μένει το χιλιοτραγουδισμένο σαμποτάζ του Γοργοπόταμου. Μεγάλα και βαριά τ' αποτελέσματά του για τα κατοχικά στρατεύματα.

Μα μεγάλες και οι τιμές που του γίνονται κάθε χρόνο στην επέτειό του. Δοξολογίες, τρισάγια, στεφάνια, λόγοι, επίσημοι μαθηταί, στρατός, λαός...

Και πολύ καλά –γιατί έτσι πρέπει να γίνονται– για να τιμούνται και να μην ξεχνιούνται ποτέ μεγάλες ηρωικές πράξεις. Μα και άλλα σαμποτάζ, καθαρά ελληνικά γίνηκαν σε βάρος των κατακτητών, αξιόλογα μα που ξεχάστηκαν σήμερα και δεν τιμούνται ή δεν μνημονεύονται καν. Ένα λαμπρό τέτοιο σαμποτάζ είναι του Δαδιού και της Παλαβίτσας. Το θυμήθηκα γιατί:

α) Το θαυμάσιο περιοδικό μας στο προηγούμενο φύλλο του έγγραψε για το σαμποτάζ του Γοργοπόταμου.

β) Για να θυμηθούμε ένα λαμπρό σαμποτάζ που απ' όλους μας ξεχάστηκε και

γ) Για πληρωμή ελάχιστου φόρου τιμής στους δεκατρείς λεβέντες που έπεσαν, καθώς και στα παλικάρια μας, που έλαβαν ενεργό μέρος, για την επιτυχία του σαμποτάζ αυτουνού.

Τα λαμπρό σαμποτάζ του Δαδιού πραγματοποιήθηκε στις δεκατέσσερις Απριλίου, το σαράντα τρία, στις δώδεκα τα μεσάνυχτα. Ήταν ακριβώς ο καιρός που ακατάπαυστα και ένα κοντά τ' άλλο τα τραίνα των Γερμανών, κουβαλούσαν καύσιμα με θεόρατα βυτία, απ' έξω. Τα πήγαιναν στον Πειραιά κι από κει με τα

² Περιοδικό *Φθιωτικά Γράμματα - Λαμιακές σελίδες*, Έτος Γ', Τεύχος 8ο, Μάρτης 1978, σελ. 30-33.

καράβια στο μέτωπο της Β. Αφρικής, για να κινούνται οι αμέτρητες μηχανές του Ρόμελ. Ήταν ακριβώς στην κρίσιμη στιγμή του μετώπου, τότε που οι κατακτηταί σοβαρά –και οι Έλληνες ειρωνικά– φώναζαν το «αγάντα Ρόμελ».

Το σαμποτάζ του Δαδιού έγινε με τη συμμετοχή του μόνιμου αντάρτικου της Ρούμελης και του εφεδρικού ΕΛΑΣ Ρούμελης των χωριών Μώλου – Δρυμαίας – Παλιοχωριού – Καστελλίων – Γραβιάς – Μαριολάτας – Αγόριανης – Σουβάλας – Δαδιού κ.λπ. άλλων χωριών.

Επιπλέον, κατά τις έντεκα η ώρα της νύχτας εκείνης, έφτασαν για ενίσχυση –κατακουρασμένοι από την πορεία– και οι μόνιμοι αντάρτες της Δωρίδας. Αυτοί έμειναν στη Σουβάλα για εφεδρεία. Η όλη δύναμη, ξεπερνούσε τους πεντακόσιους άνδρες, πλην τους Δωριείς. Την όλη δύναμη και όλο το σχέδιο κατηύθυνε ο Νικηφόρος. Για το σαμποτάζ του Δαδιού ίσως είχε δώσει εντολή ο Άγγλος σύνδεσμος.

Μια-δυο μέρες πριν του σαμποτάζ, φάνηκε και ο λοχαγός Κρασιάς, ο οποίος –επειδή διαφώνησε με τον Νικηφόρο για την αρχηγεία– έφυγε. Για την επιτυχία του σαμποτάζ υπήρχε απόλυτος συνεργασία μεταξύ των ανταρτών και των σιδηροδρομικών υπαλλήλων του Σταθμού Δαδιού. Όλα είχαν κανονιστεί με το δευτερόλεπτο – πότε θ' αρχίσει το σαμποτάζ, ποιοι θα χτυπήσουν και σε ποιο σημείο κ.λπ. Πριν το σαμποτάζ ξήλωσαν μερικές ράγες της γραμμής προς το σταθμό Σουβάλας και το σταθμό Κηφισιωχωριού –εκεί που είχε τη μεγάλη κατηφόρα, στη θέση Παλαβίτσα. Έτσι ήταν αδύνατο να φθάσει σιδηροδρομικώς γερμανική ή ιταλική βοήθεια. Όλα τα ιταλικά φυλάκια στις σιδηρογέφυρες τα είχε κνκλώσει δυνάμεις ανταρτών, καθώς και το τάγμα Αμφικλείας. Άλλες δυνάμεις είχαν πιάσει ενέδρα στον αμαξόδρομο προς τη Λαμία και Αθήνα, ώστε κι από κει να μην μπορεί να φθάσει βοήθεια. Τα εφεδρικά ΕΛΑΣ Γλούνιστας και Παλιοχωριού είχαν πάρει θέσεις στην Παλαβίτσα, αφού ήρθαν από τη Σουβάλα σούρουπο και πέρασαν μέσα από τους βορινούς μαχαλάδες του Δαδιού.

Οι Παλιοχωριίτες είχαν το νούμερο έξι και μ' αυτό θα συνεννοούνταν μέσα στη νύχτα. Άλλα χωριά είχαν το ένα, άλλα το δύο κ.λπ.

Όλοι ήταν πανέτοιμοι και περίμεναν τη δωδέκατη ώρα. Κατά τις έντεκα, όμως, η ώρα, ερχόταν αργά-αργά και βαρυφορτωμένο την ανηφόρα αγκομαχώντας απ'

το Κηφισοχώρι, ένα τραίνο. Απ' το φορτίο του δεν μπορούσε να προχωρήσει και μέσα στην ανηφόρα ξεφύσσαγε. Σαν έφτασε στις βγαλμένες ράγες, ξετροχιάστηκε και σταμάτησε. Να μην τουφεκίσει κανένας, ακούστηκε μέσα στη νύχτα. Μερικοί Γερμανοί που ήσαν μέσα στο τραίνο πήδησαν κάτω και από την αντίθετη μεριά, κατά τα χωράφια του κάμπου, και το 'σκασαν. Τουφεκιά δεν έπεσε ακόμα. Όλοι έτοιμοι. Η ώρα ζύγωνε δώδεκα. Ησυχία απόλυτη. Στις δώδεκα λαμπαδιάζει ο τόπος. Σωστός πόλεμος. Βαριούνται όλα τα φυλάκια της σιδηρογραμμής, καθώς και το τάγμα Δαδιού των Ιταλών που ξεκίνησε για ενίσχυση του σταθμού. Τρύπωσαν γρήγορα στα τσιμεντένια καβούκια τους. Ορμούν στο σταθμό οι αρμόδιοι. Πιάνονται πέντε Γερμανοί. Πέντ' έξι αντιστάθηκαν γερά. Σκοτώνονται οι τρεις. Σκοτώνονται, όμως, και δύο Έλληνες, ο φοιτητής Δασολογίας Δρούκαλης απ' το Δαδί και ο Γιάννης Παϊδας (εθελοντής πριν μιας ημέρας). Στο μηχανοστάσιο Δαδιού και στο σταθμό υπήρχαν έξι μηχανές τραινών. Ανεβαίνουν επάνω οι αρμόδιοι που ήξεραν να τις κινούν και βάζουν μπρος. Ξεκινούν όλες πέντε λεπτά η μία από την άλλη. Οι μηχανικοί κατεβαίνουν μετά από λίγα μέτρα. Η μεγάλη κατηφόρα πολλαπλασιάζει αφάνταστα την κίνηση των μηχανών. Από τη μεγάλη τριβή των τροχών πάνω στις ρέλες, παράγονται φλόγες που λαμποκοπούν μέσα στο σκοτάδι της νύχτας. Αυτό το υπερθέαμα, είδαν έτσι ζωντανό, μόνον οι άνδρες της Παλαβίτσας, πέντε φορές. Η μια μηχανή εκτροχιάστηκε και δεν την είδε κανένας. Όλες οι μηχανές τρακαδιάστηκαν πάνω στο εκτροχιασμένο τραίνο. Αυτό το υπερθέαμα δεν ξεχνιέται ποτέ από την ψυχή και τα μάτια κείνων που το 'δαν. Ούτε οι κρότοι του τρακαρίσματος ήταν απ' τους συνηθισμένους. Συντέλεια του κόσμου νόμιζες πως γινόταν κείνες τις στιγμές.

Μέσα στο σταθμό έγινε κάθε δυνατή καταστροφή στις γραμμές, στα κλειδιά, στο μηχανοστάσιο, στις δεξαμενές κ.λπ. Δεν έγινε, όμως, καμιά ανατίναξη, γιατί ακόμα το αντάρτικο ήταν στις αρχές, και δεν είχε τα απαιτούμενα μέσα, ως και τους ειδικούς. Αρκετά λάφυρα πήραν από το σταθμό και προπαντός οπλισμό. Τα χαράματα οι άνδρες της Παλαβίτσας βρέθηκαν στη Βελίτσα και όλοι οι άλλοι στην Απάνω Σουβάλα. Εκεί έθαψαν με τιμές, όπως έπρεπε, τους δύο νεκρούς. Εψάλη ο πένθιμος (νεκρικός) ύμνος, ρίχτηκαν ριπές και οι νεκροί σκεπάστηκαν με τη γαλανόλευκη. Λένε, ότι σκοτώθηκε ακόμα ένας εφεδροελασίτης – αλλά δεν θυμάμαι...

Μα οι σκοτωμένοι Έλληνες δεν ήταν μόνον τρεις, ήσαν δεκατρείς. Οι Γερμανοί την επόμενη μέρα κοντά στο σταθμό, σκότωσαν δέκα αθώους Δαδιώτες, για

αντίποινα και εκφοβισμό. Έτσι, το λαμπρό αυτό σαμποτάζ το σκέπασαν με το τόσο βαρύ πένθος, που είχε τόσες και τόσες κακές συνέπειες στη συνέχεια. Αμαυρώθηκε το ωραίο αυτό σαμποτάζ!...

Την επομένη ήρθαν πάρα πολλά συνεργεία της γραμμής από Έλληνες ν' αποκαταστήσουν την κίνηση. Εργάζονταν και τη νύχτα με φανάρια. Τους έπιασαν οι αντάρτες και τους έφεραν στη Βελίτσα. Εκεί τους συμβούλεψαν σχετικά και τους φοβέρισαν να μην ξαναπάνε στη δουλειά. Την άλλη μέρα ήρθαν άλλα συνεργεία που τα φύλαγαν με τα πολυβόλα στα χέρια οι Γερμανοί.

Οι εφεδροελασίτες της Βελίτσας, μετά από τρεις μέρες, νύχτα πήγαν στη Σουβάλα και επειδή άρχισε το κάψιμο της Βελίτσας και φοβήθηκαν για το κάψιμο της Σουβάλας και Αγόριανης. Έτσι, όλοι οι αντάρτες έπιασαν ενέδρα από το σταθμό Λιλαίας ως και Σουβάλα, και μάλιστα κατά μήκος ενός ξερού αυλακιού. Εδώ, ο μπαρμπα-Νίκος Δημητρίου –πατέρας του Νικηφόρου– με μια μικρά αραβίδα περνούσε και εμπύχωνε όλα τα παιδιά λέγοντας:

–Μη σκιάζεστε παιδιά, άμα έρθουν, θα τους πετσοκόψουμε τους κερατάδες, εδώ θα γίν' ο τάφος τους. Από πάνω έχουμε και πολυβόλα πολλά, ρίξτε τους στο ψαχνό.

Από τους κατακτητές, όμως, δεν φάνηκε κανένας. Το άλλο βράδυ, σουρούπωμα, όλη η δύναμη διαλύθηκε. Οι μόνιμοι αντάρτες έπιασαν την Απάνω Αγόριανη και οι εφεδροελασίτες τα χωριά τους και τα σπίτια τους. Έκαναν τις γεωργικές εργασίες τους σαν να μην συνέβη τίποτα.

Στη Σουβάλα, μετά το σαμποτάζ, έγινε η κριτική της επιδρομής και επισημάνθηκαν τα σφάλματα, αδυναμίες, παραλήψεις κ.λπ. Με το ωραίο αυτό σαμποτάζ του Δαδιού σταμάτησε για μια βδομάδα ο ανεφοδιασμός του μετώπου της Βόρειας Αφρικής από καύσιμα και ήταν ακριβώς η πιο κατάλληλη στιγμή για την καθυστέρηση των επιτευγμάτων του Ρόμελ, ως και για την ανασύνταξη των τμημάτων των συμμάχων μας.

Σαράντα χρόνια πέρασαν από τη νύχτα εκείνη. Για τους δέκα πατριώτες που σκότωσαν οι Γερμανοί, στήθηκε ένα μικρό μνημείο και γίνεται κάθε χρόνο ένα τρισάγιο βουβό. Και όμως, θα έπρεπε κάθε χρόνο, διαφορετικά να τιμούνται, όχι μονάχα οι δέκα, αλλά και οι δεκατρείς λεβέντες που έπεσαν για τον ίδιο σκοπό,

για χάρη της πατρίδας και της λευτεριάς. Αν αυτό το αίμα κι αυτό το σαμποτάζ εγένετο σε άλλο έθνος, μύριες θα γίνονταν τιμές και πανηγύρια. Λόγοι, στεφάνια, συναθροίσεις μαθητών, επισήμων κ.λπ. Τέτοια λαμπρά παραδείγματα και ηρωισμοί δεν πρέπει να σκεπάζονται και να κρύβονται. Πρέπει να επιδεικνύονται σε όλους και προπαντός στα παιδιά μας, για να προβληματίζονται και να έχουν παραδείγματα για μίμηση. Πρέπει να γιορτάζονται για χάρη και τιμή των νεκρών, των συγγενών των, της Ελλάδας. Όσοι έλαβαν μέρος στο σαμποτάζ αυτό –σημερινοί εξηντάρηδες–, οι αρμόδιοι παράγοντες και αρχές, ας φροντίσουν για τον εορτασμό της νύχτας αυτής. Ας μην ξεχνάμε την ιστορία μας. Είναι πάρα πολύ κακό αυτό.

III

*Δ. Δημητρίου (Νικηφόρου)*³

Το σαμποτάζ του Δαδιού

Ένα γράμμα του Νικηφόρου

Αγαπητέ μου Λευτέρη,

διάβασα και το 8ο τεύχος των Φθιωτικών σου Γραμμάτων μονορούφι, όπως και όλα τα προηγούμενα. Μαζί με τα συγχαρητήριά μου για τη δουλειά σου, σου γράφω και δυο λέξεις σχετικά με το δημοσίευμα του κ. Ηλία Καινούργιου για το σαμποτάζ στο σταθμό του Δαδιού το 1943, που τόσα συγκινητικά πράγματα μας θύμισε με τόσο ωραίο τρόπο.

Πρόκειται για μια-δυο διευκρινήσεις για τα στοιχεία που περιέχει το δημοσίευμα:

1) Δεν είναι καθόλου ακριβές ότι ανάμεσα στο λοχαγό Κρασιά και στον υποφαινόμενο δημιουργήθηκε –ή τότε ή ποτέ άλλοτε– διαφωνία για θέμα

³ Περιοδικό *Φθιωτικά Γράμματα, Λαμιακές Σελίδες*, Έτος Γ', Τεύχος 9ο, Ιούλιος 1978, σελ.12-13.

αρχηγίας. Εντελώς αντίθετα μάλιστα, στην κινητοποίηση που έγινε, τις ίδιες εκείνες τις ημέρες για να σώσουμε τη Σουβάλα από το ιταλικό τάγμα του Δαδιού που ερχόταν να την κάψει (και τη σώσαμε), στο πεδίο της μάχης βρέθηκε και ο λοχαγός Κρασιάς, αρχηγός των μαχητών του εφεδρικού ΕΛΑΣ της Γραβιάς, παρόλο που ο ίδιος ανήκε στον ΕΔΕΣ. Όταν λοιπόν τον αντίκρισα στην πλατεία της Σουβάλας –και ενώ σειόταν όλος ο κόσμος σε όλη την περιοχή από την παλλαϊκή κινητοποίηση–, έσπευσα, τον χαιρέτησα στρατιωτικά και του δήλωσα ότι όλες οι συγκεντρωμένες για τη μάχη δυνάμεις έμπαιναν υπό τις διαταγές του (γιατί ήταν αρχαιότερος από όλους τους άλλους αξιωματικούς της δυνάμεώς μας).

Στο βιβλίο μου *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης* (τόμος Β', σελ. 229) γράφω για το περιστατικό αυτό:

– Κύριε Λοχαγέ! –βάζω μια φωνή. Ήρθατε κι εσείς;

– Σε τέτοιες ώρες, μου λέει, θα είμαι πάντα παρών!

Είχε έρθει δίπλα μας και ο υπεύθυνος της Γραβιάς, ο Μήτσος Κατσιάμπας.

– Ο συναγωνιστής λοχαγός –είτε χαμογελώντας– έχει δεχτεί, όταν είναι ανάγκη να προσφέρει τις υπηρεσίες του στην ομάδα μας.

– Διαταγές! λέει ξανά ο λοχαγός Κρασιάς.

Ένοιωθα από την πρώτη στιγμή αμήχανος μπροστά του. Αυτό το αίσθημα της ιεραρχίας είναι δυνατό στους αξιωματικούς.

– Τι είναι αυτά που λέτε, συναγωνιστή λοχαγέ! του είπα. Στάθηκα προσοχή χαιρέτησα και του ανέφερα:

– Δύναμη αρχηγείου 150 άνδρες! Μαχητικών ομάδων, 300 ένοπλοι και 200 άοπλοι. Προωθήθηκαν στη γραμμή μάχης και καταφθάνουν κι άλλοι συνέχεια. Διατάξτε.

Χαμογέλασε.

– Όχι! όχι! είπε ήρεμα, ευχαριστώ! Τώρα εσύ είσαι ο διοικητής. Μόνο θέλω μία καλή-καλή θέση αν γίνεται.

Γύρισα συγκινημένος προς τους λόφους. Δεν ήταν να αργούμε:

– Τι θα λέγατε... Να, εκεί, δίπλα στο δρόμο, στο σημείο που θα πρωτοφτάσουν οι Ιταλοί, να αρχίσετε εσείς τη μάχη! – και του 'δειχνα.

– Εν τάξει! είπε ενθουσιασμένος. Χαιρετηθήκαμε, πήρε την ομάδα του κι έφυγαν τρέχοντας. Άρχισα τότε να τους χειροκροτώ και μεμιάς πετάχτηκε ο κόσμος, άναψε από παντού το χειροκρότημα, σε όλη την πλατεία γύρω.

2) Δεν έγινε ξήλωμα τροχιών, ούτε προς το σταθμό της Σουβάλας (Λιλαίας), ούτε προς το σταθμό του Κηφισοχωριού. Στο Κηφισοχώρι (θέση Παλαβίτσα) είχε πάρει θέση τμήμα ανταρτών με αρχηγό τον Καλλία (ανθυπολοχαγό Χαρ. Μώκο, που σκοτώθηκε αργότερα σε μάχη κατά των Γερμανών με άλλους 30 αντάρτες του). Το τμήμα Καλλία, κατά το σχέδιο, είχε υπονομεύσει τη σιδηροδρομική γραμμή στην Παλαβίτσα και, πιστεύοντας ότι η επίθεση κατά του σταθμού του Δαδιού θα γινόταν, όπως αρχικά είχε συμφωνηθεί, το βράδυ στις 13 Απριλίου, προκάλεσε την ανατίναξη μιας αμαξοστοιχίας που ερχόταν από την Αθήνα και στα συντρίμια αυτής της αμαξοστοιχίας έπεφταν το άλλο βράδυ τα τρένα που στέλναμε εμείς από το σταθμό του Δαδιού, αφού τον καταλάβαμε.

3) Οι δύο νεκροί στο σταθμό του Δαδιού ήταν ο Γιάννης Παΐδας από το Σερνικάκι και ο δασάρχης Λουκάς Κουγιάτσος από το Δαδί (και όχι ο φοιτητής της Δασολογίας Δρούκαλης). Σκοτώθηκε ακόμα και ο μαχητής του εφεδρικού ΕΛΑΣ Σουβάλας Παν. Σταματίου, έξω από το Δαδί, στην απόκρουση της απόπειρας που έκαναν οι Ιταλοί της φρουράς της κωμοπόλεως (900 άνδρες) να σπεύσουν σε ενίσχυση τα γερμανικής φρουράς του σταθμού.

Κατά τα άλλα, το δημοσίευμα είναι ακριβές και δίνει την ατμόσφαιρα της εξάρσεως εκείνων των ημερών, καιτοι είναι σύντομο.

Ευχαριστώ. Με πολλή αγάπη και εκτίμηση Δ. Δημητρίου

IV

Κώστα Πεντεδέκα⁴

Αντιδράσεις Ιταλών

Η ιταλική δύναμη, όπως δεν μπόρεσε εκείνη τη νύχτα να κινηθεί προς το σταθμό, πέρασε φοβερή αγωνία. Πυροβολούσε πανικόβλητη από φόβο επίθεσης των ανταρτών κι από τις απειλές εκτέλεσης όλης της φρουράς από τους Γερμανούς. Ο φόβος αυτός την έκανε να συλλάβει την επομένη 10 αθώους Δαδιώτες και έναν περαστικό από την Κολοβάτα και να τους πάει στους Γερμανούς στο σταθμό, οι οποίοι διψούσαν για εκδίκηση. Απειλούσαν το Δαδί με κάψιμο κι εκτέλεση των συλληφθέντων. Διέταξαν την ομαδική εκτέλεση που έγινε στις 16 Απριλίου, 10 η ώρα το πρωί στη θέση που στήθηκε μετά από χρόνια το μνημείο, σ' ένδειξη τιμής και μνήμης με όλα τα ονόματα των εκτελεσμένων, που είναι:

Όνοματεπώνυμο	ετών
Λουκάς Ι. Πολιτικός	78
Παναγιώτης Λ. Πολιτικός	40
Αθανάσιος Δ. Βακράκος	55
Δημήτριος Α. Βακράκος	18
Παναγιώτης Κ. Κατσαρός	41
Ιωάννης Κ. Κατσαρός	35
Ιωάννης Β. Αγγέλης	21
Λουκάς Θ. Νικαλέξης	20
Γεώργιος Λ. Περιβολάρης	20
Ιωάννης Δ. Παπαρούλιας	20
Θύμιος Δ. Πουζός, κτηνοτρόφος από Δροσοχώρι (Κολοβάτες)	42

Από την ίδια μέρα, εγκαταστάθηκε όλη η ιταλική δύναμη έξω από το σταθμό. Οι κάτοικοι, αναστατωμένοι από τη νύχτα του σαμποτάζ, από το πανδαμμόνιο των πυροβολισμών, περίμεναν άπνυνοι, κυριαρχημένοι κι αυτοί απ' το φόβο για το άγνωστο, που μετατρέπεται σε χαρά, όταν μάθαιναν όσα πέτυχαν οι αντάρτες.

⁴ Η Αμφίγλεια (το Δαδί) στην Εθνική Αντίσταση 1940-1944, Εκδόσεις «Εντός», σελ. 179-183.

Όταν όμως είδαν την αναχώρηση των Ιταλών και την εγκατάστασή τους στο σταθμό κι άκουσαν για τις συλλήψεις και την ομαδική εκτέλεση, άρχισαν να φεύγουν πάλι. Όπως πριν δύο χρόνια, προς διάφορες κατευθύνσεις έξω από το χωριό, μεταφέροντας κι ό,τι πράγματα μπορούσαν, φοβούμενοι κάψιμο όλου του χωριού.

Μια ιδιόμορφη κατάσταση διαμορφώθηκε τότε. Οι Ιταλοί να παραμένουν συνέχεια στο σταθμό και να στέλνουν κάθε μέρα μια μικρή δύναμη μέχρι το φούρνο και τα μαγαζιά και καμιά φορά μέχρι την πάνω πλατεία, η οποία επέστρεψε το βράδυ στο σταθμό και το Δαδί έμενε ελεύθερο τη νύχτα, αλλά και την ημέρα όλη από τη μέση και πάνω. Οι κάτοικοι έξω απ' το χωριό, όπου βολεύτηκε η κάθε οικογένεια. Ορισμένοι αγρότες πήγαιναν και στις δουλειές τους, αν ήταν παράμερα από το δρόμο. Τη νύχτα έμπαιναν κι έπαιρναν διάφορα πράγματά τους. Οι πιο τολμηροί, διανυκτέρευαν στα σπίτια τους, ιδιαίτερα οι πανωμαχαλίτες. Οι οργανώσεις προσπαθούσαν να βρισκονται παντού, να επαγρυπνούν, να τοποθετούν σκοπιές γι' αποφυγή αιφνιδιασμού. Ανάγκη περιφρούρησης των περιουσιών από κλεψίες, δεν είχε προκύψει, γιατί η συνήθεια ελάχιστων, ν' αρπάζουν καμιά κότα, είχε κοπεί με το μαχαίρι, απ' την ημέρα που τιμώρησε παραδειγματικά ο ΕΛΑΣ τους πλιατσικολόγους, τους ληστές Αγουριδαίους κ.ά. Ήταν μια περίοδος που είχε εκδηλωθεί σε όλο της το μεγαλείο η ενότητα, η αλληλεγγύη, η αλληλοεκτίμηση όλων και ο σεβασμός της ιδιοκτησίας του καθενός. Έφευγαν από τα σπίτια τους χωρίς να τους απασχολεί μήπως ξέχασαν τις πόρτες ανοικτές, όπως συμβαίνει σήμερα που διπλοκλειδώνουμε όλες τις πόρτες και τις αυλόπορτες.

Εκείνες τις ημέρες είχα ανεβεί από Αθήνα. Βρήκα τους γονείς και τ' αδέρφια μου στη ρεματιά, κοντά στον Ανδρέα Τομαρά το μαντρί. Τη νύχτα έμεναν στο σπίτι που βρίσκεται στο Κεραμίδι. Τ' αδέρφια μου βοηθούσαν την οργάνωση, πετάγονταν κι ως τα Κάτω Καλύβια για καμιά δουλειά, για τροφή των ζώων κ.λπ. Αυτά βέβαια πριν το κάψιμο των Καλυβιών απ' τους Ιταλούς, που έγινε, όπως θυμάται ο Θανάσης Φλώρος, τη ημέρα που έκαψαν τη Βελίτσα.

Τότε οι Ιταλοί ενήργησαν με πονηριά για ν' αποφύγουν ό,τι είχαν πάθει στη Μαριολάτα και τη Σουβάλα. Ξεκίνησαν από το Κηφισοχώρι. Θα είχαν ασφαλώς πληροφορηθεί την παραμονή για τρία μερόνυχτα εκατοντάδων ένοπλων ελασιτών και την αποχώρησή τους. Είχαν επίσης και τις πληροφορίες τους για τη μεταφορά στη Βελίτσα της μεγαλύτερης ποσότητας σταριού, από τις 4.600 οκάδες

που είχαν πάρει οι αντάρτες απ' τις αποθήκες τους τις απόκριες –κατά τις 5 Μαρτίου– κι ήθελαν να εκδικηθούν. Κύκλωσαν τη Βελίτσα, έβαλαν φωτιά και πολυβολούσαν τους κατοίκους που έτρεχαν αλαφιασμένοι, αιφνιδιασμένοι και ανυπεράσπιστοι προς το βουνό. «Έκαψαν περισσότερα από τα μισά σπίτια. Εκτέλεσαν τον Γιάννη Κ. Καπερώνη κι έκαψαν το πτώμα του στην πλατεία του χωριού. Σκότωσαν με τα πυρά τους τον Γιάννη Γαλάνη, γραμματέα του ΕΑΜ και εφεδρικού ΕΛΑΣ, την Ευσταθία συζ. Ε. Καλιακουδιά, την Ουρ. συζ. Ν. Καρδάρα, την Καλλιόπη συζ. Ι. Τριφύλλη. Κάηκε ζωντανός μέσα στο σπίτι του ο Νικ. Λάμπρος και τραυματίστηκαν 5» σύμφωνα με γραπτό του Θεμ. Καραγιώργη, στο τεύχος 95 της *Εθνικής Αντίστασης*. Η επιδρομή έγινε στις 20.04.

Το κάψιμο πρόσθεσε κι άλλη αγωνία στους Δαδιώτες, για το τι μπορούσε να επακολουθήσει. Όπως όμως δεν είδαν καμιά ιδιαίτερη κίνηση των Ιταλών, έψησαν το αρνί τους. Το ίδιο και ο πατέρας μου, κι ήρθαν θυμάμαι, στο σπίτι μας ο Παπαλεβέντης, ο ηγούμενος και πρόεδρος τότε κι ο γιατρός Ν. Σαγιάς, εαμίτης κι αυτός. Η οργάνωση δε έκανε ό,τι μπορούσε για να προλάβει γεγονότα και να κρατήσει ψηλά το ηθικό. «Είχε κυκλοφορήσει, την τρίτη ή τέταρτη μέρα του σταθμού και το 7ο φύλλο της *Φωνής του Παρνασσού*, οργάνου του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ της περιοχής Δαδιού, με κύριο άρθρο την «Επιδημική Σταλιγκρίτιδα», που έπιασε τους χιτλερικούς και μεταδόθηκε παντού και στην Ελλάδα και στο σταθμό, με τους Γερμανούς να απειλούν σαν λυσσασμένα σκυλιά να εκτελέσουν ολόκληρη της ιταλική φρουρά στο Δαδί, γιατί συνεμάχησαν με τους αντάρτες εναντίον τους. Και πάντως να συλλάβουν τους υπόλοιπους μετά τους εμπόρους (που ήταν στο σταθμό) και να τους εκτελέσουν». Γράφει ο Γιάννης Σακελλίου. «Η έκτακτη έκδοση (συνεχίζει) είχε σκοπό να συντονιστεί με το σταθμό και να επιδράσει ευεργετικά στον παλιό κόσμο μας που είχε γαλουχηθεί και τραφεί με το “Μάνα”, αλλά και την επικίνδυνη πεποίθηση από πάντα, ότι η σωτηρία μας θα ερχόταν από εκεί πάνω και μόνο. Και τώρα ήρθε η ώρα να ελέγξουμε την προσπάθεια χρόνων, αν αποθεραπεύτηκαν από το σοκ, αλλά και την ελπίδα ότι θα μας απελευθέρωναν και χωρίς κόπο δικό μας. Και ταυτόχρονα έδινε και την περιφνημη γραμμή! για συντονισμό της προσπάθειας και το συνδάλισμα της διαμάχης και το φάγωμα αναμεταξύ τους των καταχτητών».

Η οργάνωση είχε ρίξει το βάρος της στην κατεύθυνση να μικρύνει το χάσμα με τους καταχτητές και να βρεθεί λύση επιστροφής του κόσμου στα σπίτια του. Σε αυτό βοηθούσε και ο πρόεδρος του χωριού Γερμανός Δημάκος, που ήταν και ηγούμενος στο μοναστήρι και είχε γνωριμία με τον Ιταλό διοικητή και μαζί με το

κοινοτικό συμβούλιο, τον Παπαλεβέντη κι άλλους παράγοντες του χωριού προσπαθούσαν να ριξουν γέφυρες.

V

*Hermann Frank Meyer*⁵

Η επιχείρηση των μονάδων κρούσης «Λεωνίδα»

Αφού πέρασαν τα ελληνικά σύνορα, οι στρατιώτες της 117ης μεραρχίας καταδρομών απέκτησαν τις πρώτες εμπειρίες σχετικά με τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε η γερμανική στρατιωτική ηγεσία μετά την ανάληψη της διαφύλαξης του σιδηροδρομικού δικτύου.

Τη νύχτα της 12ης Απριλίου 1943, περίπου 500 αντάρτες είχαν επιτεθεί κατά του σιδηροδρομικού σταθμού στην Αμφίγκλεια, νοτίως του περάσματος του Μπράλου και της γέφυρας του Γοργοπόταμου, που είχε ανατιναχθεί το Νοέμβριο του 1942. [Το επονομαζόμενο «πέραςμα των Θερμοπυλών» βρίσκεται στα ανατολικά του περάσματος του Μπράλου.] Τη στιγμή της επίθεσης βρίσκονταν στις γραμμές πέντε αμαξοστοιχίες γεμάτες με στρατιωτικό εξοπλισμό της Βέρμαχτ για τη μεραρχία και ένα γερμανικό τραίνο με αδειούχους. Οι αντάρτες έβαλαν φωτιά στις αποθήκες κάρβουνου, ανατίναξαν τη δεξαμενή νερού και οδήγησαν δύο αιμομηχανές στην περιστροφική πλάκα του σταθμού. Ταυτόχρονα άφησαν να κυλήσουν προς την κατεύθυνση της Θήβας δύο κατάφορτες αμαξοστοιχίες χωρίς οδηγό. Το ένα τραίνο τσακίστηκε στα βράχια λίγα χιλιόμετρα πιο κάτω, ενώ το άλλο εκτροχιάστηκε κοντά στο σταθμό και έπεσε στους θάμνους.

Προφανώς ο Λε Σουίρ είχε ενημέρωση σχετικά με την εξέλιξη της ανταρτικής επίθεσης στο σταθμό μέσω ενός παραρτήματος της τηλεφωνικής επικοινωνίας σιδηροδρόμων στην Αμφίγκλεια. Επικοινωνήσε αμέσως με το διοικητή του 1ου

⁵ Von Wien nach Kalavrita, Die blutige Spur der 117. Jäger Division durch Serbien und Griechenland Bibliopolis & H.F. Meyer 2001 - Μετάφραση και στα ελληνικά, *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σελ. 101 -106.

τάγματος του 749ου συντάγματος καταδρομών ταγματάρχη Μπένκνεν, που είχε μόλις φτάσει με τις μονάδες του από τη Σερβία στο σταθμό Λιανοκλαδίου-Λαμίας και σκόπευε να διέλθει την επόμενη νύχτα από το πέρασμα του Μπράλου, το οποίο οι Γερμανοί είχαν βαφτίσει «πέρασμα των Θερομπυλών».

Καθώς η διαδρομή μετά το Λιανοκλάδι ανηφόριζε με απότομη κλίση στα βουνά, τοποθετήθηκε στην αρχή της αμαξοστοιχίας και μια δεύτερη ατμομηχανή, διαφορετικά το τραίνο δεν θα μπορούσε να αντεπεξέλθει στην απότομη άνοδο. Η διαδρομή εθεωρείτο εξαιρετικά επικίνδυνη, διότι τα βαγόνια δέχονταν συχνά ένοπλες επιθέσεις από τους αντάρτες που κρύβονταν στα γύρω υψώματα, οι οποίοι πολλές φορές προσπαθούσαν να τα εκτροχιάσουν.

Τις ατμομηχανές χειρίζονταν συνήθως Έλληνες σιδηροδρομικοί υπάλληλοι. Έτσι αυτοί ήταν συνήθως οι πρώτοι που θα βρίσκονταν εκτεθειμένοι στα πυρά των συμπατριωτών τους. Η πιο επικίνδυνη στιγμή ήταν πάντα όταν το τραίνο έμπαινε ή εγκατέλειπε σήραγγες και στοές. Στα σημεία αυτά η απόσταση ανάμεσα στο σκοπευτή και τον οδηγό του τρένου, δεν ξεπερνούσε τα τρία μέτρα. Πολύ συχνά οι αντάρτες πετούσαν εκρηκτικές ύλες καμουφλαρισμένες ως κομμάτια κάρβουνου στο φορτωμένο με κάρβουνα βαγόνι, για να καταστρέψουν έτσι την ατμομηχανή.

Δεν είναι λοιπόν περίεργο που ο Λεορ διέταξε, μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου και την ανάληψη της διαφύλαξης του σιδηροδρομικού δικτύου, να τοποθετείται μπροστά από την ατμομηχανή ένα επιπλέον ανοιχτό βαγόνι με συρματόπλεγμα. Περίπου πενήντα όμηροι ήταν αναγκασμένοι να ταξιδεύουν στο βαγόνι αυτό, με αποτέλεσμα να πέφτουν συχνά πρώτοι θύματα των πολλών επιθέσεων.

Μια άλλη μέθοδος για τη διαφύλαξη των σιδηροδρομικών γραμμών ήταν ο εξαναγκασμός πολιτών που κατοικούσαν κοντά στις γραμμές να τις ελέγχουν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Πολλοί έπεσαν θύματα των ναρκών που τοποθετούσαν οι αντάρτες στις γραμμές ή εκτελούνταν προς παραδειγματισμό, όταν πράγματι εκρύννυτο νάρκες, καθώς ο Λεορ είχε διατάξει ότι «σε περίπτωση έκρηξης νάρκης ή λασκαρίσματος των γραμμών θα τιμωρούνται οι πολίτες που μόλις είχαν κάνει περιπολία, εν ανάγκη θα εκτελούνται [...], θα τιμωρούνται χωριά, θα φυλακίζονται όμηροι. Θα συλλαμβάνονται επίσης οι μη αυτόχθονες κάτοικοι!».

Επειδή η επίθεση κατά του σιδηροδρομικού σταθμού της Αμφίγκλειας θα καθυστερούσε συνολικά την προώθηση της μεραρχίας, ο Λε Σουίρ διέταξε τον ταγματάρχη Μπένκνεν να απελευθερώσει πάση θυσία το σταθμό που βρισκόταν στα χέρια των ανταρτών. Ο Μπένκνεν έδωσε εντολή στον Γιόζεφ Τίσλερ υπαξιωματικό των καταδρομέων (Oberjäger) του 2ου λόχου του 749 συντάγματος, να εκτελέσει τη διαταγή.

Ο νεαρός από το Μόναχο ήταν ένας έμπειρος υπαξιωματικός και ανιχνευτής, που είχε γίνει γνωστός στην Κροατία ως διοικητής παράτολμων «επιχειρήσεων αυτοκτονίας». Οργάνωσε ταχύτατα μια διμοιρία ανιχνευτών με πέντε μεταγωγικά βαγόνια για ζώα και τοποθέτησε στο καθένα από αυτά δέκα άνδρες εξοπλισμένους με βαρέα οπλοπολυβόλα.

Πριν η «επιχείρηση των μονάδων κρούσης» ξεκινήσει για την Αμφίγκλεια, ο ταγματάρχης Μπένκνεν την παραλλήλισε σε έναν παθιασμένο λόγο του με την αποστολή των τριακοσίων του Λεωνίδα, που είχαν τολμήσει στον ίδιο ιστορικό χώρο για τον ίδιο σκοπό, «την απώθηση του ξενόφερτου ασιατικού στοιχείου», όπως αναφέρει ο Τίσλερ στα απομνημονεύματά του: έτσι ο Γερμανός στρατιώτης είχε περισσότερα δικαιώματα να επιλέξει τους ήρωες αυτούς ως πρότυπά του σε σχέση με τους Έλληνες κομμουνιστές αντάρτες» (Josef Tischler, *Erinnerungen*. Επιβεβαιώνονται από επτά ακόμη μάρτυρες, οι οποίοι έλαβαν επίσης μέρος στην επιχείρηση. Αρχείο του συγγραφέα). Ο ταγματάρχης μίλησε για «τον ηρωισμό των ανιχνευτών, που η πατριδα δεν θα ξεχνούσε ποτέ», όπως δεν ξεχάστηκε και ο Λεωνίδας μετά από αιώνες. Ολοκλήρωσε το λόγο του με μια όχι και τόσο ενθαρρυντική πρόταση, την οποία ο Τίσλερ, πολλά χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου, δεν ξέχασε: «Ποιος ξέρει αν θα ξαναδούμε ποτέ τους συντρόφους μας». Προφανώς ο Μπένκνεν, αναφέρει ο Τίσλερ, δεν πίστευε ότι η επιχείρηση θα στεφόταν από επιτυχία.

Γύρω στη μία το πρωί της 13ης Απριλίου, ο διοικητής της «μονάδας κρούσης» Γιόζεφ Τίσλερ, που διηύθυνε την επιχείρηση η οποία είχε πλέον πάρει το όνομα του θρυλικού Λεωνίδα, βρισκόταν δίπλα στον Κώστα, τον Έλληνα μηχανοδηγό, δίνοντας εντολές να «τοποθετηθούν τα πολυβόλα μπροστά σε αντιαεροπορικούς τρίποδες», για να μπορούν οι άνδρες να πυροβολούν προς τις πλαγιές και την άνω πλευρά της εκάστοτε σήραγγας. Στην αριστερή πλευρά βρισκόταν εξάλλου η ανοικτή πεδιάδα του δέλτα του Σπερχειού, ο οποίος εκβάλλει στο σημείο αυτό στο Αιγαίο, οπότε από την πλευρά αυτή ήταν αδύνατο να γίνουν ανταρτικές

Ο Josef Tischler – Oberjäger (στη μέση), στην επιχείρηση “Λεωνίδα”

επιθέσεις. Ο δεκανέας Ντενκ βρισκόταν στο βαγόνι με το κάρβουνο, «για να πετάξει έξω, χωρίς την παραμικρή καθυστέρηση κάθε ξένο αντικείμενο που θα έπεφτε στο βαγόνι από ψηλά», ενώ ο σύντροφός του Βινερρόιτερ φώτιζε με φωτοβολίδες τις πλαγιές των βουνών και τις σήραγγες.

Όμως, λίγο πριν ξεκινήσει το τραίνο, μια είδηση ανάγκασε τον Τίσλερ να εγκαταλείψει την ατμομηχανή. Ο Μπένγκεν είχε πληροφορηθεί ότι από την αντίθετη κατεύθυνση της μονής σιδηροδρομικής γραμμής πλησίαζε ένα μεταγωγικό τραίνο. Ο Τίσλερ θα έπρεπε να εκτροχιάσει το τραίνο, να συνεχίσει πεζή και να επιτεθεί στη συνέχεια εναντίον του σταθμού της Αμφίκλειας. Ο παράτολμος Τίσλερ αποφάσισε, όμως, να δράσει διαφορετικά. Διέταξε το μηχανοδηγό να συνεχίσει με ελάχιστη ταχύτητα, περιμένοντας να αντικρίσει το τραίνο που πλησίαζε από την αντίθετη κατεύθυνση. Και πράγματι στο οροπέδιο, λίγο μετά το πέρασμα του Μπράλου, οι άνδρες νόμισαν ξαφνικά ότι διέκριναν στο βάθος ένα σύντομο τρεμόσβησμα, το οποίο αποδείχθηκε τελικά ότι προερχόταν από μία πυγολαμπίδα. Ο Χούμμελ από το Μόναχο, θυμάται: «Είδαμε στο βάθος και κάπως δεξιά από τις γραμμές να αναβοσβήνουν ένα δύο φώτα. Το τρένο ήταν φωτισμένο». Στο μεταξύ ο Τίσλερ είχε ήδη δώσει οδηγίες να κατευθυνθεί το δικό

του τρένο με μέγιστη ταχύτητα προς τα πίσω. Δύο θερμαστές φτυάριζαν κάρβουνα και ο Έλληνας μηχανοδηγός Κώστας το έριχνε όσο πιο γρήγορα μπορούσε στη μηχανή. Ο Χούμμελ θυμάται τους προσκρουστήρες του άλλου τραίνου να πλησιάζουν όλο και περισσότερο και πως τελικά, «ακούστηκαν πάμπολλες κραυγές ανακούφισης», όταν το τρένο που ερχόταν από την αντίθετη κατεύθυνση άρχισε να χάνει ταχύτητα σταματώντας τελικά πλήρως.

Σύντομα έγινε φανερό ότι το τρένο ήταν γεμάτο με σκαπανείς σιδηροδρόμων, που άρχισαν να βγαίνουν τρομαγμένοι από τα βαγόνια τους με το «γερο-ταγματάρχη τους⁶ σαν τα στοιχειά της νύχτας». Οι σκαπανείς ήταν απασχολημένοι με επιδιορθωτικές εργασίες σε γέφυρες και γραμμές νοτίως της Αμφίκλειας και ενόψει της επίθεσης εναντίον του σιδηροδρομικού σταθμού είχαν αποφασίσει να επιστρέψουν μέσα στη νύχτα στο σταθμό Λιανοκλαδίου-Λαμίας.

Αντί να επιστρέψουν στη Λαμία, τα δύο τρέινα συνδέθηκαν μεταξύ τους. Λίγο αργότερα, σημειώνει ο Τίσλερ, «κατευθυνόμασταν σαν τρελοί» προς την Αμφίκλεια, «όπου φτάσαμε τα ξημερώματα». Οι αντάρτες που κατείχαν ακόμα το σταθμό πιάστηκαν στον ύπνο και τράπηκαν σε άτακτη φυγή. Πάνω από τριάντα νεκροί και τραυματίες που είχαν πέσει θύματα της ανταρτικής επίθεσης, βρέθηκαν από τη μονάδα του Τίσλερ διασκορπισμένοι στις σιδηροδρομικές γραμμές. Στους νεκρούς συγκαταλέγονταν και οι δύο Έλληνες μηχανοδηγοί, που δολοφονήθηκαν εν ψυχρώ από τους συμπατριώτες τους, όταν οδήγησαν τα τρέινα τους στην περιστρεφόμενη πλάκα του σταθμού.

Το τηλέφωνο στο κτίριο του σταθμού λειτουργούσε ακόμη. Καθώς ο Τίσλερ έδινε την αναφορά του σχετικά με τα γεγονότα στο σταθμό, βρέθηκε ξαφνικά να συνομιλεί με τον Λε Σουίρ προσωπικά, ο οποίος δεν μπορούσε να πιστέψει την «περιπετειώδη ιστορία». Όταν, όμως, άκουσε μέσω του τηλεφώνου τις ριπές των πολυβόλων, αναγκάστηκε να πιστέψει του λόγου το αληθές: οι ανιχνευτές είχαν ανακαλύψει τους τρεπόμενους σε φυγή αντάρτες και άρχισαν, όπως αναφέρει ο Τίσλερ, «να τους καθαρίζουν, καθώς ανέβαιναν την πλαγιά του βουνού». Η μονάδα κρούσης «Λεωνίδα» του Τίσλερ δεν έχασε αντιθέτως ούτε έναν άνδρα.

⁶ Ο «γερο-ταγματάρχης» ήταν ο ταγματάρχης Κριστ, διοικητής του 117ου λόχου μηχανικού σιδηροδρόμων. Το γεγονός ότι ο λόχος αυτός είχε τον ίδιο ακριβώς αριθμό με την 117η μεραρχία καταδρομών είναι τυχαίο. Ο 117ος λόχος μηχανικού σιδηροδρόμων δεν υπαγόταν στην 117η μεραρχία καταδρομών.

Η μπάντα της 117ης Μεραρχίας Καταδρομών των Ναζί παίζει στο Λαδί παρουσία του Λε Σουίρ και του γενικού του επιτελείου.

Μία εβδομάδα αργότερα, στις 20 Απριλίου 1943, στα «γενέθλια του Φύρερ», ο Λε Σουίρ επισκέφθηκε την Αμφίκλεια προσωπικά. «Το τάγμα προχώρησε με μια μπάντα και μια τιμητική διμοιρία στην αρχή μέχρι την άνω πλατεία», θυμάται ο Τίσιλερ. Μιλώντας ελληνικά, γλώσσα την οποία γνώριζε, έβγαλε λόγο στο όνομα του διοικητή της μεραρχίας μπροστά στους συγκεντρωμένους προεστούς της Αμφίκλειας.

Προς ικανοποίηση του Λε Σουίρ, ο αξιωματικός των καταδρομών (Oberjäger) ανέφερε μπροστά στον κατατρομαγμένο πληθυσμό ότι «στη χιλιόχρονη ιστορία του γερμανικού Ράιχ [...] ο Γερμανός στρατιώτης έπρεπε επανειλημμένως να παραταχθεί για να προστατέψει τον πολιτισμό που είχε δημιουργηθεί στην Ελλάδα απέναντι στους ξένους λαούς της Ανατολής, τους Ούννους, τους Αβαρούς, τους Μαγυάρους, τους Τούρκους και τώρα κατά των ασιατικών πληθυσμών της Ρωσίας». Και στρεφόμενος προς τους προύχοντες της Αμφίκλειας απηύθυνε

έγκληση στην εθνική τους υπερηφάνεια: «Όταν αντικρίζετε Γερμανούς στρατιώτες, να τους θεωρείτε μαχητές για την Ευρώπη που γεννήθηκε στην Ελλάδα, για την Ευρώπη στην οποία ανήκει και η Ελλάδα». Ξανά και ξανά, όπως γράφει ο Τίσιερ στις μεταπολεμικές σημειώσεις του, φώναζαν οι Έλληνες «Ζήτω η Γερμανία!».

Βέβαια, ο καταπιεσμένος πληθυσμός δεν ζητωκραύγαζε τους κατακτητές λόγω συμπάθειας, αλλά για διαφορετικούς λόγους: εξαιτίας της καταστροφής του σιδηροδρομικού σταθμού, το ιταλικό αρχηγείο είχε απειλήσει τους κατοίκους ότι θα πυρπολούσε σε αντίποινα το χωριό. Ο Λε Σουίρ υποσχέθηκε όμως μεγαλόψυχα στους παρευρισκόμενους προύχοντες να μεσολαβήσει, ώστε να μην πραγματοποιηθεί η απειλή.

Πράγματι, η επιθυμία του έγινε σεβαστή. Έτσι δεν κάηκε το χωριό, ούτε χρειάστηκε να πληρώσουν με τη ζωή τους⁷ αθώοι όμηροι για τις πράξεις άλλων».

Ο Γερμανός συνταγματάρχης Καρλ φον Λε Σουίρ, διοικητής του συντάγματος ορεινών καταδρομών

⁷ ΣΕ: Αυτό εδώ το σημείο τουλάχιστον δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η αλήθεια προκύπτει από το κείμενο της Γεωργίας Γκιρινιάτσου που προηγείται.

17. Η μάχη του Αγίου Κωνσταντίνου

Μέσα Απριλίου του '43 και οι ανταρτικές ομάδες της περιοχής μας εμπλέκονται σε σύγκρουση με τον κατακτητή. Αυτή τη φορά στα νερά του Αγίου Κωνσταντίνου.

14.04.1943

Η μάχη του Αγίου Κωνσταντίνου (Λοκρίδας)¹

Τα ήσυχα νερά της θάλασσας γλύφουν απαλά τους ανατολικούς πρόποδες του Καλλίδρομου. Όμορφα χωριά στολίζουν κατά διαστήματα την περιοχή τούτη. Είναι λεύτερα τώρα, γιατί οι Ιταλοί αναγκάστηκαν να τ' αφήσουν ήσυχα ύστερα από την εμφάνιση των ανταρτών. Και μόνον καράβια μεγάλα και μικρά διασχίζοντας τη στενή θάλασσα βρομίζουν τα νερά της με τα φασιστικά τους σύμβολα. Ένας δρόμος δημόσιος, ξεκινώντας από τη Λαμία περνάει από τον Μώλο και συνεχίζει παραλιακά σχεδόν μέχρι την Αταλάντη. Ένας όμορφος ορμίσκος στον Άγιο Κωνσταντίνο, ένα χωριό που κατοικείται από ψαράδες, γεωργούς, εμπόρους –ξυπνημένους ανθρώπους και δραστήριους–, γεμάτο ενθουσιασμό και εθνική έξαρση, μας υποδέχεται.

Ξεκινήσαμε από τον Μώλο στις 13.04.1943 το πρωί 70 αντάρτες μ' αρματωσιές κι άρματα, με γένια και μαλλιά, με λεβέντικη κορμοστασιά κι ένα χαμόγελο στα χείλη, σαν έκφραση της βαθιάς συναίσθησης που βαριού καθήκοντος που είχαμε

¹ Σωτηρίου Τσιτσιπί (Λοκρού), Περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*. Συλλογή 45η, Μάης 1985, σελ. 76-82.

αναλάβει. Πεζά από τον παραλιακό δρόμο και χωρίς να δίνουμε σημασία στις χιλιάδες των Ιταλών που βρίσκονταν στη Λαμία, περνώντας από τα Καμένα Βούρλα, φτάνουμε στο χωριό Άγιος Κωνσταντίνος κατά το γέμμα του ήλιου. Το χωριό απ' άκρη σ' άκρη μας υποδέχεται με χαρές και τραγούδια. Μπροστά η γαλανόλευκη σημαία μας υψωνόταν περήφανα κι ανέμιζε κλείνοντας στις πτυχές της τους παλμούς του λαού, υποσχόταν τη Λευτεριά, γιατί κι απάνω της έγγραφε με μεγάλα και χρυσά γράμματα: «Λευτεριά ή θάνατος». Και ξωπίσω ακολουθούσαν καπεταναίοι και παλικάρια, εγγύηση για τη σημαία και το σύνθημα.

Γέροι και γριές με δάκρυα στα μάτια, μεσόκοποι, νιοι και νιες με έκδηλη χαρά έβλεπαν μπροστά τους να ξαναζει η εποχή του '21, των Κολοκοτρωναίων και των Διάκων. Ένα γύρω απλωνόταν το τραγούδι μας «Έλληνες ακολουθείστε των ανταρτών τη φωνή...» κι η πλαγιά απάντησε με ένα βουερό θρόισμα των πεύκων κι η θάλασσα έστειλε ένα μεγάλο κύμα. Τα άψυχα έπαιρναν μέρος στη μεγάλη στιγμή.

Τοποθετήθηκαν τα φυλάκια τη νύχτα και ξεκουραστήκαμε με τις φροντίδες και την περιποίηση όλου του χωριού.

14.04.1943. Πρωί ο ήλιος χρύσιζε τις κορφές, η θάλασσα ήσυχη. Όλοι μας από το πρωί σε κίνηση σαν κάτι να 'χαμε προβλέψει. Ένας σύνδεσμος από το φυλάκιο του Ηφαιστού (Νίκος Παπαδημητρίου) τρέχει να μας φέρει το μήνυμα. Ήταν η ώρα 7 το πρωί. Δυο μικρά καϊκια έρχονταν, το ένα σερνάμενο από το άλλο. Τρέξαμε με μια ομάδα να δούμε τι συμβαίνει. Μόλις φτάσαμε στο δυτικό ορμίσκο του χωριού νάσου κι είχαν αράξει. Ήταν ένας Γερμανός ναύτης και τέσσερις Έλληνες που πήγαιναν για τη Χαλκίδα. Καλέσαμε τον Γερμανό να βγει έξω μα τούτος προτίμησε να λύσει τη διαφορά μας με το όπλο. Ταμπουρώνεται στο καϊκι και ρίχνει τέσσερις πυροβολισμούς. Αστόχησε, γιατί πιάσαμε θέσεις μα του απαντήσαμε όμοια και 16 φυσίγγια τρύπησαν το κουφάρι του. Τον βγάλαμε νεκρό και οι τέσσερις Έλληνες, άγγιχτοι από τα πυρά μας, βγήκαν και μας μολόγησαν πως τον Γερμανό τον άφησε κοντά τους μια κανονιοφόρος, πηγαίνοντας για τον Βόλο. Γυρίζοντας θα τον έπαιρνε. Το επεισόδιο τελείωσε, μα είδαμε πως θα δίναμε μάχη και γι αυτό αρχίσαμε να παίρνουμε τα κατάλληλα μέτρα. Είμαστε πέντε ομάδες. Ο Μελάς, ο Πλάτωνας, ο Καραλίβανος, το Αρχηγείο. Αναγνωρίσαμε θέσεις. Στις δυόμιση το απόγευμα μέσα από τη Στρογγυλή άρχισαν να φαίνονται τα καράβια. Στις θέσεις μας. Τα γύρω υψώματα

καταλήφθηκαν αστραπιαία από μας. Ο Πλάτωνας κι εγώ στη δυτική άκρη του χωριού, δεξιότερα ο Μελάς και ο Ήφαιστος κι αριστερότερα ο καπετάν Δήμος με μια ομάδα.

Η κανονιοφόρος πλησίασε ρυμουλκώντας δύο άλλα καΐκια και μια καταδίωξη, δυτικότερα 300 μέτρα έρχινε άγκυρα. Απείχαν από μας 150 μέτρα. Αξιωματικοί και ναύτες, όλοι στο κατάστρωμα, μερικοί αναζητούσαν με τα κιάλια τον πρωινό ναύτη. Έριξαν μια βάρκα με τρεις ναύτες για αναζήτησή του στην παραλία. Η στιγμή έφτασε. Όλα μας τα τουφέκια άστραψαν και τ' αυτόματά μας θέρισαν τους Ούννους πάνω στο κατάστρωμα. Τ' αντιαρματικά μας χτύπησαν στα ίσια. Οι Γερμανοί τα 'χασαν κι όσοι δεν ξαπλώθηκαν κάτω από τα πυρά μας έτρεχαν αλαφιασμένοι. Πέρασε ένα τέταρτο της ώρας, ώσπου ν' απαντήσουν με τα πολυβόλα τους. Εμείς τους χτυπούσαμε και πιο πολύ η κανονιοφόρος δεν μπόρεσε να σταθεί, άφησε τους τρεις ναύτες κι απομακρύνθηκε δύο μίλια μέσα βαθιά στη θάλασσα κι από κει άρχισε να μας κανονιοβολεί. Η καταδίωξη δεν μπόρεσε να μετακινηθεί, γιατί τρεις ναύτες που 'ριξαν την άγκυρα σκοτώθηκαν πάνω στο κατάστρωμα και δεν μπορούσε να ξεμυτίσει άλλος να τη σηκώσει.

Στις 5 το ίδιο απόγευμα η κανονιοφόρος κάνει την απόπειρα να έλθει στην ακροθαλασσιά, πιθανώς για να βγάλει κανένα άγημα, μα βρίσκεται μπροστά στα συνεχή πυρά μας και στ' αντιαρματικά που την χτυπούν αδιάκοπα κι έτσι μετά από μάχη δύο ωρών γυρίζει στ' ανοιχτά της θάλασσας. Οι τρεις ναύτες πιάνονται αιχμάλωτοι. Το βράδυ στο σούρουπο ένα γερμανικό αεροπλάνο κάνει μια αναγνωριστική πτήση πάνω από τις θέσεις μας. Απόμεινε η καταδίωξη 70 μέτρα μέσα στη θάλασσα και 300 μέτρα δυτικά από τον Άγιο Κωνσταντίνο.

Πολλές σκέψεις πέρασαν από το μυαλό μας. Να την ανατινάξουμε. Μα θέλαμε τον οπλισμό της, αλλά δεν είχαμε και τα μέσα γι' αυτή τη δουλειά. Να την καταλάβουμε, δεν ήταν εύκολο πράγμα, δεν έστεκε, ίσως να ήταν και μια αυτοκτονία. Μετά από πολλές ταλαντεύσεις, στις 9 το βράδυ ο καπετάνιος Δήμος (σ.σ. Καραλίβανος) παίρνει λίγους άνδρες, δύο βάρκες ετοιμάστηκαν στα γρήγορα για το γιουρούσι. Το σχέδιο ήταν: Εγώ και ο Πλάτωνας με μια ομάδα και τ' αντιαρματικά να τους χτυπήσουμε από τη στεριά, να μη σηκώνουν κεφάλι και το απόσπασμα να κάνει το γιουρούσι. Κι αυτό έγινε. Όταν πλησίασαν οι βάρκες, σταματήσαμε τα πυρά απ' έξω. Ο Δήμος, ο Πανουργιάς, ο Ρήγας κι άλλοι ορμούν από τη βάρκα με χειροβομβίδες. Οι Γερμανοί, όμως, χτυπούν από τα φινιστρίνια και τραυματίζουν τον καπετάνιο σοβαρά.

– Μ' έφαγαν τα σκυλιά, χτυπάτε!, φωνάζει.

Μια μιλς πετάει ο Πανουργιάς και σπέρνει τη σύγχυση στους Γερμανούς, δίνει την ευκαιρία να μπορέσουν να γυρίσουν. Ο Ψαράς, οδηγός της βάρκας, απ' τον Άγιο Κωνσταντίνο, σκοτώνεται. Το ίδιο κι ο Παρνασσός, αντάρτης απ' το ίδιο χωριό. Δύο τρεις τραυματίζονται κι ο Καρανίκας παραμένει μόνος του σε μια ακυβέρνητη βάρκα και τελικά σώζεται. Και η κανονιοφόρος χτυπάει απ' τα βαθιά με το πυροβόλο της.

Έγινε μια υπεράνθρωπη και παράτολμη προσπάθεια πάνω στη θωρακισμένη καταδίωξη. Δεν είχε πιθανότητες να πετύχει. Μα είναι δείχτης της αντάρτικης ορμής και αυτοθυσίας.

Την ίδια βραδιά οι τραυματίες μεταφέρονται για πρώτες βοήθειες και περίθαλψη. Τ' άρματα του Παρνασσού τα παίρνει ο μικρότερος αδερφός του Δαμιανός, καθώς και το ψευδώνυμό του και τον αντικαθιστά. Τα θύματα κηδεύονται.

Το χωριό στο μεταξύ άδειασε από τη μάχη και παραμένουν μόνον οι νέοι και οι νέες για βοήθειες. Και στις 12 τη νύχτα που τελείωσε το πανηγύρι, πήραμε το δρόμο για το χωριό Άγναντη, απ' όπου θα παίρναμε και πυρομαχικά, που μας είχαν τελειώσει στη μάχη.

Οι τρεις Γερμανοί εκτελέστηκαν την άλλη μέρα. Μα οι απώλειές τους τελικά, με τις πληροφορίες που πήραμε από τη Χαλκίδα, ανέβηκαν στους 41 νεκρούς και 25 τραυματίες.

Από το πρωί την άλλη μέρα, στις 15 Απρίλη, ξεχύθηκαν γερμανικά αεροπλάνα σε όλη τούτη την περιοχή κι άρχισαν να χτυπούν τον Άγιο Κωνσταντίνο με τα πολυβόλα τους και με βόμβες. Τις μεσημεριάτικες ώρες έφτασαν ένα αντιτορπιλικό, τρεις κορβέτες και ένα υποβρύχιο κι άρχισαν να κανονιοβολούν το χωριό και να γκρεμίζουν τα σπίτια.

Σκότωσαν έναν πολίτη πάνω απ' το χωριό και τραυμάτισαν μια γυναίκα. Ο εχθρός λύσσαξε και χτυπούσε τα άψυχα ντουβάρια για εκδίκηση. Επίσης βλέποντας το ενδεχόμενο της απόβασης αημάτων, κατεβήκαμε από την Άγναντη και πήραμε θέσεις στα υψώματα γύρω απ' το χωριό για απόκρουση. Το ίδιο και ο εφεδρικός ΕΛΑΣ της περιοχής, με τον Γιάννη Μαυράκο επικεφαλής. Μα δεν

τόλμησαν οι θρασύδειλοι, παρά την υπεροχή τους σε δύναμη και μέσα. Αφού με τα κανόνια τους γκρέμισαν πολλά σπίτια, έφυγαν τις βραδινές ώρες. Εμείς, όμως, εξακολούθησαμε να κρατάμε τις θέσεις μας και τη νύχτα, ώσπου στις 12 τα μεσάνυχτα ένα άλλο μεγάλο ιταλικό πλεούμενο συμπληρώνει το βομβαρδισμό, μα δεν τολμάει και αυτό να βγάλει αγήματα και φεύγει. Για κάμποσες μέρες ο Άγιος Κωνσταντίνος βομβαρδιζόταν από τη θάλασσα. Όταν πειστήκαμε πια ότι δεν σκόπευαν να στείλουν αγήματα, συνεχίσαμε το δρόμο μας προς την Ανατολική Λοκρίδα.

Στους Γερμανούς στοίχισε πολύ αυτή η μάχη και υλικά και ηθικά και από τότε αρχίζει ο άγριος πόλεμος μεταξύ μας και πολλές φορές αργότερα τα ίδια χώματα της Λοκρίδας πλήρωσαν με πολύ αίμα. Το ηθικό του λαού αντρείώνεται μέσα από τις καταστροφές και τα ερείπια.

Μαχητής του ΕΛΛΣ

18. Μάχη στο 51ο χιλιόμετρο του δρόμου Γραβιάς-Άμφισσας I

26.05.1943

I

Ρούμελη¹

Η εκστρατεία του εχθρού εκδηλώθηκε κυρίως προς δύο κατευθύνσεις: Προς την ορεινή Παρνασσίδα και προς Πόρτα-Μουζάκι, στη δυτική Θεσσαλία.

Οι Ιταλοί άρχισαν να κινούνται στις 21 Μάη του 1943 προς διάφορες κατευθύνσεις. Στις 26 του Μάη τμήμα του ΕΛΑΣ του αρχηγείου Ρούμελης χτύπησε σ' ενέδρα στο 51ο χιλιόμετρο του δρόμου Γραβιάς-Άμφισσας φάλαγγα ιταλικού τάγματος. Το τάγμα διασκορπίστηκε εντελώς. Ο εχθρός είχε 80 περίπου νεκρούς και τραυματίες. Αρκετά μεταγωγικά, καθώς και διάφορα υλικά πέρασαν στα χέρια του ΕΛΑΣ. Το χτύπημα αυτό, που δόθηκε στην αρχή κιόλας της εκστρατείας του εχθρού, τον υποχρέωσε να παραμείνει άπρακτος πάνω από μία εβδομάδα. Μόνο στις 3-4 του Ιούνη αναλαμβάνει καινούργια προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή με τέσσερα τάγματα, ενισχυμένα με πυροβολικό και αεροπορία.

¹ Γιαννίκος: *Στ' άρματα! στ' άρματα! Το χρονικό του αγώνα. Ιστορία Εθνικής Αντίστασης*, Τόμος Α', σελ. 179-180.

II

Φοίβου Γρηγοριάδη²

Αρχίζουν

Από την 21η Μαΐου σημαντικές ιταλικές δυνάμεις αρχίζουν να περικυκλώνουν την τοποθεσία αμύνης του ΕΛΑΣ. Κινούνται πάνω-κάτω στα καμποχώρια φάλαγγες ταγμάτων. Ανηφορίζουν στους έρημους από αντάρτες και μαχητικές ομάδες Ελικώνα και Παρνασσό, διασχίζουν οι φάλαγγές τους τη Λοκρίδα, αλλά προς την Γκιόνα δεν αποτολμούν ανάβαση. Η έναρξη των συγκρούσεων γίνεται με πρωτοβουλία των ανταρτών.

Στις 26 Μαΐου μια φάλαγγα δυνάμεως τάγματος κινείται από Γραβιά προς Αμφισσα. Το υπαρχηγείο Θηβών (Κρόνος – Νικολός – Σπάρτακος) κατέχει θέσεις πάνω από τις στροφές του δρόμου, στο 51 χιλιόμετρο. Η φάλαγγα σημειώνεται από τα καραούλια, ο Κρόνος με αρκετούς ακροβολιστές προωθούνται προς τη δημοσιά και βάλλουν κατά του εχθρού από πολύ κοντινή απόσταση, στο ψαχνό, στη φάλαγγα που δίνει στόχο, όλο της το μήκος. Πιο ψηλά, τα οπλοπολυβόλα συμπληρώνουν τα φονικά πυρά των τυφεκιοφόρων.

Ο εχθρός αιφνιδιάζεται. Αφήνει πάνω στο δρόμο νεκρούς, τραυματίες, χτυπημένα ζώα και –σε πλήρη σύγχυση– καταφεύγει στα φυσικά προκαλύμματα της άλλης πλευρά του αυχένα, προς τον Παρνασσό. Στο 51ο χιλιόμετρο σμίγουν η Γκιόνα με τον Παρνασσό. Αυτός ο αυχέννας είναι η γνωστή από το 1821 διάβαση της Άμπλιανης, όπου κάθε χρόνο την άνοιξη, όταν άρχιζαν τις εκστρατείες τους οι Ομέρ Βρυώνηδες τους χτυπούσαν οι Πανουργιάδες και οι Δυοβουνιώτηδες. Η ίδια διάβαση και στην κατοχή έγινε κατ' επανάληψη πεδίο αιματηρών συγκρούσεων. Κυριολεκτικά ποτίστηκε με το αίμα των κατακτητών και των εκδικητών του ΕΛΑΣ και του 5/42.

Όταν συνήλθαν κάπως οι Ιταλοί, έστησαν τους όλμους τους στα φυσικά ταμπούρια της πλαγιάς του Παρνασσού και άρχισαν τα αδιάκοπα πυκνά πυρά

² Το Αντάρτικο, Τόμος Β', σελ. 234-235.

Στη φωτιά της μάχης

των όλμων και πολυβόλων τους. Εκεί τραυματίστηκαν πέντε αντάρτες, από τους οποίους ο μόνιμος υπαξιωματικός Παύλος Γυπαράκης από το Ρέθυμνο που έμεινε ανάπηρος (και χωρίς σύνταξη ως «ιδία υπαιτιότητα» τραυματισθείς). Ο εχθρός είχε αρκετές απώλειες, αλλά ανεξακριβώτες, εφόσον δεν κατέλαβαν το πεδίο τη μάχης οι αντάρτες. Μόνο ένας ατρόμητος πολεμιστής από την κοντινή Βάριανη, ο Κοντουλάτος, πήδησε στο δρόμο κάτω από τα διασταυρούμενα πυρά και «έσουρε» δύο πελώρια ιταλικά μουλιάρια, μαζί με τα πυρομαχικά του φορτίου τους. Η οργάνωση της Άμφισσας, πάντως, έδωσε μια μακάβρια ένδειξη, όχι απολύτως εξακριβωμένη και αυτή:

– Οι Ιταλοί παρήγγειλαν στους μαραγκούς της πόλης εβδομήντα φέρετρα.

Η σύγκρουση εκείνη αναφέρεται στο υπ' αριθμόν 1 ανακοινωθέν του τότε Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ:

«26 Μάη. Στο 51 χιλιόμετρο του δρόμου Γραβιά-Άμφισσα, λόχος συγκροτήματος Φώτη Βερμαίου χτύπησε ιταλικό τάγμα που κατευθυνόταν στην Άμφισσα, με

αποτέλεσμα τη διάλυσή του. Το τάγμα άφησε στο πεδίο τα μάχης 130 νεκρούς και 83 τραυματίες».

Οι αριθμοί αυτοί, όπως όλων των πολεμικών ανακοινωθέντων ανά τους αιώνες, είναι υπερβολικοί. Το υπό συγκρότηση Γενικό Στρατηγείο, μάλιστα, τους έβγαλε από αδέσποτες φήμες και όχι από υπεύθυνη αναφορά.

«Τα ανακοινωθέντα εφευρέθηκαν –έγραψε κάποιος στρατιωτικός- για λόγους που δεν έχουν σχέση με την αλήθεια. Η αλήθεια δεν έχει ανάγκη ανακοινωθέντων». Και όπως σ' όλους τους στρατούς, έτσι και στον ΕΛΑΣ, πολλοί ηγήτορές του, μεταξύ των οποίων και ο Σαράφης, όχι όμως όλοι, δεν ξέφυγαν από τον κανόνα της υπερβολής.

Πάντως, στην εξιστόρησή μας, ποτέ δεν θα στηριχθούμε στους αριθμούς ανακοινωθέντων, παρά μόνο στις περιπτώσεις που επαληθεύονται και από άλλες πηγές. Για τις μεγάλες συγκρούσεις είναι δυνατός ο έλεγχος από αρκετές κατευθύνσεις. Ένα στοιχείο ελέγχου αποτελεί ο αριθμός των λαφύρων που αναφέρουν τα τμήματα στους προϊσταμένους τους. Πάντα αυτοί ζητούσαν ένα μέρος των λαφύρων που αναφέρουν τα τμήματα και, κατά συνέπεια, ποτέ δεν αναφέρονταν μεγαλύτερος αριθμός του πραγματικού. Και κατά κανόνα σχεδόν, για να λαφυραγωγηθεί ένα τουφέκι, πάνω σε μάχη, θα πρέπει ή να σκοτωθεί ή να αιχμαλωτισθεί ο κάτοχός του. Το «πέταγμα» είναι κάτι το σπάνιο και για Ιταλούς, αδύνατον δε για Γερμανούς.

19. Η ανατίναξη της σήραγγας του Κούρνοβου

Η μειωμένη συμμετοχή του ΕΛΑΣ στην ανατίναξη της Γέφυρας του Ασωπού είχε ως συνέπεια, σαν αντιστάθμισμα, την ανατίναξη της σήραγγας στο Κούρνοβο από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

I

01-02.07.1943

Αντρέα Κέδρου¹

Στο μεταξύ, το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ έχει αποφασίσει ν' αντισταθμίσει την άρνησή του να πάρει μέρος στην επιχείρηση του Ασωπού μ' ένα σαμποτάζ μεγάλης ογκής: Την καταστροφή της σήραγγας του Κούρνοβου.

Το σαμποτάζ αυτό το αναλαμβάνουν, για τη νύχτα της 1ης με 2 Ιουλίου², ένα τμήμα σκαπανέων του ΕΛΑΣ, με προστασία από αποσπάσματα που εξαρτιόνταν από τη Διοίκηση του Δομοκού. Η σήραγγα του Κούρνοβου με μήκος 510 μέτρα ανατινάζεται τη στιγμή που έχει μπει σ' αυτήν ένα τρένο που μεταφέρει Ιταλούς αξιωματικούς και στρατιώτες, καθώς και πολεμικό υλικό. Το αποτέλεσμα από τα εκρηκτικά που χρησιμοποιούν οι αντάρτες είναι ασήμαντο μπροστά σ' εκείνο που

¹ *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Τόμος Α', σελ. 317-318.

² ΣΕ: Πιθανολογείται ότι πρόκειται για Ιούνιο και όχι Ιούλιο 1943, δηλ. πριν την επιχείρηση Ασωπού.

προκαλούν τα πυρομαχικά που ανατινάζονται μέσα στο τραίνο. Συνέπεια είναι ένα φρικτό μακελειό. Περίπου 60 Ιταλοί κατακομματιάζονται, κυριολεκτικά αφανίζονται, από την υπόγεια έκρηξη και την ασύλληπτη πίεσή της³. Και σήμερα, που έχουν περάσει πάνω από είκοσι χρόνια, δεν μπορεί παρά ν' ανατριχιάζει κανείς όταν συλλογίζεται αυτή την ανατίναξη –μια από τις πιο φονικές, σίγουρα που έγιναν στην κατεχόμενη Ευρώπη–, αντάξια των δαντικών οραμάτων ή ενός Γκόγια, όταν ζωγραφίζει τις καταστροφές του πολέμου.

Τ' αντίποινα δεν αργούν. Στις 4 Ιουνίου, σημαντικές δυνάμεις Καραμπινιέρων μπαίνουν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Λάρισας. Σ' αυτό το στρατόπεδο είναι κλεισμένοι κάπου 1.500 Κρητικοί, που είχαν πιαστεί στη διαδηλώσή τους τον Ιούλιο του 1941, στην Αθήνα, όπου ζητούσαν τον επαναπατρισμό τους. Στο ίδιο στρατόπεδο κρατούνται κομμουνιστές, εξόριστοι αρχικά στην Ακροναυπλία, καθώς και χιλιάδες πατριώτες, ύποπτοι πως ανήκαν στο ΕΑΜ. Ο Διοικητής διαβάξει στους συγκεντρωμένους έναν κατάλογο από ονόματα συνολικά 106. Οι περισσότεροι απ' αυτούς που φωνάζονται κατάγονται από την περιοχή. Τους λένε να μαζέψουν τα πράγματά τους και να είναι έτοιμοι για αναχώρηση. Στις 5 Ιουνίου, τα χαράματα, οι 106 κρατούμενοι στοιβάζονται σε καμιόνια, αλλά έρχεται αντίθετη διαταγή και, στα μισά του δρόμου για τον προορισμό τους, τα καμιόνια γυρίζουν πίσω και ξαναφέρνουν τους κρατούμενους στο στρατόπεδο. Στις 6 Ιουνίου, καινούργια αναχώρηση, αυτή τη φορά με ισχυρή στρατιωτική συνοδεία. Οι κρατούμενοι οδηγούνται σ' έναν ημικυκλικό τόπο. Τα εκτελεστικά αποσπάσματα παίρνουν θέσεις στα γύρω υψώματα. Οι κρατούμενοι καταλαβαίνουν. Μέσα στην ανίσχυρη οργή τους, μερικοί απ' αυτούς ξεσκίζουν τα ρούχα τους, πετούν τα λεφτά τους και τσακίζουν τα ρολόγια τους με τα τακούνια τους. Άλλοι βρίζουν τους Ιταλούς και τους προλέγουν το τέλος του φασισμού, άλλοι

³ Σύμφωνα με το ημερολόγιο της Ανώτατης Διοίκησης της Βέρμαχτ (βλ. Αντρέ Κέδρου, *ως άνω*, σελ. 343): «3 Ιουνίου: [...] Συμπληρωματική αναφορά για τη σιδηροδρομική απόπειρα του Νεζερού: 92 Ιταλοί και 60 κρατούμενοι Έλληνες νεκροί, μεγάλος αριθμός εξαφανισθέντων. Στη Λάρισα τουφεκίστηκαν γι' αντίποινα 100 κομμουνιστές του στρατοπέδου συγκέντρωσης...».

Πρόκειται για την ανατίναξη του Κούρνοβου. Τα ντοκουμέντα της Αντίστασης μιλούν για περίπου 600 νεκρούς. Όπως οι Γερμανοί δεν υπολογίζουν τους «εξαφανισθέντες», που εξαιτίας των υπόγειων εκρήξεων των βαγονιών με τα πυρομαχικά πρέπει να ήταν εξαιρετικά πολυάριθμοι, η διαφορά ανάμεσα στους δύο υπολογισμούς είναι λιγότερο μεγάλη απ' ό,τι φαίνεται. Αντίθετα, οι 60 Έλληνες κρατούμενοι για τους οποίους μιλά το γερμανικό ανακοινωθέν θα μπορούσαν να είναι εκείνοι που μεταφέρονταν στα βαγόνια-κλούβες, όπου οι Γερμανοί έβλεπαν Έλληνες φυλακισμένους κι ομήρους και που τοποθετημένα μπροστά από την ατμομηχανή, προοριζόταν ν' ανατιναχθούν πρώτα, σε ενδεχόμενη απόπειρα εναντίον του τραίνου. Η απαίasia αυτή τακτική, που οι Γερμανοί πίστευαν πως θ' αποθάρρυνε τις επιθέσεις των ανταρτών, στάθηκε κανόνας, ως το τέλος της Κατοχής.

ακόμα τραγουδούν επαναστατικά τραγούδια και το παλιό τραγούδι των Κλεφτών κι Αρματολών:

Στη στεριά δε ζει το ψάρι
Ούτ' ανθός στην αμμουδιά
Και οι Έλληνες δε ζούνε
δίχως την ελευθεριά ...

Τραγουδούν και χορεύουν ακόμα, όταν τα φασιστικά πολυβόλα αρχίζουν να θερίζουν τις πυκνές γραμμές τους⁴...

Χαρακτικό: Σαμποτάζ, ανατίναξη στο σιδηρόδρομο

⁴ «Η θυσία των 106 στο Κούρνοβο», στο περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*, συλλογή Τρίτη, Δεκέμβρης 1962, σελ. 295-296.

II

Θυσία και οι πατριώτες στην κλούβα

Παναγιώτη Φούντα⁵

Μαζί με την εκατόμβη των κατακτητών αφανίστηκαν και οι Έλληνες συμπατριώτες μας που ήταν στην περιφέρεια «κλούβα», το βαγόνι με τα σύρματα που το μετέτρεπαν σε κλουβί και έμπαινε μπροστά από τη μηχανή του τραίνου σαν ανθρώπινη ασπίδα έναντι των ανταρτών που καραδοκούσαν από πάνω, σε κάθε τούνελ της περιοχής Οίτης-Μπράλου.

Μέσα στα θύματα αυτής της κλούβας και ο κοντοχωριανός μας από τον Μπράλο Κώστας Τσίτσας, προδομένος από συγχωριανούς του για το κρυμμένο όπλο του⁶.

Ο Πάνος Φούντας, γράφει για το συγχωριανό του:

Ελεγγείο – Στον προδομένο χωριανό μου

«...Επιτέλους ήρθε ο καιρός μπαριμπα Κώστα Τσίτσα, χωριανέ, να κουβεντιάσουμε σε από άβυσσο απόσταση μεταξύ μας, καθισμένος εσύ σε κάποια γωνιά, γωνιά του παραδείσου. Ποιος ξέρει;

Κι εγώ έξω στην κόλαση τούτης της ζωής...

Να πούμε με τη δική μας γλώσσα, την απλή, τα ενδιαφέροντα εκείνα που συγκροτούσαν την προσωπικότητά σου...

Ήσουν άνθρωπος με αγγέλους στην καρδιά και γιασεμιά στα στήθια και λιβάνια, π' ανθίζανε στα χείλια και μοσχοβόλαγε η γειτονιά κι η στράτα της ζωής σου!

⁵ *Καιροί αμνημόνευτοι, αν μιλούσαν οι νεκροί μας*, Αθήνα 1992, σελ. 20 και επ.

⁶ Παρόμοια περιστατικά καταγράφονται και στον Σκαμινό, όπως για παράδειγμα η περίπτωση του Νίκου Αποστολόπουλου, που ωστόσο πλήρωσε μόνο με βασανιστήρια και φυλάκιση και όχι με τη ζωή του.

Απόκτημά σου η φαμελιά, που εσύ έπλεξες γύρω σου. Κληρονομιά σου η αγάπη για τον άνθρωπο και το σαντούρι, σαν μικρό επάγγελμα και το σουξέ σου η Μοσχοϊτιά, το τσάμικο και το γύρισμα μετά σε... τούρκικο αμανεδάκι με τους ειδυλλιακούς του στίχους.

Αν έχεις αμπέλια, χωράφια κι ελιές
πούλατα όλα και κάν' τα δραχμές.
Δεν έχω αμπέλια, χωράφια, ελιές
μον' είμαι μοδιστρούλα
και φτιάχνω ποδιές...

Σοί άνθρωπος ο χορευτής πού 'σερνε το χορό του, κι ανθίζανε οι αμυγδαλιές.
Τσαλίμα, νιάτα κι ομορφιά κι έδειχνε τον καημό του, εκεί στο στριφογύρισμα το βιος του τον εκοίτα, χάζευε απ' τη μουσική κι έσβηνε η ψυχή του. Όπως κι εσένα η ζωή, έσβησε κείνο το πρωί.

Κατάρρα, τρις κατάρρα...

Δράκος ήταν ο γείτονας, δεν δίστασε να πει στους Ιταλούς κατακτητές εκείνο το πρωί, απάνω του Φρατέλοι μου, δεν πρέπει πια να ζει...

Κι ύστερα πάλι ύστερα, σου έριξε τον κεραυνό, στη στέρνα της μεγάλης πίκρας και μάρανε τα κρίνα της αυλής και μούτεψε στη ρεματιά τ' αηδόνια της αυγής κι ορφάνεψε τη φαμελιά.

Κατάρρα, τρις κατάρρα...

Αυτά είχα να σου πω και να σου παραγγείλω και καλή αντάμωση στου Άδη τα σκοτάδια.

20. Η μάχη της Παύλιανης

Στην μάχη της Παύλιανης, αρχές Ιουνίου του '43, βλέπουμε ισχυρές ιταλικές δυνάμεις να ηττώνται από τους αντάρτες και να υφίστανται ολοκληρωτική καταστροφή.

I

3 Ιουνίου 1943

Πάνου Φούντα

Παύλιανη

Δύο ο Ιούνης του 1943 και ο εχθρός ξεχύνεται προς τον ορεινό όγκο της Οίτης. Από το 51ο χιλιόμετρο Γραβιάς-Σαλώνων για Διπλοπίτα-Κουκουβίστα και από Καστέλλια για το χάνι του Ζαγγανά και αντάμωση των δύο τμημάτων και από κει για Ξηροβούνι, Μνήματα, Αγία Τριάδα, Βίγλα και μετά τα χωριά Ντρέμισα, Στρώμη κ.ά. Συνδυασμένες κινήσεις για στρατιωτικό αποτέλεσμα.

Εδώ τους χτυπάει ο Βαρδουσιώτης και πισωγυρίζουν, δεν ανεβαίνουν στο Ξηροβούνι για γενικές επιχειρήσεις. Απ' την άλλη μεριά του τομέα τους, από Γαρδικάκι για Παύλιανη, αναλαμβάνει ο Βίττος. Τούτος, Ιταλός ταγματάρχης, ξεκινάει από την έδρα του, το χωριό Σκαμνό, ανεβαίνει το Γαρδικάκι και μπαίνει για τον Αετό, αυχένα της ανατολικής Οίτης. Μπροστάρης ο Βίττος και να φωνάζει, έλα μαλαντρίνο και όσο προχωρούσε για Παύλιανη, τόσο από μπροστάρης έμενε προς το κέντρο της φάλαγγας...

Ο 2ος λόχος του τάγματος Παρνασσίδας που πρωτοστάτησε στη μάχη της Παύλιανης. Ο Καλλίας διακρίνεται με δόκοχο και γένια. Δίπλα του ο διοικητής του άλλου λόχου, Μίλτος Παπαθανασίου.

Ένα άλλο τμήμα τους πάει στο χωριό Σκλήθρο και ανεβαίνει τη Σαρμανίτσα –αυχένας– για να αναπτυχθεί σε πιθανή σύγκρουση προς Παύλιανη ή κατά Αγίας Τριάδας και τα μέρη εκείνα...

Μνημόσυνο για τους αγωνιστές στη μάχη της Παύλιανης από το Μητροπολίτη Φθιώτιδος Νικόλαο (2008)

Έτσι και η μέρα μάζευε και ο μήνας είχε 3 του Ιούνη 1943 και ο Βίττος με τους Ιταλούς του, προχωρεί προς τη σύγκρουση και εκεί που έμπαινε στη στροφή με το άγριο έδαφος και το πετρωτό λαγκάδι, δέχονται τα πρώτα πυκνά πυρά των ανταρτών του Καλλία. Οι Ιταλοί κάνουν πίσω. Οι αντάρτες τούς μπαίνουν γερά και ο αντάρτης πολιτικός μηχανικός Μίμης

Γκίκας, Αθηναίος, τρυπώνει στη διάταξή τους και από αντάρτη τρώει σφαίρα πισώπλατα. Τον παίρνουν και τον στέλνουν πίσω στο χωριό Ανατολή. Έζησε! Το άλλο τμήμα μάχεται με αποτέλεσμα. Απ' τη μεριά της Σαρμανίτσας ανεβαίνουν Ιταλοί, αλλά χτυπιούνται και αυτοί με δύναμη και αποφασιστικότητα. Πάνω στη μάχη λοιπόν, τα τμήματά μας έχουν και τους νεκρούς τους... Οι οποίοι είναι:

Ηλίας Παπαδόπουλος, Παύλιανη
 Δημήτρης Κατσαρός, Παύλιανη
 Σεβερίνος Σκούφος, Ιτιά
 Βασίλης Δαγρές, Αθήνα
 Σπύρος Αρβανίτης, Βάρκιανη
 Δημήτρης Ανδριτσούλας, Μαυρολιθάρι

Θύμιος Ευσταθίου
 03.06.1943

II

Ιταλοί επιτίθενται στην Παύλιανη¹

[...] Τα τμήματα του ΕΛΑΣ του αρχηγείου Ρούμελης αντιμετώπισαν αμυντικά επί διήμερο τον εχθρό και τελικά τον ανέτρεψαν. Ένα ιταλικό τάγμα που επετέθη προς την Παύλιανη διαλύθηκε. Οι Ιταλοί άφησαν στο πεδίο της μάχης 80 νεκρούς. Πιάστηκαν 23 αιχμάλωτοι και πάρθηκαν λάφυρα: 2 πυροβόλα (ένα πεδινό και ένα ορειβατικό), 1 βαρύς και 3 ατομικοί όλμοι, 10 οπλοπολυβόλα, 2 βαριά πολυβόλα, 70 όπλα και σοβαρή ποσότητα υλικού (βλήματα όλμων, χειροβομβίδες, φυσίγγια, ιματισμός και τρόφιμα), καθώς και 14 μουλάρια. Ο ΕΛΑΣ έχασε 6 μαχητές και είχε πολλούς τραυματίες.

¹ Συλλογική Εργασία Αγονιστών - Το χρονικό του αγώνα - Στ' άρματα! Στ' άρματα! Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, Εκδόσεις Γιαννίος.

III

Φοίβου Γρηγοριάδη

Της Αναλήψεως

Ίσως η ανησυχία των Γερμανών από τη νέα καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής, για την οποία αυτοί κυρίως είχαν ενδιαφέρον (το ιταλικό ενδιαφέρον εστρέφετο κυρίως προς το δρόμο Αθηνών-Λειβαδιάς-Αμφίσης-Αγρινίου-Ηλείρου), να συνετέλεσε με διαμαρτυρίες τους, στο ν' αποφασίσουν οι Ιταλοί επιτέλους την επίθεσή τους κατά της τοποθεσίας που κατέχουν σταθερά οι αντάρτες.

Την επομένη του σαμποτάζ πάντως, 3 Ιουνίου και της Αναλήψεως, πρωί-πρωί αρχίζει η επίθεσή τους προς τη χούνη μεταξύ Γκιόνας και Οίτης. Κανονίες από μακριά και χαμηλά προς το ορεινό άγνωστο, αεροπλάνα που δεν βλέπουν τίποτα στα δάση και τις ρεματιές και πυκνά πυρά όλμων προς όλες τις ράχες και κορυφογραμμές υποστηρίζουν την ιταλική επίθεση, που προς το μεσημέρι ξεκαθαρίζουν πια οι κατευθύνσεις της: Ένα ενισχυμένο με ουλαμό πυροβολικού τάγμα έχει αντικειμενικό του σκοπό την Παύλιανη, ενώ άλλες δυνάμεις –τρία τάγματα– από το 51ο χιλιόμετρο και τη Γραβιά, κατευθύνονται προς Κουκουβίστα-Μαυρολιθάρι.

Από τη δύναμη των 1.800 ανδρών των αντάρτικων οπισθοφυλακών Στερεάς, οι μισοί τουλάχιστον βρίσκονταν σε άλλες θέσεις, μακριά από τη μαυρολιθαρίτικη γούρνα, όπου επιτίθεται το ισχυρό «μικτό απόσπασμα» των Ιταλών. Και ούτε προφταίνουν να φτάσουν, ούτε πρέπει να εγκαταλείψουν τις θέσεις, από τις οποίες καλύπτεται η «γούρνα». Λίγοι σχετικά υπερασπιστές της έχουν, όμως, τη συμπαράσταση και τη βοήθεια όλου του πληθυσμού των γύρω χωριών.

Με την έναρξη της επίθεσης, ο υπεύθυνος Καστελλίων Κρεμμύδας παρακολουθεί από κοντά τις εχθρικές κινήσεις και με το τηλέφωνο του χωριού, που το πήρε μαζί του και το συνδέει κάθε τόσο με τη μόνιμη γραμμή, ενημερώνει το «αρχηγείο» όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα. Ο τομεακός της Γραβιάς Θόδωρος Καμάρας χώνεται στο δασωμένο Καρομήλι, μπροστά από την Παύλιανη και διαπιστώνει τη συγκεκριμένη κατεύθυνση του ενός από τα επιτιθέμενα τάγματα και το λάθος που κάνανε ν' αφήσουν ένα σημαντικό κενό από τα άλλα τρία.

*Οι τρεις διοικητές των λόγων του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παργανασίδας
ανάμεσα σε μαχητές των τμημάτων τους*

Ο Παπαριστείδης της Στρώμης ανηφορίζει προς την Γκιόνα, επιτηρεί τα μονοπάτια που έρχονται από την κορυφή της Ταράτσας, μήπως κάνει ο εχθρός κανέναν ελιγμό από κείνη την απίθανη κατεύθυνση. Ο Παπαμίλος της Κουκουβίστας, αφού δίνει οδηγίες στις γυναίκες του χωριού του, κατά πού να κρύψουν τα υπάρχοντά τους, σπεύδει με το τουφέκι του και μ' ανασκουμπωμένα φαρδομάνικα στην πρώτη γραμμή του πυρός. Ο μικρότερος από τους υπεύθυνους της τομεακής στο Μαυρολιθάρι, ο νεαρός φοιτητής Ανδρέας Δραγάτσης, αφήνει και την ΕΠΟΝ και τα άλλα καθήκοντα στους δύο μεγάλους «συνυπευθύνους» και τρέχει μπροστά-μπροστά με τη μαχητική ομάδα, στο κρίσιμο σημείο της μάχης, χωρίς να γλιτώνει τα πειράγματα των «παλαίμαχων»:

– Μικροαστέ, τώρα που κινδυνεύει να καεί το σπίτι σου, τώρα παράτησες τα μαθήματα και τη διαφώτιση. Πού το οικονομήσες αυτό το τουφέκι;

– Ήρθα να μάθω και τ' αστεία της αρβύλας, καπεταναίοι μου.

Ο διστακτικός εχθρός

Τα δύο, δυόμισι ή τρία τάγματα που ξεκίνησαν από την Γραβιά και τα Καστέλλια προχωρούν με σωστό «βήμα σημειωτόν» καλυπτόμενα με αδιάκοπα πυρά πυροβόλων, όλμων και πολυβόλων, με καταφανή προσπάθεια να μη χάσουν τη συνοχή τους στο διακεκομμένο και ανώμαλο έδαφος. Τα αραιά πυρά, τα μετρημένα φυσίγγια των ανταρτών, τους καθηλώνουν κάθε τόσο. Αλλά μάταια οι αρχηγοί των τμημάτων της αμύνης, ο Αλέκος Μυλωνάς της Λοκρίδας, ο Κρόνος των Θηβών, ο Μίλος και ο Μπαρμπανίκος της Παρνασσίδας, ο δάσκαλος Βαρδουσιώτης με τις εφεδρικές ομάδες, προσπαθούν να βρουν κάποιο σημαντικό κενό διείσδυσης και πλευροκόπησης του εχθρού. Όλη η γραμμή αμύνης καλύπτεται από τα αδιάκοπα εχθρικά πυρά κύριο μέλημα του εχθρού παραμένει πάντα η διατήρηση της συνοχής του, χωρίς να πολυενδιαφέρεται για το πόσο θα προχωρήσει.

Ασφαλώς γνωρίζουν και οι Ιταλοί πως τα πυρομαχικά των αντιπάλων τους είναι μετρημένα κι αυτό προσπαθούν να εκμεταλλευτούν, όσο μπορούν. Από την άλλη πλευρά, όμως, παρά τα κατακλυσμιαία πυρά, οι αμυνόμενοι «γίνονται ένα με τους βράχους που προασπίζουν». Δεν υποχωρούν παρά μόνο με διαταγές, με συνοχή κι αυτοί.

Μια εφεδρική ομάδα κρατάει ένα ψήλωμα μέσα στη μεγάλη βαθιά ρεματιά που βγάζει από τα Καστέλλια στην Κουκουβίστα. Με τις αραιές τουφεκίες της κρατάει σε ακινησία εκατοντάδες εχθρούς, λόχους ολόκληρους, βαθιά μέσα στη ρεματιά. Μα τα λίγα φυσίγγια δέκα-είκοσι το πολύ-πολύ για κάθε τουφεκί εφεδρικού, πάνε πια να σωθούν. Λαχανιασμένος ο ομαδάρχης ανεβαίνει φιλότετρα, όπου ξεχώρισε το τμήμα Λοκρίδας, και απευθύνεται στο στρατιωτικό του Μυλωνά:

- Λίγα φυσέκια, λίγα φυσέκια μόνο να μου δώσετε και κρατάω ως το βράδυ.
- Βρε συναγωνιστή, πού να τα βρούμε κι εμείς τα φυσέκια; Μας περισσεύουν;
- Και τι να κάνουμε τότε, να μας πιάσουν ζωντανούς;
- Όχι βρε παιδί μου τέτοιο πράγμα, φτάνει όσο κρατήσατε, ελάτε τώρα κοντά μας.
- Μα πώς να φύγουμε χωρίς διαταγή;
- Σου δίνω εγώ διαταγή!
- Άμα είναι έτσι, καλά. Δίνεις διαταγή, όμως, ναι;

Το ταχυβόλο

Τ' απομεσήμερο πια, όταν η φάλαγγα που αργά προχωρούσε από το πρωί μέσα στη ρεματιά, λόξεψε με κατεύθυνση προς την Πάνω Κάνιανη, λόξεψε και το αρχηγείο Λοκρίδας προς την τοποθεσία Μάρμαρα, πρόλαβε και την κατέλαβε με απόφαση να μην αφήσει τον εχθρό να προχωρήσει άλλο. Το αδιάκοπο κανονίδι που ακούγεται πέρα από την Παύλιανη δείχνει πως κι εκεί έχει αρχίσει γερή μάχη και δεν πρέπει να προχωρήσει προς τα πλευρά των αμυνόμενων αυτή η φάλαγγα. Με τα πρώτα πυρά ο εχθρός καθλώνεται εμβρόντητος. Από το πρωί είχε αντιληφθεί πως οι αντάρτες μετρούν τα πολύτιμα φυσέκια του. Τώρα ακούει ένα «ταχυβόλο» που βάλλει καταιγιστικά προς όλες τις κατευθύνσεις. Και είναι αρκετό αυτό για ν' ανατρέψει τα επιθετικά τους σχέδια.

Είναι το μόνο πολυβόλο που διαθέτει ολόκληρο το αντάρτικο συγκρότημα, και τι πολυβόλο! Με άφθονα πυρομαχικά που μπορεί να ρίχνει σπάταλα. Δεν είναι συνηθισμένο πολυβόλο αυτό, αλλά δημιούργημα της ελληνικής εφευρετικότητας. Το είχαν ξεβιδώσει οι Δαδιώτες από ένα αγγλικό αεροπλάνο, θύμα των γερμανικών στούκας κατά την εισβολή του 1941. Το φύλαξαν ως κόρη οφθαλμού όλους τους μαύρους μήνες της Κατοχής. Κάποια ελπίδα είχαν πως κάποτε θα χρειαστεί. Όταν οι ελπίδες άρχισαν να γίνονται πραγματικότητα, ύστερα από πολλές «μελέτες», του φτιάξαν μια ιδιότυπη βάση στο γύφτικο του χωριού, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί και επί του εδάφους.

Το μεγάλο του προσόν είναι ότι διαθέτει άφθονα πυρομαχικά, που από τον ίδιο καιρό οι ίδιοι Δαδιώτες μάζεψαν και φύλαξαν. Στο υπόγειο που το κρύβανε εικοσιτέσσερις ολόκληρους μήνες, μάθανε μερικοί και το χειρισμό του και τώρα οι ρεματιές αχολογούν με τη βολή του και οι Ιταλοί καθλώνονται περίφοβοι.

Οι μετρημένοι μαχητές της Λοκρίδας κράτησαν ώρες καθλωμένη την πολυάριθμη ιταλική φάλαγγα. Στο αποκορύφωμα της μάχης, όταν μια διμοιρία του εχθρού άρχισε να υποχωρεί, ένας ατρόμητος οπλοπολυβολητής, ο Τρομάρας, δεν μπόρεσε να κρατηθεί άλλο στη θέση του. Όρθιος με το οπλοπολυβόλο στα χέρια, χίμηξε τον κατήφορο με την ιαχή «Αέρα, αέρα!». Μια ριπή τον γάζωσε. Λύγισε, έπεσε στα γόνατα. Με μια υπεράνθρωπη για τη στιγμή προσπάθειά του, ανασήκωσε το βαρύ όπλο με τα δυο του χέρια, το πέρασε πάνω από το κεφάλι του και το πέταξε πίσω του, με την ύστατη παραγγελία στους συμπολεμιστές του:

– Το οπλοπολυβόλο, το οπλοπολυβόλο, πιάστε το! Κι έπεσε μπρούμυτα ακίνητος.

Ο ελιγμός

Αριστερά, στην άλλη άκρη της αμυντικής διάταξης, μπροστά από την Παύλιανη, είναι τεταγμένος ένας λόχος με διοικητή τον Καλλία (ανθυπολοχαγός Μώκος). Ένας βατός σε τροχό δρόμος φτάνει από το Γαρδικάκι ως το χωριό που προασπίζεται, κι αυτόν έχει ως άξονα κατεύθυνσης το ιταλικό τάγμα, ίσως γιατί από τα δύο πυροβόλα που διαθέτει, το ένα είναι πεδινό κι έτσι μπορεί ν' ακολουθεί από κοντά το τάγμα.

Με τα πυρά αυτών των πυροβόλων και μιας ολμαρχίας προσπαθεί ο εχθρός από το πρωί να εκτοπίσει τους 80 άνδρες του Καλλία από τις θέσεις τους. Το πεζικό του προσθέτει και αυτό τις μυριάδες των βολίδων του στις οβίδες και τα βλήματα των όλμων, αλλά προχωρεί με πολύ μικρότερη κι από της χελώνας ταχύτητα, οκτώ ολόκληρες ώρες από το ξημέρωμα, ως το μεσημέρι. Ψύχραιμος ο ατρόμητος Καλλίας αναφέρει στο «συγκρότημα» με την τελευταία αναφορά του που φτάνει στο Μαυρολιθάρι, πριν κοπεί η τηλεφωνική γραμμή από κάποιο βλήμα: «Κρατάμε σταθερά τις θέσεις μας, δεν θα υποχωρήσουμε βήμα».

Έχει και εφεδρεία το συγκρότημα, διακόσιους πενήντα άνδρες στο Μαυρολιθάρι. Το μεσημέρι πια καταφαίνεται, ότι κανένας κίνδυνος δεν υφίσταται από άλλες κατευθύνσεις, από το Λιδωρίκι, από την Υπάτη ή και τη Σπερχειάδα. Είναι καιρός τώρα να χρησιμοποιηθεί και η εφεδρεία που ξεκινάει ολοταχώς προς το χώρο της συγκρούσεως. Σε 1,5 ως 2 ώρες φτάνει στα Κανάλια, πάνω από την Κουκουβίστα. Εκεί περιμένουν τη «διοίκηση» σύνδεσμοι από τους δύο τομείς, της Κουκουβίστας και της Παύλιανης. Από τον πρώτο αναφέρουν: «Υφιστάμεθα τρομερή πίεση από τρία τάγματα. Ανάγκη να μας αποστείλετε, όσες δυνάμεις διαθέτετε». Ο Καλλίας αναφέρει: «Μου επιτίθεται ένα τάγμα ενισχυμένο με όλμους και ουλαμό πυροβολικού. Αν όμως είχα ακόμη 50 άνδρες, είμαι σε θέση και αντεπίθεση να εξαπολύσω».

«Σταθμίζει» τις δύο αναφορές ο λοχαγός Βερμαίος, ενώ ακούει και τον τομεακό Θ. Καμάρρα που τον κατατοπίζει: «Έχουν ξανοίξει οι Ιταλοί, δεν έχουν πια επαφή μεταξύ τους. Ολόκληρο το Κορομήλι, ανάμεσά τους, είναι άδειο ως αυτή τη στιγμή». Γύρω του οι καπεταναίοι, ο Διαμαντής, ο Νικηφόρος, ο Θησεάς, λένε κιόλας τη γνώμη τους: «Ας στείλουμε τους πενήντα στον Καλλία κι ας τρέξουμε οι άλλοι, εκεί που υπάρχει ο κίνδυνος, να βοηθήσουμε τον Βαρδουσιώτη».

– Για σταθείτε, βρε παιδιά! Εγώ λέω να κάνουμε και λίγη «πολεμική τέχνη», έναν ελιγμό, όπως λένε και τα τεφτέρια μας. Λέω να στείλουμε τους πενήντα στο Βαρδουσιώτη να κρατήσει όπως-όπως. Και με τους άλλους διακόσιους να πέσουμε από το κενό που άφησαν στο Κορομήλι, πάνω στο πλευρό του τάγματος, να το κάνουμε σκόνη. Και τότε θα δείτε θα καθηλωθούν και οι άλλοι στην Κουκουβίστα.

– Αχάαα! απαντάει με προσποιητό θαυμασμό ο Διαμαντής. Αυτά είναι τα μυστήρια της πολεμικής τέχνης, αυτό είναι ο ελιγμός; Κι εγώ νόμιζα, όπως μού 'λεγε ο σιτιστής, όταν ήμουν βοηθός του στη Λαμία, πως ελιγμός θα πει στριφογυρίσματα. Αμ' τότε να κάνουμε κι εμείς ένα στρατηγικό ελιγμό, τον μπορούμε μια χαρά.

– Τακτικό ελιγμό θέλεις να πεις, άλλο είναι ο στρατηγικός.

– Εκείνος ο σιτιστής μου δεν μού τα ξεχώρισε. Και ποιος είναι ο στρατηγικός ελιγμός;

– Αν τραβήξουμε για την Αρτοτίνα μ' ένα κοψίδι γίδας παραμάσχαλα, όπως είπε ο Άρης, τότε θα κάνουμε στρατηγικό ελιγμό.

– Ώωω! Να κι οι γίδες στην πολεμική τέχνη!

– Όλα σωστά, επεμβαίνει ο Νικηφόρος, αλλά δεν έχουμε καιρό για χάσιμο.

Μέθη πυρίτιδας

Καιρό δεν χάσανε. Οι πενήντα συνέχισαν την πορεία τους προς την Κουκουβίστα. Οι διακόσιοι κόψανε αριστερά προς την Παύλιανη, προς το Κορομήλι. Βαδίζουν ολοταχώς και όλο πλησιάζουν, τόσο τους τυλίγει ο αχός της μάχης που δεν τη βλέπουν, μα τη νοιώθουν, τη ζούνε πια, «μυρίζει η πυρίτιδα».

Μπροστά βαδίζει μ' ανοιχτές δρασκελιές ένας πελώριος Αγοριανίτης, ο Κομνάς, με τον ντουλαμά του στολισμένο, όλο καδένες και χαϊμαλιά με μια πελώρια πατρογονική πάλα του '21 στο χέρι. Πίσω του ακολουθούν, τρέχοντας να τον φθάσουν, ένας-ένας στο στενό μονοπάτι οι διακόσιοι αγριεμένοι πολεμιστές.

Βιάζονται να προφθάσουν τη μάχη κι όσο φτάνουνε, όσο ζυγώνουν, τόσο περισσότερο ξανοίγουν το βήμα τους, τρέχουνε λαχανιασμένοι, τρέχουνε «αφηνιασμένοι».

Οι βρόντοι των εκρηξέων, τα κροταλίσματα των πολυβόλων, ο πάταγος της μάχης τούς δίνουν φτερά, όλοι τρέχουνε πια, πνιγμένοι, λουσιμένοι στον ιδρώτα. Χλαίνες πετιούνται δεξιά κι αριστερά, οι γκλίτσες παρατιούνται, ο ένας προσπερνάει τον άλλον, τρέχουν, τρέχουν ασταμάτητα. Έξι από αυτούς τους ασταμάτητους, θ' αφήσουν την τελευταία τους πνοή τούτο το δειλινό, τρεις θα μείνουν ανάπηροι για όλη τους τη ζωή, είκοσι θα τραυματιστούν. Μη δεν το ξέχουν τάχα, πως δεν θα γυρίσουν όλοι τους από τον τόπο που τόσο βιάζονται τώρα να φτάσουν; Μα όλων ο λογισμός τώρα, μόνο σ' ένα σημείο φτάνει: Εκεί πίσω από τη ράχη που τους κρύβει το μισητό κατακτητή.

Στο Κορομήλι

Φτάνουν οι λαχανιασμένοι, ανηφορίζουν τώρα στο δασωμένο Κορομήλι. Στην ομαλή πλαγιά του σβήνει το στενό μονοπάτι και στο σβήσιμο, όπως φτάνει η καρ' άνδρα αντάρτικη φάλαγγα, απλώνουν οι άνδρες της δεξιά κι αριστερά, τρέχοντας ελεύθερα πια, ο καθένας όσο μπορεί ταχύτερα. Στα ξέφωτα, κοντά στη ράχη, ξεχωρίζουν, πάντα μπροστά ο Κομνάς, ο Διαμαντής, ο Θησέας κι άλλοι ευρύτεροι φτεροπόδαροι που πρώτοι φτάνουν στο τέarma της ανηφοριάς. Στις πορφυρές αχτίδες του ήλιου, όπως γέρνει κιόλας, λαμποκοπούν χρυσά σπαθιά, πάλες και γιαπαγάνια. Πίσω τους ακολουθεί κι άλλο, κι άλλα κύματα. Καθένας, φθάνοντας στο ψήλωμα, στέκεται για λίγες στιγμές, παίρνει βαθιές ανάσες, ρίχνει μερικές ματιές να προσανατολιστεί, ύστερα όλοι μαζί χάνονται στον κατήφορο. Κι όπως φτάνει το ένα ύστερα από τ' άλλο κύμα, όπως χάνονται ξαφνικά και διαδοχικά όλοι από τη ράχη, νομίζει κανείς πως βουτούν σε κάποια αόρατη θάλασσα.

Σε λίγο, από κάτω, μπροστά από τη ράχη, ακούγεται μια ουρανομήκης ιαχή: Το «Αέρα, αέρα!» και το «νικηφοραίκο» πολεμικό σύνθημα: «Αα, αχά, από κοντά», σμίγουν σ' ένα, σ' ότι σκεπάξει και τον πάταγο της μάχης: «Α, α, α, α!».

Όπως φθάνουν ακάθεκτοι οι πολεμιστές της Παρνασσίδας και της Λοκρίδας στη δασωμένη μάχη, χιμούν με νέα ορμή στον κατήφορο, να πέσουν επάνω στον

εχθρό, με τα χέρια, με τα μαχαίρια, με τα δόντια. Κανείς από τους μεθυσμένους «με τ' αθάνατο κρασί του 21» μαχητής δεν σκέφτεται πως από τη θέση εκείνη μπορεί «να φτάσει» γρηγορότερα τον κατακτητή με τα βόλια του. Με κόπο μεγάλο οι δύο αξιωματικοί που βρίσκονται μαζί τους –οι δύο καπεταναίοι, Διαμαντής και Θησεάς, χίμηξαν κι αυτοί τον κατήφορο– συγκερατούν μερικούς σκοπευτές οπλοπολυβόλων και λίγους, ελάχιστους ακόμη άνδρες γύρω τους, για να στήσουν μια βάση πυρός, να πλαγιοβάλουν τον εχθρό και να καλύψουν τους ακάθεκτους. Και ήταν καιρός να κατοχήσουν το Κορομήλι, γιατί και ο εχθρός δεν παραγνώρισε τη σημασία του, από νωρίς. Πού να προφτάσει, όμως, τους «ακατάσχετους»;

Στελέχη του τάγματος Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ: Από αριστερά όρθιοι: Καλλιακούδας (Σάροκος), Ζωγράφος, λοχαγός Γιάννης Ντάσιος (του εφεδρικού ΕΛΑΣ Παρνασσίδας), Τηλέμαχος (ανθυπολοχαγός Νίκος Γιαννέτσος). Καθιστοί: Παν. Τζιβάρας (από τη Σουβάλα), ανθυπολοχαγός Μίλτος Παπαθανασίου, Νίκος Παπασπύρου, Καλλίας (ανθυπολοχαγός Χαράλαμπος Μώκος), Σόλωνας (Γιάννης Δημητρίου).

Ένας Νικηταράς

Όπως οι ακάθεκτοι της εφεδρείας αφήνιαζαν όσο πλησίαζαν στον τόπο της σύγκρουσης, έτσι κι οι σύντροφοί τους του λόχου Παύλιανης, σκιρτούν, αναταράζονται, αναπηδούν ανυπόμονα στα ταμπούρια τους, όταν ακούν το χαρομόσυνο μήνυμα: «Έρχονται, πολλοί, έρχεται το αρχηγείο, έρχεται ο Νικηφόρος, πολλοίοι!».

Από το πρωί κρατούν ακλόνητα τις θέσεις που γύρω τους σκάνε συνέχεια όλμοι και οβίδες. Ψύχραιμος πάντα ο Καλλίας, ψύχραιμος και ο γραφικός καπετάνιος τους Τζιβάρας, «ένας μελαχρινός ηλιοκαμένος Άδωνις του Παρνασσού μέσα σε ντουλαμάδες», ατρόμητος κι ο πολιτικός τους Νίκος Μαλούκος από το Γαρδίκι, γυρίζουν σ' όλες τις θέσεις, βεβαιώνονται, βεβαιώνουν κι αναφέρουν κάθε τόσο: «Κρατάμε, βαστάμε!».

Ποιος θα κρατήσει, όμως, τάχα τους «αβάσταχτους»; Ο Νικηταράς από τη Σουβάλα, ένας τραμβαγέρης που άφησε την Αθήνα και τη στολή του για να γυρέψει στο χωριό του τη φουστανέλα του παππού του με το «τούνεζι» φέσι της, πρώτος παρασύρεται από τον ενθουσιασμό του. Στριφογυρίζοντας δαιμονισμένα μια θεόρατη χαντζάρα πάνω απ' το κεφάλι του, αναπηδάει πάνω στο ταμπούρι του με φοβερά ουρλιαχτά κι ομηρικές πολεμικές βλαστήμιες: «Αα ρεζίληδες, αα..., αα...». Κι άλλοι ατρόμητοι αναπηδούν πάνω στα ταμπούρια τους δαιμονικά, έντρομοι οι πρώτοι ακροβολιστές του εχθρού που από το πρωί, τώρα μόνο πλησίασαν τις θέσεις των αμυνομένων σαστίζουν, κοντοστέκονται, πέφτουν όπου βρουνε να καλυφθούν, πισωπατούν. Πιο πίσω τους ολόκληρο το τάγμα «ανακλαδίζεται», αναπροσαρμόζει τη διάταξή του, οι πρώτες διμοιρίες κινούνται προς τα πίσω να πιάσουν καταλληλότερες θέσεις. Κι εκείνες τις στιγμές εμφανίζονται πάνω στο Κορομήλι οι ασταμάτητοι με τους αλαλαγμούς και τις ιαχές τους.

Λίγοι γενναίοι

Δεν το είχε αμελήσει το πλευρικό, παράλληλο προς τον άξονά του ύψωμα ο Ιταλός ταγματάρχης. Εκεί κατηύθυνε έναν ουλαμό ενισχυμένο με μερικά ολμύδια, το πιο κατάλληλο και φονικό όπλο για τέτοιο δασωμένο έδαφος. Αν δεν τρέχανε λαχανιασμένοι, αφηνιασμένοι, σαν τρελοί, οι αντάρτες της εφεδρείας, θα προλάβαινε να το πιάσει ο ουλαμός. Έφτασε, όμως, δεύτερος.

Τώρα πια οι «επιτιθέμενοι», όπως αναπηδούν μπροστά τους όλοι της Παύλιανης σε ορμητική αντεπίθεση, όπως χιμούν στα πλάγια εκείνοι που κατηφορίζουν από το Κορομήλι, τα χάνουν, χάνουν κάθε δεσμό μεταξύ τους, οι πρώτοι πανικόβλητοι το βάζουν στα πόδια, για να τους ακολουθήσουν όλοι, σκόρπιοι, λαχανιασμένοι, αλαφιασμένοι σε άτακτη ακατάσχετη, φρενήρη φυγή. Πού και πού μέσ' το δάσος, μερικοί ψύχραιμοι Ιταλοί διμοιρίτες, προσπαθούν με τα πυρά τους να συγκρατήσουν τους αντάρτες, τουλάχιστον, ώσπου να προσανατολιστούν, να αντιληφθούν από πού έρχεται ο κίνδυνος και κατά πού να φύγουν κι αυτοί σε λίγο. Μόνο εκείνος ο ουλαμός που απεστάλη προς το Κορομήλι, με κάποιον άξιο και γενναίο ουλαμαγό, φτάνοντας έστω και καθυστερημένα σε μια άκρη του μακρόστενου αντερείσματος, πιάνει τις ξερολιθιές μιας άδειας στρουγγας σε δεσπόζουσα θέση κι από κει αρχίζουν οι ατομικοί όλμοι του να ρίχνουν βροχηδόν τα βλήματά τους.

Μα η πρόχειρη βάση πυρός, πάνω στο ίδιο αντέρεισμα, δεν πρέπει να εγκαταλειφθεί για κανένα λόγο. Γιατί τότε οι Ιταλοί θα χτυπούνε εκ των νότων, εκείνους που κάνουν το «γιουρούσι τους», στα πλευρά του τάγματος. Και μένουν οι λίγοι αντάρτες που έστησαν μια βάση πυρός στις θέσεις τους, ρίχνοντας συνέχεια κατά της φάλαγγας που διαρρέει πανικόβλητη. Βρέθηκαν εκεί πάνω και τα δύο αντιαρματικά τουφέκια του αρχηγείου Λοκρίδας –αυτά που «λάλησαν» και στον Άγιο Κωνσταντίνο– και με τους φοβερούς βρόντους τους πολλαπλασιάζουν τη λαχτάρα των πανικόβλητων. Μακριά, στην αντικρινή κατηφοριά, τσαλαπατιούνται σ' ένα μονοπάτι, πεζοί, καβαλαραίοι και φορτωμένα μουλάρια, ποιος να πρωτοπεράσει, να απομακρυνθεί. Βροντούν τα αντιαρματικά, ένα μουλάρι αναπηδάει χτυπημένο, διαγράφει ένα ημικύκλιο και γκρεμίζεται ψηλοκρεμαστά στη βαθιά ρεματιά.

– Εγώ, εγώ το χτύπησα, ξεφωνίζει ο ένας σκοπευτής κι αναπηδάει κι αυτός σαν τρελός.

Από τη χαρά του τάχα ή από τον πόνο; Το αντιαρματικό, του έσπασε το τύμπανο και αυλάκι το αίμα τρέχει από το αντί του. Πιο πέρα πάλι, ο αρχηγός «του στοιχείου», των δύο αντιαρματικών, ένας ολόξανθος Λοκρός, πέφτει νεκρός χτυπημένος από ολμίδιο. Παρέκει ένας Σωκράτης, τραυματίζεται στον ώμο και στο χέρι (έμεινε ανάπηρος).

Η μπλε φουστανέλα

Παρακάτω ο Φλόγας, ένας Επονίτης που φοράει τη μπλε φουστανέλα του Καραλίβανου, χτυπιέται κι αυτός. Ρυάκι το αίμα από το πλευρό του, μουσκεύει για δεύτερη φορά (μετά τον Άγιο Κωνσταντίνο) εκείνη τη μπλε φουστανέλα της Ανακτορικής Φρουράς, που τόσο τιμήθηκε στα ρουμελιώτικα κατάρραχα. (Ο Φλόγας σκοτώθηκε στα ίδια μέρη αργότερα). Κι άλλοι τραυματίζονται ελαφρότερα από τα αδιάκοπα φοβερά πυρά των ολμιδίων του ιταλικού ουλαμού, το ίδιο και ο διοικητής του Συγκροτήματος. Κι ένας Πειραιιώτης σκοτώθηκε και πάνω, κι ένας Αθηναίος –ο Γρίβας– έχασε κυριολεκτικά τη μια «σπάλα του», από μεγάλο θραύσμα όλμου.

Δύο επώνυμοι

Κάτω πάλι, στο «γιουρούσι», σκοτώνεται ένας Μαυρολιθαρίτης, της μαχητικής ομάδας, ο Δημήτριος Ανδρατσουλάς, που τον θάψανε την άλλη μέρα στο χωριό του, και ένας μικρός αντάρτης από την Ιτιά, ιταλικής καταγωγής –πόσα παράξενα έχει η ζωή– γεννημένος στην Ελλάδα και μ' ελληνικά αισθήματα, ο Σεβερίνος Σκούφος.

Όπως νυχτώνει σιγά-σιγά, σβήνουν οι θόρυβοι της μάχης. Θα επαναληφθούν για λίγο μόνο αργά, τα μεσάνυχτα, αλλά κάπως μακρύτερα. Πέρα στη σιδηροδρομική γραμμή, στις γέφυρες και τις γαλαρίες με τα πυκνά φυλάκια, ξαναρχίζει τώρα η μάχη! Όπως πέσανε τα μπουλούκια των φυγάδων πάνω στα φυλάκια, οι γερμανικές φρουρές τους νόμισαν πως αντιμετωπίζουν φοβερή επίθεση ανταρτών κι άρχισαν τα πυρά φραγμού και αυλάκωσαν το σκοτεινό ουρανό, πράσινες και λευκές και κόκκινες φωτοβολίδες.

Δεύτερη μέρα

Κάπου πενήντα τουφέκια, δέκα οπλοπολυβόλα, δύο βαριά πολυβόλα, ένας βαρύς όλμος και τρία ολμίδα ήσαν τα λάφυρα της μάχης, με –το σημαντικότερο– άφθονα, υπεράφθονα πυρομαχικά.

Έμειναν ακόμα στο πεδίο της μάχης και δύο πυροβόλα των 75. Για το ένα, το πεδινό, δεν μπορούσε να γίνει σκέψη χρησιμοποίησής του. «Τσουκάνησαν» το κλείστρο και τα σκοπευτικά του όργανα, μ' ό,τι μπόρεσαν και το γκρέμισαν σε μια χαράδρα. Ενώ το ορειβατικό αποτελούσε πραγματικό γέρας της νίκης. Από λάθος, όμως, ενός ανθυπολοχαγού πυροβολικού στον οποίο ανετέθη η μεταφορά του, έμεινε πάνω στην Ανατολή μόνο σαν μνημείο μάχης, χωρίς «άξονα» που χάθηκε ή έμεινε στο πεδίο της μάχης ή παράπεσε σε κανέναν βαθύ «κάραλο».

Αν χάθηκε έτσι η ευκαιρία ν' αποκτήσει από τότε πυροβόλο ο ΕΛΑΣ Στερεάς, απέκτησε πάντως τότε τον πρώτο βαρύ όλμο του, από τον εχθρό, πιο χρήσιμο ίσως για τα ορεινά εδάφη κι εκείνη τη φάση του πολέμου κι από πυροβόλο. Οι όλμοι σύντομα θα αυξηθούν και θα πληθυνθούν.

Λαϊκή μούσα

Ένα σπαθάτο άλογο και δεκατρία πανύψηλα μουλάρια αποτελούσαν το συμπλήρωμα των λαφύρων. Τα οκτώ –ανά δύο– μοιράστηκαν στα τέσσερα αρχηγεία των μαχών Παύλιανης – Κουκουβίστας. Και κατ' αξιοθαύμαστη σύμπτωση της... λαϊκής μούσας, και τα οκτώ βαπτίστηκαν από τους αντάρτες, ανά δύο, Έντα και Τσιάνο!

Σημαντικότερο, όμως, κι από τα λάφυρα, ήταν το «τακτικό» αποτέλεσμα της μάχης στην Παύλιανη, η απόκρουση της προγραμματισμένης και υποστηριζόμενης επίθεσης του τάγματος, η φυγή, διάλυση, αχρήστευση της μονάδας εκείνης για μέρες και εβδομάδες. Αυτό το αποτέλεσμα και ο φόβος για «μη χειρότερα» συντέλεσαν στην αποτυχία και «ματαίωση» των διαβόητων, πρώτων και τελευταίων πανελλαδικής έκτασης ιταλικών επιχειρήσεων, πρώτα στη Ρούμελη και ευθύς αμέσως στη Θεσσαλία.

Στον τομέα Κουκουβίστας, όπου συνεχίστηκε όλη την πρώτη μέρα αδιάκοπη η πίεση των ισχυρών δυνάμεων του εχθρού, το βράδυ έγινε πρόταση από ορισμένους ηγήτορες να υποχωρήσουν τα τμήματα σε νέες θέσεις, σύμφωνα με το σχέδιο αμύνης. Εναντιώθηκε, όμως, ο συνταγματάρχης Ι. Παπαθανασίου, που δήλωσε ότι αυτός, μόνον αν λάβει διαταγή από το «συγκρότημα» θα υποχωρήσει σε άλλη θέση. Και είχε δίκαιο, γιατί έπρεπε την επομένη να γίνει η περιουλλογή και

συγκέντρωση των λαφύρων του διαλυθέντος τάγματος. Και γι' αυτό τα τμήματα του τομέα Κουκουβίστας κράτησαν τις θέσεις τους και ολόκληρη την επομένη ημέρα της 4ης Ιουνίου, παρά τη συνεχή πίεση των εχθρικών ταγμάτων και τον αδιάκοπο, ανυπόφορο κανονιοβολισμό των θέσεών τους.

Αργά το απόγευμα, εμφανίστηκε στον τομέα προς την Παύλιανη άλλο τώρα, ανέπαφο ιταλικό τάγμα. Αλλά ήταν πολύ αργά πια και για να διασώσει τον οπλισμό που είχαν περισυλλέξει οι αντάρτες και για να φτάσει ως τις θέσεις όπου είχαν υποστεί το «κάζο» τους οι άλλοι.

Μόνο τη δεύτερη νύχτα, κανονικά και χωρίς καμιά αντίδραση του εχθρού, το «συγκρότημα» υποχώρησε σε νέες γραμμές, λίγα χιλιόμετρα πίσω στο Μακρουκάμπι.

Σ' αυτό το σταυροδρόμι, προς Μαυρολιθάρι, Μουσουνίτσα, Γαρδίκι και Υπάτη, σήγανε πάντα το στρατόπεδό τους οι καπεταναίοι του '21 όταν πλημμύριζαν τους κάμπους της Λαμίας και της Λοκρίδας οι σερασκέρηδες του Πετισάχ. Τώρα, όμως, ο σύγχρονος κατακτητής, ούτε το πλησίασε, ύστερα από το πάθημά του. Οι Ιταλοί μείνανε διστακτικοί στις θέσεις που είχαν καταλάβει με κόπους και θυσίες τη δεύτερη μέρα της επίθεσής τους. Ο φόβος κάποιας παγίδευσης στο εσωτερικό της ορεινής τοποθεσίας αμύνης τους καθηλώνει εκεί όπου βρέθηκαν. Μόνο η αεροπορία τους συνεχίζει αδιάκοπα βομβαρδισμούς στα κατάραχα και πολυβολισμούς στα εκκενωθέντα προληπτικά από τους κατοίκους τους χωριά. Και τα καραούλια από τα ψηλώματα στο Μακρουκάμπι, αναγγέλλουν πού και πού στους καταυλισμένους στα «λατσούδια τους» (τα καλύβια από κλαριά ελάτου) αντάρτες:

– Βομβαρδίζονται στην περιοχή της Μουσουνίτσας, οι... πετρελαιοπηγές του Μόρονου!

Αδικαιολόγητος πανικός

Ούτε και στα έρημα χωριά (Κουκουβίστα, Μαυρολιθάρι, Στρώμη) τόλμησαν να μείνουν οι Ιταλοί. Μια στιγμαία «εισβολή» πραγματοποίησαν στο Μαυρολιθάρι, όλο κι όλο.

Ακολουθεί μία εβδομάδα και παραπάνω αδράνειας, που ποιος ξέρει πώς θα δικαιολογούσαν στις αναφορές τους οι αναλαβόντες την «εκκαθάριση» της Στερεάς και τη διάλυση των ανταρτών, το κλασικό: «Μέτωπο Κουκουβίστας, ηρεμία».

Στο διάστημα αυτό, το αρχηγείο Δωριίδας γυρίζει στην περιοχή του, όπου δεν είχε σημειωθεί καμιά δραστηριότητα των Ιταλών. Μιά διμοιρία του αρχηγείου Παρνασσίδας περνάει χωρίς δυσκολία από τα διάκενα της εχθρικής παράταξης και κατευθύνεται στον Παρνασσό, με διμοιρίτη τον «Ανάποδο». Οι εφεδρικοί της Λοκρίδας πάλι, ζητούν να γυρίσουν στα χωριά τους.

Η έγκριση δίνεται ύστερα από συνεδρίαση του γενικού αρχηγείου Στερεάς, στην Καλλιθέα. Σ' αυτή παραβρέθηκε και ο Άρης, που δεν εννοεί ακόμα να ξεκόψει από τη Ρούμελη και βρίσκει κάθε τόσο κάποια ευκαιρία να γυρίσει στα παλιά του λημέρια. Είναι απόλυτα ικανοποιημένος από την πρωτοβουλία του να μην εκκενωθεί ολόκληρη η Ρούμελη κι έχει να λέει για τις ανωμαλίες που δημιουργήθηκαν στη Θεσσαλία, όπου ο Καραγιώργης εφάρμοσε τις οδηγίες της Κεντρικής, κατά γράμμα.

Η άδεια επιστροφής όλων των εφεδρικών στα χωριά τους δίνεται, και κατά τις 10-12 Ιουνίου ξεκινούν καθ' ομάδες. Οι Ιταλοί κατέχουν ακόμη το «μέτωπό τους», αλλά οι ομάδες θα περάσουν από τις πλαγιές της Γκιόνας. Το πέρασμά τους συμπίπτει με την εισβολή των Ιταλών στο έρημο Μαυρολιθάρι. Δύο αεροπλάνα υποστηρίζουν την εισβολή εκείνη. Οι Δαδιώτες με το περίφημο πολυβόλο τους από αγγλικό αεροπλάνο, όπως βλέπουν από ψηλά τα ιταλικά να περνούν περίπου στο ύψος τους, δεν αντέχουν στον πειρασμό. Το στήνουν κι αρχίζουν «αντιαεροπορική βολή». Να χτύπησε το ένα εχθρικό αεροπλάνο καμιά ριπή; Να πήρε είδηση μόνο ο αεροπόρος ότι βάλλεται; Το βέβαιο είναι μόνο πως πανικοβάλλεται με τις ριπές το τμήμα που μόλις είχε εισβάλει στο Μαυρολιθάρι. Είδαν το αεροπλάνο τους να ανυψώνεται απότομα και ν' απομακρύνεται ολοταχώς, άκουσαν ριπές από την Γκιόνα, το βάλανε στα πόδια νομίζοντας ότι απειλούνται από πλευροκόπηση και κύκλωση.

Και την ίδια κιόλας μέρα, ολόκληρο το «μικτό απόσπασμα» που αποπειράθηκε να κατακτήσει την ορεινή Ρούμελη, εγκατέλειψε την προσπάθεια και τις ως τότε κατακτήσεις του, κατηφόρισε στα Καστέλλια και στη Γραβιά και αυθημερόν γύρισε στις πεδινές βάσεις του (Δαδί, Λαμία, Λειβαδιά, Άμφισσα).

Έτσι, μ' έναν αδικαιολόγητο πανικό, έληξε η πρώτη φάση των «πολύκροτων» εκκαθαριστικών επιχειρήσεων Ράλλη-κατακτητών στη Στερεά. Έτσι το ίδιο, μ' έναν αδικαιολόγητο πανικό και άτακτη φυγή, έληξε και η δεύτερη φάση, στην ίδια περιοχή, αλλά από άλλη κατεύθυνση τώρα. Αυτή η δεύτερη φάση άρχισε στις 23 Ιουνίου. Μεσολαβεί, βέβαια, ο επίσης άδοξος τερματισμός των εκκαθαριστικών στη Θεσσαλία, μ' ένα ισχυρότατο χτύπημα του ΕΛΑΣ. Μεσολαβεί ακόμη για τα τμήματα των οπισθοφυλακών του ΕΛΑΣ Στερεάς η σύγκρουσή τους με το 5/42 του Ψαρρού και η δεύτερη διάλυση της μονάδας εκείνης, που θα γραφεί αμέσως μετά το κεφάλαιο των εκκαθαριστικών, όπως μεσολαβεί και η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού από τους τολμηρούς σαμποτέρ Ντον, Τζεφ και Ίντερ.

IV

Γρηγόρη Κ. Σγάγια

Όσο περνούσε ο καιρός, τόσο περισσότεροι κατατάσσονταν στις αντάρτικες ομάδες του ΕΛΑΣ, με αποτέλεσμα να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην περιοχή μας, αφού όλα τα γύρω χωριά βοηθούσαν και πρόσφεραν μεγάλο έργο στην καλύτερη ανάπτυξη της αντίστασης.

Οι Ιταλοί, βλέποντας την κατάσταση κι έχοντας τις σχετικές πληροφορίες από προδότες, αποφάσισαν να προβούν σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σ' όλη γενικά την περιοχή, και ειδικότερα στην Παύλιανη, που ήταν η έδρα του λόχου μας.

Εμείς παράλληλα, πριν από λίγες μέρες, είχαμε ειδοποιηθεί από τη διοίκηση του Λόχου μας να είμαστε σε επιφυλακή, γιατί δεν γνωρίζαμε ακριβώς σε ποιο σημείο θα ανέβαιναν οι Ιταλοί και πότε.

Έτσι, στις 3 του Ιουνίου του 1943, μεγάλος αριθμός Ιταλών στρατιωτών ξεκίνησε από τη Λαμία με κατεύθυνση το Πουρναράκι. Εκεί συναντήθηκαν με άλλο τμήμα που είχε ξεκινήσει από την Αμφίκλεια και όλοι μαζί, γύρω στους 1.000, έφυγαν για το χωριό Οίτη (Γαρδικάκι, παλιό όνομα). Βλέποντας αυτή την κίνηση των Ιταλών, η οργάνωση της Οίτης ειδοποίησε αμέσως την έδρα του Λόχου κι αυτή με τη σειρά της ειδοποίησε με τηλέφωνο την οργάνωση του χωριού μου.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι όλα τα χωριά είχαν συνδεθεί με τηλεφωνικές γραμμές που τις στηρίζαν από δένδρο σε δένδρο. Έτσι υπήρχε άμεση επικοινωνία μεταξύ τους, αλλά εκτός από αυτές επικοινωνούσαν και με συνδέσμους.

Μόλις ειδοποιηθήκαμε, προβήκαμε στις εξής κινήσεις:

Η μεν ομάδα των Δύο Βουνών ανέβηκε με εντολή του Λόχου στο Κουμαρίτσι. Η δε ομάδα από το Δέλφινο, πήγε στην τοποθεσία Κούβελο, μήπως ανέβουν κι από κει οι Ιταλοί προς Παύλιανη, ενώ στη θέση Τσιμάρια, έξω από το Κουμαρίτσι, έμειναν μερικοί οπλίτες να παρακολουθούν τις τυχόν κινήσεις των Ιταλών από Γοργοπόταμο προς Δυο Βουνά, Κουμαρίτσι και Παύλιανη.

Εμείς, με επικεφαλής τον Γιάννη Παπαμίχο, φύγαμε προς το χωριό Παύλιανη. Μόλις φτάσαμε εκεί μας περίμενε ο σύνδεσμος και μας είπε να μείνουμε πλαγιοφυλακή του χωριού στη θέση Μενισόρ. Ο υπόλοιπος Λόχος μας, μαζί μ' ένα μικρό τμήμα ανταρτών, που ήταν τότε στην περιοχή εκείνη, έπιασε τη θέση «Ισιώματα», σ' ένα δασωμένο μέρος που βρισκόταν δίπλα στο δρόμο. Σ' αυτό το σημείο σήμερα βρίσκεται η Κάτω Παύλιανη. Περιμένοντας εκεί, λοιπόν, είδαν τους Ιταλούς να προχωρούν αμέριστοι προς το μέρος τους, πέφτοντας έτσι στην καλοστημένη παγίδα.

Οι Ιταλοί, επειδή είχαν μεγάλη δύναμη, δεν υπολόγιζαν ότι θα δεχτούν επίθεση, αφού μάλιστα έφεραν μαζί τους ορεινά πυροβόλα· γι' αυτό τ' άχασαν όταν αφηνδιαστικά δέχτηκαν τα πυρά των ανταρτών και του Εφεδρικού Λόχου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, φοβούμενοι για τη ζωή τους, να εγκαταλείψουν μεταγωγικά και εξοπλισμό και να κατευθυνθούν πανικόβλητοι προς την Οίτη.

Μερικοί απ' αυτούς, χάνοντας τον προσανατολισμό τους, πήραν τη ρεματιά που ξεκινάει από την Παύλιανη και την άλλη μέρα το απόγευμα περνώντας τον Κούβελο, έφτασαν στα φυλάκια των Ιταλών που ήταν στη Γέφυρα του Ασωπού.

Η ομάδα που ήταν στον Κούβελο, είχε φύγει πριν από μία ώρα, μόλις μαθεύτηκε η υποχώρηση των Ιταλών στην Παύλιανη. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκαν πάρα πολλοί Ιταλοί και αιχμαλωτίστηκαν αρκετοί. Απ' τους Ιταλούς που υποχώρησαν, ένα τμήμα έμεινε στη θέση Διάσελο, οχυρωμένο σ' ένα ύψωμα.

Την άλλη μέρα, στις 4 του Ιούνη, για αντίποινα οι Ιταλοί με πολλά αεροπλάνα

βομβάρδισαν το χωριό Παύλιανη. Στη συνέχεια, οι Ιταλοί που υποχώρησαν, ανασυγκροτήθηκαν φεύγοντας από την Οίτη. Περνώντας από το χωριό Σγλήθρο, στρίψανε προς το μέρος της Παύλιανης κι ενώθηκαν με το άλλο τμήμα που ήταν απ' την πρώτη μέρα οχυρωμένο στη θέση Διάσελο. Σ' αυτό το σημείο χτυπήθηκαν πάλι από τους αντάρτες και με σημαντικές απώλειες, αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν.

Αφού οι Ιταλοί επέστρεψαν στις βάσεις τους, τα μόνιμα τμήματα των ανταρτών κι εμείς οι εφεδροπολεμιστές συγκεντρωθήκαμε όλοι στην Παύλιανη. Εκεί μείναμε λίγες μέρες. Μας μίλησε ο Λοχαγός Σαϊπάς για την επιτυχία των μαχών. Τελειώνοντας, μας είπε να φύγουμε για τα χωριά μας.

Στη μάχη της Παύλιανης από το μόνιμο τμήμα των ανταρτών σκοτώθηκαν οι: Σεβερένος Σκουφής, από την Ιτέα Παρνασσίδας, Αρβανίτης Σπύρος, από τη Μαριολάτα Παρνασσίδας, και Ανδριτσουλάς Δημήτριος, από το Μαυρολιθάρι.

Επίσης, όταν οι Ιταλοί πέρασαν από το χωριό Οίτη, πηγαίνοντας προς την Παύλιανη, πήραν για οδηγό τους τον Ευσταθίου Ευθύμιο. Μετά την απώλεια της μάχης, τον πήραν μαζί τους στη Λαμία, όπου και τον εκτέλεσαν, ύστερα από λίγες μέρες διότι τον θεώρησαν υπεύθυνο, ότι τους οδήγησε επάνω στους αντάρτες, επειδή τους είχε πει δεν υπάρχουν αντάρτες στην περιοχή αυτή.

Τραυματίες ήταν ο μηχανικός Γκίκας απ' την Αθήνα, με διαμπερές τραύμα στο στήθος και μερικοί άλλοι, που δεν θυμάμαι τα ονόματά τους. Από το Τάγμα του Εφεδρικού ΕΛΑΣ σκοτώθηκαν οι: Παπαδόπουλος Ηλίας και Κουτσαρίδας Νίκος από την Παύλιανη, ενώ τραυματίας ήταν ο Αυγέρης, από το χωριό Πυρά (Γκούρα).

Την άλλη μέρα, για αντίποινα ήρθαν αεροπλάνα και βομβάρδισαν την Παύλιανη, όπου σκοτώθηκαν οι: Κολτούκης Λεωνίδα, στο χωριό Παύλιανη, Σπαθιάς Παναγιώτης, στην τοποθεσία Διάσελο της Παύλιανης και μια γιαγιά λεγόμενη Κουσίνα, ενώ ο Δημήτριος Κατσαρός, χτυπήθηκε από τους Ιταλούς στον πάτο του χωριού στην τοποθεσία Λιβιάδια, από αδέσποτη σφαίρα.

Η μάχη της Παύλιανης είχε μεγάλη απήχηση σ' όλη την περιφέρεια, τόσο από στρατιωτικής πλευράς, όσο και από πολιτικής. Η σημασία της ήταν μεγάλη: Πρώτο, γιατί πήραμε πολύ οπλισμό απ' τους Ιταλούς και οπλίστηκαν με αυτόν

αργότερα πολλοί αντάρτες και, δεύτερο και σημαντικότερο, γιατί αποδείχτηκε ότι μπορούμε να αντισταθούμε, παρόλο που δεν είχαμε αξιόλογο εξοπλισμό σε αντίθεση με τον σύγχρονο, για την εποχή εκείνη, των Ιταλών.

Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι από την ομάδα μας ήταν οπλισμένοι με γκράδες, πιστόλια και καραμπίνες, ενώ εγώ είχα ένα Λεμπέν, παλιό του πατέρα μου και 20 φυσίγγια όλα κι όλα.

Πριν από αυτή τη μάχη οι Ιταλοί ανέβαιναν συχνά στα χωριά της περιοχής, όπου έπαιρναν τρόφιμα, όπως κότες, αυγά και διάφορα άλλα, αφήνοντάς μας πολλές φορές νησιτικούς. Μετά, όμως, από το πάθημά τους αυτό, δεν ξαναφάνηκαν προς τα μέρη μας κι έτσι νοιώσαμε λίγο πιο ελεύθεροι.

Το πιο αξιόλογο, όμως, μετά από αυτή την επιτυχία, ήταν ότι πολλοί κατατάχθηκαν στην Αντίσταση κι έτσι άπλωσε αρκετά το αντάρτικο στη Ρούμελη, όπως και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπου συχνά δίνονταν μάχες και σημειώνονταν επιτυχίες.

V

Μπάμπη Κουρέλη (Ηρακλή)

Βόρεια του χωριού Γαρδικάκι (Οίτη), στη συμβολή των δρόμων Παύλιανης-Σκλήθρου, πάνω ακριβώς από το εκκλησάκι της Παναγιάς, ορθώνεται μεγάλο-πρεπο το ύψωμα Αετός. Βρισκόμαστε στον Αετό, προκεχωρημένη η δεύτερη διμοιρία του 2ου Λόχου του Καλλία. Ο Λόχος μας ανήκε στο Αρχηγείο Παρνασσίδας που είχε διοίκηση τους Νικηφόρο και Διαμαντή. Η υπόλοιπη δύναμη του λόχου μας με τον Καλλία βρίσκεται πάνω από το χωριό Κουμαρίτσι, ανατολικά της Παύλιανης, ενώ η άλλη δύναμη του Αρχηγείου βρίσκεται στο χωριό Καλοσκοπή και στο 51ο χιλιόμετρο προς Άμφισσα.

Στη λάκα του Αετού είχε το μαντρί του ο κτηνοτρόφος Ηλίας Κεφαλάς, από το Γαρδικάκι, πατέρας του ηρωικού αντάρτη Γιώργου Αρματωλάκη, που σκοτώθηκε αργότερα στον Εμφύλιο. Ήταν 2 του Ιουνίου 1943, παραμονή της Ανάλυσης,

οι κτηνοτρόφοι γιορτάζουν στα μαντριά την Ανάλληψη και ο Ηλίας Κεφαλάς είχε σφάξει 2-3 κατσίκια, είχε συνεννοηθεί με τους χωριανούς του να φτιάξουν πίτες και την άλλη μέρα ν' ανέβουν, όσοι μπορούν στον Αετό και να γιορτάσουνε μαζί.

Το απόγευμα της παραμονής κατέβηκα στο Γαρδικάκι και πήγα στο σπίτι της κυρά Διαμάντως Λεπίδα, εκεί ήρθε και ο υπεύθυνος της οργάνωσης του χωριού. Πίνοντας τσιπουράκι μιλούσαμε για τα δικά μας, όταν έφτασε λαχανιασμένος ο μικρός γιος της κυρά Διαμάντως, Θύμιος (υπάλληλος σήμερα στον ΟΣΕ) και μας είπε ότι δύο Ιταλοί με μοτοσικλέτες ήρθαν στο χωριό, προφανώς από τον Σκαμνό. Τους είπα να τους παρακολουθήσουν και να με ενημερώσουν. Σε λίγο ξαναγύρισε ο Θύμιος και μας είπε ότι οι Ιταλοί ζήτησαν και πήραν δύο κότες και έφυγαν προς τον Σκαμνό. Δεν μου πολυάρεσε αυτή η επίσκεψη των Ιταλών. Πήρα μαζί μου λίγο τσίπουρο, τους καληνύχτισα κι έφυγα. Επιστρέφοντας στον Αετό, ανέφερα τα συμβάντα και το βράδυ εκείνο μείναμε επιφυλακή.

Ξημερώνοντας της Αναλήψεως, βλέπουμε κάτω, γύρω από το εκκλησάκι της Παναγιάς, είχε μαυρίσει ο τόπος από Ιταλούς. Αμέσως τηλεφωνηθήκαμε με τον Καλλία και πήραμε την εντολή να συμπυχθούμε προς Παύλιανη, χωρίς όμως να χάσουμε την επαφή με τους Ιταλούς, να τους παρακολουθούμε και να τους αφήσουμε να περάσουν και να μπουν στις λάκκες, εκεί που είναι σήμερα η νέα Παύλιανη, χωρίς βέβαια να αντιληφθούν την παρουσία μας. Αποσυνδέσαμε το τηλέφωνο και αναπυχθήκαμε στο οροπέδιο του Αετού.

Περιμένοντας σε καμιά ώρα, άρχισαν να ανεβαίνουν οι Ιταλοί από το δρόμο. Υποχωρώντας, τους παρακολουθούσαμε καλυμμένοι μέσα στα έλατα. Στη θέση «Τροχαλιά» οι Ιταλοί έκαμαν καμιά ώρα στάση.

Εμείς πιο πάνω, ακριβώς στη στροφή στο γεφυράκι προς τη Νέα Παύλιανη, ταμπουρωθήκαμε πίσω από τα τσιμάρια και περιμέναμε ώρες. Στο μεταξύ έφτασαν και οι μαχητικές ομάδες της Γκούρας και της Παύλιανης με επικεφαλής τον Κώστα Κριάρα και πιάσανε και αυτοί θέσεις.

Ήταν περίπου δύο η ώρα το μεσημέρι, όταν άρχισαν να φαίνονται οι Ιταλοί. Επικεφαλής της φάλαγγας ήταν ένας έφιππος αξιωματικός, προφανώς ο διοικητής τους, και ακολουθούσαν μεταγωγικά φορτωμένα. Προσεκτικά καλυμμένοι περιμέναμε να περάσουν προς τη μεγάλη λάκκα, κλείνοντάς τους έτσι τα νώτα. Ατυχώς, όμως, το σχέδιό μας άλλαξε. Μόλις η φάλαγγα ήταν μπροστά μας στα

150-200 μέτρα ακούστηκαν 2-3 πυροβολισμοί. Η πλαγιοφυλακή των Ιταλών είχε πέσει πάνω σε δικούς μας, οι δικοί μας τους έριξαν, οπότε θ' άρχιζε πρόωρα η μάχη και ακούστηκε η φωνή του διμοιρίτη: «Πυρ..., πυρ...» κι έτσι άρχισε το πανηγύρι. Το οπλοπολυβόλο μας, τα αυτόματα και οι κάνες των όπλων μας άρχισαν να ξερονούν μολύβι ενάντια στον κύριο όγκο των Ιταλών. Με τις πρώτες ριπές, έπεσε από το άλογο ο Ιταλός αξιωματικός και το άλογό του αφηνιασμένο πέρασε τις γραμμές μας σέρνοντας μαζί του κρεμασμένη στον αναβολέα την μπότα του αναβάτη του. Σωστός πανζουρλισμός. Τα μεταγωγικά αφηνιασμένα, άλλα πέφταν από τις σφαίρες μας και άλλα τρέχοντας εδώ κι εκεί ποδοπατούσαν τα πτώματα των Ιταλών. Οι περισσότεροι Ιταλοί πετούσαν τους γυλιούς τους και έφευγαν πανικόβλητοι προς το Γαρδικάκι. Για μια στιγμή ακούσαμε τη σάλπιγγά μας να σημαίνει: «Προχωρείτε... προχωρείτε!». Πεταχτήκαμε από τα ταμπούρια μας και ριχτήκαμε στη μάχη καθαρίζοντας μερικές εστίες αντίστασης και πιάνοντας αιχμαλώτους. Σ' αυτή τη φάση δίπλα μου, τραυματίστηκε ο συναγωνιστής και φίλος μου Αυγέρης Αυγερόπουλος, της μαχητικής ομάδας της Γκούρας. Τον μετέφεραν δύο Παυλιανίτες στο χωριό και από κει τον έστειλαν στο Μικρό Χωριό Ευρυτανίας και τον χειρούργησε ο καθηγητής Κόκκινος και γλίτωσε. Στο μεταξύ έφτασε και ο Καλλίας με μια διμοιρία και διαπίστωσε ερευνώντας με τα κιάλια του, ότι οι Ιταλοί είχαν πράγματι ταμπουρωθεί ακριβώς απέναντί μας σε κάτι βραχάκια και με ένα πολυβόλο θέριζαν την περιοχή. Πήραμε εντολή να συμπυχθούμε στις προηγούμενες θέσεις μας. Για μια στιγμή ακούσαμε δεξιά μας «Αέρα... αέρα!». Από την Αγία Τριάδα είχαν φτάσει οι Νικηφόρος και Διαμαντής με το Λόχο Διοίκησης του Αρχηγείου και ανέλαβαν την εκκαθάριση του μετώπου. Είχε σουρουπώσει, όταν πήρε εντολή η διμοιρία μας να ανέβει στην Παύλιανη. Ανεβαίνοντας πήραμε μαζί μας και 25 αιχμαλώτους Ιταλούς, τους πήγαμε στο σχολείο και τους πήραμε τα στοιχεία. Μέσα σ' αυτούς ήταν κι ένας Σέρβος. Θυμούμαι τον αξέχαστο Καλλία, μου λέει για μια στιγμή οργισμένος, «Κοίταξε τον μπάσταρδο, ο Τίτο αγωνίζεται να λευτερώσει την πατρίδα του κι αυτός ήρθε εδώ να πολεμήσει εμάς». Και του απάντησα: «Το μόνο που του χρειάζεται αυτουνού είναι να μπορούσαμε να τον στείλουμε πεσκέσι στον Τίτο να τον περιποιηθεί». Η δύναμη που μας αντικατέστησε, ξημέρωσε στον Αετό και ύστερα από σκληρή μάχη εξόντωσε την τελευταία εστία των Ιταλών που λυσσασμένα αμύνονταν. Όταν εξοντώθηκε η εστία αυτή, διαπιστώθηκε ότι δεν ήταν Ιταλοί, αλλά καμιά δεκαπενταριά Ρουμανόβλαχοι που υπηρετούσαν τους Ιταλούς. Στη φάση αυτή, δυστυχώς, χάσαμε 5 αντάρτες. Στα χέρια μας πέσανε και δύο μικρά κανόνια. Δεν τα χρησιμοποιήσαμε ποτέ, γιατί δεν βρήκαμε τους πυροδοτικούς μηχανισμούς.

Η δύναμη των Ιταλών ήταν ένα άρτιο συγκροτημένο τάγμα με σκοπό να εγκατασταθεί στην Παύλιανη για να ελέγχει την περιοχή.

Απολογισμός: Ιταλοί νεκροί 45, Αιχμάλωτοι 25

Δικοί μας: Νεκροί 8, τραυματίες δεν θυμάμαι ακριβώς.

VI

Στέλιου Τσακνιά (Λέοντας)

Διαταχθήκαμε και καταλάβαμε το δεξιό μέρος του τομέα που θα υπερασπιζάμε. Στην άκρη του ενός χωραφιού ήταν πεσμένος ένας κορμός δέντρου, μεγάλος και χοντρός, και πίσω μας πυκνά έλατα. Είχαμε ακροβολιστεί πίσω από τον κορμό του δέντρου και από κει βλέπαμε κάνα-δυο σπίτια. Στο τέλος του χωραφιού ήταν ένα υψωματάκι τρία με τέσσερα μέτρα ύψος και πίσω απ' αυτό ήταν Ιταλοί, που μας είχαν καθηλώσει. Βρίσκονταν σε μια απόσταση 60-70 μέτρων από μας. Κάποιος δικός μας είχε κοντοζυγώσει στο υψωματάκι 20 σχεδόν μέτρα. Τον είχαν τραυματίσει και φώναζε. Βάλαμε αμέσως πυκνά πυρά και οι Ιταλοί δεν μπορούσαν τώρα να ξεμυτίσουν. Σαλτάρω από το γκρεμισμένο έλατο, όπου ήμασταν ταμπουρωμένοι και μπουσουλώντας πάω καμιά εικοσαριά μέτρα για να τον τραβήξω από το πόδι. Αλλά ξαφνικά ακούω μια φωνή –μου φάνηκε πως ήταν ο Διαμαντής– «γύρνα πίσω Λέων, θα σε σκοτώσουνε». Πραγματικά μου έριξαν μια χειροβομβίδα και με τραυμάτισαν λίγο στη μύτη. Έπεσα μπρούμυτα στο χώμα και γυρίζω πίσω. Μου βάλανε τις φωνές. Οι Ιταλοί άρχισαν να βάζουν με ολμάκια, αλλά τα βλήματα σκάζανε πάνω από τα έλατα. Τα χρειαστήκαμε λιγάκι. Σε λίγο άρχισε ο ήλιος να βασιλεύει και τότε διατάχτηκε γενική επίθεση, και τους πήγαμε κυνηγώντας ως κάτω. Δεξιά, θυμάμαι, ήταν ένας φαρδύς δρόμος και βλέπαμε άλλους να τρέχουν τον κατήφορο προς τη Γέφυρα της Παπαδιάς και άλλους ν' ανεβαίνουν στα έλατα από το φόβο τους και ρίξαμε αρκετούς από τα έλατα που είχαν σκαρφαλώσει. Μπήκαμε στο χωριό και μαζεύαμε τα λάφυρα που είχαν εγκαταλείψει.

Ο Διαμαντής έψαχνε όλο το χωριό για να συγκεντρώσει όλο τον οπλισμό, όλμους, ολμάκια, και, ακόμα και κανόνια, ρούχα, παπούτσια. Φορτωθήκαμε όλοι και

Μνημείο Εθνικής Αντίστασης στην Παύλιανη

τραβηχτήκαμε προς τα πάνω. Μετά πλάκωσαν και τ' αεροπλάνα, πολυβόλησαν, βομβάρδισαν μέχρι την Κουκουβίστα και εμείς ανεβήκαμε στο Μαυρολιθάρι. Ανάμεσα στα λάφυρα ήταν και μια φοράδα σπαθάτη, την είχε πάρει ο Διαμαντής και θυμάμαι σε μια πορεία μεγάλη που με πόνεσε το σκώτι μου ο Διαμαντής κατέβηκε από το άλογο και μου είπε ν' ανέβω εγώ: «Κάθε πρωί, μου λέει, θα πηγαίνεις εσύ στα μαγειριά και θα τους λες να σου δίνουν μια κουταλιά λάδι να πίνεις και θα σου περάσει».

VII

Τάσου Σερφέ

Αναμνήσεις από τη μάχη της Παύλιανης

Από χρέος απέναντι σε όλους τους συναγωνιστές που έχουν σκοτωθεί ή πεθάνει, μα και από υποχρέωση προς την Ιστορία, θέλω ν' αναφερθώ σε ορισμένα επεισόδια από τη μάχη της Παύλιανης. Με την Ιστορία θα ασχοληθούν άλλοι. Εγώ θα μείνω σε μερικές λεπτομέρειες που τις έζησα και που λίγο πολύ κι αυτές γράφουν

τη μικρότερη Ιστορία των αγωνιστών που πήραν μέρος. Ήταν Ιούνης 1943 και οι καλοκαιρινές ζέστες είχαν αρχίσει για καλά. Οι κατακτητές Ιταλογερμανοί, και οι συνεργάτες τους Ράληδες κ.λπ. άρχισαν να στριφογυρίζουν στο καβούκι τους και να συνέρχονται από την αναγκαστική χειμερία νάρκη που τους είχαν επιβάλει ο ΕΛΑΣ με τις οργανώσεις του, στριμωγμένους στις μεγαλουπόλεις και σε διπλά και τριπλά συρματοπλέγματα.

Με τις ζέστες, λοιπόν, αποφάσισαν τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην Ελεύθερη Ελλάδα, στους ορεινούς όγκους. Προβλέποντας ο ΕΛΑΣ τις επιχειρήσεις μάζεψε όλα τα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ προς Γκιόνα, Βαρδούσια, Τυμφορηστό, οροσειρά της Πίνδου, όπου υπήρχαν και τα Αρχηγεία του ΕΛΑΣ και όλες οι πολιτικές οργανώσεις, για προστασία και διατήρηση της Ελεύθερης Ελλάδας σ' αυτά τα ορεινά συγκροτήματα.

Είμαστε στο Μαυρολιθάρι όταν στις 3 Ιούνη 1943 ένα σύνταγμα Ιταλών ανηφόριζε από Μπράλο-Γραβιά προς Παύλιανη.

Τα προκεχωρημένα φυλάκιά μας με τον αείμνηστο λοχαγό Καλλία στα υψώματα Παύλιανης-Κουκουβίστας άρχισαν τη μάχη και πριν προλάβουν καλά-καλά να ξεσταθούν τα τουφέκια φτάσαμε κι εμείς. Αυτό το χώρο τον κρατούσε το Αρχηγείο Παρνασσίδας. Ο Λόχος μας, με στρατιωτικό τον Μήτσο Ντάσιο από τους Δελφούς, πήρε εντολή να κατέβει από δεξιά σαν πλαγιοφυλακή προστατεύοντας τον κύριο όγκο των τμημάτων μας και ξεκαθαρίζοντας την οροσειρά. Αντικειμενικός σκοπός να κατέβουμε και να κόψουμε το δρόμο για οπισθοχώρηση του κύριου όγκου των Ιταλών. Κατεβαίνοντας πέφτουμε πάνω στην πλαγιοφυλακή των Ιταλών, που μας έβαλαν σ' ένα ξέφωτο και μας γάζωναν με τα οπλοπολυβόλα τους. Όλοι οι δικοί μας έπεσαν μπρούμυτα και άρχισαν να κατρακυλάνε για να φτάσουν στο τέρμα του ξέφωτου, όπου ήταν φυσικά ταμπούρια από τεράστιες πέτρες. Θα αναφέρω μερικούς που θυμάμαι, όπως τον Ανδρέα Λ. Λάζο, τον Θανάση Παλέτσο, τον Σβέικ, τον Κεραυνό, τον Ντάσιο κ.λπ., που σήμερα οι περισσότεροι δεν ζουν. Ήμουν απ' τους τυχερούς που βρέθηκα στο τέρμα του ξέφωτου, μαζί κι ο Θανάσης Μπούκας, που ήταν οπλοπολυβολητής. Δεν καθυστερήσαμε καθόλου και χωρίς καλά-καλά να δούμε Ιταλούς αρχίσαμε τις ριπές, αυτός με το οπλοπολυβόλο κι εγώ μ' ένα στεν. Σε κάποια στιγμή ο Θανάσης βλέπει κάποια κίνηση κι αρχίζει τις φωνές: «Αέρα!!!» κι αρχίζει να τους κυνηγά. Το ίδιο κάναμε όλοι μας και σχεδόν τρέχοντας ούτε που τους ξαναείδαμε, σκέ-

ψου πόσο έτρεχαν αυτοί. Πιο κάτω κι αριστερά μας, χάλαγε ο κόσμος απ' το τουφεκίδι, γιατί ήτανε ο κύριος όγκος των Ιταλών και πέφτοντας οι δικοί μας στη μάχη και με τις φωνές «Αέρα!!!» οι Ιταλοί το 'βαλαν στα πόδια και σκορπίσανε μέσα στο δάσος και στις ρεματιές και πάντα προς τα κάτω που ήταν και ο μόνος δρόμος φυγής τους.

Σ' αυτή τη φάση δεν μάτωσε ούτε μύτη απ' τους δικούς μας.

Εκείνο που επίσης θυμάμαι, είναι με τον Νικηφόρο, που έδινε εντολές στα τμήματα κάνοντας χωνί τα χέρια του –δεν υπήρχε τότε άλλος τρόπος– μέχρι που οι Ιταλοί κατάλαβαν περί τίνος πρόκειται και έστριψαν τα πυρά τους προς αυτόν (ποιος λογάριάζε τότε το θάνατο!!!).

Επαναλαμβάνω, και δεν είναι καθόλου υπερβολή, ότι κατηφορίζαμε τρέχοντας. Κάποτε φτάσαμε στο δρόμο και στήσαμε φυλάκιο για να καλύψουμε το χώρο μας.

Η μάχη συνεχιζόταν όλη την ημέρα. Το βράδυ λαγοκοιμηθήκαμε εκεί και με διπλοσκοπιές –πιάσαμε κι έναν Ιταλό αιχμάλωτο που είχε πάρει το δρόμο για να φύγει– και το πρωί αρχίσαμε τις εκκαθαριστικές με πολλή προσοχή, γιατί το μέρος ήταν πολύ δασωμένο και με πολλούς Ιταλούς κρυμμένους κι επικίνδυνους. Μαζί με τον Ανδρέα Λ. Λάζο ξεκινάμε το πρωί για εκκαθάριση.

Μετά από λίγη ώρα, προχωρώντας ακούμε βογκητά.

Πλησιάζουμε με προσοχή και βλέπουμε έναν αντάρτη τραυματία, τον καθησυχάζουμε και του στέλνουμε αμέσως έναν τραυματιοφορέα, τον Ευριπίδη Σταθόπουλο απ' τα Καστέλλια. Τον περιποιήθηκε και τον προώθησε. Ήταν ο σταθμάρχης του σταθμού –ένας ψηλός και ωραίος αντάρτης που είχε προσχωρήσει τελευταία στον ΕΛΑΣ και φορούσε ιταλικά ρούχα και είπαμε αργότερα μήπως την έφαγε από αντάρτη τη ριπή. Είχε δύο σφαίρες, μία στο αυτί ξυστά και μία στο στήθος, αν ζειας με πάρει τηλέφωνο (210-8237610).

Προχωρώντας πάλι με τον Ανδρέα ανηφοροκατηφορίζαμε με το δάχτυλο πάντα στη σκανδάλη. Σε κάποια στιγμή, ακούω δίπλα μου μια τουφεκιά και φωνάζω τον Ανδρέα για να δω τι γίνεται. Πλησιάζοντας προς το μέρος του Ανδρέα βλέπω πιο πάνω ένα συναγωνιστή να λέει στον Ανδρέα πως ο Ιταλός που σκότωσα με την τουφεκιά που έπεσε, ετοιμαζόταν να σου ρίξει.

Ο αξέχαστος συναγωνιστής Ανδρέας Λάζος ήταν για άλλη μια φορά τυχερός. Τη γλίτωσε χάρη στην ετοιμότητα του συναγωνιστή. Του Ιταλού αυτού του πήρα μια φωτογραφία του –ήταν φρατέλος, με κοκορόφτερο, έτσι τους έλεγαν– και την έχω ακόμα για ενθύμιο.

Ο αξέχαστος Ανδρέας μπορεί δύο φορές να στάθηκε τυχερός και ίσως και σε άλλες μάχες, μα ήταν άτυχος στον Εμφύλιο.

[Σε σένα, Ανδρέα, και σ' όλους τους άλλους που σκοτώθηκαν ή πέθαναν υποσχόμαστε να μη σας ξεχάσουμε ποτέ και να αγωνιζόμαστε όσο ζούμε να μην ξαναδούμε ποτέ πια πόλεμο. Ας είσατε οι τελευταίοι που με το αίμα σας ποτίσατε το δένδρο της ειρήνης και ρίζωσε τόσο βαθιά που σήμερα είναι πολύ πιο δύσκολα να το ταρακουνήσουν].

Συνεχίζουμε και πάλι με τον Ανδρέα και βγαίνουμε σε κάτι γούπατα. Εκεί ακούσαμε φωνές ανταρτών και πλησιάζουμε –πάντα με το δάκτυλο στην σκανδάλη–. Ήταν ο Τσότρας –Θύμιος Γιαννόπουλος απ' την Κάτω Αγόριανη– που με άλλους αντάρτες προσπαθούσαν να πιάσουν ένα άλογο ιταλικό. Αυτό δεν πλησίαζε κανέναν και πότε γυρίζοντας τα πισινά του για κλωτσιές και πότε φεύγοντας, δεν κατάφεραν να το πιάσουν. Σε κάποια στιγμή, ο πολυμήχανος Τσότρας, παίρνει μια χλαίνη ιταλική από κάποιον αντάρτη και με θράσος τσιαμπάση το πλησιάζει και το πιάνει από το χαλινάρι. Ούτε που κουνήθηκε καθόλου. Ήταν η μετέπειτα φοράδα του Διαμαντή – μια κόκκινη και πολύ υπάκουη. Σποραδικά πυρά πάντα ακούγονταν και πάντα συστήναμε προσοχή μεταξύ μας. Σε ένα πυκνοδασωμένο από κοντοελατάκια υπήρχαν μερικοί Ιταλοί ταμπουρωμένοι που μας σκότωσαν και ένα σύνδεσμο. Όταν επιστρέψαμε με τον Ανδρέα στη βάση μας, έρχεται ένας σύνδεσμος από τον Διαμαντή για το λοχαγό μας Ντάσιο. Ξεκινήσαμε μαζί και πήραμε το δρόμο που ανέβαιναν οι Ιταλοί – όπως έχω πει και παραπάνω, ο Λόχος μας ήταν το πιο προχωρημένο φυλάκιο που ανέκοψε το δρόμο της οπισθοχώρησης των Ιταλών από το δημόσιο δρόμο. Δεξιά κι αριστερά του δρόμου τα πτώματα των Ιταλών –σχεδόν μισόγυμνα– σου θύμιζαν πως η ζωή απ' το θάνατο δεν απέχει και πολύ (με λίγη ανθρωπιά φανταζόσονται τις μανάδες αυτών των παιδιών να κοιτάζουν πίσω από τις γρίλιες των παραθύρων τους, πότε θα περάσει ο ταχυδρόμος για κανένα γράμμα τους).

Σε λίγο φτάσαμε στον Διαμαντή, που ήταν δίπλα σε ένα βαρύ πυροβόλο και το περιεργάζονταν στρίβοντας το τσιγάρο του. Ο Ντάσιος ήταν αξιωματικός του

πυροβολικού και άρχισαν να συζητάνε, αν μπορούν και τι μπορούν να κάνουν με το πυροβόλο. Διαπιστώθηκε ότι έλλειπε το κλείστρο και ήταν αδύνατο για κάθε χρήση. Εδόθη εντολή να αχρηστευθεί και έγινε.

Πολλοί οι σκοτωμένοι Ιταλοί, καθώς και οι αιχμάλωτοι – έχουν γραφτεί και αριθμοί από τους πιο υπεύθυνους.

Αφού τελείωσε η αποστολή μας, συναχθήκαμε και ανηφορίζαμε για τη βάση μας παίρνοντας μαζί μας και τους αιχμαλώτους. Όταν φτάσαμε στα υψώματα της Αγίας Τριάδας, σε μια χαράδρα, πάνω από τα Καστέλλια βλέπουμε αρκετούς Ιταλούς μάλλον ξέγνοιαστους. Δίνει εντολή ο Νικηφόρος σε δυο-τρία οπλοπολυβόλα που ήταν πρόχειρα και τους γαζώνουν. Αιφνιδιάστηκαν και έτρεχαν όπως-όπως να καλυφθούν. Ήταν να γελάς.

Δεν άργησαν, όμως, κι αυτοί να συνέλθουν και μας αρχίζουν με ένα πυροβόλο που χάλασε όλες τις οβίδες του. Είμαστε όλοι μας πίσω από το ύψωμα και το γλεντούσαμε. Μύτη δεν μάτωσε.

Εδώ τελειώνω το αφήγημά μου με την υπόσχεση, όσο ζω, να μην ξεχάσω τους εκλεκτούς συναγωνιστές που σκοτώθηκαν σ' αυτή και σε όποια άλλη μάχη κατά των κατακτητών και στον Εμφύλιο.

Η μνήμη τους ας είναι αιώνια.

VIII

Θανάση Σούλια, Τάκη Σαρρή (Θησέα)

Η περιοχή της Ρούμελης ήταν για τους κατακτητές νευραλγικό σημείο. Παρ' όλα αυτά, το αντάρτικο την εποχή αυτή (Μάης 1943) είχε για καλά φουντώσει εδώ και το ντουφέκι ακούονταν ακόμη κι ως έξω από την Αθήνα. Τα τμήματα του ΕΛΑΣ της ανταρτομάνας Ρούμελης είχαν μπει για καλά στο ρουθούνι των κατακτητών. Το αρχηγείο Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ απ' τα σημεία που κατείχε στον Παρνασσό και την Γκιόνα χτυπούσε καθημερινά σχεδόν τον εχθρό στις οδικές αρτηρίες: Θεσσαλονίκη-Λαμία-Αθήνα. Γιάννενα-Αργίни-Άμφισσα-Αθήνα.

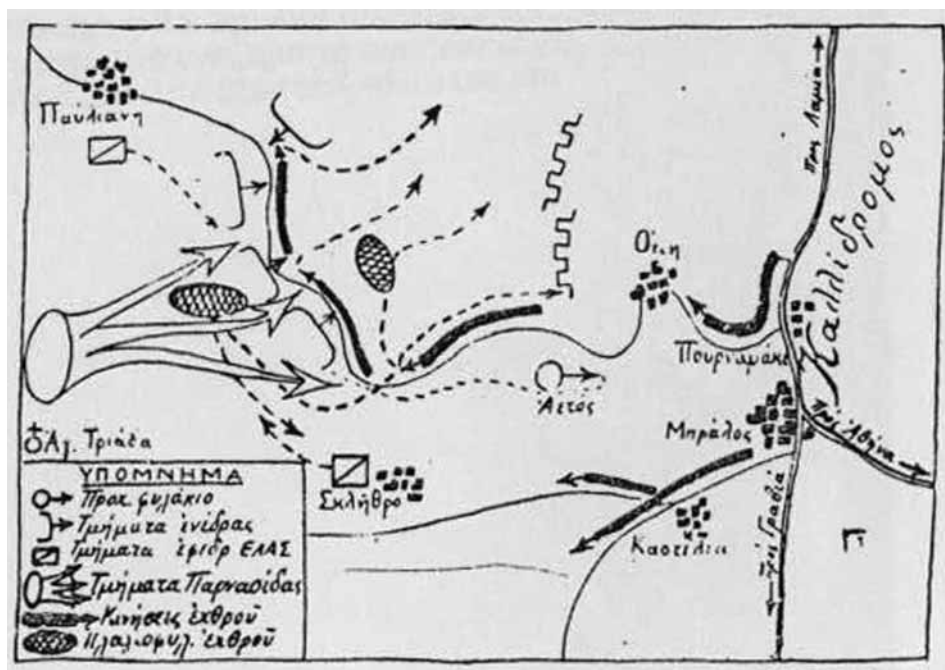
Ο εχθρός, παρόλο που μπορούσε μέσα σε τρεις ώρες να καβαλικέψει τον Παρνασσό, δεν κατόρθωσε όμως ποτέ να έχει κάποια επιτυχία και να μας προκαλέσει σοβαρές ζημιές. Τα τμήματά μας, ενεργώντας πάντα πάνω σε προμελετημένο σχέδιο, χτυπούσαν εκεί που θέλαν, ύστερα ελίσσονταν με γρηγοράδα και εμφανίζονταν αργότερα στα μετόπισθεν του εχθρού και του δίναν άλλα χτυπήματα. Αυτήν την περίοδο, ύστερα από πολλά πετυχημένα χτυπήματα στην περιοχή Παρνασσού, στην Αγία-Θυμιά, στο σταθμό Δαδιού και αλλού, τα τμήματά μας ανάγκασαν τους Γερμανοϊταλούς φασίστες να κλειστούν στις πόλεις και για ν' απαλλαγούν από τη διαρκή απειλή μας, να προετοιμάσουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίά μας. Ήταν οι επιχειρήσεις που με τόσο στόμφο διακήρυξαν πως θα κάνουν οι κατακτητές κι ο Ράλλης, τα τέλη Μάη του 1943.

Το Γενικό Αρχηγείο του ΕΛΑΣ, που πριν λίγες μέρες είχαμε μάθει ότι συγκροτήθηκε, έχοντας θετικές πληροφορίες για τις επικείμενες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή μας, έδωσε εντολή στα τμήματα της Παρνασσίδας να καταλάβουν θέσεις στην ορεινή περιοχή της Δυτικής Φθιώτιδας, στον τομέα Κουκουβίστα-Μαυρολιθάρι-Παύλιανη και κει να δώσουν αποφασιστικό χτύπημα στον εχθρό, όταν επιχειρήσει να κινηθεί προς την περιοχή αυτή και να τους ανατρέψει τα σχέδια.

Έτσι, κατά το τέλος του Μάη 1943, αφήνοντας μικρές ομάδες στην περιοχή Παρνασσού για παρενόχληση του εχθρού και πληροφορίες, το Αρχηγείο Παρνασσίδας, με τις άλλες δυνάμεις του πέρασε στον τομέα Κουκουβίστας-Μαυρολιθариού-Παύλιανης για την εκτέλεση της διαταγής. Μαζί με τον μόνιμο ΕΛΑΣ κινήθηκαν και τα τμήματα του Εφεδρικού ΕΛΑΣ. Στον τομέα αυτό είχαν κινηθεί και κατέλαβαν θέσεις και τα τμήματα της Αττικοβοιωτίας και Λοκρίδας.

Έδρα της διοίκησης του αρχηγείου μας καθορίστηκε το Μαυρολιθάρι. Το σχέδιο του αρχηγείου Παρνασσίδας σε χοντρές γραμμές ήταν: να χτυπηθεί και να παρενοχληθεί ο εχθρός, όσο το δυνατό περισσότερο κι όπου είναι αυτό δυνατό, απ' την αφετηρία ακόμα της κίνησής του.

Για το σκοπό αυτό πάρθηκαν και τα ανάλογα μέτρα. Ένας λόχος του αρχηγείου με διοίκηση τους αξέχαστους ήρωες του ΕΛΑΣ Χαράλαμπο Μώκο (Καλλία) διοικητή, Νίκο Μαλούχο (Δήμο) πολιτικό και Τζουβάρα καπετάνιο (και οι τρεις μαζί με 33 άνδρες μιας διμοιρίας έπεσαν σε γερμανική ενέδρα στις 3 του Γενάρη το 1944 στην «Αγία-Τριάδα» Κουκουβίστας και σκοτώθηκαν όλοι) πήρε εντολή

Σκαρίφημα με αναπαράσταση της μάχης στην Παύλιανη

να οχυρώσει θέσεις κοντά στο χωριό Παύλιανη, βγάζοντας ισχυρό φυλάκιο- παρατηρητήριο στο ύψωμα «Αετός» και στέλνοντας μια ομάδα κρούσης μέχρι το χωριό Οίτη. Η συγκεκριμένη εντολή καθόριζε στο λόχο να εμποδίσει πιθανή κίνηση του εχθρού από κατεύθυνση Πουρναράκι-Οίτη και Μπράλο-Οίτη για την Παύλιανη. Η διαταγή ήταν ρητή: «Ούτε βήμα πίσω απ' την Παύλιανη».

Την πρώτη του Ιούνη ο λόχος κατέλαβε τις καθορισμένες θέσεις και άρχισε την οργάνωση της οχύρωσης του εδάφους. Η διοίκηση του λόχου ήρθε αμέσως σε επαφή με τις οργανώσεις και τον εφεδρικό ΕΛΑΣ των εκεί χωριών και καθορίστηκε μαζί τους συνεργασία: πληροφορίες, προκεχωρημένα φυλάκια, ενίσχυση, παρατηρητήρια και ενέδρες.

Οι πρώτες συγκεκριμένες πληροφορίες για τον εχθρό δεν άργησαν να 'ρθούνε. Οι πολιτικές οργανώσεις μας πληροφορούσαν ότι ισχυρές ιταλικές δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στη Λαμία και Αμφίκλεια (Δαδί), ενισχυμένες με πεδινό πυροβολικό και ελαφρά ορειβατικά. Μαζί τους είχαν επίσης ανιχνευτικά σκυλιά, που για πρώτη φορά θα χρησιμοποιούσαν στην περιοχή μας. Ήταν φανερό ότι ο

εχθρός ετοιμάζεται για σοβαρές επιχειρήσεις. Προσπάθησε φυσικά να μας ξεγελάσει για τους σκοπούς του, όμως δεν το κατόρθωσε. Οι παραπλανητικές κινήσεις δυνάμεών του από Λαμία προς Μακρακώμη-Καρπενήσι και από Αμφίκλεια προς Παρνασσό δεν μας αποπροσανατόλισαν.

Ο λόχος πήρε εντολή να ενισχύσει τα μέτρα ασφάλειας (ανιχνευτικές περίπολες, ενίσχυση παρατηρητηρίων κ.λπ.).

Οι ιταλικές εμπροσθοφυλακές στις 2 Ιούνη, το βράδυ, έφτασαν στο Πουρναράκι (όπως δείχνει το σχεδιάγραμμα), που βρίσκεται πάνω στο δρόμο Λαμίας-Αθήνας. Δεύτερη εχθρική φάλαγγα κινήθηκε από Μπράλο και μπήκε στο χωριό Καστέλλια.

Στις 3 Ιούνη, στις 10 η ώρα το πρωί, το προκεχωρημένο παρατηρητήριό μας ανέφερε ότι ισχυρές ιταλικές δυνάμεις κατέλαβαν θέσεις σ' ένα ύψωμα ανατολικά απ' το χωριό Πουρναράκι.

Ο λοχαγός Καλλίας ήρεμα, ψύχραιμα, χωρίς βιασύνη, καταλαβαίνοντας τη σοβαρή αποστολή που έχει ο λόχος του, έβγαλε το συμπέρασμα, ότι το Πουρναράκι είναι βάση εξόρμησης. Αμέσως κάλεσε τον πολιτικό του Δήμο και τον καπετάνιο του Τζουβάρια, καθώς και τους διμοιρίτες, και τους έδωσε συμπληρωματικές εντολές για την αποστολή του λόχου. Ταυτόχρονα δίνει εντολή να ειδοποιηθούν αμέσως τα χωριά, για την κίνηση του εχθρού και να πάρει ο πληθυσμός τα μέτρα του. Έδωσε εντολή επίσης να εκκενωθεί το χωριό Οίτη, γιατί βρισκόταν σε άμεση βολή πυροβολικού. Οι μαχητικές ομάδες των χωριών τάχθηκαν αμέσως, όπως είχε κανονιστεί, κάτω απ' τη διοίκηση του λόχου. Ειδοποιήθηκαν οι ομάδες Σκλήθρου και πήραν αποστολή να χτυπήσουν τον εχθρό στην κίνησή του και σύγχρονα να κρατούν ενήμερο το λόχο με πληροφορίες για κάθε εχθρική ενέργεια.

Η διοίκηση του λόχου ειδοποίησε αμέσως για την κίνηση του εχθρού τη Διοίκηση του Αρχηγείου και την κατατόπισε λεπτομερειακά για τις θέσεις που κρατούσαν οι Ιταλοί. Τα τιμήματα βρισκόνταν σε συναγερμό.

Ολόκληρη τη μέρα της 3ης του Ιούνη ο εχθρός δεν έδωσε σημεία ζωής. Δεν σημειώθηκε καμιά κίνηση που να δείχνει τις προθέσεις του. Όμως κατά το απόγευμα πέταξαν στο τομέα Παύλιανης-Κουκουβίστας δύο αεροπλάνα και έκαναν κάμποσους γύρους ανιχνεύοντας την περιοχή.

Ο λόχος τη νύχτα της 3ης προς την 4η Ιούνη δυνάμωσε τα μέτρα ασφάλειας: έβγαλε συμπληρωματικές περιπόλες, έστησε ενέδρες κ.λπ. Με μια λέξη όλοι βρισκόνταν με το δάκτυλο στη σκανδάλη. Η ανυπομονησία των μαχητών μεγαλώνει. Όλοι περίμεναν ότι αύριο θα έχουμε «γλέντι» τρικούβερο. Οι συζητήσεις παίρναν και δίναν. Πολλοί ήταν εκείνοι που θυμήθηκαν τις νίκες του στρατού στον ιταλοελληνικό πόλεμο στην Αλβανία, τα τραγούδια που βγήκαν τότε «πούσ' ορέ Μπενίτο κρυμμένος στη σπηλιά, κατέβα παρακάτω φοβάμαι τον τσολιά», το περίφημο «αέρα», το «φούσκωσ' τον» και το «μπόνο γκρέκο» και ο καθένας προετοιμαζόταν για τη σκληρή μάχη. Όλοι καταλάβαιναν πως από τις ενέργειες του λόχου τους και την παλικαριά που θα έδειχναν εξαρτιώταν η επιτυχία του σχεδίου που είχε καταστρώσει το Αρχηγείο για την αντιμετώπιση του εχθρού. Η διαταγή ήταν ρητή «ούτε ένα βήμα πίσω! Κάθε σφαίρα και νεκρός φασίστας».

Όλη τη νύχτα κανένας δεν κοιμήθηκε. Η διοίκηση του λόχου πηγαινοερχόταν, βοηθούσε στην οχύρωση, εξηγούσε, ενθάρρυνε, θύμιζε στον καθένα το καθήκον του απέναντι στον ηρωικό λαό μας. Ιδιαίτερα στον τομέα αυτό πολύ δούλεψε ο πολιτικός του λόχου, ο αξέχαστος Νίκος Μαλούκος (Δήμος). Σοβαρός και γλυκομίλητος, εξηγούσε σ' όλους, έδινε θάρρος, έφερε παραδείγματα απ τις άλλες μάχες κ.λπ. Με μια λέξη, ο λόχος ήταν σε όλα έτοιμος και περίμενε ν' αντιμετωπίσει τον εχθρό, όση δύναμη κι αν είχε.

Στις 4 Ιούνη τα χαράματα, το παρατηρητήριο ειδοποιεί ότι ο εχθρός ξεκίνησε σε διάταξη μάχης από το Πουρναράκι και από τρεις κατευθύνσεις μπήκε στο χωριό Οίτη. Ύστερα από λίγο όλοι βλέπαμε την ατελείωτη εχθρική φάλαγγα με εμπροσθοφυλακή ολόκληρο τάγμα. Ακριβώς σ' αυτό το τάγμα ανήκαν και τα ανιχνευτικά σκυλιά.

Ο Καλλίας, σύμφωνα με πληροφορίες και έπειτα από προσωπική παρατήρηση, υπολόγισε τη δύναμη του εχθρού σε 1.200 περίπου. Κάλεσε τους διμοιρίτες και έδωσε διαταγή ο εχθρός να χτυπηθεί αιφνιδιαστικά, ενεδρευτικά στην κίνησή του και από πολύ κοντά. Αμέσως ο λόχος άφησε το σημείο συγκέντρωσης και έστησε ενέδρες στα σημεία που είχαν καθοριστεί από πριν, ένα χιλιόμετρο νότια του χωριού Παύλιανη. Ταυτόχρονα ειδοποιήθηκε το αρχηγείο στο Μαυρολιθάρι με σύνδεσμο για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί με την κίνηση του εχθρού. Ο λόχος στις 9 η ώρα είχε εγκατασταθεί σ' όλες τις ενέδρες, 30 μέτρα μακριά απ' το δρόμο, και περίμενε. Δεν πέρασε πολύ ώρα και οι πρώτοι Ιταλοί φάνηκαν κατευθυνόμενοι προς την Παύλιανη. Ο Καλλίας δίνει τηλεφωνικά συμπληρω-

ματική εντολή: Να καλυφτούν οι ενέδρες όσο μπορεί καλύτερα και να μην βάλλει κανείς αν δεν δώσει το σύνθημα ο ίδιος. Ήρεμος, όπως πάντα, όμως αρκετά σκυθρωπός και σοβαρός, ο διοικητής παρακολουθούσε τον εχθρό με τα κιάλια.

Στις 10 η ώρα, η κεφαλή της εμπροσθοφυλακής πλησίασε στην τοποθεσία όπου είχε στηθεί η πρώτη ενέδρα. Οι Ιταλοί με την αγωνία ζωγραφισμένη στο πρόσωπό τους, προχωρούσαν, κρατώντας τα όπλα στα χέρια και κοιτώντας δεξιά κι αριστερά. Τα σκυλιά πηδούσαν εδώ κι εκεί, μυρίζοντας τον αέρα. Οι αντάρτες είχαν γίνει ένα με τη γη. Στην ησυχία που απλωνόταν γύρω, λες κι ακούγονταν ο χτύπος της καρδιάς των ανταρτών, που παρακολουθούσαν τις κινήσεις των Ιταλών, χωρίς να τους διαφεύγει τίποτα. Ίδρωμένοι από τη ζέση του καλοκαιριού, με την ανάσα κομμένη απ' την αγωνία και τα όπλα στραμμένα προς τον εχθρό, που όλο και πλησιάζει, έτοιμα να ξεράσουν το θάνατο. Ρίχνουν ματιές κρυφές προς το λοχαγό τους, αγριεμένοι αλλά πειθαρχικοί, περιμένουν να ριχτεί το πρώτο βόλι.

Οι Ιταλοί περάσανε ανάμεσα απ' τις πρώτες ενέδρες, διάβηκαν ένα ξύλινο γεφύρι και βγήκαν σε μια λάκα. Εκείνη ακριβώς τι στιγμή ένας Ιταλός που βγήκε απ' τη φάλαγγα και απομακρύνθηκε στο δασωμένο για την ανάγκη του, έπεσε πάνω σ' έναν ανάρτη. Ο δικός μας σκέφθηκε να τον πιάσει ζωντανό. Τι το όφελος, θα γινόταν αντιληπτός. Ήταν πια η ώρα που θα δινόταν το σύνθημα. Λίγο μακρύτερα βρισκόταν ο Καλλίας. Κι όταν ο Ιταλός έφτασε στα δύο μέτρα απ' τους δικούς μας, μια σφαίρα τον ξάπλωσε νεκρό. Το σύνθημα δόθηκε. Ήταν ή ώρα 11:00.

Μονομιάς άναψε το πελεκούδι. Οπλοπολυβόλα, ντουφέκια, αυτόματα, χειροβομβίδες όλο φωτιά και μολύβι καταπάνω στους Ιταλούς. Ακούγονταν οι αγριεμένες φωνές των ανταρτών: «Αέραααα!», «Φούσκωσ' τον!».

Το τι έγινε δεν περιγράφεται. Οι Ιταλοί αιφνιδιάστηκαν και τρέχαν αλαφιασμένοι να καλυφθούν, αλλά τα βόλια των ανταρτών τους φτάναν και πέφταν νεκροί και τραυματίες. Άλλοι πανικόβλητοι τρέχαν να χωθούν μέσα στο δάσος και τις ρεματιές για να σωθούν. Πετούσαν γυλιούς, ντουφέκια, κιθάρες, για να ξαλαφρώσουν. Τα σκυλιά τους ουρλιάζοντας σκόρπισαν μαζί με τα μουλάρια προς τα πίσω. Η εμπροσθοφυλακή του εχθρού διαλύθηκε, πριν προλάβει καλά-καλά ν' ανοίξει πυρά.

Όμως η κύρια δύναμη του εχθρού, παρά την ολοκληρωτική διάλυση της εμπροσθοφυλακής, πήρε αμέσως διάταξη. Χωρίστηκε σε τρία τμήματα κι άρχισε την

επίθεση, αφού πρώτα έριξε καταγιτιστικές βολές πυροβολικού και άφθονα πυρά όλμων στις θέσεις της ενέδρας. Ένα τμήμα τους επιτέθηκε δυτικά του δρόμου με σκοπό να υπερφαλαγγίσει τις θέσεις του λόχου και το άλλο τμήμα νότια του δρόμου, ενώ ο κύριος όγκος των δυνάμεών τους, με άλματα άρχισε επίθεση κατά μέτωπο. Οι δυνάμεις του εχθρού είναι δέκα φορές περισσότερες από τις δικές μας. Η κατάσταση όλο και χειροτερεύει. Σε λίγο κατέφθασε για ενίσχυση του λόχου η εφεδρική ομάδα της Παύλιανης που κρατούσε το Ξηροβούνι. Κρατήσαμε τις θέσεις μας με πείσμα. Ρίχγαμε μετρημένες τις σφαίρες και όταν είναι μεγάλη ανάγκη. Ακούονται οι φωνές του Καλλία και του Δήμου: «Ούτε ένα βήμα πίσω, κρατάτε αδέρφια». Όμως οι Ιταλοί κατορθώνουν να μας κυκλώσουν και σιγά-σιγά, χτυπώντας αδιάκοπα τις θέσεις μας με όλμους αρχίζουν να περισφίγγουν τον κλοιό.

Είναι η ώρα 3 και η μάχη συνεχίζεται με λύσσα. Η μόνη διέξοδος που έμεινε ελεύθερη είναι ο δρόμος προς την Παύλιανη. Τα πυρομαχικά λιγόστεψαν πολύ και ορισμένα οπλοπολυβόλα και αυτόματα έπαψαν να βάζουν. Ο εφεδρικός ΕΛΑΣ που ήρθε σε ενίσχυση είναι άσχημα οπλισμένος με γκράδες, δίκανα και μαχαίρια. Ορισμένοι είναι εντελώς άοπλοι. Η μάχη συνεχίζεται σχεδόν με χειροβομβίδες κι εκείνες λιγοστές, όσες προλάβαμε και πήραμε απ' τους Ιταλούς. Ξανακούστηκε η φωνή του λοχαγού: «Ούτε ένα βήμα πίσω. Τις ξιφολόγχες και τα μαχαίρια έτοιμα. Να τους δείξουμε πώς πολεμάνε τα παλικάρια του ΕΛΑΣ». Όλοι βρίσκονται έτοιμοι να πιαστούνε στα χέρια με τον εχθρό. Η κατάσταση είναι κρισιμότητα για μας.

Αλλά εκείνη ακριβώς τη στιγμή από τα δυτικά υψώματα ξεχύθηκαν ως εμάς οι ήχοι της σάλπιγγας που χτυπούσε: «Προχωρείτε, προχωρείτε, προχωρείτε...». Ήταν τα άλλα τμήματα του Αρχηγείου μας, που καταφθάνουν στην κατάλληλη στιγμή, σχεδόν τρέχοντας. Ο Καλλίας, γεμάτος χαρά, φωνάζει: «Έφτασαν τα τμήματά μας. Έτοιμοι αδέρφια για αντεπίθεση!».

Το Αρχηγείο μας είχε καταστρώσει σχέδιο κύκλωσης, διαμελισμού και εξόντωσης του εχθρού. Το χτύπημα θα δινόταν από τρία τμήματα: Το πρώτο τμήμα, με επικεφαλής τον καπετάνιο του Αρχηγείου, θα χτυπούσε την οπισθοφυλακή του εχθρού και εξοντώνοντας τις αντιστάσεις που θα συναντούσε στο δρόμο του θα προσπαθούσε να απαγορεύσει τη διαφυγή των Ιταλών προς το χωριό Οίτη. Το δεύτερο τμήμα, με επικεφαλής τον Νικηφόρο (Μήτσο Δημητρίου), διοικητή του Αρχηγείου, θα επιτίθονταν στο κέντρο και το τρίτο, με το αείμνηστο σεμνό

παλικάρι Διαμαντή (Γιάννη Αλεξάνδρου) μαζί με το λόχο του Καλλία, θα έδινε αποφασιστικό χτύπημα στην κεφαλή της εχθρικής φάλαγγας. Η διαταγή για την επίθεση δόθηκε στην πορεία προς την Αγιά Τριάδα Κουκουβίστας. Οι σύνδεσμοι μέσα σ' ένα τέταρτο είχαν κάνει τη δουλειά τους και τα τμήματα με φωνές «Αέρα!», «Απάνω τους, παιδιά!» στις 3 και τέταρτο πέρασαν σε αντεπίθεση.

Την ίδια ακριβώς στιγμή οι άνδρες του λόχου του Καλλία με τα μαχαίρια στα χέρια και τραγουδώντας το τραγούδι «Ο Γοργοπόταμος στην Αλαμάνια...» ρίχτηκαν ακράτητοι ενάντια στους Ιταλούς.

Αυτοί, που δεν είχαν προλάβει ακόμη να συνέλθουν καλά-καλά απ' το πρώτο χτύπημα που πήραν, με την αντεπίθεση του τμήματός μας, τα χάσαν κυριολεκτικά, πανικοβλήθηκαν και πετώντας ό,τι είχαν (όπλα, σακίδια, παλάσκες) προσπαθούνε να σωθούν φεύγοντας προς τις ρεματιές. Μάταια η αεροπορία του εχθρού μέσα σ' αυτό το ανακάτωμα προσπαθεί να χτυπήσει τους αντάρτες και να ενθαρρύνει τους δικούς της –αποτέλεσμα μηδέν. Όπως είχαν μπερδευτεί οι Ελασίτες κι οι Ιταλοί εκείνη τη στιγμή, δεν μπορούσε κανένας να ξεκαθαρίσει την κατάσταση. Οι Ιταλοί, βλέποντας τα αεροπλάνα που στριφογύριζαν πάνω απ' το σημείο της μάχης και φοβούμενοι το βομβαρδισμό, έριχναν φωτοβολίδες και τα αεροπλάνα ξέροντας τα συνθηματικά δεν έριχναν βόμβες. Αυτό φυσικά ωφέλησε περισσότερο εμάς, γιατί χωρίς φόβο από βομβαρδισμό ή πολυβολισμό της αεροπορίας ριχθήκαμε στην εξόντωση των υπόλοιπων.

Το πρώτο τμήμα σύντομα με ορμητική επίθεση ανέτρεψε τις πλαγιοφυλακές του εχθρού στο ύψωμα «Αετός» και αφήνοντας φυλάκιο εκεί κατέβηκε τροχάδην, για να καταλάβει το δρόμο που οδηγεί απ' το χωριό Οίτη προς την Παύλιανη, με αντικειμενικό σκοπό να κόψει την οπισθοχώρηση του εχθρού και με ένα μικρό τμήμα εξακολούθησε την καταδίωξη των Ιταλών, που υποχωρώντας φτάσαν και οχυρώθηκαν στο χωριό Οίτη, πολεμώντας ως αργά τη νύχτα.

Το δεύτερο τμήμα, μ' επικεφαλής τον Νικηφόρο, με αφάνταστη μαστοριά, παρακάμπτει τις εστίες που είχε αφήσει ο εχθρός μέσα στο δάσος, σαν πλαγιοφυλακές, επιτίθεται ακάθεκτα στο κέντρο, φέρνει σύγχυση στον εχθρό και παίρνει λάφυρα, δύο πεδινά πυροβόλα, έναν ομαδικό και πολλούς ατομικούς όλμους.

Το τρίτο τμήμα που το οδηγεί ο Διαμαντής ενώνεται έγκαιρα με το λόχο του Καλλία και αντεπιτίθεται στην κεφαλή της φάλαγγας. Γρήγορα οι αντάρτες τσάκισαν

τους Ιταλούς που προσπάθησαν να οχυρωθούν στο νότιο μέρος του δρόμου για να διευκολύνουν τη φυγή των υπόλοιπων. Άρχισε πια να βραδιάζει. Οι Ιταλοί επωφελούμενοι απ' το θάμνωμα, ξεφεύγουν μέσ' απ' τις ρεματιές, για να φτάσουν στη γέφυρα του Ασωπού, που τη φύλαγαν οι Γερμανοί. Εκεί όμως τους περιμένει άλλη λαχτάρα. Αυτή τη φορά όμως τη λαχτάρα την παίρνουν απ' τους χιτλερικούς συμμάχους τους. Η γερμανική φρουρά της γέφυρας, βλέποντας ένα ασύνταχτο τμήμα να κατευθύνεται προς τη γέφυρα και νομίζοντας ότι είναι αντάρτες που κατεβαίνουν ν' ανατινάξουν τη γέφυρα, βάζουν καταγιστικά πυρά ενάντια στους οπισθοχωρούντες Ιταλούς. Η δεύτερη αυτή, για τους Ιταλούς, μάχη εξακολούθησε μέχρι αργά τη νύχτα και οι Ιταλοί είχαν αρκετά θύματα από τη σύγκρουση αυτή.

Η πλαγιοφυλακή, ωστόσο, των Ιταλών που βρίσκονταν δυτικά του δρόμου κατόρθωσε να οχυρωθεί πρόχειρα μέσα στο δάσος, περιμένοντας εκεί, γιατί δεν ήξερε τι ακριβώς κατάσταση επικρατούσε γύρω. Φυσικά, τους είχαμε κυκλωμένους, όμως δεν μας πυροβολούσαν και περίμεναν να τους πάρει η μέρα.

Αφήνοντας ορισμένα φυλάκια, καθώς και συνεργεία από αντάρτες και κατοίκους της Παύλιανης για τη συγκέντρωση των λαφύρων, το Αρχηγείο με τους αιχμαλώτους και τους τραυματίες αποσύρθηκε ανατολικά της Παύλιανης για να φάνε και να ξεκουραστούν οι άντρες μέχρι να ξημερώσει.

Στις 5 του Ιούνη ο λόχος πήρε διαταγή να εξοντώσει την εχθρική εστία μέσα στο δάσος. Οι Ιταλοί μόλις αντιλήφθηκαν την κίνησή μας το σκάσαν γρήγορα με κατεύθυνση προς το χωριό Σκλήθρο. Δεν ήταν όμως τυχεροί. Υποχωρώντας εσπευσμένα πέσαν πάνω στη μαχητική ομάδα του χωριού. Με τον αέρα των νικητών οι εφεδροελασίτες του Σκλήθρου επιτέθηκαν μ' ορμή και τους διέλυσαν κυριολεκτικά πιάνοντας και αιχμαλώτους. Έτσι τελείωσε η μάχη της Παύλιανης με την οποία οι αντάρτες του ΕΛΑΣ πρόσθεσαν μία ακόμη λαμπρή σελίδα στην ιστορία των αγώνων του λαού μας.

Οι Ιταλοί είχαν λυσσάξει για την καταστροφή που έπαθαν. Αεροπλάνα τους πετούσαν πάνω απ' το πεδίο της μάχης, προσπαθώντας ν' ανακαλύψουν συγκεκριμένες μας, ενώ το πυροβολικό τους έβαζε από τον κάμπο στα υψώματα και τις χαράδρες. Στάλθηκαν και δυνάμεις καινούργιες, αλλά δεν τόλμησαν να κινηθούν στο εσωτερικό της περιοχής στο οροπέδιο που σχηματίζεται ανάμεσα στα βουνά Οίτη, Γκιόνα και Βαρδούσια. Το Μακροκάμπι, όπως το λένε.

Απώλειες και λάφυρα. Ο στρατηγός Σαράφης, στο βιβλίο του *Ο ΕΛΑΣ*, γράφει για 80 νεκρούς. Σ' αυτούς όμως πρέπει να προστεθούν τα θύματα που είχαν οι Ιταλοί στη γέφυρα του Ασωπού, όταν τους χτύπησαν οι Γερμανοί, και οι νεκροί τους στο Σκλήθρο, απ' το χτύπημα που τους έδωσε η μαχητική ομάδα του χωριού. Οι αιχμάλωτοι, αναφέρει ο στρατηγός Σαράφης, πως ήταν 23, όμως αρκετοί Ιταλοί αιχμαλωτίστηκαν και στο Σκλήθρο. Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν και 35 Ιταλοί τραυματίες, που τους αφήσαμε στην Παύλιανη να τους πάρουν οι Ιταλοί, όμως την άλλη μέρα κινήθηκαν και ήρθαν μαζί μας. Πάρθηκαν λάφυρα δύο πυροβόλα των 75 χιλιομέτρων, το ένα πεδινό με κατεστραμμένο το κλείστρο και το άλλο ορειβατικό, ένας βαρύς όλμος 3 ή 4 ατομικοί όλμοι, όπλα, αυτόματα, πολεμοφόδια, τρόφιμα, καμιά δεκαπενταριά μουλάρια, σκηνές κ.λπ.

Οι απώλειές μας στον τομέα αυτόν ήταν ένας νεκρός και ένας τραυματίας. Όμως νεκρούς και τραυματίες είχαν και τα άλλα τμήματα που πήραν μέρος στην αντιμετώπιση των Ιταλών στο τομέα της Κουκουβίστας και πέρα απ' αυτήν μ' επικεφαλής τον ανθυπολοχαγό Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρό), τον Κρόνο και άλλους. Για τις συγκρούσεις εκείνες κάποιοι θα βρεθούν ασφαλώς να γράψουν.

Γερμανικές ομολογίες:

«Από τις επιδρομές για ανατινάξεις που κάνουν κομμουνιστικές συμμορίες, μπορούμε να εξαγάγουμε το δίδαγμα, ότι πρέπει να είμαστε έτοιμοι για κάθε περίπτωση. Όπως δείχνει η επιτυχής επιδρομή στη γέφυρα Βαρδάρη-Γενγελή δεν μπορεί κανένας να έχει εμπιστοσύνη στα κατώτερα όργανα. Η διαταγή μας για την ενίσχυση και φύλαξη των γεφυρών δεν εξετελέσθη. Πρέπει σ' όλες τις περιοχές να επανέρχεται κανείς διαρκώς διά να ελέγχει αν οι διαταγές εξετελέσθησαν».

*Γενικός Αρχηγός Νοτιοανατολικής Ευρώπης
Αρ. εγγράφου ΝΟΚ811-7 Δεκεμβρίου 1942
(από γερμανικό έγγραφο στη δίκη της Νυρεμβέργης)*

21. Η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού

Από τις πιο παράτολμες επιχειρήσεις Αντίστασης στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου θα πρέπει, το δίχως άλλο, να λογίζεται η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού.

I

21.06.1943

Γεωργίου Τσίτσα¹

Διάφορα περιστατικά και κάποιες ξεχασμένες μάχες που έγιναν στην περιοχή μας, την εποχή της Εθνικής Παλιγγενεσίας το 1821 και που είχαν ιδιαίτερο και ξεχωριστό ενδιαφέρον, τοπικού χαρακτήρα, είναι θέματα με τα οποία έχουμε ασχοληθεί σε άλλες ενότητες. Το ιδιαίτερο αυτό ενδιαφέρον γι' αυτά τα θέματα και γι' αυτή την εποχή, δεν επιδείχθηκε χωρίς λόγο και χωρίς αιτία. Πιστεύουμε πως η περίοδος αυτή της ιστορίας μας είναι η σπουδαιότερη και η πιο σημαντική.

Το 1821 με την επιτυχή έκβαση της επαναστάσεως, ο ελληνισμός απέκτησε ελεύθερη κρατική οντότητα και υπόσταση και οπωσδήποτε τούτο συντέλεσε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο στο να αλλάξουν τα πεπρωμένα της φυλής μας προς το καλλίτερο.

¹ Σκαμνός: Στην καρδιά της Ρούμελης, Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Σκαμνού, Αθήνα 2006

Καιρός, όμως, να ασχοληθούμε και με ιστορικά γεγονότα από την πρόσφατη ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κινούμενοι στα ίδια πλαίσια και στην ίδια κατεύθυνση, δηλαδή με γεγονότα που έλαβαν χώρα στην περιοχή μας και προκαλούν ασφαλώς το ενδιαφέρον των Σκαμνιωτών και λοιπών συντοπιτών.

Χωρίς αμφιβολία, η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού, που πραγματοποιήθηκε στις 21 Ιουνίου 1943, στις δύο και τέταρτο τη νύχτα, από ομάδα Άγγλων σαμποτέρ, ήταν ένα γεγονός ίσης πολεμικής σημασίας και σκοπιμότητας με την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, που, ως γνωστό, έγινε στις 26 Νοεμβρίου 1942, επίσης από Άγγλους σαμποτέρ με τη βοήθεια και την προστασία Ελλήνων ανταρτών του ΕΔΕΣ και του ΕΛΑΣ. Και στις δύο περιπτώσεις βασικός στόχος ήταν να αποκοπεί η κύρια γραμμή ανεφοδιασμού του Γερμανού στρατάρχη Ρόμμελ στη βόρεια Αφρική, όπου κρινόταν τότε, τελειωτικά η έκβαση του πολέμου στο βορειοαφρικανικό θέατρο των επιχειρήσεων και έπρεπε να συντριβούν οι γερμανοϊταλικές δυνάμεις. Με άλλα λόγια, έπρεπε να κρατηθεί πάση θυσία ο χώρος της Μεσογείου στα χέρια των συμμάχων, διότι η στρατηγική του σημασία ήταν και εξακολουθεί να είναι υψίστης σπουδαιότητας.

Τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής και η δυνατότητα εύκολης προσπέλασης μέσω της διώρυγας του Σουέζ προς τον Ινδικό Ωκεανό, και ευρύτερα στην Άπω Ανατολή, όπου δρούσε η Ιαπωνία, ο έτερος των συμμάχων της Χιτλερικής Γερμανίας, ήταν αναμφιβόλως οι κύριες και βασικές επιδιώξεις του Άξονα και αυτόν ακριβώς το στόχο ήθελαν να ματαιώσουν οι σύμμαχοι και προπαντός το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής των Βρετανικών Δυνάμεων, που είχε και την κύρια ευθύνη.

Η γέφυρα του Ασωπού βρίσκεται ανάμεσα στους σιδηροδρομικούς σταθμούς Ελευθεροχωρίου και Ασωπού ή Μανδρίτσας, στο 201.043ο χιλιόμετρο ακριβώς. Ήταν ένα κτίσμα που τεχνικά ήταν γνωστό ως «τρίπτυχη αψίδα». Είχε περίπου 200 υάρδες μήκος (182,8 μέτρα) και ύψος από την κοίτη του ποταμού διακόσια πόδια (60,96 μέτρα). Ήταν συμπαγής στην κατασκευή της και εκτεινόταν από το στόμιο της μιας γαλαρίας ως το στόμιο της άλλης (γαλαρίας). Κατασκευάστηκε από την ίδια εταιρεία που κατασκεύασε τη γέφυρα της Παπαδιάς και πιθανώς εγκαινιάστηκε το Μάιο του 1906.

Η ανατίναξη της, όπως είπαμε, έγινε από έξι Άγγλους σαμποτέρ, οι οποίοι είχαν πέσει νύχτα με αλεξιπτώτο στα βουνά της Οίτης σταλμένοι για το σκοπό αυτό από

το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής (ΣΜΑ) των βρετανικών δυνάμεων. Οι σαμποτέρ ήταν οι εξής:

- α. Γκόρντον Γκρορντ ή Τζέφρεϋ, ταγματάρχης καταδρομών.
- β. Ντον Στοτ ή Ντόναλντ Στοτ, λοχαγός καταδρομών. Ο πιο παράτολμος σαμποτέρ στον Ασωπό, αλλά και σε άλλες περιπτώσεις. Κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών στην Γκιώνα εναντίον των ανταρτών, επέδειξε εξαιρετική ανδρεία και τόλμη.
- γ. Μακ Ιντάιρ, λοχαγός του Μηχανικού
- δ. Σκοτ, ταγματάρχης του Μηχανικού
- ε. Τσάρλυ Ματς, υποδεκανέας. Ο Ματς ήταν αιχμάλωτος πολέμου των Γερμανών κατόρθωσε να δραπετεύσει και, στη συνέχεια, εντάχθηκε στην ομάδα των σαμποτέρ.
- στ. Μάικλ Κουρι ή Χούρι, Λοχίας από την Παλαιστίνη, Άραβας στην καταγωγή. Είχε προσκολληθεί στην ομάδα από το περασμένο φθινόπωρο στην περιοχή της Στρώμης και είχε λάβει μέρος στην επιχείρηση ανατίναξης της Γέφυρας του Γοργοπόταμου. Πολλοί Γαρδικιώτες θα πρέπει να τον θυμούνται, γιατί στο χωριό τους έμεινε αρκετούς μήνες.

Ο σχεδιασμός του σαμποτάζ είχε ανατεθεί από το ΣΜΑ στο έφεδρο λοχαγό του Μηχανικού, Άρθουρ Έντμοντς, σε συνεργασία με Έντυ Μάγιερς. Ο Έντμοντς έμεινε στην Ελλάδα ως το τέλος της Κατοχής και προήχθη διαδοχικά σε ταγματάρχη και αντισυνταγματάρχη. Ήταν Νεοζηλανδός και μετά τον πόλεμο παντρεύτηκε με Ελληνίδα. Διακρινόταν για την άριστη επαγγελματική του κατάρτιση. Κατά βάθος ήταν καλός άνθρωπος, όμως ενίοτε ήταν οξύθυμος και αρκετά ζηλότυπος. Ο Μάγιερς ήταν βρετανός αντισυνταγματάρχης του Μηχανικού και αρχηγός της αποστολής των σαμποτέρ που ανατίναξαν τη γέφυρα του Γοργοπόταμου.

Πριν από τη σύνταξη του σχεδίου, ο Έντμοντς χρειάστηκε να κάνει αναγνώριση της περιοχής, προκειμένου να μελετήσει εκ του σύνεγγυς τη μορφολογία του εδάφους και να καταλήξει στην οριστική απόφαση. Έτσι υποχρεώθηκε να ζητήσει τη βοήθεια και τη συνδρομή των Ελλήνων ανταρτών.

Ιδού πώς περιγράφει ο Νικηφόρος τη σχετική συνάντηση που έγινε στο Μαυρολιθάρι, στο 3ο δεκαήμερο του Μαΐου 1943 (*Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*, τόμος Β', σελ. 302):

«Έφτασαν στο Μαυρολιθάρι ο Έντυ με τέσσερις-πέντε άλλους αξιωματικούς του ακόμα. Μας είπαν ότι είχαν εντολή να ανατινάξουν τη γέφυρα του Ασωπού στη σιδηροδρομική γραμμή. Κατέβαιναν λοιπόν να κάνουν την πρώτη αναγνώριση και ήθελαν να πάμε μαζί τους. Αμέσως ετοιμάστηκαν μια ομάδα στελέχη μας με τον Άρη και φύγανε, όλοι καβάλα και τα άλογά τους ανακατεύονταν και φρούμαζαν ανυπόμονα. Ο καιρός είχε χαλάσει, έβρεχε κρύα βροχή και φυσούσε. Σα να μην ήταν Μάης, έτσι έγινε ξαφνικά και σε νευρίαζε τέτοιος καιρός. Την άλλη μέρα γύρισαν. Αδύνατον να γίνει επιχείρηση σ' αυτό το μέρος, έλεγαν όλοι. Όσοι ξέραμε τον τόπο, το λέγαμε και από πριν. Είναι μια γκρεμίλα χάος, κοφτά με το μαχαίρι πανύψηλα βράχια πάνω από τη γραμμή και τα σκίζει στη μέση το ποτάμι. Μόνο φτερά αν έχεις μπορείς να κατεβείς στη γέφυρα ή να ανεβείς από κάτω επάνω. Στη μία άκρη και στην άλλη της γέφυρας τούνελ. Τελειώνει το ένα τούνελ, αρχίζει η γέφυρα. Τελειώνει η γέφυρα, αρχίζει το άλλο τούνελ. Και γερμανική φρουρά με πολυβόλα και προβολείς και στις δύο άκρες. Και σκοπός κινητός απάνω στη γέφυρα.

Πού να ζυγώσει το τμήμα να κάμει επιχείρηση. Μόνο με στρατήγημα μπορούσαμε να την ανατινάξουμε και αρχίσαμε να κάνουμε διάφορα σχέδια. Για ένα τρένο, να το κυριέψουμε πιο πέρα, να το φορτώσουμε δυναμίτες και να το στείλουμε με μηχανισμό εκρηκτικό, ρυθμισμένο κατάλληλα να ανατιναχτεί απάνω στη γέφυρα.

Οι Άγγλοι, όμως, ήταν στενοχωρημένοι και σιωπούσαν. Τους είπε ο Άρης ότι μπορούσαμε να κάνουμε χίλια δυο άλλα σαμποτάζ και να έχουμε δεκαπλάσια αποτελέσματα. Ύστερα οι Άγγλοι έφυγαν και ξεχάστηκε το ζήτημα. Πάντως κάτι σοβαρό έτρεχε. Δεν θα έμεινε χωρίς συνέχεια αυτή η υπόθεση».

Οι Άγγλοι δολιοφθορείς (σαμποτέρ) δεν αποθαρρύνθηκαν από την άρνηση του Άρη να τους παράσχει μαζική βοήθεια στο δύσκολο και επικίνδυνο εγχείρημά τους, όπως είχε γίνει στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Γι' αυτούς η διαταγή του ΣΜΑ ήταν ρητή και αμετάκλητη. Έπρεπε πάση θυσία να ανατινάξουν τη γέφυρα του Ασωπού και ως εκ τούτου το μόνο που τους έμεινε να κάνουν, ήταν να βρουν τρόπο να πλησιάσουν το στόχο τους, χωρίς βέβαια να γίνουν αντιληπτοί από τους Γερμανούς.

Τα πράγματα, όμως, σε ό,τι αφορούσε τη φύλαξη της γέφυρας, είχαν δυσκολέψει πάρα πολύ. Μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργολόταμου και επειδή πολύ σωστά είχε εκτιμηθεί, ότι πιθανοί επόμενοι στόχοι θα ήταν οι γέφυρες της Παπαδιάς και του Ασωπού, οι Γερμανοί είχαν πάρει αυξημένα μέτρα ασφάλειας. Προβολείς, όλη τη νύχτα, χτένιζαν την περιοχή και ιδιαίτερα τα πιθανά σημεία πρόσβασης των δολιοφθορέων. Διπλοί σκοποί στα άκρα της γέφυρας, καθώς και κινητοί επάνω σ' αυτήν, επιτηρούσαν το κάθε τι, έτσι ώστε να μην καταστεί δυνατή η προσέγγιση του εχθρού. Ακόμη και το δύσβατο της περιοχής συνιστούσε άκρως αρνητικό παράγοντα για το όλο εγχείρημα.

Στα μέσα Μαΐου 1943 ο Τζέφρεϋ είχε κατεβεί σαράντα περίπου γυάρδες μέσα στο φαράγγι. Εκεί συνάντησε έναν απότομο καταρράκτη (Πέτακας, στη γλώσσα της περιοχής), που τον εμπόδιζε να προχωρήσει ακόμα παρακάτω, κοντά προς τη γέφυρα. Όμως από το σημείο αυτό οι Άγγλοι διαπίστωσαν πως η ανατίναξη και καταστροφή της γέφυρας δεν ήταν και εντελώς ακατόρθωτη, όπως ισχυριζόταν ο Άρης. Μπορούσαν, αν είχαν στη διάθεσή τους σχοινόσκαλες, να ξεπεράσουν εύκολα το εμπόδιο του καταρράκτη και ύστερα να προσπαθήσουν να πλησιάσουν τη γέφυρα χωρίς να γίνουν αντιληπτοί.

Για το σκοπό αυτό, λοιπόν, κατέβηκαν εσπευσμένα στην Ανατολή (Χωμίριανη) κι εκεί άρχισαν να ετοιμάζουν τα εκρηκτικά και τις σχοινόσκαλες. Δύο ημέρες αργότερα, οι αξιωματικοί του Μηχανικού, ο Τζέφρεϋ και ο Ντόναλντ, ο Γουίνγκεϊτ, ο Σκοτ, ο ΜακΙντάιρ, καθώς και ο Έλληνας διερμηνέας Γιώργος Καραντζόπουλος, μαζί με τον υποδεκανέα Τσέτε-Λόγκουντ, ξεκίνησαν για το δύσκολο εγχείρημα. Στη διαδρομή τους νέο πρόβλημα αντιμετώπισαν με τα εκρηκτικά, τα οποία κατ' ανάγκη έπρεπε να περάσουν μέσα από το νερό, χωρίς να τα καταστρέψουν. Δεν είναι γνωστό πώς ξεπέρασαν αυτή τη δυσκολία.

Την πρώτη μέρα είχαν διανύσει μικρή μόνον απόσταση από την κατάβασή τους στο βάθος του φαραγγιού. Βρήκαν ένα στεγνό μέρος και όλη τη νύχτα πέρασαν εκεί. Την άλλη μέρα μείωσαν την απόσταση κατά τα δύο τρίτα. Όμως δεν μπορούσαν να κατέβουν παρακάτω εξαιτίας ενός νέου και πλέον επικίνδυνου καταρράκτη που είχε ύψος γύρω στα είκοσι πόδια. Άλλα σκοινιά δεν είχαν στη διάθεσή τους και έτσι εξαναγκάστηκαν να επιστρέψουν και πάλι στην Ανατολή, από όπου ζήτησαν να τους αποσταλούν σχοινόσκαλες από το Κάιρο. Να σημειωθεί πως σκοινιά δεν μπόρεσαν να βρουν ούτε στη Λαμία, μα ούτε και σ' όλη τη Ρούμελη. Στις 19 Ιουνίου και αφού εν τω μεταξύ είχαν πάρει τις σχοινόσκαλες

από το Κάιρο, έφτασαν και πάλι στην κορυφή του φαραγγιού και την άλλη μέρα άρχισαν να κατεβαίνουν. Αυτή τη φορά έφτασαν σε ένα σημείο ακριβώς κάτω από τη γέφυρα. Χωρίς αναβολή πήραν την απόφαση το χτύπημα να γίνει εκείνο το βράδυ.

Λίγο μετά τη μεταφορά των εκρηκτικών στην πλατφόρμα, όπου θα τα τοποθετούσαν για πυροδότηση, πλησίασε κοντά τους ένας Γερμανός φρουρός. Ο κίνδυνος άμεσος και απειλητικός. Τότε ο Γκόρντον Γκρηντ χτύπησε το σκοπό θανάσιμα με τη μαγκούρα του και το πτώμα του γκρεμίστηκε ευτυχώς αθόρυβα στο κενό. Ύστερα από αυτό το επεισόδιο, παγωμένοι από το φόβο τους, παρέμειναν για λίγο σιωπηλοί και με κομμένη την ανάσα τους. Οι Γερμανοί δεν αντελήφθησαν το συμβάν. Κατόπιν και αφού εν τω μεταξύ ξεμούδιασαν από την αγωνία, ο Στοι με τον ΜακΙντάιρ άρχισαν να συνδέουν τα καλώδια. Δεν είχαν προχωρήσει πολύ, όταν ο ένας από τους δύο χτύπησε το ποδάρι του σε ένα σκεπάρι. Αυτό κατρακύλησε πάνω στις μεταλλικές αντρείδες της γέφυρας με κουδουνιστό θόρυβο. Νέος φόβος και νέα αγωνία. Και οι τέσσερις πάγωσαν. Ευτυχώς, όμως, που οι Γερμανοί φρουροί δεν άκουσαν το θόρυβο, γιατί, αλλιώς, η επιχείρηση θα αποτύγχανε παταγωδώς. Έτσι οι δολιοφθορείς συνέχισαν το έργο τους, όμως με πάρα πολλή προσοχή, διότι η πανσέληνος, την οποία βέβαια είχαν ανάγκη, διότι τους διευκόλυνε στο έργο τους, έκανε τη νύχτα μέρα, αλλά και οι προβολείς των Γερμανών φώτιζαν περιοδικά τη γέφυρα.

Ύστερα από δυόμιση ώρες εργασίας, κρύφτηκαν σε ένα κοίλωμα του βράχου και περίμεναν το αποτέλεσμα. Και πάλι ήταν ανήσυχoi γιατί φοβούνταν μήπως τα εκρηκτικά είχαν αχρηστευτεί, όταν τα πέρασαν μέσα από το νερό.

Οι φόβοι τους ευτυχώς δεν επαληθεύτηκαν. Τα εκρηκτικά πυροδοτήθηκαν κανονικά και το αποτέλεσμα ήταν να καταστραφεί ολοσχερώς το γεφύρι και να πετύχει απόλυτα η αποστολή στο σκοπό της. Αλλά καλλίτερα να ιδούμε, πως περιγράφει την ανατίναξη ο ίδιος ο Μάγιερς:

Ήταν στις 21.06.1943, όταν στις 02:15 μια εκκωφαντική έκρηξη τράνταξε ολόκληρο το τοπίο. Ο Ντοναλντ Στοι είδε ολόκληρη την κεντρική αψίδα, τις δύο ατσάλινες κολώνες να καταρρέουν παρασύροντας μαζί τους και τις επάλξεις (σκοπιές) των δύο πλευρών. Έπεσαν και οι τρεις μέσα στο φαράγγι, μια άμορφη μάζα από ατσάλι και μπετόν.

Οι Γερμανοί μόλις συνήλθαν από τον αιφνιδιασμό, που τους προξένησε η ανατίναξη της γέφυρας και χωρίς να χάσουν καθόλου χρόνο, άρχισαν εσπευσμένα τις εργασίες για να κατασκευάσουν καινούργια. Δεν ήταν δυνατόν να κάνουν και αλλιώς. Η σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Αθήνας, όπως είπαμε, ήταν γραμμή ζωτικής σημασίας για τον ανεφοδιασμό του Ρόμμελ, που δρούσε στο μέτωπο της Βόρειας Αφρικής. Άλλωστε, δεν είχαν και άλλη εναλλακτική λύση στη διάθεσή τους.

Το έργο το ανέλαβε ο 117 γερμανικός λόχος των σιδηροδρόμων με διοικητή το λοχαγό του γερμανικού στρατού Κριστ. Ο λόχος αυτός από τις 27.11.1942 και ως την ημερομηνία της ανατίναξης της γέφυρας του Ασωπού είχε την έδρα του στο σιδηροδρομικό σταθμό Λιανοκλαδίου. Μόλις, όμως, άρχισε η κατασκευή της νέας γέφυρας, η έδρα του μεταφέρθηκε στο σιδηροδρομικό σταθμό Ελευθεροχωρίου. Μερικές διμοιρίες του ήταν στο ΣΣ Μπράλου και Ασωπού.

Οι εργασίες γίνονταν με την επίβλεψη των μηχανικών του λόχου και πολλοί από τους εργάτες ήταν αιχμάλωτοι Ρώσοι, Πολωνοί, Εβραίοι, καθώς και αρκετοί Έλληνες των ΣΕΚ.

Με τις καταπληκτικές τεχνικές δυνατότητες που διέθεταν οι Γερμανοί την εποχή εκείνη, η νέα γέφυρα κατασκευάστηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα. Για κακή τους όμως τύχη, την ημέρα που τελείωσαν οι εργασίες και πραγματοποιήθηκε η ζεύξη των δύο τμημάτων της σιδηροδρομικής γραμμής, η γέφυρα κατέρρευσε παταγωδώς, παρασύροντας στο βάραθρο και τους Γερμανούς επισήμους, οι οποίοι προφανώς είχαν έρθει για την τελετή των εγκαινίων. Τα ονόματα των φονευθέντων είναι γραμμένα σε μαρμάρινη πλάκα που έχει τοποθετηθεί στο άκρο της επάνω γαλαρίας. Ούτε στην πλάκα αυτή όμως, ούτε και αλλού πουθενά δεν υπάρχουν τα ονόματα των Γερμανών που φύλαγαν τη γέφυρα και εκτελέστηκαν όλοι ανεξαιρέτως, μετά την ανατίναξη. Οι Γερμανοί υπήρξαν σκληροί και ανελέητοι απέναντι στους φρουρούς. Τους κατηγορήσαν για εσχάτη προδοσία. Τα αίτια κατέρρευσης της νέας γέφυρας, απ' ότι αναφέρεται στις πηγές, ως σήμερα τουλάχιστον, παραμένουν άγνωστα. Έχουν διατυπωθεί τρεις εκδοχές, χωρίς ωστόσο και να τεκμηριώνονται με αδιάσειστα στοιχεία. Οι Γερμανοί έλεγαν, από κακοτεχνία. Οι σύμμαχοι τάχα, από δεύτερο σαμποτάζ. Οι άνθρωποι των ΣΕΚ από κενό που είχαν δημιουργήσει επίτηδες οι Εβραίοι εργάτες σε ένα από τα τσιμεντένια βάθρα. Επαναλαμβάνω πως το θέμα των αιτιών δεν

έχει ακόμα αποσαφηνιστεί και ως εκ τούτου οι όποιες εκδοχές που έχουν ως τώρα διατυπωθεί είναι ιστορικά ανέριστες.

Όπως είναι ευνόητο, οι Γερμανοί υποχρεώθηκαν να κατασκευάσουν και πάλι τη γέφυρα από την αρχή, για δεύτερη φορά, με αποτέλεσμα οι μεταφορές, μέσω του σιδηροδρόμου να αδρανήσουν αρκετά και έτσι να δημιουργηθούν πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα, στον ανεφοδιασμό των Άφρικα Κορπς. Η κατάσταση αυτή, αναμιφιδόλως, ωφέλησε πάρα πολύ τους συμμάχους.

Προτού τελειώσω την παρούσα εργασία, θεωρώ σκόπιμο να επισημάνω μερικά πράγματα, που ξέχασαν να γράψουν... οι φίλοι μας οι Άγγλοι και τα οποία, κατά τη γνώμη μου, έπαιξαν πολύ σπουδαίο ρόλο κατά τη διάρκεια του, πράγματι πολύ τολμηρού, εγχειρήματος της ανατίναξης της γέφυρας του Ασωπού.

- α. Η επιτυχία αυτή έγινε στο χώρο που ήταν σχεδόν κάτω από τον έλεγχο του ΕΛΑΣ και οι δολιοφθορείς είχαν μακράν του στόχου (γέφυρας) ελευθερία δράσης και προστασία. Συνθήκες δηλαδή ευνοϊκές και κατάλληλες τουλάχιστον κατά το στάδιο της προετοιμασίας.
- β. Ο ΕΛΑΣ τούς είχε διαθέσει ένα μικρό τμήμα από πέντε αντάρτες για την ασφάλειά τους. Βοήθεια, ασφαλώς, όχι ευκαταφρόνητη, αφού έτσι παρέμειναν απερίσπαστοι για να ασχοληθούν με την προετοιμασία των κινήσεών τους.
- γ. Οι κάτοικοι της Οίτης (Γαρδίκι) και του Κουμαριτσιού αντελήφθησαν εγκαίρως τις κινήσεις και το σκοπό των Βρετανών και, έχοντας υπόψη τους τις συνέπειες των αντιποίνων, που έγιναν μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, ανησύχησαν δικαιολογημένα, γι' αυτό και έσπευσαν να συμβουλευθούν τον Άρη, αναφορικά με τη στάση που έπρεπε να τηρήσουν απέναντί τους. Η συμβουλή του Άρη, όπως προκύπτει από την έκβαση των γεγονότων, ήταν θετική.
- δ. Τους Βρετανούς βοήθησαν σημαντικά οι Γαρδικιώτες, καθώς και άλλοι κάτοικοι της περιοχής, παρέχοντας τις πολύτιμες πληροφορίες, σχετικά με τη φρουρά της γέφυρας, καθώς και με τα συστήματα ασφαλείας, που εφηρμόζαν. Τις πληροφορίες αυτές, που επαναλαμβάνω, ήταν πολύτιμες και ζωτικής

σημασίας για τους Βρετανούς, οι Γαρδικιώτες τις γνώριζαν από πρώτο χέρι. Πολλοί από αυτούς, ήταν εργάτες των ΣΕΚ και τακτικά εργάστηκαν πάνω στη γέφυρα ή πλησίον της γέφυρας και έτσι σχεδόν, παρατηρούσαν τα πάντα. Μάλιστα αναφέρεται ότι τη μεγαλύτερη βοήθεια προς τους Βρετανούς την έδωσε κάποιος Γαρδικιώτης, ονόματι Νικογιώργος Νικόλαος (για το μικρό του όνομα, δεν είμαι σίγουρος ότι είναι αυτό).

- ε. Μετά την ανατίναξη, οι Γερμανοί δεν εκτέλεσαν μόνο τους φρουρούς, αλλά και Έλληνες. ["Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht" (εκδομένο από τον Andreas Hillgruber, Φρανκφούρτη στο Μαΐην, 1963) τόμ. 2, σελ.: 680, ημερολόγιο της 21 Ιουνίου 1943]. Και το στοιχείο αυτό παρασιωπάται εκ μέρους των Άγγλων.

Η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού, ως παράτολμο στρατιωτικό εγχείρημα, εντάσσεται στις λαμπρότερες και ηρωικότερες σελίδες της ιστορίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το μερίδιο των Ελλήνων σ' αυτή την εποποιία, ασφαλώς το γνωρίζετε, δεν είναι καθόλου μικρό. Χωρίς τη βοήθεια των Ελλήνων, ίσως οι Βρετανοί να μην έφταναν ως την εκπλήρωση αυτού του σκοπού τους.

II

Αντρέα Κέδρου

Γέφυρα Ασωπού

Από το τέλος του Φλεβάρη, τα γερμανικά και ιταλικά τραίνα κυκλοφορούν και πάλι πάνω απ' τη γέφυρα του Γοργοπόταμου. Ο Έντυ Μάγιερς εξετάζει επομένως το σαμποτάζ ενός άλλου μεγάλου έργου, της γέφυρας του Ασωπού. Ο Άρθουρ Έντομντς, ο πιο επιδέξιος κι ο πιο θαρραλέος από τους σαμποτέρ του συνεργείου του Μάγιερς, με συνοδεία μια μικρή ομάδα του ΕΛΑΣ, ενεργεί στις 7 του Μάρτη, μια πρώτη αναγνώριση. Η γέφυρα συνδέει δύο σήραγγες και υποβαστάζεται από ασάλινους στύλους, που πατούν σε πέτρινα θεμέλια. Από πρώτη ματιά, η προσέγγιση δεν είναι δυνατή παρά μόνο από τ' ανατολικά και

απαιτεί σημαντική ένοπλη υποστήριξη, γιατί, χώρια που η γέφυρα φρουρείται ισχυρά από μια γερμανική μονάδα, εκεί κοντά σταθμεύει κι ένα ιταλικό τάγμα². Πραγματικά εδώ και λίγο καιρό κιόλας, οι Γερμανοί έχουν πάρει στα χέρια τους την άμυνα όλων των τρωτών σημείων και των κυριότερων επικοινωνιακών γραμμών τους. Τα μέτρα αυτά είναι επακόλουθα μιας πρώτης αναφοράς του τμήματος Ιc της Άμπβερ, που εξαρτάται από την ομάδα στρατιών Ε και έχει ειδικότερα αποστολή την καταπολέμηση των ανταρτών. Σ' αυτή την αναφορά (Ιc/ΑΟ αριθ. 3670/43), με ημερομηνία 9 του Απριλίου 1943, μπορούμε, ανάμεσα σ' άλλα, να διαβάσουμε:

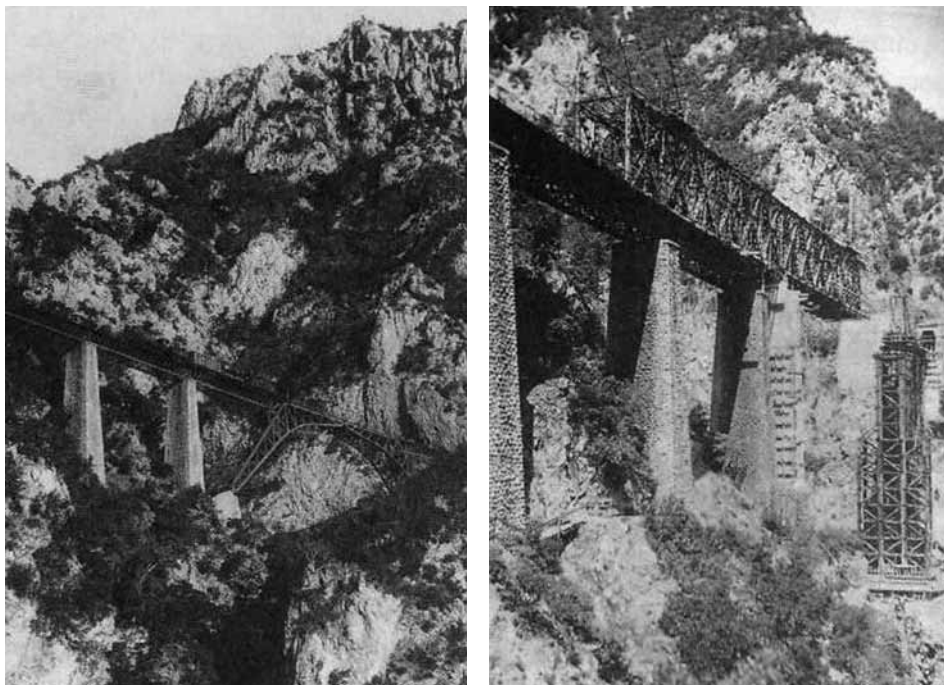
«Η δραστηριότητα των ανταρτών που, στην αρχή περιοριζόταν σε προπαγανδιστικές προσπάθειες ανάμεσα στον πληθυσμό, έχει πάρει, βαθμιαία, μαχητική μορφή. Τα εννοϊκά στον άξονα στοιχεία καταδιώκονται και δολοφονούνται. Καθημερινά σημειώνονται ενέργειες σαμποτάζ σε μεγάλη κλίμακα και δολοφονίες Ιταλών στρατιωτών. Από το Νοέμβριο του 1942, όλο και πιο πολυάριθμοι σχηματισμοί ανταρτών εισδύουν στις κατεχόμενες από τους Γερμανούς περιοχές και προσβάλλουν σταθμούς χωροφυλακής, με σκοπό την αρπαγή όπλων και πυρομαχικών...»

...Το σαμποτάζ της γέφυρας του Γοργοπόταμου, στις 25 του Νοέμβρη 1942, αποτέλεσε την απαρχή των άμεσων επιθέσεων των συμμοριών και των σαμποτάζ κατά των επικοινωνιακών γραμμών μας. Στη διάρκεια του Μάρτη, η κύρια αρτηρία Θεσσαλονίκης-Λαμίας έγινε έξι φορές αχρησιμοποίητη. Όλα τα γεγονότα δείχνουν, μ' αδιαμφισβήτητο τρόπο, τον κίνδυνο που αποτελεί για τον ανεφοδιασμό μας η δράση των ανταρτών...».

Η ίδια αναφορά δείχνει πως οι Γερμανοί είναι τέλεια ενήμεροι για την παρουσία Βρετανών αξιωματικών στο αντάρτικο. Τα ονόματα των Μάγιερς και Κρις είναι γραμμένα σ' αυτήν φαρδιά πλατιά.

Τη μέρα που ο αρχηγός της ΒΣΑ συναντά τον Βελουχιώτη στη Στρώμη, ύστερα από τον αφοπλισμό της ομάδας του Ψαρρού, οι θυελλώδεις συζητήσεις του με τον καπετάνιο του ΕΛΑΣ δεν τον εμποδίζουν να του ζητήσει μια ισχυρή στρατιωτική

² ΣΕ: Προφανώς εννοεί στον Σκαμνό.

Η γέφυρα Ασωπού καταστράφηκε στις 21.06.1943 με μια από τις πιο εντυπωσιακές επιχειρήσεις δολιοφθοράς στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αριστερά, η γέφυρα όπως πρωτοκατασκευάστηκε στις 20.07.1905. Αν και η γέφυρα κατασκευάστηκε εκ νέου (δεξιά), κατέρρευσε και πάλι, σκοτώνοντας 40 Έλληνες και Γερμανούς.

υποστήριξη για την επιχείρηση του Ασωπού. Ο Άρης, πάντα πολεμόχαρος, δεν αφήνει να τον παρακαλέσουν και υπόσχεται αμέσως στον Μάγιερς 1.000 αντάρτες. Όμως, λίγες μέρες πιο ύστερα, παύει να είναι πια μόνος για να παίρνει αποφάσεις σε τέτοιες σοβαρές υποθέσεις. Στο νεοσύστατο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, μπαίνει αμέσως σε μειοψηφία. Ο Άρης είναι υποχρεωμένος απλά και καθαρά, ν' ανακαλέσει την υπόσχεσή του. Πραγματικά, ο Σαράφης θεωρεί την επιχείρηση στρατιωτικά απραγματοποίητη. Από τη μεριά του, ο Αντρέας Τζήμας αντιτάσσει στο σχέδιο του Μάγιερς πληροφορίες που λένε πως οι Γερμανοί προετοιμάζουν μεγάλη επίθεση κατά του αντάρτικου.

Οι επιφυλάξεις των δύο ηγετών δεν είναι απλή υπεκφυγή. Είναι πιθανό πως η επίθεση με ισχυρές δυνάμεις κατά της γέφυρας του Ασωπού θα ήταν αβέβαιο ή, τουλάχιστον, θα κόστιζε πολύ. Όσο για την αμεσότητα μιας επίθεσης των

κατακτητών κατά των ανταρτών, ο Μάγιερς σημειώνει στα *Απομνημονεύματά* του πως είχε ειδοποιηθεί σχετικά από το Κάιρο, αλλά –για λόγους σκοπιμότητας– είχε αποφύγει να επιβεβαιώσει τα λόγια του Τζήμα.

Η επίθεση δεν θ' αργήσει να εξαπολυθεί, αν και, από την πλευρά των Γερμανών, με λιγότερα μέσα απ' ό,τι φοβούνταν οι αντάρτες. Συνδέεται με την 20ή του Μάη, ημερομηνία όπου εκπνέει η διορία της αμνηστίας που –με την προτροπή των γερμανικών αρχών– είχε «γενναιόψυχα» παραχωρήσει η κυβέρνηση Ράλλη σε όσους αντάρτες θα προθυμοποιούνταν να παραδώσουν τα όπλα τους. [Στη μυστική αναφορά του Br. B. αριθ. 1665/43 της 20 του Μάη 1943, ο στρατηγός Αεροπορίας Σπάλντελ, στρατιωτικός διοικητής Νότιας Ελλάδας, διαπιστώνει τη χρεοκοπία της αμνηστίας και απαιτεί μ' επιμονή τα μέσα για μια «ενεργητική δράση» κατά των όλων και καλύτερα οργανωμένων συμμοριών.]

ως άνω

Η καταστροφή της γέφυρας του Ασωπού

Στο μεταξύ, ο Μάγιερς και το συνεργείο του δεν εγκαταλείπουν το σχέδιό τους ν' ανατινάξουν τη γέφυρα του Ασωπού.

Μην έχοντας τη μαζική υποστήριξη του ΕΑΜ προσπαθούν να βρουν άλλες λύσεις στο πρόβλημά τους. Αντιλαμβάνονται τότε πως η προσέγγιση της γέφυρας από την απόκρημη πλευρά του φαραγγιού δεν είναι αδύνατη και πως, αν γίνει με λίγους ανθρώπους, έχει σοβαρές πιθανότητες να μην ξεσηκώσει την επαγρύπνηση της γερμανικής φρουράς. Ο Τζέφρεϋ Γκόρντον-Κρήντ, που έχει ριχτεί πρόσφατα μ' αλεξιπτώτο, κι Ντον Στοτ αναλαμβάνουν στις 21 του Μάη, μια καινούργια αναγνώριση και γυρίζουν με την πεποίθηση πως αξίζει τον κόπο να επιχειρήσουν την περιπέτεια. Στις 23 του Μάη, τα εκρηκτικά που έχουν ριχτεί με προοπτική την επιχείρηση κατανέμονται σε πέντε αδιάβροχους σάκους. Τα μεταφέρουν μουλάρια στην κορυφή του φαραγγιού. Σ' αυτή την πρώτη αποστολή συμμετέχουν –εκτός απ' τον Γκόρντον-Κρήντ και τον Ντον Στοτ– οι τρεις αξιωματικοί του Μηχανικού που ξέρουμε: Γουιγκέητ, Σκοτ και ΜακΙντάιρ, ένας Έλληνας διερμηνέας, ο Γιώργος Καραντζόπουλος κι ο δεκανέας Τσέστερ Λόγγουντ, δραπέτης αιχμάλωτος.

Εκτός από το Τσέστερ, που μένει σκοπός στην κορυφή του φαραγγιού, το συνεργείο αρχίζει να κατεβάζει τα εκρηκτικά στη βάση της γέφυρας. Είναι ένας άθλος πρώτου μεγέθους, γιατί γίνεται νύχτα κι όχι μόνο το φαράγγι είναι εξαιρετικά απόκρημνο, αλλά και τα τοιχώματά του γλιστρούν από τους πάμπολλους μικρούς καταρράκτες, που μερικοί έχουν 40 μέτρα ύψος. Ύστερα από δύο νυχτών προσπάθειες, οι σαμποτέρ αναχαιτίζονται στο κατέβασμά τους από ένα χείμαρρο, που χρειάζονται πολύ περισσότερα σκοιινιά και εφόδια ορειβασίας απ' ό,τι διαθέτουν να τον περάσουν. Αποφασίζουν τότε να φυλάξουν τα εκρηκτικά σ' ένα κοίλωμα του βράχου και να ξαναγυρίσουν στη βάση τους. Το ανέβασμα γίνεται κι αυτό με πολύ κόπο: μερικοί απ' τους άνδρες αυτού του ιδιόμορφου ορεινού ομίλου φτάνουν στην κορυφή κατεξαντλημένοι, ενώ άλλοι έχουν πληγές στα γόνατα και στα χέρια.

Όσπου να έρθει η επόμενη πανσέληνος, ο Τζέφρεϋ ζητεί και του ρίχνουν καινούργια ορειβατικά εφόδια και ανασχηματίζει την ομάδα του. Οι Γουινγκέητ, Καραντζόπουλος και Λόγγουντ αντικαθιστώνται απ' το δεκανέα Ματς (έναν άλλο δραπέτη αιχμάλωτο) και το Μισαήλ Χούρι, Άραβα της Παλαιστίνης, που είχε λάβει κιόλας μέρος στην επιχείρηση του Γοργοπόταμου.

Στις 16 Ιουνίου, ο λοχαγός Ντον Στοτ, ο δεκανέας Ματς και ο λοχίας Χούρι αναλαμβάνουν καινούργια αναγνώριση του τόπου. Καταφέρνουν να κατεβούν μέρα, χωρίς να τους δουν, ως ένα πλάτωμα που βρίσκεται σχεδόν πάνω από τη γέφυρα. Ο Στοτ προχωρεί μοναχός ως εκατό μέτρα περίπου απ' αυτήν. Είναι γεμάτη από εργάτες που την πριτσινώνουν και τη στερεώνουν.

Το υπόλοιπο συνεργείο, οδηγημένο από τον Γκόρντον-Κρηντ, φτάνει στις 19 Ιουνίου στην κορυφή του φαραγγιού και την άλλη μέρα, αρχίζει την καινούργια κατάβαση. Ενώ οι άλλοι πάνε να πάρουν τα εκρηκτικά που είχαν αφεθεί στη μέση του δρόμου, τον προηγούμενο μήνα, ο Γκόρντον-Κρηντ κι ο Στοτ κατεβαίνουν μόνοι, σαν προφυλακή. Αυτή τη φορά φτάνουν σ' ένα σημείο από κάτω απ' τη γέφυρα όπου ανακαλύπτουν ένα απότομο μονοπάτι που οδηγεί σε εξώστες, σκαμμένους στα πλευρά του βουνού, βορειοανατολικά από το ποτάμι. Αποφασίζουν να γίνει η επιχείρηση την ίδια εκείνη νύχτα.

Ο κύριος όγκος του συνεργείου ξαναρχίζει την κατάβαση στις 20 Ιουνίου, στις 6:30 το βράδυ, με σκοπό να καλύψει τα 300 μέτρα που απομένουν. Κατά τις 8:30, οι

άντρες του φτάνουν στο μονοπάτι κι οι Γκόρντον-Κρηνη και Στοτ αναλαμβάνουν μια τελευταία αναγνώριση της γέφυρας και των εξωστών. Με μεγάλη τους χαρά διαπιστώνουν πως έχουν γίνει μεγάλα ανοίγματα στα συρματοπλέγματα που περιβάλλουν τις βάσεις των χαλύβδινων στύλων και πως ο εχθρός έχει αφημένη επιτόπου μια σκάλα, που ενώνει τον εξώστη με μια ξύλινη εξέδρα ύψους 30 μέτρων απ' όπου μπορεί κανείς να φτάσει στους κεντρικούς στύλους. Ο Μαρς και ο Χούρι στέλνονται στις πλαγιές του φαραγγιού, μ' αποστολή να καλύψουν με πυκνά πυρά μια ενδεχόμενη εσπευσμένη υποχώρηση. Οι τέσσερις άλλοι σέρνουν τα εκρηκτικά και, στο φως του φεγγαριού, οι δύο αξιωματικοί του Μηχανικού αρχίζουν να τα τοποθετούν. Ο Γκόρντον-Κρηνη παραμένει στη βάση της γέφυρας.

Λίγα λεπτά αφού τα εκρηκτικά έχουν ανεβαστεί στην εξέδρα, ένας Γερμανός σκοπός που περιπολεί πλησιάζει στο σημείο που δουλεύουν οι σαμποτέρ. Όλοι μένουν ακίνητοι. Ο Γκόρντον-Κρηνη που κρυβόταν πίσω από ένα δενδράκι, ορμά και χτυπά το Γερμανό με το κλομπ του. Εκείνος σωριάζεται και κατρακυλά στο γκρεμό. Ο θόρυβος της πτώσης του σκεπάζεται από τη βουή του χειμάρρου.

Οι Στοτ και ΜακΙντάιρ ξαναπιάνουν να συνδέουν τις γομώσεις. Δουλεύουν εδώ και λίγα λεπτά, όταν ο ένας τους σκοντάφτει σ' ένα μπουλόνι που είχαν ξεχάσει οι εργάτες, που δούλευαν στην επισκευή της γέφυρας, πάνω στην ξύλινη εξέδρα. Το μπουλόνι πέφτει πάνω στις μεταλλικές τραβέρσες, κάνοντάς τες να αντηχούν για ώρα. Οι σαμποτέρ κρατούν την ανάσα τους. Αλλά τίποτα δεν σαλεύει. Από πάνω τους οι Γερμανοί σκοποί, που δεν έχουν ακούσει τίποτα, εξακολουθούν να βηματίζουν πάνω κάτω στη γέφυρα. Οι Στοτ και ο ΜακΙντάιρ ψάχνουν τώρα, πυρετικά, μήπως βρίσκονται ακόμα γύρω τους κι άλλα μπουλόνια που θα μπορούσαν να τους παίξουν κανένα άλλο άσχημο παιχνίδι. Θαρρούν πως βρίσκουν, αλλά οι μαύροι κύκλοι που βλέπουν δεν είναι παρά ρόζοι στα ξύλα της εξέδρας.

Κάποιες στιγμές, αναγκάζονται να διακόπτουν τη δουλειά τους, γιατί το φεγγάρι λάμπει πολύ ή εξαιτίας του προβολέα των Γερμανών, που σαρώνει περιοδικά τη γέφυρα. Ύστερα από μιας ώρας προσπάθειες, οι γομώσεις έχουν διαταχθεί σύμφωνα μ' όλους τους κανόνες της «τέχνης». Ο Ντον Στοτ φεύγει για να βρει ένα μέρος απ' όπου θα μπορέσει να παρατηρήσει καλύτερα τ' αποτελέσματα της έκρηξης. Μισή ώρα αργότερα, όλα είναι έτοιμα. Τα φυτίλια για την πυροδότηση έχουν στερεωθεί στις γομώσεις. Τα ανάβουν λίγο μετά τα μεσάνυχτα. Τα τρία τελευταία μέλη του συνεργείου αφήνουν βιαστικά τον τόπο.

Την ίδια στιγμή, τους σαρώνει η δέσμη φωτός του προβολέα, αλλά ο χειριστής του δεν τους παίρνει είδηση. Όπως θα σημειώσει στην αναφορά του ο Κρηντ: «Όπως φαίνεται, ο εχθρός δεν υποψιάστηκε τίποτα. Παρά τους θορύβους που προκαλέσαμε, κάνοντας να πέσουν ή σκοντάφτοντας στα αντικείμενα, οι σκοποί δεν έδειξαν την παραμικρή περιέργεια».

Μολαταύτα, οι άντρες του συνεργείου έχουν μεγάλη αγωνία. Είναι ακόμα άραγε τα εκρηκτικά σε καλή κατάσταση; Στη μεταφορά τους στο βάθος του φαραγγιού, χρειάστηκε σε μερικά σημεία, να τα κατεβάσουν μέσα από καταρράκτες. Μπορούσαν να έχουν εμπιστοσύνη πως οι σάκοι ήταν τελείως αδιάβροχοι; Οι σαμποτέρ βρίσκονται στα μισά του δρόμου προς την κορυφή του τοιχώματος, όταν στις 2:15 το πρωί, μια τρομακτική έκρηξη αντηχεί στην κοιλάδα. Οι τραβέρσες της γέφυρας έχουν κοπεί στη μέση και η κεντρική αψίδα γκρεμίζεται, παρασέροντας μαζί της τρεις χαλύβδινους στύλους. Εικοσιτέσσερις ώρες αργότερα, όλο το συνεργείο έχει γυρίσει στο Ανατόλι³, τη βάση της αφετηρίας του. Η επιχείρηση στέφθηκε από τέλεια επιτυχία.

Ο Μάγιερς σημειώνει πως οι 40 Γερμανοί που φύλαγαν τη γέφυρα ήταν οπλισμένοι με πολυβόλα και πολλά ελαφρά αυτόματα. Όμως η άμυνα ήταν προσανατολισμένη προς όλες τις διευθύνσεις, εκτός από τους καταρράκτες. Οι γερμανικές αρχές είχαν τέτοια πεποίθηση πως η γέφυρα είχε καταστραφεί από προδοσία, ώστε εκτέλεσαν όλους τους αξιωματικούς και στρατιώτες που φρουρούσαν εκείνη τη νύχτα τον Ασωπό.

Οι Γερμανοί χρειάστηκαν δύο μήνες προσπάθειες για να επισκευάσουν τη γέφυρα. Όλοι όσοι πήραν μέρος σ' αυτή την τρελή επιχείρηση παρασημοφορήθηκαν και έλαβαν συγχαρητήρια από το στρατηγό Ουίλσον και τον ίδιο τον Τσόρτσιλ.

³ ΣΕ: Προφανώς εννοεί το χωριό Ανατολή.

22. Ενέδρα στο Παλαιοχώρι

Οι αφιμαχίες των ανταρτών με τους κατακτητές, όπως ήταν φυσικό επόμενο, προκαλούσαν αντίποινα. Δυστυχώς αυτά εκδηλώνονταν σε βάρος του άμαχου πληθυσμού. Αυτή ήταν και η αιτία που, με την πρόοδο της αντιστασιακής δράσης, αποφεύγονταν η ένοπλη δράση πλησίον των οικισμών.

Για ένα τέτοιο επεισόδιο κοντά στο Παλαιοχώρι γίνεται εδώ ο λόγος. Ακούγονται και δύο εκδοχές.

I

26.07.1943

Κ. Π. Λιανού¹

Μία μαύρη νύχτα στο Παλαιοχώρι

...

Ήταν βράδυ, ημέρα Τρίτη, της 26ης Ιουλίου 1943, όταν το σκοτάδι άρχισε να απλώνεται, μια ομάδα ανταρτών του ΕΛΑΣ ακροβολιζόταν στο επάνω μέρος από το δημόσιο δρόμο στη θέση «Λούζα», έχοντας βάλει στόχο να χτυπήσουν ένα γερμανικό τζιπ, την ώρα του γυρισμού του, με δύο Γερμανούς στρατιώτες που

¹ Εφημερίδα *Παλαιοχώρι*, αρ. φύλου 103, Απρίλιος-Ιούνιος 2001, σελ. 7.

πήγαιναν και γύριζαν κάθε βράδυ από τα Καστέλια στο Δαδί, μεταφέροντας πιθανώς ταχυδρομείο. Δεν ξέρω γιατί οι αντάρτες ήθελαν να χτυπήσουν ένα ταχυδρομικό τζιπ, υπήρχε, όμως, η εντύπωση ότι το έκαναν επίτηδες, για να προκαλέσουν τα αντίποινα των Γερμανών, πράγμα που θα εξανάγκαζε τους κατοίκους του χωριού μας να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να προσφύγουν στο αντάρτικο. Βρισκόμασταν, άλλωστε, προς το τέλος της Κατοχής και το αντάρτικο είχε πλέον αποκτήσει έντονα πολιτικό χαρακτήρα. Τέλος πάντων, ένας από τους αντάρτες είχε ταμπουρωθεί στον τοίχο της Απάνω Βρύσης σκοπεύοντας το γεφύρι του δημόσιου δρόμου. Τον αντάρτη αυτόν τον αντιλήφθηκα εγώ και έτρεξα αμέσως και του είπα:

– Συναγωνιστή, μην το κάνετε αυτό, γιατί θα κάψετε το χωριό μας.

Και αυτός μου απάντησε:

– Και μένα το σπίτι μου κάηκε.

Τότε του λέω πάλι:

– Ίσα-ίσα που κάηκε το σπίτι σου και ξέρεις τι θα πει ξεσπιτωμός! Κι αν καούν όλα τα σπίτια, τότε ποιος θα σας φροντίσει εσάς;

Οι τελευταίες μου λέξεις, αντί να τον συγκινήσουν, φάνηκαν να τον έθιξαν και αμέσως μου λέει προστακτικά:

– Φύγε από δω, γιατί θα γυρίσω το όπλο μου σε σένα.

Τότε έσκυψα το κεφάλι μου και γύρισα στο σπίτι μου, περιμένοντας τη θλιβερή εξέλιξη που αναμενόταν...

Το σκοτάδι είχε πέσει για τα καλά, όταν ακούστηκε το τζιπ που γύριζε και στρίβοντας προς το μέρος που το στόχευαν οι αντάρτες, μια ομοβροντία όπλων το σταμάτησε.

Στη στιγμή το χωριό αναστατώθηκε. Στριγκλιές γυναικών, κλάματα παιδιών και ποδοβολητό ζώων ακούγονταν παντού. Αν και σκοτάδι, ένοιωθε κανείς ένα φρικτό θέαμα. Όλοι φόρτωναν στα ζώα τους ρούχα, τρόφιμα και ό,τι άλλο

θεωρούσαν αναγκαίο και έφευγαν για το βουνό, να φύγουν γρήγορα και να μπορέσουν να σωθούν από τα αντίποινα των Γερμανών.

Τι κατάφεραν, όμως, οι αντάρτες;

Ο οδηγός του τζιπ φάνηκε πολύ επιδέξιος. Μόλις βλήθηκε από τα δεξιά, από το πάνω μέρος, γύρισε όλο το τιμόνι αριστερά και το έριξε κάτω από την όχθη του δρόμου, που είναι περίπου ένα μέτρο. Έριξε αμέσως μια φωτοβολίδα και οι δύο επιβαίνοντες εξαφανίστηκαν σκυφτά μέσα στα αμπέλια και στο σκοτάδι. Ο ένας από αυτούς έφτασε στην Καλογερόβρυση και από κει πήρε πιθανόν το δρόμο προς την Μπηλόραχη και από κει στο Σταθμό. Ο άλλος, ήταν τραυματισμένος πιθανόν, στο πόδι και δεν μπορούσε να τρέξει. Σύρθηκε προς την Αγία Αικατερίνη και από κει πήρε το δημόσιο δρόμο και ήλθε στο χωριό. Στο χωριό που ήρθε μπήκε στο πρώτο σπίτι που αντίκρισε, στου Θανάση του Κανηρά, δίπλα στην εκκλησία. Εκεί βρήκε τη γυναίκα του Κανηρά μόνη της, η οποία σαστισμένη έκλεισε την πόρτα και έτρεξε να ειδοποιήσει τον άνδρα της. Ο τραυματίας φοβήθηκε, νομίζοντας ότι πάει να τον προδώσει. Πυροβόλησε τότε προς το μέρος της, βγήκε από το σπίτι, πέρασε τους φράχτες προς τα κάτω και κατέληξε στις Μητρούλας του Ακρίδα το σπίτι. Εκεί βρήκε το γερο-Αχιλλέα μοναχόν, που καθόταν στο χαγιάτι και φύλαγε το σπίτι. Ο γερο-Αχιλλέας αρνήθηκε να τον δεχθεί, γιατί φοβόταν αντίποινα από τους αντάρτες, που πρόσφατα μάλιστα του είχαν σκοτώσει το γιο του Γιώργο. Απελπισμένος τότε ο τραυματίας πήγε και χάθηκε μέσα στο γεφυράκι που βρίσκεται στο δρόμο μπροστά στο σπίτι της Μητρούλας του Ακρίδα.

Οι αντάρτες, από την άλλη μεριά, έτρεξαν προς το πεσμένο τζιπ, δεν βρήκαν, όμως, κανέναν σκοτωμένο, πήραν, ό,τι είχαν να πάρουν, του έβαλαν φωτιά και έφυγαν προς τον Αϊ-Λιά και μετά στο βουνό, στο Καλλίδρομο.

Με την έκρηξη του πανικού στο χωριό, έτρεξα κι εγώ στην πλατεία, μήπως μπορέσω και μάθω κάτι, για τα αποτελέσματα του επεισοδίου. Εκεί έφτασε το μήνυμα, ότι ένας Γερμανός τραυματίας μπήκε στο σπίτι του Θανάση του Κανηρά, ότι η γυναίκα του σαστισμένη τον έκλεισε μέσα και ότι αυτός φοβισμένος, εξαφανίστηκε πάλι...

– Πάμε στον Γιάννη τον Νικολόπουλο, που ξέρει τη γλώσσα, να τον φωνάξει, να

τον βρούμε, να τον φροντίσουμε, μπας και σωθούμε..., είπαμε δυο-τρεις που τύχαμε εκεί.

Βρήκαμε τον Γιάννη στη γωνιά, στον πεύκο, μόλις ετοιμαζόταν κι αυτός να φύγει για το βουνό. Μάταια, όμως, γιατί αυτός από την αρχή που ήρθαν οι Γερμανοί, δεν ήθελε να τον ξέρουν ότι μιλάει τη γλώσσα τους, γιατί τότε θα τον γύρευαν συχνά και θα του επέβαλαν να κάνει πράγματα που θα τον έφερναν πιθανόν σε αντίθεση με τους αντάρτες και θα εξέθετε τη ζωή του σε κίνδυνο. Γι' αυτό αρνήθηκε παντελώς. Βλέποντας την άρνησή του, εγώ του ζήτησα να μου πει μερικές λέξεις, να τον φωνάξω μοναχός μου και σε τούτο προθυμοποιήθηκε και μου είπε:

Θα του φωνάξεις:

– Κομ, κομ, καμαράτ, νιχτ παρτιζάν, γκουτ γκρέκο, χίαρ.

Και μου είπε ότι οι λέξεις αυτές σημαίνουν:

– Έλα εδώ, στρατιώτη, δεν είμαι αντάρτης, είμαι καλός Έλληνας!

Μαζί μου ήρθαν ο Μήτσος ο Λουκαδούνος, που ήταν τότε αυτοδιόριστος πρόεδρος του χωριού, ο Μήτσος ο Σκουρτιάς κι ο Παναγιώτης ο Νικολόπουλος. Και οι τέσσερις φτάσαμε στου Λουκά του Αντωνίου το σπίτι. Εκεί έμειναν αυτοί κι εγώ πήγα προς το γεφύρι, φωνάζοντας τις λέξεις, όσο πιο δυνατά μπορούσα, αλλά τίποτα. Ο τραυματίας, φυσικά με άκουγε, αλλά δεν τόλμησε να φανερωθεί.

Απελπισμένοι και οι τέσσερις, γυρίσαμε πάλι στα σπίτια μας αναμένοντας την εκδίκηση του εχθρού...

Γυρίζοντας στο σπίτι μου στήθηκα όρθιος στο ξύλινο χαγιάτι που είχα τότε και με τα μάτι μου και τα αυτιά μου ερευνούσα τους δρόμους γύρω μου, να μπορέσω να καταλάβω από πού θα φανεί η οργή του εχθρού. Σε λίγο, δυο μικρές φάλαγγες τροχοφόρων, με αναμμένα τα φώτα, φάνηκαν να ξεκινούν από τα Καστέλλια που είχαν την έδρα τους, η μία με κατεύθυνση τη Μαριολάτα και τη Σουβάλα και η άλλη προς τον Μπράλο. Και οι δύο είχαν προφανώς σημείο συνάντησης το χωριό μας, όπου πράγματι έφτασαν ταυτοχρόνως. Όταν η μία έφτασε στη στροφή του Αϊ-Νικόλα και η άλλη πήρε τον ανήφορο στο Καραούλι, άρχισαν και οι δύο να

βάλουν με τα πολυβόλα και να διασταυρώνουν τα πυρά τους πάνω από το χωριό μας. Οι τροχοδεικτικές σφαίρες έφεγγαν μες στο σκοτάδι της νύχτας και σχημάτιζαν ένα τρομακτικό θέαμα.

Γυρίζοντας μέσα στη Λούζα, η δυτική φάλαγγα, είδε το αναποδογυρισμένο τζιπ και αμέσως έπαψε ο θόρυβος των μηχανών και τα πολυβόλα σταμάτησαν και ακούγονταν μόνο μικροί θόρυβοι και πολλές ομιλίες. Η άλλη φάλαγγα που ερχόταν από ανατολικά προχώρησε σιγά-σιγά και έριχνε ριπές, έως ότου μία δυνατή φωνή έγινε η αιτία να σταματήσει και αυτή. Ήταν η φωνή του τραυματία, ο οποίος κατάφερε και ανέβηκε στο δρόμο και φώναξε με όλη του τη δύναμη να τον ακούσουν και να σταματήσουν.

Ευκολονόητο είναι ότι ο τραυματίας τους διηγήθηκε αμέσως την περιπέτειά του και ήλθε η ώρα των αντιποίνων. Κατά λάθος στράφηκαν προς το σπίτι του Γιάννη του Αποστολόπουλου. Η γυναίκα του ήταν μέσα και χωρίς να ξέρει τι την περιμένει, τους άνοιξε. Στη στιγμή μια σφαίρα της τραυμάτισε το χέρι και θα την σκότωναν, αν δεν τους σταματούσε ο ίδιος ο Γερμανός τραυματίας, ο οποίος φαίνεται ότι τους έδειξε το σπίτι της Μητρούλας, όπου έμεινε να το φυλάει ακόμα ο γερο-Αχιλλέας. Γυρίζουν τότε, βλέπουν τον καημένο το γερο-Αχιλλέα να στέκεται όρθιος στο χαγιάτι, χωρίς να ξέρει τι τον περιμένει και με μια ριπή τον σώριασαν στο πάτωμα. Ύστερα σκόρπισαν σκόνη μέσα στο σπίτι και του έβαλαν φωτιά. το οποίο μέσα σε λίγα λεπτά έγινε στάχτη. Μετά πέρασαν πάνω από τους φράχτες και έκαψαν και το σπίτι του Κανηρά και, αρκούμενοι σ' αυτή την εκδίκηση, τράβηξαν όλοι προς τον Μπράλο και γύρισαν στη βάση τους.

Όταν άρχισε να χαράζει, τρέχω πάλι στην πλατεία να μάθω τίποτα νεότερο. Εκεί αντίκρισα ένα φρικτό θέαμα. Τέσσερις άνδρες πάνω σε βελόντζα κουβαλούσαν το απανθρακωμένο κορμί του γερο-Αχιλλέα. Ο ένας από αυτούς ήταν ο γιος του, ο Νίκος ο Ακρίδας, τον οποίο αντικατέστησα αμέσως να μην πάθει σοκ, να βλέπει τον πατέρα του σ' αυτή την κατάσταση και βοήθησα να μεταφέρουμε το νεκρό μέχρι το σπίτι του. Στο σπίτι οι κραυγές των γυναικών σπαρακτικές, δόνησαν την ατμόσφαιρα.

– Μη φωνάζετε, τους λέω, δεν ξέρουμε τι άλλο ακόμη μας περιμένει.

Φεύγοντας από κει, γύρισα πάλι στην πλατεία, όπου σαν να είχαμε συνεννοηθεί. βρήκα πάλι τον Μήτσο τον Λουκαδούνο, τον Μήτσο τον Σκουρτιά και τον Πάνο

τον Νικολόπουλο. Και οι τέσσερις είχαμε την ίδια σκέψη. Να πάμε στο Γερμανό διοικητή, να του εξηγήσουμε την κατάσταση και το γεγονός ότι το χωριό μας δεν είχε συμμετοχή σε αυτό το σαμποτάζ. Ξεκινώντας προτιμήσαμε να περάσουμε από το σημείο που χτυπήθηκε το τζιπ. Το τζιπ έλειπε. Προφανώς το είχαν φορτώσει και το πήραν οι Γερμανοί. Βρήκαμε, όμως, λίγη σάχτη, μια ταυτότητα, μερικές φωτογραφίες και μερικά προσωπικά αντικείμενα που τα πήραμε μαζί μας με σκοπό να τα παραδώσουμε και προχωρήσαμε γοργά να φτάσουμε γρήγορα στο Σταθμό. Εκεί βρήκαμε τον Μήτσο τον Σταθόπουλο από τα Καστέλλια που τον είχαν οι Γερμανοί για διερμηνέα και τον παρακαλέσαμε να μας παρουσιάσει στο διοικητή, όπως και έγινε. Εξηγήσαμε, λοιπόν, στο Γερμανό διοικητή τι είχε συμβεί στην πραγματικότητα και πως από λάθος της γυναίκας έγινε το κακό και πως εμείς τρέξαμε αμέσως να περιθάλλουμε τον τραυματία που φοβήθηκε και δεν μας πίστευε. Ο διοικητής διασταύρωσε τηλεφωνικώς όσα του είπαμε και τελικά μας πίστεψε. Μάλιστα δέχτηκε να περιθάλλει και την τραυματισμένη γυναίκα του Γιάννη του Αποστολόπουλου.

Αυτή την πρωτοβουλία που πήραμε την κάναμε μυστικά, φοβούμενοι αντίποινα εκ μέρους των ανταρτών και για πολύ καιρό τρέμαμε μη μαθευτούμε. Ευτυχώς, όμως, τίποτα δεν συνέβη και το κακό σταμάτησε εκεί. Αυτά τα γράφω για να ακούσουν οι νεότεροι, να ξέρουν πόσο στα σκληρά εκείνα χρόνια της Κατοχής, ακόμα και πράξεις σύνεσης και αυτοσυγκράτησης μας έβαζαν στην κόψη του ξυραφιού. Εύχομαι να μη χρειαστεί ποτέ η χώρα μας να ξαναζήσει τέτοια χρόνια...

II

Η μάχη της σοδειάς στη Φθιωτιδοφωκίδα και η ενέδρα στο Παληοχώρι Λοκρίδας

02-03.08.1943

Νίκου Γιαννέτσου (Τηλέμαχου)²

Με διαταγή του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, ο Λαϊκός μας στρατός πλάι στον ένοπλο αγώνα κατά του φασίστα κατακτητή έδινε και τη μάχη της σοδειάς, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που το φασιστικό θεριό κάτω από τα συντριπτικά πλήγματα, κυρίως του Κόκκινου Στρατού στο ανατολικό μέτωπο, των Συμμάχων στη Δύση και των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων στην ανατολική Ευρώπη, συμπύσσει τα μακάβρια και βρωμερά πλοκάμια του, καταβάλλοντας απεγνωσμένες προσπάθειες για να περισώσει ό,τι μπορεί απ' τα οικτρά υπολείμματα του Γ' Ράιχ. Ρίχνεται σαν πληγωμένο θανάσιμα θεριό, που έχει χάσει κάθε ελπίδα σωτηρίας, καίγοντας, λεηλατώντας, καταστρέφοντας και καταληστεύοντας καθετί στο πέρασμά του, αφήνοντας στην υποχώρησή του απ' τις κατεχόμενες περιοχές παντού καμένη γη.

Οι πληροφορίες έλεγαν για προθέσεις του εχθρού μεταξύ των άλλων και στην περιοχή Φθιωτιδοφωκίδας, να συγκεντρώσει τη σοδειά του σιταριού ενόψει της αποχώρησής του απ' την Ελλάδα. Γι' αυτό, η διαταγή του ΓΣ του ΕΛΑΣ ήταν ρητή:

Να ματαιωθούν τα σχέδια του εχθρού.

α) Με την προειδοποίηση του πληθυσμού για την απόκρυψη της σοδειάς.

β) Την οργάνωση αιφνιδιαστικών πληγμάτων μικρής ή μεγάλης κλίμακας κατά των χιτλερικών στρατευμάτων κατοχής, για την παρεμπόδιση της πραγματοποίησης των καταχθόνιων σχεδίων τους και την περιφρούρηση και προστασία του πληθυσμού.

² *Εθνική Αντίσταση (νέα περίοδος). Επίσημα κείμενα/Αναμνήσεις - Χρονικά - Στοιχεία*, Συλλογή Τεσσαρακοστή πέμπτη, Μάης 1985.

Ο λόχος μας, 3ος Λόχος ΕΠΙΟΝ του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας, που την περίοδο αυτή είχε αμυντική διάταξη στον τομέα της Παύλιανης, πήρε ρητή διαπαγή, μέσω της διοίκησης του 36ου Συντάγματος, στο οποίο υπαγόμαστε τακτικά, γιατί η διοίκηση του τάγματός μας με το 2ο λόχο βρίσκονταν στη Μακροκώμη για εκπλήρωση αποστολής, να ενεργήσει αιφνιδιαστικό εγχείρημα στο τμήμα του κεντρικού αμαξιτού δρόμου Αμφίγλειας-Μπράλου κατά των εχθρικών μηχανοκίνητων τμημάτων, επιλέγοντας κατάλληλο στόχο και ταυτόχρονα να συνδεθούμε με τις τοπικές οργανώσεις, προειδοποιώντας τες με όλα τα μέτρα εχεμύθειας για τις προθέσεις του εχθρού, ώστε να αποκρύψουν το ταχύτερο τη σοδειά τους.

Για το σκοπό αυτό η διοίκηση του λόχου, με στρατιωτικό τον Νίκο Γιαννέτσο (Τηλέμαχο), μόνιμο ανθυπολοχαγό απ' το Γαλαξίδι, πολιτικό τον Θύμιο Καψή (Ανάποδο) απ' τη Γλούνιστα Λοκρίδας και καπετάνιο το Γιαννακόπουλο Γιώργη (Καλύβα) απ' το Σμόκοβο, αποφασίσαμε να χρησιμοποιήσουμε την 1η διμοιρία του λόχου με διοικητή τον Σφέτσο Σπύρο (Ορέστη) απ' το Γαλαξίδι, ανθυπολοχαγό του ΕΛΑΣ. Προετοιμάσαμε ολόπλευρα τη διμοιρία, εφοδιάζοντάς την με ελαφρό οπλισμό (αυτόματα), με χειροβομβίδες και σιλέτα, καθώς επίσης και με ξερή τροφή. Στην επιχείρηση αυτή, απ' τη διοίκηση του λόχου αποφασίστηκε, τη διμοιρία να τη συνοδεύσω ο ίδιος. Κοντά μου πήρα τον επιλοχία του λόχου Πλεύρη Ευάγγελο (Σκουφά), έναν τριανταπεντάρη έμπειρο και πιστό αγωνιστή, καθώς και το σύνδεσμό μου Σφέτσο Ηλία, απ' το Γαλαξίδι.

Τα μεσάνυχτα της 2 προς 3 Αυγούστου 1944 ξεκινήσαμε για την εκπλήρωση της αποστολής μας. Χρησιμοποιήσαμε το πιο σύντομο δρομολόγιο: Αφήνοντας τις υπόγειες της Οίτης και περνώντας στο Καλλίδρομο, πάνω απ' τη σήραγγα του τραίνου, και στη συνέχεια παράλληλα με το δρόμο Μπράλου-Αμφίγλειας (από τα βόρεια του αμαξιτού δρόμου), καταλήξαμε σ' ένα ύψωμα του Παλληχωριού.

Ήταν νύχτα με αστροφεγγιά, η φύση ανέδιδε χίλιες δύο γνώριμες ευωδιές και το γάργαρο νερό απ' τα ρυάκια μας έσβηνε τη δίψα και μας δροσίζε εκείνη την καλοκαιριάτικη νύχτα του Αυγούστου. Στις στάσεις κρατούσαμε προσεκτικά στη χούφτα μας τα παραδοσιακά στριμμένα με εφημερίδα τσιγάρα μας που περνούσαν από τέσσερα πέντε χέρια.

Βαδίζαμε με όλα τα μέτρα ασφάλειας. Ο Ορέστης ο διμοιρίτης, νεαρός ανθυπολοχαγός της Σχολής του ΕΛΑΣ, εφάρμοζε κατά γράμμα τον κανονισμό μέτρων

ασφάλειας σε νυχτερινή πορεία. Μετά από τριώρη σχεδόν πορεία φτάσαμε σ' ένα ύψωμα κοντά στο Παληοχώρι, όπου και αποφασίσαμε να σταθμεύσουμε. Μετά από γρήγορη αναγνώριση διαλέξαμε το σημείο αυτό σαν το πιο κατάλληλο για το εγχείρημά μας (ενέδρα). Έδωσα τις απαραίτητες εντολές για τα πιο αυστηρά μέτρα ασφάλειας και κάλυψης. Ο Ορέστης τακτοποίησε τις ομάδες, έβγαλε φυλάκια προς τον Μπράλο και την Αμφίκλεια. Η διάταξή μας ήταν κυκλική για την αντιμετώπιση κάθε απρόοπτου. Η απόσταση που μας χώριζε απ' τον κεντρικό δρόμο, δεν ξεπερνούσε τα 30 μέτρα. Το Παληοχώρι ήταν σχεδόν κάτω απ' τα πόδια μας. Το σημείο που διαλέξαμε ήταν μεν πολύ κοντά στις εχθρικές φρουρές, άρα εγκυμονούσε πολλούς κινδύνους, μα παράλληλα δεν μπορούσε να προκαλέσει την υποψία του εχθρού, ότι θα είχαμε το θράσος να διαλέξουμε ένα τέτοιο σημείο, κάτω απ' τη μύτη τους, πράγμα που εξυπηρετούσε το σκοπό μας, γιατί ο εχθρός ποτέ δεν θα υποπτευόταν απειλή απ' το σημείο αυτό.

Όσο για μεμονωμένα πρόσωπα ή πολίτες, που τυχαία θα εισέρχονταν στο χώρο της διάταξής μας, η εντολή ήταν αυστηρή. Θα κρατούνταν κοντά μας μέχρι το τέλος της επιχείρησης. Η συνεννόηση γίνονταν με χαμηλή φωνή ή με σήματα.

Ο Ορέστης, αφού έδωσε τις απαραίτητες εντολές και τακτοποίησε τους άνδρες στις θέσεις τους, ήρθε και κάθισε κοντά μου, μου ανέφερε για τα μέτρα που πήρε. Ανταλλάξαμε ορισμένες γνώμες για τις λεπτομέρειες της παραπέρα δράσης μας. Ο επιλογίας μας Σκουφάς, πάντα κοντά μου, μας έδινε πολύτιμες συμβουλές και έκανε πολλές σωστές υποδείξεις, παλιά καραβάνα βλέπει.

Ήταν ακόμα σκοτεινά και περιμέναμε να ξημερώσει. Απ' την κούραση με δυσκολία κρατούσαμε τα μάτια μας ανοιχτά. Ωστόσο, η υπερένταση και η αδημονία για την έκβαση του εγχειρήματός μας, μας βοηθούσε να ξεπεράσουμε τον πειρασμό του Μορφέα...

Τυλιχτήκαμε με τα αδιάβροχα και βυθιστήκαμε στις σκέψεις μας... Μαζί με την επερχόμενη χαραυγή της 3ης του Αυγούστου, βλέπαμε με αισιοδοξία να χαράζει και η αυγή της απελευθέρωσης της πολυβασανισμένης Πατρίδας μας. Βλέπαμε με ικανοποίηση να πλησιάζει το νικηφόρο τέλος του αγώνα μας κατά της φασιστικής τυραννίας. Σαν κινηματογραφική ταινία βλέπαμε να περνούν μπροστά μας οι μορφές των ηρώων συναγωνιστών μας που, πολεμώντας πλάι-πλάι μαζί μας, έπεσαν για τη λευτεριά, θυσίασαν την άσπιλη, άδολη και νεαρή ζωή τους για να

δει ο λαός μας καλύτερες μέρες. Οι σκληρές και αιματηρές συγκρούσεις του θρυλικού ΕΛΑΣ, στις οποίες έλαχε να συμμετάσχουμε και προσφέρουμε τη συμβολή μας πέρασαν στην ιστορία της πατρίδας μας. Οι ήρωες νεκροί μας των μαχών αυτών και οι εκτελεσμένοι έφυγαν για πάντα από κοντά μας, πότισαν με το άλικο αίμα τους το δένδρο της λευτεριάς. Πέρασαν στο πάνθεο των ηρώων για τη χιλιάρκιβη τη λευτεριά...

Ωστόσο, καινούργιοι αγώνες και συγκρούσεις κατά του μισητού κατακτητή, σκληρές δοκιμασίες μας περίμεναν ακόμα μέχρι την τελική νίκη! Και όσοι γι' αυτό δεν είχαμε αυταπάτες, είμαστε για όλα έτοιμοι και αποφασισμένοι. Ήμουν απολύτως βέβαιος ότι οι ίδιες σκέψεις κυριαρχούσαν στο μυαλό όλων των μαχητών της διμοιρίας εκείνο το αυγουσιάτικο πρωινό, που παρά την κούραση και την ταλαιπωρία, κρατούσαν τα μάτια μας άγρυπνα, προσηλωμένα κάπου εκεί στο σκοτάδι, ο καθένας στο πόστο που του ανατέθηκε, αφοσιωμένοι και ολόψυχα δοσμένοι και πιστοί στα υψηλά ιδανικά, που εθελοντικά ανέλαβαν να εκπληρώσουν.

Τριάντα άγρυπνα μάτια φρουρούσαν εκείνο το βράδυ την τιμή, τη δόξα και τη λεβεντιά του λαογέννητου Στρατού μας, του ΕΛΑΣ, τριάντα λαϊκοί εκδικητές περίμεναν ανυπόμονα τη στιγμή της διαταγής για να εκπληρώσουν το ιερό καθήκον τους απέναντι στο λαό μας...

Βυθισμένοι στις σκέψεις μας αυτές δεν αντιληφθήκαμε ότι είχε πια ξημερώσει. Τα αντικείμενα όλα γύρω μας, που τη νύχτα φάνταζαν περιέργα και απειλητικά, έπαιρναν τη συγκεκριμένη τους μορφή: τα δέντρα και οι θάμνοι, το εκκλησάκι του Αϊ-Λιά, το πατωμένο χορτάρι και οι βατομουριές παραπέρα, η δημοσιά και ο περήφανος απέναντι Παρνασσός με την αθάνατη Γκιόνα δεξιότερα, το Παληοχώρι κάτω απ' τα πόδια μας. Τα πελιδνά πρόσωπα των ανταρτών απ' την αγρύπνια με τ' αστραφτερά τους μάτια, έδιναν ζωντάνια στον άψυχο αυτό κόσμο που μας τριγύριζε και γέμιζαν με ελπίδα την ψυχή στις δύσκολες αυτές στιγμές, που το τμήμα εκπληρώνοντας μια δύσκολη αποστολή βρίσκονταν πραγματικά μπροστά στο στόμα του λύκου.

Με εντολή εντάθηκαν τα μέτρα ασφάλειας και κάλυψης. Οι κινήσεις περιορίστηκαν στο ελάχιστο. Τόσο τα προωθημένα παρατηρητήρια, «το άγρυπνο μάτι

μας», και Μπράλο και Παληοχώρι, εφοδιασμένα όλα με κιάλια Τσάις γερμανικά, όλα φυσικά λάφυρα απ' τις μάχες, όσο κι όλες οι θέσεις των μαχητών ήταν προσεχτικά καμουφλαρισμένα. Όλα τα παιδιά μέχρι τις πρωινές ώρες είχαν δουλέψει φιλότιμα κόβοντας κλαδιά απ' τα δέντρα για το σκοπό αυτό. Καταγράφαμε λεπτομερειακά τις κινήσεις του εχθρού στη δημοσιά. Είχε εξηγηθεί σε όλους, μέχρι τον τελευταίο αντάρτη, το σχέδιο ενέργειας σε περίπτωση που ο εχθρός θα αποκάλυπτε τις θέσεις μας και θα ενεργούσε επιθετικά εναντίον μας. Ο τρόπος αντιμετώπισης του εχθρού και τα πιθανά δρομολόγια σύμπτυξης του τμήματος. Ήταν μια πραγματική «Λούφα», που μας εξασφάλιζε από κάθε απρόοπτο και έκανε απαρατήρητη την παρουσία μας στο χώρο αυτό. Στο μεταξύ, προτού ακόμα φέξει, είχαμε στείλει σύνδεσμό μας με πολιτικά, που προειδοποίησε τους επικεφαλής των πολιτικών μας οργανώσεων της Αμφίκλειας, του Παληοχωριού, της Σουβάλας, της Κάτω Αγόριανης, της Μαριολάτας, της Γραβιάς, του Κηφισχωριού κ.ά. για τις προθέσεις των κατακτητών και τους συμβουλέψαμε να ειδοποιήσουν τους κατοίκους για να κρύψουν τη σοδειά τους και να πάρουν όλα τα προφυλακτικά μέτρα για την προστασία της περιουσίας των κατοίκων και την προσωπική τους ασφάλεια.

Παρά τα αυστηρά μέτρα μυστικότητας στην προειδοποίηση του πληθυσμού, συνέβηκε κάτι που μας ανησύχησε σοβαρά. Φαίνεται ότι κάποιος κρίκος στην οργάνωση της δουλειάς μας αυτής παραβίασε τους συνωμοτικούς κανόνες.

Με κατάπληξη και δυσφορία είδαμε να καταφθάνουν με κάθε προφύλαξη στη διάταξή μας πάνω στο ύψωμα ο παπάς και ο δάσκαλος του Παληοχωριού, μαζί με ένα συναγωνιστή της οργάνωσης, ο οποίος προσπαθούσε να τους πείσει να γυρίσουν πίσω. Τα προωθημένα φυλάκια, εκτελώντας τη διαταγή, τους άφησαν να περάσουν χωρίς να δείξουν την παρουσία τους. Προχωρώντας βαθιά στη διάταξή μας σταματούσαν και κοίταζαν με έκπληξη και περιέργεια γύρω τους, χωρίς να διακρίνουν σημεία ζωής. Τους παρακολουθούσαμε με άγρυπνο μάτι και όταν είδαμε ότι βρίσκονταν σε αμηχανία και για να δώσουμε τέλος στο γεγονός και να αποφύγουμε άλλες συνέπειες, με τρόπο δώσαμε εντολή να τους κάνουν νόημα να πλησιάσουν αθόρυβα στο σημείο που είχα εγκαταστήσει το σταθμό διοίκησης. Τους καλέσαμε να ξαπλώσουν δίπλα μας, τους χαιρετίσαμε και γνωριστήκαμε. Τους κάναμε προσεκτικούς για την τήρηση των μέτρων ασφάλειας. Τους ρωτήσαμε για την κατάσταση στο χωριό. Χωρίς περιστροφές μας απηύθυναν την παράκληση να μη χτυπήσουμε τους Γερμανούς στο σημείο αυτό, γιατί θα κινδύνευε όλο

το χωριό να καεί από τους Γερμανούς. Εγώ τους εξήγησα την αποστολή μας και εξάντλησα όλη μου την επιχειρηματολογία για να τους πείσω για τη σκοπιμότητα και ορθότητα τους επιχειρημάτων μας. Εντύπωση και στους δύο (παπά και δάσκαλο) έκανε όταν τους είπα ότι είμαι μόνιμος αξιωματικός και παπαδοπαίδι. Φάνηκαν να πείθονται ειλικρινά και μάλιστα μας ρώτησαν πώς μπορούν να μας βοηθήσουν... Τους ευχαρίστησα θερμά για τις καλές προθέσεις και τα πατριωτικά αισθήματά τους. Τους διαβεβαίωσα ότι δεν διατρέχουν κανέναν κίνδυνο, ότι άμεσα η βοήθειά τους δεν είναι αναγκαία, γιατί αρκεί η δύναμη που διαθέτουμε, η οποία είναι ικανή να φέρει σε πέρας την αποστολή μας και ότι αυτοί θα είναι χρήσιμοι όταν γυρίσουν στο χωριό. Να κάνουν δουλειά στους συγχωριανούς τους σχετικά με τον απελευθερωτικό αγώνα που κάνει σήμερα ο λαός μας. Τους εξήγησα απερίφραστα κάτι που μας επιβάλουν οι αδυσώπητοι κανόνες του πολέμου, ότι είμαι υποχρεωμένος μετά από αυτό που συνέβηκε, να τους κρατήσω κοντά μας όλη τη μέρα και μόνο μετά την εκπλήρωση της αποστολής μας να τους αφήσω ελεύθερους να επιστρέψουν στο χωριό.

– Αυτή είναι η άμεση βοήθεια που μπορείτε τώρα να μας προσφέρετε, πρόσθεσα.

Συγκατατέθηκαν. Μας ευχαρίστησαν και μετά απ' αυτό έδωσα εντολή στον Ορέστη, το διμοιρίτη, να τους εξασφαλίσει πιο πίσω κάπου ένα μέρος (κρυψώνα) για να μείνουν και διέθεσα ένα συναγωνιστή να είναι μαζί τους όλη τη μέρα για να τους εξυπηρετήσει σε ό,τι χρειαστούν, φυσικά μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων μας. Τους υπενθύμισα ακόμη και φορά το ζήτημα για την τήρηση των μέτρων ασφάλειας. Χαιρετηθήκαμε εγκάρδια και χωρίσαμε. Στον Ορέστη τόνισα να φροντίσει από το υστέρημά μας να μη μείνουν νηστικοί και διψασμένοι.

Ο ήλιος είχε ανέβει αρκετά ψηλά, όταν τελειώσαμε τη συζήτηση με τους «απρόσκλητους επισκέπτες» και μπορώ να πω συζήτηση πολύ γόνιμη.

Οι ώρες περνούσαν αργά και βασανιστικά, όπως συμβαίνει συνήθως μπροστά απ' τη μάχη. Η αναμονή και η αδημονία, το άγνωστο για το πώς θα εξελισσόταν η επιχείρηση, τι εκπλήξεις αυτή μας επεφύλασσε, η εντατική και συνεχής παρακολούθηση της κίνησης του εχθρού, των μηχανοκίνητων μονάδων του στο δρόμο, δύο βήματα μακριά μας, η ακινησία, όλα αυτά μαζί με την αφόρητη ζέση του Αυγούστου έθεταν σε σκληρή δοκιμασία τα νεύρα μας και όλοι μας κατεχόμασταν από μία και μοναδική σκέψη: Πότε θα τελειώνουμε με τους Φρίτσηδες.

Η περίπτωση τους εγχειρήματος που ετοιμάζαμε είχε μια εξαιρετική ιδιομορφία, είχε πολύπλοκο χαρακτήρα. Δεν ήταν μια απλή ενέδρα από δεσπόζουσες θέσεις. Χτύπημα μιας φάλαγγας, εκμετάλλευση της επιτυχίας και αποχώρηση από εξασφαλισμένο δρομολόγιο σύμπτυξης. Στη δική μας περίπτωση, έπρεπε να περιμένουμε στη «Λούφα» όλη τη μέρα με πολλούς πιθανούς κινδύνους: όπως μας συνέβηκε με τον παπά και το δάσκαλο, λόγου χάρη, η πιθανή αποκάλυψη των θέσεών μας μέρα μεσημέρι απ' τον εχθρό και η αναγκαστική εμπλοκή μας με υπέρτερες δυνάμεις του, ο κίνδυνος κύκλωσής μας με ανύπαρκτα δρομολόγια σύμπτυξης σε ένα χώρο εδαφικά και γεωγραφικά ακατάλληλο για ανοιχτή αναμέτρηση, βατό απ' τα μηχανοκίνητα μέσα του εχθρού και τόσα άλλα.

Ακόμα το χτύπημα θά 'πρεπε να γίνει μόνο νυχτερινές ώρες και ακόμα η επιλογή του στόχου. Δεν μπορούσαμε να εμπλακούμε σε μάχη με μεγάλη φάλαγγα και τόσα άλλα. Ποντάραμε στο γεγονός ότι ο εχθρός, τόσο κοντά στις βάσεις του, θα αποτολμούσε να κινηθεί με μικρή δύναμη ή και με μεμονωμένα αυτοκίνητα, χωρίς ιδιαίτερα μέτρα ασφάλειας, αμέριμνος και ανύποπτος.

Η οικονομία στη χρησιμοποίηση της περιορισμένης ποσότητας (στα παγούρια) του νερού κάτω από τον καυτό αυγουσιάτικο ήλιο ήταν επίσης στο κέντρο της προσοχής μας. Οι γλώσσες και το στόμα μας είχαν κολλήσει. Στριφογυρίζαμε στους περιορισμένων διαστάσεων κρυψώνες μας και προσπαθούσαμε να ξεγελάσουμε την κατάσταση μας με κανένα καλαμπούρι – και το πετυχαίναμε όχι χωρίς αποτέλεσμα. Δεν είμαστε, βέβαια, και πρωτάρηδες σε κάτι τέτοιες καταστάσεις.

Το χαμόγελο αισιοδοξίας δεν έφευγε απ' τα πρόσωπα των Επονιτών-ανταρτών της διμοιρίας μας. Η αδιαφορία για τους πιθανούς κινδύνους που μας απειλούσαν, η ψυχραιμία αυτών των νεαρών, μπαρουτοκαπνισμένων και σφυρηλατημένων μαχητών, σου προκαλούσαν κατάπληξη και θαυμασμό. Η απλότητα, η σεμνότητα και η αυθόρμητη καλοσύνη που χαρακτήριζαν αυτά τα παιδιά, απλά χωριατόπουλα τα περισσότερα, σε αιχμαλώτιζε. Και όλα αυτά ήταν αρετές που σφυρηλατήθηκαν και εδραιώθηκαν βαθιά μέσα τους στις γραμμές του νέου τύπου λαϊκού στρατού, στις γραμμές του ΕΛΑΣ. Εγώ ως διοικητής ενός τέτοιου στρατιωτικού τμήματος του ΕΛΑΣ, που είχα καθίσει στα θρανία της Σχολής Ευελπίδων, έβλεπα με θαυμασμό αυτά τα αγνά και απτότητα παλικάρια, ήμουν υπερήφανος γι' αυτά, όταν αναλάμβανα τις πιο υπεύθυνες και επικίνδυνες αποστολές.

Αυτό, μεταξύ των άλλων σοβαρών παραγόντων, σε τελευταία ανάλυση, όταν το 1942 οργάνωσα την 9η ομάδα Παρνασσού, μ' έκανε ν' αποφασίσω σταθερά και να καθορίσω αμετάκλητα ότι η θέση μου ως στρατιωτικού στο μεγάλο αγώνα του λαού μας κατά του κατακτητή ήταν στις γραμμές –και πουθενά αλλού– του θρυλικού ΕΛΑΣ. Στο περιβάλλον αυτό, παράλληλα με τους άλλους αγωνιστές διαμόρφωνα κι' εγώ, στο πνεύμα και στα πλαίσια αυτά, το δικό μου χαρακτήρα. Οι ιδιαιτερότητες και το αίσθημα της ανωτερότητας απ' τους απλούς ανθρώπους της δουλειάς και της βιοπάλης, η υπεροψία, που προσπαθούσαν να μας καλλιεργήσουν στη Σχολή Ευελπίδων μου προκαλούσαν μια αποτροπιασμό και αηδία. Γι' αυτό στο λόχο μας, τον 3ο Λόχο της ΕΠΟΝ, έξω από τα πλαίσια των καθηκόντων μας, την ώρα της υπηρεσίας και της πειθαρχίας της επιβαλλόμενης από την αναγνωρισμένη ιεραρχία, όλοι είμαστε σαν αδέρφια, κοιμόμαστε δίπλα-δίπλα, τρώγαμε απ' το ίδιο καζάνι.

Η αρμονία και κατανόηση αυτή υπήρχε και στις σχέσεις μας με τον Ανάποδο, τον πολιτικό, και τον Καλύβα, τον καπετάνιο του λόχου μας.

Ο σεβασμός απέναντί μου από μέρους των απλών μαχητών ήταν απόλυτα ειλικρινής, η πειθαρχία συνειδητή και σιδερένια, η εκτίμηση απεριόριστη.

Ο ήλιος άρχισε να γέρνει προς τη Δύση του, το δροσερό αεράκι που άρχισε να φυσάει, το πλησίασμα της ώρας για την αναμέτρηση με τον αντίπαλο έσπασαν τη μονοτονία της αναμονής και μια ζωογόνα δύναμη μας πλημμύρισε όλους. Νοιώθαμε σαν να βγαίναμε από κάποια νάρκη και πανέτοιμοι για να φέρουμε σε πέρας το γρηγορότερο την αποστολή μας.

Τώρα το πρόβλημα ήταν, τι «θήραμα» θα μας τύχαινε.

Ο εχθρός απόφευγε τις νυχτερινές ώρες την κίνηση στο δρόμο, γι' αυτό, όσο άρχιζε να σκοτεινιάζει, αραίωνε και η κίνηση στο δρόμο.

Η ώρα πλησίαζε. Το σκοτάδι ήταν ο πιο σίγουρος σύμμαχός μας.

Ο πρώτος σκοπός της αποστολής μας, να ειδοποιήσουμε τον πληθυσμό έγκαιρα για να κρύψει τη σοδειά του, είχε εκπληρωθεί. Τώρα έμενε να δείξουμε την παρουσία μας μ' ένα γερό τσάταλο κατά των ναζί, κάτω απ' τη μύτη τους.

Ο Ορέστης προωθεί τη διμοιρία προς το δρόμο και καταλαμβάνει θέσεις σύμφωνα με το σχέδιο, που είχαμε απ' τη μέρα επεξεργαστεί μετά από προσεκτική αναγνώριση, και ταυτόχρονα παίρνοντας υπόψη όλες τις πιθανές καταστάσεις, που θα δημιουργούνταν.

Όλοι βρίσκονται σε πλήρη ετοιμότητα. Τα φυλάκιά μας προς τον Μπράλο και το Παληοχώρι αγρυπνούν. Η ώρα περνάει και τίποτα δεν ταράζει την ησυχία της νύχτας. Κοιτάζουμε τα ρολόγια μας, γερμανικά λάφυρα κι αυτά με φώσφορο, ειδικά για τη νύχτα. Οι δείχτες τους δείχνουν 10 περασμένες. Δεν θες –λέμε– να 'χουμε καμιά «γκίνια», να μην τσιμπήσει κανένα «ψάρι»; Σκέψου να πάει χαμένος ο κόπος μας ... Τα μόνα που ταράζουν την ησυχία της νύχτας είναι τα τριζόνια και οι πυγολαμπίδες που λαμπυρίζουν εδώ κι εκεί. Περιοδικά διακρίνουμε να διασχίζουν το σκοτάδι φωτοβολίδες απ' τα φυλάκια του εχθρού και τις φρουρές του στην Αμφίγλεια και τον Μπράλο. Συνηθισμένο φαινόμενο για όσους έχουν κάνει στην πρώτη γραμμή του μετώπου.

Ξαφνικά απ' το φυλάκίό μας προς τον Μπράλο ειδοποιούμαστε ότι διακρίνουν κάποια ανταύγεια που εμφανίζεται και χάνεται. Όλοι στρέφουμε την προσοχή μας προς τα κει. Κάποια αχτίδα ελπίδας μας γεμίζει χαρά. Σε λίγο η ανταύγεια αυτή παίρνει πιο συγκεκριμένη μορφή και όσο περνάει η ώρα γίνεται σαφέστερο ότι στο δρόμο απ' τον Μπράλο προς την κατεύθυνσή μας, κινείται εχθρικός στόχος.

Επειδή ο δρόμος είναι όλο στροφές, είναι δύσκολο να καταλάβουμε αν πρόκειται για ένα ή περισσότερα αυτοκίνητα, γιατί τα φώτα πότε χάνονται και πότε εμφανίζονται.

Σε λίγο φτάνει στ' αντιά μας ο θόρυβος μοτέρ αυτοκινήτου, που πότε δυναμώνει και πότε αδυνατίζει. Δεν υπάρχει πια αμφιβολία ότι εχθρικά αυτοκίνητα κινούνται προς την κατεύθυνσή μας.

Σε λίγο διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για μεμονωμένο αυτοκίνητο. Η απόσταση που μας χωρίζει απ' αυτό δεν είναι πάνω από 300-400 μέτρα. Δίνεται ξανά εντολή πλήρους ετοιμότητας. Τα δευτερόλεπτα περνούν. Η απόσταση που απόμεινε δεν ξεπερνάει τα 100 μέτρα. Πρόκειται για γερμανικό τζιπ, που κινείται με σχετικά μεγάλη ταχύτητα. Όλοι μας το παρακολουθούμε με προσοχή, τα νεύρα όλων μας μοιάζουν με τεντωμένες στο έπακρο χορδές.

Οι στιγμές είναι αποφασιστικές. Τη στιγμή που το εχθρικό τζιπ βρίσκονταν στο κέντρο των διασταυρούμενων πυρών μας, όπως είχαμε υπολογίσει, δίνεται κοφτά διαταγή:

– Πυρ!

Τα καταγιστικά πυρά των αυτομάτων μας σαν δαιμονισμένα αντηχούν μέσα στην απόλυτη ησυχία της νύχτας. ΟΙ τροχοδεικτικές έδειχναν φαντασμαγορικά τα συγκεντρωτικά διασταυρούμενα πυρά μας πάνω στο στόχο και μερικές χειροβομβίδες συμπληρώνουν τη συγχορδία. Το αυτοκίνητο κλυδωνίζεται αριστερά και δεξιά και τελικά ακινητοποιείται. Δίνεται διαταγή κατάπαυσης του πυρός και ταυτόχρονα ξεχνόμαστε όλοι μας στο δρόμο. Πρώτος στο δρόμο πήδηξε ο λεβέντης επιλοχίας του λόχου Πλεύρης Βαγγέλης (Σκουφάς), από κοντά ο διμοιρίτης Ορέστης, ο Κατσαούνης Θωμάς (Τόμσον), ο Ιάσωνας, ο Γοργοπόταμος, ο Βαριανίτης, ο Ψυχοβγάλτης, ο Τζατζάς, ο Πλάτανος, ο Γοβιάς, ο Σιδεράκος, ο Τσέλιος, ο Ζήσιμος, ο Θύμιος, ο Ρούκας, ο Θανάσης ο νοσοκόμος, ο Πατάκας, ο Ηλίας ο Σφέτσος, σύνδεσμος του λόχου, και όλα τα παιδιά, εκτός απ' αυτούς που βρίσκονταν στα προωθημένα φυλάκια προς Μπράλο και Αμφίκλεια.

Το πλήγμα ήταν τόσο κεραυνοβόλο και τα πυρά εύστοχα, που οι χιτλεροφασίστες απ' το αυτοκίνητο δεν πρόφτασαν να προβάλλουν καμιά αντίσταση.

Όπως διαπιστώθηκε, όταν πλησιάσαμε το τζιπ και οι τρεις που επέβαιναν σ' αυτό μόλις εκδηλώθηκαν τα πυρά μας πήδησαν από το αυτοκίνητο σε μια απεγνωσμένη προσπάθεια για να σωθούν. Τα φονικά πυρά μας, όμως, τους βρήκαν στο απελπισμένο αυτό άλμα τους και τώρα κείτονταν καταγής νεκροί σε διάφορες πόζες. Ένας γεροδεμένος νέος εικοσιπεντάρης υπαξιωματικός, μάλλον οδηγός του αυτοκινήτου, με το μαρσίπ χιαστί βουτηγμένος στο αίμα κρέμονταν από το αυτοκίνητο με τα πόδια και το κεφάλι ακουμπούσε στη γη. Ένας αξιωματικός νεαρός, μάλλον λοχαγός, πιθανόν υπασπιστής του στρατηγού, κείτονταν δίπλα στο αυτοκίνητο μπρούμυτα. Πιο πέρα, στο ανάχωμα του δρόμου, ξαπλωμένος στο ένα πλευρό και το παραμπέλουμι κοντά στο δεξί του χέρι, κείτονταν νεκρός ο στρατηγός (όπως αποδείχθηκε έπειτα, απ' τα ντοκουμέντα που βρήκαμε στις τσέπες του και τη στρατιωτική τσάντα). Ήταν ένας σαρανταπεντάρης άνδρας με αθλητικό παράστημα τώρα πια νεκρός, ανίκανος πια να δώσει διαταγές για εκτελέσεις και εμπρησμούς. Κείτονταν με τα μάτια ορθάνοιχτα και το πρόσωπο συσπασμένο σε μια έκφραση τρόμου. Φαίνεται ότι τα αναπτυγμένα

αντανakλαστικά του και οι αθλητικές του ικανότητες τον βοήθησαν να κάνει ένα θαυμάσιο άλμα, πραγματικά αίλουρου, ένα «salto mortale» που θα το ζήλευε και ο καλύτερος άλτης, γι' αυτό και βρέθηκε τόσο μακριά απ' το αυτοκίνητο. Όμως, το τιμωρό βόλι του ελασίτη αντάρτη αποδείχτηκε πιο γρήγορο και εύστοχο, ικανό να τερματίσει την άχαρη, απάνθρωπη και σιχαμερή καριέρα του σκληροτράχηλου αυτού στρατηγού της Βέρμαχτ.

Οι στιγμές ήταν κρίσιμες, κάθε καθυστέρηση ισοδυναμούσε με αυτοκτονία, γι' αυτό και η διαταγή ήταν ρητή και κατηγορηματική: Ο Ορέστης να μην επιτρέψει καμιά ανοργάνωτη λαφυραγωγία. Με τη βοήθεια τεσσάρων ανταρτών να καταπιαστεί με τη συγκέντρωση του οπλισμού, των ντοκουμέντων των Γερμανών και ό,τι πολύτιμο υλικού μπορούσε να βρει ψάχνοντας προσεχτικά το αυτοκίνητο και γύρω απ' αυτό.

Ο επιλοχίας Σκουφάς, που είχε προλάβει να πάρει απ' τον οδηγό του τζιπ παρατηρήματα το μαρσίπ, παλιά καραβάνα βλέπεις αυτός, πήρε εντολή:

α) Να συγκεντρώσει το τμήμα και να αποσυρθεί αμέσως απ' το δρόμο στο προκαθορισμένο μέρος αναμονής.

β) Να ειδοποιήσει τα προωθημένα φυλάκια να συνεχίσουν την επιτήρηση απ' τις θέσεις που κατέχουν προς Μπράλο και Αμφίκλεια και όταν το τμήμα θα ξεκινούσε για την επιστροφή να τα ειδοποιήσει να αποσυρθούν και να προσκολληθούν στη φάλαγγα.

γ) Να στείλει σύνδεσμο να ειδοποιήσει το συναγωνιστή που φύλαγε στον κρυψώνα τον παπά, το δάσκαλο και τον άλλο συναγωνιστή της πολιτικής οργάνωσης, να τους αφήσει ελεύθερους να πάνε στα σπίτια τους.

δ) Ν' αφήσει ένα συνεργείο, εφοδιασμένο με τ' απαραίτητα, από παιδιά που ήξεραν τη δουλειά για να καταστρέψουν το αυτοκίνητο, βάζοντάς του φωτιά.

Όλες αυτές οι δουλειές έγιναν όπως λένε «εν ριπή οφθαλμού». Δεν είχαμε καιρό για συνηθισμένη «αντάρτικη λαφυραγωγία», αυτό θα ήταν επικίνδυνο και μπορούσε να το πληρώσουμε ακριβά. Πάντως, μερικά «σαΐνια», «αετονύχηδες» όπως λέμε, πρόφτασαν χωρίς να τους πάρουμε χαμπάρι, κάτω απ' τα μάτια μας

και πάνω στην «αναμπουμπούλα», ήταν βλέπεις και νύχτα, να πάρουν τις εκλεκτές μαύρες από σεβρό μπότες του στρατηγού και του υπασπιστή, καθώς και τις χοντρές γνωστές μπότες του οδηγού του τζιπ και δεν θυμάμαι και τι άλλο... Κι εγώ ακόμα, παραβιάζοντας τη διαταγή μου, πλησιάζοντας από περιέργεια να δω το στρατηγό, βρήκα δίπλα του ριγμένο ένα όμορφα φιλοτεχνημένο μπαστούνι «αλπίνι», που πιθανόν ανήκε στο στρατηγό, και μην μπορώντας να υπερνικήσω τον πειρασμό, το πήρα. Σήμερα το 'χω στο σπίτι, μαζί με τα κιάλια του υπασπιστή, 40 χρόνια ήταν κρυμμένα βαθιά στη γη, κατάλληλα συσκευασμένο και τα ξετρύπωσα όταν γύρισα από την ξενιτιά.

Το τμήμα μέσα σε πέντε λεπτά από την έναρξη του εγχειρήματος βρίσκονταν σε διάταξη πορείας – πήραμε το δρόμο του γυρισμού. Έπρεπε ν' απομακρυνθούμε το γρηγορότερο απ' το σημείο της σύγκρουσης. Ίσχυαν με άκρα αυστηρότητα τα μέτρα ασφάλειας.

Δεν είχαμε απομακρυνθεί και πεντακόσια μέτρα, όταν πίσω μας ακούστηκε έκρηξη κι απ' το αυτοκίνητο ξεπήδηξαν φλόγες που αντανακλούσαν σε αρκετή απόσταση... Οι «μπουρλοτιέρηδες» μας εγκατέλειψαν το φλεγόμενο γερμανικό τζιπ και σε μετρημένα λεπτά με κομμένη ανάσα προσκολλήθηκαν στην ουρά της φάλαγγας, που βιάδιζε επίσης με ταχύτατους ρυθμούς, ίσα που δεν έτρεχε. Σε λίγο κατέφτασαν και οι άνδρες του φυλακίου που είχαμε βάλει προς την κατεύθυνση της Αμφίκλειας.

Ο σκοπός που φύλαγε τους «απρόσκλητους επισκέπτες μας», τον παπά και τους άλλους, με πλησίασε και μου ανέφερε ότι όλα «εντάξει». Και πρόσθεσε ότι αυτοί είχαν μείνει άναυδοι απ' όσα είδαν. Φυσικά καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής τους εκεί κατέχονταν από φόβο και αμφέβαλαν για την επιτυχία μιας τέτοιας ριψοκίνδυνης επιχείρησης κάτω απ' τη μύτη του εχθρού. Τους κατέπληξε η ταχύτητα με την οποία ξεμπερδέψαμε με τους φρίτσηδες, η ψυχραιμία και πειθαρχία των νεαρών μαχητών μας. Εντύπωση μεγάλη τους έκανε η πειστικότητα και η ειλικρίνεια των λόγων μας, η λεπτή και ευγενική συμπεριφορά μας απέναντί τους κάτω από τόσο δύσκολες και σκληρές συνθήκες που ζούσαμε και πολεμούσαμε. Φεύγοντας κατενθουσιασμένοι μας υποσχέθηκαν, τόσο ο παπάς όσο και ο δάσκαλος, ότι αψηφώντας κάθε κίνδυνο θα βοηθήσουν με όλες τους τις δυνάμεις τον ιερό και δίκαιο αγώνα μας προσχωρώντας στην οργάνωση του χωριού τους...

Δεν προφθάσαμε να προχωρήσουμε και χίλια μέτρα στο δρόμο του γυρισμού, όταν φάλαγγα από είκοσι αυτοκίνητα με στρατό φάνηκε να κατευθύνεται από Μπράλο προς Παληοχώρι. Ενώ άλλη φάλαγγα κινούνταν από Αμφίκλεια προς Παληοχώρι. Εμείς βαδίζαμε σχεδόν παράλληλα προς το δημόσιο δρόμο και πιο μακριά απ' αυτόν σε σύγκριση με το δρομολόγιο που ακολουθήσαμε, όταν πηγαίναμε για την επιχείρηση στο Παληοχώρι. Το σύνθημα που αντηχούσε και δέσποζε στ' αυτιά μας ήταν: «Παιδιά, πιο γρήγορα! Πιο γρήγορα!». Εμένα προσωπικά με βασάνιζε η σκέψη μήπως ο εχθρός σοφιστεί καμιά κυκλωτική ενέργεια γύρω απ' το σημείο της ενέδρας. Γιατί εγώ στη θέση τους, αυτό θα 'κανα. Συμπέρασμα: Όσο πιο γρήγορα και απαρατήρητα απομακρυνόμαστε από το κέντρο της νυχτερινής μας ενέργειας, τόσο περιορίζουμε τις πιθανότητες να βρεθούμε σε κάποιο κλοιό του εχθρού.

Δεν μας συνέφερε, επίσης, να εμπλακούμε με τον εχθρό που κινούνταν από Μπράλο, μ' έναν εχθρό που διέθετε κατά πολύ υπέροχες δυνάμεις. Αλλά κυρίως γιατί αυτό θα 'ταν έξω από τα πλαίσια της αποστολής που είχαμε. Μα κι ο εχθρός δεν γνώριζε την έκταση και τις διαστάσεις του εγχειρήματός μας, του δικού μας σχεδίου. Υπολόγιζε κι αυτός, προφανώς, ότι πιθανόν το εγχείρημά μας να αποτελούσε παγίδα για να μας δοθεί η δυνατότητα με μεγαλύτερες δυνάμεις να τον πλήξουμε στην κίνησή του προς Παληοχώρι. Κι αυτό αποδείχτηκε απ' το γεγονός ότι όταν περνούσε η φάλαγγα των είκοσι αυτοκινήτων δίπλα μας, αυτοί φοβούμενοι κάτι τέτοιο, έριχναν εκφοβιστικά πυρά προς τα γύρω υψώματα συνεχώς στην κίνησή τους προς το Παληοχώρι, πυρά ανοργάνωτα και οι σφαίρες σφύριζαν πάνω απ' τα κεφάλια μας, ψηλά βέβαια, χωρίς αποτέλεσμα. Γι' αυτό κι εμείς μη υπολογίζοντας τα πυρά αυτά, σταθερά και απτόητα συνεχίζαμε την πορεία μας, της επιστροφής, μη δίνοντας σημασία στο θόρυβο που δημιουργούσαν με την ενέργειά τους αυτή.

Οι φλόγες από το αυτοκίνητο είχαν προ πολλού σβήσει. Οι εχθρικές φάλαγγες που κινήθηκαν για βοήθεια προς το σημείο της σύγκρουσης, προφανώς, βρέθηκαν μπροστά στο μακάβριο θέαμα του καμένου αυτοκινήτου και των πτωμάτων των συμπατριωτών τους, μαζί και του στρατηγού τους, θορυβημένοι και τρομοκρατημένοι, φυσικά φοβούμενοι κάτι χειρότερο, πήραν εσπευσμένα το δρόμο του γυρισμού στις βάσεις τους.

Τώρα πια η διάταξη της φάλαγγας του εχθρού ήταν διαφορετική. Ενώ προηγούμενα τηρούσαν μικρές αποστάσεις και έτρεχαν με μεγάλη ταχύτητα –φυσικά

βιάζονταν να προλάβουν το κακό τότε— τώρα είχαν βάλει εμπροσθοφυλακή με θωρακισμένα, τηρούσαν αποστάσεις και συνέχιζαν τα ανοργάνωτα και εκφοβιστικά πυρά τους προς τα γύρω υψώματα. Στο γυρισμό, μας πρόλαβαν πάλι στην απώτερη και σταθερή πορεία της επιστροφής μας. Πάλι σφύριξαν πάνω απ' τα κεφάλια μας τα πυρά τους. Τώρα πια όλοι έμοιαζαν με νεκρώσιμη ακολουθία. Και φυσικά, έτσι και θα 'πρεπε, γιατί συνόδευαν στην τελευταία τους κατοικία το σκληροτράχηλο, μα «άδοξα πεσόντα» μακαρίτη στρατηγό τους και τα κουφάρια των υπόλοιπων «γενναίων» «ηρώων» της Βέρμαχτ.

Φυσικά κι εμείς «τιμήσαμε» τη νεκρώσιμη αυτή ακολουθία με μια αυθόρμητη θυμηδία, μόνο που παραλείψαμε να «κάνουμε το σταυρό μας» για την ανάπαυση των ψυχών τους «εν τόπω χλοερώ... ένθα απέδρα πάσα οδύνη, λύπη ή στεναγμός». Ας μας «συχωρέσει ο Θεός».

Όλα αυτά καλά, αλλά μπροστά μας—ας γυρίσουμε στην πραγματικότητα—είχαμε και άλλα «παλούκια» να πηδήσουμε. Τη δημοσιά προς Μπράλο.

Υπήρχε όμως ο κίνδυνος, γιατί ο εχθρός δεν πρέπει ποτέ να υποτιμάται, και μάλιστα ένας τέτοιος ύπουλος, πονηρός, σκληρός, έμπειρος και αδιάσταχτος αντίπαλος, ικανός για όλα, ο οποίος ξέροντας τις βάσεις εξόρμησής μας και μαντεύοντας τα πιθανά περάσματά μας, μπορούσε να μας έχει στήσει ενέδρα κάπου εκεί κοντά στη σήραγγα του σιδηροδρόμου, στο πέρασμά μας από το Καλλίδρομο στην Οίτη. Παίρνοντας αυτά υπόψη, πήραμε όλα τα αναγκαία μέτρα στέλλοντας μπροστά ανιχνευτές για να παρακολουθήσουν όλη την κίνηση στα πιθανά περάσματά μας.

Αυτό προϋπόθετε κάποια αναγκαστική αναμονή του τμήματος, που για μας ήταν ένα θείο δώρο, γιατί θα ξεκουραζόμαστε λίγο μετά το ξεθεωτικό κυνηγητό και την τρομερή κούραση που είχαμε. Εδώ είναι που λένε, «ουδέν κακό, αμιγές καλού». Στους ανιχνευτές στείλαμε παιδιά που 'ξεραν καλά τον τόπο. Μας ευνοούσε φυσικά και το σκοτάδι. Το πρώτο φυσικά που σκεφτήκαμε, μαζί με τον Ορέστη, ήταν να στείλουμε μερικά παιδιά με κάποιον που γνώριζε το μέρος, να ψάξουν για νερό, συγκεντρώνοντας όσα παγούρια μπορούσαν να σηκώσουν. Προ πολλού είχαμε εξαντλήσει και την τελευταία σταγόνα νερού, που φυλάγαμε σαν φάρμακο στα παγούρια μας. Το λοιπύρι όλη τη μέρα, η ένταση της αναμονής πριν από τη μάχη και η έλλειψη της δυνατότητας να ξεμυτίσουμε, έστω και ένα βήμα απ' τη «λούφα» μας στο ύψωμα του Παληοχωριού για να λύσουμε το πρόβλημα του νερού, μας δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα. Στο μεταξύ, επακολούθησε η

σύγκρουση με τον εχθρό και η σύντομη και εξαντλητική μα και επικίνδυνη χωρίς σταματημό πορεία για να βρούμε απ' την επικίνδυνη ζώνη. Όλα αυτά μας απόσπασαν κάπως από τη σκέψη για νερό. Τώρα που ησυχάσαμε λιγάκι, πρόβαλε με όλη την οξύτητά του το πρόβλημα αυτό. Το στόμα και η γλώσσα μας είχαν γίνει σαν παπούτσι, που λένε. Δώσαμε κάποια προσοχή στον εαυτό μας και είδαμε ότι βρισκόμαστε σε άσχημα χάλια. Τα ρούχα μας ήταν βουτηγμένα στον ιδρώτα και κολλημένα στο σώμα μας. Η φωνή μας είχε βραχνιάσει. Είχαμε ξαπλώσει τ' ανάσκελα και κοιτάζαμε τ' αστέρια, περιμένοντας σαν «το μάνα» το πολύτιμο φορτίο των παιδιών με τα παγούρια.

Εκείνη τη στιγμή, όπως είμαστε ξαπλωμένοι σαν παράλυτοι, μας πλησιάζει ο Τζατζάς –στο ψευδώνυμο– Περγαντής Άγγελος απ' τη Λιβαδειά, αετονύχης, όνομα και πράγμα (τον είχα σύνδεσμο παλιά, στην αρχή του αντάρτικου, ποτέ δεν μ' άφησε πεινασμένο). Και τι νομίζετε ότι μας πρότεινε; Λοχαγέ, λέει βραχνιαστά, μήπως θέλετε λίγο καφεδάκι; Γούρλωσα τα μάτια μου και ήμουν αέτομος να τον στείλω στον έξω από δω, μαζί και ο Ορέστης που του πέταξε «Αίντε, ρε Άγγελε, από δω, βρήκες ώρα για αστεία, ντροπιάζεις και τ' όνομά σου –Άγγελος να σου πετύχει– μήπως ήρθες να μας πάρεις την ψυχή;». Δεν πρόλαβε ο Ορέστης να τελειώσει και αυτός ο λιβαδειώτης θαυματοποιός άρχισε να γεμίζει ένα κυπελλάκι –πώμα από τη γνωστή γερμανική θερμοφόρο- παγούρι– με... καφέ! Βρε τον αθεόφοβο, λέει ο Ορέστης. Αυτός μπορεί να σου πάρει και τη χάντρα απ' τα μάτια σου χωρίς να τον πάρεις είδηση! Του απάντησα ότι δεν εφάρμοσε τη διαταγή που του έδωσα και πρόσθεσα ότι στο τζιπ ήταν τρεις Γερμανοί και ότι αυτή τη στιγμή στο τμήμα πίνουν καφέ σε τρεις παρέες – «ψάξε και θα δεις».

Μόλις μυρίστηκαν τον καφέ (το γνωστό καφέψιμα –ερζάτς– που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί στις εκστρατείες για να σβήσουν τη δίψα τους, αντί για το δικό μας νερό στο παγούρι) πλάκωσαν όλοι γύρω: Κι εμένα! Κι εμένα! Σε λίγα λεπτά ο καφές έγινε ανάρπαστος. Πάντως και οι λίγες γουλιές που ρουφήξαμε μας συνέφεραν λιγάκι. Ο Ορέστης, μόλις ήπια τον «καφέ» του σηκώθηκε. Τον ρωτάω «πού πας», μου απαντά κάπως αδιάφορα και λίγο στενοχωρημένος: «Εδώ, μια βόλτα». Εγώ κατάλαβα – ο Ορέστης ήθελε να ελέγξει αν πραγματικά αλήθευε αυτό που του είπα. Μετά από λίγο επέστρεψε και μου είπε κάπως ντροπαλά: «Είναι, όπως το είπες, κυκλοφορούν εδώ δύο ακόμα γερμανικές θερμοφόρες με καφέ. Τον δοκίμασαν σχεδόν όλοι, εκτός απ' τα παιδιά που πήγαν για νερό και οι ανιχνευτές».

«Κάθισε», του είπα με συγκατάβαση ανάμικτη με ένα χαμόγελο συμπάθειας. Και πρόσθεσα: «Απλούστατα, οι αντάρτες μας, μας έβαλαν γυαλιά, φάνηκαν πιο έξυπνοι και προνοητικοί από μας. Το άσχημο θα ήταν αν τον καφέ τον φύλαγαν μόνο για τον εαυτό τους, πράγμα που δεν έγινε, άρα το γεγονός θεωρείται λήξαν».

Σε λίγο κατέφθασαν και τα παιδιά με τα παγούρια γεμάτα, καταγάργαρο, κρύο νερό. Όλοι ρίχτηκαν στα παγούρια για να σβήσουν την ακατάσχετη δίψα τους, να δροσίσουν τα στεγνωμένα χείλια τους. Το σκηνικό άλλαξε εντελώς. Όλοι ζωντάνεψαν και η διάθεση ανέβηκε. Το δροσερό νερό έκανε το θαύμα του. Η αντάρτικη ζωή μάς έδειξε ότι χωρίς ψωμί και φαΐ μπορούσαμε ν' αντέξουμε μέρες ολόκληρες, χωρίς νερό, όμως, όχι. Παρέλυε το παν.

Μέσα στη φασαρία αυτή γύρω από τον καφέ και το νερό, μου έκανε εντύπωση, ότι δεν φαίνονταν πουθενά ο επιλοχίας μας, ο Σκουφάς, φαινόμενο ασυνήθιστο, γιατί σε τέτοιες περιπτώσεις ήταν το πρώτο πρόσωπο, που επέμβαινε και έδινε τις πιο σωστές λύσεις και συμβουλές. Ρώτησα πού βρίσκεται και είπα να τον βρουν και να του πουν να παρουσιαστεί σε μένα. Ταυτόχρονα μια ανήσυχη σκέψη πέρασε από το μυαλό μου. Μήπως ήταν άρρωστος, μήπως του συνέβη τίποτα; Η απορία μου δεν άργησε να διαλευκανθεί. Τα παιδιά που έτρεξαν να τον βρουν, μου ανέφεραν ότι είναι ξαπλωμένος λίγο πιο πέρα και δεν αισθάνεται καλά. Πετάχτηκα όρθιος και έτρεξα προς τα κει, μαζί με τον Ορέστη. Τον βρήκα ξαπλωμένο και μου εξήγησε, μιλώντας με δυσκολία, ότι έπαθε γαστρορραγία και αισθάνεται άσχημα. «Δεν ήθελα να σας ανησυχήσω, θα περάσει», είπε με το συνηθισμένο του χαμόγελο. Έμεινα άναυδος και σκέφτηκα το βάθος της πίστης και αφοσίωσης στα ιδανικά του αγώνα μας αυτού του ανθρώπου-αγωνιστή και ολόκληρης στρατιάς τόσων άλλων που με το χαμόγελο στα χείλη, παλεύοντας έφυγαν απ' τη ζωή. Φώναξα αμέσως το νοσοκόμο Θανάση Ρούκα και τον παρακάλεσα να κάνει ό,τι μπορεί να τον ανακουφίσει. Ακόμα πρόσθεσα να μη φύγει από κοντά του και να τον βοηθήσει αν χρειαστεί, μέχρι να φτάσουμε στην Παύλιανη. Ο Θανάσης, πάντα πρόθυμος και πειθαρχικός, καλός σύντροφος, μου υποσχέθηκε να κάνει το παν... Ας μου επιτραπεί μια μικρή παρένθεση:

Τον Βαγγέλη τον επισκέφθηκα πριν λίγες μέρες στον Άγιο Σάββα. Μπήκε για να κάνει κάποια εγχείρηση. Του πρόσφερα κόκκινα γαρύφαλλα. Φιληθήκαμε και δακρυσάμε. Καθίσαμε σε μια γωνιά του νοσοκομείου και τά 'παμε. Του θύμισα την περίπτωση που αναφέρω παραπάνω. 40 χρόνια πέρασαν από τότε. Πρώτη φορά, μετά από τόσα χρόνια, γυρίζοντας απ' την ξενιτιά, τον συνάντησα σε μια

εκδρομή που οργάνωσε η ένωσή μας, η ΠΕΑΕΑ. Παρά τα 80 χρόνια του και τα πολλαπλά προβλήματα της υγείας του, παραμένει πάντα αειθαλής, γελαστός και αισιόδοξος με το συνηθισμένο του πάντα χαμόγελο στα χείλη ...

Μετά τις εντολές που έδωσα στον Θανάση, το νοσοκόμο, γύρισα στο μέρος που 'χαμε το προσωρινό στέκι μας, μαζί με τον Ορέστη. Είχαν περάσει τα μεσάνυχτα κι ακόμα οι ανιχνευτές μας δεν φάνηκαν. Οι αντάρτες ξεκουράζονταν, άλλοι κοιμούνταν κι άλλοι σιγοκουβέντιαζαν. Οι σκοποί και οι περιπολίες αγρυπνούσαν. Ήμουν έτοιμος να προτείνω στον Ορέστη να κάνει έναν έλεγχο στις σκοπιές, όταν με ειδοποιούν ότι γύρισαν οι ανιχνευτές και σε λίγο ο επικεφαλής τους (ο Τόμισον) Κατσαούνης Θωμάς ήταν μπροστά μου και μου ανέφερε, ότι ο δρόμος είναι ανοιχτός, καμιά ύποπτη κίνηση στο δρομολόγιό μας.

Επιτέλους, σκέφτηκα, μπαίνει τέρμα και σ' αυτή μας την περιπέτεια.

Μέσα σε λίγα λεπτά το τμήμα τίθεται σε κίνηση, μπροστά οι ανιχνευτές μας, πίσω ακολουθεί η φάλαγγα. Στο επικίνδυνο σημείο, πάνω απ' τη σήραγγα του σιδηρόδρομου, βαδίζουμε με μεγάλη προσοχή, τα μάτια μας δεκατέσσερα. Τα όπλα μας οπλισμένα, στην ασφάλεια.

Περνούμε πάνω απ' τη σήραγγα και αρχίζουμε να κατηφορίζουμε προς τη χαράδρα. Περάσαμε πια την επικίνδυνη ζώνη. Αρχίζουμε ν' αναπνέουμε πιο ελεύθερα. Περνούμε τη χαράδρα κι ανηφορίζουμε πια προς την Παύλιανη. Μια ιδιαίτερη χαρά και ικανοποίηση γεμίζει την καρδιά μας. Αν και ανηφοριά, νοιώθουμε τα πόδια μας πιο αλαφρά. Γύρω μας, με συμπάθεια διακρίνουμε τα γνωστά μας μέρη, τα λημέρια μας. Σε λίγο μπαίνουμε στην Παύλιανη, όλοι παρόντες, όπως φύγαμε. Καμιά απώλεια, κανένας τραυματίας. Μια πετυχημένη μάχη με τον εχθρό στο θετικό μας, μία ακόμη δοκιμασία ξεπερασμένη.

Η ώρα πλησίαζε μία μετά τα μεσάνυχτα. ...

Ο μάγειρας το λόχου είχε προετοιμάσει για τη διμοιρία ζεστό φαγητό και τσάι. Οι περισσότεροι προτίμησαν λίγο ζεστό τσάι και τράβηξαν για ύπνο. Έδωσα ειδικές εντολές για τον Σκουφά. Τον ρώτησα πως πάει. Μου απάντησε με χαμόγελο: «Μια χαρά!». Τον καληνύχτισα και τράβηξα για τη διοίκηση του λόχου, όπου ο Ανάποδος και ο Καλύβας με περίμεναν μ' ανυπομονησία. Στο τραπέζι με περίμενε λίγο ζεστό φαγητό και τσάι. Με ανυπομονησία περίμεναν να τους διηγηθώ πώς

πήγε η δουλειά;. Σύντομα τους ενημέρωσα πίνοντας ταυτόχρονα από λίγο τσάι για ν' ανοίξει ο λαιμός. Διέκρινα στα πρόσωπά τους να διαγράφεται μια έκφραση συμπάθειας και συμπαράστασης για την επιτυχία, γιατί γυρίσαμε όλοι σώοι. Παρακάλεσα τον Καλύβα να προσέξει τον επιλοχία Σκουφά, να κάνει ό,τι μπορεί για να γίνει καλά... Τον παρακάλεσα επίσης μαζί με τον Ορέστη να τακτοποιήσουν το ζήτημα των λαφύρων. Τα κιάλια του στρατηγού, είπα, να τα πάρει ο Ορέστης. Ετοίμασα μια αναφορά για τη διοίκηση του 36ου Συντάγματος (τον αντισυνταγματάρχη Ζούλα) σχετικά με το εγχείρημα και τράβηξα για ύπνο. Σε σφραγισμένο φάκελο έστειλα τα ντοκουμέντα που βρήκαμε στο Γερμανό στρατηγό και τους άλλους. Την περίοδο αυτή η διοίκηση του Τάγματος, 5ου (με τον Νικηφόρο) Ανεξάρτητου Παρνασσίδας, με το 2ο λόχο του Μεσολογγίτη εκπλήρωνε κάποια αποστολή την περιοχή Μακρακώμης. Ο δικός μου λόχος, ο 3ος Λόχος ΕΠΟΝ, είχε υπαχθεί τακτικά στο 36ο Σύνταγμα του Ζούλα, με αποστολή την κάλυψη αμυντικά του τομέα Παύλιανης και εκπλήρωση διάφορων αποστολών σαμποτάζ κ.λπ. κατά μήκος της συγκοινωνιακής αρτηρίας και στις εχθρικές φρουρές από Μπράλο μέχρι Κηφησοχώρι. Άμεσες εντολές από το 36ο Σύνταγμα παίρναμε μέσω του Τάγματος Αλέκου Μυλωνά. Ο 1ος λόχος με λοχαγό τον (Τρικούπη) Νικολάου Αντώνη, έφεδρο ανθυπολοχαγό, βρισκονταν στην περιοχή Λιδωρικίου, όπου έδρευε η V ταξιαρχία με την αντισυνταγματάρχη Ρήγο, στην οποία υπαγόμαστε οργανικά. Ο λόχος μηχανημάτων του Τάγματός μας είχε μοιραστεί στους τρεις λόχους. Στην αναφορά που έστειλα στη διοίκηση του 36ου Συντάγματος τόνιζα την ανάγκη εφοδιασμού του λόχου μας, ιδιαίτερα με άρβυλα, πυρομαχικά και τρόφιμα, και με ξερή τροφή, γιατί η κατάσταση ήταν πολύ ρευστή και ο λόχος θα 'πρεπε να 'ναι πανέτοιμος για την αντιμετώπιση καινούργιων γεγονότων.

Ξημέρωσε η 4η Αυγούστου 1944. Έδωσα εντολή να μην ξυπνήσουν την 1η διμοιρία, σύμφωνα με το πρόγραμμα που ίσχυε για το λόχο, αλλά ν' αφήσουν τα παιδιά να ξεκουραστούν.

Οι πληροφορίες που είχαμε από την V Ταξιαρχία ήταν ανησυχητικές. Ένα εχθρικό τάγμα του 18ου Συντάγματος «Ορεινών Κυνηγών» της Αστυνομίας του συνταγματάρχη Χέρμαν Φραντς, που ήταν ειδικά εκπαιδευμένο στον αντιανάρτικο πόλεμο, είχε διεισδύσει στο χωριό Καρούτες της Δωρίδας με πρόθεση να καταλάβει το Λιδωρίκι. Γι' αυτό, έχοντας κάποια προαίσθηση ότι ο λόχος μας, παρά τη μεγάλη απόσταση που μας χώριζε απ' το χώρο που διαδραματιζόνταν τα γεγονότα αυτά, δεν θα έμεινε έξω απ' το «χορό», όπως λέμε, κατά τις 11 η ώρα, σε

συνεννόηση με τον Ανάποδο και τον Καλύβα, διατάξαμε συγκέντρωση του λόχου, όπου εγώ ανέλυσα την κατάσταση και προειδοποίησα όλους να είναι πανέτοιμοι για την εκπλήρωση ενδεχόμενης καινούργιας αποστολής. Στη συνέχεια, τους μίλησε και ο Ανάποδος, ο πολιτικός του λόχου... Όσο για τον (Σκουφά) Βαγγέλη Πλεύρη, παρά τις απεγνωσμένες προσπάθειες που κατέβαλα να παραμείνει στην Παύλιανη να αναρρώσει καλά, στάθηκε αδύνατο να τον πείσω.

– Εγώ, μου δήλωσε, δεν μπορώ ν’ αφήσω το λόχο μου. Όπου πάει ο λόχος, εκεί κι εγώ.

Είδα ότι θα ήταν περιττό να επιμείνω και να ασκήσω τα δικαιώματά μου ως διοικητής του λόχου και να τον «διατάξω» να παραμείνει στην Παύλιανη για να αναρρώσει. Ένας λόγος ήταν ότι μπορούσε αυτό να τον πληγώσει ηθικά και δεύτερο ήξερα εκ των προτέρων, ότι δεν θα εκπλήρωνε τη διαταγή και θα ήμουν αναγκασμένος μετά, να πάρω μέτρα «για μη εκπλήρωση διαταγής». Αφησα, λοιπόν, το ζήτημα έτσι. Ο Σκουφάς ακολούθησε το τμήμα στην επόμενη αποστολή που πήρε ο λόχος.

Στη συγκέντρωση του λόχου σκέφτηκα ότι θα ’ταν δύσκολο να ξεχωρίσω κάποιον από τη διμοιρία που πήρε μέρος στην επιχείρηση στο Παληοχώρι, γιατί ο ηρωισμός και η αυτοθυσία ήταν μαζικά. Τόνισα, όμως, με λίγα και επαινετικά λόγια το μαζικό ηρωισμό των μαχητών και στελεχών της διμοιρίας για την πετυχημένη έκβαση της αποστολής μας και τους ευχαρίστησα θερμά εξ ονόματος της διοίκησης του λόχου, εκφράζοντας τη βεβαιότητα, ότι και στο μέλλον κανένας δεν θα υστερήσει στην εκπλήρωση οποιασδήποτε αποστολής μας ανατεθεί.

23. Η μάχη στο χάνι του Νικολούλια¹

Ο έλεγχος του αυχένα του Παρνασσού, στην περιοχή του 51ου χιλιομέτρου, όπως λέγεται, ήταν ζήτημα μεγάλης προτεραιότητας για τους αντάρτες, γι' αυτό και στην περιοχή αυτή έχουμε επάλληλες αναμετρήσεις των αγωνιστών της Αντίστασης με τις δυνάμεις των κατακτητών.

Στη σύγκρουση που έγινε στο Χάνι Νικολούλια, έχουμε τη διάκριση για τη γενναιότητα και μαχητικότητά του, του Σκαμνιώτη αγωνιστή Βασίλη Αποστολόπουλου (Ρουμελιώτη).

¹ ΣΕ: Άλλη μία σύγκρουση με συμμετοχή Σκαμνιωτών αγωνιστών. Εδώ ο Βασίλης Αποστολόπουλος (Ρουμελιώτης).

I

30 Αυγούστου 1943

Η μάχη στο Στρογγυλόλακο Τοπόλιας (Ελαιών) Αμφίσης και στο Χάνι Νικολούλια²

31 Ιούλη 1943

Τμήμα του ΕΛΑΣ Βοιωτίας χτύπησε αιφνιδιαστικά γερμανικό φυλάκιο 130 ανδρών στη θέση Στρογγυλόλακος Τοπόλιας Βοιωτίας. Ο εχθρός είχε απώλειες 80 νεκρούς και πολλούς τραυματίες.

Την ίδια μέρα, άλλο τμήμα του ΕΛΑΣ εξόντωσε γερμανικό φυλάκιο 30 ανδρών στη θέση Χάνι Νικολούλια στη Βοιωτία και πήρε λάφυρα όλο τον οπλισμό, τον ματισμό και 4 άλογα. Γερμανικό τμήμα που στάλθηκε για ενίσχυση, έπεσε σε ενέδρα άλλου τμήματος του ΕΛΑΣ και άφησε στο πεδίο της μάχης νεκρούς και τραυματίες.

II

30 Αυγούστου 1943³

Τμήμα του Αρχηγείου ΕΛΑΣ Παρνασσίδας χτύπησε αιφνιδιαστικά γερμανικό φυλάκιο 130 ανδρών στη θέση Στρογγυλόλακος Τοπόλιας. Ο εχθρός είχε απώλειες 80 νεκρούς και πολλούς τραυματίες. Άλλο τμήμα του ΕΛΑΣ εξόντωσε γερμανικό φυλάκιο 30 ανδρών στη θέση «Χάνι Νικολούλια» στο δρόμο Γραβιάς-Άμφισσας και πήρε λάφυρα αρκετά όπλα και 4 άλογα. Στις μάχες αυτές ο ΕΛΑΣ είχε απώλειες 5 νεκρούς και 6 τραυματίες.

² Το χρονικό του αγώνα –Στ' άρματα! Στ' άρματα! Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, Εκδοτικός οίκος Γιαννίτσος, Αθήνα 1964, τόμος Α', σελ. 212. Ομοίως Στέφανος Σαράφης, Ο ΕΛΑΣ, Εκδόσεις Σύγχρονο βιβλίο, Αθήνα 1964, σελ. 449.

³ Χρονικό Αγώνων και Θυσιών του ΚΚΕ. Τόμος Α' 1918-1945, Δεύτερη έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1986, σελ. 176. Ιστορία Εθνικής Αντίστασης 1940-45. Έκδοση Αυλός, Αθήνα 1979, Τόμος Β', σελ. 854.

III

Τάκης Λάπας⁴

Αναφερόμενος στον Χαράλαμπο Μώκο (Καλλία) σημειώνει:

Το ίδιο και στις 31 Αυγούστου 1943, στο χιλιόμετρο 51, πάνω στη Γκιόνα, κατάφερε να διώξει και ν' αφανίσει τους Γερμανούς που φυλάγανε το Χάνι του Νικολούλια. Μία ομάδα από 5 μαζί, με το πιστόλι του ο ίδιος, ξεκαθάρισε. Λίγο ακόμη και θα το πλήρωνε με τη ζωή του.

IV

Μήτσου Αχλάδα (Καραβιώτη)⁵

Για το πιο σωστό και να καταλάβει καλύτερα ο αναγνώστης, θα πρέπει να αναφερθώ, πριν από τη μάχη στο Χάνι του Νικολούλια, που βρισκόταν στην πλαγιά του Παρνασσού στο 53ο χιλιόμετρο περίπου, σε ορισμένα γεγονότα και κινήσεις του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας, στο οποίο κι εγώ ήμουνα απλός αξιωματικός του 1ου Λόχου, με λοχαγό τον Καλλία (Χαράλαμπος Μώκος).

Ήταν αρχές Αυγούστου 1943. Ήμασταν στην Καλοσκοπή (Κουκουβίστα). Το τάγμα έπρεπε να περάσει στον Παρνασσό. Έγιναν οι σχετικές αναγνωρίσεις στο δημόσιο δρόμο, γιατί οι Γερμανοί έβγαζαν φυλάκια και έστηναν ενέδρες, από Γραβιά ως το 51ο χιλιόμετρο. Περάσαμε το 49ο χιλιόμετρο, κατεβήκαμε μέσα στο ρεματάκι κι από κει αρχίσαμε να ανεβαίνουμε για τη Βάργιανη. Η πορεία γινόταν νύχτα με πηχτό σκοτάδι. Όταν φτάσαμε στο χωριό, ξεκουραστήκαμε λίγο. Μετά, ξανά πορεία, μέσα στα έλατα και από έναν κατσικόδρομο, που αναγκαζόμασταν να πηγαίνουμε ο ένας πολύ κοντά στον άλλον, να μην ξεκοπούμε. Το πρωί φτάσαμε στην Αργοστήλια, ωραίο και ήμερο μέρος. Φάγαμε ό,τι

⁴ *Ματωβαμένες δάφνες της Ρούμελης, Αγώνες – θυσίες 1941-44*, σελ. 58.

⁵ *Εθνική Αντίσταση* (Νέα περίοδος) Επίσημα Κείμενα/Αναμνήσεις – Χρονικά – Στοιχεία, Συλλογή 48η / Νοέμβρης-Δεκέμβρης 1983.

είχε ο καθένας και πέσαμε αμέσως για ύπνο, γιατί ήμασταν κατάκοποι. Το μεσημέρι φύγαμε για την Απάνω Αγόριανη. Εκεί καθίσαμε λίγες μέρες και η Διοίκηση του τάγματος πήρε απόφαση να κάνουμε μια περιοδεία στους Δελφούς-Χρυσό-Δεσφίνα. Αφού έγιναν οι σχετικές συνεννοήσεις με τις πολιτικές οργανώσεις των χωριών, ξεκινήσαμε.

Από την Αγόριανη, περάσαμε τις ωραίες πλάκες στα Καλάνια και φτάσαμε στο Κρόκι. Από κάτω μας, ταψί ο ελαιώνας της Άμφισσας, κάτω στην ακροθαλασσιά ή ωραία Ιτιά. Στο ριζό του Παρνασσού, από κάτω μας, οι Δελφοί και πέρα-πέρα το Χρυσό.

Καθήσαμε στο Κρόκι μέχρι το σουρούπωμα και μετά αρχίσαμε να παίρνουμε την κατηφοριά προς το χωριό. Η πολιτική οργάνωση αγρυπνούσε. Όταν φτάσαμε στην κορυφή του χωριού, συνταχθήκαμε κανονικά και με βήμα κανονικό αρχίσαμε τα τραγούδια του αγώνα με μια φωνή, όλοι μαζί: «Βροντάει ο Όλυμπος, αστράφτει η Γκιόνα, μουγκρίζουν τ' Άγραφα κ.τ.λ.». Στη διακοπή του κάθε στίχου, δεν άκουγες τίποτ' άλλο, παρά ένα συγχρονισμένο βήμα. Τι ήταν αυτό, όλο το χωριό είχε ανεβεί μέχρι πάνω, άλλος κρατούσε κάνιστρα με ψωμί, άλλος κάνιστρα με μεζέδες, άλλος νταμιτζάνα με κρασί, μας προσφέρανε να φάμε και να πιούμε. Ποιος όμως να πάρει. Τίποτα. Όλοι χορταίναμε από τον ενθουσιασμό. Μόνον ο Μπρωφ και ο Γκούρας, τα δύο καλόκαρδα παλικάρια δεν χάλαγαν χατίρι, ήθελαν περισσότερο κρασί και λιγότερο μεζεδάκι, ας είναι. Φτάσαμε στην πλατεία, καθίσαμε όπου έβρισκε ο καθένας. Και πάλι οι συναγωνιστές πολίτες, αυτοί με τα κάνιστρα και τους μεζέδες κοντά μας, μας παρακαλούσαν να φάμε και να πιούμε, εκεί δεν χαλάγαμε χατίρι. Ο ενθουσιασμός μεγάλος και ο κόσμος μας κοίταζε με αγάπη και στοργή, λες και ήμασταν παιδιά τους – τα αδέρφια τους. Νομίζω, ότι εκεί μίλησε ο Ανάποδος, το ωραίο και αξέχαστο λεβεντόπαιδο που χάθηκε στον Εμφύλιο.

Μετά την ομιλία ξεκινήσαμε αμέσως για τη Δεσφίνα. Έπρεπε να ανέβουμε μια μεγάλη ανηφοριά που ήταν πολύ κοπιαστική. Τέλος χαράματα πήραμε το ίσιωμα για το χωριό. Μπροστά ο Διαβάτης, ο Φαράντος και άλλοι Δεσφινιώτες, ατρόμητα παλικάρια όλοι τους. Ο ήλιος είχε ανέβει, ο κόσμος αραιός, είχαν πάει όλοι στις δουλειές τους. Κατασκηνώσαμε στην κορυφή του χωριού. Έγινε το συσσίτιο, φάγαμε και πέσαμε όλοι για ύπνο. Το βραδάκι ο κόσμος είχε συγκεντρωθεί στην πλατεία. Μίλησε εκεί ο Νικηφόρος, εξηγούσε ότι εμείς τα όπλα τα παίρνουμε

*Οι διοικητές των τριών λόγων του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ:
Χαράλαμπος Μώκος (Καλλίας), Νίκος Γιαννέτσος (Τηλέμαχος) και Μιλτιάδης Παπαθανασίου*

πολεμώντας τους Γερμανούς και τους Ιταλούς και ότι δεν μας τα δίνουν οι σύμμαχοι, αλλού τα δίνουν αυτοί.

Τέλος φύγαμε, είχε νυχτώσει και θα πηγαίναμε στο Χρυσό. Και κει άλλος ενθουσιασμός, μεξεδάκια, κρασάκια κ.λπ. –χαρές ο Γκούρας και ο Μπρωφ, δεν τους κρατάγες απ' τον ενθουσιασμό τους. Εκεί μίλησε ο Παπασπύρου. Τέλος, φύγαμε αμέσως μετά την ομιλία για τον Παρνασσό, φτάσαμε στα Καλάνια σχεδόν πρωί, κοιμηθήκαμε, ξεκουραστήκαμε και το απόγευμα κατεβήκαμε στην Αγόριανη.

Εκεί αυτές τις μέρες ήρθε και ο καινούργιος στρατιωτικός στο Τάγμα. Ο Διαμαντής έφευγε για τη Βοιωτία και ο Νικηφόρος θα ήταν ο καπετάνιος με στρατιωτικό τον Παπαζήση. Δεν τον ξανάχαμε δει. Ήταν ένας κοντόπαχος, κορδωτός-κορδωτός, καλόκαρδος, αλλά δύσκολα θα τον έβρισκες να μην έχει κατεβάσει ποτηράκια κρασί ή άλλο ποτό και να φωνάζει πάντα «ψυχή βαθιά», που μεταδόθηκε σ' όλη την περιοχή. Και τον ήξεραν όλοι μ' αυτό που έλεγε πάντα το «ψυχή βαθιά».

Θυμάμαι που γίνονταν συζητήσεις, ότι θα πρέπει να χτυπήσουμε σε ορισμένα μέρη τους Γερμανούς, γιατί νόμιζαν ότι ο Παρνασσός έχει ξεκαθαρίσει. Τότε έκανε την πρόταση ο Καλλίας για το χάνι του Νικολούλια, το 51ο χιλιόμετρο και τον Στρογγυλόλακο. Πήρε η Διοίκηση την απόφαση. Μας συγκέντρωσε ο Καλλίας και να μας είπε να είμαστε έτοιμοι γιατί μπορεί ξαφνικά να πάμε για την επιχείρηση. Τότε ένας συναγωνιστής είπε:

Ο διοικητής του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας Μ. Παπαζήσης (στη μέση), ο πολιτικός του τάγματος Διαμαντής (Γιάννης Αλεξάνδρου, από την Αγόριανη) και ο Ανάποδος (Θύμιος Καψής, από τη Δρυμιά).

– Γιατί, συναγωνιστή, δεν είμαστε πάντα έτοιμοι;

Ήρθε κι ο Παπαζήσης κοντά μας. Παιδιά θα 'ρθω κι εγώ μαζί σας.

– Ψυχή βαθιά, του φωνάξαμε όλοι.

Ήταν μεσημέρι. Φάγαμε το συσσίτιο και ξεκινήσαμε ανεβαίνοντας ψηλά στον Παρνασσό. Πρώτος άρχισε το τραγούδι της ομάδας μας ο Μπάμπης:

– Είμαστε 'μεις Ελλάδα τα παιδιά σου...

Καλό παλικάρι ο Μπάμπης από τα Πεντεόρια. Τον χάσαμε κι αυτόν στην Αγία Τριάδα της Καλοσκοπής. Πίσω ερχόταν ο Τσαρούχης με το βαρύ όλμο, νομίζω πως με τα βαριά πολυβόλα, ερχόταν ο Σκουφάς ή ο Ρουμελιώτης⁶.

Σε ένα σημείο χωρίσαμε. Ο όλμος με τα πολυβόλα θα πήγαιναν σε σημείο απ' όπου θα μπορούσαν να ελέγχουν το δρόμο που ερχόταν από την Άμφισσα. Ο Νικηταράς θα πήγαινε στον Στρογγυλάκο και μια ομάδα, δεν θυμάμαι ποια, θα πήγαινε στο 51ο χιλιόμετρο. Για οδηγούς είχαμε παιδιά από τη μαχητική ομάδα της Κολοβάτας, όλα γερά παιδιά και ψυχωμένα που ήξεραν το μέρος σπιθαμή προς σπιθαμή, ήξεραν πού είναι το μικρότερο πετραδάκι για να πατάμε σίγουρα. Έγιναν ορισμένες συστάσεις. Έγιναν ορισμένες συστάσεις να μην καπνίσει κανένας, μήτε να μιλήσει:

– Πρέπει να έχουμε απόλυτη ησυχία.

Θυμάμαι στο δρόμο που πηγαίναμε, ο ένας πολύ κοντά στον άλλον για να μην ξεκοπούμε, νύχτα στο δάσος, μέσα στο πυκνό σκοτάδι, δεν άκουγες, παρά ένα σούρσιμο, ελαφρό και κανένα αγριοπούλι τρομαγμένο να φεύγει στο πέρασμά μας. Όταν δινόταν καμιά διαπαγή από τη διοίκηση που πήγαινε μπροστά –μόνον ο Δήμος ο πολιτικός ερχόταν τελευταίος–, τη λέγαμε χαμηλόφωνα σχεδόν ψιθυριστά και ο καθένας την ψιθύριζε σε κείνον που ακολουθούσε μέχρι να φτάσει στον τελευταίο, «ζωντανό τηλέφωνο», το λέγαμε. Όταν φτάνοντας πάνω από το Χάνι, αλλά αρκετά μακριά, πέσαμε σε κακοτράχαλα βράχια, πλάκες γυαλιστερές και γλιστερές, κι άλλες κοφτές σαν μαχαίρι, μας έγινε σύσταση, πάντα με τον ίδιο

⁶ ΣΕ: Ο λόγος για το Σκαμνιώτη αγωνιστή Βασίλη Αποστολόπουλο.

τρόπο, να προσέχουμε. Οι οδηγοί ξέρανε και την παραμικρή λεπτομέρεια, πατάγαμε με σιγουριά και πίσω εμείς, εκεί που πάταγε ο προηγούμενος. Είχαν αρχίσει να φαίνονται τα σημάδια της μέρας και είχαμε πατήσει σε ήμερο μέρος, κατηφορίζοντας σιγά-σιγά στεριωνόμασταν από έλατο σε έλατο. Ήμασταν δεν ήμασταν 100-150 μέτρα πιο ψηλά από το Χάνι, ψυχή δεν ακουγόταν στο Χάνι. Ησυχία απόλυτη, δεν μας κατάλαβαν, ούτε βήματα σκοπού δεν ακούγονταν και ξαφνικά ακούμε από τον Στρογγυλόλακο πυροβολισμούς. Είχαν πιαστεί πιο γρήγορα από την καθορισμένη ώρα.

Αμέσως ο Καλλίας φώναξε με δυνατή φωνή:

– Πυρ! Φωτιά παιδιά! Απάνω τους!

Τι χαλασμός ήταν αυτός!! Όλοι με μια φωνή: «Αέρα, αέρα!» Ντουφεκιές και φωνές προς το Χάνι που γύρω ήταν και αντίσκηνα. Οι πλαγιές κι οι ρεματιές βούιζαν. Οι Γερμανοί ίσα που πρόλαβαν να πηδήξουν με τα όπλα τους κάτω από το δρόμο. Έφτασα χωρίς να το καταλάβω, πάνω από ένα αντίσκηνο, προχωρώντας προσεκτικά, κοιτάζω μέσα, ήταν μια μπότα:

– Ρε τον κερατά, λέω, δεν άφηνε και την άλλη!

Δεν πρόλαβε, φαίνεται, ο Γερμανός να τις φορέσει και τις δύο. Στην είσοδο ήταν πεσμένο ένα ζευγάρι κάλτσες μακριές καινούργιες, σκύβω τις παίρνω και πάνω που τις έβαζα στην τσέπη μου, να 'σου ο Καλλίας δίπλα μου:

– Ρε Μήτσο, μου λέει, τι κάνεις εκεί; Για τέτοια είμαστε τώρα;

– Κάλτσες, συναγωνιστή, του λέω.

– Πρόσεχε, μου λέει και μην ξενοιάζεσαι!

Καημός μας τα πυρομαχικά κι ο ρουχισμός. Οι Γερμανοί, όπως ήταν κάτω απ' το δρόμο, έβαζαν συνεχώς, τα πυρά τους, που δεν μας έβρισκαν, πέραναν ψηλότερα. Σε μια στιγμή βλέπω ένα κουβαράκι κρεμασμένο σ' ένα δενδράκι με ένα μπουνκάλι μέσα, πιο πέρα ο Μπρωφ (Νίκος Κουγιάτσος απ' το Δαδί). Του φωνάζω λοιπόν:

– Σαμπάνια, Μπρωφ.

– Πού είναι, μωρέ;

– Στο δεντράκι κρεμασμένο το κουβαδάκι, του λέω και συνέχισα. Άκουσα τον Μπρωφ να βλαστημάει.

– Τι έπαθες; του λέω.

– Θα μας δηλητηριάσουν οι κερατάδες, σαν λάδι είναι. Ξέρω τι σκατά έχει μέσα;

Στο μεταξύ, δίπλα από το Χάνι, κάτω από το δρόμο ήταν κάτι φουντωμένες συκιές και αρμακάς πέτρες. Εκεί οι Γερμανοί είχαν στημένο ένα μυδράλιο και καλά ταμπουρωμένοι, δεν μας άφηναν να κατεβούμε στο δρόμο. Παρ' όλ' αυτά, ένας συναγωνιστής πήρε ένα οπλοπολυβόλο και κατέβηκε κάτω από το δρόμο σ' ένα αλωνάκι που ήταν εκεί, αλλά τραυματίστηκε στο πόδι και τραβήχτηκε πίσω. Πήγε άλλος, ο Αύγουστος (Βασίλης Σκαρμούτσος από τους Δελφούς, πάει κι αυτός στον Εμφύλιο), τραυματίστηκε κι αυτός, γύρισε σούρνοντας πίσω. Ο Καλλίας φωνάζει να μην ξαναπάει κανένας εκεί. Ήμωνα εκεί κοντά και μου λέει.

– Έχεις καμιά χειροβομβίδα;

– Πάρ' την, του λέω. Τότε φωνάζει:

– Όποιος έχει χειροβομβίδα να μου τη δώσει χέρι-χέρι.

Του 'δινε όποιος είχε κι αυτός ο ατρόμητος κι αξέχαστος λεβέντης, όρθιος κι απροφύλαχτος, τις πέταγε. Τα πυρά από κάτω σταμάτησαν, οι χειροβομβίδες έκαναν τη δουλειά τους καλά, αλλά το μυδράλιο από τις συκιές δεν μας άφηνε να πλησιάσουμε στην πόρτα, στο Χάνι. Τότε ο Θανάσης ο Σούλης (από το Γαρδικάκι) στήριξε πάνω σ' ένα δεντράκι ένα αυτόματο αμερικάνικο που είχε, βαρύ όπλο, ασήκωτο, αλλά για τον Θανάση παιχνιδάκι (παίδαρος ο Θανάσης και καλόκαρδος πάντα), και τους θέρισε τους Γερμανούς, ούτε κλωναράκι, που λένε, δεν έμεινα από τη συκιά. Έγινε ησυχία, τότε φωνάζει ο Καλλίας:

– Γρήγορα, φωτιά στο Χάνι, πάρτε ό,τι μπορείτε και φεύγουμε!

Άλλοι τραβήξαμε προς το Χάνι κι άλλοι κάτω από το δρόμο να ξετρυπώσουν κανένα Γερμανό, ενώ ο Καλλίας φώναζε να μην απομακρυνθούν. Στο Χάνι σαν

μπήκαμε τα χάσαμε. Πολύ πράμα. Πυρομαχικά και τρόφιμα μπόλια και στο στάβλο δεμένα άλογα όμορφα, πολλά λυμένα, από τη φασαρία της μάχης, λύσαμε κι άλλα, πήρε ένας από το γκέμι ένα και το τράβηξε προς το βουνό και τ' άλλα ακολούθησαν. Βάλαμε φωτιά κι αρχίσαμε να φεύγουμε τον ανήφορο, κουβαλώντας ό,τι μπορούσε ο καθένας. Με τη φωτιά τ' άλογα άρχισαν να φρουμάζουν, μερικά έκοψαν το δέσιμό τους κι έτρεξαν τσουρουφλισμένα έξω κι ακολούθησαν τ' άλλα. Αρχισαν και οι εκρηξιές στα πυρομαχικά, γινόταν χαλασμός. Ο Καλλίας άρχισε να φωνάζει, ν' ανεβούμε γρήγορα και να απομακρυνθούμε, γιατί υπήρχε κίνδυνος να φτάσουν ενισχύσεις των Γερμανών από την Άμφισσα. Όλοι ανηφορίζαμε φορτωμένοι. Έναν-έναν βρίσκαμε τους νεκρούς συναγωνιστές: τον Πνύκα, τον Αργυροκαστρίτη, τον Αμάραντο, τον Καρατζούνη και τον Καβαλάρη. Δεν πρόλαβαν να κατέβουν χαμηλά και τους βρήκαν τα εχθρικά βόλια

– Γρήγορα, παιδιά, να απομακρυνθούμε, υπάρχει κίνδυνος να μας βγούνε μπροστά! Φώναξε ο Καλλίας.

Και θα την παθαίναμε, αν ο Τσαρούχης με τον βαρύ όλμο και με καλό στόχο, δεν τους καθήλωνε. Επίσης ο Σκουφάς (Πλεύρης) κι ο Ρουμελιώτης (Αποστολόπουλος⁷ από τον Σκαμνό), με τα βαριά πολυβόλα κάνανε καλή δουλειά – κάψανε τα μπροστινά αυτοκίνητα και δεν μπορούσαν να περάσουν τα άλλα.

– Θα τους αλλάξουμε τα φώτα, λέει ο Τσαρούχης. Είχαμε καλό στόχο. Κι επικεφαλής των πολυβόλων.

– Δεν είχαμε άλλα πυρομαχικά, μας είπαν όταν συναντηθήκαμε. Ήταν η φάλαγγα που ερχόταν από την Άμφισσα για ενίσχυση.

Ανεβαίνοντας βρήκα τον Καλλία, είχε ξεκουμπωθεί, είχε βάλει το χέρι μέσα και ψαχνόταν στον ώμο του.

– Τι είναι, του λέω, μήπως χτυπήθηκες;

– Για κοίτα, μου λέει, φαίνεται τίποτα εδώ, γιατί με τσούζει, και μού 'δειξε τον ώμο του.

⁷ ΣΕ: Εννοεί το συγχωριανό Βασίλη Π. Αποστολόπουλο.

– Ένα μελάνιασμα σαν κάψιμο, του λέω.

Και όπως κουμπωνόταν, είδα πού τον χτύπησε το βόλι. Του χάλασε τη φλογοφόρο, πέρασε ξυστά μέσα, του τρύπησε την επωμίδα, καταστρέφοντας και το ένα άστρο.

– Ευτυχώς, μου λέει, σαν να κατάλαβα κάτι την ώρα που έριχνα τις χειροβομβίδες.

Γελαστός και λεβέντικα άρχισε να ανεβαίνει, όποιον έβρισκε παραφορτωμένο, τον ξαλάφρωνε. Οι τραυματίες είχαν προωθηθεί μπροστά, σε ξύλινα πρόχειρα φορεία. Όταν φτάσαμε στην κορυφή, όλοι ζητούσαμε να ξεκουραστούμε. Ο Καλλίας άρχισε τις φωνές:

– Όχι, παιδιά! Υπάρχει κίνδυνος! Κάντε κουράγιο να φτάσουμε στο σημείο συνάντησης.

Όπως προχωρούσαμε κατάκοποι και ξεθεωμένοι, βλέπουμε ένα συναγωνιστή να 'ρχεται τρέχοντας. Τον ρωτήσαμε πού ήταν και μας είπε ότι μαζί με τον Χελμό είχαν ξεκοπεί, πήραν άλλη κατεύθυνση και πέσανε πάνω σε Γερμανούς. Ο Χελμός σκοτώθηκε. Ήταν λιγάκι δυσκίνητος ο καημένος, υπηρετούσε στη χωροφυλακή ενωμοτάρχης και λίγο καιρό πριν, τους τα χάρισε, όπως έλεγε, γιατί δεν μπορούσε ν' αντέξει σ' αυτά που γίνονταν με μερικούς συναδέλφους του και με τους Γερμανοϊταλούς φασίστες.

Προχωρήσαμε αρκετά ακόμα, ώσπου να φτάσουμε στο σημείο συνάντησης. Καθίσαμε και περιμέναμε. Σε λίγο να και ο Τσαρούχης (Περιστέρης), ο Σκουφάς (Πλεύρης) και ο Ρουμελιώτης (Αποστολόπουλος από τον Σκαμνό). Ανάμεσά τους και ο ταγματάρχης Παπαζήσης, κορδωτός-κορδωτός πάνω στ' άλογο, μόλις μας είδε φώναξε:

– Ψυχή βαθιά, λεβέντες μου, γεια σας παλικάρια μου!

Συγκεντρωθήκαμε όλοι μαζί και μας μίλησε ο Παπαζήσης. Μας είπε ότι είναι περήφανος που τον έστειλε το Γενικό Στρατηγείο στο πιο ξακουσμένο τάγμα του ΕΛΑΣ και πως καμάρωνε τον 1ο λόχο με τον άξιο αρχηγό. Είπε για τον Καλλία, ότι με το βόλι που τον πήρε και του χάλασε το γιακά, τη φλογοφόρο και το άστρο,

*Ο ταγματάρχης Πεζικού Μιχάλης Παπαζήσης,
διοικητής του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος
Παρησσίας του ΕΛΑΣ*

είναι το ωραιότερο παράσημο που θα μπορούσε να πάρει σε μια μάχη που πέτυχε το σκοπό της.

Μετά μας μίλησε ο Δήμος, ο πολιτικός. Είπε ότι τα πράγματα που έχει πάρει ο καθένας θα πρέπει να τα μοιραστούν εξίσου όλοι με λαχνό, γιατί και οι άλλοι με τον όλμο και τα πολυβόλα έλαβαν εξίσου μέρος στη μάχη και τους χρωστάμε με τη μεγάλη καθυστέρηση που πέτυχαν στις ενισχύσεις των Γερμανών. Εγώ λαχτάρησα για τις κάλτσες –για τίποτ' άλλο δεν μ' ενδιέφερε–, τις έβαλα στη σειρά και ένα ημερολόγιο λευκό γερμανικό. Έπεσε λαχνός και μου 'τυχαν οι κάλτσες και το ημερολόγιο. Ο Καλλίας με είδε χαρούμενο και χαμογελούσε. Το ημερολόγιο, στο οποίο είχα πολλές σημειώσεις, το 'σκισα μετά το χαλασμό στην Αγία Τριάδα, δεν ήθελα να θυμάμαι τίποτα. Τίποτα πια. Κακώς, όμως, είχα γράψει πολλά όταν ήμασταν στα Δερβενοχώρια. Ο Παπαζήσης, κορδωτός-κορδωτός, γύριζε ανάμεσά μας. «Παλικάρια μου», έλεγε «λεβέντες μου». Ήταν μεθυσμένος από την επιτυχία. Δεν είχε πει αυτή τη φορά τίποτα. «Ψυχή βαθιά».

Ξεκουραστήκαμε αρκετά εκεί και το απόγευμα φύγαμε για την Αγόριανη. Ο Καλλίας έφυγε πιο μπροστά με 2-3 άλλους, καβάλα σε άλογα που είχαμε πάρει. Όταν φτάσαμε κοντά στο χωριό αρχίσαμε τα τραγούδια του Αγώνα.

Κεφάτοι γιατί πετύχαμε στην αποστολή μας, αλλά και στενοχωρημένοι, γιατί χάσαμε 6 συναγωνιστές, χώρια οι τραυματίες.

Στο χωριό, όταν μπήκαμε, έγινε σωστό πανηγύρι. Το συσσίτιο ήταν έτοιμο, φάγαμε και παρέες-παρέες έλεγε ο καθένας τα της μάχης. Έλεγα για το πάθημα του Μπρωφ με το μπουκάλι και γελούσε κι αυτός, ο καλόκαρδος καλαμπουρτζής.

Καλό και άξιο παλικάρι ο Μπρωφ (Νίκος Κουγιάτσος από το Δαδί).

V

Φοίβου Γρηγοριάδη⁸

Μια απαγωγή

Στο τάγμα Παρνασσίδας, που είχε προορισμό να προωθηθεί στον περίγυρο των Αθηνών, είχε τοποθετηθεί τότε στρατιωτικός ο ταγματάρχης Μ. Παπαζήσης, «ακατάλληλος» για τη θέση αυτή, αν ελαμβάνετο υπόψη ο τρόπος με τον οποίο προσεχώρησε στον ΕΛΑΣ. Προσεχώρησε, είναι τρόπος του λέγειν. Στην πραγματικότητα ανήκε στην ΠΑΟ ή στην ΕΚΑ Κοζάνης ή και στις δύο, και είχε απαχθεί από την τοπική οργάνωση του ΕΑΜ.

Όταν, όμως, οδηγήθηκε στα αντάρτικα λημέρια και δήλωσε ότι προσχωρεί, έγινε δεκτός χωρίς ενδοιασμούς. Μόνο που «καλού-κακού» τον στείλανε μακριά από την Κοζάνη, στη Ρούμελη. Και με τη διαταγή μετακινήσεως του τάγματός του και με την αντίληψη του καπετάνιου της 13ης Μεραρχίας Τάσου Λευτεριά, ότι στην Αττική δευτερεύων θα είναι ο ρόλος του αντάρτικου, μια και υπήρχε ο «ΕΛΑΣ της Αθήνας», ο ακατάλληλος για την Κοζάνη βρέθηκε κατάλληλος για τα πρόθυρα των Αθηνών. Αν δεν είναι αληθινές κάποιες αποκαλύψεις του στρατηγού Σπαή για τον Παπαζήση, τότε ο ΕΛΑΣ πλήρωσε ακριβιά εκείνη τη μεγάλη αυτοπεποίθηση των κορυφαίων στελεχών του για τις αφομοιωτικές ικανότητές τους.

⁸ Το αντάρτικο, Τόμος 3, σελ. 92-94.

«Ο Παπαζήσης, κατά τον αποκαλύψαντα στρατηγό, εσκεμμένως και κατόπιν σχεδίου του ιδίου (του Σπαή) έριξε το σύνταγμα του (το τάγμα είχε γίνει εν των μεταξύ σύνταγμα) ανάμεσα στα αγγλικά τανκς, για να αιχμαλωτισθεί και να αποπλισθεί, στην πιο κρίσιμη στιγμή της “Δεκεμβριανής μάχης”».

Αυτό, όμως, είναι άλλη ιστορία, ενώ ως το τέλος της κατοχής ο Παπαζήσης πολέμησε με αποφασιστικότητα και με επιτυχίες παντού και πάντοτε χωρίς να εμποδίζεται από την εξαιρετική αδυναμία του προς τα ευγενή ή ευτελή ποτά. Τον αγαπούσαν οι αντάρτες του, είχε και καπετάνιο και πολιτικό που του έδειχναν σεβασμό και ήταν συνηθισμένο το θέαμα να προηγείται καβαλάρης μπροστά από το τάγμα του με την προτροπή: «Κοντά, μαζί παιδιά μου» και τα «παιδιά» να τον ακολουθούν με πεντακοσιόστομη ιαχή: «Κοντά, μαζί σου, πατέρα μας».

Το «πεννηταένα»

Την πολεμική δραστηριότητα του «πατέρα» Μιχάλη τη μαρτυρεί και η ιδιαίτερη μνεία που του κάνανε άνθρωποι αντίθετοι με την αντίσταση και τον πόλεμο κατά των κατακτητών, διά τον φόβο των αντιποίνων. Αυτοί σιγομουρμούριζαν παρωδούντες και σατιρίζοντες το πολεμικό τραγούδι του ΕΛΑΣ και τον ξένο –και κατά συνέπεια, άπονο για τον τόπο τους– πολεμιστή:

*Ο Παπαζήσης απ’ τα ξένα
πολεμάει στο Πεννηταένα,
Στ’ άρματα στ’ άρματα
μαζέψτε προσανάματα.
Για τη χιλιάκριβη τη λευτεριά,
ας γίνουν στάχτη τα χωριά.*

Δεν έγινε ο πόλεμος της Κατοχής χωρίς ηττοπαθείς, συνετούς, νοικοκυραίους και φτωχούς ανθρώπους, που βλέπανε μ’ απελπισία το χαμό των σπιτιών και των σπιτικών τους.

Αλλά αυτό δεν σημαίνει πως μόνο «από τα ξένα» ήταν εκείνοι που πολεμούσαν στο Πεννηταένα. Οι περισσότεροι ήταν ντόπιοι, από τα γύρω χωριά, που κι αυτών τα σπίτια δόθηκαν στο βωμό της ελευθερίας, πολλές φορές μαζί με την ύστατη πνοή τους.

Πριν κατηφορίσει το τάγμα Παρνασσίδας προς την Αττική, έδωσε ένα ισχυρό χτύπημα κατά των εχθρικών φυλακίων –οχυρών σημείων στηρίγματος κατά τη στρατιωτική ορολογία, πραγματικά– που είχαν εγκατασταθεί γύρω στο 51ο χιλιόμετρο. Στις 30 Αυγούστου, ο λόχος του Μαυρολιθαρίτη ανθυπολοχαγού Καλλία (Χαρ. Μώκου), ενισχυμένος και από άλλα τμήματα, χτύπησε αποφασιστικά δύο από εκείνα τα σημεία στηρίγματος, στην τοποθεσία Στρογγυλόλακος της Τοπόλιας (Ελαιών) και στο χάνι Νικολούλια.

Η επίθεση είναι δύσκολη, ο εχθρός –ο Γερμανός– που δεν είναι εύκολος στόχος πουθενά, όταν αμύνεται μέσα από χαρακώματα, είναι σχεδόν ακαταμάχητος. Αλλά ο Καλλίας και οι αντάρτες του είναι κι αυτοί αντάξιοι των αμυνομένων πολεμιστές, πάντα ατρόμητοι και ορμητικοί. Μια δεκάδα Γερμανών που αμύνονται στο χάνι Νικολούλια, που πρώτος το «πάτησε» ο ενωμοτάρχης Χελμός, εξοντώνονται. Ο οπλισμός τους και τέσσερα άλογα περιέρχονται στον ΕΛΑΣ. Στον Στρογγυλόλακο όπου αμύνονται 130 πολεμιστές της Βέρμαχτ, αν και δεν κυριεύτηκαν όλες οι θέσεις, εν τούτοις οι απώλειές τους είναι σημαντικές, τουλάχιστον μια-δυο δεκάδες και εδώ.

Πανέλληνες

Έχει και ο λόχος του Καλλία απώλειες στην επίθεσή του εκείνη, που ο καπετάνιος του τάγματος (Νικηφόρος) διαφύλαξε τα ονόματα των ηρωικών πολεμιστών του και τη μνήμη τους. Είναι:

1. Γαβαλάς Ν. (Αμάραντος) από τη Σαντορίνη
2. Σύρος Γ. (Αργυροκαστρίτης) από την Αράχοβα
3. Δαφνόπουλος Κ. (Καβαλάρης) από την Κωνσταντινούπολη
4. Λάλας Γ. (Πνύκας) από την Ιτιά
5. Καρατζιούνης Κ. από τη Στρώμη
6. Τσιγούρας Κ. (Χελμός) ενωμοτάρχης από την Καλαμάτα

Δεν είναι, λοιπόν, «από τα ξένα» όλοι οι πολεμιστές του Πενηταένα. Οι τρεις νεκροί είναι από κοντινά χωριά και μαζί με τους άλλους τρεις ξενοπολίτες, Πανέλληνες όλοι.

Με τη σύντομη ένταξη του τάγματος εκείνου στη μονάδα Αττικοβοιωτίας και με την Τοπόλια (το χωριό κοντά στο οποίο βρίσκεται ο Στρογγυλόλακος και το χάνι

Νικολούλια), η μάχη αυτή στο 51ο χιλιόμετρο –μία από τις πολλές σ' αυτό το χώρο– αποδόθηκε στο 34ο Σύνταγμα. Υπάρχει Τοπόλια και στη Βοιωτία (Κωπαΐδα) και στο ανακοινωθέν του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ έγινε σύγχυση και επαναλαμβάνεται πολλές φορές, με την μηχανική αντιγραφή των ανακοινωθέντων από το βιβλίο του Σαράφη.

Οι Γερμανοί δεν περιορίστηκαν μόνον στην εγκατάσταση φυλακίων προς την κατεύθυνση Αμφίσης, επί της οδού Ιτέας-Λαμίας. Συνεχείς μετακινήσεις τμημάτων τους στα ριζά του Παρνασσού και της Γκιόνας (επέκταση παρομοίων κινήσεων γύρω στον Ελικώνα) έδιναν την εντύπωση ότι επίκειται η εξαπόλυση σοβαρών επιδρομών προς τα αντάρτικα ορμητήρια, στη «Μαυρολιθαρίτικη γούρνα». Το ίδιο έκαναν άλλωστε –για να επανέλθουμε άλλη και φορά σ' αυτούς– και οι σερασκέρηδες του Σουλτάνου του '21, οι οποίοι κατά κανόνα πριν από την κατάληψη της διαβάσεως Άμπλιανης, εξαπέλυαν επιδρομές προς τα «βλαχοχώρια», που δεν είναι άλλα από τα ορμητήρια των ανταρτών στην Κατοχή (Μαυρολιθάρι, Κουκουβίστα, Στρώμη, Δρέμισα, Μουσουνίτσα).

Με τη μετακίνηση του τάγματος Παρνασσίδας, αλλά και την απασχόληση των ταγμάτων του 36 (του Ζούλα) σε κάποιες νέες προστριβές με το 5/42 του Ψαρρού, για τις οποίες θα γίνει λόγος αργότερα, η περιοχή βρίσκεται ακάλυπτη. Λείπουν μάλιστα και πολλά στελέχη που έχουν πάει να παρακολουθήσουν ένα εαμικό συνέδριο στο Καρπενήσι και δεν υπάρχει διοίκηση ούτε για τα εφεδρικά τμήματα που κινητοποιούνται. Βρίσκεται, όμως, περαστικός στο Μαυρολιθάρι ο συνταγματάρχης Ν. Παπασταματιάδης, που έρχεται από την Αθήνα μαζί με δύο λοχαγούς (Βενετσανόπουλο και Καλιανέση). Με διαταγή της 13ης Μεραρχίας συγκροτείται τότε προσωρινά ένα κλιμάκιο της εκεί, που το απαρτίζουν ο συνταγματάρχης, ο καπετάνιος Καραλίβανος (που βρίσκεται υπό ανάρρωση, μετά την εγχείρηση για την εξαγωγή θραυσμάτων από τα πλευρά του) και πολιτικός ο νεαρός φοιτητής και «τομεακός γραμματέας» των χωριών του Δήμου Καλλιέων, Ανδρέας Δραγάσης. Το κλιμάκιο συμπληρώνει την κινητοποίηση των εφεδρικών τμημάτων που καταλαμβάνουν θέσεις για την αντιμετώπιση της επιδρομής. Αλλά οι Γερμανοί περιορίζονται επί του παρόντος σε απειλητικές κινήσεις προ της ορεινής τοποθεσίας, της γραμμής που αποτελεί «τα σύνορα» της «Ελεύθερης Ελλάδας» του ΕΑΜ.

24. Η μάχη της Αράχοβας¹

Από τις σημαντικότερες μάχες, αυτή της Αράχοβας, λίγο μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών. Οι ιταλικές δυνάμεις της περιοχής, με τεχνάσματα που μετέρχονται, κωλυσιεργούν και παραπλανούν για να κερδίσουν χρόνο μέχρι να φτάσουν οι Γερμανοί από την Άμφισσα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι εδώ, σ' αυτή την αποφασιστική σύγκρουση, τραυματίστηκε και ο γενναίος Σκαμινιώτης αγωνιστής Κώστας Αποστολόπουλος (Καραϊσκάκης), κοντά στη Κασταλία πηγή, στους Δελφούς. Το τραύμα του αγωνιστή υπήρξε μοιραίο.

I

10-11.09.1943

*Γεωργίου Μαντζώρου
Επίτιμου Γενικού Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης*

Η μάχη της Αράχοβας στην πυραμίδα των πολυάριθμων μαχών του ηρωικού ΕΛΑΣ κατά των φασιστών στέκει στην κορυφή, τόσο από την άποψη της σύλληψής της ως σχεδίου και των διαστάσεών της, όσο ιδιαίτερα της ανεπανόληπτης

¹ ΣΕ: Σημαντικότερη η μάχη της Αράχοβας, με σπουδαία αποτελέσματα υπέρ των Ελλήνων ανταρτών και σε βάρος των γερμανικών δυνάμεων. Μοιραία, όμως, σύγκρουση και για τον Σκαμινιώτη ήρωα-αγωνιστή Κώστα Αποστολόπουλο (Καραϊσκάκη).

εκτέλεσής της από τους ηρωικούς μαχητές μας που πήραν μέρος σ' αυτή και των αποτελεσμάτων της: Της συντριβής δύο σχεδόν λόχων του συντάγματος «ορεινών κυνηγών αστυνομίας», του συνταγματάρχη Χέρμαν Φραντς και του αφοπλισμού ολόκληρου ιταλικού τάγματος.

Η ανάπτυξη του Εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στην Ελλάδα (ΕΑΜ-ΕΛΑΣ) βρίσκονταν σε στενή σύνδεση και αλληλεξάρτηση με τις εξελίξεις στα πεδία των μαχών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Κάτω από τα συντριπτικά πλήγματα του αντιχιτλερικού συνασπισμού: Στο ανατολικό μέτωπο απ' τον Κόκκινο Στρατό στις γιγαντομαχίες της Μόσχας, του Στάλινγκραντ και του Κουρσκ με συνολικές απώλειες του εχθρού (Βέρμαχτ και συμμάχων της) 4 εκατομμύρια στρατιώτες και αξιωματικούς νεκρούς και τραυματίες· και στη Δύση, με την απόβαση στη Σικελία και κυρίως Ιταλία της 7ης αμερικανικής και 8ης αγγλικής στρατιάς (συνολικής δύναμης 13 μεραρχιών), το φασιστικό θερίο εκδηλώνει τα πρώτα δείγματα κάμψης. Ο στρατηγός Μπαντόλιο υπογράφει στις 8 Σεπτέμβρη στην Ισπανία την άνευ όρων συνθηκολόγηση της Ιταλίας.

Το ευχάριστο αυτό μαντάτο πληροφορηθήκαμε τότε, τη νύχτα της 9ης Σεπτεμβρίου, από το ραδιόφωνο στην Άνω Αγόριανη, όπου στάθμευε το τάγμα μας – 1/36 τάγμα του ΕΛΑΣ – με διοίκηση τους Παπαζήση – Νικηφόρο – Διαμαντή. Ο τελευταίος τότε έλειπε σε αποστολή και τον αντικαθιστούσε ο Θύμιος Καψής (Ανάποδος) απ' τη Γλύνιστα Λοκρίδας. Η είδηση της συνθηκολόγησης της Ιταλίας διαδόθηκε κεραυνοβόλα σ' όλο το χωριό μ' ένα αυθόρμητο ξέσπασμα χαράς, πραγματικό πανδαιμόνιο μέσα στη νύχτα: φωνές, κακό, πυροβολισμοί στον αέρα... και μόνο με την επέμβαση της διοίκησης του τάγματος ησύχασαν τα πράγματα. Δεν είχαμε καιρό για χάσιμο.

Με απόφαση της διοίκησης του τάγματος, η κύρια δύναμη του τάγματος, ο 2ος λόχος του Κώστα Κολουτούρου (Μεσολογγίτη), έφεδρου ανθυπολοχαγού, ο 3ος λόχος ΕΠΟΝ του Νίκου Γιαννέτσου (Τηλέμαχου), μόνιμου ανθυπολοχαγού, το τμήμα μηχανημάτων με τους Μιχάλη Περιστέρη (Τσαρούχη), Πλεύρη Βαγγέλη (Σκουφά), Θάνο Νίκο, Νοσόπουλο Ηλία, Παφίλη Σπύρο, Τριάντη Λευτέρη, Κόζαρη Νίκο, τη διμοιρία Νικηταρά, το τμήμα Στρογγυλάκου, κατευθύνεται σε σύντομη πορεία προς Αράχοβα με αποστολή τον αφοπλισμό της ιταλικής φρουράς, δύναμης τάγματος από 700 περίπου στρατιώτες και αξιωματικούς. Ένα

άλλο τμήμα (διμοιρία), με επικεφαλής το Νίκο Παπασπύρου, πήρε αποστολή να κινηθεί προς Δαδί (Αμφίγκλεια), όπου σε συνεργασία με τις εκεί πολιτικές οργανώσεις να κάνει προσπάθεια αφοπλισμού της φρουράς, η οποία αριθμούσε περίπου 900 στρατιώτες και αξιωματικούς.

Ήταν ακόμα νύχτα όταν φτάσαμε στα Καλύβια της Αράχοβας. Εκεί, στα Καλύβια, είχαν συγκεντρωθεί πολλοί Αραχοβίτες με υπεύθυνο τον Θύμιο Πλαστή, καθηγητή φιλόλογο. Όπως διαπιστώσαμε ήταν κι αυτοί ενήμεροι για την κατάσταση, τις τελευταίες εξελίξεις συνθηκολόγησης της Ιταλίας. Παρών ήταν κι ο Παπασινέσιος.

Εκεί συζητήθηκε και αποφασίστηκε να σταλεί αντιπροσωπεία από το τάγμα μέσα στην Αράχοβα, να έρθει σε επαφή με το διοικητή της ιταλικής φρουράς (έφεδρο ταγματάρχη του ιταλικού στρατού) και να διαπραγματευτεί την παράδοση του οπλισμού της ιταλικής φρουράς. Ο ίδιος ο Θ. Πλαστής έφυγε για την Αράχοβα για να βοηθήσει με τον τρόπο του στην παράδοση του οπλισμού.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι απ' την προηγούμενη μέρα συμπτωματικά στην τοποθεσία Κούκουρα, κοντά στη γέφυρα της Τούμπρης, ανατολικά της Αράχοβας, βρισκονταν ο 9ος λόχος του III/34 τάγματος με επικεφαλής τον καπετάνιο του λόχου Νίκο Καλοπήτα, που με τη βοήθεια των Αραχοβιτών Αυγερίκου Γιώργου (Νικήτα) και του Μάμαλη Στέργιου (Γεροδήμου), καθώς και τους Θύσβιου απ' τη Δοβρένα (πολιτικού του λόχου), σχεδίαζαν εγχείριμα κατά του ιταλικού φυλακίου, που φρουρούσε τη γέφυρα της Τούμπρης. Σχετικά με τις εξελίξεις συνθηκολόγησης της Ιταλίας, η διοίκηση του λόχου δεν γνώριζε τίποτα.

Τα ξημερώματα της 9ης του Σεπτέμβρη στέλνεται απ' το τάγμα στην Αράχοβα η πρώτη αποστολή από δύο ομάδες ανταρτών με επικεφαλής τον Γερο-Νίκο Δημητρίου για να διαπραγματευτεί με τον Ιταλό ταγματάρχη την παράδοση των όπλων. Για τον τρόπο χειρισμού του ζητήματος, ο Γερο-Νίκος είχε πάρει οδηγίες απ' τη διοίκηση του τάγματος.

Είχε πια ξημερώσει όταν η αποστολή κατηφόρισε από τον Σταυρό προς την Αράχοβα. Ήταν μια ιστορική και συγκινητική συνάμα στιγμή, όταν οι αντάρτες της αποστολής πλησίαζαν στο χωριό, έμπαιναν σε εχθρικό χώρο. Απ' τον Σταυρό, όπου είχε εγκατασταθεί το παρατηρητήριο της διοίκησης του τάγματος (πιο πέρα είχε τοποθετηθεί ο όλμος των 81 χιλ. έτοιμος για δράση, καθώς και ένα βαρύ

πολυβόλο), παρακολουθούσαμε με αδημονία και ανησυχία πώς θα αντιδράσουν οι Ιταλοί σκοποί των φυλακίων στην παρυφή του χωριού... Με έκπληξη και χαρά είδαμε όχι μόνο να μην εκδηλώνονται εχθρικές διαθέσεις, αλλά άλλοι πιο διστακτικά, άλλο πιο θαρραλέα, εκδήλωναν τη χαρά τους με την εμφάνιση της αντάρτικης αποστολής με τη λευκή σημαία... Είχαν κι αυτοί μάθει τα νέα και ένιωθαν χαρά γιατί ο πόλεμος γι' αυτούς τελείωσε.

Ας σημειωθεί ότι με τον Παπασινέσιο στάλθηκε στον Ιταλό διοικητή στην Αράχοβα γράμμα σχετικό με την παράδοση του οπλισμού εκ μέρους του I/36 τάγματος του ΕΛΑΣ.

Η αποστολή με τον Γερο-Νίκο, παρά τις σοβαρές προσπάθειές της, δεν πέτυχε το σκοπό της, σκοντάφτοντας στις ταλαντεύσεις του ταγματάρχη διοικητή που δέχεται ισχυρή πίεση απ' τους φασίστες αξιωματικούς για ν' αρνηθεί την παράδοση, μα παράλληλα προσπαθεί να κερδίσει χρόνο.

Δεύτερη αποστολή με επικεφαλής τον ίδιο τον Νικηφόρο είχε την ίδια τύχη. Οι διαπραγματεύσεις με τον Ιταλό διοικητή γίνονται στην εκκλησία του Αϊ-Γιώργη. Στις διαπραγματεύσεις σοβαρή βοήθεια προσφέρουν ο Παπασινέσιος, ο Σύρος Νίκος, που πρώτος πληροφορήθηκε από το ραδιόφωνο τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και τη διέδωσε σε όλο το χωριό, και ο Παπαλεξανδρής. Στην εκκλησία οι διαπραγματεύσεις γίνονταν ανοιχτά με την παρουσία πολλών κατοίκων και Ιταλών στρατιωτών, που είχαν πλημμυρίσει και τον εξωτερικό χώρο όπου επικρατούσε μεγάλος ενθουσιασμός.

Μέσα στην Αράχοβα απ' την οργάνωση με τον Πλαστή Θ, τον Σύρο Ν. κ.ά συναγωνιστές γίνεται μεγάλος οργασμός δουλειάς με τους Ιταλούς φαντάρους για να πειστούν να παραδώσουν τα όπλα. Εκεί η διοίκηση του τάγματός μας παίρνει επαφή με το τμήμα του Ν. Καλοπήτα (λόχο του III/34 τάγματος) για κοινή δράση σε περίπτωση ανάγκης. Όλη η Αράχοβα είναι στο πόδι, παντού αντηχούν αντάρτικα τραγούδια.

Στις διαπραγματεύσεις, ο Ιταλός διοικητής και πάλι αρκείται σε γενικές και αμφίβολες υποσχέσεις. Τραβάει τις διαπραγματεύσεις για να κερδίσει χρόνο δικαιολογούμενος, ότι χρειάζεται διαταγή απ' την ανώτερη διοίκησή του. Έτσι κι αυτή η αποστολή γυρίζει άπρακτη από τις διαπραγματεύσεις.

Η αποχώρηση των Ιταλών μετά τη συνθηκολόγηση

Είχε πια βραδιάσει, όταν με κάλεσε η διοίκηση του τάγματος και μου έδωσε ρητή διαταγή μαζί με τον Ανάποδο (Θύμιο Καφή) να κινηθώ για Αράχοβα και σε σκληρές διαπραγματεύσεις να εξασφαλίσω χωρίς άλλο την παράδοση των Ιταλών. Στην αντιπροσωπεία συμμετείχαν οι: Σόλων (Γιάννης Δημητρίου), Ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ, Τύνης Λαγογιάννης Θ., ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ. Μας συνόδευε επίσης διμοιρία ανταρτών (20 περίπου άτομα).

Οι διαπραγματεύσεις πραγματοποιήθηκαν στο σπίτι της διερμηνέως των Ιταλών Βάσως Καρακαντά. Και αυτό γιατί η ίδια ήταν άρρωστη στο κρεβάτι και δεν μπορούσε να μετακινηθεί.

Μετά από πολύωρες, ολονύχτιες (μέχρι τις 3.00 το πρωί της 10/IX) και επίπονες διαπραγματεύσεις, ασκώντας ισχυρή πίεση στον ταγματάρχη Ιταλό διοικητή και απειλώντας ότι σε περίπτωση άρνησης θα υποχρεωθούμε να ενεργήσουμε δυναμικά, αναγκάστηκε να υποχωρήσει υποσχόμενος, ότι στις 5:00 το πρωί θα μας παραδώσει τον οπλισμό. (Όπως, όμως, αποδείχτηκε εκ των υστέρων, και αυτό

ήταν απάτη γιατί φαίνεται ότι πήρε σύνδεση με την ανώτερη διοίκησή του και πληροφορήθηκε ότι προς Αράχοβα κινείται γερμανικό τμήμα σε βοήθειά του).

Μετά τη συγκατάθεση του Ιταλού διοικητή για την παράδοση των όπλων στις 5:00 το πρωί, αποσύρθηκε στη δυτική παρυφή του χωριού (προς Δελφούς), βγάζοντας παρατηρητήριο και ειδοποιώντας τη διοίκηση του τάγματος για τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων και ότι θα είμαστε σε ετοιμότητα για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Ταυτόχρονα ειδοποίησα τον Νίκο Καλοπήτα για την κατάσταση, όπως διαμορφώθηκε. Στο μεταξύ αυτός κινητοποίησε και τα εφεδρικά τμήματα του ΕΛΑΣ Διστόμου με τον Πέτρο Γαβριήλ και Στειριού με τον Χρήστο Κατσούλη και ήταν πανέτοιμοι κοντά στην Τούμπρη επιτηρώντας και ελέγχοντας το δρόμο από Λιβαδειά προς Αράχοβα.

Είχε καταλαγιάσει ο θόρυβος και τα τραγούδια στην Αράχοβα, αλλά η ησυχία αυτή ήταν φαινομενική, γιατί και τα δύο μέρη προετοιμάζονταν στα σκοτεινά για την αναμέτρηση. Εμείς δεν είχαμε αυταπάτες για την εκπλήρωση της υπόσχεσης του Ιταλού διοικητή. Πιάσαμε θέσεις στην έξοδο της Αράχοβας προς Δελφούς, τυλιχθήκαμε στις χλαίνες μας για να φυλαχτούμε απ' το πρωινό αγιάζι που κατέβαζε η πλαγιά του Παρνασσού και το μάτι γαρίδα... Κατάσταση υπερέντασης και νευρικής αναμονής, δεν ξέραμε τις μας επιφυλάσσει η αυριανή μέρα. Βυθισμένοι στις σκέψεις μας ο καθένας, δεν καταλάβαμε πως είχε περάσει περίπου μία ώρα, όταν ξαφνικά τιναχτήκαμε πάνω σαν ελατήρια... Ήταν η βραχνή φωνή από το παρατηρητήριο που μας ειδοποιούσε: Φάλαγγα αυτοκινήτων κινείται από Δελφούς προς Αράχοβα. Βγαίνοντας στο παρατηρητήριο είδαμε πραγματικά φάλαγγα από 15-20 αυτοκίνητα με αναμμένους τους προβολείς, γιατί ήταν ακόμα σκοτεινά· κινούνταν βογκώντας στις ανηφορικές στροφές του δρόμου απ' το βαρύ φορτίο των γερμαναράδων, που ποτέ δεν υποψιάζονταν τι τους περίμενε, τι καινούριο πανηγύρι τους προετοίμαζε ο ηρωικός ΕΛΑΣ στις ιστορικές αυτές πλαγιές του αθάνατου Παρνασσού...

Επακολουθεί δραστήρια κινητοποίηση όλων των τμημάτων του τάγματος, των εφεδρικών της περιοχής, του λόχου Καλοπήτα και των εφεδρικών που τον συνόδευαν. Η διοίκηση του τάγματός μας απ' τον «Σταυρό» είχε ήδη σημειώσει την κίνηση της εχθρικής φάλαγγας και έπαιρνε όλα τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Η απόφασή μας ήταν αμετάκλητη για ανυποχώρητη αντιμετώπιση του εχθρού που κινούνταν εναντίον μας, αν και η κατάσταση ήταν για μας κρίσιμη, γιατί στα νώτα μας είχαμε έναν αμφιταλαντευόμενο αντίπαλο (το

ιταλικό τάγμα της φρουράς Αράχοβας). Προς το παρόν, οι Ιταλοί είχαν κλειστεί στα οχυρά τους, στα καβούκια τους, όπως λέμε, περιμένοντας μοιραία το ξέσπασμα της θύελλας...

Με πυρά του όλμου των 81 χιλ. και των πυροβόλων μας απ' τον «Σταυρό» ακινητοποιείται η φάλαγγα ακριβώς στη στροφή του δρόμου, 1,5-2 χιλιόμετρα απ' την Αράχοβα. Ζητώ απ' τον Νικηφόρο να στείλει εσπευσμένα το υπόλοιπο τμήμα του λόχου μας (3ος λόχος ΕΠΟΝ) προς συνάντησή μου, πράγμα που το τάγμα έχει ήδη κάνει. Εγώ με τον Ανάποδο, τον Σόλωνα, τον Τύνη και το τμήμα των 20 ανταρτών της διαπραγματευτικής αποστολής αναπτυχθήκαμε σε διάταξη μάχης στις δυτικές παρυφές του χωριού και κινούμαστε με γρήγορους ρυθμούς, χρησιμοποιώντας το έδαφος, προς τις θέσεις του εχθρού, που στη στροφή του δρόμου είχε κατεβεί από τα αυτοκίνητα, μετά τη βολή του όλμου, και είχε πάρει θέσεις μάχης.

Οι Γερμανοί, γιατί πρόκειται για τον 5ο λόχο του λοχαγού Κωχ του συντάγματος «ορεινών κνηγών αστυνομίας» του συνταγματάρχη Χέρμαν Φραντς, με το οποίο συγκρουστήκαμε αργότερα στις Καρούτες και τα Δερβενοχώρια, νόμισαν μετά τη βολή του όλμου μας, ότι βάλλονται απ' την ιταλική φρουρά. Τους αφήσαμε να «νομίζουν ότι είμαστε Ιταλοί» και προωθούμε πιο κοντά τις θέσεις μας. Μ' έναν αντάρτη που γνώριζε ιταλικά τους ζητούμε διαπραγματεύσεις για να κερδίσουμε χρόνο και να εξασφαλίσουμε την ανάπτυξη των τμημάτων μας, όσο το δυνατόν πιο κοντά στον εχθρό.

Οι Γερμανοί καθησυχάζουν, θεωρώντας μας Ιταλούς, μαζεύονται κατά ομάδες, ανύποπτοι και περιμένουν... διαπραγματεύσεις! Ωστόσο είχαν κι αυτοί ήδη κάπως αναπτυχθεί, εγκαθιστώντας σε καίρια σημεία τα βαριά τους πολυβόλα και οπλοπολυβόλα δεξιά κι αριστερά του αναχώματος της στροφής του δρόμου.

Η διοίκηση του τάγματος εγκρίνει τις ενέργειές μας και εκμεταλλευόμενη την προσωρινή ανάπαυλα αναπτύσσει στο δεξιό μας το δεύτερο λόχο του Κώστα Κολουτούρου (Μεσολογγίτη) και δεξιοτέρα τη διμοιρία του Νικηταρά. Στο αριστερό μας ο Καλοπήτας αναπτύσσεται με το λόχο του, αναπτύσσοντας τα εφεδρικά του Διστόμου και του Στειριού, το εφεδρικό της Αράχοβας με τον Παπαλεξανδρή. Το τμήμα Στρογγυλάκου και η εφεδρική ομάδα της Αγόριανης με τη Μήτσο Καραντζά, με εντολή του τάγματος αναλαμβάνουν την κάλυψη της διάβασης στο Κρόκι, πάνω απ' την Κασταλία. Μαζί ήταν και η μαχητική Δελφών.

Εμείς με τον Ανάποδο, τον Σόλωνα, τον Τύνη και τους 20 μαχητές μας, έρποντας πλησιάζαμε ακόμα πιο κοντά στον εχθρό. Οι Γερμανοί, που περιμένουν τις «διαπραγματεύσεις» από τους δήθεν Ιταλούς, δεν βλέπουν καμιά κίνηση προς αυτήν την κατεύθυνση και νοιώθουμε ότι γρήγορα θα αντιληφθούν την παγίδα που τους στείσαμε. Οι στιγμές είναι κρίσιμες, δεν πρέπει να αφήσουμε την πρωτοβουλία στον εχθρό, πρέπει να εκμεταλλευτούμε τον ισχυρό παράγοντα του αιφνιδιασμού. Ανταλλάσσω μια ματιά με τον Ανάποδο που συγκατανεύει... Είναι η κατάλληλη στιγμή, δίνω το σύνθημα ομαδικού αιφνιδιαστικού πυρός κατά του εχθρού...

Οι Γερμανοί χάνουν κυριολεκτικά με τα αιφνιδιαστικά και εύστοχα πυρά του τμήματός μας και των άλλων τμημάτων που αμέσως ακολουθούν το παράδειγμά μας. Σύγχυση και αντράλα στη διάταξη του εχθρού. Τρέχουν πανικόβλητοι να πιάσουν θέσεις. Πέφτουν οι πρώτοι νεκροί και τραυματίες, στ' αυτιά μας φθάνουν κοφτές κραυγές και παραγγέλματα, ωστόσο έμπειροι και μαθημένοι από τέτοιους αιφνιδιασμούς οι Γερμανοί κατορθώνουν να πάρουν θέσεις και μας απαντούν με δραστικά πυρά. Γύρω καίγεται ο τόπος, η μάχη μαινεται, ο εχθρός αμύνεται λυσσασμένα. Ποτέ αυτοί δεν περίμεναν τέτοια τροπή των πραγμάτων. Πετύχαμε τον ταχτικό αιφνιδιασμό και αυτό είχε μεγάλη επίδραση στην παραπέρα εξέλιξη της μάχης.

Στο δεξιό μας αργεί ακόμα να εμπλακεί στη μάχη ο 2ος λόχος και η διμοιρία του Νικηταρά. Από κείνη την πλευρά είναι και ο τόπος ανάποδος (χαλιάς), η κάλυψη σχεδόν ανύπαρκτη. Το γεγονός ότι εμείς και το τμήμα Καλοπήτα απ' την πρώτη στιγμή της εκδήλωσης των πυρών συγκεντρώσαμε πάνω μας την προσοχή και τα πυρά του εχθρού, βοήθησε το 2ο λόχο και το Νικηταρά να προωθήσουν τις θέσεις τους και να ευθυγραμμιστούν μ' εμάς μπαίνοντας βαθμιαία στη μάχη.

Όσο για τους Ιταλούς στα νώτα μας, καμιά εκδήλωση, άκρα σιωπή, γεγονός ανεξήγητο.

Για μας προέχει το μέτωπο με τους Γερμανοί. Οι μαχητές μας μάχονται με ασύγκριτη παλικάριά. Προωθούμε συνεχώς τις θέσεις μας βήμα προς βήμα, δύσκολο και επικίνδυνο πράγμα, γιατί όπως είμαστε στην πλαγιά τα θεριστικά πυρά του εχθρού δεν σ' αφήνουν να σηκώσεις κεφάλι. Επισημίαν ότι ο εχθρός, χρησιμοποιεί τους «σνάιπερ», σκοπευτές με διόπτρα στα μάουζερ τους. Γι' αυτό

προειδοποίησα να είναι πολύ προσεκτικοί οι δικοί μας στην κάλυψή τους και το καμουφλάρισμα.

Όλη η Αράχοβα στο πόδι – βοηθούν όπως μπορούν τους αντάρτες μας που μάχονται μπροστά...

Στο πιο κρίσιμο σημείο της μάχης παίρνω σημείωμα απ' τον Νικηφόρο με το εξής περίπου περιεχόμενο:

«Οι Ιταλοί στην Αράχοβα τα φορτώσανε και κινούνται όπως φαίνεται προς Δεσφίνα. Εγώ κινούμαι αμέσως ξωπίσω τους με δύναμη ενισχυμένης διμοιρίας, για τον αποπλισμό εκεί των Ιταλών. Αναλαμβάνεις τη διοίκηση όλων των τμημάτων του τάγματος και των εφεδρικών τμημάτων που μάχονται μαζί μας.

Νικηφόρος»

Ξαναδιάβασα το σημείωμα και απάντησα προφορικά στο σύνδεσμο που το 'φερε, αφού πρώτα ενημέρωσα και τον Ανάποδο, ότι η «διαταγή θα εκτελεστεί».

Ωστόσο, το κεφάλι μου, όπως και του Ανάποδου, στριφογύριζε απ' την αναπάντεχη τροπή των γεγονότων. Πρόβαλε έντονα το αίσθημα της ευθύνης για μια τέτοια αποστολή. Γρήγορα, όμως, με ψυχραιμία και σύνεση σκεφτήκαμε τι αποφάσεις και μέτρα θα 'πρεπε να πάρουμε μέσα στην κατάσταση που διαμορφώθηκε για να ξεμπερδεύουμε γρήγορα με τους φρίτσηδες. Δεν κρύβω, παράλληλα, ότι αισθάνθηκα να φεύγει ένα βάρος από πάνω μας: Η απειλή των νώτων μας απ' την ύπαρξη του ιταλικού τάγματος στην Αράχοβα εξαλείφθηκε. Μπορούσαμε απερίσπαστα να αφοσιωθούμε στο μέτωπο με τους Γερμανούς.

Η μάχη μαίνεται. Ο εχθρός αντιστέκεται λυσσασμένα, τα πυκνά πυρά του δυσκολεύουν την παραπέρα προώθησή μας. Για έφοδο δεν μπορούσε να γίνει λόγος, θα θρηνούσαμε πολλά θύματα, έπρεπε να αναπροσαρμόσουμε την τακτική μας και να εφαρμόσουμε μια σειρά μέτρα.

α) Ο εχθρός δεν πρόλαβε να αναπτυχθεί σε μεγάλο μέτωπο, εξαιτίας του αιφνιδιασμού, και γι' αυτό μάς δινόταν η δυνατότητα να προωθήσουμε τις θέσεις μας

στο δεξιό και το αριστερό της διάταξής μας και, πλαγιοκοπώντας τον, να του δημιουργήσουμε ασφυκτικό κλοιό.

β) Στο κέντρο της διάταξής μας, που δέχονταν το κύριο βάρος των πυρών του εχθρού και η προώθησή μας ήταν δύσκολη, έδωσα εντολή στα τμήματα να προωθούν καλυμμένα ψύχραιμους χειροβομβιστές και να εξοντώνουν τις εστίες πυρός του εχθρού.

γ) Με εύστοχα πυρά να δημιουργήσουμε φραγμό στον εχθρό, ώστε να μην μπορεί να πλησιάζει στ' αυτοκίνητά του και να ανεφοδιάζεται με πυρομαχικά.

Η μάχη συνεχίζεται με αμείωτη ένταση. Αναπόφευκτα έχουμε και απώλειες. Η μεταφορά των τραυματιών απ' το πεδίο της μάχης γίνεται με μεγάλες δυσκολίες. Εδώ η βοήθεια είναι μεγάλη από Αραχοβίτες άντρες και γυναίκες. Η εφαρμογή των μέτρων που προβλέψαμε δίνει αργά, αλλά σταθερά τους καρπούς της. Ο εχθρός περισφίγγεται και αναγκάζεται σε αναδιάταξη. Οι εστίες αντίστασης του εχθρού απ' τους χειροβομβιστές σιγά-σιγά εξουδετερώνονται. Η ένταση πυρός του εχθρού μειώνεται. Πλησιάζει μεσημέρι. Στη σκληρή αναμέτρηση ο εχθρός δεν άντεξε, λύγισε, υπερίσχυσε η παλικαριά των μαχητών του ΕΛΑΣ. Λίγο ακόμα και αρχίζει, στην αρχή μεμονωμένα και στη συνέχεια ομαδικά, το ξήλωμα των θέσεων του εχθρού. Σε λίγο οι φρίτσηδες εγκαταλείπουν μαζικά τις θέσεις τους, αφήνοντας πίσω τους πολλούς νεκρούς και τραυματίες και αναζητούν καταφύγιο στον ελαιώνα, όπου ξετυλίγεται μια άλλη φονική σύγκρουση εκ του συστάδην, όπως λένε – από δένδρο σε δένδρο. Κι εδώ οι «παλικαράδες» της Άριας φυλής, σκληρά καρύδια βέβαια, δεν αντέχουν στη φοβερή αυτή αναμέτρηση σώμα με σώμα. Η παλικαριά του λαϊκού αγωνιστή του ΕΛΑΣ υπερισχύει. Το παραδοσιακό «αέρα» που αντήχησε στην κρίσιμη καμπή αυτής της σκληρής αναμέτρησης με τους Γερμανοφασίστες ξεσήκωσε ακράτητο ενθουσιασμό, τίποτα πια δεν μπορεί να σταματήσει τους μαχητές μας. Το κυνηγητό συνεχίζεται βαθιά κάτω στον ελαιώνα, που είναι που είναι σπαρμένος από νεκρούς. Τα υπολείμματα των παλικαράδων του Χέρμαν Φραντς «κυνηγοί ορεινών καταδρομών» πανικόβλητοι, ζητούν διέξοδο σε άτακτη φυγή.

Στο μεταξύ, αντιλάλησε η δεσφινιώτικη ανδρειοσύνη. Τους υποχωρούντες Γερμανούς υποδέχονται στο Καστρίτικο οι μαχητές της Δεσφίνας, με υπεύθυνο τον Χαράλαμπο Πένια (Παπά), οι μαχητικές ομάδες της Αντίκυρας, της Κίρας και της Ιτιάς, με στρατιωτικό τον Μήτσο Παπακωνσταντίνου.

Παρόμοια υποδοχή επιφύλαξαν οι ομάδες αυτές του εφεδρικού ΕΛΑΣ στους πανικόβλητους Γερμανούς και στον ελαιώνα Χρυσού. Εκεί, κοντά στον Αϊ-Πολύκαρπο, λευτερώθηκαν καμιά δεκαριά Χρυσαίτες, που τους είχε πιάσει σαν ομήρους ο γερμανικός συρφετός...

Έτσι εξοντώθηκαν και τα τελευταία υπολείμματα των Γερμανών επιδρομέων τη μέρα αυτή. Να πώς περιγράφει στα απομνημονεύματα του ο συνταγματάρχης Χέρμαν Φράντς –διοικητής του 18ου συντάγματος «ορειών κυνηγών αστυνομίας» τις τελευταίες στιγμές του λοχαγού Κωχ:

«Απ' τα νψώματα ακούγονταν τώρα σαλπίσματα. Οβίδες πυροβόλων, που έπεφταν στην κόλαση της μάχης και πυρά από τα γύρω βουνά που δυνάμωναν ολοένα δεν άφηναν αμφιβολίες ότι οι Ιταλοί πολεμούσαν τώρα στο πλευρό των ανταρτών. (Σημείωση Ν.Γ.: Εδώ ο Ζ. Φράντς προσπαθεί να δικαιολογήσει την ήττα του).

Ο λοχαγός Κωχ διαπίστωσε τη σοβαρότητα της κατάστασης και κατάλαβε πως για το λόχο του δεν υπάρχει καμιά διέξοδος. Η είδηση για την καταστροφή του τμήματος κρούσης που ήρθε σε λίγο βρήκε το λοχαγό Κωχ να κείται στο χώμα βαριά πληγωμένος με τραύματα στην κοιλιά. Κάτω από την επίδραση αφόρητου πόνου και με την επίγνωση πως ο αγώνας ήταν χαμένος, ο λοχαγός Κωχ έστρεψε την πιστόλα πάνω του... Ο διοικητής του λόχου είχε πέσει...» (Απόσπασμα από το βιβλίο του Ηλία Παπανικολή, Η μάχη στις Καρούτες).

Περασμένο μεσημέρι... Ο ορμαγδός της σκληρής μάχης έχει καταλαγιάσει, τ' αυτιά βουίζουν ασταμάτητα, δίπλα μου ο Ανάποδος, βρισκόμαστε στη στροφή του δρόμου, όπου πριν από λίγο κρινόταν η έκβαση της μάχης. Η εικόνα είναι ανεπανάληπτη, να μπορούσαμε να την αποθανατίσουμε...

Απ' τον ελαιώνα ξεπροβάλλουν ασταμάτητα οι μαχητές μας γυρίζοντας απ' την καταδίωξη του εχθρού, όλοι χαρούμενοι, ομιλητικοί, ο καθένας διηγείται και κάποια εμπειρία απ' τη μάχη, τα πρόσωπά τους κουρασμένα, τα μάτια τους όμως λάμπουν, έχουν μια έκφραση θριάμβου. Ο καθένας κουβαλάει στους ώμους δύο και τρία όπλα λάφυρα. Συνοδεύουν καμαρωτοί και Γερμανούς αιχμαλώτους, πραγματικά ράκη ψυχικά και σωματικά, έχασαν και τα τελευταία υπολείμματα της «αορενωπότητάς» τους. Μετράμε συνολικά 10 αιχμαλώτους. Διακρίνω το

17χρονο επονίτη του λόχου μου Βελέντζα Κώστα (Ψυχοβγάλη) να συνοδεύει δύο αιχμαλώτους Γερμανούς, κάτι ντερέκια μέχρι και πάνω. Σκέφτηκα ότι η παλικαριά δεν μετριέται με τίποτα.

Το μάτι μου πέφτει στη στροφή του δρόμου, όπου τα γερμανικά αυτοκίνητα στην αράδα μάταια περιμένουν το «πολύτιμο» φορτίο τους να επιστρέψει... Άλλα χέρια πια θα τους δώσουν ζωή. Το βοηητό απ' τις μηχανές τους που αντήχησε στη βουνοπλαγιά προκάλεσε ξέφρενο ενθουσιασμό, αυτά πια μπήκαν στην υπηρεσία της δικής μας, της λαϊκής υπόθεσης. Η πρακτική αξία τους για μας ήταν τεράστια, γιατί μας δόθηκε η δυνατότητα να μεταφέρουμε ψηλά στον Παρνασσό μεγάλες ποσότητες πολεμικού υλικού και τροφίμων απ' τις αποθήκες των Ιταλών στην Αράχοβα.

Πρωταρχική φροντίδα μας τώρα, αφήνοντας το πεδίο της μάχης, ήταν:

- Η ανασύνταξη των δυνάμεών μας, η οργάνωση της άμυνας για την αντιμετώπιση πιθανής επιθετικής ενέργειας του εχθρού, τόσο απ' την κατεύθυνση των Δελφών, όσο και της Λιβαδειάς: ανατέθηκε στο λόχο του ΠΙ/34 μ' επικεφαλής τον Νίκο Καλοπήτα, με την ανατίναξη ταυτόχρονα της γέφυρας της Τούμπρης.
- Η φροντίδα για την περίθαλψη των τραυματιών μας. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε τη σοβαρή συμβολή του γιατρού Μαριανού Γιώργου στην οργάνωση προσωρινού νοσοκομείου στην Αράχοβα, που στη συνέχεια εγκαταστάθηκε σε σκηνές ευρύχωρες (λάφυρα ιταλικά) κοντά στο λιβάδι, καθώς και τη βοήθεια από κοπέλες από την Αράχοβα και Αγόριανη, όπως οι Μελισάρη Ευαγγελία, Δημητρίου Στέλλα, Μπούρδη Παγωνίτσα, Σύρου Παναγιώτα, Κουρίτου Νίτσα, Λαγογιάννη Ευσταθία κ.ά.

Έτσι τελείωσε η πρώτη μέρα 10.09.1943 με πλήρη θρίαμβο του ΕΛΑΣ. Όσο για το δεύτερο μέτωπο της μάχης που δίναμε τη μέρα αυτή: τον αφοπλισμό των Ιταλών, μετά από μαραθώνια πορεία προς Δεσφίνα και τις τεράστιες ολονύκτιες προσπάθειες των 60 ανδρών με τον Νικηφόρο για την παράδοση των όπλων, αυτό κατορθώθηκε μόλις τα ξημερώματα της 11ης Σεπτεμβρίου. Οι Ιταλοί, αποκαμωμένοι φοβερά, ψυχικά και σωματικά ερείπια, με τον αμφιταλαντευόμενο και άβουλο διοικητή τους, παρά την αντίδραση των φασιστών αξιωματικών δέχτηκαν τελικά να παραδώσουν τον οπλισμό τους (βαρύ και ελαφρύ), καθώς και τα μεταγωγικά, κρατώντας μόνο 1 στα 7 ατομικά όπλα για την ασφάλειά τους. Παρά τις συμβου-

λέσ των δικών μας να παραμείνουν κοντά μας για να επιβιώσουν, πήραν το δρόμο προς την Ιτέα, τρέφοντας μάταιες ελπίδες για τη μεγαλοψυχία των συμμάχων τους. Πολλά ειπώθηκαν τότε για ομαδική εξόντωσή τους από τους... συμμάχους τους.

Την άλλη μέρα, 11 του Σεπτέμβρη, φάλαγγα από 100 αυτοκίνητα του εχθρού ξεκίνησε από την Άμφισσα με κατεύθυνση τους Δελφούς-Αράχοβα για να διασπάσει την άμυνά μας, να μας συντρίψει και να καταλάβει την Αράχοβα.

Ήταν το Ι τάγμα του ίδιου συντάγματος του Χέρμαν Φραντς, με ταγματάρχη τον Ζούλκε. Όπως φαίνεται, εκτός από την τακτική αποστολή τους, επεδίωκαν, καταφέροντας ισχυρό πλήγμα στα τμήματά μας, να αποκαταστήσουν το τραυματισμένο τους γόητρο, να ανεβάσουν το πεσμένο ηθικό των στρατιωτών τους και, ταυτόχρονα, να μειώσουν το κύρος και την επιρροή του ΕΛΑΣ, που ανέβηκε κατακόρυφα στο λαό. Ωστόσο το πλήγμα της πρώτης μέρας που δοκίμασαν τους έκανε πιο προσεκτικούς...

Αποφεύγουν την κατά μέτωπο επίθεση, αλλάζουν τακτική και σχέδιο. Εγκαθιστούν μια πεδινή πυροβολαρχία και ολμοβόλα δίπλα στην Κασταλία και αρχίζουν από το πρωί προπαρασκευή πυροβολικού, σφυροκοπώντας επί μισή και πάνω ώρα τις θέσεις μας στο Κρόκι (πάνω από τους Δελφούς) και στην αμυντική μας διάταξη στην Αράχοβα. Στη συνέχεια ενεργούν επιθετικά με ένα λόχο (του λοχαγού Μπάουερ) στο Κρόκι των Δελφών, με σκοπό την ανατροπή του τμήματός μας εκεί και την υπερφαλάγγιση της αμυντικής μας διάταξης. Στην Αράχοβα κρατάμε καλά, έχουμε μόνο λίγους τραυματίες.

Στο Κρόκι ο εχθρός αντιμετώπιστηκε σθεναρά από το εκεί τμήμα μας. Ωστόσο, λόγω της μεγάλης αριθμητικής υπεροχής του αντιπάλου, οι δικοί μας κάμφθηκαν, δίνοντας τη δυνατότητα σ' αυτόν ν' αναρριχηθεί στο βράχο και να προετοιμάζει την ανάπτυξή του προς το Λιβιάδι... Την κρίσιμη αυτή στιγμή επεμβαίνει στη μάχη ο 1ος λόχος του Μώκου Χαράλαμπου (Καλλία), μόνιμου ανθυπολοχαγού από το Μαυρολιθάρι (το τμήμα αυτό μόλις επέστρεψε από κάποια αποστολή), αναχαιτίζοντας τους Γερμανούς και περνώντας σε αντεπίθεση, με αποτέλεσμα να τους εξαναγκάσει σε επαίσχυντη φυγή, αφήνοντας στο πεδίο της μάχης πολλούς νεκρούς και τραυματίες. Δικές μας απώλειες εδώ ήταν δύο νεκροί και τρεις ελαφρά τραυματίες.

Έτσι οι Γερμανοί προσκρούοντας στη σθεναρή μας αντίσταση και το ακατάβλητο ηθικό των μαχητών μας, αναγκάζονται να εγκαταλείψουν κάθε άλλη προσπάθεια και να φύγουν.

Και μόνο στις αρχές του Οκτώβρη τμήματα του 18ου Συντάγματος του Χ. Φραντς με τη βοήθεια τμημάτων του συντάγματος Μπράντενμπουργκ –με συνολική δύναμη 2.000 ανδρών– σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή Παρνασσού-Ελικώνα κατόρθωσαν να πατήσουν την Αράχοβα. Τότε το τάγμα μας, με διαταγή του Γενικού Στρατηγείου, βρίσκονταν στα Δερβενοχώρια.

Τελειώνοντας τη σύντομη αυτή περιγραφή της μάχης της Αράχοβας, μου είναι δύσκολο να ξεχωρίσω αυτούς που διακρίθηκαν, γιατί ο ηρωισμός ήταν μαζικός. Θα αναφέρω δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτοθυσίας και ηρωισμού με τους Τσότρα Γιάννη από την Αράχοβα και Κατσούλη Χρήστο από το Στείρι. Ο Τσότρας Γ. κουβαλούσε στη μάχη, στην πιο κρίσιμη στιγμή της δίπλα στη στροφή του δρόμου, ένα σακίδιο με χειροβομβίδες και τινάχτηκε στο αέρα από την έκρηξη των χειροβομβίδων χωρίς να βρεθεί ίχνος από τον ίδιο. Ο Κατσούλης Χ., στην αναμέτρηση μέσα στον ελαιώνα, ήρθε στα χέρια με έναν Γερμανό και μετά από σκληρή πάλη τον σκότωσε, τη στιγμή όμως που εξόντωσε και δεύτερο Γερμανό δέχτηκε το εχθρικό βόλι και έπεσε...

Σύντομος απολογισμός της μάχης. Γερμανοί νεκροί 200-230. Αιχμάλωτοι 20. Δικοί μας νεκροί 12. Μήτσος Μακρής (Χρυσό), Χαράλαμπος Κατσούλης (Στείρι), Λουκάς Κοματάς, Γιάννης Τσότρας, Στάθης Κορίτης, Θύμιος Μήταλας, Γιώργος Καραϊσκος (Αράχοβα), Κώστας Αποστολόπουλος (Σκαμνός Φθιώτιδος), Πέτρος Χώος (Κίρα), Μιχαήλ Αντωνόπουλος.

Λάφυρα: 17 φορητά αυτοκίνητα γερμανικά, 2 ιταλικά, 1 γερμανική κούρσα, 1 γερμανικό αυτοκίνητο τύπου βίλνις, μία μοτοσικλέτα.

Οπλισμός: 20 ολμίσκοι ιταλικοί, 5 πολυβόλα και 20 οπλοπολυβόλα μπρέντα, 4 γερμανικά μυδράλια, 25 ατομικά αυτόματα, πάνω από χίλια ατομικά ιταλικά και γερμανικά όπλα, άφθονα πυρομαχικά, 20 μεγάλες σκηνές εκστρατείας. Διάφορα υλικά και είδη τροφίμων για 200 περίπου φορητά αυτοκίνητα. Πάνω από 80 μεταγωγικά (ζώα).

II

Φοίβου Γρηγοριάδη

Αράχοβα

Η άλλη δύναμη της Παρνασσίδας με τον Νικηφόρο και τον Παπαζήση κατευθύνεται προς την Αράχοβα, αφού προπορεύτηκε προς τα εκεί μια επιτροπή από τον πολιτικό Λεβεντογιάννη, τον πατέρα του Νικηφόρου Μπάρμπα-Νίκο και τον γραφικό, όσο και επιβλητικό και άγριο Λούκα (των παλιών Καραλιβαναίων). Μπαίνοντας στην Αράχοβα, η επιτροπή των «Παρνασσιδαίων» έσμιξε με μια άλλη, των ανταρτών του Ελικώνος, που έσπευδαν κι αυτοί για τον ίδιο σκοπό. Ένας λόχος του τάγματος εκείνου, με καπετάνιο τον Ν. Καλοπήτα με μια «διμοιρία μηχανημάτων» με τον Αραχοβίτη Νικήτα και τις μαχητικές ομάδες Διστόμου και Στειρίου, έσπευσε από το Κυριάκι προς την Αράχοβα. Πλησιάζοντας στείλανε γράμμα προς τον Ιταλό διοικητή με τον Αραχοβίτη Παπασυνέσιο. Άλλο μήνυμα έπαιρνε την ίδια μέρα ο Ιταλός διοικητής από το άλλο τάγμα, που οι άνδρες του πιάνανε κιόλας θέσεις πάνω από την Αράχοβα, στον «Σταυρό».

Η συνάντηση με τη διπλή αντιπροσωπεία των ανταρτών έγινε μέσα στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, στις 9 Σεπτεμβρίου. Ο Ιταλός, αφού ζήτησε να συνεννοηθεί με τον ίδιο τον Νικηφόρο, για μεγαλύτερη εγγύηση και αφού ικανοποιήθηκε στην αξίωσή του αυτή, δέχτηκε τους όρους των ανταρτών.

Δέχτηκε τους όρους ο Ιταλός διοικητής, αλλά ζήτησε και 24ωρη προθεσμία για να συνεννοηθεί με το μέραρχό του. Πριν παρέλθει, όμως, το 24ωρο, φάνηκαν και οι Γερμανοί στο προσκήνιο...

Το 24ωρο

Επειδή το φαινόμενο της αιτήσεως 24ώρου προθεσμίας ήταν γενικό από όλους τους Ιταλούς διοικητές, όλοι οι ηγέτες των ανταρτών το απέδωσαν σε εσκεμμένα καθυστέρηση για να προλάβουν οι Γερμανοί. Τότε βέβαια οι αντάρτες δεν

ήξεραν το τι είχε μεσολαβήσει με τον Μπαντόλιο και ότι οι Ιταλοί «σάστισαν» με την «άνευ όρων παράδοση» που επέβαλε ο Αϊζενχάουερ.

Η πρώτη συνάντηση του Ιταλού διοικητή με τους αντιπροσώπους των ανταρτών έγινε μέσα στον Αϊ-Γιώργη της Αράχοβας, «για να έχουν οι συμφωνίες μεγαλύτερη βαρύτητα», όπως δήλωσε στον Ιταλό ο Λεβεντογιάννης, πολιτικός λόχου του τάγματος Παρνασσίδας. Για τον ίδιο, όμως, λόγο βαρύτητας παρουσιάστηκε εκεί ως μόνιμος ταγματάρχης.

– Από πού είστε, κύριε Λεβεντογιάννη; τον ρώτησε έτσι, για ν' αρχίσει η κουβέντα, η διερμηνεύς του Ιταλού, μια αρκετά νέα και πρώην ευυπόληπτος κυρία της Λαμίας.

– Είμαστε πατριώτες, από τη Λαμία.

– Λεβεντογιάννης, Λεβεντογιάννης από τη Λαμία; Δεν θυμάμαι κανέναν ταγματάρχη μ' αυτό το όνομα.

– Σας θυμάμαι, όμως, εγώ! Ξέρω όλη την οικογένειά σας. Εσείς, πού να με θυμάστε; Όταν έγινα αξιωματικός και άρχισαν να με χορεύουν με τις μεταθέσεις, εσείς είσαστε μικρούλα. Εγώ, σας θυμάμαι όμως...

– Α, έτσι; Έχετε δίκαιο τότε...

Ποτέ δεν χάνει κανείς –ούτε και στο αντάρτικο– άμα κολακεύει μια προχωρημένη κυρία για την ηλικία της. Έτσι η διερμηνεύς προσέθετε κι αυτή τις διαβεβαιώσεις της για την «καλή μεταχείριση των Ιταλών όταν θα παρέδιδαν την κωμόπολη και το πολεμικό τους υλικό, στο στρατό του ΣΜΑ». Δίσταζε, όμως, ο διοικητής και όταν ακόμη –όπως το ζήτησε– ήρθε καβαλάρης να του δώσει τις ίδιες εγγυήσεις και ο αρχηγός των ανταρτών της περιοχής, αυτός που τον είχε ακουστά, ο Νικηφόρος. Και ζήτησε 24ωρη αναβολή για την πραγματοποίηση των όρων της συμφωνίας, που ήταν:

Παράδοση όλου του οπλισμού, εκτός από τα ατομικά τουφέκια των ανδρών. Κι αυτά, όμως, θα τα παρέδιδαν, αφού φτάνανε ένοπλοι ως τη Δεσφίνα και τα λιμανάκια της στον Κορινθιακό, όπου νόμιζαν οι Ιταλοί, οι δύστηχοι, πως κάτι θα γινόταν γι' αυτούς, κάποια συμμαχικά πολεμικά θα προστάτευαν την αποχώρησή τους για την πατρίδα...

Επιτελείς και μαχητές του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας, το καλοκαίρι του 1943

Μάχες

Το πρωί της επομένης, 10ης Σεπτεμβρίου, θα έπρεπε να αρχίσει η παράδοση. Αλλά εκείνη την ώρα φάνηκαν να έρχονται από την Άμφισσα δεκατέσσερα γερμανικά φορτηγά γεμάτα στρατό. Γράψαμε ότι τη φρούρηση της πόλεως εκείνης την είχαν αναλάβει γερμανικές δυνάμεις, που ένα τμήμα τους, μετά τον αφοπλισμό των εκεί Ιταλών, έσπευδε να προλάβει και τη φρουρά της Αράχοβας. Δεν ήσαν, λοιπόν, αδικαιολόγητοι οι αντάρτες εδώ που θεώρησαν την 24ωρη αναβολή παρασπονδία.

Αλλά αν έδωσαν την αναβολή που τους ζήτησε ο μέχρι την ημέρα εκείνη κατακτητής, δεν σημαίνει αυτό πως μείνανε και με σταυρωμένα τα χέρια. Το δρόμο

προς τη Λιβαδειά τον είχαν αναλάβει λόχοι του τάγματος Ελικώνος. προς την Άμφισσα, είχαν καταλάβει θέση τμήματα της Παρνασσίδας.

Στις στροφές του δρόμου Δελφών-Αράχοβας, μετά το Βαθύρεμα, η εχθρική φάλαγγα δέχτηκε φονικά αντάρτικα πυρά. Οι Γερμανοί, όπως παντού και πάντοτε, πήδηξαν κάτω και άρχισε σκληρός αγώνας από πολύ μικρή απόσταση. Οι αντάρτες έχουν υπεροχή αριθμού, ο εχθρός, όμως, υπερέχει, αν και ολιγαριθμότερος, στα πυρά τους. Έξι ώρες κράτησε η μάχη εκείνη. Μόνο καμιά εικοσαριά Γερμανοί κατόρθωσαν να γλιτώσουν μέσα από τη βαθιά χαράδρα και το μεγάλο ελαιώνα. Οι άλλοι εκατό έμειναν νεκροί επιτόπου. Οι αλαφιασμένοι φυγάδες, όμως, χτυπήθηκαν και από μια διμοιρία του 5/42 της διλοχίας Δεσφίνας, που έσπευσε στο πεδίο της μάχης με τον ταγματάρχη Λουκά Μαναίο (Γέροντα) και ειδικά τη διμοιρία του Λ. Κουτριάρη από το Δίστομο. Στη σύγκρουση εκείνη σκοτώθηκε ο αντάρτης του 5/42 Κρεμμύδας και διακρίθηκαν οι Τσαγκαρονίκος και Κοτοπούλης. Ο τελευταίος συνέλαβε και έναν αιχμάλωτο, το Ότο Όσκαρ, που παραδόθηκε αργότερα στο σύνδεσμο Τζεφ. Ακόμη κατά των υπολειμμάτων του γερμανικού τμήματος επέπεσαν και οι εφεδρικοί του ΕΛΑΣ των γύρω χωριών, ώστε και από τους είκοσι εκείνους φυγάδες, αρκετοί δεν έφτασαν στη Άμφισσα. Είναι και αυτή η συνδρομή προς τον ΕΛΑΣ μια ακόμη περίπτωση συνεργασίας επί του πεδίου της μάχης τμημάτων του «Κοινού Στρατηγείου».

Όλος ο οπλισμός των Γερμανών –και όλα τα γερμανικά όπλα ήσαν εξαιρετικά και πολύτιμα– «μυδράλλια», τουφέκια μάουζερ, αυτόματα «μαρσίπ», πέρασε στα χέρια των ανταρτών, μαζί και οι στολές πολλών σκοτωμένων.

Κασταλία

Άλλη μια γερμανική φάλαγγ αυτοκινήτων που έσπευσε να διασώσει τον παγιδευμένο λόχο, χτυπήθηκε κοντά στη Κασταλία πηγή, σταματήθηκε, αναγκάστηκε να υποχωρήσει αφήνοντας τον άλλο λόχο στο έλεος που Θεού, μα πού έλεος!

Πέντε ήταν οι νεκροί των ανταρτών και είναι γνωστά τα ονόματα των τεσσάρων:

- Χρήστος Κατσούλης, αρχηγός της μαχητικής ομάδας Στειριού
- Χαράλαμπος Παπάς. αρχηγός μαχητικής ομάδας Δεσφίνας (όλες οι εφεδρικές ομάδες έσπευσαν στο πεδίο της μάχης)

- Ιωάννης Τσιάτρας, της μαχητικής Αράχοβας
- και Κώστας Αποστολόπουλος² (Καραισκάκης), αντάρτης Παρνασσίδας που τραυματίστηκε και υπέκυψε την άλλη μέρα στα τραύματά του.

Σκοτώθηκαν ακόμη και μία γυναίκα και δύο ακόμη Αραχωβίτες, οι

- Ευθύμιος Μύταλας και
- Δ. Μακρής

Πατέρας και γιος

Για τη μάχη αυτή, πριν από τρία χρόνια, έγραψε ο γερο-Χρήστος Καλοπήτας, πατέρας του καπετάνιου του 9ου λόχου Λιβαδειάς:

«Παρά τα 90 μου χρόνια, θυμάμαι καθαρά τη μάχη που πολέμησα κι εγώ μαζί με το παιδί μου τον Νίκο... Ο γιος κινδύνεψε να σκοτωθεί στις στροφές, όπου πιάστηκαν τα γερμανικά αυτοκίνητα. Βρέθηκε κυκλωμένος από μια ομάδα Γερμανών, αλλά τον γλίτωσαν οι συμπολεμιστές του Νίκος Δημητρίου, Αθαν. Παπούλιας, Ηλίας Κόζαρης και Ν. Χαραμαντάς, οι οποίοι έσπευσαν και εξόντωσαν τους Γερμανούς που τον είχαν κυκλώσει. Στη μάχη σκοτώθηκε και ο γερο-Θύμιος Μήταλας από την Αράχοβα κι ο Μήτσος Μακρής απ' το Χρυσό, πιο κάτω στις στροφές του δρόμου μέσα στο μεγάλο ελαιώνα, από τους Γερμανούς εκείνους που κατόρθωσαν να ξεφύγουν (ήσαν αυτοί 24 μόνον, όχι περισσότεροι).

Όλος ο λαός της Αράχοβας, νέοι, νέες, γέροι και γριές, βοήθησαν τους αντάρτες με μεγάλο ηρωισμό και πολλοί τους πολέμησαν κιόλας, όπως ο Θύμιος Μήταλας που σκοτώθηκε.

Τη μάχη αυτή την έζησα δίπλα στο παιδί μου, τον Νίκο.

Οι αμφίροποι

Σ' όλη τη διάρκεια της πολύωρης μάχης οι Ιταλοί (η δύναμη του τάγματός μας περνούσε τους 700 άνδρες) καιροφυλακτούσαν. Αν το αποτέλεσμα έκλεινε υπέρ

² ΣΕ: Ο λόγος για τον Σκαμινιώτη ήρωα.

των Γερμανών, ασφαλώς θα χτυπούσαν κι αυτοί εκ των νώτων τους αντάρτες για να δείξουν την πίστη και την παραμονή τους στον... Άξονα. Όταν, όμως, φάνηκε πως οι επιθέσεις των Γερμανών κατέληγαν στην συντριβή τους, τότε νόμισαν πως τους δίνεται μια άλλη ευκαιρία να ξεφύγουν από τον κλοιό, όπως ήσαν οι αντάρτες μπλεγμένοι στη μάχη. Φόρτωσαν βιαστικά τα ατομικά τους υπάρχοντα στα ενενήντα μουλάρια του τάγματος (όλα της ίδιας ράτσας μικρά, όχι σαν κάτι μποϊλίδικα του πυροβολικού τους, και κατάμαυρα) και ξεκίνησαν ολοταχώς για τη Λιβαδειά.

Μόλις έγινε αντιληπτή η φυγή τους, τους έφτασε καλπάζοντας στα «Μαύρα Λιθάκια» ο Νικηφόρος και τους δήλωσε επιτακτικά και άγρια:

– Παραβιάζετε τη συμφωνία μας. Κι εμείς είμαστε ελεύθεροι πια να δράσουμε εναντίον σας, όπως το νομίζουμε καλύτερα. Κανείς σας δεν θα φτάσει στη Λιβαδειά. Θα σας χτυπήσουμε εμείς εδώ, θα σας χτυπήσουν και άλλες δυνάμεις μας παρακάτω. Πού θα πάτε; Είστε κλεισμένοι. Τον Ζεμενό τον κρατάει το τάγμα Λιβαδειάς!

Η απειλή δεν ήταν κούφια φοβέρα. Το 3ο τάγμα, όπως είπαμε, είχε κατεβεί στη δημοσιά Λιβαδειάς-Αράχοβας. Και αν δεν κατείχε με ισχυρή δύναμη τα στενά του Ζεμενού, πάντως είχε κόψει την επικοινωνία των δύο πόλεων. Αυτό τουλάχιστον το ξέρανε οι Ιταλοί, που ζούσανε απομονωμένοι το τελευταίο διήμερο.

Έτσι σταμάτησαν εκεί και σε λίγο πήρανε το δρόμο για τη Δεσφίνα. Εδώ παρέδωσαν και τα τουφέκια τους και τη μεθεπομένη ζήτησαν να φύγουν για την Ιτιά, όπου περίμεναν τα καράβια του Μπαντόλιο!

Αφού επέμεναν, τους άφησε η οργάνωση Δεσφίνας. Τους πιάσανε οι Γερμανοί, φυσικά, και ακολούθησαν την τύχη πολλών άλλων ομοιοπαθών τους. Όταν δε τους ανηφόριζαν αγεληδόν από την Άμφισσα προς τη Λαμία, στα «καγκέλια» του δρόμου κατά το 51 χιλιόμετρο, καρτερούσαν το κοπάδι, κρυμμένοι στις «πατουλιές», κοντοχωριανοί από τις Κολοβάτες, τη Βάργιανη και τη Σεγδίτσα. «Ξέκοβαν» από το κοπάδι σε κάθε στροφή 2-3, τους έγδυναν και ύστερα τους ξανάστελναν στη φάλαγγα. Οικτρή τύχη κατακτητών, με ακόμη οικτροτέρο τέλος...

Και τρίτη απόπειρα των Γερμανών να φτάσουν στην Αράχοβα, αποκρούστηκε κι αυτή. Στην τελευταία τους προσπάθεια, μάλιστα, δέχτηκαν καταιγιστικά πυρά, με

τα άφθονα πυρομαχικά που είχαν οι αντάρτες από το ιταλικό τάγμα. Όλα αυτά φορτώθηκαν στα εχθρικά αυτοκίνητα που κάνανε ένα δρόμο προς τα Αραχωβίτικα Καλύβια και άλλον ένα προς το Κυριάκι. Εκεί κατευθύνεται τώρα το τάγμα Παρνασσίδας, που εντάσσεται στο 34ο Σύνταγμα.

Όταν έπρεπε να φύγει στον πρώτο δρόμο της η φάλαγξ για τα «Καλύβια», μέσα στο βουνό, ρώτησε ο Λεβεντογιάννης έναν Αραχωβίτη:

– Δεν μπορούν να ξεστρατίσουν από τη δημοσιά εύκολα τα αυτοκίνητα. Αν δεν γίνεται αλλιώς, να γκρεμίσουμε τη γωνιά του σπιτιού σου, για ν' ανοίξει το πέρασμα; Θα την ξαναχτίσουμε εμείς.

– Αν δεν γίνεται αλλιώς να γκρεμίσετε και όλο το σπίτι, ήταν η απάντηση!

Τα πολλά λάφυρα φτάσανε στο Κυριάκι, όπου μοιράστηκαν και στα άλλα τάγματα. Για πρώτη φορά βλέπουν οι αντάρτες τέτοια αφθονία πυρομαχικών. «Μπερκέτι» το λεν οι Αρβανίτες, της προσωπικής ομάδας του Ορέστη! Και απεδείχτηκαν, όπως θα δούμε, πραγματικά πολύτιμα.

25. Η μάχη των Θερμοπυλών

Τεράστιος ο συμβολισμός και ο ηρωικός Λοκρός ούτε στιγμή δεν σκέφθηκε να πει ναι και να αναλάβει το παράτολμο εγχείρημα, όπως διηγούνται οι συναγωνιστές του και μας μεταφέρει διά ζώσης ο Πάνος Φούντας. Να αγωνιστεί υπέρ της ελευθερίας της Πατρίδας του στα ίδια χώματα και με τους ίδιους στόχους που το 480 π.Χ. αγωνίστηκε ο Λεωνίδαας.

I

20-22.09.1943

Μια ηρωική μάχη στις Θερμοπύλες¹

Ανάλογες προσπάθειες για να ξαναπάρουν τον ιταλικό οπλισμό κατέβαλαν οι Γερμανοί και στην περιοχή της Λοκρίδας, όπου είχαν πληροφορίες πως κατέφυγαν με τον οπλισμό τους οι ιταλικές φρουρές της Εύβοιας και των ορυχείων της Λάρυμνας. Στις 20 Σεπτέμβρη μικρό γερμανικό τμήμα έκανε κρούση προς την κατεύθυνση του Μώλου, χτυπήθηκε, όμως, από φυλάκιο του ΕΛΑΣ στον Ψηλό-πυργο και, σε συνέχεια, από διμοιρία που έτρεξε στο πεδίο της συμπλοκής και αναγκάστηκε να συμπτυχθεί.

Το τμήμα του ΕΛΑΣ (II τάγμα του 36ου συντάγματος), που κρατούσε τον τομέα αυτόν, πήρε μέτρα για να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη σοβαρότερη εχθρική ενέργεια. Πραγματικά, τα χαράματα της 21 του Σεπτέμβρη, 250-300 Γερμανοί

¹ Το χρονικό του αγώνα. Στ' άρματα! Στ' άρματα! Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, Εκδόσεις Γιαννίκος, Αθήνα 1964, Τόμος Α' σελ. 236-237.

κινήθηκαν από τη Λαμία προς τα στενά των Θερμοπυλών. Το II τάγμα, εξοπλισμένο γερά με ιταλικό οπλισμό, τους εξανάγκασε να συμπυκθούν στις θέσεις τους και να ξαναγυρίσουν ενισχυμένοι με πυροβολικό και 700 άνδρες, που ήρθαν από τη Λαμία. Οι Γερμανοί εξαπόλυσαν τώρα νέες επιθέσεις. Τελικά ο ΕΛΑΣ, περνώντας σε αντεπίθεση, ανάγκασε τον εχθρό να συμπυκωθεί κατά τα μεσάνυχτα προς τη Λαμία με σοβαρότερες απώλειες. 2 νεκροί θάφτηκαν στη Λαμία και 6 εγκαταλείφθηκαν στο πεδίο της μάχης. Πιάστηκαν δύο αιχμάλωτοι. Πάρθηκαν λάφυρα: ασύρματα, 2 όλμοι, 2 πολυβόλα, πολλά τυφέκια, άφθονα πυρομαχικά και πολύ υγειονομικό υλικό.

II

Η μάχη των Θερμοπυλών (20-21.09.1943)²

Στις 20.09.1943 το πρωί, ξεκίνησα με το Λόχο μου, σαν στρατιωτικός διοικητής εγώ, πολιτικός ο Θόδωρος Ζαμάνος (Φαληρέας) και καπετάνιος ο Καρπής Καπούρος και με δύναμη 120 ανδρών από τη Μενδενίτσα προς την Ανάβρα-Δρακοσπηλιά-Στενά Θερμοπυλών, με σκοπό να καλύψουμε το τάγμα από τη Λαμία. Τις μεσημεριάτικες ώρες, όντας στην Ανάβρα, ακούσαμε πυροβολισμούς στ' αμπέλια του χωριού της Αγίας Τριάδας. Στο πόδι όλοι πήραμε την κατεύθυνσή τους. Διαπιστώσαμε την επιδρομή μιας αναγνωριστικής περιπόλου από 15 Γερμανούς, που ήρθαν από τη Λαμία με αυτοκίνητο. Τους καταδιώξαμε, μα μόλις μας αντιλήφθηκαν έσπευσαν να επιστρέψουν στη Λαμία μέσω του βάλτου, όπου και πνίγηκαν λίγοι, ένας σκοτώθηκε από μεμακρυσμένα πυρά μας. Αυτό το επεισόδιο, όμως, ξέραμε πια ότι θα είχε και συνέχεια. Γι' αυτό τη νύχτα βάλουμε τη διμοιρία του Βότση να πιάσει θέσεις στα στενά των Θερμοπυλών, ενώ ο υπόλοιπος λόχος διανυκτέρευσε στο χωριό Δρακοσπηλιά.

Πρωί-πρωί στις 21.09.1943 φάνηκαν τα πρώτα γερμανικά αυτοκίνητα από τη Λαμία προς τα Θερμοπύλια. Όλος ο λόχος μπήκε αμέσως σε κίνηση και από δρόμο κεκαλυμμένο έφτασε σε 1,5 ώρα στα υψώματα των Θερμοπυλών. Οι

² Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρού), *Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση στη Ρούμελη, Εθνική Αντίσταση* (νέα περίοδος), Επίσημα κείμενα – Αναμνήσεις – Χρονικά – Στοιχεία, Συλλογή 45η, Μάης 1985.

Γερμανικό εκστρατευτικό σώμα στις Θεομοπύλες

Γερμανοί –250 περίπου σε δύναμη– σε διάταξη μάχης από μακριά, έφτασαν στα στενά και κατέλαβαν το πρώτο υψωματάκι. Έκανα τη διάταξη των τμημάτων γρήγορα και τοποθετούσα την ομάδα της ΕΠΟΝ στο κεντρικό ύψωμα, καθώς εκείνη τη στιγμή, ώρα 09:20, η διμοιρία Ρουμελιώτη έτρεχε να προλάβει το αριστερό δεσπόζον ύψωμα. Οι Γερμανοί μάς χτύπησαν αυτή τη στιγμή, πρώτα την ΕΠΟΝ και τη διμοιρία Ρουμελιώτη στην έφοδο της για την κατάληψη του αριστερού υψώματος. Αμέσως απαντήσαμε στα πυρά τους σχεδόν σύγχρονα, όλος ο λόχος. Στα πρώτα λεπτά σκοτώνεται ένας Επονίτης που κρατούσε οπλοπολυβόλο. Ένας δεύτερος τραυματίζεται στο λαιμό. Τρεις αντάρτες της πρώτης διμοιρίας τραυματίζονται σοβαρά και ξεψυχούν και δύο τραυματίζονται ελαφρότερα. Η μάχη άρχισε σκληρή. Η ορμητικότητα των ανταρτών είναι αφάνταστη. Με χειροβομβίδες ο Λειβανατέος, ο Ξηροβουνιώτης (Γιάννης Τσιτσιπής) κι άλλα παλικάρια ξεμπήγουν τους Γερμανούς από το ύψωμα. Οι αντάρτες Επονίτες τραγουδούν και πολεμάνε με λύσσα. Οι τρεις όλμοι με τον Αία (Μήτσος Κουτσοδόνης) έχουν στηθεί κιόλας κάτω από το χωριό Δρακοσπηλιά και ρίχνουν φυτευτές στο στόχο. Δύο ώρες πάλι σχεδόν σώμα με σώμα, αγώνας σκληρός και άνισος κι οι Γερμανοί των Ες-Ες τσακίζονται κυριολεκτικά και τρέπονται σε άτακτη φυγή μέσα στο βάλτο, για να γλιτώσουν, μα εκεί

πνίγονται και τσακίζονται από τα πυρά μας. Το τμήμα αυτό μέσα σε δύο ώρες εξοντώθηκε και διαλύθηκε και μόνο ελάχιστες εστίες παρέμειναν.

Το πράγμα δεν σταματά εδώ. Οι Γερμανοί από τη Λαμία έστειλαν ενισχύσεις: φάλαγγες έφταναν με πυροβολικό και πεζικό, μα κι εμείς πήραμε ενισχύσεις από το Τάγμα. Σύγχρονα έφτασε η διμοιρία του Φουσέκη και τα πολυβόλα του Κώστα Χονδρού (Τσακάλωφ), καθώς και τα τμήματα εφεδρικού ΕΛΑΣ Μώλου και της περιοχής. Όλοι πήραν θέσεις για την καινούργια σύγκρουση, που θ' ακολουθούσε. Το τουφεκίδι δεν σταμάτησε ούτε για ένα λεπτό.

Οι Γερμανοί στη 1 μ.μ. άρχισαν την προπαρρασική της επίθεσής τους με πυροβολικό και όλμους. Το πεζικό τους, σε δεύτερο κύμα, ξεκίνησε από μακριά με διατάξεις μάχης. Όλοι στις θέσεις μας.

Στις 2 μ.μ. αρχίζει καινούργιο πανηγύρι, πιο άγριος αγώνας μα άκαρπος για τον εχθρό, γιατί κι αυτός κάτω από την ορμητικότητά μας διαλύεται και σκορπάει, τα πτώματα πέφτουν σωρό. Οι όλμοι μας χτυπούν ένα πυροβόλο τους.

Και μετά τη δεύτερη αποτυχία τους οι Γερμανοί ξεκινάν σε τρίτο κύμα από 500, για να μας απωθήσουν. Η μάχη κρατάει ως τις 11 τη νύχτα. Κρατάμε τις θέσεις μας με θυσίες. Όλοι μας ξέρουμε πως τα ίδια αυτά υψώματα, έγιναν τάφος στους τριακόσιους του Λεωνίδα κι έπρεπε να συνεχίσουμε την ιστορία. Έφτασαν τανκς κι όμως κρατάμε και τσακίζουμε τους Γερμανούς.

Τελείωσαν τα πυρομαχικά μας. Τα τουφέκια άναψαν και τα αυτόματα. Ούτε νερό, ούτε ψωμί όλη μέρα. Νύχτα σκοτάδι. Οι Γερμανοί σταμάτησαν το τουφεκίδι. Εμείς συμπτυχθήκαμε στις 12 τη νύχτα στη Δρακοσπηλιά, πήραμε μια μπουκιά στο στόμα, ξεκουραστήκαμε δύο ώρες και το πρωί, εφοδιασμένοι με πυρομαχικά, κατεβήκαμε ξανά. Οι Γερμανοί έφυγαν τη νύχτα, παίρνοντας μαζί τους όσους μπόρεσαν τραυματίες και νεκρούς. Στη Λαμία παράγγειλαν 92 φέρετρα για τους νεκρούς τους.

Τα λάφυρα ήταν σωροί: Δύο όλμοι, με πυρομαχικά, αυτόματα, πολυβόλα, τουφέκια, χειροβομβίδες. Χάσαμε επτά άνδρες σε νεκρούς (τρεις από έκρηξη όλμου) και τέσσερις τραυματίες. Οι Γερμανοί έχασαν 135 άνδρες σε νεκρούς, 160 βαριά τραυματίες και πολύ υλικό. Συνολικά στις επιχειρήσεις αυτές πήραν μέρος 1.500 Γερμανοί, αλλά στα Θερμοπύλια δεν πέρασαν.

Σωτήρης Τσιτσιπής (Λοκρός)

Πάλι όμως στις θέσεις μας για το ενδεχόμενο καινούργιας επιδρομής. Όλη η μέρα στις 22.09.1943 πέρασε ήσυχα. Το σούρουπο, όμως, έφτασαν 5 τανκς και χτυπηθήκαμε για μισή ώρα μαζί τους, χωρίς απώλειες κι απ' τα δύο μέρη.

Έτσι τελείωσε η μάχη των Θερμοπυλών, μια μάχη από παράταξη, σκληρή και άνιση, που μας έδωσε μια περιφανή νίκη και στοίχισε πολύ αίμα στο μυσικό εχθρό. Όλος ο λαός βοήθησε στη νίκη μας αυτή, άλλος σαν σύνδεσμος, άλλος στη μεταφορά πυρομαχικών, άλλος στο τηλέφωνο, γυναίκες και άνδρες. Κι ολόκληρη η Λοκρίδα γιόρτασε με ενθουσιασμό κι εθνική περηφάνια τη μεγάλη νίκη της.

Οι νεκροί αναπαύονται στο κοιμητήρι της Ανάβρας, δείχνοντάς μας το αιώνιο καθήκον για τη λευτεριά. Ο λόχος μας παρέμεινε 15 ημέρες στην ίδια θέση,

ακοίμητος φρουρός. Όλα τα χωριά του κάμπου της Λαμίας και της Δυτικής Λοκρίδας κουβαλούσαν καθημερινά τρόφιμα και φρούτα στα άξια παλικάρια.

Ένα αυτοκίνητο γερμανικό, που θέλησε να φτάσει στον Μώλο, πιάστηκε στις 28.09.1943. Επίσης, μια μέρα που ο λόχος ανέβηκε στη Δρακοσπηλιά να ξεκουραστεί και να γλιτώσει από τα κουνούπια του βάλτου, μια γερμανική φάλαγγα από λίγα αυτοκίνητα έφτασε στα Θερμοπύλια κι έκαψε δύο τσοπανοκαλύβες. Ο λόχος κινήθηκε αμέσως, μα οι Γερμανοί έφυγαν γρήγορα και δεν τους πρόφτασε.

III

Σ.Σ.: Τα κείμενα του Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρού) γράφτηκαν από τον ίδιο και αποτελούν μέρος έκθεσής του προς το Συμβούλιο Κρίσεως Αξιωματικών την 02.04.1945. Το κράτος όμως που προέκυψε μετά την απελευθέρωση αγνόησε τη δράση του και έθεσε υπό διωγμό το Δαδιώτη μαχητή, ανθυπολοχαγό Μηχανικού, ο οποίος υποχρεώθηκε να ξαναβγεί στο βουνό στις τάξεις του ΔΣΕ. Τον Απρίλη του 1949, ο Σ. Τσιτσιπής, άρρωστος και εξαντλημένος από τις κακουχίες, πιάστηκε αιχμάλωτος και με απόφαση του έκτακτου στρατοδικείου στα Τρίκαλα την 15.04.1949 καταδικάστηκε σε θάνατο και την ίδια μέρα εκτελέστηκε.

Για τη μάχη των Θερμοπυλών, ο ίδιος στην «έκθεση δράσεώς του» αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Και εκεί εις μίαν γωνίαν της ελληνικής γης, όπου μία φωτεινή μα και αόρατος επιγραφή υπάρχει χαραγμένη με το αίμα του Λεωνίδα και των ανδρών του, εις τα ιστορικά Θερμοπύλια –«Μολών λαβέ»–, είχαν την εντυχίαν εις την ιδίαν θέσιν να επαναλάβω την ιστορικήν ρήσιν, αντιπαραταχθείς με 200 άνδρας έναντι 1.500 Γερμανών Ες-Ες. Εις τας 21 Σεπτεμβρίου 1943, όπου συνήφθη η μεγάλη εκ παρατάξεως μάχη των Θερμοπυλών επί συνεχείς 14 ώρας, κατά την οποίαν εφονεύθησαν 125 Γερμανοί, ετραυματίσθησαν 140 με τελικήν υποχώρησιν του εχθρού προς Λαμίαν, αφήσαντος αφθονίαν λαφύρων επί του πεδίου της μάχης. Και με ημετέρας απωλείας 12 νεκρούς και 7 τραυματίες».

IV

Μάχη Θερμοπυλών

Φοίβου Γρηγοριάδη³

Αυτήν ακριβώς την εποχή αρχίζουν να παρουσιάζονται οι δοκιμασίες, με τις μεγάλες επιδρομικές επιχειρήσεις των Γερμανών σ' όλη την Ανατολική Στερεά που αρχίζουν με τη μάχη των Θερμοπυλών.

Στις 20 Σεπτεμβρίου μια αναγνωριστική εχθρική περίπολος –ίσως και μόνο πλαταικολογική– χτυπήθηκε στη θέση Ψηλόπυργος. Μια διμοιρία του τάγματος Λοκρίδος που βρισκόταν στη Δρακοσπηλιά έσπευσε εις βοήθειαν των εφεδρικών που κινδύνευαν, γιατί οι Γερμανοί βρέθηκαν περισσότεροι απ' όσους τους είχαν νομίσει στην αρχή. Χτυπήθηκαν, είχαν ένα νεκρό κι ένα τραυματία και απεχώρησαν για τη Λαμία.

Ο διοικητής του τάγματος Αλ. Μυλωνάς δεν είχε καμιά αμφιβολία πως ο εχθρός θα έσπευδε σε μια-δυο μέρες στο πεδίο της συγκρούσεως για αντίποινα. Και δεν νόμιζε πως του ήταν επιτετραμμένο, ύστερα από το μικρό εκείνο πολεμικό επεισόδιο, να αποσύρει τη δύναμή του χωρίς προβολή αντιστάσεως, στον ιστορικό χώρο των Θερμοπυλών.

Έτσι την επομένην, όταν τα παρατηρητήριά του σημείωσαν την έξοδο μηχανοκίνητης φάλαγγος από τη Λαμία, είχαν κι όλες παραταχθεί στον ιστορικό χώρο οι διαθέσιμες δυνάμεις του.

Αργά μέσα στο σκοτάδι κατέβηκαν προς το Στενό ο λόχος της Δρακοσπηλιάς με επικεφαλής το μόνιμο ανθυπολοχαγό μηχανικού Σωτήρη Τσιτσιπή, δύο ομάδες πολυβόλων με τον έφεδρο ανθυπασπιστή παλαιάμαχο Βότση, μια διμοιρία πεζικού, που αποτελούσε την εφεδρεία, με το μόνιμο λοχία του πεζικού Αλεξίου, τρεις σωλήνες όλμων με το μόνιμο λοχία του πυροβολικού Κουτσοδόντη, μία ομάδα

³ Το Αντάρτικο ΕΛΑΣ – ΕΛΕΣ – ΕΚΚΑ (5/42), Τόμος 4ος, Εκδόσεις Κ.Χ. Καμαρινόπουλου, Αθήνα 1964.

μάχης με τον Γιάννη Γιαννιτσόπουλο, που έμεινε στα αριστερά σταθερή πλαγιοφυλακή και με τέσσαρες άνδρες με δύο αντιαρματικά τυφέκια. Μία διμοιρία από εφεδρικούς τράβηξε να κλείσει το γνωστό μονοπάτι του Εφιάλτη. Πριν φέξει ακόμα τα τμήματα είχαν πάρει τις θέσεις τους.

Με το χάραγμα μια άσπρη γραμμή από κουρνιαχτό σημάδεψε στην έξοδο της Λαμίας την εχθρική φάλαγγα, που ξεκίναγε για να περάσει τα στενά και να καταδιώξει τους «ληστές».

Μετά από λίγη ώρα τα αυτοκίνητα είχαν φτάσει πίσω από τον λόφο του Κουτσεκιού, που είναι πάνω στον αμαξόδρομο. Οι Γερμανοί άφησαν τα οχήματα, ετοιμάστηκαν εκεί για την εξόρμησή τους και ξεχύθηκαν απ' τις πλαγιές του λόφου γρήγορα και κατά μικρά φαλαγγίδια για τον αντικειμενικό τους σκοπό. Η μάχη στα «Θερμοπύλια» άρχισε.

Ο ξένος

Κράτησε ολόκληρη την ημέρα και κράτησαν τις θέσεις τους οι αντάρτες παρ' όλες τις διακυμάνσεις, παρόλο που τα αυτοκίνητα της φάλαγγας πήγανε κι ήρθανε ως τη Λαμία τέσσερις φορές κουβαλώντας όλο και νέες δυνάμεις για να κάμψουν την απροσδόκητη αντίσταση των θρασύτατων παρτιζάνων. Να ξέρανε τάχα εκείνοι οι βαρυσκούνητοι όσο και ασταμάτητοι πάντα σε κάθε προέλασή τους Τεύτονες πολεμισταί, να καταλάβαιναν το γιατί έμεναν ακλόνητοι στις θέσεις τους οι αντίπαλοι; Ούτε και τα κανόνια που φέρανε κατεσπευσμένως από τη Λαμία πέτυχαν να εκτοπίσουν τους λίγους πολεμιστάς από τις θέσεις τους, στον ολοήμερο αγώνα τους. Ένας άλλος όμως ξένος «ήξερε».

Είχα αρχίσει να γέρνει ο ήλιος όταν φάνηκε να φτάνει και ο Άγγλος σύνδεσμος Ντικ που είχε το σταθμό του στην Καρυά του Καλλίδρομου. Ήρθε να δει το αποτέλεσμα του χαλασμού που γινόταν και κράτησε ως αργά τη νύχτα. Και όταν είδε και λογάρισε την πανωλεθρία των Γερμανών, ξέσπασε σε λόγια ενθουσιασμού, όπως καταλάβαιναν οι ακροαταί του από τη λέξη «Λεωνίντα», που τόσες φορές επανέλαβε!

Στο εκκλησιάκι

Η μάχη τέλειωσε νικηφόρα για τους Έλληνες, σημειώνει ο διοικητής τους Μυλωνάς. Μα και οι θυσίες τους δεν ήταν ασήμαντες. Το πρωί της επομένης 22 Σεπτεμβρίου, στην εκκλησιά της Ανάβρας βρίσκονται επτά αντάρες νεκροί και στο πρόχειρο χειρουργείο της Μενδενίτσας 15 βαριά και ελαφρά τραυματισμένοι.

Οι απώλειες των Γερμανών ιδιαίτερα στις εξορμήσεις τους, ήταν σημαντικές. Στη Λαμία παραγγέλθηκαν από τη διοίκησή τους 72 φέρετρα. Στον τόπο της μάχης, όπως συνήθως, οι Γερμανοί φρόντισαν να μην αφήσουν πτώματα δικών τους. Επωφελήθηκαν από το σκοτάδι, έφτασαν μέχρι τα ριζά του βουνού και πήραν τα πτώματα που τα βλέπανε πριν νυχτώσει. Πιάστηκε, όμως, ένας ελαφρά τραυματίας αιχμάλωτος και μετά δύο ή τρεις μέρες βρέθηκαν 5-6 κουφάρια, βουλιαγμένα στο βάλτο και ολόγυμνα. Οι φτωχοί χωρικοί του Καραβιδιού, που τους είχαν βρει την επομένη, τους πήραν τα ρούχα και, επειδή φοβήθηκαν για την πράξη τους αυτή, δεν ανέφεραν τίποτα στο αρχηγείο.

Λάφυρα υπήρξαν άφθονα: ασύρματοι μικρής εμβέλειας, όλμοι, οπλοπολυβόλα, τουφέκια, άφθονα πυρομαχικά και υγειονομικό υλικό. Εκτός των όλμων και των ασυρμάτων, που βρέθηκαν σαμποταρισμένα, όλα τα άλλα υλικά ήσαν σε καλή κατάσταση.

Το ίδιο πρωί, κατά τις 8:30, η οργάνωση της Λαμίας έστειλε την πληροφορία ότι οι Γερμανοί είχαν χρησιμοποιήσει στη μάχη όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις που είχαν στην πόλη, δηλαδή περισσότερους από 700 άνδρες. Και ότι την ημέρα εκείνη δεν έκαναν καμιά σκέψη για επανάληψη του πειράματος.

Από τους νεκρούς, μόνο ένας μας είναι γνωστός: Ο Κώστας Σαράντης από την Τοπόλια, πολεμιστής του 1941, αρχηγός του όλμου που διέθετε το τμήμα του. Στη μάχη επάνω, όλες οι βολές του πέτυχαν το στόχο κάνοντας θραύση στον εχθρό, άρπαξε ενθουσιασμένος ένα βλήμα κι αυτός και το έριξε στο σωλήνα, μη χαθεί η ευκαιρία της ευστοχίας. Από τον ενθουσιασμό του, όμως, το έριξε ανάποδα, με τον πυροσωλήνα μπροστά, με τη μύτη. Και έσκασε το βλήμα μέσ' στο σωλήνα σκοτώνοντας τον ίδιο και το σκοπευτή του.

Με το δίκιο του ο αρχηγός του τμήματος εκείνου που έδωσε τη μάχη στην ιστορική τοποθεσία, ο Αλ. Μυλωνάς, σημειώνει:

«Στις 9 η ώρα της επομένης, 128 τώρα αντάρτες αντί των 150, φορτωμένοι με τα λάφυρά τους ανέβαιναν αργά το δρόμο της Δρακοσπηλιάς. Οι απόντες είναι εκείνοι που βρίσκονταν από νωρίς αραδιασμένοι στην εκκλησιά της Αναύρας ή στο χειρουργείο. Είχαν αφήσει το αίμα τους αντί για στεφάνι στο τάφο του Λεωνίδα και των ηρώων του...».

Στη μάχη των Θερμοπυλών οι αντάρτες της Λοκρίδας αντιμετώπισαν μόνο τη γερμανική φρουρά Λαμίας. Λίγες μέρες, όμως, αργότερα –όταν ολόκληρη γερμανική μεραρχία με μηχανοκίνητα και θωρακισμένα, επιτίθεται διαδοχικά και μαζικά εναντίον τμημάτων του ΕΛΑΣ που προσπαθεί να τ' απομονώσει με τις ταχύτατες κινήσεις της– πλημμυρίζει ολόκληρη η επαρχία από πανίσχυρες φάλαγγες.

V

Πάνου Φούντα⁴

Σ.Σ.: Έχει προηγηθεί δημοσίευση στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, την 24.09.1993, και αναδημοσίευση από τον Κώστα Δ. Πεντεδέκα, *Σωτήρης Α. Τσιτσιπής, ο ηρωικός «Λοκρός», Β'* έκδοση, Εντός, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 246-247. Είναι αυτονόητο ότι το τελευταίο επίγραμμα είναι έργο του Πάνου Φούντα.

Στις 20 και 21 Σεπτέμβρη 1943, ο ΕΛΑΣ έδωσε τη γνωστή ηρωική μάχη στις Θερμοπύλες. Το 2/42 Τάγμα του ΕΛΑΣ δεν επέτρεψε στη γερμανική φάλαγγα, που κίνησε από τη Λαμία, να περάσει τα ιστορικά στενά και να μπει στη Λοκρίδα. Η μάχη κράτησε δύο μέρες και ο εχθρός είχε περισσότερα από 100 θύματα. Πρωταγωνιστής αυτής της μάχης ήταν ο Λοκρός (Σωτήρης Τσιτσιπής, από το Δαδί-Αμφίγλεια, μόνιμος ανθυπολοχαγός), διοικητής τότε του 3ου Λόχου και αργότερα, διοικητής του 2/42 Τάγματος. Στον ΔΣΕ, ο Λοκρός ήταν επιτελάρχης Ταξιαρχίας, πιάστηκε αιχμάλωτος στον Βάλτο και εκτελέστηκε σε άγνωστο

⁴ *Ιστορικά γεγονότα που πρέπει να μείνουν για να διαβάζονται (από τα χρόνια της πίκρας)*, Αθήνα, 1996.

σημείο στην Καρδίτσα ή τη Λάρισα. Με τη συμπλήρωση 55 χρόνων από τη Μάχη των Θερμοπυλών, δημοσιεύουμε ένα ποίημα που γράφτηκε τότε:

Στον Λοκρό

Στον ακριβό μας το Λοκρό
 τρανό μας παλικάρι
 στα Θερμοπύλια πάλεψε
 σαν άγριο λιοντάρι.
 Στα τίμια τα λόγια του
 σ' αυτό το πρόσταγμα του
 τα παλικάρια έτρεξαν
 και πάλεψαν σιμά του.
 Τότε οι Ούννοι τρομάξαν
 κι έφυγαν στην οργή του
 κι αγέρωχος εμάχετο
 μ' όλη τη δύναμή του.

Μαρία Σταυρινού, Δασκάλα

20-21 Σεπτέμβρη 1943

Δικά σου τα Θερμοπύλια,
 εδώ βασιλιά Λεωνίδα της Σπάρτης
 πολεμήσανε και Ελασίτες αντάρτες
 απ' τα δικά σου ταμπούρια
 Γερμανούς, σιδερόφραχτους
 και Νικήσανε!!!

26. Οι Αμερικανοί αεροπόροι και η μάχη της Αγόριανης

Τη φιλία των αγωνιζόμενων συμμάχων-ανταρτών στη Ρούμελη γεύονται Αμερικανοί αλεξιπρωτιστές.

06.10.1943

Τάσσου Σερφέ

Ήταν 6 του Οχτώβρη 1943

Ένας βόμβος από 5-6 βραδυκίνητα αεροπλάνα ακούγεται στον ουρανό και από κοντά σαν σφήκες, άλλα καταδιωκτικά, σαν να έπαιζαν, έφεραν βόλτες γύρω τους –πάνω κάτω– και πολυβολούσαν.

Ένα από τα βομβαρδιστικά δεν άντεξε στον πολυβολισμό και κατευθύνονταν σαν μεθυσμένο στη γη. Τρεις από το πλήρωμα κατόρθωσαν να πέσουν με αλεξίπρωτο έξω απ' το χωριό Αγόριανη (Επτάλοφο). Το αμερικανικό υπερφρούριο συντρίφθηκε πάνω στα βράχια, 200-300 μέτρα έξω απ' το χωριό, παίρνοντας μαζί του τον τέταρτο του πληρώματος.

Οι λίγοι αντάρτες του ΕΛΑΣ που ήταν στο χωριό και η οργάνωση του χωριού έστειλαν γρήγορα ανθρώπους να μαζέψουν τους αλεξιπρωτιστές – και άλλοι περιέργοι χωριανοί έτρεξαν στο πεσμένο αεροπλάνο, να δουν τι απέμεινε απ' αυτό.

Το αεροπλάνο διαπιστώθηκε πως είναι αμερικανικό και τους αλεξιπρωτιστές άρχισαν σε λίγο να τους φέρουν και να διηγούνται τις περιπέτειές τους, άλλον

ξεκρέμαγαν από τα έλατα, άλλον από τα βράχια και ο πιο τυχερός περιμένε ανυπομονώντας ποιοι θα έρθουν; Γερμανοί ή αντάρτες; Τα αμερικανικά αεροπλάνα επέστρεφαν από βομβαρδισμό στο λιμάνι του Πειραιά.

Τους αλεξιπτωτιστές τους μάζεψαν, δύο έστειλαν στο Γενικό Στρατηγείο την άλλη μέρα, ο τρίτος έπεσε χτυπημένος και πέθανε. Τον έθαψαν στο χωριό, μαζί με ό,τι απόμεινε από τον τέταρτο που ήταν στο αεροπλάνο.

Όλα τα παραπάνω συνέβαιναν στην Αγόριανη, που ήταν σχεδόν Ελεύθερη Ελλάδα, πιο κάτω, όμως, ήταν Γερμανοί που είδαν το αεροπλάνο να πέφτει, καθώς και τους αλεξιπτωτιστές και στέλνουν γρήγορα μια διμοιρία για να μαζέψουν τους αλεξιπτωτιστές και να δουν και για το αεροπλάνο.

Κάθε κίνησή τους, όμως, ελεγχόταν από τις οργανώσεις Σουβάλας – Κάτω Αγόριανης και με συνδέσμους ή τηλέφωνο –όπου υπήρχε– ειδοποίησαν τους υπεύθυνους, ότι ξεκίνησε μια διμοιρία Γερμανών με κατεύθυνση την Απάνω Αγόριανη.

Στη μέση των χωριών Πάνω και Κάτω Αγόριανης στήνουν ενέδρα οι λίγοι μόνιμοι αντάρτες του ΕΛΑΣ, μαζί με τον εφεδρικό ΕΛΑΣ των δύο χωριών, και σε μία σύντομη μάχη σκοτώνουν την εμπροσθοφυλακή (6) έξι Γερμανούς, ενώ οι άλλοι τρέπονται σε φυγή. Ένας Γερμανός από αυτούς που φεύγανε πέφτει πάνω στον Σταμάτη Σταμάτη του Ιωάννου, από την Κάτω Αγόριανη, που είχε βγει έξω από το χωριό για να κρυφτεί και τον σκοτώνει. Ήταν το μόνο θύμα, άοπλος και εκτός μάχης ο αξέχαστος ΕΠΟΝίτης Σταμάτης (18) χρονών.

Οι Γερμανοί ύστερα απ' αυτά ετοιμάστηκαν, και την άλλη μέρα σχεδόν όλη η δύναμή τους, γύρω στους 250-300, κινήθηκαν για να περάσουν με κάθε τρόπο προς τα επάνω.

Πρέπει να πω πως οι Γερμανοί αυτές τις μέρες ετοιμάζονταν να κάνουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στον Παρνασσό, ξεκινώντας από Αράχοβα-Άμφισσα-Δαδί κ.λπ. Γι' αυτό το λόγο μαζί με τον Κομνά Κοφίνη είχαμε πάει στην Κουκουβίστα, δύο μέρες πριν για συνεννόηση με την εκεί διοίκηση του 5ου ανεξάρτητου Τάγματος του ΕΛΑΣ (Νικηφόρος – Διαμαντής), αλλά δεν τους βρήκαμε – μάθαμε ότι βρισκόντουσαν στην Πάρνηθα.

Ο Διαμαντής

Την άλλη μέρα, 7 Οκτώβρη, και ενόψει των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, κινητοποιήθηκαν όλες οι εφεδρικές ομάδες του ΕΛΑΣ των γύρω χωριών.

Στήνουμε ενέδρα στο ίδιο περίπου σημείο σε πολύ μεγαλύτερο μέτωπο και περιμέναμε.

Όσοι κρατούσαμε όπλο είμαστε στην πρώτη γραμμή, οι άλλοι χωριανοί μας, Πάνω και Κάτω Αγόριανη έκλαιγαν και έθαβαν στην Απάνω Αγόριανη (στην Κάτω είχαν μείνει μόνο λίγοι γέροντες, όλοι οι άλλοι έφυγαν φοβούμενοι αντίποινα) τον αδικοσκοτωμένο Ε-ΠΟΝίτη χωριανό μας, φίλο και συγγενή, τον αξέχαστο Σταμάτη Σταμάτη.

Από το δρόμο της Σουβάλας οι Γερμανοί κατέφθθαναν με αυτοκίνητα στην Κάτω Αγόριανη και πριν μπουν μέσα στο χωριό πεζεύουν και με τα πόδια σε πορεία μάχης ανεβαίνουν προς την Απάνω Αγόριανη.

Στρατιωτικός σ' αυτή την ενέδρα ήταν ο Κώστας Ματζώρος, έφεδρος ανθυπολοχαγός (καθηγητής Μαθηματικών) απ' την Κάτω Αγόριανη.

Είχε κατανείμει ως εξής τις δυνάμεις:

Στο μέσον περίπου της ενέδρας ήταν η ομάδα του Δαδιού με 1 οπλοπολυβόλο ιταλικό, δεξιά οι Πάνω Αγοριανίτες και αριστερά οι Κάτω Αγοριανίτες με ένα οπλοπολυβόλο εγγλέζικο και πολύ πιο αριστερά, πάνω από του Μηλιά το βράχο, στην Κόκκινη σπηλιά, μία ομάδα Κάτω Αγοριανίτες με το μυθράλιο που είχαμε

πάρει την πρώτη μέρα λάφυρο από τους σκοτωμένους Γερμανούς, καθώς και τον υπόλοιπο οπλισμό τους.

Οι Γερμανοί πλησιάζουν σε διάταξη μάχης και με το δάχτυλο στη σκανδάλη περιμέναμε τον πρώτο πυροβολισμό – ήμουν προμηθευτής στο οπλοπολυβόλο με σκοπευτή τον Γιώργο Σταμάτη (Βραχιώτη), που σκοτώθηκε στον εμφύλιο, ενώ εγώ είχα ένα Στεν εγγλέζικο.

Όταν οι Γερμανοί μπήκαν στο δρόμο που έπρεπε να τους χτυπήσουμε, πέφτει ο πρώτος πυροβολισμός. Το έδαφος ήταν πολύ κατηφορικό (ήταν πολύ πιο κάτω από την ενέδρα της πρώτης ημέρας) και ήταν πολύ δασωμένο με πουρνάρια κι ο δρόμος ήταν όλος με όχτους και με τις πρώτες τουφεκιές οι Γερμανοί καλύφθηκαν στους όχτους.

Έμειναν τώρα στόχος, μόνον τα μεταγωγικά. Λέω τότε στον Γιώργο (οπλοπολυβολητή): «Καλή αρχή, Γιώργο, απ' τα μουλάρια». Ρίχνει μια ριπή και πέφτει το πρώτο, ξαναρίχνει, το δεύτερο. «Ρίξε, του λέω, σίρριζα, μήπως πάρουμε και κανένα γερμανικό κεφάλι». Ρίχνω κι εγώ μια ριπή με τον Στεν σε ένα μουλάρκι κι αυτό χοροπήδαγε σαν να το γαργάλαγες, ήταν γύρω στα 150-200 μέτρα και το Στεν δεν τους έκανε τίποτα.

Η μεγάλη μας ελπίδα ήταν το μυδράλιο από αριστερά, που έβλεπε καλύτερα. Δεν έβαλε, όμως, από απειρία του σκοπευτή. Τώρα συνήλθαν και οι Γερμανοί απ' τον αιφνιδιασμό και άρχισαν να γαζώνουν τις θέσεις μας με τα αυτομάτα.

Το οπλοπολυβόλο το δικό μας, επειδή το έδαφος ήταν κατηφορικό, είχαμε κλείσει το δίποδο και το ακουμπούσαμε στο χώμα και από τα αέρια σηκώθηκε σύννεφο η σκόνη και μας εντόπισαν, αμέσως γίναμε στόχος και άρχισαν να μας γαζώνουν μέχρι που αναγκαστήκαμε και αλλάξαμε θέση. Οι Γερμανοί άρχισαν να υποχωρούν προς Κάτω Αγόριανη.

Εμείς κρατήσαμε τις θέσεις μας ως αργά το βράδυ, οπότε συμπυκνήκαμε προς Βάριανη, για να περάσουμε απέναντι προς Κουκουβίστα – Μαυρολιθάρι, γιατί, όπως είπα και πριν, από Αράχοβα έφταναν άλλοι Γερμανοί και πήραμε διαταγή να συμπυκθούμε. Μαζί με τους Γερμανούς από Αράχοβα ερχόταν και ο ταγματασφαλίτης Καραθανάσης με το Τάγμα του.

Απ' τη μάχη αυτή πήραμε μερικά μεταγωγικά και πυρομαχικά. Οι Γερμανοί είχαν

Ο διασωθείς Αμερικανός πιλότος Τζέιμς Άξελ (δεξιά) μαζί με έναν από τους αντάρτες που τον περιέθαλψαν.

μερικούς τραυματίες και τούτο γιατί, όπως έμαθα μετά, το οπλοπολυβόλο που έριξε πρώτο έπαθε εμπλοκή και ο αιφνιδιασμός δεν πέτυχε. Από μας δεν μάτωσε ούτε μύτη.

Οπισθοχωρώντας οι Γερμανοί μαζεύτηκαν στην Κάτω Αγόριανη, όπου άρχισαν να βάζουν φωτιά στα σπίτια.

Έβλεπα με τη σειρά τα σπίτια, ένα-ένα να παίρνουν φωτιά. Η φωτιά μεταδίδονταν από το ένα στο άλλο. Για μια στιγμή έρχεται και η σειρά του δικού μου που πήρε συνέχεια απ' το γείτονα. Τι βαρβαρότητα να ξεθυμαίνουν στα άψυχα!

Κι όμως με τη φαντασία μου έβλεπα τα καινούργια σπίτια που θα φτιάχναμε, όταν θα 'φευγαν οι κατακτητές με τους συνεργάτες τους, ελεύθεροι πλέον και νικητές. Κι όσο σκεπτόμουνα ότι όλα αυτά άρχισαν από τους Αμερικάνους αλεξιπτωτιστές, έλεγα μέσα μου πως οι Αμερικάνοι θα εκτιμήσουν τη χειρονομία μας που σώσαμε τους πατριώτες τους και θα μας έφτιαχναν το χωριό σε στυλ αμερικάνικο, για να μαθαίνουν οι απόγονοι τι θα πει σύμμαχος Αμερικάνος.

Μαζί με τους Γερμανούς που έκαιγαν την Κάτω Αγόριανη ήταν και ένας λόχος ταγματασφαλίτες με λοχαγό έναν Ιωαννίδη, όπως έλεγε ο ίδιος (δεν είναι ο μετέπειτα δικτάτορας Ιωαννίδης).

Έκαψαν όλα σχεδόν τα σπίτια (από 180 γλίτωσαν περί τα 10), μαζί και 10 γέροντες και γριές, που δεν μπόρεσαν να φύγουν, όπως οι υπόλοιποι κάτοικοι, και έμειναν στο χωριό.

Την άλλη μέρα, 8 Οκτώβρη, αφού είχαμε συμπτυχθεί εμείς, οι Γερμανοί με τους Ταγματασφαλίτες, από δύο κατευθύνσεις (Αράχοβα – Κάτω Αγόριανη) μπαίνουν και στην Απάνω Αγόριανη. Κι εκεί με το που μπήκαν έβαλαν φωτιά σ' όλα τα σπίτια (γλίτωσαν κι αυτού περί τα 10-12) και έκαψαν και όλους όσους βρήκαν μέσα στο χωριό. 16 συνολικά, ηλικίας από 1 χρόνου μέχρι 90 χρόνων γέροντες.

Μια οικογένεια, γονείς και παιδιά, που πίστεψαν στους πολιτισμένους Γερμανούς, την ξεκλήρισαν όλη.

Τα ονόματα αυτών που σκότωσαν ή έκαψαν στην Απάνω Αγόριανη, είναι τα εξής:

1. Παναγιού σύζυγος Ιωάννου Μούκα, 70 ετών
2. Μαρία σύζυγος Αλεξίου Μούκα, 35 ετών
3. Αφροδίτη Αλεξίου Μούκα, 12 ετών
4. Μήτσος Αλεξίου Μούκας, 13 ετών
5. Αναστάσιος Αλεξίου Μούκας, 11 ετών
6. Πάνος Αλεξίου Μούκας, 6 ετών
7. Αικατερίνη Αλεξίου Μούκα, 3 ετών
8. Καραπανάγου Μαρία (Καραμανίκαινα) 70 ετών
9. Λύτρα Δέσπω (Κουρδουκώσταινα), 70 ετών
10. Κοφίνης Αθανάσιος, 75 ετών
11. Κοφίνη Μαρία (ανδρόγυνο), 75 ετών
12. Λάζος Ιωάννης (δάσκαλος), 80 ετών
13. Λάζος Ανδρέας (Ανδρίτσος), 75 ετών
14. Μπάιρα Αλεξάνδρα (Μπάιραινα), 70 ετών
15. Κούτρη Ουρανία, 70 ετών
16. Τούντα Αικατερίνη (Μπάφαινα), 60 ετών

Κάτω Αγόριανη (Λιλαία Παгнаσσίδας)

1. Σταμάτης Ι. Σταμάτης, 18 ετών
2. Βελάγγου Άννα του Γ.
3. Δεβερέ Φωτεινή
4. Μπούκαλης Γεώργιος
5. Ματζώρου Αργυρή
6. Τύμπας Ιάσωφος (Καλόγηρος)
7. Τύμπα Παναγιού
8. Παπαευσταθίου Θύμιος
9. Σουραβλή Κωστάντω
10. Τζαβέλα Γεωργού (Γερομηνού)
11. Γεμενής Θεόδωρος Ανδρέα
(Όλοι γέροντες ή γριές)

Οι περισσότεροι απ' τους συναγωνιστές που πήραν μέρος σ' αυτή την επιχείρηση διασώσεως των Αμερικανών αλεξιπτωτιστών δεν ζουν σήμερα ή σκοτώθηκαν στην Κατοχή ή στον Εμφύλιο ή από γηρατεία.

Ο ιστορικός, όμως, που θα γράψει, ίσως να μη βρει και τόσο κολακευτικά λόγια για τους Αμερικανούς, για το πώς συμπεριφέρθηκαν σ' αυτούς που πολέμησαν τους κατακτητές, μετά την απελευθέρωση.

Ας μείνω, όμως, εγώ στα γεγονότα και τα υπόλοιπα τα αφήνω στους ιστορικούς.

Για όλη αυτή την ιστορία θυσιάστηκαν 27 άμαχοι από 1-90 χρόνων και 350 σπίτια με όλα τα υπάρχοντα.

27. Απ' τον Παρνασσό στα Δερβενοχώρια

Στα θέματα τοπικού ενδιαφέροντος που εξετάζουμε εντάσσουμε, κατ' εξαίρεση, και τη συγκλονιστική σύγκρουση των ανταρτικών ομάδων Αντίστασης στα Δερβενοχώρια, καθώς στη σύγκρουση αυτή έλαβε μέρος και το 5ο Ανεξάρτητο Τάγμα Παρνασσίδας, ενάντια σε επίλεκτες γερμανικές δυνάμεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι με τις δυνάμεις του Παρνασσού πολέμησαν και δύο Σκαμνιώτες αντάρτες: Τα δύο από τα τρία αδέρφια Αποστολοπουλαίων, ο Βασίλης (Ρουμελιώτης) και ο Απόστολος (Αγαμέμνων). Μεγάλο είναι το δράμα του Στέφα Μαλιάση, που είδε τους Γερμανούς να πλησιάζουν στο χωριό του, την Πύλη, έχοντας σαν προπέτασμα, ανθρώπινη ασπίδα, μερικά τσοπανόπουλα του χωριού, ανάμεσα σ' αυτά κι ο γιος του! Για το φοβερό αυτό επεισόδιο, οι κάτοικοι της περιοχής έχουν να μολογούν με συντριβή ακόμη και σήμερα. Μια τέτοια εμπειρία είχα και ο ίδιος προσωπικά μιλώντας προσφάτως με τον Σωτήρη Μακρυνόρη (γεννηθείς το 1927) από τα Βίλια Αττικής. Τούτο το τραγικό γεγονός συνέχει τους κατοίκους των Δερβενοχωρίων, αλλά και της ευρύτερης περιοχής

16, 17 και 18.10.1943

Πάνου Φούντα

Στα Δερβενοχώρια

Ήτανε τότε, το 1943 στις 13 του Νοέμβρη, που ο στρατός των Γερμανών πλουσίων έτρωγε τα βαριά χτυπήματα στην κόκκινη γη των λαών κι έτσι από στιγμή σε

στιγμή θα παρέδιδε το κουφάρι του στα ξένα χώματα που πριν λίγο είχε αρ-πάξει απ' τους λαούς που ήταν δικά τους...

Ήτανε τότε στην περιοχή της Πάρνηθας, που ο στρατός του ΕΛΑΣ με τους καπετάνιους του Γιάννη Αλεξάνδρου-Διαμαντή, συνταγματάρχες Χρήστο Νταλιάνη-Ρήγου, Λακιώτη και άλλους πολλούς βρισκόντουσαν έξω από την Ελευσίνα και την Αθήνα...

Τότε Χαράλαμπε Μώκο-Καλλία από διοικητής λόχου, όντας στρατιωτικός, ανέλαβες καπετάνιος στο Τάγμα Παρνασσίδας, ενώ ο Δημητρίου έφυγε με άδεια για τον Παρνασσό...

Ήτανε τότε στις 13 Νοεμβρίου του 1943 που τμήματα του ΕΛΑΣ που απαιτούσαν τη λευτεριά της πατρίδας απ' τους Ράλληδες προδότες και Γερμανούς κατακτητές...

Εκεί, Χαράλαμπε Μώκο-Καλλία, αντικατέστησες στο βαρύ τάγμα τον Δημητρίου και δώσατε πολλές μάχες σκληρές στα καταράχια και υψίπεδα της Πάρνηθας, το τριήμερο 16, 17 και 18 του Νοέμβρη, με νεκρούς και τραυματίες. Και μα-ζί ο γερο-Στέφας, στην ηρωική τραγωδία της λευτεριάς!

Στο υψίπεδο της Πάρνηθας και στο χωριό Πύλη, ο αρχηγός του Στέφας «Πήλιο» στο δεξιό μαδαρό αντέρεισμα. Έξω πιο κει απ' το χωριό το έχει πιάσει ο γέρος με αρκετό δυναμικό ανθρώπων καρδιωμένων. Και καλά οπλισμένο με πυροβόλο στο αντέρεισμα και καρδιά χωρίς χτύπους αγωνίας.

Στέφας Μαλιάσης

Ανοιχτή μέρα φθινοπωρινή και να 'τοι έρχονται. Φάτσα και ακροβολιστά, πέρα από τις χαράδρες και τα δύσβατα της Πάρνηθας απ' τη μεριά της Γκάζας, πέρα απ' τα άλλα βουνά που τα χωρίζει η χαράδρα που περνάει η παλιά δημοσιά Αθηνών-Θεσσαλονίκης.

Απ' αυτά τα μέρη ανεβήκανε, ασκέρι γερμανικό, τσολιάδες εθνοπροδότες από Τατόι, Αθήνα, Ελευσίνα και στρατόπεδο Θήβας. Κλοιός το υψίπεδο της Πάρ-

νηθας, 1.300 οι αντάρτες Έλληνες κι ο γεννημένος στο Μαυρολιθάρι Χαραλάμπης, λοχαγός πολυβόλων κατά των Ιταλών στο μέτωπο της Αλβανίας. Τώρα καπετάνιος στο Τάγμα Παρνασσίδας, αεικίνητος, γενναίος ο «Καλλίας». Και οι μέρες της ελευθερίας έρχονται και οι μέρες της ζωής κοντεύουν. Ας είναι, ένα τμήμα από αυτούς 90-120 σπλισμένοι, με λαχανί φορεσιές και όπλα πολυτελείας και μπροστά από αυτούς και δίπλα τους τσοπανόπουλα. Τα βρήκαν στα κοπάδια γιδοπρόβατα. Τα πήραν τα βλαστάρια για προπέτασμα και μέσα σε τούτη τη στιγμή ο Στέφας αντικρίζει το γιο του... Το γιο του Τασούλα, άλλων εποχών... Και λένε τότε οι γέροντες στον Τασούλα:

– Να 'ρθεις, να 'ρθεις, Τασούλα μου, να 'ρθεις να προσκυνήσεις, μη σου χαλάσουνε το γιο και άλλονε δεν έχεις.

Τον πήρε το παράπονο για το χαμό του γιου του. Μα αυτός θα μείνει στα βουνά. Ο Στέφας ο Πήλιος, πάστα Τασούλα, αλλοτινών καιρών σφαίρα και κορμιά βαρβάρων για τη λευτεριά, λέει και σημαδεύει κι ακούγεται το μπαμ. Πέφτουν νεκροί, γιος, τσοπανόπουλα και Γερμανοί, π' ανάθεμά τους. Κι ο Στέφας, ο Αρβανίτης, πιο δυνατός κι απ' τον Τασούλα, ρίχνει και μαπαρίζει και ορμάνε και πιάνουν αιχμαλώτους και παίρνουν και λάφυρα πολλά. Κι ενώ ο Στέφας σκοτώνει το γιο του, τα τσοπανόπουλα, μαζί και Γερμανούς κατακτητές και αιχμαλώτους, η Φρεικού. ζητάει να έρθει να βασιλέψει στη κατεχόμενη απ' τους Γερμανούς Ελλάδα! Κουφάλες... Δεν την άφησε ο δρόκος των λαών Τσώρτσιλ, έτσι λένε ...

Η τραγωδία της λευτεριάς εδώ στην Πάρνηθα, εδώ στο οροπέδιο τελείωσε, έτσι όπως τελείωσε. Με πόνο, πίκρα, αλλά και Ελληνισμό! Εννιά βλαστάρια, προπέτασμα των Γερμανών, σκότωμα των οροπεδίων, ανθρώπων και φωτιά στα σπίτια τους, κάψανε τα χωριά μας... Συντριπτική ήττα των Γερμανών. Πολλοί κουβεντιάζουν, γράφουν και λένε πως οι κατακτητές, όποιας προέλευσης κι αν είναι, έχουν το δικαίωμα να κάνουν αντίποινα, όπως ο στρατός της γερμανικής κεφαλαιοκρατίας, όπως ο νόμος του Χίτλερ περί συλλογικής ευθύνης. Οι σκλάβοι δεν έχουν το δικαίωμα να πολεμήσουν για τη λευτεριά τους ... Τότε στην Αθήνα, πεθάνανε 300 χιλιάδες άνθρωποι από την πείνα. Και ζήσανε οι Γερμανοί και οι άλλοι, οι κοπριές συνεργάτες τους. Τσουδερός, Γλύξμουργκ, Φρειδερίκη. Η σκύλα. Τα πήρανε όλα δικά τους και φύγανε για την Αγγλία. Πήγανε στους άλλους διεφθαρμένους, στα κουμάσια, κατ' εικόνα κι όλοι ίδιοι.

Τούτοι οι Τσουδεροί, φεύγοντας, είπαν στην ασφάλεια, είπαν στους χωροφύλακες:

– Δώστε όλους τους κομμουνιστές κρατούμενους, όπως στην Ακροναυπλία, στους Γερμανούς.

Αυτό έγινε, κολασμένοι.

Σε τούτη την κατοχή την ανθρωποφάγα, οι Έλληνες, τι έπρεπε να κάνουν; Πήραν τα όπλα για τη λευτεριά τους. Έτσι, λοιπόν, πολέμησε ένας λαός που δεν ήθελε να πεθάνει από την πείνα. Τον είπαν τρομοκράτη, τον σκοτώσανε, μα στο τέλος βγήκε νικητής.

Ο λαός δεν έγινε μασκαράς, όπως οι κοιλαράδες...

«Όμως οι άξιοι άνθρωποι, Έλληνες» –θα λέει ο Λεωνίδας Σιδέρης, όσο ζούσε στις φυλακές– «ο Διαμαντής στις μάχες της Πάρνηθας, έδειξε τις στρατιωτικές του αντιλήψεις. Και έτσι είναι επίσης οι αξιωματικοί Ρήγος Λακιώτης, Νταλιάνης Χαράλαμπος, Μώκος, ο βουνίσιος άνθρωπος, γεννημένος στην κορυφή της Οίτης, στο χωριό Μαυρολιθάρι, ο ταγματάρχης Μιχάλης Παπαζήσης, ο Στάθης Κουτσονίκας, ο Παπαθανασίου Μιλτιάδης. Στρατιωτικό δυναμικό άξιο των περιστάσεων και αντάρτες με αρχίδια ελληνικά!».

Εκεί στο τριήμερο, στις μάχες των Δερβενοχωριών, πολεμήσανε ακόμη:

Τσιρώνης, Νάκιος, Παναγιώτου και Αλέκος Ζωγράφος, ο αλαφροπόδαρος, ο άφαντος Ρουμελιώτης, πήρε το χαλινάρι του αλόγου του Γερμανού Μέραρχου απ' το χέρι του, χωρίς τούτος και οι άλλοι Γερμανοί να καταλάβουν τι τους συνέβη. Έτσι, λοιπόν, αυτός ο αειθαλής, αδράτος, νεροποτισμένος, νεράιδος και νεραϊδοχορτασμένος Χαράλαμπος, το αετοπούλι της Οίτης, τόλμησε, εκεί στη μεγάλη μάχη Δερβενοχωριών και άρπαξε το άλογο του Γερμανού μέραρχου και κείνος ο μέραρχος, πώς δεν τράβηξε το πάραμπελ απ' τη θήκη για να κρατήσει το άλογο του και να αμυνθεί από τον φεράγγελο Έλληνα και το μικρό αδέρφι του Ηρακλέα, που και τούτος, εκεί κοντά στο χωριό Μαυρολιθάρι κάηκε, για να λέμε σήμερα και πάντα στην πυρά του Ηρακλέους και θέλω να πω, πως τούτος ο βουνίσιος Έλληνας, πόσες φορές δεν προσκύνησε και δεν ορκίστηκε στο βωμό

του Ηρακλέα, στην κορυφή της Οίτης και δίπλα απ' το χωριό του, αλλά μήπως ήτανε ο πρώτος που έδωσε όρκο λευτεριάς της πατρίδας;

Ήτανε και ο διωγμένος απ' τους βασιλιάδες της δικτατορίας του Μεταξά, ο αξιωματικός της Μεσσηνίας Ναπολέων Παπαγιαννόπουλος. Πήγε στο Μανιάκι και γονάτισε στο άγαλμα του Παπαφλέσσα και ορκίστηκε λευτεριά, που και τούτος, ο Παπαγιαννόπουλος, γέρασε στις φυλακές της μεταβαρκιζιανής δωσίλογης κατάστασης και άλλοι...

Αλλά σε τούτη τη μάχη ξεδιπλώθηκε και ο λόχος μηχανημάτων με το λοχαγό Αριστείδη Τσιρώνη. Ήτανε στρατιωτικός άξιος σε όλα τα βαριά όπλα. Τα έστριψε κατά το Κοκκίни, περιοχή βαλλόμενη. Πώς μπορείς να τους ονομάσεις τούτους τους θεούς του πολέμου;

Η μάχη τούτο το τριήμερο του Νοέμβρη ήτανε δυναμική από πλευράς του ΕΛΑΣ. Ήτανε, όμως, και τραγική. Ο πατέρας Στέφας Μαλιάτσης, τα παιδιά –σοπανόπουλα, η φωτιά των χωριών, το σκότωμα των ανθρώπων, δείχνανε την τραγωδία τούτης της περιοχής της κλαμένης Πάρνηθας, του μαύρου οροπεδίου.

Αντίποινα, λένε, κάποιοι απόγονοι ιστορικοί, παιδιά εκείνων των κατακτητών που δεν λογαριάζανε τίποτα στο πέρασμά τους και όσοι από μας ζούνε, θυμούνται...

Ο ΕΛΑΣ κέρδισε μια μάχη εκ παρατάξεως και νίκησε. Και πήρε τα όπλα πολυτελείας. Έτσι είναι οι κεφαλαιοκράτες, όταν θέλουν να υπερκερδίσουν χρήματα, τότε φτιάχνουν όπλα πολυτελείας.

Κέρδισε 45 αιχμαλώτους, 300 νεκρούς και όπλα πολυτελείας ως λάφυρα. Αγγελιαφόρος ένας Εβραίος γλωσσομαθής, με διαταγή πήγε στην Ελευσίνα στη διοίκηση τη Γερμανική, τους είπε να μην κάψουν τα χωριά, να μην κάνουν αντίποινα, εκτελέσεις και να αφεθούν ελεύθεροι οι αιχμάλωτοι. Δεν έγινε δεκτή η παραγγελία. Τα πράγματα πήρανε την καταστροφή. Τώρα, τι γράφουν κάποιοι σεντονάκηδες, εμένα δεν με αφορούν.

Όταν θέλεις να γράψεις ιστορικά γεγονότα, καλά θα 'ναι να 'σαι μέσα στην ιστορία και όχι κάτω απ' τα ζεστά σκεπάσματα. Καλό θα σας κάνει ...

Τώρα ο άγιος της Οίτης, ο μικρός αδερφός του Ηρακλή, καβάλα πάντα στο άλογο του μέραρχου Γερμανού, λίγο αργά, αλλά σίγουρα, τραβάει προς το θάνατο –σχεδόν έτσι είναι–. Του μένουν 79 μέρες ζωής. Αυτές είναι οι μέρες ζωής του λοχαγού καπετάνιου στο τάγμα Παρνασσίδας, Χαράλαμπου Μώκου-Καλλία, του λοχαγού πολυβόλων στη μάχη της Αλβανίας κατά των Ιταλών πλουσίων.

Το τριήμερο 16, 17 και 18 του Οκτώβρη του 1943 τελείωσε με νίκη του ΕΛΑΣ, όχι με κούνημα της γαλανόλευκης και άσματα πατέρων, αλλά με νίκη των όπλων του λαού!

18 το βράδυ. Όλα έχουν τακτοποιηθεί. Το τάγμα με φόρτσα πορεία φεύγει προς το Χλεμπουτσάρι. Εκεί έφτασε το πρωί. Πήρε σχετική διάταξη προφύλαξης και ύστερα σαρομάκο, ακινησία όλη την ημέρα στις 19 του Οκτώβρη του 1943. Με τα όπλα λοιπόν προς χρήση και μαζί κολλημένοι στο χώμα, ώσπου σε κάποια στιγμή της ημέρας η διοίκηση έστειλε αποστολή στο Ύπατο για κομμιάτι μπομποτόψωμο, κάνα κρεμμύδι και καμιά ελιά για το τμήμα που ήτανε μέρες στη νηστεία. Ήρθε το βράδυ ξημερώνοντας προς τις 20 του Νοέμβρη και το τμήμα ξεκινάει για το χωριό Ύπατο. Έφτασε, πήρε ψωμί, ήπιε νερό στις μπαρούκες που ήτανε πολλές για το πότισμα των σπαρτών, και φεύγει για το Κόκκινο της Λοκρίδας.

Και ο θρήνος συνεχίζεται για τα παιδιά του οροπεδίου!

Για την πατρίδα λένε...
Μονάχα εγώ μια τελευταία
έχω επιθυμία
μέσα σε τούτη τη ζωή
παράκληση και προσευχή
σας στέλνω.

Να 'ρθει ένα μαύρο σύννεφο
γεμάτο να 'ναι από βροχή
να ρίξει εννιά σταγόνες την αυγή
προτού να βγει ο ήλιος
τους τάφους να ποτίσει.
Εννιά παιδιά ήτανε αυτά
εννιά μανάδες κλάψανε

στα μαύρα φορεθήκανε
για την Πατρίδα λένε.
Και στο χορό το ρίξανε
για να ξεχάσουν είπανε
προτού το φως τους σβήσει...

20 το βράδυ του 1943, Νοέμβρης, ξημερώνοντας 21 του Νοέμβρη, απ' τα Λοκρίδεια δάση, χαμηλά του χωριού Κόκκινου το τμήμα του Ελικώνα αναλαμβάνει και πορεύεται λοξά και ευθεία, με φόρτσα πορεία μέσα στον κωπαϊδικό κάμπο, στα χαράματα πιάνει τα καρπούλια του χωριού Πέτρας. Τούτο το τμήμα έκανε εκτός των άλλων επιχειρήσεων και τούτα τα δύο κατορθώματα:

Ανατίναξε τραίνο – την ανατίναξη της Πέτρας, Οκτώβρης 1943. Το άλλο γεγονός είναι σε μια αερομαχία Γερμανών-Εγγλέζων, οι Εγγλέζοι έχασαν αεροπλάνο με αρκετούς αεροπόρους. Επτά από αυτούς τους πήρε το τμήμα καλού κακού, για μένα, κακώς τους γλιτώσανε. Γιατί στην Ελλάδα δεν ήρθανε να διώξουν τους Γερμανούς, αλλά να σκοτώσουν εμάς τους ελασίτες συμμάχους τους και το κάνανε. Ένα γεγονός που με δικαιώνει! Ο Αντώνης Μπέης, Μεγαρίτης αντάρτης στον Πατέρα, σε αερομαχία εκεί στην Ελευσίνα, όπου καταρρίπτεται εγγλέζικο. Ο Αντώνης γλιτώνει τον πιλότο. Όταν τον Αντώνη Μπέη με τη «Βάρκιζα» –συμφωνία ΕΑΜ και φευγάτων δωσίλογων– τον βάλανε στο χέρι για Βούλγαρο και τον δικάσανε σε θάνατο, ο Εγγλέζος ήταν στην Ιταλία ταγματάρχης και όταν τον Αντώνη τον εκτελούσανε στο Λαζαρέτο της Κέρκυρας, τούτος στη Νεάπολη έτριβε τα αρχίδια του.

– Τώρα τι λέτε; Έπρεπε ο Αντώνης να τον αφήσει να πάει αιχμάλωτος ή και ακόμα να εκτελεστεί;

Έπρεπε! Το ίδιο έπαθε και ο Βασίλης Παναγιώτου απ' το μεταβαρκιζιανό δωσίλογο κρότος. Τι να πεις...

Τούτος ο άνθρωπος που έπρεπε να έχει τύχη Έλληνα, όχι στη γλώσσα και στο βάπτισμα, αλλά στην πατρίδα και την αλήθεια, όπως του άξιζε, δεν πιάστηκε τότε μετά τη Βάρκιζα 12 του Φλεβάρη 1945... Μέχρι τότε πολέμησε όρθιος Έλληνας!!! Μετά κρύφτηκε στη Θήβα. Φώλιασε σε έμπιστό του μακριά από χαφιεδίστικα κληνηγητά και λαχτάρεις τρομερές και αναστάσιμες. Δύο χρόνια και δύο μήνες

μασγαλιασμένος σίγουρα άπιαστος. Είχε και τις επαφές του. Μία που ξέρω εγώ, είναι ο Γιώργος Λάτζας. 1947, Απρίλης μήνας, Εμφύλιος φόρτσα, το αίμα ποτάμι, ο πόνος βαρύς, το δάκρυ αστέγνωτο και τι να πεις. Ο Παναγιώτου Βασίλης αντάμα τώρα με τον Γιώργο Λάτζα ξεπορτίζουν, νύχτα βέβαια του Απριλίου 1947 και τραβάνε προς τον Ελικώνα. Εκεί ο χειμώνας βαρύς, χιονιάς, δύσκολος για ξωμερίτες, κυνηγημένους και εκεί δίπλα στο χωριό Κορώνεια, με το χιόνι στοίβα και απειλητικό, φαίνεται ήξερε τη σπηλιά που ήταν παρεκεί και χωρίς υποψίες, πιαστήκανε στη φάκα. Μπήκανε μέσα, βγήκε ο κυνηγός με το σκύλο του, τους εντόπισε, έφερε τους χωροφύλακες, τους πιάσανε και το αποτέλεσμα ήταν να τον δέσουνε πίσω από το χωροφυλακίστικο τζιπ και τον σύρανε μέχρι τη Λιβαδειά. Εκεί, δεν πήγανε ούτε κόκαλα, ούτε φωνή – ψυχή κι αέρα και σάρκες σκισμένες, κόκαλα χωρίς περιεχόμενο. Εκεί, προτού μπουένη στη Λιβαδειά, ό,τι υπήρχε από τον πεθαμένο του, το πετάξανε για να μη φανεί το κακούργημά τους. Έτσι χάθηκε ακόμα ένας πατριώτης Έλληνας. Τον Γιώργο Λάτζα τον σκοτώσανε 23 ετών στη Χαλκίδα, τρεις μέρες προτού σκοτώσουνε τον Ιωάννου Στέργιο και τον Βαγγέλη Βαγγελόπουλο. Εδώ ήθελα να κάνω ένα βαρύ σχόλιο, επειδή, όμως, είμαι αγράμματος, το αφήνω για τους άλλους, τους γραμματιζούμενους.

II

Οι τριήμερες επιχειρήσεις στα Δεσβενοχώρια¹

Νίκου Γιαννέτσου (Τηλέμαχου)

16, 17 και 18 Οκτώβρη 1943

Το 1943 στάθηκε χρόνος ριζικής καμπίης στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η συντριβή των στρατιών της Γερμανίας και των συμμάχων της στον Βόλγα και στο Κούρσκ συγκλόνησε το συνασπισμό των φασιστών επιδρομέων και τον έφερε μπροστά στον κίνδυνο της καταστροφής.

¹ ΣΕ: Αντίστοιχο κείμενο του Νίκου Γιαννέτσου έχει δημοσιευτεί στο περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*. Το παρόν κείμενο, με συμπληρώσεις από τον αγωνιστή, όσο ζούσε, μας παραδόθηκε από τον συναγωνιστή του Πάνο Φούντα.

Ο κύριος ρόλος στην επίτευξη της ριζικής αυτής στροφής, προς όφελος του αντιφασιστικού συνασπισμού, ανήκε στη Σοβιετική Ένωση.

Στις όχθες του Βόλγα κρίνονταν τα ιστορικά πεπρωμένα, όχι μόνο του Σοβιετικού Λαού, αλλά και όλης της ανθρωπότητας. Αυτό το αναγνώριζε όλος ο κόσμος.

Στο δίπλωμα τιμής προς τους μαχητές του Στάλινγκραντ, ο Πρόεδρος Φ. Ρούσβελτ έγγραφε, ότι «η ένδοξη νίκη τους σταμάτησε το κύμα της επιδρομής και έγινε σημείο καμπής του πολέμου των συμμάχων εθνών κατά των επιδρομέων». Και ο ηθοποιός Τσάρλυ Τσάπλιν, στο χαιρετισμό του προς τους Σοβιετικούς πολεμιστές, έγγραφε: «Ρωσία, κατάχτησες το θαυμασμό όλου του κόσμου. Οι ήρωές σου δεν έπεσαν άδικα... απ' τα δάκρυα και το αίμα σας θα αναπτυχθεί η μελλοντική δόξα της μεγάλης Σοβιετικής Δημοκρατίας... Ρώσοι, το μέλλον είναι δικό σας».

Η Ιαπωνία και η Τουρκία παραιτήθηκαν από τα σχέδιά τους, για επίθεση κατά της ΕΣΣΔ, μετά τη συντριπτική ήττα της Βέρμαχτ στο Στάλινγκραντ. Η Ιταλία, το Σεπτέμβρη του 1943, αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει. Οι δορυφόροι της φασιστικής Γερμανίας αναζητούσαν τη δυνατότητα να βγουν από τον πόλεμο. Οι σκανδιναβικές χώρες αναθεώρησαν ριζικά την πολιτική τους προς όφελος της ΕΣΣΔ, παραιτούμενες από κάθε υποστήριξη προς τη Γερμανία.

Το αντιφασιστικό κίνημα δυνάμωσε σε Ανατολή και Δύση. Φούντωσε το Παρτιζάνικο κίνημα σε Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Αλβανία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία. Η στρατιωτική συμμαχία ΕΣΣΔ, Αγγλίας και ΗΠΑ δυνάμωσε. Ολοένα και καινούργια κράτη προσχωρούσαν στον αντιφασιστικό συνασπισμό.

Οι λαοί απαιτούσαν ν' ανοίξει αμέσως το δεύτερο μέτωπο.

Η τριήμερη επιχείρηση των ΔερβENOχωριών (16, 17 και 18 του Οκτώβρη 1943), με αποκορύφωμα την ηρωική μάχη της Πύλης, συγκαταλέγεται μεταξύ των πιο σημαντικών, μεγάλων επιχειρήσεων του θρυλικού ΕΛΑΣ ενάντια στους χιτλεροφασίστες κατακτητές.

Στο οροπέδιο των ΔερβENOχωριών τον Οκτώβρη του 1943 είχαν συγκεντρωθεί μεγάλες δυνάμεις του ΕΛΑΣ:

Το 34ο Σύνταγμα Απτικοβουωτίας, δύναμης περίπου 400 ανδρών και με χώρο δράσης τους ορεινούς όγκους Πάρνηθας-Κιθαιρώνα-Ελικώνα, και το 5ο Ανεξάρτητο Τάγμα Παρνασσίδος, δύναμη 500 ανδρών με χώρο δράσης τους ορεινούς όγκους Γκιόνα-Παρνασσός.

Η κάθοδος του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδος από τον Παρνασσό στο χώρο των Δερβενοχωριών έγινε με διαταγή του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 9 Σεπτεμβρίου 1943.

Διάταξη του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδος

1. Σταθμός διοίκησης του Τάγματος τα Κρώρα, με στρατιωτικό διοικητή το μόνιμο ταγματάρχη πεζικού Παπαζήση Μιχαήλ, πολιτικό τον Γιάννη Αλεξάνδρου (Διαμαντή) απ' τη Κάτω Αγόριανη. Χρέη καπετάνιου εκπλήρωνε ο διοικητής του 1ου λόχου μόνιμος ανθυπολοχαγός Χαράλαμπος Μώκος (Καλλίας) απ' το Μαυρολιθάρι, γιατί ο Νικηφόρος απουσίαζε στον Παρνασσό.

Επιτελής του Τάγματος ο Δημήτρης Αρβανίτης (Δυοβουνιώτης), μόνιμος ανθυπολοχαγός.

Το Τάγμα διέθετε 4 λόχους συνολικής δύναμης 500 ανδρών.

Τομέας επιτήρησης και άμυνας του Τάγματος

Στο αριστερό –υψώματα Κρώρων– προς Κοκκίни, ελέγχοντας την οδική διάβαση από Ασπρόπυργο-Ελευσίνα προς Κοκκίνη-Κρώρα. Υπεύθυνος ο 2ος λόχος με στρατιωτικό διοικητή τον έφεδρο ανθυπολοχαγό Κώστα Κολοτούρο (Μεσολογγίτη), καπετάνιο τον Ζωγράφο και πολιτικό τον Αντωνανάκη –σταθμός διοίκησης του λόχου– Κρώρα.

Στο κέντρο

Ο 1ος λόχος με στρατιωτικό διοικητή τον Καλλία, καπετάνιο τον Παναγιώτη Τζιβάρα, απ' τη Σουβάλα, πολιτικό τον Γιάννη Μαλούκο (Δήμο), απ' το Γαρδίκι Ομιλαίων, με σταθμό διοίκησης τα Καβάσαλα και μέτωπο από Κρώρα-υψώματα Καβασάλων-Φρούριο Πανάκτου.

Αντάρτες του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρηασίδος

Στο δεξιό

Ο 3ος λόχος (ΕΠΟΝ²) με στρατιωτικό το μόνιμο ανθυπολοχαγό ιππικού Ν. Γιαννέτσο (Τηλέμαχο) απ' το Γαλαξίδι, καπετάνιο τον Γιώργο Γιαννακόπουλο (Καλίβα) απ' το Σμόκοβο και πολιτικό τον Θύμιο Καφή (Ανάποδο) απ' τη Γλούνισα Λοκρίδος, με σταθμό διοίκησης την Πάνακτο και μέτωπο Φρούριο Πανάκτου-υψώματα Λιάστα μέχρι το Μοναστήρι Οσίου Μελετίου, ελέγχοντας τις διαβάσεις από Μάζι προς Πάνακτο.

Ο 4ος λόχος μηχανημάτων, με στρατιωτικό τον Αριστείδη Τσιρώνη, καπετάνιο τον Λουκά Τσίντζιρα και πολιτικό τον Δήμο Σένκο (Τιμοσένκο), με σταθμό διοίκησης τα Κρώρα στη διάθεση του Τάγματος. Στοιχεία πολυβόλων και μικρών ιταλικών όλμων είχαν υπαχθεί τακτικά στη διάθεση των λόχων 1ου, 2ου και 3ου, κρατώντας το βαρύ όλμο 81 χιλιοστών και τ' άλλα μηχανήματα στην πιθανή κύρια κατεύθυνση επίθεσης του εχθρού από Ελευσίνα-Κοκκίни-Κρώρα.

² ΣΕ: ΕΠΟΝ = Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων. Ιδρύθηκε στις 23 Φεβρουαρίου του 1943, από τις νεολαϊστικές αντιφασιστικές οργανώσεις.

Σύνθεση και διάταξη του 34ου Συντάγματος

Στρατιωτικός διοικητής ταγματάρχης πεζικού Χρήστος Νταλιάνης, πολιτικός ο Ορέστης και επιτελάρχης ο Φοίβος Γρηγοριάδης (Φώτης Βερμαίος).

Στις 14 προς 15 του Οκτώβρη τη θέση του διοικητή του 34ου Συντάγματος αναλαμβάνει ο μόνιμος αξιωματικός αντισυνταγματάρχης πεζικού Ρήγος, από την Ελευσίνα. Το 34ο Σύνταγμα διέθετε δύο τάγματα, το Ι και το ΙΙ.

Σύνθεση και διάταξη των ταγμάτων του 34ου Συντάγματος

I/34τάγμα

Στρατιωτικός διοικητής ο μόνιμος ταγματάρχης πεζικού Γιάννης Σταματάκης (Λακιώτης), καπετάνιος ο Θεοχάρης και πολιτικός ο Θανάσης Τσαρός.

Σταθμός διοίκησης του I/34 Μοζαρέκα, μέτωπο από Μαλακάσα-Αυλώνα-Άγιο Θωμά-Λιάπανη.

Ο 1ος λόχος με στρατιωτικό διοικητή τον Ζάχο Καπένη, πολιτικό τον Νίκο Παπανικολάου. Στη δύναμη του λόχου υπάγονταν και μια διμοιρία Ρώσων από 40 άνδρες, με διμοιρήτη το μόνιμο ανθυπολοχαγό Κώστα Κοντά (Λαοκρατή).

Ο 2ος λόχος με στρατιωτικό τον Γιώργο Μπουτσίνη (Νικήτα), καπετάνιο τον Γιώργο Μωραϊτάκη και πολιτικό τον Κώστα Κομίνη, με χώρο δράσης την περιφέρεια Μεγαρίδας και το βουνό Πατέρα.

Το ΙΙ/34 τάγμα, με στρατιωτικό τον αντισυνταγματάρχη χωροφυλακής Σταύρο Ξανθάκη, καπετάνιο τον Κώστα Αντωνόπουλο (Κρόνο), μόνιμο ανθυπασπιστή και πολιτικό τον Νίκο Παπασπύρου, απ' το Χρυσό Παρνασσίδας. (Στις μάχες των Δεσβενοχωριών, τη δεύτερη μέρα 17 του Οκτώβρη 1943, διοικητής του ΙΙ/34 ταγματος ανέλαβε ο μόνιμος ταγματάρχης πεζικού Νταλιάνης Χρήστος, ο οποίος τη δεύτερη και τρίτη μέρα των μαχών, με απόφαση της διοίκησης του Συντάγματος, εκπλήρωνε χρέη συντονιστή των επιχειρήσεων και ήταν υπεύθυνος του μετώπου Κρώρων.

Ο τομέας δράσης του ΙΙ/34 ταγματος άρχιζε από Κρέρεξι-Ασωπία, δυτικά προς

Ραπετσώνα μέχρι Δαιριάρι – με προωθημένα φυλάκια για έλεγχο σε δρόμους και περάσματα από Θήβα προς Δερβενοχώρια.

Στην περίοδο των επιχειρήσεων (16, 17 και 18 Οκτώβρη), στο χώρο των Δερβενοχωριών Πάρνηθας βρίσκονταν μόνον ο 1ος λόχος, ενώ ο 2ος και 3ος λόχος βρίσκονταν στην περιοχή του Ελικώνα.

Αυτή ήταν η διάταξη των τμημάτων του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας και του 34ου Συντάγματος στις παραμονές της μεγάλης μάχης των Δερβενοχωριών.

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι στο επιτελείο του 34 Συντάγματος υπηρετούσε ο συναγωνιστής Χρυσόστομος Πέλλπας, από την Πάνακτο, αρχιμανδρίτης, στρατιωτικός ιερέας του Συντάγματος, πρωτοπόρος στην οργάνωση και ανάπτυξη του αντάρτικου κινήματος του ΕΛΑΣ στην Αττικοβοιωτία, που πήρε δραστήρια μέρος στη μεγάλη μάχη των Δερβενοχωριών.

Επικεφαλής της ομάδας διοίκησης του 34ου Συντάγματος, ήταν ο Νάκιος και ο Αλέκος Ζωγράφος (Λαιοκράτης).

Η συγκέντρωση τόσο μεγάλων δυνάμεων του ΕΛΑΣ στο χώρο του οροπεδίου των Δερβενοχωριών, που αποτελούσε σοβαρή απειλή για τις βάσεις (αεροδρόμιο Ελευσίνας κ.λπ.), τους νευραλγικούς κόμβους των οδικών και σιδηροδρομικών συγκοινωνιών των κατακτητών από Αθήνα προς Βορρά, προκάλεσε σοβαρή ανησυχία στον εχθρό. Γι' αυτό η κεντρική στρατιωτική διοίκηση των στρατευμάτων κατοχής, ανέθεσε, όπως φαίνεται από το ημερολόγιο του συνταγματάρχη Χέρμαν Φράντς (διοικητή του 18ου Συντάγματος «ορεινών κυνηγών της αστυνομίας», εκπαιδευμένου ειδικά στον ανταρτοπόλεμο και με τα τμήματα του οποίου συγκρουστήκαμε στη μάχη της Αράχοβας, στις 10-11 του Σεπτεμβρίου του 1943, και στη μάχη της Καρούτας, στις 4 Αυγούστου του 1944, με αποτέλεσμα την πλήρη συντριβή των τμημάτων αυτών), στην 11η Αεροπορική Μεραρχία, στο II τάγμα του 18ου Συντάγματος του Χέρμαν Φράντς και στο Σύνταγμα Μπράντενμπουργκ συνολικής δύναμης, άνω των 2.000 ανδρών, να οργανώσουν και πραγματοποιήσουν μεγάλης κλίμακας εκκαθαριστική επιχείρηση στην περιοχή του οροπεδίου των Δερβενοχωριών.

Έτσι, τη νύχτα της 15ης προς 16ης Οκτώβρη (1943), η γερμανική διοίκηση, έχοντας στη διάθεσή της ακριβείς πληροφορίες από ντόπιους πράκτορές της, για τις θέσεις των τμημάτων μας στο οροπέδιο των Δερβενοχωριών, για ανιχνευτικούς σκοπούς και αιφνιδιασμό, έστειλε στα Δερβενοχώρια, νύχτα, από δρομολόγιο-πέρασμα, απ' το βουνό Πάστρα, έναν ενισχυμένο λόχο της 11ης Αεροπορικής Μεραρχίας με διοικητή τον υπολοχαγό Σρέντερ, δύναμης 160 ανδρών, και δύο διμοιρίες του 6ου λόχου του II Τάγματος του 18ου Συντάγματος Χέρμαν Φραντς, δύναμης 50-60 ανδρών.

Ο λόχος αυτός τη νύχτα πέρασε από σημεία αφύλακτα από μας, από καλυμμένα δρομολόγια-χαράδρες, με όλα τα μέτρα ασφάλειας χωρίς πλαγιοφυλακές (πράγμα που ήταν το μοιραίο σφάλμα τους) για να διεισδύσει απαρατήρητος στα νώτα μας, να μας αιφνιδιάσει και να προετοιμάσει το έδαφος για την κατά μέτωπο επίθεση των κύριων δυνάμεων, που περιέμεναν το σύνθημα στις βάσεις εξόρμησής τους. Ελευσίνα-Μάξι-Θήβα.

Έτσι το εχθρικό τμήμα έφτασε από το καλυμμένο δρομολόγιό του, απαρατήρητο από μας (προς το παρόν), στη θέση Πόρτες και καλύφθηκε μέσα στη χαράδρα, δυτικά της Πύλης. Ταυτόχρονα άφησε μια διμοιρία οπισθοφυλακή στα υψώματα του Οσίου Μελετίου, πάλι με αυστηρή κάλυψη, με αποστολή συνδετικού κρίκου, ανάμεσα στο κύριο τμήμα που βρίσκονταν μπροστά και στις κύριες δυνάμεις που περιέμεναν κάπου στη περιοχή στο Μάξι, ώστε σε περίπτωση ανάγκης να επέμβει για να υποστηρίξει το λόχο. Ο υπολοχαγός Σρέντερ περιμένοντας στη χαράδρα με το κύριο τμήμα, προώθησε μπροστά προς την Πύλη μικρό τμήμα ανίχνευσης.

Όμως, το καταχθόνιο, προσεκτικά μελετημένο σχέδιο, τίποτα δεν μπορείς να πεις, από τους έμπειρους εγκέφαλους της ανώτατης γερμανικής διοίκησης, δεν υπολόγισε ένα σοβαρό παράγοντα: τον ελληνικό λαό. Οι ξεροκέφαλοι και σκληροτράχηλοι στρατιωτικοί εγκέφαλοι της Βέρμαχτ, από την ίδια τη φύση τους, δεν γνώριζαν και δεν μπορούσαν να καταλάβουν ότι το αντάρτικο κίνημα του ΕΛΑΣ είχε βαθιές ρίζες και ότι ο ελληνικός λαός, σύσσωμος, υποστήριξε ολόπλευρα τους ένοπλους αγωνιστές του ΕΛΑΣ, ιδιαίτερα στις κρίσιμες στιγμές της αναμέτρησης με τους φασίστες κατακτητές, ότι και οι άφωνοι βράχοι και οι χαράδρες και τα πιο απάτητα μονοπάτια της ελληνικής γης, τότε, ήταν όλο αυτιά, ήταν ο ακοίμητος φρουρός και προστάτης των μαχητών μας.

Έτσι, στο αυστηρά μυστικό εγχείρημά του ο εχθρικός λόχος, στο μυστικό

δρομολόγιό του, πράγμα που δεν περίμενε, έπεσε απάνω σε κοπάδια από πρόβατα που φυλάγονταν από νεαρούς τσοπάνηδες Δερβενοχωριώτες Πυλιώτες: τον Νώντα Ντάρδα, απ' την Πάνακτο, τα πυλιώτικα τσοπανόπουλα Γιώργο Μαλιάτση, γιο του Στέφα, 18 ετών, τον Σωτήρη Μαλιάτση, 19 ετών, τον Βαγγέλη Βλάχο, 20 ετών, τον Περικλή Λύγκο, 19 ετών.

Οι Γερμανοί για λόγους ασφάλειας έπιασαν σαν ομήρους τα παιδιά, τα ηρωικά αυτά νερά βλαστάρια, ήρωες της μάχης της Πύλης, εκτός από ένα που τους ξέφυγε και, τρέχοντας σαν τρελό, ειδοποίησε τους Πυλιώτες και πρώτο τον Στέφα Μαλιάτση, υπεύθυνο των μαχητικών εφεδρικών ομάδων του ΕΛΑΣ της Πύλης και Σκούρων, τον τραγικό αυτό πατέρα, κεντρικό ήρωα των γεγονότων που ξετυλίχθηκαν στο οροπέδιο των Δερβενοχωρίων.

Ο ήρωας Στέφας, με αστραπιαία ταχύτητα, στέλνοντας συνδέσμους προς όλες τις κατευθύνσεις, και πριν απ' όλα, στη διοίκηση του 34ου Συντάγματος, σε μένα στην Πάνακτο, που ήμουν κοντύτερα απ' όλους, στις διοικήσεις των ταγμάτων, στα εφεδρικά του ΕΛΑΣ, ξεσήκωσε στο πόδι όλο το Δερβενοχωριτικό λαό για την αντιμετώπιση του θανάσιμου κινδύνου που απειλούσε την περιοχή απ' τους Γερμανούς, που ξαφνικά εμφανίστηκαν στο πιο ευαίσθητο σημείο διάταξης των τμημάτων μας...

Ήταν ακόμα βαθιά νύχτα της 16ης Οκτώβρη, όταν έφτασε στη διοίκηση του λόχου μας, στην Πάνακτο, ένα πυλιώτικο παλικάρι. ο Γιώργος, απεσταλμένος του Στέφα Μαλιάτση. Με ξύπνησε μαζί με τους δικούς μας φρουρούς, ανακοινώνοντάς μου το δυσάρεστο μαντάτο:

– Έξω από την Πύλη εμφανίστηκαν Γερμανοί!

Και όλες τις λεπτομέρειες της περιπέτειάς του με τ' άλλα πυλιωτάκια τσοπανόπουλα.

Σαν ελατήρια τιναχτήκαμε επάνω, με τον Ανάποδο και τον Καλύβα. Σημάναμε συναγερμό, κινητοποιώντας όλο το τμήμα. Στα πεταχτά στέλνουμε σύνδεσμο στο τάγμα και στο Σύνταγμα και αφήνουμε ένα στοιχείο πολυβόλου και την εφεδρική ομάδα του ΕΛΑΣ Πανάκτου με τον Πέππα Θανάση και τον Πέππα Παναγιώτη, με την αποστολή επιτήρησης του τομέα (λίγο αργότερα, με διαταγή του τάγματός μας, τον τομέα μας κάλυψε διμοιρία του 1ου λόχου του Καλλία) και ο λόχος μας,

3ος Λόχος ΕΠΟΝ, σε μετρημένα λεπτά, τέθηκε σε κατάσταση πορείας με οδηγό τον απεσταλμένο σύνδεσμο του Στέφα, το νεαρό πυλωτάκι.

Μπροστά, επικεφαλής της φάλαγγας του λόχου, βάδιζα μαζί με τον καπετάνιο Καλύβα και το σύνδεσμο οδηγό Γιώργα. Στην ουρά της φάλαγγας ο πολιτικός μας Ανάποδος. Μπροστά, είχαμε φυσικά προωθήσει εμπροσθοφυλακή με τον καπετάνιο της 1ης διμοιρίας Νικηχάρη.

Ήταν ακόμη σκοτεινά, στα πόδια μας φτερά, σχεδόν τρέχαμε, επονίτες βλέπεις όλοι μας. Μας έτρωγε η αδημονία και η ανησυχία να φτάσουμε στον τόπο του προορισμού μας το γρηγορότερο και να προλάβουμε τους φρίτσηδες πριν κατορθώσουν κάπου να εδραιωθούν και μας δημιουργήσουν προβλήματα.

Εκτός απ' το σημείο εμφάνισης του εχθρικού τμήματος, είχαμε τέλεια άγνοια για τη δύναμη, τις προθέσεις, τη σύνδεση του τμήματος και το γενικότερο σχέδιο του αντιπάλου. Το μόνο σίγουρο ήταν το υψηλό ηθικό των επονιτών του λόχου μου, τα λαμπρά παλικάρια και άξιοι συνεργάτες μου, ο Ανάποδος και ο Καλύβας, και φυσικά το θαυμάσιο παλικάρι, ο απεσταλμένος σύνδεσμος του Στέφα, Γιώργας, με την εξυπνάδα, τον ενθουσιασμό και το καμάρι του, γιατί εκπλήρωνε μια σοβαρή αποστολή που του ανέθεσαν.

Ο λόχος μας, των επονιτών, ήταν ψημένος και δοκιμασμένος σε τέτοιες έκτακτες και δύσκολες καταστάσεις, παρά τη νεαρή τους ηλικία. Με τους φρίτσηδες είχαμε πολλές φορές αναμετρηθεί, ξέραμε τις πονηριές, τον ύπουλο και αδίσταχτο χαρακτήρα τους και είμαστε αποφασισμένοι για όλα.

Καθ' οδόν συναντήσαμε το μόνιμο ταγματάρχη Νταλιάνη, που είχε σπεύσει ήδη με το άλογό του στο σημείο αυτό, απ' όπου είχε αποστολή απ' το διοικητή του Συντάγματος Ρήγο, να συντονίσει τις ενέργειες των τμημάτων μας που δρούσαν στον τομέα εμφάνισης του εχθρού, σαν γνώστης του εδάφους και παλιός έμπειρος διοικητής του 34ου Συντάγματος. Ο ταγματάρχης Νταλιάνης με ενημερώνει λακωνικά για τις αποστολές των άλλων τμημάτων στον τομέα αυτό:

Μαχητικές ομάδες του εφεδρικού ΕΛΑΣ Καβασάλων και Πανάκτου και ένα μόνιμο τμήμα του ΕΛΑΣ θα καταλάμβαναν, κινούμενες προς τις Πόρτες, τα υψώματα του Μοναστηριού Αγίου Μελετίου.

Η ομάδα διοίκησης του Συντάγματος, με επικεφαλής τον Νάκια και τον Αλέκο Ζωγράφο (Λαοκράτη), θα προωθούνταν απέναντι προς τη Ζωοδόχο Πηγή, δυτικά της Πύλης. Έτσι θα κάλυπτε τη βασική ενέργεια του δικού μου, 3ου λόχου ΕΠΟΝ, που ήταν να πάρουμε επαφή με το τμήμα του εχθρού, που εμφανίστηκε στη χαράδρα, κοντά στην Πύλη και να λάβουμε όλα τα μέτρα για την πλήρη εξόντωσή του, σε συνεργασία με τις εφεδρικές μαχητικές ομάδες, που είχαν ήδη ειδοποιηθεί, της Πύλης και των Σκούρτων με επικεφαλής τον Στέφα. Μας προειδοποίησε επίσης, ότι για ενίσχυσή μας έρχεται και ο Καλλίας, με ενισχυμένη διμοιρία του λόχου του (του 1ου λόχου).

Μετά την ολιγόλεπτη αυτή ενημέρωση, ο λόχος μας συνεχίζει τη σύντομη πορεία-προσπέλαση προς τις θέσεις του εχθρικού τμήματος. Είναι ακόμη σκοτεινά. Βαδίζουμε με τους ίδιους γοργούς ρυθμούς. Ο σύνδεσμος μας ειδοποιεί ότι πλησιάζουμε στις υποτιθέμενες θέσεις του εχθρού στη χαράδρα. Προωθούμε αθόρυβα σε μικρή απόσταση κι άλλους ανιχνευτές – φυσικά μας χωρίζει ακόμα αρκετή απόσταση απ' τη χαράδρα. Παντού ησυχία, τίποτα δεν δείχνει ότι τη μέρα που ξημερώνει, τη 16η του Οκτώβρη, επίκειται φοβερό μακελειό.

Δεν ξέρουμε τι κατάσταση θα αντιμετωπίσουμε και ο καθένας μας, μέσα στην κάπως εκνευριστική αυτή ησυχία, είναι βυθισμένος στις δικές του σκέψεις με το ερώτημα, τι μας επιφυλάσσει η μέρα που ξημερώνει. Πάντως, ένα είναι βέβαιο, ότι όλοι μας είμαστε αποφασισμένοι για όλα, να μη γυρίσουμε πίσω χωρίς νίκη.

Αρχίζει να χαράζει. Επιβραδύνουμε τους ρυθμούς προσπέλασης και εντείνουμε την ακοή μας. Δίνω εντολή πλήρους ετοιμότητας. Κανένα θόρυβο. Καμιά περιττή κίνηση. Αρχίζουμε να διακρίνουμε σε αρκετή απόσταση, χωρίς να ξεχωρίζουμε καμιά κίνηση. Ο σύνδεσμος με ενημερώνει, δείχνοντάς μου ακριβώς το μέρος που εκτείνεται η χαράδρα, το μέρος που αυτή ανοίγει προς την Πύλη. Είναι ακόμα θαμπά, αμυδρά διακρίνουμε τα σπίτια της Πύλης. Η απόσταση που μας χωρίζει είναι δεν είναι περίπου 300 μέτρα.

Ξαφνικά οι ανιχνευτές σταματούν. Όλοι είναι εφοδιασμένοι με κιάλια. λάφυρα, φυσικά, απ' τους Γερμανούς. Ο σύνδεσμος του δείχνει σε μια κατεύθυνση. Βάζω τα κιάλια και διακρίνω στην έξοδο της χαράδρας κάποια κίνηση. Όλοι σταματούμε. Με τα κιάλια διακρίνω στην έξοδο της χαράδρας μια φιγούρα, μάλλον αξιωματικού. Τον διέκρινα από το καπέλο του, που με κιάλια μάλλον είχα

προσηλώσει την προσοχή του προς το μέρος της Πύλης. Γύρω διακρίνω κινήσεις λίγων στρατιωτών. Κινήσεις διακρίνω και στις παρυφές της Πύλης. Φαίνεται, είναι το μικρό ανιχνευτικό τμήμα που έστειλε ο εχθρός προς τα κει και ο αξιωματικό το παρακολουθεί με τα κιάλια.

Ξαφνικά απ' το χωριό ακούμε τους πρώτους πυροβολισμούς. Είναι ο Στέφας με τις μαχητικές ομάδες της Πύλης και των Σκούρτων, που υποδέχονται με πυρά τους ανιχνευτές. Αυτοί απαντούν με ριπές αυτομάτων. Όλη η προσοχή των Γερμανών στρέφεται προς τα κει. Ένα αίσθημα συμπάθειας και συμπαράστασης μας πλημμυρίζει όλους, για το θάρρος και τη γενναιότητα του Στέφα³ και των συναγωνιστών του. Το κύριο τμήμα του εχθρού εξακολουθεί να κρύβεται στη χαράδρα. Ο εχθρός είναι πια βέβαια προσηλωμένος προς την Πύλη και έχει πλήρη άγνοια της κατάστασης γύρω του. Η προσπέλασή μας και η παρουσία μας δεν έχει γίνει αντιληπτή από τον εχθρό. Είναι η πιο κατάλληλη στιγμή επέμβασής μας. Δίνω εντολή ταχύτατου ακροβολισμού δύο διμοιριών του λόχου της 1ης και 2ης προς τα αριστερά και στο κέντρο κατά μήκος της χαράδρας με επικεφαλής τους Φλόγα και Νικηχάρη, κρατώντας μία ομάδα σαν εφεδρεία. Στο άκρο αριστερά, στέλνω τον Καλύβα, με διαταγή να υπεркеράσει με την 1η διμοιρία τον εχθρό από τα' αριστερά, όσο το δυνατόν πιο βαθιά και να μην του δώσει τη δυνατότητα να ξεμυτίσει απ' τη χαράδρα, να σηκώσει κεφάλι.

Με επικεφαλής τον Τίνη στο δεξιό, προωθούμε την 3η διμοιρία με διαταγή να ανοίξει πυρά κατά των γερμανών που βρίσκονται στην έξοδο της χαράδρας, για να τους αναγκάσει να υποχωρήσουν προς τη χαράδρα και ταυτόχρονα να χτυπήσει απ' τα νότια το εχθρικό ανιχνευτικό τμήμα που έχει εμπλακεί στις παρυφές της Πύλης με τις μαχητικές ομάδες του Στέφα, για να ξαλαφρώσουμε τη θέση τους. Όλοι μας ξεχνυόμαστε προς τα μπρος με πυρά εν κινήσει για μη δώσουμε στον εχθρό τη δυνατότητα να ξεμυτίσει απ' τη χαράδρα.

³ ΣΕ: Βλέπε και *Αρης, ο αρχηγός των ατάκτων*, Διονύση Χαριτόπουλου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003 σελ. 456 καθώς και Φ. Γρηγοριάδης, *Αντίστασις*

«... Οι Γερμανοί όλο και πλησιάζουν.

- Λέγε, Στέφα, τον ρωτάνε από γύρω οι ταμπουρωμένοι συγχωριανοί του.

Τη ζωή του τη διαθέτει και μια και δέκα φορές κανείς. Και χιλιάδες, εκατομμύρια άνθρωποι την έχουν διαθέσει εθελοντικά (...). Πόσοι, όμως, σ' όλων των χωρών την ιστορία, πόσοι πατέρες βρέθηκαν σε αυτές τις τραγικές στιγμές (...) Στιγμές, όμως μόνο, ούτε ολόκληρο λεπτό διαταγμός του Στέφα.

- Πυρ, βόγκηξε.

Τα τουφέκια πήραν φωτιά γύρω του. Μαζί με τους πρώτους Γερμανούς, έπεσαν και τα παιδιά...».

Φυσικά, όλοι γνωρίζουμε, ότι ανάμεσα στους Γερμανούς είναι όμηροι τα πέντε πυλιώτικα παλικάρια. Αυτό το γνωρίζει περισσότερο απ' όλους ο ήρωας Στέφας, γιατί ανάμεσα στα πέντε παλικάρια είναι και ο γιος του. Εδώ υπερισχύει το αίσθημα του καθήκοντος προς την πατρίδα. Ο ήρωας Στέφας με τα λαμπρά παλικάρια του αμύνεται με γενναιότητα. Χωρίς κανένα δισταγμό χτυπάει αλύπητα τους χιτλερο-φασίστες. Ωστόσο, νοιώθουμε, ότι βρίσκεται σε δύσκολη θέση. Ο εχθρός έχει υπεροχή πυρός εκεί στην Πύλη. Δίνω εντολή να ενισχυθούν τα πυρά χτυπώντας απ' τα νότια τους ανιχνευτές που αντιμετωπίζει ο ήρωας Στέφας⁴. Ο λόχος μας έχει προωθηθεί πια στην παρυφή κατά μήκος της χαράδρας. Τους γερμαναράδες που ήταν κρυμμένοι στο βάθος της χαράδρας, τους έχουμε από κάτω. Ποτέ οι φρίτσηδες δεν περίμεναν την ξαφνική εμφάνισή μας από την κατεύθυνση αυτή και αναπάντεχα βρέθηκαν εγκλωβισμένοι και εκτεθειμένοι κάτω από τα φονικά πυρά του λόχου μας.

Μοιάζουν με εξαγριωμένα θηρία που πιάστηκαν στη φάκα. Απεγνωσμένα και ανοργάνωτα προσπαθούν να γαντζωθούν από κάθε πέτρα ή θάμνο ή ότι άλλο εύρισκαν κοντά τους για να σώσουν τα βρωμερά τομάρια τους. Το τιμωρό, όμως, χέρι του πολυβασανισμένου μας λαού, στο πρόσωπο των λαϊκών εκδικητών του ΕΛΑΣ, των μαχητών του λόχου μας είναι αμείλικτο. Τα ανθρωπόμορφα τέρατα της Βέρμαχτ σωριάζονται στη γη, κάτω από τα εύστοχα πυρά των επονιτών του λόχου μας.

⁴ ΣΕ: *Άρης, ο αρχηγός των ατάκτων*, ως ανωτέρω, σελ. 457, καθώς και *Περιοδικό Εθνική Αντίσταση*, Νοέμβριος 1983:

«Ο ιερωμένος του ελασίτικου Συντάγματος, αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Πέπας, κατεβαίνει στο πεδίο της μάχης.

- Προχωρώντας μέσα από τους 80 σκοτωμένους Γερμανούς, βρέθηκα στην πιο συγκλονιστική σκηνή. Χάμω κείτονταν νεκρά τα Πυλιώτικα τσοπανόπουλα, ανάσκελα καθώς τα κορμιά τους ήταν ξεστά ακόμα (...) Σκύβω και τα χαϊδεύω, λέγοντας συγχρόνως επικήδειες ευχές. Καθώς σηκώνομαι, αντικρίζω λίγο πιο πέρα τον Στέφα να στέκεται με τ' όπλο στο χέρι πάνω απ' το νεκρό παιδί του. (...)

Ο Στέφας, μόλις φτάνω κοντά του, με σπαραγμό ψυχής μου λέει:

- Παπα-Χρυσόστομε, από βόλια γερμανικά σκοτώθηκε ο γιος μου και τ' άλλα μας παιδιά ή από δικά μας βόλια;

- Στέφα, του απαντώ, για την πατρίδα, για την πατρίδα, έγιναν όλ' αυτά

(Τα μεταπολεμικά ευχαριστώ της πατρίδας προς τον Στέφανο Μαλιάτση ήταν να βαλθούν τα σαΐνια της εθνοκοφροσύνης να αποδείξουν ότι ο απλός τσοπάνος ήταν κομμουνιστής. Ο άνθρωπος δεν είχε ιδέα από πολιτική).

Τελικά, ένας θρασύτατος αξιωματικός της Αστυνομίας τον μέμφθηκε από πάνω για τις πολλαπλές ταιλωποιίες που τον υπέβαλαν:

- Ποιος σου είτε, ρε, να πολεμήσεις τους Γερμανούς;»

Σε λίγο καταφθάνει και ο αξέχαστος ήρωας Καλλίας με την ενισχυμένη διμοιρία του. Στα γρήγορα τον ενημερώνω για την κατάσταση και από κοινού κατευθύνουμε τη μάχη. Στέλνουμε τμήμα της διμοιρίας του Καλλία για ενίσχυση του Στέφα. Ο ήρωας Στέφας με τα παλικάρια του, έχει εμπλακεί για καλά στη μάχη, αναπτρωμένος και απ' τη γενναία υποστήριξη από μέρους μας. Ο λεβέντης Καλύβας, άφταστο παλικάρι και ψημένος πολεμιστής και καθοδηγητής στο αριστερό της διάταξης μας, σφίγγει τον κλοιό απ' τα' αριστερά. Ο αξέχαστος Ανάποδος, πολιτικός του λόχου, βλέποντας το ανεβασμένο ηθικό των μαχητών επονητών του λόχου, παίρνει κι αυτός μια αραβίδα και ντουφεκάει τους φρίτσηδες.

Η μάχη έχει ανάψει στα γερά. Οι γερμαναράδες αμύνονται λυσσασμένα. Τους πλησιάζουμε πιο κοντά και θέτουμε σε ενέργεια τις χειροβομβίδες, εκεί που τους έχουμε πλησιάσει πολύ. Όσο προχωρεί η μάχη, τόσο οι γερμανοί αγριεύουν, λυσομανούν. Με φωτοβολίδες που εκτοξεύουν από παντού ζητούν απεγνωσμένα βοήθεια. Μάταια, όμως. Ο κλοιός γίνεται πιο ασφυκτικός και τα φονικά και εύστοχα πυρά των μαχητών μας του 3ου και του 1ου λόχου, βρίσκουν το στόχο τους και οι Ούννοι καταχτητές αποδεκατίζονται αμείλικτα. Σε λίγο βλέπω τον ήρωα Στέφα με τα παλικάρια του να εμπλέκεται κι αυτός στην αναμέτρηση με το κύριο τμήμα του εχθρού. Το τμήμα ανιχνευτών του εχθρού που στάλθηκε στην Πύλη εξοντώθηκε ολοκληρωτικά από τα παλικάρια του Στέφα και το τμήμα που στείλαμε σε βοήθειά του.

Στέλνω λακωνική αναφορά στον ταγματάρχη Νταλιάνη για την πετυχημένη εξέλιξη της μάχης, που σε συνέχεια τη μεταδίδει στο διοικητή του Συντάγματος Ρήγο, ο οποίος με τον Φ, Βερμαίο, τον Διαμαντή και τον Ορέστη παρακολουθεί την εξέλιξη της μάχης από το ύψωμα της Αγίας Παρασκευής, πάνω από την Πάνακτο. Σε λίγο παίρνω σημείωμα από τον ταγματάρχη Νταλιάνη που μας συγχαίρει εκ μέρους της διοίκησης του Συντάγματος και προσωπικά του Ρήγου για την επιτυχία, με την ευχή να τελειώνουμε το γρηγορότερο με τους φρίτσηδες. Ταυτόχρονα μας πληροφορεί ότι το τμήμα οπισθοφυλακής του εχθρού, που από τα υψώματα του Οσίου Μελετίου έσπευσε σε βοήθεια του εγκλωβισμένου λόχου Σρέντερ, εξοντώθηκε από τα τμήματά μας, που είχαν πιάσει εκεί θέσεις απ' τις μαχητικές ομάδες Πανάκτου και Καβασάλων.

Στη θέση του λόχου μας έφτασε και ο ιερέας του Συντάγματος παπα-Χρυσόστομος, που μας πληροφόρησε ότι καμιά κίνηση εχθρικών τμημάτων δεν παρατηρείται από πουθενά και όλα τα τμήματά μας, σ' όλους τους τομείς,

Ο Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Πέπας, στρατιωτικός ιερέας της 2ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ

βρίσκονται σε κατάσταση ετοιμότητας. Βλέποντας κοντά στο μέτωπο τον εκπρόσωπο του κλήρου, αισθάνθηκα ιδιαίτερη συγκίνηση και ένωση τις βαθιές ρίζες του Εαμικού μας κινήματος μέσα στο λαό, τη θερμή συμπαράσταση του κλήρου στον ιερό και δίκαιο αγώνα μας.

Η μάχη συνεχίζεται σκληρή, ο εχθρός ανθίσταται απεγνωσμένα και, γνωρίζοντας ότι έχασε το παιχνίδι, τα παίζει όλα για όλα.

Απ' τ' αριστερά, ασταμάτητα, φτάνουν στ' αυτιά μου οι εκπυρσοκροτήσεις του ιταλικού ολμίσκου του Ρεζέ Θύμιου, που κάμει θραύση στις γραμμές των Γερμαναράδων, ενώ ταυτόχρονα ξεχωρίζει το γερμανικό μυδράλιο του Τσακνιά Στέλιου (Λέων), που με τις εύστοχες βολές του θερίζει κυριολεκτικά τους Γερμαναράδες. Εδώ, πλάι-πλάι πολεμούν σαν λιοντάρια οι επονίτες Γοργοπόταμος, Τσιμπούκης, Ψυχοβγάλτης, Πλάτανος, Τζατζάς, Γεωργόπουλος Γ. και τόσοι

άλλοι δίπλα με τους μαχητές της διμοιρίας του 1ου λόχου του Καλλία και τα παλικάρια του Στέφα. Ο ηρωισμός είναι μαζικός και είναι δύσκολο να ξεχωρίσεις ιδιαίτερα κανέναν.

Έχει περάσει το μεσημέρι και η μάχη συνεχίζεται με την ίδια ένταση. Ο κλοιός μας γύρω από τον καταδικασμένο λόχο του υπολοχαγού Σρέντερ σφίγγει τον εχθρό ασφυκτικά. Ο Σρέντερ με το πιστόλι στο χέρι κρατάει απεγνωσμένα το τμήμα να μην παραδοθεί. Στον τομέα της 1ης διμοιρίας δύο Γερμανοί στρατιώτες έκαναν προσπάθεια να παραδοθούν σηκώνοντας τα χέρια. Αλλά δεν πρόφτασαν, δέχθηκαν πυρά απ' τα νώτα, απ' τους φασίστες κι έπεσαν. Άλλοι δύο σήκωσαν τα χέρια και προχώρησαν προς τις θέσεις μας. Οι δικοί μας, με διαταγή μου, σταμάτησαν να βάλουν. Όταν αυτοί πλησίασαν τις θέσεις μας, έριξαν χειροβομβίδες, που είχαν κρυμμένες στις χούφτες τους. Ευτυχώς δεν είχαμε θύματα εκτός από ελαφρά τραύματα (αυτοί προφανώς ήταν φασίστες). Πήραν φυσικά απ' τα δικά μας παιδιά την πρέπουσα απάντηση και έπεσαν νεκροί.

Η αντοχή του εχθρού έμοιαζε με τεντωμένη χορδή που η έντασή της είχα φτάσει στο απροχώρητο. Αρκούσε μόνο ακόμα μια ώθηση, ένα τράνταγμα στις γραμμές του εχθρού. Και αυτό έγινε. Με εύστοχη βολή μαχητή μας, ο διοικητής του λόχου, υπολοχαγός Σρέντερ, έπεσε νεκρός. Αυτό το γεγονός έθεσε τέρμα στη θανάσιμη αναμέτρηση. Στην αρχή σποραδικά και σιγά-σιγά ομαδικά, οι παλικαράδες της άριας φυλής σήκωσαν τα χέρια ψηλά μέχρι τον τελευταίο.

Η μάχη είχε τελειώσει με θρίαμβο των όπλων μας

47 αιχμάλωτοι και 100 περίπου νεκροί Γερμανοί στο πεδίο της μάχης. Δικός μας 1 νεκρός και 10 ελαφρά τραυματίες (απ' τον 3ο λόχο). Νεκρός ήταν ο Δημήτρης Πετεινάτος (Ρήγας), απ' την Κεφαλονιά. Ανάμεσα στους νεκρούς της μάχης ήταν τα πέντε Πυλωτάκια, οι ήρωες αυτοί νέοι, ο γιος του Στέφα Μαλιάτση, Γιώργος Μαλιάτσης, ο Σωτήρης Μαλιάτσης, ο Βαγγέλης Βλάχος, ο Περικλής Λίγκος και ο Γιώργος Νέος.

Δόθηκε αυστηρή εντολή για την περιθάλψη των τραυματιών, (εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι οι νοσοκόμοι και όλη η υγειονομική μας υπηρεσία στην πορεία της μάχης εκπλήρωσαν το καθήκον τους με αυτοθυσία, μεταφέροντας με προσοχή

και αδελφική φροντίδα, με τη βοήθεια φυσικά και των άλλων συναγωνιστών, τους τραυματίες από το πεδίο της μάχης, κάτω από τα πυκνά πυρά των αυτομάτων των φασιστών) και τη συγκέντρωση των λαφύρων. Ο Νώντας Ντάρδας, 58 ετών, βαριά τραυματισμένος μεταφέρθηκε στα χέρια στην Πάνακτο και τη νύχτα στους γιαιτρούς στον Άγιο Θωμά. Μετά από λίγες μέρες πέθανε.

Είχα την ευκαιρία να σφίξω το στιβαρό και ροζιασμένο χέρι του καπετάν Στέφα, που η ηρωική του πράξη, να θυσιάσει το παιδί του για την πατρίδα, θα περάσει στην ιστορία του έθνους σαν μια χρυσή σελίδα. Σφίγγοντας το χέρι του δεν μπόρεσα να συγκρατήσω ένα δάκρυ συμπόνιας και συμπαράστασης προς τον τραγικό ήρωα πατέρα.

Με ρητή διαταγή του Συντάγματος, ο λόχος μας και η διμοιρία του Καλλία πήραν το δρόμο του γυρισμού, της επιστροφής στον τομέα που μας είχε ανατεθεί. Τους αιχμαλώτους τους παραδώσαμε στην εφεδρική μαχητική ομάδα της Πανάκτου. Τους συνόδευσαν ακόμα 4 αντάρτες του 3ου λόχου. Συγκινητικές ήταν οι στιγμές όταν ο ήρωας Στέφας, συνοδευόμενος από τον παπα-Χρυσόστομο, όπως και οι άλλοι συγγενείς των νεκρών παλικαριών της Πύλης, που έπεσαν στη μάχη, έψαχναν ανάμεσα στα πτώματα να βρουν τους δικούς τους. Όταν ο καπετάν Στέφας με τον παπα-Χρυσόστομο και οι άλλοι συγγενείς βρήκαν τους δικούς τους, ιδιαίτερες στιγμές σπαραγμού ξετυλίχτηκαν πάνω από τα ξεστά ακόμα πτώματά τους.

Ο τραγικός πατέρας Στέφας –λέει ο παπα-Χρυσόστομος–, με ρωτάει με συντριβή:

– Παπα-Χρυσόστομε, από γερμανικά βόλια σκοτώθηκε ο γιος μου και τ' άλλα Πυλιωτάκια ή από δικιά μας;

Ο παπα-Χρυσόστομος απάντησε:

– Στέφα, ήρωα και δύστυχε πατέρα, όλη τη μέρα στάθηκες γενναίος... Γενναίος στάσου και τώρα... Το παιδί σου έπεσε για την πατρίδα.

Η φρικιαστική εικόνα του πεδίου της μάχης με τους 100 ναζίδες νεκρούς και τα δικιά μας χαμένα παλικάρια με συνόδευε ακόμα στο δρόμο του γυρισμού. Ο απόηχος της σκληρής μάχης αντηχούσε ακόμα στ' αυτιά μου. Μαντεύοντας τη σκέψη μου, ο αξέχαστος Ανάποδος μου είπε:

– Οι ναζί πληρώνουν για τον άδικο καταχτητικό πόλεμο που μας επέβαλαν.

Οι δικοί μας νεκροί είναι ήρωες, γιατί έπεσαν σ' ένα δίκαιο αγώνα για τη Λευτεριά.

Έτσι τελείωσε η πρώτη μέρα της μάχης, 10 Οκτώβρη του 1943.

Η κεντρική διοίκηση των στρατευμάτων κατοχής θορυβημένη από την άγανδρη απώλεια του επιλεκτού τμήματός της, ετοιμάζει τη ρεβάνς κινητοποιώντας τις δυνάμεις που είχε έτοιμες για τη εξόντωση των ανταρτικών τμημάτων που της είχε επιφέρει ένα τόσο σοβαρό πλήγμα.

Τμήματα του 18ου Συντάγματος «ορεινών κυνηγών της Αστυνομίας», το Σύνταγμα Μπράντενμπουργκ και η 11η Αεροπορική Μεραρχία κινήθηκαν από Ελευσίνα-Θήβα-Μέγαρο από τρεις κατευθύνσεις.

α) Ελευσίνα-Κοκκίни-Κρώρα

β) Μάξι-Πάνακτο

γ) Θήβα-Ραπετσώνα-Πύλη.

Τα τμήματα του 5ου ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας που κρατούν το γνωστό από πάνω μέτωπο αντιμετωπίζουν ηρωικά τη μεγάλη αυτή εχθρική επίθεση.

Ο 2ος λόχος του τάγματος με διοικητή τον Μεσολογγίτη και μέρος του λόχου Μηχανημάτων με τους Τσιρώνη-Τσίντζιρα, απ' το πρωί της δεύτερης μέρας της μάχης των Δερβενохωριών (17 του Οκτώβρη 1943) αντιμετωπίζουν ηρωικά την εχθρική φάλαγγα από 40 αυτοκίνητα, με στρατό και πυρομαχικά, με τεθωρακισμένα και υποστήριξη πυροβολικού και όλμων.

Με εύστοχη βολή των όλμων και των πολυβόλων μας χτυπιέται αυτοκίνητο φορτωμένο με πυρομαχικά, που γίνεται παρανάλωμα του πυρός μαζί με τα 5-6 αυτοκίνητα της κεφαλής της φάλαγγας, φορτωμένα με στρατιώτες και ένα πολυβόλο που έφεραν μαζί τους. Στη μάχη τραυματίζεται ο λοχαγός Μεσολογγίτης και τον αντικαθιστά ο έφεδρος ανθυπολοχαγός Γιώργος Μωριάς. Ο εχθρός ανασυγκροτείται και επαναλαμβάνει την επίθεση. Ο λόχος με εύστοχα πυρά αποκρούει και την επίθεση αυτή, με μεγάλες απώλειες του εχθρού. Η μάχη συνεχίζεται σκληρή

μέχρι τις βραδινές ώρες. Όλες οι επιθέσεις των φασιστών αποκρούονται με επιτυχία και ο εχθρός ανατρέπει και υποχωρεί στη βάση εξόρμησής του με βαριές απώλειες.

Ο 1ος λόχος του Καλλία, με μέτωπο Καβάσαλα μέχρι Πάνακτο, αντιμετωπίζει ισχυρή επίθεση του εχθρού από μεγάλες δυνάμεις πεζικού και πυροβολικού των Γερμανών. Η μάχη δίνεται στα υψώματα Καβασάλων-Πέτρας Αετού-υψώματα Λιάτσας-Καμάρεζας και Πεζούλες.

Εδώ η επίθεση του εχθρού εκδηλώνεται κατά κύματα με εξαιρετική δριμύτητα και λύσσα. Φαίνεται ότι η ανώτατη γερμανική διοίκηση, έξαλλη από τις αποτυχίες της, είχε δώσει αυστηρές διαταγές, αντικαθιστώντας διοικητές τμημάτων που απέτυχαν, με αντικειμενικό σκοπό να μπορέσει να ανατρέψει και να απωθήσει τα τμήματά μας από τις κατεχόμενες θέσεις άμυνάς τους. Σε ορισμένα σημεία κατόρθωσε να προωθήσει τις θέσεις του στη διάταξη της άμυνάς μας, χρησιμοποιώντας συγκεντρωτικά πυρά πυροβολικού και όλμων. Τα παλικάρια του Καλλία, με επικεφαλής τον ίδιο, τον Δήμο και τον Τζιβάρα, περνώντας σε αποφασιστική αντεπίθεση κατόρθωσαν να ανατρέψουν τους φρίτσηδες, που είχαν διεισδύσει στη διάταξή μας, και να αποκαταστήσουν τις χαμένες θέσεις τους, ταυτόχρονα δε με αποφασιστικό επιθετικό ελιγμό να τους αναγκάσουν να συμπτυχθούν στον κάμπο της Μαλακάσας, με σοβαρές γι' αυτούς απώλειες.

Προς το βράδυ, ο εχθρός αποσύρεται στη βάση εξόρμησής του για ανασυγκρότηση και νέα επίθεση την άλλη μέρα.

Στον τομέα του 3ου λόχου ΕΠΟΝ με διοίκηση τον Τηλέμαχο-Ανάποδο Καλύβα και μέτωπο υψώματα Πανάκτου μέχρι τον Όσιο Μελέτιο –τομέα εκτεταμένο και δυσανάλογο προς την αριθμητική δύναμη του λόχου για άμυνα–, ο εχθρός παρουσιάζει κάπως πιο μειωμένη δραστηριότητα. Στον τομέα αυτό ο εχθρός ενεργεί πολύ επιφυλακτικά και προσεχτικά, μετά το πλήγμα που δέχτηκε στην Πύλη, μέσα στη χαράδρα, που έχασε αυτόνδρο έναν ολόκληρο ενισχυμένο λόχο. Ωστόσο, και εδώ η πίεση των επιτιθέμενων τμημάτων είναι αισθητή, ενεργεί μεθοδικά σε όλο το μέτωπο προσπαθώντας να διεισδύσει στη διάταξή μας και εκμεταλλευόμενος την αραιή αμυντική μας γραμμή. Παρ' όλα αυτά, ο εχθρός δεν κατόρθωσε να σημειώσει καμιά επιτυχία προσκρούοντας στη σθεναρή αντίσταση των επονιτών μας και στο οργανωμένο σχέδιο πυρός της άμυνάς μας. Παίρνοντας μέτρα βελτίωσης των αμυντικών μας θέσεων και πιάνοντας πιο επίκαιρες θέσεις, που

δέσποζαν πάνω στους επιτιθέμενους φασίστες, κατορθώσαμε όχι μόνο να αποκρούσουμε τις απανωτές εχθρικές επιθέσεις, αλλά και να αναγκάσουμε τον εχθρό προς το βράδυ να εγκαταλείψει τις προσπάθειές του και να υποχωρήσει στη βάση εξόρμησής του.

Στον τομέα του Π/34 τάγματος του Κρόνου με ένα λόχο και τα εφεδρικά του Χλεμποτσαρίου και των Μουσταφάδων κινείται με θωρακισμένα αυτοκίνητα ένα γερμανικό τάγμα του Συντάγματος Μπράντενμπουργκ από την κατεύθυνση της Θήβας. Τις μεσημβρινές ώρες στη γέφυρα μητροπολίτη, το τάγμα αφήνει τα αυτοκίνητα και από τη Ραπετσώνα ανηφορίζει προς την Πύλη. Ο λόχος του Π/34 με τον Κρόνο και τα εφεδρικά του Χλεμποτσαρίου και Μουσταφάδων προβάλλει σθεναρή αντίσταση στην αρχή, αλλά κάτω από την πίεση υπέρμετρων δυνάμεων, υποχωρεί προς Κρέρεζι κι έτσι ανενόχλητα οι Γερμανοί, αλλά δειλά-δειλά προχωρούν και προς το βράδυ πλησιάζουν στην Πύλη. Εκεί στα γρήγορα έβαλαν φωτιά σε μερικά ακρινά σπίτια και το 'σκασαν πανικοβλημένοι απ' το φρικτό θέαμα των νεκρών συμπατριωτών τους που κείτονταν μέσα στη χαράδρα από τη μάχη της προηγούμενης μέρας (της Πύλης) και ακόμα γιατί αντιλήφθηκαν ότι πλησίαζαν στο χώρο αυτό αντάρτες. Ήταν ο Θεοχάρης με ένα λόχο του Ι/34 τάγματος και ο Νίκος Παπανικολάου (Αλέξανδρος) με άλλη δύναμη.

Τα τμήματα αυτά καταδίωξαν τους νέους εισβολείς στην Πύλη, χωρίς όμως να προλάβουν να τους προκαλέσουν σοβαρές απώλειες.

Οι επιτυχίες του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας και του 34ου Συντάγματος και η σθεναρή αντίστασή τους στις εχθρικές επιθέσεις σ' όλους τους τομείς φέρνουν σε αδιέξοδο την κεντρική γερμανική διοίκηση, που αποφασίζει για την άλλη μέρα, 18 του Οκτώβρη, νέα επίθεση με διπλάσιες δυνάμεις, ενισχυμένες με άρματα μάχης, βαρύ πυροβολικό και αεροπλάνα.

Οι κατά κύματα επιθέσεις επαναλαμβάνονται απ' τον εχθρό στις 18 του Οκτώβρη, ιδιαίτερα στο μέτωπο Κρώρων και Πανάκτου. Όλες οι προσπάθειες του εχθρού αντιμετωπίζονται ηρωικά από τα τμήματα του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας και του 34ου Συντάγματος, σε συνεργασία με τον ντόπιο εφεδρικό ΕΛΑΣ.

Τα τμήματά μας, όμως, που δρουν στο οροπέδιο, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, όπως η έλλειψη πυρομαχικών και η απειλή κύκλωσης από τις κατά

πολύ υπέρτερες δυνάμεις του εχθρού. Γι' αυτό έγκαιρα και πολύ ορθά η διοίκηση του Συντάγματος παίρνει απόφαση σύμπτυξης των τμημάτων μας μέσω Σκούρων-δάσους Μαζαρέκας, απ' όπου δεν είχε εκδηλωθεί ακόμα καμιά κίνηση του εχθρού.

Μετά την αποχώρηση των ανταρτικών τμημάτων από το οροπέδιο των Δερβενοχωριών, η γερμανική διοίκηση για να εκδικηθεί για τα ισχυρά πλήγματα που δέχθηκαν τα τμήματά της, εξέδωσε διαταγή με την οποία τα χιτλερικά φασιστικά τμήματα, που είχαν κυριαρχήσει σε όλο το οροπέδιο, επιδόθηκαν σε μια βρωμερή και άνανδρη επιχείρηση, καίγοντας τα χωριά και λεηλατώντας τα υπάρχοντα των κατοίκων.

Στην τριήμερη (16, 17 και 18 του Οκτώβρη) επιχείρηση των Δερβενοχωριών, με αποκορύφωμα τη μάχη της Πύλης, οι κατακτητές είχαν πάνω από 300 νεκρούς και άλλους τόσους βαριά τραυματίες.

Δικές μας απώλειες ήταν 39 νεκροί και 45 τραυματίες. Το 5ο Ανεξάρτητο Τμήμα Παρνασσίδας το περίμενε ακόμα μια περιπέτεια. Έπρεπε να ελιχθεί από το χώρο που βρίσκονταν (στο δάσος της Μαζαρέκας), σπάζοντας τον κλοιό του εχθρού και να φτάσει στη βάση του στον Παρνασσό.

Την αποστολή αυτή το τάγμα μας την εκπλήρωσε με τιμή, ξεπερνώντας παλικαρίσια τεράστιες δυσκολίες, κινδύνους και δοκιμασίες, πραγματοποιώντας μια τριήμερη μαραθώνια πορεία για την τελική επιστροφή στη βάση μας, στον Παρνασσό.

Επιστροφή στον Παρνασσό

Μαραθώνια πορεία 18, 19, 20, 21, 22 Οκτώβρη 1943

Από το δάσος της Μαζαρέκας, όπου συγκεντρωθήκαμε μετά τη σύμπτυξή μας από το οροπέδιο των Δερβενοχωριών έγινε η εκκίνηση του τάγματός μας για την πορεία μας προς τον Παρνασσό, τα μεσάνυχτα στις 18 του Οκτώβρη. Τα τμήματα του 34ου Συντάγματος ελίχθηκαν στο χώρο τους, τον ορεινό όγκο της Πάρνηθας και προς τον Πατέρα και τον Κιθαιρώνα.

Εδώ, στο δάσος αυτό, μέχρι να 'ρθει η ώρα της εκκίνησης (12 η ώρα τα μεσάνυχτα της 18ης προς 19η Οκτώβρη) πήραμε μια ανάσα μετά την ένταση της σκληρής αναμέτρησης με τους φασίστες, κουρασμένοι φυσικά, αλλά με ανεβασμένο ηθικό, γιατί κατορθώσαμε να δώσουμε ένα σοβαρό πλήγμα στον εχθρό, ένα γερό μάθημα σε μάχες εκ παρατάξεως ενάντια σ' έναν αντίπαλο αδίσταχτο, σκληρό, καλά εκπαιδευμένο, έμπειρο και άρτια εξοπλισμένο, με πενταπλάσια σχεδόν υπεροχή πυρός και έμφυχου υλικού.

Μας έσφιγγε όμως την καρδιά το γεγονός ότι στις δυσμενείς συνθήκες που διαμορφώθηκαν για μας (έλλειψη πυρομαχικών, τροφοδοσίας, απειλή κύκλωσης και εξόντωσής μας από τους φασίστες, σ' ένα χώρο γεωγραφικά πολύ κοντά στις ζωτικές βάσεις του αντιπάλου, σχεδόν κάτω απ' τη μύτη του χωρίς να 'χουμε τη δυνατότητα ελιγμού μέσα στο χώρο), έπρεπε για να διαφυλάξουμε και διασώσουμε το τμήμα μας, ώστε να μας δοθεί η δυνατότητα να συνεχίσουμε τον αγώνα από ευνοϊκότερες θέσεις μέχρι την τελική απελευθέρωση της πολυβασανισμένης μας πατρίδας. Η λύση αυτή, αυτό το καταλαβαίναμε πολύ καλά, ήταν πικρή, αλλά αναγκαία.

Έτσι, λοιπόν, τα μεσάνυχτα της 18 Οκτώβρη με όλα τα μέτρα ασφάλειας και μυστικότητας, διαθέτοντας έμπειρους και αφοσιωμένους ντόπιους οδηγούς, κινούμαστε στο προμελετημένο και προσχεδιασμένο δρομολόγιο.

Για το πέρασμα του αμαξιτού δρόμου και το πέρασμα της σιδηροδρομικής γραμμής στην περιοχή του Σχηματαρίου, όπου μας παραφύλαγαν χίλιοι κίνδυνοι απ' τα πυκνά φυλάκια του εχθρού, όλο το τάγμα από διάταξη κίνησης σε φάλαγγα κατ' άνδρα παίρνει διάταξη ανάπτυξης κατά μέτωπο (σε μήκος περίπου χιλιομέτρου), πράγμα πρωτότυπο και ριψοκίνδυνο φυσικά, αλλά αναγκαίο για να περιορίσουμε στο ελάχιστο το χρόνο του επικίνδυνου περάσματος της σιδηροδρομικής γραμμής και του αμαξιτού δρόμου, καθώς και του κάμπου που μας χώριζε απ' τα ριζά των πρώτων υψωμάτων της κορυφογραμμής προς το Χλωμό και το Καλλίδρομο. Έτσι μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ο τεράστιος όγκος ενός ολόκληρου τάγματος με τα μεταγωγικά των μηχανημάτων βρεθήκαμε στην αντίπερα πλευρά, αθόρυβα και πειθαρχημένα, με την ψυχή στο στόμα πήραμε διάταξη φάλαγγας κατ' άνδρα, όταν αρχίσαμε να ανηφορίζουμε το πρώτο ολόγυμνο ύψωμα, απέναντι στη Θήβα προς το Μοναστήρι της Αγίας Σωτήρας, πάνω απ' το χωριό Σίρση. Εδώ κάναμε τη δεύτερη «λούφα», που λένε στο αντάρτικο, μετά το δάσος της Μαζαρέκας.

Όλα προς το παρόν πήγαιναν καλά. Αλίμονο όμως αν μας έπαιρναν είδηση οι Γερμανοί που βρίσκονταν πολύ κοντά, δίπλα μας σχεδόν στη Θήβα (το Σύνταγμα των Γερμανών του Μπράντενμπουργκ). Είχαμε πλήρη επίγνωση των κινδύνων που μας απειλούσαν, γιατί ξέραμε ότι ο αντίπαλος –τα εχθρικά τμήματα που ετοιμάζαν στο οροπέδιο των Δερβενοχωριών την κύκλωσή μας την επομένη μέρα 19 του Οκτώβρη ενεργώντας αποφασιστική επίθεση– θα έπεφτε στο κενό, μετά την αποχώρησή μας απ' το οροπέδιο, και θα αναζητούσε το σημείο διαφυγής μας και το δρομολόγιο της παραπέρα κίνησής μας. Διαπιστώνοντας την οικτρή αποτυχία του σχεδίου κύκλωσης και εξόντωσής μας, θα προσπαθούσαν να πετύχουν την κύκλωση και εξόντωσή μας στην πορεία του παραπέρα ελιγμού μας, στο δρομολόγιό μας προς τον Παρνασσό, που περνούσε από έδαφος προσιτό και βατό, όπως λέμε, για τις μηχανοκίνητες μονάδες που αυτός διέθετε. Η μυστικότητα και η κατάλληλη εκλογή του δρομολογίου μας εδώ θα έπαιζαν βασικότατο ρόλο στην εκπλήρωση της αποστολής μας. Το δρομολόγιο του ελιγμού μας, που αποφασίστηκε απ' τη διοίκηση του τάγματός μας (Παπαζήση, Καλλία, Διαμαντή), ήταν γνωστό μόνο στις διοικήσεις των λόχων.

Έτσι, λοιπόν, στη δεύτερη «λούφα» κοντά στο Μοναστήρι της Αγίας Σωτήρας, πάνω που είχαμε ετοιμάσει ένα φτωχό συσσίτιο, μερικά καζάνια με τριμμένο ψωμί περιχυμένο με λάδι (τριψάνα, όπως το λέγαμε), που ο Θεός ξέρει από ποιες τρύπες το εξοικονόμησε ο αεικίνητος και εφευρετικός Στάθης Γερονικολός (Όμηρος), καπετάνιος διμοιρίας και υπεύθυνος της Επιμελητείας με τον Δαυίδ και τ' άλλα σαΐνια του, και ενώ ετοιμάζαμε με αδημονία τη διανομή, ακούσαμε κάτω κοντά στο χωριό ντουφεκίδι, πράγμα που μας αναστάτωσε. Εκεί είχαν έρθει τρεις Γερμανοί για πλιάτσικο. Είπαμε να τους πιάσουν αθόρυβα στα χέρια. Τα μπέρδεψε όμως ο Ζωγράφος, που άνοιξε φοβερό ντουφεκίδι. Ανόητη και επιπόλαιη ενέργεια, που μπορούσε να έχει καταστρεπτικές και ολέθριες συνέπειες για το τμήμα μας. Ήταν τρομερό! Η κατάσταση κρίσιμη. Η διαταγή ήταν αστραπιαία και αυστηρή. Αναποδογυρίσαμε τα καζάνια και με σήμα συναγερμού το τμήμα μέσα σε διάστημα δευτερολέπτων βρίσκονταν σε διάταξη πορείας. Το θέαμα ήταν φοβερό και απερίγραπτο. Μερικοί αντάρτες ρίχτηκαν ν' αρπάξουν ό,τι έπιανε η χούφτα τους από το χυμένο στη γη συσσίτιο για να κορέσουν την πείνα τους...

Η διαταγή, όμως, ήταν αυστηρή και δεν επέτρεπε τέτοιες ενέργειες, Τα στελέχη, λοχαγοί και διμοιρίτες, κινητοποιήθηκαν για να επιβάλουν την τάξη. Ήταν σκληρά, αλλά αναγκαία μέτρα. Έπρεπε να απομακρυνθούμε το γρηγορότερο

απ' το χώρο αυτό, που δημιουργήθηκε ο κίνδυνος να αποκαλυφθεί η παρουσία μας. Ευτυχώς το επεισόδιο με το ντουφεκίδι προς το παρόν δεν είχε άμεσες συνέπειες. Ωστόσο, ο εχθρός πραγματικά χτυπώντας στο «κενό» στα Δερβενοχώρια, κινητοποιήθηκε για να μας κόψει το δρόμο προς τον Παρνασσό.

Μπήκε σε εφαρμογή η διαταγή κίνησης του τμήματος αυστηρά πάνω στο δρομολόγιο που καθορίστηκε απ' τη διοίκηση του τάγματος, παρακάμπτοντας τη λίμνη Υλίχη προς Κόκκινο, Παύλο, Κολάκα (όρος Χλωμό), Έξαρχο κι από κει ένα τμήμα (13ος λόχος με τμήμα μηχανημάτων) προς Δαύλεια, Μοναστήρι, Αγία Ιεροσαλήμ. Το άλλο τμήμα ανέβηκε ως το Μόδι κι από κει πέρασε απέναντι στον Παρνασσό.

Όπως και περιμέναμε, ο εχθρός με τα μηχανοκίνητά του έκαμε τρεις προσπάθειες να μας κόψει το δρόμο και να μας κυκλώσει και εξοντώσει σε τρία σημεία: Στο Κόκκινο, στον Παύλο και στην Κολάκα.

Η μυστικότητα του δρομολογίου μας (έξω από κατοικημένους τόπους), τα αυστηρά μέτρα ασφάλειας, η ταχύτητα κίνησής μας, οι παραπλανητικές μας ενέργειες, η αποφασιστικότητα και το θάρρος, το υψηλό ηθικό των μαχητών μας – όλα αυτά μας βοήθησαν να ξεπεράσουμε τη μεγάλη δοκιμασία.

Χάρης στη μυστικότητα τήρησης του δρομολογίου, η πληροφόρηση του εχθρού για την κίνησή μας ήταν ανεπαρκής. Έτσι στα τρία σημεία που επιχειρήσε ο εχθρός να χτυπήσει και να μας κόψει το δρόμο και να μας κυκλώσει, Κόκκινο, Παύλος και Κολάκα, δεν πέτυχε τίποτα γιατί έπεφτε πάντα στο κενό. Η φάλαγγά μας κατόρθωνε πειθαρχημένα και έγκαιρα να βρίσκεται έξω απ' τον κλοιό του εχθρού κάθε φορά. Η οπισθοφυλακή μας ανέφερε την εμφάνιση των Γερμανών μακριά πίσω της σε αρκετή απόσταση. Εδώ πρέπει να πούμε ότι ο ντόπιος πληθυσμός πάνω στο δρομολόγιο μας εκπλήρωσε το πατριωτικό του καθήκον. Δεν βρέθηκε ούτε ένας απ' τους κατοίκους που τυχαία είδαν τη φάλαγγά μας στην κίνησή της να δώσει πληροφορίες στους φασίστες.

Εδώ πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι η κατάσταση του τμήματος στην διάρκεια αυτής της ηρωικής μαραθώνιας πορείας ήταν πολύ άσχημη. Ήταν μια περιπέτεια ανώτερη κάθε περιγραφής. Για λόγους μυστικότητας, απαγορεύσαμε κάθε επαφή με τον ντόπιο πληθυσμό, έξω από κατοικημένους τόπους, γι' αυτό επί τρεις ημέρες τρεφόμαστε με κούμαρα και άγριες αχλάδες. Τους περισσότερους η

διάρροια μας πήγαινε με αίμα. Είμαστε σχεδόν όλοι ψειριασμένοι. Απ' το ξύσιμο σχίζαμε φασκιές-φασκιές το δέρμα μας. Από ψείρα φυσούσαμε κυριολεκτικά. Πολλοί έδεσαν τα πόδια τους με λινάτσες. Το ηθικό μας, όμως, ήταν άριστο και το καλαμπούρι δεν μας έλειπε. Μερικούς πολύ αδύνατους τους βοηθήσαμε να περπατήσουν. Ο λόχος μας (3ος λόχος ΕΠΟΝ), φτάνοντας στο Μοναστήρι της Δαύλειας, βρήκε όλη τη συμπαράσταση από τους καλόγηρους και ιδιαίτερα από τον πάτερ Ιάκωβο. Οι κάτοικοι της Δαύλειας, με την κινητοποίηση της τοπικής οργάνωσης του κόμματος και ιδιαίτερα των γυναικών, μας πρόσφεραν όλα τα απαραίτητα εφόδια για να κοπεί η διάρροια, να απαλλαγούμε από την ψωρίαση και την ψείρα. Γενικά, για να συνέλθουμε. Το άλλο τμήμα που πέρασε στη Αγόριανη και μετά στις Κολοβάτες, με τη φροντίδα της διοίκησης και ιδιαίτερα του αλησμόνητου Διαμαντή και τη βοήθεια και συμπαράσταση των τοπικών οργανώσεών μας, πέτυχε γρήγορη ανάρρωση και γιατριά. Το τμήμα μέσα σε λίγες μέρες βρήκε την προηγούμενη φόρμα του και ήταν έτοιμο να συνεχίσει τον αγώνα.

Εδώ, κλείνει φυσικά σε συντομία η ιστορία της μεγάλης μάχης των Δερβενοχωρίων με την ηρωική πορεία επανόδου στη βάση μας στον Παρνασσό.

Τελειώνοντας, θεωρούμε υποχρέωσή μας να αναφέρουμε ονομαστικά τους αγωνιστές του τμήματός μας που πήραν μέρος στις τριήμερες μάχες των Δερβενοχωρίων και στην πορεία της περιπετειώδους επιστροφής δείχνοντας θάρρος, αυταπάρηση και καρτερικότητα στη μεγάλη αυτή επιχείρηση. Πιθανόν να μας διαφεύγουν αρκετοί συναγωνιστές στην απαρίθμηση αυτή, αλλά ελπίζουμε μελλοντικά να συμπληρωθεί στο ακέραιο ο κατάλογος αυτός.

Απ' τον 3ο λόχο (ΕΠΟΝ) με διοίκηση τους
Τηλέμαχο (Γιαννέτσο Νίκο),
Ανάποδο (Καφή Θύμιο),
Καλύβα (Γιαννακόπουλο Γιώργη):

Γεωργόπουλος Γιώργος – Κάτω Αγόριανη
Γερονικολός Λάκης – Ιτέα
Δόγκας Βασίλης (Μάντζος) – Γαλαξίδι
Κούγκης Σπύρος (Ποσειδώνας) – Κάλιο Δωρίδας
Κάουλας Κωνσταντίνος (Παύλος)
Λάζος Νικόλαος (Απόλλωνας)

Νικηχάρης – καπετάνιος διμοιρίας
 Λαγογιάννης Θανάσης – Τίνης ανθυπολοχαγός ΕΛΑΣ Διοικητής Διμοιρίας –
 Αράχοβα
 Μόρονος – απ' τον Μόρονο Δωρίδας
 Μοσχολιός Ηλίας (Πολυδεύκης) – Καστέλια
 Νταραδήμας Θανάσης – Χρυσό – καπετάνιος Διμοιρίας
 Κατσαούνης Θωμάς (Τόμσον)
 Βελέντζας Κώστας (Ψυχοβγάλτης)
 Περγαντής Άγγελος (Τζατζάς) – Λιβαδειά
 Λεοντίου – Δεσφίνα
 Νασόπουλος Ηλίας – Αλιμπαντάριας – Ξηροπήγαδο
 Μανωλιτίδης Κώστας – Αθήνα – εμπνευστής και δημιουργός του μνημείου Πύλης
 (με προσωπική οικονομική προσφορά)
 Παύλος Βασιλείος – Πλάτανος – Αγία Θυμιά Παρνασσίδας
 Γερονικολός Στάθης (Όμηρος) – Ιτέα – καπετάνιος Διμοιρίας, υπεύθυνος
 Επιμελητείας του Τάγματος
 Πλεύρης Βαγγέλης (Σκουφάς), ομαδάρχης – σκοπευτής όλμου 81 χιλιοστών –
 επιλογίας 3ου λόχου
 Δράμπαλης Ζάχος (Ατρόμητος) – σύνδεσμος τάγματος
 Ιάσωνας
 Κατσίμπρας Δημήτριος (Λαμπέτης) – απ' τη Σιγδίτσα
 Κολιαβάς Νίκος – από Χρυσό Παρνασσίδας
 Παγόπουλος Ιδομενέας (Γιάννος) – απ' τις Φιλιάτες Ηλείου
 Πεννηταράκιας
 Λίτρας Ντίνος – Ιτέα Παρνασσίδας
 Ρεζές Θύμιος (φρούραρχος) – Αγία Ευθυμία – σκοπευτής σε ολμάκι
 Κατσούρης Κώστας – απ' το Λιδωρίκι
 Κατσώνης
 Σιδεράκος Αθανάσιος – Πεντεόρια
 Σιδεράκος Νικόλαος (Στεν) – Πεντεόρια
 Τριανταφύλλου Ηλίας (Γοργοπόταμος) – Λαμία
 Σφέτσος Ηλίας – Γαλαξίδι
 Φλόγας – απ' το Δαδί – καπετάνιος Διμοιρίας – ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ
 Ζήσιμος Θύμιος – Γαλαξίδι
 Τσέλιος
 Στεφανόπουλος – Αράχοβα
 Κατσάτος Νίκος – Ξηροπήγαδο

Κοντογιάννης Γεράσιμος – Ιτέα
 Πλατής Λάμπρος – Χρυσό – καπετάνιος Διμοιρίας
 Μπουρατζάνης Γιώργος (Ιατροίδης) – Τριταία Παρνασσίδας
 Ψαρής – πρώην χωροφύλακας
 Λιπότσαρης – Ιτιά
 Παπαϊωάννου Λουκάς – Γλούνιστα Λοκρίδας
 Μερκούρης Κώστας – Ζευγολατιό Κορινθίας
 Πολυζώνης Ανδρέας (Πετρέλαιος) – Ιτέα
 Φλώρος Γιάννης (Λίγκος) – Ιτέα
 Μάριος, Ιταλός πολυβολητής

Απ' τον 1ο λόχο
 Διοικητής λόχου Μώκος Χαράλαμπος (Καλλίας) – ανθυπολοχαγός
 Μαλούκος Γιάννης (Δήμος) – πολιτικός
 Τζιβάρας Παναγιώτης – καπετάνιος

Δενιόζος Πέτρος – Άμφισσα
 Καρδάσης Ηλίας (Καραούλης) – ομαδάρχης
 Κλαμούρας Νικόλαος (Κολοκοτρώνης) – Ιτέα
 Χασάπης Τάσος (Πικάρ) – Ιτέα
 Βουλάρης Κώστας – Ιτέα
 Κορούμαλης Νίκος – Δελφοί
 Αυγίος Γεώργιος (Λιγαδούρας) – Ιτέα
 Όθωνας – Αράχοβα
 Κονδύλης Αντώνης – Ιτέα
 Αποστολόπουλος Βασίλης (Ρουμελιώτης) – Σκαμνός
 Αποστολόπουλος, αδελφός του Βασίλη – Σκαμνός⁵
 Σουραβλής Γιάννης (Τηλέμαχος) – Αγόριανη
 Διαβάτης Γιώργος – Δεσφίνα

⁵ ΣΕ: Προφανώς αναφέρεται στο Απόστολο (Αγαμέμνων), το δεύτερο αδελφό της σκαμνιώτικης οικογένειας, γιατί ο Κώστας (Καραϊσκάκης), ο τρίτος αδελφός, ηρωικός αγωνιστής του ΕΛΑΣ, είναι ήδη βαριά τραυματισμένος από τη μάχη με τους Γερμανούς στην Κασταλία Πηγή των Δελφών (Σεπτέμβριος 1943). Τραύμα από το οποίο, εν συνεχεία, θα επέλθει το μοιραίο. Βλέπε και *Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Μανώλη Γλέζου, Έκδοση Στοχαστής, Δεύτερος τόμος σελίδα 945: «.. Στις 12 Σεπτεμβρίου, ενώ συνεχίζονταν οι διαπραγματεύσεις με τον Ιταλό διοικητή, 180 Γερμανοί με 12 αυτοκίνητα, κινήθηκαν από Δελφούς προς Αράχοβα. Χτυπήθηκαν από τμήματα της XIII Μεραρχίας κι ύστερα από 5 ώρες μάχη εξοντώθηκαν. Μόνο 30 Γερμανοί κατόρθωσαν να ξεφύγουν. Λάφυρα, 12 αυτοκίνητα, οπλισμός και όλο το υλικό. Κατά τη διάρκεια της μάχης, ενίσχυση 200 Γερμανών σε αυτοκίνητα χτυπήθηκε και αναγκάστηκε να αποσυρθεί...».

Φαράντος Γιώργος – Δεσφίνα
 Γιαγκής Μπάμπης – Πεντεόρια
 Φώκιας Θύμιος – Ξηροπήγαδο
 Τσώνος Θανάσης (Φάντης) – Ιτέα
 Σανιδάς Θύμιος – Άμφισσα
 Κιντώνης Γιώργος (Νικηταράς) – Άβορο Δωρίδας
 Ζωμένος Δημήτριος – Άμφισσα
 Λαμπρόπουλος Ηλίας – Άμφισσα
 Πεχλιβανίδης Μανώλης – Ιτέα
 Μαστρογιάννης Βαγγέλης – Χρυσό
 Κουγιάτσος Νικόλαος (Μπρωφ) – Δαδί – καπετάνιος Διμοιρίας
 Δρούγκαλης (Μπούρας) – Δαδί – στρατιωτικός Διμοιρίας
 Ζηρίνης Κώστα, οδοντίατρος – Αθήνα
 Ράλλης Ανδρέας, μάγειρας – Ιτέα
 Καραγκούνης (Μπαλούρδος) – Λιβαδειά

Κατρανίδης Βασίλης, έφεδρος ανθυπολοχαγός, διμοιρίτης – Αθήνα
 Μητράνης Ροβέρτος (Ιπποκράτης), φοιτητής ιατρικής – Ισραηλίτης – Αθήνα
 Παπαγεωργίου Ηλίας, πολιτικός ομάδας – Ιτέα
 Αναστασόπουλος Κώστας – Κλίμα Δωρίδας
 Μιχαλόπουλος Μιχάλης (Καλίμαχος) – Κέρκυρα
 Ζιμαγκόριεφ Αλεξέι, Σοβιετικός μαχητής
 Μιχαήλοβιτς Ιβάν, Σοβιετικός μαχητής
 Βυθούλας Ντάνος – Αθήνα
 Παπαδόπουλος Νίκος – Αργίτιο
 Κατσιάκας Παναγιώτης – Άνω Παλαιοξάρι Δωρίδας
 Γιαγκής Χαράλαμπος, Πεντεόρια
 Παπαστάμος Ηλίας (Μπουκουβάλας) – Γαρδίκι Ομιλαίων
 Καραμουσαντάς Κίμων (Κακαλίδης) – Λιβαδειά
 Τσαμούρης Ευάγγελος – Εύβοια
 Τσάμης Χρήστος – Κλίμα Δωρίδας
 Καρβούνης Γιάννης (Διστομίτης) – Δίστομο
 Νησιώτης Μιχαήλ – Αθήνα
 Σταματόπουλος Δημήτριος – Αθήνα
 Οικονομάκος Αλέκος – Γύθειο Λακωνίας
 Βενιαμίν, Ισραηλίτης
 Κάβουρας Αναστάσιος – Άμφισσα

Κατσαντώνης Σπύρος - Κόνιτσα Ιωαννίνων
Μαστακάκης Δημήτριος – Καβάλα
Δαβίδ, Ισραηλίτης
Καλιμάνης Γιώργος (Όλυμπος) – Σουβάλα Παρνασσίδας

Από το 2ο λόχο
Κολοτούρος Κώστας (Μεσολογγίτης), διοικητής, έφεδρος ανθυπολοχαγός –
διοικητής λόχου
Ζωγράφος, καπετάνιος
Αντωνανάκης, πολιτικός

Ταλαρούγκας Νίκος – Ιτέα
Δημητρίου Γιάννης (Σόλωνας) – Αγόριανη – Ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ,
διοικητής Διμοιρίας
Πατρινόπουλος Μάρκος (Μάνθος) – Ιτέα
Νικηταράς – Σουβάλα – Καπετάνιος Διμοιρίας
Μαλιακός Νικόλαος – Άγιος Κωνσταντίνος Παρνασσίδας

Από τον 4ο λόχο Μηχανημάτων
Τσιρώνης Αριστείδης, στρατιωτικός – ανθυπασπιστής Μηχανικού
Τσίντζιρας Ηλίας, καπετάνιος
Σένκο Δήμος (Τιμοσένκο), πολιτικός

Κατσαβούνης Θωμάς (Τόμσον)
Μακεδόνας
Περιστέρης Μιχάλης (Τσαρούχης) – Αθήνα
Τριάντης Λευτέρης (Παπανικολής) – Ιτέα
Αποστολόπουλος Γεώργιος (Κίμων) – Κάνιανη
Αποστολόπουλος Τόλιας (Αγαμέμνων) – Σκαμινός
Νοσόπουλος Ηλίας – Καλαμάτα
Κόζαρης Νίκος – Χρυσό
Παφίλης Σπύρος (Κίτσος)

Εδώ πρέπει να τονίσουμε τον ηρωισμό και αυτοθυσία των στελεχών και μαχητών του 34ου Συντάγματος, που εκτός απ' τη σοβαρή συμβολή τους στην περήφανη νίκη των όπλων του ΕΛΑΣ στη μεγάλη μάχη των Δεσβενοχωριών, πρόσφερε σημαντική βοήθεια στο δικό μας τάγμα, το 5ο Ανεξάρτητο Τάγμα Παρνασσίδας,

τόσο στον τομέα της προσαρμογής του στον καινούργιο για μας χώρο της Αττικοβιοιωτίας, όσο και στον τομέα γενικά της πληροφόρησης και τροφοδοσίας.

Θα 'θελα να αναφέρω εκτός από τον ήρωα Στέφα και τ' άλλα παλικάρια του εφεδρικού ΕΛΑΣ και τη συμπαράσταση, τη βοήθεια του λαού των Δερβενοχωριών και όλης της περιοχής, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των 38 νεκρών της μάχης αυτής προέρχονταν από τα τμήματα του εφεδρικού ΕΛΑΣ και τον ντόπιο πληθυσμό,

τον Αντωνόπουλο (Κρόνο)

τον Τσαρό Θανάση (Γαβριώτη)

τον Νταλιάνη Χρήστο

τον ήρωα Διαμαντή

τον Χρυσόστομο Πέπα, πρώην αρχιμανδρίτη, ιερέα της 2ης Μερραρχίας του ΕΛΑΣ

τον αντισυνταγματάρχη Ρήγο

τον Παπασπύρου Νίκο, που μαζί με τον Κρόνο δούλεψε δραστήρια στη διακίνηση του ιταλικού οπλισμού, λάφυρων απ' τη μάχη της Αράχοβας και στον εξοπλισμό μ' αυτόν όλων των τμημάτων του εφεδρικού ΕΛΑΣ της περιοχής.

Θα ήταν σοβαρή παράλειψη αν δεν αναφέραμε τη μεγάλη βοήθεια και συμπαράσταση προς το λαό των Δερβενοχωριών, στην επούλωση των πληγών που προκάλεσαν οι βάρβαρες ορδές των χιτλεροφασιστών, από το μητροπολίτη Αττικής Ιάκωβο, απ' το Γαλαξίδι Παρνασσίδας, ο οποίος με τη βοήθεια του γραμματέα της Μητρόπολης Αθανασίου Παπαθανασίου μετρίασε με την παρέμβασή του τα αντίποινα των χιτλερικών καταχτητών κατά του δερβενοχωριτικού πληθυσμού.

Και μια παρατήρηση στρατιωτικού χαρακτήρα:

Η μεγάλη μάχη των Δερβενοχωριών έδειξε ότι ο λαϊκός στρατός του ΕΛΑΣ, στο δοσμένο στάδιο του απελευθερωτικού μας αγώνα, είχε αναπτυχθεί και αναδειχθεί σε πραγματικό ταχτικό λαϊκό στρατό, ικανό να δίνει μάχες εκ παρατάξεως με το φασιστικό στρατό της Βέρμαχτ (όχι φυσικά μεγάλης διάρκειας). Τα στελέχη του, μέσα στο καμίνι του απελευθερωτικού αγώνα, είχαν σφυρηλατηθεί και αποκτήσει τα απαραίτητα εφόδια:

- στρατιωτικές γνώσεις
- πολεμική πείρα

και είχαν αποδειχτεί σε πραγματικούς στρατιωτικούς και πολιτικούς ηγέτες. Ωστόσο, στις μάχες εκ παρατάξεως, λόγω της αριθμητικής υπεροχής του εχθρού, της υπεροχής του σε δύναμη πυρός, δεν μας δίνονταν η δυνατότητα της πλήρους αξιοποίησης του παράγοντα των εφεδρειών (διότι απλούστατα δεν διαθέταμε συχνά τέτοιες εφεδρείες) τόσο στην επίθεση, όσο και στην άμυνα. Στην άμυνα, η γραμμική (χωρίς βάθος) διάταξη των τμημάτων μας και στην επίθεση η έλλειψη της δυνατότητας ελιγμού των εφεδρειών, στερούσαν τη δυνατότητα απ' τους διοικητές να επιδράσουν αποφασιστικά στην έκβαση της αναμέτρησης με τον εχθρό. Προς το παρόν, ο Λαϊκός μας Στρατός, ο ΕΛΑΣ, αντιστάθμιζε την αδύνατη αυτή πλευρά με την προσωπική και ατομική παλικαριά, τόσο των στελεχών, όσο και των μαχητών μας, με τον παράγοντα του ανώτερου ηθικού μας έναντι του αντιπάλου.

Παραθέτω, κλείνοντας, την αφήγησή μου μία περικοπή από το βιβλίο του Hermann Franz, συνταγματάρχη, διοικητή του 18ου Συντάγματος των «Ορεινών κνηγών της Αστυνομίας» [*Polizei – Gebirgsjäger – Regiment 18, Podunk, Bad Haukeim, 1963, σελ. 108 και 109*] στην οποία περιγράφεται η μάχη της Πύλης στις 16.10.1943:

Στις 15 Οκτωβρίου 1943 άρχισε μια μεγάλη επιχείρηση της Βέρμαχτ (11η αεροπορική μεραρχία εδάφους) από τα βόρεια προς τα νοτιοανατολικά της Κωπαΐδας. Συμμετείχε σ' αυτή και το II τάγμα του Συντάγματος 18 (των «ορεινών κνηγών της αστυνομίας») στα πλαίσια του τομέα εξασφάλισης της οδού Λιβαδειάς-Θηβών-Οινόης. Ο 6ος λόχος του τάγματος αυτού (τότε υπό τη διοίκηση του λοχαγού), που ήταν στην Οινόη, διέθεσε μια διμοιρία προς ενίσχυση του λόχου των αεροπόρων.

Ο διοικητής του λόχου της αεροπορικής μεραρχίας, ένας υπολοχαγός, προχώρησε στις 15 Οκτώβρη 1943 με το λόχο του (περίπου 100 άνδρες του λόχου των αεροπόρων και 21 του Συντάγματος με το βαθμοφόρο τους) από την Οινόη με βορειοανατολική κατεύθυνση προς το Μοναστήρι και προς το χωριό Πύλη.

Το Μοναστήρι κατελήφθη το βράδυ και ο λόχος στρατοπέδευσε στον ανοιχτό χώρο. Η νύχτα προς τη 16η Οκτωβρίου πέρασε ήσυχα. Κάτω από το οροπέδιο ήταν η Πύλη και δεν εκινείτο τίποτα. Καθώς, όμως, ο λόχος το πρωί προχώρησε από το Μοναστήρι προς το χωριό, αφού άφησε πίσω του

μια οπισθοφυλακή για να καλύψει τα νώτα του, δέχτηκε ξαφνικά συγκεντρωτικά πυρά από τα γύρω νηώματα. Ο λόχος σφηνώθηκε σε μία στενωπό, χωρίς να μπορέσει να ασφαλιστεί αρκετά από τα ολόγυρα νηώματα. Έτσι βρέθηκε σε μια θέση, από την οποία φαινόταν αδύνατο να διαφύγει. Σ' αυτή την επικίνδυνη κατάσταση μπήκε ο λόχος όπως-όπως σε μια αβέβαιη άμυνα και αγωνίστηκε με όλα τα διαθέσιμα όπλα του. Οι σωροί από τους κάλυκες που βρέθηκαν εκεί αργότερα, ήταν μάρτυρες ενός αδυσώπητου πύρινου αγώνα.

Περικλωμένος από τους αντάρτες που κατηφόριζαν από παντού, ο λόχος, μέσα σε πλήρη αδυναμία διαφυγής, δεν μπορούσε να δράσει ούτε με αγώνα εκ του συστάδην.

Έτσι οι μεμονωμένες εστίες άμυνας ξεπεράστηκαν ή εξουδετερώθηκαν. Ο λόχος, ανήμπορος πια απέναντι στις ισχυρότερες δυνάμεις του εχθρού και στο τακτικό πλεονέκτημά του να κατηφορίζει από τα νηώματα, έπαθε πλήρη καταστροφή. Μόνο 3 άνδρες της διμοιρίας του βου λόχου μπόρεσαν σαν από θαύμα να διαφύγουν από το σατανικό αυτό κλοιό. Ο βος λόχος που ήταν στην Οινόη, πληροφορήθηκε για το επιδρομικό τμήμα που κινδύνευε, από ένα μήνυμα ασυρμάτου που έπιασε. Όμως εκείνη τη στιγμή είχε πια κριθεί η τύχη του λόχου που πλευροκοπήθηκε στην Πύλη.

Τότε, το Σύνταγμα του Βραδεμβούργου, που εκινείτο προς την περιοχή αυτή, όρμησε από πολλές κατευθύνσεις ενάντια στον εχθρό και τον ανέτρεψε. Ωστόσο, η μάζα των ανταρτών απέναντι στις ισχυρότερες τώρα δυνάμεις αναδιπλώθηκε πίσω από τα βουνά.

Στην Πύλη το Σύνταγμα βρήκε μόνο τα φορικτά ακρωτηριασμένα πτώματα!

28. Επιχείρηση απελευθέρωσης Άγγλων αιχμαλώτων

Οι ανταγωνισμοί ανάμεσα στις ανταρτικές ομάδες (ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ΕΚΚΑ, ΕΔΕΣ) ήταν μια πραγματικότητα που είχε ιδεολογικό υπόβαθρο. Οι Βρετανοί σύμμαχοι είχαν υπόψη τους αυτές τις διαφορές και απέφευγαν την συνδρομή τους στους αριστερούς του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Η αντιπαλότητα αυτή είχε τις δυσμενείς συνέπειές της, με αποκορύφωμα τον Εμφύλιο.

Τέλη Νοεμβρίου 1943

Γεωργίου Καϊμάρα, Αντιστρατήγου ε.α.¹

Στο τέλος Νοεμβρίου 1943 το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής ανέθεσε στο 5/42 την αποστολή να απελευθερώσει 2.500 Άγγλους αιχμαλώτους, που επρόκειτο να μεταφερθούν σιδηροδρομικώς από την Αθήνα στη Γερμανία.

Ο Άγγλος Ταγματάρχης Τζων έφυγε από την έδρα της 13ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ και αφού πήρε μαζί του το σύνδεσμο της Συμμαχικής Αποστολής με το 5/42 Ταγματάρχη Τζεφ (Γκόρντον) με τον ασύρματό του κατέβηκε στην Άμφισσα, όπου αντάμωσε το Συνταγματάρχη Ψαρρό, για να καταστρώσουν από κοινού το σχέδιο δράσεως.

Προτού ο Τζων φθάσει στην Άμφισσα, το Φρουραρχείο του ΕΛΑΣ πήρε διαταγή του Αντισυνταγματάρχη Ζούλα του ΕΛΑΣ που έγραφε τα εξής:

¹ Το χρονικό μιας θυσίας, Δημ. Ψαρρός και το 5/42 σύνταγμα ευζώνων (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών, 1980), Έκδοση Τετάρτη, Αθήνα 1988, Ι. Σιδέρης.

«Να συλληφθεί και τεθεί υπό περιορισμόν ο Άγγλος Ταγματάρχης Τζων, διότι αναχώρησε από την έδρα της Μεραρχίας, χωρίς να ανακοινώσει στον ΕΛΑΣ το λόγο της εσπευσμένης αναχωρήσεώς του».

Κατόπιν του σήματος αυτού, οι υπεύθυνοι του ΕΛΑΣ ανακοίνωσαν στον Ταγματάρχη Τζων ότι ήταν υπό περιορισμό και δεν μπορούσε να μετακινηθεί από την Αμφισσα χωρίς άδεια του ΕΛΑΣ μέχρι νεοτέρας διαταγής.

Μάταια ο Ταγματάρχης Τζων διαμαρτυρήθηκε ότι δεν είχε κανείς το δικαίωμα να τον ελέγξει και να τον διατάξει, εκτός από το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής.

Την ίδια μέρα ανέφερε με τον ασύρματο το γεγονός η Αγγλική Αποστολή στην προϊσταμένη αρχή της. Έτσι εμποδίστηκε για 24 ώρες η Αγγλική Αποστολή να κινηθεί έγκαιρα στην καθορισμένη θέση για να εκτελέσει τη διαταγή του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής.

Στο απόσπασμα που συγκροτήθηκε για την εκτέλεση της αποστολής απελευθερώσεως των Άγγλων αιχμαλώτων πήραν μέρος το Αρχηγείο Μήταλα και Δεδούση και η Διμοιρία Καταστροφών του 5/42 με τον Αντισυνταγματάρχη Κ. Λαγουράνη επικεφαλής και με βοήθο το Σμηναγό Κυριαζή, γνώστη της περιοχής.

Στην επιχείρηση αυτή στο Αρχηγείο Ν. Παρνασσού ανατέθηκε η αποστολή να καλύψει τα νάτα του 5/42 με καταστροφή της γέφυρας Τούμπρης Α. Αράχοβας στην περίπτωση γερμανικής επιθέσεως κατά του Συντάγματος από την κατεύθυνση Λιβαδειάς. Έλαβε τότε χώρα σφοδρή συμπλοκή στην περιοχή αυτή, όπου φονεύθηκαν 3 αντάρτες του 5/42 και πολλοί Γερμανοί.

Παρόλο ότι η αποστολή αυτή ήταν απόλυτα εμπιστευτική και δεν έπρεπε να λάβει γνώση κανείς, το 5/42 ειδοποίησε σχετικά τη 13η Μεραρχία του ΕΛΑΣ, επειδή το απόσπασμά του θα μετακινείτο σε χώρο έξω από την περιοχή ευθύνης του και έτσι θα απεφεύγοντο ενδεχόμενα επεισόδια και προστριβές.

Όταν όμως το 5/42 έφθασε στη Σουβάλα Α. Παρνασσού, πήρε τελεσίγραφο (την 1η Δεκεμβρίου 1943) από το 36 Σύνταγμα του ΕΛΑΣ να γυρίσει πίσω στην Παρνασσίδα. Έτσι του αφαιρέσαν το δικαίωμα να κάνει στρατιωτικές επιχειρήσεις στην περιοχή Βοιωτίας, παρά το ότι η διαταγή για την ανωτέρω επιχείρηση είχε

σταλεί στο Σύνταγμα από το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής και από τη Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή.

Οι Άγγλοι Σύνδεσμοι Τζων και Τζεφ, που συνόδευαν το απόσπασμα του 5/42 στην αποστολή του, έμαθαν αμέσως για το τηλεσίγραφο και μαζί με τον Ψαρρό αποφάσισαν να επιστρέψει το απόσπασμα στην Παρνασσίδα, διότι υπήρχε κίνδυνος αμέσου συγκρούσεως με τα τμήματα του ΕΛΑΣ, που κινήθηκαν προς το χώρο της επιχειρήσεως. Έτσι μια γερμανική αμαξοστοιχία γεμάτη με Άγγλους αιχμαλώτους πέρασε εντελώς ανενόχλητη από τη Στερεά Ελλάδα κατευθυνόμενη προς Γερμανία.

Μετά μία εβδομάδα το 5/42 έλαβε νέα διαταγή από τη Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή και κινήθηκε προς την ίδια περιοχή για να απελευθερώσει Άγγλους αιχμαλώτους, που θα μετεφέροντο ομοίως στη Γερμανία.

Δυστυχώς και αυτή τη φορά η επιχείρηση απέτυχε, διότι:

α) Τα υπεύθυνα όργανα του ΕΑΜ της περιοχής που θα γινόταν η επιχείρηση δημιούργησαν σκόπιμα μεγάλο θόρυβο, ώστε οι Γερμανοί να πληροφορηθούν το σχέδιο ενέργειας και να πάρουν έκτακτα μέτρα ασφάλειας στην περιοχή αυτή, για τη μεταφορά των αιχμαλώτων.

β) Ισχυρές δυνάμεις του ΕΛΑΣ κινήθηκαν για να χτυπήσουν τα νάτα του 5/42, πράγμα που δεν έγινε μετά από υπεράνθρωπες προσπάθειες του Ψαρρού.

Η κατοπιστία του ΕΛΑΣ φάνηκε καθαρά από το έγγραφο που έλαβε το Σύνταγμα, όταν βρισκόταν με διάταξη επίθεσης για να προσβάλει αιφνιδιαστικά τη γερμανική αμαξοστοιχία. Στο έγγραφο αυτό, που υπέγραφαν οι υπεύθυνοι του ΕΛΑΣ Λιάκουρας και Δαδιώτης, ανεφέρετο το εξής:

«Επειδή η επιχείρηση απελευθερώσεως των Άγγλων αιχμαλώτων θα προκαλούσε αντίποινα των Γερμανών σε βάρος του πληθυσμού, ο ΕΛΑΣ δεν επιτρέπει να γίνει η επιχείρηση από το 5/42 Σ.Ε., εκτός αν υποχωρούσαν τα τμήματα του 5/42 και την όλη επιχείρηση αναλάμβανε μόνος του ο ΕΛΑΣ».

Και αυτό, σαν να μην υπήρχε ο ίδιος ακριβώς κίνδυνος για αντίποινα των Γερμανών, είτε το 5/42 έκανε την επιχείρηση είτε ο ΕΛΑΣ.

Με τη στάση του το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ θέλησε να ματαιώσει την αποστολή του 5/42 από μίσος και υστεροβουλία. Τα τμήματα του Συντάγματος παρέμειναν παρά ταύτα στις θέσεις τους, διότι ήταν αποφασισμένα να εκτελέσουν με κάθε τρόπο τη σοβαρότατη αυτή αποστολή.

Δυστυχώς οι αμαξοστοιχίες δεν πέρασαν, διότι οι Γερμανοί είχαν πληροφορηθεί την παρουσία των τμημάτων του 5/42 και δεν πραγματοποίησαν τη μεταφορά των Άγγλων αιχμαλώτων διά ξηράς.

Έτσι και με τη νέα εχθρική στάση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ματαιώθηκε η αποστολή, της οποίας η επιτυχία θα πρόσθετε νέες σελίδες δόξας στην ιστορία του θρυλικού 5/42 Συντάγματος Ευζώνων.

Μετά από αυτά, το απόσπασμα μετακινήθηκε στην Γκιόνα, ύστερα από πολλές περιπέτειες, αφάνταστες κακουχίες και σύντομες νυχτερινές πορείες, κάτω από δριμύτατο ψύχος και καταρρακτώδεις βροχές.

Η πειθαρχία, η αντοχή και η αυταπάρηση των αξιωματικών και ανδρών του αποσπάσματος ήταν εξαιρετική.

Τούτο στην επιστροφή του έγινε αντικείμενο θερμής υποδοχής εκ μέρους των κατοίκων της περιοχής, ο δε Συνταγματάρχης Ψαρρός διά της Ημερησίας Διαταγής του Συντάγματος εξέφρασε την ευαρέσκειά του προς αυτούς.

29. Η τραγωδία στην Αγία Τριάδα

03-05.01.1944

I

Πάνου Φούντα

Πορεία προς το θάνατο

Ο λοχαγός Χαράλαμπος Μώκος-Καλλίας, πορεύεται προς το θάνατο.

Το τάγμα με τους Μιχάλη Παπαζήση, Χαράλαμπο Μώκο, Νίκο Γιαννέτσο, Μιλτιάδη Παπαθανασίου, Στάθη Αγοριανίτη, Στάθη Κουτσονίκα, Κώστα Κολοτούρο κ.ά. αξιωματικούς που δεν τους θυμάμαι, πορευτήκανε προς τη Ναύπακτο.

Ο Νίκος Γιαννέτσος πέρασε απ' τη μεριά της Δαύλειας μέσω σιδηροδρομικής γραμμής. Την έκοψε σταυρό, βγήκε στο Μπισκένι αριστερά του και ξεκουράστηκε στο Μοναστήρι και την άλλη μέρα τράβηξε για τη γιάφκα και την τελική σύναξη.

Το άλλο τμήμα με τη Διοίκηση πέρασε στην Κολάκα, έγειρε τον Καλλίδρομο και χωρίς δυσκολία διάβηκε τα Δαδιώτικα και ακούμπησε στην απάνω Αγόριανη.

Και εδώ ήρθε και ο «δεν πρόκανα να φτάσω». Ας είναι. Το τάγμα πορεύτηκε προς τη Ναύπακτο. Εκεί, σ' ένα μέρος προς το Λιδωρίκι, ξεκουράστηκε, όσο του επέτρεψαν οι περιστάσεις και μετά πέρασε στην περιοχή Λιδωρικίου.

Τα τμήματά μας τούτη την εποχή είναι στο χώρο της Γκιόνας, ξεκουράζονται και επαγουπνούνε. Τμήματα γερμανικά μαζεύονται στην περιοχή. Από Σκαμνό μέχρι το 51ο χιλιόμετρο Σαλώνων.

Λεγότανε πως οι Εγγλέζοι θα αποβιβαζόντουσαν στην περιοχή, γι' αυτό και οι Γερμανοί καλύπτανε τα βουνίσια οχυρά Παρνασσού και Γκιόνας, Οίτης, Βαρδούσια, 2.000 στρατός εκεί σ' αυτά τα μέρη. Είχαν και προδότες που με την απελευθέρωση, κάποιοι απ' αυτούς λέγανε: «Πήγαμε με τους Γερμανούς, γιατί δεν θέλαμε τους Εγγλέζους». Λύκος να τους έτρωγε.

Οι Γερμανοί ετοιμάζουν την εξόρμησή τους. Ένα τμήμα τους χτυπιέται στη Σκληθιωτίσσα Παλαβίτσα από τον Φαληραία, του πρώτου τάγματος του 36ου συντάγματος του ΕΛΑΣ. Υποχωρεί. Άλλο τμήμα του, καταυλισμένο στην μάνδρα του σχολείου των Καστελλίων, χτυπιέται. Γενικά σ' αυτή την περιοχή τα πολυβόλα χτυπούν το 36ο σύνταγμα του ΕΛΑΣ, που με συνταγματάρχη τον Θύμιο Ζούλα, πολεμάει. Την έδρα του την έχει στην περιοχή της Ντρέμισσας και επαγουπνάει.

Ο θάνατος πλησιάζει...

Το τάγμα αφήνει την ξεκούρασή του στις ναυπάκτειες ριζοράχες και σιγά-σιγά αναπτύσσεται στα λιδωρικιώτικα εδάφη.

Αρχές Γενάρη και χειμώνας βαρύς. Το χιόνι, λες κι ο ουρανός έκλαιγε το χαμό των παλικαριών, ήθελε να εκδικηθεί τους ελευθερωτές. Σύνδεσμος μ' επείγουσα διαταγή: «Σπεύσατε προς συνάντησή μας, περιοχή Στρώμης-Ντρέμισσας... Πορεία για συνάντηση του 36ου συντάγματος».

Περιοχή Ντρέμισσας, μια συνηθισμένη πορεία και ξημερώνοντας 5 του Γενάρη το τάγμα βρίσκεται στο σύνταγμα, υψώματα Ντρέμισσας-Καναλάκι.

Ο Καλλίας (δεξιά)

5 του Γενάρη 1944

Κατοχή φόρτσα, χιονιάς άγριος και αδυσώπητος εκεί. Οι αποστολές έτοιμες εκεί η καθεμιά για τον ιστορικό της τομέα. Ο Καλλίας και ο Λοκρός θα πορεύονταν μαζί μ' ένα άλλο τμήμα με τον «δεν πρόκανα», που θα έφευγε για πίσω απ' τις γραμμές των Γερμανών για σαμποτάζ. Ο Λοκρός δεν ακολούθησε τον Καλλία, ούτε και άλλο τμήμα, έφυγε τούτη τη στιγμή...

Ο Καλλίας ξεκινάει για τις Βρίζες. Έφτασε εκεί στοίβα το χιόνι και να πέφτει ασταμάτητα... Οι Βρίζες είναι επίπεδο μέρος, όπως πάμε για την Αγία Τριάδα, είναι το Ξηροβούνι δεξιά, πιάνει από τον αυχένα της Βίγλας και χύνεται πέρα προς την Γκιόνα στα μνήματα και εδώ αυχένας, που συνδέει την Κλεφτόβρυση και την Γκιόνα, αλλιώς Βρύση του Κορνά Τράκα. Τούτος, κλεφτοκαπετάνιος επί Τουρκιάς και την εποχή της Αντίστασης 1941-1949 λημέρια του Γιώργου Ραφτόπουλου, από την Κουκουβίστα.

Αριστερά από τις Βρίζες είναι δρόμος αυτοκινήτου –παλιά ήτανε μονοπάτι που πήγαινε Γκούρα και Μαυρολιθάρι– από εδώ και από 'κει κατεβαίνει στον Νταούτ το γεφύρι, πάμε για Συκιά και δεξιά για Μουσονίτσα, τώρα, είπαμε, πάει δρόμος αυτοκινήτου εκεί και πατάει και το Λιδωρίκι. Λέμε για το αριστερό αντέρεισμα, όπως πάμε για την Αγία Τριάδα, πυκνόφυτο και τούτο ξεκινάει από τη Βίγλα ογκώδες, όπως είναι, και ανεβαίνει στο Πυργάκι, πολεμικό τούτο το μέρος. Περνάει από τα αρχαία του Ηρακλέους και σβήνει στη λάκα Καταβόθρας, πάντα βουνό της Οίτης.

Εδώ, λοιπόν, οι Βρίζες είναι μέσα σε ανοιχτό Δέλτα, χαμήλωμα και με ένα αρκετά ογκώδες ύψωμα. Εδώ, λοιπόν, σε τούτη την τοποθεσία –Βρίζες– είναι επίτηδες και γουπατιαστές, απρόσφορες για τέτοιου είδους άμυνα. Ο Καλλίας, λοιπόν, δεν ήταν δυνατόν να ενεδρέψει σε τούτο το μέρος. Αυτός που ήταν στρατιωτικός μεγάλης εμπέλειας και παλικαράς άριστος στην Αλβανία, έξοχος στη μάχη της Παύλιανης και υπέροχος στα Δερβενοχώρια, λάφυρό του το άλογο του Γερμανού μέραρχου, του το πήρε από τα χέρια. Το 'κανε δικό του.

Στον ίδιο αυτό δυσμενή τόπο και λίγο μετά, στο 1946, έμελλε να συμβούν και άλλα φοβερά επεισόδια προδοσίας για τους αγωνιστές. Την εποχή εκείνη, ήμασταν νεογέννητοι, συνεπώς λίγοι, αραιοί στις βουνίσιες περιοχές. Δεν μπορούσαμε να

Ο Καλλίας με τον ηρωικό 1ο λόχο του, του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παργανασίδας, που χάθηκε σχεδόν στο σύνολό του στη φονική ενέδρα των Γερμανών στην Αγία Τριάδα (05.01.1944)

ελέγχουμε τον τόπο. Γι' αυτό κι έχουμε τέτοιες απώλειες. Τούτοι, οι Μάηδες και οι άλλοι με τα χακί, αποφασίσανε να βγούνε και βγήκανε στην περιοχή Οίτης. Όπως φημολογήθηκε, ήταν μια ομάδα από τον Μουσταφάμπη με άλογα και αρχηγό τον Λια Μαυράδα και διάφοροι άλλοι οπλοφόροι, νόμιμοι και μπουλούκια. Τούτοι λοιπόν, ανεβήκανε τα Δυο Βουνά, περάσανε τον Πέργαρο, πέρασανε πάνω από την Παύλιανη και λημεριάσανε στις Βριζες. Εδώ, πήρανε επαφή με τον πρόεδρο Κοινότητας Ντρέμισας, Βασίλη Νίκου Βασιλείου. Τούτος, τους έδωσε τα χαμπέρια και το έγκλημα έγινε με τραγικότητα:

Ο δικηγόρος Στάθης Σχοινάς απ' το Μόδι και ο Γιώργος Μαγκανάς, εύπορος απ' το Δραχιάνι, προδόθηκαν από τον πρόεδρο της Ντρέμισας¹, κι έτσι τους πιάσανε, τους βασάνισαν, τους ρίξαν μέσα σε ασβεστόγουργα, μετά τους δέσανε πίσω απ' τ' άλογά τους και τους σύρανε μέχρι τις Βριζες, στον ίδιο τόπο της θυσίας,

¹ Ονόματι Νίκος Βασιλείου, ως ανωτέρω.

νεκρούς για να τους αφήσουν εκεί ακάλυπτους για να τους φάνε τα όρνια. Και τους φάγανε...

Τον πρόεδρο δεν τον φάγανε τα όρνια, αλλά η γούρνα. Αλλά και τούτο:

– Εσείς κάματαν την Αντίσταση και εμείς τον Εμφύλιο, έτσι λέγανε οι ομοϊδεάτες του και τούτο, ορέ αδέρφια, όχι από στοιχειώδη διάθεση αυτοκριτικής, αλλά από έπαρση για το δήθεν κατόρθωμά τους!

5 του Γενάρη 1944

Ο Χαράλαμπος Μώκος-Καλλίας από τις Βοΐζες στη Βίγλα και ο θάνατός του, μαζί και ο καπετάνιος του και 30 ελασίτες.

Ο Καλλίας με το τμήμα του, τον καπετάνιο του λόχου Παναγιώτη Τζιβάρα, ανέβηκε στη Βίγλα. Ο θάνατός του 12 παρά ένα. Κάτω απ' αυτούς 300 με 400 μέτρα η ενέδρα, οι προδότες σατανιστές πονηροί και ο Άγγλος μπάσταρδος από κούνια – και γιατί όχι, τη δουλειά τους κάνανε: «και γω πήγα με τους Γερμανούς, γιατί δεν ήθελα τους Εγγλέζους».

Το αντέρισμα της Βίγλας μέχρι κάτω με δύο αυχενίσκους και μικρά υψοματάκια και από κάτω ακριβώς ο θάνατος. Εκεί τους πήγανε τους Γερμανούς, το μέρος εντελώς ανύποπτο. Εκεί τους ενεδρέψανε τα χαμίνια... Τα χιόνι να είναι ένα μπόι και να πέφτει συνέχεια. Οι στράτες από Παύλιανη-Κουκουβίστα ελεύθερες και Βίγλας-Απάνω Κάνιανης ελεύθερες. Θα δούμε...

Ο Καλλίας απ' τη Βίγλα που καρραουλεύει σε μεγάλο μέρος με τα κιάλια στα μάτια βλέπει μετακινήσεις Γερμανών. Αυτό ήτανε! Διατάσσει πορεία και σε ριπή οφθαλμού πατάει τα δίστραπα και μαζί τα μυδράλια της ενέδρας. Πέσανε 31 αντάρτες δοκιμασμένοι, που με το αίμα τους εκεί, ποτίσανε το χώμα της πατρίδας.

Τον Καλλία τον πήγανε στο χωριό του, το Μαυρολιθάρι, και τον χώσανε. Οι άλλοι μείνανε εκεί στον τόπο του αίματος, με μια τετράγωνη τσιμεντόπλακα που κάθε χρόνο οι επιζώντες αγωνιστές, Μάη μήνα, τους κάνουνε τη γιορτή τους. Μέχρι πότε όμως;

Γιατί κι εμείς πεθαίνουμε

Τώρα λένε, κι έχουν γράψει, πως ο λοχαγός Χαράλαμπος Μώκος-Καλλίας παραβίασε τη διαταγή και άφησε τις Βοΐζες. Ο Καλλίας ήτανε στρατιωτικός και είδε πως το μέρος τούτο δεν είναι για μάχες, για αντίσταση κατά των Γερμανών και ντόπιων προδοτών. Ανέβηκε στη Βίγλα καρραούλι και σίγουρο μέρος. Από εκεί είδε τις κινήσεις και εξόρμησε για νίκες. Έπεσε...

Λένε πως δεν πήρε μέτρα. Τα μέτρα που μπορούσε να πάρει ήτανε προληπτικά. Να βάλει τα οπλοπολυβόλα του και να γαζώσουν το μέρος, ώστε να σπάσει και η ενέδρα και να δώσει μια άγνωστη στρατιωτική ενέργεια ως τις 5 του Γενάρη δηλαδή εκείνη την ημέρα. Στρατιωτική πρωτοτυπία. Δεν ήταν όμως δυνατόν για τέτοιες ενέργειες. Η ενέδρα εκεί ήτανε απίστευτα μελετημένη και καθοδηγούμενη. Γι' αυτό και πέτυχε.

Στο ασκέρι του καπετάν Καλλία (Χαράλαμπου Μώκου)

Σε σας Χαράλαμπε Μώκο και Πάνο Τζιβάρα

Πέντε -5- του Γενάρη του 1944, στην Αγία Τριάδα Οίτης, πέσατε από Γερμανούς κατακτητές, από πρόακτορες Εγγλέζους και προδότες Έλληνες ...

Αξιωματικέ Καλλία και το ασκέρι σου...

Τότε γερασμένη, μα πάντα δική μας η Ρούμελη, γεμάτη ρυτίδες και μαυροντυμένη γερόντισσα με σκυμμένο κεφάλι και με μάτια γεμάτα δάκρυα κόμπους σταγόνες, μετράει τα σκοτωμένα παιδιά της και ελπίζει όμως εκδίκηση λευτεριάς...

Γεννημένη η Ρούμελη στον τόπο που της αξίζει, χρειάζεται να είναι πάντα έτσι, όπως είναι, εμείς τα παιδιά της, την προσκυνάμε, γιατί είναι η μάνα μας, γιατί γεννάει Ελληνισμό. Και 'γω, γερασμένο κορμί, με μυαλό θολωμένο και σκοτεινιασμένα μάτια, πότε-πότε, με παίρνουν τα ντέρτια και φτάνω σε καρραούλι αγνάντια απ' τα μέρη σου ελαφοταΐστρα Οίτη... κι αγνάντια εκεί σε σας στη Βίγλα, στο Πυργάκι, στου Ηρακλή τα πετρωτά άλλων εποχών, τάφοι εκεί του Φάνη Αδάμ και Αριστείδη Γιαννόπουλου κι ύστερα γυρίζει ο νους και βλέπει το

θαμπό φως του γέρικου ματιού τις Βρίζες, που εκεί μαρτύρησαν ο δικηγόρος Στάθης Σχινάς και ο Γιώργος Μαγγανάς, απ' τα ντρεσεμιώτικα δίποδα ερπετά φαρμακερά... και εδώ, την άλλη μέρα της τραγωδίας του λόχου σου Καλλία ακούστηκε αδιάψευστα, «τούτος βγήκε απ' τη μέση». Ήταν 6 του Γενάρη.

Άκουσέ με, Καλλία!

Απ' τα μπαλκόνια μιλάνε για εθνικισμό,
απ' τα μετερίζια υπερασπίζονται τη λευτεριά!

Εσύ, όταν θυμάμαι, αντίκρου στέκεσαι
με ανοιχτά τα μάτια
φλόγα το φως σου Λευτεριά
και η γλώσσα σου θεριά
γυρεύει κοντά σου να σιμώσουν
εσάς να στεφανώσουν...

Καλλία, σήμερα η μέρα το καλεί
γι' αυτό άρχοντα της Οίτης
σταυραετέ και γιε του Βαρδουσίου
παιδί της Καταβόθρας,
ξύπνα και πες το λόγο
και 'γω σε στεφανώνω.

Εμπρός κι' εσύ, Πάνο Τζιβάρα, διαλεχτέ
εμπρός και σεις οι άλλοι
αδέρφια, τα παιδιά τα δικά μας
σήμερα μπροστά σας γονατίζουν
κι' όλα τους σας μακαρίζουν...

Εμπρός κι' εσύ αντίκρου στάσου, Λευτεριά,
και κλάψε τα παιδιά σου, γιατί είναι δικά σου...
Κι' έρχομαι ζωντανός εγώ κι' ελεύθερος
παιδιά της Οίτης
νεκροί πατριώτες, αδέρφια,

να σταθώ δίπλα από σας
με ανοιχτά μάτια και γλώσσα τραχειά.

Ακούστε τώρα εμένα:
Είστε κάτω από το χόμα τούτης της γης
και έχετε πέσει σε ατελείωτο ύπνο
κι άρχισα τώρα εγώ να σας αναγγέλλω
τη χαρραγή λύτρωσης τ' ανθρώπου
π' ανεβαίνει απ' τον ορίζοντα
της βαθιάς ανατολής
χωρίς διαταγμό να μας δώσει
την καινούργια μας μέρα,
γιατί είναι δική μας...

Προδομένο το μέρος εδώ, καθοδηγούμενη και καλοστημένη ενέδρα, από σπιού-
νους Έλληνες και κακούς αποικιστές Εγγλέζους, αιμορουφήχτρες των λαών...
Από αυτούς πέσατε γι' αυτό και σας θυμάμαι! Όσο ζω θα σας θυμάμαι πάντα και
θα γονατίζω μπροστά στο μαρτύριό σας, Έλληνες αγωνιστές, γιατί μόνο σαν κι
εσάς φτάνουν στο θάνατο για πατρίδα λεύτερη και ιδανικά ανθρώπινα!

Εσείς, Χαράλαμπε Μάκο, Πάνο Τζιβάρα και όλα εκείνα τα παλικάρια που πέσα-
νε μαζί σας, πιστέψατε πως η λευτεριά κερδίζεται, κατακτιέται μόνο με αίμα από
τα κορμιά, και το δώσατε στις 5 Γενάρη του 1944! Σκέπτομαι, λοιπόν, εσάς που
αξίζατε Ελληνισμό, γιατί σε τούτον εδώ τον τόπο, ποτίσατε με το ζεστό σας αίμα
τη γη της Αγίας Τριάδας και με τα κορμιά σας αφήσατε τεκμήρια άσβηστης
ιστορικής αλήθειας σε τόπους, μνήμες και χαρτιά! Γραφή ιστορία με αίμα!

Θυμάσαι, Χαράλαμπε, εκείνο το μεγάλο Άρη Βελουχιώτη, εκείνο το γιόμα, κάτω
από το χοντρό πλάτανο στην πλατεία Μαυρολιθαριού, που σε είδε και σε ρώτησε
ποιος είσαι, και συ του 'πες αξιωματικός και κείνος, ο Άρης, που με τη συμπερι-
φορά του ημέρευε αγρίμια, λογίκευε και προσανατόλιζε τους λογικούς, σου είπε:

– Τότε, τι κάθεσαι έξω από τούτο το ασκέρι;

Κι εσύ το δέχτηκες με ρουμελιώτικη μεγαλοσύνη και μπήκες και διοίκησες με
καπετάνιο τον Πάνο Τζιβάρα, το δικό σου ασκέρι!

Κι ήρθε η μέρα, 3ης Ιούνη του 1943, εσύ λοχαγός, έδειξες όλο σου το ρουμेलιώτικο μεγαλείο και τις στρατιωτικές σου αντιλήψεις, πιάνοντας τα καταράχια της Παύλιανης και πισωγύρισες το ιταλικό τάγμα του Βίτου και τους άλλους από τη Σαρμανίτσα. Και σα φράχτης στο παυλιανίτικο, τους πισωγύρισες αφήνοντας και επτά παλικάρια στο πεδίο της δικής σας τιμής!

Και ήτανε τούτοι, οι

Ηλίας Παπαδόπουλος
 Δημήτριος Κατσαρός
 Σεβερίνος Σκούφος
 Σπύρος Αρβανίτης
 Δημήτριος Ανδριτσούλας και
 Θύμιος Ευσταθίου...

Εδώ δίπλα σου, κατά το μέρος της Σαρμανίτσας, έφτασε κι ο μεγάλος Διαμαντής κι ανταμώνετε και μαζί ματώνετε τον κατακτητή. Ενώ ο Δημητρίου στο Μαυρολιθάρι από μέρους δεν ξεκίνησε.

– Δεν πρόκανα να φτάσω, ήμουνα μακριά κι έτσι έμεινα έξω από τη μάχη, τότε.

Τούτα είπε εκείνος.

*Εκδήλωση μνήμης –2008– στην Αγία Τριάδα
 (Νομάρχης Φωκίδας Ν. Φουσέκης, Δήμαρχος Γραβιάς Α. Μανανάς,
 Κοινοτάχης Παύλιανης Δ. Τελώνης, ΟΤΑ Κουκουβίστας Δ. Τσιμπάς κ.ά. επίσημοι)*

Ένα μικρό κομμάτι απ' τη μεγάλη ιστορία της πατρίδας:

Οίτη Ρούμελης, 5 Γενάρη 1944

Γερμανική κατοχή...

Γερμανική κατοχή – 1944
Χαράλαμπος Μώκος-Καλλίας

Η κατοχή με έμαθε
για τον εθνικισμό
να σκέφτομαι και να ρωτώ
τι φρούτο είν' αυτό.
Είδα εθνικαράδες
ντενεκέδες και σκατάδες,
είδα τα «καθάρματα»
του Χίτλερ τα αποβράσματα.

Το μετερίζι εθνικιστές
είναι της Γκιόνας η Λυρή
αν έχει κάλο στο βρακί
πέρασε, έστω για λίγο από κει
να δεις πέρα στην Οίτη
την Αγιά Τριάδα.
Κείτονται αράδα-αράδα
κάτω από την πλάκα
πέτρινη με ονόματα
και όλο κατορθώματα.

Τους κλαίει η δόλια μάνα τους
η δόλια αδερφή τους
και τα βουνά της Ρούμελης
αυτούς μοιρολογάνε...

II

Μιλτιάδη Παπαθανασίου

Αρχές του 1944 και η στρατιωτική κατάσταση στον ελλαδικό χώρο για τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής όσο πάει γίνεται και πιο δύσκολη και ιδιαίτερα στο στενότερο σημείο Άμφισσα – Θερμοπύλια. Ο στρατός του ΕΛΑΣ όσο πάει και μεγαλώνει σε δύναμη, χιλιάδες νέοι πατριώτες (άνδρες και γυναίκες) πυκνώνουν τις γραμμές του, ελέγχει απόλυτα τον ορεινό όγκο Παρνασσού – Γκιόνας – Βαρδουσίων – Οίτης – Καλλίδρομου και απειλεί άμεσα τις συγκοινωνίες του εχθρού, πράγμα που τον ανησυχεί, και ίσως και μερικούς άσπονδους φίλους.

Πρωτοχρονιά 1944. Δύναμη 2.000 Γερμανών (ανάμεσά τους είναι και γερμανοτυμένοι Έλληνες) ξεκινά από τη Λαμία και μέσω Κάνιανης-Σκλήθρου φτάνει και στις 02.01.1944 μπαίνει στην Κουκουβίστα (Καλοσκοπή), που βρίσκεται κτισμένη στο σημείο επαφής Γκιόνας-Οίτης, ενώ την επομένη 300 περίπου Γερμανοί έρχονται μέσω 51ου χιλιομέτρου από την Αμφίκλεια για ενίσχυσή τους, με σκοπό να συνεχίσουν τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις και προς Μαυρολιθάρι, συγκροτούνται όμως ύστερα από μάχη από τη Διλοχία του ήλαρχου Αλ. Μυλωνά και τη Διλοχία του Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρός), μόνιμος υπολοχαγός και οχυρώνονται στην Καλοσκοπή.

Οι παραπάνω διλοχίες αποτελούσαν μέρος της δύναμης του 36ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ με διοικητή το συνταγματάρχη Θύμιο Ζούλα που είχε και τη στρατιωτική ευθύνη της περιοχής, και παίρνει απόφαση να δημιουργήσει κλιό γύρω από την Καλοσκοπή και γι' αυτό ζητά ενίσχυση από το 5ο ανεξάρτητο τάγμα Παρνασσίδας.

Η διοίκηση του 5ου ανεξάρτητου με έδρα την Άμφισσα ανταποκρίνεται στο αίτημα του Ζούλα και διατάσσει τον 1ο Λόχο που βρίσκεται στο Λιδωρίκι να κινηθεί μέσω Λευκαδίτι-Σκιάς και να συναντήσει τον Ζούλα, στο χωριό Στρώμη, και το 2ο Λόχο και το Λόχο Μηχανημάτων από Γαλαξίδι-Κολοβάτα-Βάριανη -51ο χιλιόμετρο να κινηθεί προς Καλοσκοπή, δημιουργώντας έτσι γύρω από τους Γερμανούς έναν ασφυκτικό κλιό, αποκόπτοντας τις γραμμές ανεφοδιασμού.

Ο 1ος Λόχος ήταν καμάρι του ΕΛΑΣ. Ιδρύθηκε τον Απρίλη του 1943, στην Πάνω Αγόριανη Παρνασσίδα, με διοικητή το μόνιμο υπολοχαγό πεζικού Μώκο Χαράλαμπο (Καλλία), από το Μαυρολιθάρι, πολιτικό τον Γιάννη Μαλούχο (Δήμος), από το Γαρδίκι Ομιλαίων, και καπετάνιο τον Π. Τζιβάρα από το Πολύδροσο Παρνασσίδα, και ανέπτυξε περιλαμπρή δράση από πολύ σύντομα αυτό το χρονικό διάστημα.

Τον Απρίλη του 1943 έκανε το σαμποτάζ στο σταθμό Αμφίκλειας με αποτέλεσμα να συλληφθούν 30 Γερμανοί αιχμάλωτοι και να καταστραφούν 10 ατμομηχανές και μία αμαξοστοιχία γεμάτη τρόφιμα.

Το Μάη του 1943 διέλυσε και ξευτέλισε ένα ιταλικό απόσπασμα από 2.000 άνδρες στην περιφημη μάχη της Παύλιανης: 30 αιχμάλωτοι, 50 νεκροί Ιταλοί.

Τον Αύγουστο του 1943 έδωσε τη μάχη στο Χάνι Νικολούλια.

Το Σεπτέμβρη του 1943, στη μάχη της Αράχοβας, 200 Γερμανοί δεν ξαναείδαν την πατρίδα τους και πάρεθηκαν 15 αυτοκίνητα γεμάτα εφόδια.

Τον Οκτώβρη 1943 στη μάχη στα Δερβενοχώρια Αττικής 129 Γερμανοί νεκροί και αιχμάλωτοι στην Πύλη.

Διαλεγμένα παλικάρια ένα κι ένα, νέοι στην ηλικία από 20-30 ετών με πανελλήνια και πολυεθνική σύνθεση (στη δύναμή του ήταν άνδρες απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας, Ισραηλίτες και Σοβιετικοί) πολέμαρχοι της Αλβανίας, κράτησαν τα όπλα τους και δεν τα παρέδωσαν, όταν άλλοι επίορκοι στρατηγοί και ανάξιοι ιερωμένοι παρέδιδαν τη νικήτρια Ελλάδα στους Γερμανούς για να συνεχίσουν έναν ιδιόμορφο και σκληρό αγώνα, όπου ο στρατηγός γινότανε στρατιώτης και ο στρατιώτης στρατηγός, έναν αγώνα που ξέφευγε από τους κανόνες της συνηθισμένης στρατιωτικής τακτικής, έναν αγώνα που ήθελε ψυχή και μάλιστα ψυχή βαθιά.

Αλλά ας παρακολουθήσουμε την πορεία του 1ου Λόχου και το μοιραίο ραντεβού με το θάνατο, όπως μας τη δίνουν δύο από τους διασωθέντες.

Ο Μήτσος Αχλαδάς (Καραβιώτης), από την Καλοσκοπή, μας αφηγείται:

«Την πρωτοχρονιά του 1944 ο Λόχος μας (1ος) βρίσκεται από πολλές μέρες στο Λιδωρίκι. Το μεσημέρι της πρωτοχρονιάς τρώγαμε όλοι μαζί στο σχολείο της κωμόπολης και κάναμε τραπέζι σε 8 Αμερικανούς αεροπόρους, που είχαν έρθει να βομβαρδίσουν με αεροπλάνα στόχους στον ελληνικό χώρο (αεροδρόμιο Ελευσίνας). Σ' αερομαχία οι Γερμανοί έριξαν 8 υπερφρούρια, τα πληρώματά τους πήδηξαν μ' αλεξίπτωτα. Όσοι δεν σκοτώθηκαν από τις ριπές των Μέσερσιμθ, τους μάζεψε ο ΕΛΑΣ, ύστερα από σκληρές μάχες με Γερμανούς και τους προωθούσε για το γενικό στρατηγείο του ΕΛΑΣ, για ν' ακούσει αργότερα το ευχαριστώ. Ο πολιτικός του Λόχου, Δήμος, τους καλωσόρισε, μίλησε για το συμμαχικό αγώνα και αυτοί ανταπέδωσαν τις ευχές και εξέφρασαν τον ενθουσιασμό τους και την έκπληξή τους συγχρόνως για την οργανωμένη αντίσταση και για τις μεγάλες ελευθερωμένες περιοχές που έβρισκαν στην Ελλάδα. Τελειώσαμε το γεύμα και με τραγούδια του αγώνα βγήκαμε από το σχολείο, ενώ οι Αμερικανοί με συνδέσμους έφυγαν για το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ.

Τ' απομεσήμερο ακούστηκε η σάλπιγγα να χτυπάει συγκέντρωση, τρέξαμε και μαζευτήκαμε όλοι. Ο Καλλίας μας μίλησε και μας είπε, «*ετοιμαστείτε γρήγορα, φεύγουμε για την περιοχή της Κουκουβίστας*». Σ' ένα τέταρτο ετοιμαστήκαμε. Ξεκινήσαμε, περάσαμε το Λευκαδίτι-Σκια και τη νύχτα φτάσαμε στη Στρώμη, όπου έμεινα, κατάλυμα στο σπίτι του δασκάλου Σίσσουρα. Το πρωί, 02.01.1944, πάλι συγκέντρωση και τραβήξαμε για τις Βρίζες, τοποθεσία πάνω από την Κουκουβίστα. Εκεί συναντήσαμε και τον Νικηφόρο, καπετάνιο του τάγματος, που μαζί με τον Καλλία ανέβηκαν στη Βίγλα, στον Έλατο για παρατήρηση στο χώρο Κουκουβίστα-Μάρμαρα. Γυρίζοντας μας πληροφόρησαν ότι μεγάλη δύναμη Γερμανών ανέβαινε από Κάνιανη. Το τμήμα του Μυλωνά προσπάθησε να τους αναχαιτίσει, αλλά μπροστά σε μεγαλύτερες δυνάμεις, αναγκάστηκε να υποχωρήσει με απώλειες δύο νεκρούς. Πρέπει ν' αναφέρουμε ότι, όταν ο Νικηφόρος και Καλλίας ήταν στη Βίγλα, οι Γερμανοί τους είδαν και τους έβαλαν. Γυρίσαμε πίσω προς το χάνι του Ζήση, όπου συναντήσαμε τον Ζούλα. Μπήκαν οι στρατιωτικοί μέσα για σύσκεψη κι εμείς μείναμε απ' έξω».

Και συνεχίζει ο Θανάσης Δρούκαλης (Γκούρας):

«Μετά τη σύσκεψη στο χάνι του Ζήση, ο Νικηφόρος παίρνει τη μία διμοιρία του λόχου μας για να πάει στα μετόπισθεν των Γερμανών, για κάποιο σαμποτάζ, μαζί μ' έναν αξιωματικό από το 5/42 του Ψαρρού, πράγμα που αδυνάτιζε πάρα πολύ το τμήμα μας.

Στις 4 του μήνα, με τη μιά διμοιρία και τη Διοίκηση του Λόχου βρισκόμαστε στο χωριό Πυρά (Γκούρα). Στις 9 το βράδυ πήραμε εντολή με το ξημέρωμα να βρισκόμαστε στη θέση Βρίζες, εκεί θα συναντιόμασταν με τη Δίλοχία Λοκρού-Καραλίβανου, που βρισκόταν στη Στρώμη για να οργανώσουμε κανένα χτύπημα στους Γερμανούς και τους γερμανοντυμένους Έλληνες.

Πραγματικά, με το ξημέρωμα την άλλη μέρα, 5 του μήνα, παρόλο που το χιόνι έπεφτε ασταμάτητα και είχε φτάσει σε πολλά σημεία στο ένα μέτρο, βρεθήκαμε στις Βρίζες. Φυσικά, πρώτη μας δουλειά ήταν να ελέγξουμε τους γύρω χώρους, αλλά δεν αντιληφθήκαμε, δυστυχώς, τίποτα. Σε λίγο ήρθαν από την Ντρέμισα και δύο στελέχη της Κουκουβίστας, ο Ζούγρος και ο Κόλλιας, πρόεδρος της Κοινότητας και γραμματέας του ΕΑΜ αντίστοιχα. Και αυτοί, όμως, δεν είχαν καμιά πληροφορία για τον εχθρό.

Στις 10 περίπου, και χωρίς να φανεί ο Λοκρός, βλέπουμε τον Καλλία που ήταν προωθημένος περί τα 100 μέτρα, να έρχεται, όσο μπορούσε πιο γρήγορα και να μας λέει ότι μια γερμανική φάλαγγα μ' αρκετά μεταγωγικά φεύγει από την Κουκουβίστα, και να κάνουμε γρήγορα να προλάβουμε να στήσουμε ενέδρα. Και αφού έβγαλε μια εμπροσθοφυλακή από τους Αχλάδα Μήτσο (ήταν ντόπιος και ήξερε τα μέρη), Βασίλη Σκαρμούτσο, από τους Δελφούς, και τον Φυλέα, και την άφησε να προπορευτεί περί τα 50 μέτρα, ακολούθησε η διμοιρία, μ' επικεφαλής τη διοίκηση του Λόχου, τη Διοίκηση της διμοιρίας, η 1η ομάδα, η 2η που ήμουν και εγώ και η 3η. Ακολούθησαν ο γιατρός, η νοσοκόμα Γεωργία και δεν θυμάμαι ποιοι άλλοι, ανάμεσά τους και οι δύο Κουκουβιστιανοί, και βαδίζοντας σχεδόν τροχάδην, σε λίγο φτάσαμε στον τόπο που είχε στήσει ενέδρα η πλαγιοφυλακή των Γερμανών, στη θέση Αγία Τριάδα, όπου είναι και η ομώνυμη εκκλησία.

Το χιόνι στο μέρος αυτό ήταν 50-70 πόντους. Ο εχθρός καλά ταμπουρωμένος και καμουφλαρισμένος με λευκές μπέρτες, ανάμεσα στα ντούσκα και τα κέδρα, δεν έγινε αντιληπτός. Αφήνει την εμπροσθοφυλακή να περάσει και τον κύριο όγκο να μπει στο τρίγωνο του θανάτου. Σε λίγο απανωτές ριπές μυδραλίων γαζώνουν τους συντρόφους μας. Πέφτουν όλοι, όχι όμως και αποτελειωμένοι. Ζουν ακόμη οι περισσότεροι. Μπορούσαν να ζήσουν, αν η διμοιρία που έλειπε, είχε γίνει βάση υποστήριξης γι' αυτούς που περνούσαν το γούπατο της Αγίας Τριάδας. Λάθος τραγικό. Ναπολεόντειοι ελιγμοί δεν είχαν πέραση στ' αντάρτικο. Οι Γερμανοί σταμάτησαν για λίγο κι αφού δεν έβλεπαν καμιά αντίδραση, πλησιάζουν τους

τραυματίες, τους πατούν στο στήθος και όσοι άνοιγαν τα μάτια (ήταν δηλαδή ζωντανοί) τους εκτελούσαν.

Στο μεταξύ καταφθάνει, κάπως όμως αργά, και ο Λοκρός, μπαίνει στη μάχη και οι Γερμανοί τα μαζεύουν και φεύγουν. Δεν πρόφθασαν να εκτελέσουν και τον αντάρτη καλόγηρο Μπάκα, ο οποίος γλιτώσε. Γλιτώσαμε, επίσης, εγώ, ο διμοιρίτης Τρικούπης, η νοσοκόμα Γεωργία, ο Ν. Κουγιάτσος (Μπρωφ), ο Αυγερινός Λάμπρος, ο Σάγιας Σπ. του Ν. Ήμασαν στην ουρά και μ' άλλατα γλιτώσαμε. Οι Γερμανοί πήραν αιχμάλωτο τον Σκαρμούτσο. Μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα ο ΕΛΑΣ έχασε 32 παλικάρια το ένα καλύτερο από το άλλο.

Οι νεκροί ήταν:

1. Μώκος Χαράλαμπος (Καλλίας), από το Μαυρολιθάρι Φωκίδας
2. Μαλούχος Γιάννης (Δήμος), από το Γαρδίκι Ομιλαίων
3. Τζιβάρας Παναγιώτης, από το Πολύδροσο Παρνασσίδας
4. Κόλλιας Νίκος, από την Καλοσκοπή
5. Ζούγρος Παναγιώτης, από την Καλοσκοπή
6. Κατρανίδης Βασίλειος, έφεδρος ανθυπολοχαγός, από την Κοκκινιά
7. Μητράνης Ροβέρτος (Ιπποκράτης), Ισραηλίτης γιατρός του Λόχου
8. Παπαγεωργίου Ηλίας, πολιτικός ομάδας, από την Ιτέα
9. Τσάμης Χρήστος, από το Κλίμα Δωρίδας
10. Μιχαλόπουλος Μιχαήλ (Καλλίμαχος), από την Κέρκυρα
11. Αναστασόπουλος Κώστας, από το Κλίμα Δωρίδας
12. Ζυμαγκόρου Αλεξέι, Σοβιετικός μαχητής
13. Βυθούλκας Ντάνος, από την Αθήνα
14. Παπαδόπουλος Νίκος, από το Αγρίνιο
15. Μιχαήλοβιτς Ιβάν, Σοβιετικός μαχητής
16. Κατσιάκας Παναγιώτης, από το Παλαιοξάρι Δωρίδας
17. Παπαστάμος Ηλίας (Μπουκουβάλας), από το Γαρδίκι Ομιλαίων
18. Γιάγκης Χαράλαμπος (Μπάμπης), από τα Πέντε Όρια
19. Τσαμούρης Βαγγέλης, από την Εύβοια
20. Καραμουσαντάς Κίμων (Κακαλίδης), από τη Λειβαδιά
21. Νησιώτης Μιχάλης, από την Κω, το πραγματικό του όνομα έληγε σε Λάκης, πολύ μορφωμένος, μιλούσε ιταλικά
22. Καρβούνης Γιάννης (Διστομίτης), από το Δίστομο

23. Σταματόπουλος Δημήτριος, από την Αθήνα
24. Δαυίδ, Ισραηλίτης
25. Βενιαμίν, Ισραηλίτης
26. Οικονομάκος Αλέκος, από το Γύθειο
27. Κατσαντώνης Σπύρος (ήταν ψευδώνυμο, πιθανή καταγωγή του από την Κόνιτσα, πρώην χωροφύλακας και το επώνυμό του πιθανώς ήταν Μήλιος)
28. Κάβουρας Αναστάσιος, από την Αμφισσα
29. Μητσατάκης Δημήτριος, από την Καβάλα
30. Καλιμάνης Γεώργιος (Όλυμπος), από τη Σουβάλα Παρνασσίδας και από τη Διλοχία Μυλωνά
31. Σταυρόπουλος Θανάσης, από τη Βοιωτία
32. Κασούτας (παιδάκος), από τη Σεγδίτσα Αμφισσας

Τάφηκαν όλοι σε ομαδικό τάφο, στην Αγία Τριάδα Καλοσκοπής, εκτός από τον αξέχαστο Καλλία, που τάφηκε στην ιδιαίτερη του πατρίδα, στο Μαυρολιθάρι.

III

Κώστα Μπάκα

[...] Στις 4 του Γενάρη η μάχη σταμάτησε. Το βράδυ τραβηχτήκαμε στα υψώματα, να μη μας κουκουλώσει το χιόνι. Στο ύψωμα, πάνω από την Καλοσκοπή, το χιόνι ήταν περίπου 20-30 πόντους, η δε περιοχής της Αγίας Τριάδας, ξεπερνούσε το 1 μέτρο και στις χαράδρες περισσότερο από δύο μέτρα. Ξενυχτήσαμε επάνω στα έλατα. Έτσι δεν υπήρχε φόβος να μας πάρει ο ύπνος και ούτε να μας σκεπάσει το χιόνι. Το πρωί ήταν ησυχία, σταμάτησε να ρίχνει χιόνι, μόνο φυσούσε. Έγινε συνεδρίαση και αποφασίστηκε εγώ και ο πολιτικός Δήμος να τεθούμε εμπροσθοφυλακή του 2/39 Συντάγματος του Ζούλα. Έτσι κι έγινε. Πήραμε 40 παλικάρια, μαζί κι εγώ, ο παπάς, ο Κώστας Μπάκας και πριν ξεκινήσουμε βγάλαμε 3 ανιχνευτές μπροστά και στα πλάγια 3 δεξιά και 3 αριστερά. Στόχος τα Μάρμαρα και κατεύθυνση Άνω και Κάτω Κάνιανη, προς τη Γραβιά. Η απόσταση από το ύψωμα ως τα Μάρμαρα δεν ξεπερνούσε τα 500 μέτρα. Περνά η εμπροσθοφυλακή με κόπο κόβοντας το χιόνι, έκανε να φθάσει μία ώρα. Εμείς τους παρακολουθούσαμε. Ο Χαράλαμπος Μώκος (Καλλίας) με τα κυάλια, έλεγχε όλη

την περιοχή και την πορεία των ανταρτών, που φτάσανε στα Μάρμαρα. Στέλνουμε αμέσως τις δύο πλαγιοφυλακές. Οι τρεις της αριστερής πλαγιοφυλακής δεν έφθασαν ποτέ στον προορισμό τους, γιατί πέσανε σε χαράδρα. Οι δύο πέθαναν και τους βρήκαν το καλοκαίρι που έλειψαν τα χιόνια, τον τρίτον τον γλίτωσε η Γεωργία η νοσοκόμα.

Η φάλαγγα των 31 ανδρών σε τριάδες, κατηφορίσαμε και πιάσαμε το εκκλησάκι Αγία Τριάδα, οι τελευταίοι κι εμείς μπροστά, σε απόσταση 20 μέτρων. Φτάνοντας μετά το ρεματάκι, δεχθήκαμε τα πρώτα πυρά, χιαστί. Δύο πολυβόλα μπροστά μας χτυπούσαν τους τελευταίους και άλλα δύο πιο πίσω τους πρώτους. Στην πρώτη σειρά εγώ, ο μόνος που διεσώθη, δεξιά μου ο διοικητής του λόχου Καλλίας, και αριστερά μου ο Δήμος, πολιτικός του λόχου. Μας θέρισαν. Από το βράδυ είχαν σταθεί εκεί, με άσπρες κουκούλες, που φαινότουσαν σαν χιονισμένα δένδρα. Μόλις πέσαμε κάτω, χτυπημένοι όλοι στα πόδια, σκεφτόμασταν από πού μας ήρθε, γιατί ανθρώπους δεν βλέπαμε. Ο Καλλίας κάνει πίσω με το πιστόλι στο χέρι, τα πυρά συνεχίζουν κι εγώ κυλιέμαι, πάνω κάτω στο χιόνι για να βουλιάξω. Νόμιζα ότι αν χαμήλωνα λίγο θα γλίτωνα. Μού 'ρχεται πισώπλατα μία ριπή και μου αχρηστεύει το αριστερό μου χέρι. Η σφαίρα καρφώθηκε από την πλάτη και βγήκε από την κεφαλή του βραχίονα τινάζοντας έτσι, όλο το αριστερό μου χέρι. Έφαγα 17 σφαίρες. Αμέσως οι Γερμανοί με τις άσπρες κουκούλες και μπλούζες άρχισαν να δίνουν τη χαριστική βολή σε όλους τους τραυματίες. Ήρθε και η σειρά μου. Παπός με ράσα. Μόλις με βλέπει ο αξιωματικός που έδινε τη διαταγή για τη χαριστική, με αναγνώρισε από τη μάχη στην Αράχοβα, που του χάρισα τη ζωή. Το πιστόλι που φορούσα επάνω μου ήταν δικό τους κι όλα τα εξαρτήματα και η ζώνη με τον αγκυλωτό σταυρό. Με την ψυχή στο στόμα τον ρωτάω, όπως με είχε ρωτήσει κι αυτός στην Αράχοβα:

– Καπούτ;

Μου απαντά:

– Νίχτ καπούτ, και φωνάζει το γιατρό τους.

– Ντόκτορ, κομ χιάο! Κομ, κομ!

Ήρθε ο γιατρός, με γδύνει, όπως με γέννησε η μάνα μου και μου έκανε εντριβή με το χιόνι. Εγώ άρχισα λίγο-λίγο να χάνω τις αισθήσεις μου και το φως μου. Το αίμα

έφευγε από 17 τρύπες του σώματός μου. Μου έδωσε τις πρώτες βοήθειες, επιδέονοντας τις πληγές. Με τύλιξαν με κουβέρτες που είχαν μαζέψει από τους συναγωνιστές μου και με μετέφεραν στο εκκλησάκι της Αγίας Τριάδας, ώσπου να τελειώσει η μάχη, κι ύστερα θα με πήγαιναν στο Νοσοκομείο στη Λαμία.

Δεν άργησε να καταφθάσει η δύναμη του ΕΛΑΣ και οι πρώτοι ΕΠΟΝίτες. Το λόγο είχε ο διμοιρίτης Θεοφάνης Ανδριόπουλος του Δημητρίου και της Μαργαρίτας. Η Μαργαρίτα ήταν αδελφή της μάνας μου. Είχαν δει το χιόνι κόκκινο και είχε σπάσει η καρδιά τους. Ακούω ένα κλαρίνο, να δίνει το σύνθημα: «Προχωρείτε! Προχωρείτε!» Το κλαρίνο αυτό εν ώρα μάχης το είχαμε σαν σάλπιγγα και όταν τελειωνε η μάχη, χορεύαμε και τραγουδούσαμε μ' αυτό. Αυτή τη φορά χτύπαγε λυπητερά. Αρχίζει η μάχη κατά μέτωπο. Πρώτοι οι ΕΠΟΝίτες και ύστερα το 2/39 Σύνταγμα του Ζούλα. Όταν έφτασαν στο εκκλησάκι ακούω να λένε:

– Ρίχτε στην εκκλησιά, θα έχει Γερμανούς!

Βάζω τις φωνές εγώ από μέσα και τους λέω τ' όνομά μου. Πρώτος μπήκε μέσα ο ξάδερφός μου και μόλις μ' είδε σ' αυτά τα χάλια, άρχισε να κλαίει απαρηγόρητα.

– Ξαδερφούλη μου, σε φάγανε τα σκυλιά! Εκδίκηση! φωνάζει, και ρίχνεται στη μάχη με λύσσα και κατεβάζει τους Γερμανούς ως το Χάνι της Γραβιάς. Εμένα με πήραν. Μπροστά πηγαίνουν τον Καλλία, να τον θάψουν στο χωριό του, το Μαυρολιθάρι και μένα στο σπίτι του παπά. Ήρθε ο γιατρός, με περιποιήθηκε και την άλλη μέρα το πρωί με πήγαν στο Μαυρολιθάρι, έμεινα μία μέρα κι από κει στην Καστριώτισσα. Εκεί έμεινα πολύ καιρό, γιατί μέσα στην πρώτη εβδομάδα έπαθα αιμορραγία από την τλαιπωρία των μακρινών αποστάσεων. Έχασα τις αισθήσεις μου και ήμουν στα τελευταία μου. Έτσι με πήγαν στο Νοσοκομείο, που ήταν γεμάτο από τραυματίες. Το σχολείο το είχαν κάνει Νοσοκομείο. Ο χειμώνας βαρύς και το χιόνι πυκνό, τρόφιμα δεν είχαμε κι εγώ χειρότερα, και για να μην πεθάνω στο θάλαμο, με πήραν δίπλα στην εκκλησία. Μ' έβαλαν σ' ένα κρεβάτι εκστρατείας, μ' άναψαν το καντήλι και περίμεναν ώρα την ώρα να πεθάνω. Το μαύρο χαμπερί έφτασε στην Οργάνωση και στο χωριό μου: Ο λόχος του Καλλία χαλάστηκε όλος και μαζί κι ο παπάς.

Άλλοι χάρηκαν κι άλλοι λυπήθηκαν. Αυτή την ημέρα η γυναίκα μου είχε γεννήσει τη δεύτερη κόρη μου, την Αρετή. Ο πατέρας μου, μόλις έμαθε το λυπητερό μαντάτο, πήγε στην Οργάνωση να πάρει είδηση. Εκεί του είπαν:

– Μπάρομπα-Γιάννη, μόλις πήραμε τηλέφωνο από την Καστριώτισσα, ότι ο γιος σου ζει και είναι στο Νοσοκομείο!

Μακριά δυο μέρες με τα πόδια, από Οργάνωση σε Οργάνωση κι από χωριό σε χωριό, έρχεται και με βρίσκει. Εγώ εν τω μεταξύ άρχισα να συνέρχομαι από την προηγούμενη μέρα, χωρίς, όμως, να γνωρίζω. Ένας γιατρός, ονόματι Αντώνης Πολυκράτης, μου έδωσε δύο σύριγγες από το αίμα του. Ο πατέρας μου μιλάει, κλαίει, αλλά εγώ δεν καταλαβαίνω τίποτα. Έμεινα εκεί ένα μήνα περίπου. Σε μία εβδομάδα συνήλθα κι άρχισα να γνωρίζω. Μετά ένα μήνα ήρθε ο Άρης Βελουχιώτης να με δει και να μάθει για τη μάχη. Του διηγήθηκα, μου ευχήθηκε περαστικά κι έφυγε.

IV

Επιχειρήσεις των Ναζιδων στην ορεινή Παρνασσίδα (Γενάρης 1944)

Αλέκου Μυλωνά

Τελείωσε ο Δεκέμβρης του 1943 και εκεί σιμά στα Χριστούγεννα πήραμε την πληροφορία ότι οι Γερμανοί ετοίμαζαν επιχείρηση εκκαθαριστική στην περιοχή μας. Κι όταν πέρασαν τα Χριστούγεννα, η πληροφορία βγήκε σωστή. Γερμανικές δυνάμεις άρχισαν να φτάνουν απ' τη Λιβαδειά στο Δαδί. Μέχρι την Πρωτοχρονιά είχαν μαζευτεί αρκετοί ναζιδες και στις 2 του μηνός ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στη Γραβιά, στο Καστέλλι, στον Αποστολιά, απ' όπου προώθησαν ένα απόσπασμα από 200 στρατιώτες στο χωριό Σκλήθρο. Ήταν πλέον βέβαιο ότι την επομένη θα τους αντιμετώπιζαμε.

Η αντάρτικη δύναμη που φύλαγε τον τομέα ήταν το υπό τη στρατιωτική καθοδήγησή μου II/36 Τάγμα.

Η εχθρική δύναμη περνούσε τους 600 άνδρες.

Η δική μας δύναμη ήταν μόνο ο 2ος λόχος. Τον 1ο Λόχο, το Τάγμα τον είχε

αποσπάσει σε αποστολή έξω από την έδρα του. Το 2ο Λόχο διοικούσε ο Μήτσος Κουτσοδόντης (Αίας) και τον 1ο Λόχο ο Σωτήρης Τσιτσιπίης (Λοκρός).

Ο τομέας που φυλάγαμε άρχιζε από τα Δυο Βουνά και έφτανε μέχρι το 51 χιλιόμετρο. Φανερό γίνεται πόσο λίγη ήταν η δύναμη που διαθέταμε για να καλύψουμε όλη αυτή την έκταση. Εγκαταστήσαμε για το λόγο αυτό σημεία στηριξέως σε θέσεις που να έχουν όσο το δυνατό μεγαλύτερο πεδίο οράσεως. Όπως είχαν τα πράγματα, λόγος για σοβαρή αντίσταση δεν μπορούσε να γίνει. Γι' αυτό το σχέδιό μας ήταν πολύ απλό: Θα αντιστέκονταν οι αντάρτες, όσο θα άντεχαν σε πρώτη γραμμή κι ύστερα θα μάχονταν από δεύτερη και τρίτη θέση διαδοχικά.

Η αναμενόμενη σύγκρουση της επομένης μάς είχε δημιουργήσει μεγάλες φροντίδες. Τη νύχτα την περάσαμε όλοι στο ύπαιθρο και κάτω από καιρικές συνθήκες περισσότερο από άθλιες. Το χιόνι σε πολλά σημεία ξεπερνούσε το μέτρο.

Για κάθε περίπτωση έγινε ό,τι μπορούσε να γίνει και με επείγον σήμα ανακάλεσα τον 1ο Λόχο και ζήτησα και από το διπλανό Τάγμα Παρνασσίδος να μου στείλει ό,τι ενίσχυση μπορούσε.

Έτσι πέρασε η νύχτα κι όταν ξημέρωσε, τα πρώτα εχθρικά τμήματα άρχισαν να ξεπροβάλουν απέναντί μας κινούμενα προς κατεύθυνση Μάρμαρα. Δύο άλλα ξεκινήματα που κάνουν από Καστέλλι προς Καλοσκοπή και από Γραβιά προς Χάνι Ζαγγανά-Καλοσκοπή, ήταν από σκοπιμότητα εικονικά. Όλη η επιθετική τους προσπάθεια έγινε από Αποστολιά, στηριγμένοι στο απόσπασμα που είχαν εγκαταστήσει στο Σκλήθρο από την προηγούμενη.

Προχώρησαν οι γερμανικές ομάδες, πλησίασαν τις θέσεις μας και πιάσανε τουφέκι με τους δικούς μας. Σε λίγο το τουφέκι άπλωσε σε όλο το σύρραχο και τα φυλάκιά μας κρατούσαν καλά για αρκετή ώρα. Στο διάστημα αυτό χρειάστηκε να κάνω μια επιτόπια εξέταση της καταστάσεως που επικρατούσε, να δω δηλαδή από σιμά τους αμυνόμενους αντάρτες. Γι' αυτό, μαζί με 10 ακόμα συναγωνιστές, κατευθυνθήκαμε στο κεντρικότερο φυλάκιο. Στο ύψωμα αυτό δεν ακούγονταν πυρά κι όταν πλησιάσαμε βρήκαμε τον οπλοπολυβολητή Ρήγα να προσπαθεί να συγκριάσει το κλείστρο του οπλοπολυβόλου του. Δεν προφτάσαμε ν' αλλάξουμε δυο λόγια με τον Ρήγα κι απάνω στο ύψωμα είχε ανεβεί ο πρώτος Γερμανός και μας κοίταζε. Τόπο να αναπτυχθούμε δεν είχαμε. Υποχρεωθήκαμε να φύγουμε περπατώντας πάλι απάνω στον τορό που οι ίδιοι είχαμε ανοίξει. Ο Γερμανός

φαίνεται ότι αυτή τη φορά σάμποτάρισε τους δικούς του. Όσα μας έριξε, και δεν μας έριξε λίγα, όσο να τον αποφύγουμε, πήγαν στο βρόντο, ενώ και καλός στόχος ήμασταν και σε αρκετά καλή απόσταση.

Το ύψωμα, όμως, για το οποίο λέμε ήταν σε τέτοια θέση που να δίνει την υπερκέραση των δικών μας θέσεων στους Γερμανούς. Συμπτυχθήκαμε κανονικά εκτός απ' το φυλάκιο που προαναφέραμε. Οι άντρες αυτοί είχαν σχεδόν αγκιστρωθεί και με μεγάλη δυσκολία απαγκιστρώθηκαν, αφού δύο αντάρτες απ' τη δύναμή του σκοτώθηκαν. Την ώρα αυτή έφτασε η ενίσχυση απ' το Τάγμα Παρνασσίδος.

Είχε έρθει ακριβώς την ώρα που συμπληρώθηκε η σύμπτυξή μας, ο Χαράλαμπος Μώκος (Καλλίας) με το τμήμα του. Ο Χ. Μώκος καταγόταν απ' το Μαυρολιθάρι και ήταν μόνιμος ανθυπολοχαγός της Σχολής Ευελπίδων. Ήταν ικανότατος αξιωματικός, χαρακτήρας πραγματικά διαμαντένιος και παλικάρι απ' τα λίγα, γνωστός άλλωστε σ' όλη την περιοχή.

Κατά τη συνάντησή μας, ο Καλλίας μου εξέφρασε τη στενοχώρια του που δεν πρόφτασε να μας βοηθήσει πριν συμπτυχθούμε. Του απάντησα ότι έκανε Αννίβειο διαδρομή, χωρίς να τα παραλέω. Σωστό είναι ότι δεν περιμέναμε να έρθει απ' την περιοχή του τόσο γρήγορα, μέσα από χιόνια και κατοτοπιές. Με ρώτησε τι θα γινόταν στη συνέχεια και του εξήγησα ότι, εφόσον οι Γερμανοί θα συνεχίζανε την προώθησή τους θα κάναμε και πάλι αντίσταση και ότι σ' αυτή την περίπτωση, αυτός θα έπαιρνε την αποστολή που θα τον ενδιέφερε.

Εκεί σταμάτησε η συζήτησή μας.

Οι Γερμανοί δεν μας ξαναενόχλησαν. Είχαν ίσως διαταγή να καταλάβουν την Καλοσκοπή, που ήξεραν ότι ήταν έδρα του τάγματός μας, να μας δημιουργήσουν ταραχή και ό,τι άλλη ζημιά μπορούσαν και να ξαναφύγουν. Φρόντισαν όπως φάνηκε, να πετύχουν το σκοπό τους, όσο πιο αναίμακτα μπορούσαν για τους εαυτούς τους.

Ήταν απογευματινές ώρες εκείνης της μέρας, όταν είχαμε πιάσει τις δεύτερες θέσεις μας στα κάτω απ' το Μαυρολιθάρι αντερείσματα. Εκεί ήρθε και ο 1ος Λόχος μας, με τον Λοκρό, κι έτσι μπορέσαμε να οργανώσουμε δυνατή την αμυντική γραμμή μας.

Ξημερώσαμε εκεί. Την άλλη μέρα οι Γερμανοί μείνανε άπρακτοι.

Ούτε μια περίπολο για αναγνώριση δεν βγάλανε έξω απ' τα στέκια τους.

Μετά απ' αυτό, αφήσαμε κι εμείς το Μαυρολιθάρι και πλησιάσαμε την Καλοσκοπή. Στείλαμε τον 1ο Λόχο στη Δρέμισα για προφυλακή. Το τμήμα του Καλλία στην Πυρά και το 2ο Λόχο με το Λόχο Μηχανημάτων στη Στρώμη. Στη Στρώμη εγκαταστάθηκε και η Διοίκηση του Τάγματός μας, όπου, εκτός των άλλων φροντίδων της, κατέστρωσε και το σχέδιο δράσεως της επομένης. Κατ' αυτό προβλεπόταν η κύκλωση των επιδρομών με την κατάληψη επίκαιρων θέσεων γύρω απ' την Καλοσκοπή.

Η διαταγή αυτή μοιράστηκε απ' το βράδυ σ' όλους τους διοικητές των λόχων. Η παράγραφος που αφορούσε τον αείμνηστο Καλλία, έλεγε:

«Απόψε θα διανυκτερεύσετε στην Πυρά. Αύριο, αφιχθείτε λίαν πρωί εις Βορίζες, όπου θέλετε μας συναντήσει. Εις περίπτωση καθ' ην φθάσετε εις Βορίζες προ ημών, αναμείναιτε άφιξίν μας. Κατά την εκεί αναμονή σας, λάβατε σύντομα μέτρα ασφάλειας».

Έτσι είχαν ως εδώ τα πράγματα. Το πρωί, με εμπροσθοφυλακή το 2ο λόχο, το Τάγμα μετακινήθηκε προς Βορίζες, απ' όπου θα γινόταν η ανάπτυξη των τμημάτων του, σύμφωνα με το σχέδιο που είχαμε φτιάξει. Όταν όμως φτάσαμε στις Βορίζες, με έκπληξη είδαμε ότι το τμήμα του Καλλία δεν βρισκόταν στη θέση του. Και όμως το τμήμα αυτό, ελαφρό και ταχύ όπως ήταν και με τον Καλλία επικεφαλής, θα έπρεπε πολύ πριν από μας να είχε φτάσει.

Ενώ, όμως, συζητούσαμε αυτό το θέμα καμιά πεντακοσαριά μέτρα μπροστά από μας και προς το μέρος της Αγίας Τριάδας, ακούσαμε τρεις παρατεταμένες ριπές από γερμανικό οπλοπολυβόλο. Περίμενα ν' ακούσω να ρίξουν και τα δικά μας όπλα, αλλά δεν άκουσα τίποτα. Κακό σημάδι τούτο ή ο Καλλίας είχε πέσει σε καλά στημένη ενέδρα και δεν πρόφτασε να αμυνθεί ή οι Γερμανοί, πράγμα απίθανο, πολυβολούσαν για εκφοβισμό.

Τώρα, όπως είχαν διαμορφωθεί τα πράγματα, δεν μπορούσε να εφαρμοστεί το σχέδιο επίθεσης που είχαμε καταρτίσει... Κινηθήκαμε προς τα εμπρός για

αναγνώριση ή ενδεχομένως και για παροχή βοήθειας στον Καλλία. Η κατεύθυνσή μας ήταν η Αγία Τριάδα. Όταν φτάσαμε απάνω απ' το δρόμο που κατηφόριζε προς το εκκλησάκι, εκεί πήραμε τη γεύση της πικρής αλήθειας. Από κει είδαμε τη Γεωργία, τη νοσοκόμα, που ακολουθούσε πάντα τους αντάρτες της Παρνασσίδας, ν' ανηφορίζει έξαλλη με τα χέρια ψηλά και να φωνάζει:

– Τα παιδιά μας, παν τα παιδιά μας!

Κι όταν μας πλησίασε, φώναζε, φώναζε συνεχώς και δεν απαντούσε στις ερωτήσεις μας. Απ' το δραματικό, όμως, μονόλογό της έβγαινε καθαρά πλέον και το τραγικό τέλος των παλικαριών της Παρνασσίδας. Ο Καλλίας είχε πέσει σε ενέδρα και είχε σκοτωθεί κι αυτός και τα παλικάρια του. Γλίτωσαν μόνον 3-4 αντάρτες και η νοσοκόμα σε κάποια μακρύτερη απόσταση απ' τους άλλους.

Τελικά, η Γεωργία με πολύ κόπο μπόρεσε να μας περιγράψει πώς έγινε το κακό. Ο Καλλίας παρασύρθηκε απ' τους Καλοσκοπιανούς, Ζούγρο και Κόλλια, που πλήρωσαν κι αυτοί το φόρο της απροσεξίας τους, ακολουθώντας τον στο τόλμημα και στο χαμό του. Αυτοί ήρθαν πρωί-πρωί στις Βρίζες και του έφεραν την ανακριβή πληροφορία ότι οι Γερμανοί ξεκίνησαν να φύγουν. Κι ο ακράτητος εκείνος πολεμιστής, όρμησε με τους λίγους διαλεχτούς του να τους κλείσει τη διάβα. Μα βρήκε δυστυχώς στο δρόμο του τη δολοφονική τους ενέδρα.

Αλλ' επειδή ο Μώκος δεν ήταν μόνο γενναίος πολεμιστής, αλλά και ικανότατος αξιωματικός, πρέπει να γίνει παραδεκτό πως εδώ ενήργησε με καταφανή νευρική δύναμη. Το ότι στάλθηκε να μας βοηθήσει και δεν πρόφτασε του είχε δημιουργήσει μια έξαψη, που δεν μπορούσε να την κρύψει. Απ' όλες τις εκδηλώσεις του, φαινόταν ότι ζητούσε την ευκαιρία να τελειώσει παλικαρίσια την αποστολή του. Κι αυτό ήταν όλο. Η μεγάλη του φιλοτιμία, η γνωστή ορμητικότητα του, τον έσπρωξαν σε ενέργειες που δεν μοιάζουν για δικές του. Παρά τη διαταγή που είχε, δεν στάθηκε να μας περιμένει στις Βρίζες. Όταν έφυγε από τις Βρίζες δεν έκανε καμιά σκέψη για τα μέτρα που θα είχαν πάρει οι Γερμανοί για να εξασφαλίσουν τη διαμονή τους στο χωριό και την επικείμενη αναχώρησή τους. Δηλαδή δεν σκέφθηκε ότι οι Ούννοι θα κρατούσαν οπωσδήποτε τα υψώματα για να περάσει ακίνδυνα η φάλαγγά τους απ' το δρόμο που βρίσκεται κάτω απ' αυτά. Κι ακόμα τράβηξε να περάσει μέσα απ' το χιονισμένο δάσος με κάλυψη από 3 ανιχνευτές.

Έτσι τον είδε να κατηφορίζει βιαστικά με τα παλικάρια του το γερμανικό καραούλι.

Έδωσε σινιάλο στους δικούς του και του στήσανε καρτέρι, σίγουρο καρτέρι. κρυμμένοι μέσα στα χιόνια και ντυμένοι με άσπρους μανδύες. Τους περίμεναν, λοιπόν, όπως έρχονταν ο ένας κοντά στον άλλον, μέσα στα χιόνια κι όταν πλησιάζουν, όσο τους χρειάζονταν, αδειάσανε τα οπλοπολυβόλα τους απάνω τους.

Όταν τελείωσε την αφήγησή της η Γεωργία, ο Καραλίβανος, που είδε ότι επειγώμαστε ν' αναλάβουμε κάποια δράση, μπήκε επικεφαλής του 2ου λόχου και ρίχτηκε προς το δρόμο της Αγίας Τριάδας. Του φώναξα να γυρίσει πίσω, γιατί πήγαινε απάνω στην ίδια ενέδρα, και τότε κατάλαβε ο Δήμος τι πήγαινε να πάθει. Όταν με την αναστροφή του λόχου οι Γερμανοί ξαναφανερώθηκαν κι άρχισαν να του ρίχνουν. Έπιασε, λοιπόν, τη σκούφια του και την πήγαινε μια μπρος και μια πίσω χαμογελώντας, όπως συνήθιζε να κάνει όταν έπεφτε σε λάθος και το αναγνώριζε.

Ο λόχος μας πήρε γρήγορα στη βάση του αριστερού μας λόφου θέση, όταν δέχτηκε την πρώτη επίθεση από τους Γερμανούς. Τότε και ο 1ος λόχος έσπευσε και πήρε θέση δεξιά για να κλείσει την παράταξή μας. Οι Γερμανοί, στο μεταξύ, είχαν βγει απ' την Καλοσκοπή, ίσως για να φύγουν και όταν άκουσαν τη συμπλοκή δρασκελίσαν τα υψώματα κι έσπευσαν να βοηθήσουν τους δικούς τους. Ξεκαθάρισαν πού ήταν η αντάρτικη αντίσταση και ρίχτηκαν να την ανατρέψουν. Έτσι, ενώ από δεξιά γειτονεύαμε περισσότερο με το γερμανικό απόσπασμα, η μάχη πιάστηκε από αριστερά μας και κράτησε έτσι αρκετή ώρα μέχρι που ο Τσιτσιπής επεζήτησε κι έπιασε κι από δεξιά τουφέκι.

Όπως να είχε το πράγμα, ο 2ος λόχος πέρασε δύσκολες στιγμές αντιμετωπίζοντας τη γερμανική μπόρα, μα κι οι Γερμανοί βρήκαν αντίσταση που ασφαλώς δεν θα την περίμεναν. Οι αντάρτες, εθελοντικοί πολεμιστές, ήταν δυνατοί και δοκιμασμένοι, μα σε τούτη την περίπτωση ήταν και κυριολεκτικά εξαγριωμένοι μετά τη δολοφονική εξόντωση των συναγωνιστών τους, και η οργή φαινόταν στις φάτσες όλων και η διάθεσή τους για κάθε παράτολμη ενέργεια, ήταν έκδηλη. Γι' αυτό οι Ναζί, αφού πάλεψαν αρκετή ώρα μέσα στα χιόνια, για να πετύχουν το σκοπό τους στο τέλος έσπασαν και γύρισαν πίσω.

Αξιοπρόσεκτο, όμως, ήταν ότι οι Ούννοι αυτή τη φορά πήγαν πιο πίσω από κει που είχαν ξεκινήσει την πρώτη τους εξόρμηση. Έβαλαν, όμως, τα δυνατά τους και επανέλαβαν την επίθεση, αλλά χωρίς την όρεξη της προηγούμενης, γι' αυτό η προσπάθειά τους αυτή δεν κράτησε πολύ. Γύρισαν πίσω κι όπως βλέπαμε απ' τα υψώματα, εκεί που στάθηκαν, κάνανε σαν να μη βρίσκουν τόπο να σταθούν και τελικά δεν μπόρεσαν να σχηματίσουν γραμμή και σκόρπισαν κατά ομάδες μέσα στα δέντρα, αναζητώντας όλο και προς τα πίσω ερείσματα. Εξαιρετική πραγματικά ευκαιρία για αντεπίθεση, μα οι διαφορές μας με τους Γερμανούς σε αριθμό στρατιωτών ήταν μεγάλες. Αυτοί είχαν και αρματωσιά πλήρη, είχαν και ξιφολόγχες. Αυτά όλα, μας έκαναν περίσκεπτους.

Την ώρα αυτή πήρα σήμα απ' τον Γιώργο Μπελτάκη (Πυθαγόρα), ότι είχε τοποθετήσει τους όλμους του και τους είχε έτοιμους. Του καθόρισα στόχο και του είπα ν' αρχίσει βολή για να εμποδίσει την ανασύνταξη των Ναζί για νέα επίθεση. Ο Μπελτάκης άρχισε αμέσως και με καλή επιτυχία. Καθαρά τώρα βλέπουμε τους Γερμανούς φαντάρους να διαρρέουν ατομικά μέσα απ' τα έλατα, ενώ κι ο 1ος λόχος, ταγμένος στα δεξιά μας, μας ειδοποιούσε με τα τουφέκια του ότι είχε μπει κι αυτός στη μάχη.

Η σύμπτυξη των Γερμανών τώρα, αυτουνών που είχαμε μπροστά μας ήταν πλέον πραγματικότητα κι ένα σημείωμα του Λοκρού που μου έφερε σύνδεσμος, έγραφε:

– Τα παιδιά του Χίτλερ υποχωρούν, βραδέως μεν, αλλ' ασφαλώς!

Νομίζω πως το σημείωμα αυτό υπάρχει μεταξύ των άλλων, σε όσα μπόρεσα να περισώσω. Ο ψύχραιμος Λοκρός ποτέ δεν άφηγε τα χωρατά του.

Μείναμε για κάμποση ώρα στην προσεκτική παρακολούθηση των πραγμάτων, όσο μας απόσπασε για λίγο μια φωνή απ' τα πίσω υψώματα. Το σύνταγμα μας έστειλε τρεις σωλήνες όλμων για ενίσχυση.

Τους έβαλα στα δεξιά, να βοηθήσουν τον Λοκρό. Στη συνέχεια ειδοποίησα τους αρχηγούς των όλμων να φτιάσουν καλά τη βολή τους και να κάνουν πυρά, όσο ταχύτερα μπορούσαν. Μετά πήρα την ευθύνη, διέταξα επίθεση.

Τώρα αν βρείτε τον Αντρέα τον Κακαρά, αυτός τότε ήταν 18 ετών αντάρτης, αυτός ήταν σαλπικτής, αυτός σάλπισα το «προχωρείτε-προχωρείτε». Απ' αυτόν θα μάθετε λεπτομέρειες. Εγώ θα σας πω ακόμα λίγα λόγια για να κλείσω το ιστορικό της μάχης.

Θυμάμαι ακόμα το ξεπέταγμα των ανταρτών μέσ' απ' τα χιόνια, τα «αέρα», την ταχύτητα που είχαν αναπτύξει. Την ώρα αυτή πέρασε από μπροστά μου ένας πολύ νεαρός αντάρτης μ' ένα μακρύκανο ιταλικό τουφέκι και το πουκάμισό του γεμάτο αίματα. Φώναζε και ζήτηγε το γιατρό να τον δέσει να γυρίσει πίσω στη μάχη.

Η μάχη δεν έδειχνε ακόμα την τελική έκβασή της. Οι Γερμανοί πάντως συνέχιζαν να υποχωρούν κι όσο πήγαινε πιο βιαστικά. Αυτοί που αντιμετώπιζε ο Λοκρός βάλθηκαν στην αρχή να εφαρμόσουν τον υποχωρητικό ελιγμό, όταν έφτασαν όμως απάνω από τη βαθιά χαράδρα σκόρπισαν και το έβαλαν στα πόδια.

Ακολουθώντας την επίθεση φτάσαμε και στην τόπο της ενέδρας. Προτιμάω να μην περιγράψω το θέαμα. Τελικά οι Γερμανοί ξεκουμπίστηκαν οριστικά και, όπως φάνηκε, είχαν και αρκετές απώλειες. Στα χιόνια βρέθηκαν 4 σκοτωμένοι απ' αυτούς και όταν ξεχιόνισε βρέθηκαν άλλοι 7. Η οργάνωση του Καστελλιού μάς πληροφόρησε ότι αρκετοί φορτώθηκαν σε φορηγά και σκοτωμένοι και τραυματίες (Δελτίο του συναγωνιστή Κρεμμύδα).

Στο πεδίο της μάχης βρέθηκαν επίσης 2 οπλοπολυβόλα, λίγα τουφέκια, ελάχιστο υγειονομικό υλικό, 2 ρόλη και πολλά πυρομαχικά διάφορων ειδών. Τέλος σε μερικές μέρες, μια Οινοχωρίτισσα βρήκε και μας παρέδωσε ένα πολυβόλο, έναν ατομικό όλμο και ένα χαρτοφύλακα αξιωματικού με διάφορα γραφικά είδη.

Οι δικές μας απώλειες ήταν αρκετά σοβαρές. Εκτός από τα 33 παλικάρια της Παρνασσίδας, κατά την επακολουθήσασα μάχη σκοτώθηκαν και άλλοι 5 του δικού μας Τάγματος. Τραυματίες είχαμε μόνο 5. Όλους αυτούς τώρα, δίπλα στο εκκλησάκι της Αγίας Τριάδας, εκεί θα τους βρίσκουμε να τους προσκυνάμε.

ΥΓ: Όταν ξεκινήσαμε την επίθεση ήρθε και ο Συνταγματάρχης ο Ζούλας. Δεν μπορούσα και δεν επρόκειτο να πάω να τον δω εκείνη την ώρα. Κι εκείνος, όμως, μου έστειλε το σύνδεσμό του και μου σύστησε να αγνοήσω την παρουσία του και να κοιτάξω απερίσπαστος τη δουλειά μου. Μετά τη μάχη εξέφρασε τη μεγάλη του εμπιστοσύνη στο Τάγμα.

V

Φίλιππα Τριανταφύλλου

5 Γενάρη 1944

Ημέρα που χάθηκε ο ηρωικός λόχος του Καλλία

57 χρόνια συμπληρώθηκαν με τη λήξη αυτού του αιώνα από την αποφράδα εκείνη ημέρα της 5ης του Γενάρη του 1944, που 33 παλικάρια του ΕΛΑΣ μαζί με το λοχαγό τους Καλλία, τον καπετάνιο τους Τζιβάρα και τον πολιτικό καθοδηγητή Δήμο, έπεφταν ηρωικά από βόλια Γερμανών και Ελλήνων προδοτών σε ύπουλη ενέδρα που είχα στηθεί στο σταυροδρόμι της Αγίας Τριάδας Καλοσκοπής, στο βουνό της Οίτης.

Πολλά έχουν γραφτεί και ιστορηθεί, με κριτικές και απόψεις για λάθη και παραλήψεις στρατιωτικής τακτικής γύρω από το χαμό του λόχου Καλλία και τη μάχη της Αγίας Τριάδας.

Εκείνο που με το πέρασμα του χρόνου έχει επιβεβαιωθεί από επίσημα στοιχεία και μαρτυρίες είναι ότι η ενέδρα που στήθηκε στο συγκεκριμένο σημείο από γερμανορόλλικο τμήμα ήταν έργο και υπόδειξη Ελλήνων προδοτών της περιοχής, οι οποίοι γνώριζαν πολύ καλά το χώρο και το στρατηγικό σημείο της διασταύρωσης των δύο δρόμων.

Εγώ δεν θα κάνω καμιά αναφορά γύρω από τα γεγονότα της μάχης και το χαμό τόσων ανδρών, μια και είναι στους πιο πολλούς γνωστά από πάρα πολλές καταγραφές και αφηγήσεις παλαιών συναγωνιστών που τα έζησαν και τα βίωσαν την ημέρα αυτή.

Θα κάνω μια μικρή αναφορά στα όσα συνέβησαν μετά το χαμό τόσων παλικαριών, για να φανεί πώς τα τίμησε η Πολιτεία των δωσίλογων και πως προσπάθησε η μετεμφυλιοπολεμική κυβέρνηση με τα όργανά της να εξαφανίσει κάθε ίχνος μαρτυρίας από το χώρο όπου υπήρχε το ομαδικό κοινοτάφιο.

Το 1944 οι κάτοικοι του χωριού Καλοσκοπής, όπου οριοθετικά ανήκει και η περιοχή, περιέφραξαν το κοινοτάφιο με συρματόπλεγμα και ξύλινους πασσάλους, χωρίς καμιά πινακίδα αναφοράς των πεσόντων.

Οι παρακρατικοί

Το 1945, άνδρες της χωροφυλακής, σε συνεργασία με παρακρατικούς, ξήλωσαν το συρματόπλεγμα και αφαίρεσαν τους πασσάλους. Κατέσκαψαν δε το κοινοτάφιο με σκοπό να χαθεί το σημείο της ταφής.

Τα χρόνια του Εμφυλίου 46-49 που ακολούθησαν, ήταν τραγικά για την περιοχή. Η επιστροφή των κατοίκων από τον αναγκαστικό τους εξορισμό το 1960, βρήκε το κοινοτάφιο γεμάτο από νεαρά έλατα.

Η σκέψη όλων των κατοίκων ήταν ότι κάτι θα έπρεπε να γίνει σε αυτό το χώρο και να ξεριζωθούν τα έλατα που τον είχαν καλύψει. Όλοι ήθελαν να γίνει επάνω στο κοινοτάφιο ένα μνημόσυνο, αλλά από τη μια ή άρνηση του δεσπότη να δώσει άδεια στον ιερέα να παρευρεθεί στην τελετή και από την άλλη ο φόβος των αντιποίνων από την αστυνομία και τους παρακρατικούς σε αυτούς που θα έπαιρναν μέρος στην τελετή, ανέβαλαν συνεχώς την τέλεση του μνημοσύνου.

Το 1966, με τη συνεργασία της Κοινότητας Καλοσκοπής και των αντιστασιακών οργανώσεων, απεφασίσθη για πρώτη φορά μετά από 22 χρόνια από το μεγάλο χαμό, να τελεστεί επάνω στο κοινοτάφιο μνημόσυνο την ημέρα της Αγίας Τριάδας, όπου και στο ομώνυμο εκκλησάκι την ημέρα αυτή γίνεται μεγάλο πανηγύρι με τη συρροή εκατοντάδων επισκεπτών από τα γύρω χωριά. Η συρροή του κόσμου πολύ μεγάλη. Ο χρόνος της τελετής με τις πολλές ομιλίες, πολύ μακρύς και η συγκίνηση του πλήθους τόσο μεγάλη, που για πρώτη φορά στα χρονικά δεν λειτούργησε η πανίγυρη, δεν έπαιξαν καθόλου κομπανίες οργάνων και δεν στήθηκε χορός. Την ίδια μέρα, μια μεγάλη μεταλλική πινακίδα με τα ονόματα των φονευθέντων στήθηκε επάνω σε ψηλό τρίποδο και ήταν ορατή από αρκετή απόσταση.

Το θάρρος του παπά

Εδώ θα πρέπει να επισημάνω το θάρρος και την τόλμη του παπά του χωριού που παρευρέθη και έψαλε στην τελετή, παρά την απαγόρευση που του είχε στείλει ο δεσπότης Άμφισσας, να μην τελέσει το μνημόσυνο.

Το μνημόσυνο

Όλοι οι παρευρισκόμενοι με μία φωνή αποφάσισαν το μνημόσυνο να γίνεται κάθε χρόνο την παραμονή του Αγίου Πνεύματος που συμπίπτει πάντα ημέρα Κυριακή, για να μη δημιουργεί προβλήματα και στο πανηγύρι της Δευτέρας.

Ποιος όμως θα φανταζόταν ότι την επομένη χρονιά, το 1967, η 21η Απριλίου θα έκανε τα πάνω κάτω στη χώρα μας με τη δικτατορία της χούντας...

Το κοινοτάφιο με την πινακίδα ήταν ο πρώτος στόχος της χωροφυλακής. Έπρεπε να εξαφανιστούν τα ίχνη του τάφου. Ομάδα από χωροφύλακες ξήλωσαν την πινακίδα με τα ονόματα των φονευθέντων, την κομμάριασαν και την έθαψαν βαθιά στο χώμα. Μια καινούργια περιπέτεια άρχισε για το κοινοτάφιο των 33 ΕΛΑΣιτών από τους πρώην ταγματασφαλίτες που κράτησε για 7 ολόκληρα χρόνια. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που στα κρυφά άναβαν ένα κερί στη μνήμη τους επάνω στο χορταριασμένο κοινοτάφιο. Όταν πέρασαν τα χρόνια της μισαλλοδοξίας, οι φονευθέντες αντάρτες του ΕΛΑΣ πήραν τη θέση τους στο πάνθεο των Εθνικών Ηρώων.

Με τη μεταπολίτευση το πρώτο θέμα που ετέθη, τόσο από την Κοινότητα Καλοσκοπής, όσο και από τις αντιστασιακές οργανώσεις, ήταν πρώτον να στηθεί ένα μνημείο, επάνω στο κοινοτάφιο, αντάξιο των παλικαριών που βρίσκονται εκεί θαμμένα. Και δεύτερον, κάθε χρόνο, να γίνεται το μνημόσυνο, όπως είχε αποφασιστεί το 1966.

Το μνημόσυνο γίνεται από το 1974 και μετά, ανελλιπώς, με τη συρροή εκατοντάδων ανθρώπων από όλα τα σημεία της Ελλάδας.

Η κατασκευή του μνημείου, όμως, αργούσε γιατί οι απαιτήσεις ενός μνημείου

ανάλογου και με την προσφορά των πεσόντων απαιτούσε πολλά χρήματα. Υπό την πίεση όλων των κατοίκων της περιοχής, η Νομαρχία Άμφισσας ανέλαβε το σχεδιασμό και την εκτέλεση του μνημείου που κατέλαβε όλο το χώρο του κοινοταφίου και με την αναγραφή των ονομάτων των πεσόντων.

Είναι μνημείο αναφοράς. τιμής και μνήμης ανά τους αιώνες Ελλήνων πεσόντων μιας ηρωικής εποχής στην ιστορία του λαού μας.

Εμείς έχουμε ιερό χρέος, κάθε χρόνο, παραμονή του Αγίου Πνεύματος, να πηγαίνουμε στο μνημόσυνο που τελούν οι αντιστασιακές οργανώσεις, η κοινότητα Καλοσκοπής και ο λαός της Ρούμελης, για να κάνουμε συντροφιά μιας ημέρας στους ηρωικούς νεκρούς μας. Να μην ξεχνάμε ποιοι είναι και πόσοι είναι.

ΥΓ: Εάν γίνει αναφορά του τόπου καταγωγής τους, όλη η Ελλάδα είναι στο προσκλητήριο.

VI

Το χρονικό του Αγώνα. Στ' άρματα! Στ' άρματα!

Ένα τάγμα Γερμανών (περίπου 500 άνδρες) κινήθηκε από τη Γραβιά-Καστέλλια προς την Κουκουβίστα (Καλοσκοπή) Παρνασσίδας. Τμήματα του 36ου Συντάγματος και του 5ου ανεξάρτητου τάγματος Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ, έπειτα από σκληρή διήμερη μάχη, ανέτρεψαν τον εχθρό και τον κυνήγησαν προς τα Καστέλλια. Οι Γερμανοί είχαν βαριές απώλειες σε άνδρες και υλικό. Σκοτώθηκαν 77 φασίστες και τραυματίστηκαν 100 περίπου απ' αυτούς. Στο πεδίο της μάχης εγκατέλειψαν 11 νεκρούς, 1 βαρύ πολυβόλο, 3 οπλοπολυβόλα, ένα ατομικό όπλο, πολλά όπλα πυρομαχικά και άλλα υλικά.

Ο ΕΛΑΣ είχε επίσης σοβαρές απώλειες: 38 ήταν οι νεκροί και 3 οι τραυματίες. Οι 33 από τους ελασίτες, μαζί με το μόνιμο ανθυπολοχαγό Χαράλαμπο Μώκο (Καλλία) και άλλα δύο μέλη του αρχηγείου του λόχου, τον Δήμο (Ι. Μαλούχο) και τον Π. Τζιβάρια, σκοτώθηκαν σε ενέδρα των Γερμανών, όταν ολόκληρη η διμοιρία τους έσπευσε προς καταδίωξη του εχθρού. Ο λαός της περιοχής συγκλονίστηκε

από τη θυσία τόσων παλικαριών και η λαϊκή μούσα θρήνησε με πολλά τραγούδια και ποιήματα το γεγονός εκείνο.

VII

Λουκά Παπαϊωάννου

Ανθυπολοχαγού της Σχολής Εφέδρων Αξιωματικών του ΕΛΑΣ

[...] Το Τάγμα πήρε τα μονοπάτια για τον Παρνασσό. Πρώτη στάση ήταν στο Μοναστήρι της Αγίας Σωτήρας Θηβών, αλλά δεν προλάβαμε να ξεκουραστούμε, γιατί οι Γερμανοί μας καταδίωκαν κατά πόδας. Έστειλαν δύο Γερμανούς για αναγνώριση. Σκοτώσαμε τον έναν, ο άλλος μας έφυγε και για να μην κλειστούμε, φύγαμε ολοταχώς προς Κολάκα. Εκεί καθίσαμε μία μέρα και ξεκουραστήκαμε. Την άλλη μέρα κινήθηκε το τάγμα μέσω Λοκρίδας και σε δύο ημέρες έφτασε στον Παρνασσό. Μετά από λίγες μέρες ξεκούραση, το τάγμα πήρε διάταξη από Άμφισσα μέχρι Λιδωρίκι. Ο 3ος λόχος με διοικητή τον Τηλέμαχο και καπετάνιο τον Καλύβα στρατοπέδευσε μέσα στην Άμφισσα, διότι δεν υπήρχαν Γερμανοί. Ο 1ος λόχος με διοικητή τον Καλλία, στο Μαυρολιθάρι, και ο 2ος λόχος στα χωριά της ορεινής Παρνασσίδας. Υπήρχαν και άλλα τμήματα του ΕΛΑΣ, όπως το τάγμα Λοκρίδας με διοικητή τον Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρός).

Αρχές Γενάρη 1943² ένα τάγμα Γερμανοί, περί τους εξακόσιους, ανέβηκαν στο χωριό Καλοσκοπή και περίμεναν επί δύο ημέρες. Όλα τα τμήματα του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος κινήθηκαν για να χτυπήσουν τους Γερμανούς: Ο 3ος λόχος από Άμφισσα κινήθηκε διά μέσου 51ου χιλιόμετρου-Διπλοπίτες και έφτασε νοτίως της Καλοσκοπής-Ζαγκανά Χάνι για να πλευροκοπήσει τους Γερμανούς. Αλλά η επιχείρηση αυτή ματαιώθηκε, διότι συνέβη κάτι το δυσάρεστο για τα τμήματά μας. Μία διμοιρία του 1ου λόχου με διοίκηση τους Καλλία, Τζιβάρα και Δήμο, κινήθηκε από Μαυρολιθάρι προς Καλοσκοπή σε καταδίωξη των Γερμανών, αλλά στη θέση Αγία Τριάδα, οι Γερμανοί, επωφελούμενοι της κακοκαιρίας, έστησαν ενέδρα στο χιόνι, καλυμμένοι με άσπρους χιονοχιτώνες, και χτύπησαν τη διμοιρία του 1ου λόχου στα λίγα μέτρα, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 33 αντάρτες, μαζί και η διοίκηση του λόχου, ο λοχαγός Καλλίας, ο καπετάνιος Τζιβάρας

² ΣΕ: Εσφαλμένα αναφέρεται το 1943, ενώ πρόκειται για αρχές Γενάρη 1944.

Παναγιώτης και ο πολιτικός λόχος, Δήμος Μαλούχος. Δίνω μερικές λεπτομέρειες συμπληρωματικά: Καλυπτόμενοι οι Γερμανοί με χιονοχιτώνες μέσα στο χιόνι που έπεφτε, κάλυψε την παρουσία τους, δεν έγιναν αντιληπτοί από το λόχο.

Τα μέτρα ασφάλειας που είχε πάρει ο λόχος ήταν μία εμπροσθοφυλακή από τρεις ανιχνευτές. Οι Γερμανοί άφησαν τους ανιχνευτές και πέρασαν και χτύπησαν με τα μυδράλια τον κύριο όγκο του τμήματος με τα παραπάνω αποτελέσματα.

Ύστερα από αυτό το χτύπημα, τα τμήματά μας δοκίμασαν μεγάλη αγανάκτηση και δύσα για εκδίκηση εναντίον των χιτλεροφασιστών. Ο Νικηφόρος με διαλεχτά παλικάρια κατέβηκε στην περιφέρεια Λεβαδιάς και ανατίναξε μια γέφυρα του σιδηροδρόμου ανατολικά του σταθμού Λεβαδιάς. Ο δικός μας λόχος με διοικητή τον Νίκο Γιαννέτσο (Τηλέμαχο) κατέλαβε θέσεις στο 51ο χιλιόμετρο και διέκοψε την κυκλοφορία των Γερμανών μεταξύ Αμφισσας και Γραβιάς. Ο 3ος λόχος εγκαταστάθηκε στην Καλοσκοπή Παρνασσίδας. Εγώ με μια διμοιρία εγκαταστάθηκε προφυλακή στο χωριό Σκλήθρο. Αμέσως εγκατέστησα τηλέφωνο και συνδέθηκα με τη διοίκηση του λόχου που είχε έδρα την Καλοσκοπή μαζί με τη διοίκηση του τάγματος, υπό τον Ταγματάρχη Παπαζήση και Ανάποδο. Από αριστερά και στο χωριό Παύλιανη ήταν τμήματα του 36ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ. Η διμοιρία μου είχε δύο ομάδες και δύναμη δεκαοχτώ άνδρες, με βοηθό τον Πετρόπουλο Γεώργιο, που προερχόταν από τη Χωροφυλακή, καλός μαχητής, αλλά και καλός χαρακτήρας.

VIII

Κώστα Καραγιώργου

Η εξόντωση της ομάδας Καλλία (Μώκου Χαράλαμπου)

Στις αρχές κείνου του χειμώνα, του 1944, συνέβη κάτι πολύ θλιβερό, πολύ τραγικό, κάτι αναπάντεχο.

Η ένοπλη ομάδα του υπολοχαγού του Ελληνικού Στρατού Μώκου (Καλλία), με πολιτικό υπεύθυνο τον Δήμο (Γιάννη Μαλούκο), γιο του Παπαρηγόρη, απ' το

Γαρδίκι Ομιλαίων, ένα συνειδητό και εξαιρετικό παλικάρι, 23 χρόνων και 31 ακόμα ηρωικά παιδιά απ' τα γύρω χωριά της Παρνασσίδας, πέσανε σε ενέδρα των Ούννων, και σκοτώθηκαν όλοι τους. Ποτέ δεν μαθεύτηκε αν η ενέδρα κείνη δεν ήταν αποτέλεσμα κατάδοσης και προδοσίας. Γεγονός είναι ότι η εξαιρετικά τραγική εκείνη είδηση βύθισε σε πένθος το λαό της Ρούμελης και ιδιαίτερα το λαό της Φωκίδας. Παράλληλα, όμως, προκάλεσε, την ασυγκράτητη οργή και το μίσος ενάντια στα χιτλερικά καθάρματα.

Απ' εκείνη τη νύχτα, μεγάλος αριθμός νέων και ηλικιωμένων ακόμα, προσέρχονταν και εντάσσονταν στις αντιστασιακές οργανώσεις κατά κύριο λόγο, στον ΕΛΑΣ, για να εκδικηθεί τους δολοφόνους και τύραννους του ελληνικού λαού, να αγωνιστεί για την Εθνική του Λευτεριά.

IX

Φοίβου Ν. Γρηγοριάδη

Προς Κουκουβίστα

Η επίθεση κατά της Άμφισσας δεν κράτησε μόνο μία μέρα, όπως είδαμε, ούτε είχε μία μόνο κατεύθυνση. Προετοιμάστηκε από μέρες, με σειρά επιθέσεων και προς τις αντάρτικες θέσεις της Γκιόνας. Όπως έκαναν και οι σερασκέρηδες του Σουλτάνου το '21, όταν επιχειρούσαν να εισβάλλουν από την ιστορική διάβαση της Άμπλιανης, σ' αυτήν που πρώτος ο Ανδρούτσος έκανε της δόξας ρημοκκλήσι το Χάνι της Γραβιάς.

Στο Μαυρολιθάρι έχει την έδρα του αυτή την εποχή το 36ο σύνταγμα (Ζούλας, Λουκάς Καθούλης ή Αρσιτείδης, Παπαπαναγιωτάκης ή Αχιλλέας). Το τάγμα του Αλέκου Μυλωνά και του Δήμου Καραλίβανου κατέχει τη διάβαση ανάμεσα στην Γκιόνα και την Οίτη. Ένας λόχος του τάγματος Παρνασσίδας (Καλλίας, Τσιβάρας και Δήμος Μαλούκος) που βρίσκεται στο Λιδωρίκι τίθεται υπό την τακτική διοίκηση του 36ου.

Στις 4 Ιανουαρίου οι Γερμανοί άρχισαν την «ανάβασή τους» με δύο φάλαγγες

από πεδινές βάσεις που είχαν καταλάβει εκείνες τις ημέρες (Γραβιά, Καστέλλια, Κάνιανη) με πολυάριθμες δυνάμεις. Ο τομέας του ολιγάριθμου τάγματος είναι απέραντος, οι άνδρες του έχουν αραιώσει σε μία μόνο γραμμή, προβάλλεται αντίσταση, αλλά όχι τέτοια, ώστε να καθλωθεί ο εχθρός, ο οποίος και καταλαμβάνει την Κουκουβίστα.

Αυτοί εδώ οι επιδρομείς δεν καίνε τα χωριά παρά την αντίσταση που συναντούν παντού. Δεν είναι «κανόνας» για όλες τις μονάδες η «πυρπόληση». Υπάρχουν πάρα πολλές περιπτώσεις που δεν ξέσπασαν σε κανιβαλικά αντίποινα οι Γερμανοί αν και βρήκανε αντίσταση, όπως υπάρχουν και πολλές άλλες που κάψανε, σκότωσαν, ρήμαξαν, χωρίς καν το δικαιολογητικό των αντιποίνων. Βρίσκει κανείς άκρη λογικής με κανίβαλους; Με τους εντολοδόχους διαταγών φρενοβλαβών χιτλερικών καθαραμάτων;

Στο τέλος της πρώτης ημέρας των συγκρούσεων, έφτασε και ο Καλλίας με τη μικρή του δύναμη. Αν έφθανε νωρίτερα η βοήθειά του θα ήταν αποτελεσματική. Είπαν αργότερα –από τα επακολουθήσαντα την επομένη– ότι ο διοικητής του τάγματος Μυλωνάς τον επέπληξε για την καθυστέρηση και πείραξε το φιλότιμό του. Δεν είναι, όμως, αλήθεια αυτό, γιατί η απόσταση που έπρεπε να διανύσει δικαιολογούσε την καθυστέρηση.

Η χοντρή Γεωργία

Για την επομένη καταστρώθηκε σχέδιο ανακατάληψης της Κουκουβίστας και ορίστηκε η θέση Βρίζες σαν τόπος συνάντησης του λόχου Καλλία με την άλλη δύναμη του υπίλαρχου Μυλωνά. Φτάνοντας, όμως, εκεί ο τελευταίος δεν βρήκε το λόχο Καλλία. Και σε λίγο, με το «λευκό τάπητα» που κάλυπτε όλη την τοποθεσία, άκουσε μερικές «πνιχτές ριπές» από την όχι και τόσο μακριά Αγία Τριάδα. Λίγες στιγμές αργότερα βλέπουν να ξεπροβάλλει από κει μια χοντρή νοσοκόμα που ακολουθούσε εκείνο το λόχο, η Γεωργία από τα Καστέλλια. Έφτασε στους αντάρτες σε κατάσταση έξαλλη. Βροχηδόν πέφτουν τα ερωτήματα:

– Τι είναι; Τι έπαθες, Γεωργία, μίλα λοιπόν, θα μιλήσεις, μωρή, ή θα μας τρελάνεις;

Εκείνη, όμως, κρατούσε με τα δυο χέρια το κεφάλι της και φώναζε, έσκουζε

συνέχεια με άναρθρες κραυγές. Πού και πού καμιά λέξη της έδειχνε πως κάτι το φοβερό είχε αντικρίσει:

– Ωχ, ωχ, πάν τα παλικάρια μας. Παναγία μου, κανείς δεν έμεινε. Πώς γλίτωσα εγώ η έρμη;

Φαντάσματα

Οι εφεδροελασίτες της Κουκουβίστας Ζούγρος και Καραμήτρος φέρανε στις Βρίζες την είδηση πως οι Γερμανοί φορτώνουν τα πυρομαχικά τους, φεύγουν κιόλας απ' το χωριό. Βιαστικός και αστόχαστα ο Καλλίας μπήκε μπροστά στο τμήμα του τρέχοντας να τους προλάβει. Πουθενά δεν φαίνονταν, όμως, αν και έπρεπε να 'ναι «σημαδιακοί» στο κατάλευκο τοπίο. Τρεις ακροβολιστές προσπέρασαν την Αγία Τριάδα. Το άλλο τμήμα ακολουθούσε από κοντά. Η Γεωργία ξωπίσω, τέσσερις άλλοι ακροβολιστές ακόμα πιο πίσω.

Το χιόνι, όμως, έκανε «σημαδιακούς» τους αντάρτες, όχι όμως και τους λύκους που παραμόνευαν, αόρατοι, σαν φαντάσματα, με τις κατάσπρες κουκούλες μέσ' τα χιόνια. Μαζικός ήταν ο στόχος. Με τρεις ομαδικές ριπές σκοτώθηκαν όλοι, κι έμειναν οι ακροβολιστές που τους είχαν αφήσει να προσπεράσουν και η Γεωργία ξωπίσω, για να δει το φοριχτό δράμα και να σκούζει με σαλεμένο μυαλό για μέρες.

Ο καλόγερος

Γλίτωσε κι ένας ακόμη απ' το τμήμα που δέχτηκε τα φονικά πυρά, ένας καλόγερος αντάρτης.

Όταν τους κεραυνοβόλησαν με την πύρινη βροχή των μυδραλίων τους, πλησίασαν κιόλας να αποτελειώσουν όσους δείχνανε ακόμα σημεία ζωής. Πλησίασε τον τραυματισμένο καλόγερο ένας θεόρατος Γερμαναράς-σωστό φάντασμα με τα άσπρα ράσα του, που έριχνε μία με το αυτόματο στα κεφάλια των νεκρών ή μισοζωντανών ακόμα. Εκείνη τη στιγμή ο «μελλοθάνατος» είχε την έμπνευση να του φωνάξει³:

³ ΣΕ: Κάπως διαφορετικά παρουσιάζεται το θέμα από τον ίδιο τον παπά, κείμενο του οποίου, επίσης παραθέτουμε.

– Ιχ, νίχτ παρτιζάν, ιχ... σπιούνο!

Να κατάλαβε τάχα το γερμανικό «ψευτο-άλλοθι» που σοφίστηκε εκείνη τη στιγμή ο καλόγερος; Να το πίστεψε, καθώς τον είδε ρασοφόρο; Ή μήπως ήταν κανένας καθολικός που κάτι ξύπνησε μέσα του από τις θρησκευτικές του παραδόσεις; Το μόνο γνωστό, είναι πως τον προσπέρασε κι έφυγε.

Ο Γιάννης Ζαφειρίου, ένας αντάρτης Πάτροκλος από την Πελοπόννησο, ένας ακόμη από το Κλήμα Δωρίδας και ο ανθυπολοχαγός Τρικούπης (αυτός ανέλαβε και τη διοίκηση του υπόλοιπου λόχου μετά την καταστροφή) ήταν στην ουρά του λόχου, οπισθοφυλακή. Ένα νεροφάγωμα τους διευκόλυνε να ξεφύγουν τις φονικές ριπές και ν' απομακρυνθούν από τον τόπο της φοβερής καταστροφής.

Αντεπίθεση

Ο αφόβητος Δήμος Καραλίβανος, μαθαίνοντας το φοβερό δράμα, ξεχύθηκε ορμητικός προς την Αγία Τριάδα με μια άγρια κραυγή:

– Όλοι από κοντά!

Τρόμαξε να τον συγκρατήσει και να τον συνεφέρει ο στρατιωτικός του Μυλωνάς, μην πάθουν κι άλλοι τα ίδια. Η αντεπίθεση εξαπολύθηκε με ψυχραιμία και με σχέδιο, αφού έφτασε και ο Λοκρός μ' ένα λόχο ακόμη και ο «ολμάρχης» του συντάγματος Γ. Μπελγάκης, που έταξε τους τρεις σωλήνες του και άρχισε βολή. Με τα πρώτα πυρά και με το σάλπισμα «προχωρείτε» (σαλπικτή είχε το τάγμα έναν πιτσιρίκο, το 12χρονο Ανδρέα Καμάρα), οι Γερμανοί υποχωρούν βιαστικά. Και προχωρώντας οι επιτιθέμενοι για πρώτη φορά αντικρίζουν τέτοιο θέαμα, όπως το περιγράφει ο Μυλωνάς:

«Το θέαμα ήταν απαίσιο, αλλά και απροσδόκητο. Κανένας απ' τους σκοτωμένους δεν ήταν ξαπλωμένος στο έδαφος. Καθένας απ' αυτούς είχε και την ιδιαίτερη στάση του. Άλλος στηριζόταν στη ράχη κι είχε τα πόδια του προς τα πάνω, άλλος το χέρι του στο σβέγκο και το ένα πόδι πατημένο στο πέλμα, άλλος στο πλάι με τα χέρια τεντωμένα εμπρός. Φαίνεται πως το πολύ κρύο τους είχε παγώσει απότομα την

ώρα που κάνανε τις τελευταίες τους κινήσεις. Τα μάτια όλων, ήταν ανοιχτά και μοιάζανε με μάτια ζωντανών. Ανάκλια παγωμένο αίμα συμπλήρωναν με τα παράξενα σχήματά τους πάνω στο χιόνι, το φοβερό θέαμα...»

Από τους 33 νεκρούς της ενέδρας εκείνης, μόνα γνωστά είναι τα ονόματα των καπεταναίων του λόχου (Καλλίας, Τζιβάρας, Δήμος⁴), των δύο εφεδροπολεμιστών (Ζούγρου – Καραμήτρου) και ενός ακόμη αντάρτη, του Γ. Καλιμάνη (Όλυμπου). Ακόμη μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται ο ανθυπολοχαγός της σχολής Εφέδρων του ΕΛΑΣ Αφένδρας, ένας Πελοποννήσιος Γεώργης και ο Ισραηλίτης γιατρός του λόχου.

Αλλά αν δεν υπάρχουν όλα τα ονόματα⁵ των νεκρών εκείνων, ο ομαδικός τάφος στην Αγία Τριάδα υπάρχει. Τον έχουν προσπεράσει ακόμη και οι βουλευτές της ΕΡΕ του τόπου, στις περιοδείες τους.

Αιματοβαμμένη γούρνα

Οι Γερμανοί καταδιωκόμενοι πλέον, έφτασαν στη βάση τους στα Καστέλλια, αφήνοντας στη βία τους 2 οπλοπολυβόλα, ένα βαρύ πολυβόλο και μερικά τουφέκια. Οι συνολικές απώλειες των ανταρτών ανήλθαν σε 38, γιατί και οι λόχοι του τάγματος Λοκρίδας είχαν 5 νεκρούς. Στις ίδιες περίπου θέσεις, τον Αύγουστο του '44, άλλο νεοδημιούργητο τάγμα της Λοκρίδας (Τσιτσιπιής – Καραλίβανος) είχε σε μια επίθεσή του 11 νεκρούς. Δεν την είπανε άδικα, αιματοβαμμένη τη «γούρνα» της Κουκουβίστας.

Εννέα μέρες αργότερα, στις 14 Ιανουαρίου, εξαπολύεται και άλλη γερμανική

⁴ Ο Δήμος από το Γαρδίκι, είχε αδελφό έναν αξιωματικό της χωροφυλακής, ο δε θεοσεβής αδελφός, υπηρετώντας στο Υπουργείο επί των ημερών της ΕΡΕ, ζήτησε από τον παπά του χωριού του να διαγράψει τον Δήμο από τα ονόματα των πεθαμένων της οικογένειάς του, στο «συλειτουργο». Θεοσέβεια αξιωματικού του ιδιαίτερου υπουργικού γραφείου!

⁵ ΣΕ: Το κείμενο αυτό γράφτηκε στο 1964. Στη συνέχεια, με μεταγενέστερα κείμενα, καταγράφηκαν τα ονόματα και ήδη δίνονται με άλλο κείμενο που παραθέτουμε. Υπάρχει μία μόνο διαφορά στο συνολικό αριθμό των νεκρών που κατονομάζονται (32), ενώ αλλού γίνεται λόγος για 33 αγωνιστές που έπεσαν στην Αγία Τριάδα. Αλλού (Αλέκος Ζωγράφος –Λαοκράτης– γίνεται λόγος για 34 μαχητές).

επίθεση στην ίδια κατεύθυνση. Αυτή τη φορά τα «πράσινα πουλιά» (έτσι ονόμασε ο Γερμανός διοικητής τους στρατιώτες του, σε χωρικούς της Κάνιανης) αντιμετώπισαν συστηματική ελαστική άμυνα, βρέθηκαν σε «υποχωρούντα κλοιό», χτυπήθηκαν διαδοχικά, ανετράπησαν, καταδιώχθηκαν και σχεδόν διαλύθηκαν στη φυγή τους. Πιάστηκαν και μερικοί Ιταλοί φασίστες αιχμάλωτοι, πιάστηκε και ένας καθαρόαιμος Γερμανός που τον φέρανε στον υπίλαρχο Μυλωνά. Οι Γερμανοί ζητούσαν με «πρεσβείες» χωρικών επί μήνες την ανταλλαγή ενός αιχμαλώτου υπολοχαγού τους, αλλά τέτοιος δεν υπήρχε. Ίσως χάθηκε για πάντα στο βάθος κανενός κάρκαλου. Ένας βαρύς όλμος και μερικά όπλα πεζικού υπήρξαν το κέρδος της μάχης εκείνης. Αρκετά μεταφερόμενα «κουφάρια» Γερμανών, επεσήμαναν οι χωρικοί, κατά την υποχώρησή τους. Δύο ακόμη πτώματα ξεσκεπάστηκαν όταν λιώσανε τα χιόνια την άνοιξη.

Τις ίδιες ημέρες κι άλλο ρουμελιώτικο τάγμα (Αίας, Πάνος Κοντόγκωνας), μαζί με την ημιλαρχία ιππικού της 13ης Μεραρχίας, απέκρουσαν στα Καμπιά της Σπερχειάδας, επιδρομική φάλαγγα από τη Λαμία, με σοβαρές απώλειες. Όλες οι επιχειρήσεις των τελευταίων ημερών του 1943 και των πρώτων του 1944, από Πάρνηθα και Γεράνια ως τη Σπερχειάδα, ασφαλώς είναι συνδυασμένες και αποβλέπουν στην καθήλωση των ανταρτικών δυνάμεων, ώστε να καταληφθεί η Αμφισσα με όσο το δυνατόν λιγότερες απώλειες των Γερμανών.

X

Κώστας Πεντεδέκας

Θάνατος του Καλλία και 31 ελασιτών

Από την Αμφισσα βρέθηκαν στην περιοχή Ναυπάκτου, όπως θυμάται ο ξάδερφός του Γιάννης Π. Τσιτσιπής, που ήταν ελασίτης στο τμήμα του. Εκεί πέρασαν και τις γιορτές των Χριστουγέννων. Αμέσως μετά κινήθηκαν γρήγορα προς την περιοχή Μαυρολιθαρίου. Είχαν κινηθεί πάνω από 2.000 Γερμανοί από τη Λαμία προς την Καλοσκοπή μέσω Κάνιανης-Σκλήθρου κι από Αμφίκλεια, μέσω 51ου χιλιόμετρου, με κατεύθυνση το Μαυρολιθάρι, την 1η και 2α Ιανουαρίου 1944.

«Συγκρατούνται όμως ύστερα από μάχη στις 02.01.1944, από τη διλοχία του ήλαρχου Αλ. Μυλωνά και τη διλοχία του Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρού), μόνιμοι υπολοχαγού, και οχυρώνονται στην Καλοσκοπή. Οι παραπάνω διλοχίες αποτελούσαν μέρος της δύναμης του 36ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ με διοικητή το συνταγματάρχη Ευθ. Ζούλα, που είχε τη στρατιωτική ευθύνη της περιοχής».

Ο Ζούλας ζήτησε και την ενίσχυση του 5ου Ανεξαρτήτου Τάγματος Παρνασσίδας. Ο 1ος λόχος του τάγματος, με διοικητή τον Καλλία, πήγε αμέσως από το Λιδωρίκι στη Στρώμη τη νύχτα της 01.01.1944. Κινήθηκε στην τοποθεσία «Βρίζες». Είδαν τις κινήσεις των Γερμανών από Κάνιανη προς Καλοσκοπή και συμπύχθηκαν όλοι στην περιοχή Στρώμης. Έγινε σύσκεψη των στρατιωτικών και ο Ζούλας έδωσε διαταγή στον Νικηφόρο να φύγει με μία διμοιρία για τα μετόπισθεν των Γερμανών για σαμποτάζ και στους Καλλία και Λοκρό να συναντηθούν στην τοποθεσία Καναλάκι, κοντά στις Βρίζες, για να επιτεθούν κατά των Γερμανών.

Ο Καλλίας πήγε στον προορισμό του. Τον Λοκρό, όμως, τον κράτησε ο Ζούλας και κινήθηκε μαζί με όλες τις δυνάμεις για το χωριό Δρέμισα, παρά το ότι και στην πορεία προς Δρέμισα του ζήτησε επανειλημμένα να πάει στον Καλλία. «Η ανηφόρα που πήραν να πάνε από τη Στρώμη στη Δρέμισα ήταν ένας πραγματικός Γολγοθάς για τον Λοκρό. Αυτόν τον έντιμο και γενναίο φίλο και συμμαθητή του Καλλία. Καθ' οδόν –όπως ο ίδιος δήλωσε στο συνταγματάρχη Ρήγο, που διέταξε ανάκριση για το θάνατο του Καλλία– δύο φορές πρότεινε να αποσπαστεί, για να συναντήσει έγκαιρα τον Καλλία στον προκαθορισμένο χώρο. Ο Ζούλας αρνιόταν και τελικά πήγαν στη Δρέμισα. Από κει και θ' ακούσουν τους αχούς της μάχης και θα σπεύσουν αργοπορημένοι μήπως προλάβουν κάτι. Αλλά μάταια (από την εφημερίδα *Μανρολιθάρι*).

Κατά τις 10 η ώρα της 05.01.1944 βλέπει ο Καλλίας μία γερμανική φάλαγγα μ' αρκετά μεταγωγικά να φεύγει από την Κουκοβίστα και καλεί το τμήμα του να κινηθεί γρήγορα, για να προλάβουν να στήσουν ενέδρα. Το χιόνι έχει ξεπεράσει τους 60 πόντους. Στέλνει τρεις εμπροσθοφυλακή, τους Αχλάδα Δ. από Κουκοβίστα, Σκαρμούτσο Βασίλη, από Δελφούς, και τον Φυλέα, και μετά από 50 μέτρα ακολουθεί η διμοιρία μ' επικεφαλής τις διοικήσεις του λόχου και της διμοιρίας, την 1η ομάδα, τη 2η και 3η και ακολουθούσαν ο γιατρός και η νοσοκόμα Γεωργία, δύο Κουκοβιστιανοί, ο Ν. Καλλίας, γραμματέας του ΕΑΜ κι ο Παν. Ζούγρος,

πρόεδρος του χωριού, ίσως κι άλλοι. Βάδιζαν όλοι γρήγορα. Και ξαφνικά, ενώ είχαν περάσει οι τρεις και ο κύριος όγκος ήταν στο γούπατο, απέναντι απ' την Αγία Τριάδα, απανωτές ριπές μυδραλίων γαζώνουν τα κορμιά των ηρωικών ελασιτών. Σταματάνε προς στιγμή οι Γερμανοί κι όπως δεν είδαν καμία αντίδραση, σηκώνονται από τις θέσεις τους μέσα στο χιόνι, όπου ήταν καλυμμένοι μ' άσπρες γούνες και τρέχουν και αποτελειώνουν και τους 32. Κι ήταν όλοι τους νέοι 20-30 χρονών. Οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν πολεμήσει στο Σταθμό Δαδιού, στην Παύλιανη, στην Αράχοβα, στα Δερβενοχώρια και αλλού.

«Στο μεταξύ, καταφθάνει, όμως κάπως αργά, και ο Λοκρός που μπαίνει στη μάχη και οι Γερμανοί τα μαζεύουν και φεύγουν. Δεν πρόφθασαν να εκτελέσουν και τον αντάρτη καλόγερο Μπάκα, ο οποίος γλίτωσε. Γλίωσαν επίσης ο Γκούρας, ο διμοιρίτης Τρικούπης, η νοσοκόμα Γεωργία, ο Λ. Αυγερινός, ο Σπ. Σαγιάς, ο Ν. Κουγιάτσος. Ήταν προς την ουρά και γλίτωσαν με άλματα».

(1. *Εθνική Αντίσταση*, τεύχος 38/1968. 2. Εφημερίδα *Μαυρολιθάρι*, αρ. φ. 15).

Δεν έχουμε μαρτυρίες για την παραπέρα εξέλιξη της μάχης. Ο ίδιος ο Λοκρός την αναφέρει στην έκθεση δράσης του, όπως αναφέρει και για τη μάχη του Σκλήθρου, στις 14.01.1944, χωρίς να αφήσει καμιά περιγραφή.

Ο Λεωνίδας Μωραΐτης (αγωνιστικό όνομα του δικηγόρου Δημ. Κωνσταντόπουλου), που ήταν διοικητής λόχου στο 36ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, στη συλλογή του *Βροντάει ο Όλυμπος*, γράφει: «Σκόρπιοι μαζεύτηκαν 26 νεκροί Γερμανοί και τρεις προδότες... Τον Απρίλη, έτσι και λιώσαν τα χιόνια, οι Κουκουβιστιανοί μεταβρήκαν δύο νεκρούς Γερμανούς» (απόσπασμα από δημοσίευμα σ' εφημερίδα στις 05.11.1945 με τίτλο και υπότιτλους: *Από την Αντάρτικη εποποιία: Έτσι πέθανε ο Καλλίας – Μια φονική ενέδρα*).

Οι νεκροί τάφηκαν όλοι σε ομαδικό τάφο στην Αγία Τριάδα Καλοσκοπής, εκεί που σκοτώθηκαν, εκτός από τον Καλλία, που τάφηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το Μαυρολιθάρι.

Κάθε χρόνο τα παράρτημα της ΠΕΑΕΑ (Πανελλήνιας Ένωσης Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης) της Άμφισσας οργανώνει εκδήλωση μνήμης και τιμής, στην οποία συμμετέχουν αγωνιστές και φίλοι της Αντίστασης από τη Ρούμελη και από άλλα μέρη της Ελλάδας. Γίνεται ομιλία για το τραγικό συμβάν, κατατίθενται στεφάνια από τα παραρτήματα της ΠΕΑΕΑ κι από τους συγγενείς, όσους

βρίσκονται ακόμα στη ζωή, κι εκφωνούνται τα ονόματα όλων των νεκρών αγωνιστών, που είναι:

1. Μώκος Χαράλαμπος (Καλλίας), μόνιμος υπολοχαγός Πεζικού, διοικητής του λόχου από Μαυρολιθάρι
2. Μαλούχος Γιάννης (Δήμος), πολιτικός του λόχου, από Γαρδίκι Ομιλαίων
3. Τζιβάρας Παναγιώτης, καπετάνιος του λόχου, από το Πολύδροσο Παρνασσίδας
4. Κόλιας Νίκος, γραμματέας του ΕΑΜ Καλοσκοπής
5. Ζούγρος Παναγιώτης, πρόεδρος
6. Κατρανίδης Βασίλης, έφεδρος ανθυπολοχαγός από την Κοκκινιά
7. Μητράνης Ροβέρτος (Ιπποκράτης), γιατρός του λόχου, Ισραηλίτης
8. Παπαγεωργίου Ηλίας, από την Ιτιά
9. Τσάμης Χρήστος, από το Κλίμα Δωρίδας
10. Μιχαλόπουλος Μιχάλης, από την Κέρκυρα
11. Αναστασόπουλος Κ., από το Κλίμα Δωρίδας
12. Βυθούλκας Ντάνος, από την Αθήνα
13. Παπαδόπουλος Ν., από το Αγρίνιο
14. Κατσιάκας Παναγιώτης, από το Παλαιοξάρι Δωρίδας
15. Παπαστάμος Ηλίας, από το Γαρδίκι Ομιλαίων
16. Γιάγκης Χαράλαμπος, από τα Πεντεόρια
17. Τσαμούρης Βαγγέλης, από την Εύβοια
18. Καραμουσαντάς Κίμων, από τη Λιβαδειά
19. Μησιώτης Μιχάλης, από την Κω (ψευδώνυμο)
20. Καρβούνης Γιάννης, από το Δίστομο
21. Σταματόπουλος Δημήτρης, από την Αθήνα
22. Οικονομάκος Αλέκος, από το Γύθειο
23. Κατσαντώνης Σπύρος, από την Κόνιτσα (ψευδώνυμο)
24. Κάβουρας Αναστάσιος, από την Άμφισσα
25. Μητσατάκης Δημήτριος, από την Καβάλα
26. Καλιμάνης Γ (Όλυμπος), από Πολύδροσο Παρνασσίδας
27. Σταυρόπουλος Θανάσης, από τη Βοιωτία
28. Κασούτας από τη Σεγδίτσα
29. Ζυμαγκόρι Αλεξέϊ, Σοβιετικός μαχητής
30. Μιχαϊλοβιτς Ιβάν, Σοβιετικός μαχητής
31. Δαβίδ, Ισραηλίτης
32. Βενιαμίν, Ισραηλίτης

XI

Οι ήρωες και μάρτυρες του αγώνα⁶

Ο θάνατος του Καλλία σε μια φονική ενέδρα,
το Γενάρι του 1944

Στις δεκάδες χιλιάδες νεκρούς αγωνιστές του Κινήματος Εθνικής Αντιστάσεως ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, συγκαταλέγεται και ο μόνιμος υπολοχαγός Πεζικού Χαράλαμπος Μώκος (Καλλίας) από το Μαυρολιθάρι Φωκίδας, που στις αρχές του Γενάρη του 1944 σκοτώθηκε σε ενέδρα των Γερμανών κατακτητών στη θέση Αγία Τριάδα Καλοσκοπής, όπου μαζί με τον Καλλία –αυτό ήταν το ψευδώνυμο που είχε σαν διοικητής του 3ου λόχου και καπετάνιος του 5ου ανεξάρτητου τάγματος του ΕΛΑΣ Παρνασσίδας– σκοτώθηκαν άλλοι 34 αγωνιστές, όλοι μάχιμοι αγωνιστές του ΕΛΑΣ των βουνών! Τ' όνομα του Καλλία –60 ολόκληρα χρόνια από τότε– πέρασε στους λίγους επώνυμους εκφραστές του κινήματος της Εθνικής Αντιστάσεως ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Έτσι ο λαός της ορεινής Παρνασσίδας που δέθηκε μαζί του, στα χρόνια της ξενικής κατοχής, δεν δέχτηκε ποτέ ότι χάθηκε ο θρυλικός διοικητής του 3ου και καπετάνιος του 5ου ανεξάρτητου τάγματος του ΕΛΑΣ Παρνασσίδας και τον έφερε να συνυπάρχει με το βουνό και τα αιματοβαμμένα φαράγγια της ανταρτομάνας Ρούμελης. Τα Βαρδούσια, η Γκιόνα, τα Ευρωκάλλια, ο Παρνασσός και τα δασωτά έλατα και τα χορταριασμένα λημέρια των κλεφτών του 1821, έσκυβαν με θαυμασμό τις πανύψηλες κορφές τους μπροστά στο θάνατο του Καλλία και των 34 παλικαριών του!

Πηγαίνετε και ρωτήστε όλα τα βουνά της Ρούμελης. Είναι ο θρύλος ο Άρης Βελουχιώτης; Θα αποκριθούν ΝΑΙ! Είναι ο θρύλος ο Διαμαντής και ο Πελοπίδας; Θα αποκριθούν ΝΑΙ! Είναι ο θρύλος ο Καλλίας; Θα το φωνάξουν η Γκιόνα, ο Παρνασσός, τα Βαρδούσια, οι καταβόθρες της Οίτης, ο Ελικώνας και το οροπέδιο των Δεσβενοχωριών, όπου στην τριήμερη μάχη της Πύλης τον Οκτώβριο του 1943, ο καπετάνιος του τάγματος, μαζί με τον Τηλέμαχο, τον γερο-Στέφα Μαλιάτση και τον Αλέκο Ζωγράφο (Λαοκράτη), τον Β. Παναγιώτου (Νάκια),

⁶ Αλέξανδρου Ζωγράφου (Λαοκράτη) – καπετάνιου του λόχου διοικήσεως της II Μεραρχίας του ΕΛΑΣ (σημείωμά του διά χειρός Πάνου Φούντα).

τον Κρόνο, τον Ν. Παπασπύρου, τον Αριστ. Τσιρώνη και άλλους, τσάκισαν τους Γερμανούς επιδρομείς και άρπαξε από το χαλινάρι το άλογο του Γερμανού διοικητή.

Το θάνατο του Καλλία και των 34 παλικαριών του ΕΛΑΣ, το Γενάρη του 1944, η διοίκηση τότε του 5ου ανεξάρτητου τάγματος του ΕΛΑΣ Παρνασσίδας, Παπαζήσης – Διαμαντής, τον έκλαψαν όπως οι Κολοκοτρώνης – Καραϊσκάκης, έκλαψαν το καλοκαίρι του 1825 τη δολοφονία του εθνικού ήρωα του 1821 Οδυσσέα Ανδρούτσου επάνω στον ιερό βράχο της Ακροπόλεως!

Το μνημείο των 33 ελασιτών στην Αγία Τριάδα

XII

Γοηγορη Σγάγια

Σκοτώθηκε ο Καλλίας

Ήταν 6 του Νοέμβρη 1943 όταν έγινα μέλος του ΚΚΕ και ένιωσα μεγάλη ικανοποίηση. Τότε, όπως και τώρα ακόμη, γιατί το κόμμα αναγνώρισε τις θυσίες μου. Είχα από καιρό μπει στο πνεύμα του κομμουνισμού. Έβλεπα ότι το κόμμα έκανε προσπάθειες για την απελευθέρωση της πατρίδας μας και αυτό ήταν που οργάνωσε το ΕΑΜ, τον ΕΛΑΣ, την ΕΠΟΝ, την ΕΑ (Εθνική Αλληλεγγύη), μέσα από τις τάξεις των οποίων αγωνίζονταν οι περισσότεροι Έλληνες που πίστευαν στην ελευθερία και τη δικαιοσύνη. Στρατολογήθηκα από τον Τριαντάφυλλο Μίγκα, έναν παλιό κομμουνιστή από το χωριό Παύλιανη.

Τώρα στην περιφέρειά μας έχει δημιουργηθεί το 36ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ με διοικητή το Θύμιο Ζούλα και τμήματα τα οποία είναι σκορπισμένα σε διάφορα μέρη: Κουκουβίστα, Παύλιανη, Ντρέμισα μέχρι Λιδωρίκι. Οι Γερμανοί αυτά τα τμήματα των ανταρτών στην περιοχή βάλθηκαν να τα εξοντώσουν, αλλά δεν το πέτυχαν.

Στις αρχές του 1944 η στρατιωτική κατάσταση στο ελλαδικό χώρο για τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, όσο πάει γίνεται όλο και πιο δύσκολη και ιδιαίτερα στο στενότερο σημείο Αμφισσα-Θερμοπύλες. Ο στρατός του ΕΛΑΣ όσο πάει και μεγαλώνει σε δύναμη. Χιλιάδες νέοι, πατριώτες (άνδρες και γυναίκες) πυκνώνουν τις γραμμές του, ελέγχει απόλυτα τον ορεινό όγκο Παρνασσού-Γκιόνας-Βαρδουσίων-Οίτης-Καλλίδρομου και απειλεί άμεσα τις συγκοινωνίες του εχθρού, πράγμα που ανησυχεί τον τελευταίο και τους μερικούς άσπονδους φίλους.

Πρωτοχρονιά του 1944 πολυάριθμοι Γερμανοί, ανάμεσά τους και γερμανο-ντυμένοι Έλληνες, ξεκινούν από τη Λαμία μέσω Οίτης-Σκληθρου-Κάνιανης φτάνουν στις 2 του Γενάρη και μπαίνουν στο χωριό Κουκουβίστα (Καλοσκοπή). Την επομένη 3 του μηνός, περίπου 300 Γερμανοί ξεκίνησαν από Αμφίκλεια μέσω Γραβιάς, φτάσανε στο 51ο χιλιόμετρο και παίρνουν το δρόμο που οδηγεί προς την Κουκουβίστα. Έτσι οι Γερμανοί ήθελαν να καθαρίσουν την περιοχή από τους

αντάρτες για να μπορούν να περνούν ανενόχλητοι από Άμφισσα για Λαμία. Από τους πρόποδες της Γκιόνας τους χτυπάει ένα τμήμα ανταρτών που είχε σταλεί εκεί από το Σύνταγμα του Ζούλα, ο οποίος ήταν και ο στρατιωτικός υπεύθυνος της περιοχής.

Οι Γερμανοί που έχουν διανυκτερεύσει στην Κουκουβίστα διέδωσαν, σκόπιμα ίσως, ότι θα φύγουν από κει για να πάνε στην Απάνω Κάνιανη την άλλη μέρα το πρωί. Ακούγοντας αυτό ένας πολίτης φεύγει τη νύχτα και πάει στο χωριό Ντρέμισα που ήταν η διοίκηση και είτε ακριβώς το τι άκουσε. Αμέσως ο διοικητής ειδοποίησε τον 1ο λόχο που έμενε στη θέση «Βρύζες», να φύγει και να πάει έξω από το χωριό Κάνιανη και να στήσει ενέδρα και πίσω να χτυπήσουν τα άλλα τμήματα που θα φτάνανε σε λίγο και τα οποία μένανε σ' αυτή την περιοχή. Διοικητής του λόχου ήταν ο μόνιμος υπολοχαγός πεζικού Μώκος Χαράλαμπος με το ψευδώνυμο «Καλλίας» από το Μαυρολιθάρι, πολιτικός του λόχου ήταν ο Γιάννης Μαλλούχος με το ψευδώνυμο «Δήμος» από το Πολύδροσο και καπετάνιος ο Παναγιώτης Τζιβάρας από το Πολύδροσο Παρνασίδας.

Είναι 5 του Γενάρη. Ο λόχος αφού έλαβε την εντολή φεύγει για την αποστολή του. Κατηφορίζοντας παίρνει το μονοπάτι που οδηγεί στην Κάνιανη βγάζοντας τρεις ανιχνευτές μπροστά. Από κοντά ακολουθούν η διοίκηση του λόχου και πίσω οι αντάρτες. Στην περιοχή αυτή, ολόκληρη τη νύχτα χιόνιζε. Φτάνοντας απέναντι από την εκκλησία της Αγίας Τριάδας στο σταυροδρόμι που οδηγεί ο δρόμος προς Κουκουβίστα και ο άλλος συνεχίζει για την Κάνιανη, οι Γερμανοί εγκαταστάθηκαν αποβραδής εκεί παρόλο, που είχε πολύ χιόνι, φορώντας χιονοστολές. Είχαν στήσει ενέδρα και καθώς τα πάντα είχαν σκεπασθεί με χιόνι δεν φαίνονταν τα ίχνη τους.

Άφησαν να περάσουν οι ανιχνευτές, δεν τους χτύπησαν και μόλις έφτασε το κύριο τμήμα, τους χτυπάνε οι Γερμανοί με όλα τα μέσα που διαθέτουν, σκοτώνοντας 32 αντάρτες μαζί με τη διοίκηση. Αυτό έγινε, γιατί το τμήμα δεν κρατούσε κάποιες αποστάσεις, δεν έβγαλε πλαγιοφυλακή κι έτσι όλοι μαζί έπεσαν σε παγίδα.

Ύστερα απ' αυτό το συμβάν άλλα τμήματα ανταρτών που κατέφθασαν χτύπησαν τους Γερμανούς και τους ανάγκασαν να οπισθοχωρήσουν προς Κάνιανη και Καστέλλια. Όταν χτυπήθηκε ο Καλλίας οι Γερμανοί του πήρανε την τσάντα που περιείχε και το ημερολόγιό του λόχου, αλλά καθώς τους κυνηγούσαν οι αντάρτες, την παράτησαν στο δρόμο.

30. Κουκουβίστα: Το Σούλι της Ρούμελης

Βαρύ το τίμημα για την Καλοσκοπή της περηφάνιας και της αντίστασης.

3-5.01.1944

Τάκη Λάππα¹

Η Κουκουβίστα, που τώρα τη λένε Καλοσκοπή, είναι ένα απ' τα χωριά της Γκιόνας.

Απ' τον καιρό ακόμα της Τουρκιάς, τούτο το χωριό ποτέ του δεν γονάτισε σ' ουδέν δυνάστη τη δούλεψη κι αλλόθρησκος δεν μαγάρισε τον καθάριο της αέρα με τη βρώμικη ανασεμιά του. Έχουν να το κάνουν οι παλιότεροι. Αγάς το πόδι του στα χώματα τούτα δεν πάτησε. Μ' όλο που ήταν σιμά το πέραςμα, κι η στράτα έκοβε την Γκιόνα για να φέρει από τα Σάλωνα στη Γραβιά, οι Οθωμανοί σκιαγμένοι παραστράτιζαν. Να μη ζυγώσουν τούτο το ανυπόταχτο χωριό.

Καπετάνιο είχαν τον παπά του χωριού, τον παπα-Αντρέα Μώρη. Άντρακλας ίσαμε κει πάνω, που κάτω απ' τα ράσα του έκρυβε τ' άρματα και μέσα στο δασωμένο στήθος του καρδιά άτρομη. Τρέμανε σ' άκουσμα του σείτάν παπά (διαολόπαπα) οι Τούρκοι. Σαν τύχαινε κίνδυνος στο χωριό, ο παπα-Αντρέας, που παραμόνευε σε κάποια ραχούλα, σκαρφάλωνε ψηλά στο σύρραχο και με τη βροντερή φωνάρα του ξεσήκωνε τους χωριανούς του. Πόσα και πόσα δεν ιστοράνε γι' αυτόν!... Κι ο Αντρέας Μώρης με τους Κουκουβιστιάνους κάνανε τον

¹ Ματοβαμμένες δάφνες της Ρούμελης Αγώνες – Θυσίες 1941-44, σελ. 52-57.

τόπο τους το Σούλι της Ρούμελης. Απ' τους πρώτους ξεσηκώθηκε στο Εικοσιένα. Όπου πολέμησε φανέρωσε την αντρειοσύνη του. Μικρόψυχοι άνθρωποι όμως, τον ζηλοφθόνησαν και τον φαρμάκωσαν, πριν ακόμη χαρεί ολόλαμπρο της λευτεριάς τον ήλιο. Μα οι χωριανοί του δεν ξέχασαν τον παπα-Αντρέα Μώρη που σε κείνα τα δύσκολα τα χρόνια τούς έκανε την Κουκουβίστα κάστρο απάτητο και τους έδειξε το δρόμο για τη λευτεριά...

Καιροί και ζαμάνια, πάνω από εκατό χρόνια διάβηκαν από τότε. Μοιρόγραφο ήταν να ξαναπέσει ο τόπος σε βάρβαρου κατακτητή τη δούλεψη. Μα τούτο οι Κουκουβιστιανοί δεν το καταδέχονταν. Ακόμα ζούσε ζωντανή η παράδοση για τον παπα-Αντρέα. Πώς λοιπόν θα ντρόπιαζαν τη μνήμη του. Η Καλοσκοπή έπρεπε και τώρα να ξαναγίνει Σούλι. Κι η καλοθελήτρα Μοίρα έστερξε. Δω πάνω απ' την Γκιόνα θ' αντιλαλήσει το σάλπισμα του ξεσηκωμού για την αντίσταση κι ο αχός του θ' απλωθεί σ' όλη τη χώρα, στεριά και πέλαγος, να φτάσει ως τ' ακροβούνια.

Την παραμονή του Σταυρού στα 1942, Κυριακή στις 13 του Σεπτέμβρη, μέσα στην εκκλησιά του χωριού, εξόν απ' τους ντόπιους, εκκλησιάζονταν και κάμποσοι αρματωμένοι ξένοι. Ήταν οι ίδιοι οι αντάρτες που μια βδομάδα πριν είχαν ξεσηκώσει τη Δρέμισα (Πανουργιά). Η αράδα τώρα της Κουκουβίστας.

Γεμάτη σήμερα η εκκλησιά κι ο παπάς άλλη φορά δεν είχε τόσο όμορφα λειτουργήσει. Κι όταν στάθηκε στο Βήμα κι είτε «μετά φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης προσέλθετε», όλοι οι άντρες με κεφαλή τον αρχηγό στους αντάρτες προχώρησαν και στάθηκαν γονατιστοί στην Ωραία Πύλη. Ο παπάς διάβασε κάποια ευχή κι ύστερα μια φωνή ακούστηκε: «Ορκίζομαι...». Κι όλοι με ψηλά το δεξί χέρι κι ενωμένα τα τρία δάχτυλα, είπαν μ' ένα στόμα τον όρκο. Πόσα μάτια δεν βούρκωσαν, πόσες καρδιές δεν γοργοχτύπησαν! Κι οι καμπάνες της Παναγιάς, χαρμόσυνα αντηχήσανε κείνο το φθινοπωριάτικο ανγινό. Ο Ζυγός της Γκιόνας πήρε το ελπιδοφόρο άγγελμα κι ανάλαφρα το σκόρπισε σ' όλες τις γειτονικές βουνοκορφές να το διαλαλήσουν ακόμα και στις πιο αλαογινές πολιτείες...

Δεν πρόκανε να τελειώσει η βδομάδα και στις 18 προς τις 19 του Σεπτέμβρη (1942), στο ρέμα της Ρυγκάς, τα' αντάρτικα ντουφέκια πρωτομάτωσαν τον τόπο. Κοντά τριάντα φασίστες αφανίστηκαν. Οι Ιταλοί δεν χόρτασαν την εκδίκησή τους με το κάψιμο της Σεγδίτσας (Προσήλιο).

Στις 29 του Σεπτεμβρίου 1942, περισσότεροι από πεντακόσιοι Ιταλοί, ξημερώνοντας η 30, μπλοκάρισαν την Καλοσκοπή. Είχαν ξανάρθει σε τούτο το χωριό. Στις 20 του Ιούλη που ζήτησαν να τους δώσουν ό,τι όπλα είχαν και στις 5 και στις 14 Αυγούστου. Και τις τρεις φορές φύγαν άπραγοι. Τώρα ήρθαν γι' άλλο σκοπό. Να τιμωρήσουν και να εκδικηθούν τη Ρυκά. Πιάσανε όλους τους άνδρες, από δεκάξι ως εξήντα, και ρίχτηκαν στην αρπαγή. Φεύγοντας το δειλινό πήραν ογδονταεφτά Κουκουβιστιανούς. Τους βάστηξαν τρεις μήνες και τους λευτέρωσαν. Απ' αυτούς όλους, στις 9 του Δεκέμβρη στα Καστέλλια, μαζί μ' άλλους Έλληνες, ντουφέκισαν τον πρόεδρο του χωριού, τον Λουκά Προϊόβολο.

Με τον καιρό η Κουκουβίστα πήρε πιο ξεχωριστή θέση στην Εθνική μας Αντίσταση. Δεν ήταν μονάχα η θέση της, μα και το πιο κοντινό χωριό στο «51» χιλιόμετρο, το πιο ψηλό σημείο του δρόμου τότε Λαμίας-Άμφισσας. Πόσες μάχες δεν δόθηκαν στο 51 χιλιόμετρο!...

Τον Ιούνη 1943, οι φασίστες αποτόλμησαν «εκκαθαριστικές επιχειρήσεις» κατά των ανταρτών. Το πάθημά τους στην Παύλιανη θα το θυμούνται για χρόνια οι φάλαγγες του ψευτοκαίσαρα. Στάθηκε το Καπορέτο τους στη Ρούμελη. Τη μανία τους τότε ξέσπασαν στην πολύπαθη Κουκουβίστα. Στις 4 του Ιούνη στείλανε εννιά αεροπλάνα και βομβάρδισαν το χωριό. Σαν τα είδανε από μακριά οι κάτοικοι, τρέξανε και φυλαχτήκανε σε κάτι θεόχιστα καταφύγια στο βουνό. Γκρεμίστηκαν κάμποσα σπίτια και σκοτώθηκε κι η γριά Ν. Τούμπα.

Ύστερα από 6 μήνες η Καλοσκοπή δεχόταν καινούργια επίθεση. Τούτη τη φορά θα δοκίμαζε τη ναζιστική αρπαγή. Στις 3 του Γενάρη στα 1944, εφτακόσιοι Γερμανοί με ορειβατικό πυροβολικό ξεκινάνε απ' την περιοχή Γραβιάς-Καστέλλια κι απ' την Κάνιανη κι Αϊ Βασίλη και τραβάνε για την Κουκουβίστα. Όλος ο τόπος σκεπασμένος απ' το χιόνι που μέρες έλεφετε αδιάκοπα. Καινούργιο έσιμγε το παλιό κι η κακοκαιρία όλο και δυνάμωνε. Θάρρεψαν πως οι αντάρτες απ' τη βαρυχειμωνιά θα είχαν αποτραβηχτεί στα γειτονοχώρια.

Ένα μικρό αντάρτικο σώμα προσπάθησε ν' ανακόψει το δρόμο των Γερμανών στο Σκλήθρο, μα δεν το κατάφερε. Το απομεσήμερο καταπατήσανε οι Ναζί το χωριό και με μιας πιάσανε το πλιάτσικο. Αρπάξανε ό,τι είχαν αφήσει οι Ιταλοί απ' την άλλη φορά. Μείνανε στις 3 και στις 4 του Γενάρη. Για να φυλάξουν τις πλάτες τους, είχαν βάλει αποσπάσματα στις θέσεις Σταυρός, Αγία Τριάδα και

Μάρμαρα. Αυτό δεν ήταν σε γνώση των ανταρτών. Ετοιμάζονταν δυνάμεις να συναχθούν και να χτυπήσουν τους Γερμανούς που γλεντοκοπούσαν με τα αρπαγμένα.

Απ' τα πρώτα τμήματα που καταφτάνανε ήταν ο λόχος του Καλλία, που βρισκόταν στο Λιδωρίκι. Χωρίς να λογαριάσουν την κακοκαιρία και την κούραση, σπεύδανε να προκάνουν. Φτάσανε στο Χάνι του Ζήση και το βράδυ στο χωριό Πυρά (Γκούρα). Το σχέδιο του Καλλία ήταν από εδώ να εμποδίσει τον εχθρό να προχωρήσει για το Μαυρολιθάρι.

Κι ενώ τη νύχτα οι Ναζί μεθοκοπούσανε και χαίρονταν τη ζέστη πλάι στα τζάκια, ο Καλλίας με το λόχο του αγρυπνούσε ξεπαγιασμένος, καρτερώντας να χτυπήσει τους Γερμανούς. Μ' αυτοί δεν το είχαν κατά νου να κουνήσουν απ' την Κουκουβίστα.

Στις 4 του Γενάρη ο Καλλίας με το λόχο του παίρνει διαταγή να σμίξει μ' άλλες αντάρτικες δυνάμεις στις Βρίζες και να χτυπήσουν τους Γερμανούς.

Παραμονή τα Φώτα, 5 του Γενάρη 1944. Το χιόνι ξαναρχίζει πηχτό κι ο αέρας να το στοιβάξει δω και κει. Άλλο δεν ξεχωρίζει κανείς από ολόασπρους όγκους. Μήτε βράχια μήτε χαμόκλαρα. Κι αυτές οι ρεματιές παγωμένες, δεν φαίνονται. Ολόγυρα έχει απλωθεί μια παγερή γαλήνη που την κάνει πιο έντονη το σφύριγμα του αέρα μέσα απ' τα χιονισμένα ελατοκλώναρα. Είναι ο καιρός που, όπως λένε, μονάχα ο Χάροντας καβάλα στο μαυρόλογό του γυροφέρει στα καταράχια...

Ο Καλλίας, αν κι άρρωστος και με πυρετό, αφηφώντας την ανεμούρα που τους δέρνει προχωρεί με το λόχο του από σαράντα άνδρες. Στο δρόμο παίρνει πληροφορία πως οι Γερμανοί άρχισαν να φεύγουν απ' την Κουκουβίστα για τα Καστέλλια, ακολουθώντας το δρόμο από τις θέσεις Αϊ -Νικόλας, Παλιοσταυρός και Λιθόπυργος. Οι αντάρτες τρέχουν να τους προκάνουν. Δεν θέλουν να τους ξεφύγουν ατουφέκιστοι κι ατιμώρητοι για όσα κάνανε στην Κουκουβίστα. Θέλπυν να τους χτυπήσουν στις θέσεις Μακριά και Ψηλή Ράχη. Σαν φτάνουν όμως στις θέσεις Βρίζες-Βίγλα, αγναντεύουν τους Ναζί να φεύγουν απ' την τοποθεσία Λαύρα κατεβαίνοντας στο δημόσιο δρόμο. Ο Καλλίας τότε προχωρεί με το λόχο του προς το ψηλόμερο Μάρμαρα στην περιοχή της Αγιά Τριάδας, σίγουρος πως οι Γερμανοί ξέφυγαν πια. Προχωρούν ξένοιαστοι.

Το χιόνι παρθένο, απάτητο, δεν δίνει το παραμικρό σημάδι να έχουν διαβεί άνθρωποι. Ούτε ζουλαπιού αγνάρι δεν φαίνεται. Όλα γύρω τους ήσυχια και το χιόνι αργοπέφτει. Μονάχα τα έλατα βαρυφορτωμένα από το χιόνι, τριζοβολάνε.

Είναι η ώρα 9½-10, παραμονή Θεοφάνεια 1944. Περπατάνε στο μονοπάτι σε μια κάτασπρη από χιόνι απλωσιά. Περνάνε μπροστά από το εικονοστάσι της Αγιά Τριάδας που το εκκλησιάκι της είναι παρέκει. Άξαφνα μπαταριές από αυτόματα ξεσκίζουν την ησυχία. Απ' το Κεραμιδαριό του Λιούγκα, απ' τα Μάρμαρα κι απέναντι, βόλια θανάτου πέφτουν καταπάνω στους Έλληνες. Τους χτυπάνε σταυρωτά. Είναι τόσο ξαφνικά κι απανωτά, που δεν προφτάσαν οι αντάρτες να ρίξουν. Πολλοί σωριάζονται. Μερικοί κάνουν κατά τη ρεματιά, να πιάσουν θέσεις για μάχη. Τα αυτόματα τους ξαπλώνουν νεκρούς. Κουφάρια βρίσκονται τριάντα δύο Έλληνες μέσα σε λίγα λεπτά.

Λαβωμένος βαριά και στα δυο του πόδια ο Καλλίας. Όπως βρίσκεται πεσμένος στο χιόνι κάνει να πολεμήσει. Καινούργιο βόλι τον βρίσκει στο δεξί του μάτι και βγαίνει πίσω απ' το κεφάλι. Αυτό του φέρνει το θάνατο. Τρεις μονάχα καταφέρνουν να γλιτώσουν απ' το λόχο, ο ένας βαριά λαβωμένος. Τριάντα δύο χάνονται.

Κανένα σημάδι ζωής δεν δίνεται από το λόχο των ανταρτών. Απ' τα Μάρμαρα και το Κεραμιδαριό του Λιούγκα άνθρωποι ντυμένοι με φόρμες άσπρες ζυγώνουν τα θύματα. Στο χιόνι δύσκολα κανείς να τους ξεχωρίσει αν δεν τους πρόδιδαν τα αυτόματα που κρατάνε. Σιμώνουν προσεκτικά και στέκουν στα κουφάρια. Αφού σιγουρευτούν πως κανένας απ' τους Έλληνες δε ζει, τους ξεγυμνώνουν απ' τα όπλα και τ' άλλα πράγματά τους. Ο αξιωματικός τους παίρνει από το νεκρό Καλλία το ομορφοστολισμένο ραβδί που χρησιμοποιούσε στις κακοτοπιές.

Πώς βρέθηκαν και οι ασπροντυμένοι φονιάδες; Αποβραδís γερμανικό απόσπασμα, από το σώμα της Κουκουβίστας που θα ξεκινούσε την αυγή, έστησε καρτέρι. Για να είναι άφαντοι στο χιόνι, φορούσαν άσπρες φόρμες. Πιάσανε το γύρω μέρος από το σταυροδρόμι της Αγιά Τριάδας. Τα Μάρμαρα και το Κεραμιδαριό του Λιούγκα. Τη νύχτα ξανάρχισε να χιονίζει. Το καινούργιο σκέπασε τα πατήματά τους κι έτσι δεν μείνανε αγνάρια τους. Γι' αυτό ξεγελάστηκαν οι αντάρτες και πέσανε στη δολερή χωσιά που τους είχαν στημένη.

31. Μάχη στο 51ο χιλιόμετρο Γραβιάς-Άμφισσας II

Η αντιπαλότητα και ο ανταγωνισμός μεταξύ των ένοπλων ανταρτικών ομάδων είναι περισσότερο από εμφανής και, δυστυχώς, με συνέπειες.

11.01.1944

Γεωργίου Δ. Καϊμάρα, Αντιστρατήγου ε.α.¹

Συνθήματα εθνικής ενότητας στην αρχή του 1944

Η Άμφισσα την 1η Ιανουαρίου 1944 ξύπνησε με το σύνθημα «Ένωση – Λαοκρατία» γραμμένο στους τοίχους και στις πινακίδες (πανώ) που κρατούσαν διαδηλωτές οπαδοί του ΕΑΜ, και του ΚΚΕ.

Ο Συνταγματάρχης Ψαρρός, κατόπιν εντολής του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, ανέλαβε τη διεύθυνση των επιχειρήσεων εναντίον των γερμανικών δυνάμεων, που κατά πληροφορίες άρχισαν να συγκεντρώνονται στη Γραβιά και τη Λιβαδειά με σκοπό να κάμουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στις περιοχές Παρνασσού – Γκιόνας. Ο Ψαρρός αποφάσισε να επαληθεύσει επιτόπου τις ανωτέρω πληροφορίες και με αυτοκίνητο ξεκίνησε από το Σταθμό Διοικήσεως του Συντάγματος που ήταν στην κορυφή της Άμφισσας με κατεύθυνση προς την Αράχοβα.

¹ Το χρονικό μας θυσίας, Δ. Ψαρρός και το 5/42 σύνταγμα ευζώνων (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών, 1980), Έκδοση 4η, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1988, σελ. 141-146.

Όταν, όμως, έφθασε στην κάτω πλατεία Ησαΐα της πόλεως, πολλοί αλλόφρονες διαδηλωτές του ΕΑΜ του έφραξαν το δρόμο με υστερικές κραυγές «Ένωση – Λαοκρατία», κατά τέτοιο τρόπο που με δυσκολία κατόρθωσε να απαλλαγεί και να συνεχίσει το ταξίδι του.

Τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου συναντήθηκαν στην Άμφισσα αντιπρόσωποι του ΕΑΜ με το Συνταγματάρχη Ψαρρό για να συνεννοηθούν, όπως έλεγαν, μαζί του για την επιτυχία της εθνικής ένωσης, αλλά στην ουσία για να μάθουν τις διαθέσεις της οργάνωσης του 5/42. Μάλιστα, σκόπιμα διέδωσαν ότι το ΕΑΜ ήταν αποφασισμένο να πραγματοποιήσει με κάθε θυσία την εθνική ενότητα και σε περίπτωση αντιδράσεων θα τηρούσε αποφασιστική στάση για να ξεκαθαρίσει οριστικά την κατάσταση.

Ο Ψαρρός δήλωσε ότι για το 5/42 η ένωση δεν σημαίνει υποδούλωση στο ΕΑΜ, αλλά τίμια και ειλικρινή συνεργασία όλων των ανταρτικών ομάδων κάτω από ένα Κοινό Στρατηγείο, μακριά από κάθε εκβιασμό και πολιτική πίεση και με απόλυτη ισοτιμία για όλους. Τόνισε δε ότι θεωρεί σαν απαραίτητη προϋπόθεση της εθνικής ενότητας το σχηματισμό ελεύθερης Κυβερνήσεως των βουνών με τη συμμετοχή των τριών οργάνωσεων ΕΛΑΣ – ΕΔΕΣ – 5/42. Παρά το ψυχρό κλίμα των διαπραγματεύσεων, αποφασίστηκε να αρχίσουν από κοινού συνεννοήσεις μεταξύ των τριών οργάνωσεων, αφού προηγηθεί η αναμενόμενη ανακωχή μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ.

Μάχες 51ου χιλιόμετρου Γραβιάς-Άμφισσας μετά Γερμανών (11.01.1944)

Οι Γερμανοί, φοβούμενοι αποβάσεις των Συμμάχων στην Ελλάδα, άρχισαν να συγκεντρώνουν μεγάλες δυνάμεις που απέσυραν από το ρωσικό μέτωπο. Το 5/42 είχε συγκεντρώσει θετικές πληροφορίες ότι οι Γερμανοί σύντομα θα άρχιζαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε ευρεία κλίμακα στη Ρούμελη, με σκοπό να ανοίξουν τον εθνικό δρόμο Άμφισσας-Ναυπάκτου. Είχαν δηλαδή αποφασίσει, σε περίπτωση συμμαχικών αποβάσεων στη Βαλκανική, να συμπυκνθούν από την Πελοπόννησο και τη Νότια Ελλάδα προς τη Δυτική Ελλάδα και προς τούτο να χρησιμοποιήσουν την εν λόγω συγκοινωνιακή αρτηρία.

Πρώτος αντικειμενικός σκοπός των γερμανικών δυνάμεων, που συγκεντρώθηκαν στις περιοχές Γραβιάς, Μπράλου και Λιβαδειάς, ήταν να ανακαταλάβουν την Άμφισσα, που αποτελούσε την κυριότερη βάση ανεφοδιασμού των ανταρτών του 5/42 και του ΕΛΑΣ. Οι Γερμανοί έκαναν επιθετική αναγνώριση με μηχανοκίνητη φάλαγγα αιφνιδιαστικά μέχρι την Άμφισσα.

Ο Συνταγματάρχης Ψαρρός ορίστηκε από το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής Αρχηγός των Ανταρτικών Σωμάτων Ρούμελης 5/42 και ΕΛΑΣ. Αμέσως άρχισε να οργανώνει αμυντικά την περιοχή Παρνασσού – Γκιόνας, για να εμποδίσει την είσοδο σ' αυτή των Γερμανών από τις κατευθύνσεις Γραβιάς και Λιβαδειάς.

Προς τούτο εξέδωσε λεπτομερή διαταγή επιχειρήσεων, σύμφωνα με την οποία, το Αρχηγείο Καϊμάρα θα καταλάβει τον αυχένα του 51ου χιλιομέτρου της οδού Γραβιάς-Άμφισσας, που αποτελούσε πραγματικά το κλειδί της ορεινής διάβασης προς τον όγκο της Γκιόνας, σε συνεργασία με διμοιρία του ΕΛΑΣ (μαχητική ομάδα Άμφισσας και τμήμα όλμων). Η εντολή ήταν να επιβραδύνει τον εχθρό και να σημάνει συναγερισμό για τα διάφορα ανταρτικά τμήματα που ήταν στην περιοχή Άμφισσας, για να καταλάβουν έγκαιρα τις θέσεις τους και να αμυνθούν κατά του εισβολέα.

Το Αρχηγείο Καϊμάρα με τη διμοιρία του ΕΛΑΣ έμεινε 20 ημέρες στην ορεινή αυτή διάβαση του 51ου χιλιομέτρου με πολύ δυσμενείς καιρικές συνθήκες (ψύχος, δριμύτατο, φοβερές χιονοθύελλες, πυκνότατο χιόνι και ομίχλη). Την εποχή αυτή, ολόκληρη η Παρνασσίδα και η Δωρίδα ήταν στο πόδι και περνούσαν στιγμές αγωνίας αναμένοντας τη γερμανική επιδρομή. Παρά ταύτα, τα ηρωικά παιδιά της Ρούμελης υπέμεναν τα πάντα με πλήρη συνείδηση της σοβαρής και υψηλής αποστολής τους.

Στις 11 Ιανουαρίου 1944 και στις 10 π.μ. φάνηκε στην περιοχή Αμπέλια, δυτικά της Γραβιάς ένα γερμανικό αυτοκίνητο, γεμάτο γερμανικό στρατό. Οι αντάρτες έπιασαν αμέσως τις θέσεις των και ήταν έτοιμοι να το υποδεχθούν. Οι Γερμανοί, επειδή είδαν δύο αντάρτες του ΕΛΑΣ κοντά στη μεγάλη γέφυρα του 51ου χιλιομέτρου, επεχείρησαν να γυρίσουν πίσω στη Γραβιά.

Μόλις έκαμε στροφή το αυτοκίνητο, ο γενναίος Υπολοχαγός του 5/42 Παξινός, που ήταν πολύ κοντά στη γέφυρα, έδωσε το σύνθημα «πυρ» και αμέσως οι αντάρτες έβαλαν κατά του αυτοκινήτου. Οι Γερμανοί πήδηξαν έξω από το αυτοκίνητο

και τρομαγμένοι ετράπησαν σε φυγή προς τη Γραβιά εκμεταλλευόμενοι τη βαθιά χαράδρα και το καλυμμένο από έλατα έδαφος. Στο αυτοκίνητο έμειναν 5-6 Γερμανοί τραυματίες, που σώθηκαν χάρις στην ψυχραιμία του οδηγού, ο οποίος μέσα από τα πυκνά πυρά των ανταρτών οδήγησε το αυτοκίνητο του στη Γραβιά. Ο λοχαγός Καϊμάρας ενημέρωσε τηλεφωνικώς το Συνταγματάρχη Ψαρρό, που ήταν στην Άμφισσα.

Στη 1 μ.μ. της ίδιας μέρας φάλαγγα από 10 φορτηγά γερμανικά αυτοκίνητα γεμάτα στρατό και με βαρύ οπλισμό έφθασαν στην τοποθεσία Αμπέλια με τη συνοδεία ενός άρματος μάχης και μιας μοτοσικλέτας σαν εμπροσθοφυλακή. Εκεί σταμάτησε η φάλαγγα, κατέβηκαν οι Γερμανοί από τα αυτοκίνητα και άρχισαν να παίρνουν διάταξη προσπελάσεως προς την κατεχόμενη από τους αντάρτες του 5/42 τοποθεσία. Το άρμα προχωρούσε μπροστά, κατά μήκος του δρόμου, δεξιά δε και αριστερά εκινούντο ενισχυμένες πλαγιοφυλακές. Η δύναμη των Γερμανών ήταν μεγαλύτερη από 200 άνδρες, που ήταν οπλισμένοι με αυτόματα, οπλοπολυβόλα, πολυβόλα και όλμους.

Είχαν αποστολή, όπως φάνηκε, να πλησιάσουν τους αντάρτες, να τους διώξουν από τον αυχένα του 51ου χιλιόμετρου και να ανοίξουν το δρόμο προς την Άμφισσα. Μόλις οι Γερμανοί πλησίασαν πολύ κοντά στις θέσεις των ανταρτών χτυπήθηκαν από θεριστικά πυρά αυτομάτων όπλων και πολυβόλων και σταμάτησαν για μια στιγμή. Κατόπιν, με την προστασία του άρματος που προχωρούσε σιγά-σιγά και βάλλοντας με τα αντιαερματικά πυροβόλα και πολυβόλα τις θέσεις των ανταρτών, προσπάθησαν να προχωρήσουν και να τους ανατρέψουν. Όμως οι αντάρτες, κατέχοντας δεσποζούσα θέση, σταμάτησαν τους Γερμανούς οι οποίοι αμύνθηκαν με πείσμα.

Στην κατάλληλη στιγμή κινήθηκε υπερκεραστικά κατά του δεξιού πλευρού των Γερμανών η διμοιρία του Υπολοχαγού Βασίλ. Παξινού και παρέσυρε και τους άλλους αντάρτες των άλλων τμημάτων του Αρχηγείου Καϊμάρα.

Ο Υπολοχαγός Βασίλ. Παξινός², με το αυτόματο στο χέρι, έδωσε το σύνθημα της

² Ο τότε Υπολοχαγός Πεζικού Βασίλ. Παξινός και σήμερα Υποστράτηγος ε.α. κατετάγη στο 5/42 τον Αύγουστο του 1943 και έλαβε μέρος σε όλες τις μάχες κατά των κατακτητών και τους αμυντικούς αγώνες κατά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, όπου επέδειξε ασύγκριτο ηρωισμό και απαράμιλλη αυτοθυσία. Ήταν το πιο σεμνό παλικάρι που μαζί με τους άλλους αξιωματικούς, δόξασε το 5/42 στην Κατοχή. Σεμνότατος και άριστος ηγέτης διακρίθηκε σε όλους τους εθνικούς μας αγώνες προαχθείς επ' ανδραγαθία δύο φορές.

εξορμήσεως και αμέσως τα ψυχωμένα παλικάρια του 5/42 όρμησαν από τις θέσεις τους και με την ιστορική κραυγή «αέρα-αέρα» επιτέθηκαν κατά των αμυνομένων Γερμανών. Ύστερα από δίωρη σχεδόν μάχη, οι Γερμανοί εγκατέλειψαν τις θέσεις τους, τα όπλα και τα πυρομαχικά τους και με τη φυγή προσπάθησαν να σωθούν.

Μάταια το άρμα μάχης προσπαθούσε με τα πυρά του να αναχαιτίσει την ορμή των ανταρτών του 5/42, που με ασυγκράτητο ενθουσιασμό επετέθησαν και εναντίον του. Οι αξιωματικοί Καϊμάρας, Παξινός, Ζαντές και Κουτσομανής του Αρχηγείου Βόρ. Γκιόνας με δυσκολία κατόρθωσαν να συγκρατήσουν τους αντάρτες τους για να μην τους θερίσουν τα πολυβόλα και τα τροχιοδεικτικά βλήματα των αντιαρματικών πυροβόλων. Οι εκρήξεις των όλμων, το κροτάλισμα των πολυβόλων και των αυτομάτων, οι κρότοι των τουφεκιών, οι κραυγές «αέρα» των ανταρτών και οι φωνές των τραυματιών Γερμανών δημιούργησαν ένα πανδαιμόνιο.

Οι Γερμανοί τρομαγμένοι, έτρεξαν προς τη Γραβιά, μέσα από βαθιές χαράδρες και θάμνους για να σωθούν, το δε άρμα υποχώρησε τελευταίο, βάζοντας προς όλες τις κατευθύνσεις και καλύπτοντας τη φυγή των υποχωρούντων. Οι γερμανικές απώλειες ήταν σημαντικές σε νεκρούς, τραυματίες και πολεμικό υλικό.

Οι απώλειες του 5/42 ήταν ελάχιστες. Στη μάχη έπεσε εκτελώντας το καθήκον του ο Ανθυπασπιστής Μηχανικού Γεώργιος Γαλιώτης, ακριβώς την ώρα που ναρκοθετούσε τη γέφυρα του 51ου χιλιομέτρου παρουσία του Καϊμάρα, που ήταν σε απόσταση 2 μέτρων από τον ήρωα αυτόν του 5/42. Αφού τον μεταφέραμε με δύο αντάρτες μου πίσω από το βράχο του 51ου χιλιομέτρου, τα δύο του χέρια κομμένα, τα μάτια βγαλμένα και διαμπερή τραύματα στο στήθος, άφησε εκεί ο λαμπρός εκείνος λεβέντης την τελευταία του πνοή φωνάζοντας

–Ζήτω η αθάνατη Ελλάδα!

και τραγουδώντας, σαν βαρύτονος που ήταν, το τραγούδι του βαρυποινίτη μέσα στο επιθανάτιο παραλήρημά του. Ζωηρή παραμένει στη μνήμη μου ακόμη η επιφαντική εικόνα του τραγικού θανάτου του ηρωικού εκείνου παλικαριού του 5/42.

Μετά το πέρας της μάχης και αφού οι Γερμανοί είχαν καταφύγει στη Γραβιά, ήρθαν από την Άμφισσα, όπου την ώρα της ηρωικής μάχης εκάθοντο ασφαλείς,

οι ηγέτες τους ΕΛΑΣ Νικηφόρος και Διαμαντής. Με αισθήματα ξέχειλης κατοπιστίας και μίσους μου δήλωσαν – τι απερίγραπτο θράσος και κομπορρημοσύνη:

– Εάν διευθύναμε εμείς τη μάχη θα αιχμαλωτίζαμε και το γερμανικό άρμα (!)

Στους ήρωες αυτούς των μετόπισθεν απάντησα επί λέξει:

– Εδώ ήταν η Ρόδος, εδώ ήταν και το πήδημα.

Οι Γερμανοί μετά την αιματηρή ήττα τους δεν τόλμησαν να κινηθούν προς το 51ο χιλιόμετρο μέχρι τέλους Ιανουαρίου. Τις διαβάσεις του Παρνασσού φύλαγαν σημαντικές δυνάμεις ανταρτών. Το στενό Ζεμενού, ανατολικά της Αράχοβας, καθότι είναι η μοναδική διάβαση από τη Λιβαδειά προς την Άμφισσα, το κρατούσαν ισχυρά τμήματα ανταρτών με την εντολή να εμποδίσουν με κάθε θυσία τους Γερμανούς να μπουν στην Άμφισσα.

Ο Συνταγματάρχης Ψαρρός ήρθε μετά τη μάχη στο 51ο χιλιόμετρο και συγχάραξε το Λοχαγό Καϊμάρα, τους αξιωματικούς και τους αντάρτες του αρχηγείου του.

Με τη χαλύβδινη θέληση και αντοχή των ανταρτών του 5/42, που φύλαγαν τις ορεινές διαβάσεις του Παρνασσού, μέσα στην καρδιά του βαρύτατου εκείνου χειμώνα, με χιόνι ύψους μεγαλύτερου από 1 μέτρο, ο πληθυσμός της Ρούμελης διατήρησε το θάρρος του και με μεγάλο ενθουσιασμό, άνδρες και γυναίκες, παιδιά και γέροντες έτρεχαν να βοηθήσουν τους ήρωες του Παρνασσού και της Γκιόνας, μεταφέροντας τρόφιμα, άλλα υλικά, μάλλινα και θερμαντικά ποτά. Ήταν ένα αξιοθαύμαστο παράδειγμα σύμπνοιας και αλληλεγγύης.

32. Η μάχη του Σκλήθρου

Η τραγωδία στις αρχές Γενάρη '44 με την εξολόθρευση του Λόχου Καλλία στην Αγία Τριάδα, ενθάρρυνε τους Γερμανούς κατακτητές, αλλά από την άλλη πλευρά πείσωσε τους αντάρτες του ΕΛΑΣ. Στα μέσα Ιανουαρίου δεν άργησαν να εκδηλωθούν νέες σφοδρές συμπλοκές στο Σκλήθρο.

I

14.01.1944

Στ' άρματα! Στ' άρματα! Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης

Μέσα Γενάρη 1944

Τμήματα του 5ου ανεξάρτητου τάγματος Παρνασσίδας επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά εναντίον γερμανικού τμήματος στο χωριό Σκλήθρο, της ορεινής Παρνασσίδας. Οι Γερμανοί έπαθαν πανωλεθρία και τράπηκαν σε φυγή. Λάφυρα και μεταγωγικά έπεσαν στα χέρια των ανταρτών.

II

Νικου Γιαννέτσου (Τηλέμαχου)

Στις 14 Γενάρη 1944, πολύ πρωί, σύνδεσμος από τη μαχητική ομάδα του χωριού Σκλήθρου μας ειδοποιεί ότι γερμανικό τμήμα πλησιάζει προς το Σκλήθρο από ΒΑ κατεύθυνση με μεταγωγικά. Συνολική δύναμη γύρω στα 60-70 άτομα. Το χωριό Σκλήθρο βρίσκεται βορειοδυτικά της Κάνιανης, σε απόσταση 3-4 χιλιομέτρα.

Κινητοποιούμε αμέσως με συναγερμό το λόχο. Αφήνουμε ένα μικρό τμήμα στις αμυντικές θέσεις της διάταξης μας και ενημερώνουμε ταυτόχρονα τη διοίκηση του τάγματος.

Μετά από σύντομη πορεία προχωρώντας σε παχύ στρώμα χιονιού (πάνω από μέτρο) σε λίγη ώρα βρισκόμαστε κοντά στο χωριό, χρησιμοποιώντας την πυκνή κάλυψη της χαράδρας που μας χωρίζει απ' αυτό. Σταματάμε να πάρουμε μια ανάσα. Η εμπροσθοφυλακή μάς δίνει τις τελευταίες πληροφορίες. Η κεφαλή της γερμανικής φάλαγγας μπήκε στο χωριό. Ο διοικητής του τμήματος μπροστά σε ένα ακροατήριο μερικών έντρομων χωρικών, που με τη βία μάζεψαν στην πλατεία, κομπορημονεί για «εξόντωση» των ανταρτών της περιοχής. Η υπόλοιπη φάλαγγα βρίσκεται ακόμα σε κίνηση. Κανένα μέτρο ασφάλειας από μέρους τους, ούτε πλαγιοφυλακή, ούτε εμπροσθοφυλακή, ούτε τίποτα. Ίσως οι παλικαράδες νόμισαν ότι μας εξόντωσαν.

Βασική μας επιδίωξη ήταν ο αιφνιδιασμός. Η απόφαση από τη διοίκηση Τηλέμαχος (Γιαννέτσος Νίκος), στρατιωτικός, μόνιμος ανθυπολοχαγός, Ανάποδος (Καψής Θύμος), πολιτικός επίτροπος, Καλύβας (Γιαννακόπουλος Γιώργος), καπετάνιος, παίρνεται αμέσως.

Βασική ιδέα: Αιφνιδιαστικό χτύπημα με τις τρεις διμοιρίες απ' τ' αριστερά, το κέντρο και δεξιά, κυκλωτικά, ώστε να μη δοθεί η δυνατότητα στον εχθρό να συνέλθει και να προλάβει να χρησιμοποιήσει τον οπλισμό του και να αμυνθεί οργανωμένα. Η πυκνή κάλυψη και η μικρή απόσταση από τον ανύποπτο και αμέρμινο αντίπαλο ευνοούσε το σχέδιο ενέργειάς μας. Επικεφαλής στο αριστερό της διάταξης ήταν ο γράφων, στο κέντρο ο Καλύβας και ο (Ορέστης) Σφέτσας, στο δεξιό

Ν. Γιαννέτσος (Τηλέμαχος) στο κέντρο, αριστερά Γιάννης Δημητρίου, δεξιά Κοινάς Κοινάς (Βαρδουσάκος), όλοι αντάρτες μαχητές της Παρνασσίδας από την Αγόριανη

ο Ανάποδος. Στιγμές αναμονής, τα νεύρα μας τεντωμένα στο έπακρο. Ένας τελευταίος έλεγχος στην ετοιμότητα των τμημάτων και να δίνεται το σύνθημα.

Τα τμήματα ξεχύνονται μπροστά ακάθεκτα πάνω στον εχθρό. Το απότομο ξεπέταγμα από τις πυκνές φυλλωσιές, οι ριπές των αυτομάτων και το «αέραα...» έκαναν το θαύμα τους. Ο Γερμανός διοικητής και η άμεση συνοδεία του στην πλατεία, που ποτέ δεν περίμεναν μια τέτοια απροσδόκητη εμφάνισή μας, τά 'χασαν κυριολεκτικά και προτού συνέλθουν για να προβάλουν κάποια αντίσταση, βρέθηκαν κάτω από τις μπούκες των αυτομάτων μας αιχμάλωτοι.

Το ίδιο και 6-7 Ιταλοί ημιονηγοί που συνόδευαν τη φάλαγγα με 8 μουλάρια, πρώτοι σήκωσαν τα χέρια έντρομοι και πανικοβλημένοι. Ένα μέρος της υπόλοιπης φάλαγγας των Γερμανών βρέθηκε κάτω απ' τα αιφνιδιαστικά φονικά πυρά και τις χειροβομβίδες απ' τα δεξιά και τ' αριστερά του τμήματός μας και θερίστηκε, αφήνοντας αρκετούς νεκρούς επιτόπου. Από τα δεξιά της διάταξής μας μεμονωμένοι φασίστες πρόφτασαν να εκμεταλλευτούν την πυκνή κάλυψη και να προβάλουν κάποια αντίσταση προκαλώντας μας ορισμένες απώλειες. Ελάχιστοι απ'

αυτούς που βρίσκονταν στην ουρά της φάλαγγας πανικοβλημένοι, πετώντας, ό,τι τους βάραινε, το 'σκασαν για να μεταφέρουν τα μαντάτα στους δικούς τους. Βάση εξόρμησης του εχθρικού τμήματος ήταν πιθανό η Γέφυρα της Παπαδιάς.

Τελικός απολογισμός της μάχης του Σκλήθρου ήταν νεκροί γερμανοί 20, αιχμάλωτοι 4, μαζί με το διοικητή, τους οποίους αντάλλαξαν, όπως μάθαμε αργότερα και 8 Ιταλοί αιχμάλωτοι. Απ' τους δικούς μας είχαμε ένα νεκρό και τρεις τραυματίες.

Λάφυρα πήραμε 8 μουλάρια, δύο μικρούς ιταλικούς όλμους, δύο ιταλικά πολυβόλα μπρέντα και πολλά άλλα ατομικά όπλα και υλικά. Η μάχη του Σκλήθρου επιβεβαίωσε ακόμη μια φορά το ανώτερο ηθικό των ελασιτών, την πείρα του 3ου λόχου που είχε ήδη επανειλημμένα αναμετρηθεί με τους φασίστες και σε άλλες μάχες, όπως στην Αράχοβα, στα Δερβενοχώρια και αλλού, εξοντώνοντας και αιχμαλωτίζοντας εκατοντάδες χιτλερικούς. Ακόμη η μάχη αυτή εξύψωσε το ηθικό των ανταρτών, τη μαχητικότητά τους μετά το πλήγμα της ενέδρας στην Αγία Τριάδα-Καλοσκοπής διέψευσε στην περιοχή τη φτηνή προπαγάνδα των χιτλερικών ότι μας εξόντωναν.

Και για την ιστορία μόνο, παραθέτω τα ονόματα όσων θυμάμαι, ότι πήραν μέρος στη μάχη αυτή και άλλων μόνο τα ψευδώνυμα, γιατί δεν θυμούμαι τα ονοματεπώνυμά τους. Πήραν, λοιπόν, δραστήρια μέρος στη μάχη του Σκλήθρου οι Τριανταφύλλου Ηλίας (Γοργοπόταμος), Καούλας Κωνσταντίνος (Παύλος), Λάζος Νικόλαος (Απόλλωνας), Βελέντζας Κώστας (Ψυχοβγάλτης), Ρεζές Ευθύμιος (Φρούραρχος), Ιάσων, Λαμπέτης, Τσέλιος.

III

Γρηγόρη Κ. Σγάγια

Το Σκλήθρο βρίσκεται βορειοδυτικά της Κάνιανης σε απόσταση 3-4 χιλιομέτρων. Στις 14 του Γενάρη 1944 βρισκόμουν στο χωριό Παύλιανη για οργανωτική δουλειά. Περνώντας από τη Διοίκηση του λόχου, μόλις είπα «γεια σας», χτύπησε

το τηλέφωνο. Έπαιρνε η οργάνωση από το χωριό Οίτη κι έλεγε ότι 80 Γερμανοί με 8 μεταγωγικά ξεκίνησαν από τη γέφυρα της Παπαδιάς προς το χωριό τους. Χτυπάει η καμπάνα και μαζεύονται όλοι οι εφεδροελασίτες. Η Διοίκηση του λόχου ανακοίνωσε το συμβάν.

Δεύτερο τηλέφωνο:

Μας λένε ότι περνώντας από το χωριό τους δεν σταμάτησαν. Αντί να βαδίσουν προς Παύλιανη, όπως όλοι περιμέναμε, πήραν το δρόμο προς το χωριό Σκλήθρο.

Αφού συγκεντρωθήκαμε αρκετοί, ξεκινήσαμε για το Σκλήθρο. Μετά από λίγο φτάσαμε στην τοποθεσία Σαρμανίτσα, που είναι ανάμεσα στην Παύλιανη και στο Σκλήθρο. Εκεί συναντήσαμε τον 3ο Λόχο του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας, που η διοίκησή του αποτελούνταν από τους εξής:

Στρατιωτικό, τον Νίκο Γιαννέτσο (Τηλέμαχο), μόνιμο ανθυπίαρχο από το χωριό Γαλαξίδι Φωκίδας, πολιτικό τον Θύμιο Καψή (Ανάποδο) από το χωριό Δρυμαία Λοκρίδας και καπετάνιο τον Γιαννακόπουλο Γεώργιο (Καλύβα) από το Σμόκοβο Φθιώτιδας.

Στο μεταξύ, εκείνη τη στιγμή ήρθε και σύνδεσμος από το Σκλήθρο και μας είπε κι αυτός σχετικά με τους Γερμανούς. Αμέσως ο 3ος Λόχος φεύγει στα γρήγορα και πλησιάζει το χωριό, με κάλυψη μέσα στα δένδρα.

Οι Γερμανοί ύστερα από το συμβάν της 5ης Γενάρη που σκοτώσανε στην Αγία Τριάδα Καλοσκοπής 32 αντάρτες, είχανε πάρει «αέρα» και προπαγανδίζανε στα χωριά ότι διαλύσανε τους αντάρτες. Από μέρες είχανε πληροφορίες οι αντάρτες ότι οι Γερμανοί πάλι θα κινηθούν προς την περιοχή αυτή και γι' αυτό είχε προωθηθεί ο Λόχος αυτός στο συγκεκριμένο σημείο. Διότι πολλοί αντάρτες μείνανε στα χωριά Καλοσκοπή (Κουκουβίστα), Πανουργιά (Ντρέμισα), Πυρά (Γκούρα) και Μαυρολιθάρι.

Οι Γερμανοί τώρα βαδίζανε προς το χωριό χωρίς εμπροσθοφυλακή και πλαγιοφυλακή. Η κεφαλή της φάλαγγας μπήκε στο χωριό. Εκεί μαζεύτηκαν και οι πολίτες φοβισμένοι. Η υπόλοιπη φάλαγγα βρισκόταν ακόμη σε κίνηση με κανένα μέτρο ασφάλειας.

Σκοπός των ανταρτών ήταν ο αιφνιδιασμός. Αφού ο Λόχος έφτασε κοντά στο χωριό, χωρίς βέβαια οι Γερμανοί να πάρουν χαμπάρι, η μία διμοιρία έμεινε αρι-

στερά του χωριού, η άλλη στο κέντρο και η τρίτη δεξιά του χωριού.

Ο δικός μας ο Λόχος έμεινε κοντά στο χωριό για τυχόν ενίσχυση. Με το σύνθημα που δίνεται από τα πολυβόλα, οι αντάρτες με τα αυτόματα στα χέρια ξεχύνονται απάνω στον εχθρό. Ο Γερμανός διοικητής με τη συνοδεία του στην πλατεία του χωριού, που ποτέ δεν περιέμενε μια τέτοια απροσδόκητη εμφάνιση των ανταρτών, τα 'χασε κυριολεκτικά και προτού συνέλθουν για να προβάλουν κάποια αντίσταση βρέθηκαν κάτω από τις μπούκες των αυτομάτων των ανταρτών. Το ίδιο και 8 Ιταλοί που ήταν με τα μεταγωγικά. Πρώτοι σήκωσαν τα χέρια πανικόβλητοι.

Με τα πρώτα πυρά και τις χειροβομβίδες σκοτώθηκαν πολλοί Γερμανοί. Από τα δεξιά του χωριού μερικοί Γερμανοί αντιστάθηκαν και μας δημιούργησαν μερικές απώλειες. Ελάχιστοι από αυτούς που βρίσκονταν στην ουρά της φάλαγγας πανικόβλητοι, πετώντας ό,τι τους βάραινε, το 'βαλαν στα πόδια.

Τελικός απολογισμός της μάχης του Σκλήθρου ήταν νεκροί 4, αιχμάλωτοι 4 με το διοικητή τους, τους οποίους αντάλλαξαν όπως μάθαμε αργότερα. Ήταν και 8 Ιταλοί αιχμάλωτοι, αυτοί που είχαν τα 8 μεταγωγικά. Οι υπόλοιποι Γερμανοί το 'βαλαν στα πόδια.

Από τους δικούς μας είχαμε ένα νεκρό και τρεις τραυματίες.

Ως λάφυρα πήραμε 7 μουλάρια (το ένα σκοτώθηκε από τα πυρά), δύο μικρούς ιταλικούς όλμους, δύο ιταλικά πολυβόλα Μπρέντα, πολλά ατομικά όπλα, καθώς και πολλά πυρομαχικά.

Αφού μαζέψαμε όλα τα λάφυρα των Γερμανών, τα συγκεντρώσαμε στην πλατεία του χωριού, όπου είχαν μαζευτεί και πολλοί κάτοικοι. Στη συγκέντρωση αυτή των κατοίκων μίλησε ο Διοικητής του Λόχου. Μετά απ' όλα αυτά φορτώσαμε όλα τα πράγματα στα ζώα που πήραμε από τους Ιταλούς, καθώς και μερικά από το χωριό, μαζί και οι Ιταλοί αιχμάλωτοι, φύγαμε και σε λίγο φτάσαμε πάλι στην τοποθεσία Σαρμανίτσα, απ' όπου είχαμε ξεκινήσει για τη μάχη. Εκεί καθίσαμε να ξεκουραστούμε. Ανάψαμε φωτιές για να ζεσταθούμε γιατί έκανε κρύο. Ετούτο το μέρος είχε και λίγο χιόνι.

Στο Λόχο αυτόν υπήρχαν και μερικοί Ιταλοί που μετά τη συνθηκολόγηση που έκανε η Ιταλία με τους συμμάχους, κατατάχθηκαν στο Αντάρτικο, αντίθετα με τους άλλους που μείνανε με τους Γερμανούς.

Από τους Ιταλούς που ήταν στον 3ο Λόχο θυμάμαι ένα περιστατικό που με είχε ξαφνιασει. Συγκεκριμένα, όταν σκοτώθηκε ένα μουλάρι, όπως αναφέρεται και πιο πάνω, από τα πυρά μετά τη μάχη, ένας Ιταλός άνοιξε την κοιλιά του και έβγαλε τα εντόσθια και τα κουβαλούσε μαζί του. Όταν ανάψαμε φωτιές, η κάθε ομάδα χωριστά, αυτός έβαλε τη σκωπαριά επάνω στα κάρβουνα για να ψηθεί. Αφού ψήθηκε, άρχισε να δίνει κάνα μεζέ. Εμείς τότε πεινούσαμε, αλλά κανένας δεν άπλωσε να πάρει μεζέ γιατί σιχαινόμασταν, αφού πρώτη φορά βλέπαμε κάποιον να τρώει τα... εντόσθια μουλαριού.

Αφού, λοιπόν, ξεκουραστήκαμε καλά, ο 3ος Λόχος μένει σε αυτή την τοποθεσία, ενώ εμείς, ο εφεδρικός Λόχος, φύγαμε και πήγαμε στην Παύλιανη.

Η επιτυχία της μάχης του Σκλήθρου, εξύψωσε το ηθικό των ανταρτών, ύστερα από το πλήγμα της Αγίας Τριάδας Καλοσκοπής κι έτσι διέψευσε έμπρακτα την προπαγάνδα των Γερμανών πως δήθεν είχε εξοντωθεί το Αντάρτικό της Ρούμελης.

Στη μάχη αυτή έδρασε και ένα τμήμα του 36ου Συντάγματος μ' επικεφαλής τον Λοκρό. Ο «Λοκρός» λεγόταν Τσιτσιπής Σωτήρης, καταγόταν από την Αμφίκλεια (Δαδί) Λοκρίδας. Τελείωσε τη στρατιωτική σχολή Ευελπίδων τον Αύγουστο του 1940 με βαθμό ανθυπολοχαγού Μηχανικού. Πήρε μέρος στον πόλεμο της Αλβανίας με τους Ιταλούς. Μετά την κατάρρευση του μετώπου γύρισε στο Δαδί. Στην κατοχή οι Ιταλοί τον κυνήγησαν.

Ο «Λοκρός» έφυγε στην Αθήνα και το Μάρτη του 1943, στην Μενδενίτσα Λοκρίδας, κατατάχθηκε στο Αρχηγείο του ΕΛΑΣ διοικητής λόχου, ύστερα διλοχίας και τέλος Τάγματος, του 2/42 Τάγματος (Τάγμα Λοκρού).

IV

Λουκά Παπαϊωάννου¹

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί απόσπασμα άρθρου του Λουκά Παπαϊωάννου από την Ιστορία του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος του ΕΛΑΣ στο περιο-

¹ Ανθυπολοχαγού της Σχολής Εφέδρων Αξιωματικών του ΕΛΑΣ. Ο Λουκάς Παπαϊωάννου κατάγεται από τη Δρυμαία (Γλούνιστα) και σήμερα (03.08.2007) ευρίσκεται στη ζωή.

δικό *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 41η, Αύγουστος 1984, σελίδες 50-60 και ιδίως για τη μάχη του Σκλήθρου, σελ. 55-56.

[...] Το πρωί της 15 Γενάρη κινήθηκε λόχος Γερμανών από το χωριό Σκαμνό με κατεύθυνση το χωριό Σκλήθρο. Κινήθηκαν νύχτα και το παρατηρητήριό μας δεν τους αντιλήφθηκε εγκαίρως και γι' αυτό μπορούμε να πούμε, κάπως μας αφνιδίασαν και δεν μπορέσαμε αμέσως να τους υποδεχθούμε όπως έπρεπε. Ειδοποίησα αμέσως τη διοίκηση του λόχου, αποσύνδεσα το τηλέφωνο και αποσυρθήκαμε πίσω στη θέση Μάρμαρα Αγίας Τριάδας. Εκεί επανασύνδεσα το τηλέφωνο και έδωσα ακριβείς πληροφορίες στη διοίκηση του λόχου για τη δύναμη και τις προθέσεις του εχθρού. Αμέσως ο λόχος κινήθηκε και συνδέθηκε μαζί μας και αφού εξετάσαμε την τακτική κατάσταση, έδωσε εντολή ο λοχαγός Τηλέμαχος να κινηθεί το τμήμα της Παύλιανης και να πλευροκοπήσει τους Γερμανούς από τα αριστερά και τα δικά μας τμήματα να ενεργήσουν επίθεση κατά μέτωπο. Στο μεταξύ, οι Γερμανοί που μπήκαν στο χωριό Σκλήθρο, άρχισαν τη λεηλασία. Γέμισαν μπετόνια κρασί και φόρτωσαν τα μεταγωγικά τους με διάφορα τρόφιμα. Εκεί που τους περιμέναμε να έρθουν προς τα πάνω να τους χτυπήσουμε, άρχισαν να φεύγουν προς Σκαμνό. Τότε δόθηκε από τη διοίκηση διαταγή γενικής επίθεσης. Η επίθεση ήταν τόσο γρήγορη και ορμητική που οι Γερμανοί δεν πρόλαβαν να πάνε 500 μέτρα και βρέθηκαν κυκλωμένοι.

Πρώτα δέχτηκαν πλευρικά πυρά από τη διμοιρία του 36ου Συντάγματος, από τ' αριστερά, κατόπιν με καταιγιστικά πυρά του λόχου μας οι Γερμανοί αγκιστρώθηκαν σε άμυνα. Η μάχη κράτησε μέχρι τις βραδινές ώρες. Ο Γερμανικός λόχος αποδεκατίστηκε, μερικοί Γερμανοί που γλίτωσαν, μας ξέφυγαν επωφελούμενοι του σκότους και του εδάφους που ήταν καλυμμένο από δένδρα. Επιτόπου καταμετρήθηκαν πολλοί Γερμανοί νεκροί και τραυματίες, που πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Από την πλευρά μας είχαμε έναν τραυματία με διαμπερές τραύμα στο στήθος, τον Σταυραετό, από τη δική μου διμοιρία, από τη Σκιά Φωκίδας. Θυμάμαι το εξής περιστατικό με τον τραυματία μας. Όταν φτάσαμε στο χωριό Σκλήθρο, ζητήσαμε από τις γυναίκες που ήταν εκεί να μας δώσουν μια κουβέρτα να τυλίξουμε τον τραυματία και στάθηκε αδύνατο και όταν φέραμε ένα Γερμανό τραυματία στο πόδι, μια γυναίκα, απ' αυτές που ήταν εκεί, έσκισε το μαντήλι της και έδεσε την πληγή του Γερμανού.

Αφού περισυλλέξαμε τα διάφορα λάφυρα που είχαμε πάρει από τους Γερμανούς, τα προωθήσαμε με ζώα στην Καλοσκοπή και το Μαυρολιθάρι και κάθε τμήμα έπιασε πάλι τις θέσεις του. Εγώ με τη διμοιρία μου, αφού συνέδεσα το τηλέφωνο,

έμεινα προφυλακή στο Σκλήθρο. Τα μεσάνυχτα, όμως, άρχισαν να πέφτουν φωτοβολίδες τριών αστέρων στο σημείο που έγινε η μάχη. Αμέσως έκανα συναγερμό και κατέλαβα θέσεις στο προκαθορισμένο ύψωμα, περιμένοντας μήπως φανούν Γερμανοί. Καθίσαμε όλη τη νύχτα άγρυπνοι και το πρωί ανακαλύψαμε τι είχε συμβεί. Κατά την ώρα της μάχης βρήκαμε ένα Γερμανό αξιωματικό με κομμένα και τα δύο τα πόδια, σχεδόν ετοιμοθάνατο. Αφού τον πλιατσικολογήσαμε πήραμε το μαραμπέλ και το ρολόι του, τον λυπηθήκαμε να τον σκοτώσαμε, υποθέτοντας ότι θα πέθαινε από αιμορραγία, πίσω του, όμως, είχε πλακωμένο πιστόλι φωτοβολίδας και άρχισε τα μεσάνυχτα να ρίχνει και το πρωί τον βρήκαμε, μαζί και το πιστόλι φωτοβολίδας.

Κατά τη μάχη του Σκλήθρου διακρίθηκαν για την παλικαριά τους, όλοι οι μαχητές του 3ου λόχου, από το 5ο Ανεξάρτητο Τάγμα Παρνασσίδας, οι σκοπευτές της διμοιρίας του 36ου Συντάγματος Λαέρτης και Ιάσων (Σουσώνης Αλέκος).

V

Τάκη Λάππα

Σε δέκα μέρες, στις 14 του Γενάρη 1944, απόσπασμα γερμανικό από εβδομήντα, φεύγει απ' τα Καστέλλια και την ίδια μέρα φτάνει στο χωριό Σκλήθρο. Επικεφαλής αξιωματικός, ένας κοντόχοντρος Ναζί, με κατακόκκινο πρόσωπο και κλαμένα μάτια, προδίδουν άνθρωπο που προτιμάει το οινόπνευμα απ' το νερό. Φορτωμένος άρματα, έχει θωριά στρατάρχη και καμαρώνει ακουμπώντας επιδειχτικά σ' ένα σκαλιστό ραβδί.

Σαν σκορπάνε οι Γερμανοί μέσα στα σπίτια του χωριού, αποσταμένοι και ξεπαγιασμένοι απ' το χιόνι, προστάζουν τους ντόπιους να τους κουβαλήσουν τρόφιμα και μπόλικο κρασί. Για ν' αποφύγουν οι Σκληθριώτες την αρπαγή, με τους κουβάδες φέρνουν το κρασί. Κι οι κτηνάνθρωποι του Γ' Ράιχ βάζουν το κεφάλι τους μέσα και τους αδειάζουν. Αποσταίνουν οι Έλληνες να κουβαλάνε κρασί κι οι Ναζί δεν βριαριστάνε να πίνουν. Άλλοι έρχονται στο κέφι και οι πιο πολλοί μεθάνε.

Ο αξιωματικός τους, που κι αυτός κατέβασε δυο τρεις κούτλες (χαλκωματένιο δο-

χείο), νοιώθει την ανάγκη να τον χτυπήσει ο αέρας, ύστερ' απ' την άναψη του κρασιού. Με συνοδεία στρατιωτών φτάνει στον αυλόγυρο της εκκλησιάς. Καυχησιάρης μαζεύει γύρω του μερικούς ντόπιους και τους μιλάει ελληνικά που τα καταφέρνει. Το απόσπασμά του το ονόμαζαν «Πράσινος Διάβολος» και φέρνει το χαλασμό στους αντάρτες. Λέει και άλλα ακόμη και τελειώνει:

– Με βλέπετε μένα; Ε, 'γω είμαι κείνος που πριν δέκα μέρες σκότωσα στην Αγιά Τριάδα τον αρχιπαρτιζάνο Καλλία. Να και το μαστούνι που του το πήρα για ανάμνηση!...

Δεν προκάνει να αποτελειώσει το λόγο του κι απανωτές μπαταριές πέφτουν στο Σκλήθρο μέσα. Ξαφνιασμένοι και τρομαγμένοι οι Γερμανοί αρπάζουν τα όπλα τους. Τιμωροί οι αντάρτες έχουν τριγυρίσει το χωριό. Όπως κανχιότανε ο αξιωματικός για το φόνο του Καλλία, τον βρίσκει ριπή. Αιματοστάλαχτος σωριάζεται νεκρός και το ραβδί του Έλληνα ανθυπολοχαγού του φεύγει απ' τα χέρια. Οι «Πράσινοι Διάβολοι» γίνανε τώρα «πράσινα άλογα» και τρέχουν να γλιτώσουν. Τριάντα Γερμανοί σκοτωμένοι και δώδεκα αιχμάλωτοι.

Απ' τη βιασύνη τους άφησαν κι όλο τον οπλισμό τους. Οι Ερινύες τους τιμώρησαν σκληρά!...

33. Μάχη στο 51ο χιλιόμετρο Γραβιάς -Άμφισσας ΙΙΙ

Γενναία η αντίσταση στους κατακτητές, αλλά μεγάλο ζητούμενο παραμένει η σύμπτωση και ο συντονισμός μεταξύ των 5/42 ΕΚΚΑ και ΕΛΑΣ.

I

01.02.1944

1η Φλεβάρη 1944¹

Δυνάμεις του ΕΛΑΣ [(ΙΙ) 34 τάγμα και 5ο ανεξάρτητο τάγμα] και της ΕΚΚΑ (τμήματα του 5/42), σε ολόήμερη μάχη στο 51ο χιλιόμετρο του δρόμου Γραβιάς-Άμφισσας, απόκρουσαν αλλεπάλληλες επιθέσεις γερμανικής φάλαγγας 2.500 ανδρών, με 250 αυτοκίνητα, 200 μεταγωγικά, 24 τανκς και 50 μοτοσικλέτες, που κινήθηκε από Γραβιά, με αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη της Άμφισσας. Ο εχθρός, μόνο τις βραδινές ώρες κατόρθωσε να μπει στην Άμφισσα, αφού είχε απώλειες 200 περίπου νεκρούς και πολλούς τραυματίες, καθώς και 24 αυτοκίνητα καμένα και 32 τανκς κατεστραμμένα.

¹ Συλλογική εργασία αγωνιστών, *Το χρονικό του αγώνα Στ' άρματα! Στ' άρματα!*, Τόμος Α', Έκδοση Γιαννίκος, σελ. 273.

II

Γεωργίου Δ. Καϊμάρα, Αντιστρατήγου ε.α.²

Νέες μάχες 51ου χιλιόμετρου. Ανακατάληψη Παρνασσίδος από τους Γερμανούς (01.02.1944)

Ο Συνταγματάρχης Ψαρρός αντιλαμβανόταν τώρα τη θύελλα που σύντομα θα ξεσπούσε στην περιοχή από τους Γερμανούς και γι' αυτό το λόγο επιτάχυνε την αμυντική οργάνωση της περιοχής. Οι πληροφορίες ήταν ότι οι Γερμανοί έχουν πρόθεση να αρχίσουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε μεγάλη έκταση στο τέλος Ιανουαρίου 1944.

Την οχυρή τοποθεσία του 51ου χιλιόμετρου και της ιστορικής Άμπλιανης κατέλαβαν τμήματα του 5/42 και λόχος του ΕΛΑΣ με τον καπετάν Πέτρο.

Ο Συνταγματάρχης του ΕΛΑΣ Ρήγος ήθελε να αποσύρει το λόχο του ΕΛΑΣ, διότι, καθώς έλεγε, δεν συμφέρει να προβληθεί αντίσταση κατά των Γερμανών, πλην όμως ο Ψαρρός του δήλωσε ότι το 5/42 θα αμυνθεί οπωσδήποτε και θα προστατεύσει την περιοχή και χωρίς τον ΕΛΑΣ. Τελικά ο Ρήγος πείσθηκε και ο λόχος του Πέτρου έμεινε εκεί μαζί με τα τμήματα του 5/42.

Ο λόχος του ΕΛΑΣ έπιασε το ύψωμα δεξιά και αριστερά του δρόμου στο 51ο χιλιόμετρο, το Αρχηγείο Ντούρου φύλαγε τις επικίνδυνες προς την Κολοβάτα προσβάσεις από τις κατευθύνσεις Γραβιάς και Μαριολάτας, ο λόχος Πατυχάκη τη διάβαση της Άμπλιανης και ο λόχος Βλάικου από τη θέση Σιδηρόπορτα της Γκιόνας θα υποστήριζε με τα πυρά των όλμων και πολυβόλων του την άμυνα όλων των άλλων τμημάτων.

Την τοποθεσία μεταξύ των τμημάτων Ντούρου και λόχου του ΕΛΑΣ έπιασε τμήμα του Αρχηγείου Νοτ. Παρνασσού με τους αξιωματικούς Ευστ. Τομαρά και

² Το χρονικό μιας θυσίας - Δημ. Ψαρρός και το 5/42 σύνταγμα ευζώνων (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών, 1980), έκδοση τέταρτη, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1988, σελ. 146-150.

Κ. Κοκορέλλη. Το αρχηγείο Καϊμάρα ήταν στο Κάστρο των Σαλώνων και το Αρχηγείο Δεδούση στο αεροδρόμιο, Α. του χωριού Καρούτες, όπου περιέμενε ρίψη υλικών από συμμαχικά αεροπλάνα. Ο Συνταγματάρχης Ψαρρός με το επιτελείο του ήταν μέσα στην Άμφισσα.

Στη Γραβιά ήταν συγκεντρωμένες ισχυρές γερμανικές δυνάμεις, από εκείνες που είχαν αποσυρθεί από το ρωσικό μέτωπο και είχαν μεταφερθεί στην Ελλάδα. Την 1η Φεβρουαρίου 1944 άρχισαν να φαίνονται στη θέση Αμπέλια, Δ. της Γραβιάς, τα πρώτα γερμανικά τμήματα που κινήθηκαν ως εξής:

Εμπροσθοφυλακή ήταν τμήματα πεζικού κινούμενα κατά μικρές φάλαγγες πάνω στο δρόμο και στα πλάγιά του, ακολουθούσαν πάρα πολλά αυτοκίνητα γεμάτα άνδρες, άρματα μάχης και πολύ πυροβολικό. Οι εμπροσθοφυλακές πλησίασαν τη διάβαση του 51ου χιλιομέτρου (αυχένα) με μια διάταξη προσπελάσεως και μετά αναπτύχθηκαν ερευνώντας προσεκτικά το έδαφος.

Μόλις οι Γερμανοί ανιχνευτές έφτασαν σε απόσταση 100 μέτρων περίπου από τις θέσεις των ανταρτών, δέχτηκαν θεριστικά πυρά πολυβόλων και όλμων και σταμάτησαν επιτόπου. Κατόπιν προωθήθηκαν άρματα μάχης με πυροβόλα που έβαλαν σφοδρότατα κατά της αμυντικής τοποθεσίας των ανταρτών, χωρίς αποτέλεσμα, διότι αυτοί ήταν καλυμμένοι πίσω από ογκόλιθους και θάμνους, τα δε βλήματα των Γερμανών έκοβαν τους βράχους και τα χιονισμένα έλατα χωρίς να πετυχαίνουν τους στόχους των. Οι αντάρτες έμειναν ακλόνητοι στις θέσεις τους προβάλλοντας ηρωική άμυνα και εκμεταλλευόμενοι το από τη φύση οχυρό έδαφος της τοποθεσίας του 51ου χιλιομέτρου.

Τότε οι Γερμανοί άρχισαν γενική επίθεση με την υποστήριξη σφοδρότατων πυρών των αρμάτων και των πολυάριθμων πολυβόλων των. Παρά ταύτα, οι αντάρτες αμύνθηκαν επί πολλές ώρες και απέκρουσαν τις λυσσώδεις εφόδους των Γερμανών, οι οποίοι ήταν πειθαρχικοί και γενναίοι μαχητές.

Μεγάλη βοήθεια και υποστήριξη με πυρά πρόσφεραν οι όλμοι και τα πολυβόλα του λόχου Βλάικου, που καθήλωσαν το πεζικό και τα τεθωρακισμένα των Γερμανών. Οι Γερμανοί, όμως, ήταν αποφασισμένοι να σπάσουν με κάθε θυσία την άμυνα των ανταρτών και να μπουν στην Άμφισσα.

Δυστυχώς, η άμυνα των ανταρτών, ύστερα από μερικές ώρες άρχισε να κάμπτεται

απότομα, διότι ο καπετάν Πέτρος του ΕΛΑΣ, χωρίς να ειδοποιήσει τα γειτονικά τμήματα του 5/42, διέταξε τη σύμπτυξη προς τα πίσω του λόχου του, αφήνοντας έτσι εκτεθειμένα τα πλευρά των τμημάτων του Συντάγματος.

Κατόπιν αυτού, οι Γερμανοί έπιασαν τα υψώματα του 51ου χιλιόμετρου που τα βρήκαν ελεύθερα από αντάρτες και επιχείρησαν να υπερκεράσουν και να κυκλώσουν τα τμήματα του 5/42 που είχαν καταλάβει τα συνεχόμενα προς ανατολές υψώματα του Παρνασσού. Εκτός αυτού, ο ΕΛΑΣ σημείωσε και άλλη σοβαρή παράλειψη: Μεταξύ του 51ου χιλιόμετρου και των διαβάσεων προς το χωριό Κολοβάτα υπάρχει ένα ύψωμα που έπρεπε να το καταλάβει τμήμα του ΕΛΑΣ, σύμφωνα με τις διαταγές που είχαν βγει.

Δυστυχώς το τμήμα αυτό του ΕΛΑΣ, που έπρεπε να συνδεθεί διά πυρών με το Αρχηγείο Ντούρου, άγνωστο για ποιο λόγο, παρέλειψε να καταλάβει το ύψωμα αυτό, χωρίς να ειδοποιήσει το λοχαγό Ντούρο, κι έτσι οι Γερμανοί ανενόχλητοι έπιασαν το ύψωμα τη νύχτα. Για την ανακατάληψη του υψώματος έγινε σοβαρή συμπλοκή, χωρίς να μπορέσουν τα τμήματα του 5/42 να ανατρέψουν τους Γερμανούς, που είχαν μεγαλύτερη δύναμη και άφθονα πολεμοφόδια.

Στη μάχη αυτή πιάστηκαν αιχμάλωτοι οι αντάρτες του Αρχηγείου Ντούρου Κώστας Κυριάκης και Αθαν. Λάζος, που μεταφέρθηκαν στη Γερμανία και υπέφεραν πάρα πολύ. Ο Αθαν. Λάζος υπέκυψε στα φριχτά βασανιστήρια του Νταχάου της Γερμανίας.

Κατά την επιχείρηση αυτή, ο υπολοχαγός Ντούρος επέδειξε ψυχικό σθένος, άριστες ηγετικές ικανότητες και αυτοθυσία, υπερβαίνουσα το καλώς εννοούμενο καθήκον στο πεδίο της μάχης. Για την πράξη του αυτή ο Συνταγματάρχης Ψαρρός με την Ημερήσια Διαταγή του Συντάγματος τον προήγαγε σε Λοχαγό επ' ανδραγαθία.

Ο ΕΛΑΣ συμπύχθηκε ολόκληρος προς την Καλοσκοπή, ασφαλές μέρος, ενώ τμήμα του έπρεπε να συμπυκνωθεί προς Κολοβάτα – Παρνασσό, όπως και τα τμήματα του 5/42.

Τα τμήματα αυτά, για να αποφύγουν τον κίνδυνο κυκλώσεως από τους Γερμανούς, μετά την αιφνιδιαστική σύμπτυξη του λόχου του ΕΛΑΣ, αναγκάστηκαν να συμπυκνωθούν με επιβράδυνση προς Παρνασσό και Γκιόνα, αφού καθυστέρησαν την είσοδο των Γερμανών στην Άμφισσα μέχρι τις απογευματινές ώρες.

Στη θέση Στρογγυλόλακκος, πάνω απ' το χωριό Τοπόλια (Ελαιών), οι Γερμανοί αντιμετώπισαν την πεισματώδη αντίσταση της μαχητικής ομάδας του 5/42 του χωριού και τμήματος του ΕΛΑΣ υπό τον Έφεδρο Ανθυπολοχαγό Σταύρου ή Αίο-λο, ο οποίος προσχώρησε αργότερα στο 5/42. Οι άνδρες των ομάδων αυτών, αφού αμύνθηκαν αρκετά, αναγκάστηκαν να συμπτυχθούν προς την Γκιόνα πιεζόμενοι από τον κύριο όγκο των Γερμανών επιδρομέων.

Οι λόχοι Πατυχάκη και Βλαίκου συμπύχθηκαν προς Σιγδίτσα, το δε Αρχηγείο Ντούρου, ύστερα από σύντομη και περιπετειώδη πορεία, έφτασε στον Άγιο Μηνά της Δεσφίνας και από κει πέρασε νύχτα με βάρκες στο Γαλαξίδι. Το Αρχηγείο Κοκορέλλη με τους αξιωματικούς Ευστ. Τομαρά, Ιω. Μπούρα και τον έφεδρο υπολοχαγό Κωνστ. Λέφα συγκρούστηκε στην περιοχή Κρόκι Δελφών με ισχυρή δύναμη Γερμανών, οι οποίοι είχαν κινηθεί από τη Λιβαδειά. Επειδή, όμως, βρέθηκε προ ισχυρότερων δυνάμεων, αναγκάστηκε να διακόψει τον αγώνα, να κινηθεί ανάμεσα από γερμανικά φυλάκια και να φτάσει στη Δεσφίνα και κατόπιν στον Άγιο Μηνά.

Οι Γερμανοί, μετά την ανατροπή της μαχητικής ομάδας Ελαιώνος, έταξαν βαρύ πυροβολικό πάνω από το χωριό και έριξαν άφθονα βλήματα προς όλες τις κατευθύνσεις και προσβάσεις που ήταν επικίνδυνες γι' αυτούς και ιδιαίτερα προς τα υψώματα της Άμφισσας.

Τις βραδινές ώρες οι Γερμανοί, με την κάλυψη των πυρών πυροβολικού και αρμάτων, μπήκαν στην Άμφισσα. Πολλοί κάτοικοι από φόβο εγκατέλειψαν τις κατοικίες τους και τράπηκαν προς το χωριό Καρούτες, ο δε υπόλοιπος πληθυσμός παρέμεινε τρομαγμένος στα σπίτια.

Το επιτελείο του 5/42 Συντάγματος μετέφερε βιαστικά τους εφοδιασμούς του στις Καρούτες και κατόπιν το ίδιο μετακινήθηκε προς τη θέση Έλατος της Γκιόνας. Προς τις Καρούτες μετακινήθηκε και το Ορεινό Χειρουργείο του Συντάγματος, με επικεφαλής τον ακούραστο και ένθερμο πατριώτη ιατρό Ιωάν. Παυλοστάθη, ο οποίος, βοηθούμενος από το προσωπικό του χειρουργείου, κατόρθωσε να διασώσει όλους τους τραυματίες και ασθενείς αντάρτες, καθώς και όλο το υγειονομικό υλικό του Συντάγματος.

Τελευταίο εγκατέλειψε το Κάστρο των Σαλώνων το Αρχηγείο Καϊμάρα, το οποίο έκανε την υποστολή της γαλανόλευκης σημαίας μας, που επί μήνες κυμάτιζε στο

ελεύθερο και θρυλικό Κάστρο. Κατόπιν κατέλαβε θέσεις στα υψώματα πάνω από την Άμφισσα, με το σκοπό να εμποδίσει κάθε κίνηση των Γερμανών προς τις Καρούτες και να καλύψει έτσι τη σύμπτυξη των υπολοίπων τμημάτων του 5/42.

Μετά την εγκατάλειψη της Άμφισσας από το 5/42 πολυάριθμες γερμανικές δυνάμεις μεταφέρθηκαν από τη Γραβιά και τη Λιβαδειά προς την Παρνασσίδα, η οποία πλημμύρισε από στρατό, πυροβολικό και άρματα μάχης. Ο Συνταγματάρχης Ψαρρός, προ του χειμάρρου αυτού των γερμανικών δυνάμεων, θεώρησε κάθε αντίσταση μάταιη και επικίνδυνη για τους κατοίκους της περιοχής και διέταξε όλα τα τμήματα του 5/42 να αποσυρθούν στη Δωρίδα, αφού προηγουμένως μεταφερθούν τα εφόδια και τα τρόφιμα προς δυσμάς.

III

*Γ. Γεωργιάδη (Ζαχαριά)*³

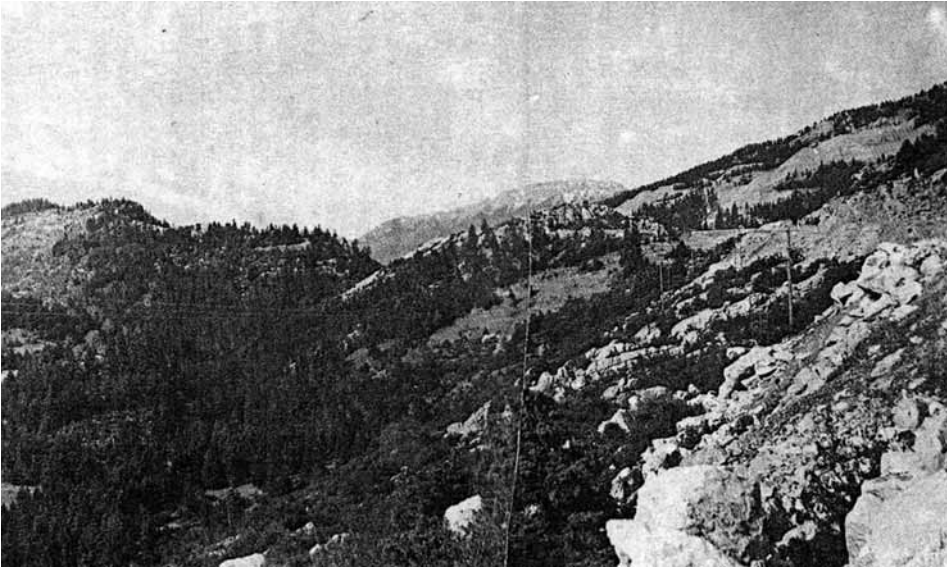
Η μάχη στο 51ο και 60ό χιλιόμετρο του δρόμου Γραβιάς-Άμφισσας (2 Φλεβάρη 1944)

Η μεγάλη μάχη στις 2 του Φλεβάρη 1944, στο 51ο και 60ό χιλιόμετρο μεταξύ Γραβιάς και Άμφισσας, που την έδωσαν μαζί ο ΕΛΑΣ και το 5/42., γραμμένη με κάθε λεπτομέρεια απ' τον πρωταγωνιστή αυτής της μάχης, Καπετάν Ζαχαριά.

Είναι Δεκέμβρης του 1943. Διάφορα τμήματα του ΕΛΑΣ βρίσκονται στην περιοχή της Αττικοβοιωτίας. Είχε γίνει η 5η ταξιαρχία, με στρατιωτικό διοικητή τον Ρήγο, με το ψευδώνυμο Φεραιός. Εγώ, ήμουν καπετάνιος σ' ένα λόχο του 3ου τάγματος.

Πήραμε εντολή να συγκεντρωθούμε όλες οι μονάδες, όσο γίνεται πιο γρήγορα, στην Άμφισσα. Αν θυμάμαι καλά, στην Άμφισσα βρεθήκαμε γύρω στις 15 με 20 Ιανουαρίου. Εκεί βρισκόταν και το 5/42 του Δημήτρη Ψαρρού. Οι πληροφορίες λέγαν ότι μεγάλη δύναμη Ιταλογερμανών και Ταγμάτων Ασφαλείας, μια δύναμη

³ Περιοδικό *Εθνική Αντίσταση* Συλλογή 42α, Σεπτέμβριος 1984, σελ. 64-70.

Η περιοχή του 51ου χιλιομέτρου στον ανχένα Γκιόνας-Παρνασσού, όπου έλαβαν χώρα επάλληλες συγκρούσεις των ανταρτών με τους κατακτητές.

πάνω από δύο χιλιάδες, θα 'καναν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, για την κατάληψη της Άμφισσας, Ιτέας, Δελφών κ.λπ. Οι πληροφορίες ήταν θετικές.

Η συμφωνία μεταξύ των δύο οργανώσεων ΕΛΑΣ και 5/42 ήταν να χτυπηθούν οι Γερμανοί και να μην μπουν αμαχητί στην Άμφισσα. Έγινε κοινή διοίκηση και το σχέδιο πάρθηκε από κοινού: Η πρώτη αντίσταση να γίνει στο 51ο χιλιόμετρο, μεταξύ Γραβιάς και Άμφισσας, και η δεύτερη στο 60ό, κοντά στο χωριό Τοπόλια.

Στις 25 Ιανουαρίου, κάλεσαν στην Ταξιαρχία το λοχαγό Πέτρο κι εμένα. Μας ανακοίνωσαν ότι ο λόχος μας θα καταλάβει την πρώτη γραμμή, στο 51ο χιλιόμετρο, με ενισχυμένη τη δύναμη του λόχου μας, από 45 που ήμασταν σε 60 κι ότι, μαζί μας θα 'ρχονταν κι ένας αξιωματικός του 5/42 με δύο αντάρτες, για να υπονομεύσουν τη γέφυρα και να χειριστούν έναν όλμο, που είχε το 5/42. Δύο ακόμα αξιωματικοί του 5/42, ο ταγματάρχης Φαρμάκης κι ο λοχαγός Ντούρος, με μια ομάδα, θα έπαιρναν τη θέση στα δεξιά του, με αντικειμενικό σκοπό να ελέγχουν ένα μονοπάτι, που περνούσε έξω απ' το χωριό, το οποίο βρίσκεται στα ριζά του βουνού, τη Βάργιανη – έτσι το 'λεγαν, νομίζω. Από το μονοπάτι αυτό περνούσαν άνθρωποι και ζώα, για να κόψουν δρόμο, πηγαίνοντας για την Άμφισσα.

Το Επιτελείο φοβήθηκε μήπως οι Γερμανοί πληροφορήθηκαν για την ενέδρα που τους είχε στηθεί στη γέφυρα και στα υψώματα του 51ου χιλιομέτρου, και κάνουν αυτό τον ελιγμό και στείλουν πεζικό απ' το μονοπάτι, οπότε το δεξιό τμήμα στα υψώματα, κυκλώνεται και θα είναι καταδικασμένο σε θάνατο. Γιατί, το κύκλωμά του είναι στα 300 με 400 μέτρα. Να ξεφύγεις απ' αριστερά είναι αδύνατο-δέκα με δεκαπέντε μέτρα το χωρίζουν από την άσφαλτο.

Στις 27 του Γενάρη, πήγαμε να καταλάβουμε τις θέσεις μας. Το χιόνι ήταν γύρω στα 60 με 100 εκατοστά. Όταν φτάσαμε κει, μας είπαν ότι υπάρχει φυλάκιο του 5/42 με τηλέφωνο. Τους βρήκαμε, αλλά πολύ ψηλά, περίπου 1.500 μέτρα μακριά απ' τη γέφυρα. Πήγα εγώ. Βρήκα πέντε αξιωματικούς και τρεις αντάρτες. Τους είπα τις αποφάσεις. Τηλεφώνησαν στη διοίκησή τους, στην Άμφισσα και μου είπαν ότι εκείνοι θα φύγουν για την Άμφισσα κι ότι είχαν εντολή, να μου παραδώσουν το τηλέφωνο.

Την άλλη μέρα είχαμε καταλάβει τις θέσεις μας.

Εγώ, με εικοσιπέντε αντάρτες και το τηλέφωνο, έμεινα στο δεξιό ύψωμα. Ο Πέτρος με τους υπόλοιπους, μαζί και το 5/42, κατέλαβαν το αριστερό ύψωμα, πάνω από τη γέφυρα. Την επομένη τηλεφώνησα στην Ταξιαρχία. Είμαστε έτοιμοι. Ο Ρήγος μου είπε ότι το τμήμα του 5/42 υπό τους Φαρμάκη και Ντούρο εγκαταστάθηκε στις Κολοβάτες κι έχουν εντολή να έρθουν σ' επαφή μαζί μας και ότι απ' τις Κολοβάτες θα παίρνω τα τρόφιμα για το τμήμα μας.

Στις 30 του Γενάρη, ο Πέτρος, ήρθε σ' επαφή με τους Φαρμάκη και Ντούρο. Έκαναν τη σχετική γνωριμία κι αποφάσισαν να παραμείνουν στο χωριό Κολοβάτες επιφυλακή, ώσπου να πάρουν σήμα για να καταλάβουν τις θέσεις τους.

Την 1η Φλεβάρη, οχτώ το πρωί, ήρθε σύνδεσμος απ' τη Λαμία, με μήνυμα των Οργανώσεων, ότι οι Γερμανοί και οι Ιταλοί ετοιμάζονται για την επιχείρηση: Φορτώνουν αυτοκίνητα κ.λπ. κι ότι η επιχείρηση, θα γίνει την άλλη μέρα, 2 του Φλεβάρη, οπωσδήποτε.

Έτσι, άρχισε η προεργασία. Ειδοποιήθηκε ο Φαρμάκης κι ο Ντούρος να είναι το γρηγορότερο στις θέσεις τους. Στις τρεις το απόγευμα είχαν έρθει. Ανέβηκε ο Πέτρος. Έγινε και πάλι η σχετική γνωριμία και τοποθετήθηκαν τα ανάλογα φυλάκια, για να ελέγχουν τη διάβαση. Πριν χωρίσουν, συνεννοήθηκαν για την

περίπτωση που ο Ζαχαριάς θα πιεζόταν και δεν θα του ήταν μπορετό να συμπτυχθεί προς την Γκιόνα. Στην περίπτωση αυτή θα ακολουθούσε την κατεύθυνση προς Παρνασσό μαζί με το 5/42. Για να μη γίνει σύγχυση, δόθηκε το σύνθημα «Πέτρος-Πέτρος», για αναγνώριση.

Οι επικεφαλής του τμήματος του 5/42, λοχαγός Ντούρος και ταγματάρχης Φαρμάκης, με μια ομάδα είκοσι ανδρών, είχαν μία και μόνη αποστολή: Να με ενημερώσουν σε περίπτωση που οι Γερμανοί περνούσαν το ποτάμι, για να λάβω τα μέτρα μου και να μην κυκλωθώ.

Σε λεπτομέρειες δεν θα αναφερθώ. Όλοι και όλα ήταν σε αναμονή. Ήταν 1000% βέβαιο ότι, την άλλη μέρα θα γινόταν η μάχη. Έτσι, ο αξιωματικός του 5/42 υπονόμειψε τη γέφυρα, μ' αρκετές νάρκες. Καλύψαμε με χιόνι τα σημεία – έτσι, που δεν φαινόταν τίποτα. Διακόσια μέτρα, πριν απ' τη γέφυρα, ρίξαμε –απάνω στο δρόμο– δύο κορμούς από έλατα για εμπόδιο. Ο όλμος τοποθετήθηκε κι ήταν έτοιμος για δράση. Στις έξι η ώρα το βράδυ, ήταν όλα κι όλοι στη θέση τους, όλοι στα ταμπούρια.

Γύρω στις έξι και μισή, ήρθε ο σύνδεσμος απ' τη Γραβιά κι είπε ότι η επιχείρηση θα γίνει τα χαράματα.

Έστειλα αμέσως σύνδεσμο στο λοχαγό Ντούρο, να τον ενημερώσω και να του επισημάνω να προσέξει ιδιαίτερα το μονοπάτι, γιατί, αν οι Γερμανοί είχαν πληροφορηθεί την ενέδρα, σίγουρα θα φρόντιζαν να περάσουν πεζικό απ' το μονοπάτι, οπότε η κύκλωση του τμήματος του ΕΛΑΣ ήταν βέβαιη κι επομένως βέβαιη και η τέλεια εξόντωσή του.

Όταν γύρισε ο σύνδεσμος, μού 'φερε μήνυμα κι απ' τον Φαρμάκη κι απ' τον Ντούρο:

«Να μένω ήσυχος, με βεβαίωσαν. Απ' το μονοπάτι, δε θα περάσει ούτε κουπόνι. Αν δοκιμάσουν, θα χτυπηθούν τη νύχτα, οπότε, από τα πυρά, θα καταλάβω κι εγώ και θα πάρω τα μέτρα μου».

Κανείς δεν κλείνει μάτι όλη τη νύχτα. Και να θέλει να κοιμηθεί, είναι αδύνατο. Η παγωνιά είναι φοβερή. Είχαμε ανάψει φωτιά, στο πίσω μέρος απ' τα υψώματα

και με τη σειρά, ζεσταίναμε τα χέρια μας τα παγωμένα και τινάζαμε τα παγάκια απ' τα γένια κι απ' τα μουστάκια μας.

Για κάθε ενδεχόμενο, είχα προωθήσει και περίπολο στα χίλια μέτρα, σε κάτι στροφές του δρόμου, μήπως κινηθεί πεζικό τη νύχτα. Η πείρα μου, βέβαια, με είχε διδάξει ότι οι Γερμανοί, όπου κι αν βρίσκονταν, μόλις νύχτωνε, μαζεύονταν όλοι μαζί κι έβαζαν σκοπούς να ρίχνουν φωτοβολίδες, γι' αυτό ήμουν σίγουρος. Οι πληροφορίες, όμως, ήταν πως μαζί με τους Γερμανούς ήταν και Ταγματασφαλίτες. Δεν ήταν απίθανο κανένας Έλληνας αξιωματικός, απ' τους πατριώτες αυτούς που, ευτυχώς, γνώρισε λίγους η Ελλάδα, να θελήσει να μας αιφνιδιάσει.

Αρχίζει να γλυκοχαράζει. Η περίπολος είχε γυρίσει. Είχα κατέβει στη φωτιά. Μου φώναξαν απ' το παρατηρητήριο, ότι φάνηκε το πρώτο τανκ. Πήρα τα κιάλια: Είχαν αρχίσει να 'ρχονται. Πέρασαν τη στενωπό, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε τανκς και συνέχεια, άρχισαν να περνούν, αργά και τα καμμόνια.

Έστειλα να πουν στον Πέτρο, που ήταν στ' αριστερά μου υψώματα, ότι έρχονται, γιατί απ' τ' αριστερά δεν ήταν ορατός ο δρόμος, που αρχίζει απ' το Χάνι.

Πήγα στο τηλέφωνο και κάλεσα τον Ταξίαρχο. Του ανέφερα ότι η μάχη θ' αρχίσει το πολύ σε μισή ώρα και να φροντίσει να ενημερώσει στο 600 χιλιόμετρο τον Νταλιάνη, να είναι έτοιμος.

Στις επτά και τέταρτο, τα τρία τανκς είναι μπροστά στους κορμούς. Αρχισαν να βάλλουν με ταχυβόλα παντού, δεξιά, αριστερά. Σκοπός τους ήταν να μας εντοπίσουν. Αυτό κράτησε μισή ώρα.

Η φάλαγγα έχει πλησιάσει. Κατέβασαν πεζικό, μετακίνησαν τους κορμούς κι άρχισαν να ερευνούν το δρόμο προς τη γέφυρα. Θα ήταν ένας λόχος, περίπου και κινούνται πια προς τη γέφυρα. Δεξιά τους είναι ένας σχιστός βράχος κι απάνω σ' αυτό το βράχο, ο λοχαγός Πέτρος με τους άντρες του. Αριστερά τους, ρεματιά, γκρεμός.

Εγώ, στα δεξιά, ελέγχω όλο το δρόμο μέχρι τη γέφυρα. Το πολυβόλο έχει ρυθμισθεί να κινείται σ' όλο το δρόμο. Τα ταχυβόλα τους συνεχίζουν να βάλλουν διακεκομμένα. Τα τανκς δεν κινούνται. Οι πρώτοι άνδρες πλησιάζουν στη γέφυρα.

Κατεβάζουν κι άλλους. Οι φωνές είναι καθαρές: Ακούγονται γερμανικά, ιταλικά, ελληνικά. Θα είχαν ξεθαρρέψει πιστεύοντας ότι δεν υπάρχει ενέδρα.

Είμαι δίπλα στο πολυβόλο – οι πρώτοι άνδρες πάτησαν στη γέφυρα. Τότε έδωσα εντολή στο πολυβόλο. Άρχισε να γαζώνει, απ' τη γέφυρα μέχρι τα τανκς. Μαζί βάλλουν και τ' άλλα αυτόματα. Απ' τα βράχια πέφτουν χειροβομβίδες.

Η εικόνα αυτή δεν είναι δυνατόν να περιγραφεί. Ο δρόμος έγινε χαλί από κορμιά, άλλοι νεκροί, άλλοι τραυματισμένοι. Ακόμα κι οι ζωντανοί είχαν σκεπαστεί απ' τους νεκρούς. Τα τανκς, οι όλμοι και τα ταχυβόλα, ξερονούσαν φωτιές. Τα τανκς προχωρούν για να τους καλύψουν. Το δικό μου ύψωμα χτυπιέται αλύπητα. Όλμοι σκάνε και στο αριστερό ύψωμα του Πέτρου. Ο δικός μας όλμος έριξε ένα βλήμα και μετά σταμάτησε – όπως έμαθα πολύ αργότερα, έπαθε εμπλοκή. Αλλά κι αυτό που έριξε, το 'ριξε 500 μέτρα μακριά απ' το στόχο.

Το αντιαρματικό μου βάλλει σε νέο τανκ που ερχόταν: Το ακινητοποίησε.

Τα ταχυβόλα και τα μυδράλια του εχθρού γάζωναν δεξιά κι αριστερά. Ήταν αδύνατο να ξεμυτίσεις: Ό,τι έκανε η κοιλιά.

Στις 9 και 30 ένα τανκ τραβάει για τη γέφυρα. Μόλις δοκίμασε να περάσει, ανατινάχθηκε πέφτοντας μέσα.

Τώρα ο κίνδυνος είναι μεγάλος. Αδύνατο να συμπυχθώ προς τα' αριστερά: Ο δρόμος ελέγχεται απ' τους Γερμανούς. Κατεβαίνω στο τηλέφωνο κι αναφέρω στην Ταξιαρχία ό,τι έγινε κι ότι θα συμπυχθώ προς τον Παρνασσό. Κόβω το τηλεφώνημα γιατί αντιλαμβάνομαι ότι δέχομαι πυρά από τα νώτα – ακίνδυνα, όμως, γιατί με κάλυπταν τα έλατα. Φαντάστηκα ότι το τμήμα του 5/42 βάλλει κι αυτό, στα στραβά έστω, αλλά για τον εχθρό υπήρχε ο φόβος μήπως είμαστε πολλοί.

Δίνω εντολή στον σαλπικτή να βαρέσει «προχωρείτε», που σημαίνει ότι εγώ σταματάω τη μάχη, για να διακόψει κι ο Πέτρος. Αμέσως άκουσα κι απ' το τμήμα του Πέτρου το σάλπισμα «προχωρείτε». Έτσι αποσύρω τους άνδρες μου απ' το ύψωμα.

Απ' το πίσω μέρος μού λείπουν τρεις άνδρες: Ο σκοπευτής του πολυβόλου και δύο

του αντιαρματικού. Στη θέση που ήταν το αντιαρματικό είχε πέσει όλμος και είχαν σκοτωθεί και οι δύο. Αδύνατο να τους πάρω: Τους είχε διαλύσει ο όλμος.

Σαν τη σαύρα σούρθηκα ως το πολυβόλο. Ο σκοπευτής είχε πέσει απάνω του κι απ' την πλάτη του έτρεχε αίμα. Ήταν ζωντανός – ένα πραγματικό κρητικό παλικάρι. Τον τράβηξα πίσω. Γύρισα και πήρα το πολυβόλο. Ο Κρητικός είχε συνέλθει. Στην πλάτη του ήταν σφηνωμένο ένα θραύσμα βλήματος όλμου. Έδωσα σ' άλλον το οπλοπολυβόλο κι όλοι μαζί ξεκινήσαμε για το ύψωμα που θα ήταν ο λοχαγός Ντούρος με το τμήμα του. Η απόσταση ήταν περίπου 600 μέτρα ευθεία, με πλαγιά, όλο έλατο. Προχωρώντας καμιά τρακοσαριά μέτρα περίπου, άρχισε να φαίνεται το ξέφωτο, ν' αραιώνουν δηλαδή τα έλατα. Κάπου εκεί θα ήταν και το μονοπάτι.

Είπα στους άνδρες μου να ξεκουραστούν για λίγο, γιατί απ' την ταλαιπωρία και την πείνα είχαν εξουθενωθεί και θα 'ταν δύσκολο να βγάλουμε το στήθωμα που είχαμε μπροστά μας.

Είναι απόλυτη ησυχία. Δεν ακούγεται καμιά τουφεκιά. Άρα κι ο Πέτρος έχει φύγει. Οι Γερμανοί, όμως, ήμουν βέβαιος δεν είχαν περάσει ακόμα τη γέφυρα. Δεν άκουγα τίποτα. Αν είχαν περάσει, κάποιο θόρυβο θα άκουγα.

Τότε λέω σ' έναν επονίτη απ' τη Θήβα να προχωρήσει μόνος του, να 'ρθει σ' επαφή με το τμήμα του Ψαρρού, δίνοντας το σύνθημα «Πέτρος-Πέτρος» κι έτσι να φωνάξει και σε μας για να προχωρήσουμε. Σε λίγο ο επονίτης άρχισε ν' ανεβαίνει την πλαγιά. Τον παρακολουθούσα από κάτω. Δεν ήθελε παραπάνω από 10-15 μέτρα για να φτάσει στο ξέφωτο, που θα 'πρεπε να βρίσκεται τμήμα του 5/42 και να κάνει την αναγνώριση. Αντί, όμως, γι 'αυτό, άκουσα ριπές αυτομάτου και γερμανικές φωνές κι ώσπου να σηκωθούν οι άνδρες μου, να πιάσουν από 'να κορμό ελάτου, βρέθηκε μπροστά μου κυλώντας σαν κρασοβάρελο, ο επονίτης μου.

Δεν πρόλαβα να τον πλησιάσω. Σηκώθηκε μόνος του και με χαμηλή φωνή μου λέει:

– Καπετάνιε, Γερμανοί, πολλοί Γερμανοί! Είμαστε κυκλωμένοι!

Τον αγκάλιασα. Ήμουν τόσο χαρούμενος που σώθηκε. Είδα, όμως, ότι το ένα του φρούδι, ήταν σαν να είχε περάσει ξυράφι. Τον έκαιγε, μου είπε. Καταλάβαμε ότι

πέρασε βλήμα καυτό από αυτόματο και τον ξύρισε – Θεό είχε κοντά του και τον βοήθησε.

Τώρα, τι κάνουμε; Χωρίς να χάσω την ψυχραιμία μου, για να μην χάσουν και οι άνδρες μου το θάρρος τους, τους είπα να μ' ακολουθούν χωρίς μιλιά. Να επαναλαμβάνουν κάθε μου κίνηση. Έτσι ξανάφτασα στο ίδιο σχεδόν σημείο, όπου είχα εγκαταστήσει το τηλέφωνο.

Ο δρόμος δεν ήταν παραπάνω από πενήντα μέτρα. Κάθισα κάτω, πίσω από ένα κορμό – άκουσα θόρυβο αυτοκινήτου που σήμαινε ότι η γέφυρα είχε φτιαχτεί και περνούν οι φάλαγγες.

Ήμουν πια βέβαιος ότι ελπίδα διαφυγής δεν υπάρχει, το τέλος μας έφτασε. Αυτό δεν με τρώαζε γιατί ήξερα πως κάποτε θα έρθει κι αυτό.

Κάλεσα κοντά μου τον ομαδάρχη λοχία Λελούδα κι έναν ανθυπολοχαγό Εβραίο, καλό παιδί. Τον είδα κάπως τρομαγμένο, τα μάτια του ήταν δακρυσμένα. Τους είπα, ο ένας να είναι πίσω μου κι ο άλλος να μπει τελευταίος στην ομάδα, να ακολουθούν αμίλητοι και να εκμεταλλεύονται πάντα κορμούς και πυκνά δασωμένα μέρη.

Έτσι άρχισα να ανεβαίνω στο ύψωμα, που είναι παράλληλο με το δρόμο. Σκοπός μου ήταν να φτάσω εκεί που βρισκόταν το 5/42, όταν είχα έρθει να τους βρω. Σε μία ώρα είχα φτάσει. Ήταν ένα πολύ δασωμένο μέρος. Πέσαμε όλοι κάτω από τα έλατα εξαντλημένοι.

Σε λίγο σηκώθηκα κι έρποντας, έφτασα στην άκρη του βράχου. Οι φάλαγγες προχωρούσαν. Η ώρα ήταν 11:30. Αν οι Γερμανοί δεν μπουν στο δάσος, ώσπου να νυχτώσει, τότε θα σωθούμε. Αυτή είναι η ελπίδα που με κρατάει – έστω κι απίθανη.

Γύρισα πάλι κοντά στους άνδρες μου. Ήταν όλοι καθιστοί και τρώγανε χιόνι για ψωμί, χιόνι για νερό... Κάθισα κοντά τους και τους είπα:

– Συναγωνιστές, ξέρετε ότι είμαστε κυκλωμένοι. Ελπίδα να σωθούμε δεν βλέπω. Αν οι Γερμανοί μπουν για ψείρισμα στο δάσος, το αποτέλεσμα το ξέρετε. Το μόνο

που μένει, αν θέλετε, είναι να παραδοθείτε. Αν κρεμάσετε, σ' αυτό το βραχάκι ένα μαντήλι, όλα τελειώνουν. Έτσι μπορεί να μην σας σκοτώσουν, αν σας σεβαστούν σαν αιχμαλώτους. Συνεννοηθείτε μεταξύ σας, αποφασίστε και θα γυρίσω σε τρία λεπτά να μου πείτε.

Με την κοιλιά πήγα πάλι στο βράχο, να δω τι γίνεται στο δρόμο. Γυρνώντας και πριν προφτάσω να πάω κοντά στους άνδρες μου, άκουσα όλμους να σκάνε και ταχυβόλα να δουλεύουν. Ήταν φανερό πως άρχισε η μάχη στο δέσπο χιλιόμετρο, με τον Νταλιάνη. Παρ' όλη την απόσταση, ήταν τόσα τα πυρά που χαλούσε ο κόσμος από όλμους.

Έφτασα στους άνδρες μου. Ο Λελούδας είχε εντοπίσει, στο απέναντι ύψωμα, γερμανικό φυλάκιο. Γυρίζει και μου λέει:

– Καπετάνιε, τα έλατα περπατούν...

Σκέφθηκα ότι πάει αυτός τρελάθηκε. Το επανέλαβε χωρίς ν' αφήσει τα κιάλια του. Αν δεν ήξερα πόσο ριψοκίνδυνος αγωνιστής ήταν ο Λελούδας –τον είχα δοκιμάσει σ' άλλες μάχες: Δόμβραϊνα, Παλιοπαναγιά, Στείρα– τότε θα πίστευα ότι τρελάθηκε απ' το φόβο του. Του άρπαξα τα κιάλια κι είδα κι εγώ τα έλατα να φεύγουν. Σαν ταινία εργοστασίου ξετυλίγονταν το μονοπάτι που περνούσε, η καμουφλαρισμένη με έλατα φάλαγγα. Είδα και το φυλάκιο. Είδα στο τέρμα του μονοπατιού, κι ενώνονταν με την ασφάλτο.

Η γοργότητα που κινιόντουσαν μου 'δωσε θάρρος: Θα είχαν εντολή να προχωρήσουν, μάλλον για να ενωθούν με την κύρια δύναμη του δρόμου. Ενώ έκανα αυτές τις σκέψεις, άκουσα τον Λελούδα να μου λέει:

– Καπετάνιε, αποφασίσαμε να παραδοθούμε όλοι μαζί. Πάρε, λοιπόν, τούτο το μαντήλι και βάλ' το στο βράχο.

– Ας πάει κάποιος άλλος, παιδιά, γιατί εγώ για να σας ευκολύνω, θα φύγω από κοντά σας.

Τότε άρχισαν να γελάνε λέγοντας πως όλοι μαζί θα παραδοθούμε ή όλοι μαζί θα πεθάνουμε.

– Εσύ θα αποφασίσεις. Όποια απόφαση πάρεις για τον Ζαχαρία, θα είναι και για όλους τους άλλους.

Με πιάσανε τα κλάματα. Τους αγκάλιασα έναν-έναν. Όλοι τους κλαίγανε από χαρά και όχι γιατί θα πέθαιναν. Η αλήθεια είναι ότι μου δώσανε μεγάλο κουράγιο, τόσο που για μια στιγμή ξέχασα ποια ήταν η θέση μας. Η μάχη συνεχίζεται. Η ώρα είναι μία. Η ώρα είναι μία. Θα τους χορεύει ο Νταλιάνης.

Τα έλατα σταμάτησαν να κινούνται, δείγμα ότι έχουν περάσει. Το φυλάκιο, όμως, είναι εκεί. Ερευνώ με το μάτι από πού να ξεφύγω. Αν ήξερα ότι δεν υπάρχει άλλο φυλάκιο αριστερά μας, θα 'βρισκα τρόπο να ξεφύγουμε. Σαν φίδι προχώρησα μέσα στο δάσος, να μελετήσω το έδαφος. Ήταν όλο δασωμένο, εκτός από ένα σημείο που ήταν τελείως γυμνό, κάτι σαν μικρό αλώνι: Με τρεις σάλτους, έμπαινες πάλι σε δασωμένο. Αποφασίζω να περάσω. Γυρίζω παίρνω τους άνδρες μου και φτάνω στο σημείο του περάσματος. Τους εξήγησα τον τρόπο που θα περάσουμε και διώχνω πρώτο τον Εβραίο: Ένα-δύο σάλτα ο Εβραίος, καλύφθηκε και πέρασε.

Τότε τους είπα.

– Θα περάσω εγώ πρώτος και από πίσω μου ένας-ένας, με τελευταίο το Λοχία.

Δίνω τον πρώτο σάλτο, στο δεύτερο, όμως, δέχομαι πυρά. Είμαι πεσμένος κάτω και τα βλήματα σκάνε πάνω απ' το κεφάλι μου. Τα πυρά ήταν από αυτόματα γερμανικά. Άκουσα συνέχεια και δύο ιταλικές τουφεκιές και τα αυτόματα σταμάτησαν. Είμαι ζωντανός. Δεν χάνω καιρό, δίνω τον τρίτο σάλτο και βρίσκομαι στη δασωμένη περιοχή. Είμαι μόνος. Ο Εβραίος έχει χαθεί. Από το υπόλοιπο τμήμα μου δεν βλέπω κανέναν. Άρχισα να προχωρώ κι έπεσα πάλι στην πλαγιά. Πήρα την κατηφόρα κι έπεσα στη ρεματιά. Άρχισα ν' ανηφορίζω για να φτάσω εκεί που είχαμε μείνει, με την ελπίδα να βρω τους άνδρες μου. Είχα κουραστεί πάρα πολύ.

Τελικά, ύστερα από δυόμισι ώρες, έφτασα σαν το φίδι κοντά τους. Είχαν μαζευτεί πάλι κάτω από τα έλατα. Μόλις με είδαν, τα 'χασαν. Μου εξήγησαν ότι ο επονίτης που θα 'ρχόταν πίσω μου, για να περάσει μετά από μένα, τους είπε ότι με σκότωσαν οι Γερμανοί κι αυτός τους έριξε με το ιταλικό όπλο. Ήταν δύο Γερμανοί ανεβασμένοι απ' το δρόμο, τους πήρε και τα δύο αυτόματα. Το ένα το είχε αφήσει

στον Λελούδα και το άλλο το πήρε ο ίδιος. Είχε όμως εξαφανιστεί, δεν έμεινε μαζί τους.

Εκτός απ' τον επονήτη μου λείπει ο Εβραίος, μ' έναν ακόμη, και ο τραυματίας σκοπευτής μου. Τα 'χω χάσει.

Ψάχνω και σε λίγο βρίσκω, σε μια σπηλιά, τον Εβραίο και τον έναν αντάρτη μου. Ο Λελούδας μου είπε:

– Καπετάνιε, περίμενα να νυχτώσει. Να σου πάρω το κεφάλι και από κει να καταφέρω να ξεφύγω, μαζί με τους 20 άνδρες. Θα 'μπαινα εγώ στο πόδι σου.

Η ώρα είναι τέσσερις. Αρχίζει να σουρουπώνει και να πέφτει και λίγο πούσι. Η μάχη στο 600 χιλιόμετρο μάλλον έχει τελειώσει. Δεν ακούγεται τίποτα. Δεν βλέπω το φυλάκιο: Το πούσι δεν μ' αφήνει να δω καθαρά. Ετοιμάζομαι για να περάσω το μονοπάτι. Από κει και πέρα δεν με φοβίζει τίποτα: Έχω ολόκληρο τον Παρνασσό μπροστά μου, που μπορώ να σταθώ χωρίς φόβο.

Μέσα σ' όλες μου τις σκέψεις, δεν παύει να με βασανίζει το ερώτημα: Τι να γίνονται οι άντρες του 5/42. Εκείνο που πιστεύω είναι ότι αιφνιδιάστηκαν από τους Γερμανούς και σκοτώθηκαν.

Οι άντρες μου είναι ολότελα εξαντλημένοι – κι εγώ, όμως, δεν πάω πίσω. Αλλά κάποια δύναμη με κρατούσε όρθιο και σε μια απίθανη, μορφή να πω, υπερένταση.

Στις έξι η ώρα είχε πια σχεδόν σκοτεινιάσει. Αποφάσισα να ξεκινήσω. Σήκωσα τους άνδρες μου. Το κρύο ήταν αβάσταχτο. Ξεκινήσαμε με οδηγό το χιόνι. Ύστερα από δύο ώρες αγωνία, έχω περάσει το μονοπάτι.

Το γερμανικό φυλάκιο δεν είχε φύγει. Κατά τις 8:30 έριξε φωτοβολίδες και πήρε απάντηση από το 51ο χιλιόμετρο. Άρα, έχουν μείνει φυλάκια. Με μεγάλο κόπο προχώρησα άλλα δύο χιλιόμετρα περίπου. Βρήκα μια πολύ δασωμένη περιφέρεια, αδελφωμένα πολλά έλατα και χωθήκαμε οι άντρες μου κι εγώ. Ήταν αδύνατο να κάνουμε ούτε βήμα. Είχαμε ξυλιάσει όλοι. Τα ρούχα μας ήταν μούσκεμα απ' το χιόνι. Έχοντας υπόψη μου ότι οι Γερμανοί δεν κινούνται τη νύχτα, τους είπα ν'

ανάψουν φωτιά, κάτω απ' τα έλατα για να στεγνώσουμε Τι ήταν να το πω; Ζω-
ντάνειψαν όλοι. Σκαρφάλωσαν στα έλατα και έκοψαν ξύλα. Πάντα στα έλατα
υπάρχουν κλωνάρια ξερά. Σε λίγο η φωτιά είχε ανάψει. Απομακρύνθηκα απ' τη
φωτιά, κάπου 500 μέτρα, για να δω αν προκαλούσε εντύπωση, αν έδινε στόχο. Δεν
φαίνονταν τίποτα. Τα έλατα ήταν πολύ πυκνά κι έτσι ήμουν ήσυχος.

Ξαναείδα το γέλιο στα χείλη των αντρών μου. Έβαλα στα 300 μέτρα ένα σκοπό,
που άλλαζε κάθε μισή ώρα μέχρι να φωτίσει.

Πού βρισκόμουν, όμως, δεν ήξερα.

Φώτισε. Η ώρα είναι επτά. Τους έβαλα να σβήσουν τη φωτιά. Μόλις τελείωσαν
τους πήρα και φύγαμε. Προχωρώντας βρήκαμε ένα δρόμο. Τον ακολουθήσαμε.
Καλού κακού, όμως, έστειλα δύο μπροστά για ανίχνευση. Σε λίγο, γύρισε ένας και
μου είπε ότι κάτω από το ύψωμα είναι ένα χωριό.

– Βλέπω, καπετάνιε, ένα καφενείο με τραπέζια. Κι ο δρόμος που πάμε κατεβαίνει
με στροφές στο χωριό.

Όταν μου είπε καφενείο με τραπέζια, άρχισα ν' αμφιβάλω για τα μυαλά μου και
τα μάτια μου. Μου το ξανά 'πε, όμως, και τότε προχώρησα κι εγώ μαζί του κι οι
άντρες από πίσω μας, περιμένοντας να τους δώσω το σήμα για να πλησιάσουν.

Ήταν πράγματι χωριό. Μόνο που το υποτιθέμενο καφενείο ήταν το νεκροταφείο
του χωριού – τα μνημούρια, τα πέρασε για τραπέζια...

Πρόσεξα ότι ήταν ησυχία, που θα πει ότι οι Γερμανοί δεν είχαν πάει εκεί. Σφύρι-
ξα κι ήρθαν και οι άλλοι. Είπα στους δύο να συνεχίσουν την κατηφόρα για το
χωριό. Ποιο είναι το χωριό, δεν ξέρω. Τότε ακούω πίσω μου το λοχία να μου
φωνάζει:

– Καπετάνιε, Γερμανοί! Πέσαμε σ' ενέδρα, φυλάξου!

Όλοι οι άντρες καμουφλαρίστηκαν. Εγώ, πίσω από ένα βραχάκι, ρωτάω το λοχία
πού τους είδε. Μου 'δειξε ένα ύψωμα, πάνω απ' το κεφάλι μου.

– Εκεί, είδα ένα κεφάλι.

Κοιτάω προς το σημείο που μου λέει και δεν βλέπω τίποτα. Ο Λελούδας έχει έρθει κοντά μου. Κι αυτός το είδε δύο φορές. Την ίδια στιγμή το είδα κι εγώ και φώναξα:

– Ε, ποιος είσαι;

Το κεφάλι ξαναφάνηκε και μια φωνή ακούστηκε:

– Καπετάνιε! Ζεις;

Ήταν ο χαμένος αντάρτης μου, ο σκοπευτής. Ήρθε κάτω μ' ένα γερμανικό μυδράλιο. Καθώς περνούσε το μονοπάτι, έπεσε πάνω σ' έναν καθυστερημένο Γερμανό. Τον σκότωσε, του πήρε το μυδράλιο κι απ' τις ξί το βράδυ, ήταν εκεί που τον βρήκαμε. Το τραύμα του τον πονούσε. Το θραύσμα του όλμου ήταν ακόμα μέσα.

Από το νεκροταφείο μού δίνουν σήμα να προχωρήσω. Σε λίγο είμαστε στην πλατεία του χωριού, μάλλον σ' ένα μεγάλο αλώνι.

Οι άντρες μου πέσανε χάμω στα λασποχιονόνερα. Χτύπησα δυο τρία σπίτια. Δεν απαντά κανένας. Φαίνεται έρημο.

Σε λίγο έρχεται στην πλατεία, ένας σαραντάρης, τελείως αδιάφορος. Τον φωνάζω. Έρχεται κοντά μου.

– Σε παρακαλώ, μου φωνάζεις τον υπεύθυνο του ΕΑΜ; του λέω.

– Δεν έχουμε υπεύθυνο του ΕΑΜ.

– Τότε, τον υπεύθυνο του ΕΛΑΣ.

Απαντά το ίδιο.

– Τον παπά του χωριού, του λέω.

– Δεν έχει παπά το χωριό.

– Το δάσκαλο!

– Ούτε δάσκαλος υπάρχει.

– Ποιο χωριό είν' αυτό;

– Οι Κολοβάτες, μου λέει.

– Ε, τότε, τον υπεύθυνο του 5/42!

Η ίδια απάντηση: «Δεν έχει».

Εγώ, όμως, ήξερα ότι η επιμελητεία μας θα είναι στις Κολοβάτες. Δεν αντέχω άλλο και του λέω:

– Ωραία: Αφού δεν έχει κανέναν υπεύθυνο το χωριό, τότε θα τους αναπληρώσεις όλους εσύ! Μπρος! Πέσ' μου πού είναι οι αποθήκες του ΕΛΑΣ και του 5/42.

Ανέκφραστος μου λέει ότι δεν ξέρει, όμως αμέσως με ρωτάει «Από πού ερχόσαστε;».

– Από τη μάχη του πενήντα ένα, του λέω.

– Ποιος καπετάνιος σκοτώθηκε εκεί;

– Δεν ξέρω.

– Έτσι σε ρωτώ, λέει, γιατί εμείς εδώ μάθαμε ότι σκοτώθηκε ο καπετάν Ζαχαριάς. Όχι, βέβαια ότι με νοιάζει... αλλά έτσι ακούσαμε.

Εκείνη ακριβώς τη στιγμή βλέπω να 'ρχεται ένας νέος. Ο ανέκφραστος κύριος, του φώναξε και του είπε να πεταχτεί ν' αλλάξει τα' άλογο και κάτι άλλο σιγά, που δεν το άκουσα. Φεύγει τρεχάλα ο νέος κι ο φίλος μας... το βιολί του: «Δεν ξέρω», «δεν ξέρω τίποτα». Μου είπε μόνο, ότι θα λείψει για λίγο, μήπως βρει λίγο ψωμί να μας φέρει.

Σε δέκα λεπτά ξανά 'ρθε, χωρίς να κρατάει τίποτα στα χέρια του. Συγχρόνως, όμως, απ' την αντίθετη πλευρά, ερχόντουσαν δύο άλλοι: Ο νέος και μαζί του ένας τυλιγμένος σε μια κάπα.

Μόλις πλησίασε στ' αλώνι, πέταξε την κάπα κι έπεσε στην αγκαλιά μου, κλαίγοντας και φωνάζοντας:

– Καπετάνιε μου, ζεις;! Εγώ πίστευα πως σε σκότωσαν, πριν τους σκοτώσω εγώ!

Ήταν ο επονίτης μου, που τον είχα χάσει και που χάρη σ' αυτόν σώθηκα.

Τότε, έγινε κάτι που δεν το περίμενα. Ο πολίτης, που «δεν ήξερε τίποτα», με πλησίασε και μου είπε ότι αυτός ήταν ο υπεύθυνος. Πριν, όμως, προφτάσω να πω λέξη, από τα σπίτια ξεχύθηκαν όλοι οι χωρικοί και πήραν από έναν αντάρτη μου: Να τους πλύνουν, να τους μπαλώσουν και να τους δώσουν κάτι ζεστό, να συνέλθουν.

Έμεινα μόνος στ' αλώνι, παρακολουθώντας με τι στοργή και λαχτάρα παίρνουν στα σπίτια τους οι χωριάτες τους αντάρτες μου. Χωρίς να το θέλω, δάκρυσα. Και τότε έμαθα την τραγική αλήθεια:

1) Στις έντεκα η ώρα, χθες βράδυ, έφτασε ο αντάρτης μου στο χωριό. Είπε στον υπεύθυνο ότι σκοτώθηκα κι ότι δεν ήξερε τι απόγινε το υπόλοιπο τμήμα. Ο υπεύθυνος τον έγκρυψε, έξω απ' το χωριό, σ' ένα μύλο. Γι' αυτό ο υπεύθυνος αμφέβαλε αν είμαστε τμήμα του ΕΛΑΣ.

2) Ο Φαρμάκης με τον Ντούρο πέρασαν την παραμονή της μάχης απ' τις Κολοβάτες, στις έντεκα η ώρα. Κάλεσαν τον υπεύθυνο του 5/42, του είπαν να πει ότι δεν πέρασαν, εγκατέλειψαν τα όπλα τους, φόρεσαν πολιτικά κι έφυγαν για τα χωριά τους: Ο Ντούρος για την Αγία Ευθυμία κι ο Φαρμάκης για την Αράχοβα. Κι οι άντρες για τα χωριά τους.

Ακούγοντας αυτά τα λόγια, δεν πίστευα στ' αυτιά μου. Γιατί εγώ είχα την πεποίθηση ότι, ο Ντούρος με το τμήμα του εξοντώθηκαν.

Ήθελα να πειστώ. Χωρίς να κάνω καμιά κριτική, ζήτησα να μου φωνάξουν τον υπεύθυνο του 5/42. Σε λίγο ήρθε. Ήταν ένας νέος εικοσιπεντάχρονος, περίπου, γιος του παπά, κι αν θυμάμαι καλά, ανάπηρος απ' το ένα πόδι. Τον χαιρέτησα, σαν να μην ήξερα τίποτα και τον ρώτησα αν ο Ντούρος κι ο Φαρμάκης πέρασαν απ' το χωριό. Μου απάντησε αρνητικά.

– Τίποτα τρόφιμα; Ψωμί; Καπνός; Υπάρχουν;

Μου αρνήθηκε και πάλι, λέγοντάς μου πως δεν υπάρχει τίποτα. Μ' έβλεπε ήρεμα. Κι ήμουν ήρεμος. Η στάση του, όμως, μ' αγρίεψε. Φώναξα να 'ρθει ο λοχίας κι ένας αντάρτης ακόμα. Όταν ήρθαν, τους είπα:

– Δέστε τον και φωνάξτε όλους τους άνδρες να κάνουν έρευνα σ' όλα τα σπίτια και πρώτα στα συγγενικά του νεαρού. Κι αν βρείτε τρόφιμα, ρούχα, καπνά, όπλα – τότε, χωρίς να μου πείτε τίποτα, εκτελέστε τον αμέσως.

Αυτό ήταν! Άνοιξε το στόμα του και μου λέει:

– Καπετάνιε, συχώρα με, αλλά αυτή την εντολή είχα. Πέρασαν από δω, προχτές

στις έντεκα το βράδυ. Φόρεσαν πολιτικά, άφησαν τα όπλα και μου 'παν να κρύψω και τα τρόφιμα, ενώ ήξερα ότι ήταν δικά σας. Μου είπαν ακόμα να μην πω ότι πέρασαν από δω. Μου είπαν, μάλιστα, ότι η μάχη δε θα δοθεί κι ότι ο ΕΛΑΣ αποσύρθηκε. Το 'καναν, φαίνεται, για να μ' αποκοιμίσουν. Τώρα, θα σας παραδώσω τα πάντα.

Πράγματι, βρήκαμε άρβυλα, κυλόπτες, τρία-τέσσερα όπλα, ένα τσουβάλι καπνό, μακαρόνια, ψωμί και μάλιστα, φάγαμε μακαρονάδα στο σπίτι του.

Το βράδυ απομακρυνθήκαμε απ' το χωριό και πήγαμε σ' ένα νερόμυλο, στα ριζά του βουνού, ώσπου να περάσει η μπόρα των Γερμανών. Είχαν κυκλώσει την περιφέρεια κι ήταν αδύνατο να προχωρήσω.

Όταν ξυπνήσαμε την άλλη μέρα, ο τραυματίας αντάρτης μου καιγόταν στον πυρετό: Το τραύμα του ήταν κατακόκκινο. Έπρεπε οπωσδήποτε να βγει το θραύσμα. Γιατρός δεν υπήρχε στο χωριό.

Έβαλα σ' ένα τσουνάλι νερό να βράσει. Έβρασα κι ένα μαχαίρι και χωρίς χασομέρια, τον γύρισα για να δω το τραύμα. Είπα σε τρεις άντρες να τον κρατήσουν γερά ακίνητο, ώσπου να του βγάλω το θραύσμα.

Με το μαχαίρι, έσκισα το μέρος που ήταν το θραύσμα και το 'βγαλα. Είχε πιάσει πύο. Το 'πλυνα με βραστό νερό κι ύστερ' από πέντε μέρες ο αντάρτης μου ήταν μια χαρά.

Ύστερ' από δέκα μέρες έφυγα κι έφτασα, με χίλιους κινδύνους στη Δεσφίνα, στις δώδεκα τη νύχτα.

Μπήκαμε σ' ένα άδειο κτίριο, που βρήκαμε στην πλατεία του χωριού. Το κρύο ήταν φοβερό. Το πρωί είπα στους άνδρες μου να μη βγει κανείς και να μην πουν σε κανέναν ποιο τμήμα είμαστε. Ήξερα ότι στη Δεσφίνα υπήρχαν αντάρτες του 5/42.

Βγήκα κι έμαθα ότι σ' ένα σπίτι μένει ο Σπάρτακος. Τον βρήκα. Μόλις με είδε, τα 'χασε. Με είχε κι αυτός για νεκρό:

– Μου το είπε ο Φαρμάκης, ο ταγματάρχης, που ήταν εκεί, γιατί στο χωριό του, την Αράχοβα, ήταν Γερμανοί.

Τα είπαμε με το Σπάρτακο. Του ζήτησα να βάλει ένα τελάλη να φωνάζει στο χωριό, να μαζευτούν στην πλατεία, που θα μιλήσει κάποιος που σώθηκε απ' τη μάχη του 51 και είδε πώς εξοντώθηκε το ελασίτικο τμήμα με τον Ζαχαριά. Του είπα να ορίσει τη συγκέντρωση για τις έντεκα το πρωί.

Γύρισα στους άντρες μου. Όλοι σχεδόν είχαν κοιμηθεί. Ο τελάλης είχε οργώσει το χωριό. Στις δεκάμισι, η πλατεία ήταν γεμάτη. Πήρα τους άνδρες μου και τους έβαλα έναν-έναν, στο μπαλκόνι. Στις έντεκα βγήκα κι εγώ. Στη μέση της πλατείας ξεχωρίζω έναν άντρα μεστωμένο, πενηντάρη περίπου, με μια γλίτσα στο χέρι, να κοιτάζει στο μπαλκόνι –ήταν ο Φαρμάκης. Τότε είπα στα παιδιά να τραγουδήσουν το:

Ας αφήσουμε τα μίση
κι όλα τ' άλλα τα παλιά
κι ας ενώσουμε τα ξίφη,
μόνο για τη Λευτεριά

Μόλις τελείωσε το τραγούδι, βγήκα μπροστά κι άρχισα έτσι:

– Συναγωνιστές Πατριώτες, θα μάθετε τι έγινε στο 51. Ολόκληρο τμήμα του ΕΛΑΣ εξοντώθηκε πέρα για πέρα. Ελάχιστοι γλίτωσαν κι αυτοί το χρωσάνε στην ηρωική προσπάθεια του 5/42, με τους θρυλικούς αξιωματικούς Ντούρο και Φαρμάκη.

Σίγουρα αυτά θα 'χουν διαδώσει, γιατί ήταν βέβαιοι ότι δεν θα βρίσκονταν μάρτυρες να καταγγείλουν τη φανερή προδοσία τους.

– Το τμήμα που τραγούδησε είναι αυτό που επί τρεισήμισι ώρες έδωσε τη μάχη στο '51 και, παρ' όλη την προδοσία, σώθηκε. Εγώ, είμαι ο Ζαχαριάς. Δεν αισθάνομαι μίσος, αλλά αηδία. Προκαλώ τον ταγματάρχη Φαρμάκη ν' ανέβει δίπλα μου και να με διαψεύσει. Καλώ τα τίμια παιδιά της Δεσφίνας, που ήταν κοντά τους, να μιλήσουν και να πουν, αν εγκαταλείψανε τις θέσεις τους απ' τις δέκα το βράδυ ή όχι.

Εγώ δεν σχολιάζω. Ας κρίνουν αυτοί που θα με διαβάσουν.

Ύστερα από πολλές μέρες, στα βουνά και στα ρουμάνια, ακουγόταν το τραγούδι, που 'φτιαξαν οι τσοπάνηδες με τις φλογέρες τους που το τραγουδούσαν στο σκοπό του «Συννέφιασεν ο Παρνασός –βρέχει στα καμποχώρια» και τα λόγια του ήταν:

Να ήμωνα στα Σάλωνα και στο 51
να έβλεπα τους Γερμανούς
πως πέφτουνε στο ρέμα.
Ο Ζαχαριάς κυκλώθηκε
με εικοσπέντε αντάρτες.
Πολέμησε ώσπου νύχτωσε
και πάει στις Κολοβάτες.
Ο Ζαχαριάς κι οι αντάρτες του
σκυλιά έχουνε γίνει.
Τον Ντούρο αν θα πιάσουνε
κομμάτι δε θα μείνει.

IV

Κώστα Καραγιώργου⁴

1 Φλεβάρη 1944.

Σκληρή μάχη στο 51 χιλιόμετρο Ιτιάς-Άμφισσας

Μπορούμε να πούμε ότι δύο χαρακτηριστικές και νικηφόρες μάχες που δόθηκαν αδελφωμένα απ' τις τρεις αναγνωρισμένες απ' το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ, ήταν η μεγάλη εποποιία του Γοργοπόταμου, με συμπράττους αντάρτικες δυνάμεις, τον ΕΛΑΣ, τον ΕΔΕΣ και τους Άγγλους σαμποτέρ, κι η δεύτερη, στο 51ο χιλιόμετρο του δρόμου Ιτιάς-Λαμίας τη 1η Φλεβάρη με τον ΕΛΑΣ και το 5/42 σύνταγμα.

⁴ *Ελληνική Εθνική Αντίσταση 1941-1944, Η Ρούμελη στις φλόγες*, Αθήνα, 1979, σελ. 261-264.

Η Άμφισσα, με την ιταλική κατάρρευση είχε λευτερωθεί κι οι εαμικές οργανώσεις, ο ΕΛΑΣ και το 5/42 σύνταγμα του Δ. Ψαρρού είχαν εγκατασταθεί παντού στη Φωκίδα, απ' τις 12 Οχτώβρη 1943. Οι Γερμανοί είχαν οχυρωθεί με πολλές δυνάμεις στη Γραβιά, απ' όπου έκαναν αναγνωρίσεις. Η γερμανική διοίκηση ήθελε οπωσδήποτε να ανακαταλάβει την Άμφισσα και στη σκέψη αυτή πέραν των άλλων στρατηγικών της σκοπών είχε ξεθαρρέψει απ' το γεγονός ότι μια δύναμή της που ανηφόριζε για την Κουκουβίστα Παρνασσίδας κατέφερε με ενέδρα να εξοντώσει ολόκληρη τη διμοιρία του ΕΛΑΣ, στις 5 του Γενάρη του 1944, από 33 άντρες και το διοικητή της, μόνιμο ανθυπολοχαγό Χαράλαμπο Μώκο (Καλλία). Από πλευράς ΕΛΑΣ διατέθηκε ένα τάγμα της 5ης Ταξιαρχίας με επικεφαλής τον ταγματάρχη Δαλιάνη και τον καπετάν Κρόνο κι από ΕΚΚΑ 5/42 σύνταγμα, τμήματά της, που προωθήθηκαν γρήγορα στο 51 και κατέλαβαν θέσεις κοντά στην ιστορική τοποθεσία Άμπλιανη, γνωστή από σκληρές μάχες των αγωνιστών του 1821 εκεί ενάντια στους Τούρκους.

Από μέρες οι δύο αντάρτικες οργανώσεις, είχαν πληροφορίες ότι οι Γερμανοί θα επιχειρούσαν άνοδο προς την Άμφισσα, γι' αυτό ο συνταγματάρχης Ψαρρός, που εκτελούσε διαταγές του ΕΜΑ, είχε καταστρώσει το σχέδιο, σε συνεργασία με τον ΕΛΑΣ. Στο 51 χιλιόμετρο εγκαταστάθηκε ο 6ος λόχος του II τάγματος του 34 Συντάγματος του ΕΛΑΣ των Θηβών, με δύο πολυβόλα και δύο αντιαρματικά, ένας βαρύς όμιος του 5/42 με τον ανθυπολοχαγό Σπύρο Βλάικο, υποστήριζε τις θέσεις αυτές, απ' τη σιδηρόπορτα. Ο λόχος του Ντούρου του 5/42 κάλυπτε τις διαβάσεις απ' τη Γραβιά και Μαριολάτες προς τις Κολοβάτες, επί του Παρνασσού. Το τμήμα Πετυχάκη κάλυπτε τη διάβαση Άμπλιανης, ο δε υπολοχαγός Τομαράς του 5/42 κατέλαβε το κενό, ανάμεσα στους δύο λόχους. ΕΛΑΣ και 5/42. Στη 2η γραμμή, μπροστά στο χωριό Τοπόλια, κατέλαβαν θέσεις τμήματα του 5ου και 7ου λόχου του ΕΛΑΣ, με επικεφαλής τους ανθυπολοχαγούς, Αίολο και Νικόστρατο, με δύο πολυβόλα. Ο λόχος του Καϊμάρα του 5/42 βρισκονταν στο Κάστρο των Σαλώνων, πάνω απ' την Άμφισσα.

Επιτέλους οι Γερμανοί κινήθηκαν απ' τη Γραβιά, με μεγάλες δυνάμεις πεζικού, μ' αυτοκίνητα και θωρακισμένα με μυδράλια κι αυτόματα. Μαύριζε κυριολεκτικά ο τόπος στο δημόσιο δρόμο. Ο σαλπικτής Φλώρος σαλπίζει το σάλπισμα, η μάχη των ομοβροντιών απ' την πλευρά των συναδελφωμένων ανταρτών αρχίζει να κάνει τη θραύση της. Ο πανύψηλος Γερμανός αξιωματικός φωνάζει: «Αλτ, παρτιζάν!».

Ο Πέτρου, μαζί κι όλοι οι άλλοι τούς σφυροκοπάνε, τα πολυβόλα κι οπλοπολυβόλα κελαιδούν. Οι πρώτοι Γερμανοί με τα μυδράλια σωριάζονται στη

γη. Τρία αυτοκίνητα παίρνουν φωτιά απ' τον όλμο του Βλαίκου. Οι Γερμανοί σκορπίζουν στα πουρνάρια να φυλαχτούν, πίσω τους όμως, ανέβαιναν τ' άρματα μάχης κι αρχίζουν βροχή τον κανονιοβολισμό χωρίς επιτυχίες. Μαζί με τα τανκς προχωρούν κι οι πεζοί, μα θερίζονται απ' τα αντάρτικα πυρά, με πολλούς νεκρούς. Τρεις ώρες οι Γερμανοί δεν κατάφεραν τίποτα, παρά να εκπορθήσουν τα λίγα εμπόδια που 'χαν βάλει οι αντάρτες. Μα και τότε συνάντησαν αντίσταση, στο δρόμο που 'χαν ναρκοθετήσει οι αντάρτες. Και κει που βάλονται κατά συνέχεια απ' τις ομάδες της ΕΠΟΝ τις ηρωικές, και του γενναίου καπετάν Ζαχαρία, του μετέπειτα διοργανωτή του ΕΛΑΝ Κορινθιακού, που θερίζουν τους Γερμανούς, που δεν μπορούν να προχωρήσουν, με τους ιταλικούς όλμους που διέθεταν και τις χειροβομβίδες.

Οι αντάρτες Μαλλιαρός και Κόκκινος, στην προσπάθεια των Γερμανών ν' ανοίξουν δρόμο, έδρασαν εκεί αποτελεσματικά. Οι εχθροί προς στιγμή υπόθεσαν ότι άνοιξε ο δρόμος για την Άμφισσα κι ανασυντάσσονταν, ενώ οι πεζοί τους εξακολουθούν να επιτίθενται στις πλαγιές που κατείχαν ή τραβούσαν κατά τον Παρνασσό. Αυτού ακριβώς ο λόχος του Ντούρου 5/42 αντιμετωπίζει τον εχθρό ηρωικά, κρατώντας τις θέσεις του. Εκεί πιάστηκε αιχμάλωτος ο αντάρτης Λάζος του λόχου αυτού, Θανάσης, και μεταφέρθηκε στη Γερμανία.

Η μάχη, όμως, δεν είχε κριθεί ακόμα. Λίγα χιλιόμετρα πιο πέρα, στο Στρογγυλόλακκο, μπροστά στα Τοπόλια, ο 7ος λόχος προξένησε στους Γερμανούς πιο πολλές απώλειες απ' αυτές των πρώτων θέσεων. Έτσι οι Γερμανοί κατάφεραν αργά το βράδυ να μπουν στην Άμφισσα. Οι αντάρτες αποσύρθηκαν απ' την Γκιόνα. Εκεί στα Τοπόλια σκοτώθηκε ο ελασίτης Χατζόπουλος.

Μια ομάδα με τον αντάρτη του ΕΛΑΣ «Θύελλα» εξαφανίστηκε. Είχαν τραβήξει, παιδιά αυτά 16-18 χρόνων, σε μια σπηλιά, αυτοκτόνησαν εκεί για να μην πιασούν. Ύστερα από δύο μήνες βρέθηκαν τα πτώματά τους.

Και το 5/42 είχε εκεί στην Γκιόνα συνέπειες. Δύο αντάρτες του 5/42 πέθαναν απ' το κρύο, ενώ δύο άλλοι σκοτώθηκαν απ' τους Γερμανούς.

Ο εχθρός στο 51 είχε πάρει ένα καλό μάθημα απ' τους Έλληνες και οι τελευταίοι έδειξαν τι μπορούν να κάνουν μονιασμένοι, όταν η πατρίδα μας αντιμετωπίζει έναν τέτοιο γίγαντα εχθρό, σαν το χιτλεροφασισμό.

Ακριβώς όταν συναδελφωμένοι ΕΛΑΣ, 5/42 τραβούσαν για το μεγάλο αυτό πανηγύρι στο 51 χιλιόμετρο, με εντολή της Π.Ε. Εθνικής Αλληλεγγύης Φωκίδας, ετοιμάζοντας τα μάλλινα πλεχτά, για τους πουντιασμένους μαχητές των μαχών που ιστορήσαμε. Και τα μοιράσαμε, στα ηρωικά αυτά παλικάρια, για να μας συγχαρεί ο διοικητής του 5/42 Ψαρρός.

Οι πρώτοι που πλαισίωσαν το ΕΛΑΝ Κορινθιακού ήταν οι εξής:

Αρκούδης Γιάννης, Βυζάς Σταύρος, Διαβάτης, Γιάννης γιατρός απ' τη Δεσφίνα, Χανιάς Ανδρέας (Ιβάν), Γιάννης Τσαγγάρης, Κλιόρης Δ., Κοντογιάννης Δ., Κουκιόπουλος Γιάννης, Λόκης Γεώργιος, Μαντζώρος Στάθης, Μοσχαχλαϊδής Αργύριος, Μαύρος Χρ., Νικολάου Γιάννης, Παπαγεωργόπουλος Γιάννης, Πάνος Παρασκευάς, Πάνος Γιάννης, Σαμουήλ Δημ., Σωτηρίου Νίκος, Τσαλδάρης Σωτ., Τσάμης Αθ., Τσάμης Επαμεινώνδας. Όλοι αυτοί με την πρωτοβουλία της εαμικής επιτροπής της Αντίκυρας.

Ο καπετάν Ζαχαριάς, με τα ηρωικά παλικάρια του ΕΛΑΝ, έδωσε σκληρές και νικηφόρες μάχες προς τους Γερμανούς, συνέβαλε δε πολύ στη μεταφορά ελαστών και λαού στην κατοχική περίοδο.

Στις 7 Ιούνη 1944, δυνάμεις ανταρτών του αρχηγείου Παρνασσίδας συνεπλάκησαν με ισχυρές δυνάμεις Γερμανών κοντά στη Δεσφίνα. Σκοτώθηκαν πάνω από 50 Γερμανοί, καταστράφηκαν αυτοκίνητα, ενώ στα χέρια των ανταρτών, που διηύθυνε ο ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ Ηλίας Κόζακας, περιήλθε ικανός αριθμός οπλοπολυβόλων κ.λπ.

Οι απώλειες των ανταρτών ήταν έξι νεκροί στην περιοχή του Αγίου Χαράλαμπου. Της πρώτης διμοιρίας σκοτώθηκαν δε άλλοι 11 στα υψώματα του Αϊ Θανάση.

34. Καταστροφή Κουκουβίστας Ι

Επίκεντρο επάλληλων συγκρούσεων η Κουκουβίστα, το ανταρτοχώρι της Ρούμελης, το δικό μας Σούλι του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σύμφωνα με μία προσφνή αναγόρευση του ηρωικού αυτού χωριού.

Κουκουβίστα (Καλοσκοπή) 17-18 Απρίλη 1944

Τάκη Λάππα¹

Λαμπρή του 1944. Την αυγή της δεύτερης μέρας της Πασχαλιάς ακούστηκαν στα ξέμακρα της Κουκουβίστας ντουφεκιές. Σαν βγήκαν μερικοί χωριανοί στο ξάγναντο, είδανε ν' ανηφορίζει στον τόπο τους τεράστια φάλαγγα. Αντάρτικη ομάδα που έτυχε στο δρόμο τους, προσπάθησε να ανακόψει τον εχθρό για λίγο, ως να προκάνουν οι Έλληνες να ξεμακρύνουν από τα σπίτια τους. Και μέσα στο χωριό ακούγονταν τρομαγμένα ξεφωνητά: «Γερμανοί έρχονται! Γερμανοί! Φύγετε!».

Αλαφιασμένοι οι Κουκουβιστιανοί αρπάζανε στα γρήγορα έναν μπόγο με ρουχισμό και παίρνανε την ανηφόρα κατά το βουνό να βρουν καταφυγή. Απ' τους εννιακόσιους μείνανε στο χωριό καμιά διακοσαριά, γέροι, γριές και ανήμποροι.

Το ντουφεκίδι δεν βάστηξε για πολύ. Ανήμποροι οι αντάρτες να κρατήσουν άλλο τη φάλαγγα, αποτραβήχτηκαν στα ψηλώματα. Έτσι ανεμπόδιστοι οι Ναζί πατούσαν την Κουκουβίστα. Ήταν η ώρα 10 το πρωί, στις 17 του Απρίλη στα 1944. Η φάλαγγα είχε ξεκινήσει χαράματα απ' τα Καστέλλια. Στο δρόμο τους οι Γερμανοί καίγανε όποιο ξοκλήσι ή τσοπάνικη καλύβα συντυχαίνανε.

Για πρώτη φορά τόσο μεγάλη και παράξενη φάλαγγα πατούσε τούτο το χωριό.

¹ Ματωβαμμένες δάφνες της Ρούμελης, Αγώνες – Θυσίες 1941-44.

Ζύγωναν τους δύο χιλιάδες στρατιώτες αρματωμένοι καλά, κι είχαν μαζί τους τέσσερα ορειβατικά κανόνια, δέκα μεγάλους όλμους, χώρια τα μυδράλια και τα πολυβόλα. Ξωπίσω τους μπόλικά ξεφόρτωτα ζωντανά. Εντύπωση, όμως, κάνανε οι στρατιώτες. Γιατί στη φάλαγγα δεν ήταν μονάχα Γερμανοί. Ήταν μαζεμένες όλες οι φυλές του κόσμου. Τι ήθελες και δεν έβλεπες. Μ' όλο που ήταν όλοι τους ντυμένοι τη γερμανική στολή, τα πρόσωπα και το χρώμα τους φανέρωναν άλλη φύτρα!

Καθώς ήταν ομάδες ξεχωριστές, ακούγονταν αλλιώτικη γλώσσα. Η μία ομάδα δεν μπορούσε να συνεννοηθεί με την άλλη, παρά με νοήματα. Οι Γερμανοί ήταν καμιά πεντακοσαριά και λίγοι μαυροπουνκάμισοι φασίστες που κάνανε τον αγωγιάτη στα ξεφόρτωτα μουλάρια. Τα μπουλούκια, κοντά χίλιοι, ήταν Ρουμάνοι, Σλοβάκοι, Κροάτες, Βούλγαροι και κιτρινόχρωμοι Τάταροι. Όλοι μισθοφόροι. Και τη φάλαγγα έκλεινε ένας λόχος από τριακόσιους παράξενους ανθρώπους. Τούτοι ήταν που ήταν. Σαν τους έβλεπε «γαϊδούρα απόρριχνε», όπως μου είπε κάποιος ντόπιος. Ήταν Αραπάδες με χαραγμένα τα μάγουλά τους απ' τα γεννοφάσκια τους. Απ' τη μύτη και τ' αυτιά τους κρέμονταν χαλκιάδες σαν σκουλαρίκια. Τα μεγάλα και παχιά χείλια τους αφήνανε να φαίνονται δύο σειρές από κάτω από δόντια, που τους κάνανε ακόμα πιο φριχτούς κι αποκρουστικούς: Όλοι τους μια κοιψιά, με σφιχτοδεμένη, όμως, κορμιά. Αυτός ήταν ο περιφημος λόχος των Μαροκινών. Κεφαλή τους ο Γάλλος λοχαγός Αντρέ Ρουέν, απ' την Αλσατία.

Λίγος καιρός ήταν που φέρανε το λόχο αυτό απ' το γαλλικό Μαρόκο στην Ελλάδα και τον κρατούσανε στη Γραβιά. Τον είχαν πάντα μακριά απ' τους άλλους μισθοφόρους και καμιά σχέση. Κρασί και όλα τα πιοτά τους απαγορεύανε να πίνουν κι η τιμωρία τους θάνατος! Κάποιος που παράκουσε, το πλήρωσε με τη ζωή του. Τον ντουφέκισαν μπροστά στο λόχο. Δεν τους αφήνανε να πίνουν, γιατί σαν μεθούσανε γίνονταν έξη τους. Το οινόπνευμα ενεργούσε πάνω τους αφροδίσια και παθαίνανε πριαπισμό... Μανιασμένοι ρίχνονταν να βιάσουν άντρα, γυναίκα, γέρους, παιδόπουλα, ό,τι ζωντανό βρισκόταν μπροστά τους... Κοντολογίς, ήταν ανήμερα μαύρα θεριά που απ' τη ζούγκλα της Αφρικής οι Ναζί τους κουβάλησαν να σπαράξουν και σκλαβωμένους άσπρους!

Η φάλαγγα άλλη δουλειά δεν είχε παρά να αφανίσει σύσπιτο το ανταρτοχώρι αυτό. Την πληροφορία αυτή έδωσε ένας Έλληνας που αξίζει να αναφέρω το όνομά του. Μήτσος Ηλ. Σταθόπουλος, απ' τα Καστέλλια. Ήξερε Γερμανικά κι

αφού απόκτησε την εμπιστοσύνη των Ναζί έλαβε πληροφορίες και διαταγές... Τα πρόδινε στους Έλληνες πατριώτες και τους ειδοποιούσε. Πρόσφερε τόσες και τόσες υπηρεσίες στην Πατρίδα του! Στο τέλος τον ανακαλύψανε οι Γερμανοί και τον ντουφεκίσανε.

Χωρίς αργητά η φάλαγγα άρχισε τη δουλειά της. Σφιχτοζώσανε το χωριό από παντού και πέσανε στην αρπαγή. Οι μισθοφόροι, εξόν απ' τους μαύρους, ήταν οι πιο καλοί στο κούρσεμα. Οι μαύροι μείνανε ακόμα παράμερα. Δεν ήρθε η ώρα τους... Τα κλειψίμα τα κουβαλούσανε στην πλατεία, που τους πρόσμεναν οι αφέντες τους. Αφού ξεδιαλέγανε ό,τι θέλανε και τα φορτώνανε οι Ιταλοί στα μουλάρια, τα υπόλοιπα, μικρότερης αξίας, τα χαρίζανε στους μισθοφόρους.

Σαν ξεγύμνωσαν τα σπίτια, ύστερα βάλθηκαν να σκάβουν και να ξεχώνουν από λάκκους τα πράγματα που οι χωριάτες είχαν κρυμμένα. Τούτη τη φορά τίποτα δεν γλίτωσε. Μπήκανε ακόμα και στην εκκλησιά κι αρπάξανε τα ιερά σκεύη, τα μεταξωτά άμφια, το αργυροδεμένο Ευαγγέλιο και πιστολιζανε τις αγιωτικές εικόνες. Αδυναμία δείξανε στην εικόνα της Παναγίας και σ' όλες τις Αγίες. Πάνω τους ζωγραφίσανε πρόχειρα διάφορες αισχροτήτες. Μερικοί για να γελάσουν μασκαρευτήκανε τα άμφια και γύριζαν μέσα στο χωριό. Οι μισθοφόροι κείνη τη μέρα ξεπέρασαν στην τέχνη της αρπαγής τους αφέντες τους Ναζί.

Το σούρουπο άρχισε ν' αργοπέφτει τυλίγοντας το πολυκουρασμένο χωριό. Οι Γερμανοί με τους μισθοφόρους τους χαίρονταν το κούρσος τους. Με το ξεγύμνωμα της Κουκουβίστας τελείωσε η πρώτη πράξη της τραγωδίας της. Τώρα στη δεύτερη πράξη, οι ως τώρα θεατές θα γίνονταν πρωταγωνιστές!

Όλο το διάστημα της αρπαγής, οι Μαροκινοί από μακριά παρακολουθούσαν. Τώρα έφτασε η ώρα να παίξουν κι αυτοί το ρόλο τους. Οι αφέντες τους τους φυλάγανε για την προεπόμενη στιγμή. Κι έφτασε! Οι Γερμανοί δώσανε το λεύτερο στους μαύρους να ψάχνουν τα σπίτια κι όπου βρίσκουν κρασί να πίνουν όσο θέλουν. Σύγχρονα τους αφήσανε να καταλάβουν πως οι γυναίκες του χωριού θα ήταν στη διάθεσή τους. Άλλοι που δεν θέλανε οι διψασμένοι από πιτό και σάρκα κτηνάνθρωποι της Αφρικής.

Με παράξενα ξεφωνητά, άναρθρες κραυγές, χάχανα, ξεχύνονται στις γειτονιές του χωριού ψάχνοντας πρώτα για κρασί. Όπου συντυχαίνουν βαρέλι, με πιστο-

λιές ανοίγουν τρύπες. Όπως κρουναλιάζει από το βαρέλι το κρασί, βάζουν το στόμα τους και πίνουν, πίνουν! Γύρω από ένα βαρέλι, δέκα δεκαπέντε μαύροι, κολλημένοι στο βαρέλι, με λαχτάρα καταπίνουν το κρασί που ξεπετιέται απ' τις τρύπες. Αφού πιουν κάμποσο, κοιλιώνται μεθυσμένοι. Τη θέση τους παίρνουν άλλοι αραπάδες, που διψασμένοι καρτερούσαν να κολλήσουν το στόμα τους στις τρυπημένες δούγες του βαρελιού. Πού να τους προκάνουν οι κάνουλες των βαρελιών... Σ' όλα τα κατώγια που υπάρχουν κρασοβάρελα γίνεται αυτό. Μοιάζουν με κουτάβια που πέφτουν πάνω στη μάνα τους σκύλα να βυζιάζουν! Και μερικοί φιλότιμοι που γιόμισαν το στομάχι τους κρασί, στο μεθύσι τους θυμήθηκαν και το λοχαγό! Βρίσκουν το δισκοπότηρο, το γεμίζουν κρασί, και το φέρνουν τρεκλίζοντας και χαχανίζοντας να πει κι ο Γάλλος λοχαγός Αντρέ Ρουέν!...

Πολλές ώρες δεν κράτησε τούτο το ξεφάντωμα. Απ' το πολύ κρασί, όλοι οι Μαροκινοί είναι μεθυσμένοι. Αν όμως το κρασί τους έσβησε τη δίψα του πιοτού, τους άναψε τον πόθο της σάρκας. Έπρεπε τώρα κι απ' αυτή να ξεδιψάσουν.

Αγριόθηροι, μ' αφρισμένα χείλια ξαπολιώνται και χιμάνε μέσα στα σπίτια, αποζητώντας ανθρώπινη σάρκα. Στ' αντίκρισμά τους οι χωριάτες τρομαγμένοι πηδάνε απ' τα παράθυρα να γλιτώσουν. Το σκοτάδι γεμίζει από γυναικεία στριγγλίσματα, κλάματα, σπαραχτικά ξεφωνητά κι απ' το διαβολικό γέλιο και τα ουρλιάσματα των μαύρων. Μια οργιαστική αλλά και τραγική νύχτα. Ζήτημα, αν στου πολέμου τη θύελλα, δοκίμασε ένα τέτοιο, άλλο μέρος της κατεχόμενης Ευρώπης.

Όσες απ' τις γυναίκες, νιές, γριές, δεν προκάνουν να φύγουν, με ρόπαλα, με τα δόντια, με τα νύχια παλεύουν να γλιτώσουν το βιασμό. Αρκετές τα καταφέρνουν. Άλλες, όμως, λαβωμένες, λιπόθυμες, ξεψυχησμένες, αφήνονται στα χέρια των Μαροκινών. Βιάζονται απανωτά. Κορίτσια ξεπαρθετεύονται, μεσόκοπες και τρεμογόνατες γριές βιάζονται, ακόμα και γέροι παρά φύση!... Με σκισμένα ρούχα, ξεσκιωμένες σάρκες, μ' ανείπωτα μαρτύρια στο κορμί, αφού τα χορτάσουν οι ύαινες της Αφρικής, παρατάνε τα θύματά τους μέσα σε λίμνη από αίμα...

Η αμόλευτη ηθική της χώρας μας, που τόσο αγνή βαστάχτηκε απ' τις Ελληνίδες, με κάνει να μην αναφέρω ονόματα συγκεκριμένα, αν κι έχω. Τους φτάνει το άθελο και μαρτυρικό ντρόπιασμά τους! Ας μείνουν ανώνυμες στην ιστορία της Κατοχής οι ηρωίδες αυτές. Το στεφάνι της «ομολογήτριας» για πάντα θα τις συντροφεύει.

Δεν μπορώ, όμως, να κρύψω και μερικά περιστατικά. Τα ανθρωπόμορφα θεριά μπαίνουν στο σπίτι της Χ.Κ., που τη βρίσκουν λεχώνα να βυζαίνει το βρέφος. Αρπάζουν το βυζασταρούδι και το πετάνε στην αυλή. Ύστερα ρίχνονται να τη βιάσουν. Της ξεσκίζουν τα ρούχα, της ματώνουν το κορμί, μα κείνη αντιστέκεται ηρωικά. Ένα δυνατό χτύπημα στο κεφάλι την παραδίνει στα χέρια τους λιπόθυμη. Σ' άλλο σπιτικό, βρίσκουν στο παραγώνι να κείτεται η κουτσή και τυφλή ογδοντάχρονη Β.Αχ. Της ρίχνονται. Με χοντρό δαυλί η γριά χτυπάει στο κεφάλι δυνατά κάποιον απ' αυτούς. Τούτο αγριεύει τους συντρόφους του. Τη βιάζουν μ' ανείπωτα μαρτύρια. Ύστερα αρπάζουν αναμμένα δαυλιά και της τα χώνουν στις μασχάλες, στο στήθος και στο γεννητικό της όργανο. Ύστερα τη σκοτώνουν. Αλλού πάλι ο σαρανταπεντάρης Θ.Μ. παλεύει να υπερασπιστεί κάτι γυναίκες. Τον σκοτώνουν κι ύστερα ασελγούν στο κουφάρι του. Το ίδιο και τον Θ.Τσ. Σε κάποιο φτωχοκάλυβο ανήμπορος βρίσκεται στο στρώμα εβδομηνταχρονίτης γέροντας. Ούτε τα χρόνια, ούτε η κατάστασή του εμποδίζουν τους αραπάδες απανωτά να ασελήσουν...

Η αφροδίσια μανία των Μαροκινών δεν περιορίζεται στους ανθρώπους. Ο πριαπισμός τους σπρώχνει ακόμα και στην κτηνοβασία. Ανάμεσα στα πλιάτσικα που έχουν συνάξει στο πλάτωμα του χωριού είναι και μια γαϊδούρα. Οι Ναζί τη χαρίζουν στους μαύρους να ξεσπάσουν τη σαρκική τους μανία. Με μία συμφωνία. Η κτηνοβασία να γίνει μπροστά σε όλους. Οι μεθυσμένοι κτηνάνθρωποι δέχονται. Πολλοί Γερμανοί συνάζονται να παρακολουθήσουν το σεξουαλικό αυτό θέαμα.

Οι μαύροι φέρνουν τη γαϊδούρα ανάμεσα στους συγκεντρωμένους αφέντες τους, να ξεπληρώσουν τη σαρκική τους υπόσχεση. Ένας απ' τους Μαροκινούς κρατάει το ζωντανό απ' το χαλινάρι, άλλος σηκώνει και βαστάει την ουρά για να ευκολύνει τον επιβήτορα, ενώ ο τρίτος κάνει χρέη γαϊδάρου!... Ολοτρόγυρα οι Ναζί διασκεδάζουν χαχανίζοντας και χειροκροτάνε το απίθανο αυτό σύμπλεγμα!... Γελάνε, ενώ θα έπρεπε να κρύβουν το πρόσωπό τους από ντροπή για τους συντρόφους τους στον πόλεμο! Το μαρτύριο του ζωντανού δεν τελειώνει με τον έναν. Κρατάει κάμποσο. Γιατί αρκετοί μαύροι παίρνουν τη θέση του γαϊδάρου... Κι ολόγυρα οι θεατές Ούννοι, με ξεφωνητά τους ξεθαρρεύουν!... Στην πολύτομη μαύρη ιστορία των Γερμανών που αφήσανε για τούτο τον πόλεμο, οι σελίδες τους για την Καλοσκοπή θα είναι οι διαλεχτότερες!

Αργά, ύστερα απ' το μεσονύχτι, περίτολα απ' τους άλλους μισθοφόρους γυρόφερναν τις γειτονιές του χωριού και περιμάζευαν τους αραπάδες. Οι πιο πολλοί

πесμένοι μέσα στα σοκάκια αναίσθητοι απ' το μεθύσι. Παράξενη σιωπή γεμίζει τη νύχτα, λες και τίποτα δεν γίνηκε. Ανάρια και που από κάποιο σπίτι ακούγεται γυναικείο κλάμα ή βαρύς αναστεναγμός απ' τα βάθη της πονόδαρτης ψυχής της. Δεργοκοπιώνται για το στανικό ντρόπιασμά τους, το ανάκουστο πάθημά τους...

Η δεύτερη πράξη απ' το δράμα της Καλοσκοπής έκλεισε με τα αιματοστάλαχτα όργια και την κτηνοβοσσία των Μαροκινών τη νύχτα της 17 προς 18 του Απριλίου 1944. Τα ξημερώματα θ' άρχιζε η τρίτη πράξη.

Την αυγή στις 18, τρίτη μέρα της Λαμπρής, αφού αποτραβήξανε απ' το χωριό τα κλεψίμια τους, βάλθηκαν να καταστρέψουν συνθέμελη την Καλοσκοπή. Με εμπρηστική σκόνη αρχίσανε να βάζουν φωτιά στα σπίτια. Σε λίγο λαμπαδιάζει από παντού. Στο σχολειό, βγάζουν έξω τα θρανία, τα στοιβάζουν και τα καίνε. Το ίδιο και το σχολειό. Στην εκκλησία δεν περιορίστηκαν στο ξεγύμνωμα που της κάνανε. Την ανατινάζουν με δυναμίτες συνθέμελη. Τα εικονίσματα, τα ιερά βιβλία τα πετάνε σε κάποιο γειτονικό αχυρώνα και τα καίνε. Ο καπνός φτάνει μεσουράνα. Η φωτιά κόρωσε και κατατρώγει το χωριό από παντού. Απ' τα διακόσια σπίτια καμιά εικοσαριά ξεμοναχιασμένα γλίτωσαν.

Το απομεσήμερο, όταν η φάλαγγα έπαιρνε το δρόμο του γυρισμού για τη βάση της, άφηνε ξωπίσω στην Κουκουβίστα μονάχα καψαλισμένα ντουβάρια. Αποκαΐδια γίνανε και μεταβλήθηκε σ' ερημοχώρι. Οι διαγομιστές βουλήθηκαν να την ξεθεμελιώσουν και το φέρανε σε τέλος. Όμως οι κάτοικοι δεν λύγισαν, δεν τσάκισαν. Αν και ξεσπίτωτοι, θα ξακολουθούσαν τον αγώνα ως τη στερνή στιγμή, ως τη μέρα που ο ήλιος της λευτεριάς θα έλουζε το αφανισμένο χωριό τους. Ατσάλοφυχοι βάλθηκαν να περιμαζέψουν το ρημαγμένο χωριό τους και να ζήσουν μέσα στα γκρεμίδα.

Έμελλε η τρίπραχτη τραγωδία της Κουκουβίστας να έχει κι επίλογο. Μήνας δεν πέρασε από τότε που την κακουρέψαν οι Γερμανοί. Οι Κουκουβιστιανοί με ελατοκλώναρα και φτέρες σκεπάσανε πρόχειρα τα καψαλισμένα ντουβάρια των σπιτιών τους και μένανε. Μα στις 29 του Μάη στα 1944, αναπάντεχα το χωριό δέχθηκε κανονιές. Έξω νου οι χωριανοί φεύγανε απ' το χωριό τους για το βουνό. Τέσσερα βαριά κανόνια στημένα στον κάμπο της Γραβιάς, κοντά στα Καστέλλια, χτυπούσανε την Κουκουβίστα. Ήταν η χαριστική βολή! Πέντε μερόνυχτα κράτησε το κανονίδι. Ό,τι γλίτωσε απ' τη φωτιά, οι οβίδες το αποτέλειωσαν. Τα χαλάσματα γκρεμίζονταν και το χωριό γίνηκε απέραντος σπιτόταφος με σωριασμένες

πέτρες κι αγκωνάρια, καψαλισμένες ξυλοδεσιές, σίδερα και ξεριζωμένα δένδρα. Ο χαλασμός αυτή τη φορά ήταν ολοκληρωτικός. Και το κακό δεν περιορίστηκε στα πέντε μερόνυχτα. Κάθε τόσο, όλο και τη θυμόνταν τα κανόνια. Όσες φορές ο Γερμανός διοικητής ξεφάντωνε μεθυσμένος, είτε νύχτα, είτε μέρα, πρόσταζε να ρίξουν μερικές κανονιές και στο ανταρτοχώρι αυτό της Ρούμελης. Όλο το καλοκαίρι κράτησε το αδιάκοπο αυτό κανονίδι κι οι χωριάτες ζούσαν όλο τον καιρό στους λόγγους και τις σπηλιές. Τις νύχτες δούλευαν στα χωράφια τους. Με την προσμονή πως δεν θ' αργούσε να φτάσει η τιμωρία του σκληρού δυνάστη. Κι ήθε!

Τουρκιμένος στρατιώτης στη δύναμη των Γερμανών

35. Επιχειρήσεις για την απελευθέρωση Σοβιετικών αιχμαλώτων στην Απικοβοιωτία και Φθιώτιδα

Η επίθεση των Γερμανών κατά της Σοβιετικής Ένωσης προκάλεσε τεράστια αιματοχυσία. Στην αρχή η προέλαση των Γερμανών στη Σοβιετική Ένωση φαινόταν σχετικά ευχερής. Σοβιετικοί αιχμάλωτοι που συνελήφθησαν στάλθηκαν στη χώρα μας και υποχρεώθηκαν σε καταναγκαστικά έργα.

Αναφερόμαστε εδώ σε μια ενέργεια των ανταρτών που αποσκοπούσε στην απελευθέρωση των Σοβιετικών αιχμαλώτων.

11-12.05.1944

Νίκου Γιαννέτσου (Τηλέμαχου)¹

Στην έδρα του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας – Άνω Αγόριανη (Επτάλοφο) με διοίκηση τους Παπαζήση – Νικηφόρο – Ανάποδο, το βράδυ της 10ης Μαΐου 1944 έφτασε από το Κηφισοχώρι (Κάτω Τιθορέα) σιδηροδρομικό σταθμό ένας λοχίας του Βισύ, Αλγερινός που υπηρετούσε στους Γερμανούς στο Κηφισοχώρι, προφανώς αντιφασίστας, και πληροφόρησε τη Διοίκηση του Τάγματος ότι στο σταθμό του Κηφισοχωριού βρίσκονται και δουλεύουν σε

¹ *Εθνική Αντίσταση (νέα περίοδος), Επίσημα Κείμενα / Αναμνήσεις – Χρονικά – Στοιχεία / Συλλογή 49η, Φλεβάρης – Απρίλης – Μάης 1986.*

καταναγκαστικές εργασίες, σε τοποθεσία μεταξύ Γλουνίστας και Κηφισοχωριού, 55 Σοβιετικού αιχμαλώτοι, οι οποίοι είναι αποφασισμένοι να δραπετεύσουν στους αντάρτες και γι' αυτό ζητούν τη βοήθεια των ανταρτών για την ενέργειά τους αυτή.

Φυσικά για την ύπαρξη στο σταθμό των Σοβιετικών αιχμαλώτων γνώριζε από προηγούμενα η Διοίκηση του Τάγματος από σχετικές πληροφορίες της πολιτικής οργάνωσης του Δαδιού, με επικεφαλής το συναγωνιστή Δρούκαλη.

Η Διοίκηση του Τάγματος χωρίς καθυστέρηση και εξακριβώνοντας στις λεπτομέρειες την πληροφορία, ανέθεσε τη μελέτη και εκτέλεση της επιχείρησης για την απελευθέρωση των Σοβιετικών αιχμαλώτων σε μένα – διοικητή του 3ου Λόχου ΕΠΟΝ του Τάγματος, χρησιμοποιώντας ενισχυμένη διμοιρία του Τάγματος με επικεφαλής σαν στρατιωτικό το μόνιμο ανθυπολοχαγό Παπαδημητρίου Βασίλη, συμμαθητή μου στη Σ.Σ. Ευελπίδων, αδελφό του γνωστού παλιού αγωνιστή Ίταμου, και καπετάνιο τον Στάθη Γερονικολό (Όμηρο) απ' την Ιτιά της Παρνασσίδας.

Σε συνεννόηση με την οργάνωσή μας του Δαδιού (Αμφίκλειας) και μελετώντας τις συνθήκες διαβίωσης, δουλειάς και μετακίνησης των Σοβιετικών αιχμαλώτων, κρίναμε ότι η πιο κατάλληλη ώρα για το εγχείρημα της απελευθέρωσης ήταν η ώρα του βραδινού συσσιτίου. Μέρα καθορίσαμε την 12η Μαΐου, έτσι μας βόλευε περισσότερο. Με την απόφασή μας αυτή συμφώνησε και ο συναγωνιστής Δρούκαλης της πολιτικής οργάνωσης. Οι Σοβιετικοί σύντροφοι έμεναν σε συνηθισμένα σταθμευμένα φορητά βαγόνια. Μετά την επιστροφή απ' την εργασία γίνονταν διανομή του βραδινού συσσιτίου και μετά το συσσίτιο η γερμανική φρουρά κλείδωνε ερμητικά τα βαγόνια και τοποθετούσε φρουρούς. Η δύναμη της γερμανικής φρουράς των αιχμαλώτων ανέρχονταν σε 10 στρατιώτες με επικεφαλής υπαξιωματικό.

Στην εξασφάλιση όλων αυτών των πληροφοριών και στην προπαρασκευή στην εκτέλεση της επιχείρησης, αποφασιστικό ρόλο έπαιξαν οι συναγωνίστριες –δραστήρια μέλη της πολιτικής οργάνωσης Δαδιού– Παπαθανασίου Παναγιώτα απ' τη Σουβάλα Παρνασσού, αδελφή του Μιλτιάδη Παπαθανασίου, μόνιμου αξιωματικού και τότε διευθυντή του II Γραφείου στο επιτελείο της V Ταξιαρχίας του ΕΛΑΣ, και η Ευσταθία Καψή απ' τη Γλουνίστα Λοκρίδας, αδελφή του Θύμιου

Καψή (Ανάποδου), βοηθού τότε του Γιάννη Αλεξάνδρου (Διαμαντή) απ' την Κάτω Αγόριανη.

Τη νύχτα 11 προς 12 Μαΐου κινηθήκαμε (είχε καλά σουρουπώσει) από Άνω Αγόριανη με δρομολόγιο προς Άνω Σουβάλα, παρακάμψαμε το Δαδί (Αμφίγλεια) από πάνω στην πλαγιά του Παρνασσού και φτάσαμε έξω από την Άνω Τιθορέα (Βελίτσα), όπου και καλυφθήκαμε όλη τη μέρα της 12ης Μαΐου σε κατάλληλο μέρος, Μακριά από ανθρώπινο μάτι. Στη διάθεσή μας φυσικά είχαμε ειδικό σύνδεσμο που γνώριζε καλά το μέρος. Ο χαρακτήρας του εγχειρήματος ήταν τέτοιος που η επιτυχία του εξαρτιόταν κυρίως από τη μυστικότητα και τα μέτρα ασφάλειας...

Μόλις σκοτεινίασε κατηφορίσαμε προς τον Κάμπο, παρακάμπτοντας την Άνω και Κάτω Τιθορέα (Κηφισοχώρι). Ας σημειωθεί ότι όλοι αυτοί οι κατωκημένοι τόποι Άνω και Κάτω Τιθορέα, Δαδί κ.λπ. βρίσκονται στους βόρειους πρόποδες του Παρνασσού και επί της σιδηροδρομικής γραμμής Αθήνα-Λαμία.

Εκεί στον κάμπο, σε απόσταση ενός περίπου χιλιομέτρου από το σημείο του στόχου μας, των βαγονιών που έμεναν οι Σοβιετικοί, περιμέναμε λίγο την ώρα του βραδινού συσσιτίου. Η ακρίβεια στην ώρα εκτέλεσης του εγχειρήματος εδώ είχε μεγάλη σημασία. Για μας ήταν θετικό στοιχείο το γεγονός ότι οι Γερμανοί εφάρμοζαν με ακρίβεια το ωράριο της ημέρας. Με τον ανθυπολοχαγό Βασίλη Παπαδημητρίου και τον Στάθη Γερονικολό, παλικάρια και έμπειροι πολεμιστές και οι δυο, είχαμε καταστρώσει το σχέδιο ενέργειας του τμήματός μας. Το εγχείρημα έπρεπε να γίνει:

Πρώτο, με άκρα μυστικότητα απ' την αρχή του ξεκινήματος. Στην Άνω Αγόριανη κανείς δεν γνώριζε στο τάγμα, εκτός απ' τη διοίκηση, για το πού πηγαίνει η ενισχυμένη διμοιρία.

Ο αιφνιδιασμός ήταν η δεύτερη απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία. Θα έπρεπε να δράσουμε με τέτοια ταχύτητα, ώστε να μην προλάβει η φρουρά να αντιδράσει και ακόμη να μη δοθεί χρόνος στις γειτονικές ισχυρές φρουρές, όπως η γερμανική φρουρά του Δαδιού, να επέμβουν – δηλαδή θα 'πρεπε να τελειώνουμε μέσα σε μετρημένα λεπτά της ώρας.

Τρίτο, επίσης βασικό, ήταν ο εξοπλισμός όλων των ανδρών της διμοιρίας με

ελαφρά αυτόματα όπλα, χειροβομβίδες και σιλέτα (φίνκι) όπως τα λέγαμε. Οι δύο ομάδες της διμοιρίας με επικεφαλής τον ανθυπολοχαγό Β. Παπαδημητρίου είχαν αποστολή να εξουδετερώσουν τη φρουρά των δέκα Γερμανών και η τρίτη ομάδα με τον Όμηρο, να αναλάβει τους αιχμαλώτους, να τους συγκεντρώσει και από καθορισμένο από πριν δρομολόγιο, μέσα από τον κάμπο, να απομακρυνθεί ταχύτατα από το χώρο της σύγκρουσης στο διάστημα που οι δύο ομάδες του Παπαδημητρίου θα απασχολούνταν με την εξουδετέρωση της φρουράς. Η ομάδα εφεδρείας θα επέμβαινε σε περίπτωση που θα συναντούσε σθεναρή αντίσταση ή σε περίπτωση κάποιου απρόοπτου στην προσχεδιασμένη εξέλιξη του εγχειρήματος. Φυσικά οι αιχμάλωτοι είχαν γενικά προειδοποιηθεί με κατάλληλο τρόπο να είναι πάντοτε έτοιμοι, χωρίς να τους ενημερώσουμε για τη μέρα, ώρα και τρόπο ενέργειάς μας.

Το λοχία του Βισύ, φυσικά, που μας έφερε την πληροφορία τον είχαμε κρατήσει στην Απάνω Αγόριανη, για να 'μαστε σίγουροι για την αποφυγή κάποιας προβοκάσιας.

Έτσι αφού δώσαμε τις τελευταίες εντολές, ξεκινήσαμε αθόρυβα στην αρχή σε φάλαγγα κατ' άνδρα, γιατί δεν επέτρεπε το έδαφος να αναπτυχθούμε και για να μη δημιουργούμε θόρυβο. Όταν πλησιάσαμε κοντά σε απόσταση 50-60 μέτρων σταματήσαμε για να προσανατολιστούμε ακριβώς στο στόχο, γιατί ήταν νύχτα και φυσικά η ορατότητα χαμηλή. Έπρεπε επίσης να αποφύγουμε να ανοίξουμε πυρά από μακριά για να μη χτυπήσουμε και κανένα Σοβιετικό.

Ακόμα ένα αθόρυβο άλμα προς τα μπρος με ακροβολισμένες τις δύο ομάδες του Βασίλη. Ακούμε πια τις ομιλίες, διακρίνουμε σιλουέτες... Λίγο ακόμα πιο κοντά και ξεχωρίζουμε στο αμυδρό φως του καταυλισμού τις σιλουέτες των Γερμανών φρουρών. Αυτό και θέλαμε. Μας χωρίζουν μόνον μετρημένα βήματα. Είναι η κατάλληλη στιγμή... Δίνεται το σύνθημα της εφόδου. Οι αντάρτες μας σαν αίλουροι ρίχνονται μπροστά. Κανένας ακόμα πυροβολισμός. Οι Γερμανοί φρουροί ανύποπτοι και απροετοίμαστοι αιφνιδιαζονται, τα χάνουν και πριν ακόμα συνέλθουν βρίσκονται κάτω από τις μπούκες των αυτομάτων μας. Ποτέ δεν περίμεναν τέτοια ενέργεια και είχαν τα όπλα ανηρημένα, όπως λέμε. Έτσι οι αντάρτες μας, χωρίς να λαθέψουν εξ επαφής εξοντώνουν με τα αυτόματά τους ή με τα σιλέτα τους πρώτους φρουρούς που έλαχαν μπροστά τους. Παραπέρα μερικοί φρουροί συνήλθαν και προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τα αυτόματά τους, αλλά δεν πρόλαβαν γιατί τους θέρισαν οι δικοί μας. Πίσω απ' το βαγόνι

ταμπουρώθηκαν δύο τρεις και πρόλαβαν να ρίξουν με τα αυτόματά τους τραυματίζοντας ελαφρά δύο αντάρτες μας. Μας έριξαν και μερικές επιθετικές χειροβομβίδες, τις γνωστές με την ξύλινη λαβή, οι οποίες έσκασαν κοντά μας, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Με δύο χειροβομβίδες «μιλς» απαλλαγίκαμε και απ' αυτούς. Μερικοί πανικόβλητοι Γερμανοί προσπάθησαν να το σκάσουν, αλλά κι αυτούς τους βρήκε το αντάρτικο βόλι. Μέσα στο σάλο της κεραινοβόλας αυτής ενέργειάς μας, πιθανόν να μας διέφυγε και κανείς. Εμείς, όμως, δεν είχαμε σκοπό να τους κυνηγήσουμε παραπέρα, έπρεπε να δράσουμε αστραπιαία, χωρίς καθυστέρηση, και να αποχωρήσουμε.

Στο μεταξύ, ο Στάθης με τα σαΐνια του, που ρίχτηκε από κοντά μετά τον Βασίλη στη μάχη εξοντώνοντας δύο Γερμαναράδες φρουρούς που βρήκε μπροστά του, με ταχύτητα και προσοχή συγκεντρώνει τους αιχμαλώτους, που είχαν πέσει μπρούμυτα στη γη, γιατί έτσι τους είχαμε προειδοποιήσει να κάνουν, σε περίπτωση ενέργειάς μας. Μέσα στο σάλο αυτό ακούγαμε τον Στάθη να φωνάζει καλώντας τους Σοβιετικούς με τη μοναδική ρούσικη λέξη που ήξερε:

– Τοβάρις! Τοβάρις!... Από δω, από δω...

Τοβάρις σημαίνει στα ρούσικα «σύντροφε».

Και ενώ ο Βασίλης συνέχιζε με τις δύο ομάδες του το έργο της εξόντωσης της φρουράς των Γερμανών, ο Στάθης είχε συγκεντρώσει τους Σοβιετικούς ένα-ένα, ξετρυπώνοντας και μερικούς που είχαν κάπου καλυφθεί, και τους απομάκρυνε απ' το χώρο της σύγκρουσης με καταπληκτική ταχύτητα... Εχ αυτός ο Στάθης, λες και είχε μαγνήτη ή ότι οι Σοβιετικοί το ήξεραν, ότι αυτός θα ήταν υπεύθυνος να τους μαζέψει, κι εγώ ο ίδιος δεν κατάλαβα τότε κατόρθωσε να τους τραβήξει απ' το χώρο της σύγκρουσης και να τους απομακρύνει... αφού αναγκάστηκα να ειδοποιήσω τον Βασίλη να απομακρυνθεί γρήγορα απ' το γνωστό δρομολόγιο τη στιγμή που ο Στάθης με τους Σοβιετικούς είχε σκαπετήσει, όπως λέμε.

Ο αιφνιδιασμός πέτυχε απόλυτα, οι Σοβιετικοί απελευθερώθηκαν απ' τα νύχια των χιτλεροφασιστών, ακόμα μια φορά θριάμβευσαν τα όπλα των ηρωικών μαχητών του θρυλικού μας ΕΛΑΣ...

Μακριά πια απ' τα νύχια των χιτλεροφασιστών δημίων η φάλαγγά μας κινείται μέσα από τον κάμπο του Δαδιού από προσχεδιασμένο δρομολόγιο με γρήγορους

ρυθμούς. Σε λίγο στρίβουμε προς βορειοδυτική κατεύθυνση αφήνοντας δεξιά μας το Μόδι της Λοκρίδας...

Μπροστά βαδίζει ο Στάθης Γερονικολός (Όμηρος), με τη μία ομάδα σαν εμπροσθοφυλακή και ακολουθούν οι Σοβιετικοί, από πίσω ακολουθεί ο ανθυπολοχαγός διοικητής της διμοιρίας Παπαδημητρίου Βασίλης σαν οπισθοφυλακή.

Οι ρυθμοί κίνησης της φάλαγγας εξακολουθούν να είναι γοργοί. Αυτό ήταν αυτονόητο, γιατί κινούμαστε σε χώρο κοντά ακόμη στις βάσεις του εχθρού και βαπό απ' τα μηχανοκίνητα τμήματά του... Αριστερά μας προς το Δαδί, μεγάλη βάση του εχθρού, διακρίναμε δέσμες ολόκληρες φωτοβολίδων να σχίζουν το πυκνό σκοτάδι της νύχτας... αυτό είχε αρχίσει απ' την πρώτη στιγμή που έφτασαν στ' αντιά του εχθρού οι ριπές των αυτομάτων μας και οι εκρήξεις των χειροβομβίδων... Ήταν φανερό ότι οι εχθρικές φρουρές σήμαναν γενικό συναγερμό και κινητοποιήθηκαν για να προλάβουν το «κακό»... Διακρίναμε ακόμα απ' τους καμουφλαρισμένους προβολείς φάλαγγα αυτοκινήτων που κινούνταν από Δαδί προς Κηφισοχώρι. Εμείς βλέπαμε όλες αυτές τις προσπάθειες του εχθρού με ειρωνικό χαμόγελο... γιατί το πουλί είχε πια πετάξει και οι «φίλοι» μας για μια ακόμα φορά θα χτυπούσαν στο κενό, είχαν πια συνηθίσει από τέτοια φιάσκα.

Ωστόσο, για κάθε ενδεχόμενο εμείς δεν επαναπαυόμαστε, δεν μειώναμε τους γοργούς ρυθμούς κίνησής μας, παρά το γεγονός ότι αντιμετωπίζαμε ένα σοβαρό πρόβλημα με τους φοβερά εξαντλημένους Σοβιετικούς απ' τη βαριά, εξουθενωτική καταναγκαστική εργασία στα χέρια των φασιστών και από το συσσίτιο πείνας που εφάρμοζαν οι εμπνευστές της νέας τάξης πραγμάτων για τη βαθμιαία φυσική εξόντωσή τους.

Το πρόβλημα αυτό με τους Σοβιετικούς το αντιμετωπίσαμε απ' την πρώτη στιγμή της απελευθέρωσής τους. Αρκετοί απ' αυτούς δυσκολεύονταν πολύ να προσαρμοστούν στους ταχύτατους ρυθμούς απομάκρυνσής τους απ' το χώρο της σύγκρουσης, τόσο ήταν η εξάντλησή τους... Μεταξύ των Σοβιετικών ήταν και ο ανθυπολοχαγός του Σοβιετικού στρατού Ιβάν, ένας μικρόσωμος ξανθός άνδρας με γαλανά μάτια, τόσο αδύνατος που σέρνονταν κυριολεκτικά στις κρίσιμες εκείνες στιγμές της απελευθέρωσής τους, και ο Στάθης αναγκάστηκε να τον σηκώσει στους ώμους του και στη συνέχεια συναλλασσόταν με άλλους γεροδεμένους αντάρτες μας. Τέτοια βοήθεια δόθηκε στις δύσκολες εκείνες στιγμές και

σε άλλους εξαντλημένους Σοβιετικούς. Παρά τα προβλήματα αυτά που δημιουργήθηκαν, ίδια αυτή η απελευθέρωση των δέσμιων Σοβιετικών έδωσε φτερά σε όλους μας και σ' αυτούς τους ίδιους, που παρά τη φυσική τους αδυναμία έλαμπαν από χαρά και κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των κρίσιμων στιγμών που αντιμετώπιζαμε.

Είχαμε πια απομακρυνθεί αρκετά από το σημείο σύγκρουσης και κρίναμε σκόπιμο να κάνουμε μια μικρή στάση για μια ανάσα, έναν έλεγχο και στο τμήμα και στην κατάσταση των Σοβιετικών. Κάναμε οργανωμένη κατανομή στους αντάρτες για να συναλλάσσονται βοηθώντας τους πιο εξαντλημένους Σοβιετικούς συναγωνιστές. Οι ίδιοι δεν ήξεραν με τι τρόπο να μας ευχαριστήσουν. Βρέξαμε το στόμα μας με λιγοστό νερό που είχε μείνει στα παγούρια και κάπως ανακουφιστήκαμε και συνεχίσαμε την πορεία μας...

Κοιτάζοντας προς την κατεύθυνση του Δαδιού, διακρίναμε φάλαγγα αυτοκινήτων να κινείται από Κηφισχώρι προς Δαδί. Φαίνεται ότι οι Φρίτσηδες, φτάνοντας στον τόπο της σύγκρουσης και βλέποντας τα κουφάρια των συμπατριωτών τους και την εξαφάνιση των αιχμαλώτων, αποφάσισαν ότι το καλύτερο που θα είχαν να κάνουν ήταν να γυρίσουν στη βάση τους, γιατί κάθε άλλη προσπάθεια να επανορθώσουν το «κακό» θα ήταν μάταια – είχαν αρκετή πείρα από τέτοια αιφνιδιαστικά δικά μας χτυπήματα...

Είχαν περάσει πια τα μεσάνυχτα όταν η φάλαγγά μας πλησίαζε στα Καστέλια. Εκεί μας περίμεναν συναγωνιστές της XIII Μεραρχίας με ένα μικρό τμήμα, που είχαν κατάλληλα προειδοποιηθεί για την παραλαβή των Σοβιετικών και την παραπέρα προώθησή τους. Φυσικά εδώ τους προσφέρθηκαν οι πρώτες βοήθειες και ήταν έτοιμα μεταγωγικά γι' αυτούς που αδυνατούσαν να βαδίσουν... Αποχαιρετιστήκαμε με τους Σοβιετικούς συναγωνιστές που ήταν κατασυγκινημένοι και δεν μπορούσαν ακόμα να συνειδητοποιήσουν ότι ήταν ελεύθεροι. Τους ευχηθήκαμε καλή αντάμωση και ξεκινήσαμε παίρνοντας το δρόμο της επιστροφής για τη βάση μας, την Απάνω Αγόριανη.

Και πάλι μαζί ενάντια στους φασίστες καταχτητές

Στα τέλη του καλοκαιριού του 1944 η τύχη το 'φερε να συναντηθούμε πάλι με τον Ιβάν και τους συντρόφους του στη Δεσφίνα Παρνασσίδας. Τώρα πια τους

βρήκαμε δυναμωμένους και ευδιάθετους, σχεδόν αγνώριστους μετά τη φρικαλέα περιπέτειά τους στα καταναγκαστικά έργα, την εξουθενωτική εργασία σαν αιχμάλωτοι των Γερμανών που απελευθερώθηκαν από τμήματα του ΕΛΑΣ: Στην Αυλίδα, στη σιδηροδρομική διακλάδωση, από τμήμα του 34ου Συντάγματος Αττικο-Βοιωτίας και στην Κωπαΐδα, από τμήμα του εφεδρικού ΕΛΑΣ της περιοχής και τις πολιτικές οργανώσεις. Ξεπερνάει κάθε περιγραφή η χαρά και ο ενθουσιασμός όλων μας απ' την αναπάντεχη αυτή συνάντηση.

Εκεί στη Δεσφίνα, με διαταγή του Γενικού Στρατηγείου, η V Ταξιαρχία με τον Ρήγα Φεραίο-Ηρακλή. Μετονομάστηκε σε II Μεραρχία και το 5ο Ανεξάρτητο Τάγμα Παρνασσίδας σε II Σύνταγμα με τους Παπαζήση – Νικηφόρο – Παπασπύρου, που στη σύνθεσή του περιλάμβανε δύο τάγματα: Το I Τάγμα με διοίκηση το μόνιμο ταγματάρχη Λαζαρίδη Γιάννη στρατιωτικό, τον Γιαννέτσο Νίκο (Τηλέμαχο) μόνιμο ανθυπίαρχο καπετάνιο και το II Τάγμα με τους Κολοτούρο Κώστα (Μεσολογγίτη) έφεδρο ανθυπολοχαγό σαν στρατιωτικό διοικητή, τον Τραχανά Σπύρο Καπετάνιο και υπεύθυνο της ΕΔΑ τον Σάντα Λάκη.

Το τμήμα μηχανημάτων με δύο όλμους των 81 χιλιοστών μ' επικεφαλής τον αξέχαστο Πλεύρη Βαγγέλη (Σκουφά) απ' την Άρτα, τον Περιστέρη Μιχάλη Τσαρούχη.

Η Διμοιρία πολυβόλων με τον Κουμπλή Γιώργο.

Η Διμοιρία ιταλικών ολμίσκων με τον Ρεζέ Θύμιο (Φρούραρχο), αποτελούσαν οργανικά ανεξάρτητο λόχο μηχανημάτων με επικεφαλής τον Τσιρώνη-Τσίντζηρα, που ανάλογα με τη διαμόρφωση της ταχτικής κατάστασης έμπαιναν κάτω απ' τις διαταγές των διοικητών των λόχων για ανάλογη χρησιμοποίησή τους.

Το τμήμα των Σοβιετικών μαχητών μ' επικεφαλής τον ανθυπολοχαγό του σοβιετικού στρατού Ιβάν αποτελούσε ανεξάρτητο τμήμα με δύναμη 120 ανδρών με υπαγωγή στη διοίκηση του συντάγματός μας και κατανομή ανάλογα με την κατάσταση στα τάγματα για συμμετοχή τους στις διάφορες επιχειρήσεις.

Εδώ θα 'θελα να προσθέσω ότι με την κάθοδο του συντάγματός μας στην Αττικο-βοιωτία στα μέσα του Σεπτεμβρίου 1944, πριν περάσουμε στα Δερβενοχώρια, στρατοπεδεύσαμε προσωρινά στα Βίλια Αττικής. Μαζί μας βρίσκονταν και η

Διοίκηση της II Μεραρχίας με το επιτελείο της και μια αγγλική αποστολή από 3-4 αξιωματικούς.

Εκεί, με διαταγή του συντάγματος, μας ανατέθηκε με τις δυνάμεις του τάγματός μας, τμήμα μηχανημάτων με τον Σκουφά, Τσαρούχη και Ρεζέ Θύμιο και τμήμα Σοβιετικών μαχητών, να καλύψουμε το υπόλοιπο σύνταγμα και τη Διοίκηση της Μεραρχίας πιάνοντας την κορυφογραμμή που δεσπόζει του κεντρικού δρόμου: Σαλίγκαρος-Κριεκούκι-Θήβα-στα υψώματα «Αετός»-«Λεστόρι» και πιο πέρα προς τον ορεινό όγκο του Κιθαιρώνα που δεσπόζουν του δρόμου αυτού.

Εκεί ακριβώς, στο ύψωμα «Αετός», δώσαμε τριήμερη σκληρή μάχη με τις πλαγιοφυλακές του εχθρού, που τότε αποχωρούσε απ' την Ελλάδα

Την άμυνα του «Αετού» είχαμε αναθέσει στον 1ο Λόχο μας με στρατιωτικό τον Μελά Πέτρο μόνιμο ανθυπολοχαγό, συμμαθητή μου στη Σ.Σ. Ευελπίδων απ' την Αθήνα και καπετάνιο τον Γιαννακόπουλο Γιώργο (Καλύβα) απ' το Σμόκοβο με τμήμα μηχανημάτων με τους Σκουφά και Τσαρούχη, καθώς και τον Ρεζέ Θύμιο μαζί με διμοιρία Σοβιετικών με τον ανθυπολοχαγό Ιβάν.

Εδώ θέλω να τονίσω τη σκληρή αυτή μάχη σώμα προς σώμα που έδωσε ο λόχος του Πέτρου πλάι-πλάι με τους Σοβιετικούς μαχητές, διεκδικώντας το ύψωμα «Αετός» που περνούσε διαδοχικά απ' τα δικά μας χέρια στα χέρια του εχθρού, σε αλλεπάλληλες επιθέσεις και αντεπιθέσεις. Δείγματα άφθαστου ηρωισμού και αυτοθυσίας ξεχωρίζουν την πεισματώδη αυτή αναμέτρηση. Εκεί ακόμα δούλεψε και η ξιφολόγη, που πολύ φοβούνταν οι Γερμανοί.

Η μάχη αυτή, για την οποία θα μιλήσουμε εκτενέστερα σε ειδική περιγραφή, είχε και συμβολικό χαρακτήρα γιατί σ' αυτή έπεσε ηρωικά και ένας Σοβιετικός μαχητής δίπλα στους τρεις δικούς μας ελασίτες, τον Γ. Μπλουβίνη, Κ. Ζαμάνη και Θ. Λιοδήμο, για τη λευτεριά και ανεξαρτησία της Πατρίδας μας. Είναι η δεύτερη περίπτωση μετά την Αγία Τριάδα Καλοσκοπής, όπου ανάμεσα στους 32 μαχητές του 1ου λόχου του αξέχαστου Καλλία, έπεσαν και δύο Σοβιετικοί μαχητές, οι Α. Ζιμαγκόρωφ και Ι. Μιχαήλοβιτς. Ούτε ο χρόνος, ούτε η ακατάσχετη λασπολογία των απολογητών της μαύρης αντίδρασης-πλαστογράφων της ιστορίας θα μπορέσουν ποτέ να σβήσουν απ' τη λαϊκή μνήμη τα ανεπανάληπτα αυτά παραδείγματα αυτοθυσίας και βαθιάς πίστης στα ιδανικά της Εαμικής μας αντίστασης.

Με την απελευθέρωση, το Σύνταγμά μας εγκαταστάθηκε στη Θήβα. Η είσοδός μας στην πόλη ήταν θριαμβευτική, οι κάτοικοι της Θήβας μας υποδέχτηκαν με ακράτητο ενθουσιασμό. Επικεφαλής της φάλαγγας βάδιζε το τμήμα των Σοβιετικών με το χαρακτηριστικό βήμα παρέλασης του Κόκκινου Στρατού. Ήταν στιγμές απερίγραπτης χαράς και ταυτόχρονα συγκίνησης τη μέρα αυτή, και για μας –τους μαχητές του ΕΛΑΣ– και για τους Σοβιετικούς μαχητές, που μαζί μ' εμάς γιόρταζαν την ιστορική μέρα της απελευθέρωσης της Πατρίδας μας από τους χιτλεροφασίστες καταχτητές. Ήταν μέρα συμβολική του κοινού αγώνα, των συμμάχων λαών μας ενάντια στο φασισμό.

Συγκινητική επίσης ήταν η μέρα που εκεί στη Θήβα, ο επικεφαλής της σοβιετικής αντιπροσωπείας στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, συνταγματάρχης του Σοβιετικού Στρατού Ποπόφ, σε μια επίσημη και σεμνή τελετή παρέλαβε απ' το Διοικητή της II Μεραρχίας του ΕΛΑΣ μόνιμο αξιωματικό-συνταγματάρχη Ρήγα Φεραίο, τους Σοβιετικούς στρατιώτες και αξιωματικούς που απελευθερώθηκαν εδώ στην Ελλάδα από τα διάφορα χιτλερικά στρατόπεδα και τόπους καταναγκαστικής εργασίας απ' τον ηρωικό στρατό του ΕΛΑΣ. Ήταν κι αυτό μια σεμνή προσφορά μας στο σκληρό αντιφασιστικό αγώνα, στον οποίο οι λαοί μας, ο Σοβιετικός και ο Ελληνικός, έδωσαν εκατόμβες αίματος για την επίτευξη της μεγάλης και ιστορικής μας αντιφασιστικής νίκης.

36. Η μάχη στη Αγόριανη Παρνασσίδας

Με το χρόνο και την πείρα που απέκτησαν οι Γερμανοί, είδαν ότι έπρεπε να αντιμετωπίσουν τους αντάρτες με αντίστοιχες πρακτικές, μιας και η εκ παρατάξεως μάχη δεν ήταν στις προτιμήσεις των ανταρτών. Μερικοί συνεργάτες τους στις επιμέρους περιοχές, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να υποστηρίξουν τους... Γερμανούς.

Χαρακτηριστική είναι η συμπλοκή στην Αγόριανη, τον Ιούλιο του '44.

07.07.1944

Νίκου Γιαννέτσου¹

Η μάχη της Αγόριανης αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της προσπάθειας του εχθρού να αναπροσαρμόσει την τακτική του στην αντιμετώπιση του ΕΛΑΣ, χρησιμοποιώντας παριζιάνικες μέθοδες, στο βαθμό, φυσικά, που του ήταν δυνατό, για να αντισταθμίσει τα πλεονεκτήματα που εμείς διαθέτουμε απέναντι σ' αυτόν.

Από τη φύση του ανταρτοπόλεμου που εμείς κάναμε, είχαμε τη δυνατότητα της καλής πληροφόρησης για τις θέσεις και τη δύναμή του στην άμυνα και στην κίνηση. Τις περισσότερες φορές εμείς διαλέγαμε το χρόνο και τον τόπο για να επιφέρουμε πλήγμα στον εχθρό, διαλέγοντας (ιδιαίτερα την κίνησή του) το πιο πρόσφορο έδαφος.

Ο αιφνιδιασμός ήταν επίσης ένα από τα σοβαρά πλεονεκτήματά μας, όπως και ο

¹ Περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 42α, Σεπτέμβριος 1984, σελίδες 73-79.

Στην Αγόριανη αντάρτες με τους κατοίκους του χωριού. Με τη γενειάδα ο Καλλίας.

εύκολος ελιγμός των τμημάτων μας και η καλή γνώση του εδάφους. Χωρίς αυτές τις προϋποθέσεις θα ήταν δύσκολο να αντιμετωπίσουμε έναν τέτοιο ισχυρό αντίπαλο με υπεροχή σε αριθμό, σε δύναμη πυρός, σε στρατιωτική εκπαίδευση και πείρα.

Στη μάχη της Αγόριανης ο εχθρός ενήργησε αιφνιδιαστικό εγχείρημα, ορεινή καταδρομή σε νυχτερινές ώρες, από καλυμμένα, ασυνήθιστα και μυστικά δρομολόγια, χρησιμοποιώντας έμπειρους οδηγούς (ντόπιους), με όλα τα μέτρα ασφαλείας και άκρα μυστικότητα.

Εκ των υστέρων διαπιστώθηκε ότι ο εχθρός, γνωρίζοντας περίπου τα πιθανά στέκια του τμήματός μας, του 5ου Ανεξάρτητου Τάγματος Παρνασσίδας, έθετε σαν αντικειμενικό του σκοπό, ενεργώντας από δύο κατευθύνσεις, πρώτα από την Κάτω Σουβάλα-Άνω Σουβάλα (έξω από κατωκημένους τόπους), να υπερκεράσει την Άνω Αγόριανη από τη νοτιο-ανατολική κατεύθυνση, δεύτερο από Γραβιά-Βάργιανη-Κολοβάτες (έξω από κατωκημένους τόπους) Αργοσιλίες συγκλίνο-

ντας με το άλλο τμήμα στην Άνω Αγόριανη, θέτοντας σε κλοιό το τμήμα μας, να το εξοντώσει και αν αυτό δεν το κατόρθωνε να του καταφέρει συντριπτικό πλήγμα.

Η ενέργεια αυτή του εχθρικού τμήματος καταδρομών ήταν συνδυασμένη και συντονισμένη σε όλες τις λεπτομέρειες με ένα μελετημένο ελιγμό πυρός του πυροβολικού απ' τη Σουβάλα, με βασική αποστολή την επισήμανση των πιθανών χώρων καταυλισμού των τμημάτων μας, των δρομολογίων κίνησής τους, των κατευθύνσεων απ' τις οποίες θα μπορούσαμε να προσβάλλουμε το εχθρικό τμήμα που πραγματοποιούσε το εγχείρημα της νυχτερινής καταδρομής. Έτσι ο εχθρός θα μπορούσε στη διάρκεια του εγχειρήματος, ανάλογα με τις συνθήκες, να υποστηρίξει το τμήμα του, καταφέροντας ενάντιά μας πλήγματα με σφυροκόπημα των θέσεών μας ή στην κίνησή μας και σε περίπτωση αποτυχίας να καλύψει την αποχώρησή του.

Απ' ό,τι μπορεί να συμπεράνει κανείς από την εξέλιξη της μάχης, το τμήμα που ενήργησε απ' τη Σουβάλα είχε προηγηθεί χρονικά του άλλου τμήματος και απαρτήρητο είχα καταλάβει θέσεις «ενέδρα», πολύ έντεχνα και αυστηρά καλυμμένες σε ύψωμα πάνω απ' την Αγόριανη. Το τμήμα αυτό είχε αποστολή να καλύψει την ενέργεια του άλλου τμήματος και από κοινού μ' αυτό να εξασφαλίσουν τον κλοιό.

Κάνοντας την εισαγωγική αυτή ενημέρωση, θέλουμε, πριν αρχίσουμε την αφήγηση της μάχης να δώσουμε τη δυνατότητα στον αναγνώστη να καταλάβει καλύτερα την εξέλιξη αυτής της ιδιόμορφης σύγκρουσης με τον εχθρό.

Έτσι η 8η του Ιούλη του 1944 βρήκε το τμήμα μας, το 5ο Ανεξάρτητο Τάγμα Παρνασσίδας με διοίκηση τους Παπαζήση, Νικηφόρο, Ανάποδο, στρατοπεδευμένο στη θέση Καλάνια του Παρνασσού, θέση καλυμμένη και με δυνατότητες ελιγμού προς όλες τις κατευθύνσεις.

Το λίγο χρόνο που είχαμε στη διάθεσή μας, μετά τη μάχη της Άμφισσας (01-02.07.1944, κατά την οποία τα τμήματά μας κάλυψαν την επιχείρηση αυτή με σοβαρές παρενοχλητικές ενέργειες στην Αράχοβα και στους Δελφούς) τον χρησιμοποιούσαμε για μικρή ανάπαυλα, συνδυάζοντάς τη με στρατιωτικές ασκήσεις, ανεφοδιασμό και ηθικοπολιτική δουλειά, ώστε να 'μαστε πανέτοιμοι να αντιμετωπίσουμε καινούργιες, έκτακτες καταστάσεις από έναν αντίπαλο, ο οποίος, κάτω από τα συντριπτικά πλήγματα του Κόκκινου Στρατού στο Ανατολικό

μέτωπο και των άλλων συμμάχων, γινόταν ολοένα και πιο θρασύς, αδίστακτος και επικίνδυνος.

Το ιουλιάτικο, λοιπόν, αυτό πρωινό φτάσαν στη διοίκηση του Τάγματος έκτακτοι σύνδεσμοι και τσοπαναράιοι από τη γύρω περιοχή και ανέφεραν την εμφάνιση Γερμανών στις Αργοσιτίλιες. Άλλες πληροφορίες μιλούσαν για κινήσεις απ' τη Σουβάλα το βράδυ, καθώς και απ' τη Γραβιά προς τον ορεινό όγκο του Παρνασσού. Οι πληροφορίες ήταν συγκεχυμένες, χωρίς συγκεκριμένο αριθμό και κατεύθυνση του εχθρού.

Αμέσως κινητοποιήθηκε το Τάγμα, στάλθηκαν προωθημένα φυλάκια, εντάθηκαν τα μέτρα ασφάλειας, όλοι τεθήκαμε σε κατάσταση ετοιμότητας. Όλους μάζα ανησυχούσε η ιδέα ότι το τμήμα μας μπορεί να βρίσκεται στο επίκεντρο ενός διαμορφωμένου κλοιού γύρω μας.

Φυσικά η θέση ενός στρατιωτικού τμήματος, παρ' όλα τα αυστηρά μέτρα ασφάλειας, που βρίσκεται σε έναν ορεινό χώρο, καλυμμένο με απέραντα δάση και ισχυρά διακεκομμένο έδαφος από υψώματα και χαράδρες, με πολλές διαβάσεις και μονοπάτια, με συγκεχυμένες πληροφορίες για κινούμενο αντίπαλο γύρω του, είναι δύσκολη και ανησυχητική.

Η μόνη λύση ήταν η ψύχραιμη και προσεκτική μελέτη της κατάστασης, το πάρσιμο γρήγορης απόφασης... η δράση.

Σε μία πεταχτή συνεργασία της διοίκησης του Τάγματος με τους λοχαγούς, όπου εκτέθηκαν οι ισχνές και ανεπαρκείς, αλλά πολύτιμες πληροφορίες για τον εχθρό, καθώς και οι πιο πιθανές προθέσεις του, αποφασίστηκε άμεση δράση.

Έχοντας την πείρα προηγούμενων παρόμοιων ενεργειών του εχθρού, τύπου νυκτερινών καταδρομών (Δερβενοχώρια, Καλοσκοπή), και με βάση τις υπάρχουσες πληροφορίες, σύμφωνα με τις οποίες οι κατευθύνσεις ενέργειας του εχθρού έδειχναν, ότι συγκλίνουν προς ένα σημείο, την Άνω Αγόριανη, η διοίκηση αποφασίζει να ενεργήσει αντιπερασπιστικά στο σχέδιο του εχθρού, πραγματοποιώντας έναν ευρύτερο κυκλωτικό ελιγμό, που θα έθετε τον εχθρό μέσα σε έναν ευρύτερο κλοιό.

Με βάση την ιδέα αυτή, ο δικός μας λόχος δύναμης 100 ανδρών με τρεις διμοιρίες και υπολογίσιμη δύναμη πυρός παίρνει αποστολή να ενεργήσει με μεγάλη προφύλαξη και όλα τα μέτρα ασφάλειας απ' τη δεξιά, δηλαδή απ' τη νοτιο-ανατολική κατεύθυνση ως προς την Αγόριανη, απ' την πλευρά του δασωμένου υψώματος του Πετέση, που δεσπόζει πάνω απ' την Αγόριανη και τη γύρω περιοχή. Ήταν ένα κωνικό ύψωμα με πυκνό δάσος και πλαγιές ομαλές που πατιούνται, αλλά με μεγάλη κλίση. Αυτό ήταν για μας ένα ύψωμα αινιγματικό, γιατί από την ίδια τη θέση του, θέση κλειδί, δεν μπορούσε να είχε διαφύγει την προσοχή του εχθρού. Προσωπικά εγώ είχα τη διαίσθηση ότι πίσω από το ύψωμα αυτό κρυβόταν το μυστικό του εχθρικού δόλιου σχεδίου. Γι' αυτό και τα μέτρα ασφάλειας που πήραμε, παρακάμπτοντας το ύψωμα απ' την αριστερή, τη ΒΔ πλαγιά για να βγούμε στην πλευρά που έβλεπε προς την Απάνω Αγόριανη, ήταν πολύ αυστηρά. Βαδίζαμε με αναπτυγμένη διάταξη, προωθώντας σαν εμπροσθοφυλακή τη διμοιρία του Παπαχαράλαμπου Κωνσταντίνου (Καρουφίλη), μόνιμου υπαξιωματικού της αεροπορίας από το Παλαιοξάρι Δωρίδας. Για ενίσχυση πήγε μαζί του και ο καπετάνιος του λόχου Γιαννακόπουλος Γιώργος (Καλύβας) από το Σμόκοβο. Ήταν και οι δύο λαμπρά παλικάρια. Ο Καρουφίλης ήταν ένας λεβεντόκορμος, σεμνός, θαρραλέος και λιγόλογος νέος. Του μιλούσες και κοκκίνιζε. Ο Καλύβας ήταν πιο ηλικιωμένος, ατσαλωμένος αγωνιστής, ικανός καθοδηγητής και πραγματικό λαγωνικό. Οι συνάδελφοι του Καρουφίλη στην αεροπορία έγιναν πτέραρχοι.

Στο δεύτερο κλιμάκιο της αναπτυγμένης διάταξης του λόχου μας ήταν η δεύτερη διμοιρία, με διοικητή της διμοιρίας τον Τίνη απ' την Αράχοβα, ένα ξανθό συμπαθητικό παλικάρι με γαλανά μάτια, ανθυπολοχαγό του ΕΛΑΣ, ψύχραιμο και σοβαρό, που ήξερε καλά τη δουλειά του. Η διοίκηση του λόχου βρισκόταν με τη διμοιρία του Τίνη στο κέντρο της διάταξης και ακολουθούσε η τρίτη διμοιρία, επίσης με αραιό σχηματισμό, έτοιμη να επέμβει σε πρώτη ανάγκη.

Σύμφωνα με τη διαταγή του τάγματος, αριστερά μας, στην πλαγιά του Αϊ Λια-Κάτω Ζαμπειό, κινήθηκε ο άλλος λόχος του Τάγματος.

Δύο διμοιρίες με τον (Σόλωνα) Δημητρίου Γιάννη και τον Βαμβακά, στάλθηκαν να πιάσουν πιο ψηλά, αριστερότερα και να εξασφαλίσουν τα πλευρά του λόχου και ταυτόχρονα με μια ομάδα να εξασφαλίσουν τον αυχένα απ' τις Αργοστιλίες.

Δημητρίου, ο δάσκαλος από την Αγόριανη με τους δύο γιους του

Με την κατανομή αυτή των αποστολών υπήρχε πιθανότητα διαμόρφωσης κλοιού γύρω απ' τον εχθρό, που είχε διεισδύσει στο χώρο μας, χωρίς φυσικά απόλυτη σιγουριά. Ωστόσο, έτσι αποφεύγονταν το τάγμα να κυκλωθεί απ' τον εχθρό.

Λόγω των μεγάλων αποστάσεων και του εκτεταμένου μετώπου, αποκλείονταν κεντρική καθοδήγηση των τμημάτων στην πορεία της μάχης από τη Διοίκηση του Τάγματος και επέμβασή του σε περίπτωση ανάγκης με εφεδρεία που σχεδόν ήταν ανύπαρκτη. Δεν υπήρχε δυνατότητα στενής σύνδεσης και επαφής ανάμεσα στα τμήματα (λόχους), που ενεργούσαν σε δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Αποκλείονταν ο συντονισμός των ενεργειών των τμημάτων, τουλάχιστον στην πρώτη φάση της μάχης. Αυτό σε κάποιο βαθμό επιτεύχθηκε στην τελευταία, τελική φάση της μάχης, όπως θα δούμε. Ένα βασικό ρόλο θα έπαιζε η πρωτόβουλη ενέργεια των διοικητών των λόχων, με βάση το γενικό σχέδιο ενέργειας, και η προσαρμογή της ταχτικής στις κάθε φορά διαμορφούμενες συνθήκες.

Ο λόχος μας (3ος λόχος ΕΠΟΝ) προχωρούσε σταθερά στην εκπλήρωση της αποστολής του. Με τον αραίο σχηματισμό μας, πραγματική αράχνη, χτενίζαμε το δάσος βήμα προς βήμα, προσπαθώντας να αποφύγουμε κάθε θόρυβο. Η κίνηση γινόταν με διαδοχικά άλματα. Μετά από κάθε άλμα της εμπροσθοφυλακής, που άνοιγε μπροστά στο δρόμο, ακολουθούσε με συμφωνημένα σήματα και ο υπόλοιπος σχηματισμός του λόχου. Σταματούσαμε, αφουγκραζόμαστε και πάλι προχωρούσαμε. Και ο παραμικρός θόρυβος, όπως το τσάκισμα κανενός ξερόκλαδου κάτω από τα πόδια μας ή το φτερούγισμα κανενός τρομαγμένου πουλιού, μας ξάφνιαζαν. Σταματούσαμε, ανταλλάσσαμε μεταξύ μας ματιές και συνεχίζαμε την κίνησή μας προς τα μπρος.

Ξαφνικά, μέσα στη νεκρική σιγή και όταν αρχίζαμε να κατηφορίζουμε το δασωμένο, τραντάχτηκε ο τόπος απ' τις εκπυρσοκροτήσεις κανονιών απ' την κατεύθυνση της Σουβάλας και σε λίγο άρχισαν να σφυρίζουν πάνω απ' τα κεφάλια μας οβίδες και να σκάζουν βαθιά πίσω μας, υπολογίζαμε να 'ταν κοντά ή κάπου γύρω στον καταυλισμό μας.

Τα πυρά ήταν πυκνά και προκαλούσαν δαιμονισμένο θόρυβο, γιατί αντιβούσαν απ' τις εκρήξεις των οβίδων όλες οι πλαγιές και τα φαράγγια, δημιουργώντας της εντύπωση ότι βάλλεται από παντού ο Παρνασσός. Όταν συνήλθαμε από την πρώτη έκπληξη, συνεχίσαμε με τα ίδια μέτρα ασφάλειας την προσπέλασή μας, μάλιστα με πιο γρήγορο ρυθμό, γιατί οι εκρήξεις του πυροβολικού κάλυπταν κάθε δικό μας θόρυβο.

Η ενέργεια αυτή του πυροβολικού μας ενίσχυσε την πεποίθηση ότι πρόκειται για συνδυασμένη εχθρική ενέργεια. Παράλληλα έσπασε σε κάποιο βαθμό τη μονοτονία και τη νευρικότητα της απόλυτης ησυχίας του δάσους περιμένοντας από στιγμή σε στιγμή να συγκρουστούμε με τον εχθρό. Πήραμε την πρώτη γεύση της σύγκρουσης που μας περίμενε και αυτό μας ξαλάφρωσε λίγο την καρδιά και μας δυνάμωσε την αποφασιστικότητα: ήταν μια ψυχολογική προετοιμασία για όλο το τμήμα.

Σε λίγο μπροστά μας διακρίνουμε να μετριάζεται η σκοτεινιά του δάσους, δείγμα ότι πλησιάζουμε σε ξέφωτο, σε διακοπή του δάσους. Αμέσως δόθηκε εντολή να ενταθούν τα μέτρα ασφάλειας, να επιβραδυνθεί η προώθηση προς τα μπρος, να ενταθεί η προσοχή και η παρατήρηση. Τώρα διακρίναμε καθαρά ανάμεσα απ'

τους κορμούς των δένδρων το ξέφωτο. Η απόσταση που μας χωρίζει δεν είναι πάνω από 30-40 μέτρα. Πέφτουν κάτω πρηνηδόν. Ο Καρυοφίλης παίρνει εντολή να προωθήσει μέχρι την κορυφή του δάσους αθόρυβα ανιχνευτές. Δεν διακρίνεται καμιά κίνηση. Το τμήμα μένει στη θέση του.

Πλησιάζουμε οι ίδιοι στο ύψος των ανιχνευτών και βλέπουμε να ξανοίγεται μπροστά μας ένα γούπατο κατάφυτο από φτέρες, γυμνό σχεδόν από δέντρα και παραπέρα σε απόσταση 80-90 μέτρων ανέβαινε ένα πρανές, που κατέληγε σ' ένα πετρώδες μακρουλό ύψωμα με αραιά βλάστηση, που συνεχίζονταν προς τα αριστερά, όπως βλέπαμε και κατηφόριζε μέχρι τα πάνω αλώνια της Αγόριανης.

Όλη μας η προσοχή στράφηκε πάνω σ' αυτό το ύψωμα. Αυτό δέσποζε πάνω απ' την Αγόριανη και τη γύρω περιοχή, γι' αυτό ο εχθρός που θα επιχειρούσε την κατάληψη της Αγόριανης θα 'πρεπε να το καταλάβει σαν στήριγμα των παραπέρα ενεργειών των τμημάτων του.

Αυτό μας έκανε πολύ προσεκτικούς, γι' αυτό αρχίσαμε να το ψάχνουμε με τα κιάλια σπιθαμή προς σπιθαμή, προσπαθώντας να διακρίνουμε κάποια κίνηση, κάποιο σημάδι ζωής πάνω σ' αυτό.

Όταν πειστήκαμε, φυσικά στο βαθμό που είχαμε τη δυνατότητα, ότι καμιά ύποπτη κίνηση δεν διακρίνεται, αποφασίσαμε να ενεργήσουμε χωρίς καθυστέρηση για την κατάληψή του. Αυτό θα μας έλυνε το αίνιγμα για το ύποπτο αυτό ύψωμα, θα μας εξασφάλιζε προωθημένη θέση, βάση εξόρμησης για την παραπέρα ανάπτυξη και αξιοποίηση των δυνάμεών μας και καλύτερη επαφή και συντονισμό των ενεργειών μας με τα τμήματα του τάγματος που ενεργούσαν στο αριστερό μας.

Το σχέδιο κατάληψης του υψώματος ήταν απλό, αλλά και επικίνδυνο. Άλλη λύση δεν υπήρχε. Έπρεπε να ενεργήσουμε κεραινοβόλα και το γρηγορότερο να γίνουμε κύριοι του υψώματος. Κάθε καθυστέρηση εγκυμονούσε κινδύνους, που ήταν δύσκολο να προβλέψουμε. Προσπάθεια να πλαγιοβάλουμε το ύψωμα αποκλείονταν, δεν επέτρεπε το έδαφος. Αυτό επίσης εγκυμονούσε τον κίνδυνο να αποκαλύψουμε την παρουσία μας. Γι' αυτό αποφασίσαμε να χτυπήσουμε μετωπικά, ταχύτατα, ώστε την περίπτωση που εκεί βρίσκονταν καμουφλαρισμένος εχθρός να τον αιφνιδιάσουμε και να μην του δώσουμε τη δυνατότητα ν' αντισταθεί οργανωμένα.

Με όλα τα μέτρα ασφάλειας οργανώσαμε βάση πυρός με 4 οπλοπολυβόλα και 5 αυτόματα, προσανατολισμένα στο ύψωμα. Η διαμόρφωση τους εδάφους επέτρεπε τη βολή υποστήριξης του τμήματος, που θα έκανε την εφόδο, γιατί το γούπατο που μεσολαβούσε και μας χώριζε από το ύψωμα ήταν πολύ πιο χαμηλά από την τροχιά των όπλων της βάσης πυρός.

Το εχθρικό πυροβολικό μετέφερε τη βολή του αριστερότερα και πιο μακριά από μας και σε λίγο σταμάτησε.

Προωθούμε τη διμοιρία Καρνοφίλη αθόρυβα στη βάση εξόρμησης, την εφοδιάζουμε με χειροβομβίδες απ' τις άλλες διμοιρίες. Οι υπόλοιπες δυνάμεις του λόχου βρίσκονται σε πλήρη ετοιμότητα για άμεση επέμβαση σε περίπτωση ανάγκης, για την ενίσχυση του τμήματος εφόδου σε περίπτωση αντίστασης του εχθρού.

Όλα είναι έτοιμα, δίνονται οι τελευταίες εντολές, ένας τελευταίος έλεγχος ετοιμότητας και δίνεται το σύνθημα της εφόδου. Η διμοιρία, αναπτυγμένη κατά μέτωπο, κινείται αθόρυβα και αποφασιστικά στην κατωφέρεια του ξέφωτου προς τα μπρος. Με συγκρατημένη ανάσα παρακολουθούμε απ' τη βάση πυρός το τμήμα, που χωμένο ως τη μέση στις πυκνές, ψηλές φτέρες, προχωρεί σκυφτά μπροστά. Η διμοιρία έχει διατρέξει το μισό του δρόμου που μας χωρίζει από το ύψωμα. Ένα αίσθημα ελπίδας και αισιοδοξίας για την πετυχημένη έκβαση μας γεμίζει όλους...

Δεν προλάβουμε, όμως, να χαρούμε τις στιγμές αυτές γιατί ξαφνικά, σαν αστραπή σε καθαρό ουρανό, η διμοιρία του Καρνοφίλη δέχτηκε απ' το απέναντι ύψωμα καταγιστικά πυρά. Ταυτόχρονα φτάνουν στ' αυτιά μας από κει γερμανικές φωνές και μια κόκκινη φωτοβολίδα απ' τις θέσεις του εχθρού βλέπουμε να διαγράφει ένα τόξο στον αέρα και να πέφτει στις θέσεις μας και μετά κι άλλες, κι άλλες φωτοβολίδες με την ίδια τροχιά. Απ' τη βάση πυρός οι σκοπευτές μας που περίμεναν με το δάκτυλο στην σκανδάλη απάντησαν αστραπιαία και ομαδικά στα εχθρικά πυρά. Άμεσα ενισχύουμε τη βάση πυρός και προσελκύουμε την προσοχή του εχθρού σε μας ξελαφρώνοντας τη θέση της διμοιρίας μας που είναι μπροστά. Η μάχη άναψε στα γερά. Η διμοιρία μπροστά έχει πλαγιάσει, τίποτα δεν μπορούμε να διακρίνουμε για την τύχη των παιδιών μας, κρύος ιδρώτας μας τσάκισε όλους κι ένα σφιξιμο στην καρδιά. Είναι γεροί όλοι τους ή μας βρήκε κανένα κακό; Στέλνουμε εσπευσμένα σύνδεσμο στην καλύβα να μάθουμε νέα

τους. Είμαστε έτοιμοι να ρίξουμε στη μάχη τη διμοιρία του Τίνη απ' τ' αριστερά, να πλαγιοβάλει τον εχθρό και να ενισχύσει τη θέση της πρώτης διμοιρίας του Καρουφίλη, όταν μέσα στο πανδαιμόνιο πυρός της ξαφνικής σύγκρουσης φτάνουν στ' αυτιά μας εκπυρσοκροτήσεις πυροβόλων απ' τη Σουβάλα και με δαιμονισμένο θόρυβο σκίζοντας τον αέρα αρχίζουν να σκάζουν γύρω μας, στις θέσεις ακριβώς του λόχου μας και πιο πίσω οβίδες του εχθρικού πυροβολικού. Ήταν ένα ανελέητο φονικό συγκεντρωτικό σφυροκόπημα, που έδινε την εντύπωση ότι τίποτα ζωντανό δεν μπορούσε να απομείνει. Απ' την πυκνότητα πυρός υπολογίζαμε ότι απ' τη Σουβάλα έβαλαν 2-3 πυροβολαρχίες πεδινού πυροβολικού, δηλαδή 8-10 κανόνια.

Ο εχθρός είχε επισημάνει την πιθανή κατεύθυνση απ' την οποία θα μπορούσαμε να προσβάλουμε την ενέδρα που είχε απ' τη νύχτα στήσει στο απέναντι ύψωμα. Τίποτα δεν μπορείς να πεις, ο δόλιος αντίπαλος την είχε καλά στημένη τη δουλειά και οι φωτοβολίδες ήρθαν να δείξουν την κατεύθυνση απειλής κατά του τμήματός των.

Η κατάσταση που αντιμετωπίζαμε ήταν από τις πιο δύσκολες που είχα συναντήσει. Στη βροχή του ατσαλιού που σφύριζε πάνω απ' τα κεφάλια μας, προστίθενταν και ο εκκωφαντικός θόρυβος απ' τα κλαδιά και ολόκληρους κορμούς δέντρων που σκίζονταν σαν ρεπάνια, όπως λέμε, απ' τα θραύσματα του εχθρικού πυροβολικού και μας παράχωναν μ' ένα παχύ στρώμα ελατόκλαδα από πάνω μας. Δίνουμε εντολή να στριμωχτούν όλοι στα ριζά των δέντρων και ιδιαίτερα να φυλάξουν το κεφάλι.

Μέσα σ' αυτή την κόλαση πυρός τ' αυτιά μου συνέλαβαν δραστικά πυρά από το τμήμα μας του Καλύβα-Καρουφίλη, που ήταν μπροστά, και από πιο προωθημένες θέσεις, ενώ ταυτόχρονα απ' τη βάση πυρός τα οπλοπολυβόλα μας συνέχιζαν ακατάπαντα και με αμείωτη δραστικότητα να βάλουν κατά του εχθρού. Αυτό στην αρχή μου προκάλεσε κατάπληξη, μετά από ένα τόσο ισχυρό, εξοντωτικό μπαράζ του εχθρικού πυροβολικού, που βρήκε το τμήμα μας σε εντελώς ανοχύρωτο έδαφος. Τι είχε συμβεί;

Για μεγάλη μας τύχη, το τμήμα μπροστά του Καρουφίλη-Καλύβα, καθώς και το τμήμα μας οπλοπολυβόλων της βάσης πυρός βρέθηκαν σε απυρόβλητο, δηλαδή ήταν άπρωτο απ' το εχθρικό πυροβολικό, και τούτο γιατί το ύψωμα που κατέχονταν από τον εχθρό ορθώνονταν μπροστά σαν ασπίδα και τους προστάτευε.

Ο εχθρός δεν μπορούσε να χαμηλώσει τη βολή του πυροβολικού του, κάτω από ορισμένο όριο, χωρίς να διακινδυνεύσει να χτυπήσει τα δικά του τμήματα, που βρίσκονταν στο απέναντι ύψωμα. Γι' αυτό το βασικό μας μέλημα ήταν να βγάλουμε το δεύτερο κλιμάκιο απ' τη βαλλόμενη απ' το πυροβολικό ζώνη, πράγμα φυσικά δύσκολο κι επικίνδυνο. Έπρεπε άμεσα να εκμεταλλευτούμε αυτό το γεγονός. Αυτό αποτέλεσε μια φωτεινή αχτίδα ελπίδας και μια απροσδόκητη διέξοδο απ' τη δύσκολη κατάσταση που περιήλθε το τμήμα.

Δεν πρόλαβα να τελειώσω τις σκέψεις μου και σαν μην έφταναν όλα τ' άλλα μέσα στην κόλαση πυρός που μας περιβάλλει, μας έρχεται το τρομερό και πικρό μαντάτο απ' τον Καλύβα, που, όμως, πάντα προνοητικός και ψύχραιμος μας έστειλε δικό του σύνδεσμο, ότι:

«Ο Καροφίλης και ο Λαμπέτης είναι νεκροί, έχουμε και μερικούς ελαφρά τραυματίες. Εμείς προχωρούμε χρησιμοποιώντας την κάλυψη από τις πυκνές φυλλωσιές προς το εχθρικό ύψωμα. Περιμένουμε ενίσχυσή σας για την κατάληψή του. Δύναμη του εχθρού στο ύψωμα ακαθόριστη».

Αυτά μας ανέφερε λακωνικά και με ξαναμμένο πρόσωπο ο σύνδεσμος του Καλύβα, ένα τολμηρό παλικάρι, που ο Θεός ήξερε πώς μπορούσε να φτάσει μέχρι τις θέσεις μας διασχίζοντας τη βαλλόμενη ζώνη που μας χώριζε απ' τον Καλύβα.

Μείναμε όλοι σύξυλοι, ένας κόμπος στάθηκε στο λαιμό και νοιώσαμε τα μάτια μας να υγραίνονται. Δεν θα ξαναβλέπαμε πια τον Καροφίλη και τον Λαμπέτη.

Ταντόχρονα πίσω μας από τη διμοιρία του Τίνη φτάνουν φωνές που καλούν σε βοήθεια. Είναι οι τραυματίες από το σφυροκόπημα του εχθρικού πυροβολικού: Είναι ο Νίκος Κολιοβάς, απ' το Χρυσό Παρνασσίδας, ένα λαμπρό παλικάρι, με βαρύ κοιλιακό τραύμα και άλλοι συναγωνιστές με ελαφρότερα τραύματα.

Η κατάσταση είναι πολύ κρίσιμη. Χρειάζεται ψύχραιμη, αποφασιστική και προπαντός ταχύτατη αντιμετώπιση της κατάστασης. Για τους επονίτες μου δεν φοβάμαι, παρά τη νεαρή ηλικία τους (στην πλειοψηφία τους δεν ξεπερνούν τα 19-20 χρόνια, μεταξύ αυτών είναι και 16χρονα και 17χρονα παλικάρια) έχουν ψηθεί για καλά στις μάχες με τους φασίστες στην Παύλιανη, την Αράχοβα, τα Δερβενοχώρια, το Σκλήθρο και αλλού.

Άμεσα έμπαινε σαν επιτακτική ανάγκη να βγάλουμε το δεύτερο κλιμάκιο απ' τη βαλλόμενη απ' το εχθρικό πυροβολικό ζώνη, πράγμα φυσικά δύσκολο κι επικίνδυνο. Η παραμονή κάτω από το φονικό, συγκεντρωτικό σφυροκόπημα του πυροβολικού μπορούσε να μας στοιχίσει ακριβά.

Εκμεταλλεούμενοι ένα μικρό διάλειμμα του ομαδικού μπαράζ του πυροβολικού, ειδοποιούμε τον Τίνη με τη διμοιρία του και το υπόλοιπο τμήμα της εφεδρείας που δέχτηκε το σφυροκόπημα, με όλα τα μέτρα ασφάλειας και διατηρώντας την αραιή διάταξή του, με ταχύτητα να «συρθεί» κυριολεκτικά προς τα μπρος και βγαίνοντας απ' τη βαλλόμενη ζώνη να περάσει στο απυρόβλητο, χωρίς ταυτόχρονα να προσπαθήσει ν' απαλλαγεί απ' το «φυσικό καμουφλάζ», τα ελατόκλαδα που τους σκέπαζαν. Αυτό φυσικά ήταν βαρύ και δυσβάσταχτο φορτίο, αλλά στη μετακίνηση αυτή του τμήματος προς τα μπρος, το καμουφλάζ αυτό θα βοηθούσε, ώστε να μείνει απαρατήρητο απ' τον εχθρό. Ταυτόχρονα διατάξαμε να δοθεί κάθε δυνατή βοήθεια στους τραυματίες. Και πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι νοσοκόμοι και ο γιατρός μας κάναν τα αδύνατα δυνατά για να βοηθήσουν τους τραυματίες μας και ιδιαίτερα τους βαριά τραυματίες, όπως ο Κολιαβάς Νίκος.

Η ενέργεια της μετακίνησης του τμήματος, που μπορεί να περιγράφεται με λίγα λόγια, στην πραγματικότητα απαιτούσε τεράστια υπερένταση των φυσικών και ηθικών δυνάμεων των συναγωνιστών μας. Φυσικά στη μετακίνηση αυτή, που έγινε ταχύτατα μέσα σε λίγα λεπτά, το εχθρικό πυροβολικό μας συνόδευε με αραιές βολές, προετοιμάζοντας φαίνεται το δεύτερο μπαράζ.

Η εικόνα που παρουσίαζε το τμήμα ήταν καταπληκτική. Πρόσωπα κατάμαυρα μαρουτοκαπνισμένα και αγνώριστα. Ήταν δύσκολο να γνωρίσουμε ο ένας τον άλλο. Μόνο τα μάτια ξεχώριζαν, άσπριζαν και σπινθηροβολούσαν περριέργα, αλλά γεμάτα ζωντάνια και αποφασιστικότητα.

Τώρα πια, απαλλαγμένοι απ' τον εφιάλτη του πυροβολικού, με κάποια αισθητή ανακούφιση, κάτω φυσικά από τα πυρά του εχθρικού πεζικού προωθούμε τη διμοιρία του Τίνη, καμουφλαρισμένα μέσα στις φλόγες για ενίσχυση του Καλύβα, ο οποίος είχε πλησιάσει πια αρκετά το ύψωμα σε απόσταση χειροβομβίδας.

Ο Τίνης ευθυγραμμίζεται σχεδόν από τον Καλύβα και χωρίς καθυστέρηση, έχοντας την υποστήριξη απ' τη βάση πυρός με χειροβομβίδες και βολή των

αυτομάτων εν κινήσει, ξεχυνόμαστε όλοι μπροστά. Η ιαχή «Αέρα!» συμπληρώνει την αποφασιστική μας προσπάθεια. Ο εχθρός κάμπτεται, η αντίστασή του εκμηδενίζεται και με μια τελευταία προσπάθεια γινόμαστε κύριοι του δεξιού τμήματος του υψώματος. Σε λίγο εκμηδενίζεται και κάποια προσπάθεια αντίστασης του εχθρού απ' τ' αριστερά κι έτσι γινόμαστε κύριοι όλου του υψώματος μόνο με μερικούς ελαφρά τραυματίες. Εδώ κι εκεί διακρίνουμε σπαρμένα εχθρικά πτώματα. Όσοι γλίτωσαν το 'βαλαν στα πόδια εγκαταλείποντας στο ύψωμα διάφορα στρατιωτικά είδη και όπλα ακόμη.

Το εχθρικό πυροβολικό εντείνει τα πυρά ανάσχεσης στις παλιές θέσεις του λόχου μας. Ο εχθρός απ' τη Σουβάλα δεν γνωρίζει ακόμα την αλλαγή του σκηνικού και γι' αυτό εξακολουθεί το χαβά του «υποστηρίζοντας» το τμήμα τους στο ύψωμα.

Με γρήγορη ανασύνταξη, πρώτες βοήθειες στους τραυματίες και το βασικό, η καταδίωξη του εχθρού, να μη χάσουμε την επαφή μαζί του είναι η άμεση επιδίωξή μας. Καιρός για πανηγυρισμούς δεν έχουμε. Η χαρά μας φυσικά είναι μεγάλη, την επισκιάζει, όμως, η απώλεια των λαμπρών, των αγαπητών μας συναγωνιστών. Ο καλύτερος φάρος τιμής προς αυτούς είναι η αμείλικτη καταδίωξη και εξόντωση των φασιστών καταδρομέων.

Η εγκατάλειψη του υψώματος το γρηγορότερο από μας επιβάλλεται κι απ' το γεγονός ότι γρήγορα το εχθρικό πυροβολικό θα αντιληφθεί την αλλαγή και θα στρέψουν τα πυρά του ενάντια σ' αυτό.

Δίνονται σύντομες εντολές στις διμοιρίες, καταμερίζονται οι αποστολές και το τμήμα συνεχίζει την καταδίωξη του εχθρού. Δεν πρέπει να του δώσουμε τη δυνατότητα να συνέλθει, να ανασυνταχθεί και να προβάλει οργανωμένη αντίσταση. Πρέπει να τον εμποδίσουμε να προξενήσει ζημιές στο χωριό, αν προσπατέψουμε τον άμαχο πληθυσμό. Ξέραμε ότι είχαμε να κάνουμε με αντίπαλο ύπουλο, αδίστακτο και απάνθρωπο.

Ο εχθρός υποχωρώντας γαντζώνεται απεγνωσμένα στ' απάνω αλώνια της Αγόριανης και προσπαθεί να συγκρατήσει την άτακτη φυγή. Από κάπου ακούγονται φωνές, ότι οι Γερμανοί βάλασαν φωτιά στις θημωνιές. Ένας μαύρος καπνός που ξεπηδάει απ' τα αλώνια επιβεβαιώνει το γεγονός. Δίνεται εντολή στον Τίνη να σπεύσει στο σημείο αυτό και να εμποδίσει τους φασίστες στο μακάβριο αυτό έργο

τους, χτυπώντας τους αλύπητα. Στην άλλη διμοιρία δόθηκε διαταγή να συνεχίσει την καταδίωξη του εχθρού και πιάνοντας επίκαιρες θέσεις και ελέγχοντας τις προσβάσεις προς το χωριό να τους εμποδίσει να πλησιάσει προς τα κει.

Στο μεταξύ, προς μεγάλη μας χαρά απ' τα' αριστερά μας, τα υψώματα του Αϊ-Λια, ακούσαμε αλαλαγμούς και ντουφεκίδι, ήταν ο άλλος λόχος που αντιμετώπιζε το άλλο τμήμα του εχθρού, που είχε ανέβει απ' τη Γραβιά-Βάριανη, Αγροστίλιες και τώρα κατηφόριζε προς την Αγόριανη. Εκεί-λίγο ψηλότερα- ήταν και οι διμοιρίες του Σόλωνα και του Βαμβακά. Φαίνεται ότι κι εκεί οι Γερμανοράδες πήραν καλό μάθημα. Εκεί που θέλαν να μας κυκλώσουν αιφνιδιαστικά και να μας εξοντώσουν οι ίδιοι απεγνωσμένα προσπαθούσαν να περισώσουν τα θλιβερά υπολείμματα του τμήματός τους, μ' ένα επαίσχυντο φεγγιό.

Το εχθρικό πυροβολικό, που μας είχε δημιουργήσει τόσα προβλήματα στην πρώτη φάση της επιχείρησης, τώρα στερούμενο πληροφοριών για τις δικές μας θέσεις και για τις θέσεις των δικών του τμημάτων, ήταν ανήμπορο να δράσει αποτελεσματικά, γι' αυτό αρκούσαν σε ανοργάνωτη και σποραδική βολή στα γύρω υψώματα για την υποστήριξη του ηθικού των πανικόβλητων τμημάτων του.

Στο μεταξύ, το τμήμα του Τίνη που στάλθηκε να σώσει τις θημωνιές είχε εμπλακεί στα γερά με τον εχθρό στ' αλώνια. Είχε ντουμανιάσει ο τόπος απ' τον καπνό, πράγμα που δυσκόλευε τη δράση του τμήματός μας, ενώ κάλυπτε τις κινήσεις του εχθρού. Στο διάβα μας συναντούσαμε έξαλλους χωρικούς απ' την Αγόριανη, που έσπευδαν με χίλιες προφυλάξεις να σωθούν καταφεύγοντας σε μας. Μερικοί θαρραλέοι μας βοηθούσαν να σβήσουμε τις εστίες των πυρκαγιών.

Μετά από λυσσασμένη αντίσταση ξηλώσαμε τον εχθρό από τις θέσεις του στ' αλώνια και σώσαμε τις θημωνιές. Τώρα η μάχη δίνεται στις παρυφές του χωριού. Το άλλο τμήμα, μας που είχε αποστολή να ελέγχει τις προσβάσεις προς το χωριό, δίνει σκληρή μάχη με τον εχθρό, προξενώντας του μεγάλες απώλειες. Στο σημείο αυτό για ενίσχυση στέλνουμε την «ορφανεμένη» διμοιρία μας με τον Καλύβα που κρατούσαμε σε εφεδρεία μετά την κατάληψη του υψώματος. Η επέμβαση του Καλύβα με τη διμοιρία ανέτρεψε τα σχέδια των Γερμανών όχι μόνο να πλησιάσουν στο χωριό, αλλά και ξηλώνοντάς τους από τις νέες θέσεις τους, τους ανάγκασε να υποχωρήσουν. Η καταδίωξη συνεχίζεται, ο εχθρός προσπαθεί να σταθεροποιηθεί σε άλλες θέσεις για να αποφύγει την άτακτη φυγή. Το ισχυρά διακεκομμένο έδαφος του επιτρέπει μια τέτοια ταχτική!

Το αρχικό σχέδιο κύκλωσης του εχθρού λόγω των μεγάλων αποστάσεων ανάμεσα στα τμήματα του τάγματός μας, του διακεκομμένου κατηφορικού εδάφους (όλο χαράδρες) και των ανεπαρκών δυνάμεων που διαθέταμε δεν μπορούσε να εφαρμοστεί, γι' αυτό αρκεστήκαμε στην καταδίωξη του εχθρού και στο να καταφέρουμε όσο το δυνατό μεγαλύτερες απώλειες.

Στο δρόμο μας, καταδιώκοντας τους φασίστες, συναντούσαμε νεκρούς Γερμανούς στρατιώτες, ανάμεσα σ' αυτούς και μαύρους που είχαν κουβαλήσει απ' την Αφρική, σκόρπια στρατιωτικά είδη, εγκαταλελειμμένα μεταγωγικά ζώα. Ήταν μια φρικιαστική εικόνα ενός άδικου καταχτητικού πολέμου που μας επέβαλαν οι φασίστες καταχτητές και τώρα εισέπρατταν την πληρωμή από το τιμωρό χέρι του αδούλωτου λαού μας.

Απ' τη ΒΔ πλευρά του χωριού, το άλλο τμήμα του εχθρού κατόρθωσε να διεισδύσει στα σπίτια και να πιάσει καμιά δεκαπενταριά όμηρους χωρικούς. Η συνοδεία είχε βγει απ' το χωριό και τραβούσε το δρόμο προς την Κάτω Αγόριανη. Αυτό, όμως, δεν κράτησε πολύ, γιατί κάτω από τα φονικά πυρά του τμήματος που δρούσε στα αριστερά μας, καθώς και του δικού μας τμήματος που εσπευσμένα προωθήσαμε για τη σωτηρία των χωρικών, εξουδετερώθηκε η φρουρά που συνόδευε τους ομήρους κι έτσι τους δόθηκε η δυνατότητα να το σκάσουν, όπου κι όπως μπορούσε ο καθένας.

Όπως διαπιστώσαμε στην τελευταία αυτή φάση της μάχης η συνολική δύναμη των εχθρικών δυνάμεων που ενήργησαν κι απ' τις δύο κατευθύνσεις υπερέβαινε τους διακόσιους αξιωματικούς και στρατιώτες. Το απόσπασμα ήταν ενισχυμένο και με πολυβόλα και όλμους. Αυτό το διαπιστώσαμε στη διάρκεια της καταδίωξης, όταν δεχτήκαμε πυρά όλμων που στα γρήγορα είχαν στηθεί χαμηλά στ' αμπέλια για να αναχαιτίσουν την επίθεσή μας και να υποστηρίξουν τα υποχωρούντα τμήματά τους.

Απ' τα' αριστερά τα τμήματά μας δεν πρόλαβαν να πιάσουν το βραχώδες ύψωμα στου Νικολέ για να κλείσουν το δρόμο υποχώρησης του εχθρού, ωστόσο με δραστικά πυρά κατόρθωσαν αν επιφέρουν σοβαρές απώλειες στον εχθρό.

Κουρασμένοι και ταλαιπωρημένοι απ' την ολόήμερη σκληρή μάχη με τους φασίστες κατακτητές, αλλά γεμάτοι αισιοδοξία και δικαιολογημένη περηφάνια για τη νίκη, πήραμε το δρόμο του γυρισμού για τα λημέρια μας, ψηλά στα κορφοβούνια του περήφανου, πατρικού μας Παρνασσού.

Ο αγός της μάχης εξακολουθεί ν' αντηχεί στ' αυτιά μας ανηφορίζοντας απ' τα γνώριμα μονοπάτια της επιστροφής.

Ανάμικτα αισθήματα χαράς και αισιοδοξίας για τη νίκη, θλίψης και πίκρας για το χαμό των συναγωνιστών μας, μας γεμίζουν όλους. Ωστόσο, το αίσθημα του χιούμορ ποτέ δεν εγκατέλειψε τον Έλληνα αντάρτη, ακόμα και στις πιο δύσκολες στιγμές. Στις στάσεις της φάλαγγας για λίγο ξανάσασμα και το στρίψιμο του παραδοσιακού τσιγάρου, αυθόρμητα αρχίζουν τα πειράγματα και τα καλαμπούρια, διηγήσεις διάφορων επεισοδίων απ' τη μάχη.

Έτσι ζούσαμε και πολεμούσαμε τον εχθρό, γράφαμε την ιστορία της αθάνατης Αντίστασης, που καμιά δύναμη στον κόσμο δεν μπόρεσε και δεν θα μπορέσει να την παραχαράξει και να τη σβήσει.

Τελειώνοντας την ιστόρηση της ιδιόμορφης αυτής σύγκρουσης με τον εχθρό θεωρούμε καθήκον μας να τονίσουμε την ανδρεία και αυτοθυσία όλων των συναγωνιστών μαχητών και αξιωματικών που πήραν μέρος και ιδιαίτερα του (Καλύβα) Γιαννακόπουλου Γιώργη, του Τίνη, του Γεωργόπουλου Γιώργου, Σφέτσα Ηλία, Ψυχοβγάλη, Γοργοπόταμου, Ρεζέ Θύμιου, Κατσούρη Κώστα, Λίτρα Ντίνου, Παύλου Βασιλή (Πλάτανου), Δενιόζου Πέτρου, Λαμπρόπουλου Ηλία, Σανιδά Θύμιου, Ιάσωνα Πενηνταράκια κ. ά.

Σε πρώτη γραμμή θέλουμε να αποτίσουμε φόρο τιμής στους αθάνατους νεκρούς της μάχης:

1. Τον Παπαχαράλαμπος Κωνσταντίνο (Καρυοφίλη) απ' το Παλαιοξάρι Δωριδας, μόνιμο υπαξιωματικό της αεροπορίας, διοικητή της 1ης διμοιρίας του 3ου λόχου ΕΠΟΝ.
2. Τον Κατσιμπρα Δημήτριο (Λαμπέτη), μαχητή απ' τη Σεγδίτσα.
3. Τον Νίκο Κολιαβά, απ' το Χρυσό Παρνασσίδας, μαχητή.
4. Τον Αριστοτέλη Γκολφάκη (Αχιλλέα) απ' τις Κολοβάτες Παρνασσίδας, μαχητή.
5. Τον Ιδομενέα Παγόπουλο (Γιάννο), απ' τις Φιλιάτες Ηπείρου, μαχητή.

Οι τρεις πρώτοι ήταν απ' το λόχο μας, οι άλλοι δύο από τα άλλα τμήματα του τάγματος.

Τον Καρυοφίλη και τον Λαμπέτη τους θάψαμε στο μέρος που έπεσαν. Για το βαριά τραυματία Νίκο Κολιαβά ετοιμάσαμε πρόχειρο φορείο και με δέκα γερούς μαχητές τον στείλαμε στο νοσοκομείο στο Λιδωρίκι. Μετά από λίγες μέρες το τάγμα μας αφήνοντας ένα λόχο στον Παρνασσό κινήθηκε για το Λιδωρίκι κι από κει για το Μαυρολιθάρι μετά από διαταγή. Τον Νίκο τον επισκέφθηκα στο νοσοκομείο. Κάθισα δίπλα του και τού 'δινα θάρρος. Δακρύσαμε κι οι δύο. Θυμάμαι ότι κουβαλούσαν χιόνι απ' την κορυφή της Γκιόνας για το τραύμα. Τελικά, όμως, υπόκλυψε παρά τις απεγνωσμένες προσπάθειες του προσωπικού του νοσοκομείου.

Οι απώλειες του εχθρού υπερβαίνουν τους 50 νεκρούς και πολλούς τραυματίες που μπόρεσαν να πάρουν μαζί τους.

Λάφυρα 6 μεταγωγικά ζώα, δύο πολυβόλα, πολλά αυτόματα και όπλα, πυρομαχικά και πολλά στρατιωτικά είδη.

37. Σαμποτάζ στο σιδηρόδρομο

Στην περιοχή μας και μέσα από αλλεπάλληλα τούνελ και γέφυρες στην πλαγιές της Οίτης διέρχεται ο σιδηρόδρομος που χρησιμοποιείται από τον κατακτητή για τη μεταφορά πολεμικού υλικού που από τον Πειραιά προωθείται στα μέτωπα της Αφρικής.

Κύριο μέλημα των ανταρτών είναι τα σαμποτάζ στο σιδηρόδρομο. Η περιοχή μας είχε πάρει τη φήμη στους Γερμανούς που την ονόμαζαν «Στενά των Θερμοπυλών» και αναφέρονταν σ' αυτή με δέος.

Τα εγχειρήματα είχαν κατά κανόνα επιτυχία. Αυτό, όμως, δεν συνέβαινε πάντα.

Η ανατίναξη ενός βράχου¹

16.07.1944

Έχει μπει πλέον το καλοκαίρι και στις 16 Ιουλίου 1944 βρισκόμουν στο χωριό. Εκεί ήρθε και με βρήκε ο Γκίκας, μαζί με το τμήμα που ήταν επικεφαλής, και μου είπε να ειδοποιήσω και άλλα παιδιά για να πάμε το βράδυ στο Δέλφινο, απάνω από τη σιδηροδρομική γραμμή, να ανατινάξουμε ένα βράχο για να κλείσουμε τη συγκοινωνία.

Πράγματι, αφού μαζευτήκαμε όλοι, φορτώσαμε τα εκρηκτικά στα μουλάρια και κατά τις 12 τα μεσάνυχτα φύγαμε για τον προορισμό μας. Μετά από μία-μιάμιση

¹ Γρηγόρη Σγάγια, Απόσπασμα από το βιβλίο *Στην Εύβοια με τον Ανάποδο*, Εκδόσεις «Εντός», Αθήνα Δεκέμβριος 1999, σελ. 51-55.

Προετοιμασία για σαμποτάξ στο σιδηρόδρομο

ώρα πορεία φτάσαμε στο Δέλφινο. Εκεί ξεφορτώσαμε τα εκρηκτικά από τα μουλάρια, γιατί αυτά δεν μπορούσαν να προχωρήσουν άλλο εξαιτίας ενός βράχου που ήταν κάτω από το χωριό. Φορτωθήκαμε εμείς τα εκρηκτικά και σιγά-σιγά φτάσαμε πάνω από τη σιδηροδρομική γραμμή.

Οι ειδικοί τακτοποιήσανε τα εκρηκτικά σ' ένα βράχο και όλοι μαζί στη συνέχεια ανεβήκαμε στο χωριό απ' όπου μετά από λίγο παρακολούθησαμε την έκρηξη. Ο βράχος και οι πέτρες πέσανε στη σιδηροδρομική γραμμή και κλείσανε τη συγκοινωνία για λίγες μέρες, κάτι που ήταν ο κύριος σκοπός μας.

Σ' αυτό το σημείο η σιδηροδρομική γραμμή είναι στη μέση ενός βράχου, κάτω από το Δέλφινο.

Ο Γκίκας τώρα ήταν επικεφαλής τμήματος του μηχανικού.

Αφού γυρίσαμε από αυτή την αποστολή στο Κουμαρίτσι, είχαν πάρει τηλέφωνο από την Παύλιανη και μας είπε ο τηλεφωνητής να φύγουμε το γρηγορότερο, γιατί το Τάγμα είχε πληροφορίες ότι οι Γερμανοί θα έκαναν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιφέρειά μας.

Η ομάδα του χωριού είχε φύγει πιο πριν. Χωρίς να καθυστερήσουμε, φεύγουμε και φτάνουμε στην Παύλιανη. Εκεί μας είπαν ότι ο λόχος μας έφυγε για την Κουκουβίστα.

Το λοχαγό τον λέγανε Σαϊπά και ήταν από την Παύλιανη και το διοικητή του εφεδρικού τάγματος του ΕΛΑΣ της περιοχής μας, Αγοριανίτη, ήταν δάσκαλος από το χωριό Μπράλος με το ψευδώνυμο «Βαρδουσιώτης». Η έδρα του τάγματος ήταν στο χωριό Πυρά.

Συνεχίζοντας κι εμείς την πορεία μας, φτάσαμε στην Αγία Τριάδα. Συγκεντρωθήκαμε αρκετοί αντάρτες και στις 21 του μηνός, πρωί-πρωί, περιμέναμε τους Γερμανούς που ήταν πολλοί. Ανέβηκαν από την Κάνιανη και κινήθηκαν προς τις «Βρύζες». Εκεί τους χτυπήσαμε απ' όλες τις πλευρές. Έγινε μεγάλη μάχη και αφού τους προξενήσαμε μεγάλες απώλειες, τους αναγκάσαμε να οπισθοχωρήσουν το βράδυ προς τα Καστέλια. Την άλλη μέρα, εμείς, το εφεδρικό ΕΛΑΣ, αφού δεν υπήρξε άλλη κίνηση, πήραμε εντολή να φύγουμε για τα χωριά μας.

Συγχρόνως, εκείνες τις μέρες, έξω από το χωριό Κουμαρίτσι, στη θέση «Τσιμάρια», δύο Εγγλέζοι αξιωματικοί σαμποτέρ, λίγοι αντάρτες που ήταν μαζί τους και μερικοί τεχνίτες, μαζί με το χωριανό μας Ιωάννη Σιμόπουλο –Αηδονάκο τον λέγαμε στο χωριό μου– που ήταν μαραγκός, φτιάχνανε ένα μικρό βαγονάκι, που θα το χρησιμοποιούσαμε για την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου.

Αφού το έφτιαξαν, το βράδυ της 28ης Ιουλίου 1944 μαζί με τον ΕΠΟΝίτη Παναγιώτη Μπρέκη και μερικούς ακόμα χωριανούς μου που είχαμε τα ζώα, φορτώσαμε το βαγονάκι, που ήταν ακόμα ασυναρμολόγητο, σε διάφορα κομμάτια στα ζώα, καθώς και τα εκρηκτικά που ήταν αρκετά σε οκάδες και κατεβήκαμε στο μοναστήρι Μεταμόρφωσης Σωτήρος κοντά στο σταθμό του ΣΕΚ (Αρπίνι).

Μαζί μ' εμάς ήταν οι Εγγλέζοι και ένα τμήμα ανταρτών με επικεφαλής τον Ηλία Κωστή από τη Λαμία, με το ψευδώνυμο «Κλεισούρας». Μπροστά από μέρες οι εργάτες που δούλευαν στο σιδηρόδρομο και συγκεκριμένα στο σταθμό Αρπίνι

είχαν ενημερώσει τους αρμόδιους για τις κινήσεις των Γερμανών. Τη νύχτα ξεκινούσε ένα περίπλοκο από τη γέφυρα Γοργοπόταμου και πήγαινε στο σταθμό Αρπίνι, όπου ήταν κι εκεί Γερμανοί, και αφού κάθονταν λίγη ώρα ξαναγυρνούσε στο Γοργοπόταμο.

Έτσι, μόλις το περίπλοκο πέρασε προς Αρπίνι, το τμήμα των ανταρτών έπιασε ορισμένα σημεία της σιδηροδρομικής γραμμής για να εξασφαλίσει τα νώτα αυτών που θα τοποθετούσαν το βαγονάκι.

Εμείς είχαμε ξεφορτώσει τα πράγματα από τα ζώα και ήμασταν έτοιμοι. Εγώ, ο Παναγιώτης Μπρέκης, ο Θύμιος Μπρέκης και οι άλλοι χωριανοί μας, μόλις μας ειδοποίησαν οι αρμόδιοι, αμέσως πήραμε το βαγονάκι (που ήταν σε κομμάτια) και τα εκρηκτικά και κατεβήκαμε κάτω από το μοναστήρι, σε μια στροφή που κάνει σε ένα σημείο η γραμμή. Εκεί ταχτοποιήσαμε το βαγονάκι και αφού οι Εγγλέζοι ρύθμισαν τα εκρηκτικά να ανατιναχτούν πάνω στη γέφυρα, το σπρώξαμε με τα χέρια, γιατί είχε κατηφόρα, και πήρε το δρόμο για το στόχο.

Σταθήκαμε όμως άτυχοι, γιατί παρόλο που όλα είχαν ρυθμιστεί στην εντέλεια, το βαγονάκι κόλλησε λίγο πριν φτάσει στη γέφυρα και πριν τη γαλαρία που βρίσκεται μπροστά από αυτή. Έτσι ανατινάχτηκε σ' εκείνο το σημείο, καταστρέφοντας μερικά μέτρα σιδηροδρομικής γραμμής, χωρίς όμως να επιτευχθεί ο στόχος μας.

Απ' ό,τι καταλάβαμε μετά, μάλλον θα κόλλησαν οι ρόδες που ήταν ξύλινες και μας χάλασαν όλο το σχέδιο. Πήγαν στράφι οι κόποι και οι αγωνίες εκείνων των ημερών. Μετά από την αποτυχημένη αυτή προσπάθεια, γυρίσαμε στο Κουμαρίτσι. Εμείς οι χωριανοί μείναμε στο χωριό, ενώ το τμήμα ανταρτών, μαζί με τους Εγγλέζους, έφυγε για την Παύλιανη.

Ο μήνας έχει 29 Ιουλίου 1944.

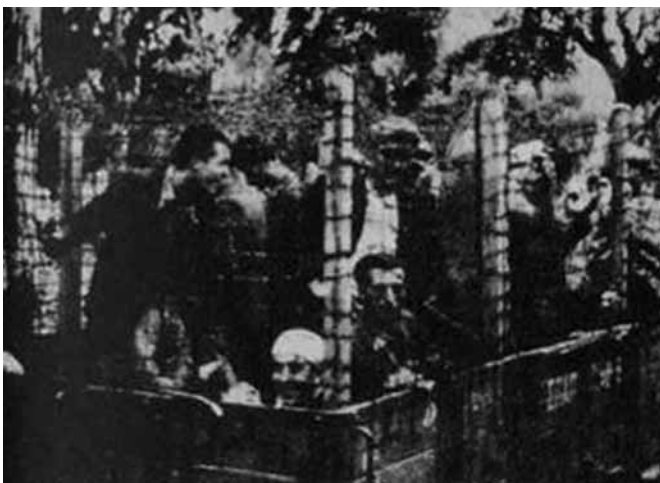
Όλοι αυτοί οι αγώνες που κάναμε, ελπίζαμε να τελειώσουν σύντομα. Το γερμανικό μέτωπο άρχισε να χάνει παντού, δίνοντας έτσι περισσότερο κουράγιο στους αγωνιστές να συντομεύσουν με όλες τις δυνάμεις την ώρα της ελευθερίας.

Αυτό άλλωστε το έβλεπε όλος ο κόσμος. Η ηγεσία μέσα στο καλοκαίρι του 1944 έστειλε με καλή πρόθεση μια αντιπροσωπεία στη Μέση Ανατολή, όπου υπέγραψε

τη συμφωνία του Λιβάνου. Έγινε η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας υπό την πρωθυπουργία του Γ. Παπανδρέου. Η αντιπροσωπεία μας, όμως, δεν τήρησε τις εντολές που είχε από την ΠΕΕΑ και την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ. Κι έτσι υποτάχτηκε στους Άγγλους και οδηγηθήκαμε στη συνέχεια στη συμφωνία της Καζέρτας και στη συμφωνία της Βάρκιζας, με ολέθριες συνέπειες για το Εαμικό Κίνημα.

Η γλούβα με τους άτυχους πατριώτες που τοποθετούσαν οι Γερμανοί πριν από την μηχανή του τραίνου. Έπεται βαγόνι με σκοπευτές έτοιμους να αντιμετωπίσουν τους αντάρτες στις πλαγιές της Οίτης

38. Καρούτες

Σύμφωνα με μια ρήση, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή στο πληγωμένο θηρίο. Έτσι και με τους Γερμανούς, τον Αύγουστο του '44, που κάνουν ό,τι μπορούν για να υπερασπιστούν τις γραμμές τους.

04.08.1944

Αντρέα Κέδρου¹

[...] Οι Γερμανοί είναι οι πρώτοι που βγάζουν τα συμπεράσματα. Τον Αύγουστο εγκαταλείποντας κάθε τι άλλο, ρίχνονται με μανία να υπερασπίσουν τις δύο κύριες συγκοινωνιακές γραμμές: Αθήνας-Θεσσαλονίκης και Μετσόβου-Καλαμπάκας-Τριπόλεως. Εξαπολύουν εναντίον του ΕΛΑΣ 19.000 άντρες, υποστηριγμένοι από τανκς, πυροβολικό, οχήματα με ερπύστριες κ.λπ. Ακολουθούν οι πιο φονικές συγκρούσεις ολόκληρης της Κατοχής.

Έτσι στις 4 Αυγούστου, η 5η Ταξιαρχία του ΕΛΑΣ χτυπά αιφνιδιαστικά 300 Ες-Ες, που, ξεκινώντας από την Άμφισσα, έχουν καταλάβει το χωριό Καρούτες. Οι Γερμανοί αιχμάλωτοι είναι πολυάριθμοι: 155, από τους οποίους 33 τραυματίες. Εκατόν πέντε απ' αυτούς θα επιζήσουν και θα τεθούν στη διάθεση της ΒΣΑ μετά την Απελευθέρωση.

(Βλ. επίσης: *Στ' Άρματα! Στ' Άρματα!*, τόμ. 2, σελ. 93)

¹ *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2004, Τόμος Β', σελ. 201.

39. Καταστροφή Κουκουβίστας (Καλοσκοπής) II

Κάθε τρεις και λίγο η Κουκουβίστα τραβάει σαν πρώτος στόχος την μήνη των κατακτητών, αφού έχει πληροφορίες ότι εκεί βρίσκεται έρρεισμα το αντάρτικο.

I

18.08.1944

Τάκη Λάππα¹

Τον Αύγουστο του 1944, οι Γερμανοί με μεγάλες δυνάμεις θελήσανε να ξεκαθαρίσουν τη Ρούμελη απ' τους αντάρτες. Στην Παρνασσίδα άρχισαν το Δεκαπενταύγουστο. Πέντε χιλιάδες στρατός ξεκίνησε από τη Γραβιά, Καστέλλια, Μπράλο, κι άλλοι τόσοι απ' την Υπάτη και τη μεριά της Σπερχειάδας. Στις 17 Αυγούστου ανηφόρησαν κατά την Κουκουβίστα και στις 18 που μπήκαν τη βρήκαν άψυχη. Οι Κουκουβιστιανοί πιάσανε και πάλι την Γκιόνα. Δεν βρήκανε πολλά οι Ναζί. Κάψανε τα είκοσι σπίτια που γλίτωσαν την άλλη φορά και γκρέμισαν ό,τι είχαν πρόχειρα σκεπάσει. Κάψανε όλες τις θημωνιές που βρίσκονταν στα αλώνια. Στάχυ δεν αφήσανε. Μα και πάλι το πέραςμά τους δεν ήταν αμιάτωπο. Σφάξανε το γέρο Ηλ. Γεωργίου, 90, και σκοτώσανε τον Θύμιο Πριόβολο, 75. Από κει φύγανε οι Γερμανοί, να σκορπίσουν τον όλεθρο σ' άλλα ρουμελιώτικα χωριά. Κολώνες καπνού και μαύρο σύγνεφο σκέπασε τον τόπο απ' τις πυρκαγιές που

¹ Ματωβαμένες δάφνες της Ρούμελης, Αγώνες – θυσίες 1941-1944, σελ.: 68

ανάψανε στα χωριά της Γκιόνας. Έμοιαζε το βουνό σαν να ήτανε ηφαίστειο που ξαφνικά ξέσπασε το θυμό του.

II

Γρηγόρη Σγάγια²

Η μάχη της Καλοσκοπής

Είναι 17.08.1944, το Τάγμα του «Λοκρού» έχει πιάσει τα υψώματα πάνω από το χωριό Κουκουβίστα και ελέγχει το μέρος προς τους πρόποδες της Γκιόνας.

Το δικό μας Τάγμα, του Εφεδρικού ΕΛΑΣ, έχει πιάσει τα υψώματα πάνω από την Αγία Τριάδα.

Κατά το μεσημέρι οι Γερμανοί ξεκίνησαν από τα Καστέλλια με κατεύθυνση την Καλοσκοπή. Άλλοι Γερμανοί έρχονται από το 51ο χιλιόμετρο, συνεχίζοντας και αυτοί το δρόμο για την Καλοσκοπή. Μαζί τους είχαν πολλά μεταγωγικά που είχαν φορτωμένα πολεμοφόδια. Όπως τους υπολογίσαμε, ήταν πάνω από 700.

Καθώς τους παρακολουθούσαμε πάνω από τα υψώματα, μόλις φτάνουν στην τοποθεσία «Βίγλα» τους χτυπάνε προκεχωρημένα φυλάκια. Με τα πρώτα πυρά σκοτώθηκαν μερικοί Γερμανοί και η μάχη συνεχίστηκε μέχρι το βράδυ.

Οι πληροφορίες που είχαμε έλεγαν πως άλλο τμήμα Γερμανών ανέβηκε από Υπάτη και είχε φτάσει στο Μαυρολιθάρι. Αφού νύχτωσε, όλα τα τμήματα συμπυκνήσαμε βαδίζοντας στους πρόποδες της Γκιόνας. Φτάσαμε και μείναμε στο δασωτό μέρος προς τα ριζά του βουνού.

Εημερώνοντας 18.08.1944, ακούμε να γίνεται μάχη με άλλο τμήμα ανταρτών κοντά στο Μαυρολιθάρι. Το τμήμα αυτό που μαχόμασταν την πρώτη μέρα, το πρωί ξεκίνησε κι αυτό για το Μαυρολιθάρι. Περνώντας από την Γκούρα (Πυρά),

² Απόσπασμα από το βιβλίο: *Στην Εύβοια με τον Ανάποδο*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα, Δεκέμβριος 1999, σελ. 62-65.

έκαψε πολλά σπίτια και το απογευματάκι ενώθη με το άλλο τμήμα που ήταν στην περιοχή.

Αφού καθίσαμε δυο τρεις μέρες εκεί, στις 20.08.1944, όπως μας πληροφορούν οι σύνδεσμοι, το τμήμα που είχε ανέβει από την Υπάτη άρχισε να αποχωρεί από τον ίδιο δρόμο που ανέβηκε.

Επίσης, και το άλλο τμήμα, όπως παρακολουθούσαμε με τα κιάλια από τα ριζά της Γκιόνας, φεύγανε κι αυτοί από το ίδιο δρομολόγιο, περνώντας από την Πυρά και πριν νυχτώσει φτάσανε στην Κουκουβίστα.

Εμείς βαδίζοντας τη νύχτα φτάσαμε γύρω από τα υψώματα του χωριού Καλοσκοπή.

Ξημερώνει 21.08.1944

Στο μεταξύ, εμείς έχουμε συνδεθεί με το άλλο τμήμα των ανταρτών που είχε φτάσει στην τοποθεσία «Καταβόθρα».

Οι Γερμανοί το απόγευμα άρχισαν να φεύγουν. Άλλοι παίρνουν το μονοπάτι να κατέβουν για τα Καστέλλια κι άλλοι το δρόμο προς το 51ο χιλιόμετρο. Πολλοί Γερμανοί κρέμασαν τα όπλα τους πάνω στα ζώα. Οι τελευταίοι ήταν μέσα στο χωριό ακόμη, όταν δέχτηκαν επίθεση από το Τάγμα του «Λοκρού».

Ένας λόχος του «Λοκρού» έκανε επίθεση κατά μέτωπο από το πάνω μέρος του χωριού κι ο άλλος από δεξιά. Χτυπώντας τους Γερμανούς από δύο μεριές μπήκαν όλοι στο χωριό.

Οι Γερμανοί τα έχασαν προς στιγμήν. Αφού συνήλθαν, αντισταθήκανε, έχοντας και τη βοήθεια και άλλων που στην πορεία σταμάτησαν και χτυπούσαν με όλμους και πολυβόλα.

Ο λόχος, που ήταν στο δεξιό μέρος του χωριού, επειδή το μέρος ήταν ακάλυπτο, έχασε μερικούς άνδρες. Εμείς ήμασταν αριστερά του χωριού, στη θέση «Βρύζες» προς Αγία Τριάδα και χτυπάγαμε τους Γερμανούς από εκεί, εξαναγκάζοντάς

τους να υποχωρήσουν, αφήνοντας πολλούς νεκρούς. Αλλά κι εμείς είχαμε νεκρούς.

Στη μάχη αυτή έλαβαν μέρος οι παρακάτω συναγωνιστές: Κωνσταντίνος Παπαμίχος με το παρατσούκλι «Γερομήτσος», που ήταν πολιτικός, Ευθύμιος Μπρέκης του Δημητρίου, Κωνσταντίνος Γουργουγιάννης (Καστάνης). Από την ομάδα των Δύο Βουνών ήταν οι: Αθανάσιος Τσαντήλας, Νίκος Κουτσομπός, Αλέκος Ρίζος, Κωνσταντίνος Τεμπέλης, Σπύρος Παναγιώτου (Πλιάτσικας), Ηλίας Τσαντήλας και Παπακώστας Βασιλείος, καθώς και άλλοι που δεν τους θυμάμαι.

Μετά από λίγες μέρες οι Γερμανοί προσπάθησαν να εξασφαλίσουν την ελεύθερη σύνδεση Άμφισσας-Λαμίας και γι αυτό κατέλαβαν το 51ο χιλιόμετρο κόβοντας παράλληλα και το δρόμο των ανταρτών από τον Παρνασσό για την Γκιόνα. Αυτό φυσικά δεν έπρεπε να συνεχιστεί, γιατί οι Γερμανοί θα επικοινωνούσαν άνετα σε αυτά τα μέρη και το έργο των ανταρτών θα γινόταν πιο δύσκολο.

Γι' αυτό στις 10 Σεπτέμβρη 1944, τα τμήματα της Παρνασσίδας, μαζί με τα τμήματα της περιφέρειάς μας, έκαναν επίθεση στο σημείο αυτό από διαφορετικά μέρη. Η μάχη ήταν πολύ σφοδρή και κράτησε τρεις μέρες, αλλά στο τέλος οι Γερμανοί, καθώς είχαν πολλές απώλειες, εγκατέλειψαν τη θέση τους και κατέβηκαν στη Γραβιά.

Από την πλευρά τη δική μας υπήρχαν απώλειες, αλλά ήταν τόσο σημαντική αυτή η νίκη που έπρεπε οπωσδήποτε να παρθεί, πράγμα που έγινε.

Το δικό μας Τάγμα στο μεταξύ, του εφεδρικού ΕΛΑΣ δηλαδή, φρουρούσε την τοποθεσία «Χάνι Ζαγγανά», προστατεύοντας έτσι τα νώτα των υπόλοιπων και βοηθώντας τους παράλληλα στη μάχη.

Αφού τελείωσε κι αυτό, το τελευταίο δεκαήμερο του Σεπτέμβρη η ομάδα του χωριού μου μαζί με ένα τμήμα ανταρτών που είχε επικεφαλής τον Σπύρο Μπέκιο, με το ψευδώνυμο «Λάμπρος», κατεβήκαμε στο σταθμό του Ασωπού, για να χτυπήσουμε τους Γερμανούς που ήταν εκεί.

Σκοπός μας ήταν να τους αιφνιδιάσουμε, γι' αυτό αθόρυβα μαζί με τον Μπρέκη, προσπαθήσαμε να πλησιάσουμε τους σκοπούς και να τους εξουδετερώσουμε,

πηγαίνοντας από έναν κυκλικό δρόμο που μας έβγαλε κάτω από τη γραμμή. Ξέραμε καλά τι έπρεπε να κάνουμε, αφού μας είχαν κατατοπίσει οι εργάτες που δούλευαν στο σιδηρόδρομο κι έτσι οι υπόλοιποι αντάρτες έπιασαν από την πάνω πλευρά του σταθμού στον οποίο κοιμόνταν οι Γερμανοί για να προστατεύσουν τα νώτα μας, ενώ εμείς πλησιάσαμε ένα σκοπό.

Ήταν μπροστά μου ο Μπρέκης, ο οποίος προσπάθησε να ρίξει στο σκοπό που ήταν πολύ κοντά μας, δυστυχώς, όμως, το όπλο του έπαθε εμπλοκή, δίνοντας ταντόχρονα την ευκαιρία στο Γερμανό σκοπό να εντοπίσει τη θέση μας, ο οποίος αμέσως άνοιξε πυρ εναντίον μας, χωρίς ευτυχώς να βρει το στόχο του.

40. Από την εποποιία του ΕΛΛΑΣ. Η μάχη της ορεινής Παρνασσίδας¹

Αύγουστος του '44 και οι Γερμανοί επιτίθενται στα ανταρτοχώρια Οίτης – Γκιόνας με απίστευτο μίσος.

15-25.08.1944

I

Στα μέσα του Αυγούστου του 1944, 5.000 Γερμανοί εξορμούσαν απ' τη Γραβιά-Καστέλια για την Κουκουβίστα-Μαυρολιθάρι, ενώ άλλες φάλαγγες Γερμανών από την Υπάτη ανέβαιναν προς την Καστριώτισσα-Μαυρολιθάρι. Στο πέρασμά τους οι Ούννοι σκόρπιζαν τον όλεθρο με τη φωτιά και το σίδερο, δολοφονώντας γέροντες κι ανάπηρους, γυναίκες και μωρά παιδιά, που δεν μπόρεσαν να μετακινηθούν από τα ορεινά αυτά χωριά και να ακολουθήσουν το λαό της περιοχής, που συμπύχθηκε κάτω από τη Μουσουνίτσα. Είναι το επιστέγασμα της βάρβαρης «νέας τάξης». Οι θημωνιές, καρπός πολύμοχθης δουλειάς στην άγονη αυτή περιοχή, γίνονται στάχτη, τα σπίτια και τα καλύβια των χωριών ισοπεδώνονται μέσα στη φωτιά απ' την εκδικητική μανία των φασιστών. Μα ο λαός αυτός, δοκιμασμένος στον αγώνα σκληρά, αυτός που έδωσε το όπλο στους γιους

¹ Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρού), από το προσωπικό αρχείο του αγωνιστή, όπως μεταφέρεται στο βιβλίο του Κώστα Πεντεδέκα, *Σωτήρης Δ. Τσιτσιπής, ο ηρωικός Λοκρός*, Β' έκδοση, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα 2004, σελ. 93-97. Και Νικηφόρου, *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*, Δ' Τόμος σελ. 290.

Στο βουνό

του, αυτός που έφκιασε το σπίτι του στρατώνα, αυτός που με τα ζώα του μεταφέρει τα πυρομαχικά κι είναι σύνδεσμος στις μάχες, αυτός που το κορίτσι του διέθεσε στο πλέξιμο των μάλλινων και στο ζύμμα του ψωμιού, συσπειρώνεται γύρω από τον ΕΛΑΣ, δέχεται ακλόνητα και ηρωικά τις θυσίες κι είναι αποφασισμένος να νικήσει τη βία και ν' ανοικοδομήσει το χωριό του δημοκρατικά, με τη θέλησή του.

Και το Π/42 Τάγμα, το V/34 Τάγμα, Πολιτοφυλακή, εφεδρικός ΕΛΑΣ περιοχής, που καλύπτουν τους ορεινούς τομείς, δίνοντας συνεχείς σκληρές μάχες, διεκδικώντας το έδαφος, αναγκάστηκαν να συμπυκθούν μπροστά στο μεγάλο όγκο του εχθρού και πέρασαν στην αντεπίθεση και καταδίωξή του με τη σύμπυξη του εχθρού.

Μέσα στην Κουκουβίστα μια σκληρή 7ωρη μάχη σώμα με σώμα, στις 21.08.1944, δίνει τη σφραγίδα της νίκης της λαϊκής θέλησης και του ηρωισμού των ανταρτών: 56 νεκρούς μέτρησε ο εχθρός και πολλούς τραυματίες. Ενώ το Π/42 Τάγμα 6 νεκρούς, 2 τραυματίες και 1 αιχμάλωτο. Ο εχθρός κατόρθωσε να φύγει χάρη στη χρησιμοποίηση αρκετού πυροβολικού. Συμπύχθηκε για να εξαπολυθεί συνέχεια απ' την Άμφισσα προς το Λιδορίκι και να σκορπίσει κι εκεί την καταστροφή και να ξεσκεπάσει τη μάσκα των Ναζί.

Τα τμήματα, όμως, του ΕΛΑΣ της περιοχής, σε γενική τους αντεπίθεση, τσακίζουν τους ετοιμοθάνατους «αήτητους», που με τους αραμπάδες και ντροπισμένα γυρίζουν προς την πατρίδα τους, για να μπουν οριστικά μέσα στον «τάφο του φασισμού». Κι ο λαός μας σφυρηλατημένος μέσα στο αντιφασιστικό πνεύμα, βαδίζει στέρεα για την τελική του Νίκη.

Σωτήρης Λοκρός

II

Από το Δ' τόμο του Νικηφόρου, *Αντάρτες στα βουνά της Ρούμελης*, σελ. 290, ο Νικηφόρος, αφού γράφει πώς συναντήθηκε με τον Ζούλα κι άλλους στο εκκλησιάκι φάτσα στη Στρώμη, συνεχίζει:

Βρίσκονταν κι αυτοί ξεσηκωμένοι, τι μπορούσε να γίνει, να μη μας φύγουν έτσι οι Γερμανοί. Είπαν ότι ο Λοκρός σπεύδει δρομαίος κύκλο από τη Στρώμη, να βγει στα Μνήματα της Γκιόνας κι από κει να πέσει στην Κουκουβίστα. Τον βλέπαμε απ' τη θέση μας. Σαν να πετούσαν πήγαιναν. Είχαν κάμει από την Καστριώτισσα κάτω, ίσια για τη Στρώμη, και πήρανε έπειτα το πλάι δεξιά από την Ντρέμισα. Ήταν, όμως, υπεράνθρωπο να προλάβουν. Οι Γερμανοί είχαν πάρει δρόμο. Και κατ' ευθείαν, το ξανάπαμε, αυτό το τεράστιο γούπατο, Ο δήμος Καλλιέων δεν σε αφήνει να κινηθείς, να προλάβεις. Είναι ολόκληρο στη διάθεση του εχθρού...

Είδε τότε τον Αριστείδη (καπετάνιο του '36), οι άλλοι κουβέντιαζαν κι αυτός ήρθε και με πήρε παράμερα.

«Εδώ», μου λέει, «υπάρχει ένα πνεύμα ότι δεν προλαβαίνουμε να τους χτυπήσουμε. Θέλω να βοηθήσεις να την καταπολεμήσουμε αυτή την αντίληψη».

Ξαφνιάστηκα και μπερδεύτηκα. Είχα κι εγώ τη γνώμη ότι δεν προλαβαίναμε πια και φαινόταν καθαρό το πράγμα.

«Δεν μπορεί», μου λέει. «Τόσος στρατός και να τους αφήσουμε να φύγουν έτσι! Το ανέχεσαι εσύ;»

«Το ζήτημα είναι αν το ανέχομαι;», τον ρώτησα. «Πραγματικά μου κατοφραίνεται κι εμένα. Είμαστε τόσος στρατός».

Στο μεταξύ παρατηρούσα το έδαφος...

«Για να κινηθούμε εμείς από δω», έλεγα στον Αριστείδη, «πρέπει να περιμένουμε να μπει και η ουρά τους στον Καναλάκη ή να τρέξουμε γύρω-γύρω. Και το ένα και το άλλο είναι ανώφελα. Δεν τους προλαβαίνουμε. Ωστόσο, μόλις χαθούν οι Γερμανοί, θα κουνηθούμε!»

«Όχι!» κάνει οργισμένος ο Αριστείδης. «Από τώρα πρέπει να κινηθούμε! Είναι κομματικό καθήκον!»

Και πέταξε το σαγόνι του μπροστά, με κλειστά τα μάτια του, ότι δηλαδή άλλη κουβέντα δεν έχει.

Η σφιξη βγάζει το λάδι. Ερευνούσα με το μάτι μου τη ρεματιά που ανεβαίνει από το Χάνι του Ζήση προς την Ντρέμισα. Πρόσεξα ότι υπήρχε τρόπος να την πιάσει ένα τμήμα δίχως να πάρουν είδηση οι Γερμανοί και να βγει μπροστά στην Ντρέμισα, αριστερά, να τους αιφνιδιάσει, ως την ώρα που χρειάζεται να διαρρύνει όλη τη φάλαγγά τους. Κι ο Λοκρός φαινόταν, κάτι να προλάβαινε κι αυτός.

«Πάμε», είπα στον Αριστείδη.

«Δεν βγαίνει τίποτα», είπαν οι άλλοι. «Ας δοκιμάσουμε, όμως»

Φώναξα τον Μεσολογγίτη.

«Θα βγείτε εκεί στο ύψωμα, δεξιά στην είσοδο του Καναλάκη και θα χτυπήσετε. Θα τους πάρετε κατόπιν κατά πόδι. Θα 'χετε δεξιά σας και τον Λοκρό».

Τον κατάλαβα τον Μεσολογγίτη, βόγκηξε. Άρπαξε, ωστόσο, το λόχο του κι έκαμαν κάτω καλυμμένοι.

Είδαμε ξανά τον Λοκρό. Ανέβαινε τον ανήφορο στα Μνήματα. Μπράβο τους τα θηρία! Έπαιρνε να βασιλέψει ο ήλιος και καβαλούσαν το διάσελο. Δεν στάθηκαν καθόλου. Δρασκελάνε σαν λαστιχένιοι, έγερνε η γραμμή τους πίσω και σωνόταν γρήγορα, σωνόταν ώσπου χάθηκε κι ο τελευταίος προς την Κουκουβίστα.

Τον Μεσολογγίτη για λίγο τον χάσαμε. Ύστερα τον είδαμε που φύτρωνε κι αυτός στα υψώματα κάτω απ' την Ντρέμισα...

Ζωηρέψαμε κι εμείς, ότι νά το, που κάτι θα γινόταν... Και ξάφνου άρχισε ένας μανιασμένος πάταγος, σαν να έβγαζαν το άχτι τους τα όπλα του λόχου για τον τόσο κόπο.

«Τους πρόλαβαν!» χαρήκαμε πολύ εμείς.

Και βλέπουμε τους αντάρτες, σαλτάριζαν ορθοί και τρέχαν όλο και πιο μπροστά, δείγμα ότι οι Γερμανοί είχαν πάθει σύγχυση και το 'σκαζαν, δεν φαίνονταν πια από μας.

Τότε χυθήκαμε στον κατήφορο κι εμείς, περάσαμε του Ζήση το Χάνι, πήραμε λαχανιάζοντας τον ανήφορο, αλλά μακρύς ο δρόμος. Όταν φτάσαμε στον Καλανάκη και πεταχθήκαμε και στην άπλα στις Βρίζες, ούτε ψυχή Γερμανός δεν φαινόταν. Ο λόχος του Μεσολογγίτη είχε προχωρήσει μπροστά κι ακούγαμε νωρίτερα που αχολογούσαν από τις ριπές τα γούπατα στις Βρίζες, αλλά οι Γερμανοί είχαν τρόπο να τους κρατάνε μπροστά τους αντάρτες: Φεύγανε κιάλας γρηγορότερα και απομακρύνθηκαν έτσι.

Ακούγαμε φωνές μπροστά στα υψώματα πάνω από την Κουκουβίστα και τότε, ξάφνου, άλλος πάταγος βαθύς μέσα στην Κουκουβίστα φαινόταν, αντιβούιζε χωνευτά όλη η τεράστια χούγγη.

«Ο Λοκρός!» λέμε.

Πραγματικά τους είχε προλάβει μέσα στο χωριό τους τελευταίους. Έπεσε πάνω

τους. Λιάνισε κάμποσους. Κάμανε οι άλλοι πανικόβλητοι τον κατήφορο. Βιάζονταν κι αυτοί πλέον να τελειώσουν μια ώρα αρχύτερα. Ύστερα ξανά άκρα ησυχία.

Φτάναμε κι εμείς στα υψώματα πάνω απ' το χωριό. Γέμισε ο τόπος εύθυμες φωνές. Γύριζαν οι αντάρτες από την καταδίωξη. Φύτρωναν από παντού, σαν να τους γεννούσε η γη μέσα από τα σκοτεινά έλατα.

«Τι γίνεται τώραααα;» φώναξε ένας.

«Φύγανεεεε! Φύγανεεε!» αποκρίθηκαν.

«Αυτό ήταν!» ακούστηκε μια άλλη φωνή. «Δεν θα ματαπατήσουν το ποδάρι τους εδώ πάνω!»

Συνεννοηθήκαμε με τον Λοκρό, να κρατήσει αυτός τον τομέα και οι άλλοι γυρίζουμε πίσω. Θεονήστικοι και τσακισμένοι κι ο αγέρας της πατρίδας μας να μυρίζει στάχτες κι αποκαΐδια...

41. Διάφορες μάχες στην περιοχή μας από Ιούνιο 1944 μέχρι Αύγουστο 1944

Τεράστια είναι η δράση και η συμβολή στην Αντίσταση του Δαδιώτη ήρωα Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρού). Ο ίδιος δεν έγραψε σχετικά, αφού δεν πρόφτασε. Διατηρούσε όμως ένα προσωπικό του ημερολόγιο και αρχείο από το οποίο αντλούνται σημαντικά στοιχεία.

I

*Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρού)
από αντίγραφο σχετικής βεβαίωσης που βρέθηκε
στο αρχείο του*

Ο υπογεγραμμένος Αντισυνταγματάρχης Πεζικού και Διοικητής της II Μεραρχίας του Ενεργού ΕΛΑΣ βεβαιώ υπευθύνως και εν γνώσει των συνεπειών του Νόμου ότι ο Μόνιμος Ανθυπολοχαγός Μηχανικού Τσιτσιπής Σωτήρης, Διοικητής του II/42 Τάγματος, διετέλεσε υπό τας τακτικές εντολάς της υπ' εμέ II Μεραρχίας από 12 Ιουνίου 1944 μέχρι και 16 Σεπτεμβρίου 1944, ως υπεύθυνος προκαλυπτικών τομέων εις τοποθεσίαν από 51ο χιλιόμετρο οδού Γραβιάς-Αμφίσσης μέχρι Κομποτάδες Λαμίας περιοχής Παρνασσίδος Φθιώτιδος, καθ' ο διάστημα ουδόλως απεμακρύνθη εκ του τομέως του, ηγηθείς αυτοπροσώπως των κάτωθι μαχών με τα έναντι εκάστης εμφανιζόμενα αποτελέσματα:

1. 27.06.1944, μάχη Καστελλίων κατά Γερμανών.
Απώλειαι εχθρού 30 νεκροί.
2. 03.07.1944, μάχη Στενωπού Γραβιάς κατά Γερμανών.
Απώλειαι εχθρού 25 νεκροί.
3. 08.08.1944, μάχη στο αγγλικό νεκροταφείο Γραβιάς κατά Γερμανών.
12 νεκροί Γερμανοί.
4. 10.08.1944, μάχη στην Καλλιθέα Σπερχειιάδος κατά Γερμανών.
8 Γερμανοί νεκροί.
5. 15.08.1944, σαμποτάζ ΣΣ Μπράλου – 15 χιλιόμετρα σιδηροδρομικής γραμμής. 12 ώρες καθυστέρησης.
6. 16.08.1944, σαμποτάζ εις αμαξοστοιχείαν Γερμανών.
7. 17.08.1944, έναρξις εκκαθαριστικών επιχειρήσεων.
Μάχη εις Βίγλαν Καλοσκοπής με 2.000 Γερμανούς. Επιβράδυνσις εχθρού.
Απώλειαι εχθρού 20 νεκροί Γερμανοί.
8. 21.08.1944, μάχη εντός Καλοσκοπής σώμα προς σώμα με 600 Γερμανούς.
Απώλειαι εχθρού 58 Γερμανοί. Ημέτεροι 10 νεκροί.
9. 26.08.1944, σαμποτάζ εις Γοργολόταμον τη συνεργασία των Άγγλων Φόλεϋ και Ντίκενσον, Ταξιαρχών. Καταστροφή γραμμής.
10. 28.08.1944, μάχη Στενωπού Γραβιάς.
Απώλειαι εχθρού 7 Γερμανοί αξιωματικοί επιλέκτου Μεραρχίας
11. 30.08.1944, μάχη στο 49ο χιλιόμετρο Γραβιάς-Αμφίσσης.
Απώλειαι εχθρού 32 Γερμανοί.
12. 09-14.08.1944, συνεχείς μάχαι εις μέτωπον 51ου χιλιομέτρου Γραβιάς.
Απώλειαι εχθρού 60 νεκροί. Ημέτεροι 7 τραυματίαι και 1 αιχμάλωτος.

Άπαντα τα ανωτέρω στοιχεία περιλαμβάνονται εις τας πολεμικάς εκθέσεις της Μεραρχίας αποσταλείσας και εις Γενικόν Στρατηγείον του ΕΛΑΣ.

Μέρος Γ΄

Η Εθνική Αντίσταση στο Σκαμνό

1. Ο Σκαμνός στην Εθνική Αντίσταση

Στρατηγική η θέση όπου βρίσκεται ο Σκαμνός, λόγω του ανάγλυφου και της γεωγραφίας που τον τοποθετούν σε σημείο επίκαιρο και πέρασμα διά μέσου των αιώνων. Έτσι έγινε και στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κάθε Σκαμνιώτης έχει να διηγηθεί τη δική του ιστορία, τους πόνους, τα βάσανα και τα δάκρυα για τη δική του οικογένεια και δεν θα μπορούσαμε σε αυτό εδώ το πόνημα να παραλείψουμε την ειδική αναφορά στο χωριουδάκι αυτό που, αν και μικρό, αποτέλεσε επίκεντρο στρατιωτικών επιχειρήσεων και εξορμήσεων του κατακτητή – Ιταλών στην αρχή και Γερμανών, που προστέθηκαν στη συνέχεια. Μικρό το χωριό, αλλά ισχυρές οι δυνάμεις του Άξονα που κατοικοεδρεύουν εκεί. Και όμως, στο μικρό αυτό χωριουδάκι και μπροστά στη μύτη του κατακτητή αναπτύχθηκε μια αξιόλογη αντιστασιακή δράση, που έχει καταγραφεί από την Ιστορία ως σημαντικότερη συμβολή στον Αγώνα της Λευτεριάς της Πατρίδας, της Τιμής και της Αξιοπρέπειας.

Το σημαντικότερο ίσως στοιχείο είναι πως εδώ, στον Σκαμνό, σημειώθηκε το πρώτο σοβαρό επεισόδιο-πράξη αντίστασης κατά του κατακτητή, που αμέσως πυροδότησε το φυτίλι και το φρόνημα της Αντίστασης σε όλη τη Ρούμελη. Θα ήταν ίσως άστοχο να παρουσιαστούν οι ηρωικές πράξεις των Σκαμνιωτών από μας τους ίδιους και συγγενείς εξ αίματος, αφού θα μπορούσε η πρωτοβουλία αυτή να εκληφθεί ως εκδήλωση έπαρσης και αλαζονείας. Για το λόγο αυτό αφήνουμε για το περίγραμμα του όλου σκηνικού να μας μιλήσει ο εκλεκτός συγχωριανός Γιώργος Μιχ. Αστρακάς, που για το σκοπό αυτό έθεσε στη διάθεσή μας τα προσωπικά του τετράδια ιστορίας και τις σημειώσεις του, ενώ για τη δράση και συμβολή των συγχωριανών μέσα από τις τάξεις του ΕΛΑΣ, αφήνουμε κατά κύριο λόγο να μιλήσουν άλλοι, τρίτοι, καταξιωμένοι αγωνιστές, που έχουν τα εύσημα και το φωτοστέφανο των πρωταγωνιστών στον αγώνα.

2. Στη δίνη του πολέμου

1940: Σημαδιακό έτος για την Ελλάδα. Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου είναι στο απόγειό της και οι χωριανοί βυθίζονται σε περίσκεψη και προβληματισμό. Μετράνε τις δυνάμεις τους.

Ο Σκαμνός είναι ένα χωριουδάκι στη βορειοδυτική πλευρά, στις παρυφές, του Καλλίδρομου, κοντά στις γέφυρες της Παπαδιάς και του Ασωπού. Το χωριό το διασχίζει ο αυτοκινητόδρομος Λαμία-Αθήνα. Χωρίζεται στα δύο και συνδέονται τα δύο τμήματα του οικισμού, το πάνω και το κάτω χωριό με την Τρανή Βρύση στη μέση. Από τη βρύση αυτή εξυπηρετείται και υδρεύεται το μεγαλύτερο μέρος του χωριού. Στο κάτω μέρος του χωριού είναι η Παλιόβρυση. Εκεί κοντά βρίσκονταν στην περίοδο που αναφερόμαστε και η καθεδρική εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Δύο εξωκλήσια, ο Άγιος Ευστάθιος στη δυτική πλευρά του χωριού ακριβώς πάνω από την Παπαδιά και διαμετρικά αντίθετα, ανατολικά, πάνω από το χωριό, ο Άγιος Αθανάσιος. Στον Άγιο Ευστάθιο βρισκόταν και το κοιμητήριο του χωριού. Αν πάμε ακόμα πιο πίσω στο χρόνο και προτού κατασκευαστεί ο αυτοκινητό-

Η Τρανή Βρύση και η τριγύρω περιοχή την εποχή του πολέμου.

Οι επικλινείς πλαγιές του Σκαμνού, όσο άγονες κι αν είναι, αποτελούν την εποχή του πολέμου καλλιεργήσιμες εκτάσεις.

δρομος Λαμία-Αθήνα η κυκλοφορία στην ευρύτερη περιοχή γίνονταν με κάρα και ζώα και ο δρόμος αυτός, ο καρδόδρομος, διέσχιζε και πάλι τον Σκαμνό, στο ύψος της Τρανής Βρύσης. Οι Σκαμνιώτες είχαν ως βιοποριστική βάση τις αγροτοκτηνοτροφικές δραστηριότητες. Καθώς τα πρηνή αγροκτήματά τους με το εντυπωσιακό ανάγλυφο δεν προσφέρονταν για αποδοτική καλλιέργεια, το εισοδηματικό επίπεδο των κατοίκων είναι εξαιρετικά χαμηλό. Η παραγωγή εστιάζονταν στα σιτηρά και το καλαμπόκι, ενώ στα αμπέλια υπήρχε πολύ καλή παραγωγή με αξιόλογη ποσότητα και ποιότητα κρασιού. Σε κάθε περίπτωση, έπρεπε τα νοικοκυριά να αναζητήσουν πόρους για συμπλήρωση των βασικών χρειωδών, ώστε να βγάλουν πέρα τη ζωή και να θρέψουν τις φαμελιές τους. Η σιδηροδρομική γραμμή με τους εκεί απασχολούμενους εργάτες έδινε μια κάποια διέξοδο, ενώ δεν ήταν λίγοι και αυτοί που μετανάστευσαν στο εσωτερικό της χώρας, κυρίως στη Λαμία και την Αθήνα, για αναζήτηση εργασίας και καλύτερης τύχης.

3. Πινελιές από το κλίμα της εποχής

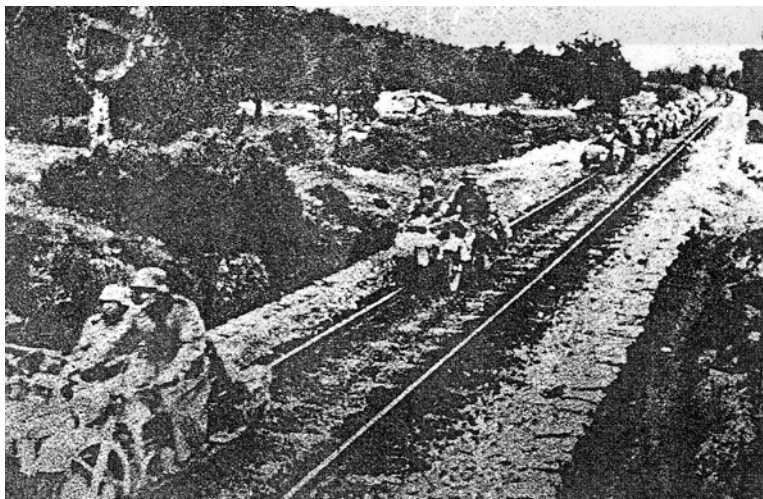
Με το ξέσπασμα του πολέμου μετρούσε κανείς περί τις 40 οικογένειες στον Σκαμνό και ένα σύνολο κατοίκων, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, γύρω στις 200 ψυχές. Το Σεπτέμβριο του '40 ξεκίνησε η σχολική χρονιά με δάσκαλο τον Παναγή από την Οίτη, που έπρεπε κάθε πρωί να έρχεται στον Σκαμνό πεζοπορώντας από το αντίκρυ χωριό του. Τις μέρες αυτές δέσποζε, όπως σε όλη τη χώρα, η εντύπωση και οι συνακόλουθες σκέψεις, από τον τορπιλισμό της Έλλης, μέσα στο λιμάνι της Τήνου το δεκαπενταύγουστο. Όλα έδειχναν ότι τα σύννεφα του πολέμου άρχισαν να πυκνώνουν. Στο χωριό έγιναν έρανοι για την ενίσχυση του Πολεμικού μας Ναυτικού και σε λίγο δεν άργησε η κήρυξη του πολέμου με τους Ιταλούς να επιτίθενται στην Ελλάδα.

4. Ξεσπά ο πόλεμος

Συγκλονιστικές οι στιγμές στο χωριό με τις καμπάνες που χτυπούσαν αδιάκοπα, καλώντας όλους τους ικανούς άνδρες να φορέσουν το χακί και να σπεύσουν στο μέτωπο που ήδη άρχισαν να προσβάλλουν οι Ιταλοί. Μα τελικά οι Ιταλοί δεν μπόρεσαν να πατήσουν την Ελλάδα προσκρούοντας στη σθεναρή ελληνική αντίσταση. Ο χειμώνας 1940-41 ήταν εξαιρετικά δρυσής. Με ουσιαστική συστράτευση, σύσσωμος ο πληθυσμός έκανε ό,τι μπορούσες για να συνδράμει τους μαχητές του μετώπου. Οι νοικοκυρές δεν έπαψαν να πλέκουν φανέλες και κάλτσες που με δέματα προωθούσαν στο μέτωπο, όπου τα ελληνικά όπλα, αν και αισθητά λιγότερα και κατώτερα, σημείωναν συνεχείς νίκες σε βάρος των υπερφίλων Ιταλών. Τούτο, όμως, προβλημάτισε τον Χίτλερ, που είδε ότι ο βασικός του σύμμαχος, ο Μουσολίνι, δεν ήταν σε θέση να καταβάλλει την Ελλάδα και αποφάσισε την εμπλοκή και της Γερμανίας κατά της Ελλάδας.

5. Ο Χίτλερ διαδέχεται τον Μουσολίνι

Η Ελλάδα, όμως, ήταν ανέτοιμη για έναν τέτοιο πόλεμο. Ο οπλισμός της ήταν παλαιάς τεχνολογίας. Εκστρατευτικό σώμα από Άγγλους και άλλους συμμάχους άρχισε να καταφθάνει στη χώρα. Στις 6 Απριλίου 1941 οι Γερμανοί εκδήλωσαν την επίθεσή τους από τα σύνορα της Βουλγαρίας, με την οποία στο μεταξύ

Οι Γερμανοί προελαύνουν με κάθε τρόπο.

συνήψανε συνθήκη συνεργασίας. Επεχείρησαν είσοδο στη χώρα μέσω της περιοχής Στρυμόνα, εκεί όπου και τα οχυρά του Ρούπελ, και αντιμετώπισαν την λυσσαλέα ελληνική αντίσταση. Στη συνέχεια μπήκαν από τη Σερβία και βγήκαν στη Θεσσαλονίκη. Ο ελληνικός στρατός κυκλώθηκε. Η συνθηκολόγηση ακολούθησε άμεσα σε δώδεκα ημέρες με τους Γερμανούς και παρά τις απεγνωσμένες προσπάθειες των συμμάχων να αναχαιτίσουν τους εισβολείς. Άρχισε η υποχώρηση μετά και την άκαρπη παρέμβαση του συμμαχικού εκστρατευτικού σώματος.

Η Luftwaffe κυριαρχεί στους αιθέρες, έναντι της RAF, όπως ανίσχυρη εμφανίστηκε στην Ελλάδα. Εδώ, κατεστραμμένα βρετανικά Hurricanes στο πεδίο προσγείωσης στην Αμφίκλεια.

Οπισθοχώρηση των συμμάχων. Βρετανικά φορτηγά εγκαταλείπονται αφού καταστραφούν.

Η γέφυρα στο Βαθύρεμα πριν τον πόλεμο.

6. Γραμμή άμυνας

Η άμυνα στα Θερμοπούλια επίσης χωρίς αποτέλεσμα. Τη Μεγάλη Εβδομάδα του '41 άρχισε η οχύρωση στη δική μας περιοχή από Πουρναράκι μέχρι Οίτη με ό,τι μέσα υπήρχαν. Μεταφορικά μέσα –συμμαχικά– που χαλούσαν, τα έσπρωχναν έξω από το δρόμο.

Σύμφωνα με στοιχεία του αείμνηστου μπραβιώτη Γιώργου Τσίτσα, όπως προ ετών δημοσιεύτηκαν στη *Φωνή των Σκαμνιωτών*¹, έλαβε χώρα μια σειρά ανατινάξεων στο οδικό δίκτυο της περιοχής. Αναφέρεται με δοθείσα αφορμή στη γέφυρα πλησίον του Σκαμνού στην χαράδρα του Βαθυρέματος, αλλά και σε άλλα 15 σημεία του ίδιου οδικού δικτύου που ανατινάχθηκαν την 22.04.1941.

Η αναφορά καλύπτει τη διαδρομή της υπό εξέταση περιοχής μας και συγκεκριμένα καλύπτει το οδικό τμήμα από τον Ντούνο μέχρι τον Ογλομπό. Ο Γιώργος Τσίτσας αντλεί τα στοιχεία του από τον Γερμανό Alex Buchner που έγραψε την ιστορία, διατηρεί ωστόσο επιφυλάξεις ως προς την ορθότητα μερικών τοποθεσιών στις οποίες αναφέρεται ο Γερμανός συγγραφέας και γι' αυτό απευθύνεται

¹ ΦτΣ, Νο 41, Μάρτιος-Απρίλιος 1998.

Η Panzerdivision προελαύνει στα χωριά μας.

μια έκκληση προς όποιο συντοπίτη μας γνωρίζει μερικά στοιχεία καλύτερα, να μας ενημερώσει στη *ΦτΣ*. Τις ανατινάξεις έκανε ο Βρετανός Peter Fleinck², του οποίου ο Γιώργος Τσίτσας με τις έρευνές του μέχρι τώρα δεν βρήκε κάποιο γραπτό κείμενο.

Συνοπτική περιγραφή των ανατινάξεων του οδικού δικτύου της ευρύτερης περιοχής του Μπράλου κατά την αποχώρηση των ANZAG. Η καταστροφή του δρόμου κατά την αποχώρηση των συμμάχων στην ευρύτερη περιοχή του Μπράλου, είχε γίνει σε 16 σημεία πάνω στο οδικό δίκτυο:

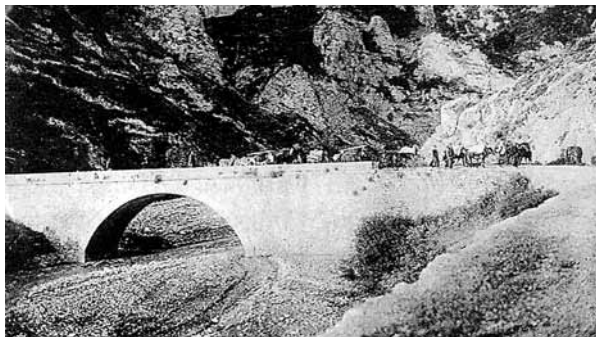
Alex Buchner, *Der Griechenfeldzug*, έκδοση 1957 και ελληνική έκδοση *Η Γερμανική εκστρατεία εις την Ελλάδα*, απόδοση από τον Γεώργιο Κ. Γαζή, Αθήνα 1961, σελίδα 282:

«Εκεί, κατόπιν καταστροφής 16 τμημάτων της ελικοειδούς ανωφερικής οδού και σημείων των κλιτιών, δι ανατινάξεως τινες των οποίων ήσαν τοιαύτης εντάσεως, ώστε να ρίψωσιν επί της οδού εις μήκος 50 μ. συμπαγείς βράχους και όγκους χαλικιών...

² ΣΕ: Διατηρούμε τις επιφυλάξεις μας ως προς την ορθογραφία του ονόματος.

1. Η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού (Ντούνος).
2. Η ανατίναξη της Γέφυρας μπροστά από το παλαιό Νταμάρι, πάνω από το χωριό της Δαμάστας.
3. Ένα γεφύρι μπροστά από τον Πλατανιά.
4. Δύο κομμάτια του δρόμου μπροστά από τον Πλατανιά, ακόμη και σήμερα υπάρχει η διαφορά στη στήριξη.
5. ;
6. Αμέσως μετά τη Χαλκομάτα, εκεί που άρχιζε το μονοπάτι για τον Καρανάσιο.
7. Το γεφύρι κάτω από τα βουλιαμένα.
8. Εκεί που άρχιζε το "κακό μονοπάτι".
9. Το γεφύρι μπροστά από τον Φούρλα το μαντρι.
10. Το γεφύρι του Καρανάσιου.
11. Το κομμάτι του δρόμου που άρχιζε το μονοπάτι για τον Αϊ-Γιώργη, εκεί που σήμερα εμφανίζονται τα βουλιαμένα.
- 12 Το γεφυράκι κοντά στο καμίνι του Αστρακά.
13. Η γέφυρα του Βαθυρέματος (Σκαμνός), που δεν ξανάγινε μέχρι σήμερα και η ζωή της ήταν μόλις 3 χρόνια περίπου.
14. Το κομμάτι του δρόμου μετά το ακρόβαθρο της γέφυρας στον Σκαμνό.
15. Ένα κομμάτι δρόμου επάνω από τη Βρύση του Γρανισιώτη³. Υπήρχε κι ένας μικρός οχετός.
16. Η Γέφυρα του Ογλομπού (κι εδώ δεν ξανάγινε γεφύρι).

Οι παραπάνω συστηματικές καταστροφές έγιναν υπό τη διοίκηση του Πήτερ Φλέμινγκ, πράκτορα της SOE.»

Η οδική γέφυρα στον Ντούνο.

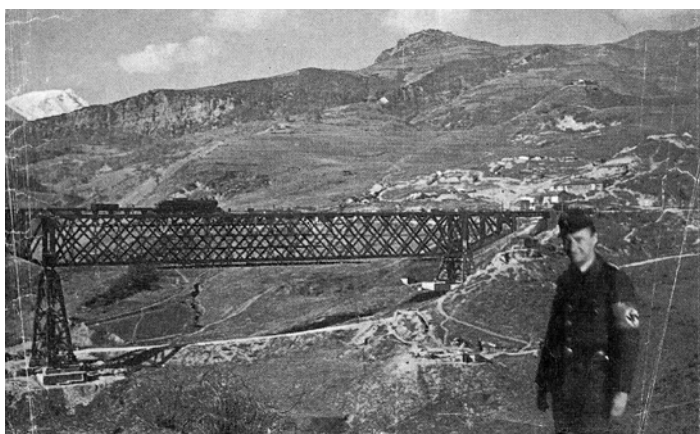
³ Παναγιώτου Φούντα, σελ. 19, *Αντάμα με τη Λευτεριά*

7. Κατάρρευση και δράμα

Στη φάση αυτή οι Σκαμινιώτες αποφάσισαν να εκκενώσουν το χωριό. Άλλοι κινήθηκαν σε ορεινότερα χωριά, άλλοι στα δάση. Το Καλλίδρομο προσφέρονταν για κάλυψη. Με την οικογένειά μου επήγαμε στο Σκλήθρο, το μικρό χωριουδάκι προς την περιοχή της Γκιόνας.

Οι Άγγλοι ανατίναξαν το Βαθύρεμα, την οδική γέφυρα της οδού Λαμίας-Αθήνας, κοντά στην ομώνυμη χαράδρα του Σκαμνού. Το ίδιο έκαναν και για ένα τμήμα της γέφυρας της Παπαδιάς. Οι Γερμανοί, ωστόσο, πραγματοποίησαν μια κυκλωτική κίνηση κινούμενοι στα νώτα των αμυνόμενων μέσα από Δέλφινο-Κουμαρίτσι-Παύλιανη-Σκλήθρο, πλήττοντας τους αμυνόμενους μαζί με άλλες δυνάμεις που κινήθηκαν από Ασωπό-Ελευθεροχώρι-Σκαμνό. Έγιναν σκληρές μάχες με πολλές απώλειες και από τις δύο πλευρές. Στο τέλος οι Γερμανοί νίκησαν, πιάνοντας και πολλούς αιχμαλώτους, κυρίως Νεοζηλανδούς και Κύπριους αγωνιστές.

Μετά από τέσσερις ημέρες επιστρέψαμε από το Σκλήθρο στον Σκαμνό. Στο δρόμο της επιστροφής είδαμε τη φρίκη του πολέμου με τους νεκρούς και το εγκαταλειμμένο υλικό. Φτάσαμε κάποια στιγμή στη θέση Γρανισιώτη, έξω από τον Σκαμνό, εκεί όπου μια βρυσούλα αποτελούσε σημείο όπου οι βοσκοί του χωριού μας πότιζαν τα ζωντανά τους. Εκεί είχαμε και πάλι μια λαχτάρα, καθώς

Οι σύμμαχοι ανατινάζουν οπισθοχωρώντας τη γέφυρα της Παπαδιάς. Οι Γερμανοί κατακτητές θα την επισκευάσουν. Εδώ ο αυστριακός μηχανικός Robert Knarre φωτογραφίζει τη γέφυρα μετά την επισκευή και, στη συνέχεια, με φωτομοντάζ, βάζει και τον εαυτό του στο πλάνο. Η λήψη είναι από τη θέση Άγιος Ευστάθιος του Σκαμνού με φόντο την περιοχή Σωληνάρια, προς την Οίτη.

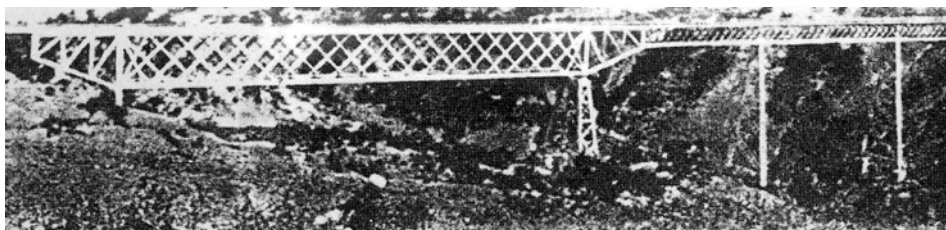
Το επιτελείο των Ιταλών –σε επίπεδο Τάγματος– εγκαθίσταται στον Σκαμνό, στο σπίτι του Ευθύμιου Αποστολόπουλου. Εδώ μέλη της ευρύτερης οικογένειας των Αποστολοπουλαίων φωτογραφίζονται μπροστά στο ιστορικό σπίτι, λίγο μετά τον πόλεμο.

βρήκαμε και πάλι έναν νεκρό, που στην αρχή, από τη στολή του τον εκλάβαμε σαν Εγγλέζο, αλλά στη συνέχεια διαπιστώσαμε ότι ήταν ο βοσκός Φέκας⁴, που τον απασχολούσε η οικογένεια των αδερφών Τζιβάρα. Ένα γερμανικό αεροπλάνο τον χτύπησε με οβίδα θεωρώντας τον Εγγλέζο αξιωματικό.

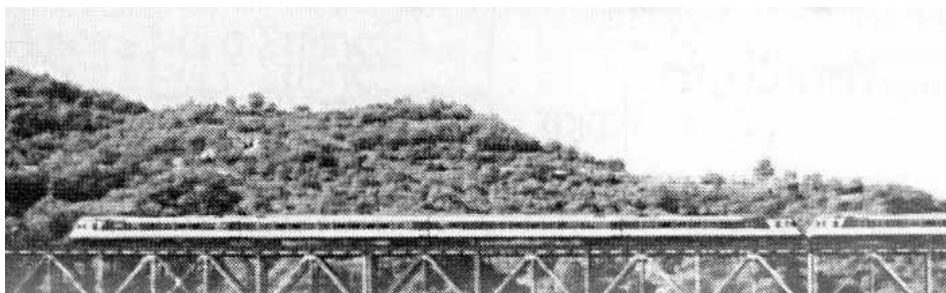
Φτάνοντας στο σπίτι μας στον Σκαμνό, το βρήκαμε λεηλατημένο. Δεν μας άφησαν σχεδόν τίποτα μέσα! Προσπαθούσαμε να παρηγορηθούμε, καθώς δεν είχαμε τουλάχιστον ανθρώπινες απώλειες στην οικογένειά μας. Καθώς τις μέρες αυτές επέστρεφαν οι στρατιώτες μας από το μέτωπο, κάναμε το δικό μας απολογισμό στο χωριό και θρηνήσαμε την απώλεια του Παναγιώτη Ν. Τζιβάρα, το αλησμόνητο παλικάρι της Γαρέφως που χάθηκε στο μέτωπο της Αλβανίας. Προσπαθούσαμε να συνηθίσουμε στη νέα δύσκολη κατάσταση που κάθε τόσο εμπλουτίζονταν με νέα δραματικά στοιχεία που μας πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο.

Στο χωριό μας εγκαταστάθηκαν ισχυρές δυνάμεις του ιταλικού στρατού, που μεταξύ άλλων στόχων, κλήθηκαν να επισκευάσουν την γκρεμισμένη γέφυρα της

⁴ Ο δύστυχος βοσκός, σύμφωνα με συζητήσεις συγχωριανών, «πουλήθηκε» μετά τον πόλεμο στους Εγγλέζους, ως Βρετανός στρατιώτης. Ως φαίνεται, την εποχή εκείνη δεν υπήρχε η επαλήθευση DNA.

Η παλαιά γέφυρα Παπαδιάς στον Σκαμνό.

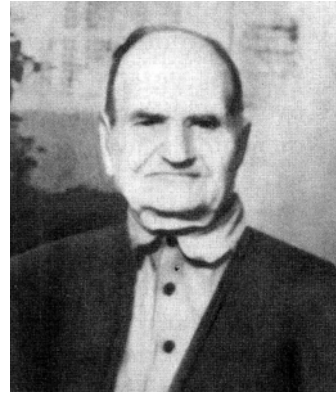
Η γέφυρα Παπαδιάς σήμερα.

Παπαδιάς και να αποκαταστήσουν το οδικό δίκτυο Λαμία-Αθήνα. Μεγάλος αριθμός σπιτιών του μικρού μας χωριού επιτάχθηκε και οι κατακτητές άρχισαν να ελέγχουν σταδιακά τους πάντες και τα πάντα. Η δύναμη των Ιταλών ανέρχεται σε επίπεδο τάγματος και το κεντρικό επιτελείο εγκαθίσταται στο σπίτι του Ευθύμιου Αποστολόπουλου. Ο έλεγχος, με ορμητήριο τον Σκαμνό, επεκτάθηκε στην ευρύτερη περιοχή.

8. Σκληρή η μοίρα των ηττημένων

Σκληρά περιστατικά και μεγάλη η απόγνωση. Ένα απόγευμα, θυμάμαι, Γερμανοί προωθούσαν αιχμαλώτους με κατεύθυνση τη Λαμία. Στη θέση Γούπατο, μέσα στο χωριό, δύο αιχμάλωτοι λυποθήκησαν. Ζητήθηκε βοήθεια από άλλους αιχμαλώτους κι εγώ έτρεξα προς τα εκεί μ' ένα καρβέλι ψωμί και μια κανάτα νερό. Όταν αυτοί συνήλθαν προχώρησαν προς το Βαθύρεμα και το έσκασαν, ξεφεύγοντας από την επιτήρηση των Γερμανών, κρύφτηκαν στην περιοχή και το βράδυ ήρθαν στο σπίτι. Τους δώσαμε τροφή και ρούχα και έμειναν κοντά μας στο χωριό για όλη την περίοδο της Κατοχής και μάλιστα εργάστηκαν και στα έργα της

γέφυρας της Παπαδιάς. Μονάδα Μηχανικού των Ιταλών που επίσης εγκαταστάθηκε στον Σκαμινό, άρχισε να ασχολείται με τη διαπλάτυνση του κεντρικού οδικού δικτύου, ενώ οι εργασίες αποκατάστασης της γέφυρας Παπαδιάς κράτησαν περί του ἕξι μήνες.

*Αθανάσιος Σκαρής,
ένας γενναίος Σκαμινιώτης.*

9. Πρόκληση και απάντηση

Στο διάστημα αυτό οι Ιταλοί έρχονταν σε επαφή με τους συγχωριανούς και φορτικά ζητούσαν κρασί, κότες, αυγά κ.ά. Στην πορεία αυτή η κατάσταση επιδεινώθηκε και άρχισαν να δημιουργούνται προβλήματα με το γυναικείο πληθυσμό. Αποτέλεσμα της συμπεριφοράς αυτής ήταν και η επίθεση κάποιων Ιταλών στρατιωτών στην οικογένεια του Παναγιώτη Αποστολόπουλου. Τα παιδιά του Παν. Αποστολόπουλου χτύπησαν τους Ιταλούς και στη συνέχεια αυτοί έκαψαν το σπίτι της οικογένειας. Τα τρία ενήλικα αγόρια της οικογένειας κρύφτηκαν κι όταν άρχισαν να σχηματίζονται οι ανταρτικές ομάδες βγήκαν στο βουνό και εντάχθηκαν σ' αυτές. Το χωριό βρέθηκε πλέον σε ασφυκτική κατάσταση αποκλεισμού. Σε πλήρη αποθράσυνση οι Ιταλοί προχωρούσαν σε κάθε είδους απρέπειες. Χαρακτηριστική είναι η κίνησή τους να μαζέψουν σε μια μάντρα όλα τα βοοειδή του χωριού. Ο θαρραλέος συγχωριανός Αθανάσιος Σκαρής πήγε κρυφά το βράδυ στην κλειστή μάντρα, άνοιξε την πόρτα και απελευθέρωσε τα ζώα, τρέποντάς τα προς το βουνό Καλλίδρομο.

Ληστοσυμμορίες

Εν τω μεταξύ, το μίσμα της προδοσίας μερίδας συμπατριωτών μας δεν έμεινε έξω από τον Σκαμινό. Συνεργάτες των κατακτητών βρέθηκαν και στο χωριό μας, που ντυμένοι με ιταλικές στολές περιέρχονταν τα χωριά για να αναγνωρίσουν τους γενναίους Αποστολοπουλαίους που από νωρίς σε πανελλήνια κλίμακα έδειξαν το δρόμο της τιμής, της αξιοπρέπειας και της αντίστασης στην κατακτητή. Ένα άλλο «φρούτο» που μέσα στις δύσκολες περιστάσεις της πατρίδας και του τόπου μας αναδείχθηκε, ήταν οι ληστοσυμμορίες. Οι συμμορίες αυτές περιτριγυρούσαν τα χωριά ή στήνανε καρτέρι σε περαστικούς και τους καταλήστευαν

παίροντας το βιος τους. Θύμα αυτών των συμμοριών υπήρξε ο αείμνηστος Λουκάς Ασπρακάς, που όχι μόνο δέχτηκε τη ληστρική επίθεση, αλλά έχασε και τη ζωή του, αφήνοντας τρία παιδιά ορφανά και ένα στην κοιλιά της εγκύου συζύγου του.

10. Περίσκεψη και αποφασιστικότητα

Το σκηνικό αυτό προβλημάτισε τους συγχωριανούς γύρω από το πρακτέο. Άρχισαν να διαμορφώνονται κάποιες τάσεις που σύντομα έλαβαν κάποιο πολιτικό, ας πούμε, υπόβαθρο. Υπήρξαν οι δύο βασικές τάσεις στο χωριό με τους Βασιλόφρονες ή τους Βενιζελικούς, αλλά και κάποιοι με αριστερές ή προοδευτικές τάσεις που άρχισαν να οργανώνονται. Το χειμώνα του 1942 δεχτήκαμε στον Σκαμινό επίσκεψη κάποιου από τη Λαμία που είχε συνάντηση με του Γιάννη Ζαλαώρα στο σπίτι του Γιάννη Ντάου. Εκεί παραβρέθηκα κι εγώ. Ήμουν μικρός βέβαια και κίνησα να φύγω, αλλά ο κύριος αυτός μου είπε να μείνω και μου 'γνεψε να πάω κοντά στο τζάκι. Συζήτησαν διάφορα θέματα και περισσότερο την αντίσταση κατά του εχθρού με τη δημιουργία ομάδων δράσης και την ενίσχυση του νέου αγώνα με υλικό και μέσα καθώς και ανθρώπινο δυναμικό. Σιγά-σιγά άρχισαν οι συναντήσεις των χωριανών που έδειχναν συμπάθεια στην άποψη για αντίσταση και αγώνα κατά του Άξονα. Στην αρχή δημιουργήθηκε μια ολιγομελής ομάδα απαρτιζόμενη από τους:

- Στάθη Σκαρή
- Γιάννη Ν. Ζαλαώρα
- Αλέκο Ν. Ζαλαώρα
- Γιώργο Κ. Ασπρακά
- Παναγιώτη Ν. Ζαλαώρα

Αυτοί άρχισαν να στρατολογούν και άλλους. Στον εργασιακό χώρο (σιδηρόδρομο) του Αλέκου Ζαλαώρα ήταν και ενεργοποιήθηκαν οι:

*Μιχάλης Ασπρακάς:
Ένας συνεπής πατριώτης από τον Σκαμινό*

- Μιχάλης Ασπρακάς
- Τάσσος Ασπρακάς
- Ευθύμιος Β. Τζιβάρας

Αυτοί έρχονταν σε επαφή και με συναδέλφους τους από την Οίτη και την Παύλιανη. Για ό, τι συνέβαινε στην περιοχή που εργάζονταν το μετέφεραν ως πληροφορία στις ομάδες Αντίστασης.

11. Παρενέργειες

Μετά το κάψιμο της οικίας του Παν. Αποστολόπουλου ήρθε η σειρά της οικίας των αδελφών Λουκά και Δημήτρη Τζιβάρα. Ο Λουκάς Τζιβάρας ασχολούνταν την εποχή εκείνη με τα κοινά του χωριού και κάποιος συγχωριανός που συνεργάζονταν με τους Ιταλούς τους μετέφερε, ψευδώς, ότι «συμπαθεί τους αντάρτες». Οι Ιταλοί τον συνέλαβαν και τον έδεσαν στις κολώνες στο μπαλκόνι του Γιάννη Ζαλαώρα, τώρα κληρονόμων Αθανασίου Ντάου. Ο σκοπός ήταν να τον εκτελέσουν. Τότε, δύο γυναίκες από τον Σκαμνό, η Ασημίνα σύζ. Βασιλείου Γκόλφη και η Ζαφείρα Ντάου σύζ. Γεωργίου Τζιβάρα, πλησίασαν και έπιασαν κουβέντα με το σκοπό, ενώ μία από αυτές έκοψε τα δεσμά του συγχωριανού με αποτέλεσμα αυτός να δραπετεύσει. Σε αντίποινα, οι Ιταλοί έκαψαν το σπίτι. Οι οικογένειες έφυγαν προς τον Μπράλο, επειδή οι γυναίκες τους κατάγονταν από αυτό το χωριό. Οι Ιταλοί στήνοντας μπλόκο συνέλαβαν άνδρες και παιδιά. Αφού ορισμένους από αυτούς τους βασάνισαν, τους έστειλαν στη φυλακή. Αυτοί ήταν οι:

- Αθανάσιος Σκαρής
- Αλέκος Ν. Ζαλαώρας
- Χαράλαμπος Ασπρακάς
- Νίκος Αποστολόπουλος
- Γιώργος Ευθ. Ζαλαώρας
- Δημήτρης Γκόλφης (ιερέας)

Ελπίζω να μην ξέχασα κάποιον.

12. Διευρύνεται το κόστος

Ο εχθρός άρχισε να ανησυχεί και τα μέτρα που έπαιρναν στη διακίνηση των συγχωριανών ήταν αυστηρά. Η κάθε μορφής καταπίεση διαρκώς αυξάνονταν. Στο σπίτι του Βασίλη Γκόλφη είχαν εγκαταστήσει φούρνο και υποχρέωναν τους συγχωριανούς να τους προμηθεύουν ξύλα για το φούρνο, αλλά και για απόθεμα για το χειμώνα. Στον Άγιο Αθανάσιο υπήρχαν μεγάλα δένδρα, κυρίως δρυς και πανύψηλες πουρνάρες. Σπουδαία μνημεία της φύσης, ώσπου μια μέρα τα είδαμε με μεγάλη θλίψη να έχουν κοπεί. Τα έκοψαν οι Ιταλοί. Εμείς, οι πιτσιρικάδες, μη γνωρίζοντας στην αρχή ποιος είναι ο δράστης, υποψιαστήκαμε ένα συγχωριανό που τον πήραμε με τις πέτρες. Μια μέρα μας εξήγησε ο φερόμενος ως δράστης τι ακριβώς είχε συμβεί. Στο μεταξύ, στους αντάρτες προσεχώρησε εκτός από τα τρία αδέρφια των Αποστολοπουλαίων, Βασίλη, Αποστόλη και Κώστα, και ο Δημήτρης Ι. Τζιβάρας.

Γερμανούς δεν βλέπαμε στο χωριό, παρά μόνο σπάνια κι αυτούς όταν περνούσαν και σταματούσαν στο Γούπατο και έπαιρναν νερό από την Τρανή Βρύση. Δημιουργούσαν αλυσίδα και με κουβάδες ανέβαζαν το νερό και το έριχναν στα βυτία. Αργότερα και όταν οι Γερμανοί διαπίστωσαν την ανεπάρκεια των συμμάχων τους Ιταλών, ιδίως μετά το χτύπημα στον Γοργοπόταμο, εγκαταστάθηκαν και αυτοί στον Σκαμνό, επιλέγοντας για το επιτελείο τους το σπίτι του Νίκου και της Γαρέφως Τζιβάρα. Το μικρό χωριουδάκι στρατοκρατείται πλήρως.

*Δημήτρης Ι. Τζιβάρας,
δμοιοτής του ΕΛΑΣ.*

13. Επεισόδια αντίστασης

Το Νοέμβριο του 1942 οι ανταρτικές ομάδες ανατίναξαν τη γέφυρα του Γοργοπόταμου και οι συγκοινωνίες με το σιδηρόδρομο διακόπηκαν. Όλες οι μεταφορές γίνονταν μέσω του αυτοκινητόδρομου Λιανοκλάδι-Σ.Σ. Μπράλου. Ο χειμώνας του 1942-43 ήταν πολύ βαρύς και η πείνα άρχισε να γίνεται κάτι περισσότερο από αισθητή. Το καλαμπόκι, τα χόρτα και κάθε βρώσιμο είδος έγινε καλοδεχούμενο και περιζήτητο. Σε αντίποινα για το πλήγμα στον Γοργοπόταμο, οι Ιταλοί έκαναν επιχειρήσεις στους ορεινούς όγκους της Οίτης. Στην Παύλιανη οι

*Το επιτελείο των Γερμανών εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Νίκου και της Γαρέφως Τζιβάρα.
Η φωτογραφία είναι από την εποχή του πολέμου.*

ανταρτικές ομάδες τους περίμεναν και ένας ιταλικός λόχος διαλύθηκε. Χωρίς όπλα και εξαρτήσεις, γύρισαν στη βάση τους περνώντας μέσα από τα ρέματα. Το γκρέμισμα της γέφυρας στον Γοργοπόταμο προκάλεσε ευρύτερες ανακατατάξεις και σειρά μέτρων. Γερμανικά στρατεύματα άρχισαν να έρχονται στην περιοχή μας. Οχύρωσαν τη γέφυρα της Παπαδιάς, του Ασωπού και το τούνελ Σκαμινού-Μπράλου.

Ένας φοιτητής του Πολυτεχνείου από την Αθήνα ήρθε στο χωριό ως εργαζόμενος στα έργα οδοποιίας. Ήταν μνημένος στην Αντίσταση και διέμενε στο σπίτι του Γιάννη Ντάου. Γνωρίστηκε με τον πατέρα μου και μαζί δημιούργησαν μια ομάδα συλλογής πληροφοριών με τις οποίες ενημέρωναν το βουνό για ό,τι συνέβαινε στην περιοχή. Είχαν διασυνδέσεις με στρατιωτικούς ξένων χωρών που είχαν στρατολογήσει οι Γερμανοί. Το όνομα αυτού του φοιτητή ήταν Αντώνης Ερινόπουλος. Στο στρατόπεδο των Γερμανών υπήρχε ένας Πολωνός. Γιάννη τον λέγανε. Ο άνθρωπος αυτός έμελλε ν' αποδειχτεί πολύτιμος στην Αντίσταση. Γι' αυτό προσπάθησε ο πατέρας μου να τον φυγαδεύσει, χωρίς όμως να το καταφέρει, και παρέμεινε μέχρι το τέλος του πολέμου στις τάξεις των Γερμανών. Ο Γιάννης δεν έδινε μόνο πολύτιμες πληροφορίες για τις κινήσεις των Γερμανών, αλλά ακόμη προμήθευε τους αγωνιστές μέσα από το δίκτυο του χωριού με φαρμακευτικό υλικό, που ήταν από τα πλέον απαραίτητα.

Το φρόνημα υπέρ της Αντίστασης όλο και φούντωνε και μπροστά από τη μύτη των δυνάμεων του άξονα ξεδιπλώνονταν κινήσεις αξιέπαινες. Ο εφεδρικός ΕΛΑΣ σε συνεχή επαφή με τις μάχιμες μονάδες των ανταρτών. Η στήριξη του αγώνα από τα πενιχρά μέσα συνεχής. Μια χαρακτηριστική περίπτωση ήταν και η διάθεση μέρους του γλίσχρου εισοδήματος των υποστηρικτών της Αντίστασης υπέρ του αγώνα. Στο σιδηρόδρομο καθιερώθηκε με τη μισθοδοσία του προσωπικού να γίνεται και μια παρακράτηση που πήγαινε σαν εισφορά και στήριξη στις ανταρτικές ομάδες του ΕΛΑΣ.

Μετά το χτύπημα στη γέφυρα του Γοργοπόταμου, φθινόπωρο του '42, έρχεται το '43 η σειρά του Ασωπού. Νέα αναστάτωση στους κατακτητές και προβλήματα στον ανεφοδιασμό τους. Στους πληγέντες και οι δύστυχοι συμπατριώτες μας της πρωτεύουσας των Αθηνών που δεινοπάθησαν από την πείνα, που μέσα σε συνθήκες απόγνωσης πήγαιναν στην Θεσσαλία προσπαθώντας να εξοικονομήσουν έστω και την ελάχιστη ποσότητα τροφοεφοδίων για τις οικογένειές τους. Τους βλέπαμε με λίγα πράγματα στο χέρι να κινούνται νηστικοί και ρακένδυτοι ανεβαίνοντας στις απότομες πλαγιές του χωριού μας, από το Σ.Σ. Ασωπού-γέφυρα Παπαδιάς-Πουρναράκι-Σ.Σ. Μπράλου, για να πάρουν το τραίνο για την Αθήνα. Μέσα σ' αυτούς και οι αισχροί μαυραγορίτες. Κάποια στιγμή φτιάχτηκε η γέφυρα του Ασωπού και όταν η αποκατάσταση ολοκληρώθηκε, αυτή κατέρρευσε και πάλι προκαλώντας μεγάλη οργή στους ιθύνοντες των Γερμανών, αλλά και σκληρή τιμωρία σε υπεύθυνους και μη που πλήρωσαν με τη ζωή τους.

Την ίδια περίοδο (Ιούνιος '43) με το χτύπημα στη γέφυρα του Ασωπού, ο ΕΛΑΣ οργάνωσε και εκτέλεσε με ακρίβεια την ανατίναξη του σιδηροδρομικού τούνελ στο Κούρνοβο, προκαλώντας πολλαπλή ζημία σε ανθρώπινες ζωές και χρονοκαθυστέρηση στους κατακτητές. Μαζί όμως με τους εχθρούς θύματα υπήρξαν και οι συμπατριώτες μας της «κλούβας», της ανθρώπινης ασπίδας με το βαγόνι μπροστά από τη μηχανή. Στις κλούβες τοποθετούσαν Έλληνες πατριώτες, κρατούμενους από το προηγούμενο βασιλομεταξικό καθεστώς κομμουνιστές που δεν αποφυλακίστηκαν με την κατέρρευση του μετώπου, αλλά και άλλους συμπατριώτες μας που προδόθηκαν για την αντιστασιακή τους δράση από δοσίλογους που δυστυχώς δεν έλειψαν. Μαζί μ' αυτούς θρηνήσαμε και έναν υπέροχο μπραβιώτη, τον Κώστα Τσίτσα⁵.

⁵ ΣΕ: Ίδτε σχετικά και στο κεφάλαιο για το σαμποτάζ στο Κούρνοβο.

Το 1943 δεν λειτούργησε σχολείο στον Σκαμνό. Μερικά παιδιά από το χωριό μας επήγαμε και παρακολούθησαμε μαθήματα στο διπλανό μας Ελευθεροχώρι. Στη διαδρομή μας αυτή περνούσαμε καθημερινά μέσα από το εχθρικό στρατόπεδο πεζή.

14. Μιμούνται την τακτική των ανταρτών

Το νέο χτύπημα στον Ασωπό (Ιούνιος 1943) προκάλεσε νέα οργή στους Γερμανούς που τον Αύγουστο του 1943 βομβάρδισαν το χωριό μας με όλμους. Τα πλήγματα του βομβαρδισμού εντοπίστηκαν στην περιοχή μεταξύ του σπιτιού του Τάσσου Ασπρακά και την Τρανή Βρύση. Ευτυχώς δεν υπήρξαν ανθρώπινες απώλειες. Εμείς, τα μικρά παιδιά, όταν δεν είχαμε σχολείο, μαζευόμασταν και πηγαίναμε στο Πουρναράκι. Εκεί ήταν πέρασμα των ανταρτών και οι Γερμανοί πολλές φορές έστηναν μπλόκο. Εμείς, τα παιδιά, προχωρούσαμε πιο πάνω και τους ειδοποιούσαμε και άλλαζαν δρόμο. Ενώ οι πιέσεις των ανταρτών αυξάνονταν και γίνονταν όλο και πιο σφοδρές, οι Γερμανοί (Νοέμβριος '43) έκαναν ασκήσεις στα Μετερίζια με λευκές στολές και βαρύ οπλισμό, ενώ τις βραδινές ώρες έστηναν ενέδρες στα περάσματα των ανταρτών. Μια τέτοια περίπτωση βίωσα ο ίδιος προσωπικά κατεβαίνοντας με τον Γιάννη Ντάο από την Νευρόπολη στη κορυφή του βουνού, στη θέση Σβαρνίστρα κατά τις έντεκα η ώρα βραδινή. Από μακριά είδαμε τη φωτιά του τσιγάρου που κάπνιζε ένας Γερμανός. Αλλάξαμε πορεία και κατεβήκαμε στο χωριό. Τέλη του '43- αρχές '44 στήσανε μια τέτοια ενέδρα στη θέση Αγία Τριάδα, πάνω από την Παύλιανη και εξολόθρευσαν ένα επίλεκτο τμήμα-λόχο ανταρτών με επικεφαλής τον καπετάνιο Καλλία (Χαράλαμπος Μώκο), από το Μαυρολιθάρι.

Καλοκαίρι '44 και οι συγχωριανοί θερίζουν και μεταφέρουν τα δεμάτια με το σιτάρι σποιβάζοντάς το στις θημωνιές που ήταν στα επιμέρους αλώνια των οικογενειών, μιας και στην εποχή αυτή το αλώνισμα γινόταν παραδοσιακά με τα άλογα. Δεν είχαν ακόμη έρθει οι αλωνιστικές μηχανές. Κάποιος απρόσεκτος συγχωριανός κινήθηκε βράδυ με κλεφτοφάναρο και έδωσε στόχο στους Γερμανούς σκοπούς απέναντι στο λόφο του Αγίου Ευσταθίου. Εκείνοι πίστεψαν πως είδαν κίνηση ανταρτών και πλάκωσαν αμέσως με τους όλμους την επίθεση κατακαίγοντας το βιος του Νίκου Γκόλφη, αλλά προκάλεσαν ζημιές και σε άλλες παρακείμενες θημωνιές.

15. Δολιοφθορές

Την ίδια χειμερινή περίοδο έγινε δολιοφθορά στον πλησίον μας Σ.Σ. Ελευθεροχωριού, όπου δύο τραίνα συγκρούστηκαν και στη συνέχεια άρπαξαν φωτιά εξαιτίας των εύφλεκτων καυσίμων που μετέφεραν. Η καταστροφή που προκλήθηκε ήταν φοβερή. Εκεί τραυματίστηκε και ο καλός συγχωριανός μας μακαρίτης Ηλίας Ασπρακάς.

16. Πληγωμένο θηρίο

Με την εξέλιξη του πολέμου στα ευρύτερα μέτωπα, οι Γερμανοί –οι Ιταλοί έχουν ήδη συνθηκολογήσει το Σεπτέμβριο του '43– άρχισαν να διαισθάνονται τη ζοφερή γι' αυτούς προοπτική με το τέλος του πολέμου να πλησιάζει και την έκβασή σε βάρος τους. Τούτο, όμως, τους έκανε σαν το πληγωμένο θηρίο να γίνονται όλο και πιο ωμοί σε θέματα αντεκδίκησης. Η ανησυχία των συγχωριανών αντί να καμάρει, εντείνονταν ακόμη περισσότερο. Αεροπλάνα των συμμάχων έριχναν προκηρύξεις κάθε βράδυ στις θέσεις πορείας των κατακτητών. Αντάρτες με χωνιά προέτρεπαν τους Γερμανούς να παραδοθούν. Οι συγχωριανοί άρχισαν να μεταφέρουν τα λιγοστά τους τρόφιμα σε κρυψώνες με το φόβο ότι θα πυρποληθούν τα σπίτια τους. Τα οικίσια ζώα μεταφέρθηκαν σε άλλα πιο ορεινά και απρόσιτα χωριά. Στο χωριό παρέμειναν ελάχιστα άτομα και αυτά μεγάλης ηλικίας. Εργαζόμενοι στο σιδηρόδρομο έπαψαν να πηγαίνουν στη δουλειά τους και το χάος απλωνόταν παντού. Ανάμεσα στις φήμες που προκαλούσαν τον τρόμο ήταν και η εκδοχή να βομβαρδιστεί το τούνελ Σκαμνού-Μπράλου με ισχυρή έκρηξη που θα γκρέμιζε τα σπίτια.

17. Καμένη γη

Την παραμονή της ανατίναξης της γέφυρας της Παπαδιάς και του παραδίπλα μεγάλου τούνελ, γύρω στις 10 η ώρα το βράδυ, έρχεται ο Θανάσης Ντάος, αγροφύλακας στο χωριό μας, και μας πήρε εμάς και τη δική του οικογένεια και μας πήγε στο χωριό Οίτη. Εκεί διέμεινε η οικογένειά μου, όταν στις 04:00 το πρωί ανατίναξαν τη γέφυρα και τη γαλαρία, χωρίς, ωστόσο να προκληθεί ζημιά στα

σπίτια του χωριού. Οι ανατινάξεις έγιναν σε όλο το σιδηροδρομικό και οδικό δίκτυο.

18. Αίσθηση ελευθερίας

Το χωριό μας είναι πια ελεύθερο! Καθημαγμένο, αλλά ελεύθερο. Με τον Αντώνη Ντάο (του Αθανασίου) –ας είναι αιωνία η μνήμη του αδικοχαμένου παλικαριού– ξεκινάμε και πάμε στο Βαθύρεμα, που επίσης έχει ανατιναχθεί και μάλιστα στο πλέον κρίσιμο σημείο της γέφυρας στη χαράδρα. Τα ερείπια μέσα στο βαθύ ρέμα, όπου είχαν κάψει και αυτοκίνητα. Προχωρήσαμε μέχρι που φτάσαμε στον Φούρλα το Μαντρί. Ξαφνικά βλέπουμε Γερμανούς με μοτοσικλέτες να επιστρέφουν προς το Βαθύρεμα. Κρυφτήκαμε μέσα στο δάσος. Κατά τις 11 η ώρα φάνηκε αυτοκίνητο στα Σκαραίικα. Οι Γερμανοί ήταν οχρωμένοι στο Χάνι Καρανάσιου. Έριξαν όλμους με στόχο το Βαθύρεμα νομίζοντας ότι το αυτοκίνητο θα τους ακολουθήσει. Μέσα στο αυτοκίνητο ήταν ο Άρης Βελουχιώτης με το επιτελείο του. Δικαιολογημένος τελικά ο φόβος των Γερμανών, όχι όμως και η εκτίμησή τους ότι θα διάβαινε με το αυτοκίνητο την κατεστραμμένη γέφυρα στο Βαθύρεμα. Φυσικά οι Έλληνες αντάρτες επέστρεψαν πίσω μην μπορώντας να συνεχίσουν στην ίδια κατεύθυνση.

19. Μετά τον πόλεμο

Η οργάνωση του χωριού δραστηριοποιήθηκε μπροστά στις νέες εξελίξεις ξεκινώντας από τα πλέον ουσιαστικά και αναγκαία. Μεταξύ των μέτρων που έλαβε ήταν και η σύσταση του ΕΤΑ Εφοδιασμού του ΕΛΑΣ, συγκρότησε Δικαστήριο και γενικά φάνηκε το χωριό να λειτουργεί συλλογικά. Πρόεδρος της ΕΤΑ ορίστηκε ο **Κώστας Αθ. Γκόλφης**, ενώ Πρόεδρος του Λαϊκού Δικαστηρίου ορίστηκε ο **Ευστάθιος Ι. Τζιβάρας**. Η πρώτη λαϊκή συνέλευση στον Σκαμινό έλαβε χώρα. Αγωνιστές της Αντίστασης ζήτησαν την τιμωρία μερικών συνεργατών του κατακτητή και κίνησαν την διαδικασία δίωξής τους. Αυτοί κλήθηκαν ως κατηγορούμενοι στο Λαϊκό Δικαστήριο. Ο Γραμματέας **Στάθης Σκαρής** τάχθηκε υπέρ της καταλλαγής και προσπάθησε να αμβλύνει τις οξύτητες. Η πλέον σοβαρή περίπτωση που εκδικάστηκε με θανατική ποινή είχε στη συνέχεια αίσιο τέλος για τον κατηγορούμενο, χάρις στην αποφασιστική παρέμβαση του Στάθη

*Ευστάθιος Σκαρής,
ο Γραμματέας.*

*Κώστας
Ι. Τζιβάρας.*

Κώστας Γκόλφης.

Σκαρή, αλλά –κυρίως– και του καπετάν-Παπαφλέσσα (Κώστας Ζυγούρης από το Σκλήθρο, εκ των επιτελών του Άρη Βελουχιώτη, συγγενής των Αποστολοπουλαίων).

Η συνθήκη της Βάρκιζας δεν έχει ακόμη υπογραφεί και ο ΕΛΑΣ είναι ο αδιαφιλονίκητος φορέας εξουσίας με ισχυρή παρουσία σε όλην τη ελεύθερη Ελλάδα. Μέλη του εφεδρικού ΕΛΑΣ μετατάσσονται στην τακτική δύναμη. Εδώ περιλαμβάνεται και ο συγχωριανός **Σταύρος Σπ. Ασπρακάς** –αδελφός του πατέρα μου–, που στη συνέχεια θα χάσει τη ζωή του στις αιματηρές συγκρούσεις των Αθηνών στη διάρκεια των Δεκεμβριανών.

Η ΟΥΝΡΑ (σ.σ. UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration) με δέματα μοίρασε ρούχα. Η ζωή άρχισε να βρίσκει το δρόμο της. Οι νέοι του χωριού έστηναν γιορτές και χορούς κάθε εβδομάδα, εκ περιτροπής σε κάθε σπίτι.

20. Από σύμμαχοι, αντίπαλοι

Τα σύννεφα, όμως, δεν άργησαν να φανούν, καθώς οι Άγγλοι επενέβησαν ανοιχτά υπέρ της επανόδου του Βασιλιά. Οι αγωνιστές της Αντίστασης διαπίστωναν με τραγικό τρόπο ότι με τη συνθήκη της Βάρκιζας παραδόθηκαν στους Εγγλέζους, που δεν είχαν κρύψει τις επιφυλάξεις τους για τις αρχές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Την ίδια εποχή έγινε μια μάχη στο Βαθύρεμα με σύγκρουση ανταρτικών ομάδων και Άγγλων. Οι πρώην σύμμαχοι διαδέχτηκαν τους προηγούμενους κατακτητές. Τραγική εξέλιξη. Η καλή οργάνωση της ενέδρας εξανάγκασε σε υποχώρηση τους Εγγλέζους. Ένα άλλο μεμονωμένο επεισόδιο έχουμε όταν δύναμη Βρετανών από Καρανάσιο έρχονται προς τον Σκαμνό, όπου δυνάμεις του Εφεδρικού ΕΛΑΣ Σκαμνού, εξοπλισμένες με νέα όπλα από τον Νίκο Β. Τζιβάρρα, τους χτύπησε υποχρεώνοντας και πάλι τους νέους αντίπαλους σε υποχώρηση.

Το δημοψήφισμα για την επάνοδο του Βασιλιά ήταν ένα επίσης σημαδιακό γεγονός στο μικρό μας χωριό. Τα μέλη του ΕΑΜ και οι συμπαθούντες αποφάσισαν την αποχή, που τελικά ήταν καθολική στο χωριό. Όλοι οι συγχωριανοί συγκεντρώθηκαν στο σπίτι του Στεφανή Τζιβάρρα και γλέντησαν μέχρι το πρωί. Από την άλλη, όμως, πλευρά η οργάνωση των Βασιλοφρόνων έκανε προγράψες που σημάδεψαν για δεκαετίες τη μετέπειτα πορεία στο χωριό, όπως εξάλλου συνέβη και σε πανελλήνια κλίμακα.

21. Σκαμνού κλέος

*Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
ώρισαν να φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες.*

.....

*Και περισσότερη τιμή τους πρόπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επί τέλους θα διαβούνε.*

Κωνσταντίνος Καβάφης

Ιδιαίτερη επισήμανση χρειάζεται η γενναία πράξη αντίστασης των αδελφών Αποστολόπουλου, που δεν δέχτηκαν το πλιάτσικο και την προσβολή των Ιταλών σε βάρος της οικογένειάς τους. Με το τσεκούρι που άδραξε ο Κώστας Π. Αποστολόπουλος και πετσόκοψε τον ένα από τους δύο Ιταλούς, ενώ τραυμάτισε τον άλλον που έσπευσε να εξαφανιστεί, σήκωσε στην πλάτη του ολόκληρη την Ελλάδα, την τιμή και την αξιοπρέπειά της.

Έχουμε την ιερή υποχρέωση να αποτίσουμε φόρο τιμής αποδίδοντας τον προσήκοντα σεβασμό στη μνήμη των τριών αδελφών από τον Σκαμνό, των Αποστολοπουλαίων του ΕΛΑΣ. Οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η αντιστασιακή τους δράση ήταν από τις πρώτες ενέργειες σε πανελλήνια κλίμακα και η απήχηση που είχε το επεισόδιο του Σκαμνού επηρέασε σε μεγάλο βαθμό το ξεσηκωμό των συμπατριωτών μας κατά των κατακτητών.

*Ο Καραϊσκάκης
(Κώστας Αποστολόπουλος, από τον
Σκαμνό) ο ηρωϊκός αντάρτης του ΕΛΑΣ*

Η ταπεινότητα του υπογραφόμενου (σ.ε.) –πρωτοξάδερφου των συγχωριανών αγωνιστών υπέρ της ελληνικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας– δεν έχει την άμεση γνώση και εμπειρία, γεννηθείς μετά τον πόλεμο, αλλά σαν ένα είδος μνημόσунου, καταφεύγουμε σε μερικά αποσπασματικά στοιχεία από μαρτυρίες συγχωριανών και συναγωνιστών των ανταρτών του Σκαμνού. Ασφαλώς και η δράση τους σε όλα τα μέτωπα χρειάζεται μια πολύ πιο εκτεταμένη μελέτη για την οποία και οι δικές μας προσπάθειες βρίσκονται σε εξέλιξη, αφού όπου και αν καταφύγουμε –στις όντως δυσεύρετες πηγές– όλο και πιο εντυπωσιακά στοιχεία ανακαλύπτουμε γι' αυτούς τους γενναίους μαχητές της Εθνικής μας Αντίστασης.

*Τρία αδέρφια, τρεις γενναίοι αντάρτες του ΕΛΑΣ, τρεις Σκαμινιώτες αγωνιστές:
Ο Καραϊσκάκης (αριστερά, ο Κώστας Αποστολόπουλος) που ξεκίνησε μόνος του την Αντίσταση στη Ρούμελη με το πρώτο επεισόδιο στον Σκαμινό κατά των Ιταλών κατακτητών, που σηματοδότησε τον αγώνα για Αντίσταση. Λευτεριά και Αξιοπρέπεια σε όλη τη Ρούμελη. Πολέμησε τον κατακτητή σε πολλά μέτωπα, αλλά το τραύμα από τη σκληρή σύγκρουση με τους Γερμανούς στην Κασταλία Πηγή (Δελφοί), στάθηκε μοιραίο για τη ζωή του (10/11.09.1943). Ο Ρουμελιώτης (στη μέση, ο Βασίλης Αποστολόπουλος, ο ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ) και (δεξιά) ο Αγαμέων (Αποστόλης Αποστολόπουλος), που άντεξε τις σκληρές συγκρούσεις της Αντίστασης, αλλά και τον Εμφύλιο, για να αφήσει την τελευταία του πνοή το 1950-51 ευθύς μετά την αποφυλάκισή του από τη Μακρόνησο, εξαιτίας των κακοχημών.*

*Σε όλα τα μέτωπα παρόντες οι Σκαμινιώτες μαχητές:
Στη Ρικά, στη Σουβάλα, στον Γοργοπόταμο, στο '51, στο Χάνι Νικολούλια, στα Δεοβροχώρια, παντού!*

22. Πρώμο επεισόδιο

Πρώμο το επεισόδιο στον Σκαμνό (αρχές Φεβρουαρίου του 1942) και αναφέρομε σαν παράδειγμα το ανταρτοχώρι της πλησίον μας Αγόριανης, όπου άνθρωποι εμφορούμενοι από τα πλέον αγνά ελληνικά ιδεώδη, άνθρωποι ποιότητας, στρατιωτικοί, εκπαιδευτικοί, νομικοί και άλλοι επιστήμονες, αλλά μαζί και αγνοί άνθρωποι του λαού μας, απόγονοι των ηρώων του '21, όπως του Κομνά Τράκα, ερευνούσαν τις δυνατότητες αντίστασης στον κατακτητή που οδηγούσε μέρα με τη μέρα σε πλήρη εξαθλίωση το τόπο και τους ανθρώπους.

Ας αφήσουμε, όμως, καλύτερα να μας μιλήσει ο ανθυπίαρχος Δημήτρης Δημητρίου, ο θρυλικός Νικηφόρος (*Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης, Χρονικό 1940-44*, Τόμος Α', Αθήνα 1965, σελ. 162-163):

«Έπρεπε να βρούμε αλλιώτικο τρόπο να προχωρήσουμε. Το τριαδικό σύστημα του Κομνά ήρθε στο μυαλό μου. Ωστόσο κάμποσες ημέρες ο ενθουσιασμός όλων μας ήταν μεγάλος και φανερός. Έρχονταν οι χωριανοί ένας-ένας και μού 'λεγαν για τα όπλα. “Εγώ, ένα εγγλέζικο, με διακόσιες σφαίρες”, ο ένας. “Εγώ, μια αραβίδα μάνλιχερ, τόσες σφαίρες”, ο άλλος. Είχα φτάσει καμιά τριανταριά, με τους γκράδες μαζί. Λίγα, όμως, ακόμα, πιστεύαμε ότι υπήρχαν και άλλα. Ύστερα από τρεις-τέσσερις μέρες, οι «δηλώσεις» αραιώσαν πολύ και κατόπιν σταμάτησαν. Είπαμε να δυναμώσουμε πάλι το ζήλο των χωριανών. Έπιασα ένα απόγευμα, σε μια γωνιά της πλατείας να λέω κάτι τέτοιο, ήμασταν πέντε-δέκα. Οι μισοί είχαν δηλώσει. Ένας-δύο λέγανε δεν έχουν. Τότε ο Θ. Α. μου λέει: «Δεν γίνονται έτσι εύκολα αυτά τα πράγματα!»

Ξαφνιάστηκα που μιλούσε έτσι ταραγμένος σαν να φύλαγε από καιρό μέσα του ένα πάθος. Του ζήτησα να εξηγηθεί, τι ήθελε να πει. «Τι θέλω να πω! έκαμε αυτός διστάζοντας λίγο, είναι και ζήτημα εμπιστοσύνης... Ο άλλος δεν μπορεί να ξανοιχτεί...».

Κεραυνός με χτύπησε. «Τι είπες μωρέ!» έτρεμα ολόκληρος. Είχε θολώσει το μάτι μου. Του ρίχτηκαν και οι άλλοι κατάπληκτοι του Θ.Α. κι αυτός κλονίστηκε και μού 'καμαν καλό όλα αυτά. Ηρεμούσα γρήγορα. Στο βάθος, αναγνώρισα πως ήταν δικαίωμα του καθενός, να' χει και τις αμφιβολίες του. Αισθανόμουν, όμως, μια αηδία.

– Έχει δίκιο, ρε Θ.Α., του είπα. Εδώ είμαστε κι εσύ κι εγώ και το χωριό ολόκληρο! Θα δούμε ποιος θα σταθεί πιο τίμιος!

Και την έκαμα κομμάτια μια βεργούλα κυδωνιάς που κρατούσα, σημειώνοντας με βούλες απάνω, πόσα όπλα, πόσες χειροβομβίδες, πόσες σφαίρες έχει το χωριό μας.

– Να με συγχωρείς, είπε ο Θ.Α., δεν ήθελα να σε προσβάλω ...

Τον πήρα κι εγώ μπροστά τότε, ότι καλό είναι να 'χει ο καθένας στο νου του, έτσι θα φυλάμε καλλίτερα την υπόθεση, όχι όμως ν' ανοίγουμε το στόμα μας και να μην ξέρουμε τι λέμε.

[Έπεσε σαν βόμβα μια ημέρα ένα νέο. Στον Σκαμνό, δυο αδέρφια άρπαξαν παλούκια και τσαπιά και τσάκισαν ένα ολόκληρο τσούρμο Ιταλούς, πού 'χαν πάει στο σπίτι τους και θελήσανε ν' απλώσουν χέρι στα κορίτσια, τις αδελφές τους. Μείναμε εκστατικοί. Παντού, όλος ο κόσμος στα χωριά. Μας ξανάδινε τη δύναμη αυτό το νέο, και την περηφάνια. Ήταν σαν κοινή εκδίκηση.

Ύστερα, μαθεύτηκε, κάψανε το σπίτι των παιδιών οι Ιταλοί, τα επικηρύξανε κι αυτά βγήκαν στο κλαδί.

Περνούσε ο κόσμος πέρα-δώθε στον Σκαμνό, στη δημοσιά.

– Να το σπίτι των παιδιών! λέγανε όσοι ξέρανε.

– Πούν' το; Πούν' το; πετιούνταν οι άλλοι.

Κοίταξε, λοιπόν, αλλόκοτη που είναι η ζωή! Κάψανε οι φασίστες ένα σπίτι, να καταπτοήσουν. Και στεκόταν τώρα εκεί το ερείπιο, αναβρυζοντας οι μαύροι τοίχοι του κρυφού εθνικό μεγαλείο... Κώστας κι Αποστόλης Αποστολόπουλος, τα ονόματα των παλικαριών.

Μας ξεσήκωσε κι εμάς στο χωριό κάμποσες μέρες αυτό το νέο].

Σημείο αναφοράς, λοιπόν, ο Σκαμνός και το καμένο σπίτι των Αποστολόπουλαίων, που συμβόλιζε ό,τι ανώτερο και υπέροχο μπορούσε στην σκληρή εκείνη περίοδο να βάλει στο νου του ο συμπατριώτης στη χεμιαζόμενη πατρίδα.

23. Μνημείο δόξας το πυρπολημένο σπίτι

Ο ίδιος ο Νικηφόρος, κινούμενος για την οργάνωση του αγώνα από τη Λαμία στην Αγόριανη (μέχρι το Παλαιοχώρι με αυτοκίνητο φορητό κι από κει και πέρα με τα πόδια) περιγράφει (βιβλίο του ως άνω, σελ. 268):

«Εκεί που περνούσαμε τον Σκαμνό, ακούω έναν απάνω στο αυτοκίνητο, ανασηκώθηκε απότομα κι έδειχνε κάτω, στον πάτο του χωριού. “Να το σπίτι που κάψαν οι Ιταλοί! Να το! Να το!” είπε μ’ έξαψη. Το αυτοκίνητο έτρεχε αστραπή. Ανασηκώθηκαν όλοι, είδαμε το μαυροκαψαλισμένο ερείπιο. Εγώ το ξανά ’χα δει και παλιότερα. “Τι έγινε δηλαδή;” ρώτησαν ένας-δυο. Κι εκείνος που ήξερε άρχισε να λέει την ιστορία των δύο παλικαριών που τσάκισαν με τα τσαπιά και τα παλούκια την παρέα τους Ιταλούς πλατσικολόγους που θέλησαν να πειράξουν και τις αδερφές τους.

Δεν μιλούσε κανέναν. Το αυτοκίνητο είχε προσπεράσει. “Και τα παιδιά;” ρώτησε κάποιος σε λίγο, τάχα αδιάφορος. “Τα επικήρυξαν και πιάσαν το κλαρί”. Πάλι έπεσε σιωπή. Κοιταζόμασταν και συνεννοούμασταν δίχως λόγια. Όλοι το ίδιο σκεφτόμασταν: ότι ο τόπος αυτός γεννάει παλικάρια».

24. Θυμός και οργή για την αξιοπρέπεια

Ο καθ’ όλα έγκριτος και συνетός συγχωριανός μας Γιώργος Στεφ. Τζιβάρας, σε σημείωμά του για το ίδιο επεισόδιο μου γράφει:

«Για το περιστατικό με τους Ιταλούς και την οικογένεια του Παναγιώτη Αποστολόπουλου έγινε όπως το γνωρίζεις. Από τότε θυμάμαι, το ίδιο βράδυ, επέστρεψαν οι Ιταλοί, πήραν ό,τι πήραν από το σπίτι και στη συνέχεια το πυρπόλησαν. Η οικογένεια βέβαια, έφυγε πριν γίνει αυτό κι έτσι γλίτωσαν. Στη συνέχεια, συγκέντρωσαν όλους τους κατοίκους στο δρόμο Αθηνών-Θεσσαλονίκης και συγκρομημένα τους παρέταξαν από τον πλάτανο του Νικ. Ζαλαώρα μέχρι το σημερινό Ιατρείο, κι εκεί με φακούς τους εξέταζαν έναν-έναν ψάχνοντας για τους δράστες.

Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν και ο αδελφός μου Θύμιος, τον όποιο, όπως μας έλεγε ο ίδιος επί πολλή ώρα, τον κοίταζαν με μεγάλη προσοχή υποθέτοντας ότι

είναι ένα από τα τρία αδέρφια. Από όλους αυτούς συνέλαβαν τον γερο-Σκαρή, τον πατέρα σου (σ.σ. Νίκο Αποστολόπουλο), αλλά και άλλους που δεν θυμάμαι σήμερα ποιοι ήταν.

Εμένα και τη μάνα μου μας κλείσανε στο παλιό εικονοστάσι του Αγίου Νικολάου στην Τρανή Βρύση και έβαλαν έναν Ιταλό σκοπό και μας φύλαγε. Έκανε δε και ένα κρύο διαβολεμένο. Την άλλη μέρα εγώ βρέθηκα κρατούμενος κάτω από το μπαλκόνι του παλαιού σπιτιού του Τάσσου Ασπρακά και θυμάμαι που είχαν φέρει τον αείμνηστο παπα-Δημήτρη Γκόλφη για να τον ανακρίνουν. Μάλιστα τον έδειραν και ο παπάς ούρλιαζε από τον πόνο. Εμένα με είχε κυριέψει ο φόβος. Με άφησαν βέβαια ελεύθερο χωρίς να με ρωτήσουν κάτι ή να με δείρουν. Επίσης θυμάμαι σ' αυτό το χρονικό διάστημα ήταν κρατούμενοι: ο Ν. Βασ. Τζιβάρας (Παλαβός) και ο Βασ. Χρ. Αποστολόπουλος (Βέργος), τους οποίους σάπισαν στο ξύλο. Ο Δημήτρης Αποστολόπουλος, ο μικρότερος από τα αδέρφια Αποστολοπούλου, ήταν κρατούμενος από τους Ιταλούς σε μια σκηνή., εκεί που βρίσκεται το σπίτι σήμερα του μακαρίτη Λουκά Τζιβάρα. Θυμάμαι, όπως πέρανα, είδα έναν Ιταλό να ρίχνει νερό στον Μήτσο για το πρωινό πλύσιμο. Το κράτησαν αρκετές ημέρες, αλλά μετά τον απελευθέρωσαν...».

25. Αναφορά Μανώλη Γλέζου

Αξιολογώτατα ιστορικά κείμενα με τεράστια κυκλοφορία, κύρος και απήχηση, περιέλαβαν το περιστατικό αυτό των Αποστολοπουλαίων στον Σκαμνό, στέλνοντάς τους με δόξα και τιμή στην αιωνιότητα της ελληνικής Ιστορίας. Από το δίτομο έργο του Μανώλη Γλέζου, *Εθνική Αντίσταση*, Τόμος Α', Εκδόσεις Στοχαστής, σελ. 688, αλιεύουμε:

541. «Στο χωριό Σκαμνός τ' αδέρφια Αποστολόπουλοι σκότωσαν με τα τσεκούρια δύο Ιταλούς και πήραν τα βουνά [Γ. Χουλιάρα (Περικλή), « Η μάχη στη Ρυκά», στο περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή Τρίτη, Δεκ. 1962, σελ. 285].

26. Ο Αποστόλης κατατάσσεται

Ο Αποστόλης Αποστολόπουλος, ο θρυλικός Αγαμέμνων, κατατάσσεται στον ΕΛΑΣ (Νικηφόρος, *ως άνω*, τόμος Α', σελ. 278). Οι αντάρτες βρέθηκαν μπροστά

σε ένα δύσκολο πρόβλημα με μερικούς προδότες, που δυστυχώς δεν έλειψαν κι αυτοί, από την εποχή του Εφιάλτη στην τόπο μας. Φαρμακοποιός από τη Σουβάλα, ο φίλος των Ιταλών, που έχοντας αποθρασυνθεί πλήρως έστειλε εντολές εδώ κι εκεί και άρπαξε το λιγοστό βίος των φουκαράδων συντοπιτών του. Προχώρησε και σε επαφές με τη ληστοσυμμορία του Βελέντζα προκειμένου να του αναθέσει την... επιβολή της τάξης, στην περιοχή, όπως βέβαια ο ίδιος την αντιλαμβάνόταν. Πάνω σ' αυτή την επιχείρηση έχουμε την εμφάνιση του Αποστόλη. Να δούμε, όμως, πώς την περιγράφει ο Νικηφόρος:

«Ο ήλιος βασίλευε κι έπρεπε να ετοιμαζόμαστε. Κανονίσαμε με κάθε λεπτομέρεια την ενέργειά μας. Εκείνη τη στιγμή βλέπουμε ανέβαιναν ξανά άλλοι δύο. Στέκονταν κάθε τόσο κι έψαχναν το μέρος.

– Τι διάολο μεπλάδες είναι πάλι αυτοί!... είπαμε ανήσυχoi. Φαινόταν, όμως ότι ψάχνουν για μας.

Ο ένας είχε κρεμασμένο στον ώμο του ένα μακρύ-μακρύ όπλο, ξέπεχε αστεία τον ανήφορο η κνήμη του (σαν να κρατούσε σημαία τον ουρανό). Γνωρίσαμε αμέσως τον άλλον, από τα δικά μας παιδιά της Κάτω Αγόριανης. Τους φωνάξαμε τότε κι αναπήδησαν χαρούμενοι.

– Γειά σας, φίλοι! είπε αυτός με το ευτράπελο όπλο. Σαν να 'ταν βουλωμένη η μύτη του κι όλο τη φυσούσε ελαφρά να την ξεβουλώνει να παίρνει ανάσα. Ήταν ένα γεροδεμένο παλικάρι, με γερό τετράγωνο κεφάλι, γαμψή και σπαστή λοξά η μύτη του, ξανθοκάστανο. Το κορμί του ξεχώριζε δυνατό μέσα από ένα κολλητό σφιχτό απάνω του ντρούλινο σακάκι. Στη μέση του, απ' όξω απ' το σακάκι, είχε δεμμένη (σφιχτά κι αυτή) μια ζώνη. Είχε και τα παντελόνια του δεμένα με σκοινιά χαμηλά προς τα παπούτσια. Στο όπλο του αντί για αορτήρα είχε ένα λιτάρι και το κρατούσε χαρακωμένο δυνατά όπως στεκόταν μπροστά μας άβολος, λιγάκι ντροπαλός, λιγάκι κοκκινίζοντας, χαμογελώντας σαν παιδί και φυσώντας συνέχεια ελαφρά τη βουλωμένη μύτη του, που σε εοχλούσε και σ' έκανε να παίρνεις εσύ βαθειές ανάσες για λογαριασμό του.

– Γεια σου! τούπαμε χαρούμενοι όλοι.

– Ο φίλος, μας είπε ο σύντροφος της οργάνωσης, έρχεται από το Καλλίδρομο. Είναι από τα τρία διωκόμενα αδέρφια από τον Σκαμνό!

Πεταχτήκαμε με μιάς όλοι ορθοί, συγκινημένοι. Ένας αέρας λεβεντιάς φύσηξε ανάμεσά μας. Του σφίξαμε όλοι με τη σειρά, δυνατά το χέρι, τον καλωσορίζαμε, τον συγχαίραμε και τον καμαρώναμε. Αυγαπαίναμε κιόλας. Αυτός χαμογελούσε σεμνός και σασιτισμένος. Μιλούσε ήσυχα. Τον ρωτήσαμε και για τ' αδέρφια του, γιατί δεν ήρθαν κι αυτά.

– Θα' ρθουν, μας είπε, ήμασταν σκόρπιοι αυτό τον καιρό.

Έτσι αποχτήσαμε έναν ακόμη σύντροφο, τον Αποστόλη Αποστολόπουλο».

27. Μεταβαπτισμένοι

Η αλλαγή των ονομάτων των αγωνιστών αποσκοπούσε στην προστασία της οικογένειάς τους. Να μην είναι εύκολη η συσχέτιση και ο εντοπισμός των αγωνιστών στους κύκλους των οικογενειών τους από τους κατακτητές ή τους συνεργάτες τους. Ο Σκαμινιώτης... Αγαμέμνων!

Τέλη Σεπτεμβρίου – αρχές Οκτωβρίου 1942

Δημητρίου Ν. Δημητρίου (Νικηφόρου)⁶

Κατεβήκαμε πάλι στο κεφαλάρι της Ντρέμισσας, ώσπου να ξανά 'χουμε ειδοποίηση. Την πρώτη μέρα στο κεφαλάρι αποφασίσαμε ν' αλλάξουμε και τα ονόματά μας. Από καιρό το σκεφτόμασταν ότι με τα μικρά μας ονόματα δεν συνεννοούμασταν. Λοιπόν, στο άψε-σβήσε είπαμε. Διαλέξτε ο καθένας ποιο θέλει. Έτσι ο Γιώργος ο Χουλιάρης έγινε Περικλής. Ο Λουκάς Καθούλης, Αριστείδης. Ο Γιάννης Αλεξάνδρου, έγινε Διαμαντής. Ο Σουραβλής έγινε Λυκούργος. Ο Λάμπρος Κουμπούρας, Αχιλλέας. Ο Αποστόλης Αποστολόπουλος από το Σκαμνό, έγινε Αγαμέμνονας. Κι εγώ, Νικηφόρος.

Ξάφνου φτάνει από πάνω ο σύντροφος που ήταν καραούλι.

– Στα όπλα! φωνάζει ανάστατος με πνιχτή φωνή.

⁶ Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης (Χρονικό 1940-44), Τόμος Α', Αθήνα 1965, σελ. 316 και 337-338.

Πεταχτήκαμε λαχταρισμένοι.

– Ιταλοί! μας λέει.

Προχωρούσαν από τις Βριζες προς τον Καλανάκη, πέρασαν τη λάκα. Ήσαν καμιά δεκαπενταριά και είχαν και τρεις-τέσσερις αγωγιάτες μαζί τους με μουλάρια.

– Να τους χτυπήσουμε! πρότεινα όλο έξαψη. Να ευκαιρία!

Κατέβηκα, ο Περικλής κι άλλος ένας σύντροφος στην άκρη στο κεφαλάρι.

[...] Κάμαμε με το σύντροφό του τον κατήφορο. Τους πήγαινα από κοντά. Τα 'χασα άλλη μια φορά με τον άνθρωπο αυτόν! Στάθηκα και θαύμαζα πώς περνούσε το γερό κορμί του από λιθάρι σε λιθάρι. Σαν γαλιάντρα όταν τρέχει έπαιζαν τα πόδια του με τις χοντρές και νευρωτές (σαν σιδερένιες) γάμπες του. Διάβαινε κορφή-κορφή τις πέτρες ανάλαφρος σαν πούπουλο. «Ορέ περπατησιά!», έκαμα αποσβολωμένος.

(Χρόνια αργότερα –είχε σκοτωθεί ο Καραλίβανος και οι περισσότεροι απ' όσους προσπαθώ να αναστήσω μέσα σ' αυτό το βιβλίο– ανταμώθηκα με τον Δημήτρη Τσιτσιπή στην οδό Πανεπιστημίου, στην Αθήνα. Είχε αρχίσει κι έγραφε γι' αυτά τα χρόνια.

– Να δούμε, μου 'πε μια στιγμή, θα το καταλάβεις τούτο για ποιόν είναι;

Και απάγγειλε ένα δίστιχο, ότι αυτός, ο τάδε, διάβαινε πατώντας τόσο ανάλαφρα, που «μπόρει να χορέψει στα στήθια της αγάπης του χωρίς να την ξυπνήσει». «Ποιος είναι;», μου λέει. Αργούσα να το βρω. «Τίποτα δεν αξίζεις!» μου κάνει τότε αυστηρά.

– Ο Καραλίβανος!

– Μπράβο! πετάχτηκα. Έτσι! Έτσι ακριβώς ήταν!

Και χίμηξε βουερή στο μυαλό μου αυτή η πρώτη θύμηση με τον άνθρωπο αυτόν, το θάμα πό 'κανα για την περπατησιά του σε τούτη την πορεία μας στη Στρώμη, την πρώτη μέρα που τον γνώρισα τον αετό!).

Παρακάτω πέσαμε στα πρώτα αυλάκια. Έτρεχε μαργιόλικο, χοροπηδητό το γάργαρο νερό, χόρευαν μαζί του και τα πράσινα χορτάρια στις άκρες, χυνόταν το γλυκό του κελάρυσμα στην όμορφη λαγκαδιά... Τα βουνίσια αυλάκια! Μύριζε ολόξαφνα ο αγέρας υγρή ευεργετική δροσιά, ημέρευε ο τόπος. Οι πρώτοι φίλοι του αντάρτη στην ξεραίλα του βουνού. Έλεγε «φτάνουμε στους ανθρώπους, στα χαρούμενα χωριά μας!...».

Χάνεις λιγάκι το μυαλό σου μέσα στο υγρό θρόισμα που γεμίζει τη φύση, ανησυχείς για την ασφάλειά σου. Να ξαφνικά μπροστά μας άλλη παρέα κλαρίτες, Ο Στάθης Τζιαβάρας, Ο Βλαχοθανάσης κι ένας-δυο άλλοι ακόμα. Έπιασαν μαζί τους κουβέντα οι πρώτοι από μας. Ακουγόταν η φωνή του Τζιαβάρρα, ηχηρή αλλά άρρυθμη, σαν ξεκουρδισμένη.

– Πφφφ!, έκαμε μόλις τον άκουσε ο Καραλίβανος, κι έσκασε στο μούτρο του ένα τέτοιο περιφρονητικό χαμόγελο! Όλη η δική του παρέα, άρχισαν να μιλάνε περιπαιχτικά για τη νέα συντροφιά – ούτε καταδέχτηκαν να τους μιλήσουν.

Πράγματι, ο Τζιαβάρας και οι άλλοι δεν σου γέμιζαν το μάτι, φτηνοκαπεταναίοι, ότι φορτώθηκαν τα όπλα δίχως σοβαρό λόγο, λιγδιάρηδες χωρίς κύρος. Ο Βλαχοθανάσης, παχύς, πλαδαρός, ένα μούτρο κρύο κι ένα μάτι ανέκφραστο, χανωμένος, αμίλητος. Ο Τζιαβάρας, ντυμένος απρόσεχτα, ψηλός, λίγο σκυφτός, λίγο στραβά τα ποδάκια του, οι τσέπες από το χιτώνιό του φουσκωτές, γεμάτες πράγματα, που 'δειχνε φτηνή απληστία κι ατσαλιά. Είχε κρεμασμένο στον ώμο του ένα εγγλέζικο όπλο, σαν ξένο σώμα απάνω του κι αυτό. Ήταν φορτωμένος κι ένα άθλιο σακούλι, σαν διακονιάρεικο. Κι όλο μιλούσε. Έλεγε, έλεγε φωνακλάδικα – όσο ζύγωνες τον καταλάβαινες, πιωμένος. Πρόσεχες αμέσως τα χέρια του. Μιλούσε κι όλο χειρονομίες ήταν. Τα δάχτυλά του μοιάζανε σαν στραπακλά, πετούσαν οι κόμποι τους, νόμιζες ότι βλέπεις γάντζους, που όλο κάτι άπλωναν ν' αρπάξουν. Μέσα στη φλυαρία του, είδε ξαφνικά τον Περικλή. Τινάχτηκε τότε έκπληκτος.

– Βρε! βρε! Εσύ είσαι; Μωρέ, εσύ παράγγελνες ν' ανταμώσουμε; Αμ δεν έλεγε σε θέλει ο Χ'λιάρας απ' τη Λαμία, μόνο μ' παράγγελνες Περικλής και πράσινα άλογα. Ο Χ'λιάρας απ' τη Λαμία να 'λεγε, να φτάσω στο λεπτό.

(Ώστε Χουλιάρας λέγεται ο Περικλής, έλεγα εγώ).

– Τώρα μάλιστα, έλεγε ο Περικλής. Τα φκιάσαμε από κούπες. Και γελούσε.

Ο Τζιαβάρας έριχνε και τις τροχιοδεικτικές εκείνη τη νύχτα. «Άκουσα αεροπλάνο, έλεγε, Ίγγλις! Ίγγλις είπα. Τα ξεχωρίζω εγώ. Τροχιοδεικτικές! φώναξα και ρίξαμε μερικές. Δεν ξέρεις καμιά φορά...». Αλλά το «τροχιοδεικτικές» αδύνατο να το πετύχει, πεδικλωνόταν η γλώσσα του και ήταν πανηγύρι.

– Τραβάτε ρε! έκαμε απότομα ο Καραλίβανος. Καραγκιοζιλίγια θ' ακούμε τώρα;

Έφτασε δίπλα στον Τζιαβάρα κι ο Αποστόλης Αποστολόπουλος, που ήταν ανιψιός του.

– Γεια σου, μπάρμπα, του 'πε ο Αποστόλης, φυσώντας τη μύτη του και του άπλωσε το χέρι με μισή αστεία χειρονομία.

– Βρε! βρε! έβαλε άλλες φωνές ο Τζιαβάρας, εδώ και το ανίψι μου, ο Τόλιας.

Ο Κουμπούρας τη γλεντούσε την υπόθεση.

– Αγαμέμνονα τον λένε τώρα, όχι Τόλια, είπε.

– Πώς, πώς; άρχισε να κάνει ο Τζιαβάρας. Άλλαξες όνομα ανίψι; Όλοι σας δηλαδή ματαβαπτισμένοι είσαστε εδώ πάνω; Πώς είπες; Άγα -γα... Γαμ' μέμνονα... Φτου! Πού στο διάολο, μωρέ, πήγες και το βρήκες τέτοιο όνομα!...

Λυθήκαμε όλοι στα γέλια.

28. Ο θάνατος του παλικαριού

Ο Μπραλιώτης Αγωνιστής του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Πάνος Φούντας (Καρακλιούμ), στο βιβλίο του *Αντάμα με τη Λευτεριά*⁷, μαρτυρεί και καταγράφει:

⁷ Προσωπικές εμπειρίες για περισσότερο φως σε μια ταραγμένη εποχή, Β' έκδοση συμπληρωμένη, Αθήνα 1985, σελ. 63.

Ο θάνατος του παλικαριού

Δευροξάδερφα με τον καπετάν Κώστα και με το δίκιο του, ήταν ο πρώτος στην περιοχή. Τον ζήλευα κι ήθελα πάντα να του μοιάσω! Αυτός έφυγε απ' όλους μας μπροστά, μπροστά στη δόξα, πάντα μπροστά. Δύο κεφάλια Ιταλών με την ίδια στροφή του τσεκουριού, τού 'δινε το προβάδισμα σε όλα!!!

Βαρύ συννεφιασμένο κείνο το πρωί κι έδειξε τα ήθη της γενιάς του. Ήταν 9 του Φλεβάρη 1942 κι έδειξε το δρόμο για τη Λευτεριά. Ψηλός, αδύνατος, ξερακιανός στο πρόσωπο και ροδοκόκκινος. Μαλλί ξανθό και με χωρίστρα γυρισμένη προς τα δεξιά!!! Σβέλτος, σαίτα αληθινή! Δεν σκέφτηκε το βιος του πατέρα του, ούτε τη μεγάλη φαμελιά. Η σκέψη του είχε στη λιονταρίσια του καρδιά:

– Τώρα είναι η στιγμή σου! Βάρα τους! Και το 'κανε!!!

Κι αργότερα ο Κωνσταντής καπετάνιος στα κλεφτολίθαρα του Παρνασσού. Κι' ήρθε η μέρα και δώσανε τη μάχη στην Κασταλιά των Δελφών και κει... Σφαίρα φαρμακερή ριγμένη από Γερμανό τον πήρε στην αριστερή βουβώνα. Διαμπερές στην κλειδώση, ανιάτο το τραύμα κι έπεσε κάτω ο Κωσταντής, του μάκρου και του πλάτου. Τον σκέπασε η μάνα γης κι έμεινε τ' όνομά του.

Στις 29 Ιούλη 1946, αφού ούτε ο γιατρός των ανταρτών, Πέτρος Κόκκαλης, δεν μπόρεσε να τον γιατρέψει..., έκλεισε τα μάτια του ο Κωνσταντής Αποστολόπουλος του Παναγιώτη.

Και σαν μην έφτανε τόση εκδίκηση, ακόμα ο τάφος του παλικαριού δεν στέγνωσε απ' τη ξέστα του Αυγούστου, κι ούτε ξεθωριάσανε τα μαύρα μαντήλια στα κεφάλια των γυναικών που είχε η οικογένεια, στα μέσα του Σεπτέμβρη, να και δυο σταρωτήδες σταλμένοι απ' το νόμο και σιδεροδένουνε τον εικοσάχρονο Αποστόλη. Τον δικάσανε ισόβια για τον Ιταλό από τη Σουβάλα, νέο παιδί κι αυτός, δεν πήγε από σφαίρα, αλλά από χτικιό στη φυλακή... Έτσι πλήρωσε ο λαός τη λευτεριά του. Και ο λαός της υπαίθρου ο ξωμερίτικος λαός, κλήθηκε άλλη μια φορά να πληρώσει τα πολιτικά παιχνίδια της εξουσίας του.

Με τον Θανάση Πολυζωΐδη αποφασίζουμε και πάμε στον τάφο του Κώστα Αποστολόπουλου. Πάνω στο τάφο του ρίχνουμε λίγα λουλούδια κι ένα σημείωμα αναφοράς των αγώνων του. Φεύγοντας απ' το νεκροταφείο, μας πλευρίζει ο

Στάθης Σκαρής και μας συμβουλεύει να φυλαχτούμε στο δρόμο... Και έπρεπε να περπατήσουμε κοντά τρία χιλιόμετρα ώσπου να φτάσουμε στον Μπράλο...

Ο Κώστας Αποστολόπουλος ήταν αντάρτης του ΕΛΑΣ, ευθύνης νέος. Τραυματίστηκε στη μάχη κατά των Γερμανών, στη μεγάλη μάχη, Αράχοβα από δω και Κασαλία Πηγή από κει.

Εκεί λοιπόν ο Κώστας βρέθηκε από τον εχθρό στην αριστερή βουβώνα, ανιάτο τραύμα. Έτσι πέθανε το παιδί του Σκαμνού και γι' αυτό το θυμόμαστε. Η μάχη ήτανε 13 Σεπτέμβρη 1943. Φόρτε η κατοχή και προδοσία.

29. Κώστα!!!

Σκαμνό το λένε το χωριό
κι είναι πάντα δικό σου
ο δρόμος σου παράδειγμα
το αίμα σου φωτιά
λάμπει στη στράτα της ζωής
του κόσμου λευτεριά...

Την έγγραψε ο γιόκας σου
Σκαμνέ με το δικό του αίμα
για μας κι όλη η άνοιξη
ως πέρα την αυγή.

Να γονατίζουμε μπροστά
σε τούτο το παιδί
Χαίρε αυγή και ήλιε
και ζωή... η λευτεριά δικιά μας...

Μάης 27, 2004, Πάνος Φούντας

30. Με τη δόξα αγκαλιά

Οι Αποστολοπουλαίοι, τα τρία αδέρφια, γενναίοι αντάρτες από τον Σκαμνό δεν έλειψαν από καμιά μεγάλη σύγκρουση με τον κατακτητή, τόσο με τον Ιταλό, όσο και τον Γερμανό. Στη Σουβάλα, στη Ρεικά, στο '51, στον Γοργοπόταμο, στην Παύλιανη, στο Χάνι Νικολούλια, στα Δερβενοχώρια, στη μεγάλη σύγκρουση με τους Γερμανούς στην Αράχοβα-Δελφούς, λίγο μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών. Μετά από σφοδρή και νικηφόρα μάχη για τα ελληνικά όπλα, είχαμε και απώλειες. Εδώ χάνουμε το γενναίο Καραισκάκη του ΕΛΑΣ, το Σκαμνιώτη Κώστα Αποστολόπουλο. Να ακούσουμε καλύτερα όμως τον επικεφαλής των ελληνικών ανταρτικών ομάδων τον ίδιο τον Νικηφόρο⁸:

«Έτσι πήγαιναν τα πράγματα λίγη ώρα, όταν ξάφνου, ακούμε, αλαλιάστηκε ο τόπος στους Δελφούς, ντουφεκίδι άγριο, και τυναχτήκαμε. Γυρίσαμε ανυπόμονοι και βλέπαμε. Ρόχαζαν τα βράχια στην Κασταλία, ρόχαζε και το δεσφινιώτικο από πέρα, όλο το χάος η βαθιά χαράδρα.

– Αυτοκίνητα! κάνουν τότε δίπλα μου αναπηδώντας δυο-τρεις αντάρτες.

Και πραγματικά, τρία γερμανικά αυτοκίνητα είχαν ξεμυτίσει δώθε από τα βράχια της Κασταλίας. Εκεί όμως φάνηκαν ξάφνου να κολλάνε στον τόπο ζεματισμένα. Ένα αυτοκίνητο θέλησε να ξαναπροχωρήσει, μικρούλιχο. Σα να το μετάνιωσε, όμως, πάλι, πήγε και ήρθε με τον κώλο δύο φορές, σα να τά 'χε χαμένα και να το κένταγες με βουκέντρα. Μας φάνηκε σα να δοκίμαζε να κάμει στροφή και να ξαναφύγει πίσω. Απελπίστηκε όμως και τα παράτησε. Τ' άλλα δύο μέναν ακίνητα. Είδαμε ανθρώπους που τα παρατούσαν και πηδούσαν έξαλλοι κάτω, έντρομα ντερέκια Γερμανοί και το 'σκαζαν τον κατήφορο. Σε λιγάκι πάψανε οι μπαταριές κι είδαμε τα αυτοκίνητα, το ένα λαμπάδιαζε και το μικρό, ακίνητο και γυρισμένο αλλιώς κι αλλούθε μέσα στο δρόμο.

Άρχισα ν' αλαλάζουν οι αντάρτες.

Ο 2ος λόχος αργούσε κι εκνευρίστηκε. Επιτέλους φάνηκε από αριστερά, ξελάκκωνε κάτω στ' αμπέλια ακροβολισμένος κι αντάμωσε με καινούργιους που

⁸ Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης Χρονικό 1940-44, Αθήνα 1965, Τόμος Β', σελ. 394 και επ.

φτάνανε από Αράχοβα. Αργοπορούσε όμως. Άνοιγε τον ακροβολισμό του όλο και δεξιότερα πλαγιά-πλαγιά, φτάνανε οι άντρες του κάτω από μας (κατ' αποκάτω).

– Πιο γρήγοραα! Πιο γρήγοραα! τους φώναξα, χωνί τα χέρια μου στο στόμα.

Όλη την ώρα έτσι φώναξα κι άρχισαν να μυρμηγκίζουν τα χείλια μου και τα μηνίγγια μου από τη δύναμη που έβαζα συνέχεια, βούιζε το κεφάλι μου. Μας πήραν είδηση απ' αρχή οι Γερμανοί, γύρισαν ένα μυδράλιο απάνω και σ' εμάς, μας ξάφνιαζαν κάθε τόσο και συμμαζευσόμασταν για λίγο.

Είχαμε αρχίσει να διψάμε. Ο Θεός τις έστειλε κι έφτασαν εκείνη τη στιγμή αναψοκοκκινισμένες μια παρέα κοπέλες απ' την Αράχοβα, φέρνανε νερό, κι άλλα φιλέματα.

– Στα παιδιά κάτω να τα πηγαίνατε! τους φώναξα.

– Πήγαν άλλες εκεί! αποκριθήκανε αυτές χαρούμενες.

Σε λίγο να κι απ' την Αγόριανη, άντρες και γυναίκες έρχονταν να δουν τη μάχη. Ήταν κι η πιο μεγάλη από τις αδερφές μου.

– Πού πάτε μωρέ! τους βάλαμε φωνές. Γελούσαν. «Ήρθαμε να δούμε κι εμείς!» μας είπαν.

– Όχι συγκέντρωση εδώ τώρα, τους κακιωθήκαμε.

– Να δούμε λίγο και φεύγουμε, μας παρακαλούσαν.

Τότε έφτασαν το δρόμο-δρόμο αντάρτες. Έρχονταν απ' τη μάχη και κουβαλούσαν ένα φορείο. Φύτρωσαν ξαφνικά δίπλα μας και τους είδαμε ταραγμένοι.

– Τι συμβαίνει; αναπήδησα.

– Καπετάνιε! έκαμε κουρασμένος ο τραυματίας, το κεφάλι του ανασηκωτό.

– Βρε Καραϊσκάκη! του λέω. Χτυπήθηκες, μωρέ!

– Μου τη δώσανε! είπε και χαμογελούσε.

Πήγα κοντά του και τον φίλησα.

– Κατά συμπάθεια με το όνομα που διάλεξες για ψευδώνυμο, του λέω.

– Ο Καραϊσκάκης είχε διαπρέψει εδώ το '21.

Γελούσε κουρασμένα.

Ήταν ο Κώστας Αποστολόπουλος, από τον Σκαμνό, αυτός από τα τρία αδέρφια που χίμηξε πρώτος στους Ιταλούς στο παλιό επεισόδιο. Δεν φαινόταν σοβαρό το τραύμα του. Ήταν χτυπημένος στη λεκάνη. Κι όμως, από κείνο δα το τραύμα πάει το σεμνό το παλικάρι. Του έμεινε συρίγγιο και στο διωγμό έμεινε έτσι, πάει πέθανε το 46-47 στην Αθήνα».

31. Εκδοχές και σχόλια

Η αντιστασιακή δράση των Αποστολοπουλαίων έγινε θρύλος, όπως είναι φυσικό, και στον Σκαμνό και το αρχικό επεισόδιο έλαβε διάφορες αποχρώσεις και εκδοχές, ανάλογα με την θέση που έλαβε κανείς στα πέτρινα χρόνια του Εμφυλίου και μεταγενέστερα. Μερικές παρόμοιες εκδοχές διαλαμβάνονται (Περικλής Αστροκάς) και στο βιβλίο *Σκαμνός: Στην καρδιά της Ρούμελης*. Όποια εκδοχή, όμως, και αν πάρει κανείς ως βάση, ένα μένει αδιαμφισβήτητο και αδιάψευστο. Σε τίποτα απολύτως δεν μειώνεται η αξία του εγχειρήματος, η λεβεντιά και ο ηρωισμός του Κώστα.

Σύμφωνα με άλλες εκδοχές, που φαίνονται βάσιμες, καταλυτικό ρόλο έπαιξε η γιαγιά των αγωνιστών⁹, η Σκαροκατερίνη, μια γυναίκα –η μαία του χωριού– με ιδιαίτερος ισχυρή προσωπικότητα, κύρος και γενική αναγνώριση, που φέρεται

⁹ ΣΕ: Έχουμε υπόψη μας σχετικά σχόλια του Δημητρίου Ι. Τζιβάρα.

Από αυτήν τη μάλλον ασφαλή πληροφορία, απορρέει και η μητριαρχική κουλτούρα που επικυριαρχούσε στο χωριό, ως και ο καταλυτικός ρόλος της γυναίκας-μάννας, γιαγιάς κ.λπ. στην ορμήνευση και διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς. Λέμε ακόμη και σήμερα: Ο Σπύρος της Αντριάνας, ο Κώστας της Ασπασίας, ο Γιώργος της Λούκανας κ.ο.κ. Τίποτα το ιδιαίτερο δεν έκανε η Σκαροκατερίνη, η γνήσια Ελληνίδα, από εκείνο που εδώ και χιλιάδες χρόνια πριν έκανε η Σπαρτιάτισσα μάνα, που ωθούσε τα παιδιά της στον υπέρ πατρίδος αγώνα με το όντως σκληρό πρόσταγμα: «Ήταν ή επί τας».

να παρότρυνε τον Κώστα στο θαρραλέο εγχείρημα. Πολλοί συχωριανοί εξυμνούν τη γυναίκα αυτή σαν την Μπουμπουλίνα του Σκαμνού και άλλοι –από την πλευρά των αμέτοχων στην Αντίσταση ή των «συνεργατών του εχθρού»– την παρουσιάζουν ως «υπεύθυνη μιας επιπόλαιας πράξης που έβαλε σε μεπελάδες την οικογένεια και το χωριό».

Εμείς θα πούμε χωρίς περιστροφές ότι η γυναίκα αυτή και τα γενναία εγγόνια-παλικάρια της, την τιμή και την αξιοπρέπεια υπερασπίστηκαν. Το ελληνικό όνομα δόξασαν.

«Αφοί Αποστολόπουλοι

α) Κωνσταντίνος (Κώστας) Αποστολόπουλος του Παναγιώτου και της Ευαγγελίας (Καραϊσκάκης) και

β) Απόστολος (Τόλιας) Αποστολόπουλος του Παναγιώτου και της Ευαγγελίας (Αγαμέμνων):

Αμφότεροι μαχηταί του ΕΛΑΣ, επολέμησαν εις πολλές μάχας κατά των κατακτητών και έλαβον μέρος εις την επιχείρησιν της ανατινάξεως της γέφυρας Γοργοποτάμου την 25.11.1942.

Πρώτος εκ τούτων, ο Απόστολος Αποστολόπουλος (Αγαμέμνων), συμμετέσχεν την 17.07.1942 εις την συγκρότησιν της “1ης Απελευθερωτικής Ομάδος Παρνασσού”, η οποία μεταγενέστερα μετωνομάσθη “8η Ομάς ΕΛΑΣ Παρνασσού” και έλαβε μέρος εις τας πρώτας μάχας εναντίον των κατακτητών, μαζί με τον Άρη Βελουχιώτη, ως εις την μάχην της Ρεικάς (12.09.1942), Γοργοποτάμου (25.11.1942), του Μικρού Χωριού (18.12.1942) και εις πολλές άλλας.

Μετά την 15.08.1942 προσήλθεν και ο Κωνσταντίνος Αποστολόπουλος του Παναγιώτου και Ευαγγελίας (Καραϊσκάκης).

Θα ήτο παράλειψις να μη μνημονευθή εις το σημείον τούτο και ο τρίτος αδελφός των ανωτέρω, ο Βασίλειος Αποστολόπουλος του Παναγιώτου και της Ευαγγελίας (Ρουμελιώτης). Ούτος εφοίτησεν εις την Σχολήν Εφέδρων Αξιωματικών του ΕΛΑΣ εις Ρεντίαν και απεφοίτησεν ως έφεδρος ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ, έλαβεν μέρος εις πολλές μάχας, κατά την διάρκειαν της Εθνικής Αντιστάσεως

κατά των κατακτητών (Ιταλών και Γερμανών), από τας γραμμάς του 5ου Ανεξαρτήτου Τάγματος Παρνασσίδος του ΕΛΑΣ και διεκρίθη κυρίως εις την μάχην της Αγίας Ευθυμίας εις Άμφισσαν, όπου με τας φωνάς του επροκάλεσεν τον τρόμον και την φυγήν των Ιταλών. Δικαίως απεκλήθη ως “ο Παίδαρος”. Δεν δύναται να συμπεριληφθή εις τους νεκρούς του χωριού, κατά την δεκαετίαν 1940-1950, διότι απεβίωσεν εις μεγάλην ηλικίαν, λόγω γήρατος. Όμως ανήκει εις την κατηγορίαν των αγωνιστών της Εθνικής Αντιστάσεως και, κατά την φράσιν του Παναγιώτου Φούντα, “τα τρία (3) αδέρφια Αποστολόπουλοι, από τον Σκαμνόν, θυμίζουν αγωνιστάς της Επανάστασεως του 1821”.

Ο Κώστας ετραυματίσθη εις την μάχην της Αράχωβας 10/11.09.1943 και απεβίωσεν εις Σκαμνόν την 26.07.1946, συνεπεία του τραύματος και του μη θεραπευθέντος συριγγίου. Διέμενεν εις μίαν καλύβαν εις την Χαλάστραν, όταν επήλθεν ο θάνατος. Ήτο κατ’ ουσίαν εγκαταλελειμμένος, άνευ ιατρικής παρακολούθησεως, χωρίς φαρμακευτικήν αγωγήν και σωστήν διατροφήν. Η οικονομική κατάσταση της οικογενείας Παναγιώτου Αποστολοπούλου ήτο αθλία, ως και όλων των κατοίκων του χωριού. Ενθυμούμαι ότι περι τα τέλη Ιουνίου 1946, μαζί με την μικρότερον αδελφήν του Αναστασίαν (Τασούλα), του είχομεν μεταφέρει φαγητόν (φρέσκα φασουλάκια τσιαουλιάς), που του είχεν ετοιμάσει η μάνα του η Ευαγγελία.

Με την οικογένειαν του Παναγιώτου Αποστολόπουλου του Αποστόλου (Σκαροπαναγιώτου) η οικογένειά μας συνεδέετο και με φιλίαν και με κουμπαριάν.

Ο Απόστολος Αποστολόπουλος, μετά την συνθήκην της Βάρκιζας, συνελήφθη διά την εκτέλεσιν του εκ Σουβάλας (Πολυδρόσου) Παναγιώτου Δρίβα, φαρμακοποιού, εις την Γέφυραν Αγίας Ελεούσης, περιοχής Σουβάλας (Πολυδρόσου) Φωκίδος, την 15.08.1942. Κατεδικάσθη υπό του Ποινικού Δικαστηρίου μαζί με τον Δημήτριον Δημητρίου (Νικηφόρον), ενεκλείσθη εις τας φυλακάς Αιγίνης και Αβέρωφ, όπου, λόγω των κακουχιών, προσεβλήθη υπό φυματιώσεως. Ενοσηλεύθη εις την Σωτηρίαν, πλην ουδέποτε εθεραπεύθη. Όταν κατετάγη εις τον ΕΛΑΣ, ήτο ηλικίας 17-18 ετών περίπου, ο δε αδελφός του Κώστας 19-20 ετών περίπου. Απελύθη προσωρινώς των φυλακών, λόγω ανηκέστου βλάβης της υγείας του, και απεβίωσεν εις Σκαμνόν, λόγω των κακουχιών και της νόσου της φυματιώσεως.

Ας σημειωθεί ενταύθα, ότι εις την δίκην, τόσο ο Νικηφόρος, όσο και ο Απόστολος Αποστολόπουλος δεν ωμολόγησαν την πράξιν των.

Μεταγενεστέρως ο Νικηφόρος εις το βιβλίον του *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης (Χρονικό 1940-44)*, τόμος Α', Αθήνα 1965, εις τας σελίδας 278-283, περιγράφει λεπτομερώς την ενέδραν και εκτέλεσιν του Παναγιώτου Δρίβα, πλην αποφεύγει να κατονομάσει τον δράστην, διά της φράσεως: *“Καταλάβαμε πως δικός μας είχε πυροβολήσει. Ποιος πυροβόλησε, μωρέ! φώναξα άγριος. Χμ!... Εγώ..., έκανε μια συρτή φωνή...”* (σελίς 281).

Ο Τάσος Σερφές, εις σχετικήν μελέτην “Αφηγήσεις γεγονότων της δεκαετίας 1940-1950” (*Αγοριανίτικα Νέα*, αριθμός φύλλου 114, Ιούλιος-Σεπτέμβριος, 2004, σελίς 5), εκθέτει σχετικώς: *“Ο αντάρτης Αποστολόπουλος (ήταν από τα τρία αδέρφια του Σκαμνού, που σκότωσαν τον Ιταλό, που θέλησε να βιάσει την αδελφή τους), εκλαμβάνει την κίνηση για εχθρική και τον πυροβολεί. (Μου το απεκάλυψε ο Νικηφόρος ύστερα από πολλά χρόνια)”*. (Ίδετε προσέτι και Γεώργιος Χουλιάρας, μνημονευθέν ανωτέρω έργον, σελίδες 109-110).

Ο Απόστολος Αποστολόπουλος έδρασεν νομίμως κατά του συνεργάτου των Ιταλών Παναγιώτου Δρίβα. Όμως τα αναγραφόμενα, ότι:

α) τα τρία (3) αδέρφια Αποστολόπουλοι εσκότωσαν έναν Ιταλόν είναι ψευδές, απλώς ο Κώστας του επετέθη με το τσεκούρι, κατόπιν προτροπής της γιαγιάς του και τον ετραυμάτισεν και

β) ο δήθεν φονευθείς Ιταλός στρατιώτης θέλησε να βιάση την αδελφήν των είναι ψευδές, διότι ο Ιταλός στρατιώτης επεχείρησε να κλέψη κοτόπουλα και ο Κώστας Αποστολόπουλος, με το τσεκούρι, ετραυμάτισεν εις τον ώμον τον ένα εκ των δύο (2) Ιταλών στρατιωτών “κλεφτοκοτάδων”, ως έχει δημοσιεύσει η *Φωνή των Σκαμνωτών*, και είναι γεγονός αληθές.

Ανωτέρω είδομεν πως η απόπειρα κλοπής των κοτόπουλων εγένετο απόπειρα βιασμού της αδελφής των.

Ίδού και μια τρίτη εκδοχή: Εις την *Ιστορίαν της Εθνικής Αντίστασης (1940-1945)*, Δοκίμιον της Σύγχρονης Εποχής, Αθήνα 1994, έκδοσις ογδόη, η απόπειρα κλοπής πουλερικών μεταμορφούται εις απόκρυψιν Άγγλων.

Εις την σελίδα 118 του ως άνω δοκιμίου αναγράφονται επί λέξει:

«Στις 19 Φλεβάρη, στον Σκαμινό Λοκρίδας, πατριώτες σκότωσαν δύο Ιταλούς φασίστες, που επεχείρησαν να πιάσουν Άγγλους, που κρύβονταν για να σωθούν».

Εις την επομένη σελίδα 119 αναγράφονται: *«Στις 15 Αυγούστου τμήμα της 8 ομάδας Παρνασσού του ΕΛΑΣ χτύπησε ιταλική μοτοσικλέτα, αιχμαλώτισε έναν Ιταλό λοχία και σκότωσε τον προδότη Πρόεδρο του χωριού Σουβάλα (Πολύδροσο-Παρνασσίδας)».*

Τα ανωτέρω δύο αποσπάσματα ελήφθησαν από την σχετική παράγραφο με τίτλο: «Τα πρώτα πλήγματα του ΕΛΑΣ κατά των κατακτητών», που έλαβαν χώραν κατά το έτος 1942, και είναι ενδεικτικά της διαστρεβλώσεως, παραποιήσεως και πλαστογραφίας της ιστορίας της Εθνικής Αντιστάσεως, εν σχέσει με το επεισόδιον των Κώστα και Αποστόλου Αποστολοπούλου και των δύο Ιταλών στρατιωτών, κατά την 19ην Φεβρουαρίου 1942. Ο Παναγιώτης Φούντας, εις το έργο του *Αντάμα με τη Λευτεριά*¹⁰, μας παραδίδει ως χρονολογίαν την 9η Φεβρουαρίου 1942.

Ακόμη και επί της ημερομηνίας του συμβάντος δεν υπάρχει ομοφωνία. Η ανωτέρω ασυμφωνία ετέθη υπ' όψιν του Παναγιώτου (Τάκη) Φούντα του Αθανασίου και της Καλλιόπης, την 08.06.2006, και με διεβεβαίωσεν, ότι η πραγματική είναι η 9η Φεβρουαρίου 1942, διότι είχε συζητήσει κατ' επανάληψιν το θέμα με τα αδέρφια των Βασιλείων Αποστολόπουλον και Δημήτριον Αποστολόπουλον και τον είχαν διαβεβαιώσει ότι το επεισόδιον έγινε 09.02.1942. Μάλιστα προσεπεβεβαίωσεν ότι η πραγματική αιτία ήτο η απόπειρα κλοπής των πουλερικών. Όταν οι Ιταλοί έψαχναν για κοτόπουλα, είδον την αδελφήν των Αικατερίνην (Κατίνα), εκπάγλου ωραιότητος, μακαρίτισσα ήδη και ο εις των Ιταλών την προσεφώνησεν διά της φράσεως: “Bella signorina” (μπέλα σινιορίνα = ωραία δεσποινίς), και τούτο εξελήφθη ως απόπειρα βιασμού¹¹.

Συμπληρωματικώς θα πρέπει να εκτεθούν και τα ακόλουθα:

¹⁰ Β' Έκδοσις, Αθήνα 1985, σελίς 63.

¹¹ ΣΕ: Με την κοινή λογική, μία τέτοια εκδήλωση, να μην πούμε ότι δείχνει διάθεση ερωτοτροπίας; Να πούμε ότι πρόκειται περί ενός συνήθους φλερτ σε κύκλο γνωστών και οικείων;

Την ανωτέρω ημερομηνίαν, δύο (2) Ιταλοί στρατιώται, ένοπλοι, φέροντες πολεμικά όπλα –ιταλικάς αραβίδας–, επεσκέφθησαν το χωρίον. Κατ’ αρχάς μετέβησαν εις την οικίαν του Δημητρίου Ζαλαώρα του Γεωργίου (Πατσομήτρου) και από την σύζυγόν του Χρυσάφω (Ξάφω) εξήτησαν κότα (gallina). Αυτή τους έδωκε μίαν όρνιθα, ένα παγούρι κρασί και τους έδωσε να πιουν και κρασί. Εν συνεχεία μετέβησαν: i) εις την οικίαν του Ιερέως Δημητρίου Γκόλφη του Γεωργίου και αυτός τους έδωσε μίαν όρνιθα και ένα παγούρι κρασί και ii) από εκεί εις την διπλανήν οικίαν της Αλεξάνδρας (Αλέξως) χήρας Κωνσταντίνου Τζιβάρα, όπου τους εδόθη μία όρνιθα και ένα παγούρι κρασί. Από εκεί μετέβησαν εις την οικίαν του Παναγιώτου Αποστολοπούλου του Αποστόλου (Σκαροπαναγιώτη), εις την οποίαν παρευρίσκοντο η γιαγιά Αικατερίνη, η κόρη της Ευαγγελία και τα παιδιά της: Κώστας, ηλικίας 19-20 ετών, ο Απόστολος (Τόλιας) ηλικίας 17-18 ετών, η κόρη των Αικατερίνη, η Αναστασία (Τασούλα), ηλικίας 14-15 ετών, και ο μικρότερος υιός των Δημήτριος, ηλικίας τότε 11 ετών περίπου. Οι Ιταλοί εξήτησαν κότα – gallina. Ηρηθήσαν να τους δώσουν και οι Ιταλοί επεχείρησαν να αφαιρέσουν παρανόμως όρνιθας. Με την προτροπήν της γιαγιάς Αικατερίνης (Σκαροκατερίνης), ο Κώστας πήρε το τσεκούρι και επετέθη κατά του Ιταλού, ο οποίος, όταν είδε την Αικατερίνην, την προσεφώνησε *Bella signorina*, και τον ετραυμάτισε εις τον ώμον. Ο έτερος Ιταλός ετραπή εις φυγήν ανατολικώς της οικίας, προς την οικίαν του Αθανασίου Ζαλαώρα (Γερνάσιου) και έσπευσεν και ειδοποίησεν τους άνδρας της μονάδος του εις την Γέφυραν της Παπαδιάς. Ο τραυματισθείς κατευθύνθη νοτίως προς την Κάτω Βρύσην.

Όταν αφίχθησαν ένοπλοι στρατιώται, παρέλαβον τόσο τον τραυματιάν στρατιώτην, όσον παρέλαβον από το σπίτι διάφορα πράγματα, ως το βόδι, το κλαρίνο κ.λπ. Τας απογευματινάς ώρας επέστρεψαν και έβαλον φωτιάν εις την οικίαν. Τας βραδυνάς ώρας οι Ιταλοί συνεκέντρωσαν τους κατοίκους του χωρίου εις Τρανήν Βρύσην και εν συνεχεία εις την Εθνικήν οδόν και δη εις το τμήμα μεταξύ του Καφενείου του Νικολάου Ζαλαώρα (Πατσονίκου) εις Πλάτανον και του σημερινού αγροτικού ιατρείου.

Συνελήφθησαν 8-10 Σκαμινιώται, ως ύποπτοι, και δη ο Αθανάσιος Σκαρής, ο υιός του Ευσάθιος Σκαρής, ο Γεώργιος Ζαλαώρας του Ευθυμίου (Γεωργάκης του Βάρκα), ο Γεώργιος Παπαγεωργίου, ο Νικόλαος Αποστολόπουλος του Αποστόλου (Καρβελάς), ο Ευθύμιος Ζαλαώρας του Αθανασίου (Σβανάς), ο Χαράλαμπος Ασπρακάς του Κων/νου, ο Νικόλαος Τζιβάρας του Βασιλείου και της Γεωργίας (Παλαβός), και άλλοι και ενεκλείσθησαν εις τας εν Αθήναις φυλακάς

Αβέρωφ και Καλλιθέας. Κατά μίαν άλλην εκδοχήν, η ως άνω συγκέντρωσις και η σύλληψις των ανωτέρω Σκαμνιωτών εγένετο την Καθαράν Δευτέραν του 1942, δηλαδή μετ' ολίγας ημέρας του επεισοδίου, εφ' όσον προηγουμένως οι Ιταλοί είχαν συλλάβει τον μικρότερον υιόν του Δημήτριον Αποστολόπουλον του Παναγιώτου, τον είχαν βασανίσει και δείρει και ούτος ανέφερον διάφορα άτομα, ως κατέχοντα όπλα.

Μετά την συμπλήρωσιν των ανακρίσεων, αφέθησαν ελεύθεροι και επέστρεψαν εις το χωρίον.

Η οικογένεια του Παναγιώτου Αποστολοπούλου, προ της ολοκληρωτικής καταστροφής, μετώκησεν εις την Οίτην (Γαρδικάκι), οι δε Απόστολος και Κώστας εκρύβοντο εις διάφορα μέρη, ως εις κάποιαν σπηλιάν, εις Κοτρωνιά το χωράφι. Ο Γεώργιος Κωστόπουλος, Έλλην αξιωματικός (Ταγματάρχης), επιχείρησεν να δημιουργήση ανταρτικήν ομάδα εις την περιοχὴν μας, εις τον οποίον κατέφυγαν κατ' αρχάς. Ο Κωστόπουλος, εν συνεχείᾳ κατέφυγεν εις Δυτικὴν Ορεινὴν Θεσσαλίαν – περιοχὴν Νευροπόλεως–, και την 16.11.1942 ίδρυσεν τον Εθνικόν Στρατόν Απελευθερωτικῆς Προσπάθειας [(ΕΣΑΠ). Ἴδετε: Χρήστος Παπαδάτος, *Εθνικὴ Αντίσταση 1942-1945*, σελ. 122-126]. Τελικῶς προσεχώρησαν εις την δην ανταρτικὴν ομάδα Παρνασσού».

Μέρος Δ΄

Ελεγεία

Γερμανική Κατοχή και Γοργοπόταμος

25 Νοέμβρη 1942

*Αετοί της Ρούμελης πάντα
με μια ορμή κι ένα εμπρός
σε πήρανε γεφύρι...
εκείνο το Νοέμβρη.*

*Σε σκοτάδι της νύχτας
βαθύ
και χιόνια, παγωνιές πρώιμες
και παγερές.
Το γεφύρι σου Γοργοπόταμε
εκείνη τη νύχτα έστελνε
το «ξεσηκωθείτε Έλληνες».*

*Όλοι μαζί κι αντάμα
η Αλαμάννα να χαρεί!!!*

*Η γέφυρα Γοργοπόταμου
γκρεμίστηκε
απ' τα παιδιά τα δικά μας
του Άρη Βελουχιώτη!!!*

Πάνος Φούντας

Αδάκρυτος σε καρτερώ

*Χρόνε, εσύ κι αν διάβηκες
χωρίς να με ρωτήσεις
και συ απέξω στάθηκες
κι αν ήρθες για εμένα.*

*Εγώ σε καρτερώ ορθός
και στέκομαι μπροστά σου
αδάκρυτος και άφοβος
μπροστά σου γονατίζω
και με τα χέρια μου μπροστά
το δρόμο μου σου δείχνω.*

*Πάμε αδέρφι στο καλό
στο μαρμαρένιο αλώνι
εκεί για να παλέψουμε
κι αν τύχει και με πάρεις
χαρά θα νοιώσω την ανγή
κι ας είναι πικραμένη.*

Νέα Ζωή, 27.06.2002

Πάνος Φούντας

Πάνος Φούντας

Αναφορά

*...Αργούσε πολύ νά 'ρθει ο προπομπός
κι εμείς χασομερούσαμε
συζητώντας αναποφάσιστοι.
Οι πιο νέοι δε μιλούσαν.*

*Το βλέμμα τους μόνο,
μετρώντας τη ζωή μέσ' απ' το αίσθημα
κραύγαζε την απόφασή τους:
– Δε θα λυγίσουμε!*

*Κι οι μέρες περνούσαν
στα προχωρημένα φυλάκια του καιρού μας
αφήνοντας μια πηχτή σκόνη, πάνω μας
και μια στυφή γεύση μέσα μας.*

*Μας κοροΐδεψαν!
Οι στρατηγοί μας σαλιαρίζουν στις δεξιώσεις
κι οι ρήτορες πυροβολούν την πλήξη μας
με λόγους σκοπιμότητας.*

*Η ξηρασία μας πνίγει.
– Λίγη Αγάπη, αδέρφια, να δροσιστούμε!
Είπαμε.
Όμως, κανείς, δεν μας απάντησε.
Ο πλησίον μας είχε πεθάνει!*

Λίζα Κοντού

Ας μην ξεχνάμε...

*Ε! φίλε,
σε σένα κρένω!
Εσένα φωνάζω...*

*Τρέχα, τρέχα!
Να φτάσουμε.
Έλα μαζί μας.
Έλα κι εσύ
προτού ερημώσουν τη γη
και φτιάξουν καινούργια Μαιντάνεκ.*

Γιατί, θα είναι ντροπή μας.

*Πάμε λοιπόν να βρούμε
την Άννα Φρανκ,
να της πούμε, έλα Άννα...*

*Διάβασέ μας, διάβασέ μας
το ημερολόγιό σου,
που το έγραψες τότε
που οι άλλοι Εβραίοι,
οι Γερμανοί του χρήματος,
θυμάσαι; Κάψανε την Ευρώπη
κι εσάς μαζί τους Εβραίους.*

*Έλα λοιπόν, ελάτε, τι με κοιτάτε...
Ελάτε, τρέξτε να μπούμε
και 'μεις στη φάλαγγα
των μελαχρινών
της ανθρωπιάς
και του πατριωτισμού,*

και ύστερα όλοι μαζί
να υποδεχθούμε τη θεά Ειρήνη,
που έρχεται -τούτη- απ' την Ελλάδα
σαν άλλη ιέρεια.

Να ανταμώσουμε
τους αδικοχτυπημένους ανθρώπους
Παλαιστίνης και Λιβάνου

και ύστερα,
ύστερα να μπούμε
στη Βηρυτό και να φωνάξουμε
όλοι μαζί το...

Σταματάτε το αίμα!...

Ε, Εβραίοι!
Σε σας φωνάξουμε!
Αποθέστε τα όπλα σας
και γυρίστε πίσω στα χώματά σας,
στη δική σας πατρίδα,
στα δικά σας σπίτια!

Ακούτε;
Στα δικά σας σπίτια!

Νέα Ζωή, 26.07.2006
Πάνος Φούντας

Από τα χρόνια της πίκρας

Βαγγελίτσα Κουσάντζα – δασκάλα

Τούτη η ανδρειωμένη απ' τον Παλαμά Καρδίτσας, Νιάλα Αγραφών, εποχή του αίματος, 12 του Απριλίου 1947¹:

*Το μπλε σου χρώμα, ουρανέ μου,
παιχνίδι στη στράτα της ζωής
σε κάθε κούραση της υπαρχξής μου
από πόνο.*

*Και πάντα μια ανήσυχη λαχτάρα
με κατέχει
για το μέλλον, ουρανέ, και τη ζωή
της άνοιξης του κόσμου
και συ, φεγγάρι, από πάνω μας
φωτίζεις πάντα την ανάμεικτη
θολούρα της ζωής στη γη
του σήμερα.*

¹ Για τη δασκάλα Βαγγελίτσα Κουσάντζα και τα δραματικά γεγονότα στη διάρκεια του Εμφυλίου σημειώνουμε ακόμη (Κώστα Δ. Πεντεδέκα *Το επιμελητειακό και το υγειονομικό στο Δημοκρατικό Στρατό Ρούμελης 1946-1949*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα, σελ. 39):

«Ένα τάγμα όμως με διοικητή τον Σοφιανό, που είχε φτάσει στο χωριό Βραγγιανά κι έπρεπε να κινηθεί ανατολικά κι αυτό με υποχρεωτικό πέρασμα του ανχένα της Νιάλας, βόρεια του χωριού Άγραφα, τη Μεγάλη Παρασκευή έπεσε σε χιονοθύελλα με αποτέλεσμα να πεθάνουν από το πολύ κρύο ορισμένοι μαχητές του και πολλοί διωκόμενοι που κινούνταν μαζί του. Ο αντίπαλος γράφει ότι βρήκε περί τους 50 πεθαμένους στη διαδρομή Βραγγιανά-Νιάλα.

Ο σ. Βασίλης Φυτιουλής, στο μικρό αλλά εξαιρετικό βιβλίο του, Βαγγελίτσα Κουσάντζα, γράφει ονόματα πολλών μαχητών και διωκόμενων χωρίς ν' αναφέρει συγκεκριμένο αριθμό. Γράφει όμως τα ονόματα 31 αγωνιστών που καταδικάστηκαν από Στρατοδικείο Λαμίας: 10 σε θάνατο κι εκτελέστηκαν και 19 σε ισόβια δεσμά, ανάμεσά του κι ο ίδιος. Δύο πέθαναν στην πορεία από Νιάλα στη Λαμία.

*Γονατιστός εγώ,
ελάχιστος στη γη μας,
ταπεινός
και με τα χέρια σε θέση ωσαννά
ικέτης σου έρχομαι και πάλι
να μου χαρίσεις θέλω πυγολαμπίδες
φτερωτές.*

*Κι εσύ, φεγγάρι, τ' ουρανού φέξε
δυνατά να δω, να γράψω τ' όνομά της.*

*Κωσάντζα τη φωνάζαμε,
Κωσάντζα πάντα λέμε!*

*Πυγολαμπίδες λαμπερές
γράψανε τ' όνομά σου
εκεί ψηλά στα Άγραφα
στην παγωμένη Νιάλα.
Είσαι εκεί, Νεράιδα μου,
και πάντα εκεί θα είσαι!*

Νέα Ζωή, 08.02.2005
Πάνος Φούντας

Στους εκτελεσμένους ήταν και στελέχη της οργάνωσης του ΚΚΕ Καρδίτσας και η δασκάλα Βαγγελίτσα Κουσάντζα. Όλοι είχαν αιχμαλωτιστεί μέσα στα αντίσκηνα του Στρατού στα οποία μπήκαν για να γλυτώσουν από τη χιονοθύελλα, κι έμειναν εκεί μαζί με φαντάρους, χωρίς να αντιληφθούν το στρατό που ανέβηκε από το χωριό Άγραφα. Μια τραγική κατάσταση που την πληροφορηθήκαμε τότε στα υψώματα της Βράχας, όταν έφτασε ως το τάγμα του ο Λόχος Ερμή που βάδιζε στην οπισθοφυλακή κι είπε όσα έζησε, όταν πέρασε τη Νιάλα»

Βιώματα από τον πόλεμο

Νύχτα πάνω στη νύχτα βαδίζαμε ασταμάτητα, ένας πίσω από τον άλλο, ίδια τυφλά. Με κόπο ξεκολλώντας το ποδάρι από τη λάσπη, όπου φορές εκαταβούλιαζε ίσαμε το γόνατο. Επειδή το πιο συχνά ψιχάλιζε στους δρόμους έξω, καθώς, μες στην ψυχή μας. Και τις λίγες φορές όπου κάναμε στάση να ξεκουραστούμε, μήτε που αλλάζαμε κουβέντα, μονάχα σοβαροί κι αμίλητοι, φέγγοντας μ' ένα μακρύ δαδί μια-μια εμοιραζόμαστε τη σταφίδα. Ή φορές πάλι, αν ήταν βολετό, λύναμε βιαστικά τα ρούχα και ξυνόμασταν με λύσσα ώρες πολλές, όσο να τρέξουν τα αίματα. Τι μας είχε ανέβει η ψείρα ως το λαιμό κι ήταν αυτό πιο κι απ' την κούραση ανυπόφορο. Τέλος κάποτε ακουγότανε στα σκοτεινά η σφυρίχτρα, σημάδι ότι κινούσαμε, και πάλι σαν τα ζα τραβούσαμε μπροστά να κερδίσουμε δρόμο προχού ξημερώσει και μας βάλουνε στόχο τ' αεροπλάνα. Επειδή ο Θεός δεν κάτεχε από στόχους ή τέτοια κι όπως το 'χει συνήθεια του, στην ίδια ώρα πάντοτε ξημέρωνε το φως.

Τότες χωμένοι μες τις ρεματιές γέρναμε το κεφάλι από το μέρος το βαρύ, όπου δε βγαίνουν όνειρα. Και τα πουλιά μας θύμωναν, γιατί δε δίναμε τάχα σημασία στα λόγια τους – ίσως και που ασχημίζαμε χωρίς αιτία την πλάση.

Οδυσσέα Ελύτη
Άξιον εστί

Για όλους εσάς...

*Καρδιά μου, το αίμα σου
τούτες τις μέρες
πικρό και μαύρο
κυλάει στο σώμα του ήλιου.*

*Καρδιά μου, σήμερα
το αίμα σου ανακατεύτηκε
με το δάκρυ της μέρας
και 'γω με κλειστά μάτια
προσπαθώ να μαντέψω
το μέλλον της γης.*

*Καρδιά μου, εσύ
κόκκινο μήλο της μέρας
σήμερα σε σταυρώνουν
στη δίκη της Χάγης
και όλους τους άλλους
αντάμα στο χώμα της γης...*

Νέα Ζωή, 19.05.2001
Πάνος Φούντας

Για σας...

*Του κάκον μας σταυρώνετε,
μικρόψυχοι άνθρωποι,
για σας είναι απλησίαστος
πάντα ο ουρανός μας*

*χτυπάτε πάντα, δέροντε,
ζωές τρομοκρατείτε,
φωτιές παντού ανάβετε
στον κόσμο τις ζωές,*

*σκλάβες για να τις κάνετε
μ' αυτές γροθιές προβάλλουν!*

Πάνος Φούντας

Για την πατρίδα λένε...

*Μονάχα εγώ μία τελευταία
έχω πεθυμιά
μέσα σε τούτη τη ζωή
παράκληση και προσευχή
σας στέλνω.*

*Να 'ρθει ένα μαύρο σύννεφο
γεμάτο να 'ναι από βροχή
να ρίξει εννιά σταγόνες την αυγή
προτού να βγει ο ήλιος
τους τάφους να ποτίσει.*

*Εννιά παιδιά ήταν αυτά
εννιά μανάδες κλάψανε
στα μαύρα φορεθήκανε
για την πατρίδα λένε.*

*Και στο χορό το ρίξανε
για να ξεχάσουν είπανε
προτού το φως τους σβήσει...*

Νέα Ζωή, 2004
Πάνος Φούντας

Το εμβατήριο

*Φωνή λαού, φωνή Θεού
βογκάει σαν το μελτέμι
–τ' ακούει οχτρός και τρέμει–
την παίρνει η κλεφτουριά,*

*την παίρνουν χώρες και χωριά
βονή από πλέρια μάχη,
τη δέχονται οι ξωμάχοι
σα δροσερό βοριά,*

*τρανός τη σέρνει αντίλαλος
τη φέρνει στους ακρίτες,
κι οι αντάρτες κι οι Εαμίτες,
την τραγουδούν μαζί.*

*Σηκώσου, Ελλάδα, σύψυχη
κι αιματοσακισμένη,
σηκώσου αναστημένη,
στη νέα σου λευτεριά!*

*Εμείς θα την κρατήσουμε
θεμέλιο και κολώνα,
στο νέο τ' Ανδρούτσου αγώνα
η δόξα σου να ζει!...*

Άγγελου Σικελιανού

Η Αντίσταση

Επίγραμμα

*Δεν είναι τούτο πάλεμα σε μαρμαρένια αλώνια,
εκεί να στέκει ο Διγενής και μπρος να στέκει ο Χάρος.
Εδώ σηκώνετ' όλ' η γη με τους αποθαμένους
και με τον ίδιο θάνατο πατάει το θάνατό της.
Κι απάνω-απάνω στα βουνά, κι απάνω στις κορφές τους,
φωτάει με μιας Ανάσταση, ξεσπάει αχός μεγάλος.
Η Ελλάδα σέρνει το χορό, ψηλά, με τους αντάρτες,
–χιλιάδες δίπλες ο χορός, χιλιάδες τα τραπέζια–
κ' είν' οι νεκροί στα ξάγναντα, πρωτοπανηγυριώτες!*

Άγγελου Σικελιανού

Στους Γερμανούς φαντάρους¹

*[...] Αδέλφια μου, αν ήμωνα μαζί σας
θα ρώταγα, όπως εσείς ρωτάτε: Γιατί;*

*Γιατί έβαλα του ληστή τη φορεσιά
γιατί έβαλα του εμπροστή φονιά την πονκαμίσσα;*

*Απλά γιατί ήμωνα ένας δούλος.
Και διατάχτηκα.
Ντύθηκα για να καίω και να δολοφονώ.*

*Με διέταξαν. Κι έκανα εισβολή.
Ποδοπατώντας τις σοδειές και κάνοντας ερείπια τ' αγροτόσπιτα.
Κι έκανα εισβολή.
Για να λεηλατήσω τα εργοστάσια, τους μύλους και τα φράγματα,
για να διακόψω το μάθημα σε χιλιάδες σχολειά.
Για να λένε έτσι οι μανάδες πως δεν έχουνε παιδιά.
Για να λένε έτσι τα παιδιά πως δεν έχουν πατεράδες.
Για να απομείνουνε έτσι από μας χωμάτινοι σωροί.*

*Και θα πεθάνω στον ανθό της ζωής μου.
Χωρίς να 'χω αγαπηθεί, μιας πολεμικής μηχανής ο ανόητος οδηγός.*

Πάνος Φούντας

¹Ροβολιαρίτικα Νέα, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2007, αρ. φύλλου 91, σελ. 4.

**Ήτανε τότε που το αίμα των αγωνιστών Ελλήνων ελασιτών δεν χώραγε
σε τενεκέδες μετά το φευγιό των κατακτητών Γερμανών 1945-1954.**

Η εκτέλεση

*Νύχτα στο δρόμο η κατάρα βαριά περπατεί
πατρίδα στο αίμα και μες στο σκοτάδι
το ράους κάπου εδώ αντηχεί...
Χάραμα είναι το φως της ημέρας
όπου είναι θα 'ρθεί
τι να είναι αλήθεια τουτ' η στιγμή
αυγή θα 'ναι το φως της ημέρας θα 'βγει
πάλι το ράους, το για, για το γιατί
και μια φωνή ακούγεται πέρα και
γνωστή απ' το πυρ αντηχεί
προδοσία, μίσος, αίμα κι αντάρα
κι ο Κώστας Πηλιχός το πυρ διατάσσει
Γερμανός με στολή το παιδί
κι ο Θέμης Ταμπακάς το εγκρίνει
κι ο Βασίλης ο Ντάος το υπογράφει...
η εκτέλεση έγινε όπως κάθε πρωί
έτσι έκλεισε και τούτ' η αυγή
φάτσα με φάτσα, ήλιος, αντάρες και πόνος
είμαστε εμείς φυλακή
στην ιστορία μέινανε τούτοι Γνωστοί...*

*Κώστας Κραβαρίτης, Μάρμαρα Φθιώτιδας
Νίκος Μπούτρος, Λούτσα Ευβοίας
Γιάννης Κεφάλας, Υπάτη Φθιώτιδος
Θόδωρος Ζησίμου, Τρουπ Ευβοίας*

Νέα Ζωή, 25.11.2003
Πάνος Φούντας

Θρήνος

*Τα μάτια μου, λεβέντη μου,
δυο βρούσες που όλο τρέχουν,
την αντρειωμένη εικόνα σου,
παρηγοριά τους έχουν.*

*Με το τραγούδι πέθανες,
και δάκρυα δε σου στέκουν.
Της λευτεριάς τα δάκτυλα
στεφάνι αγνό σου πλέκουν*

Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη

*Λεβεντομάνα Ρούμελη
Δόξα στην πρώτη σου ψυχή και νου, τον Άρη*

*Ηρώων γεννήτρα Ρούμελη κι ανταρτομάνα,
σ' εσέ πρωτοχτυπάει του σηκωμού η καμπάνα,
από τα χρόνια τα παλιά, το εικοσιένα
κάθε που η γη σου χάνεται, Δόξα σ' εσένα!*

*Της Λευτεριάς αθάνατη λεβεντομάνα,
ακούει το Γοργοπόταμο, την Αλαμιάνα,
το θρυλικό χιλιόμετρο πενήντα ένα
να λένε την αντρειά σου, ύμνο σ' εσένα!*

*Παιδιά του λαού οι αρματολοί σου έφεραν,
Μάνα,
σ' όλα σου τα παιδιά του λυτρωμού το μάνα.
Δόξα στον κάθε πολέμαρχό σου κι ακρίτη,
δόξα σ' εσένα Μεραρχία δεκάτη Τρίτη.*

*Δόξα στην πρώτη σου ψυχή και νου τον Άρη,
τον πρώτο καπετάνιο σου και άξιο μπροστάρη,
που όντας επέσαν όλοι, υψώθη σπάθος πρώτη
ενάντια στον εχθρό κι ενάντια στον προδότη.*

Κώστα Βάρναλη

Κατοχή - Άρης Βελουχιώτης***Γοργοπόταμος 25 Νοεμβρίου 1942***

*Γεφύρι εσύ με όνομα
κάτω απ' το Γρεβενό
της Ρούμελης ορόσημο
σημάδι ιστορικό
γι' αυτό σε προσκυνώ και γώ
αφου ακόμα ζω!*

*Γοργοπόταμε ταγέ,
κατακτητή του χρόνου
και της ζωής προωθητής
στην ιστορία αφέντης.*

*Τριγύρω γύρω τα βουνά
της Ρούμελης τα κάστρα
και παρ' εκεί ο τόπος σου,
πούνε τα Θερμοπύλια,
και στον Λοκρού το όνομα
φέγγουν χρυσά καντήλια!*

*Θα 'ρθώ εγώ προσκνητής
κι ας είμαι ταπεινός
για να φωνάξω ζωντανά
η Λευτεριά δική μας.*

*Φουντώνουνε φωνές,
της Λευτεριάς αχές,
εκεί που τελειώνει
η στράτα σου,
αρχίζουν οι πηγές
που στάζουν αίμα.*

Ω! Νέοι, εσείς συνεχιστές
της ιστορίας,
υπεύθυνοι μεσ' τη ζωή
για τη ζωή του κόσμου, την αυγή!
Φωνάξτε φωνάξτε
κι' αδερφώστε Θερμοπύλια
του Λεωνίδα
Αλαμάνα του Διάκου
Γραβιά του Αντρούτσου
Γοργοπόταμος του Βελουχιώτη!
Πυργούλι του Διαμαντή!

Στεριώστε βωμούς,
γι' αυτούς που δώσανε
αίμα για μας και τη ζωή
και τον καρπό στη γη
πιο πέρα κάθε μέρα...

Φτιάξτε Βωμούς
να προσκυνάει η ζωή
κι ο ήλιος να τους φέγγει,
σαν σκοτεινιάζει ο ουρανός
για να χαμογελά η γη,
μέσα στον κόσμο τη γιορτή
και παν' εκεί στον ουρανό
τ' αστέρια να χορεύουν.

Μνημόσυνο

*Στη μια γωνιά στέκει ο παππούς, στην άλλη δέκα εγγόνια
και στο τραπέζι εννιά κεριά μπηγμένα στο καρβέλι.
Μάνες τραβάνε τα μαλλιά και τα παιδιά σωπαίνουν
κι απ' το φεγγίτη η Λευτεριά τηρά κι αναστενάζει.*

Γιάννης Ρίτσος

Ο θρήνος του Λάζου της Γκιόνας

*Τότε, εμφύλιος 1948
και Δεκεμβρης μήνας...*

*Σαν πέρασαν τα χρόνια μου
και γέρασα παιδιά μου
θυμάμαι δα τη νιότη μου
και κείν' την εποχή μου.*

*Τότε ζωσμένος τ' άρματα
πήρα και τη χαρά μου
και βγήκα ο μαύρος στα βουνά.
στης Γκιόνας τα λημέρια.*

*Κοντοραχούλες διάβηκα
δύσβατα κι άλλα μέρη
στον Λάζου για να φθάσω.*

*Εκεί στον Λάζου τα ψηλά
της Γκιόνας κατατόπια
χιονιάς βαρύς και πόλεμος
το αίμα πάει ποτάμι...*

*Θρήνος ακούγεται βαρύς
στο διάσελο του Λάζου
σφαχτάρια γίναν άνθρωποι
και πάγωνε το αίμα...*

*Θρουματισμένες κεφαλές
κι από τα στήθια αίμα
και κει τα μάτια είν' θολά
κι όλα ανεστραμμένα
μαζί κι απορριμμένα...*

Εδώ είν' του Λάζου τα ψηλά
δικά του τα απάγκια
της Γκιόνας τούτα τα βουνά
μοιρολογούν και λένε:

Μεγάλος είν' ο χαλασμός
κορμιά πολλά σπαρμένα
το ένα πάνω στ' άλλο καταγής
στο αίμα είν' πνιγμένα...

Ανάμεσα ουρανού και γης
και Γκιόνας καταράχια
αέρηδες μονγκρίζανε
κι οι ράχες όλες σειόνταν
απ' το κακό που έγινε
σε τούτα δω τα μέρη...

Μανάδες δεν προκάνανε
το Μόρνο να περάσουν
κι έτσι βρεθήκανε εκεί
μπλεγμένες μες τις μάχες.

Στην παγωνιά και στο χιονιά
με πείνα και με γύμνια
και με ντουφέκια άσφαιρα
είχαν τελειώσ' οι σφαίρες
την κρίσιμη την ώρα...

Και με μωρά στην αγκαλιά
κι αλίμονο σε κείνα...
Η απελπισιά της ΜΑΝΑΣ...

Μια μάνα απ' όλες τούτες δω
ξεχώρισε παρέκει
το αετοπούλι το μωρό
αρπά στην αγκαλιά της
φιλιά και δάκρυα πολλά
να 'χει για θύμησή της...

Κι ύστερα το αγκάλιασε
στα χεροπάλαμά της
το σήκωσε τόσο ψηλά
στον ήλιο να το στείλει...

Της μάνας τούτη τη στιγμή
κρυσγή μαζί και πόνος
και σπαραγμός ακούστηκε
με μια ευχή να στέλνει
το μωράκι της στα βράχια
εκεί στον Λάζου...

Κι αν τύχει δέντρο να γενείς
θέλω λουλούδι να 'σαι
κάθε αυγή της άνοιξης
του φθινοπώρου μέρα
κάθε Σαββάτο την αυγή
στον τάφο μου απάνω
η μυρωδιά σου να 'ρχεται
εμένα να μυρώνει...

Κι έπεσε η μάνα εκεί ξεροή νεκροή
από φαντάρου σφαίρα
του μαριχουανίτη...

Νέα Ζωή, 05.10.2006
Πάνος Φούντας

**Την εποχή του αίματος.
Στον Βασίλη Πανή – τον αντάρτη που δεν γύρισε ποτέ στο χωριό του,
τη Μεγάλη της Άρτας.**

Ο ξεχασμένος

*Αν κάποια στιγμή
μες στη ζωή
βράδυ πρωί έστω,
και μεσημέρι,
την πόρτα σου
άνοιξ' εκείνος
μην βιαστείς
να πεις: έξω από δω
ζητιάνε, κουρελή,
και πεινασμένε.*

*Γιατί δεν ξέρεις
ποιος είναι
από πού σου έρχεται
και για το πού πηγαίνει.*

*Στάσου ορθός
μπροστά σ' αυτόν
και κοίταξέ τον
όπως πρέπει, ανθρώπινα.*

*Γιατί 'ναι άνθρωπος
κι αυτός, όπως και συ...
Γιατί μπορεί να είναι και δικός σου.*

*Κι αν ακόμα
δε σου λείει τίποτα
κι αν ακόμα δε σου μοιάζει,
άπλωσε τότε το χέρι σου με καλοσύνη
και δώσ' του κάτι από αυτό
που τρώει το σκυλί σου
και δύο σταγόνες αίμα
απ' την πληγή της γης
να βρέξει τα χειλάκια του
που 'ναι μαραζωμένα.*

*Και μιαν αχτίδα
του ήλιου λαμπερή
για να ζεστάνει
την καρδιά του,
όπως η αγκαλιά της μάνας,
της δικής του μάνας!*

*Γιατί μπορεί
και να σου πει:
«ευχαριστώ, αδέρφι»
ένας σου ξεχασμένος
δε βλέπεις που 'μαι
ξιπόλητος
και ματωμένος...*

Ο ύμνος της ΕΠΙΟΝ

*Με τη χρυσή της νιότης πανοπλία
το θάρρος, την ορμή, τη λεβεντιά,
πετάμε στον αγώνα, στη θυσία
για την Ελλάδα, για τη λευτεριά.*

*Για μια ζωή ελεύθερη κι ωραία.
απλώνουμε της νιότης τα φτερά
μια πλάση ονειρευτή, μια πλάση νέα
τα μπράτσα μας να σχίσουν τα γερά.*

*Τα νιάτα είμαστε εμείς της γης η ελπίδα
αλί που π' αντικρύ μας θα σταθεί
μελίσσι απ' την κάθε μια πατρίδα
κινάμε να λυτρώσουμε τη γη.*

*Στο φράχτη της σκλαβιάς το πέρασμά μας
μια καταλύτρα θάν' νεροσυρμή
το δίκαιο, η λευτεριά το σύνθημά μας
ποιος θα μας αντικόψει την ορμή;*

*Καμαρωτά, χαρούμενα τα νιάτα
σα σε χορό βαδίζουν πάντα μπρος
φλόγα, ζωή και θέληση γεμάτα
κι είναι το πέρασμά τους όλο φως.*

Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη

Όχι, δεν παίζω, γράφω και πιάνω νοήματα, όσο κι αν είναι σοβαρά ή απλά και να τα κάνω στίχους για διάβασμα, για να μένουν στο χαρτί.

Όσο κι αν είναι πικρά στην έμπνευση. Γιατί τούτα είναι κατ' εικόνα και ομοίωση σε ανθρώπινες συμπεριφορές. Το θέμα μου: Οι λύκοι ουρλιάζουν για τη διάλυση ανθρώπινων δικαιωμάτων, εργατικών, ασφαλιστικών, ασφαλιστικών άρθρων και κατάργηση εργατικών ωραρίων... Και να 'μαι...

Οι λύκοι ουρλιάζουν

*Απόψε πάλι των λύκων
τα ουρλιάσματα
αναταράξανε της νύχτας
τη σιωπή
κι εγώ προσπάθησα
να μαντέψω το γιατί.*

*Τα λαρύγγια των λύκων
τεντώνουν
τα σαγόνια τους πήρανε
τη θέση ωσαννά,
κι έτοιμα είναι να αρχίσουν
τα ουρλιάσματα
για ν' απειλήσουν τα πάντα.
Το φεγγάρι τους είδε από κει.
Γελάει... και τους λέει: Ντροπή σας...*

Νέα Ζωή, 01.07.2005
Πάνος Φούντας

Επίγραμμα

Οι υπεύθυνοι

*Για μια ζωή πέρα απ' τη ζωή
πιο μακριά κι από αυτή τη γη
να δούμε και να σημαδέψουμε
αυτούς που τη βουλιάζουν.*

Σαν πέσω...

*θα είναι άνοιξη, φθινόπωρος
ή βουρκομένη ώρα;
Γι αυτό ας μη με διαβάσουνε
ποτέ σε ανοιγμένη γούρνα
κι ας πεινάω κάθε μέρα.*

*Εγώ θα μείνω ίδιος στη ζωή
κι ας κρυώνω κάθε ανγή.
Εγώ θα ζω ακόμα και στη
γούρνα σκεπασμένος.*

Νέα Ζωή, 25.10.2005
Πάνος Φούντας

Ρόμελ Έρβιν και Άρης Βελουχιώτης

*Κι εσύ ρε Έρβιν πονηρέ,
αέρας της ερήμου,
στην Αφρική πολέμαγες
«εχθρούς» κι όλους τους άλλους
και νικάγες και έθρεφες
δάφνες της αφεντιάς σου
και με τα φύλλα, τους βλαστούς
στόλιζες τα φτερά σου.*

*Όσπου μια μέρα βροχερή
ο Άρης Βελουχιώτης
σφήνα σου μπήκε στη ζωή,
σου 'κοψε τα φτερά σου
εκεί στο Γοργοπόταμο
για σκέψου, για θυμήσου,
σου χάλασε τα σχέδια
κι η νίκη σου δεν ήρθε.*

*Έμειναν οι δόξες σε αυτόν
κι ο αποκεφαλισμός
του Άρη Βελουχιώτη,
εκείνου του Λαμιώτη...*

Πάνος Φούντας

Προνομιούχοι απατεώνες

*Προνομιούχοι απατεώνες
είναι όλοι τους απάτες
και προνομιούχες κάστες
είν' αυτοί και τα παιδιά τους
βρώμικη και η καρδιά τους.*

*Τα παιδιά τους σαν κι αυτούς
έξυπνα πάν' απ' αυτούς
με κοστούμια στολισμένα
και γραβάτες στο λαιμό
για να κάνουν το σοφό...*

*Τα παιδιά τους κοκοράκια
μα ποτέ πατριωτάκια
πάντα κάνουν τον τρανό
για ν' αρπάζουν το ψαχνό.*

*Πάντα λένε είναι σπουδαίοι
και πολλά είναι μορφωμένοι
με μυαλό γεμάτο μπίζνες
με ψευτιά και για κομπίνες.*

*Για πατρίδα και θρησκεία
όλο αυτό μας τσαμπουνάνε
κι όλοι τάχα προσκυνάνε
με υπόκλιση βαθιά
πάντα μπρος στην Παναγιά.*

Θα 'ρθει όμως κάποια μέρα
κι όπως θα 'χει βαρεθεί
θα σας πει απ' το σανίδι
πάρτε δρόμο ως εκεί
απ' την άλλη πόρτα δηλαδή
και τότε;...

ΜΕΒΓΑΛ τη λένε με λεπτά
κι είναι γλυκά, κι είναι πολλά
μα έχει πάντα στην αρχή
κρυμμένα να 'ναι στην ψυχή
μα μην τα μάθουν οι κακοί
και μοιράδι απαιτήσουν...

Και τούτοι αχόρταγοι σαν είναι
τα πλούτη της ζηλέψανε.
Μα οι άλλοι δεν τους δώσανε
και τα παιδιά καρφώσανε
στη φυλακή τους χώσανε
μα πάν' απ' όλα οι λεφτάδες
να 'ναι σίγουρ' αφεντάδες.

Νέα Ζωή, 15.09.2006
Πάνος Φούντας

Μοιρολόι**Στον Διαμαντή**

Τα ριξεμιά αθάνατα
με αίμα είναι βαμμένα
ψηλά μέσα στα δασωτά
κορμιά είναι σπαρμένα

Ω!!! Παρνασσέ, πατέρα του,
συ, Λιάκουρα, αδερφή του
βγάλτε φωνή με σπαραγμό
σύρτε φωνή μεγάλη
ν' ακούσουν οι αντάρτισσες
να 'ρθουν αντρειωμένες
το νεκρικό του το κορμί
να σαβανοφορέσουν.

Συ, Λιάκουρα, των στανραϊτών
παλικαριών αφέντρα
γονάτισε λίγο μπροστά
σκύψε την κεφαλή σου
να δει ο κόσμος γύρω σου
να δει η οικουμένη
το τι αξίζει ο Διαμαντής
την ώρα που πεθαίνει.

06.06.1994
Πάνος Φούντας

Στον Θύμο Καψή**Ανάποδο**

*Αγάλια-αγάλια Θύμο μου
να πάμε όλοι αντάμα,
τ' έχεις ασκέρι άρρωστο,
ασκέρι λαβωμένο,
το χιόνι έπεσε βαρύ
κι είναι δρολαπωμένο,
χωρίς ψωμί τ' απόβραδο,
χωρίς νερό το βράδυ
κι άστα να πάνε, όπως παν,
να πιάσουμε τη ράχη,
εκεί να πολεμήσουμε
αν τύχει και μας βρούνε!!!*

Πάνος Φούντας

Στον Φάνη Σωτηρόπουλο, το Μαργιολακιώτη

51 σε λεν χιλιόμετρο
κι έτσι θα σε φωνάζουν
γιατί εσύ τα χώρισες
και συ τα ανταμώνεις
ψηλά βοννά της Ρούμελης
θρέψατε ιστορία
και τα παιδιά σου, Παρνασσέ,
τον Παρνασσό το Φάνη,
το Δήμο Τσόκα κείνονε και τον
Καρούμπη Γιώργο (Γαύρος).

Κι έρχομαι πάλι σε σας,
βοννά μου ξακουσμένα,
ο Παρνασσός είν' από δω
κι η Γκιώνα απ' την άλλη
κι σεις βοννά ποτίσατε
Ανδρούτσους, Διαμαντήδες
νερό σ' απάγκια γούπατα
διάσελα ματωμένα!!!

Τη βίγλα θέλουν τα παιδιά
να κλάψουν να χουάξουν
να τους ακούσει ο Παρνασσός
κι άλλοι καπεταναίοι...

Πάνος Φούντας

Από την εποχή του αίματος

Στον Χαράλαμπο Παρλαβάντζα

Ε!... Για μου
Εσύ, αϊτέ μου
Άνοιξε τα ματάκια σου
Ανάσανε, καλέ μου
Και πες μου αυτό που σε ρωτώ:
Πώς έπεσες, αχ για μου...

Εκεί που εδρασκέλαγα
Πήγαίνα πάντα πρώτος
Σφαιρα φωτιά με βάρεσε
Φίλε μου και καλέ μου...

Έπεσα ο έρμος εκειδά
Ζωή δεν ξαναείδα
Σαν όλα τα ανταρτόπουλα
Που 'πέσαν σαν και 'μένα...

Γι' αυτό κι εγώ, ανάρτη μου,
Σαν γέρος πια με πείρα
Τον τόπο σου αγνάντεψα
Στον τάφο σου απάνω
Είδα τις ανεμώνες
Να είναι κόκκινες φωτιά,
Απ' το δικό σου αίμα
που πότισε τη γη
και βγήκαν ανεμώνες
την αυγή,
Γι' αυτό και στάζαν
αίμα...

Νέα Ζωή, 08.02.2006
Πάνος Φούντας

Το τέλος του παππού...

*Απόγευμα σας έγειρα
στον ίσκιο της βελανιδιάς
ημέρα του Σαββάτου,
μικρό πουλί, μαύρο πουλί,
εκάθησε κοντά μου
και μου 'πε στο αυτί:
Γέρο, τελείωσες εσύ...*

Πάνος Φούντας

Η Γης κινδυνεύει

*Θλιμμένα χτυπούν
οι καμπάνες και σήμερα
ο ουρανός γονατίζει
στο στήθος της γης
τούτη βαριά αναπνέει
βογκάει και παρακαλεί
τον ήλιο...
ζητάει βοήθεια...*

Φωνή απ' το χάος

*Αν κάποια στιγμή μεσάνυχτα
βρεθείς τη φύση ν' απολαύσεις
το βράδυ εκεί στη ρέμβη σου
στης νύχτας το σκοτάδι
σήκω τα μάτια σου ψηλά
και δεξ το πολικό αστέρι, του βορρά...*

*Μπροστά σ' αυτά γονάτισε
και ρώτα το αδέρφι
γιατί κοιτάει κατά κει
κι όλο θλιμμένο πάει;*

*Αν τύχει σε απάντηση
βάλε με στο μυαλό σου
κι έλα εκεί που μ' έχουμε
με χέρια σταυρωμένα
να τα ακούσω θέλει εγώ
απ' το δικό σου στόμα...*

*Κι αν είναι για χαμόγελα
γονάτισε και πες μου
κι αν είναι πίκρα για καημό
κι είναι για μαύρο δάκρυ
του Προμηθέα βάσανα
του κόσμου το φαρμάκι...*

*Αστροπελέκια ν' ακουστούν
στους τάφους τους να πάνε
και στα κεφάλια αυτουनों
απάνω τους να πέσουν κεραυνοί...*

Βαριά κατάρα σε αυτούς
και στα παιδιά τους στέλνω,
τις στρατές που διαβαίνουνε
δύσβατες πρέπει να 'ναι
χάος μπροστά τους να βρεθεί
βαθύ σκοτάδι να 'ναι
εκεί να τερματίσουνε
με πόνο και λαχτάρα
φωτιά να πέσει απάνω τους
και στάχτη να γινούνε...

Ω!!! ουρανέ, συχώρα με
και σεις της νύχτας άστρα
για τούτα που ξεστόμισα
κι άλλες βαριές κατάρες
που απ' αλήθειες βγήκανε
φαρμάκι της ζωής μου
τις βουρκωμένες μέρες...

Κορμιά και αίματα μαζί
το ένα πάνω στ' άλλο
τη γη τούτα ποτίζανε
με σάρκες και με αίμα.

Να θρέψουνε την άνοιξη
και τη χαρά του κόσμου
κι αντί να φέρουν τη χαρά
πάλι τα ίδια κάνουν
και πάλι εμένα προκαλούν
και πάλι εγώ τους στέλνω
βαριές κατάρες να 'χουνε
και στρατές να μη βρούνε
καρκάνια σ' άγρια βουνά
κοράκια μαυροπούλια

των λύκων τα ουρλιάσματα
να έρθουνε στ' αυτιά τους
για να τρομάξουν οι καρδιές
τα φρένα να σαλέψουν
αλλιώς σε βάλτους να βρεθούν
σε μπόι ναν' το βάθος
και βδέλλες μαυροσκούληκα
απάνω τους να πέσουν
αίμα για να χορτάσουν...

Και κάτω από τα πόδια τους,
ρουφήχτρες καταβόθρες
αυτούς για να ρουφήξουνε
τη γη μας ν' απαλλάξουν
για να γιορτάσει ο κόσμος της
και να ζεστάνει ο ήλιος
τα παγωμένα φρένα των κροτάφων τους...

Νέα Ζωή, 2003
Πάνος Φούντας

Χαρά σ' αυτόν!

*Σε λίγο θα διαβεί νεκρός
μέσα σε τούτο' τον κόσμο
στης άνοιξης το άνθισμα,
του φθινοπώρου μύρο.*

*Πάντα να είναι άνοιξη
λουλούδια να φυτρώνουν
γύρω από τον τάφο του
τη μυρωδιά να δίνουν.*

*Κάθε Τετάρτη την αυγή
το χώμα να μυρώνει
και τα πουλιά τριγύρω του
γι' αυτόνε να το λένε.*

*Εύπνα εσύ, αφέντη μου,
σήκω η αφεντιά σου
και δεξ εκείνες οι κορφές
για σένα είναι θλιμμένες.*

Νέα Ζωή, 28.10.2007

Πάνος Φούντας

Ο Κώστας Αποστολόπουλος ήτο αντάρτης του ΕΛΑΣ, ευθύνης νέος. Τραυματίστηκε στη μάχη κατά των Γερμανών, στη μεγάλη μάχη, Αράχοβα από δω και Κασταλία Πηγή από κει.

Εκεί, λοιπόν, ο Κώστας βαρέθηκε από τον εχθρό στην αριστερή βουβώνα, ανιάτο τραύμα. Έτσι πέθανε το παιδί του Σκαμνού και γι' αυτό το θυμόμαστε. Η μάχη ήτανε 13 Σεπτέμβρη 1943. Φόρτε η κατοχή και προδοσία.

Θρήνος

*Σκαμνό το λένε το χωριό
κι είναι πάντα δικό σου
ο δρόμος σου παράδειγμα
το αίμα σου φωτιά
λάμπει στη στράτα της ζωής
του κόσμου λευτεριά...*

*Την έγγραψε ο γιόκας σου
Σκαμνέ με το δικό του αίμα
για μας κι όλη η άνοιξη
ως πέρα την αυγή.*

*Να γονατίζουμε μπροστά
σε τούτο το παιδί
Χαίρε αυγή και ήλιε
και ζωή... η λευτεριά δικιά μας...*

Μάης 27, 2004
Πάνος Φούντας

Επιτύμβιο

*Το παλικάρι πού 'πεσε μ' ορθή την κεφαλή του
δεν το σκεπάζει η γης υγρή, σκουλήκι δεν τ' αγγίζει,
φτερό στη ράχη του ο σταυρός κι όλο χιμάει τ' αφήλου
και σμίγει τους τρανούς αϊτούς και τους χρυσούς αγγέλους.*

Γιάννης Ρίτσος

Στο Θανάση Δρούκαλη (Γκούρα)¹

Έτσι διάβηκες κι εσύ
μέσα από τούτ' τον κόσμο
ψάχνοντας για την άνοιξη
να βρεις το άνθισμά της.

Το άνθισμα της άνοιξης
του φθινοπώρου μύρο
πάντα να είναι άνοιξη
λουλούδια να φυτρώνουν
γύρω από τον τάφο σου
τη μυρωδιά να δίνουν
κάθε Τετάρτη την αυγή
το χώμα να μυρώνει...

Και τα πουλιά τριγύρω σου
για σένα να το λένε.

Εύπνα εσύ, Θανάση μου,
σήκω η αφεντιά σου
και δεξ εκείνες τις κορφές
που ισκιώνουν το κορμί σου
για σένα κουβεντιάζουνε
κι όλες μοιρολογάνε.

Νέα Ζωή, 23.08.2008
Πάνου Φούντα

¹Μας έφυγε ο καπετάν Γκούρας στις 08.08.2008

Με δάκρυ και αίμα

*Με δάκρυ και αίμα ζύμωσα
σταυρούς τριάντα χρόνια
σε δύσβατα περάσματα
και σε έλατα θεριά
χαράξαμε ονόματα για τη λευτεριά.*

Νέα Ζωή, Περιστέρι, 23.05.2008
Πάνος Φούντας

Επίγραμμα

*Το ραντεβού σου μερόνυχτα με το θάνατο,
το πεπρωμένο σου ανάστροφα σε σκοτεινό χαντάκι,
όταν κρεμάστηκες απ' το μαύρο σύννεφο,
τον ήλιο να ελευθερώσεις,
έπεσες. Δεν λύγισες. Ορθός στάθηκες εσύ!*

του ελασίτη αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης Δημητρού
με αφιέρωση στον Πάνο Φούντα

Ο Ύμνος του ΕΛΑΣ

*Με το ντουφέκι μου στον ώμο,
σε πόλεις, κάμπους και χωριά,
της λευτεριάς ανοίγω δρόμο,
της στρώνω βάγια και περνά.*

*Ένα τραγούδι είν' η πνοή σου
καθώς στη ράχη ροβολάς
κι αντιλαλούν απ' τη φωνή σου
πλαγιές και κάμποι ΕΛΑΣ, ΕΛΑΣ.*

*Εμπρός ΕΛΑΣ για την Ελλάδα,
το δίκιο και τη λευτεριά,
σ' ακροβονό και σε κοιλάδα
πέτα, πολέμα με καρδιά.*

*Παντού η Πατρίδα μ' έχει στείλει
φρουρά μαζί κι εκδικητή
κι απ' την ορμή μου θ' ανατείλει
καινούργια, λεύτερη ζωή.*

*Με χίλια ονόματα μια χάρη,
ακρίτας, είτ' αρματολός,
αντάρτης, κλέφτης, παλικάρι,
πάντα είν' ο ίδιος ο λαός.*

Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη

ΣΕ: Γράφτηκε απ' τη Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη και μελοποιήθηκε από τον Τσάκωνα.

Συντμήσεις

Το πλείστον των συντμήσεων που απαντώνται στα κείμενα, νοούνται και αναπτύσσονται ως ακολούθως:

999	Ειδικά γερμανικά τμήματα που απαρτίζονταν από ποινικούς κρατούμενους που αποφυλακίζονταν υπό αναστολή
FO	Foreign Office
SS	Waffen SS = Schulz Staffel Ομάδες προστασίας. Ένοπλα αποσπάσματα προστασίας.
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitations Administration Η διοίκηση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την αποκατάσταση
Wehrmacht	Βέρμαχτ: Στρατός
WO	War Office
ΑΠΘ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
ΑΣΑ	Αγγλική Στρατιωτική Αποστολή
ΑΣΟ	Αντιφασιστική Στρατιωτική Οργάνωση
ΒΣΑ	Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή
ΓΣ	Γενικό Στρατηγείο
ΕΑ	Εθνική Αλληλεγγύη
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΑΣΑΔ	Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης. Με την παρακίνηση των Ιταλών προώθησαν την «Ανεξάρτητη Δημοκρατία της Πίνδου»
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΕΕ	Εθνική Ένωση Ελλάς, η διαβόητη «τρία έψιλον» Nationale und sozialistische Partei Griechenlands
ΕΚΚΑ	Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση
ΕΛΑΝ	Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΝΑΡ	Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρούμελης

ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωση Νέων (επί δικτατορίας Μεταξά)
ΕΠΟΝ	Εθνική Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΕΣΑΠ	Εθνικός Στρατός Απελευθερωτικής Προσπάθειας (Κωστόπουλος)
ΕΣΠΟ	Εθνικοσοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση – αποσκοπούσε να δημιουργήσει κόμμα στα πρότυπα του Χίτλερ
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΕΤΑ	Επιμελητεία του Αντάρτη
ΚΓΣ	Κοινό Γενικό Στρατηγείο του ΕΔΕΣ – ΕΚΚΑ - ΕΛΑΣ
ΚΓΣΑ	Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών
ΚΕ	Κεντρική Επιτροπή
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΑΟΣ	Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
ΟΣΕ	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος
ΠΑΟ	Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωσις. Εξελίχθηκε σε αντικομμουνιστική οργάνωση και συνεργάστηκε ανοιχτά με τους κατακτητές
ΠΕΑΝ	Πανελλήνια Ένωση Αγονιζομένων Νέων
ΠΕΕΑ	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΣΕ	Συντονιστής Έκδοσης
ΣΕΚ	Σιδηρόδρομοι Ελληνικού Κράτους
ΣΜΑ	Στρατηγείο Μέσης Ανατολής (του Αγγλικού Στρατού)
ΣΣΑ	Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή (αφ' ότου εκτός από τους Βρετανούς ήρθαν και Αμερικανοί στην Ελλάδα)
ΤΑ	Τάγματα ασφαλείας ή Ειδικά Σώματα Ασφαλείας. Ιδρύθηκαν από την Κυβέρνηση Ράλλη το Νοέμβριο του 1943.

Ονοματολογία χωριών

Πολλά χωριά και τοποθεσίες αναφέρονται στα κείμενα με την παλαιά τους ονομασία που ενδέχεται να μην είναι γνωστή στους νεότερους αναγνώστες. Ο παρακάτω πίνακας μπορεί να τους βοηθήσει¹.

Αγά	Σπερχειάδα
Αγόριανη Κάτω	Λιλαία
Αγόριανη Πάνω	Επτάλοφος
Άνω Κάνιανη	Οινοχώρι
Άνω Μουσονίτσα	Αθανάσιος Διάκος
Βιλίτσα	Άνω Τιθορέα
Βοδονίτσα	Μενδενίτσα
Γαρδικάκι	Οίτη
Γκούρα	Πυρά
Γλούνισα	Δρυμαία
Δαδί	Αμφίκλεια
Δρακοσπηλιά	Θερμοπύλες
Δραχμάνι	Ελάτεια
Κάνιανη	Αποστολιάς
Καραβίδια	Αγία Τριάδα
Κηφισοχώρι	Κάτω Τιθορέα
Κολοβάτες	Δροσοχώρι
Κουκουβίστα	Καλοσκοπή
Κραβασαρά	Βασιλικά

¹ Για την κατάρτιση αυτού του πίνακα ήταν αποφασιστική η βοήθεια του Βασίλη Κανέλλου (εκπαιδευτικού από τη Σπερχειάδα), του Θανάση Σταματέλλου (από τα Καστέλια) και του Νίκου Κουτσοσίμου (από την Μενδενίτσα).

Λιαπάτα	Άγιος Χαράλαμπος
Λιάσκοβο	Μεσοχώρι
Μάντεσι	Περιστέρι
Μούσδροβο	Περιβόλι
Μουσταφάμπεη	Ηράκλεια
Μπεκί	Σταυρός
Μπεσκένι	Παρόριο
Μπρούφλιανη	Δίλοφο
Νέα Πάτρα/Πατρατζίκι	Υπάτη
Ντερνίτσα	Τιθρόνιο
Ντρέμισα/Δρέμισα	Πανουργιά
Ομέρμπεη/Μπίρμπεη	Ανθήλη
Προκοβενίκο	Σκαμνός
Ριτζέρι	Καλλιδρομο
Σαραμουσακλή	Ροδίτσα
Σέλιανη	Μάρμαρα
Σιγδίτσα	Προσήλιο
Σμόκοβο	Πύργος (Υπάτης)
Σουβάλα	Πολύδροσο
Στάγια	Πλάτανος (Σπερχειάδας)
Τοπόλια	Ελαιών
Χαϊλ Γαρδίκι	Γαρδίκι Ομιλαίων
Χαλίλι	Μεσοποταμία
Χομίργιανη	Ανατολή – Δάφνη

Βιβλιογραφία

1. Herber Helmut, *Hitlers Lagebesprechungen*, Στουτγάρδη 1962.
2. Mazower Mark, *Inside Hitler's Greece – Στην Ελλάδα του Χίτλερ – Η εμπειρία της Κατοχής*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1994.
3. Meyer Hermann Frank, *Von Wien nach Kalavrita, Die blutige Spur der 117, Jäger Division durch Serbien und Griechenland*, Bibliopolis & H.F. Meyer 2001 - Μετάφραση και στα ελληνικά, *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
4. Meyers Endy C.W., *The Greek Entanglement - Η ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975.
5. Mulgan J., *Report on Experience*, Λονδίνο 1947.
6. Spenser F., *War and Postwar Greece*.
7. Woodhouse C.M. (Κρις): 1. *Short History of the modern Greece*. 2. «Zur Geschichte der Resistanze in Griechenland», στο περιοδικό *Vierjahreshefte für Zeitgeschichte*, Απρίλιος 1958. 3. *The Apple of Discord – Το μήλο της έριδος – Η ελληνική Αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1976.
8. Βιογραφία. *Άρης Βελουχιώτης*, Κυψέλη, Αθήνα 1965.
9. Βοϊζα Ιωάννη (Λαδιά) ιδιωτική έκδοση ISBN: 978-960-930502, *Μορφές Μαρτύρων Αγονιστών, Αρχιμανδρίτης Αγαθόνικος Καρούζος*, Αθήνα 2008.
10. Βουρνά Τάσσου, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, Εκδόσεις Πατάκη, Τόμος Γ', Αθήνα 2002.
11. Γλέζου Μανώλη, *Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Τόμοι Α και Β, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα.
12. Γρηγοριάδη Σόλων: 1. *Συνοπτική ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-45)*, 3η έκδοση Κ. Καπόπουλος, Αθήνα 1986. 2. *Η Κατοχή – Ο ένοπλος αγώνας – Η Μέση Ανατολή*, Εκδόσεις Φοίνιξ Σταύρος Φλαούνας. 3. *Δεύτερο αντάρτικο – ένοπλες αναμετρήσεις από τη Βάρκιζα στο Γράμμα και στο Βίτσι – Η συντριβή*, Εκδόσεις Σταύρος Φλαούνας.
13. Γρηγοριάδη Φοίβου, *Το αντάρτικο ΕΛΑΣ – ΕΔΕΣ – ΕΚΚΑ (5/42)*, Εκδόσεις Κ.Χ. Καμαρινόπουλου, Αθήνα 1964.
14. Δημάκου Κ. Γερμανού, Αρχιμανδρίτη (Πάτερ Ανυπόμονος), *Στο βουνό με το Σταυρό, κοντά στον Άρη*, Πρώττυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Τρίκαλα-Αθήνα 2005.
15. Δημητρίου Ν. Δημήτρη (Νικηφόρου), *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης, Χρονικό 1940-1944*, Αθήνα 1965.
16. *Εθνική Αντίσταση*, Περιοδικό.
17. Επενεκίδη Κ. Πολυχρόνη, Καθηγητού του Πανεπιστημίου της Βιέννης, *Η ελληνική αντίσταση 1941-1944, όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ εις την Ελλάδα, Μία νεοελληνική τραγωδία*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1964.
18. *Ιστορία Εθνικής Αντιστάσεως*, Κωσταράκου, Αθήνα 1962.
19. *Ιστορία Εθνικής Αντίστασης*, Εκδόσεις Αυλός, Αθήνα 1979.
20. *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη*, Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακοπούλου – Σ. Κόνδη, Γ' Ενιαίου Λυκείου, Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, Αθήνα.
21. *Ιστορία της Αντίστασης, 1940-1945*, Επιτελείο συντακτών με συντονισμό Βάσου Γεωργίου, Εκδόσεις Αυλός, Αθήνα 1979.

22. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, Δοκίμο, Αθήνα 1994, 8η έκδοση.
23. *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Τόμοι Γ1 και Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.
24. *Ιστορία των Ελλήνων, Η Ελλάδα στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο 1940-1944*, Εκδόσεις Δομή, Τόμος 16.
25. Καϊμάρα Γεωργίου, Αντιστρατήγου ε.α., *Το χρονικό μιας θυσίας, Δημ. Ψαρρός και το 5/42 σύνταγμα ευζώνων* (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών, 1980) Έκδοση Τετάρτη, Αθήνα 1988, Ι. Σιδέρης.
26. Καραγιώργου Κώστα, *Ελληνική Εθνική Αντίσταση 1941-1944. Η Ρούμελη στις φλόγες*. Αθήνα 1974.
27. Κατσιμπα Γεωργίου, *Όταν ο άνθρωπος ραπίζεται*, Αθήνα 1966.
28. Κέδρου Αντρέα, *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44*, Ε' Έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα 2004, Τόμοι Α' και Β'.
29. Κούλογλου Στέλιου, *Μαρτυρίες για τον εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2006.
30. Κυριαζή Δημήτρη, *1940-1950: Η δεκαετία που συγκλόνησε τη χώρα, Πόλεμος – Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος*, Εκδόσεις Ζ.Ι.Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2003.
31. Κωσταράκου Πέτρου, *Ιστορία Εθνικής Αντίστασης*, Μάρτιος 1962.
32. *Λαϊκή αναγέννηση*, Περιοδικό, Ιστορία – Λαογραφία – Πολιτισμός, Λαμία.
33. Λάππα Τάκη, *Ματωβαμένες δάφνες της Ρούμελης. Αγώνες – θυσίες 1941-44*.
34. Μαθιόπουλου Βάσου, *Επτά απόρρητες εκθέσεις του Γερμανικού Επιτελείου του Χίτλερ, Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 (ΕΔΙΑ)*.
35. Μαλούχου Π. Γεωργίου, *Άξιος εστί I+II, Ο Μίκης Θεοδωράκης αφηγείται τη ζωή του και συνθέτει την ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2004.
36. Μαντζώρου Γεωργίου, Επίτιμου Γενικού Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης, *Ο Καπετάν Διαμαντής, ο σταυραετός της Ρούμελης (Γιάννης Κορνά Αλεξάνδρου)*, Αθήνα 1994.
37. Μαργαρίτη Γιώργου, Καθηγητού στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Τρίτη έκδοση Αθήνα 2001.
38. Μαρίνου Θέμη, Εταιρία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, *Αποστολή Harling -1942 (Η επιχείρηση Γοργοποτάμου)*, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994.
39. Μελετζή Σπύρου, *Με τους αντάρτες στα βουνά*, Εκδόσεις «Αρχείου Σπύρου Μελετζή», Αθήνα 2002.
40. Μπέκιου Ηρ. Σπύρου (Λάμπρου), *Γοργοποτάμος, Η αλήθεια που καίει*. Εκδόσεις Τελέθριον, Αθήνα 1994.
41. *Νέα Παγκόσμια Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος ΕΛΛΑΣ, Δεσποτόπουλος Γ. Κώστας.
42. Νικόλη Κ. Δημήτρη, *Ιστορική πορεία του Ελληνικού Έθνους, Η Εθνική Αντίσταση και η μεταδεκεμβριανή Ελλάδα (1941-1982)*, Β' Έκδοση, Αθήνα 1990.
43. *Ο πρώτος του αγώνα: Άρης Βελουχιώτης*, (βιογραφία 1905-1945), Τόμος Β' (1942-1945).
44. Παπακόγκου Κωστή και Κοταρίδη Νίκου, *Ο Άρης στη Λαμία*, Εκδόσεις Φιλίστωρ, Μπάμπης Γραμμένος, Αθήνα Μάιος 2006.
45. Πεντεδέκα Κώστα, 1. *Σωτήρης Δ. Τσιτσιπής, ο ηρωικός Λοκρός*, Β' Έκδοση Εντός, Αθήνα 2004.

2. *Η Αμφίγλεια (το Δαδί) στην Εθνική Αντίσταση 1940-1944*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα 2001.
3. *Η δύναμη της αγάπης*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα. 4. *Το Επιμελητειακό και το Υγειονομικό στο Δημοκρατικό Στρατό Ρούμελης 1946-1949*.
46. *Πνευματική Ρούμελη*, Περιοδικό.
47. Πυρομάγλου Κομνηνού, *Η Εθνική Αντίσταση ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΕΛΕΣ-ΕΚΚΑ*, Εκδόσεις Δωδώνη, Έκδοση Δεύτερα, Αθήνα 1975.
48. Σαράφη Στέφανου, *Ο ΕΛΑΣ*, Εκδόσεις Σύγχρονο βιβλίο, Αθήνα 1964.
49. Σγάγια Γρηγόρη Κ., *Στην Εύβοια με τον Ανάποδο*, Εκδόσεις Εντός.
50. Σκαμνός: *Στην καρδιά της Ρούμελης*, Έκδοση του Πολιτιστικού Συλλόγου Σκαμνού, Αθήνα 2006.
51. Σκαμπαρίνα Λευτέρη, *Ο υλασπιστής του στρατηγού Σαράφη θυμάται και γράφει*, Έκδοση Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005.
52. Σταμάτι Ι. Σταμάτη, *Από την Αλβανία στην Κατοχή και στην Αντίσταση 1940-1946*, Αθήνα 1991.
53. *Στερεά Ελλάς*, Περιοδικό.
54. Συλλογική Εργασία Αγωνιστών, *Στ' άρματα! Στ' άρματα!*, Εκδόσεις «Γιαννίκος», Αθήνα 1964.
55. Τάλαντη Χ. Ευθυμίου, *Σεγδίτσα 1942, Το πρώτο μαρτυρικό χωριό της Ρούμελης*, Άμφισσα 2001.
56. Υπάτη, Περιοδικό, Φύλλα Επικοινωνίας και Πολιτιστικής Καλλιέργειας, Εικόνες και μαρτυρίες.
57. *Φθιωτικά Γράμματα*, Περιοδικό
58. Φούντα Πάνου (Καρακλιούμι)
1. *Ανάμα με τη λευτεριά, προσωπικές εμπειρίες για περισσότερο φως σε μια ταραγμένη εποχή*, Β' έκδοση –ιδιωτική– συμπληρωμένη, Αθήνα 1985.
 2. *Στην Εύβοια σταυρώσανε τη λευτεριά, αναμνήσεις από τη δράση του Δημοκρατικού Στρατού*, Β' Έκδοση –ιδιωτική– συμπληρωμένη, Αθήνα 1986.
 3. *Καιροί αμνημόνευτοι, Αν μιλούν οι νεκροί μας*, Έκδοση ιδιωτική, Αθήνα 1992.
 4. *Ιστορικά γεγονότα που πρέπει να μείνουν για να διαβάζονται (από τα χρόνια της πίκρας)*, Έκδοση ιδιωτική, Αθήνα 1996.
 5. *Οι αγόρταγοι, Ιστορικές αλήθειες που στο πέρασμα του χρόνου καταματώσανε τον άνθρωπο και κάψανε τη γη*, Έκδοση ιδιωτική, Αθήνα 1999.
 6. *Με ιστορική ευθύνη, απ' τα χρόνια της φυλακής – απ' τα συντρίμια της ιστορίας (1949-1964)*, Εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα 1964.
59. Χαριτόπουλου Διονύση, *Αρης: Ο αρχηγός των ατάκτων*, Έκδοση Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.
60. Χασιακού Γεωργίου, *Οι Κουκουβιστιανοί στις επάλξεις των Εθνικών Αγώνων (1821-1949)*, Αθήνα 1992.
61. Χουλιάρα Γεωργίου (Περικλή), *Ο δρόμος είναι Άσωτος. ΕΛΑΣ –ΔΣΑ-Πολωνία 1941-1958*, Ιωάννινα 2005.
62. *Χρονικό Αγώνων και θυσιών ΚΚΕ, 1918-1945*, Β' έκδοση, Αθήνα 1986.
63. Ψυρροούκη Νίκου, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας*, 1940-1967, Τόμος Α'.

Οι πρωτογενείς μαρτυρίες, αφηγήσεις –κυρίως– από αγωνιστές (με αλφαβητική σειρά):

1. Αχλάδας Μήτσος (Καραβιώτης)
2. Γεωργιάδης Γ. (Ζαχαριάς)
3. Γιαννέτσος Νίκος (Τηλέμαχος)
4. Γκέκας Κώστας (Ατρούμητος)
5. Δημητρίου Ν. Δημήτριος (Νικηφόρος)
6. Ζωγράφος Αλέξανδρος (Λαοκράτης)
7. Καϊμάρας Δ. Γεώργιος
8. Καινούργιος Ηλίας
9. Καραγεώργος Κώστας
10. Κλάρας Αθανάσιος (Άρης Βελουχιώτης)
11. Κουρέλης Μπάμπης (Ηρακλής)
12. Λάπτας Τάκης
13. Μαντζώρος Γεώργιος
14. Μαρίνος Θέμης
15. Μπάκας Κώστας
16. Μπέκιος Ηρ. Σπύρος (Λάμπρος)
17. Μυλωνάς Αλέκος
18. Παπαθανασίου Μιλτιάδης
19. Παπαϊωάννου Λουκάς
20. Παπακωνσταντίνου Ι. Δημήτρης
21. Πεντεδέκας Κώστας
22. Σαρίσαμλης Τάσος (Γερομενέλαος)
23. Σαρρής Τάκης (Θησέας)
24. Σγάγιας Κ. Γρηγόρης
25. Σερφές Τάσος
26. Σούλιας Θανάσης
27. Ταλάντης Χ. Ευθύμιος
28. Τριανταφύλλου Φίλιππας
29. Τσακνιάς Στέλιος (Λέων)
30. Τσιτσιπής Σωτήρης (Λοκρός)
31. Φούντας Πάνος (Καρακλιούμ)
32. Χουλιάρης Γιώργος (Περικλής)

Εφημερίδες – πηγές:

- Bundesarchiv, Reichswirtschaftsministerium R7/1040, der Reichswirtschaftsminister an OKM, Berlin 09.11.1942
- Bundesarchiv, Reichswirtschaftsministerium R7/1040. Dipl. Berg. Ing. Sommerlatte an Reichswirtschaftsministerium, Berlin, 27.10.1942.
- *Αθηναϊκά Νέα*, Εφημερίδα, Μάιος-Ιούνιος 1941
- *Αθηναϊκός Τύπος*, Εφημερίδα, 06.05.1941
- *Ακρόπολη*, Εφημερίδα, Μάιος-Ιούνιος 1941
- *Αμφίκλεια*, Εφημερίδα Αρ. Φύλλου 143 Μάιος – Ιούνιος 2007, σελ. 4
- Απόρρητη αναφορά του Ia Br. B. αρ. 16.206/43 της 19 του Απριλίου 1943 του στρατηγού της αεροπορίας Σπάλντελ (Γερμανού Διοικητή Νοτίου Ελλάδος).
- Απόρρητη διαταγή των Γερμανών κατακτητών WFST/ org II, αριθ. 02958/43 της 8 Ιουλίου 1943, που ανακοινώνεται με την απόρρητη διαταγή αριθ. 034408/43 WFST/ορ. (Ε). Προέρχεται από το στρατηγό Κάτελ.
- *Διάλογος*, Περιοδικό, τεύχ. 9, 09.10.1974.
- Έγγραφο του Αρχηγού της Αγγλικής αποστολής στην Ελλάδα, Ταξίαρχου Έντυ Μάγιερς, Χ. -12 Αυγούστου 1943, αυστηρά εμπιστευτικό, 85 –Α.Σ.
- Εθνικά αρχεία των ΗΠΑ, Case M-893 ΗΠΑ vs Wilhelm List et al (case VII) Roll No 4, 20-25 August 1947 Page, 2470-2475).
- *Ελεύθερον Βήμα*, Εφημερίδα, Μάιος-Ιούνιος 1941.
- *Εστία*. Εφημερίδα, Μάιος-Ιούνιος 1941.
- *Καθημερινή*, Εφημερίδα, Ιστορία, Άγνωστα Ντοκουμέντα, Αρ. φύλλου 26.723 -04.11.2007, σελ: 1.
- *Καθημερινή*, Εφημερίδα, Μάιος-Ιούνιος 1941.
- *Μαυρολιθάρι*, Εφημερίδα.
- *Παλαιοχώρι*, Εφημερίδα, Αρ. φύλλου 103, Απριλίου-Ιούνιος 2001 σελ. 7.
- *Το Βήμα*, Εφημερίδα 22.02.1981.
- Tagesbuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 8 του Απριλίου 1943.

Από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Σκαμνού Φθιώτιδος
εκδίδεται σε διμηνιαία βάση

Η Φωνή των Σκαμνιωτών

Ο ίδιος Πολιτιστικός Σύλλογος Σκαμνού Φθιώτιδος
εξέδωσε το βιβλίο

Σκαμνός: Στην καρδιά της Ρούμελης

(ISBN: 978-960-8956-0-1)

ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 2006 (788 σελίδες)

μα συλλογική συγγραφική εργασία μελών και φίλων του συλλόγου
με ιστορικό περιεχόμενο (1ο μέρος) και θέματα για τη ζωή, τον άνθρωπο
και το περιβάλλον (2ο μέρος).